Ex Liberalitate Illustrissimi Dni Jois de Walderode

IN SACROS DIVINORVM BIBLIORVM LIBROS, TOBIAM, IVDITH, ESTHER, MACHABAEOS, Commentarius,

Domus Professæ Societatis Iesu Viennæ.

Catal. Conc. ... 1696.

1 6 4 0

NVNC MVLTIS IN LOCIS AVCTVS ET RECOGNItus, addito Indice Rerum præcipuarum locuplete.

AVCTORE NICOLAO SERARIO, RAMberuillano, Lotharingo, è Societate IESV.

D. AVGVSTINVS IN SPECVLO.

NON SVNT OMITTENDI, ET HI LIBRI, QVOS QVIDEM, ANTE SALVATORIS *aduentum, constat esse conscriptos: sed eos non receptos à Iudæis, recipit tamen eiusdem* SALVATORIS ECCLESIA.

MOGVNTIÆ,
Excudebat Balthasarus Lippius.
Cum Gratia & Priuileg. Sacræ Cæs. Maiest. & Christianiss. Galliarum Regis.

ANNO DOMINI CIↃ. IↃ. CX.

ſtriſsimus Herbipolenſis Epiſcopus FRANCIÆQVE Orientalis Dux IVLIVS excitauit; academia biennali ſpacio, Bibliacæ hiſtoriæ, quę quidem veteri teſtamento, cõtineretur, libros docendo abſoluiſſem, placere quibuſdam videbam, vt quæ intra Gymnaſij parietes, ſua in ſchedia mei tũ retuliſſent Auditores, ea, quo, prout illi quidem iudicabant, prodeſſent pluribus, iuris, lucisq; publicę fierent. Et licet omnia ſimul edenda & quidem ab ipſo, vnde inchoaram; Geneſeos principio editionis inchoationem vellent: meũ tamen conſiliũ, quod ipſi tandem nõ improbarunt, fuit, vt, in exigua vna particula, ſperatæ illius vtilitatis periculum facerem, & Homericum illud cõtritiſſimum τὸ πρωθύστερον valeret, quod quatuor iſtos potiſsimum priſcę Bibliorum hiſtorię libros vltimos feroculi noſtri huius temporis cornupetę incurſarent: & aliorum quidem aliquos viri iam cum doctiſsimi tũ diligentiſsimi optimis accuratiſsimisq; commentationibus illuſtraſſent: hi vero fere omnes noſtrorum adhuc induſtriam ſtudiumq; requirerent. Tũc ergò Tibi REVERENDISSIME & SERENISSIME PRINCEPS ægrotãti Tobiam Raphaelemq; meum penitus deſtinaui. quòd ille cõſolari TE: ſanare hic: ad æternam vterque ſoſpitatem, vitamq; morbo mortiq; nulli obnoxiam, poſſet deducere. Cui enim ſanctiſsimi illius viri tam æquè fortiterq; tolerata captiuitas, paupertas, cæcitas non perſuadeat, morbos ęrumnas aduerſaq; omnia æquo etiam fortique animo proferre? *Nam,* inquit ipſe libri contextus, *cum ab infantia ſua ſemper* DEVM *timuerit, & mandata eius cuſtodierit, non eſt contriſtatus contra* DEVM, *quod plaga cæcitatis euenerit ei: ſed immobilis in* DEI *timore permanſit, agens gratias* DEO *omnibus diebus vitæ ſuæ. Ab infantia ſua* vir ille magnus DEVM timuerat. & quidem eo & loco, & tempore, quo funeſta triſtisq; à priſca maiorum religione defectio graſſabatur: Hieroſolymitanæ vrbis ſacerdotium, templum, cæremoniæq; omnes deſerebantur. *Hic enim,* ait rursũ cõtextus, *ſolus fugiebat conſortia omnium, & pergebat in Ieruſalem, & templum Domini & ibi adorabat Dominum* DEVM *Iſrael, omnia primitiua ſua & decimas ſuas fideliter offerens, ita vt in tertio anno proſelytis & aduenis miniſtraret omnem decimationem. Hæc & ſimilia ſecundum legem Dei puerulus obſeruabat.* Quia verò fit interdum, vt qui ætate prima pietatem, pudorem, modeſtiamque omnem coluerunt, ij iam adultiores, quaſi ſupremum illud Numen venerari, puerile neſcio quod aut negotiolum aut ludicrum foret, omnia illa virtutis inſtituta deſerant, de hoc noſtro TOBIA dictum cum fuiſſet, *ab infantia ſua Deum timuit,* additur, *ſemper.* vt ſanctũ illum limpidumq;, quod à parentibus infantulus ſuxerat, veræ almæque pietatis lac & adoleſcentulus, & iuuenis, & vir, & deinceps in omni ſemper vita retinuerit. nullisque ipſe voluntatem illecebris, nulla eorum, quibuſcum viuendum erat, cõtagione, nulla patrij ſoli, cœlique mutatione, nulla hoſtium crudelitate, quadruplatorum criminatione bonorum omnium direptione, à Dei mandatorum via vnguem

guem vel minimum, deduci vnquam potuerit. Et tamen talis, tantusque cum esset, cæcitas ei grauis immittitur: ijs ipsis, quibus ad Hierosolymitanum viam templum olim indagare, iam vero egentes & insepultos quæritare passim solebat, oculis orbatur. idque tum, quod magna calamitatis accessio est, cum in ipso pietatis officio, insigni misericordiæ opere occupatus, imo ex eo ipso admodum iam fessus, furtiui velut somni paululum, ad parietem quendã, caperet. Atque hæc quasi vel nihil, vel parua forent, accessit vnguis plane in vlcere, vxoris, aliorumq; familiariũ & propinquorum irrisio peracerba. *Ille tamen*, ait idem contextus, *non est contristatus, non ea tristitia, quæ* naturali doloris sensu corpus cruciat, mentemque modice vellicat: sed vehementiore illa, quæ contra DEVM, rectamque rationem est. Quin vero quasi malorum, quæ multa & magna erant, sentiret nihil, Aristotelij tetragoni instar, *immobilis in Dei timore permansit, Deoq; gratias egit*. & tunc in illa ipsa molestia, miseria, & cæcitate, & vero postea semper omnibus diebus vitę suæ. *I*sto igitur, aliaque toto libello plura, cum diceret spectandaq; proponeret TOBIAS, futurum sperabam, vt si corpori opis ferre nihil posset, principem tamen tui ipsius partem, rationem dico, & mentem in ægritudine firmam, celsam & rectam, fortassis etiam alacrem & lætam efficeret. Sed sanctus RAPHAEL fuit tandem à Deo, vt bonum istum, qui & à bonitate nomẽ acceperat, virum sanaret, è supremo illo cœlitum domicilio ablegatus. At quando & quomodo cũ sanat? An statim, atque ipsius domum inijt, cœcum præsens præsentem aspexit? Nõ sane ipsius domum ingressus eum salutauit quidem: sed nõ sanauit. filium eius in Mediam se perducturum, & in Assyriam illinc reducturum spopondit: at restituendi aspectus medicamenta se allaturum nulla promisit, nullam vel minimã curandæ cœcitatis speculam iniecit. vt scilicet intelligamus, etiam sanare cum vult DEVS ægros, nõ idipsum semper è vestigio facere: sed maioris boni caușâ, differre interdum paulisper, & expectare. An non fuit TOBIÆ multo lætitia cumulatior, dum, quam iam pæne desperarat, sanitatem consequutus est vno eodemq; temporis articulo & oculos recepit, & oculis allatam ingentem pecuniæ vim aspexit, & quod caput erat; vnigenam carissimumq; filium reducem coniuge suæ ipsius gentis, pia, pudica, formosa, & locuplete auctum vidit: magnis ipsum periculis ereptum, Raguelem affinem graui cacodæmonis importunitate liberatum audijt. Poterat illo ipso temporis momẽto Raphael præsentissimam huius oculis medicinam facere, cum diceret, *gaudium sit tibi semper*: sed nõdũ tunc expedijt: maior adhuc æquabilitatis & patiẽtię corona illi texenda erat. *Quia*, inquit, *acceptus eras* DEO, *necesse fuit, vt tẽtatio probaret te.* Prorsus ita est. Nõ bonum modo & vtile, sed *necesse* prorsus *est*, vt probos probet tentatio: tumq; quando & quomodo diuini maiestati visum est, clinicos, morbosos infirmosq; cœlestis ille Medicus erigit, cu-

rat, corroborat. Et hunc ergo RAPHAELEM veri vtilisq; solatij allaturũ aliquid confidebam; malebam tamen eam, qua TOBIAM tandem affecit, incolumitatem afferret. Ægrotante siquidem TE, ad eundem affligi lectulum Lotharingiam, Alsatiamq; videbam: valente verò, valere istas & florere. Inuitabat porro etiam, vt hoc TIBI, TUISQUE opusculi offerrem, non ditionis TUÆ patria tantùm mea, quæ vt sanctus ait Ambrosius, nobis *mater* quædam est *minime deserenda*; sed & multo magis, eximium LOTHARINGICÆ domus decus, quod etsi plurima iam secula fuit in orbe Christianô quam celeberrimum, præsertim cum anno ab hinc quingẽtesimo, magnus ille in Lotharingia Heros, & zelosissimus Dux GODEFRIDVS eam quam hæreticus Imperator ante ann. 465. amiserat Heraclius, vrbem terramq; sanctam fortissime recuperauit: hoc tamen sæculo, tot tamque variarum & compugnãtium hęreseon fœcundissimo enituit maxime. dum in ea, licet amplissima, latissime longissimeq; diffusa, adeo quidem, vt hoc ipso tempore viri fœminæque Principes in viuis, quæ Dei bonitas est, numerẽtur quatuor & quadraginta, omniũ tamen nemo extitit, quem vel minima grassantium errorum vel contagio, vel suspicio afflarit. O quanta hæc apud Deum, Angelos hominesq; iudicij syncerioris, & eos præsertim, qui posterioribus adhuc sæculis nascentur, quiq; de nostri sæculi rebus & personis quietius incorruptiusq; iudicabũt, laus & gloria! Neq; suo illa bono tanto contenta, omni etiam conatu id semper egit, vt authoritate, prudentia, legibus, armis, omniq; ope auitam, vbicumq; posset, religionem sartam tectam conseruaret, pro ea, se, suos, suaq; omnia in apertissima etiam pericula conijceret. Cœpit qui ob excellentissimam religionem, iustitiã, & comitatem BONVS cognominatus fuit, Proauus TUUS ANTONIVS, dum Lutherica tuba excitis, omniaq; turbantibus & tumultuantibus in Germania Rusticis ipse in Alsatiam, parua quidem manu, sed ingenti fide, & alacritate occurrit, plurimaq; eorum millia, vt quæ viui rura colere amplius nolebant, suis ea mortui cadaueribus incolerent, occidione occidit. Insequutus est & Auus FRANCISCVS. omnium tamen maxime, cui tot iam annos, maximæ datæ occasiones, SERENISSIMVS PATER CAROLVS, ex illo ipso tempore, quo è Frãcia rediit, TUAMQ; è regio Vallesiorũ sanguine CLAVDIAM matrem adduxit. Sed præclarissimũ illud, cui TU & adfuisti & præfuisti, dum TUÃ Argentoratensis Episcopatus opem, nõ equidem pacate iam, prout bono maiorum more oportebat, adeundus & regundus, sed quod luporum iã iam faucibus degluberetur, eripiendus & armis defendendus implorauit. Hæreticorũ iã signa volitabant, copiæ progrediebantur, non ex iure manu consertum, sed vi & iniuria pagos, arces, opida occupatum ibant, cum TU repente venisti, vidisti, vicisti, neq; absq; pręcipua quadam cœlesti ope. Sancti, nisi me quid fallit, Martyris LAVRENTII dies erat cum valde hostium copias augeri nũciatũ est, AT TU, eo, quo soles vultu,

vultu placido renidente, prout mihi, qui astabat dignissimus fide vir narrauit: bono esse omnes animo iussisti: assumptæ in cœlum Beatissimæ Virginis festum diem instare: hanc LOTHARINGICÆ domui præsidem & patronam esse: futurum, vt, ipsius precatu & auxilio, victoria obtineretur. Fuit vox ista, oraculum. Illo ipso Virgineæ assumptionis die, totum pæne matutinum tempus, in sacris posuisti: sacrosancto Missæ officio affuisti: diuini verbi explicationem & cohortationem audisti: de peccatis confessus es: angelicam corporis sanguinisq; Dominici mēsam iniisti. & iam denique ipsi etiam corpori necessarius ad mensam cibus vocabat, cum subitò nūciant vnus & alter, magnas hostili exercitui, qui mole quidem paruum, religione, animisq; magnū, tūc Molshemium obsidebat; suppetias aduentare. Quasi ergo laureatæ iam è cœlo litteræ venissent, prandio, quod paratum erat, omisso, taratantara canitur: arma capiuntur: equi ascendūtur: Dagsteinio exitur: in hostem procurritur. O diem faustum & candidum! O Virginem, TUI TUORUMQUE fidam semper adiutricem! Vix ad manus ventum: & in pedes hostis ilico. Fit fugiētium, palantiumque strages, sed in eos maxime globos, qui coierant, & victi sceptiq; fugere nequibant, victor TUORUM ensis furebat, cum verum TE hostibus TUIS Ecclesiasticum bellatorem, imò verum ipsorum Pastorem, benignissimumq;, si quidem vellent, Patrem monstrasti. Ebrios enim & ira iusta, & fuso iā sanguine TUORUM mucrones, cum difficilius nunc esset cohibere, quā sobrios antea & ieiunos adhuc incitare, præsentia tamen TUA, voce, adequitatione, imperioque perfecisti, vt qui hostium infra mortuos omnes amandati pęne iam erant, residui viuerent, captique tantum in Dagsteinianam arcem TUAM deducerentur, deducti benigne haberētur, liberique postridie dimitterentur. Et tamen cum, recrudescente bello, Cæsarea postmodum Maiestas, communis pacis amantissima, ne sanguinis deinceps plus funderetur, armistitium iussisset, ea in illius voluntatem & nutum obseruantia obedientiaque fuisti, vt cum as deberetur, semisse tantisper esses contentus. quoad augusta illa æquitatis & iustitiæ trutina, illud aduersarijs, quod cessisses, dimidium abiudicaret; totum Tibi cum summo Tuo, eorumque, qui te, in atrocissima illa tempestate, ad Argentoratensis Ecclesiæ clauum vocassent: honore, adiudicaret. De quo etiam vt gratularer, simulq; de valetudine, quę in dies melior & valentior nunciatur: TOBIAM, aliosque adiunctos libellos Tibi, & per Te, SERENISSIMIS Tuis fratribus Amitis, sororibus, & Parenti libentissime, demississimeq; offero & inscribo. simulque mecum, qui Tuam erga sanctissimam Catholicam religionem, Societatem nostram, Collegiumque Molshemense, amorem & studium, deprędicare satis vix potest, illius tum Collegij Rector, nunc Præpositus noster Prouincialis. *Confitere* ergo, Reuerendissime & Serenissime DOMINE *confitere* (libet enim Tobiæ nostri verbis affa-

bis affationem hanc meam claudere) *Domino in bonis Tuis: & benedic Deum sæculorũ, vt reædificet in Te tabernaculum suum*, quod in Alsatia olim sancti AMANDVS, ARBOGASTVS, FLORENTIVS excitarunt: Austrasij Reges, Maioresque TVI locupletarunt, nuper vero quidam è Martijs, prophanis, & harpasticis Lutheri Caluinique officinis, diruere aut diripere potius conati sunt. *& reuocet ad Te*, immò rursum, per TE, ad se, suamque sanctam Ecclesiam *omnes captiuos*, planos, & errabundos, & vna cum SERENISSIMO PARENTE, SERENISSIMISQVE FRATRIBVS Dominis & Principibus meis perpetua obseruantia colendissimis *gaudeas in omnia sæcula sæculorum*. AMEN. Pridie Natiuitatis Beatissimę Virginis, anno Domini cIↄ. Iↄ. IC. Moguntiaci, vbi erga sacras litteras animi TVI nobilissimum, in ædis Metropolitanæ Bibliotheca, monimentum videre gauisus sum, Biblia scilicet, quæ, etsi merito alias Regia vocantur, TVO tamen fibulato, bullatoque argento & cultu, verè iam Regia sunt.

IN TOBIAM PROLEGOMENA OCTO:

PRIMVM.

Cur liber hic Tobias inscriptus?

TOBIAS (ait S. Athanasius in Synopsi) *vocatur hic liber, propterea quod Tobiæ historiam habeat.* Sed Tobiæ duo cum sint, Pater & Filius, à patre potius inscriptio petita est, quòd de ipso potissimum, à vitæ principio vsque ad mortem, deque variis eius casibus, & prophetia diligenter, & accuratè agatur. Huius verò nominis interpretatio est, vt sit Tobias, BONVS DEVS, VEL BONVS DEI, VEL BONVM, SEV, BONITAS DEI. Et sunt alia, quæ idem etiam valeant; nomina, hebræum scilicet *Tobi*: latinum *Tobis.* apud Augustinum de tempore, sermone 226. Græcum τωβὴθ apud Complutenses, & Suidam, & τωβὶτ in 70. editione. Atque hoc melius esse declarat maior cum Hebræo & Augustiniano illo affinitas. Soli verò patri omnia ista tribuuntur, qui & idcirco à quodam *Tobæus* vertitur, at filius Tobias tantummodo dici solet. Sunt & alij Tobiæ in Scriptura 2. Paral. 17. Esdræ 2. Nehemiæ 4.6.7.13. Zachariæ 6. 2. Mach. 3. etiam apud Iosephum *l. 14. c. 6. S. Epiphanium*, hæresi 66. Græcorum Menologos, nostrosque Martyrologos die 2. Nouembris.

II. PROLEGOMENON.

Quis libri author?

NON constare ait Rabanus lib. 2. de institutione Clericorum c. 54. Videntur tamen Authores, ipsimet duo Tobiæ. Iis enim, vt historiam istam literis mandarent, ab Angelo mandatum est c. 12. v. 21. Nam vbi Latinus ait, *Narrate omnia*, narratio intelligenda est, quæ patefacta sit, non quæ fluxo tantum fugacique verbo fiat, sed quæ diuturno etiam & stabili, scripto scilicet. Hebraicè siquidem & Græcè, disertis ibi verbis dicitur: *Scribite omnia hæc, quæ contigerunt in libro*; Sicque sentiunt etiam Iohannes Benedictus, & Sixtus Senensis lib. 1. Neuter tamen Tobias librum totum scripsisse videtur. Nam c. 13. narratur Patris ipsius mors, & quæ post eius mortem acciderunt, ita vt vel mortuus scribere ista debuisset, vel viuus quidem, sed vaticinans, & quæ post futura erant, ante prospiciens & præscribens. Sed foret præter morem, vtrumque: absque miraculo neutrum. Vsitati verò moris infringendi, nouique miraculi faciendi nulla hic necessitas, nullum argumentum. Et, quod in vltimis Deuteronomij Periodis, Moysi negatur, Tobiæ cur arrogemus? Par de filio ratio, cum capitis eiusdem 13. versu 16. & 17. eius è vita discessus, & quæ ipsum consecuta sunt; narrentur. Videtur ergo Pater ad c. 13. scripsisse: filius verò id caput ad indicatum iam versum 16. perduxisse. Nam & in illius principio Hebraicè ita scriptum: *In isto tempore scripsit Tobias vltima verba hæc in gaudio*; Tobias inquam filius. Nam Patrem, vt supra dictum; vocare solet Hebræus ille textus non Tobiam, sed Tobi, quemadmodum & statim, dum subiungit: *Et dixit Tobi; Benedictus Dominus Deus.* Quis verò sit ille tertius, qui extremos duos versus addidit; mihi haud compertum, quemadmodum neque constat, manum Deuteronomio vltimam quis imposuerit, etsi de Iosue quorundam opinio est.

III. PROLEGOMENON.

Qua lingua liber hic ſcriptus?

REfert epiſtola centeſima, quæ ad Chromatium & Heliodorum Epiſcopos eſt; D. Hieronymus, fuiſſe librum hunc ſermone Chaldæo ſcriptum, & extat hodie Græca libri eiuſdem verſio, & Hebraicæ duæ, quarum alteram à Conſtantinopolitanis acceptam, ante annos amplius 40 noſtra hæc edidit Germania: vt valde mirer, quæ vel ignorantia, vel impudentia Britannum illum doctiſſimi Bellarmini, vel doctrinæ potius Catholicæ hoſtem, Caluinianum Vitakerum ſubierit, dum hoc ipſo decennio; controuerſia prima de libris Canonicis, quæſtione prima cap. 10. ſcribere auſus eſt; *Non niſi in Græco, & Latino Tobias legitur.* Hoc enim ab ipſis etiam hæreticis alijs, falſi damnatur, Fagio, Munſtero, Geneuenſis editionis Vatablo, vel potius Baduello & Druſio. Quin verò, & in Bibliothecis quibuſdam, Syriaca verſio inuenitur, prout de ſua Bibliotheca refert in Ioſuam, dedicatoria ad Philippum Regem epiſtola, doctiſſimus Andreas Maſius.

IV. PROLEGOMENON.

Tot libri huius verſionum authores qui?

CVm liber hic olim, vt iam oſtenſum; Chaldæus fuerit: hodie verò Latinus, Græcus, Syrus, Hebræus inueniatur, ſingularum verſionum author quiſnam ſit, videndum inueniri an poſſit. Et Latinæ quidem author D. Hieronymus. ſed eum exemplaria Hebræa ſecutum imprudens coniicit c. 3. v. 10. Claudius Baduellus, cum ille Caldæum exemplar, è quo transferret; propoſitum habuerit; interpretemque tantummodò, qui Hebraice Chaldæa enunciaret; adhibuerit. Hæc enim, loco citato, eius verba ſunt. *Quia vicina eſt Chaldeorum lingua ſermoni Hebraico, vtriuſque lingua peritiſſimum loquacem repertens, vnius diei laborem arripui: & quidquid ille mihi, Hebraicis verbis, expreſſit, hoc ego, accito notario, ſermonibus latinis expoſui.* Græcam verſionem ex Hebręis factã aſſerit idem Baduellus c. 1. v. 5 & 15. Sed aſſerendi ratio quę? In Hebraicis verſionibus, in prima pſona de ſe ipſo, loqui ſolet Tobias. Sed niſi aliud quid addatur, non hinc magis conficitur Græca ex Hebræis conuerſa eſſe, quam ex Græcis Hebræa, cum in iiſdem Hebræis non ille purus putus Hebraiſmus, qui alijs in libris eſt; appareat, ſed è Rabbinorum, qui poſt Chriſtum Dominum fuerunt; idiotiſmis olere neſcio quid videantur. Verum quia in diuinorum etiam librorum quibuſdam, non ſumma ſemper Hebraici ſermonis puritas, verbi cauſa, in Iob & Daniele: & quia iam, vetuſtis temporibus, ante S. Hieronymi ætatem, vt ex citata epiſtola intelligitur; Chaldæum inter Iudæos exemplum erat, vt Hebræis ipſi verſionibus nihil indigerent: & denique quia cæteri libri omnes ex Hebręis potius Græcè, quàm ex Græcis Hebraicè conuerſi ſunt, videtur Græcã verſio ab Hebræis traducta, & quidem per eoſdem Interpretes, per quos & librorum aliorum Græca nobis interpretatio eſt. Eos verò in generalibus Bibliorum prolegomenis, etſi aliorum aliud iudicium haud culpem; docui eſſe 70. Syram porro verſionem ex ipſa Græca, quæ in Origenis olim hexaplis legebatur; manaſſe, teſtatur, loco citato, qui habuit & legit; Andreas Maſius. Sed Hebræus ipſe textus vnde tandem? Non enim, prout paulo ante concludebatur, è Græco eſt, ideoq; nec è Syro. Nec vero etiam è Chaldęo, cum iſte, ſicuti & Latinus, in tertia perſona loquentem de ſeipſo Tobiam faciat, Hebræus verò in prima. Et cum ſit Hebræus textus non vniuſmodi, ſed duplex; an ab altero alter, an ab alio quopiam vterq;? Extat Oſvvaldi Schrekenfuchſij Hebraica quædam epiſtola Hebræo Tobiæ pręfixa, in qua refert ille putaſſe ac ſcripſiſſe Munſterum, è latino Hebræum traductum. Sed eum refellit, quòd magna inter vtrumq; textum diſſimilitudo ſit, cum Hebræus primam, vt dixi, perſonam Tobiæ tribuat; Latinus tertiam. Ipſe verò addit, Hebræum aliunde textum deductum non eſſe. ſed, ab Hebræorum, qui tum vixerunt; aliquo, Hebraicè ſcriptum fuiſſe. Quiſnam vero is fuerit, inueſtigari certò num poteſt? Ego, quoad fulgidior alicunde ſcintilla emicet; quod occurrit, proponam. Præceperat, quemadmodum ſupra oſtenſum eſt; Angelus, vt perfectam narrationem Pater & filius inſtituerent, litteriſque omnia mandarent: huic Angelico præcepto, vt quam cumulatiſſimè morem duo illi gererent, Chaldaicum primò commentarium, coniunctis veluti operis, conſcripſerunt: deinde ſeparatim vterque Hebraicum vnum. Prius quidem Pater, qui αὐτοπτόσωπος in perſona prima ſermonem texit: poſtea verò, ad eius imitationem, & in ipſius etiam perſona; filius. At, eadem de re, diuerſis linguis, vnuſne aliquis commentetur? Sane vero. Nam hoc ipſo ſæculo de Africa cum Arabicè, tum Italicè ſcripſit Iohannes Leo: de miſeriis humanis Gallicè Latineque Petrus Boiſteau. Et putat Munſterus, eundem eſſe Ioſephum, qui, iiſdem de rebus Iudaicis, Gręcam Hebraicamq; hiſtoriam condiderit: & modo Flauius, modo Gorionides vocetur, quod ei tamen aſſentiri non queo, cum l. 2. belli Iudaici, c. 42. ſeipſum, ab altero

ab altero Iosepho Gorionis filio, signatissimè Flauius distinguat. Verum quia versionum istarum authores non omnino certis argumentis demonstrantur, venerit fortasse cuipiam in mentem, neque certam esse huius libri totius authoritatem: sed tantam tantummodo, quanta istorum authorum exploratio est; probabilem scilicet, quæ respui tamen, contemniq; possit. Secus tamen habet res. Alioquin, eâdem profectâ machina, multos grauissimosque diuini operis Codices quatefieri oportebit. Quis enim exploratè certoque asseuerârit, quinam sint Iosuæ, Iudicum, Ruth, Paralipomenωn, Hesteris, aliorumque quorundam scriptores? Quis, si 70. cum quibusdam non admittas, eorundem, & Isaiæ, Ieremiæ, cæterorum Prophetarum Græcus interpres? Qua lingua D. Matthæi, & Marci Euangelium ab ipsis editum, & Græcè quis id conuertit? Veri quædam similia tradunt pleriq; omnes, quæ credendi necessitatem afferant, nulla sunt. Sed de libri huius authoritate iamiam pluria.

V. PROLEGOMENΩN.

Quæ libri authoritas?

Dicam, ordine, de Catholicorum, & Hæreticorum sententia.

PRIMA PROPOSITIO. *Liber hic fuit olim apud Christianorum nonnullos, extra Canonicarum scripturarum catalogum.* Cum enim in Iudæorum canone ipsum non inuenirent, neque vllum adhuc Ecclesiæ decretum scirent, verbo, aut certè, dum canonicas numerant, silentio, apocryphum censuerunt. D. Hieronymus epistola 110.115. Prologo Galeato, & præfatione in Ionam. in Danielis 8. Athanasius in synopsi. Nazianzenus carmine de libris sacris, Melito apud Eusebium l. 4. c. 26. Origenes apud eundem l. 6. c. 25. Laodicense Concilium Can 19. Ruffinus Expositione symboli Radulphus lib. 14. in Leuiticum c. 1. Hugo S. Victoris prolog. lib. de Sacramentis c. 7. l. 4. Didascalicon cap. 8. Hugo Cardin. in Iosuæ prologo, & hoc loco. Richardus de S. Vict. l. 2. exceptionum c. 9. Scholastica historia prologo isto. Lyranus hic, & l. 1. Regum c. 16. Abulensis eodem loco. Caietanus in fine Commentariorum in historias veteris testamenti

SECVNDA PROPOSITIO. *Fuit idem liber olim, apud alios Christianos Patres verè Canonicus.* S. Irenæus l. 1. c. 34. Sanctos Prophetas enumerans quos male Gnostici tractassent, & fictis nescio quibus hominibus distribuissent; Tobiam recenset. D. Cyprianus, cum, è sanctis tantum scripturis testimonia in libris ad Quirinum colligeret; sæpè Tobiam citat, vt l. 3. c. 16. c. 62. & libro de opere & eleemosynis, ferè initio, citans libri huius caput 4. ait, Spiritum Sanctum loqui in scripturis diuinis, epistola 52. contra Nouatianos, hinc fidei dogma probat; dari posse lapsis pœnitentiam, & sæpè alias eundem librum citat, vt libro de exhortatione Martyrij, lib. de Mortalitate, lib. de oratione Dominica, lib. de bono patientiæ. Hilarius in psalmo 129. ex Raphaële ad Tobiam loquente, probat, angelos esse, & pro hominibus intercedere. Ambrosius librum integrum de Tobia ex isto scripsit. Et c. 1. hunc librum vocat prophetiam, c. 2. ipsum Tobiam, prophetam, rursumq; lib. 6. Hexamer. c. 4. librum propheticum, & citat. l. 3. off. c. 14. D. Chrisostomus homilia 15. ad Hebræos, Petrum nonnulli, apud D. Hilarium prologo in psalmos, vt sint 24. Bibliorum libri secundum alphabeti Græci numerum; Tobiam & Iudith numerant. Clemens Alexandrinus l. 1. Stromatum, cum sacrarum literarum historias ad Chronologiam reuocaret, huius etiam meminit. D. Augustinus l. 2. de doctrina Christiana c. 8. se scripturarum canonem afferre inquit, & Tobiam ponit, ex eoq; libro ad populum concionatur sermone 226. cum eius lectio in Ecclesia recitata fuisset; Ait enim. *Patienter lectione percepta. quæ nuper est recitata admirabamur patris filiiq; tractatum, quemadmodum Angelus monet, quem æstimabant terrenum sub cælesti gloria mercenarium.* Hunc verò sermonē dicit quædam notatiuncula ex Ambrosio haustum, ita vt huius etiam tanti viri nomen maiorem ei sermoni authoritatem afferat Sed eundem Tobiæ librum idem. D. Augustinus citat etiam libro de cura pro mortuis c. 3. iisdemque penè verbis l. 1. ciuit. c. 13. & tractatu 13. in Ioannem, sermone 18. in Matthæum & lib. Speculi, dum ex scripturis tantum canonicis, prout in præfatione testatur; sententias excerperet. Sic & author quæstionum ex vtroque testamento mixtim c. 119. S. Isidorus lib. 6. originum c. 1. Cassiodorus libro. de diuinis lectionibus c. 6. vnà cum ipso Iob, Tobiam inter hagiographos ponit. Rabanus l. 2. de institutione Clericorum c. 15. Amalarius de ordine antiphonarij c. 23. Patres etiam illi, à quibus se hunc, aliosq; libros, sub nomine diuinarum scripturarum, in Ecclesia legendos accepisse profitetur Concilium Carthaginense, de quo infra: Prudentius hymno 10. Alcimus Auitus libro ad sororem. D. Clemens epistola 1. ex veteri testamento se citare ait, quod hic c. 4. scriptum est: Quod ab alio oderis fieri, vide ne tu aliquando alteri facias. Sic & epistola 2. & S. Anacletus epistola 1. S. Calixtus primus, epistola 3. S. Alexander epist. 1. de Sacrosancta Trinitate ex c. 7. huius libri.

TERTIA PROPOSITIO. *Ecclesiæ tandem iudicio, lis dirempta, & apud omnes, Canonicus haberi iam debet, & ab annis amplius mille debuit.* Prior pars probatur ex Tridentina, Sessio. 4. cuius

non minor, in eiusmodi rerum diiudicatione authoritas, quam superiorum Synodorum, vt ex Bellarmino lib.2.de Conciliis cap.2.3.& 4.perspicuum. Posterior probatur ex Pontificibus, Innocentio I. in epistola ad Exuperium, & Gelasio I. decreto de libris sacris apud Burchardū lib.13.c.217. Deinde ex Concilio Carthaginiensi, celebrato circa Domini annum 419. Bonifacij Pontificis & Imperatorum Honorij & Theodosij temporibus, quod à D. Augustino epistola 235 laudatur, dum in eo videri vult, quænam scripturæ sacræ sint. Est autem eius Canon, qui à nonnullis (contra quos Tomo 5. Reuerend. Baronius) Carthaginiensi 3. Concilio inscritur, & numeratur quadragesimus tertius. Rupertus verò de diuinis Offic.lib.12.c.25. *Hæc duo,* inquit, *volumina Tobiæ & Iudith, non sunt in Canone, sed Nicenæ Synodi authoritate ad instructionem Sanctæ Ecclesiæ.* Tertiò probatur ex vsu Ecclesię, quæ, vt iam allatum Carthaginiense Conciliū, Canone citato loquitur, *sub diuinarum scripturarum nomine hunc librum legit,* idemq; habetur apud Gratianum distinct.15. Augustin.sermone citato. Rabanum lib.2.institut.c.53. Amalariū c.73.& 74. de ordine Antiphonarij: Radulphum lib.de obseruatione Canonum, propositione 11. Et, quia D.Hieronymus olim dixerat, legi tantum ad morum ædificationem; notetur, quod à vetusto Concilio iam dictum est, *sub diuinarum scripturarum legi nomine,* id est, tanquam diuinas scripturas in sacris Ecclesiæ conuentibus recitari, & verè sacras nominari, huc q; pertinet, quod, in solennibus Ecclesiæ precibus, Sanctus Raphaël nominetur, cum eius tantum hoc libro fiat mentio, vti apud Glycam p.2.docet Psellus, de quo pluribus postea. Rectissimum verò Ecclesiæ de hoc libro iudicium fuisse, ex eo intelligitur, quod plurimi & grauissimi viri ante citati, Canonicum eum senserunt, quod eos, qui alteram opinionem olim sequebantur, solus Iudæorum Canon nonnihil tardarit; quod iidem tamen eum, similesq; libros, tanquam veraces & vtiles valdè semper probarint, vti etiam fatetur Vittakerus & alij, quod ipsi etiam hæretici eundem librum valde commendent, vt infrà patebit; deniq; quod omnia, quæ Canonicam eius authoritatem eneruare videntur, rectè dissoluantur.

QVARTA PROPOSITIO. *Hæretici plerique Apocryphum adhuc eum esse volunt,* de quibus lib.1.de Verbo DEI c.10. Bellarminus. Certè apud Lutherum in Symposiacis c.29. magnus Lutheri Symmystes Ionas, multa in libello isto ait esse ridicula & fatua: ipse vero Lutherus, nouus videlicet Apollo; pronunciat ibidem, esse Iudæorum cōmentum & comœdiam quandam, in qua de mulieribus agatur, idque copiosius præfatione in suam libri huius versionem Germanicam, explicat. PRIMO, ait, dubitandum, an vera historia sit: deinde potius concludendum, esse *poema quodpiam.* Sed, per superiorem propositionem, ista hæretici censura nunc explosa: Eius tamen & hæreticorum aliorum, vt in hisce fingendis poëtæ quanti sint, liqueat; argumenta videamus.

HÆRETICORVM ARGVMENTA SOLVVNTVR.

PRIMVM ARGVMENTVM. In Hebræorum Canone liber iste non fuit. Ergo non est Canonicus. Negat loco citato S.Isidorus consecutionem. *Quartus est,* ait, *apud nos ordo veteris testamenti eorum librorum, qui in Canone Hebræo non sunt, Sapientia, Ecclesiasticus, Tobias, Iudith, duo Machabæorum, quos etsi Hebræi inter Apocrypha separent, Ecclesia tamen* CHRISTI *inter diuinos libros & honorat & prædicat.* Similiter omnino S.Augustinus lib.18.de Ciuitate, cap.36. & in speculo, vbi ait: *Non sunt omittendi & hi libri, quos quidem ante Saluatoris aduentum, constat esse conscriptos, sed eos non receptos à Iudæis, recipit tamen eiusdem Saluatoris* ECCLESIA.

SECVNDVM ARGVMENTVM. Patrum nonnulli Canonicum, non esse censuerunt, & recentiores supra citati. Respondeo, sub iudice tum adhuc erit lis, quæ postmodum diiudicata. & D.Hieronymus epistola illa 100. Pharisæos vocat, qui contra Iudæorum Canonem, Latinis auribus librum istum transferri quærebantur. Falsum verò quod de eodem S. Hieronymo ait controuersia quarta Vittakerus, ipsum Chaldæo exēplari nihil omnino tribuisse. Nam & in epistola citata nihil eiusmodi legitur, & contrarium ostendit præfatione in Ionam, vbi, cum, quibus in Scripturis sanctis, mētio Ionæ fieret, interrogasset, librumq; Regum quartum citasset; adiunxit; *Liber quoq; Tobiæ, licet non habeatur in Canone, tamen vsurpatur ab Ecclesiasticis viris.* In Danielis c.8.cum de Angelis, quos in scriptura, certas ad functiones mitti legimus, ageret, ipsumq; Raphaëlem memorasset, propter quorundam opinionem, de qua ibi locus disputandi non erat; subiunxit. *Si tamen cui placet Tobiæ librum recipere.* Clarius epistola 115. testatur, hunc librum *ab Ecclesia legi, etsi non ad authoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmādam* (quod tamen iam reiectum) *ad plebis tamen ædificationem.* Qui tantum igitur huic libro tribuit, quomodo nihil omnino tribuit? Recentiores verò, qui obiectantur, ij ad Diui Hieronymi authoritatem illam, quod in omnibus ferè Bibliis legatur; tanquam ad saxum quodpiam adhæserunt, & Pontificum, Conciliorumq; iudicia superius citata, vel nunquam legerunt, vel festinantiore certè trutina expenderunt.

ARGV-

ARGVMENTVM TERTIVM. In eo absurda nonnulla sunt. Quomodo igitur Canonicus? At quod ipsi sumunt, probare numquam poterunt, & quæ cauillantur, singula suo postea loco explicabuntur. Video enim, cum testamentum vetus, eodem argumento, vel importunissimo potius cauillo, reiicerent Adamantus, Faustus, Secundinus, aliique omnes Manichæi, D Augustinum ita respondisse, vt quæ illi tamquam absurda obiectabant, absurda negaret, probeque omnia exponeret.

ARGVMENTVM QVARTVM. Sed suam iterum comœdiam probat Lutherus, quia in prima persona de se loquitur Tobias; deinde quia nomina bene conueniunt. Refellitur tamen ex tota narratione, quæ omnino historica est. Et si in prima persona de se ipso loqui, historiæ officeret, aut libri veritati reiiciendus esset Neemias, qui c. 1. de se ipso ait: *Ego eram in Susis castro, cum audissem verba huiuscemodi.* & quæ sequuntur, itemque cap. 2. *Leuaui vinum, & dedi Regi, & eram quasi languidus ante faciem eius.* Isaias, *quando vidit gloriam Dei*, vt ait Ioannis cap. 12. Dominus; nonne scripsit c. 6. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum?* Et dixi: *Væ mihi, quia tacui, &c.* Quid Ezechiel c. 1? *Et vidi, & ecce ventus turbinis: Et vidi quasi speciem electri*, cap. 2. *Et vidi & cecidi in faciem meam, & audiui vocem loquentis* Sic cap. 3. 4. 6. 7. 8. aliisque pæne omnibus. Hæreticorum est, in extrema tendere: omnia vndique, modo apud imperitos, speciem difficultatemque aliquam habeant, etiamsi falsissima & ineptissima sint, corradere. Ecce tibi è contrario Faustus Manichæus, Euangelium S. Matthæi negabat esse Matthæi, quia in prima de seipso persona non scripsisset: *Quam elegantem*, ait D. Augustinus, lib. 17. contra ipsum cap. 4. *rem sibi visus est Faustus dicere, vbi propterea voluit non credi hæc scripsisse Matthæum, quia cum de sua electione diceret, non ait, Vidit me, & dixit mihi. sequere me. sed, vidit Matthæum, & dixit ei, sequere me.* Cum verò, vt, libri de arte Poëtica initio, tradit Aristoteles; Poësis veritatis imitatrix sit, quamlibet veram historiam licebit, propter Lutheri argumenta; dicere veritatis tantum imitationem esse. Sed faciamus, quod reuera non est; esse Poëticam hanc scriptionem, nunquid ideo liber Canonicus non esset? nonne & in Scripturis à Spiritu sancto parabolæ, apologique narrantur? nonne Poëtici Psalmi sunt? nonne D. Hieronymus epistola 113. in Iob hexametros versus esse ait, Dactylo Spondæoque currentes? Sunt tamen hæretici, qui huic Tobiæ libro plurimum tribuunt, vt Ioannes Drusius epistola 11. epist 105. principio lectionum in Nahum, & præfationum in hunc librum: *Liber iste*, ait, *ab Ecclesiasticis viris olim receptus, publiceque in Ecclesia lectus, ac tantum non pro diuino habitus semper fuit.* Munsterus verò, præfatione in Meleceth haddikdouk, aliis veteris testamenti libris omnibus anteponit. *In quo*, ait, *Biblico libro veteris instrumenti inuenies tam efficaces, ad opera pietatis monitiones, quæ habent tam viuidissima adiuncta exempla, vt in hoc libro? Vbi vsquam locorum inuenies tam synceras, paternas, & omni acceptione dignas instructiones, qualiter te geras erga Deum, erga parentes, erga pauperes, præsertim domesticos fidei, erga coniugem, denique erga cunctos mortales, atque erga defunctos ipsos, vt in Tobia?* Ita ille.

VI. PROLEGOMENON.

Vtilitas.

AD omnem vitæ partem, fortunam ac officium, documenta & exempla pulcherrima suppeditat, in prosperis, in aduersis erga Deum, erga proximum, erga viuos, erga mortuos. Continet etiam illustrem diuinæ prouidentiæ, suos in famulos demonstrationem, & luculentem de Ecclesia prophetiam. V. Beda initio expositionis allegoricæ in Tobiam: *Liber*, ait, *Sancti Patris Tobiæ, vt in superficie literæ salubris pates legentibus, vtpote, qui maximis vitæ moralis & exemplis abundat & monitis.* Aliquot tamen Ecclesiæ hostium testimonia subiungam, vt re videantur fateri, quod verbo negant. PRIMVM Munsteri, qui præfatione citata, *Libellus*, inquit, *est verè aureus, & iuuentuti accommodatissimus. Ediscendus esset à pueris, haud secus quam Decalogus. & in imo pectoris diligentissimè condendus, in quo non nisi meræ pietatis semina, imo flores & fructus inueniuntur.* SECVNDVM Bullingeri, qui tractatu de libris sacris; *Inter historias*, inquit, *in plerisque exemplaribus primum locum tenet liber Tobiæ, qui mea quidem sententia multò felicius Xenophonte & Aristotele Oeconomiam tradit. Nam & exemplis viuis omnia demonstrat & præceptis salutaribus.* TERTIVM Lutheri, qui Germanica præfatione citata: *Si Tobiæ*, ait, *liber, gestum quoddam est, præclarum & sanctum gestum est: si verò commentum est, verè est bonum pulchrum, salutare, & vtile commentum, ac lusus Poetæ cuiusdam Spiritu pleni.* At verissimum gestum esse, supra demonstratum. Verè igitur præclarum & sanctum opus est. Et sub finem addit ille; *Hic liber nobis Christianis lectu est vtilis & bonus, tanquam bonus cuiusdam Hebræi Poetæ, qui leue nihil, sed bonas res tractat, easdemque supra modum Christianè vrget ac describit.* Hæc isti, vt pristinam suam, vel alienam certè hoc in libro explodendo, temeritatem damnare penitus videatur. Angli etiam hæretici, suis in Synagogis, cum nihil nisi sacras scripturas velint, librum hunc in diuino suo cultu legunt, vt obiicit Vitakero, libro contra ipsum, Duræus.

VII. PROLEGOMENON.

Interpretes.

PRÆTER glossam ordinariam, Lyranum, Hugonem, Carthusianum; interpretes quidem bonos, sed vulgo notos, librum istum quinque libris olim, mille ab hinc annis, exposuit Bellator, Cassiodoro teste loco citato. Et circa Domini annum 1381. Richardus Labenham Carmelita, Matthæus Vindocinensis presbyter, quem in duos authores, sua Bibliotheca, male diuidit Gesnerus. E recentioribus verò, Gerardus Lorichius Hadamarius, Germanicè Hoffmeisterus, & apud Senensem lib. 4. Fridericus Nausea. Suggerit etiam ad bonos mores non inutilia Petrus Bertorius Pictauiensis lib. 17. Moralitatum. & V. Beda expositionem scripsit allegoricam. Sancti etiam Ambrosij liber de Tobia, vocatur à D. Augustino lib 1. contra Iulianum Pelagianum c. 3. *Expositio libri Tobiæ.*

VIII. PROLEGOMENON.

Diuisio.

GRÆCOS nonnullos ait Sixtus Senensis, libro primo, diuidere librum hunc in 903. capita, cum tamen vix sint versus 328. Sunt verò partes duæ: Narratio videlicet de Tobia, generatim instituta, & speciatim. Illa narrat de Tobia, partim quę ante captiuitatem in ipsum cadunt, partim quæ post. Ante captiuitatem sunt potissimum quatuor. Tobiæ scilicet genus, patria, minor ætas, & virilis, quæ capite primo continentur omnia.

PRIOR LIBRI PARS
ET CAPVT I.

1 *TOBIAS ex tribu & ciui-*
tate Nephthalis (quæ est in
superioribus Galilææ supra
Naasson post viam, quæ
4 Re.17 *ducit ad Occidentem, in*
9.&18.9 *sinistro habens ciuitatem Saphet)*
2 *Cum captus esset in diebus Salmanasar*
Regis Assyriorum, in captiuitate tamen
positus, viam veritatis non deseruit.
3 *Ita vt omnia quæ habere poterat, quoti-*
die concaptiuis fratribus, qui erant ex e-
ius genere, impertiret.
4 *Cumque esset iunior omnibus in tribu*
Nephthali, nihil tamen puerile gessit
in opere.
3 Re. 12 5 *Denique cùm irent omnes ad vitulos au-*
28. *reos, quos Ieroboam fecerat rex Israel,*
hic solus fugiebat consortia omnium,
6 *Sed pergebat in Ierusalem ad templum*
Domini, & ibi adorabat Dominũ Deũ
Israel, omnia primitiua sua, & decimas
suas fideliter offerens.
7 *Ita vt in tertio anno proselytis & adue-*
nis ministraret omnem decimationem.
8 *Hæc & his similia secundum legem Dei*
puerulus obseruabat.
9 *Cum verò factus esset vir, accepit vxorẽ*
Annam, de tribu sua: genuitq; ex ea fi-
lium, nomen suum imponens ei.
10 *Quem ab infantia, timere Deum do-*
cuit, & abstinere ab omni peccato.
11 *Igitur, cum per captiuitatem deuenis-*
set cum vxore sua & filio in ciuitatem
Niniuen cum omni tribu sua.
12 *Cùm omnes ederent ex cibis gentilium,*
iste custodiuit animam suam, & nun-
quam contaminatus est in escis eorum.
13 *Et quoniam memor fuit Domini in to-*
to corde suo, dedit illi Deus gratiam in
conspectu Salmanasar regis.
14 *Et dedit illi potestatem quocunq; vel-*
let ire, habens libertatem quæcunq; fa-
cere voluisset.
15 *Pergebat ergo ad omnes, qui erant in*
captiuitate, & monita salutis dabat eis.
16 *Cum autem venisset in Rages ciuita-*
tem Medorũ, & ex his, quibus honoratus
fuerat a rege, habuisset decem talenta
argenti.
17 *Et cum in multa turba generis sui Ga-*
belum egentem videret, qui erat ex tri-
bu eius, sub chirographo dedit illi me-
moratum pondus argenti.
18 *Post multum verò temporis, mortuo*
Salmanasar rege, cum regnaret Senna-
cherib filius eius pro eo, & filios Israel
exosos haberet in conspectu suo.
19 *Tobias quotidie pergebat per omnem*
cognationem suam, & consolabatur eos,
diuidebatq; vnicuiq;, prout poterat, de
facultatibus suis.
20 *Esurientes alebat, nudisq; vestimenta*
præbebat, & mortuis atq; occisis sepul- 4.Re.19
turam solicitus exhibebat. 35. Ecc.
21 *Denique cum reuersus esset rex Senna-* 48. 24.
cherib, fugiens a Iudæa plagam, quam Esa. 37.
circa eum fecerat Deus propter blasphe- 36. 1.
miam suam, & iratus multos occideret Mac 7. 41 2.
ex filiis Israel, Tobias sepeliebat corpora Mac. 8.
eorum. 19.

22 At vbi nunciatum est regi, iussit eum occidi, & tulit omnem substātiā eius.
23 Tobias verò cum filio suo, & cum vxore fugiens, nudus latuit, quia multi diligebant eum.
24 Post dies verò quadragintaquinque occiderunt regem filii ipsius, & reuersus est Tobias in domum suam, omnisq; facultas eius restituta est ei.

COMMENTARIVS.

HVIVS vt dixi, partis & capitis sunt particulæ quatuor. PRIMA est Tobiæ genus. Et primò quidem, eius tribus Nephtali nominatur in Græco & Hebræo textu: eius pater Tobiel: Auus Ananiel: Proauus Aduel; vel fortè Adiel, vt primo Parali. cap. 4. versic. 37. & 9. cap. versic. 12. pro quo male Ariel in Hebræo loci huius contextu, & in Complutensi, Adui: Abauus Gabaël, & Hebraicè Rabiel: Tritauus Asiel, vt primi Paralip. capit 4. versic. 36. vel Asael, vt 2. Reg. 2. Additur Hebraice tritaui huius pater Nenathiel. Eiusdem verò Tobiæ auia paterna, infra Græcè & Hebraicè Debbora dicitur, quemadmodum Genes. 35. & Iudicum 4. & 5. & fratris eius minus quidem certum nomen vt infra dicetur, filii tamen eiusdem fratris duo, Achicarus & Nasbas, vel Nabac. Cum vero tenuiorum etiam hominum genus in Scripturis interdum recenseatur: non potest, ex ista genealogia, vllus Tobiæ splendor & nobilitas colligi. quamquam, vt ait epistola 44 lib. 5. Seneca: *Bona mens omnibus patet. Omnes ad hoc sumus nobiles. Platonem non accepit nobilem Philosophia, sed fecit.*

SECVNDA capitis particula est Tobiæ Patria. Est ea Galilæa superior: facit enim Iosephus libr. Captiuitatis capit. 4. Galilæam duplicem. superiorem, & inferiorem. describitque vtramque insigniter. sicuti & in vita sua. Superior porro sic appellata, quòd, quæ versus Septentrioné sunt partes, altiores sunt, vt ait capite primo, libro secundo Meteorolog. Aristoteles. propter quam altitudinem ipsis auguribus orientem spectantibus, apud gentiles, auguria læua videbantur prospera, vt ait Syntagm. decimoseptimo Giraldus. Potest etiam videri dicta superior, quod versus eam partem sit, vnde, tamquam è superiore loco, celeberrimus Hebræorum amnis Iordanis defluit, sicuti, ob Rhenum nostrum, Germania superior & inferior dicitur. In Græco tamen dicitur Galilæa supra Aser, quæ non est Manassæ oppidum, de quo Iosuæ decimoseptimo (Cur enim tam procul versus Austrum dissita vrbs, tot interiectis vrbibus omissis, nominaretur? Sed supra ipsam tribum Aser. & quia Naasson supra eandem tribum proxime est, eadem sententia manet, siue supra Naasson, siue super Aser constituatur, licet hoc pro illo positum esse potuerit. Eadem Galilæa superior, dicitur etiam *Galilæa gentium*, Isaiæ 9. non tam, quod eas maris oportunitas alliceret, vt in Iosue duodecimo ait Masius, quam quòd eas aduocarat Salomonis donatio facta Tyrio regi, tertio Regum nono, versu vndecimo. A præcipua verò vrbe vocatur eadem regio hic, in Hebræo, Samaria. Licet enim propriè Iudæam inter & Galilæam Samaria sit, vt ait l. 3. belli Iosephus cap. 2. & patet ex Iohannis cap. 4. Lucæ 9. quia tamen qui in Galilææ tribubus regnabant, pro vrbe regia Samariam maximè celebrabant. tertio Regum capite decimosexto, & sequentibus, ch. 7. & 8. ideò ipsum etiam Samariæ nomen ad Galilæam totam interdum profertur, adeo, vt quos libr. 18. antiq. capit. 5. Iosephus, l. 2. de excidio capit. 5. Egesippus, Samaritanos vocat, eos Christus Dominus Luc. decimotertio Galilæos nominet. Vrbs, in qua Tobias natus, idem cum ipsa tribu nomen habet, Nephtali. sed in 70. Thisbe vocatur, pro qua vellet, Iosuæ capite 40. Masius legi, Thebes. præsertim, cum apud Stephanum, in Syria Thebe quædam ponatur, Thisbe nulla. Sed ad Hebræum magis accedit Thisbe. &, Thisben, in Israelis tribubus, quandam esse, peruincit Elias Thisbites tertio Regum decimoseptimo. Existimat verò quidam, Nephthalim, inter Manassæ vrbes reponendam, sed contra textum aperte. Et dicitur, supra Naasson esse, quia tribus ferè milliaribus orientalior est, iuxta viam vel post, quæ ad occidentem ducebat, in cuius sinistro latere Septentrionali erat vrbs Sephet, vno amplius milliario, & quæ dicitur in Græco Cades Nephtalim, ad aliarum scilicet Cades distinctionem, ita vocata, quæ Iosuæ vicesimo, vrbs refugii erat. Masius loco citato legi vellet Græcè κύδις. alii καδὴς quod abest propius à 70. κυδὶς. Eadem Nephtalim, hodie dicitur Susiz. vel Sisiz & Syun, vt est apud Adrichomium. Sanè Cades ab Herodoto libr. 2. & 3. dicitur etiam καδύτις.

TERTIA capitis particula est eiusdem Tobiæ minor ætas, pueritia nimirum & Adolescentia. Vtroq; parente puer orbatus, Hebraicè & Græcè orphanus fuisse dicitur, ab auia Debora in Dei timore, legisque Domini obseruatione institutus. Hinc vero triplex eius luculenta commendatio. PRIMA versu 4. *cum esset Iunior nihil tamen puerile gessit in opere.* Quod puerile dici solet duplex est. Vnum leue quidem & ludicrum, sed ab omni vitio & malitia remotum, vt,

Ædificare casas, plostello adiungere mures,
Ludere par impar, equitare in arundine longa.

Et apud Homerum Iliad.15. & Odyssea 15. ἀθύρματα, apud nos crepundia, & nuces. Alterũ, quod leuitatem & malitiam habet, vt ociari, potare, lasciuire, tempus malè traducere. Istud omni ætati semper fugiendum, illud in pueris minimè vituperandum, vt ait de Senectute Cicero, & Diuus Paulus prioris Corinthiorum decimotertio. *Cum essem paruulus loquebar vt paruulus.* Sed in natu maiorib. hoc ipsum improbatur, vt ostendit vetus illud apud Platoné primo de Republica; bis pueri senes. nisi fortè relaxandi animi causa, vel alia quæpiam iusta subsit, vti de Agesilao, & apud Ciceronem 2. de Oratore, de aliis legitur. Eleganter, aut potius sapienter, ad Lucilium epistola 4. Seneca. *Tenes, ait, memoria, quantum senseris gaudium, cum prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es. Maius exspecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros Philosophia transscripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet. Et hoc quidem peius est, quod authoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium.* O quam ille insipiens & delirus, qui caluus & canus iam cum esset, dicebat

ὡς τῷ γέροντι μᾶλλον
Πρέπει τὰ τερπνά,
Ὅτῳ πέλας τὰ μοίρης.

Id est, seni tanto magis congruere, vt iucundè ludat, quanto fata ei propiora. Qui verò indole maiore pueri sunt, ij non tantum ludos istos posteriores semper, sed priores etiam illos quam maturimè deserunt, aut fortè vix attingunt, vti de Themistocle narrat Plutarchus, cæteris pueris ludentibus, solitum orationes meditari, adeò vt Magister diceret. Te, ô puer, paruum nihil, sed magnum aliquod aut bonum, aut malum futurum auguror. Diuus Bernardus initio historiæ sancti Malachiæ; *Agebat, inquit, finem motibus, annis puer, expers lasciuiæ puerilis.* & vnum quoddam subiungit, *quod non modo bonæ, sed & magnæ cuiusdam insigne spei in puero dedisse indicat. Cum enim excitus opinione Magistri cuiusdam ad eum litterarum discendarum causa venisset, eumque subula ludentem, & sulcos nescio quos in pariete facientem vidisset, eo*, inquit, *solo visu offensus puer serius, quod leuitatem redoleret, resiluit ab eo.* Talem etiam describit, Nazianzenus Oratione 20. sanctum Basilium. Cæterum de intempestiuis minutarum parumque vtilium rerum studiis exclamat libro sexto, Epistola quadragesimanona Seneca. *O pueriles ineptias; In hoc supercilia subduximus, in hoc barbam demisimus, hoc est, quod tristes docemus pallidi? Quid mihi lusoria ista proponis?* Diuus Augustinus in Psalmum centesimum duodecimum, *Sit senectus vestra puerilis, & sit pueritia senilis: id est vt nec sapientia vestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapientia, vt laudetis Dominum ex hoc vsq; in seculum.*

SECVNDA COMMENDATIO. ver.5. Cum irent omnes ad vitulos aureos (de quibus dixi 3. Reg. 12) hic solus fugiebat consortia omnium, & pergebat in Ierusalem, in templum Domini. Causa cur solus, quia, vt in Græco & Hebræo, cum puer esset, defecerat à vero Dei cultu, & Hierosolymitano templo, tribus Nephtalica, aliæque nouem Apostaticæ. non quod tunc primò defectio ista cœpisset, cum ab eius initio, 3. Reg. 12. anni plus quam ducenti effluxissent, sed quod in ea omnes adhuc perseuerarent, ideoque præteritum Hebræum, & Aoristus Græcus per plusquamperfectum explicanda, vti alias non rarò. Idolum verò vocatur in 70. non δάμαλις, id est bucula, tantum, sed etiam ἡ Βάαλ quod exposui Iudicum secundo. Rursum Dei templum dicitur οἶκος τῆς ἐκλεγμένης, id est, electæ, subaudiendo, πόλεως vel φυλῆς. Deus enim Psalmo 77. *repulit tabernaculum Ioseph.* quòd scilicet in Ephraimitarum Iosephi posterorum vrbe Silo fuit. 1. Reg. 1. *Et tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum Iuda: montem Sion, quem dilexit.* Chaldæus Paraphrastes Canticorum, cap. 3. versic. 10. *Dominus fecit habitare nomen suum in Ierusalem, magis quam in omnibus vrbibus terræ Israel.* Sed quomodo SOLVS in templum pergebat, cum capit. 5. in Græco idem secum fecisse narret Ananiam & Ionatham, seu Hebraicè Hananielem & Nathanem? Respondeo, vel isti ex eadem tribu Nephtalica, de qua hic sermo, non erant; vel si erant, intelligendus Solus, quia valde ipsum pauci comitabantur, quemadmodum 4. Reg. 17. versu. 18. dicitur tribus Iuda μονωτάτη, cum tamen cum ea, tribus Beniamin iungenda esset; aut verò quia licet aliqui aliquando Tobiæ socii, sæpe tamen solus erat, quemadmodum signate monet Græcus, Tunc ait, πλεονάκις. Magna verò & exaggerata virtus, in hæreticorum & Apostatarum regione, veram religionem, in flagitiosorum & impurorum medio sanctitatem & puritatem retinere, ideòque tales comparantur lilio inter spinas. Cant. 2. lucernæ in caliginoso loco lucenti. 2. Petri primo, luminaribus in mundo fulgentibus, Philip. 2. ipsique adeo soli, qui quia solus lucet, Sol dictus. Vnde Thalmudicorum verum illud prouerbium *Myrtus semper est, semperq; vocatur myrtus, etiamsi inter vrticas sit.* Legendus toto capite primo libri primi moralium D. Gregorius vbi, *Sicut*, ait. *grauioris culpæ inter bonos bonum non esse, ita immensi est præconij bonum etiam inter malos extitisse.* D. Bernardus sermone 48. in Cantica. *Non mediocris, ait, titulus perfectæ virtutis inter prauos viuere bonum, & inter malignantes innocentia*

tentiæ retinere candorem. Exempla sunt in Machabæis, Iob, Loth, quem idcirco laudat S. Petrus secundæ Epistolæ secundo, in Noë, & Abraham, & in Philippensibus cap. 2. in Pergamenis Apoc. 2. Laudatissimus ille apud sanctum Epiphanium hæresi. 30. Iosephus, à Constantino Magno comes factus; ab eodem Epiphanio variis nominibus commendatur; sed maximè quod Scythopoli; *Solus orthodoxus esset*, omnes verò alij Ariani. Diuus Nazianzenus Oratio.20. sibi & S.Basilio Athenienſem Academiam, quæ quoad animum, plurimis oberat, nihil obfuisse tradit, &, *si quis*, ait, *fluuius per salsum mare dulcis fluere creditur, si quod in igne, quo omnia consumuntur, animal salitare, id nos inter omnes adolescentes, prauos scilicet & corruptos, eramus.* Et quia multorum risus & conuitia sunt audienda, audiatur Epictetus Enchirid. capite decimonono. *Sapientiæ*, inquit, *studium suscipere cupis? Ad hoc te ipso statim para, vt deridearis quasi te subsannaturi sint multi, & quasi dicturi: Iste nobis repente Philosophus aduenit; & vnde nobis hoc supercilium.*

COMMENDATIO TERTIA. è factis quinque. *Primum*, fugere consortia malorum, quæ sane pix sunt aterrima & tenacissima Ecclesiastici cap. 13. Diuus Nazianzenus loco citato. *Cum sodalibus versabamur, non petulantissimis, sed temperatissimis, non pugnacissimis, sed maximis pacificis, & quibuscum agere vtilissimum, scientes facilius esse malitiam à sociis accipere, quam virtutem tu dare, cum & procliuius sit morbi participem fieri, quam sanitatem largiri.* Exempla sunt in iuniore illo Iudæorum patriarcha Iuda, etiamsi præceptores bonos haberet, apud Epiphanium loco citato: & in adolescentulo illo, quem Episcopo cuidam S. Ioannes Euangelista cõmendarat, prout in ipsius historia, libello de Apostolis, ex Eusebio, Clemente, Chrysostomo, quibus Antiochum lauræ sermone de Episcopatu, nunc addo; notaui.

Alterum factum. pergere ad templum Domini, versu 6. Addit Græcus: in festis, sicut præceptum toti Israel præcepto sempiterno, ter videlicet quotannis, festo Paschæ, Pentecostes, Tabernaculorum, quorum primo Christus Dominus interfuit. Luc. 2. Et hosce dies festos vocat, ordine secundo, Thalmudica explanatio, *Regalim*, quòd pedibus iter illud fieri soleret. Vnde & in Chaldaica Paraphrasi Canticorum 7. v. 1. legitur. *Dixit Salomon in spiritu prophetiæ à facie Domini. Quam speciosi sunt pedes Israelis, quando ascendunt, vt appareant coram Domino, tribus vicibus in anno, cum sandaliis taxeis, & offerunt vota sua, suasq; voluntarias oblationes!* leguntur & Exodi capita 23.24. Deuteron.16.

Tertium factum. Ibi adorare Dominum DEVM, vt 1. Reg. 1. Ecce quid in templis agendum, *Domus mea, domus orationis vocabitur*, inquit Dominus Matthæi 21. Legatur D. Augustinus de tempore Sermon. 251. Chrysostomus hom. 15. in Epistolam Hebræam, Epiphanius hæresi 37.

Quartum factum. Deferre primitias & decimas, idque fideliter, & omnes. Quæ Græcè dicuntur omnium, quæ nascerentur, adeoque lanarum detonsarum, harum siquidem primitiæ sunt, quas vocat ille textus τὰς πρωτοκουρίας, Hebraicè vero numerantur decimæ, primitiæque frumenti, musti, olei, ficuum malogranatorum, & omnium terræ fructuum. Et erant triplices. Primæ Leuitis generatim sumptis, quatenus scilicet etiam Sacerdotes comprehendunt; dabantur, vt hic Græcè & Hebraicè dicitur versu 6. & 7. Secundæ conferebantur in epulum sacrum, cuius & Leuitæ & egentes participes fiebant. Tertię, dabantur, inquit Græcus; quibus oportebat, id est, triennio quolibet, peregrinis, pupillis, & viduis. & addit Hebræus alter, in fabricam etiam, seu restaurationem templi, vt 4. Reg. 12. Vide dicta cap. 5. in Iosuanis sacerdotibus numero 61. & sequentibus. Et fiebant huiusmodi oblationes, & decimæ priores, quotannis, in festis diebus suprà nominatis.

Quintum. Similia pia & bona religionis instituta obseruare. Verbi causâ, maiores natu reuereri, domini legem ediscere, quotidianas domi preces, mane & vesperi fundere verecundiam tueri, obscœnum ad aures nihil admittere, à voluptatum omnium illecebris cauere. Narrat libro 2. contra Apionem, Iosephus; Hebræorum liberos solitos, à primis statim vnguiculis, ita DEI legibus operam nauare, vt eas, quam proprium nomen memoria magis tenerent, suisque in animis penitus insculperent. *Hæc igitur*, ait textus, *& similia, secundum legem* DEI, *puerulus obseruabat.* O puerulum! qui non pueris & adolescentibus tantum, sed & viris, adeoque senioribus exemplar esse debeat. Lege, si libet, D. Augustinum in Psalmum 112. D. Ambrosium epistola 59.

QVARTA capitis particula, est Tobiæ virilis ætas, & explicatur, ante captiuitatem versu 9. & 10. vbi notandum, cum duo filium docuisse, TIMERE DEVM, ET ABSTINERE AB OMNI PECCATO. Atque hanc bene liberos instituendi curam, parentibus omnibus suadet Ecclesiasticus Cap. 30. Salomon Prouerbiorum 4. versu 3. & suo ipsius exemplo Dauid psalmo 33. *Venite*, ait filij, *audite me. Timorem Domini docebo vos.* Negligant alij filiorum suorum doctrinam. Ego inquit, non item. *Venite filij, audite me.* Doceant eos alij, & diligenter, sed

artes mundo huic placendi: opes & honores coaceruandi: imò etiam illas ipsas, quæ liberales vocantur, vel per se ipsos, vel per alios doceant, Ego, quod hisce omnibus præstantius, vtilius, magisque necessarium est; *timorem Domini docebo vos.* videri potest Origenes apud D. Hieronymum Danielis 13. Plutarchus libro de institutione. Et verò, quemadmodum ad litteras discendas apud Græcos, pueri ad scholas adibant, sic, apud Persas, vt iustitiam discerent, prout libro primo Cyropædias à Xenophonte litteris mandatum. Quanto id apud Christianos seruari æquius? Fuit verò, cum vxore ac filio, captiuus abductus, anno sexto Ezechiæ Regis Iuda, Oseę Israël Regis nono, mundi ter millesimo quadringentesimo secundo, in Assyriam, & quidem in Niniuem, quæ à Plinio, Ptolomæo, & aliis Ninus vocatur, vt Genes. 10. dixi. & hic Hebraicè CIVITAS MAGNA vocatur. quemadmodum etiam Ionæ c. 1. & 3. quòd, vt ait Diodorus lib. 2. murorum suorum ambitu, stadia contineret 480. Salmanasar verò, de quo 4. Regum 17. Græcè iam nominatur Ενεμεσσαρ & Ενεμεσαρος, sicuti & apud Athanasium in synopsi. Hic porro videmus, quemadmodũ communib. malis inuoluantur etiam iusti, sed ad maiorẽ eorum exercitationem, meritum & gloriam. Diuus Ambrosius cap. 1 lib. de Tobia. *Ob virtutes scilicet augendas, quibus praeditus fuerat, subiit ærumnam captiuitatis, quam ferebat humiliter, ac patiẽter, communem magis iniuriam quàm priuatam dolens, nec sibi virtutum suffragia nihil profuisse deplorans, sed magis eam contumeliam minorem suorum peccatorum precio arbitratus.* Similia etiam author quæstionum ex vtroque testamento q. 119.

II. POST CAPTIVITATEM.

QVÆ egerit, hoc primo capite tribus temporibus continentur.

PRIMVM TEMPVS est regnante Salmanasare, à quo abductus fuerat. Et notanda in eo potissimum sex. PRIMVM. Constantia in fide, ac religione. versu 2. SECVNDVM. Misericordia & liberalitas. versu 3. Et misericordia ista infrà copiosiùs explicatur per misericordiæ opera spiritalia, vt daret aliis monita salutis. versu 5. Consolari afflictos. versu 19. & corporalia vet. 3. 16. 20. Et quidem vtraque faciebat, non domi suæ tantum desidens, aut in vrbe Niniue, sed totam regionem obibat versu 15. adeò vt in Mediam etiam excurreret. versu 16. TERTIVM. à Gentilium cibis, abstinentia. etiamsi alii omnes ederent vers. 11 12. quemadmodum Daniel Cap 1. Eleazarus 2. Machabæorum c. 6. Machbæi fratres c. 7. Vocantur verò ij Gentilium cibi Græcè ἄρτοι, id est, panes, quibus omnis esca comprehenditur, vt in oratione dominica. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* QVARTVM. DEI, eiusque mandatorum memoria in toto corde. v. 13. QVINTVM. Remuneratio quædam diuina hoc in sæculo, & in ipsa captiuitatis terra. *Quoniam* inquit textus v 13. *memor fuit Domini, dedit illi* DEVS *gratiam in conspectu Salmanasar*, vt ei videlicet placeret, gratusque esset, Græcè dicitur ei dedisse DEVS gratiam & pulchritudinem. Vnde videmus, vt honorem & beneuolentiam acquiramus, diuinũ valere auxilium. veramque probitatem; quemadmodum monebat Xenocratem Plato, vt, eam ob causam Gratiis sacrificaret, à quibus tamen, cum eæ nullæ sint, nihil expectandum. Sed à DEO gratia omnis pendet, etiam coram hominibus, vt Exodi 12. versu 36. Iudith cap. 10. vers. 4. Esther cap. 5. & 15. Sunt verò tria Tobiæ à Rege concessa. *Primum.* Potestas eundi, quo vellet, & faciendi, quod vellet. vers. 14. *Secundum.* Functio quædam palatina & officium. Nam Græcè dicitur factus ἀγοραστής, id est, omnium, quæ ad Regem spectarent, emptor & procurator, siue esset annona, siue vestis, equi, arma, prædia, quemadmodum factus etiam Ioseph. Genes. 41. Ideoque & hic Hebraicè dicitur constitutus supra omnia quæ habuit Salmanasar. *Tertium.* Munera vers. 16. & ea quidem ampla, cum ex iis, quæ honoris gratia acceperat, plurimum aliis dare posset. SEXTVM. ex iis, quæ regnante Salmanasare, in Tobia notanda fuerunt; est, bonus acceptæ potestatis, & dignitatis vsus. Nam egenti amico, Gabelo Rhageno, dedit argenti talenta decem. Solent verò quidam, summam istam putare, coronatos Gallicos ter mille septuaginta duos. Alii sexies mille, cum talento cuilibet coronatos dent sexcentos. Alii, vt Cardanus Libro de suis libris; vni talento ducatos dat quingentos, ideoque hic forent quinque millia ducatorum. Videtur verò ea dedisse, non mutuò, sed in depositum, cùm Græcè sit παρέθετο, & depositum παραθήκη vocetur, idemque significet Hebræum verbum hiphkadhi Petis, Quid egenti profuisset deposita pecunia? Respondeo. ita olim deponebatur, vt si voluisset depositarius, vteretur, quemadmodum ait Vlpianus lege prima § *si pecunia. ff. depositi.* Gabelus verò ille Græcè dicitur, & Hebraicè Gabael, & quidem Gabriæ frater expressè, licet ex cap. 4. versu 21. Græcè conicere quidam velint, Gabriæ potius filium fuisse. Sunt etiam Hebræi, qui Abrielem vocent Gabrielis filium, aut Corebi fratrem. Quam verò Rhagam, Rhagas, & Rhaga profani scriptores nominant, eam semper interpres vocat Rhages; Hebræi scilicet sermonis, in quo indeclinabile id nomen; imitatione, nisi fortè vna interdum littera mutata sit, & *Rhages* lectum pro *Rhagas*, aut *Rhagis*, quemadmodũ Actorum 8. *Candacis* pro Candaces; *Phœnicis*, pro *Phœnices*, in libris Machabæorũ sæpè.

Accepit

Accepit porro vrbs illa nomen à rupturis & labibus, quas terræ motus excitarant, vt ait lib. 29. Diodorus, & Strabo lib. 12. qui addit motibus illis plus quam duo millia vrbium & vicorum periisse. Non esse à Seleuco Nicanore conditam, vt ait Stephanus. vel ex hoc loco patet, cum hisce temporibus fuerit Seleucus multò posterior. Videtur Rhagam à Rhagis infrà distinguere cap. 6. Græcus. sed in eum id locum differatur. Italica per Ioannem Baptistam Firmii edita de sancto Thoma historia, & alii quidam scriptores, Emetàm isto nomine appellant. sed cum in Media Rhagę sint, in Syria Emesa, vt ait l. 5 c. 15. Ptolomæus, l. 5. c. 23. Plinius. è Plautina forte Trinummo iis acclamet quispiam, *Eho, an etiam Arabia est in Ponto.*

S E C V N D V M T E M P V S. Regnante huius Filio Sennacherib, Iudæorum res aduersissimæ fuerunt. Nam præter ipsum captiuitatis incommodum, à regni sui principio, eos statim affligere cœpit, & multò magis post acceptam diuinitus in Iudæa cladem 4. Reg. 19. quemadmodum & Turca Selimus, anno 1571. victus facere voluit apud Natalem Comitem, sub finem lib. 22. Tum verò fuit Tobias aurum in igne. versu 18. & 19. & quo maiora mala fuerunt, eo ipsius virtus maior. *Interdicto,* ait D. Ambrosius. cap. 1. *non reuocabatur magis, quam incitabatur, ne deserere officium pietatis, mortis metu videretur. Erat misericordiæ precium mortis pœna.* Iussus est & fortunis omnibus & vita spoliari. Cum enim eum, vt in Hebræo & Græco est; operum tam piorum Niniuita quidam accusasset, illas amisit, hanc inops & nudus retinuit, sed fuga extra Niniuen, & latebra; quam ei, vxori, & filio ipsimet Assyrii præbuerunt, quia ex iis, versu 23. *multi diligebant eum.* Nam de Iudæis id putandum non est, cum calumniatoribus, satellitibus, & carnificibus omnia ipsorum tunc obiecta essent. Sic verò latuit vsque ad Tyranni huius cædem, cuius modus, & locus explicatur 4. Reg. 18. & hic Græcè, multòque copiosius Hebraicè, vbi & causa ponitur, quod, vt prosperitatem ab idolo Dagon impetraret, duos ei filios immolare voluerit, sed isti peruerterint, eumque mactarint, quorum nomina referuntur Adrammelech & Sareter. Id versu 24. factum, post dies 45. ab regni eius, vel cladis potius acceptæ principio. quia Hebræorum textuum vnus dicit, Tobiam dies tantum 19. delituisse. In Græco, eàdem sententia, dicitur, non præterierunt dies 50.

T E R T I V M T E M P V S. Huius filius tertius fuit Asaraddon, qui Græcè Σαχερδονὸς dicitur, & sęuiit etiam in filios Israël, vt capite sequenti patet, versu 8. & 9. Fratris tamen Tobiæ filium Achiachar, vel, vt in altero Hebræo dicitur; Akikarum magnis affecit honoribus. Fecit enim eum primò, pincernam: deinde ab annulo regio, vt Esther cap. 3. versu 10. tertio totius regni διοικητὴν, seu Gubernatorem: quartò rationibus omnibus præfectum, seu Rationalem: quinto, secundum à se, seu vicarium suum, vt Græcè & Hebraicè traditur. Et asseritur iste Achiachar in Græco, filius Anaëlis, vel Hebraicè Hananelis. ideoque certum hinc fratris Tobiæ nomen haberetur, nisi essent, qui ex Græco assererent eundem esse, qui Achiacharus & Anaël vocetur. Possent enim ita intelligi Græca ἔταξεν Ἀχιάχαρον τὸν Ἀναὴλ, ὑὸν τῦ ἀδελφῦ μου. Multò tamen simplicius & verius apparet eum, qui fuit Tobiæ frater, ipsum Anaëlem esse. omninoq; id Hebræus asserit. Huius Achiachari precibus, Niniuem rediit Tobias, facultatulas, cum magna ex parte direptæ fuissent; residuas accepit, sed absque dignitate pristina. *Vix tandem,* ait Ambrosius loco citato, *per amicum potuit, direpto patrimonio, egenus & exul restitui suis.* Facultatem, pro, facultatib. dixit interpres, vt Cicero copiam, pro copiis lib. 8. ad Atticum epistola 17. & 19. sicuti etiam Paulus à quibusdam accipitur. L. Cum pluris ff. de admin. tutel. §. vltima.

SECVNDA LIBRI. PARS.

In qua vitæ Tobiæ reliquum, & quæ ad eius mortem spectant explicantur. Sunt verò ea varia. sed eorum, singulis capitibus, distinctio.

CAPVT II.

Post hæc vero; cum esset dies festus Domini, & factum esset prādium bonum in domo Tobiæ, dixit filio suo.
2 *Vade, & adduc aliquos de tribu nostra timentes Deum, vt epulentur nobiscum.*
3 *Cum abiisset, reuersus nūtiauit ei vnum ex filiis Israel iugulatum iacere in platea.*
Statimque exiliens de accubitu suo, relinquens prandium, ieiunus peruenit ad corpus.
4 *Tollensque illud portauit ad domū suam occultè, vt dum sol occubuisset, cautè sepeliret eum.*
5 *Cumque occultasset corpus, manducauit panem cum luctu & tremore.*
6 *Memorans illum sermonem, quem dixit Dominus per Amos prophetam. Dies festi*

vestri

1.Mac. 14. *vestri conuertentur in lamentationem & luctum.*

7 *Cum verò Sol occubuisset, abiit, & sepeliuit eum.*

8 *Arguebant autem eum omnes proximi eius, dicentes: Iam huius rei causa interfici iussus es, & vix effugisti mortis* Sup.1.2 *imperium, & iterum sepelis mortuos?*

9 *Sed Tobias plus timens Deum quam regem, rapiebat corpora occisorum, & occultabat in domo sua, & mediis noctibus sepeliebat.*

10 *Contigit autem vt quadam die fatigatus à sepultura, veniens in domum suã, iactasset se iuxta parietem, & obdormisset.*

11 *Et ex nido hirundinũ dormienti illi calida stercora inciderent super oculos eius, fieretq; cæcus.*

12 *Hanc autem tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.*

13 *Nam cum ab infantia sua semper Deũ timuerit, & mandata eius custodierit, non est contristatus contra Deum, quod plaga cæcitatis euenerit ei.*

14 *Sed immobilis in Dei timore permansit, agens gratias Deo omnibus diebus vitæ suæ.*

15 *Nam sicut beato Iob exultabant reges, ita isti parentes & cognati eius irridebant vitam eius dicentes:*

16 *Vbi est spes tua, pro qua eleemosynas, & sepulturas faciebas?*

17 *Tobias vero increpabat eos, dicens.*

18 *Nolite ita loqui: quoniam filij sanctorum sumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus est his, qui fidem suã nunquam mutant ab eo.*

19 *Anna vero vxor eius ibat ad opus textrinum quotidie, & de labore manuum suarum victum, quem consequi poterat, deferebat.*

20 *Vnde factum est, vt hædum caprarum accipiens detulisset domi;*

21 *Cuius cum vocem balantis vir eius audisset, dixit; Videte ne fortè furtiuus sit,* Deut. 23.1. *reddite eum Dominis suis, quia non licet nobis, aut edere ex furto aliquid, aut contingere.*

22 *Ad hæc vxor eius irata respondit: Manifeste vana facta est spes tua, & eleemosynæ tua modo apparuerunt.* Iob 2. 9

23 *Atq; his, & aliis huiuscemodi verbis exprobrabat ei.*

COMMENTARIVS.

TOBIÆ facta potissimum quatuor isto capite proponuntur.

PRIMVM est, inuitatio fratrum, seu contribulium ad conuiuium, non tamen quorumcunque, vel quandocunque, sed pauperum, & in die Pentecostes. Vtrumque siquidem admonet Hebræus & Græcus. Addit verò amplius Latinus & Græcus, è pauperibus eos magis delectos, qui DEVM timerent, eiusque mandatorum meminissent. Diuus Ambrosius lib.4. Cap.1. officiorum; *Tobias formam honestatis expressit euidentius, cum, relicto conuiuio, mortuos sepeliret, & ad cibos pauperis mensa inuitaret inopes.* Sic & hortatur Dominus Luc.14. Senec. lib.2. de beneficiis c.31.32. Etsi verò cuilibet egenti eleemosyna rectè datur: in meliores tamen melius confertur. Ecclesiast.12. *Benefac iusto & inuenies retributionem magnam. Da misericordi, & ne suscipias peccatorem,* & quæ sequuntur. D.Thom. 2.2.q.31. art.2.q.32.a.9. Stobæus serm.37. vbi de Alexandri in Phocionem munificentia. S.Cyprian. lib.3. ad Quirinum c.10. locum istum citat, sed, vti solet, ex Græco textu. Si dicas quomodo captiuus Tobias cõuiuiũ magnũ, vt Hebraicè dicitur, instituit, & obsonia tam multa, vt Græcus textus habet; apponit? Nonne cõtra ipsius statum & temperantiã? Respondeo primò: dies erat, vti loquebatur, bonus, seu festus: deinde obsoniorũ copiam, ipso nesciente, procurat vxor. Neq; tamen immoderatũ quid fuisse putandũ est, sed ipsius modestia & temperantia plus quiddã & maius pænè, quàm vellet, iudicabat, quemadmodũ S.Ioannes Eleemosynarius, S.Ottho Bambergensis Episcopus, & sanctus ille, in vitis Patrum, Palęmon, cui cũ ipsius discipulus S.Pachomus, ipso gloriosissimę Domini Resurrectionis Festo die, olei, præter morẽ, aliquantulum apposuisset; ille manib. frontem fricans, & vbertim lachrymas fundens, dixit: *Dominus meus crucifixus est, & ego nunc oleum comedã?*

SECVNDVM. Sepultura, cum aliorum aliâs, tum præsertim vnius, eo ipso conuiuij tempore. D.Ambros. loco citato de Tobia. *Magnum* inquit, *hoc opus. Si viuentes operire nudos præcipimur, quanto magis debemus operire defunctorum corpora: Si viantes ad logiora deducere solemus, quanto magis in illam æternam domum profectos, vnde iam non reuertentur? Nihil hoc officio præstantius, ei conferre, qui tibi iam non potuit reddere, vindicare a volatilibus, vindicare a bestiis consortem naturæ. Feræ hanc humanitatem defunctis corporib. dedisse produntur, homines negabunt:* Prudent. hym. 10.

Sancti sator ille Tobiæ,
Sacer ac venerabilis heros,
Dapibus iam ritè paratis
Ius pretulit exequiarum.
Iam stantibus ille ministris
Scyphos & fercula liquit,
Studioq; accinctus humandi
Fletu dedit ossa sepulchro.

[illegible] simpliciter [illegible] sepultura [illegible] tamen, vt ait, D. Thomas [illegible] secunda quæstio [illegible] quod eum, quem in corpore viuens habuit, [illegible] & quod honorem, quem [illegible] per sepulturam [illegible] [illegible] est. Neque [illegible] honor [illegible] aliquis est, vt ait in Iliade Homerus, seu [illegible] [illegible] compatescere, [illegible] [illegible] dorumque. Videatur Augustinus lib. primo [illegible] cap. [illegible] lib. de cura pro mortuis [illegible] *Tobias [illegible] mortuos*, D E V M *promeruisse, teste Angelo* [illegible] [illegible] eum [illegible] mouet, quod [illegible] org- [illegible] ad omnia bona opera [illegible] est [illegible]. Videatur & Alcimus lib. [illegible], [illegible] sermone [illegible] propheta, Amos cap. 8 [illegible] Machabæorum [illegible] recordatio dicitur [illegible] Tobiam, hic & [illegible] S. Anno- nem Archiepiscopum Coloniensem lib. 3 eius vitæ cap. primo [illegible] in vita [illegible] Pentecostes die, [illegible]. Accessit [illegible] [illegible] Hom. [illegible] versu. 7. & 8. *Nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?*

T E R T I V M. [illegible] versu. 10. & [illegible] tempus [illegible] *Quadam*, inquit, *die fatigatus a sepultura*. Ecce post hæc bona opera, etiam per [illegible] casionem, [illegible] D E I causa [illegible] [illegible] felicitatem, opes, formam, valetudinem [illegible] [illegible] sed causa post exponetur. Nunc Græcus textus [illegible] scilicet consequuta [illegible] cæcitatem istam euenisse. *Modo* [illegible] [illegible] sepeliisset, domum [illegible] neque tamen, quia propter [illegible] [illegible] ingredi domum [illegible] ex lege, Num. 19. versu. 11. & 14. quemadmodum hic Hebræus & Græcus textus tradunt [illegible] extra domum iactarit, & aperta facie dormierit, ipsiusque oculos [illegible] [illegible] astiterint. In Hebræorum [illegible], & Græcis omnibus [illegible] genus comprehendere potest, vt Gen. 7. v. [illegible] sæpe tamen pro passere [illegible] quemadmodum & D. [illegible] de Tobia hunc locum legit. Verum & passeris nomen quod [illegible] etiam aliis sumi potest, quemadmodum [illegible] Prouerb. 26. vers. 2. [illegible] vadentem ait D. Hieronymus, pro eo, quod alii hirundinem dicunt, & psalmo. 83. vers. 4. vocat Hieronymus autem, quam 70. turturem, nostra versio hirundinem. Hic [illegible] quamlibet, neque proprie [illegible] passerem, sed hirundinem [illegible] D. Hieronymus, & Hebræi alii, qui habent, *deror*. & confirmatur ea hirundi- [illegible] consuetudine. Vnde &, a volandi [illegible] hominibus [illegible] [illegible] R. abbi Dauid Kimhi. Sic enim legimus [illegible] Pyrchi [illegible] Cyri [illegible] tectis hirundines nidulatas. Vnde & [illegible] primo [illegible] Ouidius.

[illegible] hirundo.
Et [illegible] opus.

Accedit, quod [illegible] excernunt, [illegible] circa com- [illegible] solent. Et ex hac forte [illegible] Pythagoras, [illegible] vt ait lib. 1 Stromatum, Clemens, & contra Apionem Iosephus; [illegible] symbolum [illegible] manauit, *hirundines sub eodem tecto ne habeas*. quod D. Hieron. apologia aduersus Ruffinum, & Clemens Stromate [illegible] c. [illegible] interpretatur, [illegible] [illegible] quod refellit quidem Plutarchus S[illegible] Erasmus. Sed refellunt [illegible] ex Hesiodo, [illegible] Nicephoro, qui hirundinem garrulam vocant. Est etiam [illegible] similitudo [illegible] ad Herennium, qui vere [illegible] [illegible] operibus [illegible] [illegible] quæ sunt hirundinum [illegible] [illegible] Ecclesiæ [illegible] & multos [illegible]. Sed [illegible] Thomas Cantipratensis explicat, quem [illegible] [illegible] *[illegible] hirundinum, quarum [illegible] sub [illegible] [illegible] Capitul [illegible] & congregare [illegible] hæredem* C H R I S T V M, *[illegible] vel [illegible] vel ratione [illegible] quæ [illegible] [illegible] [illegible] deficerent [illegible]* [illegible]

[illegible] Tobias medicorum opera [illegible] quem [illegible] [illegible] 38, [illegible].

P R I M V M [illegible] naturali [illegible] Dei [illegible]

 negaret

negans Lyrani. [illegible] D [illegible], [illegible] vt patientiæ magnum exemplum foret. [illegible] cuenisse, sed [illegible] tùm, sed in ambos oculos [illegible].

ALTERA [illegible] quæstio est. An [illegible] quadam hirundinum [illegible] [illegible] apud Vallesium cap. 4 [illegible] Philosophia [illegible] hirundines [illegible] qua ad illos [illegible] quasque ab [illegible] Chelidonia [illegible] apud Plinium lib. 8. cap. 27. Tertullianus [illegible] *[illegible] oculare [illegible] sua Chelidonia.* Imò, & [illegible] [illegible], nulla etiam Chelidonia [illegible] animalium l. [illegible] & de eorundem generatione l. [illegible] Hirundinum [illegible] cos, & alimenta, quæ [illegible] habent, ad oculorum [illegible] medetur oculorum albuginibus, vt est apud [illegible] rumque animalium partes medicamento esse, [illegible] trimento fuerunt, quemadmodum [illegible] Potiùs tamen, ex [illegible] chinanus & Vallesius loco [illegible] [illegible] omnino Tobiæ adempta, sed videndi [illegible] cet quædam prætenta, vt [illegible] nius cap. 37. Huiusmodi vero membranula [illegible] & quidem exustione [illegible] loris in [illegible] & hirundinum [illegible] rum, vel [illegible] hic transcribam. *Erasitur [illegible] annula Ch [illegible] abs[illegible]itque humorem tenacem ac glutinosum, [illegible] cuius excrementa Tobiæ [illegible] oculos: [illegible] rata [illegible] ex [illegible] rem [illegible], [illegible] continget [illegible] gutturis, angin[illegible], tumoribus [illegible]* [illegible] rè ergo Lyrani [illegible]. Ad [illegible] Tobiæ oculos [illegible] fuisse. Nam Græcus [illegible] Ad [illegible] Symon [illegible] Tobias [illegible] & cum, [illegible] Recipes, dormisse Tobiam. At [illegible] Plinius lib. [illegible] cap. 17. *Patentibus oculis dormiunt [illegible]* & [illegible] ab Horapolline [illegible]. Vnde & C [illegible] vt ait Varro [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] Tobiæ [illegible] [illegible] nequè [illegible] Plinio dictum est.

TERTIA QUÆSTIO. [illegible] [illegible] Hieronymi [illegible] *[illegible]* Quò [illegible] [illegible] Plinius [illegible] cap. [illegible] *[illegible]*

[illegible] C H R I S T I, *qui per Spirit. sanct. semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti.* Quæ tamen Tobiæ [illegible] Deum [illegible] haberet, [illegible] interdum verò [illegible] in Hebræo [illegible] *Non mundaberis in posterum aliquandiu.* Nequaquam tamen hoc [illegible] Tobiæ [illegible] credidimus. Primo, quia [illegible] D. Hieronymi [illegible] Tobiæ. Deinde [illegible] videtur Propheta [illegible] *quia mundata non es. Post me, quousque adhuc:* Nudei vero, *Non mundaberis post me,* [illegible] Ab aliquo [illegible] in Hebræo [illegible] per aliquam [illegible] Tobiæ, qui [illegible] Porro [illegible] *Hanc tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Exempli omnino [illegible] Primum, [illegible] virtuti & patientiæ materia & exercitatio [illegible] Quemadmodum [illegible] poteſt, cui operculum [illegible] ita neque [illegible] difficilis & aspera [illegible] Altera causa [illegible] perspicua fieret. Nam, vt in Trist. lib. 4 Eleg. 3. canit [illegible]

Quæ latet, inque bonis cessat non cognita rebus,
Apparet virtus, arguiturque malis.

Tertia, vt non quoque modo [illegible] exemplar & idea [illegible] Tobiæ [illegible] & [illegible] Deum [illegible] S. Ambrosius Sermone 14. [illegible] S. Bernardus lib. de modo [illegible] serm. 16. *Propterea* [illegible] *ad exemplum nostrum,* [illegible] lib. de moral. [illegible] quam [illegible] *pulcherrimam* [illegible] *auri & argenti* [illegible] *vt hoc clarissimo laborum,* [illegible] *ærumnarum, ipsius denique ex* [illegible] *Abel* [illegible] *Abrahamum* [illegible] *Moysen* [illegible] *o crudelis Pharao* [illegible] *Susannam* [illegible] *calumnijs* [illegible] *Danielem* [illegible] *Tobiam tam* [illegible] *sacra Scriptura* [illegible] *Tobia* [illegible] D [illegible] *vt posteris daretur exemplum patientiæ* [illegible] *sancti Iob.* Hæc [illegible] populo & [illegible] *mortuus est* [illegible] *magnanimitati &* [illegible]

virtute innumera passum mala, & sic hinc [illegible] aliquid de [illegible] iudicio cogitare. Si enim homines per se laborantes [illegible] premium [illegible] magis eos qui tantum laboraverunt nunquam incoronatos remanere Deus [illegible]. [illegible] laborum suorum, retributione [illegible] omnino [illegible] est [illegible] per quod praesentis vitae laborum retributionem reciperet. [illegible] consolationem & mitigationem habeant in eis [illegible] & [illegible] Septima, ne quando exhortamur vos ad illorum virtutem, & [illegible] imitare Paulum propter [illegible] natura [illegible] nem torpeatis. Octaua, vt quoniam beatos vel miseros censere [illegible] autem miseros [illegible] putare debeamus. [illegible] oportet [illegible] possemus, quod [illegible] tribulatos. Tribulatio enim patientiam [illegible] probatio autem spem, spes vero non confundit. Vides quod ex tribulatione [illegible] futurorum [illegible] adfert & in tentationibus, manere [illegible] dicebam, quod [illegible] tribulationes resurrectionis [illegible] nobis designant, [illegible]. Quemadmodum enim, inquit, in fornace aurum examinatur, sic & homo [illegible] sumus & de [illegible] Qualem vero hanc? quam [illegible] habeamus maculas, & eas deponimus. Et bene Patriarcha declarat [illegible] sua mala recepit, iam consolationem accipit. Et ad hanc aliam [illegible] Qualem vero [illegible] corona & praemia nobis augeant. Quantum enim tribulationes [illegible] Non enim condigna sunt passiones praesentis temporis ad futuram gloriam quae reuelabitur in nobis. Tot igitur causas habentes de [illegible] ne in tentationibus [illegible] nec [illegible], sed & ipsi nostros [illegible] animas, & alios hoc doceamus. Haec [illegible] nos ad Tobiam redeamus. Quia sancti Iob exemplum [illegible] quibus [illegible] intelligi [illegible] ostendit, quae in Graeco tamen & Hebraeo [illegible]. Primum [illegible] v. 1. *Non est contristatus contra Deum.* Duplex [illegible] hunc locum exponens [illegible] noster lib. 4. de [illegible] cap. 8. [illegible] est. Vna, inquit Apostolus 2. Corinth. 7. *secundum Deum*, quae videlicet, vt ibidem addit, *poenitentiam in salutem stabilem operatur*, [illegible] Deum suscipitur, aequaque mente [illegible]. Altera contra Deum, quae [illegible] constantiae gradu deiicit, impias aduersus Deum voces [illegible] exprimit. [illegible] dis. Cum enim honorum, possessionum, fortunarumque [illegible] variisque dolorum [illegible] percelluntur, [illegible] ritre in iis animi partes brutae [illegible] Christus [illegible] tragoedia, *coepit ipse dominus pauere, taedere & tristis esse*, Matth. 26. Marc. 14. Tristitia, inquit S. Paulus Rom. 9. [illegible] *magna est, & continuus dolor cordi meo.* Et [illegible] c. 5. Tobias noster, *Quale mihi gaudium erit, qui in tenebris sedeo, & lucem caeli non video?* Attamen non est [illegible] *contra Deum.* Alterum est, [illegible] *in Dei timore permansit.* [illegible] poma non cadunt [illegible]. In [illegible] qui Matth. 11. v. 7. dixit. *Quid existis in desertum videre? [illegible] agitatam?* Mouebat [illegible] culis Tobiam caecitas, sed [illegible] Dei [illegible] Tertium, *[illegible] omnibus diebus vitae suae.* Dixit c. 1. v. 21. Iob. *Sit nomen Domini benedictum.* Tobias [illegible] beneficium sit, exilium, paupertas, oculorum amissio, gratias agit [illegible] quot diebus, sed *omnibus diebus vitae suae.* Quanto [illegible], quam Deo placitum [illegible]. Quartum est v. 1. [illegible] & contumeliarum [illegible] propinquisque [illegible] de qua postea. Idque duplex *nam*, quod [illegible] comparationis quae [illegible] v. 12 [illegible] *[illegible] muerit, [illegible]* Primo, [illegible] in Deum [illegible] potuerit se prospera [illegible] non est [illegible] Deum contristatus. Deinde *constanter.* [illegible] semper vita [illegible] contra Deum [illegible] & [illegible] religione, gratitudinis, caeterarumque virtutum [illegible] dignumque [illegible] exemplum quod [illegible] tus aspiciat. *[illegible]* [illegible] quidni [illegible] Quae hunc [illegible].

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Iob versu 12. [illegible]

DVPLEX [illegible] & beatitudo. Vna [illegible] & instabilis. Altera in [illegible] consummata & perpetua [illegible] Prima [illegible] hac con-

hęc nunquam. quia, quoad in viuorum numero versamur, est voluntas nostra volubilis, ad bonum malumque libera, &, vt Iurisconsulti verbum habet, ambulatoria. Quam ob causam plenè ac perfectè sanctus

------ dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet.

Quia tamen animi puritas & sanctitas, quæ Dei dono, in viuentibus inest, vera est, summáque tranquillitaté & gaudium afferre solet, ita vt æternæ felicitatis quoddá veluti auctoramentum & principium sit, ideo qui adhuc peregrinantur, sancti nónunquá & beati appellantur. *Beatus vir, qui non abijt in consilio impiorum* Psalmo 1. *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates.* Psal. 31. *Beata gens, cuius est Dominus Deus eius.* Psal. 32. *Beatus vir, qui sperat in eo.* & alibi etiam de sanctitate Exodi 22. v. 31. Leuitici 11. 44. cap. 20. 26. cap. 21. 6. Romanæ 1. 7. cap. 12. 13. c. 15. 31. cap. 16. 2. & 15. Sed è viuentibus, iis maximè beatitudinem quandam tribuit scriptura, qui, ob iustitiam & veritatem, vel certe patiente, bono æquoque animo mala nonnulla perpetiuntur. *Beatus vir*, ait S. Iacobus cap. 1. ver. 12. *qui suffert tentationem. quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Si quid*, ait S. Petrus 1. cap. 3. *patimini propter iustitiam, beati.* & cap. 4. ver. 14. *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis.* Et Dominus Matth. 5. Luc. 5. *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Beati, qui nũc fletis, quia ridebitis. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Vtraque igitur sanctitate ac beatitate Iob sanctus & beatus rectè dictus est. *Ecce*, ait S. Iacobus cap. 5. *beatificamus eos, qui sustinuerunt.* & quasi ad istũ Tobiæ locum mente calamoq; conuersus fuisset, ilico adiungit. *sufferentiã Iob audistis. Beatus fuit Iob*, ait epistola 2. cap. 9. S. Fulgentius, *cum in diuitijs iustè viueret: sed beatior cum in paupertate iustior extitisset. Beatus fuit, cum decem circumdaretur filijs: sed beatior, cum vna cunctorum simul orbitate percussus in Dei dilectione permãsit immobilis. Beatus etiam fuit in corporis sospitate: sed beatior est factus in vulnere. Beatior etiam in aceruo squaloris pleno, quam in palatio marmoribus adornato.* Addo ego, tum beatissimus, cũ è beatitudine ipsa nullis amplius hostium vllorũ machinis, nulla voluntatis incõstantia & deflexu, dimoueri potuit. Et de hoc exploratæ certæque beatitudinis modo loqui potissimũ textus videtur. quia è viuis iampridem Iob excesserat: &, quamuis in Patrum limbo tum adhuc esset: erat tamen extra illius amittendę aleam omnem positus. Voluit verò iis eum elogiis Tobias ornare, *primo* vt stultum ac demens eorũ iudicium caperet, qui fortunatos putant, quorum filij sicut nouellę plantationes in iuuentute sua: filiæ eorum compositæ, circumornatę vt similitudo templi: prõptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud. ita vt intenta cum Dauide Psal. 143. voce clamare videatur: *Beatum dixerũt populum, cui hæc sunt: Beatus populus cuius Deus eius. Deinde*, vt eorũ procul a nobis facessere iuberet insaniam, quibus apud Bellarminũ l. 1. de verbo c. 5. Iob fictitia & scenica persona est, sicuti Luthero Iudith & Tobias ipse, vt supra vidimus. At lõge secus Ezechiel cap. 14. & Apostolus Iacobus paulo ante allatus. *Tertio.* vt intelligeremus, quemadmodũ honorifica etiã appellatione cœlites afficere bonũ sit. quos nisi festinatio vel alia quædam causa proba interueniat; solent in sermonibus Catholici sanctos & beatos prędicari. aut certo alio quopiã, prout idiomatum ratio fert; honoris titulo celebrare. Quod enim nobis sanctus Petrus, sanctus Paulus, sanctus Marcus, id Chaldæis Christianis hodie Mar Phetros, Mar Paulos, Mar Markos. id est, Dominus Petrus, dominus Paulus, dominus Marcus. Vnde qui hæreticorum nostrorum, præ supercilio & contemptu, ne isto quidem tam exiguo verborum honore illos dignantur, quam omnis ipsi sanctitatis & beatitatis exortes sint, palam produnt. *Sine honoris præfatione, Dominum seruus non appellat*, inquit homil. 7. ad populum Chrysostomus. nobis eorum, quos super omnia bona sua Rex regum constituit Matth. 25. 47. quib. transiens idem ille ministrat Lucæ 12. 37. qui sedebant super duodecim sedes, iudicantes 12. tribus Israel Matth. 19. 28. quibus dominantiũ omnium Dominus & Imperator suo in Throno secum sedere dedit, Apocalypsis 3. 2. plebeia & contempta nomenclatio sit? Et tamen istis semper in ore non Caluinus, sed Dominus Caluinus; nõ Lutherus, sed carus Deo vir, Doctor Lutherus. Nimirum λέγονται, ait Plutarchus lib. de Stoicorum & Poetarum comparatione, οἱ κάνθαροι τὸ μύρον ἀπολείπειν, τὰ δὲ δυσώδη διώκειν. Dicuntur Scarabei vnguentum fugere, graueolentia verò consectari.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur ipsius Iob amici, Reges hic vocantur?

Quia in ipsius Iob volumine cap. 2. & vltimo à 70. Interpretibus Reges nominantur. Ita enim apud illos est. Ελιφὰζ ὁ θαιμανῶν βασιλεύς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχέων τύραννος, Σωφὰρ ὁ μιναίων βασιλεύς. Eademq; ex hisce ipsis Interpretibus Aristeas & Alexander Polyistor apud Eusebium l. 9. præparationis, nisi quod ab iis vltimus, μανναίων Rex dicatur. E tribus ergo amicis, disertim Reges duo: reliquus verò quomodo Tyrannus: Bonam scilicet in partem, vt principem hoc loco Tyrannus denotet, cum & Regem etiam quandoque significet. Apud Eusebium siquidem loco citato, Moysis socerum Iethronem vocat Ezechielus Tragœdus sacerdo-

tem, principem, & Tyrannum. & Virgilius, vno eodemque loco, Æneam modo Regem, modo Tyrannum appellat l.7. Æneid.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.
Vos contra Regi mea nunc mandata referte.

Quem in locum Seruius, *Apud Græcos*, ait, *Tyranni & Regis nulla discretio est.* Intellige tamen, *frequenter.* Alioqui suis in politicis discernit Aristoteles l.3.c.5.l.4.c.5.& l.8, Ethic.c.10. Plutarchus de iis, qui sero à numine corripiuntur. Isocrates de pace.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quales ipsi Reges?

SI *potentiæ & imperij amplitudo* spectetur, haudquaquam tales, quales hodie, nostra in Europa, Reges appellantur: vel quales etiam olim, dum apud Xenophõtem l.8. Cambysen esse Regem iubebat Cyrus. filium verò alterum Tanoaxarem Medorum & Armeniorum non Regẽ, sed Satrapam. & cum apud Iosephum l.19. cap.19, ægre ferebat Herodias Agrippam Regẽ vocari, virum verò suum Herodem, Tetrarcham. Sed iis erant consimiles, de quibus Iosuæ 12. cũ vnum & triginta Reges deuicerunt Israëlitæ, ipsorumq; ditiones occuparunt & Iudicum primo, cum sub Adonibezec mensa, 70. Reges ciborum analecta carperent, qualis & Romanorũ Rex primus, Romulus, quales item, nostro isto sæculo, in Iaponia & India prout prudẽter monuit sua in historia Indica Maffeus. Vnde & Genes. 36.v.31. cum Regum istiusmodi recensetur catalogus; vna quædam iis vrbs, amplior & splendidior vt Iosuæ 10. ver.2. attribuitur, licet non desint, qui non absurdè veluti primis conditoribus attribui censeant. *Regnauit Bela filius Beor. nomenq; vrbis eius Danaba. Regnauit Adad & nomen vrbis eius Anith. Regnauit Adar. Nomen vrbis eius Phau* Si verò *sapientia* consideretur, erant ij, quemadmodũ Orientis Reges nonnulli, varia reconditaque perpoliti doctrina. Id enim tota eorũ cum Iob altercatio indicat. Quin & apud D. Hieronymum Traditionibus in Genesin, tradunt Iudæi, Eliu qui Iob cap.32. & 33. loqui cœpit, quique, ob istorum ætatis & sapientiæ authoritatem, adusque conticuerat; illum fuisse Balaam, qui ad Israëlitis maledicendum accersitus cum esset, suam ipse asinam loquẽtem audiit. Idemq; repetit Commẽtarius in Iob c.32. qui in eiusdem D. Hieronymi operibus. Si *religio* demum attendatur, fideles, vniusque veri Dei cultores fuisse dixi olim l.1. contra Filidinum cap. 5. & docet in Romanæ caput secundum Theodoretus. Sed, præ isto cultu & sapientia, huc maximè, quod primo loco de ipsorum dominatu, & ditione posui; spectabat. ideoque addo, *Themanaos*, in Idumæa fuisse, vt ait in Amos cap.1. D. Hieronymus; *Suchaos* itidem, quos, ἔθνος μαυρέων vocat apud Stephanum Dexippus, quia Æthiopum, prout in Genesi dictum; Maurorumque nomine, totum quandoque Arabum genus ob faciei colorem afficitur, quemadmodum contra Lutheranum Reineccium docet Leunclauius in historiæ Turcicæ Pandectæ cap. 165. *Pachymerum, ait, temere arguit erroris Reineccius, quod in tertio; Bendecarem Cairensem vocarit Æthiopum Soldanum. Addit enim, hoc ab eo factum perperam. Immo rectè locutus est Pachymerius, quum Ægyptios vocat Æthiopas qui reuera facie colorata sunt. Cepit enim, nomen Æthiopum veteris linguæ Græcæ lata significatione, sicut hodie Græci Mauros, vnde Mori nostri, nigros in genere dicunt, siue sint Arabes, vel Ægyptij, vel Aphri, vel Æthiopes illi propriè sic adpellati. Denique doctissimus Eustathius, & antiquior hoc Stephanus, vrbium Nomenclatoris auctor, Ægyptum perhibent Æthiopiam vocatam, propter habitantes in ea nigros homines.* Et cap.211. *à Turcicis Annalibus & Sansonino* rursum ait Arabas & Ægyptios appellari Mauros. Iam *Minnæ* sunt ad mare rubrum in eadem scilicet Idumæa vel Arabia populi, vt apud eundem Stephanum tradit Marcianus.

QVAESTIVNCVLA IV.

An, ob Reges istos, Iob etiam Rex.

SI Reges amicos habuit Iob, in regio & ipse solio collocandus. Est enim inter æquales amicitia. Sic nimirum olim apud Abulensem in Genes. 36. quidam, & non ita pridem suis in Iob commentariis, doctus vir Stunica ratiocinatur. At miserrimus Regum status esset, si nullus, nisi Rex, iis amicus. Quam enim ab amicis inopes desertique forent? Cum in confertam amicorum turbam, clausis quendam oculis, glebam conijcere Cyrus apud Xenophontem lib. 8. iubebat, nunquid Reges, omnes illi erant? etiamne qui gleba illa tactus fuit, Pheraules cursor, Rex putandus? Moriturus vero hanc ibidem auream vocem fundebat. *Non est aureum hoc sceptrum, quod regnum conseruet: Sed amici multi sceptrum sunt Regibus verissimum atque tutissimum.*

Num fo-

Num ſolos Regibus Reges amicos volebat? Sane & Ariſtoteles 8. Ethicorum cap. 7. & 11. poſſe inter eos qui præſunt & ſubſunt amicitiam conſtare, docuit. Ideoque plus coniectura iſta firmitatis habuerit, ſi Iobo non amicos tantum Reges dicamus, ſed addamus, è ſuis etiam regionibus & regnis ad Iobum & quidem ſimul, & de compacto, veniſſe. Ad quem enim, eo modo, Reges, niſi vel parem, vel etiam ſuperiorem proficiſcantur? Regem tamen fuiſſe aliter adhuc oſtendamus.

QVÆSTIVNCVLA V

An Iob ſit Iobab, de quo Geneſis cap. 36. ver. 33. & 1. Paralip. cap. 1?

SI eſt, iam quin Rex Iob fuerit, nulla eſſe amplius debet quæſtio. Nam, vocaliſſimo, clariſſimoque illic præconio, Iobab Rex pronunciatur. Sed an Iob ſit Iobab, tres ſunt opiniones. Prima Rabbi Salomonis in Numerorum caput 14. non eſſe. ſed ipſum Iob Chananæum fuiſſe, qui, promiſſionis terram ingredientibus Iſraëlitarum exploratoribus, è vita exceſſerit. Altera ſimiliter Iobabum eum negat. Sed aliam ob cauſam, quod ex Abrahami fratre Nachor propagatus ſit, non autem ex Eſau, è quo ſatus Iobab Geneſis trigeſimoſexto. Nachoris enim primogenitus fuit Huz Geneſis vigeſimoſecundo, verſic. 21. & *vir erat in terra Hus, nomine Iob*, vt ipſius libri canit procemium. Atque hanc opinionem tradit ſcholaſtica hiſtoria, & ante ipſam olim Philippus Presbyter Commentariis in Iob, Diuus Hieronymus Traditionibus in Geneſin, & Commentarius ille in Iob cap. 1. & 32. qui in ipſius Tomis eſt. Tertia eundem Iob & Iobab affirmat. &, vt mihi quidem videtur, non paulò credibilius. Primo quia 70. Interpretes, poſt Hebraicum libri Iob finem, addiderunt. Πρότερον ἦν δὲ αὐτῷ ὄνομα Ἰωβάβ. Et ἦν δὲ αὐτὸς πατρὸς μὲν Ζαρὲ ἐκ τῶν Ἡσαῦ υἱῶν, μητρὸς δὲ Βοσόῤῥας ὥστε εἶναι αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ. Rurſumque. Μετὰ τὸν Βαλὰκ ὁ καλούμενος Ἰωβάβ. Quod meridianum hiſce iubar clarius? Hi verò ſeptuaginta, ſi nihil aliud, certè tamen vetuſtiſſimi ſunt, & Iſraëliticarum rerum callentiſſimi. Et licet nudam tantū vel hiſtoricorum vel paraphraſtarum authoritatem haberent, quantum tamen hoc eorum teſtimonium? Suffragatur præterea poſterior Græcus Interpres Theodotio, & plurimi grauiſſimique ſcriptores, D. Chryſoſtomus in catena in Iob, S. Epiphanius l. 1. Seuerus Sulpitius in hiſtoria, Euſebius in Chronicis, Ambroſianus Cōmentarius in Romanam, D. Auguſtinus lib. 18. Ciuit. c. 47. apud aliquem in Geneſ. q. 121, pro, *Iobab, cui ſucceſſit in regno Balac.* correctè legendum, *qui ſucceſſit.* Origenes in Iob, Glycas in Annalibus, Cedrenus in hiſtoria, Abulenſis in procemio Bibl. c. 7. in Geneſ. 22. & 36. Exodi 2. q. 8. Tamque apud veteres contrita & declamata fuit hæc ſententia, vt eam etiam apud Euſebium l. 9. præparationis, aſſeuerarint Ariſteas & Polyiſtor antea citatus Alexander. Tertiò, Iobi hoc regnum vel hinc ſtabilitur. quod ei neque illa, quæ obiecta eſt, terra Hus; neque aliud quidquam aduerſetur. Licet enim fuerit Nachoris filius Hus, ab alio tamen potuit Iobi terra nomen accipere. Fuit enim & in Eſau ſtirpe quidam Hus Geneſ. 36. ver. 27. 1. Par. 1. v. 42. rurſumque alius v. 17. licet in Græcis horum nominum, vti & propriorum ſæpè aliorum, non vna ſcriptio ὡς, ὡς, οὐζ. Hanc ſanè Iobi terram, in Idumææ partibus fuiſſe, iidem teſtantur 70. &, loco citato, Ariſteas. Iobi etiam ſepulchrum non in Meſopotamia, ſed in Paleſtinæ Idumææque finibus adhuc hodie viſitur, inquit loco citato Abulenſis. Alia verò, quæ aduerſari quis putaret, huic potius regno patrocinantur. Sed quia plura & difficiliora ſunt, in quæſtionem aliam transferantur.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quæ Iobi regnum oppugnent, neque tamen expugnent?

SI Rex fuit Iob, cur eius nullum in Scriptura vſquam regnū, ſceptrum, nomen eſt? Quomodo tam repente ad tantam inopiam & paupertatem detruditur, vt in ſterquilinio ſedeat, & quidem vt Græci habent, extra vrbem & ſub dio? Non ipſe vrbis illius erat Dominus? nullos in ea propinquos, amicos, ſubditos, ſeruos habebat? Nullius omnino tecto recipi, nullius miſericordia & benignitate iuuari potuit? Vix in vllo etiā Dionyſio & importuniſſimo Tyranno tātā vllibi opis, auxiliiq; humani ſolitudinem legimus. Mouet enim plurimum homines repentina eorum, qui regiā paulo ante maieſtatem obtinebant, calamitas. Vix tam durus quiſquam, qui eorum miſericordiam non capiat. Quanto minus ita ſubito, tam ab omnibus, deſeri Iob potuiſſet, qui ſumma ſemper in omnes beneuolentia beneficentiaque fuiſſet? *Oculus*, ait, cap. 29. *fui cæco & pes claudo. Pater eram pauperum. & cauſam quam neſciebam, diligentiſſime inueſtigabam*

 gabam

gabam. & alia ibidem plura. Quid Reges amici? Non potuerunt amici Regis nunc afflicti & inopis egestatem opibus diuitiisque suis sustentare? Non argenti aurique tantum, quantum statui retinendo satis videretur; donare vel saltem mutuum dare? Neque enim ad eum ita venerunt, vt de ipsius ærumna nihil inaudissent, sed omnia cum intellexissent, & de compacto vnà venissent; vt sibi viaticum, sic & amico solatium aliquod, suis è thesauris, afferre nó valuerunt? Ad hæc, si Rex fuisset, cum postea pristinam ad affluentiam splendoremque postliminio rediit, imò conduplicata recepit omnia, filiorum suorum aliquem regiæ dignitatis hæredem reliquisset. At Genes. 36. qui Iobabo in regno successit, Husam fuit. cuiusmodi Iobi filium nullum legimus. Et ipsum Iobi nomen totam hanc laruam regiam Iobo detrahit. Etsi enim in Latino & Græco quædam cũ Iobab similitudo apparet, in Hebræo tamen & Chaldæo maior multò dissimilitudo est. Neque enim syllaba illa posterior tantũmodo abest, sed in ipsa etiam frõte habet Hebræa & Chaldæa vox literam Aleph, cuius in Iobab nullum prorsus vestigium. Postremo ipse Iob cum pristinas suas fortunas, clientelas, honores c. 29. v. vltimo exaggerat, nõ se Regem vocat: sed Regi similem fuisse ait, qui in satellitio suo medius habitat. Nõ nisi ergo cõmentitius & velut in comicorum scena personatus Rex videtur. Sed quæ adeo fortia videntur, possunt tela ista excuti. Nam primo etsi nomen vel sceptrum regium in Iobi libro ei nunquam datur, regia tamen ei res, & abundantia c. 1. & c. 29. tribuitur. prout etiam postea rursum dicetur. Quę vero adiunguntur de tanta, tam subita calamitate, de sterquilinio, de subdiali cõmoratione, de subditis & amicis, omnia hæc admirabilem quidem viri tanti ærumnam & patientiam demonstrant, sed Regem haud fuisse non efficiunt. Alioqui non Regem tantummodo, sed nec splendidum antea, diuitem, honoratum & gratiosum fuisse probaret. Si vero animum aduerterimus, omnem istam inopiam & egestatem, quam etiam coniunctissimi & misericordissimi deseruerint: truculento à dæmone inuectam conflatamq; intelligemus. Quẽadmodum enim is eius armenta diripuit, seruitia occidit, greges inflammauit, domos funditus euertit, ipsumq; tandem eius corpus grauissimè contudit, vlcere scabieque teterrima inquinauit & excruciauit: ita, quæ tantis in malis, residua ei adhuc esse poterant, omnia, præter ea, quæ animi propria sunt, & inuito nemini eripi vnquam possunt, bona detraxit, ita vt vel omnino vel magna ex parte, famam ei, gloriam, clientelas, amicitias, hominum beneuolentias & misericordias omnes adimeret, vnoque veluti turbine, omnia vitæ humanæ præsidia & solatia, simul abriperet. Dixit, & quidem verissimè, veterum quidam.

Dum fueris felix, multos numerabis amicos.
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Quanto magis hæc à propinquis, subditis, & seruis solitudo nostro huic, in quem, catenis veluti emissa tartarea illa fera, impetu furoreque tanto incurrebat, euenire potuit? Coniecturis nullis opus est. Ista ipsa omnia ipsemet c. 6. v. 13. & 15. sed maximè c. 19. v. 7. 13. 15. 16. 17. 19. lamentatur. Et ea in ipso animi magnitudo, rerum humanarũ despicientia: cuiuslibet asperitatis perferendæ studium exstitit, vt neq; aliorum, vt ab illibentibus quidquam extunderet; misericordiam magnopere solicitarit, prout c. 7. v. 22. indicat: neq; vel ea, quę sponte à quibusdam interdũ offerebantur, admiserit. vt idcirco à S. Ephrem. sermone de sacerdotio, magnus *paupertatis amator* nuncupetur. Regni verò eius hereditatẽ à filiis aditam non esse, si quis neget, quomodo probatur? Et sane probabiliter negari potest primo, quia, qui Iobabo successit Husam, à 70. vertitur ἀσώμ. cuius valde cum Iob significatio conuenit. Nam Iob & Iobab dolens est; Ason desolatus & aliena culpa violatus: Chusam, eorum silentium vel festinatio. Deinde c. 46. v. 14. pro Iob. qui in Hebræo, Latino, & Chaldæo est; posuerunt 70. seniores Ασωμ. quasi valeant idẽ ea nomina. Cum ergo filios septem Iobus habuerit (Iob c. 42. v. 13.) & eorum vnus, apud 70. in eius libri extremo, itemque apud D. Hieronymum in præfatione, Ennon vocetur, cur non potuit cæterorum alius, patris nomen gerere, eodemque significatu, modo Chusam, modo Iob vel Asom appellari? Quid si & ipsemet Ennon iisdem nominibus omnibus insigniretur? Neq; enim infrequens, plura in vnũ aliquẽ nomina congruere. præsertim si eorum eadem vel pæne eadem notitio sit. Accedit quod in Regum istorum indiculo, dũ quorundam Pater indicatur, quorundá tacetur, eo ipso innui videatur, hos eorum, qui ante ipsos nominati, quibusq; in regno ipsi successerunt, esse filios. Regnauit enim in Edom *Bela filius Beor*: pro eo mortuo, *Iobab filius Lara*: pro eo mortuo, *Chusam de terra Themanorum*: pro eo mortuo, *Adad filius Badad*: pro eo mortuo, *Semla de Masreca*: pro eo mortuo, *Saul de fluuio Rohoboth*: pro eo mortuo, *Balanan filius Achobor*. Cur obsecro, cuius filius sit Bela, Iobab, Adad & Balanam afferretur, cuius verò sit Chusam, Semla & Saul taceretur? Ne tamen de hisce posteriorib. nihil omnino attingeretur, loca, in quib. antea possessiones & domicilia obtinebant, & vnde ad regnum euocati sunt; scriptura recensuit. Atq; isto modo paternũ regnũ adiisset Iobi filius. Sed dici & aliud potest. moris tũ in Idumææ parte illa non fuisse, vt hæreditario veluti iure paternum à filiis diadema susciperetur. Reges ipsos libero populi aut procerũ suffragio deligi, & vnde ipsis collibuisset; vocari solitos fuisse. Manifestum id in eodem posito iam indiculo apparet, dum Belæ, Chusamo,

[illegible] succed [illegible], de ipso Iob nomine [illegible] bindi- [illegible] quomodo *Iob* & *Iobab* nomen idem censeri possint, [illegible] syllabam illud, hoc dissyllabum sit. Qui modo [illegible] Hebræi literas [illegible] gerunt, [illegible] cum [illegible] quæ literam consonantem [illegible] duplicant, [illegible] syllaba pronunciari. Altera [illegible], quemadmodum aleph interdum præfigatur [illegible] Iob [illegible] Syriaco [illegible]. D. Gregorius l. [illegible] Moralium [illegible] ex He- [illegible] & Arabico [illegible]. Diuus vero Hieronymus præfatione in Danielem, [illegible], Iob cum Arabica lingua plurimam habere [illegible] refert. Iam vero tam in Syriaca quam Arabica lin- [illegible] aleph istud præscribant. Pro monte Sinai, est in Thargum [illegible] Alias [illegible] sæpe legimus [illegible], & pro nclus, id est, homines [illegible] in Arabica Grammatica [illegible], *ab Arabibus nominibus raro [illegible]*. Ad [illegible] Iob regnum [illegible] particulas, *sicut* & *quasi*, non [illegible] semper, sed ipsam interdum veritatem imponunt. Tradunt [illegible] He- bræi esse *caph* [illegible] id est, caph veritatis, quemadmodum Ioannis 1. vidimus glo- riam eius, gloriam quasi vnigeniti a Patre. Vnde & noster interpres cum Iob. 29. v. [illegible], *Cum sederem [illegible] Rex circumstante exercitu*, [illegible] quæ in Hebræo est, [illegible] simpliciter vertit, *Eram tamen mærentium consolator*. At Rex non erat, qui, vt eodem loco [illegible] *loquenti* PRINCIPES *cessabant loqui, & digitum [illegible] ori suo, vocem [illegible]* DVCES, *& lingua eorum gutturi suo adhærebat*. Et c. 19. v. 9. [illegible] *gloria mea, & abstulit* CORONAM *de capite meo*. Neq; n. prudentiam & sapientiam [illegible] 4. Ecclesiastici 8. [illegible] per tropum ornamenta [illegible] Deus. Iobum ergo Regem, qualem [illegible] temporum & loca illa [illegible] cum 70 illi [illegible] temporibus, [illegible] dein- ceps vereretur: vt videlicet non in [illegible], aut mediocris fortunæ homines, [illegible] quos purpura & sceptra ornant, propositum in aduersis, quod semper [illegible], exemplum habeant.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Iobo Reges isti num insultarint?

VPVD Euripidem Andromache, *Calamitatibus [illegible], hominum infortunatorum*
Nunquam insultaui, metuens ne quid etiam ipsa patiar.

Insipientia siquidem est non parua, cadentib. tanquam similia ipse non passus, insultare. At Re- ges [illegible] sapientes [illegible]. Quomodo amicum ergo Regem & ærumnosum [illegible]? Deinde venerunt illi, quemadmodum capite 2. v. 11. explicatur, vt Iobum ipsum visitarent & consolarentur. [illegible] mœrorem [illegible], vt [illegible] complorarint, [illegible] cum eo [illegible] terra consederint, verbum eloquuti non fuerint. [illegible] enim dolorem esse vehementem. Constat vero, miseris a [illegible] mœrentib. solatium esse [illegible], cum iisque lugeant. vti verissima, Menandri apud Sto- bæum sermone 1 [illegible] sententia est. Quænam igitur ab Hisce Regibus, insultatio? Textus tamen [illegible], verba sunt v. 15. *Beato Iob insultabant Reges*. [illegible] videlicet, boni illi amici cum dolente doluerunt & ad eum consolandum sapientes venerunt, multaque sapientibus digna [illegible] dixerunt, plurima tamen [illegible] peccarunt, & afflictum inte- [illegible] importunitate exagitarunt. omnino contra humanitatis illud apud eundem Stobæum sermone 11. oraculum.

[illegible]
[illegible]
Ne nimium [illegible] & grauis esto erga infeliciter
Agentes, homo cum sis.

Neque vero [illegible] ipsum ex Iobi volumine [illegible]. Nam vt mul- [illegible] v. 2. & [illegible] v. 2. [illegible] b. c. [illegible] v. 2. & sequentibus infra [illegible] *sermonibus veritatis* v. 26 *ad increpandum tantum [illegible]* & [illegible] *verba [illegible]* Nonne c. [illegible] & [illegible] v. [illegible] Et c. 19. v. 2. [illegible] *En decies confunditis me, & non [illegible] aggrauantes me. Vel contra me erigimini & arguitis me in opprobriis meis*. Talia vero quis [illegible] c. [illegible] v. 7. [illegible] *iratus est [illegible] tu [illegible] sicut seruus meus Iob*. At [illegible], D. Gregorius l. 2. Moralium c. 17. & [illegible] Commentariis [illegible] Iob [illegible] Ecclesiæ Catho- licæ [illegible]. Deinde qui [illegible] Deum, quam [illegible]

amicta-

insultatione nobis [illegible], qui ad [illegible] fidem conuersi nondum sunt, insultari [illegible] D. Augustinus in psal. [illegible] Quandoquidem [illegible] ergo hanc de Iob disputatiunculam, sonoro ipsius tubæ clangore, [illegible] Nam ad illa eius psalmi verba, In tubis ductilib. & voce tubæ corneæ: [illegible] *Ductiles tubæ æreæ sunt, tundendo producuntur. Si tundendo [illegible] tubæ ductiles ad laudem* D E I *productæ. [illegible] Tuba ductilis erat Iob, quando repente [illegible] sonat. Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit ita factum est. sit nomen Domini benedictum. [illegible] est in [illegible] & caro eius [illegible] ad [illegible] vxor eius [illegible] Euam [illegible] Iob [illegible] putrefceret vermibus. Melior Iob putris in stercore, quam [illegible] in paradiso [illegible] Adam non erat. [illegible] Eua [illegible] quomodo tunditur tuba ista. [illegible] vermibus sedebat in stercore. Audiuimus quemadmodum [illegible] vox tubæ huius ductilis. [illegible] Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus? [illegible] dormientem [illegible] D E I, vt [illegible] non [illegible] qui probat?* Videis etiam [illegible] de tempore Sermo [illegible].

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Qui Tobiam irriserint. & quid ipse?

QVI Tobiam [illegible] parentes eodem v. [illegible] non sunt propriè dicti parentes, cum eum ab illis pupillum relictum supra viderimus, sed sunt propinqui, & consanguinei, qui etiā Gallis *parens* appellantur, vt notat Genebrardus in psal. [illegible] & pro cognatione *parentela* nomen, quo, vt in S. Kiliano dixi cap. 7. [illegible] Iulius Capitolinus in Gordianis, & *parentalia*, quæ non [illegible] etiam omnibus fiebant. [illegible] *& cognati*, [illegible] Nam illud *et*, exe[illegible] vocamus. [illegible] & plane, vt dici solet [illegible] in [illegible] homines ab amicis non modo [illegible] etiam & [illegible]. Leniendus erat Tobiæ dolor: [illegible] & deprædicandā eius in opere bono sedulitas & constantia. Sed, [illegible] quod ait Iob [illegible] v. 4. *deridetur iusti simplicitas*: & quod Salomon Prouerb. [illegible] *ambulans recto itinere, & timens* D E V M *despicitur ab eo, qui infami graditur via.* Sed Tobias [illegible] non modo non [illegible] & [illegible] etiam [illegible] & ad [illegible]

[illegible]

[illegible] tuam [illegible]

[illegible] Sed vide, [illegible] D E V S [illegible]. *Hi, qui [illegible] nunquam [illegible]* Fides [illegible] quę ad [illegible] oportet, [illegible] habenda [illegible] & [illegible] ita vt [illegible] fides [illegible]. Quem [illegible] Catholicis [illegible] quibus [illegible] pene sæpius, [illegible] Catholici, [illegible] Lutherani, [illegible] Sed [illegible] & in Athanasio symbolo, & libro [illegible] Filidinum. [illegible] difficultates, [illegible] S. Pauli ad Hebræ. 11. [illegible] c. 5. [illegible] *filios [illegible] fideliorum*, [illegible] Sanctorum [illegible] Augustinorum, [illegible] & Apollonium, [illegible] E C C L E S I A [illegible] charitatis, patientiæ, modestiæ, sobrietatis, [illegible] Plurimum vero [illegible] vel hoc nomine debemus, [illegible] D. Hieronymum. *[illegible] prophetas, [illegible] vel manifeste vel [illegible] in nouissimo die de terra surrecturus sum. Et [illegible] D E V M [illegible] meum: quem visurus sum ego ipse, & [illegible] hec spes mea in sinu meo.*

Videtur [illegible] ab aliquo apud [illegible], & bonis [illegible], sed vt habet Græcus & Hebræus, [illegible] Achiacharus, [illegible], videtur & ipse [illegible] Græci cap. [illegible] Tobias vel [illegible] esse, vel profugisse in [illegible], vt in Græco legimus. [illegible] in eo [illegible] emendatiorem [illegible] Achiachro [illegible] Hebraicus alter cap. vltimo. Nec [illegible] Niniue [illegible] Tobiæ, [illegible] Gabelo, in Elymaide, [illegible]. Est autem Elymais Mediæ regio, quam Plinius lib. 6. cap. 16. & 17. duplicem ostendit.

Quartum denique [illegible], [illegible] vbi, dum dicunt Tobiæ [illegible] duobus modis explicatur. Primum, secundum Hebræos, vt [illegible] Secundo, [illegible] in eorum domibus, & operibus [illegible] secundum Græcos. Nam [illegible] est [illegible] Aristoteles [illegible] libro [illegible] appellabat [illegible]. Dum vero Baduellus [illegible] videtur significare illud [illegible] pro [illegible] seu operibus [illegible] Hebræus, in quo [illegible]. *Et [illegible], Hanna vxor mea fecit opus [illegible].* Sed [illegible] quia in textu nostro est, [illegible] in Græco est, [illegible] quod in Græco sit Tobias [illegible] ipsam seu propter ipsum, [illegible]. Nam [illegible] Ita enim Rabbi [illegible] libro Radicum, [illegible] vt dubitandum [illegible] verba illa [illegible] nos patres [illegible] & acceptis [illegible] D. Augustinus de verbis Domini serm. [illegible] secundum [illegible] verba [illegible] Dum vero [illegible] Prius est *Nam [illegible] Tobiæ [illegible]* D. Augustinus [illegible] Tobias [illegible] Eccles. [illegible] absolu-

absolutio est, non enim ipse tantummodo dixit, *datus est mihi hædus supra mercedem meam*; sed ipse etiam Tobias, cum librum [illegible] scriberet, [illegible] veritatem totam [illegible] *ctum est, ut quodam die, & dederunt ipsi hædum vnum in mercede* [illegible], id est, cum mercede, vel vltra mercedem. Male siquidem, in vtrisque versus, vertit semper [illegible] *pro mercede*. Sunt enim diuersæ propositiones Hebraicæ [illegible] & [illegible] [illegible] *pro* [illegible] significare, nisi tamen hoc loco, vt apparet [illegible] Græcum, [illegible] concomitantiæ. Si enim pro mercede datum hœdum dixisset, [illegible] id fuisset [illegible] Tobias non crederet. [illegible] noster mercede dignus [illegible] pecuniam nullam videbat [illegible] acceptisset; occulere ipsa poterat. Quid mirum ergo vel [illegible] fuisset, [illegible] hœdum datum? At gratis donatum, & vt mercedis auctarium, [illegible] id verò apud exteros nouum, & [illegible] videbatur. [illegible] verba *dandi*, quibus tam Græcos quam Hebræos [illegible] in Latino [illegible] *accipere*. *Factum est, vt hædum caprarum acciperet*, [illegible] *domum*. Idemque in suo Tobia [illegible], *Cum textrinæ*, inquit, *operæ, quotidie ea quæ* [illegible], *pararet, aliquando hædum, præter mercedem, acceptum, intulit*. Sed [illegible] *Tobias, de vxore suspicando, sibi neganti non credendo, &* [illegible] Respondeo, Non peccasse. Potuit enim merito suspicari. Primò, quia [illegible] vnicum esse sciebat, vnde hœdus emi non poterat: neque [illegible] vxorem, vt cum necessariis aliis, hœdum emere posset [illegible] denique, [illegible] esse famem &, quod ait Ecclesiasticus [illegible] *propter inopiam, multi deliquerunt*. Sciebat ipsam [illegible] paupertate & [illegible], ita vt parum quandoque [illegible] Erat ipse Paterfamilias, cui, ne quid domi mali accideret, curæ esse debebat. [illegible] nus oculis, quid fieret perspiceret.

Vxoris porro responsio versu 22. [illegible] Iob 2. vers. 9. *Adhuc tu permanes in simplicitate tua? Benedic Deo & morere*. Sed quemadmodum Tobiæ nostri vxor [illegible], quam [illegible], prout aperte [illegible] versu xxii [illegible] longiores Iobi vxoris exprobrationes & contumeliæ fuisse, dubium non est, quemadmodum [illegible] 70. [illegible]. Apud hos enim hæc illius oratio. [illegible] *adhuc tempus [illegible] expectans salutem meam*. [illegible] *& filiæ, vteri mei partus & labores, quos cum dolore frustra enixa sum. Tu* [illegible] *putredine* [illegible], *sub die pernoctans, & ego* [illegible] *& famula* [illegible] *domo circumeo, expectans quando sol occidat, vt requiescam à laboribus & doloribus, quæ me nunc detinent. sed dic verbum in Dominum & morere*. [illegible] Græcis [illegible] cum versione nostra quæ ex Hebræis expressa est; coniunxerunt aliquando quidam Latinorum libri, vt vberiorem explanationem, quandamque veluti paraphrasim haberent. Vnde parum considerate [illegible] versionem nostram mendosam [illegible]. Qui enim Philippi Presbyteri commentationi in Iobi [illegible] Sichardus, ante libri principium [illegible] è *vetustissimo*, vt ait, *libro Iob*. [illegible] *ram factam, plurimis in locis,* [illegible] *sanctissimi cultu, sed vitio librariorum*. [illegible] quidem, de quibus [illegible] Tridentinum Concilium, Pontifices Maximos, doctissimique [illegible] tur, nihil repugno, sed [illegible] subiungi exemplum esse contendo. *Alicubi*, ait, *quæ super* [illegible] *Biblia* [illegible] *vxoris Iob* [illegible] *mendatis Biblijs nostris deficientia. Dixit autem illi* [illegible] *expectans* [illegible] *exterminata est* [illegible] *tua de terra. Filij tui, & filiæ tuæ, vteris mei gemitus & dolores, quos in vacuum portaui cum labore, tu autem ipse* [illegible] *vermium pernoctans,* [illegible] *lans sub dio,* [illegible] *& de domo in domum* [illegible] *quando sol occidat, vt requiescam à laboribus* [illegible] *bus* [illegible] apparet eamque hic versionem copulatam, [illegible] esse. Quod bene voluit [illegible], vt [illegible] dantior habetur. Cæterum [illegible] vocant Diuus Augustinus [illegible] de Symbolo ad Catechumenos [illegible] psalmum [illegible] Iob [illegible] sermone 18. [illegible] demnat. *Quanta*, inquit, [illegible] *Tobias* [illegible] *Quomodo* [illegible] *hædum* [illegible] *furto* [illegible] [illegible] *cœrtu*

eorum erat in hac meliore. Patet quidem. respondet tamen lib. 2. de Anima c. 2. ipse, & libro ad Ioco[illegible] S. Aldhelmi;

Tobias melius cæcato in corpore cernens.

At libro de mortalitate S. Cyprianus cum S. Iob virtutem deprædicasset, subiunxit. *Et Tobias post opera magnifica, post misericordiæ suæ multa & gloriosa præconia, cæcitatem luminum passus timens, & benedicens, in aduersis Deum per ipsam corporis sui cladem, creuit ad laudem, quem & ipsum uxor sua deprauare tentauit dicens. Vbi sunt iustitiæ tuæ, ecce quæ pateris. At ille circa timorem Dei stabilis & firmus ad omnem tolerantiam passionis fide religionis, armatus tentationi vxoris inualidæ, in dolore non cessit, sed magis Deum patientia maiore promeruit. quem postmodum Raphael angelus collaudat.* Notetur hic, quam abstinendum sit a bonis male partis, furto, vsura, simonia, fraude quacunque alia, cum S. Tobiam, quod furtiuum putabat, a suis non modo retineri, sed ne contingi quidem voluisse videamus. In summa rerum inopia & fame, oblatum diuinitus panem, *timens ne forte alienus esset, & culpam, velut ex pietate perpetraret,* sibi apponere mercenarius formidabat sanctus Sanctulus apud D. Gregorium Dialogorum lib. 3. c. 37. & videri posset lib. c. 38. Cæsarij. Admodum vero flebiliter D. Augustinus lib. 2. confessionum cap. 4. & 6. deplorat pyrorum quorundam furtum, a se adolescente semel admissum. Notetur insuper, quæ suis in ministerijs & operibus, seruorum, mercenariorumque sedulitas esse debeat. Hæc sane Tobiæ vxor, licet in ista rerum asperitate minus patiens, minusque erga maritum modesta esset, in ijs tamen, quos alijs præstabat, laboribus, ita sedula erat, vt eorum sibi beneuolentiam non demereretur, & ab ijs, vltra pactam mercedem, plus impetraret. E contrario vero, hi, quibus eadem vxor operam locabat, domini, monent, quo in seruos & mercenarios animo esse nos oporteat, vt ijs videlicet non ea tantum, quæ debentur, sed cum nauos fideleſq; sentimus; plus etiam reddamus. *Mercenarius,* inquit lib. 3. de beneficiis c. 22. Seneca, *beneficium dat, vbi plus præstat, quam quod operis locauit.* Et lib. 6. c. 17. *Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum, aliquid adijcimus, si nobis opera illorum enixior visa est, & gubernatori & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium aspergimus.* Notetur etiam bonis bene agentibus conuitia interdum, etiam ab infimis, ferenda, quemadmodum, ad Tobiæ exemplum, S. Amnoni euenisse, memorat lib. 3. historiæ ipsius author. Illustrissimum vero, & Tobiæ, Ioboque consimillimum est, quod ab hæreticis pro Catholica fide, olim pertulisse sanctum Saturum narrat sub libri primi de persecutione Vandalica extremum, Victor Vticensis. Cum enim esset Ariani Regis domus procurator, & vt Catholicam fidem desereret, inuitaretur, constantissime recusauit. *Promittuntur honores,* libet enim iam rem totam ipsius Victoris verbis recensere, *& diuitiæ multæ, si faceret: præparantur supplicia dira, si nollet. Hac optione proposita, vt si regalibus iussis non obediret, primo facta discussione, & ante amissa domo vel substantia, distractis omnibus mancipijs ac filijs, vxor eius, ipso præsente, Camelario in coniugium traderetur. Quod ille plenus Deo, magis vt velocius prouenirent, impios prouocabat. Ob quam causam vxor eius induciias visa est, ab his qui exequebantur, nesciente marito, petijsse. Accedit ad maritum alia Eua, consilio magistrata serpentis. Sed ille Adam non fuit, qui illecebrosa vetitæ arboris poma contingeret, quia non indigens, sed saturatus ab vbertate domus Dei & torrente deliciarum eius potatus. Aduenit mulier ad locum, vbi maritus singularis orabat, conscissis vestibus, crineque soluto secum comitantibus filijs, vnamque infantulam, quæ tunc lactabatur, manibus gestans, quæ nescientis proijcitur ad pedes mariti. Etiam ipsa suis genua complectitur vlnis, sibilans vociferatione draconis. Miserere mei dulcissime, simul & tui, miserere communibus liberis, quos conspicis ipse. Non subiaceant conditioni seruili, quos claros prosapia reddidit generis nostri. Non subijciar ego indigno & turpi coniugio, viuente marito, quæ mihi semper inter coaeuas plaudebam de Saturo meo. Cognouit Deus quia inuitus facturus es hoc, quod forte voluntarie aliquanti fecerunt. Cui ille, Iob sancti voce, respondit: Tanquam vna ex insipientibus mulieribus loquuta es. Formidarem mulier, si sola esset huius vitæ amara dulcedo, artificio coniunx diaboli ministraris. Si diligeres maritum, nunquam ad secundam mortem attraheres proprium virum. Distrahant filios, separent vxorem, auferant substantiam, mei domini, ego, securus de promissis, verba tenebo. Si quis non dimiserit vxorem, filios, agros, aut domum, meus non poterit esse discipulus. Quid vltra? discedente muliere cum filiis refutata, confortatur Saturus, ad coronam discutitur, expoliatur, pœnis atteritur, mendicus dimittitur.*

CAPVT III.

1 *NVnc Tobias ingemuit, & cœpit orare cum lacrymis, dicens.*
2 *Iustus es Domine, & omnia iudicia tua iusta sunt, & omnes viæ tuæ, misericordia, & veritas & iudicium.*
3 *Et nunc Domine memor esto mei, & ne vindictam sumas de peccatis meis, neque reminiscaris delicta mea vel parentum meorum.*
4 *Quoniam non obediuimus præceptis tuis ideo traditi sumus in direptionem, & captiuitatem, & mortem, & in improperium omnibus nationibus, in quibus dispersisti nos.* Deut. 28. 15.

5 Et nunc Domine magna iudicia tua, quia non egimus secundum præcepta tua, & non ambulauimus sinceriter coram te.

6 Et nunc Domine secundum voluntatem tuam fac mecum, & præcipe in pace recipi spiritum meum: Expedit enim mihi mori magis quam viuere.

7 Eadem itaque die contigit vt Sara filia Raguelis in Rages ciuitate Medorum & ipsa audiret improperium ab vna ex ancillis patris sui.

8 Quoniam tradita fuerat septem viris, & dæmonium nomine Asmodæus occiderat eos, mox vt ingressi fuissent ad eam.

9 Ergo cum pro culpa sua increparet puellam, respondit ei, dicens: Amplius ex te non videamus filium, aut filiam super terram, interfectrix virorum tuorum.

10 Numquid & occidere me vis, sicut iam occidisti septem viros. Ad hanc vocem perrexit in superius cubiculum domus suæ: & tribus diebus, & tribus noctibus non manducauit, neque bibit.

11 Sed in oratione persistens, cum lacrymis deprecabatur Deum, vt ab isto improperio liberaret eam.

12 Factum est autem die tertia, dum compleret orationem, benedicens Dominum, dixit:

13 Benedictum est nomen tuum Deus patrum nostrorum: qui cum iratus fueris, misericordiam facies, & in tempore tribulationis peccata dimittis his, qui inuocant te.

14 Ad te Domine faciem meam conuerto, ad te oculos meos dirigo.

15 Peto Domine vt de vinculo improperii huius absoluas me, aut certe desuper terram eripias me.

16 Tu scis Domine, quia numquam concupiui virum, & mundam seruaui animam meam ab omni concupiscentia.

17 Numquam cum ludentibus miscui me: neque cum his, qui in leuitate ambulant, participem me præbui.

18 Virum autem cum timore tuo, non cum libidine mea consensi suscipere.

19 Et, aut ego indigna fui illis, aut illi forsitan mihi non fuerunt digni: quia forsitan viro alii conseruasti me.

20 Non est enim in hominis potestate consilium tuum.

21 Hoc autem pro certo habet omnis, qui te colit, quod vita eius, si in probatione fuerit, liberabitur: & si in correptione fuerit, ad misericordiam tuam venire licebit.

22 Non enim delectaris in perditionibus nostris: quia post tempestatem, tranquillum facis, & post lacrymationem, & fletum, exultationem infundis.

23 Sit nomen tuum Deus Israel benedictum in sæcula.

24 In illo tempore exauditæ sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi Dei.

25 Et missus est Angelus Domini sanctus Raphael, vt curaret eos ambos, quorum vno tempore sunt orationes in conspectu Domini recitatæ.

COMMENTARIVS.

DVÆ Capite isto precationes [illegible] *Precatio prior*, est ipsius Tobiæ, quæ in Latino & Græco [illegible] *corporis ægritudine*. Continet [illegible] misericordiæ, veritatis atque [illegible] ter dicuntur. [illegible] *Psalm.* 17. [illegible] meo. & *Psalm.* [illegible] [illegible]

[illegible] *Quod* [illegible]

Primo-

2. Parænesi 39. verba illa citarit, cum ait. *Tunc nos valde ingemiscentes, fletu exclamabimus amare, dicentes, Iustus es Domine, & iudicia tua recta.* Non enim, quemadmodum qui magno cum fructu, Patrem illum interpretatus est, existimauit, hunc Tobiæ locum affert sanctus Ephrem: sed Dauidis verba, licet ambobus eadem sententia sit. Quam etiam ob causam, recte huc S. Hilarij in eiusdē Psalmi 118. accersi monitiuncula hæc potest. *Indefessa & perseuerantis fide necessarium est, vt immobilis in nobis & inconcussa confessio sit, ne vel aliqua temporum iniuria, aut persecutionum dolore commoti, deuotionis studium relaxemus, sed quando morbi vexabunt, passiones & cruciatus corporum desæuient, damna defatigabunt, luctus & orbitates affligent, semper vtemur hac, qua nunc Propheta vsus est voce, dicens:* IVSTVS ES DOMINE, ET RECTVM IVDICIVM TVVM. Sed, hic, in Græco *Dei opera omnia,* dicit Tobias ἐλεημοσύνας, id est, misericordias. & pro *iudicio* addit, *Iudicium verum & iustum iudicas in æternum.* Continet *deinde* petitionem vers. 3. cum peccatorum demissa confessione tam eorum, quæ ipsi, quam quæ maiores admisissent. Atq; hinc sumptum, quod ante Psalmos pœnitentiales Ecclesia vsurpat. *Ne reminiscaris Domine delicta nostra, vel parentum nostrorum* & cætera. Putandum tamen non est, pro mortuis orationē hic esse. sed tantum petitur, ne maiorum, etiamsi vita iam defunctorum, scelera viuis posteris officiant, in iisque vindicentur. Ita enim expresse textus Græcus. *Ne me punias ob peccata mea, & ob ignorantias meas patrumque meorum, quas ipsi coram te peccarunt.* Itidem & in Hebræo est. Quomodo verò in liberos, ob parentum culpas, quandoque animaduertatur, dictum est Exodi 20. & Deuteronom. 5. idque præter Theologos, disputarunt etiam Couarruuias libr. 2. Var. reso. c. 8. Lipsius l. 2. de Constantia c. 16. Plutar. li. de iis, qui tardè à numine corripiūtur.

Altera precatio est Saræ, quæ in *Rhages* fuisse dicitur. Sed Medina lib. de recta fide cap. 14. & alii, legendum existimant, *in Ecbatanis.* Primo, quia cap. 19. ver. 3. alia vrbs erat, in qua Raguel iste habitabat, alia, in qua Gabelus. huius verò Gabeli vrbs cap. primo. c. 4. & 5. dicitur *Rhages Medorum.* Ipsius ergo Raguelis vrbs Rhages esse non potest. Secundo, quia Hebræi textus, & Græci omnes hoc loco legunt, *in Ecbatanis.* Et sanè sunt hoc loco Ecbatana intelligenda. nihilominus tamen legi potest *Rhages,* quod Ecbatana etiam *Rhaga* vocentur in Græcis omnibus cap. 6. ver. 9. Et in Hebræorum altero *Rhigou, aut Rhagau,* vbi in altero rursum Ecbatana, eodem c. 6. legimus. vt satis appareat, Rhagæ, aut Rhagarum nomen Ecbatanis etiam tribui. Atq; id confirmatur ex prophanis etiam scriptoribus. Cum enim isti scribant, solitum Persarum Regem Ecbatanis æstatem transigere Xenophon lib 8. Cyrop. l. 5. ἀναβάσεως, AElianus l. 3. de animalibus c. 13. Curtius lib. 5. Strabo. lib. 15. hoc ipsum refert Athenæus lib. 11. ἐν ῥάγαις, cum tamen li. 12 apertè etiam dixerit ἐν Ἐκβατάνοις. Accedit, quod facilè id fieri potuerit, cum Rhagis vicina esset Ecbatana, vt ait lib. 19. Diodorus. Et Stephanus tradit, Ecbatana esse magnam Mediæ partem: facitque Asiæ tabula 5. Rhagianam, Mediæ regionem Ptolomæus. Vocantur à Stephano Agbatona, ab Othone Frising. lib. 7. hani, hodie Achatane Esbahan, vt in Synonymis monet Ortelius: à Pirkamero in cap. 2. lib. 6. Georg. Ptolemæi, Europus. De huius vrbis magnitudine Iudith. 1. vbi & eorum minuetur opinio, qui Taurisum autumant. Fuerunt & Ecbatana in Syria, de quibus lib. 5. capit. 29. Plinius, Iosephus in vita, Herodotus li. 3. Vide Bellarminum lib. 1. de verbo cap. 11.

In precatione verò Saræ consideranda quinque, eius scilicet, *causa, locus, modus, tempus, & precatio ipsa. Causa* fuit mœror, qui Græcè *ad suspendium vsq;* magnus fuisse dicitur, de quo postea. Mœroris causa fuit, ab ancilla, contumelia, contumeliæ verò, eiusdem ancillæ ira, iræ, adhibita reprehensio, &, vt ipsa irata in Græco & Hebraico exaggerat, verberatio. Quemadmodum enim apud S. Augustinum li. 9. Confessionum cap. 8. ancilla irata, per conuitium, matrem illius *meribibulam* vocauerat: ita hæc Saram conuitiis afficit. Et conuitiorum istorum materia triplex fuit. Prima, Imprecatio sterilitatis versu 9. Secunda, Deprauatio nominis Hebraicè. Aiebat enim ipsam esse non Saram, id est, principem, sed *Thasaram,* id est, afflictam & miseram. Tertia obiectio falsi criminis vers 8. cuius occasio ex historia vera quidem illa, sed falsè ac indignè interpretata, extrahebatur. Illam enim viros septem interfecisse, procax obiectabat ancillula, cum eos non ipsa, sed Asmodæus interfecisset. Hic verò, in Latino textu præcisè vocatur *dæmonium,* in Græco coniunctè, *malum dæmonium* τὸ πονηρὸν δαιμόνιον: in Hebræo *melech Hasshedim.* Sed hæc & quæ his connexa sunt alia, quæstiunculis explicanda.

I. QVÆSTIVNCVLA.

Cur Dæmonium, & non Dæmon, vocetur Asmodæus?

DAEMONAS quasi δαήμονας, id est, scientes appellatos putat in Cratylo Plato, & approbant non Marsinus modo, & in Timæum Calcidius, sed Lactantius etiam lib. 2. Diuin. Instit. cap. 14. & D. Augustinus lib. 9. Ciuit. c. 20. Euseb. us verò mauult à δειμαίνειν, id est, terrere

terrere ac pauefacere nuncupatos. Alii ἀπὸ τοῦ δάσασθαι, quasi essent hominum διαιτηταὶ καὶ διοικηταὶ, id est, gubernatores. Eugubinus porro l. 8. de Philosophia c. 19. ab Hebræo nomine *Sdaim*, id est, euersores & vastatores dictos potius arbitratur. Cum enim ab Hebræis in Græciam nomina quam plurima fluxerint, & Latini Græcique vetusti diphitongos pronunciarent, videtur, vnius literæ detritu, ex *Sdaim* Daimon factus. Horum verius quidnam sit, etsi quædam perspicuè inania, mea iam nihil interest. Sed cum δαιμόνιον diminutionis formam habeat; vt monuit Apologia cap. 32. Tertullianus, sitque veluti κοράσιον, πολίχνιον, χιτώνιον, id est, puellula, ciuitatula, tunicella, de quibus Isaiæ 26. D. Hieronymus, num paruus minutusque dæmon Asmodæus erat? num inquam rudior & imperitior? num minus vel terribilis vel gubernans? num ad euertendum & vastandum lentior aut lenior? Certe, in furiali illa inferorum gente, regnum quoddam obtinet Asmodæus, vt infra magis patebit, vt per diminutionem, *Dæmonium* dici non debeat, nisi forte ad alium, ipso adhuc maiorem comparetur. Ideoque illud potius dicendum, esse diminutiuorum non pauca, quæ significationem nihil diminuant, sed plenorum nominum instar, vsurpentur, vti flagellum, scutella, curriculum. Atque hoc ista voce ita certum, vt cum *dæmonas* forte septies scriptura nominet, *dæmonia*, pro iisdem, plus septuagies constituat. idemque faciat Plutarchus lib. de iis, qui sero puniuntur, in Galba, & alibi, Demosthenes, Isocrates, Aristoteles lib. 5. Meth. c. 8. & lib. de insomniis.

II. QVÆSTIVNCVLA

Malum dæmonium, idem Asmodæus, cur vocatus?

Apud Ethnicos habebantur dæmonum quidam boni, vti apud Psellum docet Chalcidius, Plotinus, & Porphyrius libro de responsis Philosphorum. Quin vero dæmonis nomine, Deum insigniebant, non quemcunque tantum minutum & patellarium, vt Homerus, Orpheus, Euripides, sed summum etiam, vt Plato, qui & ipse, quemadmodum Aristoteles, δαιμόνιος quasi diuinus, à Plutarcho lib. de liberorum educatione dictus est: Homerus vero à Dionysio δαιμονιώτατος, prout notauit lib. 2. cap. 2. Rhodiginus. Et hinc sæpe apud scriptores ἀγαθὸς δαίμων, cuius à cœna calicem inferri solitum, refert Athenæus, & è cōtrario κακοδαίμων. Vt à bonis ergo dæmonibus distinguatur Asmodæus, posset quispiam eum opinari, à Græco textu non simpliciter *dæmonium*, seu *malum* appellatum, quemadmodum à nocturnis & loquacibus *meridianum* Psal. 90. *& mutum*, Matthæi 9. distinguitur. Attamen falsa hæc causa est. Licet enim, vt ait libro de Gigantibus Philo, & apud D. Augustinum lib. 9. Ciuitatis, cap. 19. Labeo, quos *Angelos bonos* dicimus, eos Ethnici *bonos dæmonas* dixerint, idque Platonica illa à rerum peritia & cognitione ducta originatio concedat, nunquam tamen vllos scriptura diuina, quæ bonos tam crebro angelos indicauit, bonos vllos dæmonas nuncupauit. Infame semper & tetrum dæmonis, dæmoniumque nomen in illa & exinde apud nos, imo, apud posteriores etiam Gentiles, habetur. adeo vt quem Plutarchus & alii *dæmonium Socratis*, dixerant, cum de eo Platonicus Apuleius librum scriberet, vsitatam inscriptionem erubuerit, & *de deo Socratis*, illum prænotarit, quemadmodum ait lib. 8. Ciuit, cap. 14. D. Augustinus. *Ita enim per sanam*, inquit, *doctrinam, quæ humanis rebus illuxit, omnes. vel penè omnes, dæmonum nomen exhorrent, vt quisquis ante disputationem Apuleii qua dæmonum dignitas commendatur, titulum libri, de Dæmone Socratis, legeret, nequaquā illum hominem sanum fuisse sentiret*. Idemque lib. sequenti cap. 19. *Nos*, ait, *sicut scriptura loquitur, secundum quam Christiani sumus, angelos quidem partim bonos, partim malos, nunquam vero bonos dæmones legimus. Sed vbicunq; illarum literarum hic nomen positum reperitur, siue dæmones, siue dæmonia dicantur, non nisi maligni significantur spiritus. Et hanc loquendi consuetudinem in tantum populi vsq; quaq; secuti sunt, vt eorum etiam qui pagani appellantur, & deos multos ac dæmones colendos esse contendunt, nullus fere sit tam literatus & doctus, qui audeat in laude vel sermo suo dicere, Dæmonem habes: sed cuilibet hoc dicere voluerit, non se aliter accipi, quam maledicere voluisse, dubitare non possit*. Addo vero etiam, à vetustioribus nonnullis, idem vocabulum, nudè sine vllius epitheti adiunctione, ita quandoq; sumptum, vt eosdem, quos dum illud audimus, iā intelligimus, significarint. Nam vt alia, quæ libro de philosophia octauo cap 35. collegit Eugubinus, prætercam, lib. de his, qui sero à Deo puniuntur, Plutarchus impios, cum è vita excesserint, docet ad supplicium *tradi dæmonibus*. & in Galba, Centurionem inducit, qui milites grauissimè obiurget, quod ad Imperatoris proditionem toties, absque consilio & ratione vlla, absq; vllo meliorum delectu, sed *solo dæmonis alicuius impulsu*. ferantur. δαίμονος, inquit τινὸς ἐκ προδοσίας εἰς προδοσίαν ἐλαύνοντος. Non ergo discriminādi à bonis Asmodæi causa. *dæmonium malum*, Græcè vocatum est, sicut neq; Actor. 19. in Latino textu. dæmonium pessimum, licet in Græco, quia est, τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, discriminatio concedi possit. Spiritus e-

tur enim agnoscit scriptura bonos & malos. Vnde & eandem ob causam legimus ad Ephes. 6. v. 12. τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, id est, spiritualia nequitiæ. Causa igitur epitheti huius vera est, quod quæ in simplici vocis alicuius notione latent, ea, alius alicuius nominis adiunctione, luculentius exprimantur & pateant, quemadmodum Deus O. M. dicitur *sol splendidus*. *Tyrannus crudelis*, *impura meretrix*. & tamen Deum, solem, Tyrannum & meretricem tantummodo si dicamus, illa etiam quæ reticentur, inuoluimus omnia. Quare in Latino quidem hic, & in ipso etiam Græco infra cap. 6. dæmonium simpliciter: in Græco hic dæmonium nequā & improbum dicitur.

III. QVÆSTIVNCVLA.

Quænam Asmodai eiusdem malitia?

DAemonum omnium duplex malitia est. Vna culpæ dicitur: pœnæ altera. Πονηρία enim, vnde ipsi semper in scripturis πονηροί; vel vitiositatem & nequitiam importat, vel quemcunque cruciatum & ærumnam. Vtraque verò vel in dæmonibus ipsis est, vel ab ipsis. Sunt enim ipsi vitiosissimi, sceleribusque maximis & plurimis contaminatissimi: & vt nos homines iisdem contaminent, adlaborant enixissime. Rursumque miseriis & suppliciis exquisitissimis & numerosissimis assiduè discruciantur & mactantur. nosque mortales vt quam miserrimos ærumnosissimosque faciant, vnicè auent, sataguntque plurimum. Et sunt quidem è diuinis literis omnia hæc & certa & perspicua: sed eorum improbitas & maleficentia tanto testimonio, vt sit, ipsos, vt D. Aug. lib. 9. Ciuitat. c. 19. verbo vtar, *dæmonicolas* idem superioribus iam quæstiunculis testatos meminerimus. Qui Trismegistus dictus fuit Mercurius, libro, quod in solo Deo bonitas, *dæmonas*, ait, *in hominum animis serere*, τῆς ἰδίας τὸ σπέρμα, semen iniquum, propriæ suæ vis & actionis. Sed quod illud? pergit enumerare μοιχείας, φόνους, πατροφονίας, ἱεροσυλίας, ἀσεβείας, ἀγχόνας, κατὰ κρημνῶν καταφοράς. καὶ ἄλλα πάντα, ὅσα δαιμόνων ἔργα, id est, adulteria, cædes, parricidia, sacrilegia, impietas, strangulationes, per præcipitia deiectiones, & mala alia omnia, quæ *dæmonum*, inquit. *opera sunt*. Et apud Psellum Chaldæus eosdem vocat *terrestres feras*, Trismegisti discipulus Asclepius ἀγγέλους πονηρούς Empedocles *detestabiles*.

——quos in Pontum deiecerit æther.
Pontus at in terram pellit. sed terra remittit
Ad solem rapidum, iis vbi sit conuersio cœli.
Ex alioque alius sugat, execrantur & omnes.

Atque hinc eorundem Gentilium furiæ, Atæ, Alastores, &c, κόκαλοι, id est, sicarii & prædones, de quibus lib. 2. cap. 7. Rhodiginus. & idcirco censent nonnulli, nostra in precatione illud positum, *Libera nos a malo*: ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Tota verò hæc malitia fuit Asmodæo, cum aliis inferorum monstris, communis, sed erat alia quædam ei propria & singularis, qua insignis veluti latro aliis præstabat. de qua in eius nomine infra. Hanc enim monstrat Græcus, dum non quomodo δαιμόνιον πονηρὸν nuncupat, sed cum intensiuo & exaggerante articulo τὸ πονηρὸν prout etiam noster intellexit Interpres, dum Act. 19. cum superlatione *dæmonium pessimum* vertebat & S. Prosper, dum libro de promiss. par. 2. c. 39. *Asmodæum dæmonum nequissimum* appellabat.

IV. QVÆSTIVNCVLA.

Melech hasschedim cur appellatus?

APud Hebræos Rex *melech*, dæmonia omnia, *schedim* appellantur Deuternomii c. 32. v. 17. Psal. 105. v. 37. Vnde & pro singulari suo scilicet in Christianos amore solent, vt ab Antonio Margarita olim iudæo memoriæ proditum est, Iudæi Germani venienti ad eos Christiano, per salutationis & officii speciem dicere: **Sched willkom** pro **Seidt willkom**. significat porro **Schid** prædonem & vastatorem. Nam Schadad est euertere, prædari & vastare. Isaiæ. cap. 16. 21. 22. 23. Ierem. 12. & 49. Ezech. 32. Psal. 16. Et merito id ipsum dæmonibus nomen sortitum. Quid enim agunt aliud, quam vt domini hæreditatem deprædentur, sacrosanctā Ecclesiam peruastent, sempiternum animis nostris exitium afferant. Latrones sunt, in quos incidunt, qui Hierosolymis Hierichuntem proficiscuntur Lucæ. 10. qui solitarios incautosque mundi huius viatores omnibus, quas Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, cæteraque mysteria dederunt, opibus dispoliant: iisdemque flagitiorum scelerumque variorum grauissimas plagas infligunt. Homicidæ sunt ab initio Iohan. 8. & bonorum, quæ diuinitus nobis data, depeculatores & vastatores funestissimi. vt per eos, & ab iis omnia gratiæ diuinæ, cha-

ritatis, fidei, iustitiæ, sobrietatis, castimoniæ, cœlestis demum hæreditatis detrimenta, qui illorum nomini conuenienter Schaden vocantur, importari dubitandum non sit. *Si quod*, ait apud S. Athanasium S. Antonius, *dæmones in pectoribus, malæ mentis & pauoris semen inuenerint, quasi latrones, qui deserta obtinent loca, cæptos cumulant timores, & crudeliter imminentes infelicem puniunt animam*, Tam præclaræ ergo gentis Asmodeus Rex est, ipse scilicet latro, prædoque immanissimus. Quemadmodum enim quadrupedum animantium Rex, animantibus quadrupes est, auium auis, hominum homo: ita atrocissimorum teterrimorumque prædonum Rex, quis nisi atrocissimus, teterrimusque prædo? Rex vero dicitur, quia inter Dæmonas ordo est, vt alii præsint, subsint alii. Matth. 9. & 12. Marc. 3. Lucæ 11. *princeps dæmoniorum*, tam à pharisæis, quam à Domino commemoratur, & quin sit, nihil disputatur. Matth. 25. *Ignis æternus paratus est Diabolo & Angelis eius*. Apocalyp. 12. *Draco pugnabat & Angelus eius*. Probat hanc rem D. Thomas 1. par. quæst. 109. artic. 2. ex ipsorum natura, quod sunt alii aliis præstantiores, ideoque & quorundam actiones aliorum actionibus præsident, cum hæ naturam sequantur. Itemque Augustinus Niphus lib. 3. de dæmonibus cap. 17. *Quemadmodum*, ait, *in corporibus cælestibus est ordo quo determinatur per eorum operationes, sic & in dæmonibus. Et hoc dictat ratio naturalis. Omnis enim multitudo dictat ordinem, & maxime in perpetuis substantiis. Ergo ratio naturalis dictitauit quendam Dæmonem esse altioris gradus, quemadmodum Leo est altioris perfectionis formica, & Simia altioris operationis quam Leo: & Pygmæus quam Simia.* Quia tamen naturarum inter Angelos diuersitas non omnibus probatur: & quia, cum ab hominibus non differant homines natura, principatum tamen quendam obtinent, & vero quia, vt eidem D. Thomæ videri ait Molina, dæmonum, post iudicii diem vltimum, natura manebit, neque tamen principatus manebit, cur à fine, quem propositum dæmones habent eorum Respublica, ordo, & principatus non arcessatur? Quemadmodum enim homines, vt vitam honestius, melius, commodiusque agant, Magistratuum sibi ipsis imperia & leges præstituunt: ita & hominum hostes dæmonia, illis, vt oportunius, grauius infestiusque noceant, principes, Regesque nonnullos accipiunt, quorum vis & authoritas omnis concidet, dum impediendæ salutis humanæ spes omnis conciderit. Sic enim *omnem principatum & potestatem & virtutem euacuaturus Christus Dominus*, 1. Corinth. 15. traditur, non à glossa tantum, quam ibidem laudat Molina, sed à Sereno etiam apud Cassianum collation. 8. cap. 14. Quæcunque verò dæmoniacorum ducum & principum causa statuatur, eos tamen esse, dum scripturam, Patrumque omnium consensum perspicimus, inficiari quis possit? Suggerit & huic rei firmandæ argumentum aliud, paulo ante nominatus senior apud Cassianum ibidem cap. 16. experientiam nimirum crebram, minimeque fallacem. *Regi*, ait, *immundos spiritus à nequioribus potestatibus eisque subditos esse, præter illa scripturarum testimonia, quæ in Euangelio quoque, calumniantibus Pharisæis, Domini legimus responsione descripta: Si ego in Beelzebub principe dæmoniorum eiicio dæmones: etiam perspicue visiones & experimenta sanctorum multa nos edocent. Nam cum vnus ex fratribus* [illegible] *in hac solitudine iter ageret adueniente iam die, antrum quoddam reperiens, ibidem substitit, vespertinam volens in eo synaxim celebrare. Vbi dum* [illegible] *ex more decantat, tempus mediæ noctis excessit. Cumque finita solemnitate* [illegible] *resedisset, repente cæpit cateruas dæmonum vndique conuenientium innumerabiles* [illegible] *constipatione atque ordine longissimo procedentes* [illegible] *præibant principem suum* [illegible] *dem aliquando & magnitudine procerior cunctis, & aspectu terribilior aduenit:* [illegible] *tribunali quodam sublimissimo consedisset, & vniuscuiusque actus dilig*[illegible]
Quin verò & apud Lactantium lib. 2. Instit. cap. 14. Mercurius Trismegistus [illegible] *Dæmonarcham* qui diabolorum princeps sit, nominat. D. Hieronymus in Hebraicis traditionibus [illegible], [illegible] rum Hebræorum esse, Dæmonem quendam inter alios principatum tenere, qui propter [illegible] citatem, dicatur *Keteph* [illegible] maledictionem, cum Euam [illegible] Genes. 3. At S. Chrysostomus, homilia de lapsu primi hominis, & homil. de Adam & Eua, [illegible] appellat, & magi, vt idem Niphus subiungit, solent in virtute principis Dæmonum [illegible], & Postellus lib. 1. de concordia orbis, cap. 5. dæmonum [illegible] ordines esse [illegible], [illegible] vt ait D. Thomas 1. q. [illegible] art. 9. ad 1. & q. 109 art. 4. [illegible] *ordinibus*, qui nouem sunt, præcipitasse quosdam, & in dæmonum [illegible] quo [illegible] etiam patet Cassiani collatio 8. cap. 5. Cæterum nisi vulgo [illegible], loquuta est scriptura, non [illegible] sed [illegible] tyrannidem [illegible] abutuntur.

V. QVÆSTIVNCVLA.

Sitne dæmonum omnium Rex Asmodæus?

NON opinor, quia ipse barathri Architectus [illegible] vt vel exinde quoquam egredi ei non liceat, vel [illegible]

vt [illegible]

[illegible] lib. 4. moralium cap. 12. D. Gregorius, & probat Ribera noster Apocalyp. cap. 20. Qui enim [illegible] grauissimè deliquit, eum grauissima omnium pœna plecti consentaneum est. At [illegible] multa sint, quæ dæmonas crucient, summa tamen, & a qua maximè abhorrent, iis [illegible] est, in abyssum deiici, eaque inclusos teneri. Legionaria dæmonia Lucæ 8. v. 31. cum [illegible] ferocissime torserant & exagitarant, misero quodam extruderentur, in quodam [illegible] mœroris sui solatium, dominum quid rogabant? *Ne imperaret illis, vt in abyssum irent.* Et ab Exorcistis nostris, nulla pœne furiis istis pœna infligi solet grauior, quam dum subitam in tartarum deiectionem comminantur. Asmodæus vero in Media commorabatur. in Raguelis domo pœne habitabat. Præsto in Saræ thalamo semper aderat, dum noui ad eam sponsi accederent, &, vt postmodum audiemus, is ipse tandem in AEgypto, ad annos complures, religatus est. Deinde solet, qui in cæteros omnes dominatur, vocari *Lucifer*, Isaiæ 14. [illegible] dum etiam *Satanas*, Lucæ 10. & antonomastice *draco & diabolus*, Matthæi 25. & apud Lactantium loco citato. Asmodæum vocari, nemo quod sciam, dixit hactenus. Postremò, quia cum tota ista caliginis natio numerosissima sit, adeo vt in vno interdum homulo legiones latitent, Marci 5. Lucæ 8. & ipsi omnium, qui sunt, hominum multitudinem superent, [illegible] ea Dynastæ ac Reges intelliguntur, vt necesse nihil sit, dum dæmoniorum Regem quempiam audimus, eum statim summum omnium Imperatorem existimare. verbi causa, dum *dæmoniorum Princeps* Beelzebub vocatur, Matthæi 12. dum cum maximis, quos Iob cap. 41. descripsit, terroribus *dæmonem principem* sæpe visum ait, apud S. Athanasium S. Antonius, dum ad eundem adductus est adolescentulus, *principalem habens dæmonem*, quem ad discipulum suum ablegans, dicebat, *Non est hoc meum opus. Nam contra hunc dæmonum ordinem*, principalem scilicet, *nondum sum donatus gratia. Sed hæc est Pauli gratia simplicis*, prout refert Palladius cap. 28. Sunt alia id genus plura.

VI. QVÆSTIVNCVLA,

Quorumnam Dæmonum Rex, idem Asmodæus?

VAria in genera possunt Dæmones tribui, sed duo iam satis. Vnum est à *locis*, in quibus ii commorantur, hominibusque insidiantur. Alterum a *vitiis*, ad quæ potissimum impellere & excitare connituntur. Ad illud pertinent, quos apud Psellum, Rhodiginum libr. 2. cap. 4. 5. & 7. Scaligerum exercitatione 355. Thargum Cantic. 4. v. 6. Thomam Cantipratensem lib. 2. cap. 57. num. 9. & sequentibus, veteres dixerunt igneos, aërios, terreos, aqueos, septentrionales, Australes, Persicos, Africos, tenebriones, σωματικούς [illegible], id est, sepulchrales. Ad posterius vero, illi, qui apud Cassianum lib. 5. Instit. & sequentibus, item collat. 2. 5. [illegible] gastrimargiæ, fornicationis, Philargyriæ, iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ & superbiæ. *Diuersa*, inquit apud S. Athanasium S. Antonius, & *partita Dæmonum nequitia est. Quidam enim ad summum nocendi verticem peruenere: alii ex comparatione peiorum videntur esse leuiores, atque omnes pro virium suarum facultate, diuersa contra singulas causas seu virtutes sumpsere certamina.* Serenus verò collation. 7. cap. 17. *Hoc*, ait, *nosse debemus, non omnes dæmones vniuersis hominibus inserere passiones, sed vnicuique vitio certos spiritus incubare, & alios quidem immunditiis [illegible] sordibus oblectari, alios blasphemiis, alios iræ furorique peculiarius imminere, alios pasci tristitia, alios cenodoxia, superbiaque mulceri & vnumquemque illud vitium humanis cordibus, quo ipse gaudet inserere.* Nihil equidem ambigo, quin ad plura flagitiorum genera eorum quilibet [illegible] possit, & quandoque incitet, iis tamen vnum potissimum, in quo singuli occupentur, & quod laqueos tendiculasque suas omnes conferant, propositum est, prout idem Serenus eadem collatione cap. 32. admonet. *Tot*, ait, *esse in immundis spiritibus, quot in hominibus [illegible] non dubie comprobatur.* Et enumerat deinceps dæmones quosdam ioculares & ridiculos, quosdam truculentos & noxios: quosdam vero tumidos & ambitiosos. mendaces [illegible] & blasphemos, [illegible] authores sint. Tandemque præclara hæc verba subnectit. *[illegible] luxuriæ quosdam spiritus esse propheta commemorat, spiritus [illegible] fornicationis decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo. Nocturnos quoque siue diurnos ac meridianos Dæmones [illegible] scripturarum authoritas docet. De quorum diuersitate perlongum est si velimus [illegible] scripturarum volumina perscrutantes singillatim percurrere, qui per prophetam onocentauri, [illegible] qui aspis, qui basiliscus in psalmo, qui leo, qui draco, qui scorpius in Euangelio nuncupetur, qui princeps mundi huius, qui rectores tenebrarum harum, [illegible] nequitiæ ab Apostolo nuncupentur. Quæ vocabula non casu nec fortuito indita [illegible] statum suorum, quæ apud nos vel minus noxia, vel magis pernitiosa sunt, [illegible] distingui, & ex similitudine nequitiæ virulentiæ seu principatus [illegible] quandam excellentiam in aliis suæ confert, illos quoque eorū vocabulis nū-*

cupari, vt scilicet alius quidem ob vehementiam furoris & rabiem ferocitatis suæ, leonis appellationem alius basilisci ob illud mortiferum virus, quod priusquam sentiatur interimit, alius vero ob teporem malitiæ suæ onocentauri, aut ericii nomen, struthionisue sortitus sit. Vide & S. Bernardum serm. 13. super Psalmum: Qui habitat. Asmodæus ergo Rex erat, primo quidem eorum tunc omnium qui Mediam, vicinasque fortè prouincias incolebant. Cum enim in Media versetur, vbi Regem, nisi in ea ipsa regione ageret? Num extra regni sui fines aut exul aut peregrinus Rex. D. Hieronymus lib. 8. in Isaiam, cap. 24. & in Danielis caput 10. eum Persarum principem, qui, cum Angelum bonum pugnare oportuit Danielis 10. fuisse censet dæmonem, qui infestam Persidem teneret, vt ex ipsius mente, videatur is fuisse vel Asmodæus ipsemet, vel similis quispiam Tyrannus. *Principem regni Persarum*, inquit Cassian. collat. 8. c. 13, *aduersariam potestatem esse, quæ fauebat genti Persarum, inimicam populo Dei minime dubitandum est.* Eademque Ruperti sententia est lib. 9. de victoria, c. 6. & seq. Erat præterea idem Asmodæus geniorum omnium Rex, qui ad libidinem, & carnis voluptates hominum genus inflammant, ita vt sit principalis ille omniumque importunissimus spiritus, quem paulo ante à propheta dici audiuimus, *spiritum fornicationis*. Intelligi siquidem id potest, ex ea, quæ ipsi c. 6. v. 17. concessa potestas est. *Hi namque qui coniugium ita suscipiunt, vt Deum a se & sua mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus, habet Dæmonium potestatem super eos.* Solent vero Dæmones eorum ipsorum quos deceperint, esse carnifices. Quos ante titillabant, iucundissimoque illecebrarum melle permulcebant, eosdem sæuissimis postea doloribus lancinant: aloe, pice, sulphure, aconitisque amarissimis excarnificant. Ideoque & ipsorum etiam in quos potestatem acceperunt, Reges interdum dicuntur Iob 41. v. 25. D. Cyril. Catech. 2. Rupertus lib. 5. Iustissimum enim diuinæ iustitiæ iudicium est, vt quos, præ Deo, audire & sequi maluerunt, ab iisdem ipsis debita mercede afficiantur. Quia igitur Asmodæum Regem Hebræus textus nuncupat, & eidem in libidinosos & salaces datum ius legimus, non inepta ratiocinatione colligitur, eius ad impurissimos illos dæmonas regnum pertinere, qui commouendis libidinibus, earumq; scintillis hac illac spargendis flagitiosissima sese nequitia mancipárunt. Suffragatur & eius nomen de quo infra, & non paucorum sententia, qui dæmoniis mortiferorum criminum authoribus nomina dum imponunt, luxuriæ præpositum & Regem Asmodæum censent. In his est liber, cuius inscriptio, *serpens antiquus*, authore quodam è S. Francisci familia Hierosolymitano: sed qui suum Deo tantum nomen cognitum voluit.

VII. QVÆSTIVNCVLA

Sitne Asmodæus omnium, quæ vbique sunt, libidinis mancipiorum Rex.

POsset tamen quæri amplius, num qui certorum flagitiorum principes & Reges sunt, ii omnium, qui toto terrarum orbe, ad flagitia illa impellunt, principatum obtineant, an verò certis eorum iste principatus prouinciis ac regionibus circumscribatur. Si illud, magna illius erit potestas: plurimi ab eius nutu satellites vbique pendebunt: qui incredibili quadam celeritate totum terrarum orbem peruolent, ad eumque de flagitiis omnibus referant, idque sentire videtur D. Bernardus in Cantica serm. 39. vbi cum [illegible] Pharaonis Principes describeret, de hoc ea loquendi forma, qua scleratum hominem scelus olim quidam dixerat, adiungit. *Luxuria omni immunditiæ & turpitudini carnis præest.* Si illud, erit quidem ipsius restrictior ditio, minusque satellitum, nihil tamen impedimenti fuerit, quominus eodem omnes, qui criminis eiusdem Reges sunt, nomine vocitentur. Quemadmodum enim quisquis impiè, improbè, crudeliterque vel in extremis quibusdam oris, imperat, Nero aut Phalaris rectè dicitur, ita etiam Dæmonum quisquis est in Media, Perside, Græcia, Germania vel alibi obscœnis præest voluptatibus, ad easque per se iamque cupidines & genios prolectat, Asmodæus est. In huius igitur ditione sunt incestus, adulteria, stupra, concubinatus, verborum obscœnitates, impuræ [illegible], sordidæ cogitationes, prostibula, & quidquid [illegible] illis voluptatum [illegible] obtrectant. Ad hunc Veneres omnes, [illegible], & instrumenta spectant, lenones, perductores, psaltria, carmina, theatra, & quicquid flagitiosos incendere [illegible] consueuit. Hic ille que [illegible] præsidem, [illegible] *Comum* vocauit in Iconibus Philostratus. Huius imperio subditus erat ille, quem in S. Iustinum virginem immittebat Cyprianus, tum Magus, postea sanctus apud [illegible] commemorat. 18. Ille, quem ad Virginem aliam expugnandam Gazensis adolescens, Magicis artibus, subter domus limen defixerat, quem S. Hilarion [illegible], cui in adolescentem ipsum ingressus non esset, *[illegible]* respondit, *[illegible] in eum, qui [illegible] at colligam [illegible], amoris Dæmonem*, prout narrat S. Hieronymus in illo ipso S. Hilarione. Ille item, qui quendam veluti amoris furorem & infani-

insaniam pudicissimæ virgini apud S. Basilii vitæ authorem, excitauit, & ille, apud Palladium ca. 19. castam quandam coniugem, vt adultero conciliaret, tantas intuentium oculis præstigias effundebat, vt illa non fœmina, sed equa videretur. Et vt omittam, quas à fornicationis spiritu sibi exhibitas molestias apud eundem Palladium c. 87. refert Euagrius, hic ipse cœnosus ille spiritus est, qui plurimis importunissimisque purissimam adolescentis Antonii mentem cogitationibus polluere quondam, sed frustra studuit, adeo vt tandem *coram eo, qualis est merito, talis appareret & vultu, puer horridus & niger.* quemadmodum in ipso S. Antonio scripsit D. Athanasius, qui & ista lectu sane perutilia subtexit. *Dæmon ille ad Antonii se genua prouoluens, humana voce flebat, dicens: Multos seduxi, plurimos decepi, nunc autem vt a cæteris Sanctis, ita & tua sum labore superatus. Quem cum interrogaret Antonius quisnam esset, qui talia loqueretur, ait. Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda aduersum omnes adolescentes turpitudinis arma suscepi, hinc & spiritus fornicationis vocor. Quantos pudice viuere disponentes fefelli? quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi? Ego sum propter quem Propheta lapsos increpat, dicens: Spiritu fornicationis seducti estis, & reuera per me illi fuerant supplantati. Ego sum, qui te ipsum sæpe tentaui, & semper repulsus sum.* Huius, loco citato, Pharaonicum splendidumque currum ita describit S. Bernardus. *Luxuriæ currus, quadriga voluitur vitiorum, ingluuie videlicet ventris, libidine coitus, mollitie vestium, ocii, soporisque resolutione. Trahitur equis duobus, prosperitate vitæ & rerum abundantia: & qui his præsident, duo, ignauia torpor, & infida securitas, quia & copia in ignauiam soluit, & secundum scripturam prosperitas stultorum perdet illos, non sane ob aliud, nisi quoniam male securos reddat. Cum autem dixerint pax & securitas, tunc subitaneus superueniet eis interitus. Hic calcaria minimè habent, neque flabella, vel aliquid huiusmodi, sed pro his vtuntur paruulo papilione, conopeo ad faciendam vmbram, & flagello ad citandum ventum.* Et sermone de septem Spiritibus. *Quoties*, ait, *importunè (vt assolet) carnalis cogitatio mentem pulsat. Verbi gratia, cum de potu, de cibo, de somno, cæterisq; similibus ad carnis curam pertinentibus cogitantes humano quodam inardescimus desiderio, certum sit nobis, spiritum carnis esse, qui loquitur, & tanquam aduersarium repellamus eum, dicentes. Vade retro Satana, quoniam non sapis ea quæ Dei sunt, sed magis sapientia tua inimica est Deo.*

VIII. QVÆSTIVNCVLA.

Vnde suum Asmodæus nomen accepit?

HEbræi istum vocant Asmodai, & nominis causæ plures afferuntur. *Prima*, quod sit peccatum abundans, seu peccati abundãtia, id est, nequissimus, & ad nequitiam homines vehementer solicitans, ab hebræis scilicet vocabulis, *Asham & Dai* quorum illud iniquitatem & peccatum, hoc abundantiam significat. *Altera*, quod perditor & vastator sit truculentissimus à *schamad*, id est, perdere & vastare Psa. 36. Deut. c. 2. 4. 6. 7. 9 alibi *tertia*, vt sit Asmodæus quasi metiens ignem, concupiscentiæ scilicet. diligenter notando quam ea impura sit, immoderata & inflammata. Nam *esch* est ignis, & *modach*, metiri. *Quarta*, vt per Asmodæum significetur ignis Mediæ, quia in Media versabatur, & ibidem libidinem ignis inflammabat. D. Gregorius in 1. Reg. c. 15. *More*, ait, *ignis libido succenditur, & si negligenter extinguitur, adiacens stipula velociter inflammatur.* Sunt vero causæ istæ omnes probabiles. Sed ea mihi ad veritatem accedere propius videtur; quæ quasi vastatorem Asmodæum indigitat. Solet enim non raro ad nominis efformationem præponi & in Arabico Siroque idiomate frequentissimè id fieri, supra iam indicatum. Et videmus alia fere dæmoniorum nomina ita in scripturis efficta, vt vel odium, quod erga homines acerbissimum gerunt, vel exitium & perniciem, quam iisdem, noctes & dies machinantur, subindicent. Hinc enim *Satan, draco, serpens, diabolus, sched*, & Apocalyp. 9. v. 11. & Iob. 30. v. 22. Hebraicè *Abadon* Græcè *Apollyon*, Latinè verò *exterminans* seu disperdens. Neque negandum, posse omnia in dæmonum singulos quodammodo conuenire, certis tamen de causis, vnum vni potius quam alteri tribui solet. Ideoque paucis deinceps exquirendum, cur tam execrabile, tamque terrum & funestum *vastatoris* nomen Asmodæus hic habeat. Nimirum, causæ duæ sunt. vna est quod per illud, cui præsidet, peccati genus, maxima plurimaque hominum generi vastitas inferri soleat. Patet enim libido per omnes prouincias, omnes omnium hominum ordines, ætates, status & sexus quam latissimè. ipsius pestis adeo præsens & noxia est, vt certissimam, nisi quam citissimè occurratur, perniciem afferat, eiusque ad hominum animos deuastandos adeo varii, multiplicesque modi sunt adeo tecti & blandi, adeo suaues & iucundi, vt mortalium vix sit, qui contagionis interdum aliquid non hauriat. Quemadmodum enim duæ hominis partes sunt, animus & corpus: ita duo vitiorum genera homini potissimum cognata, &, vt Cassiani collat. 4. cap. 7. nomen retineam, *inuiscerata* sunt, superbia & libido. Et illa quidem

quidem in animo, hæc in corpore grassatur: sed tanto ista maiores strages edit, quanto plures maioresque omnibus illecebrosæ occasiones. Illa enim præstantiam quandam, vel veram vel animo saltem fictam requirit, quæ neque omnibus, neque semper adest, hæc vero carnem, quam omnes & semper vbique circumferunt, tantummodo postulat. Altera cur *vastator* merito dæmon iste vocetur, causa est, quod iis ipsis, quos blandissimis olim voluptatum lenociniis permulsit, grauissima tandem tormenta imponat. Notum enim illud Apocalyps. 18. v. 7. *Quantum glorificauit se & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum.* Sane verò tristissimum suæ huius immanitatis exemplum in Saræ nostræ procis edidit: quos, vt olim libidine nimia inflammarat: ita crudelissimo postmodum mortis genere peruastauit.

QVÆSTIVNCVLA IX.

De Asmodaeo, Iudaeorum Rabbini quid?

ARithmeticum suo cuidam libro nomen imposuit Elias Leuites, eumque à 712. vocibus explicatis, Thisbi appellauit. In eo igitur, è Rabbinorum placitis, de Asmodæo tria memorat. *Primum*, è Nahema quadam, quæ Thubalcaini soror, Schimronis vxor fuerit: natum esse. Quatuor siquidem esse dæmonum matres, hanc ipsam Nehemam, & Lilith, quæ apud D. Hieronymum Isaiæ. 34. vertitur à Simacho Lamia, reliquas duas Ogereth & Machlaht. *Deinde*, eundem ipsum esse, qui in Thargum Iob. 28. alio nomine nuncupetur Samael. *Tertio* in versu, qui Ecclesiastæ primo est, *Ego Ecclesiastes fui Rex*, Thargum vertere, *Aschmedai malca deschedim*, id est Asmodæus Rex Dæmonum. Beniamin vero Iudæus Tudelensis, suo in Itinerario, ait in valle sub Libano sita, vbi in Pharaonis filiæ gratiam, Bagalilam condiderat Salomon, sibi visas eius palatii parietinas, quod non hominum, sed Asmodæi manu factum vulgo ferretur. Zohar vero, vt etiam sub tractatuli, de Salomonis pœnitentia, finem attigi, Salomonem regno expulsum, ab Asmodæo in solitudine detentum fuisse narrat: ius tamen interim ab eodem Asmodæo Salomonis schema induto, Hierosolymis dictum esse. At, si qui aurum vel aures iis dent, nugiuendi egregii sunt Rabbini. Quæ siquidem Angelorum, quos vti postea etiam precans, in Hebræo textu, profitetur Sara, condidit Deus, matres? qui parentes? *Vna*, inquit D. Augustinus lib. contra Epistolam fundamenti c. 6. & serm. de pastoribus c. 8. *hæreticorum omnium mater est, vnaque omnes genuit, superbia.* Eodem prorsus modo, dæmonum omnium vna mater, vna genitrix, superbia. vt in D. Augustini Tomis explicat liber de salutaribus documentis c. 19. sed multo illud magis nugatorium, quod apud eundem Eliam, à Rabbinis memoriæ proditum est, Adamum centum & triginta (mendosè, in Fagiana versione cētum & viginti) annos ab Heua separatum vixisse: tunc ad eum dæmones venisse, ex ipso concepisse: sicque illum dæmonum, spirituum & nocentium lemurum parentem factum esse. Quod vero, cum Salomone, Asmodæo negocij tantum tribuunt, videntur, quasi ænigmatikōs effusissimam illius intemperantiam, nimiamque mulierositatem, qua sese huic luxuriæ dæmoni totum dediderat; accusare: & hoc quidem meritò, vt ex 3. Regum 11. & Ecclesiastici 47. intelligitur: sed fabulas comminisci quid opus? De Saræ igitur maritorum cædis effectrice causa hæc satis. suum postea locum tenebunt alia.

Secundum quod in Saræ precatione considerandum, est ipse *Locus orationis*, qui fuit *superius cubiculum domus*, seu cœnaculum, & Græcè πρὸς τῇ θυρίδι, *ad fenestram*. Solebant enim libenter, in superioribus huiusmodi locis, veteres orare. Iudith. 8. Daniel 6. Actorum primo 10. & 20. Christus Dominus in monte Luc. 6. Vnde & cœnacula habuerunt Elias 3. Regum 17. Elisæus. 4. Reg. 4. D. Hieronymus in Danielis c. 6. dicit istiusmodi δώματα, καὶ ἀνώγαια Latine dici, mœniana, cœnacula, tecta, solaria.

Tertium, *Modus orationis*, versu 10. fuit, cum lacrymis & ieiunio.

Quartum erat *tempus*. idem scilicet quo & Tobias orabat. Vtrique tribuitur totum triduū versu 11. Sed *quæritur*, An in precatione, lacrymis & ieiunio totos, absque vlla intermissione, dies tres posuerit? Respondet Lyranus potuisse perparum quid intermittere, edere ac bibere, quasi nihil hoc ipsum æstimetur, ex 2. Physicorum c. 5. Melius tamen verborum proprietas retinetur, quemadmodum apud eundem ab aliquibus fit. Id enim naturaliter fieri potest, & sæpe factum, in mœrore, morbo, precatione, aliisque causis Lucianus de luctu tradit Græcos in funeribus, totum triduum, cibi nihil omnino cepisse. Et bonus Galliæ Poëta, Adrianus Turnebus, cum Calotum; à fortissimo duce Guisio, Anglis extortum panegyri celebraret? de Angliæ Regina scribebat:

Tres illam perhibent secretam ex ordine luces,
Et totidem noctes potu caruisse, ciboque
Ieiunis quæ ta vix faucibus admouet escas
Luce. - - - -

Feruor

[illegible] & prolixis [illegible] [illegible] *patri*, [illegible] ipse Lyranus, & *sola oratio* [illegible] *quam* [illegible] *corpore passis*, inquit Glossa.

Quartum considerandum est, precatio ipsa vers. 13. quæ tria complectitur.

Primum est [illegible] laudationis diuinæ Num. 13. Nam, vt ait D. Ambrosius c. 2. In-[illegible] *Virg.* [illegible] *qua ordinem* [illegible], *vt primo a* [illegible] *laudibus. Si* [illegible] *cum apud hominem* [illegible], *hunc* [illegible] *iudicem facere, quanto magis, cum Dominum nostrum precamur? Primum ergo* [illegible] *Deo* [illegible] *laude.* In eo proœmio [illegible] hæc verba [illegible] *nomen tuum Deus patrum nostrorum*, [illegible] in Græco sunt, sic *Benedictus es Domine Deus* [illegible] *& benedictum nomen tuum sanctum & gloriosum in sæcula. Benedicant te omnia opera tua in* [illegible]. Postrema verò hæc: *Qui cum iratus fueris, misericordiam facies*, & quæ ad versum 14. sequuntur, [illegible] quidem Græco [illegible], [illegible] laudationis causa [illegible], admirabilem Dei scilicet, [illegible], misericordiæ pr[illegible] peccatis ipsos [illegible], clementiam. Quo circa & cap. 2. Ecclesiasticus, *Pius est & misericors est Deus, & remittit in die tribulationis peccata.* Rursumque cap. 3. *In die tribulationis* [illegible] *tui Dominus. & sicut in sereno glacies, soluentur peccata tua.* Peccatum verò [illegible] propriè [illegible] tamen [illegible] vel pœnam, quæ ipsi debetur, vel [illegible] significat [illegible] Zachariæ [illegible] v. 19. *Hoc erit peccatum Aegypti & hoc peccatum omnium gentium*, id est, pro peccato *pœna*. Seu vt paulo ante ibidem v. 12. & 18. *plaga & ruina.* [illegible] cap. 4. *Co-*[illegible] *iniquitas* [illegible] *Sion*, id est pro iniquitate *pœna*, ide [illegible] e [illegible] [illegible] *transmigret te.* Ad Romanos 7. *Lex peccatum est?* id est, pec[illegible], & respondetur [illegible]. *Deus ergo in tempore tribulationis, dimittit peccata*, id est, culpas earumque pœnas tam æternas, quam temporales. Sed certis tamen hominibus, & certo quodam modo. Alioqui, [illegible] variis calamitatibus [illegible], neque [illegible] idcirco [illegible] consequuntur? *Dimittit* [illegible] *peccata* [illegible] ait Sara, *qui inuocant te.* At [illegible] non [illegible], neque [illegible] vel culpæ vel pœnæ condonantur, vt fuit Antiochus 1. Machab. 6. lib. 2. cap. 9. & ille de quibus Prouerb. 1. v. 28. *Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, mane consurgent, & non inuenient me.* [illegible], de quibus Isaias cap. 1. v. 15. *Cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos a vobis: & cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam.* Certus igitur inuocationi modus adsit, oportet cum fide [illegible], v[illegible] animi dolore, sincero vitæ [illegible] proposito, reliquis etiam rebus, quæ ad peccatorum expiationem, præscribere Deus [illegible], [illegible] nonnulla, [illegible] hodie [illegible] nostra. Qui sic inuocant, iis à Deo peccatorum venia [illegible] [illegible] ipsa moderata [illegible] [illegible] satisfactio [illegible] [illegible], plurimumque per inuocationem [illegible] accedit, & [illegible]. Vnde in graduum [illegible] propheta regius Psal. 119. *Ad Dominum cum tribularer, clamaui, & exaudiuit me.*

2. *Alterum* quod complectitur Saræ precatio, est petitio v. 14. 15. [illegible] appuntum *Primo*, à precatione ipsa [illegible], dum Hebraicè & Græcè [illegible] ab omni viri peccato, seséque [illegible], & patri nullum esse filium, neque [illegible] propinquum aut cognatum, cuius filio nubere possit. Ita enim ipsa petebat. In nostro textu [illegible] ipsa quinque proponit v. 16. 17. 18. non se ipsam iactando, aut inaniter gloriando, sed Dei [illegible], vt [illegible] magis incitaret, commemorando, quod etiam Dauid in Psalmis facit, Ezechias, Isaiæ 38. [illegible] cap. 15. Mardochæus cap. 13. Esther. Horum primum est, [illegible] concupiscentia, [illegible] & peccato [illegible], de quo alterum est [illegible] *concupiscentia*, non [illegible] sed omnium aliarum [illegible]. Tertium. [illegible] *miscui me.* per ludum illum intelligit [illegible], qui *puer*, inquit, [illegible] est, quique apud Cælium lib. 4. cap. [illegible] adolescens [illegible] *Diabolus* appellat. Et verò sic eadem verbum accipitur etiam Exodi 32. 1. [illegible] Sara [illegible], [illegible] verbi generalem significationem [illegible], vt omnes puellarum [illegible] complectatur, quemadmodum [illegible] Moschus [illegible] Plautus [illegible] *cum* [illegible], vel potius [illegible] apud D. Gregorium lib. 4. Dialogorum, cap. 17. [illegible] Musam [illegible] Virgo beatissima, [illegible] [illegible] *lasciuè* [illegible]. [illegible] cap. 13. *Non,* [illegible], ait, *in* [illegible], *qui* [illegible] *non* [illegible]. [illegible] Psal. 25. Dauid. *Non sedi cum* [illegible]. [illegible] *ambulant*. [illegible] Quintum & postremum, [illegible] *vna cum eis* [illegible] [illegible], [illegible] Saræ [illegible] [illegible], quia [illegible] Deo vel [illegible] sunt, vel [illegible], excellens [illegible] D. Hieronymus epist. ad Demetriadem, ad Saluinam, ad Eustochium, alibi D. Ambrosius libro exhortationis ad Virgines, libro Institutionis Virginis, & libris tribus de Virginibus. D. Bernardus

[illegible]

toto pœne libro ad sororem de modo viuendi, [illegible] 57. 58. 59. & sequentibus. *Altera* Saræ, vt Deum exoret, ratio est v. 19. à [illegible] quæ tibi occulta & [illegible]bilia, optima tamen semper & rectissima sunt. Videtur [illegible], ate ô Domine, decretum vt in coniugio sim, & quidem cum pari aliquo, id est, bona cum bono, vt & ego illo, & ille me dignus sit. Nunc vero vel ego non bona, [illegible] dignas non fui, vel ipsi forsitan mali, meque indigni fuerunt. quia mihi [illegible], idque quia me viro forsitan alii, qui melior, mihique moribus & vita similior sit, reseruasti. Et dico iam bis *forsitan*, quia cur isti de subito sic mortui sint, [illegible] & si aliquid suspicor, re tamen vera ignoro. *Non est enim in hominis potestate consilium tuum*, quo sapientissimè quidem & optimè, modis tamen [illegible], nos mundumque totum gubernas. Tibi ergo me summitto, [illegible] totam. [illegible] tuæ maiestati visum fuerit, ita fiat. Hæc mihi orationis huius vis videtur, in qua [illegible] Deo maximè probari coniugia, in quibus morum similitudo bonorum est. Deinde, quam de se ipsa senserit Sara demissè, quæ & si de suis aliquid [illegible], non [illegible] se non anteponit, non in eos repentinæ ipsorum [illegible], non eorum leuitatem & proteruiam, quam ex aliquo, vt videtur, verbo vel gestu [illegible] potuerat, accusat. Præterea quam illud Ecclesiastæ cap. 9 v. 1. verum, *nescire hominem vtrum amore, an odio dignus sit*. Licet enim tantæ integritatis, quantam paulo ante memorarat, esset Sara, per disiunctiuas tamen & dubitatiuas particulas. *Aut ego*, ait, *indigna fui illis, aut illi forsan me non fuerunt digni*: quemadmodum S. Paulus 1. Corinth. 4. *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, qui autem iudicat me, Dominus est*. Notandum denique, contra humani arbitrii libertatem, nullum hinc telum vibrari. Quod si & ex dictis perspicuum, addo tamen *consilium* Dei vocari, non, cuiusmodi in nobis est, solicitam nutantemque de re quapiam agendam inquisitionem, sed id, quò inquisitio ista peruenire tandem cupit, iudicium & decretum. Id verò rursum consideratur vel in Deo ipso est, vel pro rebus ipsis, de quibus consilium est, quod obiectiue vel terminatiue consilium vocant. De priori [illegible] constat non loqui Saram, cum eo modo, consilium sit ipsemet Deus, quem in nostra potestate non esse si illa diceret, quorsum quæso diceret? sed posterius consilium vel vniuerse, prout vniuersi totius ordinem, rerumque omnium gubernationem complectitur, vel singillatim pro singulis rebus accipi potest. Licet enim hæ in toto vniuersi ordine comprehendantur, aliter tamen spectantur singulæ, quasi à magno illo corpore [illegible], aliter prout in eo toto [illegible] res, aut sub actiones nostras cadunt, aut non. Sara igitur Dei consilium vocat res ipsas a Deo decretas, partim vniuersè sumptas, partim singillatim eas, quæ sub actiones nostras haud veniunt, vt viros illos è medio tam repente sublatos esse, ignoto sese [illegible] reseruari, idque ad maiorem Dei gloriam, cuius tamen modum ipsa nondum videat. Sic enim & Ecclesiastes cap. 8. v. 4. *Sermo Dei potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare sic facis*? Cum ergo dixerit quispiam. *Non est in hominis potestate Dei consilium*.. At quidquid agimus, est Dei consilium. Ergo nihil, quod agimus, est in hominis potestate, respondebis in propositione *consilium* accipiendum non vniuersaliter vti loquuntur Dialectici, sed [illegible] vniuerse & singillatim, pro iis rebus, in quas nostra non porrigitur actio, eoque modo assumptionem esse falsam. Quin vero arbitrii nostri libertas non modo hic non minuitur, sed [illegible] potius. Dum enim ait Sara, *Non esse in hominis potestate Dei consilium*, nonne subindicat in hominis potestate, hominis consilium? quod intento, vt aiunt, digito indicat Ecclesiasticus cap. 15. v. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui*. De quo loco [illegible] Caluinum lib. 2. Instit. cap. [illegible] 18. ita libro de gratia & libero arbitrio cap. [illegible] D. Augustinus, *Ecce apertè hic videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium*. [illegible] *tertia* Saræ [illegible] v. 21 est à magna [illegible] manifesta diuina bonitate, quam fide certa nobis, [illegible] rebus, præstat [illegible], & declaratur dupliciter *primo* ex hoc, [illegible] viris acerba quædam [illegible] Deus, eumque [illegible] triplicem Sara ostendit, vt [illegible] *probentur* quemadmodum Sapientiæ 3. v. 6. Iob. 23. v. 10. deinde *tribulentur*, seu molestia [illegible], & [illegible] velut torpore ac veterno [illegible], postremo vt *corripiantur*, & [illegible] insigne quoddam [illegible] consilium referant, primo quidem *coronam*, [illegible] S. Iacobus 1. v. 12. *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se*. Et hic 2. Timoth. 2. v. 5. cap. 4. 8. 2. Pet. [illegible] 4. Apocalyp. 2. 10. cap. [illegible] 11. Rom. [illegible] 4. secundi vero *liberationem* [illegible], dum variæ [illegible] peccatorum [illegible], quas bona corporis valetudo & pulchritudo, [illegible] & [illegible] affert, subducuntur: *Qui enim facit peccatum, seruus est peccati*. Ioh. 10. 8. 34. Sed & cum diuinæ bonitati [illegible] liberantem, quod in votis [illegible] Romanos [illegible] *quis me liberabit de corpore mortis huius* [illegible] Psalmo [illegible] D. Bernardus [illegible] *peccati pena, & [illegible] à malo, quem à [illegible]*

dei[illegible]-

[illegible] *à D e o animam meam à terrenis* [illegible]. [illegible] [illegible] Nam [illegible] vedetur [illegible] Psal. [illegible] Prouerbiorum [illegible] Sapientia [illegible] [illegible] Ephes. [illegible] [illegible] intelligenda esset via ad corruptionem, prout apud Iob 33. v. 22. *Appropinquauit corruptioni anima eius & vita illius mortiferis.* & 24. *Libera eum vt non descendat in corruptionem.* v. 28. *Liberauit animam suam ne pergeret in interitum, sed viuens lucem videret.* Eadem porro D e i bonitas declaratur [illegible] cum benignitate simul beneficentia. *Non enim delectaris in perditionibus nostris.* [illegible] Deus, ait Sapientia libri cap. 1. *mortem non fecit nec lætatur in perditione viuorum.* Apud Ecclesiasticum cap. 18. 21. *Numquid voluntatis meæ est mors impij, dicit Dominus,* [illegible] & v. 32. *Nolo mortem morientis dicit Dominus* D e v s [illegible]. *Omnes,* ait S. Paulus 1. Timoth. 2. *Homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* At Isaiæ 1. *Ego consolabor super hostibus meis.* & Prouerb. [illegible] *in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id quod timebatis, aduenerit.* [illegible] moris [illegible] admonent. Si verò ille admonentes [illegible] [illegible] illudunt, ridet & cachinnantur non quod [illegible] [illegible] quod veritatem ac iustitiam, quæ in [illegible] gaudent [illegible] illius [illegible] & arrogantiam castigari placet huius exemplo [illegible] vt sint bene monentibus obsequentiores. Neque verò [illegible] animorum exitus, quæ verè [illegible] non delectatur D e v s, sed nec [illegible] illis, quæ vel [illegible] afferunt, non inopia, non facultatum amissione, non morbo, [illegible] & [illegible] ex iis bona [illegible]. [illegible] & fortunæ mala [illegible] non *perditionem* sed *perditionem* [illegible] Sara, prout [illegible] serm. 40. in Cantica D. Bernardus, & serm. [illegible] *Non* [illegible] *habet homo clamare ad Dominum non* [illegible] *sed de necessitatibus meis erue me.* Quæ verò adduntur, *post tempestatem tranquillum facis.* [illegible] *post nubila Phœbus,* [illegible] quod Psal. 125. [illegible] *Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Et Apocal. [illegible] ac 21. *absterget* D e v s *omnem lacrymam ab oculis eorum.* Iob. 5. *Ipse vulnerat, & medetur; percutit, & manus eius sanabunt.*

[illegible] in precatione Saræ, clausula est v. 23. *Sit nomen tuum,* D e v s *Israel, benedictum in secula.* Non est ea clausula in Græco & Hebræo. [illegible] precatio [illegible] fuerit, alias atque alias ea particulas excerpsit Chaldæus, Latinus, Hebræus & Græcus.

QVÆSTIO.

An recte mortem orarint Tobias & Sara?

VIDETVR nimia [illegible] verborumque [illegible] quod ad [illegible] vsque Sara, [illegible] adeo vt [illegible] Hebræorum [illegible] Ad [illegible] [illegible] affectu mortis, [illegible] desiderium, quod [illegible] verè, [illegible] D e o placeret. Sic Moyses Exod. 32. Elias 3. Regum 19. Iob cap. 3. [illegible] *Elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea.* & [illegible] Paulus 2. Corinth. 1. *Supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere.* A [illegible] Quod [illegible] hoc idem, [illegible] D e o petere [illegible] apud Possidonium cap. 28. D. Augustinus. Cum enim [illegible] *hoc tempore* [illegible] D e v m *rogare, vt aut hanc ciuitatem ab hostibus* [illegible] *dignetur, aut, si aliud ei videtur, suos seruos ad perferendam suam voluntatem fortes faciat, aut certè, vt me de hoc seculo ad se accipiat.* Vide [illegible] cap. [illegible] & cap. [illegible] Plinium cap. [illegible] lib. [illegible] Epiphanium [illegible] S. Chrysostomi [illegible] T [illegible] [illegible] Tobiæ Saræque [illegible] D e v s [illegible] Sara [illegible] [illegible] [illegible] Iob, sed tantummodo, ad hoc [illegible]

pollicitus

[illegible] *ipsi duodecim* [illegible] *ros* [illegible] *visum,* [illegible] *nobis* [illegible] *interfice.* [illegible] D. Augustini [illegible] *dimus & videmus homines, in* [illegible] *tribulationibus &* [illegible] *dum sunt constituti, & nolunt* [illegible] *nihil aliud dicere* [illegible] *mori. Et quando venit* [illegible] *Medici* [illegible] *mor. Ecce ad*[illegible] *paulo ante à Domino petebas. Quid* [illegible] *sera vita* [illegible] *dem.* [illegible] apud S. Cyprianum lib. de mortalitate [illegible] Angelorum [illegible] *Pati timetis, exire non vultis, quid faciam vobis?*

ALTERA CAPITIS PARS.

De Tobiæ Saræque precum effectu.

PRecationis effectum duplex [illegible] D[illegible] capite sequenti. Sed [illegible] cap. 12. vers. 12. [illegible] preces DEO, ab Angelo Raphaele, oblatas. [illegible]

QVÆSTIO I.

De RAPHAELIS nomine & causa.

NON est, vt annotat epistola [illegible] S. [illegible] in eo beatorum spirituum [illegible] cognitio, vt Michaelis, Gabrielis, Raphaelis [illegible] cognitionis [illegible]. Ab [illegible]. Valet *rapha* Hebraicum [illegible] mederi, [illegible] DEVS [illegible] Raphaelis [illegible] DEVS, aut [illegible] *curatio seu medicina* DEI, vt [illegible] D. Gregorius [illegible] D. Hieronymus in Daniel. c. 8. [illegible] Orig. cap. 5. Magister [illegible] perfectissime DEO [illegible] *rapha* in scripturis [illegible]. Exodi 15. v. 26. *Si audieris vocem Domini DEI tui, & quod rectum est, coram eo feceris, &* [illegible] *omnia præcepta eius, cunctum languorem, quem posui in Ægypto,* [illegible] *DEVS tuus Saluator tuus.* Hebraicè *rophecha,* id est, [illegible] Regi per Isaiam dicit Dominus [illegible] *Raphelach,* id est, *sano te.* [illegible] *templum Domini,* [illegible] Psalm. 29. v. [illegible] Psalm. 40. v. 5. *Sana* [illegible] *animam meam* & sunt similia [illegible] c. 19. v. 22. [illegible] Hosee 11. 3. [illegible] Dicitur [illegible] virtutis [illegible] Angelus [illegible] Raphael [illegible] hoc loco idem dicendum, quod [illegible] de S. Gabriele, qui DEI virtus aut fortitudo [illegible] *congruum videtur,* [illegible] *nam* [illegible] *causa.* Hinc ergo canit in S. [illegible] hymno, Ecclesia: O CHRISTE

Angelum nobis medicum salutis
Mitte de cælis Raphael, vt omnis
Sanet ægrotos, [illegible]
Dirigat actus.

Apud S. Augustinum sermone [illegible] Raphaeli [illegible] DEVS [illegible] *sanitate.* D. Hieronymus [illegible] *Vbicumque, ait, medicina & curatio necessaria est, Raphael mittitur, qui interpretatur curatio vel medicina* DEI, [illegible] *in* DEO *sit medicina vera.* [illegible] *Principem curationibus præfectum,* [illegible] Anno 1520. [illegible] de S. Raphaele [illegible] Medicis, quæ in Hebræa voce Scripturæ [illegible] Ieremiæ 8. v. 22. [illegible] 16. 12. [illegible] Angelus [illegible] ad diuinam [illegible] S. Cosmas & Damianus, S. Sebastianus, [illegible] & S. Raphaelis [illegible], quibus [illegible]

hodie vel sanctorum putet, vel Musarum nimium placet inuocatio, Hygieæ nescio cui, Æsculapio & Apollini vota, pro sospitate, facere, adeò vt horum quidam æger, DEOS ita istos, prout in Epigraphe monuit, alloquatur.

Magne minorq́; D E I. quamquam mihi magnus vterq;
Magne pater. solo sed patre nate minor.
Aspice me dulcis linquentem luminis haustus.

Sed de Raphaële, quâ itinerum dux sit; postea.

QVÆSTIO II.

E quonam Angelorum ordine Raphaël?

CAluiniani Wittakeri hæc ad Catholicos, libro contra Edmundum Campianum fol. 17. oratio est, *Hierarchias vestras graduśq; multiplices Angelorum libenter ignoramus, atq; hanc scientiam vobis omnem permittimus.* Rursúmque lib. primo contra Duræum fol. 63. *Omnis illa cœlestium regionum ac functionum descriptio Dionysiana, nullis scripturarum testimoniis nititur. ingenium curiosum delectare poterit: mentem non poterit firma fide solidaque scientia stabilire.* Ideoque facile quæstionem hanc nouus ille Theologus excuteret, Magistro suo Caluino lib. primo instit. cap. 14. §. 8. pænè audacior. Videlicet, qui tantam, in terra, ordinum, rerumque omnium perturbationem excitarunt, eos cœlum etiam aggredi, & omnem ex eo εὐταξίαν exterminare oportebat. Scripturarum verò pro istis ordinibus affatim vel vnus Paulus suppeditat. Ephe. 1. Coloss. 2. & 1. ad Corinth. 15. quemadmodum S. Gregorius hom. 34. ostendit. Neque solus Dionysius. (etsi ad eum vnum Wittakeri & Caluini omnes ne pili quidem sunt) illos docet, sed & Damascenus, Isidorus, Bernardus, Origines, Athanasius de Deipara, &, quem pro se citare audet Wittakerus; S. Irenæus. lib. 2. cap. 54. legique potest D. Thomas 1. q. 108. apud quem, ex scripturarum Patrumque sententia, tres Angelorum Hierarchiæ, & chori, seu ordines nouem statuuntur. eaque veterum Hebræorum sententia fuit, quam veluti certam, omnibusque receptam subinde attingit D. Paulus, & à Iudæis mutuatus etiam est Iamblichus lib. de mysteriis. Nam quod Æthiopum Canon vniuersalis Angelorum ordines 99. enumerat, allusio est ad illas 99. oues vt vnam perditam requireret à Pastore nostro Christo I E S V relictas. Eas enim Angelos esse bonos dixerunt Irenæus l. 3. c. 21. Ambrosius apolog. Dauidis c 5. Gregorius hom. 34. alij, quorum edit nomina Maldonatus noster Matth. 18. Cæterum de Raphaële duas refert opiniones Magister sententiarum lib. 2. distinctione 10. Vnam; esse ipsum ex ordinibus altioribus: alteram ex infimo. Et hanc sequitur eo loco Diuus Thomas, dicens Michaëlem ex ordine Principum esse, Gabrielem ex Archangelorum, Raphaëlem ex Angelorum. Vnde & quendam, qui eo progressus est legi, vt diceret, proprium & tutelarem Tobiæ Angelum fuisse Raphaelem. Vidi & alium, qui è virtutum ordine ipsum fuisse doceret. Noster verò Blasius Viegas, qui post primam horum editionem editus est, in c. 12. Apocal. sect. 18. *Michael*, ait, P R O C V L D V B I O *ex supremo fuit ordine supremæ hierarchiæ, hoc est, ex seraphim.* fol. 551. At sane proprium Tobiæ vel etiam Saræ custodem non fuisse, perspicuum ex eo videtur, quod is Tobiæ vel Saræ antea non adesset, sed ad eos missus tùm fuerit, cum preces ambo suas ad Dominum fudissent. Sic enim c. 3. v. 25. *In illo tempore exauditæ sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi* D E I, *& missus est Angelus Domini sanctus Raphaël, vt curaret eos ambos.* Iam c. 12. v. 15. non se tutelarem eorum Angelum ait, sed vnum e septem, qui astant ante Dominum. Ordinis vero cuiusnam sit, minus explanatè significatum. Archangelum tamen fuisse crediderim libentius. Primo quidem, quia, vti iam dictum, è septem illis, qui ante D E V M astant, vnus fuit. At maior hic quidam principatus & dignitas, quam quæ in Angelorum infimos conferenda sit; innuitur, prout ex iis, quæ eo loco dicentur, elucescet magis. Deinde in eadem videntur sententia veteres. Nam lib. de promissionibus pagin. 2. cap. 39. S. Prosper. *Raphaël*, inquit, *Archangelus missus à Deo, non tantum captiuis solatia, quantum etiam beneficia cœlestia orantibus ministrauit.* Similiter *Archangelum* eum vocat Diuus Seuerus Episcopus Minoricensis in Epistola de Iudæorum conuersione, quæ Domini Anno 418. apud Reuerendissimum Baronium Tomo 5. Annalium, legi potest. Vocat etiam D. Isidorus Originum l. 7. cap. 5. dum ait; *Ad Tobiam idem Raphaël Archangelus missus, oculis eius curationem adhibuit, & cæcitate detersa, visum ei restituit.* Æthiopica Missa, sicuti Michaëlem & Garielem, ita & Raphaëlem è maioribus, splendidioribusque Angelis vnum constituit. An & hoc septuaginta non significant Interpretes, dum non simpliciter Angelum Raphaëlem, sed *magnum* appellant? neque tam insigni epitheto contenti, substantiuum, quod eius præstantiam admodum illustret, apponunt, dicentes τὴν τῆ δόξαν μεγάλου Ραφαὴλ, id est, gloriam magni Raphaëlis. Liceret vero recentiores recentioribus etiam opponere, Martyrologii videlicet Germanici collectorem Octobris die 6. Angelicæ litaniæ, quæ in edito Bruxellæ precationum Thesauro est; conditores, & alios. Sed quemadmodum, quod 3. p. q. 30. a. 2. ad 4. tradit S. Thomas; Gabrielem fuisse Archangelum e D. Irinæo l. 5. cap. 25. Diuo Ambrosio l. de Spiritu Sancto c. 7. August. s. 14. de natiuitate, aliisque veteribus rectè colligimus, quidni &, e priscis antea ci-

 tatis,

tatis, de S. Raphaële idem ratiocinemur: Neque enim causa vlla est, cur Archangeli nomen impropriè illos vsurpasse suspicari liceat. Noster tamen in Apocalypsis c. 12. Blasius Viegas contendit, omnes septem Angelos, de quibus Prætor, esse è suprema supremæ hierarchiæ ordine, seraphum scilicet. fol. 542. in Hisp. edit.

QVÆSTIO III.

Cur cum Archangelis aliis, Sanctus quandoque Raphael non nominetur?

IVstinianus Imperator Nouella 8. tit. 3. in iureiurando, quod ab iis qui administrationes accipiunt præstari sanxit, duos tantum Archangelos Michaëlem & Gabrielem numerat. Num ergo Raphaëlem ignorauit, vel in Archangelorum esse numero non putauit? Nihil equidem absurdi reor, si à Iustiniano cum Theologis nonnullis, de quibus quæstiuncula superiore, aliam Raphaëli quasi tribũ & ordinem datum quispiam censeat. censendi tamen, è citata constitutione, nulla satis idonea ratio. Sæpe siquidem fit, vt è plurib. vnum, vel duos aliquos nominemus, non ideo tamen alios eiusdem cum ipsis ordinis negemus. In quotidiana generali peccatorum confessione solius Archangeli Michaëlis mentio est, num reiicitur Gabriel? soli ex Apostolis, sancti Petrus & Paulus commemorãtur, capite cæteri an minuuntur? Et in litteris diuinis, solius interdum Patris nomen inuenias, num è sanctissima idcirco Trinitate Filius & Spiritus Sanctus amouẽtur? Mihi vero videtur Imperator Michaëlem tantummodo & Gabrielem ideo citasse, quod horum solũmodo in testamento nouo nomina edantur, in veteri nõ reticeantur. fortassis etiam q̃ maiore in istos duos obseruantia & religione ferretur. Quia vero sunt nonnulli, quibus & per sanctos iusiurandum recentius, & in Ecclesiasticis, Politicis, Academicisque honoribus, fidei professio nupera omnino videtur, è vetere illa Iustinianea iurandi formula, si verba, quæ huc spectant, modicè libemus, abs re non fuerit. *Iuro ego per* DEVM *omnipotentem, & filium eius Vnigenitum, Dominum nostrum* IESVM *Christum, & Spiritum Sanctum, & per sanctam gloriosam* DEI *genitricem & semper virginem Mariam, & per quatuor Euangelia quæ in manibus meis teneo & per sanctos Archangelos Michaelem & Gabrielem, puram conscientiam gerens manumq; seruitium me seruaturum sacratissimis nostris dominis Iustiniano & Theodoræ coniugi eius, occasione traditæ mihi ab eorum pietate administrationis: & omnem laborem ac sudorem cum fauore sine dolo & sine arte quacunq; suscipio in commissa mihi, ab eis administratione de eorum imperio atq; republica: & communicator sum sanctissimæ* DEI *catholicæ & apostolicæ Ecclesiæ: & nullo modo vel tempore aduersabor ei: nec alium quemcunque permitto, quantum possibilitatem habeo. Si vero non hæc omnia ita seruauero: recipiam hic & in futuro sæculo in terribili iudicio magni Domini* DEI *& Saluatoris nostri* IESV *Christi: & habeã partem cum Iuda, & lepra Giezi, & tremore Cain.* Hęc ibi. Rupert. vero sub lib. 5. in Apocalipsin principiũ, Raphaëlis etiam non meminit, q̃a sanctorũ Michaëlis & Gabrielis pręstantiã ei propositum erat explicare.

QVAESTIO IV.

An hominum preces offerant Deo Angeli?

OFFERRE porro Angelos DEO preces nostras ostendit iste locus, dupliciter. Primo quia c. 12. v. 12. dicitur. Ego obtuli orationem tuam Domino. Deinde quia in Græco ibidem postea subditur. Ex septem spiritibus, qui offerunt orationes sanctorum. Confirmatur ex Actorum 10. & apertius ex Apocal. cap. 8. vbi dicitur Angelus, *ante altare thuribulum aureum habere, ipsiq; de Sanctorum orationibus incensa seu* thymiamata *multa data: vt ea daret supra altare aureum, quod est ante thronum* DEI. Patres vero idem frequentissimi docent. & quidem ita, vt simul interdum moneant, discendum hinc nobis, quàm libenter precibus vacare oporteat. quàm studiosè, quam venerabundè ac religiosè. Anastasius Nicænus, quæstione 61. citat Constantinopolitanum Nicephorum dicentem. *Scimus & credimus nostras in* DEVM *glorificationes, per sanctos offerri Angelos, siquidem verum illud. Matth. 18. Angeli eorum semper vident faciem Patris. quid agentes aut operantes? nisi quod nostras petitiones ad aures Domini Sabbaoth animo adducentes, eum reddunt propitium ea, quæ gessimus.* Apud D. Augustinum. sermone 226. *Ego,* ait Raphaël, *medullata intuli sacrificia pro venerabili sepultura. Videtis quantum prosit mortuos sepelire? vt oblatio eius, per Angelum Raphaelem, ad cælestem ascenderet maiestatem.* Rupertus lib. 9. de victoria verbi cap. 8. *Scire debemus sanctos Angelos, inter* DEVM *& homines* DEI *seruos, esse administratores: & nos in conspectu eorum psallere & orare, eosque semper esse paratos ad offerendas* DEO *orationes Ecclesiæ.* Diuus Bernardus sermone 7. in Cantica *Credimus,* ait, *Angelos sanctos astare orantibus, offerre* DEO *preces, & vota hominum, vbi tamen sine ira, & disceptione leuari puras manus perspexerint. Probat hoc Angelus ita loquens ad Tobiam. Quando orabas cum lacrymis & sepeliebas mortuos & derelinquebas prandium tuum: & mortuos abscondebas per diem in domo tua & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino* (cap. 12. v. 12.) *Ea propter attendite Principes vestros, cum statis ad orandum, vel psallendum: & state cum reuerentia & disciplina, & gloriamini, quia Angeli vestri quotidie vident faciem Patris: nimirum missi in ministerium propter nos, qui hereditatem capimus*

[illegible] Hebræi Genesi, [illegible] Zohar, [illegible] Angelum [illegible] Sandalphon, vt notat [illegible] Georgius Tomo 6. problemate 190. & 182. Est autem Sandalphon [illegible] Ezech. cap. 1. [illegible] tradit in [illegible] Zohar columna 120.

QVÆSTIO V.

Cur Deo ipsi hominum preces offerant?

ANGELI verò [illegible] quod DEO [illegible] preces & vota recitamus, aut cantamus, [illegible] sunt, sed etiam antequam sunt, norit [illegible] Offerunt tamen, quia DEO ita visum est, [illegible] honorem [illegible] possunt, honorabit. Tunc enim & homines & Angeli [illegible] velutì [illegible] prædicant: [illegible] absque ipsa nihil omnino posse profitentur. Quin & in eo [illegible] summæ maiestati honos positus est, quod angelica natura, tam nobilis, tam præstans, [illegible] fluens, vbi ipsius DEI non vllam vel egestatem vel necessitatem, sed [illegible] voluntatem & præscriptum, obsequendi [illegible] & venerandi gratia, eo sese [illegible] & promptissima demittat, vt inferioris naturæ precibus animum aduertat [illegible] ad DEVM [illegible] Quemadmodum enim [illegible] Angelorum operam, per quos nos DEVS tueri & gubernare: ad maiorem tamen [illegible] bonitatis demonstrationem & gloriam omnes illos fecit administratorios spiritus, omnes in ministerium misit, propter eos, qui hæreditatem capient salutis Hebr. 1. vers. 14. ita [illegible] vt preces audiat, desideria nostra cognoscat, nulla est Angelorum opus opera: eam tamen [illegible] bonitatis [illegible] benigne, potentia [illegible] Atque hæc, [illegible] lib. 12. de Trinit. cap. 11. [illegible] & istum [illegible] Tobiæ locum [illegible] S. Augustinus epistola 120. in qua, [illegible] *Annunciabitur, inquit Psalmus* [illegible] *Domino generatio ventura, & an-* [illegible] *Non ait: Annunciabitur Dominus* [illegible] *sed annunciabitur Domino generatio ventura. Quod non sic accipiendum est, tanquam* [illegible] *sed sicut annunciant angeli non solum nobis beneficia* DEI, *verum et-* [illegible] Tobiæ 12. [illegible] *vbi angelus hominibus dixit: Ego obtuli memo-* [illegible] *orationis vestræ,* [illegible] DEI [illegible] *Nouit enim Pater ve-* *ster, ait Dominus, quid vobis* [illegible] *habet rationalis creatura* [illegible] DEI, *temporal*[illegible] *ad æternam veritatem referre,* [illegible] DEVS [illegible] *quædam* [illegible] *rationalis creaturæ est,* [illegible] D. Bernardus [illegible] DEO, sed Angelus, [illegible] preces nostras [illegible] DEVM [illegible] DEO, *cui etiam cogitatio hominis* [illegible] DEVM, [illegible] *cum* DEO [illegible] *tam beatis virtutibus, quam pro* [illegible] Alia [illegible] est, vt [illegible] nostri preces [illegible] fiducia [illegible] Quia [illegible] post plurima [illegible] *Angelorum non* [illegible] DEI [illegible] *Missi* [illegible] *propter eos* [illegible] DEO [illegible]

QVÆSTIO VI.

Quonam modo nostras preces offerunt Angeli?

OFFERRE DEO illas [illegible] Quo [illegible] modis, quas nostras [illegible] preces [illegible] DEO [illegible] nostras [illegible] quæ [illegible] ipso

[illegible] D. Thom. [illegible] Et illa quidem [illegible] principiis [illegible] nibus & voluntatis [illegible] genere & modum [illegible] licet huc [illegible] & plura & [illegible] apud D. Thomam [illegible] aliosque videri possunt. Illud tamen [illegible] Raphael [illegible] Saræque preces simul accipere, cum ille [illegible] An in duobus [illegible] re, quæ dicerentur, simul audire potuit? Certe Græcus textus [illegible] fuisse ait. *Quando, inquit, orasti tu & nurus tua Sara, ego obtuli memoriam orationis vestræ* [illegible] & hoc cap. 3. vers. 24. Latinus: *in illo tempore exauditæ sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi Dei: & missus est Angelus Domini sanctus Raphael, vt curaret eos ambos, quorum vno tempore sunt orationes in conspectu Domini recitatæ.* Sed intelligendum, primo quidem posse Angelum [illegible] præsens sit, vti punctum, & qui punctionalis habet [illegible] que vlla tamen quantitatis [illegible] accipere. Deinde, etiamsi a loco quopiam absens sit, posse tamen acerrima & [illegible], qua pollet, mentis acie [illegible] perspicere, quæ illic vel agantur, vel dicantur, modo ea, vt paulo ante dicebam, aliquo [illegible] voluntatis [illegible] vestigio prodantur. Si enim nos tam longe posita, in [illegible] temporum [illegible] tibus & cœlis videmus, & vt [illegible] libro quarto Manilius:

Paruula sic totum peruisit pupula mundum:

Cur ea [illegible], Angeli videant? *Iam* inquit lib. [illegible] de ciuitate Dei, cap. 15. D. August. [illegible] *hominum, videndo, æquabitur aquilis & vulturibus.* Nam, vt idem Augustinus ait lib. de diuinatione dæmonum, cap. 3. *illæ sublimiter volantes* [illegible] *natantem sub fluctibus piscem peruident: hi proiecto cadauere, ex improuiso longinquitate* [illegible]. Quod sensuum ergo in his efficit [illegible], id & multo amplius, in Angelico intellectu [illegible] & tam [illegible] inscripta rerum sigilla, vis & celeritas tanta? Nam hominum custodes Angeli, ita eorum lateribus assistunt, vt alio quoquam [illegible], vel si abeant, eorum tamen facta & dicta non perspiciant? Concludo igitur [illegible] Raphaelem [illegible] rum aliquo Tobiæ Saræque [illegible] accipere, vel scilicet vtrique præsens simul adesse, vel [illegible], vel ab vno quidem abesset, intelligendi tamen vi, quid precaretur [illegible] longe [illegible] spectaret. Neutri vero astitisse, sed vtriusque precationem, mentis obtutu cognouisse, vel certe Tobiæ potius quam Saræ astitisse opinor, non quia Tobiæ custodem egerit, vt [illegible] supra dixi, sed quia ad illam ab illo venerit, illiusque [illegible] facta [illegible] infra cap. 12. Licet enim motu quam ocyssimo ad Tobiam [illegible] cum tamen [illegible] indicium, contra vero ad illum esse missum videamus, [illegible] Tobiæ [illegible] vt dixi, neutri. Cum enim e magnis Angelorum principibus [illegible], vel eum [illegible] Tobiæ adhæsisse quis credat? Erit tamen fortassis, qui [illegible] posse Angelos [illegible], quæ [illegible] cimus aut loquimur, cogitationem [illegible], quod nullas [illegible], nulla tam procul signa dare possimus, [illegible] pressionem, vel signorum ostensionem loqui Angelus Angelo. [illegible] signis loquendi angelicæ [illegible] admittatur [illegible]: alios Angelos ad [illegible] vel [illegible] tiones conspiciendas, alios formas [illegible] ad singularia illa cognoscenda valere, [illegible] species [illegible] acceptionem [illegible] visum, non per [illegible] signa [illegible] per se ipsas, quæ [illegible] cognitione. *Mens* vero [illegible] D. Thom. [illegible] sonos, vel [illegible] Deo [illegible] ta. c. 14. sed [illegible] Dei [illegible] loquendo. Loquuntur autem [illegible] [illegible] Sancti, Sanctus, Sanctus [illegible] Zacharia [illegible], *Domine exercituum* [illegible] Lingua porro & ratio ista, quæ alia, quam voluntatis conceptionum [illegible] Dei [illegible] applicatio: Loqui enim alios Angelos, nihil aliud [illegible] esse, [illegible] D. Thomas [illegible] conceptum [illegible] manifestum [illegible]. At, [illegible] modum [illegible] Scriptura [illegible] Patribus doctis non [illegible] Dei locutio, vt ei quippiam, quod ob [illegible] esset, communicatur; sed potius vt [illegible] Angelis ipsis quippiam tribuatur, eo modo, quo doctrinæ, vt ab eo doctrinæ aliquid accipiat, loquitur discipulis: quo in naturalibus ad efficientes causas [illegible], quæ [illegible] sunt. Quod vero per [illegible], Angelis a Deo tribuitur, [illegible] ad [illegible] modo commodum, [illegible] ad aliorum, quorum [illegible] apud Deum [illegible] agunt, & [illegible]. Denique *[illegible]* [illegible] Angelorum [illegible] loquentium, [illegible] & [illegible] illam [illegible], quem [illegible] phorice, *thuribula & suffimenta* [illegible] S. Iohannes Apocalypsis 8.

QVÆ

QVÆSTIO VII.

De Angelorum [illegible] quid [illegible]

QV[illegible] qui vel Angelos vel Apocalypsin [illegible], noui adhuc [illegible] in modu [illegible] Apoc. 8. *Quæ [illegible] Angelorum m[illegible] [illegible] D E O [illegible] Mediatores quidem non [illegible] verbo D E I [illegible]. Quæ de re [illegible] Augustinum [illegible] Trinit. [illegible] vo[illegible] [illegible] Mediatoris [illegible].* Quæ de [illegible], [illegible], propterea Beza [illegible] videretur, nisi quæ [illegible]. *[illegible] hoc Angelorum [illegible] quis [illegible]* [illegible] Patrum[illegible] [illegible], nostri Theologi, & breuiter [illegible] [illegible] oppugnare [illegible] [illegible] paulo post videmus. Alterum *Mediatores quidem non esse, ex verbo D E I [illegible].* Quamuis [illegible] de mediatoribus? [illegible] Angelorum [illegible] [illegible]. Metuit ne, si nouerimus, quid sit Angelos [illegible], [illegible] nobiscum D E V M laudare. [illegible] Mediatores. [illegible] quod tangi nolunt. *Mediatores*, ait, *non esse, e verbo D E I constat.* [illegible] non esse Mediatores constat: & ex eodem tamen verbo [illegible] [illegible], id est, mediatores, nonne in D E I verbo [illegible], in D E I [illegible] & [illegible] etiam & non? sed e quonam verbo huius loci mediatores non esse constat? [illegible]. nisi, quod [illegible], *constat*, se illud 1. Timoth. 2. *Vnus est mediator D E I & hominum homo C H R I-S T V S I E S V S*, intelligere demonstrat. Verum de mediatore illic agi non qualicumque, [illegible], qui inter debitorem & creditorem [illegible] & offensum, sese [illegible] solutionis atque satisfactionis precio interposuerit, clarissime ostendunt, quæ [illegible]: *Qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis.* Alius vero alterius generis esse mediatores, vel Moyses indicat, qui Deuteronomij 5. v. 5. de seipso id scribit, quem ipse D. Paulus Galat. 3. v. 19. [illegible], id est, mediatorem appellat, vti, contra Caluinum suum, [illegible] septem argumentis [illegible] Beza probat. & tandem, [illegible], ait, *[illegible] per manum mediatoris, [illegible] atque per [illegible] D E I famulum Mosen.* Addit Beza tertium, *neque [illegible] Angelo*. hoc vero est, quod in Angelorum mediatione [illegible] Beza [illegible] post. [illegible] ad librum 13. de Trinit. c. 13. [illegible], mali typographi [illegible] [illegible], cui aliquando [illegible] peter, opera data, [illegible] [illegible] tamen [illegible]. [illegible] de Trinitate, [illegible] decimi quin-[illegible] capit 11. [illegible] docet S. Augustinus D E V M [illegible] Angelis [illegible] quædam [illegible], & [illegible] [illegible]. Verba sic habent. *Nunquid D E V S [illegible] per seipsum fit, [illegible] aliquid [illegible] vel [illegible]. Ad omnia quippe scientia quæ, [illegible]. [illegible], id est, Angelos, non tamen quies, [illegible]. [illegible] sed bonum eorum est, de operibus suis [illegible] veritatem [illegible] hoc est [illegible] ipse [illegible] ipso [illegible] per verbum eius, [illegible] ad quos [illegible] per verbum eius audientes [illegible], quid, quibus, & quando nunciandum sit. Nam nos eramus [illegible]. Nouit enim, ait verbum eius, Pater [illegible], quid vobis necessarium sit [illegible].* Quid [illegible] Beza, *mirum est nisi qui [illegible] contemplari [illegible]. M[illegible] Angel[illegible]* [illegible]. At nullum hactenus Theologum, nullum supra citati D. Augustinus & [illegible]. Nunc tamen hi [illegible], crassique contemplatores [illegible] [illegible] Beza [illegible] ego, [illegible], quid [illegible] [illegible] esse. Ille vero esse metaphysicus, quis adeo [illegible], qui [illegible]

QVÆSTIO VIII.

Angelis [illegible] precum oblatio Ethnica [illegible]

AB [illegible] Ethnicos scriptores præsertim Orpheum, Deorum [illegible] & [illegible] [illegible] quæ & ideirco [illegible] [illegible]. Sed, quæ apud Patres leguntur [illegible] Commentarius [illegible] D. Ambros. [illegible] Rom. c. 1. *Solent Ethnici [illegible] pudorem passi neglecti D E I, [illegible] per comites perueniatur ad Regem. Age, [illegible] Regem [illegible] Comitis, [illegible] man[illegible] Et [illegible] se non [illegible] D E I [illegible] [illegible] nullo [illegible] aliquid [illegible] quod [illegible] D E O. Non [illegible]*

 [illegible]

[illegible] Ad DEVM autem [illegible] D. Augustinus [illegible] de Ciuitate Dei [illegible] cap. 22. [illegible] At vero [illegible] bonorum Angelorum [illegible] Sed [illegible] D. Paulus Colos. 2. [illegible] Theodoretus [illegible] Ambrosiaster, & Augustinus [illegible] DEI [illegible] Augustinus [illegible] Vide eundem in Psalmum [illegible] & [illegible] Bellarminum [illegible] & [illegible].

QVÆSTIO IX.

[illegible] hominum preces offerant DEO Angeli? [illegible]

VIDENTVR [illegible] Dicendum tamen DEO [illegible] Primo quidem, quia [illegible] Cornelium [illegible] Angelus, Act. 10. [illegible] *Orationes tuæ & eleemosynæ ascenderunt in memoriam in conspectu DEI.* [illegible] Deinde [illegible] DEO [illegible] Postremo D. Augustinus [illegible] Tobiæ [illegible] Raphael [illegible] DEVM [illegible] DEO [illegible] DEO [illegible] Angelis [illegible] Locus [illegible]

1. *[illegible] DEI [illegible]*
2. *[illegible]*
3. *[illegible]*
4. *[illegible] DEI [illegible]*
5. *[illegible]*
6. *[illegible] DEO.*
7. *[illegible]*

8. *Si quis vino nimium est deditus, sobrietatem voueat.*

9. *Si quis seniori suo peccauit, veniam petat, & si ille non sapuerit petere, ille tamen dimittat.* Conclusio est; *Et cum hæc omnia feceritis, charissimi, offertis* DEO *votum placitum, & quasi remuneratis Christum. Et post hæc veniet vobis benedictio & vota vestra offerentur ante tribunal Christi. Putamus quam dulce est quando vota nostra talia, qualia dixi, Angeli qui custodes vitæ nostræ sunt, ante conspectum diuinæ maiestatis obtulerint?* Ecce, quæ & qualia DEO ab Angelis offeruntur.

QVÆSTIO X.

An eorum tantum, qui pii sunt, preces & opera offerunt Angeli?

OMnino id asseuerare S. Raphaël, in Græco, videtur c. 12. *Ego sum Raphaël vnus è septem Angelis,* οἳ προσαναφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων. *qui offerunt preces sanctorum* Vnde & Act. 10. antequam narretur, quemadmodum Cornelij precationes & eleemosynæ in memoriam, in conspectu DEI, ascendissent, præmonet S. Lucas *Erat Cornelius religiosus ac timens* DEVM *cum omni domo sua.* Apoc. 5. v. 8. & 83. solæ *sanctorum* orationes, quæ à senioribus & Angelis offeruntur, traduntur. Et causa est, quòd solæ illorum preces & opera DEO grata sint, sola suauitatis odorem coram cœlesti altari fundant, sola æternæ felicitatis præmium ferant. Etsi enim falsum est, quod aliquibus visum; Quicquid agunt vel infideles vel peccatores, peccatum esse, tamen quod agunt, non eos veræ bonitatis numeros habet, vt per CHRISTI IESV merita, veram apud DEVM gratiam ineant cœlestémque vitam promereantur. Nihilominus tamen *sanctorum, piorumque* nomine hic intelligendi, non ii tantum, qui reapse cœlestem iam gratiam suis in animis insculptam habent, in verorumque DEI filiorum numero sunt, sed ij etiam, qui voto, proposito, & voluntate. vt vel superiora D. Augustini verba indicio sunt, &, è non contemnendorum Auctorum sententia, is ipse, qui adductus, Cornelius. Alia aliorum opera non offerunt, sed accusant apud DEVM dæmones.

QVAESTIO XI.

An eadem Angelorum oblatio coniunctam semper habeat ipsorum pro hominibus, precationem.

ANtea quidem iam breuiter hoc indicatum, sed paulò nunc diligentibus explicandum, Duobus, hoc in mundo, modis, aliquorum aliquibus preces & opera offeruntur. *Primo* simpliciter, vt mera tantum nunciatio sit, illos hoc & illud petere, agere. *Secundo* amicè, cum beneuola scilicet aliqua commendatione, precumque suarum adiunctione. *Prius* accidit, quando qui *nuntius* & internuncius est, vel nulla eum qui supplicat, amicitia & charitate prosequitur, vel quæ supplicat, minus ei bona vtiliaque iudicat, aut alteri certe cuipiam, quem etiam amat, noxia, vel ne is, cui supplicat, inuitus audiat, molestéque ferat, veretur. Sic enim apud Principes, eos, qui iis à supplicibus libellis, vel à cubiculis sunt, videmus, aridissimè siccissiméque causas etiam optimas interdum proponere, vt quę in scholis materialis tantum & τεχνική dicitur, recitatio videatur. *Posterius* verò fit, quando secus habent hæc omnia. Nunc verò sanctorum Angelorum, quanta in homines, & sanctos præsertim, beneuolentia? quis amor? quæ charitas? A sanctis porro ipsis, quæ petuntur, & ad DEI gloriam (de peccatis enim non ago) benefiunt; eiusmodi sunt, vt vel semper bona iisque vtilia, & nemini alteri noxia sint, vel certè ita semper instituta, vt ea diuinæ voluntati, eiusdemque correctioni omnino summittantur. In DEVM verò causæ illæ, ob quas interdum principes à quorundam supplicationibus vel audiendis vel approbandis abhorrent, nullo modo cadunt, & possunt illæ recenseri complures. Principes aliis iam negotiis occupati & fessi sunt? Ergo quidquid tunc audiendum oggeritur, molestum. Principes epulo, somno, ludo aliquo sese recreant? Quidquid ad occupationem tum vocat, ingratum. Principes restrictiores sunt minúsque munifici & liberales? Quælibet pecuniæ opisque petitio frontem eis corrugat. Principes officii, quod ad subditorum salutem gerere debent, parum memores sunt? Cum ab iis iustitia, egentiorum defensio, religionis propugnatio postulatur, ira efferuescunt? Quid plura? Sunt hæc à DEO alienissima omnia. Quamobrem concludendum, sanctos Angelos, cùm ardentissima sanctorum hominum charitate flagrent, cũ quæ ab ipsis petuntur & aguntur, diuinæ sempervoluntati consentanea iudicent, vel ei certè, prout illi etiam volebant, summittant, cũ DEVM libentissimè semper iucundissiméque omnia hæc accipere nouerint, ita eadem ipsi offerre, vt suas etiam ipsi obsecrationes, commendationes, amicosque affectus consocient. Præclare omnino D. Augustinus Enchiridij, cap. 56. cum duas vnius Ecclesiæ Catholicæ partes fecisset, vnam adhuc peregrinantem; alteram in cœlis triumphantem; de hac ipse subiungit: *Hæc in sanctis Angelis beata persistit, & suæ parti peregrinanti sicut oportet opitulatur: quia vtraque vna erit consortio æternitatis, & nũc vna est vinculo charitatis, quæ tota instituta est ad colendũ vnum* DEVM. Diabolus profecto, apud DEVM non simplici peccatorum, quæ homines admittunt, narratione contentus est, sed odij, quo in

homines

homines vehementissimo imbutus est, accusationes & calumnias plenissimas adiungit: tam quoad in se est; diuinam incendere, pœnas, & tormenta grauissima extorquere annititur. Quid ni Sancti ergo Angeli, non mendaci exaggeratione, sed vera suæ charitatis adiunctione, diuinam nobis misericordiam conciliare, gratiam & præmia impetrare conentur. Libet vero &, contra hæreticos, ex eorum ipsorum verbis ista constabilire. Beza in Apocalyp. 8. versionem nostram, quæ Angelum *de sanctorum orationibus* dedisse refert, arguit & vertit ipse v. 3. *Dati sunt Angelo suffitus multi vt offerret cum precibus Sanctorum omnium super altare aureum.* & v. 4. *Ascendit fumus suffituum cum precibus Sanctorum è manu Angeli ad conspectum* DEI. Viden? Angelum non Sanctorum tantum preces offerre, sed *cum precibus* etiam? Et subdit: *Manifeste videmus Angelum seorsim dici multa illa thymiamata accipere, quæ cum Sanctorum precibus offerat. Vnum igitur ab altero non separandum quidem, sed distinguendum est.* Nostram tamen contra ipsum versionem neruose solideque propugnat eum in locum Ribera noster. Cum enim in Græcis propositio nulla sit, sed tantum dicatur, Angelum thymiamata multa obtulisse orationibus Sanctorum, vel aliqua supplenda præpositio est, vel nulla. Si supplenda, cur potius, *cum* quam *de?* cum toties in Hebræis scripturis materia, vnde quippiam fit, absque præpositione *de* vel *ex*, quæ subintelligenda, exprimatur, vt Genes.3. v. 19. Exodi 37. v. . 3. Reg.6. v.31. Si non supplenda, sententia fuerit, Angelum Sanctorum supplicationibus, quas offerebat, thymiamata quædam adiunxisse suarum scilicet precum odoramenta suauissima, quæ ipsi à bonorum omnium largitore DEO seu CHRISTO Domino, data essent. Sed videatur vt dixi, Ribera.

QVÆSTIO XII.

An, ex Angelorum oblatione, ipsorum inuocatio colligi possit?

HOc, vt ante dicebam, extimescit Beza, cum oblationis huius modum atra ignorationis caligine obtectum vult. sed patuit tamen suprà & diluxit non parum. ideoque iam statuendum, ex oblatione qua hominum precatus & operum Sanctorum munera maiestati diuinæ Angeli offerunt, concludi rectè, ipsos à nobis posse inuocari. Potest enim rogari quispiam, vt quod iam agit, idipsum agat. idque vel simpliciter vel studiosius & propensius. Prius in scripturis obuium. Nobis tacentibus, nihilque omnino rogantibus, benedicunt omnia opera Domini Domino, laudant eum omnes Angeli eius. & tamen cum Daniele cap.3. & Dauide Psal. 145. non fas modo, sed bonum etiam & vtile admodum dicere: *Benedicite omnia opera Domini Domino. laudate eum & superexaltate eum in sæcula. Benedicite Angeli Domini Domino: benedicite cæli Domino. Laudate Dominum de cælis: laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes Angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius*: Quid verò ad illud, quo abuti solent, Beza & Caluinus respondeant, *Quod facis, fac citius?* Posterius verò multò etiam & in scripturis & in quotidiana consuetudine vsitatius:

Qui monet vt facias, quod iam facis, ille monendo
Laudat & hortatu comprobat acta suo.
Acer & ad palmæ per se cursurus honores,
Si tamen horteris, fortius ibit equus.

Diuina ergo voluntas, & ipse, quo hominum genus amant, amor, eos, vt precibus nos suis adiuuent, impellit. Si propria tamen aliqua nos magis amandi, & adiuuandi ratio accedat, cur ea eos moueri non censeamus? Eiusmodi est, si eos rogemus & inuocemus, vel etiam si diuina idipsum voluntas iis imponat. Hinc enim in sacro Canone de sacris, seu religiosis actionibus, quæ in sacrificio suscipiuntur, DEVM precatur Ecclesia. *Iube hæc perferri per manus sancti Angeli tui, in sublime altare tuum. in conspectu diuinæ maiestatis tuæ.* Quin & Bezæ parens (sic eum enim vocare solet; mali corui malum ouum) Caluinus lib. 3. Instit. cap. 20. §. 23. ex eo, quod in DEI conspectum, per Angelorum manus, perferri dicuntur fidelium preces, negat, quod à me iam non agitur, colligi Sanctos præsenti vita defunctos innocandos, de Angelis verò quibus delegatum salutis nostræ curandæ ministerium, quibus demandata custodiendi nos in omnibus viis nostris prouincia, qui nos circumeunt, monent, consolantur, qui pro nobis excubias agunt, concedit. Et sane ipsos inuocarũt sapientissimi, sanctissimique Patres, Augustinus annot. in Iob, conc. 2. cap. 19. Basilius in Psal. 3. Chrysostomus orat. 8. apud Iacobum Beurerum, alii, quos, in Litaniarum opusculo, istis vel comites vel asseclas adiungebam. Sed, omnium veluti nomine, acclamat & dicit S. Ambrosius libro de viduis; *Obsecrandi sunt Angeli, qui nobis ad præsidium dati sunt*: ipsoque Ambrosio maior Ecclesia, cuius vox; *S. Raphael, ora pro nobis.* Atque hæc de iis, quæ ad verum Tobiæ Saræque precationis effectum, primò spectabant.

Iam *secundo* ad idem effectum spectat, quòd vers. 24. eorum illæ preces exauditæ sint. Neque vlla hic difficultas, nisi quam varia textuum affert lectio. Sic enim Latinus: *In illo tempore exauditæ sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi* DEI. Hebræus verò: *In tempore illo exaudita est oratio amborum in conspectu ipsius secenáh, & in conspectu throni gloriæ Iehouah: oratio quidem Tobiæ pro cæcitate oculorum suorum, oratio verò Saræ pro humiliatione parentum suorum.* Quid *Iehouah* sit, dictum in Exodo cap. 6. sed *secenáh*, vt ait Rabbi Elias, est ipse Spiritus sanctus, ita nuncupatus, quod Hebraicè *scan* valeat

[illegible] ipse [illegible] prophetam [illegible] cat Iosue [illegible] Deuter. [illegible] Con- [illegible] textum Complutensis. [illegible] legunt: *Et audita est oratio* [illegible] *in conspectu* [illegible] *magni* DEI. Romanus verò [illegible] *Exaudita* [illegible] *in conspectu gloriæ magni Raphaelis*. Si [illegible] mendum [illegible] putaris [illegible] quamquam multo plures, [illegible] Græci quam Hebræi & [illegible] Latinis con- [illegible] Nihil [illegible] in [illegible] historia, [illegible] propterea [illegible] omnia [illegible] & vera. Cum autem illi, *habes in conspe- ctu gloriæ Dei preces exauditas*, [illegible] gloriosum [illegible] Deo [illegible] Raphaelis [illegible] exaudiri. Expositio- [illegible] Primò, si per Raphaelem DEVS [illegible] [illegible] Angelus [illegible] gloria [illegible] DEVS appellare [illegible] Psal. 3. *Tu Domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum*. [illegible] S. [illegible] 2. Corinth. [illegible] v. 24. Corinthiorum gloria est, [illegible] Iudith. Hierosolymorum cap. 15. [illegible] Ecclesiarum [illegible] Synodus Chalcedonensis, [illegible] Dominus [illegible] & [illegible] Magister discipulorum, [illegible] Ecclesiastici [illegible] [illegible] Angelorum gloria DEVS [illegible] positio est, [illegible] gloriosi magni Raphaelis Angeli conspectu exaudiri [illegible] [illegible] debuit, [illegible] necesse fuit. quemadmodum [illegible] Ipse [illegible] exaudit, exauditasque [illegible] [illegible] hoc [illegible] Romano textui [illegible] ambiguitatis [illegible] Raphaelis nomen modo Angelum, modo DEVM [illegible] Deinde, etiamsi Michaelis & Gabrielis nominibus [illegible], DEO & CHRISTO *Domino*, tribui possent, qui tamen scriptura [illegible] loquitur [illegible] [illegible] Inde [illegible] 9. Michaelem, de quo nobis agitur, esse Iehouam, sed hoc tantum modo [illegible], [illegible] loci difficultatem effugeret & adhuc *forte* apposuit. similique admodum inepti, dum a- pud Zachariam cap. 3. vers. 1. angelum Iehouæ, ipsum Iehouam esse vult, [illegible] [illegible] esse [illegible] Dominum. Si ipsum præterea editionis Romanæ contextum [illegible] planissimè de Angelo Raphaele sermonem [illegible] esse intelligemus. Nam vbi [illegible] & Hebræus & Græci [illegible]; *Et missus est Angelus Domini* [illegible] *Raphael*, [illegible] Ro- mana illa editio Raphaelis nomen, & [illegible] *ut* [illegible] *curaret eos*. Qui [illegible] ille ipse, qui [illegible] Raphael. [illegible] editio Romana [illegible] DEI [illegible] preces [illegible] exaudiri. Cum enim [illegible] Raphaelem, ut illos [illegible] [illegible] Raphaeli prouinciam imposuisse.

Cæterum, [illegible], id est, quod ad [illegible] precibus [illegible] vnum pertinet: [illegible] *Domini sanctus Raphael, ut curaret eos ambos*. Hoc [illegible], ô Lector, [illegible] DEI [illegible] paululum [illegible] & expendas, quis [illegible] quo mittitur, ad quos [illegible] & ad [illegible] Angelica [illegible] nobilis admodum natura. mittitur à summo DEO, ad [illegible] [illegible] & ex [illegible] Qui, etiam [illegible] videa- tur [illegible] certe, DEVMque [illegible] laudabat, [illegible] omnibus [illegible] D. Bernardus, cum illud [illegible] sermone 12. in Psalm. Qui habitat, [illegible]: *Angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis*. [illegible] *Domino* [illegible] *& mirabilia eius filiis hominum*. *Confiteantur, & dicant inter gentes, quoniam* [illegible] [illegible] *Domine, quid est homo, quia* [illegible] *aut quid* [illegible] [illegible] *Denique* [illegible] *etiam vultum tuum*. *Et ne quid in* [illegible] *ab opera fortitudinis* [illegible] [illegible] *propter nos missus in ministerium* [illegible] *nostros iubes* [illegible] [illegible] *& Angelos paruulorum. Denique Angelis* [illegible] *semper* [illegible] *Patris*, [illegible] *tuos ad nos, & nostros ad te* [illegible]. *Angelis suis mandauit* [illegible] *dignatio & verè magna* [illegible] *charitatis*. [illegible] *diligenter commendemus memoriæ hoc tam grande mandatum*. [illegible] *Angeli* [illegible] *Angelis suis mandauit de te ut cu- stodiant te in omnibus viis tuis*. [illegible] *mandauit* [illegible] *tam beata* [illegible] *DEI*. *Mandauit de te*. *Et quis es*? *Domine quid est homo*, [illegible] *filius hominis* [illegible] *filium hominis vermis*. [illegible] *mandauit de te*? *Nunquid* [illegible] *Nos* [illegible] *mandatum*. [illegible] DEI [illegible] *Angelis suis mandauit de te*, *ut custodiant te*, [illegible]

ſtrorum curatio cura, et Angelum, & Angelum tam excellentem mittat, quid pro animorum ſanitate non faciet? Nam,

Optandum eſt, vt ſit mens ſana, in corpore ſano.
Sed magis, vt ſit mens, etiam ſine corpore, ſana.

Ideoque recte hic Gloſſa: *Myſtice autem per Raphaëlem* [illegible] *Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui dicitur magni conſilij Angelus ſecundum translationem 70.* [illegible] *& veniens in mundum ad curandum vtrumque ſexum genus humanum.* In Græco porro dicuntur [illegible] *Miſſus eſt Raphaël vt ambobus mederetur. ipſius Tobit albugines abſtergeret, & Saram Raguelis filiam daret Tobiæ filio Tobit, vxorem, & vinciret Aſmodæum, malum dæmonium: quia ad Tobiam pertinebat hereditatem illam accipere,* id eſt, Saram, quæ [illegible] debebatur. idque quia [illegible] Hebræus, Tobias [illegible] propinquitatis, id eſt, propinquitatis iure illam ſibi vendicare poterat [illegible] *eodem tempore domum redijt Tobit, & Sara e cœnaculo deſcendit.* [illegible] illo tempore, quo, dum vir eam opprobraret, in illam domus ſuæ partem primum [illegible] fuerat.

CAPVT IV.

1 Igitur cum Tobias putaret orationem ſuam exaudiri vt mori potuiſſet, vocauit ad ſe Tobiam filium ſuum, dixitque ei:

Eccleſ. 7. 29. Exodi 20. 12.

2 Audi fili mi verba oris mei, & ea in corde tuo, quaſi fundamentum conſtrue.

3 Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum ſepeli: & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius.

4 Memor enim eſſe debes, quæ & quanta pericula paſſa ſit propter te in vtero ſuo.

5 Cum autem & ipſa compleuerit tempus vitæ ſuæ, ſepelies eam circa me.

6 Omnibus autem diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum: & caue ne aliquando peccato conſentias, & prætermittas præcepta Domini Dei noſtri.

Luc. 11. Prou. 3. Eccleſ. 4. & 14. 13. Eccleſ. 35. 4.

7 Ex ſubſtantia tua fac eleemoſynam, & noli auertere faciem tuam ab vllo paupere: ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini.

8 Quomodo potueris, ita eſto miſericors.

9 Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: ſi exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri ſtude.

10 Præmium enim bonum tibi theſaurizas in die neceſſitatis.

Eccleſ. 29. [illegible]

11 Quoniam eleemoſyna ab omni peccato & a morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.

12 Fiducia magna erit coram ſummo Deo eleemoſyna omnibus facientibus eam.

13 Attende tibi fili mi ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam nunquam patiaris crimen ſcire. 1 Theſſ. 4. 1.

14 Superbiam nunquam in tuo ſenſu, aut in tuo verbo dominari permittas: in ipſa enim initium ſumpſit omnis perditio. Geneſ. [illegible]

15 Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, ſtatim ei mercedem reſtitue, & merces mercenarij tui apud te omnino non remaneat. Leuit. 19. Deut. 24. 14.

16 Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. Matth. 7.

17 Panem tuum cum eſurientibus & egenis comede, & de veſtimentis tuis nudos tege. Luc. 6. Luc. 14.

18 Panem tuum & vinum tuum ſuper ſepulturam iuſti conſtitue, & noli ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus.

19 Conſilium ſemper à ſapiente perquire.

20 Omni tempore benedic Deum: & pete ab eo, vt vias tuas dirigat, & omnia conſilia tua in ipſo permaneant.

21 Indico etiam tibi fili mi, dediſſe me decem talenta argenti, dum adhuc infantulus eſſes, Gabelo, in Rages ciuitate Medorum, & chirographum eius apud me habeo.

22 Et ideo perquire, quomodo ad eum peruenias, & recipias ab eo ſupra memoratum pondus argenti, & reſtituas ei chirographum ſuum.

23 Noli timere fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, ſed multa bona habebimus, ſi timuerimus Deum, & receſſerimus ab omni peccato, & fecerimus bene.

COMMENTARIVS.

DVplex Tobiæ precis effectum [illegible] alterum putantis, [illegible] Id vero falſum [illegible] eius filio, [illegible] perenne. Cum enim ſe [illegible] Tobias, filio præcepta quaſi [illegible] dedit [illegible] Moyſe, Numer. [illegible] Deuteronomio [illegible] Reg. cap. 2, D. Ludouicus Francorum Rex, [illegible] Tobiæ [illegible] Et hoc D. Ludouici [illegible] Philippo filio [illegible] etiam Philippo [illegible] Catholicus Hiſpaniarum Philippus, [illegible] Septembri, [illegible] Regum [illegible]

gidi: Ye-

go de Yepis. Quid vero in Miscellæ libro.16. & apud Cedrenum Iustinus Imperator? Quæ & qualia moriturus Tiberio successori præscribit? Quam egregia & quam vtilia Gentilis etiam Cyrus filiis apud Xenophontem libro 8? Sunt verò illa, quæ præcepit Tobias decem vel duodecim.

PRIMVM TOBIÆ PRECEPTVM.

De Pietate in Parentes, viuos & mortuos.

PIETAS erga parentes duplex est. erga viuos nimirum & mortuos. De ea, quæ erga se viuum esse debuit, nihil præcipit Tobias. quia supremum vitæ tempus hoc esse opinabatur. Sed eam erga se mortuum petit, vt suum à filio corpusculum sepeliatur. Magna enim officij huius vltimi cura veteribus fuit Genes.23.35.50. prout etiam supra c.1. & 2. tactum est, itemque à D. Augustino explicatum libro de cura pro mortuis. Lactantio lib.6. cap. 12. Erga matrem vero, quia sana & superstes futura videbatur; honorem requirit, eumque constantem atque perpetuum, & causam addit. *Memor esse debes, quæ & quanta passa sit propter te, in vtero suo*, Magni matrum quæ nos genuerunt; & diuturni esse solent dolores, fastidia etiam multa. honor ergo & amor iis merito debetur, prout ait lib.8. Ethic.c. 7. & 11. Aristoteles. qui lib.9.c.7. *Matres*, ait, *filios magis amant. Generatio namq; laboriosior est.* Erga mortuam vero eâdem, qua erga se pietate filium esse iubet. vt ab eo scilicet etiam sepeliatur. Sed quid est, quod non ait simpliciter *sepelias eam.* sed addit *circa me.* Hebrєus explanat dicens. *Sepelias eam mecum, honorificè, in vno* eodemque *sepulchro.* & Græcus; *sepelias ipsam iuxta me in vno sepulchro.* Hoc enim modo prisci cum coniugibus Patriarchæ sepulti sunt. In spelunca duplici, quæ sita est in agro Ephron, *sepultus est Abraham & Sara vxor eius.* Genes.25. v.10. *Ego*, ait Iacob Genes. 49. v.29. *congregor ad populum meum. sepelite me cum patribus meis in spelunca duplici. Ibi sepelierunt Abraham & Saram vxorem eius. ibi sepultus est Isaac cum Rebecca coniuge sua. ibi & Lia condita iacet.* Hєc enim etiam in sepulchro coniunctio significat, quantus, quam constans, & perennis inter coniuges amor esse debeat. De quibus à DEO dictum Genes.2. vers.24. & 1. Cor.6. v.16. *Erunt duo in carne vna.* Quemadmodum apud Hierosolymitanum Sophronium Partic.40. hæreticum eodem in sepulchro secum esse nolebat Catholicus, eique quia hæresin oderat mortuo mortuus dicebat; *Noli me tangere hæretice.* ita castє coniugi castus maritus, quia cōiugalem caritatem, ne ipsa quidem mors adhuc diremit; copulari optat; meliore prorsus modo, quam illæ apud Indos, quæ vt apud Ciceronem Tusculana quinta est; summi amoris, laudisq; ducebant, si se in eundem cum marito rogum viuæ iniecissent. Admiranda vero & Tobiæ in vxorem caritas. cum ab ea tamen iis, quæ suprà vidimus; conuitiis appetitus vexatusque fuisset. Ista vero parentum veneratio, etsi decalogo præcepta est, insignem tamen in Ecclesiastico c 3. laudem habet. *Qui timet dominum, honorabit parentes: & quasi dominis seruiet his, qui se genuerunt. Quam malefamæ est, qui delinquit patrem: & est maledictus à* DEO, *qui exasperat matrem.* Mitto, quæ Lycurgus oratione contra Leocratem, Pausanias in Phocicis, Virgilius Æneid. 2 Iouianus lib.2. de obedientia, Rhodigin. lib.11. cap.17. Aristophanes de antipelargesi in Auib. aliique tradiderunt: Euripideos tantum versiculos ingero.

Ὅστις δὲ τοὺς τεκόντας ἐν βίῳ σέβει,	*Quisquis parentes hic piè viuens colit,*
Ὅς δ' ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεῷ φίλος.	*Hunc viuentemque mortuumque amat Deus.*
Οὐκ ἔστι παισὶ τοῦτε κάλλιον γέρας.	*Non liberis est pulchrius munus aliud*
ἢ πατρὸς ἐσθλοῦ κἀγαθοῦ πεφυκέναι.	*Quam liberos dici parentis optimi,*
Καὶ τοῖς τεκοῦσιν ἀξίαν τιμὴν νέμειν.	*Parentibusque dignum honorem reddere.*

SECVNDVM TOBIAE PRAECEPTVM.

De religione in DEVM *vers.6. & 20.*

VT in mente scilicet DEVS semper habeatur, non simpliciter, quia quo minus, secundum essentiam, scientiam, & potentiam semper adsit, efficere non possumus; sed vt semper adsit obiectiuè, quoad iugem cogitationem & reuerentiam. Prouerb. 3. vers. 6. *In omnibus viis tuis cogita Dominum, & ipse diriget gressus tuos.* hinc enim duo, quæ subduntur, statim sponte veluti sua emergunt: *Caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta* DEI *nostri.* D. Anselmus.

Cum quid turpe facis, qui me spectante rubebas.
Cur spectante DEO, *non magis ipse rubes.*

Sic viue, ait epistola 10. Seneca, *cum hominibus, tanquam* DEVS *videat.* Et epistola sequente, quam præclara, si in DEVM, quæ tradit; conferantur? *Magna*, inquit, *pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur: cuius authoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non aspectus tātum, sed etiam cogitatus emendat. O felicem, qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoq; eius se componat, atque ordinet. Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus.* Similia etiam in epistola 25. Arriano lib.1. cap.14. in Epictetum.

TERTIVM TOBIAE PRAECEPTVM.

De beneficentia & misericordia. vers. 7.

HIc verò multa eaque perutilia docentur. PRIMO, *quid agendum; fac Eleemosynam, noli auertere faciem tuam ab vllo paupere. nudos tege.* v. 17. Secundo, *quibus?* Egentibus scilicet, qui sunt aut viui, aut mortui, vt infra ver. 17. non vt Turcæ, qui felibus, piscibus etiam, brutisque aliis, misericordiæ causa, cibum tribuunt, captas interdum aues liberant, vti scribit cap. 197. Turcici Pandectę Leunclauius. adeò vt in Mogorici regni partibus hospitalia sint, in quibus ægræ brutæ animantes curentur? boues, asini, accipitres, vbi habet Narratio de Mogoribus edita. Sed de iis, quibus largiendum, contra Plautum & Ciceronem videri potest Lactantius lib. 6. cap. 11. cuius hæc conclusio. *Vnum certum & verum liberalitatis officium est, egentes atq; inutiles alere:* quamquam nec dissentire Cicero videtur. cum Offic. l. 2. ait homines tenues, quidquid bene sibi factum sit, putare se tantum spectatos, non fortunam. De quo etiam Seneca l. 2. de beneficiis cap. 31. 32. & omnium optime Dominus & Saluator noster Lucæ. 12. v. 12. 13. 14. Tertiò. *Vnde?* ex substantia tua, non ex aliena, ex pane tuo, non alieno, non ex rapinis & fraudibus composito. Prouerb. 3. v. 9. *Honora Dominum de tua substantia.* D. Augustinus serm. 35. de verbis DEI & in quinquag. hom. 47. Chrysost. Hom. 35. ad populum. Cicero 1. Offic. Additur verò vers. 26. in Græc. & Hebr. *ex superfluo.* Quartò. *Quomodo? Secundum facultatem,* secundæ Corinth. 8 v. 12. *Si voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id, quod non habet.* D. Basilius hom 6. & 8. Nazianzenus orat. de pauperum amore. S. Leo serm. 3. Tomo 9. D. Augustini liber de conflictu vitiorum. cap. 17. D Greg. 3. Pastoralis c. 21. Cicero lib. primo offic. Quintò, *Quo fructu?* Quadruplici. *Primus, Non auertetur a te facies Domini.* vers. 7. *Secundus* v. 10. *præmium bonum tibi thesaurizas.* Græcè θέμα ἀγαθὸν seu vt Hebræus dicit, *depositum.* Nam quæ in pauperes conferuntur, ea apud DEVM quasi deponuntur. Prouerb. 19. *Feneratur Domino, qui miseretur pauperis.* additur, *in die necessitatis,* vt Psalmo 40. *in die malo.* Et nota eum, qui eleemosynas facit, thesaurizare sibiipsi, non aliis. vt fere faciunt, qui coacervatas opes ita relinquunt, vt nullum ex iis fructum vmquam percipiant. vtinam nec detrimentum suppliciumque maximum, vt Lucæ 12. v. 20. Ecclesiastæ 6 v. 2. *Tertius* effectus vers. 11. *Eleemosyna ab omni peccato & morte liberat: non patietur animam ire in tenebras,* id est *in gehennam.* vt legit D. Cyprianus epist. 52. lib 3. ad Quirinum. cap. 1. lib. de opere, D. Augustinus quinquag. hom. 47. & li. de rectitudine Catholicæ conuersationis. Hebræus textus; *Eleemosyna liberat à iudicio gehennæ* Vnde insignia illa D. Augustini verba serm. de verbis Domini, secundum Matthæum, 18. c. 16 Tobias moriens filium suum, ad opera bona monebat: *Dicebat illi vt daret pauperibus, præcipiebat, vt eleemosynas faceret indigentibus, & docebat, dicens: Fili, eleemosynæ non sinunt ire in tenebras. Consilium percipienda atque obtinendæ lucis cæcus dabat. Eleemosynæ, inquit, non sinunt ire in tenebras. Si ei filius respondere miratus: Quid ergo, pater, tu eleemosynas non fecisti: vt modo cæcus loquaris: tu nunc nonne in tenebris es qui mihi dicis, Eleemosynæ non sinunt ire in tenebras? Nouerat ille, de qua luce doceret filium, nouerat in interiore homine quod videbat. Filius patri porrigebat manum, vt ambularet per terrā: & pater filio, vt habitaret in cælo.*

Quomodo ab omni peccato liberat Eleemosyna?

D. AVGVSTINVS de verbis Domini in Lucam, sermone 30. & Enchiridij, cap. 25. 77. nonnullorum errorem confutat, qui etiamsi in peccatis perseuerarent, si tamen eleemosynas largas darent, ignosci credebant, contra quos etiam loco citato D. Gregorius. Sed respondet Augustinus, dupliciter ista eleemosynæ præconia intelligenda. *Primò,* vt cætera, quæ alibi scriptura requirit, nō omittantur, fides, pœnitentia, charitas. Ita lib. citato. cap. 69. & 70. & in 50. hom. 29. *Secundo,* vt misericordia in eum prius, qui eleemosynam facit, conferatur, ibidem, & lib. 21. Ciuit. c. 27. Isto igitur modo eleemosyna *Primo,* disponit ad mortalium peccatorum veniam, vt aiunt D. Bonauentura & V. Beda in D. Lucæ caput 11. 2. ab eorundem pœnis liberat, Danielis cap 4. D. Ambrosius & S. Leo vt infrà. 3. Liberat à pœnis venialibus, Augustinus homil. 29. in 50. 4. à futuris peccatis custodit, quia maiorem DEI gratiam & auxilium accersit. D. Augustinus in quinquaginta hom. 47. cum locum istum citasset, addit: *Patrocinatur eleemosyna in die iudicij homini, vt flammas æternas non timeat.* Nazianzenus loco citato, eleemosynam ait, *herbam peregregiam esse quâ, quidam vt lana, quidam vt nix dealbantur, pro misericordiæ videlicet proportione,* D. Ambrosius serm, 30. & 31. *Ita,* inquit, *eleemosyna extinguit peccata, sicut aqua Baptismi gehennæ extinguit incendium. Ergo eleemosyna quodammodo animarum aliud est lauacrum, vt si quis forte post baptismum humana fragilitate deliquerit, supersit ei, vt iterum eleemosyna mundetur.* Et epist. 82. hunc ipsum locum citans, quasi nostri temporis hæreticos prospiceret, in eosq; stomacharetur. *Qui sunt, ait, hi præceptores noui, qui meritum excludunt ieiunij?* Et D. Cyprian. lib. de oratione & eleemosyna; *Sicut lauacro aquæ salutaris gehennæ ignis extinguitur: ita eleemosynis atq; operibus iustis delictorum flamma sopitur.* D. Bernardus serm. 1. post Epiphaniam, hydriam tertiam, qua peccatorum ablutio fiat, statuit eleemosynam. Sic & baptismo comparat D. Leo hom. 2. de Collectis, & serm. 5. *Eleemosynæ,* inquit, *peccata delent, mortem perimunt, & pœnam perpetui ignis extinguunt,* huncque Tobiæ locum subiungit.

Quartus eleemosynæ fructus vers. 12. *fiducia magna erit eleemosyna omnibus*. Hebraicè, *Munus amplum & bonum rependetur coram sancto*; siue, *à* DEO *merces optima reddetur*, vt ait Vatablus. Videatur Chrysostomus hom. 33. ad populum, Prouerbiorum caput 12. 19. 15 16. Ecclesiast. 3. & 9. Dan. 4. Luc. 11. Pro illo verò: *Non auertas*, Hebraicè dicitur: *Non occultes oculos tuos*. Et ante illud; traditur vtilissima præceptio: *Non associes te viris iniquis, siue, non facias tibi socios viros impietatis.* Epictetus Canone 35. *Noueris*, ait, *si contaminatus socius fuerit, necessarium esse, eum qui cum eo conuersatur; contaminatum etiam euadere*. de quo pluribus postea eodem capite. Rursumq́; ante illud: *Eleemosyna liberat*, interponitur Hebraicè: *Possidebitis autem diuitias & thesauros argenti & auri in iustitia. Nam thesauri nihil proderunt, & eleemosyna liberabit à morte*. Et quicunq; facit *eleemosynam, is videbit faciem* DEI, *sicut scriptum est: Ego in iustitia contemplabor faciem tuam, & qui occupantur ea, de cœlis sunt*.

QVARTVM TOBIAE PRAECEPTVM.

De continentia ante coniugium, & in coniugio, ver. 13.

ATTENDE *tibi, fili mi ab omni fornicatione*. Qui *omnem* dicit, nullam omnino excipit. ne illam quidem, quæ simplex dici solet. etiamsi accuratam prolis curam sponderet. Ideoque addit; *& præter vxorem tuam, numquam patiaris crimen scire*. Qui solam vxorem cōcedit, nonne scortum, pellicem, concubinamq́; prohibet? Qui, extra coniugium, procreationis operi operam dari nunquam vult, vllumne petulantiæ, obscœnitati, Plautinisve ludis tempus indulget? Atque sic etiam Apostolus 1. Corinth. 6. *Fugite fornicationem. Nolite errare. Neque fornicarij, neque idolis seruientes. neq; adulteri, neque molles, neq; masculorum concubitores, neque ebriosi. neque maledici, neque rapaces, regnum* DEI *possidebunt*. Galat. 5. *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, ebrietates comessationes, & his similia: quoniam qui talia agunt. regnum* DEI *non consequentur*. Ephes. 5. *Fornicatio & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis sicut decet sanctos. aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator aut immundus, &c. non habet hæreditatem in regno* DEI & CHRISTI. Nam Hebr. 13. *Fornicarios & adulteros iudicabit* DEVS. Et Apoc. 21. fornicatorum *pars erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda*. Videatur & D. Augustinus q. 71. super Exod. serm. 16. de verbis Domini, lib. de decem chordis, cap. 10. contra eos, qui dicunt: *Vxorem non habeo. facere possum quod volo. ad meretricem vado*. D. Thom. 2. 2. q. 154. art. 1. Caietanus ibid. Sotus lib. 5 de iustit. q. 3. art. 3. Etsi verò amorum vagarumq́; libidinum intolerabilis apud Ethnicos licentia erat, non defuere tamen, licet, vt queritur etiam in Tusculanis Tullius; æquo pauciores, qui modestiam & coniugalem tantum societatem probarent. Præcipit de legibus lib. 7. Plato, μηδένα τολμᾶν μηδενὸς ἅπτεσθαι πλὴν γαμετῆς ἑαυτοῦ γυναικός. *Nemo audeat vllam attingere, præter legitimam suam vxorem*. Epictetus Canone 37. Περὶ ἀφροδίσια, εἰς δύναμιν, πρὸ γάμου καθαρευτέον. *Circa Venerea pro virili. ante coniugium. castum purumq́; esse oportet*. Formosissima erat Lais meretrix. poscenti tamen pro flagitio, coronatos mille, dixit apud Gellium lib. 1. c. 8. Demosthenes, *Pœnitere tanti non emo*. At scortatoribus omnibus æterna, vt paulò ante audiuimus; in igneo sulphureoq́; stagno, supplicia exsoluenda sunt. Cur miseri & ter quaterq́; infelices, tam triste, tamq́; funestum *pœnitere*, tanti emimus? O vecordiam! ô cœcitatem! Sed præter vxorem dum sciri crimen vetat Tobias, videtur ipsum etiam cum vxore congressum, crimen appellare. At ita vocauit. quia eum congressum vetabat, quatenus extra matrimonium, cum fœmina vlla suscipitur. & sic verè crimen. cum propria vero vxore, non nisi impropriè ita vocatur. modo fœditatum earum nulla concurrat, quæ actum, alioqui legitimum, deprauet atque contaminet. Additur verò hic in Hebræo & Græco textu, qualis & vnde, iuniori Tobiæ vxor ducenda sit. non alienigena scilicet, neq; ex alia tribu. sed è semine Abraham, ex eademq́; tribu. prout Patres fecerūt, nominatim Abraham Genes. 11. Isaac Genes. 24. Iacob Genes. 27. 29. In Græco, ante hos etiam Noe commemorauit: simulq́; vxores istiusmodi, quòd eodem ex genere essent, sorores vocantur. Sed de ista re actum alibi. D. Cypriani locum è Græco hunc afferentis verba tantum afferam. *Matrimonium*, inquit lib. 3. ad Quirinum, cap. 62. *cum Gentilibus non iungendum. apud Tobiam. Vxorem accipe ex semine parentum tuorum: & noli sumere alienam mulierem, quæ non est ex tribu parentum tuorum.*

QVINTVM TOBIÆ PRAECETVM.

De modestia, & animi demissione, vers. 14.

QVID *est*, inquit D. Augustinus lib. 14. Ciuit. 13. *superbia nisi peruersa celsitudinis appetitus?* Qui enim *vult*, ait Isidorus lib. 10. Etym. 1. *supergredi quod est, superbus est*, sicuti & in Germanico ab altius ascendendo dicitur hoffart, quasi hochfart. Hanc ergo labem repelli iubet Tobias. non vt nunquam hominem titillet. (id enim non in eius manu) sed vt ne in ipsius sensu, aut verbo dominetur, *Sensum* vocat, ipsam animi sententiam & cogitationem. in qua & ex qua propria superbia est. foras vero aut dictis aut factis erumpit, cum sese quispiam iactat, & magnificentius ostentat non verbis tantum, sed & operibus. Horum tamen non disertè meminit, sed ea satis indicauit. Si enim ne in mente quidem & verbo inesse debet vlla superbia, quanto in factis minus? Causam adiungit.

In ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. Horres, mi homo, frigus, æstum, famem, sitim, morbum, mortem? Horum quoque fontem & principium exhorresce. In superbia initium sumpsit omnis perditio. horres dedecus, infamiam, peccata ipsa, iudicij diuini seueritatem, gehennamque perpetuam? horum quoque fontem & principium exhorresce. Omnis perditio, exitium, malumque omne à superbia ducit originem. idque dupliciter. *Primo,* quia magnum illud Luciferi; eiusque asseclarum peccatum, peccatorum omnium primum, superbia nonne fuit? *Deinde* tristissima illa primorum nostrorum parentum culpa, culparum in hominibus omnium prima, scelerum miseriarumque omnium parens & origo, superbia nonne fuit? *Initium,* ait Ecclesiasticus c. 10. v. 15. *omnis peccati est superbia. Qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis* D. Bernardus serm. 2. de S. Andrea. *Initium,* ait, *omnis peccati & causa totius perditionis, superbia. Propterea quisquis es, qui salutem tuam operari studes, aduersus hanc, super caput tuum, signum crucis habere memento. vt non eleueris in superbiam, vt non exaltetur cor tuum.* Et lib. de interiore domo c. 42. *Superbia sicut origo est omnium criminum: ita est ruina omnium virtutum.* Rursumque serm. 1. de aduentu. *Si superbientibus Angelis* DEVS *non pepercit, quanto minus tibi, putredo & vermis? Nihil ille fecit; nihil operatus est: tantum cogitauit superbiam: & in momento, in ictu oculi, irreparabiliter præcipitatus est. quia in veritate non stetit. fugite superbiam. fratres mei. quæso multum fugite. Initium omnis peccati superbia. quæ tam velociter ipsum quoque, sideribus cunctis clarius micantem æterna caligine obtenebrauit luciferum. quæ non modo Angelum sed angelorum primum in diabolum commutauit.* Demum serm. 54. in Cant. *Superbo angelo horrenda & formidolosa maledictio intorquetur, quoniam in veritate non stetit. Si sic actum est cum Angelo, quid de te fiet terra & cinere? Ille in cœlo intumuit: ego in sterquilinio. Quis non tolerabiliorem in diuite superbiam, quam in paupere ducat? Væ mihi, si tam durè in potente illo animaduersum est, pro eo quod eleuatum est cor illius. nec ei profuit, quod cognata potentibus superbia esse cognoscitur. quid de me exigendum & misero & superbo?* Potest vero non in primis tantum vel Angelis vel hominibus censeri perditionis omnis principium superbia, sed & in homine quolibet. idque bifariam. *Primo,* quod primi quasi motus, qui in infantulis rectæ rationi repugnare videantur, sunt elationis, dum videlicet illi, præ cæteris diligi & laudari volunt, dum æquales contemnunt, iis irascuntur, iniuriolas vlciscuntur. *Deinde.* quòd in omni vel minima cuiuscumque diuini præcepti violatione superbiæ aliquid apparet. dum qui DEO, ex asse, subditus totus esse deberet, supra seipsum it, diuinæque legis transgressionem appetit. Vnde & lib. de vita contemplatiua c. 2. S. Prosper, *Nullum,* ait, *peccatum sine superbia potest vel potuit esse, aut poterit.* Hebræorum porro textuum alter, de superbia ista reticuit. Græcus cum superiori connectit, & paululum dilatat sic, *Et nunc, ô fili, fratres tuos ama. neque ita in corde tuo superbias, vt contemptu fratribus tuis. filiis filiabusque populi tui, nolis ex iis tibi vxorem accipere. quia in superbia exitium & perturbatio seu confusio multa.* καὶ ἐν τῇ ἀχρειότητι ἐλάττωσις, καὶ ἔνδεια μεγάλη. ἡ γὰρ ἀχρειότης μήτηρ ἐστὶ τῆς λιμοῦ. Quæ verba ideo Græce propono, vt lectionis intelligatur varietas habent enim libri quidam καὶ ἐν τῇ ἀγριότητι, vt sententia sit: *& in animi ferocia inest imminutio seu depressio, & egestas magna.* id est, ferocem, elatum atq; superbum, consequitur dedecus & inopia. quod Hebræorum alter ex Prou. c. 16. v. 18. ita extulit *contritionem præcedit superbia: & ante minam exaltatur spiritus* Ea tamen, quæ è Romanis Græcis proposita est. ἀχρειότης, lecta etiam fuit veteribus. Ita enim ex hoc loco ait libro de Tobia cap. vltimo D. Ambrosius. *Luxuria mater est famis.* Multa vero de superbia passim Ecclesiastici 10. v. 9. 14. 15. & seq. Prou. 15. v. 25. alibi. Ad contrariam porro virtutem, vt in Rhetoricis, ad bonam pronunciationem quidam; ita nostrum quemlibet epist. 56. cohortatur D. Augustinus *Non aliam tibi ad capessendam & obtinendam veritatem viam munias. quam quæ munita est à* CHRISTO, *Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas tertia humilitas. Et quoties interrogaret, hoc dicerem: non quo alia non sint præcepta, quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia, quæcunque benefacimus, & præcesserit, & comitetur, & consecuta fuerit, & proposita, quam intueamur, & apposita, cui adhæreamus, & imposita, quæ reprimamur. iam nobis de aliquo bono facto gaudentibus. totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe cætera in peccatis. superbia verò etiam in benefactis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur.* imo & conspurcentur. Vetus enim poetæ cuiusdam versiculus. *Inquinat egregios adiuncta superbia mores.*

SEXTVM PRÆCEPTVM

De Iustitia.

DVpliciter ea commendatur. *Primo* speciatim erga operarios. vt Leuitici 19. *Non morabitur opus mercenarij tui apud te vsque mane.* Et vberius Deuter. 24. *Non negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui, siue aduenæ, qui tecum moratur in terra & intra portas tuas est; sed eadẽ die, reddes ei precium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam. ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum.* Quid cap. 34. Ecclesiasticus? *Panis egentium, vita pauperum est qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui effundit sanguinẽ, & qui fraudẽ facit mercenario, fratres sunt.* Quid apud Malachiam c. 3. Dominus? *Accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis, & adulteris & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij.* Quid c. 5. D. Iacobus? *Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat: & clamor eorũ in aures Domini Sabaoth introiuit.* Quia vero in *debita* huiuscemodi mercedis retentione tanta & tam euidens iniustitia est, inde

factum,

factum, vt è citatis scripturis dixerint Theologi, peccatum esse, quod in cœlos clamet, diuinamque vindictam exposcat. Quod si vt cap.2 dictum est; aliquod interdum mercedis auctarium dandum, quanto magis merces ipsa reddenda? De bono illo patrefamilias Matthæi 20. scriptum est. *Cum sero factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo. Voca operarios & redde illis mercedem.* Secundo generatim commendatur iustitia erga omnes. *Quod ab alio oderis fieri tibi, alteri ne feceris.* S. Clemens epistola prima & secunda, Anacletus epist. prima, Calixtus epist. secunda, istum locum citant. D. Augustinus lib. 15. contra Faustum cap. 7. naturalem eo præcepto legem contineri ait. S. Irenæus verò cap.12. lib.3. & S. Cyprianus lib.3. ad Quirinum eandem sententiam inter Apostolorum leges actor.15. recitant. De Alexandro Imperarore, licet gentili hisce verbis scribit Lampridius; *Clamabat sæpius, quod à quibusdam, siue Iudæis, siue Christianis audierat & tenebat, idq́; per præconem, cum aliquem emendaret, dici iubebat. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Idem etiam vide apud Goldastum fol.123.

Quod tibi tu non vis fieri, ne feceris vlli:
Quod fieri tibi vis, hoc quoq; fac alijs.

Id verò elegantissimè hom. 13. ad populum explicat Diuus Chrysostomus. *Non*, ait, *opus est multis sermonibus, neque prolixis legibus, nec varia doctrina: Voluntas tua sit lex. Vis beneficia capere? confer beneficium alteri. Vis misericordiam consequi? miserere proximi. Vis laudari? lauda alium: Vis amari? ama. Vis primis partibus potiri? cede prius alteri. Tu sis Iudex. Tu sis vitæ tuæ legislator.* Et rursum; *Quod odisti, alij ne facias. Per hoc quidem, fugam a malo inducit, per illud autem, virtutis operationem. Odisti contumeliam pati? neque tu alteri inuideas. Odio habes falli? Neque tu fallas alium. Et in omnibus generaliter, si duo hæc verba retineamus, alterius disciplinæ non indigebimus.* Sic. D. Hieronymus ad Galatas c.5. & D. Augustinus lib. 3. de doctrina Christ. c.14. *Hæc*, ait, *sententia, quod tibi fieri non vis, alij ne feceris, cum refertur ad dilectionem* DEI, *omnia flagitia moriuntur: cum ad proximi, omnia facinora. Nemo enim vult corrumpi habitaculū suum. Non ergo corrumpat habitaculum* DEI, *seipsum scilicet, Et sibi nemo vult a quoquā noceri. Nec ipse igitur cuiquam nocuerit.* Idem S. August. l.2. de ordine c.8. duplicem ait adolescentib' sapientiæ studiosis necessarium ordinem. *cuius vna pars vitæ altera eruditionis.* Vtramq; ab illis & legi & teneri optarē. Sed quę cum iam datis viuendi pręceptis, iamiamq; tradita generali iustitię regula conspirent, pręgustanda offero. *Adolescentibus*, ait, *studiosis ita viuendum est, vt a Venereis rebus, ab illecebris ventris & gutturis, ab immodesto corporis cultu & ornatu, ab inanibus negocijs ludorū, à torpore somni atq; pigritia, ab honorum potestatumque ambitionibus, ab ipsius etiā laudis immodica cupiditate se abstineant. In omni vero contractu atque conuersatione cum hominibus, satis est seruare vnum hoc vulgare prouerbium, Nemini faciant, quod pati nolunt.*

SEPTIMVM TOBIÆ PRAECETVM.

De misericordia rursum in viuos versu 17. & in mortuos versu 18.

GRÆCVS ita textus habet. *Effunde panes tuos in sepulchrum iustorum.* Hebraicus vero; *Non sit durum in oculis tuis panem tuum, & vinum tuum effundere super sepulchra iustorum.* Quæ verba sibi quid velint, quæritur? Munsterus duplicem hic expositionem adfert. *Prior* est, Non occidas iustos, subtrahendo illis panem. Sed valde contorta esset phrasis, & nusquam audita, potiusque dicere debuisset, *super viuos*, vel, *in viuos.* deinde idem diceret iam quod dixerat. *Posterior* expositio, Pone panem super iustorum os, quia sepulchrum vocatur os, Psalmo 6. At non quorumlibet os sepulchrum vocatur, sed impiorum tantum, & quidem hæreticorum maximè, *vnde mendaciorum mortes exhalant*, inquit, Augustinus l.2. contra litteras Petiliani. c.15. At hic in Latino, Græco & Hebraico, iustorum perpetua mentio est. Alia dari potest expositio, vt ob iustorum sepulturam, seu, vt iusti sepeliantur, conferatur annona tota. Nam pro, *ob*, interdum ponitur, *super.* & consentaneum videtur, vt pium opus, quod maximè sectabatur Tobias, filio commendaret. Sed non tam ad sumptum faciendum, qui in captiuitate & occulta sepeliendi ratione nullus fiebat, quàm ad ipsum laborem, & opus, exhortatione opus fuisset, quamquam suo exemplo satis eum exhortatus erat, sicuti etiam ad patientiam, furtorum detestationem, & similia. Magis ergo verborum proprietas retinebitur, si veterem, quem ignotum ait Hugo Cardinalis, ritum, è prophanis sacrisque litteris excutiamus. qui eiusmodi fuit. Mortuorum sepulchris cibum potumq; superponebant, quæ in Festo & Ouidio, dicuntur *feralia* & *inferia*, in Ecclesiastico c.30. *appositiones epularum, circumposita sepulchro.* Rursumque funebres quasdam epulas dabant, quæ vocantur in Nonio *silicernia*, in Plauto *pollinctura*, in Liuio *visceratione*s, in Cicerone de legibus, *circumpotationes*, in Tertul. lib de testimonio animæ, *obsonia & mattya*, in Iosepho lib.2. Captiuit. c.1. & alijs, *epitaphia*, ἐπιτάφια ἑςιάσεις, καὶ δεῖπνα, & simpliciter περίδειπνα in Suida, Polluce, Athenæo lib.7. & 8. Luciano de luctu, 2. Reg.3. Baruch.6. Et fiebant hæc vel viuorum causa, vel mortuorum. *Viuorum* quidem causa dupliciter *primo* vt iis, qui mortuos lugerent, consolationi foret cibus, potusq; ab amicis præbitus Hierem. c.16. *Non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuum: & non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo, & matre:* vbi D. Hieronym. *Moris est*, ait, *lugentibus ferre cibos, & præbere conuiuium, quod Græci* περίδειπνα, *& à nostris vulgo appellantur parentalia.* Vnde & Prouer.31. *Date siceram mærentibus. Deinde* vt ad sanctorum sepulchra positi cibi, *per eorum merita sanctificarentur*, vti loquitur D. Augustinus l.

 8.Con-

8. Confessionum c. vlt. sicque dum iis viui homines fruerentur, aliqua sanctorum ipsorum benedictione ac præsidio afficerentur. *Mortuorum* vero causa iterum dupliciter: ratione scilicet corporis, & ratione animi. *Corporis* quidem, vt mortui cibum illum ederent, appositamque potionem biberét. quod stultum valdè ac superstitiosum, à quibusdam tamen, opinione falsa dementatis; factum legimus, vt à Gentibilibus, de quibus Arnobius l. 6. Epiphanius in Anchorato, Seruius in 3. Æneid. & olim à quibusdam superstitiosis Christianis, quos reprehendit Augustinus sermone 11. de Sanctis, & Concilium Carthaginiense tertium. hac etiam tempestate à Peruanis, de quibus Augustinus Zarath lib. 1. cap. 12, à Iaponiis, de quibus Caspar Vilela lib. 2. epist. Indicarum. *Animorum* causa, rursum dupliciter. *Primo*, vt honor quidam mortuis esset. Et sic Homerus Iliad. ψ & ω, Appollonius in Argonauticis, Virgilius 3. & 5. Æneidos, Xenophon lib. 8. Iosephus loco citato, & Christiani olim quidam ad martyrum sepulchra, vbi tamen leuitatis & temulentiæ abusus quidam irrepsit, quem reprehendunt D. Ambrosius de Helia. cap. 7. & in Lucam, D. Augustinus lib. primo de moribus. Eccles. 34 lib. 6 Confessio. cap. 11. lib 20. contra Faustum cap. 21. lib. 9. ciuit. cap. 27. in Psalm. 119. epistol. 64. & Cyprianus de duplici martyrio. *Secundo* vt auxilium iisdem mortuis aliquod esset, dum opus charitatis pro iis fieret, per istamque eleemosynam, ad orandum pro ipsis, alij excitarentur. Et isto posteriore modo istum locum explicat Hugo, Lyranus Carthusianus, Bellarminus lib. 1. de Purgatorio, cap. 13. Turrianus lib. 4. pro epistolis Pontificum, cap. 13. Probatur, *primò*, ex vetusta Christianorum consuetudine, stipes & sportulas in amicorum funeribus dandi, conuocandi ad modestum conuiuium Presbyteros, propinquos & pauperes, vti scribunt Diuus Clemens Apostolicarum Constit. lib. 8. cap. 24. Diuus Chrysostomus hom. 37. in Matth. Gratianus Canone, Nullus, distinct 44 & secundum Rhenanum, hæreticumque Stuckhium; etiam Tertullianus libro de monogamia, cap 10. & libro de corona militis. Verum quas ibi vocat Tertullianus *oblationes pro mortuis*, fuisse sacrificia, rectè probat ibidem Pamelius, cum apertè in exhortatione castitatis, cap. 10. de istis oblationibus dixerit idem Tertullianus, *Offeres per sacerdotem*. *Secundo* probatur è simili consuetudine, quæ & hodie superest in Italia, Hispania, & Gallia, testibus Bellarmino & Turriano loco citato. De Germaniæ nostræ locis pluribus idem scio, sed contra hæreticos hæreticorum etiá testimoniis vtendum. Ait ergo Zvvinglianus ille Stuckhius lib 1. de conuiuiis, c. 26. *Apud Germanos illi qui se Catholicos profitentur, hoc fere more vtuntur. Primò, ipso die quo defuncti corpus humatur domi conuiuium amicis, propinquis atq. sacerdotibus qui funeralia procurant; datur, sportulæ quoque cum pauperibus, tum sacerdotibus ad funeralia vocatis erogantur*. Quin verò apud multos etiam hæreticos, & in hæreticis quidem vrbibus, post defunctorum sepulturam, eleemosynæ adhuc hodie pauperibus dari solent. Apud Turcas etiam idem fieri, testis Bartholomeus Georgiuizius, & l. 2. cap 19 historia Turcica, quod Christianos veteres, multis in rebus, imitari Turcę soleant, quemadmodum religionem superstitio; Catholicorum cæremonias & cultum hæresis quandoq; imitatur, vt explicat Iulius Firmicus, libro de erroribus ad Constantinum, Tertullianus lib. præscriptionum aduersus hæreses, ca. 40. *Tertio* probatur ex abusu, de quo superius. Is enim ex bono, vetustoq; vsu, vt in bonis aliis rebus, exortus est, & quidem etiam apud Iudæos, vt ex cap. 1. l. 2. Captiuitatis apud Iosephum intelligitur, solumque abusum, non vsum Patres reprehenderunt. Vnde D. Augustinus epist 64. *Oblationes pro spiritibus dormientium, quas* VERE *aliquid adiuuare credendum est; super ipsas memorias non sint sumptuosæ: atque omnibus petentibus, sine typho, & cum alacritate, prebeantur, neq; vendantur*. Hæc igitur bona expositio est. Malim tamen verba generaliùs accipi, vt tam viuorum causa, quam mortuorum quoad animos, præcipiatur hic eleemosyna Primò, quia id verborum proprietas, & significatio admittit. Secundò, vtrumq; olim factum, & nulla causa, cur ad alterum tantum modum restringi verba debeant Tertiò, quia eodem charitatis opere, potest & viuis consolatio, & mortuis, tanquam DEI templis, honos quidam & auxilium adhiberi. Quartò, quia sic alibi viui & mortui quandoque iunguntur, vt Ecclesiastici cap 7. vbi prius de mortuo vers. 37. agitur, statimq; de viuo plorante subditur: *Mortuo, ait, non prohibeas gratiam. Non desis plorantibus in consolatione & cum lugentibus ambula*. Optima verò eleemosyna est, quando sacrosanctus corporis Dominici panis, dominicique sanguinis vinum pro mortuis offertur, quod vnum D. Augustini moritura mater poposcit, vt refert ipse Augustinus lib. 9. Confessionum, capitibus antepenultimo, penultimo, & vltimo.

OCTAVVM TOBIAE PRAECEPTVM.

De conuictu malorum vitando, ver. 18.

D. GREGORIVS 3. parte curæ pastoralis admonitione 21. hunc Tobiæ locum ita explicat; *Panem suum & vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia pro eo, quod iniqui sunt, impendit. Vnde, & nonnulli huius mundi diuites cum fame cruciantur* CHRISTI *pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones*. Quidam tamen malunt superioris mandati esse particulam, vt Græcus textus indicat. sicque, citatis locis, Bellarminus, & Turrianus. Iusti verò hic dicuntur, qui ex Israëlis stirpe sunt, nec à vera religione desciuerunt, eo tamen modo stirpem accipiendo, quo Roman. 9. vers. 8. docet Apostolus, filios promissionis in semine illo beato æstimari. His ergo tantum bene esset mortuis faciendum, non aliis, qui omnes, generali vocabulo, vocarentur peccatores. vel certè cum iustos illos vita functos misericordiæ beneficentiæq; operibus recreare volumus, non esset in homines improbè

improbè viuentes id beneficij conferendum. Quemadmodum tamen ad mortuos & viuos pandi posse videbatur præceptum superius: ita istud alterũ cur intelligi nequeat, vt & pro infidelib. mortuis eleemosynas fieri, & cum sceleratam vitam agentibus familiaritatem, consuetudinemq́; haberi vetet? Hæc enim per cibi potusq́; communionem significatur. Imo, quia sola sententiarum vicinitas in præceptorum variorum cõglobatione, non efficit, vt prioris, aut pars, aut ratio sit posterior sententia, de solo cum hominibus nequam conuictu & de ea, quę per hunc efficitur & significatur, familiaritate, præceptum hoc intelligere, cum D. Gregorio loco citato, possumus, eiusq́; præcepti vtilitas & necessitas quotidiano vsu comprobatur. Diodori lib.12. egregia hæc narratio est: *Scripsit Charondas legem de consuetudine ciuium prauorum & confabulatione, profecto elegantem, a cæteris scilicet legum latoribus prætermissam. Nam considerata humanæ mentis inconstantia, & leuitate animorum, nonnunquam compertum, viros quantumuis bono & modesto ingenio natos, bonisq́; educatis artibus, flagitiosorũ consuetudine & amicitia paulatim ab honestatu procul via auersos, in vitia & improbitatem corruisse: tum ipsam flagitij labem veluti pestilentiam quãdam contagio sensim irrepere in cœtus hominum, ex paruo primum initio, pòst viribus sumptis latius manando: iam populum vniuersum, (quod sæpè cõspectum est) in vitium trahere, vitamq́; humanam deformare, atq; ita veluti tertio morbo infectis proborum mentibus, virtutem honestatemq́; demoliri. Obuia namq; patet, ac lubrica ad libidinem via, facileq́; delabitur per voluptatem in flagitium prona mortalitas. Vnde plerosq́; constat continẽtiæ principio spectatæ, & probis moribus viros in bu dam pòst clandestinis voluptatis libidinisq́; illecebris sensim delapsos a probitate, demumq́; veluti expugnata ingenij virtutumq́; integritate, pellectos in teterrima fœdissimaq́; flagitia, vitam præcipitasse. Huic occursum esse pesti ac labi cupiens legulator, vel eius originem procul auertere à republ. vel exortam in ipsis primordiis extinguere & eradicare, ciues suos à familiaritate & consuetudine perditorum, lege probibuit, actionemq́; prauæ consuetudinis constituit, grauiq́; eius delicti reis imposita mulcta, licentiam coërcuit, reliquos à delinquendo ratus deterritum iri metu pœnæ.* Et postea: *De sceleratorum familiaritate & consuetudine scriptum accepimus, quem socium flagitiosis delectari conspexerim, eum qualis sit, haud percunctari perrexerim, cum eum sodalibus esse persimilem minimè dubitarim.*

——— Κακοῖσι δὲ, ait Theognis, μὴ προσομίλει
Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ μαθήσεαι, ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.
——— *Ne te coniungito prauis*
Sed coniunge bonis: & ab his bona plurima disces,
Cum prauis viuens, tu quoque prauus eris.

Qui tetigerit picem, ait noster Sirachides c.13.v.1. *inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam.* Paulò antè vero dixerat c.12.v.13. *Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, & omnibus qui appropinquant bestiis? Sic & qui comitatur cum viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius.* Ecce, sodales malos venenatis serpentibus, & feris mordacibusq́; beluis comparat: adeoq́; ab his cauendum monet, vt etiam eos extimescere debeant, qui alioqui carminibus & arte, vt Psal. 57. quidam, vel ipsa etiam corporum proprietate, vt Psylli & Marsi, de quibus lib.28.c.3. Plin. illarum vim & immanitatem cicurare posse videantur. quodq́; miserrimũ est, qui harum aut veneno aut morsu & laniatu læsi fuerint, ne miseratione quidem dignos pronunciat. Fuge, ô adolescens, fuge angues: fugite beluas istas, Christiani omnes: *Quia*, inquit S. August. serm.164. membra CHRISTI, *facti estis admoneo vos: timeo de vobis, non tantum a paganis, non à Iudæis, non ab hæreticis, quantum a malis Catholicis. Eligite vobis de populo* DEI *quos imitemini. Nam si turbam imitari volueritis, inter paucos angustam viam ambulantes non eritis. Abstinete vos a fornicatione, à rapinis, à fraudibus, à periuriis ab illicitis rebus, à iurgiis: ebrietas repellatur à vobis: adulterium sic timete quomodo mortem, mortem non quæ soluit animam à corpore, sed vbi anima semper ardebit cum corpore.*

PRÆCEPTVM TOBIÆ NONVM
De prudentia. vers.19.

CONSILIVM *semper à sapiente perquire.* Laudat 1.Ethic.c.4. Aristot. Hesiodos istos versus:

Optimus ille quidem est, ex sese qui omnia nouit,
Sed quotusquisque talis? Additur ergo:
Is rursum bonus est, paret qui recta monenti.
At qui ex se nescit, cuiquam nec porrigit aures
Vt bona percipiat, demens & inutilis ille est.

Fili, ait Ecclesiast.32.v.24. *sine consilio nihil facias: & pòst factum non pœnitebis.* Et Salomon c.19.v.20. *Audi consilium, & suscipe disciplinam, vt sis sapiens in nouissimis tuis.* Quod ferè hoc loco Hebræorum textuum alter expressit, dum ait: *Audi & accipe à quolibet, qui tibi dederit consilium bonum*: Græcus vero: *Consilium ab omni prudente quæras, neq; vllum vtile consilium asperneris.* Extant in libro Pirke auoth c.2. pulchræ Gamalielis sententiæ. inter quas istæ:

Qui multiplicat	*legem.*	*multiplicat*	*vitam.*
	scholam,		*sapientiam.*
	consilium,		*intelligentiam.*

Semper verò de sapientis consilio agitur, quia vt apud Ecclesiast. est c.8.v.20. *Cum fatuis consilium non habeas. Non enim poterunt diligere, nisi quæ eis placent.*

DECIMVM TOBIAE PRAECEPTVM.

De ipsius DEI laudatione, & precatione, v.20.

DIVINAM à nobis maiestatem, non semel tantum, aut bis, sed semper laudari præcipit. & licet multa sint, quæ ab ea precari nos oporteat, duo tamen hic potissimum proponuntur, bonorum scilicet consiliorum susceptio, & bona eorum executio. Ad illud pertinet, vt vias ipse nostras dirigat: ad hoc, vt omnia nostra in eo consilia permaneant: ab eius gloria nusquam deflectant: ab eo manu semper teneantur. Horum verò præter eam, quā textus alij suggerunt, explicationem aliam afferre, non est consilium. Hebræus ergo sic: *Omni tempore pete à Domino, & ipse diriget gressus tuos, atque consilium tuum. quoniam non est in hominis manu consilium aliquod, sed in manibus DEI, qui est benedictus. quia omnia quæ volet faciet: istumq; humiliabit & illum exaltabit.* Græcus verò; *Dominum Deum benedic omni tempore: & ab ipso pete, vt rectæ fiant viæ tuæ: omnesq; semitæ & consilia tua bene procedant seu secundentur. Neque enim est vlla gens, quæ consilium habeat: sed ipse Dominus bona omnia dat, & quemcunque voluerit, humiliat, prout vult.* Dum in mortalium vllo consilium negat, intelligi vult, quoad executionem. vti patet ex adiunctis. quia omnia quæ volet faciet. istum humiliabit; illum exaltabit. imo, quoad ipsam etiam consilij inchoationem nihil, absque DEI ope, potest homo. sed omniū maximè in iis, quæ ad æternam salutē pertineant. Ideoq; parum illud in Isocratis Parænesi laudandum, ἡ μὲν εὐβουλία παρ' ἀνθρώπων. ἡ δ' εὐτυχία παρὰ τῶν θεῶν. id est, *bona deliberatio ab hominibus est; eius prosperitas à diis. Sufficientes non sumus*, ait S. Paul. 1. Cor. 3. *cogitare aliquid à nobis, sed sufficientia nostra ex DEO est.* Postremum verò illud de quorundam depressione, aliorumque sublatione non inelegapter veterum quidam exposuit, cum interrogatus, quid ageret DEVS; respondit: *Effert humiles, deiicit elatos.* Et, præter Homerum Iliados 17. suorum operum initio Hesiodus. Ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει. & quæ sequuntur, id est, *facile quempiam extollit: elatumq; facile deprimit & affligit.* Vide Psal. 113 & 114. Luc. 1. ver. 52. Eccles. 10. ver. 16. 17.

VNDECIMVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De bonorum suorum receptione. v. 21.

CVR hoc filio mandet, additur in Hebræo causa. *quia nesciunt diem mortis meæ.* estque Hebraismus, pro, *nescitur dies mortis meæ.* Atque hanc ob causam, debent etiam parentes de bonorum suorum negociis, de contractibus, nominibus, totoq; testamento maturè omnia constituere.

DVODECIMVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De constantia, & spe in DEVM, in paupertate, v. 23.

SVAVISSIMA, & consolationis plenissima est hæc vltima Tobiæ sentētia. Quem enim pauperem & mendicum non recreet? Quem ad DEI timorem, virtutisq; cultum non excitet? *Multa*, inquit, *bona habebimus*, tam in hoc scilicet, quam in futuro sæculo. sed in futuro omnium certissimè & abundantissimè. In hoc tamen, bona etiam quædam pij, DEVMq; timentes homines consequuntur. suntque ea partim animi, partim fortunæ. Illæ sunt, de quibus tam fortes tamque veræ apud Tullium paradoxo primo & vltimo sententiæ sunt. *Quis*, ait, *dubitet, quin in virtute diuitiæ positæ sint, quoniam nulla possessio, nulla vis auri & argenti pluris quam virtus æstimanda est? Etenim si callidi rerum æstimatores prata & areas quasdam magni æstimant, quod ei generi possessionum minimè quasi noceri potest: quanti est æstimanda virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest vnquam; neq; naufragio, neq; incendio amittitur; nec temporum, nec tempestatum permutatione mutatur? qua qui præditi sunt, soli sunt diuites. Soli enim possident res & fructuosas & sempiternas.* Bona verò fortunæ iisdem tot & tanta dantur, quot & quanta eos ad futura, quæ infinitè meliora & optabiliora sunt, habere conducit. diuersa semper temporum, locorum, aliarumq; circumstantiarum ratione habita. Ideoq; in ærumnis extremaque mendicitate vitam transegit Lazarus, Luc. 16. in opulentia verò rerumque omnium affluentia Abraham, Isaac, Iacob, nosterque tandem Tobias infrà cap. 8. v. 24. cap. 11. v. 18. vt prophetica de vitæ huius bonis, quibus se, natumque suum deinceps cumulandum prospiciebat, prædictio videatur. Sic & nobilissimus ille, apud Sophronium, cap. 201. Prati, adolescens, qui maximis, viri alioquin optimi, & in egenos profusissimi; opibus & thesauris curatorem CHRISTVM Dominum prætulit, etsi primo pauper, inops & mēdicus; quantis postmodum, hac in vita, diuitiis, quàm splendido felicique coniugio; quàm illustri & æternum permanente gloria circumfluxit? At huius esse debent egentes mendicique omnes certissimi, futurum, vt in altera vita, opibus immensis locupletentur, si quidem in ista DEVM timuerint, ab omni peccato recesserint, bonisque actionibus, pro virili, studuerint. *Vobis dico*, ait S. August. serm. 7. de tempore, *pauperes, qui mendicatis, qui de eleemosyna Christianorum viuitis; Consolamini, consolamini, tribulatio vestra conuertetur in gaudium, & dolor vester in lætitiam. Non vobis sit ingratum, quod mendicatis, nec ideo in corde aliquid contra DEVM dicatis: quia ille iustus & pius est in omnibus operibus suis. Et te ideo fecit pauperem, vt sufferendo breuem inopiam, æternam vitam acquireres. Et diuitem ideo fecit, vt dum tibi superflua daret, remedium peccatis suis*

acquire-

acquireret. Et ideo patientes estote, & exspectate Dominum. Iam quod ſin Latino, per pluralem primam effert perſonam. *ſi timuerimus* DEVM, id in Græco per ſingularem enunciat: & quod Latinè dicit: *Pauperem vitam gerimus*, Græcè ait, ἐπτωχεύσαμεν, id eſt, mendicauimus, vel in mendicitatem incidimus: Hebraicè verò ita loquitur: *Viriliter age, & eſto robuſtus, quia Dominus erit tecum, vt te adiuuet, & proſperum faciat, ſi requiſieris eum in toto corde tuo, & tota anima tua.* Et poſtea: *Si timueris Dominum, & cuſtodieris temetipſum ab omni peccato, ipſe dabit tibi diuitias magnas.* Quemadmodum verò aliæ atque aliæ precationis particulæ à variis textibus afferebantur: ita etiam hic iis, quæ in Latino ſunt, alia quædam à textibus aliis præcepta iunguntur. ab Hebræo quidem *Fili mi, prohibe temetipſum ab omni immunditia.* Ab Græco: *Attende tibi, fili mi, in omnibus operibus tuis: & in omni conuerſatione tua eſto eruditus*, ab vtroque de ebrietate. Nam in Græco ſic. οἶνον εἰς μέθην μὴ πίῃς, καὶ μὴ πορευθήτω μετὰ σοῦ μέθη ἐν τῇ ὁδῷ σου. id eſt: *Vinum, ad ebrietatem, ne biberis: neque tecum proficiſcatur ebrietas in vita tua.* In Hebræo: *Caue tibiipſi ab ebrietate, & nulla vnquam vanitas tibi arrideat.* Rurſum quod omnium veluti clauſula eſſe poteſt; in Hebræo: *Tu obſerua eloquia mea, & omnia, quæ præcepi tibi: nec vmquam recedant ab oculis tuis.* In Græco: *Et tunc, fili, memor ſis præceptorum meorum. & e corde tuo nequaquam deleantur.*

CAPVT V.

1 *TVNC reſpondit Tobias patri ſuo, & dixit: Omnia quæcumque præcepiſti mihi, faciam pater.*
2 *Quo modo autem pecuniam hanc requiram, ignoro. Ille me neſcit, & ego eum ignoro: quod ſignum dabo ei: Sed neque viam, per quam pergatur illuc, aliquando cognoui.*
3 *Tunc pater ſuus reſpondit illi, & dixit: Chirographum quidem illius penes me habeo: quod dum illi oſtenderis, ſtatim reſtituet.*
4 *Sed perge nunc, & inquire tibi aliquem fidelem virum, qui eat tecum ſalua mercede ſua, vt, dum adhuc viuo, recipias eum.*
5 *Tunc egreſſus Tobias, inuenit iuuenem ſplendidum, ſtantem præcinctum, & quaſi paratum ad ambulandum.*
6 *Et ignorans quod Angelus Dei eſſet, ſalutauit eum, & dixit: Vnde te habemus bone iuuenis?*
7 *At ille reſpondit: Ex filiis Iſrael. Et Tobias dixit ei: Noſti viam, quæ ducit in regionem Medorum?*
8 *Cui reſpondit: Noui; & omnia itinera eius frequenter ambulaui, & manſi apud Gabelum fratrem noſtrum: qui moratur in Rages ciuitate Medorum quæ poſita eſt in monte Ecbatanis.*
9 *Cui Tobias ait; Suſtine me obſecro, donec hæc ipſa nunciem patri meo.*
10 *Tunc ingreſſus Tobias, indicauit vniuerſa hæc patri ſuo. Super quæ admiratus pater, rogauit, vt introiret ad eum.*
11 *Ingreſſus itaque ſalutauit eum, & dixit: Gaudium tibi ſit ſemper.*
12 *Et ait Tobias: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cæli non video?*
13 *Cui ait iuuenis: Forti animo eſto, in proximo eſt, vt à Deo cureris.*
14 *Dixit itaque illi Tobias: Numquid poteris perducere filium meum ad Gabelum in Rages ciuitatem Medorum? & cùm redieris, reſtituam tibi mercedem tuam.*
15 *Et dixit ei Angelus: Ego ducam, & reducam eum ad te.*
16 *Cui Tobias reſpondit: Rogo te indica mihi, de qua domo, aut de qua tribu es tu?*
17 *Cui Raphael Angelus dixit: Genus quæris mercenarij, an ipſum mercenarium qui cum filio tuo eat?*
18 *Sed forte ſolicitum te reddam, ego ſum Azarias Ananiæ magni filius.*
19 *Et Tobias reſpondit: Ex magno genere es tu. Sed peto ne iraſcaris, quòd voluerim cognoſcere genus tuum.*
20 *Dixit autem illi Angelus: Ego ſanum ducam & ſanum tibi reducam filium tuum.*
21 *Reſpondens autem Tobias, ait: Bene ambuletis, & ſit Deus in itinere veſtro, & Angelus eius comitetur vobiſcum.*
22 *Tunc paratis omnibus, quæ erant in via portanda, fecit Tobias vale patri ſuo, & matri ſuæ, & ambulauerunt ambo ſimul.*
23 *Cumque profecti eſſent, cœpit mater eius flere, & dicere: Baculum ſenectutis noſtræ tuliſti & tranſmiſiſti à nobis.* Infr. 10. 4.
24 *Numquam fuiſſet ipſa pecunia, pro qua miſiſti eum.*
25 *Sufficiebat enim nobis paupertas noſtra, vt diuitias computaremus hoc, quòd videbamus filium noſtrum.*
26 *Dixitque ei Tobias: noli flere, ſaluus perueniet Filius noſter, & ſaluus reuertetur ad nos, & oculi tui videbunt illum.*
27 *Credo enim quod Angelus Dei bonus comitetur ei, & bene diſponat omnia, quæ circa eum geruntur, ita vt cum gaudio reuertatur ad nos. Ad hanc vocem ceſſauit mater eius flere, & tacuit.*

COMMENTARIVS.

OBTEMPERAT Patri filius, & Raphaëlem itineris ducem accipit. ver. 3. chirographum, Hebraice *marſupium* aut *ſacculus*, in quo ſcilicet chirographum erat. v. 6. Angelus dicēs: *Adoleſcens vnde*

vnde es tu: Sed Græcus & Latinus, ipsum adolescentem hæc Angelo loquutum, tradunt, quod verius, quia hunc videbat illetalem, qualem quærebat, itineri scilicet accinctum, & aliunde quasi iamiam venientem, & vlterius cogitantem. vers. 8. Hebraicè scribitur. *Est iter duorum dierum ab Ecbatanis vsque ad Rhages. & Rhages quidem est in montanis. Ecbatanis autem in planicie campi.* Noster ergo textus vel mutilus est, vel explicandus, vt *Ecbatanis* sit velut indeclinabile quemadmodum in Hebræo, hic, semper legitur. sicque *in monte Ecbatanis* erit, pro in monte Ecbatanorum seu planitiei, in qua iacent Ecbatana, vel etiam, vt mons ipse vocetur etiam Ecbatana, non vrbs sola. Videtur verò ver.12. Tobias, dum salutatur, impatientiæ quippiam præse ferre, salutationemque illam pœnè rusticè accipere, quemadmodum Plautinus ille Stratylax, cum dictum ei esset, SALVE, respondit. *Satis est mihi tuæ salutis, nil moror non salueo. Ægrotare malim, quam esse tua salute sanior.* Sic enim ver.12. Hebraicè est. *Salus tibi, ô vir* DEI. *Et respondit; si salus mecum; quare totum istud inuenit me? En ego nihil oculis video.* Respondeo nihil horum esse, sed, vt ait Hoffmeisterus; sententia est. *Quanam ratione gaudij & salutis, quam precaris, compos esse possim? Dic, si nosti:* Ita etiam Hugo. vel, *Non cupio hac in vita gaudium, cum cæcus nunc viuam, & propediem moriturus sim. futura gaudia desidero.* ita Carthusianus. Potest tamen concedi è tristitia & mœrore vox ista nulla, vt sit quædam veluti quærimonia sed moderata. quasi diceret. *Ah! quale gaudium habere iam possim, qui in tenebris miser vitam ago, iucundissimaq; lucis vsura nulla fruor.* Et conferri potest istud cum Gedeonis responso Iudicum 6.v.13. Bezellai 2.Reg.19.v.35. Pro *Anania* ver.18. Hebraicè *Chananeel, de familia magni Selomith.* & vers.20. addit Græcus & Hebræus Tobiam dicere, se nouisse Ananiam, & eius fratrem, qui à Græco ipso *Ionathas*, ab Hebraico, *Nathan* vocatur; & cum iis ad Hierosolymitanum templum olim profectum esse. Sed est.

QVÆSTIVNCVLA.

An mentiatur Angelus, se Azariam vocando & Ananiæ filium?

MENTITVM ait impudens ille Vittakerus lib. primo contra Edmundum Campianum fol. 77. Sed his hæreticis sublinit bellè os hæreticus alius, Drusius. *Belli*, ait hunc in locum scribens, *homines, siue quod hæc scribunt, siue quod credunt* .scilicet *mendacium huiusmodi nullum extare in libris Canonicis. Atqui Diabolus, Samuel nuncupatur* 1.Reg.28. Ita iste. Dico ego, verè Angelum dicere, se Azariam esse. idque dupliciter. *Primò* quia illius formam & personam præse ferebat, quemadmodum S. Petri imago dicitur D. Petrus. Neque enim maius hic mendacium, quam cum dicit Angelus Genes.31. *Ego sum* DEVS *Bethel*, vt eum in locum fatetur Caluinus. Et Exod. 3. & 20. *Ego sum Dominus* DEVS *tuus*, vt iis in libris probaui. Hinc Diuus Athanasius in Synopsi. *Raphaël comitatus est illum, in speciem hominis, qui Azarias diceretur.* Vide Hieronymum. Dan.S.S. Augustinus serm.226. *Celauit in primo nomine dignitatem, ne faceret locatori terrorem. Si enim diceret. Ego sum Angelus, non esset Tobiæ mercenarius. Secundò*, verè talis est Angelus, qualem se dicit, si nominum notitionem spectemus *Azarias* est *auxilium* DEI: *Ananias Hananeel* gratia & donum DEI: *Nathan & Ionathas*, DEI donum: *Selomith* pacifica & retribuens. Quemadmodum igitur D. Hieronymus in Matth.23. Zachariã ostendit, ex nominis interpretatione, Barachiam esse, vt lib.4. Regum c.12. dicebam: ita Raphaël est Azarias, qui DEI auxilium affert, est filius DEI & gratiæ. Vnde Lyranus & Carthusianus inquiunt, *quæ ab Angelis inter homines dicuntur & fiunt, sunt figuratiua. & locutio, qua dicit Raphaël, se ex Israelis filiis esse, signat esse charitatis coniunctionem, qua S. Angeli deuotis fidelibus coniunguntur.* Doctorem tamen quendam legi, qui, in D. Thomæ p.1.q.51.a.2. docens fieri posse. vt Angelus, quod antea conformatum iam fuit, & in sepulchro fortè iacebat, corpus assumeret, subdit, ita locũ istum explicari posse, quia potuerit Raphaël Azariæ corpus asciscere, vel certè alius alicuius, qui ex magni Ananiæ prosapia esset. Verum, si alius alicuius corpus asciuisset; falsò adhuc Azariam sese diceret. Si Azariæ vero mortui corpus asciuisset, resciscere ipsius mortem, vel iam tunc, vel saltem postea ipso adhuc Raphaële peregrinante, potuisset Tobias. Sicque verba sibi data, fraudemque factam Tobias iudicasset ac doluisset. Esto tamen, nunquam resciuisset; nunquid hominis pars vna, propriè homo est? Nã isti, contra quos mihi hæc disputatio; nullum in Angeli verbis tropum, sed puram putam proprietatem volunt. Si vero, vt interdum συνεκδοχικῶς dicitur; vna hominis pars homo esse potest; nonne potius animus ipse homo, quàm corpus? Cum solum ergo Azariæ corpus sibi Raphaël adiunxisset, quomodo verum fuisset, *Ego sum Azarias*? Duo igitur allati modi, vt minime hæc Angeli oratio mendax; abundè sufficiunt.

IN Græco & Hebræo, Tobias vxorem vocat *sororem*, prout iam supra c.4. notatum; & Raphaëli, pro mercede, victum cum filio diurnum dat, drachmamque quotidie vnam, &, vltra mercedem, aliquid promittit. At vers.28. pro *cessauit*, vertit Munsterus, *adiecit illa plus flere*. Sed cum Latino nostro consentit Græcus & Hebræus. Nam, vt inquit Varablus; verbum *iasaph* significat, desij, finij. D. Bernardus Dominica prima post Epiphaniam serm. primo *Sicut mercenarius*, ait, *& quotidianus cibus datur in opere, & merces seruatur in finem: sic dominus vitam æternam in fine reddet; & interim centuplum repromittit & exhibet.* & vers. 27. *Comitetur ei*, Ciceronianum est Tusculana quinta. Hæc

vero allegoricè omnia V. Beda explicat præsertim illud vers. 22. *paratū omnibus*. apparente, ait, domino in carne, parata sunt omnia, quæ ad redemptionem nostram necessaria erant, & quibus Ecclesiæ fides & vita nutritur, donec sæculi huius vita finiatur. id est, virtute eius, doctrina, tentatio, passio, resurrectio, spiritus sancti missio, fides credentium, persecutio infidelium. Nos vero cum de vitæ statu & de meliore via deliberamus, Raphaëlem ducem quæramus, qui etiam in viatica Clericorum prece, *via dux* oratur. *In primis*, ait Offic. 1. Tullius, *constituendum est, quos nos & quales esse velimus & in quo genere vitæ, quæ deliberatio est omnium difficillima.* Vertit in idylliis Ausonius Latine Posidippi, vel Crateris cuiusdam carmen, de variis vitæ generibus, insigne.

Quod vitæ sectabor iter, si plena tumultu
Sunt fora; si curis domus anxia. si peregrinos
Cura domus sequitur: mercantem si noua semper
Damna manent. &c.

Eo in biuio, vel multiuio potius, esto S. Raphaël dux. Verè initio sui, ad Reginum ducem, libri Ferrandus. *Socialis vitæ laboribus exercendus, mox ignorantia pueritiæ, vt rationalis homo caruerit, aut* DEO *incipit, aut sæculo militare.* Bonis etiam in rebus hæret interdum cuipiam animus, & ex iis, quam potius deligat; anceps est, vti libello de profectu Patrum, S. Antonij amicus Nesteros abbas exponit. An Raphaële, tum duce non opus? An in ambiguis aliarum etiam deliberationum flexibus, vt comitetur, viamque præmonstret, non optandus? Quin vero in iis, quæ terra marique suscipiuntur, itineribus, præsertim vero si ad Reipubl. Christianæ vel defensionem vel propagationem magna ex iis vtilitas redundet, hoc ipso comitandi ducendique officio eum vel per se vel per suos egregiè perfunctum legimus. Cum enim Imperatoris Theodosij, cuius erga DEVM, cœlitesque omnes spectatissima religio; temporibus, tyrannidem Ioannes quidam molitur, vrbesque iam plures, ipsamque adeo Rauennam, & Imperatoris ducem Ardaburium cepisset, nonne omnium, ipsiusque potissimum Tyranni opinione citius & mirabilius, per stagna & paludes, per ignotas, inuiasque vias, ilico, ducis illius filius, toto cum exercitu, ab Angelo pastoris persona induto, adductus est, vrbemque & patrem recuperauit, Tyrannum tyrannidemque totam sustulit? Extat apud Socratem historia lib. 7. cap. 23. Nicephorum lib. 14. cap. 7. & cum insigni notatione, apud Reuerendiss. Baronium Tomo 5. Annal. Anno Domini 425. Atque hinc, Anno Domini 1497. cum eius, quæ Christianæ fidei tantam in Oriente propagationem, sæculo isto nostro diuinitus attulit; nauigationem magnus Lusitaniæ Rex Emmanuel institueret; naues tantùm quatuor adornari iussit. quarum primæ & *prætoriæ inditum est nomen à sancto Gabriele, non sine causa,* inquit lib. 1. historiarum Indicarum Maffeius. *vt quæ ex orbe nostro ad antipodas viam Euangelio muniebat; sub tutela, præsidioque lateret Archangeli potissimum eius, qui primus è cœlo terris olim attulit Euangelium. Secundum* ARCHANGELO RAPHAELI *viatorum duci ac tutori dicarant.* Postea vero, cum bonæ spei promontorium prætervecti iam essent isti Lusitani, eum in locum venerunt, *cui Bona signa, nomen impositum & amicitia* (pergo enim Maffeij verbis vti) *cum barbaris inita, subductæ naues, & multis locis refectæ. ibidem columna, cum titulo* RAPHAELIS ARCHANGELI, *de more fixa.* Osorius vero lib. 1. de rebus Emmanuelis. *Nostri*, ait, *in spem venerunt fore, vt intra breue temporis spacium, indiā aspicerent. Id monuit Gamam, vt illi fluuio bonorum signorum nomen imponeret, Hic autem columnam lapideam, in ipsius fluminis ripa collocauit, in qua erat Crux, cum Emmanuelis insignibus, incisa. Terra vero illa statuit, vt nomine sancti* RAPHAELIS *insignis esset.* At nos ad institutum Tobiæ iter iam redeamus.

CAPVT VI.

1 *PRofectus est autem Tobias, & canis secutus est eum, & mansit prima mansione, iuxta fluuium Tigris.*
2 *Et exiuit vt lauaret pedes suos, & ecce piscis immanis exiuit ad deuorandum eum.*
3 *Quem expauescens Tobias, clamauit voce magna, dicens: Dominè, inuadit me.*
4 *Et dixit ei Angelus: Apprehende branchiam eius, & trahe eum ad te. Quod cùm fecisset, attraxit eum in siccum. & palpitare cœpit ante pedes eius.*
5 *Tunc dixit ei Angelus Exentera hunc piscē, & cor eius, & fel, & iecur repone tibi: sunt enim hæc necessaria ad medicamēta vtiliter.*
6 *Quod cùm fecisset, assauit carnes eius, & secum tulerunt in via, cætera salierunt, quæ sufficerent eis, quousq; peruenirent in Rages ciuitatem Medorum.*
7 *Tunc interrogauit Tobias Angelum, & dixit ei: Obsecro te Azaria frater, vt dicas mihi, quod remedium habebunt ista quæ de pisce seruare iussisti?*
8 *Et respondens Angelus dixit ei: Cordis eius particulam si super carbones ponas, fumus eius extricat omne genus dæmoniorum, siue à viro, siue a muliere, ita vt vltrà non accedat ad eos.*
9 *Et fel valet ad vngendos oculos, in quibus fuerit albugo. & sanabuntur.*
10 *Et dixit ei Tobias: Vbi vis maneamus?*
11 *Respondensq; Angelus, ait: est hic Raguel nomine, vir propinquus de tribu tua; & hic habet filiā nomine Saram, sed neq; masculum:*

lum, neque fœminam vllam habet aliam præter eam.

Nu.27. 8 & 36. 8. 12 *Tibi debetur omnis substantia eius, & oportet eam te accipere coniugem.*

13. *Pete ergo eam à patre eius, & dabit tibi eam in vxorem.*

14 *Tunc respondit Tobias, & dixit: Audio, quia tradita est septem viris, & mortui sunt: sed & hoc audiui, quia dæmonium occidit illos.*

15 *Timeo ergo, ne fortè & mihi hæc eueniăt, & cùm sim vnicus parentibus meis, deponam senectutem illorum cum tristitia ad inferos.*

16 *Tunc Angelus Raphael dixit ei: Audi me & ostendam tibi qui sunt, quibus præualere potest dæmonium.*

17 *Hi namque qui coniugium ita suscipiunt vt Deum à se, & à sua mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus: habet potestatem dæmonium super eos.*

18 *Tu autem cum acceperis eam, ingressus cubiculum, per tres dies continens esto ab ea, & nihil aliud, nisi orationibus vacabis cum ea.*

19 *Ipsa autem nocte incenso iecore piscis, fugabitur dæmonium.*

20 *Secunda verò nocte, in copulatione sanctorum patriarcharum admitteris.*

21 *Tertia autem nocte, benedictionem consequêris, vt filij ex vobis procreentur incolumes,*

22. *Transacta autem tertia nocte, accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis, quam libidine ductus, vt in semine Abrahæ benedictionem in filiis consequaris.*

COMMENTARIVS

IN Rhageno itinere cauponam; primo die, ineunt, è qua, patrio more, Genes. 18. 2. Regum cap. 11. ad pedes eluendos, fatigationis imminuendæ causâ, ad Tigrim, de quo Genes. 2. dixi; vadunt.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Quis nam ille piscis, Tobiam deuorare qui voluit?

CEtum fuisse significat textus, dum immanem vocat. Omnes enim grandiores aquarum beluę isto nomine, quod à Cicerone pistrix etiam ex Arato vertitur, vti lib. 2. anima. c. 13. animaduertit Iunius; significantur, prout ex Odyss.. 4. Æneidos 5. Plinio lib. 9. patet. Sed à genere ad speciem veniendo, D. Augustinus sermone 4. in sanctorum Petri & Pauli festo CHRISTVM Dominum piscem hunc interpretatur. *Est*, ait, CHRISTVS *piscis iste. qui ad Tobiam ascendit.* Verum allegoricè loquitur Augustinus. Nam & subiungit; *huius iecore per passionem assato fugatus est Diabolus.* Eademque allegoria vtitur S. Prosper lib. de promissionibus & prædictionibus parte 2. cap. 39. cum etiam litteræ omnes quibus Græcè piscis exprimitur ἰχθὺς acrostichidem egregiam dent, qua significatur Ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ. IESVS CHRISTVS DEI FILIVS SALVATOR. vti notat D. Augustinus lib. 18. Ciuit. cap. 23. & Tertullianus lib. de Baptismo. Sicuti contrà, V. Beda, per eundem piscem, intelligit *diabolum*, qui Leuiathan videlicet dicitur, & in mari ferè versatur, vt apud S. Hieronymum in Isaiæ c. 28. Ezechielis 32. Iudæi aiunt. Alii ergo fuisse *Balenam* putant, quemadmodum in Iona censuit Theophylacti interpres: Carthusianus vero esse mauult *Crocodilum*, quód è vitis Patrum constet, eum hominibus exitium afferre. Sunt verò qui scribant, tres aliquando pueros, quasi viuerent, in Crocodili ventre integros repertos. Franciscus Georgius tomo 6. problemate 185. *lucium* piscem ex Rabinorum sententia pronuntiat, quia luci fauet, soli respondet. Sed ista lucis ad lucium alliteratio, Hebræos Rabinos Latine vel omnino nihil, vel admodum parum scientes quomodo moueat? & dicitur potius lucius, retinendo, vetere more, u, pro, y. quasi λύκιος id est, lupinus. Nam & lupus vocatus apud Martialem lib. 13. & Horatium & Græcè λάβραξ, à voratu plurimo. Aut, si à luce dictum velis; per antiphrasin id concedit Ausonius in Mosella.

Hic etiam, latio risus prænomine, cultor
Stagnorum; querulis vis infestissima ranis,
Lucius. obscuras vlua. cœnoq; lacunas Obsidet.

At Vallesius lib. de sacra Philosophia cap. 42. ait se quidem certò non scire: videri tamen fuisse *callionymum*, de quo Plinius lib. 32. cap. 7. Idque placet. *Primo*, quia piscis est vastus, carniuorus, immanis, serrarisque dentibus. Est etiam, vt ait Aristoteles lib. de animalibus, partim littoralis, partim ἡμεροκοίτης, id est, interdiu dormiens, ita. vt tam locus littoris, quàm vespertinum tempus huic historiæ optimè congruat. *Deinde* eius fel oculorum albuginibus, imprimis salutare. *Balena* vero esse non potest, quia ei branchiæ non sunt. Plinius lib. 9. cap. 7. At piscis hic noster, branchia est apprehensus vers. 4. Est deinde ei angustior gula, quam vt hominé capere possit, vti accuratè scribit Rondeletius. Non etiam *Crocodilus* est, quia eodem versu 4. dicitur piscis palpitasse. At in terra non palpitasset, cum totos in terra dies agere possit, vt ait Plinius lib. 8. cap. 24. ita vt ab eo *terrestre animal* vocetur. Dicitur verò *callionymus* etiam Vranoscopus, vt eodem loco ait Plinius, & ab Athenæo, vi-

[illegible] esse idem ille piscis quem R[illegible] lib. 9. c. 47. vocat [illegible], & Andreas [illegible] [illegible] ait apud [illegible], in [illegible] reperiri. An vero, id [illegible] de quo Plinius lib. 11. cap. [illegible] vel ab Hebræis [illegible] est, quiescent, quod [illegible]. [illegible] piscis Oppiano & Plinio [illegible]. Respondet Valles[illegible] pisces [illegible] magnus [illegible] inueniri, [illegible] ex [illegible], in stagnantibus [illegible].

QVÆSTIVNCVLA SECVNDA.

Habeat ne piscis carnes?

VARIE admodum carnis nomen sumitur. [illegible] & piscium caro dicitur, tam hic, quam 1. Corinth. 15. *Non omnis caro, eadem caro: sed alia [illegible], alia volucrum, alia piscium.* Gen. 7. [illegible] Plinius de Syluro pisce, lib. 9 c. 15. *In [illegible], [illegible] præcipua [illegible] nullo [illegible], carne prædito.* Imo & arborum carnem apud eundem Plinium legimus lib. 17. c. 4. lib. 13. c. 24. & lib. 16. cap. 38.

Quod additur, *cætera salierunt*, intellige viscera, quæ præter carnem [illegible] poterant. Vnde siue illa tantum, siue [illegible] salsa fuerint, ad carnes quæ [illegible], [illegible] peto illud: *quousque peruenerunt in Rages.*

QVÆSTIVNCVLA TERTIA.

Cur piscis carnes, tam assas quam salsas, secum tulerunt?

PR[illegible] illis temporibus non erant, quæ hodie apud nos [illegible], sed ea, in Oriente præsertim, [illegible] vel [illegible] vel [illegible] vellent, [illegible] hospitales homines [illegible]. Qui ab Abrahamo Sodoma, [illegible], venerant Angeli, [illegible] Loth [illegible], Genes. 19. [illegible] Abrahæ seruus in Mesopotamiam profecturus, Gen. 23. ex omnibus Domini [illegible] ver. 10. [illegible] non tantum argentea & aurea vasa, & vestes [illegible], quas [illegible], ipsiusque [illegible], fratribus, & propinquis donaret, ver. 53. sed [illegible], quod [illegible] ad puteum, [illegible] camelos adaquat, & [illegible] hospitium ei benignè, fœnum quæ, quod tam longo itinere quantum satis esset, ferre non poterat, offert. Ipse Abraham Ismaelem, cuiusque matrem [illegible] ablegaturus, Genes. 21. *Tollens panem & vtrem aquæ, imposuit scapulæ eius, tradidit que puerum & dimisit eam.* Panis nomine, [illegible] omnis comprehenditur: [illegible] ipsi ab Abraham [illegible], vt plures [illegible], [illegible] defecerit. Iam Iacob in Mesopotamiam [illegible], Gen. c. 28. nocturnam vbi quietem capit, vbi, [illegible], cœnat? Certe non in [illegible], vel [illegible] sed prope [illegible] extra vrbem Luzam, ver. 12. & [illegible] cum vxoribus & liberis reuerteretur, ita [illegible] Genes. 31. ver. [illegible] in monte Galaad [illegible] Labanum [illegible]. Ipsi eius [illegible], [illegible] a Iosepho [illegible] in patriam [illegible], Genes. 42. vers. [illegible] dum [illegible], sed & [illegible] & seipsos [illegible] pabulo [illegible]. [illegible] Iosephus vers. 25. [illegible] in illo [illegible], quantum satis esset, [illegible] domum. [illegible] in via. Et c. 45. [illegible] Iosephus [illegible], ad [illegible] addidit vers. 23. *[illegible] ad [illegible]* [illegible] modo [illegible], sed & [illegible] in Ægyptum [illegible] sufficerent. [illegible] ita [illegible]. *[illegible] frumentum [illegible]* Gabaonitarum legati, [illegible] peregrinationis [illegible]. *Tulerunt [illegible]* [illegible] & ver. 5. *Panes [illegible]* [illegible] OBSCVRATI [illegible] ver. 12. *En, [illegible], panes quando [illegible]*

sumus

sumus de domibus nostris, ut veniremus ad vos, calidos sumpsimus, nunc sicci facti sunt, & vetustate nimia comminuti. Si cauponarum hospitiorum vsus tum fuisset, [illegible] tur? Cur è publico ciuitatis ærario, sua nummis in viaticum marsupia non impleuerunt, & ad caupones, more nostro, non diuertebant? Diuerterent sibi hodie [illegible] non hospitium modo [illegible] cum legati, sed & paulo copiosiores [illegible], si panem secum & vinum gestarent, neque in caupone [illegible] perderet, [illegible]. Sed vetera illa [illegible], quod prosequor, [illegible], perspicuum [illegible] Iudicum 19. vers. 19. [illegible] Bethlehem veniebat Leuites quidam Ephraimita, & occidente sole, [illegible] vrbem Gabaam, cum vxore puero que suo, [illegible] vertitur [illegible], sed in illud [illegible] sedebat [illegible] platea, quousque senex quidam [illegible] populo, & in vehiculis [illegible], veniret [illegible] interroganti respondit: *Nos sub tectum suum nos vnà recipere [illegible] paleas & foenum in asinorum pabulum, & panem ac vinum in meos & ancillæ tuæ vsus & pueri qui mecum est. Nulla re indigemus, nisi hospitio.* Ecce quomodo [illegible] fuerint, quia in hospitiis quærebant, tectum solum ad quietem, [illegible] noctis frigora. Quæ ad cibum & potionem opus erant, [illegible] vel ab illarum temporum [illegible]. Exempla Abraham Genes. 18. Loth Genes. 19. & bonorum aliorum, qui hospitalitate [illegible] colligas [illegible] Leuitæ [illegible] bonus ille senex. *Pax,* ait, *tecum sit. Ego præbebo omnia, quæ necessaria sunt. Tantum quæso, ne in platea maneas. Introduxitque eum in domum suam, & pabulum asinis præbuit. Ac postquam lauerunt pedes suos, recepit eos in conuiuium.* Sic Saul cum [illegible], dum amissas asinas quæreret, & huc illuc peregrinatur, non in crumena pecuniam, sed in sarcinis panem ferebat, 1. Regum 9. versu 7. [illegible] Ipse etiam Dauid [illegible] 1. Reg. 21. ab [illegible] Achimelech [illegible] Hinc [illegible] Raphael & Tobias [illegible] sup. [illegible] cap. vers. 22. [illegible], *Tunc [illegible], quæ erant in via [illegible] Tobias [illegible].* Et infra cap. 8. vers. 21. [illegible] Raguel [illegible] *omnia, quæ in [illegible] erant inter [illegible] necessaria.* Temporis autem procedente, [illegible] hospitia [illegible] in vrbe, hospitio [illegible] non [illegible] inter [illegible], & [illegible] hospitalis [illegible] Pœnus, qui Calydone in Carthaginem venerat, [illegible]:

Deum hospitalem ac tesseram mecum fero.
[illegible] hospitium habeo.

& cum in eum, quem ne de facie quidem nouit, sed quærebat, hospitem incidisset, [illegible] esse, quem ille quæreret, [illegible]

Conferre si vis hospitalem, eccam attuli.

Ille verò tesseram [illegible], confert, & probat. *Est,* inquit, *par probè. Nam habeo domum.* [illegible] verò & publica, quæ [illegible] omnibus [illegible], esse hospitia, in quibus, ad [illegible] omnia, quæ Lucæ c. 10. [illegible] & ab Vlpiano, [illegible] Pandectarum [illegible] Lucæ 2. Apud quosdam vero [illegible] caupones, [illegible] & tabernæ [illegible], & quibus [illegible] solum apud [illegible], sed apud Philosophos etiam & alios, vt Platonem lib. 8. de Legibus, lib. 10. & 11. [illegible] Suetonium in Nerone, cap. 16. [illegible] lib. 12. cap. 7. Videatur & Canon Apostolorum [illegible] ibidem. [illegible] hodie in Græcia, vt in Pandectis [illegible] Polonia & Hispania [illegible] Damianus à Goes, lib. de Hispania. [illegible] hospitalitas [illegible] apud priscorum temporum Christianos [illegible] fuerit. [illegible] hospitalis domicilii, [illegible], caupones [illegible] [illegible]

De [illegible] quæ hic traduntur, cap. 8. [illegible] explicabimus. Hæc verò

dixit Angelus.&c, quæ sequuntur versu decimo, Tobias, non in prima illa mansione seu diuersorio, sed cum prope Ecbatana iam essent, sunt autem in Græco ea ipsa paulo vberiora, sic. *Frater, inquit Angelus, hodie manebimus apud Regualem, is cognatus est tuus, qui filiam habet vnicam nomine Saram, de qua ego loquuturus sum, vt eam tibi det vxorem. Nam ad te quidem pertinet hereditas eius, vt qui solus ex ipsius gente superstis. Puella autem pulchra est & prudens: quapropter ausculta nunc mihi, & ego cum patre eius agam, vt cum Ragis reuersi fuerimus, nuptias celebremus. nam Regualem ego noui, vt qui secundum Legem Mosis, eam vxorem alteri viro daturus non sit, aut certè culpam mortis contracturus: quoniam te potius, quam vllum alium hominem hereditatem accipere conuenit. Tum respondit adolescens Angelo, Equidem audiui frater Azaria, puellam in matrimonium fuisse datam septem Viris, qui omnes in thalamo nuptiali perierint. Ego autem vnicus sum patri meo, ac metuo ne quemadmodum cæteri priores, ad eam ingressus moriar. dæmon enim eam amat, qui neminem lædit, præter eos, qui ad illam accesserint. quamobrem ne ipse quoque moriar, metuo: & vitam patris mei matrisque cum dolore propter me suscepto, in sepulchrum deducam. neque alius eis filius est, a quo sepeliantur.*

QVÆSTIVNCVLA PRIMA,

Saræ viros cur interfecerit Asmodæus?

CAVSA in textu Græco hic vna datur, in Latino nostro altera. Illa est ὅτι δαιμόνιον φιλεῖ αὐτήν. id est, quia Dæmonium ipsam amat. Vbi duo sanè non facillima in quæstionem vocari possunt, quo scilicet amore ipsam amaret dæmon: & quomodo ex eo amore fiebat, vt in Saræ viros impetum faceret, eosque occideret. Quoad prius, certo statuendum, dæmonis amorem istum *supernaturalem* haudquaquam fuisse. Nulla enim sceleratissimis, damnatisque spiritibus charitas est, nisi fateri quis vellet, eosdem simul DEO gratos & amicos esse, imo & DEI filios. *Omnis enim qui diligit ex* DEO *natus est*: 1. Ioan. 4. & DEVS *charitas est: & qui manet in charitate, in* DEO *manet. &* DEVS *in eo.* ibidem. *Naturalis* verò amor, qui à Philosophis rei cuique tribuitur, eius videlicet ad id quod illi bonum; propensio: & voluntatis etiam appetitio, quæ ita in bonum quoddam fertur, vt eius contrarium velle nequeat. de quo 1. p. q. 60. D. Thomas, nihil ad hunc locum. Neque enim Sara erat, in quam veluti diabolicæ naturæ bonum, vel commune, & summum bonum raperetur Diabolus. Posse verò fieri, vt liberrimo quodam amoris actu diligantur à Dæmonibus homines, sunt quæ probabile faciant nonnulla. Ex iis sunt duo hæc potissima. *Vnum*; possunt naturali mentis suæ vi, quæ ipsis adempta non est; cernere ac iudicare rem quampiam esse bonam, honestam & pulchram. Cur eam ergo amare non queant? *Alterum* ab experientia varia sanè & multiplici dicitur. *Primo* enim Gentilium Dij nonne suos ipsi cultores amarunt? nonne multis magnisque ipsos beneficiis affecerunt. Ad omnes dij gentium dæmonia Psal. 95. Hinc enim & Iupiter optimus, & Iuno sospita, & dij soteres, & ἀλεξίκακοι, & ἀγαθοὶ δαίμονες, & alia sexcenta. *Deinde* Socratis dæmonium eum amore magno nonne complectebatur? nonne ad honesta multa eum exsuscitabat, à periculis multis abducebat? *Iam* Magi, Venefici, Sagæ cæteraque deuotorum diabolo capitum turba, non ab eo diligitur? non bonis quibusdam ornatur? *Quarto* dæmones quosdam fœminas deperire, ipsarumque complexus eblandiri rursum viris quosdam muliebria præstare, vel ipsa incuborum & succuborum nomina testantur. Certè Nazianzenus oratione de S. Cypriano, dæmones quosdam corporum & formarum amantes tradit. Et de variis variorum in homines dæmonum beneficiis, narrantur à nonnullis multa. præsertim à Cæsario lib. 5. c. 36. de quodam, qui, famuli specie, ita Domino nauiter fideliterque famulabatur, vt ab hostibus eum suis liberaret, ægrotanti, pæneque iam deposito, præsentissimum medicamentum, leoninum lac suppeditaret. cap. 37. alium quendam militia clarum persanat. cap. 43. vineam custodit. A Tritemio in Hirsaugiensi Chronico Anno 1132. piicatus quidam dæmon (HVTTEKIN vocabant) inducitur, qui momenti non parui arcana quædam viris principibus aperuerit, impigram in culinariis operibus operam præstiterit, &, quod Saram nostram magis attingit; commendatam à peregrinante viro vxorem diligentissimè, etsi procacem alioquin ipsam procarentur multi; custodiente. Apud Wilhelmum parisiensem p. 2. cap. 8. est alius, qui cum Ludione quodam suauiter ludat, iocetur, cachinnetur. Apud Agricolam lib. de subterraneis animalibus, adeò mites, hominibusque amici dæmones quidam referuntur, vt a Germanis eam ob rem *guteoli* appellitentur. Apud D. Hieronymum, cum dæmonem S. Hilarion interrogaret, *Dic quare ausus es ingredi puellam* DEI? *Vt seruarem*, inquit, *eam virginem.* Vel hoc igitur extremo, vel superiorum modorum aliquo, videri queat amasse Saram Asmodæus. Enucleatius tamen & verius, vt res tota perspiciatur, intelligendum est, cum verè amat creatura intelligens aliam, duo concurrere solere. *Primo*, vt qui amat, ei quem amat, ipsius causa, bonum quodpiam optet, idque illi pro viribus procuret. *Deinde*, vt in eo qui amatur, causa quæ-

piam insideat, ob quam ad eum amandum illiciatur alius. De dæmonibus verò cum sint hominum omnium hostes plus quam capitales, sibi quis persuadeat, nobis eos boni quidquam cupere? Totum illorum genus in nostrum ardentissimis inuidiæ, odiique facibus, iam à primo Adami exorsu, flagrasse, semperque flagrare, Christianorum quis ignorat? Eiusdem verò non est, extremo quodam odio quempiam odisse, ipsique bonum vel minimum auere, multò minus, pro virili, conciliare. Causa verò cur hominum aliquos dæmonia diligant, quæ in his esse potest? Num *natura ipsa humana*? num aliquod *accidens*? *Illam* sanè. quamuis cum ea intelligendi societatem quandam habeant, oderunt tamen pessimè. adeò vt ex momento illo quo, infra istam hominis naturam, in gehennæ barathrum infelicissimè deturbati sunt; & quo ipsa supra ipsos, ad beatissimum DEI conspectum, & admirabilem illam diuinæ hypostaseos coniunctionem, quàm altissimè sublata & euicta est; eam delaram penitus, è totaque rerum vniuersitate sublatam vellent. Hominis verò *accidens*, dæmones ad amandum quodnam inuitet? An *morum similitudo*? An *animi* vel *corporis bonitas* aliqua? Si *morum similitudo*, Saram equidem amicitia complecti non potuit Asmodæus. Hæc enim sancta, religiosa, DEI amantissima: ille sceleribus coopertus maximis, impietate totus amens, furiali numinis odio totus insanus. *Dispares mores, dispares studia*, inquit lib. de amicitia Tullius; *sequuntur. quorum dissimilitudo dissociat amicitias. Nec ob aliam causam vllam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse morum studiorumque distantia*. Neque tamen morum omnium similitudo amorem parit, sed bonorum, & inter bonos. Superbum superbus num amat? ignauum ignauus, riualem riualis, iracundiam iracundus? itemque in aliis vitiorum generibus. Et notum illud, de quo 2. Rhet. Aristoteles. c. 4. figulo figulus. Adi, si plus quiddam vis; eundem Aristotelem lib. 8. Ethic. cap. 4. & 5. lib. 9. c. 4.

Animi bonitas vel in rerum cognitione vel in virtute sita est. Neutra homini dæmonem adiungit. Nam & illam, ei quantulamcunque inuidet: & hanc, animo intuetur iniquissimo. Alioqui sanè quo quisque esset vel doctior vel melior, eò eum adamarent magis dæmonia. Et quia in CHRISTO Domino sapientiæ thesauri omnes, omnia omnis sanctitatis ornamenta, quam eximio ipsum, ipsiusque sanctissimos Angelos, cœlitesque omnes amore prosequerentur? Tantæ sanè virtutis pulchritudo est, splendor & dignitas tanta, vt vel in hoste, quemadmodum in Pisonem sensit Cicero, amari soleat, etiam ab inimicissimis & barbarissimis. attamen hominibus, & hominibus hac in vitæ via constitutis. Nam desertores isti spiritus tam nefario iam erga DEVM & homines odio tamque immani & obstinato scelere imbuti sunt, vt rectæ synceræq; voluntatis actum nullum agere aut velint aut possint quemadmodum explicat D. Thomas 1. q. 64. art. 2. de malo, q. 16. art. 5. de veritate, q. 24. art. 10. Sotus. 4. dist. 10. q. 1. art. 4. & 5. Cassalius lib. 1. de quadripartita iustitia, Scotus etiam & Durandus 2. distin. 7. dum *in obiectum* quidē *honestum in genere* ferri posse dæmones concedunt; sed illicò adiungunt, nec rectè, circumstantiarum omniū appositu, ferantur, impediri eo, quem intensissimum habent, malitiæ habitu. Sicut enim quandoque fit, vt perturbatiore mœrentis animi motu impellente, quæ omnibus alioqui carissima est, vita odio habeatur, & seipsos non esse quidam optent; ita & in dæmoniorum voluntate prauitas tanta, tamque pertinax est, vt quæ cætero qui amabilissima est, honestatis species, eam ipsi despuant, oderint & aspernentur.

Corporis bonitas, quæ amorem conciliet, vel sola vel sanè præcipua, est forma & pulchritudo. Idcirco enim & à vocando ad amorem, Græcis τὸ κάλλος dicta putatur. Amor verò iste, cuius conciliatrix pulchritudo, vel purus, vel impurus & libidinosus est. Et isto capi accendique dæmonas, plurima sanè nobiliaque ingenia existimarunt. Mouebantur, quantum videre adhuc licuit, tribus potissimum argumentis. *Primum* est illud è Genes. 6. Videntes filij DEI filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus, quas elegerant. *Alterum* ducitur è corporum sensibus ornatorum natura, quæ sese iis libenter applicant, penitusque admouent, in quibus eximiam aliquam formæ venustatem aspexerint. Ex eo enim aspectu, quasi arida quæpiam materies igni admoueatur, ilicò, nisi aspergat recta ratio frigidam; exardescit amor. Persuasum verò illis erat, esse dæmonas istiusmodi corporibus præditos, neque vllum rectæ rationis imperium admittere. *Tertium* suggerebat, de horum incubitu & succubitu experientia, vt paulò ante indicatum. sed *primum*. in illo Geneseos loco sublatum: *alterum* è tota fere scholasticorum schola iam exterminatum, sicuti & à nostro Pererio libro 8. in Genes. disputatione 2. Soarezio tomo 2. Metaphysicorum, disputatione 35. sectione 3.

Tertium verò quæstiunculis aliquot euoluendum.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA SECVNDA.

An certum sit, dæmonum nonnullos fœminis, aut viris quibusdam incubare, vel succubare?

EST morbi genus quoddam, quod à Plinio *suppressio*, ab aliis *ephialtes*, dici solet, sed id Tertullianus lib. de anima, cap. 44. *incubonem* vocauit. Alij verò *incubos* vel *incubones* quoddam dæmonum genus appellauit, quod fœminis interdum quibusdam incubare, iisque libidinose abuti; *succubos* verò vel *succubones*, quos, ad non dissimilem impuritatem, viris sese nonnullis substernere arbitrantur. Et verò [illegible] tam esse [illegible] arbitrari, quàm citata est, experientia ostendit. Est enim ea non vnius vel alterius hominis, sed quàm plurimorum, neque [illegible] vanorum & fallacium, sed veritatis amantium, fideque dignissimorum: neque vno tantum vel altero aut loco aut sæculo, sed quàm plurimis collecta & corroborata. Nam, è veteribus, præter D. Hieronymum in S. Pauli vita, & in Isaiæ 13. Isidorum lib. 8. [illegible] D. Augustinus lib. 15. Ciuit. cap. 23. *Celeberrima*, inquit, *fama est, multique se expertos, vel ab eis, qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audisse affirmant, Syluanos & Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos extitisse mulieribus & earum appetisse ac peregisse concubitum, & quosdam dæmones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assiduè immunditiam & tentare, & efficere, plures, talesque asseuerant, vt hoc negare, impudentiæ videatur.* Certè [illegible] vel vna hæc viri tanti, tam serio affirmantis, tot tantosque testes laudantis & approbantis authoritas sufficere debeat. Sed & publicum D. Bernardi valdeque solenne, in publico [illegible] testimonium. Nam, vt narrat eius vitæ author lib. 2. cap. 6. *Mulier quædam in regione Nannetis, à quodam petulante dæmone, sex annis, habito eius consensu, incredibili libidine vexata est. Apparuerat ei in specie pulchri militis, & sæpe abutebatur ea* [illegible] *marito eius in eodem lecto cubante, lasciuus ille spiritus. Quæ, anno septimo, timore correpta, veniente in prædictam ciuitatem sancto Bernardo Clareuallis Abbate, misera mulier ad pedes eius corruit, passionem horribilem, & ludificationem diabolicam, multis cum lacrymis, confessa, succursum flagitauit. A quo consolata, & quid facere deberet edocta,* [illegible] *confessionem diabolus ad illam accedere non potuit,* [illegible] *verbis terruit, & quæ a post* [illegible] *ad eius supplicia venturum,* [illegible] *qui fuerat amator, crudelissimus fore persecutor. Hic cum* [illegible] *dominica, cum duobus Episcopis, accensis candelis,* [illegible] *anathematizauit fornicatorem spiritum authoritate* CHRISTI [illegible] *mulieres, etiam interdixit accessum. Extincto vero illo sacramentali* [illegible]*, tota virtus dæmonis extincta est, & mulier, post generalem confessionem* [illegible] *liberata est.* Huius verò ætati propè, suppares experientiam eandem, [illegible] plurimis, afferunt Cæsarius lib. 1. cap. 7. 8. & 9. D. Thomas 2. sent. dist. 8. q. 1. [illegible] ad 6. eius condiscipulus & cognominis Cantipratensis lib. 2. Apum cap. 57. [illegible] sequentibus. Vincentius lib. 4. historiæ. Superiori sæculo Pontifex Maximus Innocentius VIII. in Decretali, aduersus maleficos & mulieres, epistola: *Non sine ingenti* ait, *molestia ad nostrum peruenit auditum, complures vtriusque sexus personas,* [illegible] *& a fide Catholica deuiantes, dæmonibus incubis & succubis abuti.* Similia etiam, hoc sæculo, complura [illegible] prodiderunt Magnus Miscellaniorum lib. 3. cap. 4. [illegible] Campensis lib. 2. cap. 7. Iacobus Sprengerus, & Henricus Institor in Malleo maleficarum p. 1. q. [illegible] cap. 4. Quid Iudicum Tribunalia? Nonne, in veneficiis [illegible] sæpissimè audierunt? Nonne, [illegible] mulierculis quibusdam pestem hanc depellerent: [illegible] admodum laborarint? Sed Cantipratensi Commentatorem adhuc, opinor, [illegible] Colochetium audiamus. *Hic*, ait, *ab hinc annis fere tribus in veneficus* [illegible] *in parte Orientali Flandriæ atque Brabantiæ, per iudices sæculares, deprehensum est,* [illegible] *confessique sunt occasione huius* [illegible] *voluptatis, se ad* [illegible] *&, quamuis essent coniugati, quod tamen* [illegible] *alter succubo, alter incubo, multo tempore sceleratissimè permixti fuerant. Hæc habui, ait, ex iis, qui eorum examini interfuerunt.*

Quia verò de incubis quidem assentiuntur [illegible] 28. cap. 9. Cantipratensis lib. 2. cap. [illegible] notandum [illegible] & Cæsarij lib. octauo. cap. 9. [illegible] *tanquam mulieres* [illegible] *per formas virorum,* [illegible] *fœminas ludificant & corrumpunt,* [illegible] *viros seducunt & deci-*

 piunt.

piant. Lege vitas Patrum, & invenies ibi, quosdam viros perfectos per phantasmata mulierum [illegible] Ita ille. Neque [illegible] apparet vlla, [illegible] & velut [illegible] possit aut velit. Et quod [illegible] hæreticorum, contra [illegible] testimonia [illegible] Iustinianus *l. quoniam multi. C. de hæreticis* [illegible] locusello, contra diabolum [illegible] Lutherus, dum [illegible] sermonibus, seu symposia-cis, cap. 24. refert [illegible] Ioachimum Fridericum, Imperij Electorem, [illegible] in [illegible] familiam esse, quæ à succubo dæmone propagata sit. Sed [illegible] Vierus, homo, ex D. Augustini [illegible] incubationes & [illegible] tiones istas negat, & mulierem [illegible] quæ sibi cum incubo [illegible] fuisse [illegible] ab [illegible] Sed, [illegible] pudoris claustra [illegible] doceret [illegible] Anatomicus [illegible] Vesalius lib. 5. cap. 15. & Theologus Tostatus opusculo de [illegible] verbis, *Ecce virgo concipiet*, numero 12. & 14. Quamquam, & [illegible] quæ [illegible] numquam [illegible] & quædam velut [illegible] claudendis, dæmoni-cum [illegible] quid solertiam interdum efficere scribit Cantipratenus lib. 2. cap. 30. nume-ro 38.

QVAESTIVNCVLA III.

Quale, hisce personis gerendis, corpus adhibeant Dæmones?

CVm ad incubitiones & succubitiones [illegible] corpore opus sit, & proprium [illegible] corpus Aristoteles & D. Thomas [illegible] constanter negent, [illegible] eis [illegible] Quemad-modum enim [illegible] sic & [illegible] Angeli [illegible] cum à Deo [illegible] vel [illegible] vel [illegible] corporibus [illegible] sibi adiungere, [illegible] figurare & mouere, vt, licet [illegible] non essent, humanos tamen quidem humana quædam opera [illegible] videri possent. Notabiliter D. Thomas 1. p. q. [illegible] q. [illegible] art. 2.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Extrinsecus ascito corpore, liberos gignere num possint?

TRes eruditorum hominum sunt opiniones. Prima negat & in ea videtur [illegible] D. Chrysostomus hom. 22. in Genesin, Philastrius [illegible] Scotus apud [illegible] lib. 8. cap. 21. [illegible] lib. 8. [illegible] cap. [illegible] no corpore [illegible] Sed [illegible] quidam, vt Vincentius lib. 4 [illegible] cap. [illegible] Lucidus cap. 4. Vincentius [illegible] lib. de Pythonica cap. 10. Petrus [illegible] Gallico libro de prodigiosis historiis, cap. 6. [illegible] lib. 1. de ge-[illegible] cap. [illegible] & Vierus lib. 1. cap. 8. & 19. Altera opinio [illegible] D. Thomas loco citato, Vincentius [illegible] de magia, Malleus maleficarum par. 2. q. 1. cap. 4. [illegible] familia [illegible] cum quibus faciunt Cassianus, Cantipratensis, [illegible] Abulensis q. 4. Hector Boetius lib. 8. [illegible] Malenius, [illegible] Medicus lib. de Con-stantiis [illegible] Bellarminus lib. [illegible] Pontif. cap. 12. [illegible] Tertia, quam Pererius in Genes. 6. [illegible] Volens tamen [illegible] quod [illegible] posse [illegible] dæmon [illegible] alicunde [illegible] mulie-ris [illegible] Atque [illegible] hoc & [illegible] dæmon [illegible] causa, dum sanguinem [illegible] & [illegible] Vt [illegible] Augustinus [illegible] Antonio & [illegible] Cassianus & Abulensis [illegible] Vin-centius lib. [illegible] Vincentium [illegible] lib. 2. [illegible] Polidorus, [illegible] Plinius lib. [illegible] cap. [illegible] Alexan-

dro-

[illegible] draconē. Plutarchus in Alexandro. Lucianus in dial. [illegible] ex Gothis [illegible], & [illegible] Vincentius lib. [illegible] alios denique è Lucelburgensi [illegible] Vincentium, & loco citato Lutherus & [illegible] eiusdem fuere generis multa olim [illegible] quæ Faunorum, Satyrorum, [illegible] postea quam in [illegible] Gentilitas [illegible]. Quia tamen [illegible] fabulas [illegible] quid nobili illi [illegible] in Germania familiæ, quam ab [illegible] Imperij Septemuir [illegible], [illegible] Quidellhz, qui [illegible] nomine, [illegible] quibus [illegible] *Cambiones* appellarunt? Quid de Luthero ipso dicemus, quem, [illegible] propria mater professa est, [illegible] Lipsiæ [illegible] Petrus Syluius testatur, nec ipse [illegible] Lutherus [illegible] Cochlæus, quid [illegible] lingua [illegible], in maledictorum & conuiciorum palæstra [illegible] seles, [illegible] Nihil [illegible] quod [illegible] post, [illegible] *non posse simul & [illegible]* [illegible]. Dæmones [illegible] propagatione & conseruatione, plurima [illegible] perspexerit. Collegit D. Augustinus in libris de Ciuit. Dei, & [illegible] Mago, multa plane mirabilia, de quibus, nisi experientia & [illegible], quis putaret? Magna [illegible] Sed [illegible] Medium igitur teneo, [illegible] & authoritate, [illegible] experientia, quæ [illegible] fecundos, virorum [illegible] menses gestare, [illegible] etiam parere, [illegible] Adhæreo [illegible] & [illegible] demum [illegible] quidem [illegible] Tinis dæmonum [illegible], [illegible] visque [illegible] puerus [illegible] dignam [illegible] quidem [illegible] quarundam infantes [illegible] ido, [illegible] simulato vero [illegible] de Iphigenia [illegible], & [illegible] D. Augustinus l. [illegible] adolent, [illegible] & [illegible] in corbe, [illegible] qui parentem se putabat; [illegible] Virginis templum [illegible] celebre fertur, [illegible] prout loco [illegible] qui [illegible] vidit, manducque, absque vllo tamen, quem edere [illegible] solent, [illegible] Lutherus.

QVÆSTIVNCVLA V.

Qui è dæmonum hominumque congressu oriuntur, num homines?

V[illegible] *semper noui aliquid [illegible] Africam apportare.* Causam dicit Aristoteles lib. 2. de generatione animalium, [illegible] Venere, [illegible] Cum ergo diuersæ speciei sint dæmon & homo, [illegible] quod neque homo neque dæmon [illegible] quemadmodum è bestiis [illegible] & [illegible] & gallinis, [illegible] Philosophi [illegible] vel dæmonum [illegible] Ex ipsius [illegible] homines constituunt, [illegible] vel [illegible] dæmonis

antrophus conficeret. Nunc verò, cùm semine omni proprio careat diabolus, ex ipso muliere [illegible] simulante & viro, simulata tantum vel personati alicuius dæmonij, vel surrepti alicunde infantuli fit, vt supra dictum, natiuitas. Ex ipso autem virum agente & muliere, verum enasci hominem, nihil, vt etiam antea constitutum est, impedit. Quemadmodum enim, è florum herbarumque semine, quantumuis procul transportato, flores & herbæ, non homines & homunculi oriuntur: ita ex hominum semine, licet id à dæmonibus transferatur, non dæmones, sed homines nascuntur.

QVAESTIVNCVLA VI.

Sintne dæmonum filij, quos, incubando vel succubando, illi edunt?

SI veram *pressamque* philosophorum loquendi rationem teneamus, quos vel incubando vel succubando dæmonia ediderunt, eorum filij dicendi non sunt. Eius enim filij verè habendi, è cuius semine, tanquam materia constant, & è cuius seminis vi, tanquam efficiente causa [illegible] existunt. At non est hoc dæmonum semen, sed eorum, à quibus ipsi acceperunt, & ad fœtum istum transtulerunt. Quemadmodum, qui herbarum florumue aliquorum, [illegible] ex horto in alium, semina transportat, non eorum, quæ postea terra parit & effert, vel pater vel effector proprie [illegible] nec incubus aut succubus, dum alienum semen, [illegible] in [illegible] transfundit, vel transfusum tantisper accipit, & fouet. Si verò [illegible] id nomen *latius* pandatur, potest etiam istiusmodi sobolis dæmon pater nuncupari. Atque hæc [illegible], de quibus quæstione tertia; concors sententia est. ita vt Lutherus, duplici ratione, diaboli filius dici possit: *ratione* scilicet [illegible], quem, vt supra quæstiuncula quarta [illegible] dæmoni acceptum retulit eius mater: *& ratione doctrinæ*, quam ille eodem se accepisse diabolo, perspicua longaque ad modum oratione, libro de missa angulari tomo 6. editionis Ienensis, tomo 7. editionis Wittenbergensis à folio 479. ad 480. ipsemet profitetur, nihil magis timens, quam ne palam profitenti prolixeque [illegible] fidem adhibere quisquam cunctetur, prout alio quodam loco demonstraui pluribus.

QVAESTIVNCVLA VII.

An in alieno istiusmodi corpore, Saram adamarit dæmon?

DVOBVS amor iste modis intelligi potest. quoad amorem scilicet, absque vllo cum Sara ipsa consortio & effectu; vel cum aliquo consortio & effectu. *Prior* ille in hominibus quidem sæpe inuenitur, in dæmonibus non item. Neque enim hominem propriè amant ipsi, neque eorum actus vlli ipso amoris nomine, nisi ob aliquem effectum, afficiuntur. Et si amor vocari [illegible] ipsius ad istiusmodi effectum inuitatio, quam ipse sanctissimos viros, sanctissimasque fœminas, [illegible] tantisque illecebris fornarumque ludibriis castum [illegible] tentauit, [illegible]. Inter dæmonem & S. Antonium pugnam ita Sanctus describit Athanasius. *Ille titillabat sensus naturali carnis ardore. hic fide, vigiliis, & ieiuniis corpus omne vallabat. Ille per noctes in pulchræ mulieris vertebatur ornatum, nulla omittens figmenta lasciuiæ. hic vltrices gehennæ flammas & dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat.* Et de S. Hilarione D. Hieronymus. *Quoties illi nudæ mulieres cubanti, quoties esurienti largissimæ apparuere dapes?* At *posterior* ille cum consortio effectu amor, in dæmonibus, etiamsi falsus, odiique letiferi potius quam amoris nomine designandus, [illegible], vt hactenus ostensum, inuenitur attamen erga Saram nullus omnino extitit. Nullus enim [illegible] per [illegible] vim afferre, neque [illegible] vllius vnquam corpus potest, cuius [illegible], animum non prius contaminarit, [illegible], vel tunc, vel certe aliquando, flagitiosi operis consensum non impetrarit, quemadmodum ostendit Cæsarius [illegible], & Magni Alberti discipulus Thomas Cantipratensis lib. 2. c. 57. num. 14. idque [illegible] [illegible]. Si enim permitteret DEVS, [illegible] libidine, feminis dæmon abuteretur, [illegible] imperato assensu [illegible], quæ vlla [illegible] contra [illegible], [illegible]? Quis ab impurissimo illo [illegible] quæ aut virgo, aut coniux [illegible]? Non poëticæ profectò, sed verissimæ & quamplurimæ [illegible] regio Danaes, & Ledæ [illegible]. Quod si [illegible], vt corpus alicuius [illegible] dæmonia, [illegible] expugnarint, prout apud Cassianum collat. 8. cap. [illegible] quomodo [illegible]

quam

quam fiet, vt libidinum vllam sordibus inquinent, cuius non antea in animo pudicitiam conspurcarint? Nostræ vero Saræ integritas, mentisque sanctitas, nullis vel dæmonum vel hominum blanditiis aut minis vnquam cessit, cap. 2. vers. 17. & 18. Quomodo ergo eam, isto modo, adamare dæmon potuit?

QVÆSTIVNCVLA VIII.

An alio vllo amore Saram prosequutus dæmon?

PRÆTER amorem cuius in eo, qui amatur; causa inest, recensentur interdum alij, qui *delectabilis* & *vtilis* vocantur. Horum tamen vterque aliquam sane in amato causam requirit, vt ex illo vel delectationem, vel vtilitatem amans capiat. Qui enim alterius corpore animóue, aut certe quibusdam è corpore animóue manantibus officiis, verbis & factis vel vtitur vel fruitur, nonne huic amoris in altero illo sita causa est? Faciamus tamen & hos esse amores alios, è Sara certe nulla dæmoni esse *oblectatio* potuit, cum eius neque corpore potiretur, neque animo tam casto & sancto delectaretur: longeque alia, quam ipse vellet, omnia illius essent opera, verba, & cogitata. *Vtilitatem* verò dæmoni aliquam important, qui scelera consectantur, &, ad ea consectandum, alios quoquo modo pertrahunt. Quemadmodum ergo canes & accipitres venator, retia & hamos piscator, mancipia & iumenta sua dominus diligit: ita improbos & qui aliis improbè viuendi auctores sunt; verbi causa, hæresiarchas, meretrices, sodales & hortatores lasciuos amat dæmon. Sed nullo modo Sara talis. quin potius & seipsam ipsa, & quoscunque poterat, ab illius laqueis abstrahebat. An vero tandem in amoribus dæmoni Sara esse potuit, quia eam *alius*, cui dæmon amicus, amabat? Solet enim fieri, vt amicorum nostrorum amicos, etiam quos nunquam viderimus; amemus. Sed quis dæmonis amicus illam diligeret? Erat ipsa DEO cara, & Angelo bono, bonisque parentibus & qui eius virtutem norant, bonis aliis. At inter hos & dæmonem, inimicitiæ omnino implacabiles. Viri quidem illi, qui nimia ipsius potiundæ cupiditate flagrabant; dæmoni amici dici queant, sed ea tantum ratione, qua domino mancipium, rugienti leoni præda, carnifici sons, igni ligna & oleum.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Quid, de occisorum Saræ maritorum causa, in Græco textu posita, tandem sentiendum?

SI, vt propositis hactenus quæstiunculis probatum; neque ob naturam, neque ob aduentitiam vllam corporis, aut animi bonitatem, neque ob vllam ex vllis obsequiis, dictis aut factis oblectationem & commodum, neque ob alterius alicuius amicitiam dilexit Saram dæmon, quomodo textus idipsum Græcus affirmat? Quomodo interfectorum eius virorum causa in amorem istum confertur? Videtur idem Græcus rem totam insinuare, dum non simpliciter ait, dilectam à dæmonio illam fuisse: sed ipsum *audisse* Tobiam. Plurimum vero interest, an scriptura diuina quidpiam affirmet, an affirmare alios tradat. Quod affirmat illa, non potest non esse semper verissimum. Quod affirmare alios tradit, verissimum semper est id eos affirmare: sed quod ij affirmant, falsum esse potest, vt Numerorum 13. v. 29. 32. 34. 1. Mach. 8. v. 15. Ioan. 8. v. 48. Tobias verò ait se audiuisse ipsam viris septem traditam fuisse, & (paucula licet verba interponat) omnes à dæmonio esse occisos, quia illam amabat. Duo priora verè ipsi narrata erant, vt è consequentibus omnibus perspicuum: sed tertium, quod, tanquam posterioris causa refertur; à veritate alienum est. Solet enim fama rebus quibusdam veris falsas non raro causas, suspiciones, & coniecturas appingere. neque falsas tantum, sed ineptas etiam, vulgares; è triuio & imperitorum fece petitas. Falsum profecto dæmonem hominum vlli verè amicum esse, vti hactenus instituta euicit disceptatio: vulgi tamen imperitia, esse quandoque

amicis-

amicissimum opinatur. *Omnium*, ait Lactantius lib.2. cap.15 *dæmonis fallaciarum ratio, expertibus veritatis obscura est. Prodesse enim eos putant, cum nocere desinunt, qui nihil aliud possunt, quam nocere.* Ista vero, qualicumque, & qualiumcunque opinatione, in primis gaudet veterator ille; ipsamque vt in hominum animis gignat, alat, augeat, & amplificet, omni omnis calliditatis, fraudum, technarumque artificio elaborat. Fingit & mentitur bona se quædam mortalibus procurare, vel quædam ab iis mala depellere, quæ omnino nulla sunt. Exiguum quandoque, in minimis quibusdam corporis aut fortunæ bonis, vel opis vel opellæ quidpiam dat: sed eo modo, quo ad hamandis piscibus, in ferrato hamo, escæ frustillum; capiundis, extrema hyeme, summaque niue auiculis granulum aliquod obiicitur. vt incautos videlicet nos decipiat, verissimisque animi bonis exspoliet, grauissimis perpetuisque animos & corpora nostra suppliciis afficiat. Serpens est *cunctis terræ animantibus callidior* 2. Genes. ver. 1. eius cogitationes vaferrimæ & tectissimæ sunt 2. Cor. 2. vers. 11. cum tenebrarum incola sit, imò & tenebræ ipsæ, in lucis tamen Angelum sese transfigurat 2. Cor. 11. ver. 14.

——— cui nomina mille.
Mille nocendi artes.

Atque hoc vnum illa, quæ tam multiplex obiiciebatur, experientia efficit: non autem verè quemquam à dæmone diligi, prout & omnium exitus perpetuo probauit. Sanè & in hominibus, omnium illi teterrimi & nocentissimi hostes censentur, qui, per fictam quandam amicitiæ speciem, per minutula quædam vel munuscula vel obsequiola fallunt, & enecant, circumlitum scilicet melle venenum porrigentes. Quod si quis ob paucula interiecta verba; hunc ipsum fuisse Tobiæ narratum amorem negaret, negare tamen idem non posset, quin tanquam Tobiæ ipsius opinionem, vel suspicionem scriptura eundem amorem commemoraret. Sed nunquid necesse bonorum sanctorumque virorum opiniones & suspiciones omnes veras esse? Neque scriptura quid ea quidem in re veri esset, narrauit, sed quid ille putarit. Et, si à fama & volitante tum rumore nolis, vnde illi quæso ista mens? Quis eum amari à dæmoniis homines docuit? quis pudicissimam sanctissimamque Saram? A vulgi ergo sermunculis totus hic iunioris Tobiæ sermo, quem Chaldæus textus, & noster negligendum putauit; Græcus recitauit: sed recitauit tantum, non approbauit.

QVAESTIVNCVLA X

Si amasset ipsam, cur eius viros interfecisset?

Ex eadem officina est illud alterum, quod quæst. 1. quærebatur; quomodo è dæmonis, erga virginem, amore fieret, vt violentas eius sponsis manus iniiceret, eosque interimeret? Vulgo enim ea erat deliratio, fœminarum amoribus dæmones implicari. Virtutis porro & honestatis amor tantum abest vt ęgrè ferat alios nobilissimæ illius formæ, quam animo intuetur; amatores esse, vt quam plurimos eodem illo amore affici plurimum gaudeat, idque pro viribus conetur, vt, quoad eius fieri potest; speciem illam omnes videant, suspiciant, expetant. Is verò in quo commodi proprij & ineptæ alicuius lætitiæ ac iucunditatis ratio habetur, particeps alios consortesque respuit. sed omnium maximè contentiosa, pugnax & cruenta ea riualitas, quam libidinis commouet intemperantia. Quidquid enim riualium alteri datur, hoc sibi surreptum dolet. Dimidium scilicet rei amatæ, vti de suo, apud Lucianum Adonide, facinorosa illa Venus querebatur. Et *fœmina*, vt Georg. 2. cecinit Poëta;

- - - sæpè superbos.
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna silua formosa iuuenca:
Illi alternantes multa vi prælia miscent.
Vulneribus crebris. Lauit ater corpora sanguis.

QVAESTIVNCVLA XI.

Quomodo ijs, quæ obiecta, respondeatur.

DVo sunt, initio quæstionum istarum, obiecta. *Vnum*, posse naturali mentis acie dæmonas rem aliquam perspicere, ac iudicare bonum, honestum & pulchrum. Conceditur non illibenter, cum D. Thoma 1. par. q. 64. art. 1. sed quod exinde colligebatur, posse dæmonas rem illam eandem amare, non admittitur. Sunt enim in dæmonas, quæ liberam ipsius voluntatem iam deprauenr, tot &

[illegible] honorum, [illegible] pulcherrimum, D E V S [illegible] *Sapientum.* [illegible] D. Thom. [illegible] [illegible] D E V S [illegible] *naturaliter amatur ab omnibus. Quicumque* [illegible] [illegible] *quae interdum* [illegible] *voluntati contrariantur. Et hoc modo* [illegible] D E V S [illegible] *naturaliter diligat plus* D E V M *quam se ipsum. Alte*-[illegible], quæ [illegible] illud Tertul-[illegible] de velandis virginibus, c. 7. & [illegible] propter Angelos [illegible] 1. Corinth. [illegible] illud Authoris quæstionum ex vtroque testamento mixtim, quæst. 11. [illegible] *Apostolus* [illegible] *Quem nemo principum huius sæculi cognouit. Hi sunt principes & potestates,* [illegible] *sub se habentes,* [illegible] *sub nomine fatorum voluptates* [illegible] *unt, prout eis* [illegible] *fuerit.* [illegible] *enim quos diligunt* [illegible] *Et* [illegible] *quod diligit, quia & ipsi diuersas habent voluptates,* [illegible] *alius munera, alius voluptatem* [illegible] *procurant,* [illegible] *odia,* [illegible] *& impedimenta.*

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quæ, in Latino textu, eorundem Saræ maritorum occisorum causa? vbi de matrimonij vsu, & fine.

QVAM istorum cædis causam attulit textus Græcus, auditione tantum, inanibúsque vulgi [illegible] Latinus, [illegible] Chaldæo fonte, [illegible] aliquem, summa [illegible] eruditio-[illegible] Raphaelem [illegible] 16. & 17. Nam quod, apud [illegible] quod [illegible] tribus & co-[illegible] Catholicus, [illegible] Raguel & Sara [illegible] Angelus, [illegible] [illegible] legis [illegible] filiam dat, [illegible] [illegible] magis quam [illegible] Duarum [illegible] causarum *prior est*, quod illi Saræ nostræ proci, D E V M [illegible] Id [illegible] non *de physica exclusione* intelligendum. D E V M [illegible] naturæ [illegible] diuina præsentia & immensitate [illegible], vllo e [illegible] sed *de ethica*, [illegible] spiritum [illegible] & illud [illegible] Apocal. p. 5. ver. 2. [illegible] Fecerunt [illegible] apud Danielem [illegible] *euerterunt* [illegible] *istorum* [illegible] D E V S [illegible] significatur. [illegible] quod [illegible] sicut equus & mu-[illegible] intellectus, [illegible] habet potestatem dæmonium, [illegible] matrimonio, [illegible] D E V S, Genes. 2. [illegible] & 24. Matth. [illegible] & [illegible] D E O ipso præ-[illegible] Volui enim D E V S, vt matrimonium in-[illegible] generationi [illegible] conseruetur & propage-[illegible] opera [illegible] ver. 22. [illegible] cap. 8. [illegible] & Sacramentum. De [illegible] D. Augustinus lib. [illegible] Genesi [illegible] & libro de bono coniugij [illegible] Fulgentius epist. [illegible] [illegible] Thessalonicenses, [illegible] [illegible]

communionem, liberorum procreationem, pudicitia [illegible] viro non [illegible] gratia. D. Basilius lib. de Virginitate. [illegible] *in Domino nubere*, 1. Corinth. cap. 7. *Non, vt [illegible] mancipium voluptatibus carnis ad [illegible] protrahi, [illegible] eligere. Matrimonium propter liberos, non propter voluptatem esse debet,* inquit Stromatum secundo Clemens. ideoque Menander [illegible] *liberos tibi [illegible] trado filiam.* Omnino [illegible] lib. 6. de Legibus Plato [illegible] matrimonium [illegible], vt relinquat quis [illegible], id est, liberos, qui [illegible] pro se. [illegible] paulò post: [illegible] id est. *Oportet perinde gignere, & educare liberos, qui vitam tanquam lampadem [illegible] tradant, vt [illegible] D E V M colentes iuxta ipsius legem.* Hoc [illegible] natura, hoc recta ratio, D E V S [illegible] O. M. à nobis requirunt.

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Cur occisos Saræ maritos equo & mulo, confert S. Raphael? vbi &, de matrimonij vsu, iterum.

FACTVM id videtur, *primò* quidem, vt ad [illegible] Psalmi 31. locum alluderet Angelus, eumque in memoriam omnibus redigeret. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. *Deinde*, vt [illegible] quædam [illegible]. Est enim equus libidinosus, & [illegible] quidem à primis [illegible] ætate [illegible], vt [illegible] Aristoteles lib. 6. de Historia animalium, c. 22. *Equus, [illegible]* [illegible] *Et solas [illegible] omnium tam fœminarum, [illegible].* Quid? [illegible] hospites [illegible] Diomedis equi? An non [illegible], quibus, vt Græcorum habet interpretatio, [illegible], ad [illegible] hospites cogebat, ipsisque postea interficiebat, [illegible]. Quid verò vulgare illud vult, [illegible]. *[illegible] equum [illegible]* [illegible] de causis [illegible] Philosophus, lib. [illegible]. de generatione animalium cap. [illegible]. Iam [illegible] vates [illegible] indicarunt. *[illegible]*, inquit Ieremias Dominus cap. 5. ver. 7. & 8. *& in domo meretricis luxuriabantur. Equi [illegible] facti sunt. [illegible] ad vxorem proximi sui hinniebat.* *[illegible]*, ait Ezechiel cap. 23. ver. 19. & 20. *[illegible] fornicationes [illegible]: & insaniuit libidine super [illegible], quorum carnes, sunt vt carnes asinorum & sicut fluxus equorum, fluxus eorum.* Mulus verò ad libidinem etiam intemperans, sterilis tamen adeo est, vt [illegible] & prodigiis [illegible] partus [illegible], vti à [illegible] lib. 8. cap. 44. aliisque traditum. Nam quia Theophrastus in Cappadocia, ab [illegible] in Syria, [illegible] doceri lib. 1. de historia animalium, cap. [illegible]. & lib. [illegible] cap. [illegible]. Aristoteles. Hinc, vti Pierius lib. [illegible] Hieroglyphicorum scriptor, [illegible], [illegible] solent veteres [illegible], mulum [illegible] pingere solebant. Vult [illegible] brutorum istorum [illegible] nibus [illegible] S. Raphael ab [illegible], [illegible] impotentiam, [illegible], & [illegible] ad honestam liberorum procreationem, non ad [illegible] tantum voluptatem referendum. D. Augustinus lib. 1. de nuptiis & concupiscentia cap. [illegible]. *Qui non [illegible], hoc [illegible], [illegible] ex [illegible] primi in [illegible] transferant* C [illegible] *[illegible] gloriantur, [illegible] obscœnitas, vt [illegible] matrimoniales tabulas, [illegible] non est [illegible] vera pudicitia coniugalis.* Enchiridii cap. 78. *Petere, ait, [illegible] non est peccatum, [illegible] non [illegible]; quod est [illegible] sed [illegible], [illegible] adulterium, [illegible] rum malum. [illegible], [illegible], tentante Satana, [illegible]. [illegible], vt [illegible] Apostolus* 1. Corinth. 7. *Hoc autem dico secundum veniam, non secundum imperium. [illegible] Apostolus [illegible] fateatur.* Et libro de bono coniugali, cap. [illegible]. *[illegible], ait, [illegible] gratia non habet culpam [illegible] propter [illegible], venialem habet culpam, adulterium vero [illegible] habet culpam, ac per hoc, melior est quidem ab omni [illegible] continentia quam vel ipse matrimonialis concubitus, qui fit causa gignendi.*

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Cur libidinosos omnes, vt septem istos, non obtruncat Asmodæus?

POTESTATEM *super eos*, inquit textus, *habet, qui coniugium ita suscipiunt, vt Deum à se & sua mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus.* Cum vero nocendi sit cupidissimus, cur equis & mulis tam multis parcit? cur in eorum cæde cunctatur? Sane verò potest ad omne pœnæ peccatorum genus quæstio hæc transferri. Escis vetitis tam multi hodie vescuntur, intemperantissime tam multi cibo se & potu ingurgitant, cur, vt Adamus, non plectuntur? Cur tot parricidæ Caini pœnas effugiunt? Cur sulphure ac pice, Sodomorum instar, quidam non deflagrant? Cur adulteri & arrogantes tot, Dauidicis flagellis non vrgentur? Itemque in similibus, de quibus Lucæ 13. A poëtarum quodam responsum est, quod multorum ore laudatur.

Si, quoties peccant homines, sua fulmina mittat
Iuppiter, exiguo tempore inermis erit.

At Christiano indigna sententia. Etiamsi totos dies fulminaret, sulphure ac pice plueret Deus, ipsius nunquam exinanirentur armamentaria. Neque enim quemadmodum finitum, finiti ablatione consumitur, ita & infinitum: neque effecta, quantumuis innumerabilia, quæ extra se molitur Deus, diuinam ipsius vim, vlla ex parte minuere, fatigare vel exhaurire possunt. Sunt verò cur libidinosos omnes non interimat dæmon, causæ, partim *generales*, partim *propriæ*. *Illæ* videntur ad tres reuocari posse. Prima est, quod à se constitutum naturalem rerum ordinem, etiamsi hominum sceleribus irritetur, inuertere ac immutare Deus haud statim velit: sed improbos eum vitæ cursum, quem ipsis natura concedit, agere libenter patiatur. Hanc enim ob causam Matthæi 5. *Solem suum oriri facit super bonos & malos: & pluit super iustos & iniustos.* Licet enim aliam creaturis legem figere potuisset, nunc tamen vera hæc Senecæ oratio, lib. 4. de beneficiis, cap. 28. *Rex honoratis & indignis dat congiarium. Frumentum publicum tam fur quam periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum, quisquis ciuis est. Cum aliquid est, quod tanquam ciui, non tamquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuersum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo.* Et paulo post. *Quædam in medio ponuntur. Tam bonis, quam malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura publicauit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur, non in his, quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas.* Altera porro causa est, vt homini spatium, si velit, resipiscendi concedat Deus, & summa eius, vtraque causa, bonitas, ob quam merito à nobis amari colique debeat, elucescit. *Existimas*, inquit Apostolus Rom. 2. versi. 3. *ò homo qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* Tertia, vt quantò se iam impunitius peccare sentiunt improbi, tanto grauiora certo sciant, quæ ipsos manent futura supplicia. Legi posset libello de iis, qui serio à Numine corripiuntur, Plutarchus. Ideoque S. Paulus loco citato, *thesaurizandi* verbo vtitur, vt pœnæ magnitudinem demonstret. Neque enim vbi pecuniolæ quippiam, vel pretiosæ vestis & opum modicum est, thesaurum appellamus. *Propriæ* verò, præter generales istas, causæ possunt è personis & rerum, de quibus agitur, circumstantiis duci, quemadmodum de libidinosis aliis hæ iam occurrunt. *Prima*. non sunt fœminæ omnes, in quas nonnullorum effusior libido est, tam sanctæ, castæ, Deoque caræ, vti Sara erat, ideoque qui hac abuti volebant, puniti, non qui alias. Vnde ipsa met cap. 3. versi. 19. *At ego*, ait *indigna fui illis, aut illi forsitan me non fuerunt digni. Secunda*. viro hanc alteri, meliori, castiori, & digniori nubere volebat Deus, quemadmodum & ipsa ibidem, non falso, suspicatur. *Tertia*. extraordinario miraculo suam Deus erga homines prouidentiam & beneficentiam declarare statuerat, cum, eidem vt sui opera, vnius cæcitati mederetur, alterius castitati patrocinaretur. *Quarta*. intererat diuinæ gloriæ, vt quid contra impuros dæmonas vnus aliquis Angelus, piorumque hominum preces & suspiria valeant, cognosceremus. *Quinta*. dæmoni in scelestos homines, duplex potestas est. *Vna* summa, quantam diuinæ iustitiæ seueritas postulat, & hæc, in Tartaro tantum ipso, postea quam è vita iam excessum, viget. *Altera* magna quidem, sed restricta semper & modificata, ne pro immanitate illa crudelitatis dæmon exerceat, quam vel naturæ, vel alius quicunque diuinæ gloriæ ordo, etsi nobis parum quandoque cognitus, requirit. Et huius intermedia est, hac in vita, istarum potestas, quæ interdum ad animum duntaxat modo, interdum etiam ad corpus, & ad vtrumque, mulctandum porrigitur.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

An absque potestate à Deo accepta possit contra homines, dæmon aliquid?

NIhil omnino potest. Nam Matthæi 6. ne capillum quidem è capitibus nostris, absque Dei nutu excidere docemur. Et cap. 8. non possunt in porcos inuadere dæmones, nisi eis à Christo Domino potestas sit. Iobo vero, etsi votis ardentissimis cuperent, an calamitatem vel plagam inferre minimam, nisi concessisset Deus; potuissent? *Satanas,* inquit l. 2. contra aduersarium legis c. vltimo D. Augustinus, *cum habeat semper cupiditatem nocendi, nocere cuiquam non potest, nisi ab omnipotente acceperit potestatem. Quid aliud non solum in libro Iob, quem profecto iste non accipit* (ipse scilicet legis aduersarius, eodem & modo & iure, quo hodierni Ecclesiæ aduersarii Tobiam aliosque nonnullos non accipiunt) *sed etiam magis in Euangelio declaratum est, vbi spiritus immundi nec in porcos ire[illegible]rent, nisi hoc illis, benignus ipse Saluator, petentibus, quos certe in abyssum posset relegare, concederet. rem necessariam docere nos volens, vt scilicet nouerimus, multominus eos posse, sua potestate nocere hominibus, qui nec pecoribus, qualibuscunque poterunt. Hanc autem potestatem Deus bonus, occulta nobis iustitia dare hominibus potest: iniuste non potest.* Et libro de diuinatione dæmonum. *Accipiunt.* ait *dæmones sæpe potestatem & morbos immittere, & ipsum aerem, vitiando morbidum reddere: & peruersis atque amatoribus terrenorum commodorum malefacta suadere.* Quid, quæso, Magi, Sagæ, impiique alii, dæmonum ope non facerent, si quod iis liberet, diuino etiam concessu, liceret? Magicas præstigias incredibili studio auebat discere Imperator Nero. Magos vndique omnes accersebat, pecudes, hominesque immolabat. Nihil tamen omnino assequutus est, vt scribit lib. 30. cap. 2. Plinius, ne tanti [illegible]rum Tyranni sæuitia, sæuissimorum etiam spirituum adminiculo [illegible]aretur, magisque accenderetur. *Nulla profecto,* inquit ibi Plinius, *sacra, barbari [illegible] ferique ritus, non mitiora, quam cogitationes eius fuissent.* Quin & iidem ipsi Acherontei carnifices, statim atque vllum nostrum grauiore paulo culpa obstrictum viderent, ilico accurrerent, adsolarent, violentasque crudeliter manus inferrent. *Nemo,* ait apud Cassianum collatione 7. cap. 22. Serenus, *posset non dicam inuenum, quos videmus in hac eremo constantissime commorari, sed nec perfectorum quidem tantis taliumque hostium agminibus circumseptus, in eremo singularis habitare, si in ipsis dæmonibus esset, pro voluntate sua, nocendi vel attendendi facultas atque libertas. Quod euidentius etiam Domini saluatoris nostri confirmat sententia quam pro humilitate hominis assumpti, protulit ad Pilatum ita dicens, Iohan. 19. Non haberes in me vllam potestatem, nisi datum tibi fuisset desuper.* Similia in D. Gregorio lib. 3. Dial. cap. 21. lib. 1. Moral. cap. 9. & sequentibus, D. Cypriano de oratione Dominica.

QVÆS TIVNCVLA XX.

Ob quæ peccata dæmoni, contra homines, potestatem concedat Deus?

COncedit ipse quidem [illegible]dum ob aliqua, quæ si humani iudicii lance ponderarentur, essent non admodum grauia. vti apud Cassianum collat. 2. cap. 13. & [illegible] cap. 17. apud D. Gregorium lib. 1. Dialog. cap. 4. [illegible] vt ab omni delicto siue magno siue paruo fugiendum semper intelligamus. Est tamen ob ista minutiora, infrequentior potestatis huius concessio, vel vt à maioribus [illegible]que saltem valde abhorreamus, dum nouo [illegible] supplicio ea persequi Deum videmus. [illegible] varia sunt. *Primum infidelitas.* vnde & [illegible] in Baptismo, exorcismi. *Alterum hæresis.* vti [illegible] Eusebius [illegible] historiæ cap. 35. Nicephorus lib. 6. cap. [illegible] A dæmone interfectum Oecolampadium scribit ipsemet Lutherus lib. de Missa [illegible], Carolstadium Basilienses ministri, & ex iis Lutheranus Erasmus Alberus libro contra [illegible]. Lutherum [illegible] subitanea & improuisa morte sublatum cum [illegible], alii quidem aliter, sed [illegible] suo [illegible] per[illegible] [illegible], cum [illegible] Medici [illegible] vel ignoc[illegible] se [illegible], vel apoplexiam fingerent: ipse vero [illegible] Medicus [illegible], [illegible], prout ipse [illegible] Loc[illegible] fol. 734. [illegible]. *Tertium* est diuinorum *sacramentorum vel contemptio,* vel [illegible], vt ex Eusebio iam dicto, & ex Turriano in libr. 3. Constitut. Apostol. cap. 17. amplius cognosci potest. *Quartum ingratitudo.* Matthæi 12. vers. 44. 45 & cap. [illegible] 26. vers. 5. *Quintum, superbia &* [illegible] Reg. 18. *Sextum,* quod [illegible] loci proprium est, *libido.* Sic enim, prout iam vidimus, [illegible] periclitantur. [illegible] Symmachus [illegible] Romæ præfecti filius apud D. Ambrosium [illegible] Cornelius Gallus [illegible], & Titus Atherius eques Romanus apud Valerium lib. 9. cap. 12. Plinium lib. 7. cap. 53. [illegible] apud Fulgosium lib. [illegible] cap. 12. [illegible], & [illegible] de quibus Cantipratensis Thomas lib. 2. c. 30. n. 26. 27. 38. 55. Sic & [illegible] apud S. Gregorium lib. 1. dial. ca. 9. Sed S. Prosper libro de diuid. [illegible] c. 6. *Nostra* [illegible]

[illegible]

temporibus, Aspere Vicos *Carthagini constituto, hoc signũ diabolicum monstrosumque quod illic accidit, quis illius patriæ ciuis ignorat? Quædam iuuencula, Araba natione, ancillæ Dei habitum gestans: cum in balneo lauans, simulachrum quoddam Veneris impudice respiceret, & se ipsam, eique se consimilans, domicilium se diabolo præbuit. Statim ille leo, qui rugiens circuit, quem quærebat inuenit. Meatus igitur gutturis ipsius occupans, nullum cibum, nullumq; potum traiiciens, per septuaginta fermè dies totidemq; noctes, ieiunium sibi diabolus ex capta, possessoq; vase exhibuit.* Nostris etiam temporibus, non ita pridem vir fide dignus, accidisse narrabat, vt obscœnam, in caupona quadam parieti affixam imaginem Miles contemplatus, eam sibi à caupone vendi postularet. quam cum emptam reuellere sicumque auferre vellet, confestim, eodem in vestigio, à dæmone miser humi afflictus & occisus est. Sũt tamen etiam causæ quędam bonæ, cur & bonis nonnunquam molestum esse dæmonem Deus patiatur: sed alia tamen ratione, quam improbis. Dum sponsos istos ille interimebat, nunquid & Saræ & Ragueli, eiusque matri luctum non afferebat? Sane verò, ideoque & illum, *inimicum* suum vocant infra cap. 8. v. 18. *Satana*, inquit Cyprianus lib. de oratione dominica, *potestas dupliciter aduersus nos datur, vel ad pœnam, cum delinquimus, vel ad gloriam cum probamur.* Videatur Sulp. dial. 1. c. 14. Cassianus collation. 2. c. 28. sed quæstionum iam satis.

Tres porro nuptiarum noctes primas quemadmodum transigere debeat, sua cum sponsa Tobias præscribit Angelus v. 8. vt vna scilicet precibus inuigilent, à reque vxoria sese penitus abstineant. Et primà quidem isto modo peracta nox valitura erat ad fugandum demonium. Secunda ad copulationem sanctorum Patriarcharum imitandam, in qua fuisse notant Hugo & Carthusianus sanctimoniam & pudicitiam, Tertia, ad benedictionem filiorum consequendam, & videntur istæ duæ posteriores noctes postulare, duo bona, quæ in Patriarcharum coniugio fuerunt, πολυτεκνίαν & εὐτεκνίαν. Quarta nocte, virginis acceptio conceditur, sed cum timore Domini & cum maiore filiorum desiderio, quam voluptatis ipsius amore. An huiusmodi verò trium noctium continentia omnibus adhibenda sit cap. 8. dicetur. Vnum verò, quod à D. Prospero l. 2. de vocatione gentium cap. 36. notatum, haud prætereundum. *Orationum*, ait, *solicitudinem diuinæ electionis proposito non resolui, vno testimonia euidenter probabo, vt cætera studio breuitatis omittam. In libro igitur Tobiæ ad filium eius* Tobiam Raphael angelus *dicit: Memor esto mandatorum patris tui, quoniam præcepit tibi accipere debere vxorem de genere patris tui. Et nunc audi me, frater, noli computare dæmonium illud, sed postula eam. Et scito quoniam dabitur tibi hac nocte vxor, & cum intraueris cubiculum, tolle de iecore piscis illius, & impone super carbones, & odor manabit, & odorabitur illud dæmonium, & fugiet, & non apparebit circa illam omnino in perpetuum. Et cum cœperis velle esse cum illa, surgite primum ambo & deprecamini Dominum cœli, vt detur vobis misericordia & sanitas. Et nolite timere, tibi enim destinata est ante secula, & tu eam sanabis. Quamuis ergo quod statuit Deus, nulla possit ratione non fieri studia tamen non tolluntur orandi, nec per electionis propositum liberi arbitrii deuotio relaxatur, cum implendæ voluntatis Dei ita sit praordinatus effectus, vt per laborem operum, per instantiam supplicationum, per exercitia virtutum fiant incrementa meritorum, & qui bona gesserint, non solum secundum propositum Dei, sed etiam secundum sua merita coronantur. Ob hoc enim in remotissimo ab humana cognitione secreto; præfinitio huius electionis abscondita est.* Hæc ille, vnde simul cognoscas licet, quæ Græci hoc in loco textus versio, eo tempore fuerit. Sed, quod ait, *Noli computare dæmonium illud*, idem valeat ac si diceret. *Nullam ipsius habeas rationem, ipsum, quasi magnum & formidabile quidpiam, ne formides; quin potius ipsum contemne atq; despice.* Græcè siquidem est, τοῦ δαιμονίου μηδένα λόγον ἔχε. id est; *dæmonii nullam rationem habe.* Ille autem de Vocatione Gentium, liber, tribui à quibusdam solet S. Ambrosio, apud quem tom. 2 positus legitur, in quo & citata verba sunt.

CAPVT VII.

1 *INgressi sunt autem ad Raguelem, & suscepit eos Raguel cum gaudio.*
2 *Intuensq; Tobiam Raguel, dixit Annæ vxori suæ: Quam similis est iuuenis iste consobrino meo?*
3 *Et cum hæc dixisset, ait: Vnde estis iuuenes fratres nostri? At illi dixerunt: Ex tribu Nepthali sumus ex captiuitate Niniue.*
4 *Dixitq; illis Raguel: Nostis Tobiam fratrem meum? Qui dixerunt: Nouimus.*
5 *Cum multa bona loqueretur de eo, dixit Angelus ad Raguelem: Tobias, de quo interrogas pater istius est.*
6 *Et misit se Raguel, & cum lacrymis osculatus est eum, & plorans super collum eius,*
7 *Dixit: Benedictio sit tibi fili mi, quia boni & optimi viri filius es.*
8 *Et Anna vxor eius, & Sara ipsorum filia, lacrymatæ sunt.*
9 *Postq; autem locuti sunt, præcepit Raguel occidi arietem, & parari conuiuium. Cumq; hortaretur eos discumbere ad prandium.*
10 *Tobias dixit: Hic ego non manducabo neque bibam, nisi prius petitionem meam confirmes, & promittas mihi dari Saram filiam tuam.*
11 *Quo audito verbo Raguel expauit, sciens quid euenerit illis septem viris, qui ingressi sunt ad eam: & timere cœpit, ne forte, & huic similiter contingeret: & cum nutaret & non daret petenti vllũ responsũ,*

12 *Dixit ei Angelus: noli timere dare eam isti: quoniam huic timenti Deum, debetur coniunx filia tua: propterea alius non potuit habere illam.*
13 *Tunc dixit Raguel: Non dubito, quod Deus preces & lacrymas meas in conspectu suo admiserit.*
Num. 26. 6. 14 *Et credo quoniam ideo fecit vos venire ad me, vt ista coniungeretur cognationi suæ secundum legem Moysi: & nunc noli dubium gerere quod tibi eam tradam.*
15 *Et apprehendens dexteram filiæ suæ dextræ Tobiæ tradidit dicens: Deus Abraham & Deus Isaac, & Deus Iacob vobiscum sit, & ipse coniungat vos, impleatque benedictionem suam in vobis.*
16 *Et accepta charta fecerunt conscriptionem coniugii.*
17 *Et post hæc epulati sunt benedicentes Deum.*
18 *Vocauitq; Raguel ad se Annam vxorem suam, & præcepit ei, vt præpararet alterum cubiculum.*
19 *Et introduxit illuc Saram filiam suam, & lacrymata est.*
20 *Dixitq; ei: Forti animo esto filia mea: Dominus cœli det tibi gaudium pro tædio quod perpessa es.*

COMMENTARIVS.

ECbatana veniunt, & in Raguelis domo, cum huius filia Sara nuptias init Tobias. Sunt autem in Hebræo & Græco plures, quam in Latino, interpositi sermones, cum eandem rem plures, vt amicorum salutatione fit, dicerent. Conferatur caput hoc cum Genes. 24. Magna siquidem plurium similitudo.

QVÆSTIVNCVLA I.

An necesse fuerit, maritorum aliorum necem, mortisque periculum Raguelem Tobiæ indicare vers. 11.

D. Ambrosius l. 3. de Officiis cap. 14. significat filiarum magis, quam domorum, aliarumue mercium vitia celari posse: ipsum tamen Raguelem laudat, quod indicarit, eumque apud Ciceronem lib. 3. Officiorum, Philosophis ista disputantibus anteponit. *Raguel*, inquit, *præcipue formam honestatis expreßit, qui contemplatione honestatis, cum rogaretur vt coniugium daret, vitia quoque filiæ non tacebat ne circumuenire petitorem tacendo videretur.* & paulo post *Iustus vir plus alienis timebat, & malebat sibi nuptam manere filiam, quam propter nuptias eius, extraneos periclitari.*

QVÆSTIVNCVLA. II.

Quot viri Saræ mortui, & quales?

AMbrosius loco citato numerat tantum sex. At isto libro, capite 6. v. 14. & infra cap. 8. vers. 12. & hoc etiam capite 7. in Hebræo numerantur septem. Quales vero moribus fuerint superius dictum: quales sanguine, dicendum. Opinor istos vel septem fratres illos fuisse, de quibus Matthæi. 22. vel certe alios propinquos, quibus, vt in Ruth expositum est, nuptiæ istæ debebantur. Nã *primo* Saducæi quasi de nota historia probata. & sæpe inter Iudæos disputata, loquuntur. *Secundò*. Ibidem significantur omnes statim post nuptias mortui. Nam de primò dicitur γαμήσας ἐτελεύτησε quasi diceret. *statim*, idemque de reliquis subditur. *Tertiò* superius c. 6. versu. 12. & hoc cap. 7. v. 14. dicitur, deberi Saram Tobiæ, eiusque hæreditatem secundum legem Moysi. quasi videlicet cæteri propinquitatis gradus adhibiti iam essent, & ad Tobiam res iam rediisset. *Quartò*. Quia causa alia non affertur, cur septem istis Sara vxor esse non debuerit, quam quod Deum non timuerint v. 12. In hac enim eæ continentur causæ, de quibus disputatum supra cap. 6. Non fit vero apud S. Matthæum, octaui huius mariti. Tobiæ scilicet, mentio, quia ad quæstionem ibi propositam, eiusque intricatam difficultatem satis erant septem illi.

QVAESTIVNCVLA III.

Quomodo iidem Saræ viri mortui?

HOc, ait c. 6. v. 14. Tobias, *audiui, quia dæmonium occidit illos.* Id vero falsum minime fuisse, summa omnium consensio est, & textus ipse demonstrat. Nam ibidem v. 17. idcirco subdit Angelus in quos accipere soleat dæmon potestatem, & c. 8. v. 3. idem dæmon apprehenditur & religatur, deincepsque vers. 18. tamquam inimicus, qui Raguelem persequeretur, excluditur. itemque cap. 12. v. 3. à Sara dæmonium compescitur, ne videlicet, quemadmodum septem alios, ita & Tobiam interimeret. Ideo enim & fossa fodiebatur cap. 8. ver. 12. Et omnium clarissimè cap. 3. v. 8. *Asmodeus occiderat eos.* Sed quonam eos mortis genere occidit? Venerabilis Beda in antea expositum caput, eos à dæmone raptos asserit. Sed iis tum sepulchro, minime opus fuisset. Qui enim hic

rapiun

rapiuntur, aut quo deuenerint ignoratur, aut certe aliquem in locũ remotiorẽ, vt de sepultura eorum cogitari vix possit, transferuntur. Dicebat vero Raguel c. 8. v. 12. *Ne forte simili modo euenerit ei, quo & ceteris septem illis viris, qui sunt ingressi ad eam.* Ideoque forte ita exponi V. Beda queat, vt *raptos* dicat, quasi è medio sublatos, seu, è viuorum numero raptos, eo loquendi modo, quo vtitur Sapiens sapientiæ 4. v. 11. *Raptus est ne malitia mutaret intellectum eius.* Modum vero, speciemque mortis patefacit, in Græco, supra cap. 3. ver. 8. irata & contumeliis dominam proscindens famula. Dicit enim, οὐ συνιεῖς ἀποπνίγουσά σου τοὺς ἄνδρας? id est. *Non intelligis, quæ viros tuos suffocasti?* Nam quod fecerat Asmodæus, hoc linguax mendaxque in dominam conferebat ancillula, *Suffocatio* porro duplex est. *Vna* quæ ad vitam quidem eripiendam tendit, sed tanta nondum est vt eripiat, nisi magis intendatur & augeatur. Et sic à Platone & Thucydide dicitur æstus πνῖγος. vnde calidior aër & locus apud Galenum & Plutarchum πνιγώδης. Sic ephialtes, seu suppressio nocturna, cuius & mentio antea incidit, postea que cap. 8. recidet, suffocare solet: & idcirco à Themisone & Paulo Ægineta lib. 3. cap. 25. πνιγάλιον, & πνιγαλίων vocatur. Sic denique cibi quidam suffocant, & febris & apud Demosthenem atque Lucianum, ira. Quid seruus ille nequam Matthæi 18. vers. 28? Nonne suis ipse manibus conseruum *tenens, suffocabat eum, dicens: Redde quod debes? Altera* suffocatio est, quæ tantopere increscit, vt vitam penitus aufferat: siue aliquo iam dictorum modorum fiat, siue alio, vt aquis, quemadmodum Marci 5. porci suffocantur: siue laqueo, qui apud Hesychium ideo πνιγετὸς dicitur, vnde, & apud Aristophanem ὁδὸς εἰς ᾅδου πνιγηρά, via, *quæ ad inferos ducit, suffocatoria.* Dæmon igitur septem istos Saræ sponsos, maiore ista & letali suffocatione suffocauit, vel intercluso spiritu, nimioque feruore, cum & ipsi libidine nimia inflammati arderent: vel assumpto ad tempus, corpore, iniectisque in illorum colla manibus: vel aliquo etiam laqueo sceleratas eorum fauces obstringendo: vel demum ephialte grauissimo ipsos ita premendo, vt respirare, seseque mouere nihil possent. Hoc enim mortis genere, quando diuina ei iustitia concedit libentissime crudelissimus tortor iste vtitur, & vsus verè est contra illos, de quibus c. 6. quæst. 20. Cum Symphoriani vrbis præfecti filius, voluptatum flammis totus ardens, scelerata *Sanctam Agnem manu contingeret, cecidit in faciem suam, & præfocatus à diabolo, expirauit,* inquit serm. 90. D. Ambrosius. Quin & pro immani sua crudelitate quosdam etiam interdum offocare carnifex ille nititur, quos tamen diuina mirabiliter bonitas conseruat. Vir nobilis & valde religiosus à quodam Imperii principe, vt eius confessionem audiret, vocatus erat. Timens vero diabolus, ne per sacram confessionem, è peccatorum, inferorumque laqueis princeps ille solueretur, ipsum intempesta nocte Confessarium suffocare voluit, ni sacris precum verbis, fuisset eius furor cohibitus, vti refert lib. 2. cap. 29. n. 23. Cantipratenus. Arcadius vero Cypri Archiepiscopus & ex eo S. Damascenus oratione 3. de imaginibus, *contigit,* ait, *vt vir quidam mercator ciuitatis Antiochenæ grauis molestia ab improbo dæmone affligeretur, diuque angeretur, adeo vt spirandi facultate interclusa suffocaretur. Hic profectus ad sanctum Simeonem est, & eius precibus ita sanitatem assecutus, acsi nihil vnquam perpessus esset.* Si quis vero contendat, canonem Episcopi 26. quæst. 5. omnem illius occidendi potestatem dæmonibus negare, quod neque in melius, neque in deterius creaturam vllam transformare possint, ideoque neque è viuo animali cadauer efficere, occurrendum, agi eo loco de propria dæmonis potestate, vt per se ipsum absque Dei nutu id possit, ne, vt ibi dicitur, creator, & diuinitate aliqua præditus existimetur. Deinde loquitur etiam canon de perfectorum animalium in alia perfecta translatu & vera metamorphosi. Cadauer vero num eiusmodi?

QVAESTIVNCVLA IV.

Vbi & quando iidem, à dæmonio suffocati?

IN Græco cap. 6. ver. 14. ἐν τῷ νυμφῶνι *in thalamo nuptiali,* suffocati dicuntur, cap. 7. v. 11. ὁπότε ἐὰν εἰσεπορεύοντο πρὸς αὐτὴν, ἀπέθνησκον ὑπὸ τὴν νύκτα. *quando ingrediebantur ad ipsam Saram, moriebantur sub noctem.* Et cap. 3. ver. 8. δαιμόνιον ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, πρὶν ἢ γενέσθαι αὐτοὺς μετ' αὐτῆς, ὡς ἐν γυναιξί. *dæmonium eos interfecit, priusquam cum ea ipsi fuissent, vt in mulieribus,* id est, *priusquam vxoriam cum ea consuetudinem habuissent vti moris est.* seu vt Hebræorum alter ait, *prius quam cum ea cubuissent,* & alter, *priusquam appropinquarent ad eam, more vniuersæ terræ.* At in Latino cap. 3. vers. 8. *Asmodæus occiderat eos, mox vt ingressi fuissent ad eam.* Quod ita Baduellus accipit, quasi diceret S. Hieronymus, eos cum ea congressos esse. *Sed omnes,* addit, *Hebræi, quos quidem viderimus, illos ante congressum, necatos fuisse memorant.* Id tamen haudquaquam vel S. Hieronymus, vel textus noster inficiatur, cum de ingressione loquatur, qua in Saræ thalamum & cubiculũ ingressi sunt viri illi: quam etiam ingressionem nominauit Græcus cap. 7. v. 11. & paulo ante vidimus ὁπότε ἐὰν εἰσεπορεύοντο πρὸς αὐτὴν *quando ingrediebantur ad ipsam.* At hoc Baduellus videre noluit, sed, vt aliam in sententiam lectorẽ abduceret, vertit sub noctẽ *qua erant ad eã accessuri interierunt.* quasi nõ accessissent. Ad ipsam ergo accesserunt, qui eius thalamum inierunt: ad ipsam non accesserunt, quia eam non inierunt. Atque hinc patet, illibatam integramq; penitus virginem Saram fuisse, cum Tobiæ in ma-

trimonium collocaretur. Vnde cap. 3. ver. 12. dum Græcè dicitur, *vnius ipsorum nominata non est*, ad veterem illam consuetudinem respicitur, qua à maritis vxores cognominabantur, non simpliciter, sed quando ex iis prolem habebant, vel ab iis saltem cognitæ fuerant, Isaiæ 4. *Inuocetur nomen tuũ super nos*. Sic Maria Cleophæ, f. vxor & aliorũ aliæ dictæ sunt. Hinc vero intelligitur, quam verũ sit illud apud Bensirã prouerbiũ. *Sponsa ascendit in thalamũ, nec quid ei euenturũ sit, nouit*. vt, in lætissimis etiam rebus animi semper modestam & sanctam quandam solicitudinem retineamus. cum vt addit in Syrochaldaico Boderianus, iuxta Latinorum prouerbium. *Inter calicem & os*, multa soleant intercidere. O quam facilis è summo gaudio in luctum summum catastrophe è nuptiali thalamo in feralem tumulum. *Incertum est*, ait epistola 26. Seneca, *quo te loco mors expectet. Itaque tu illam omni loco expecta*.

QVAESTIVNCVLA V.

Quomodo Sara eiusque Parentes, viros illos periculi non monebant?

QVi eos, vt Tobiam ver. 11. monuerint, non dubitat loco citato D. Ambrosius. iis tamen petentibus & vrgentibus vt assentirentur boni parentes, plura iis argumenta fuere. *Primum*, prolis desiderium, cum orbitas & sterilitas probro tunc esset. *Alterum*, nulla sceleris proprii conscientia. *Tertium* spes de meliore successu, quod sperarent, preces, lacrymas & ieiunia sua exaudita superius cap. 3. & hic ver. 13. *Quartum* iuris, quod habebant, vsus. Nam quemadmodum c. Quoniam nemini, de coniugio leprosorum dicitur, *Leprosi si continere nolunt, & aliquam quæ sibi nubere velit, inuenerint, liberum est eis, ad matrimonium conuolare*: ita, cum priorum funera viderent posteriores, si tamen ducere vxorem Saram volebant, liberum ei erat annuere, ipsorumque nuptias non recusare.

QVAESTIVNCVLA VI.

Quomodo à Saræ nuptiis, priorum morte, non absterriti posteriores?

FElICITER *sapit, qui alieno periculo sapit*, inquit ille, *optimumque*, ait Plinius lib. 28. cap. 5. *aliena insania frui*. E contrario, *Nimium*, inquit Augustinus, *praeceps est qui transire contendit, vbi conspexerit alium cecidisse*. Videntur vero istos ad nuptias inuitasse. *Primum*, eximia Saræ forma. *Secundum*, ardentissimus illius amor. *Insanos fateamur amores*, inquit liber nonus Metamorphoseos. *Tertium* hæreditatis, quæ illi soli, quia vnigenita erat, debebatur, cupiditas. *Quartum* ius propinquitatis, de quo supra.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quomodo, vt filiam Tobiæ daret, tam cito persuasus Raguel?

MAGNO ad persuadendum momento fuit. *Primo*, coniugii desiderium ob posteritatis & Ecclesiæ conseruandæ ac fulciendæ amorem. *Deinde* coniugium talis cum tali. id est, bonæ cum bono, propinqui cum propinqua. *Tertio* Raphaëlis nomen, grauitas, orationis suauitas, actionũ prudentia, eorum quæ dicebat probabilitas, formæ dignitas: sed omnium maximè, vis quædam, qua, interiore modo, Raguëlis Annæque mentes Angelus tantus & per eum Deus afficiebat, vti notat Carthusianus.

De nuptiarum adhibitis iam ritibus postea.

CAPVT IIX.

1 *POstquam vero cœnauerunt, introduxerunt iuuenem ad eam.*

2 *Recordatus itaque Tobias sermonum angeli, protulit de cassidili suo partem iecoris, posuitque eam super carbones viuos.*

3 *Tunc Raphael angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deserto superioris Ægypti.*

4 *Tunc hortatus est virginem Tobias, dixitque ei: Sara, exurge, & deprecemur Deum hodie, & cras, & secundum cras: quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertia autem transacta nocte, in nostro erimus coniugio.*

5 *Filii quippe sanctorum sumus, & non possumus ita coniungi sicut gentes, quæ ignorant Deum.*

6 *Surgentes autem pariter, instanter orabant ambo simul, vt sanitas daretur eis.*

7 *Dixitque Tobias: Domine Deus patrum nostrorum, benedicant te cœli & terræ mareque & fontes, & flumina & omnes creaturæ tuæ, quæ in eis sunt.*

8 Tu fecisti

8 *Tu fecisti Adam de limo terræ, dedistiq; ei adiutorium Heuam.*
9 *Et nunc Domine tu scis, quia non luxuriæ causa accipio sororem meam coniugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in sæcula sæculorum.*
10 *Dixit quoq; Sara: Miserere nobis Domine, miserere nobis, & consenescamus ambo pariter sani.*
11 *Et factum est circa pullorum cantum, accersiri iussit Raguel seruos suos, & abierunt cum eo pariter vt foderent sepulchrũ.*
12 *Dicebat enim: Ne forte simili modo euenerit ei, quo & cæteris illis septem viris, qui sunt ingressi ad eam.*
13 *Cumq; parassent fossam, reuersus Raguel ad vxorem suam dicit ei:*
14 *Mitte vnam ex ancillis tuis, & videat si mortuus est vt sepeliam eum, antequam illucescat dies.*
15 *At illa misit vnam ex ancillis suis. Quæ ingressa cubiculum, reperit eos saluos & incolumes, secum pariter dormientes.*
16 *Et reuersa, nunciauit bonum nuncium & benedixerunt Dominum, Raguel videlicet & Anna vxor eius.*
17 *Et dixerunt: Benedicimus te Domine Deus Israel, quia non contigit quemadmodum putabamus.*
18 *Fecisti enim nobiscum misericordiam tuam, & exclusisti à nobis inimicum persequentem nos.*
19 *Misertus es autem duobus vnicis. Fac eos Domine plenius benedicere te: & sacrificium tibi laudis tuæ, & suæ sanitatis offerre, vt cognoscat vniuersitas gentium, quia tu es Deus solus in vniuersa terra.*
20 *Statimq; præcepit seruis suis Raguel, vt replerent fossam, quam fecerant, priusquam elucesceret.*
21 *Vxori autem suæ dixit, vt instrueret conuiuium, & præpararet omnia quæ in cibos erant iter agentibus necessaria.*
22 *Duas quoq; pingues vaccas, & quatuor arietes occidi fecit, & parari epulas omnibus vicinis, cunctisq; amicis.*
23 *Et adiurauit Raguel Tobiam, vt duas hebdomadas moraretur apud se.*
24 *De omnibus autem, quæ possidebat Raguel, dimidiam partem dedit Tobiæ, & fecit scripturam, vt pars dimidia, quæ supererat post obitum eorum, Tobiæ dominio deueniret.*

COMMENTARIVS.

INchoatæ nuptiæ, omni cacodæmonis impedimento sublato, lætè, diuque perficiuntur, & prima nuptiarum nocte Tobias tria facit. Asmodæum scilicet eiicit: orationi, cum Sara vacat: post cum eadem, citra venerem vllam somnum capit. *Cassidile* vero à Budæo libro de Asse exponitur bulga vel penula. sic dictum, vt Lyrano & Carthusiano videtur, à cassibus, quibus reticulati quorundam sacculi similes sunt, vt in opsonatoribus, piscatoribus & mercenariis ad vineam, vel opus aliud euntibus, crebro videmus. Hugoni vero placet à similitudine cassidis, seu vt apud Propertium, & Virgil. lib. 11. Æneidos, à similitudine cassidæ. Videtur enim pro *cassita*, in Festo legendũ *cassida*. Dicitur vero hic *pars iecoris* prolata, cum tamen cap. *6. cor* etiam memoratum esset. Hebraicè tam hic, quam ibi, eiusdem cordis mentio tantum fit: Græcè vtrobique. vtriusque, sicut in D. Athanasii Synopsi, in V. Beda, & interprete nostro cap. *6*. Ideoque hic in Latino textu, ex hepate cor etiam subintelligendum. Carbones viui, sunt candentes. Adduntur Græcè & Hebraicè nonnulla, de quibus sequenti c.9.

Nunc in quæstiones aliquot eundum.

QVÆSTIVNCVLA. I.

Sitne; per hepatis fumum, dæmon expulsus?

NEgant ex hæreticis nonnulli, vt Wittakerus, Ionas, & Lutherus. Ille libro primo contra Duræum fol. 72. exclamat. *Quis vnquam propheta, aut Apostolus Dæmones hoc modo abigendos esse docuit? Paulus vniuersam Christiani hominis panopliam descripsit, 1. Thes. 6. qua tecti nullis Dæmonum viribus, superemur. Hoc vero mirificum telum, quo hunc dæmonem repulit Tobias, numquam nobis commendat.* Verum, pari modo, contra S. Paulum, suo sudario & semicinctio Dæmones profligantem Actorum 19. ver. 12. contra ipsum etiam Dominum & Saluatorem Iesum ieiunio expellendos, profitentem Matth. 17. ver. 21. sycophantari nonne liceret? Neque enim vel ieiunia, val sudaria, vel semicinctia in illa D. Pauli *panoplia* recensentur: neque eidem Apostolo totum Ecclesiæ armamentarium exponere propositum fuit, sed præcipua quædam armorum genera commendare. quæ tamen ipsa ne à Tobia quidem nostro prætermissa sunt. Insignem enim eius fidem, & religiosissimã in oratione, pernoctationem legimus: ipsum vidimus stare succinctum lumbos suos in veritate, & indutum loricam iustitiæ. Similis mihi Massalianis videtur Wittakerus, qui vnicum dæmonas eiiciendi modum putabant, ipsam scilicet, quam aliis pœnè omnibus Christianorum cæremonias vilipensis immodicè prædicabant, orationem, prout in Panopliæ par. 2. tit. 22. ab Euthymio traditur. Ionas vero in symposiacorum Lutheri cap. 59. huic ipsi Luthero dicebat, *stultam rem esse per hepar istud, diabolũ esse expulsum.* Respondit Luth. *Diabolus vtpote fortis & vehemens aduersarius nõ sic ex-*

pellitur, Habet enim Goliæ hastam, qua aduersum nos pugnat & sine intermissione nos tentat. Præterea Deus armat & instruit ipsum, acuit illi arma sua: dat ei stimulum, vel ferrum, quod hastili suo præfigat suam scilicet legem, qua nos ferociter inuadit. Nullam sapiens ille Ionas causam, cur *stultitiam*, hoc sancti Raphaelis factum vocasset attulerat: sed sapientiæ nouum oraculum Lutherus, duas vel tres proferre voluit, verum vanitatis & stultitiæ plenissimas. Prima. *Est diabolus fortis & vehemens.* Quid ergo? vinci, vel solo iussu, ab Angelo, non potuit? Altera. *Goliæ hasta nos semper oppugnat.* Quid inde? Ergo nunquam expellitur? Tertia. *Eum Deus armat.* Luthero iudice, non Dauidem Saul contra Goliathum armat, sed Goliathum Deus contra nos, & quidem sua sanctissima lege, vt ea Diabolo ferrum sit, quo nos iugulet, sed qui ab Angelo, iecore incenso, exigi dæmonem non potuisse censet, mirum quam ridiculis, fœdis obscœnisque ipse modis, eum, verbo exemploque suo, profligandum doceat. Laudat enim, aduersus Diabolum, ioca, ludosque varios, auocationem à legis diuinæ cogitatione, vini haustum largiorem, cibum redundantiorem. *quia in tentationibus*, inquit, *centies tutius est ieiunare, quam edere ac bibere.* Commendat etiam aduersus dæmonis tentationes, *doctoratus gradu ornatum esse, ventris* (dicto venia sit) *crepitus edere*, itemque dæmoni *dicere*, vt, quam quis deiicit aluum, *& olera odoretur & edat* pœnè S. Cyrilli Hierosolymitani Catechesi. 6. cohortatio me, vt verba Sophi huius ascriberem, induxisset: ea tamen rerum, nominumque fœditate commentarium iam istum conspurcare ausus non sum, videre, si quis cupiat omnia poterit in Symposiacis cap. 24. & 26. Abs te tantum Whitakere, quæro, hæccine in tua illa *panoplia*? Hiccine tui, Luthere, contra *Goliæ hastam*, thoraces?

QVÆSTIVNCVLA II.

An, contra dæmonem, fumo huic efficientia vlla tribuenda?

Ex iis, qui dæmonem, iecoris fumo, exactum concedunt, non sunt omnino nulli, qui eum fumum nihil effecisse, sed merum tantummodo signum fuisse sentiant, sed ii tres in partes abeunt. *Quidam* enim volunt totam hanc iecoris incensionem eo tantum adhibitam, vt se hominem esse, non Angelum, Angelus persuaderet. *Alii* fumum eundem aiunt signum fuisse temporis tantum, quo dæmon expelleretur. Refert vtramque hanc opinionem *liber de Dæmoniacis*, cap. 48. num. 696. *Tertii* placet fuisse signum tantum efficacitatis & virtutis precum Tobiæ. Ita Lyranus cap. 6. & ex eo hæreticus etiam Munsterus. Quæ quæstioni huic subseruiant, dicta sunt non pauca 1. Reg. 16. Sint iam propositiones quatuor.

Prima *Fumus iste non fuit signum humanitatis Angeli.* Primò. Quia superuacaneum superstitiosæ obseruationis periculum hominibus dedisset Angelus, cum satis alias tectus esset, variisque modis aliis, & dæmonem extrudere & se ipsum occulere potuisset. Secundò peccasset mendacio cap. 16. ver. 8. dicendo, *valere ad extricandũ omne dæmoniorum genus.* cum reuera nihil valere, ipse nosset optimè.

Secunda *Non fuit etiam tantummodo temporis, quo dæmon expelleretur, signum.* Primò. Quia cap. 6. ver. 5. Latinè, Græcè & Hebraicè dicuntur hæc vtilia, vt ex iis medicamenta fierent. Quæ verò ad faciendam medicinam, vtilia sunt, ea non signa tantum sunt. Secundò ibidem v. 8. de cordis particula dicitur: *Extricat omne genus dæmoniorum*, id est, extricandi vim habet. Nam tunc *omne* dæmoniorum genus non extricabat sed vnum tantummodo. Ideoque sententia eadem est, atque dum dici solet, herba ista vel potio, phlegmata, ex hominibus, omnia educit: febres omnes lenit, id est, educendi & leniendi vim habet. An verò falsum quod ait Angelus? An vti vani quidam agyrtæ & theriacopolæ, verba dat meraque, medio in foro, nugas vendit? Tertio hoc cap. 8 Græcè dicitur, ἔλαβε τὴν τέφραν τῶν θυμιαμάτων, καὶ ἐπέθηκε τὴν καρδίαν τοῦ ἰχθύος καὶ τὸ ἧπαρ, καὶ ἐκάπνισεν. ὅτε δὲ ὠσφράνθη τὸ δαιμόνιον τῆς ὀσμῆς, ἔφυγεν εἰς τὰ ἀνώτατα Αἰγύπτου. Tobias *accepit cinerem seu prunam thymiamatum, & imposuit cor piscis & hepar, fumumque fecit & quando odoratus est dæmon odorem, fugit ad Ægypti suprema*: Hebraicè vero, *Percepit Asmodæus odorem & fugit.* Ecce, clarè significatur, dæmonem, vi percepti odoris fugisse. Alioquin fumus iste tantum à Tobia & Sara, quibus abeuntis dæmonii tempus significari oportebat, visus dici debuisset, vt intelligeretur dæmonium abiisse. Quemadmodum apud nos hodie, & olim, dum iubentur dæmonia sui, è corporibus obsessis, abitus signum aliquod edere. Quartò, fel non tantum fuit signum temporis, quo visus restitueretur, vt infra dicam. Ergo neque cor & hepar temporis modò signum, quo abiret Dæmon.

Tertia. *Non fuit tantum signum virtutis precum.* Primò, iisdem ferè argumentis probatur, cũ citata verba non significationem solam, sed agendi etiam efficacitatem quandam fumo huic tribuant. Secundò, suffecisset quodlibet aliud suffimentum thureum, vel myrepsicum, præsertim cum huiusmodi odoris genus, ad eam significationẽ vtratius & accomodatius foret, vel certe satis esse debuisset fumus de quocunque piscis parte, vel è iecore cuiuscunque animalis, verbi gratia, arietis, capite superiori, mactati; neque fuisset opus tanto itinere, tantoque labore, vna cum sarcinis aliis, cor & hepar illud, huc afferre.

Quarta

Quarta. *Fumo huic, aduersus dæmonem efficientia quædam fuit.* Patet ex dictis. Cum enim à Raphaële Angelo adhibitum non frustra fuerit, neque solam aliquid significandi, vti probatum est, vim habeat, efficientia ei quædam tribuatur, oportet. Deinde omnia pœnè, quibus propositio secunda firmata, istam etiam quartam, & quidem directè confirmant. Numquid & diuinæ iustitiæ consentaneum, eos qui sese Deo æquiparare voluerunt, superbissimos spiritus, corporatis nunc rebus subiici, & earum quasdam in illos efficientiam quandam exercere? Accedunt tamen suffragatores non aspernandi Guilelmus Parisiensis libro de vniuerso. Dionysius Carthusianus hoc loco, Vallesius sacræ Philoso. cap. 28. Petrus Gregorius Tolosanus Syntagmatis Iuris lib. 34. cap. 22. Bartholomæus Faius in Energumenico, Franciscus Georgius tom. 6. problem. 119. Hieronymus Mengus in Flagello dæmonum, documento 3. Sed *obiiciuntur argumenta duo.* vnum cap. 6. ver. 8. non generatim dicitur, omnibus hominibus, iecur valere ad dæmonis expulsionem, sed tantum speciatim. *ipsi Tobiæ, si ponat.* Est hoc Abulensis argumentum loco citato 1. Reg. cap. 16. quæst. 46. Sed Græcè & Hebraicè generatim dicitur. Et vero in Latino, est vsitatus loquendi modus, quo licet medicamenti alicuius virtus generalis sit, alicui tamen dici solet, *si hoc accipias:* vel, *Recipe hoc.* Alterum argumentum cap. 8. ver. 3. dicetur: *Tunc Raphael apprehendit dæmonium.* Ergo temporis duntaxat signum fumus fuit. Respondeo: Nonnumquam in Latino quædam quæ in Græco & Hebraico non sunt, asseri, supra monstraui. idque hoc loco fit, neque tamen temporis, quo Dæmon extrusus, hoc loco signum ponitur: sed altera quædam actio subiungitur, quæ à Raphaele tunc facta est, dæmonis scilicet colligatio.

QVAESTIVNCVLA III.

Sitne fumi huius efficientia naturalis?

SVpernaturalem esse tradit loco citato Vallesius, quam illi fumo Deus indiderit, eo modo, quo inferorum ignibus, vt in damnatos spiritus agerent, concessit. & confirmari posset ista opinio, illo ipsius Victoriæ q. 6. de Magia, argumento, quod laudat in 2. 2. disp. 6. q. 13. puncto 2. noster de Valentia. *Non est super terram potestas, quæ comparetur diabolo, qui factus est, vt nullum timeret,* Iob. 41. ver. 24. At si de supernaturali potestate agatur, certum est, esse aliquam quæ Dæmonem vincat & superet. Ergo scriptura illa de naturali potestate accipienda est. ideoque & fumi huius, qui Asmodæo fugam imposuit; efficacitas non à natura, sed à superiori principio iam extiterit. *Naturalem* vero censet Faius loco itidem indicato. quam ab ipso creationis primordio, in illam naturam Deus contulerit: Idemque Tolosati Gregorio numero 9. & 10. capitis antea nominati, videtur. qui & num. 2. qualitatem istiusmodi, qua, per antipathiam, obsistant dæmonibus nonnullæ res; dicit non è quatuor elementorum compositione pendere, sed ex tota, vt dicitur, substantia, & ex proprietate à DEO eis indita. Mihi harum sententiarum alterutra si amplectenda esset, supernaturalem potius quam naturalem fumi huius vim fuisse opinarer. Sed mediam ingredi viá quid prohibeat? Potest siquidem *rerum efficientia triplex* considerari. *Vna.* quæ merè naturalis. *altera*, quæ merè supernaturalis. *tertia*, quæ mixta. *Prima* patet. *Supernaturalem* verò appello paulo vulgarius, quæ supra, vel præter vsitatum physicum efficiendi modum, quippiam efficit. ideoque merè, isto modo supernaturalis est, quando res quæpiam quidpiam efficit, nulla insita sua vi, sed solius causæ superioris imperio & voluntate, estque bona vel mala. *Bona* quando à Dei vel Angeli boni voluntate actio est. *Mala*, quando à dæmonis, vt si dæmon superior aliunde inferiorem egredi iubeat. *Mixta*, quando Dei Angeliue boni aut mali actio interuenit, sed ipsa nihilominus corporea res aliquid ad vnum eundemque effectum, insita sua vi operatur: siue per modum instrumenti, quod ad aliquem effectum vim, ex naturali sua dispositioue, quandam habet (id quod instrumentis omnibus necessarium quidam senserunt) siue per modum causæ veluti adiuuantis: etsi qui cum ea simul agit, adiutorio nullo egeat. Rursumque. siue hæc efficientia sit ab elementorum certa quadam, etsi admodum occulta, temperatione: siue ab ipsamet rerum substantia. Nam de hisce, differendi non iam locus Et mixta hæc, similiter bona vel mala est. *Eam vero efficientiam in rerum natura esse.* planum ex eo fieri potest, quod & contradictionis implicationem nullam, & congruentiam non paruam habeat. Quidni enim congruat, vt quemadmodum puram, absque physicorum corporum actione vlla, efficientiam suam habent spiritus, & absque spirituum actione, corpora suam vita & inter se connexam coniunctamque quandam habeant? Mihi ergo de iecoris nostri fumo hæc videntur.

Primò *Fumi aduersus dæmonem efficientia fuit quadantenus naturalis.* Quia, vt supra indicatum, Angelus cap. 6. ver. 8. vim efficientiamque istam eo modo describit, quo naturales rerum vires contra morbos, describi solent. *Cordis, ait, eius particulam si super carbones ponas, fumus eius extricat omne genus dæmoniorum, siue a viro, siue a muliere.* Quis Dioscorides, Plinius, aut Matthiolus insitam herbæ vim alier enunciet? Quibus aliis verbis, quæ natura suggerit medicamenta eloquantur Theophrastus, Hippocrates, & Galenus. Res naturalis recensetur, *cordis particula:* præpa-

præparatio item naturalis. *si super carbones ponatur*. Verbum deinde, quod agendi vim importat, additur, *extricat*, id est, extricandi & expellendi vi præditum est, vt supra dictum. Neque c. 6. ver. 7. Tobias, nisi de naturali harum rerum vi, rogat, cum ait, *Quod remedium habebunt ista, quæ de pisce seruare iussi?* Raphaelem enim hominem tantummodo putabat, sed qui non frustra seruari hæc vellet, peritiamque ipsorum efficacitatis aliquam haberet. Hoc enim & Raphael ipse vers. 5. indicarat: *Sunt hæc necessaria, ad medicamenta vtiliter*. Et in Græco modum exponit, paulo quidem aliter quam in Latino vers. 8. sed ita tamen, vt eadem omnia, & paulo fortè clarius, indicet: Ἐάν τινα ὀχλῇ δαιμόνιον, ἢ πνεῦμα πονηρὸν, ταῦτα δεῖ καπνίσαι ἐνώπιον ἀνθρώπου ἢ γυναικὸς καὶ μηκέτι ὀχληθῇ. id est *Si vexet aliquem dæmonium vel malus spiritus, oportet hæc* (cor & hepar) *suffumigare coram homine vel fæmina, & non vexabitur amplius.*

Secundò, *Videtur naturalis hæc efficientia, non tum primo simpliciter, sed in creationis principio, ab ipso naturæ authore, cordi & iecori fuisse impressa.* Primo quidem quia Angelus eo ipso quo medicamenta esse ait cap. 6. significat vim quandam medicandi fixam & constantem iis inesse. Secundo consentaneum videtur, vt Deus, quemadmodum aduersus eos, quos post Adami lapsum futuros videbat, morbos & vlcera, medicas quibusdam rebus vires indiderat: sic etiam inderet aduersus Dæmones, quos non animas tantum, sed & hominum corpora læsuros præuidebat.

Tertiò. *Non fuit eadem efficientia merè naturalis.* Probatur primo, ratione prioris opinionis, quę initio proposita est. Secundo, si pura puta physica vis in hoc, aliisque huiusmodi contra dæmonē remediis inesset, posset dæmon medicamenta istiusmodi nobis vel abscondere, vel eripere, vel debilitare, vel contraria illis medicamenta obiicere. Tertio, possent solis radicibus & medicamentis hominum aliqui dæmonia expellere, contra Iobi sententiam c. 41. vers. 24. de qua supra. Quartò, quia nidoribus, alioquin etiam tetris, delectantur dæmones, vt ex Porphyrio refert Eugubinus l. 8. philosophiæ cap. 30. Quintò, quia superiore cap. 6. in Hebraico & Græco textu, non tantum vis dæmones abigendi rebus istis tribuitur, sed ita etiam abigendi, vt *nunquam* reuertantur, cum alioquin medicamenti vi euanescente, redire possent. Solent enim præsentem duntaxat morbum medicamenta depellere, non autem efficere, vt reuerti nunquam possint.

Quartò, *Concurrerunt cum suffimenti huius vi naturali, potissimum tria, quæ supernaturalem insignem vim conciliarent.* Primum fuit remotio causæ, ob quam dæmoni sæuire concessum erat. Non enim vt alii viri septem, fœda libidine flagrabat Tobias, neque vt illi, ad mulierem adhinniebat. Secundum. Preces Tobiæ & Saræ tam præteritæ, quam præsentes, quæ quidem fuerunt duplices. Aliæ quidē in ipso statim ingressu thalami, vt ex thymiamatibus, de quibus paulo post colligitur: Deinde post epulsum dæmonem, aliæ. ne vmquam scilicet ille reuerteretur. vers. 4. Et huc etiam spectant *thymiamata*, quæ in Græco textu ponuntur, dum non iam simpliciter *carbones*, aut *carbones viui*, sed *pruna*, vel *cinis thymiamatum* sumptus dicitur, & in Hebræo additur *thuribulum*, quia vt videtur, vnà cum precibus, odores, diuinæ maiestati, reuerentiæ cultusque causa, incenderunt sancti isti coniuges. Addi etiam possunt Raguelis & Annæ orationes, de quibus cap. 7. vers. 13. *Dixit Raguel. Non dubito quod Deus preces & lacrymas meas in conspectu suo admiserit.* Immo & ipsius etiam Raphaelis, separato in cubiculo rum versantis & orantis oratio momenti plurimum attulit. Tertium. Significatio duplex in isto fumo. Prior est significatio passionis Domini, vt ex D. Augustino suprà dictum est, eumque secutus D. Prosper lib. de promissionibus & prædicationibus p. 2. 39: *Mysticum*, ait, *actionis huius hoc est, quod ex interioribus piscis & dæmon fugatus est, & Tobias illuminatus. Hoc agit piscis magnus ex passione sua Christus, purgans Mariam, a qua expulit* septem dæmonia. Et postea. Ἰχθὺν *namque Latine piscem, sacris literis, maiores nostri hoc interpretati sunt ex Sibyllinis versibus colligentes quod est Iesus Christus Filius Dei Saluator; piscis in sua passione decoctus, cuius ex interioribus remediis, quotidie illuminamur, & pascimur.* Posterior significatio est extinctionis seu debilitationis earum partium, quæ ad libidinem incitant. Cum enim faciat *splen* ridere, cogat amare *iecur*, & in scriptura, etiam *cor*, Prouerb. 4. Matthæi 15. dum in cinerem & fumum cor & iecur rediguntur, significatio eius, quod dictum est, apparet. Atque huc in hymno, quem in Sabbati Matutino Ecclesia concinit, respexisse videtur S. Ambrosius, cum ait: *Lumbos iecurque morbidum: Adure igni congruo. Accincti vt sint perpetim: Luxu remoto pessimo.*

QVÆSTIVNCVLA IV.

Iecoris huius exemplo, possintne sensilia, contra dæmones, alia quædam remedia probari?

ANtimonium, contra omnes penè morbos laudat noua eorum, qui Paracelsistæ dicuntur, Medicorum hæresis. Ego verò, quod contra dæmonia nobis præsidio sit, antidæmonium iā requiro. Et spiritale quidem potissimum est, sed de eo, quod sub sensum cadit, vt iam agatur, facit nostri iecoris incensio. Sunt enim, qui omne quod corporatum, & sensile sit, id contra dæmonas cassum prorsus & etietue censeant, vt ipsæ Paracelsistarum parens Theophrastus Paracelsus, qui parte

parte 1. Philosophiæ, [illegible] tantum, quæ dæmonas exterminent, remedia nobis à Christo Domino data contendit, [illegible] scilicet quandam immediate ab illo manantem, deinde *orationem & ieiunium*. [illegible] libro occultæ philosophiæ, *paucos hactenus dæmonas expulsos*, [illegible], *quia ceremoniæ*, quæ sensus videlicet ferire solent, *adhiberentur*, tandemque eo progreditur, vt dicat, *Theologum nullum, nisi Magia peritum, dæmonas eiecisse*. Contra vero, alii [illegible], herbas, lapides, arma, verba, & id genus alia [illegible], ad eijciendos vel abigendos dæmonas laudibus efferunt. Peruulgatam sane inquit Abulensis 1. Reg. cap. 16. quæstion 43. esse opinionem suffimagationibus dæmones profligari. Et lib. [illegible] cap. [illegible] Paulus: *Plerosque, ait, video existimare, nihil non herbarum vi effici posse, sed plurimum esse [illegible] cognitas*. De reliquis postea. Nam corpora hæc antidæmonia, possunt bifariam considerari, generatim & speciatim. Prior modus iam tenendus, & *primo* quidem a Paracelso quæro, an expellendorum dæmonum potestas ita simpliciter à Christo Domino manet, vt nihil omnino, quod sensus incurrat, adhiberi oporteat, an secus? *Si nihil* omnino adhiberi oporteat, D. Pauli sudaria vel semicinctia frustra & vitiose adhibita sint Actor. 19. Lege reuerendissimi Baronii Tomum primum, Anno Domini L VI. *Si secus*, cæremoniis bellum cur indicit? Non commemorabo vetustissimos impositionis manuum, exsufflationis, adiurationis, aliosque generis eiusdem ritus; sed Paracelsum suis ipsius verbis constringo. Vult enim eodem libro, vt ad orationem cogantur dæmoniaci. & cogendi modum hunc præscribit, vt ipsi [illegible] modum, [illegible] quilibet. Non reprehendo cæremoniam, quæ nonnullam Eliæ [illegible]. 3 Reg. 17. continere queat, sed hoc ago, cur post Christum Dominum, à nemine, quod quidem [illegible], ad expellendos dæmones, cæremoniam vsurpet, vsurpatas vero à plurimis, exstirpet? Quas ipsi videlicet excogitant, ea sola placent Nouatoribus. Iam quod à solis Magiæ peritis Theologis, dæmonas eiectos asserit. si malam in partem Magiæ nomine vtitur, est in Ecclesiam Christianam nimis quam contumeliosus, dum, insigne expellendorum dæmonum diuinitus datum munus, ad infames damnatasque artes reuocat. Si vero bonam in partem, prout Magi dicuntur qui ab oriente dominum adoraturi venerunt, Magiam vocat, contra cæremoniarum sanarumque rerum vsum, non modo nihil dicit, sed eum potius astruit. Quemadmodum enim [illegible] detestabilesque Magi tetras detestabilesque cæremonias & res, suis in molitionibus, & præstigiis adhibent: ita è contrario eruditi, sanctique Magi eruditas sanctasque cæremonias & res, in exorcismis, verisque miraculis. *Qui vero suffimigationibus*, herbis aliisue metis aut corporibus, aut corporum certe qualitatibus, tantam in spiritus vim tribuunt, vna illa superius [illegible] sententia & adiuncta ratione [illegible] refelluntur. Sed notandum, omnium rerum naturalium, quæcunque est aduersus dæmonas vis, eam alterutro isto genere contineri. Vel enim *Secundario & indirecte* illos oppugnat & eiicit, vel *primario & directe*. *Prius* accidit, quando, vt in lunaticis, de quibus Matthæi [illegible] humores & corporis affectiones, quibus maxime oblectatur & abutitur dæmon, persanat. Verbi causa, melancholicos & viridiores. Sublata enim materia, & veluti fundamento, cui ille innitebatur ac immorabatur, ei vt excedat, imponi quædam videtur necessitas pro [illegible] libro 2. de quinta essentia Lullii, & lib. 2. de naturæ miraculis cap. 1. Leminius. Parque itidem ratio videtur, si corpus, quod [illegible] ab illo [illegible] circumstat, vel etiam, quod ipse assumpsit ita imminuetur, vt ipsius propositi & energiæ inimicum sit. Sed consulto dixi, *videtur*, quia vere optimos etiam humores deprauare, optima corporum temperatione abuti nequam spiritus potest, in eaque commorari. *Posterius* vero, vt *primario & directe* dæmon ipse petatur, fit, quando, latente vire quadam vi, corporatæ res, tanquam diuinæ manus instrumenta, in ipsosmet spiritus agunt. Breues ergo conclusiunculæ sex illæ sint.

I. *Nullas cæremonias, aut quæ in sensus incurrant, res nullas contra dæmonas valere, falsum est.*

II. *Falsum quoque, meros fumos, herbas aliaque corporata, contra eosdem immediatam vllam vim habere.*

III. *Sed verum cæremonias, & corporea, vel quæ ab iis sunt, sensiles qualitates, si cum spiritualibus quibusdam [illegible] iungantur, valere plurimum.*

IV. *Verum item, corporata & spiritualia [illegible] coniuncta valere plurimum, sed ita interdum bene ac religiose, interdum male ac superstitiose [illegible].*

V. *Verum etiam, bene ac religiose [illegible], quoties a supernaturali Dei angeliue boni concursu vim accipiunt: male ac superstitiose, quoties a dæmonis operatione.*

VI. *Sola ex omnibus, hoc incenti [illegible] exemplo approbari possunt, quæ diuina [illegible] coniuncta habent, & à Dei Angeloue boni concursu vim accipiunt. Cætera omnia [illegible] gnationem, isto cum exemplo nullam habent.*

QVÆSTIVNCVLA V.

An [illegible] antidæmoniacorum sensilium, isto cum exemplo cognatio, internosci quamodo possit?

P[illegible] huiusmodi sensilia dæmonum vim vere frangant, eosque expellant, an [illegible]. Multa enim [illegible], & [illegible], [illegible] credulorum vulgus [illegible] [illegible], quoniam [illegible] veritas nulla. Tenere autem [illegible] [illegible]

alliciunt

assentiri non esse Philosophi, multo minus Theologi. Si ergo vere dæmonibus nihil ista obsistant, Perspicuum satis est, ab iecoris huius, quod vt supra dictum, efficacitatem veram habuit, longe abesse. Si vero vere obsistant, iam *Secundo* videndum, sitne Dei Angelique beati, an infelicis illius cooperatio & concursus. Si prius, habet cum exemplo isto cognationem. Si posterius nullam, vt ex supra dictis clarum. Sed rursum quæritur, quomodo ista, quæ sensu nullo percipitur, cooperatio internoscatur, diuina ne sit vel Angelica, vel dæmoniaca? Docte prudenterque noster de Valentia 2.2. disp. 6. quæst 13. punct. 3. docet vnde partim hoc, partim an sit naturalis vis; internosci non queat: deinde vnde queat. *Nonquit è sola causæ, etiam apud eruditos, ignoratione, non e sola producti effectus præstantia: nō e sola, quæ ordinarie ad effectū esse debet, neq; iam est, causæ proportione: non è solo dæmonis indicio, non è sola eius qui operatur vita impuriore, nō denique e solo fine malo: sed vel e solo operādi modo: vel e sola causæ conditione & circūstantia: vel e sola effectus cōditione, & circūstantia. vel ex ipsa deniq; communi experientia.* Putarem, vt quod videtur paucis dicam, *primo* spectandum an res quæ antidæmonica dicitur, ex natura sua sit vel bona, vel mala, vel indifferens? Si mala, coniecturis aliis quid opus? Nihil ei cum iecore nostro similitudinis, quia huius incensio per se mala non est. Si bona vel indifferens, pergendum *porro*, & spectandum, quinam rei talis, contra dæmonas, vsum vel adhibeant, vel adhibendum primo censuerint. qua homines eruditione prudentia, religione, integritate. *rursum* cuiusmodi modus in illo illius rei, vsu teneatur, an philosophorum Theologorumque placitis consentaneus, an perspicue improbus, an dubius. *Spectandum etiam*, quod vel vnius alicuius boni sapientisque viri, vel fieri si potest, quod plurium tota ista de re iudicium sit, vel qui omnium optimus & certissimus canon, quænam Ecclesiæ ipsius, vel in aliquo decreto, vel in vsu longè lateque, aut pridem admodum & constanter recepto, sententia sit. Si qui rem illam adhibent, homines scelerati sunt, si in modo vanitas aut violatio inest aliqua: si sapientium vel Ecclesiæ iudicia eam improbent, ab exemplo isto diffidere, penitusque dissonare. numquid non iudicanda? Et forent ista generatim satis, nisi de antidæmoniis quibusdam remediis plusculum quid quidam requirerent.

I. *De suffitionibus.*

ESt & hodie harum in exorcismis quibusdam, vsus. Nam in libro, qui *dæmonum flagellum* inscribitur, exorcismo tertio, præcipitur, vt ignis ac sulphur accipiatur, isque tam diu, quoad super iis, quæ ab eo interrogantur, apta veraque respondeat, suffiatur dæmoniacus. Et exorcismo quarto, vt benedicta ruta energumeni naribus admoueatur. Exorcismo sexto, vt accipiatur sulphur, galbanus, assa fœtida, aristolochia, hypericon, & ruta, omniaque propria benedictione benedicantur, in ignemque proiciantur. Quia verò cum *hisce rebus sacræ ad Deum preces coniunguntur, possunt huic nostræ suffitioni non immerito similes videri*, vt non directe tantum & primario energumenorum corpora imminuerent, sed ipsos etiam dæmonas, permixtam illam, de qua supra efficientiam. Refert 2.d.8.a.5.ad 4. D Thomas herbæ cuiusdam fumo effici, vt trabes videātur serpentes. Cæterum fugat odore ipso cominus serpentes serpillum, vt ait lib. 20. cap. 22. Plinius: nasturtium similiter ibidem c. 13. itemque galbam accensi nidor apud eundem lib. 12. cap. 26. animi defectionem, morborumque contagionem teterrimi coriorum cornuumque fœtores, vti docet libr. 2. c. 10. Leuinus. Si diuinum ergo hisce rebus quidpiam, bono receptoque vsu, connexum esset, cur aliquam iis, contra dæmonas efficientiam negaremus? Et vero non in solo Tobia, sed in aliis etiam scriptoribus & ritus & efficientiæ huius nonnulla extant adhuc vestigia. Nam Iosephus lib 8. Antiq. cap. 2. indicat, è Salomonis exorcismorum, quos cum cætero sapientiæ ornatu à Deo ille acceperat, vetustissima formula, fuisse dæmoniacorum naribus radices quasdam admotas, vt earum fumis & odoribus, ipsi ex eorum corporibus, dæmones extraherentur. Thargum Chaldeus Canticorum 4. vers. 6. *Omni die, tempore, quo populus domus Israel tenebat, manibus suis, artem Patrum suorum iustorum, fugiebant dæmones nocentes, tenebriones, & matutini, & meridiani de medio eorum, eo quod maiestas gloriæ domini residebat in domo sanctuarii, quæ ædificata est in monte Moria: & omnes dæmones & spiritus nocentes fugiebant ab odore incensi aromatum.* Hoc is odor esse talle, qui quotidie in thymiamatis altari fiebat. siue qui in sacrificiis quibusdam, siue ex aromaticis quibusdam radicibus alius aliquis, prout res postulasset. Sanctus etiam Iustinus dialogo cum Thryphone, à Iudæorum exorcistis. thymiamata & vincula dæmonibus expellendis adhiberi nihil ita testatur.

Tria tamen sunt, quæ istiusmodi suffimenta displicere, & vt Esaiæ 1. ver. 13 loquebantur nonnulli, fœtere potius faciant. *Primum* quod hoc ipsum in Iudæorum exorcistis reprehendere videatur eo loco S. Iustinus simulque affirmare, idem à Gentilium exorcistis fieri. *Exorcistæ* ait, *vestri eadem, quæ etiam apud Gentes arte adhibita adiurant, incensisque odoribus, & vinculis vtuntur.* *Alterum*, quod huiusce modi odoribus inuitari potius dæmones videantur. idque vt ait S. Augustinus libr. 20 Ciu. cap. 22. *non quia nidore ac fumo sicut nonnulli vani opinantur, sed a homine in fallacia ad errores.* *Tertium*, quod anilis videatur superstitio, eos arbitrari fumo terreri, qui & corporis expertes & at-

tes, & atterrimo pridem fumo, caligini & flammæ aſſuerunt. Narrat, qui Germanice conuerſus eſt Matthiolus, hypericum à mulierculis, circum puerperarum lectos incendi, vt ſpirituum iſtorum iniuriis obſiſtatur. *Hyperici*, ait lib. 2. de quinta eſſentia Lullus, *quod alias dicitur fuga dæmonum, ſeu perforata: ſuffumigatio ſeminis, fugat omnem dæmonem appropinquantem corpori vel domui.* *Primum* tamen illud fœtoris nihil exhalarit, ſi aduerterimus, Iuſtinum Iudæis non ſimpliciter odorum incenſionem vitio dare, ſed eam, quæ abſque DEI veri inuocatione, fiebat. quaſi ſola iſtarum rerum natura, & arte humana depelli poſſent dæmonia. Cum enim dixiſſet, ſolo prophetarum vel aliorum veteris teſtamenti Sanctorum hominum nomine iſta non pelli; adiunxit. *At ſi quis forte veſtrum*, DEI *Abrahami*, DEI *Iſaac*, & DEI *Iacob nomine illa adiuret, fortaſſis obtemperabunt.* *Si quis* ait. quaſi nullus id, vel rarus certè tum faceret. ideoque apponit, *forte*, & ſubdit. *Iam vero exorciſtæ veſtri* & cetera. quaſi clarè diceret. At, DEI nomine, veſtri exorciſtæ dæmonas non adiurant, ſed potius artem, vti Gentiles, quandam adhibent, odoresque incendunt. Et iſti forte ſunt, quos *impoſtores* vocat Vlpianus *l. Præſes §. Medices ff. de extraord. cognit.* *Alterum* ſimiliter expeditur. Nam cum thymiamata, in Deorum vel dæmonum potius honorem, adolentur; iis nequiſſimi ſpiritus eo, quo rectè S. Auguſtinus dicit, modo prolectantur. At eæ, quæ cum Tobitica congruunt; ſuffitiones, in illorum deteſtationem, & contra ipſos, excitantur. & quidem, non vt propitiati placatique obeſſe deſinant, aut non incipiant: ſed vt vis & tormentum iis quoddam adhibeatur: & vel inuiti ac repugnantes, non ſola naturali, quæ nimium infirma vel potius nulla foret; ſed cæleſti diuinaque manu extrudantur. *Tertium* oſtendit, quod ſæpè iam dictum; ſola naturali corporearum rerum facultate dæmonas amoliri velle, vanum & ſuperſtitioſum eſſe, niſi forte, vti antea etiam expoſitum ſecundario & indirectè, dum vel energumenorum corpus, vel cubiculi, lociùe alicuius aër, aliter quam vellet dæmon, afficitur & immutatur.

II. De radicibus & herbis.

DEſcribit lib. 7. belli, cap. 23. Ioſephus radicem, quæ *Baaras* dicebatur. *Hæc*, inquit, *ſtatim eiicit, quæ vocantur Dæmonia, etiamſi ægrotantibus tantum admoueatur.* In antiquitatis verò libro 8. cap. 2. plures huiuſcemodi radices a Salomone indicatas refert, ex quibus, quin *Baaras* illa fuerit. nihil dubij. ſed ecquæ aliæ? *hypericon*, hac in re, tanta quidam vi præditum cenſent, vt id apud ſe ſemper geſtent, variis in ædium partibus collocent, fugam dæmonum idcirco, quemadmodum ſupra Lullus dicebat, appellitent. Narrat lib. 4. enarrationum in Dioſcoridem Amatus Luſitanus, *thapſiam*, apud Conimbricenſes, dæmonibus infeſtam adeo haberi, vt prouerbiali quaſi elogio ipſam ita loquentem faciant. *Eu ſume tom que o diabo fuge, donde eu ſom.* id eſt, *Ego ſum thapſia. quam diabolus fugit, unde ego ſum.* Plinius lib. 25. cap. 4. *pæoniam nigram* Faunorum, in quiete, ludibriis mederi narrat. At Fauni, quid niſi diaboli ſunt? vt ait S. Hieronymus in S. Hilarione, D. Auguſtinus lib. 15. Ciuit. 23. Caſſianus lib. 7. cap. 32. Apuleius lib. de virtutibus herbarum, cap. 71. *herba*, ait, *verbaſci virgultum, qui ſecum portauerit, nullo metu terrebitur; neque beſtiæ, neque occurſus mali moleſtabunt hunc.* Apud Ouidium Faſt. 6. cuidam quidam. magno pro munere

——— Spinam, qua triſtes pellere poſſet
A foribus noxas (hæc erat alba) dedit.

Dioſcorides lib. 1. cap. 100. *Fama*, inquit, *eſt, rhamni ramos, valuis atque feneſtris impoſitos, veneficia depellere.* Et ſimiliter, ſub ianuæ limine, rhamnum, laurique ramum, poſuiſſe Bionem ſcribit libro de ſapientibus Heſychius Illuſtrius. Annumeratur à quibuſdam *artimeſia* rubea, *ſedum* maius, quod vulgo barba Iouis vocatur, *ſolſequium, leuiſticum, hyſſopus, ſaluia, pulegium, ſambucique folia.* Et huiuſcemodi herbas agnoſcere videtur apud Gratianum, ca. dæmonium, 26. q. 7. D. Hieronymus, vel quia apud Polycarpum ne Hieronymi quidem vmbra; quiſquis eius canonis author eſt. *Dæmonium*, inquit. *patienti, licet petras vel herbas habere ſine incantatione.* *Fabarum* etiam, nigrarum præſertim, contra improborum ſpirituum ſpectra robur, celebrauit antiquitas, dum, vt in Faſtorum quinto legitur; eas auerſus quiſpiam iecit, & ———

——— hæc ego mitto
His dixit, redimo; meque meoſque fabis.

Ego ſanè, cur herbarum iſtarum aliquas, in antidæmonicis, quas tradidit Salomon, Salomoni Deus; inficiari poſſim, cauſæ nihil habeo. eaſdem tamen abſque aliqua precum ſanctitate acceptas, nulla, contra dæmonas, niſi forte vt ſupra dictum; indirecta, poteſtate eſſe arbitror, & maiorem tamen de iis ipſis adhuc vel authoritatem vel experientiam requiro. quin & ſuperſtitioſè, vt ex Auguſt. lib. 21. Ciuit. c. 6. poſtea dicam, à Gentilibus, aliiſque interdum vſitatas exiſtimo. Quid enim fabæ, & fabæ nigræ? In ipſa etiam illa *Baaras* radice, duo mihi, apud Ioſephū, nequaq̄ placent. VNVM eſt, oportere dum ea euellitur; ſemper aliquem mori: ſiue is homo, ſiue pro homine canis quiſpiam ſit. Quis credat? Illi, opinor, qui apud Plinium lib. 25. cap. 4. pæoniam præcipiunt eruere noctu. *quoniam ſi picus Martius videat, tuendo, in oculos impetum faciat*: cum & idem Plinius lib. 30. cap. 2. Appionem rideat, quod nugaretur, *Cynocephaliam herbam, quæ in Ægypto vocaretur*

Osirites, diuinum esse contraq; omnia veneficia valere: sed si ea erueretur, statim eum qui eruisset, mori. ALTERVM, dæmonia esse malorum hominum spiritus. quasi desertores Angeli non sint, de quibus contra Tryphonem S. Iustinus. nisi vocaret Iosephus *malorum hominum spiritus* eos, qui ad malum homines impellunt. *Fauni* verò quibus pœoniam illam mederi aiebat Plinius, non sunt vera dæmonia, sed morbi carotici aliquid, apoplexiæ vel epilepsiæ prodromus qui *suppressio nocturna* & *ephialtes* alio nomine dicitur, ideoque & herba ipsa, *ephialtion*. A dæmonibus tamen, qui apud Themisonem & Æginetam, idcirco pingaliones & pingamones vocati sunt; hasce suppressiones proficisci, è vulgo sunt, qui putant.

III. De lapidibus.

PETRAS nonnullas dæmonibus esse aduersas canon antea citatus ostendit. Dionysius in Periogesi deprædicat *iaspin*, quod sit ἐχθρὴν ἐμπούσῃσι, καὶ ἄλλοις εἰδώλοισι. id est, *inimica empusis, & idolis, seu, dæmoniacis spectris aliis*. Apud Psellum verò & Eugubinum lib. 8. cap. 28. Chaldęorum sententia est, ἡνίκα ἐρχόμενον δαίμονα προσγειον ἀθρήσεις, θῦε λίθον μνιζουριν ἐπαυδῶν, id est: *Cum venientem dæmonem terrestrem videbis, sacrificia lapidem mnuzirin excantans.* Et forte id nominis accepit iste lapis, quòd sit *menos tsarim*, vel *tsirim*, vel *Zeirim*, id est, *fugans aduersarios, dolores* seu *pilosos*, seu dæmonas, prout istos interpretatur D. Hieronymus in Ezech. 35. & Isai. 13. Sed præter ea, quæ generatim superius allata, de his mihi nihil. Verba Diui Augustini, quæ antea promisi, opportune nunc appẽdam. *Illiciuntur*, ait lib. 21. Ciuit. cap. 6. *dæmones ad inhabitandũ, per creaturas quas non ipsi, sed* DEVS *condidit, delectabilibus pro sua diuersitate diuersis, non vt animalia cibis, sed vt spiritus signis, quæ cuiusq; delectationi congruunt per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, animalium, carminum, rituum.*

IV. De armis.

GLADIOS & tela dæmonibus esse formidabilia innuit Odyss. λ Homerus & Æneid. 6. Virgilius. idemque Armeni cuiusdam exemplo confirmat Psellus lib. de dæmonibus, & ex eo Rhodiginus lib. 2. cap. 8. Atque hæc fortassis opinio Scythas, vt magnum veluti numen, acinacem venerarentur, impulit; quemadmodum scribit initio lib. 1. S. Epiphanius, Clemens Protreptico, Lucianus Ione Tragœdo, & Ammianus lib 31. Et nostro tempore, *multi* ait in Æneid. 6. Hortensius, *asserunt, ferri aciem dæmonas reformidare, & re ipsa compertum est: & noui, quibus hoc ipsum nocturnis horis accidit.* Sed si, vt in scholis iam cantatissimum; corporis expertes hi genij sunt. ferrum vllum cur formidẽt? Qui, vt in fabulis Achilles; vulnerari non posset, imo qui thorace, armisque cæteris egregiè obrectus esset; ensium pugionumque aciem non pro nihilo duceret? Et sanè, quid fulgentis gladij aut color aut vibratio, quod non terrere, sed vel aliquo modo dæmonem impedire possit, efficiat. Qui verò istis se armis defendere voluerunt, etsi cessisse dæmon videretur; graue tamen accepisse detrimentum, indicio sunt, quæ citatus addit Hortensius. *Noui*, ait, *quibus hoc ipsum, nocturnis horis accidit, sed cum magna aduersa valetudinis conflictatione.* Neque verò vllum pium, prudentemque virum ista defensione vsum vnquam audiui: neque in Ecclesia Catholica vsquam probatum, vt mihi ad Tobiæ iecur accedere nihil videatur. Posset tamen fortassis mouere aliquem Salomon, dum Canticorum 3. ver. 8. *circa lectum suum sexaginta* gladiis accinctos, *viros circumstetisse* ait *propter timores nocturnos.* Etsi enim arcanum quidpiam & spiritale significatur, ad morem tamen hunc alluditur, eiusque cùm vsus, tum vtilitas innui videtur, prout perspicuè ibi docet Chaldæus Paraphrastes, in quo sic: *Sacerdotes & Leuitæ & omnes tribus Israel, vniuersi apprehendunt verba legis, quæ comparatur gladio, & præualent, & confortantur in ea, sicut fortis, qui accinctus est gladio super femur suum: & ideo non timent a spiritibus nocuis, & dæmonibus, qui ambulant in nocte.* At sanè *timores nocturni* videntur ij appellari, ob quos, apud Reges, & in castris, excubiæ, vigiliæque sunt. quod insidiis opportunum maxime, nocturnum tempus sit, ideoque Hebraicus textus vocat *timorem in noctibus*. id est, qui tũc euenire solet; aut certe, ne eueniat, timetur. Chaldæus vero Paraphrastes Iudaicam sui temporis opinionem refert, quæ nisi aliunde constabiliatur, me quidem certe digladiari non faciat, neque verò, vt pro me gladium quisquam stringat, optare. Multo illa S. Benedicti virga, de qua lib. 2. dial. cap. 4. D. Gregorius, dæmoni formidabilior. Ea siquidem percussus, quem à Psalmorum precumque aliarum pẽso, niger crebrò puerulus abducebat: *deinceps ad orationis studium, immobilis permansit. sicq; antiquus hostis dominari non ausus est in eius cogitatione, ac si ipse percussus fuisset ex verbere.* Ipsius enim sancti Patris verbis, eiusdem iudicium indico.

V. De luce, igne, sanguine, ianuisq; clausis.

LVCEM lucifugis tenebricolisque spiritibus esse perinuisam quis non opinetur? Etenim *omnis, qui male agit, odit lucem*, Iohan 3. & illi *tenebrarum rectores* ab Apostolo Ephes. 6. dicuntur, à Dauide Psal. 90. nocturna dæmonia, seu *perambulantia in tenebris*: itemque à Thargum Chaldæo Cantic. cap. 3. ver. 8. & cap. 4. v. 6. Solent præterea noctu, & in tenebris, multo & crebrius & liberius, quam

[illegible]

[illegible]

[illegible]

VI. De verborum contumeliis, & conuiciis.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] vero & blasphemare, dæmonem non modo non pelli, sed [illegible], vt apud Cassianum lib. [illegible] cap. [illegible] exemplo. [illegible] Sacerdos, [illegible] Sed sola sancta crux, [illegible] quæ Sacerdotis [illegible] aliquid fuisse. Vide canonem [illegible] 26. q. 7.

VII. De characteribus, & arte dæmonum expultrice.

RAbbi Elias in Thisbi, [illegible] *inter nos Iudæos Germanos* [illegible] *vt faciamus circulum, per circuitum, in parietibus* [illegible] *in quo iacet puerpera* [illegible] *in singulis parietibus, Adam,* [illegible] *Lilith.* [illegible] *angelorum qui sunt Senai, Sansenai, & Samangelah, quemadmodum tradidit* [illegible] *Lilith* [illegible] *volucrum* [illegible] *in mari.* Habent iidem Iudæi chartas, in quibus [illegible] Deuter. 6. [illegible] Paraphrastes Chaldæus Cantic. 8. v. 3. [illegible] *populo* [illegible] *dextro parte mea,* [illegible] *ad perdendum me.* Sed [illegible] Lilith [illegible] mendacium [illegible] Ars vero dæmonum expellendorum [illegible] Secundo [illegible] 8. [illegible] Iosephus [illegible] Idemque testatur [illegible] Thargum Cant. 4. v. 6. [illegible] *Patrum* [illegible] Flagellum dæmonum [illegible] dæmones, faciendi & adhibendi, quæ vel Deus, vel Angeli [illegible] quemadmodum & apud S. Iustinum dialogo cum Tryphone, [illegible] & Gentilium [illegible] Valeat [illegible] de probis [illegible] plura [illegible] alio quodam loco [illegible] Vide Gretserum [illegible] libro [illegible] de cruce c. [illegible] fol. 180. & sequent.

QVAESTIVNCVLA VI.

Quomodo à S. Raphaele apprehensus Asmodæus?

SOlus è Chaldæo Latinus textus apprehensionem [illegible] Pater, in Græco & Hebræo [illegible] *in superiorem Ægypti* [illegible] Non videtur vero S. Raphael illum manibus apprehendisse. [illegible] in Tobiæ [illegible] & Raphaelis [illegible] Raphael, [illegible] Tobiæ [illegible] *Abiens itaque Tobias* [illegible] Nunc vero dicitur, [illegible] quemadmodum & Angelus habens clauem ad [illegible] *apprehendit* [illegible] *serpentem antiquum.* Apoc. 20.

QVÆSTIVNCVLA. VII.

Quomodo Asmodæus ligatus?

NOn hoc tantum loco, sed Matthæi [illegible] Marci 5. Apocal. 20. [illegible] *dæmones.* [illegible] Quomodo [illegible] duobus modis [illegible] vide & Augustinum [illegible] Genes. [illegible] & S. D. Gregorium lib. 2. Moral. cap. [illegible] & sequentibus, lib. [illegible] Episcopus in [illegible] Cassianum collatione 7. c. [illegible] V. Beda, [illegible] vt illum [illegible] Theologorum [illegible] 44. & [illegible] apud D. Thomam [illegible] Abulensem in [illegible] Matth. [illegible] Hebræum textum [illegible]

aut aperta illa esset, vt excitati commodius fumi egrederetur. Deinde nusquam, quod quidem norim, legitur, corporato visibilique modo vllum vmquam dæmonem, tanto, quanto post indicabitur, tempore, materiatis vinculis astrictum fuisse. *Spiritaliter* igitur, *duobus iam indicatis modis alligatus fuit.* Neque enim amplius Saræ, ipsiusque sponso & parentibus molestias vllas creare sinebatur: & certa ei solitudinum portiuncula, extra quam, ne pilum quidem egredi posset? definita.

QVAESTIVNCVLA VIII.

Qua re ligatus fuit?

NOn Vulcania hic vincula, non Promethei in Caucaso claui, non neruei recentesque Samsonis funes cogitandi: sed quam proposui; *spiritalis* dæmonum colligatio *vtraque duobus* fieri potest. *Primo*, si diuina iis potestate concursus ille, quo, ad motionem omnem, res omnes indigent; subtrahatur. *A facie Domini*, ait S. Gregorius lib. 2. Mor. c. 13. *exiit Satan, quia relaxatus diuinitus ab interna retentionis angustia, ad sui desiderium effectum venit. A facie Domini exiit, quia, diu vinculis disciplinæ religata quandoq; voluntas noxia, ad opus processit. Cum enim id quod voluit, implere non valuit, quasi ante faciem Domini stetit. quia illum ab effectu malitiæ superna dispensatio coarctauit. Deinde.* si iisdem ab eo, qui in eo ius & potestatem habet; imperetur, ne hoc vel illud agant, vt hoc vel illo loco sese cōtineant, vt huic vel illi operi operam nauent. *Duplices* vero sunt, qui ius & potestatem huiuscemodi habent, possuntque dæmoniis imperare. DEVS *& creatura.* Hæc vero, vel *spiritus* est vel *homo*. *Spiritus* vero aut bonus, vt Apoc. 20. ver. 2. aut malus, si huius, cui imperare vult, princeps sit, prout suprà expositum. *homo* vero vel à DEO aut bono spiritu imperandi cogendique vim eam accepit, vel ab dæmonum principum aliquo. *Prius* illud fit, aut præcipuo quodam edendorum miraculorum charismate, aut ordinario quodam officio. *Charisma* illud in sanctis crebertimè visum, qui, in CHRISTI IESV nomine, dæmoniis & abeundi, & alicubi delitescendi necessitatem imposuerunt. *Officium* vero in Exorcistis nostris cernitur, prout Flagellum, sæpiculè citatum, indicat, exorcismo 2. 3. 4. & 5. Et sunt vtriusque generis exempla in promptu plurima, quibus tamen, breuitatis gratia; supersedendum. *Posterius* verò, vt à dæmonum principum aliquo dæmonia subdita alligandi potestas habeatur, non fit, nisi nefaria quadam cum illo conuentione & societate, quam mortalium infelicissimi Magi coire solent: sicque dæmonas in annulos includere, certisque operibus & locis addicere. Persequitur id pluribus relectione de Magia, Franciscus Victoria; sed ad istud intelligendum satis esse possunt D. Hieronymi de puella, quam amoris insania, libidinosus dæmon exagitabat? verba hæc. *Perducta à parentibus ad* Hilarionis *monasterium, seni traditur, vlulante statim & confitente dæmone: vim sustinui, inuitus abductus sum, quàm bene Memphi somniis homines deludebam! O cruces, o tormenta, quæ patior. Exire me cogis, & ligatus subter limen teneor. Non exeo, nisi me adolescens, qui tenet. dimiserit. Tunc senex: Grandis. ait, fortitudo tua, qui licio & lamina strictus teneris.* Vnde & Augustinus lib. de diuinatione dæmonum cap. 7. *fugantur dæmones, vel etiam, iussis superioribus colligati, abstrahuntur, & alienantur à locis suis, vt de rebus, quibus dominabantur, in quibusque colebantur, fiat voluntas* DEI. D. Epiphanius hæresi 30. cum Christianam Ecclesiam excitare Iosephus Christianus, lateresque coquere vellet; dicit Iudæos incantationibus; *ignem ligasse*, quem tamen *crucis signo & aqua benedicta* idem Iosephus soluit postea. Palladius c. 20. plurimos, & ferocissimos dæmones, in lamnæ & Mambræ sepulchro, per Magiam, collocatos refert. *Hæc verò diuini concursus subtractio & eiusdem vel aliorum, prout recensitum, imperium. solet. per tralationem, vincula, rudentes & catenæ nuncupari.* Sic enim 2. Petri 2. legimus. *Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos.* Et in S. Iudæ canonica ver. 6. *Angelos, qui non seruauerunt suum principatum, vinculis æternis sub caligine reseruauit.* Apoc. 20. Angelus vt *serpentem antiquum in abysso ligaret?* habebat *catenam magnam in manu sua.* vbi Andreas; *Catenam*, inquit, *ad nostram intelligentiā vocauit operationem. quæ Satanæ malitiam coërcet.* Inniciuntur vero hęc vincula vel spiritali tantum modo, vel symbolis quibusdam, quæ sub sensum cadant adhibitis, cuiusmodi sunt res aut verba sacra, de quibus ad rem, quæ modo agitur, per appositum exemplum in Cæsario est lib. 5. cap. 13. *Retulit, ait, mihi Gerardus Præpositus Pleisensis, mulierem obsessam, multis bene notam, Sygeberg venisse gratia curationis: quæ cum in oratorio S. Michaelis archangeli de diuersis interrogaretur, & incideret mentio de Lucifero apud inferos ligato, respondit per os eius diabolus; Stulti, quibus catenis putatis magistrum meum ligatum in inferno? ferreis? nequaquam. Tria verba posita sunt in silentio Missæ, quibus ligatus est. Requirentibus quibusdā ex fratribus, quæ sunt illa verba? dicere noluit, vel potius ausa non fuit, sed ait: Afferte mihi librum, & ego vobis ostendam illa: Allatus est ei liber missalis, & clausus porrectus; quem illa aperiens, primo ictu canonem inueniens, & digitum ponens super illum locum*, per ipsum, & cum ipso, & in ipso, *in quibus memoria fit summæ Trinitatis, ait; Ecce ista sunt tria illa verba, quibus ligatus est magister meus. Hoc audientes ex monachis plures, qui aderant, scientes mulierem illiteratam esse, ædificati sunt valde, vim verborum intelligentes. Per Patrem enim & cum filio, & in spiritu sancto, quorum opera indiuisa sunt, fortis ille ligatus est, & vasa eius direpta.* Asmodęus ergo, Angeli Raphaëlis iussu, ita vinctus & innodatus fuit, vt intra circumscriptum sibi circulum stare necessariò haberet: neque, vt maximè vellet; alio quoquam, vel ad latum vnguem, excurrere posset.

Ex his verò *duo* intelligi poſſunt. VNVM, *dæmonum ipſorum*, quibus tam varia, tot modis, vincula, etiam ab hominibus, inuci poſſunt; *viliſſima ſors & imbecillitas. Quam*, inquit Euſebius lib. 5. præparationis, cap. *6. diuinitatem haberent, qui ad tantam miſeriam deiecti ſunt, vt ab hominibus detineantur?* Sed pulcherrimè loco citato S. Antonius: *Nos*, ait, *nec eius pollicitationibus credere, nec minas formidare debemus. fallit enim, nihilq́, verum ſemper promittit. Nam ſi non mendacia cuncta loqueretur, quomodo talia & tam infinita promittens, hamo crucis vt draco aduncatus à Domino eſt, & capiſtro ligatus vt iumentum, & quaſi mancipium fugitiuum, vinctus circulo, & armilla labra perforatus, nullum omnino fidelium deuorare permittitur? Nunc miſerabilis vt paſſer, ad ludendum irretitus à* CHRISTO *eſt, calcaneo Chriſtianorum ſubtractus gemit. Ille, qui vniuerſa maria à ſe deleta plaudebat, ille, qui orbem terrarum manu ſua teneri pollicebatur, ecce à nobis vincitur, ecce me aduerſum ſe prohibere non poteſt diſputantem.* Et D. Auguſtinus ſerm. 197. de tempore: *Si alligatus Diabolus eſt, quare tantum adhuc prævalet? Verum eſt: fratres chariſſimi, quia multum prævalet: ſed tepidis & negligentibus &* DEVM *in veritate non timentibus dominatur. Alligatus eſt enim tanquam innexus catenis canis: & neminem poteſt mordere, niſi eum, qui ſe illi mortiſera ſecuritate coniunxerit. Iam videtur fratres, quia ſtultus eſt homo ille, quem canis in catena poſitus mordet. Tu te illi, per voluptates & cupiditates ſæculi noli coniungere, & ille ad te non præſumit accedere. Latrare poteſt: ſolicitare poteſt: mordere omnino non poteſt, niſi volentem. Non enim cogendo, ſed ſuadendo nocet; nec extorquet à nobis conſenſum, ſed petit.* Et ex eo Cæſarius lib. 5. cap. 52. *Diabolus ſimilis eſt vrſo ſiue leoni ad ſtipitem ligato, qui licet in catena ſua rugiat circumiens, neminem tamen lædit, niſi quem infra ſuum circulum rapuerit: Diaboli poteſtas, catena diuinæ cohibitionis ſic arctata eſt, vt neminem cogere poſſit ad peccandū, niſi ad eum ingrediatur per peccati conſenſum. ſecundum Apoſtolum Petrum. Tanquam leo rugiens circuit, in ſua catena, quærens quem deuoret. Sæpè ſanctos viros terret & impedit. ſed nocere non poteſt.* ALTERVM verò quod è dictis intelligitur; eſt, quid illa *excommunicatio* ſit, qua dæmones interdum proſcribuntur. Cum enim Eccleſiaſtica, apud nos, pœna ſumma ſit, excommunicatio maior, & minor latæ ſententiæ, & Eccleſia in dæmones, tanquam in coniuratos fidelium hoſtes, ius à DEO habeat, per excommunicationem nihil aliud inferre illis videtur, quam ſummam religationis huius pœnam. Videatur liber ſecundus vitæ D. Bernardi, cap. 6. & videtur ſimile quidpiam D. Auguſtinus cogitaſſe, cum INTERDICTI nomine vtitur lib. 20. Ciuit. 7. *Ab eis*, ait, *gentibus ſeducendos, huius interdicti vinculo & clauſtro diabolus prohibetur atque cohibetur.*

QVÆSTIVNCVLA IX.

Vbi ligatus idem Aſmodæus?

IN *deſerto ſuperioris Ægypti*, ait textus Latinus. ἐν ἀνωτάτοις Αἰγύπτου, Græcus, id eſt, *in altiſſimis Ægypti*, Hebræus. Poſſunt verò loca hæc *bifariam* ſumi, *τροπικῶς & Propriè. Tropus* erit ſi quiſpiam locus alius incultiſſimus & remotiſſimus ſignificaretur, quemadmodum adagiis quibuſdam dici ſolet. *Vltra Gades, ad Garamantas, & Indos.* itemque *nauigare Anticyras, Corinthum*, & ſimilia. Nulla tamen ratio ad iſtiuſmodi tropum nos impellit, vt propterea illam D. Auguſtini retinere amuſſim liceat, quæ iubet, proprie ſcripturarum verba, dum aliud nihil obſtat, intelligenda. Superior enim Ægyptus apud Herodotum lib. 3. Ptolemæum lib. 4. Geogr. Ioannem Leonem lib. 8. de Africa, cap. 2. memoratur. eſtque illa Ægypti pars, non quæ, vti de Galilæa dictum alibi, ſeptentrionalior eſt: ſed quæ Auſtralior, quòd ex ea nimirum delabatur Nilus, & quòd montibus magis abundet. τὰ μεσημβρινώτερα τῶν ἐπαρχιῶν, inquit loco citato Ptolemæus, καλεῖται Θηβαΐς, καὶ ἄνω τόποι. *Quæ in ſeptem nomis ſeu prouinciis Auſtraliora ſunt, ea vocantur Thebais, & loca ſupera.* hancque à veteribus dictam *Thebaidem* nunc *Sahid* vocari ait loco citato Leo, vel etiam *Sait*, vti mauult Aithonus cap. 54. & in Turcico Pandecte Leunclauius, cap. 212. Montes verò enumerat complures idem Ptolemæus Baſciſam, Anagombram, Aſyphon, Aſpidem, Oglamonem, alios: & Diodorus lib. 2. cap. 3. & 4. ſimulque locorum illorum vaſtitatem, horrorem & ſqualorem explicant; τὰ μεσημβρινώτερα, inquit rurſum Ptolemæus, Νιτριῶται καὶ Ὀασῖται, διάμμος καὶ ἄβροχος χώρα. *Auſtraliora Nitriotæ & Oaſitæ arenoſa pluuiaque non irrigata regio.* Et Herodotus τὰ ἄνω τῆς Αἰγύπτου οὐχ ὕεται, *ſuperiora Ægypti non compluuntur.* adeo vt φάσμα, portentumue ſcribat, ſi vel ſemel Thebis pluat. D. Hieronymus in Ezechielis cap. 30. *A turre*, ait, *Syenes cadent in ea, quæ in extremu terminus Ægypti, Æthiopiæ, Blemmyarumque confinis eſt: vbi Nilus innauigabilis eſt, & cataractarum fragor, & omnia inuia plenaque ſerpentum, & venenatorum animantium.* Et huiuſmodi loca indicauit etiam Dominus, cum Matth. 12. v. 43. eiectum dæmonem dixit ambulare δι' ἀνύδρων τόπων, *per arida & inaquoſa loca.* Obſeruant & hoc etiamnum, hoc tempore, ſacri Exorciſtæ, vt vel in imum inferorum barathrum, vel in teſquas & horridas quaſdam ſolitudines dæmonia, quibus egreſſum imperant; ablegent, vbi ab hominum cœtu abſint quam longiſſimè, minoremque illis perniciem afferant. Quemadmodum leones, pardos, tygrides, aliaſque id genus feras procul à nobis, in ſaltus, ſpeluncas amandauit DEVS; ſic & dæmonum multitudinem maximam, ſalutis noſtræ cauſa, in arenas & damnata quædam ſola eiecit. Quo factum, vt de S. Antonio, Macario, aliiſque veteribus eremorum ſanctiſſimis incolis (quemadmodū à S. Athanaſio loco citato, Palladio cap. 20. Caſ-

Caſſiano col-

ſiano collat.7.cap.23. traditum) grauiter quererentur dæmones, quòd in ſua homines iſti loca inuaderent, in eaque CHRISTI IESV crucem & cultum inferrent. Quo deteſtabilior Bezæ in Matthæi cap.12.ver.43.calumnia eſt,ſcribentis: *Quantum,in incultis & ſqualidis locis,valeant Satanica præſtigia,docent mala per eremitas & monachos iampridem in Eccleſiam inuecta.* Sed qui CHRISTI Domini virtute,gratia, & cruce armati,æternum dæmonibus bellum indicere,in domum fortis intrare, ipſiusque vaſa diripere auſi ſunt,quæ inuehere mala potuerunt? Excutiantur hiſtoriæ veteres, & per Eremitas,Monachoſque in barbaros immaneſque populos quamplurimos, adeoq; hanc in Germaniam noſtram,Chriſtianam fidem importatam, Euangelium propagatum,baptiſmum,cæteraque pietatis noſtrę myſteria illata comperiemus.hęccine mala ſunt?Hęretico ſcilicet mala,quia omnia hæc penitus ſublata, vel certè non niſi deprauata & eneruata vult,mala inquam Satanæ adminiſtro, crucis CHRISTI aduerſario,gehennæ lenoni,&,ni reſipiſcat,æterno æternarum flammarum pabulo.

QVAESTIVNCVLA X.

Quam diu ligatus iſte dæmon?

QVI dæmonibus laqueos & compedes innectendi poteſtatem habet, eidem etiam temporis, quo innexos teneri velit, poteſtas eſt. Ergo, prout res vſusque poſtulat,dies, hebdomadas, menſes,annoſue plures aut pauciores attinere ipſos conſueuit. *Vidi*,ait S. Iohannes Apocalipſis 20. *angelum deſcendentem de cœlo, habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua. Et apprehendit draconem ſerpentem antiquum,qui eſt Diabolus & Satanas, & ligauit eum per annos mille. Non exeo*, clamabat virginis ille apud D. Hieronymum vexator, *niſi me adoleſcens, qui tenet, dimiſerit*. Quam diu verò Aſmodæum Ægyptiaco carcere incluſum Raphaël voluerit, textuum nullus effatur. Sed non omnino fortè vanus coniector eſſet, qui, *quoad vitam Sara & Tobias egerunt*, illic attentum & obligatum opinetur. Ad eos enim, nullo vmquam modo, perreptare ipſum decebat, à quibus tantus cum Angelus,tot præceptis, tam inſigni fuga, poſt tot tantaſque cædes,deieciſſet. Alioquin à Tobiæ tempore,ad ſancti Antonij,aliorumque præſtantium Anachoretarum ſæcula,ſunt *anni*, præter propter, *mille*, quibus vinctum ſemper fuiſſe ſi quis diceret,quid vetaret? An quòd, eo millenario tempore, turpiſſimis impuriſſimiſque libidinibus orbis pæne totus contaminatus fuerit? Suſpicetur enim fortè quiſpiam, ſi harum princeps vinctus ſit, omnes etiam illas ſimul vinctas teneri oportuiſſe. At non ita eſt. Quemadmodum enim iam in abyſſo Satanas & archidæmon ab Angelo, vt ex Apocalypſi paulò antè andiimus; clauſus tenetur:ſuos tamen veluti emiſſarios canes vbique habet; ita & libidinum Rex, etiamſi Ægyptiacis montibus coërceatur; ſuos tamen, qui interea non ferientur, varias in partes & loca, inquinatiſſimos ganeones, iyngas & Cupidines emittit, quemadmodum & de ebriis, laſciuiſque dæmonibus Andrum proficiſcentibus narrat in Iconibus Philoſtratus.

QVAESTIVNCVLA XI.

Spiritaliter Aſmodæum expellendi modi quot hinc eruuntur? & quis primus?

LIBIDINIS fax,author,& ſuaſor dæmon à nobis omnibus expelli debet dupliciter. *Primò*, cum in nos auditum molitur, antequam intret ac vincat. *Deinde* poſtea ſi ipſum forte, quod auertat DEVS, intraſſe iam ac viciſſe contingeret. Ac poteſt quidem *expulſio vtraque variis modis*, diuina cum gratia, fieri, ſed ſeptem tantùm, quos è ſuperiore diſputatione nobis iam Tobias ſuggerit; contenti ſimus. In Tobia cauſæ, ob quas ſponſis aliis necem dæmon attulit; non fuerunt. ideoq; omnium *primo*, eſt illud in expulſione priore, quæ *repulſio* tamen potius dici queat; vtiliſſimum, vt *cauſæ*, ob quas, vt noſtram in arcem dæmon hic peruadat, noſque ſuam ſub ditionem adducat, diuinitus concedi ſolet; omnino *remoueantur*. Iis enim ſublatis, effectus quoque tollendos quis ambigat? Sunt verò cauſæ illæ vel *interiores* vel *exteriores*. Et *interiores* vel *in corpore* vel *in animo* latent. *In corpore* libidinem excitant *cibi, & potiones*, vel abundantiores, vel delicatiores & feruidiores, quam naturæ poſtulet neceſſitas, quam requirat ætas, occupationes, valetudo. Ex his enim ſanguis ſpiritusq; vitales copioſiores & exultantiores exiſtunt. Vnde variæ poſtmodum earũ, quæ libidini ſeruiunt, partiũ, ardores & titillationes. *Sine Cerere & Baccho friget Venus*, imò per Cererem & Bacchũ ardet, furitque penitus. *Nolite*, ait Apoſtolus Epheſ. 5. *inebriari vino, in quo eſt luxuria. Si quid*, ait D. Hieronymus ad Euſtochium de cuſtodia Virginitatis, *in me poteſt eſſe conſilii, ſi experto creditur, hoc primum moneo, hoc obteſtor, vt ſponſa* CHRISTI *vinum fugiat pro veneno. Hæc aduerſus adoleſcentiam, prima arma ſunt dæmonum. Non ſic auaritia quatit, inflat ſuperbia, delectat ambitio. Facilè aliis caremus vitiis hic hoſtis nobis incluſus eſt. Quocunque pergimus, nobiſcum portamus inimicum. Vinum & adoleſcentia. duplex incendium voluptatis eſt. Quid oleum flammæ adiicimus? quid ardenti corpuſculo fomenta ignium miniſtramus?* Et epiſt. de viduitate ad Furium; *Non Ætnæi ignes, non Vulcania tellus, non Veſeuus, & Olympus tantis ardoribus æſtuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ & dapibus inflammatæ.* Ideoque cum generoſas alias adoleſcentuli S. Hilarionis palmas retuliſſet idem Hieronymus. *Quid*, ait, *faceret diabolus?*

quo se verteret? Qui gloriabatur ante, dicens: In cœlum ascendam, super sidera cœli ponam thronum meum, & ero similis Altissimo: cernebat se vinci à puero, & prius ab eo calcatum fuisse, quam per ætatem calcare potuisset. Titillabat itaque sensus eius, & pubescenti corpori solita voluptatum incendia suggerebat. Cogebat tyrunculus C H R I S T I *cogitare quod nesciebat: & eius rei animo pompam voluere, cuius experimenta non nouerat. Iratus itaq; sibi, & pectus pugnis verberans, quasi cogitationes eadem manus posset excludere: Ego, inquit, aselle faciam, vt non calcitres: nec te hordeo alam, sed paleis. Fame te conficiam & siti: graui onerabo pondere: per æstus indagabo & frigora, vt cibum potius quam lasciuiam cogites.* In animo primæ voluptariarum cogitationum scintillulæ nisi derepente non tam extinguantur, quam opprimantur, in quam tristia, quibus castum alioqui pectus deflagret, incendia erumpunt? *Nolo*, ait idem Sanctus Pater ad Eustachium, *nolo sinas cogitationem crescere. Nihil in te Babylonium, nihil confusionis adolescat. Dum paruus est hostis, interfice: nequitia, ne Zizania crescant, elidatur in semine. Audi Psalmistam dicentem: Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram. Quia enim impossibile est, in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille prædicatur beatus, qui vt cœperit cogitare sordida, statim interficit cogitatus, & allidit ad petram: petra autem* C H R I S T V S *est.* Eademq; loquitur Cassianus lib.6.Instit.c.13. & S.Francisci alumnus, quidam verissimus Iuniperus, cum in quodam cœtu, variæ, de vitij huius importunitate vincenda, dicerentur sententiæ: *Ego*, aiebat, *cum procul aduentantem hunc inimicum prospicio; portas animi, bonis desiderijs, sanctisq; cogitationibus occludo, & interius sublata voce, Procul,* exclamo, *occupatus est diuersorij locus.* Tum, qui præsens aderat, Sancto Francisco & ipse carissimus olim discipulus Ægidius: *Ego*, dixit, *arma mihi Iuniperi assumo.* Sed & alia quædam grauiora peccata, superbia præsertim, & diuinæ gloriæ aspernatio, dæmonio isti nostra in corda portas pandunt, quemadmodum ad Roman.cap.1. v.26. docet Apostolus, & Cassianus lib.12.Instit.c.20.21. lib.6.c.18. Iam ad *exteriores* causas pertinent multiplices admodum obscœnitatis illecebræ, vti praua sodalitia, scurriles sermones, amatorij libelli, mulierum cohabitatio & aspectus. *Istoc*, ait è veteribus quidam, *illecebrosius fieri nihil potest: Nox, mulier, vinum, homini adolescentulo. Vritq; videndo fœmina*, vt inquit alius: *Numquid*, ait sapiens noster Prouerb.6.v.27. *potest homo abscondere ignem in sinu suo, vt vestimenta illius non ardeant: aut ambulare super prunas, vt non comburantur plantæ eius? sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam.* Quin & formosulorum, inuestiumq; & adolescentulorum omnium facies, natu etiam maioribus, interdum periculosas viri sancti, de quibus Tomo 7. Reuerendissimus Baronius, iudicarunt, & præclarum est, quod, ista in cautione, de S.Nicetio Lugdunensi Episcopo, memoriæ proditum est in Gregorij Turonensis vita.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quis modus alter?

MODVS porro Asmodæum prohibendi *alter* est, multas seriasque contra ipsum preces eiaculari, vti fecit S.Tobias. Hoc enim genus *oratione* prorsus eiici debet Matth.17. prout à se quoq; factum memorat S.Paulus 2.Corinth.12.ver.8. *Propter quid* (id est, propter stimulum carnis meæ, angelum Satanæ me colaphizantem) *ter Dominum rogaui, vt discederet à me.* Et D.Hieronymus ad Eustochium; *Pallebant*, ait, *ora ieiunijs, & mens desiderijs æstuabat in frigido corpore; & ante hominem suum iam carne præmortua, sola libidinum incendia bulliebant. Itaq; omni auxilio destitutus, ad* I E S V *iacebam pedes, rigabam lachrymis, crine tergebam, & repugnantem carnem hebdomadarum inedia subiugabam. Non depudesco infidelitatis meæ, quin potius plango me non esse qui fuerim. Memini me clamantem, diem crebro iunxisse cum nocte, nec prius à pectoris cessasse verberibus, quam rediret domino increpante tranquillitas. Sic nobis*, ait Cassianus lib.5.cap.6.Institut. *cordi est, agonem spiritalem cum Apostolo legitime decertare, hunc immundissimum spiritum superare omni mentis intentione, non nostris viribus confidentes (hoc enim industria humana perficere non præualet) sed opitulatione Domini festinemus. Tamdiu namque hoc vitio animam necesse est impugnari, donec se bellum gerere supra vires suas agnoscat, nec labore vel studio proprio victoriam obtinere se posse, nisi Domini fuerit auxilio ac protectione suffulta.* Et cap.6. *Reuera*, inquit, *cum in omnibus virtutum profectibus, & cunctorum expugnatione vitiorum, Domini sit gratia atque victoria: in hoc præcipuè peculiare beneficium* D E I *ac speciale donum, & Patrum sententia, & experimento purgationis ipsius, manifestissimè declaratur his, qui eam meruerint possidere.* Vnde & aliorum etiam charitate nobis deuinctorum comprecatio rectè petitur, vt plurimis lachrymis ignea nequissimi Asmodæi tela, Ephes.6.ver.6. facilius penitusque restringantur, quemadmodum faciebat illa Matth.15. quæ non solum dicebat: *Miserere mei, quia filia mea male à dæmonio vexatur*: sed & deprecatores Apostolos adhibebat, post eosque clamabat. Absit verò, vt quod in se Sanctus deflet Augustinus libro 8. Confessor.cap.7.committamus. *Ego*, ait, *adolescens miser valde miser in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram à te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatem & continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me cito exaudires, & citò sanares à morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quam extingui.*

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Quis modus tertius?

TOBIAM [illegible] Archangelus Raphael. Tertius [illegible] modus est ipsius [illegible] [illegible] Quemadmodum [illegible] D. Augustinus [illegible] Confess. cap. 11. [illegible] Domine [illegible] & a momento ipso, non tibi [illegible] [illegible] Domine DEO [illegible] Dominus DEVS eorum me dedit [illegible] non te subtrahet, ut cadas. Proiice te securus, ex- [illegible]

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Quis modus Quartus?

QVARTVS modus est [illegible] Domini ac Salvatoris nostri IESV [illegible] [illegible] Hac enim est, [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

QVÆ

QVÆSTIVNCVLA XV.

Quintus modus quis?

Q[illegible]

[illegible]

plane Comicum illud dicere licet.

> *Nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi*
> *Domum revortor, quin te in fundo conspicer*
> *Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.*
> *Nullum remittis tempus, neque te respicis.*

[illegible]

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Sextus modus quis?

N[illegible]

Tamquam

Tanquam leones, inquit 61. ad pop. S. Chrysostomus, *ignem spirantes, ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, & caput nostrum mente reuoluentes, & charitatem, quam nobis exhibuit.* Et paulo post, *hic nempe sanguis dæmonas quidem expellit, & procul esse facit: ad nos autem Angelos vocat, & Angelorum Dominum. Vbi namque Dominicum viderint sanguinem, dæmones fugiunt, concurrunt autem Angeli.* D. Cyprianus sub sermonis, de Natiuitate CHRISTI, finem. *In paruuli, ait, huius nomine, cum hoste antiquo congredimur, & fortis armatus, superueniente fortiore, de atrio antiquitus possesso, potenter expellitur, & præsumptæ infestationis audaciæ silentium imperatur. Defectus carnis nostræ, quæ a primitiuis fecibus originali malo infecta languerat; ex CHRISTI carne redditur fortitudo: & Sacramentorum communicatione per quam illius corporis symeritati vnimur, nos in tantum corroborat, vt de mundo, & de diabolo, & de malo [illegible] triumphemus: & sacramentali gustu, viuificis mysteriis inhærentes, vna caro & vnus spiritus simus.* Vnde & S. Bernardus serm. 1. in cœna Domini; *Si quis vestrum non tam sæpe modo, non tam acerbos sentit iræ, aut inuidiæ motus, aut luxuriæ, aut cæterorum huiusmodi, gratias agat corpori & sanguini Domini, quoniam virtus Domini operatur in eo; & gaudeat, quod pessimum vlcus accedat ad sanitatem.*

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Quis luxuriæ dæmonis expellendi modus septimus?

MODVS tandem *septimus*, & extremus thymiamata & thuribula, quibus, diuinæ maiestati suauitatis odores quospiam adoleamus; complectitur. vt sunt preces, de quibus anteà, *ieiunia, eleemosynæ*, aliaque *pietatis munia.* Sed apprimè vtilia sunt, quæ, de omni carnis contagione cauenda, DEO nuncupantur vota; eorumque crebra iteratio. Noui ego, in Domino, quendam, qui, si quando Asmodæum irrepentem & blandientem sentiat; ilico CASTITATIS, è formula, votum iteret, vt dum inferre dæmon plagam vult, luculentissimam ipsemet accipiat. Ita enim suo penè gladio iugulatur Goliath: & incidit in foueam impius quam fecit. At si, quod faxit DEVS nunquam; [illegible] iam haberet hostis, lethalemque animo plagam intulisset, vt ille deuciatur, & ab eo illata plaga [illegible], iisdem vtrumque modis, quos adhuc exposui. Nam remouendæ *primo* causæ, ob quas [illegible] eo, [illegible] ab eo pœnas [illegible] meruimus; addicti iam sumus, id est, ipsum per veram pœnitentiam peccatum delendum, & eius peccati occasiones penitus rescindendæ, vt intemperantia, [illegible], concubinæ cætera. *Deinde* multo cum gemitu & lachrymis à DEO venia petenda: rogandi [illegible], qui in cœlo beati iam sunt, & qui in terra beatitatem illam æternam, fide & charitate, adhuc [illegible] antur, vt diuinam nobis iam propitiare dignentur. Lege de pœnitentia Tertullianum [illegible] auxiliari nobis debent non preces tantùm, vt dixi, sed exempla etiam Sanctorum, quos [illegible] aliquando pœnituit, vt Dauidis, Pauli, Magdalenæ, similium. Sed Raphaële hic maxime opus, qui nomini suo conuenienter; acceptas ab hoste plagas medicetur: nostris è penetralibus Asmodæum eiiciat. *Quarto* per IESV CHRISTI Domini & Saluatoris nostri passionem, per flagella, per vulnera, per crucem & mortem obtestandus DEVS, vt arcere à nobis velit Angelum percutientem, nostrumque lapsum condonare. *Quinto* super viuos contritionis, ieiunij, illuuiei, & squaloris carbones [illegible] nostrum ponendum, vt in fumos flammæque dimissionis cineres redigamus, in pristinamque DEI gratiam reponamur. Intendi etiam potest studiorum labor, lectionis assiduitas, meditationis cõtentio, vt & hoc in satisfactionis partem aliquam veniat. *Sexto*, vt omnia pœnitentiæ nostræ opera, faciat DEVS misericordiæ suæ instrumenta: rursumque diuina Sacramenta, præsertim vero exomologeseus; adhibeamus. *Septimo* & postremò spei, bonorumque propositorum firma & certa CHRISTO IESV Domino & Saluatori nostro thymiamata suffimus.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Expulsus Asmodæus, reuerti an possit?

SANE quidem ad Saram reuerti numquam potuit, quia ea conditione, vt ex sexti capitis Hebræo & Græco textu [illegible] indictum; expulsus fuit. *Ipse* alioquin eiectos *dæmonas reuerti* declarat [illegible], qui Matthæi cap. 12. arida loca cum perambulasset, dixit: *Reuertar in domum meam, vnde exiui*, &, vt supra ibidem notatum, olim quidem Salomonici, iam nostri Exorcistæ [illegible] gunt & elaborant, vt dæmoniis non ostracismus, sed exilium sempiternum [illegible] putarunt apud D. Thomam in 1. par. q. 114. artic. vltimo nonnulli, non posse dæmonas, quorum tentationi fortiter egregieque, occursum fuisset; vel hominem vllum, vel omninò à quo superati, prostratique fuissent, aggredi. Sed numquid à mœnibus semel [illegible] repulsi hostes, acie in campis semel iterumque cæsi, fugatique, omnia belli consilia deinceps abiiciunt? An ipsæ aspides pugnam iterum numquam capessunt? At canes crebrò etiam repulsi, & [illegible] sæpius abacti, rursum redeunt, allatrant, & pungunt. De dæmonibus ergo [illegible] existimemus? An tam pudentes, tam ad nocendum ignaui: tam de suis artibus & hastis desperantes? An [illegible], à quibus despecti & victi, tam in bono, DEIque gratia fixos & constantes arbitrantur, [illegible] amplius libero arbitrio abuti nequeant, non amplius prolabi, nõ seipsos immutare? Quis verò vllum vnquã hostem fortius afflixit, & contriuit, quam, primo etiam prælio, Satanam

Seruator?

Seruator? Et tamen ſemel iterumque ſeſe afflictus ille & contritus erexit, ipſum triumphatorem inuaſit, manusque conſeruit. Bene ipſe D. Thomas, poſſe ſtratos dæmonas in arma rurſum conſurgere: ſed tamen non niſi DEO permittente. qui, pro ſua immenſa bonitate, id cauet, ne hominum infirmitas nimio illorum impetu obruatur, perpetuamue dimicationem ſuſtinere cogatur. Ea etiam dæmonis ſuperbia, vt inuictiſſimus ab eodem crebriùs refutari velit: ea in oppugnando moleſtia & labor, vt eum iterato ſumere nonnihil formidet: ea demum diuina in nos clementia, vt ſi generoſè dæmoniorum alicuius appetitiones pertulerimus, victoriamque adepti fuerimus, illum quaſi victum ſub pedibus iacere, terram mordere, iramq; & ignominiam ſuam deuorare iubeat. Et iſta olim etiam docuerunt D. Ambroſius li. 4. in Lucam. D. Antonius apud S. Athanaſium, D. Gregorius lib. 2. Moral. cap. 11. 20. 21. Caſſianus collat. 7. cap. 21. collat. 8. cap. 13. Cum ergo, felici pugna, hoſtem iſtum noſtrum fugauerimus, non illicò è manibus arma deponenda, excubiæ omittendæ, pax & tranquillitas omnimoda credenda eſt: neque rurſus ita pauendum, quaſi bello nullum vmquam finem dæmon, qui ſeſe modo fugę dedit, facturus ſit. Sed in ſtatione quidem ſemper, quoad viuimus; manendum: bona tamen cum ſpe, futurum, vt vel cornua victus ille rurſum non erigat; vel pari ratione à nobis perpetuò vincendus ſit. imo tanto faciliore, quanto maior iam victoribus DEI gratia eſt, animus altior & erectior, hoſti vires minutiores, audacia fractior & abiectior.

QVÆSTIVNCVLA

Quomodo Tobiæ precatiunculam verſu 9. explicet D. Auguſtinus & operis imperfecti auctor?

D. AVGVSTINVS lib. 3. de doctrina Chriſtiana, cap. 18. *Patres*, ait, *illi veteres plures vxores ſinguli cum haberent, ſicut ſapiens in cibo & potu, non niſi ſalutem corporis; ſic in concubitu non niſi procreationem filiorum intuebantur. Itaque. ſi eos in hac vita inueniſſet Domini aduentus, cum iam non mittendi, ſed colligendi lapides tempus eſſet, ſtatim ſeipſos caſtrarent propter regnum cælorum. Non enim eſt in carendo difficultas, niſi cum eſt in habendo cupiditas. Nouerant quippe illi homines, etiam in ipſis coniugibus luxuriam eſſe, abutendi intemperantiam: quod Tobiæ teſtatur oratio, quando eſt copulatus vxori. Ait enim: Benedictus es Domine* DEVS *patrum noſtrorum, & benedictum nomen tuum in omnia ſæcula ſæculorum: benedicant te cæli & omnis creatura tua: tu feciſti Adam, & dediſti illi adiutorium Euam. Et nunc Domine tu ſcis, quoniam non luxuriæ cauſa accipio ſororem meam, ſed ipſa veritate. vt miſerearis noſtri Domine.* Et lib. 22. contra Fauſtum Manichæum, cap. 35. *Fratres ſiue ſorores generali nomine conſanguineas ſolere apud veteres appellari, ſcriptura teſtatur. Nam & Tobias dicit* DEO *cum oraret antequam miſceretur vxori; Et nunc Domine, tu ſcis, quoniam non luxuriæ cauſa accipio ſororem meam, cum eſſet illa non ex concubitu eiuſdem patris, nec ex eodem matris vtero, ſed ex eadem ſtirpe cognationis exorta. Et Loth frater Abrahæ dicitur, cum patruus eius eſſet Abraham: ex qua vocabuli conſuetudine etiam fratres Domini vocantur in Euangelio, non vtique quos Maria Virgo pepererat, ſed ex eius conſanguinitate omnes propinqui.* Atque hoc ſororis, in iſto ſignificatu, nomen iam ſemel & iterum antea occurrit. Author verò operis imperfecti in Matth. homi. 1. *Commendauit*, ait, *Angelus Tobiæ in nuptiis eius, vt antequam conuenirent ad illam conſuetudinem humanam, ſurgerent prius & orarent, & ſic dicerent: Domine tu ſcis, quia non propter libidinem accepi vxorem, ſed propter liberos procreandos. quia ſi aliter oraſſet, oratio eius* DEO *non fuerat placitura. Vide ergo quia turpiſſimum illud opus carnis, filiorum cauſa excuſat.* In hoc tamen authoris huius loco, non aſpernanda Sixti Senenſis annotatio quarta lib. 6. Bibliothecæ ſanctæ.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

An coniugi cuilibet, poſt nuptias, à coniuge, trinoctio, abſtinendum?

D. EVARISTVS Papa martyr epiſt. 1. *Biduo*, ait, *vel triduo orationibus vacent, & caſtitatem cuſtodiant, vt bona ſoboles generentur, & Domino in actibus ſuis placeant.* Id tamen non præceptum, ſed exhortatio potius eſt. Nam hoc Tobiæ factum ob dæmoniacam energiam. quæ non ſemper adeſt, quemadmodum notant Lyranus & Carthuſianus. *Deinde* alia, quæ oratione iſta petebantur; poſſunt ante matrimonium, vel alio matrimonij tempore, ipſoque etiam nuptiarum die, in templo, & dum benedictio fit, peti. Et idcircò, apud Chriſtianos, inter ſponſalia, & nuptias, tempus interponitur, confeſſio fit, Euchariſtia ſumitur. In Tridentino Concilio ſeſſ. 24. ita legitur de refor. Matrim. cap. 1. *Sancta Synodus coniuges hortatur, vt antequam contrahant, vel ſaltem triduo, ante matrimonij conſummationem, ſua peccata diligenter confiteantur, & ad Sacroſanctæ Euchariſtiæ ſacramentum piè accedant.* Catechiſmus Romanus; *Fideles*, ait, *docere oportet, vt*, DEVM *orandi & obſecrandi cauſa, à matrimonij officio interdum abſtineant, imprimiſq́; id ſibi obſeruandum ſciant, tribus ſaltem diebus, antequam SS. Euchariſtiam percipiant, ſæpius verò, cum ſolemnia quadrageſimæ ieiunia celebrantur.* Videatur prioris ad Corinth. c. 7. & Sanctæ Heduigis vita. Præceptum verò huiuſmodi imponere non expediret, quia in iſta naturæ prauitate, pauciſſimi Tobię. & Prouerb. 6. *Numquid poteſt homo abſcondere ignem in ſinu ſuo, vt veſtimenta illius non ardeant? aut ambulare ſuper prunas, vt non comburantur plantæ eius?*

eius. Fuerunt tamen quidam & diu post tempora in coniugio continentiam seruantes, sed etiam vel perpetuam, vt S. Henricus Imperator, & S. Kunegundis, S. Edouardus Angliae Rex, D. Iulianus & Basilissa, S. Amnonius & Euphr[illegible], S. Apronianus & Melania, vel certe diuturnam, vt S. Aquilinus, [illegible] & alii. Sed & vero de aliquot, vxorum cognitionem distulere Patriarchas, docet S. Augustinus lib. 22. contra Faustum, cap. 50.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Num viros septem occulte Raguel sepelierat?

NON: neque enim potuisset, cum illi non sponsi essent: & in eorum mortem a magistratibus fuisset inquisitum, cum etiam famuli & ancillae, quae eorum mortis consciae videntur c. 3. [illegible] potuissent. Quin & de ipsorum morte rumor, et fama disseminata vulgi increbuerat, quod Asmodaei [illegible], eos ab eo interfectos blaterabant. Tobiam tamen occulte humare voluit, quia hospes, & illa in vrbe ignotus erat: deinde, quia de eo, sicut de viris aliis, famuli ac famulae ratiocinari poterant.

QVÆSTIVNCVLA XXI.

An in lecto nudi ab ancilla visi coniuges?

CARTHVSIANVS Dionysius id contra honestatem censet: ideoque putat [illegible], non vno in lecto simul dormiisse: sed post diuturnam comprecationem, plorationem, vigilantiam, [illegible] seorsum, ad pausandum seu quiescendum reclinasse. Neque refellit ex Graeco textu potest, cum dicat ille tantum, *inuenit eos ab ancilla dormientes*. Sed Latinus ait, *secum pariter dormientes*. Et Hebraicus, *simul seu vna dormientes in pace ac tranquillitate*. Neque contra honestatem, si ad dominorum dominarumque suarum cubiculares lectos famulae interdum accedant, ex praesertim, quae seniores & grauiores. Cuiusmodi hanc fuisse, nihil ambigo. Neque tamen [illegible], vt si eodem lecto coniuges isti [illegible], nuda ideo haberent corpora, quemadmodum posse ille videtur. Bene alioquin Ennius a Cicerone Tusc. 4. laudatus, *flagitii principium est, nudare inter ciues corpora*.

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Quomodo timebat Raguel, ne mortuus esset Tobias?

VERERETVR Tobiam sanum fuisse, illudque noctis tempus euasisse, quo interfecti sponsi alii fuerant, sciebat Raguel. Sed verebatur, ne forte circa noctis medium, aut postea [illegible] Asmodaeum. Licet enim antea diceret sperare se, suas preces exaudiendas, solet tamen interdum [illegible] in rebus, spem vacillare, cum earum tempus adest, vel si fieri possint, vel certe vt cognosci etiam audeant debeant. Timet enim animus, ne secus, quam vellet, fortis eueniat. Ita Carthusianus.

CAPVT IX.

1 *TVnc vocauit Tobias Angelum ad se, quem quidem hominem existimabat, dixitque ei: Azaria frater, peto vt auscultes verba mea:*

2 *Si meipsum tradam tibi seruum, non ero condignus prouidentiae tuae.*

3 *Tamen obsecro te, vt assumas tibi animalia siue seruitia, & vadas ad Gabelum in Rages ciuitatem Medorum: reddasque ei chirographum suum, & recipias ab eo pecuniam, & roges eum venire ad nuptias meas.*

4 *Scis enim ipse, quoniam numerat pater meus dies: & si tardauero vna die plus, contristatur anima eius.*

5 *Et certe vides quomodo adiurauit me Raguel, cuius adiuramentum spernere non possum.*

6 *Tunc Raphael assumens quatuor ex seruis Raguelis, & duos camelos, in Rages ciuitatem Medorum perrexit: & inueniens Gabelum, reddidit ei chirographum suum, & recepit ab eo omnem pecuniam.*

7 *Indicauitque ei de Tobia filio Tobiae, omnia quae gesta sunt: fecitque eum secum venire ad nuptias.*

8 *Cumque ingressus esset domum Raguelis, inuenit Tobiam discumbentem: & exiliens, osculati sunt se inuicem: & fleuit Gabelus, benedixitque Deum.*

9 *Et dixit: Benedicat te Deus Israel, quia filius es optimi viri, & iusti, & timentis Deum, & eleemosynas facientis:*

10 *Et dicatur benedictio super vxorem tuam, & super parentes vestros.*

11 *Et videatis filios vestros, & filios filiorum vestrorum, vsque in tertiam & quartam generationem: & sit semen vestrum benedictum a Deo Israel, qui regnat in saecula saeculorum.*

12 *Cumque omnes dixissent, Amen, accesserunt ad conuiuium: sed & cum timore Domini nuptiarum conuiuium exercebant.*

Osirites, diuinum esse contra ỹ, omnia venificia valere: sed si ea erueretur, statim eum qui eruisset, mori. ALTERVM, dæmonia esse malorum hominum spiritus. quasi desertores Angeli non sint, de quibus contra Tryphonem S. Iustinus. nisi vocaret Iosephus *malorum hominum spiritus* eos, qui ad malum homines impellunt. *Fauni* verò quibus pœoniam illam mederi aiebat Plinius, non sunt vera dæmonia, sed morbi carotici aliquid, apoplexiæ vel epilepsiæ prodromus qui *suppressio nocturna* & *ephialtes* alio nomine dicitur, ideoque & herba ipsa, *ephialtion*. A dæmonibus tamen, qui apud Themisonem & Æginetam, idcirco pingaliones & pingamones vocati sunt; hasce suppressiones proficisci, è vulgo sunt, qui putant.

III. De lapidibus.

PETRAS nonnullas dæmonibus esse aduersas canon antea citatus ostendit. Dionysius in Periogeli deprædicat *iaspin*, quod sit ἔχθρη ἐμπυσηςι, καὶ ἄλλοις εἰδώλοισι. id est, *inimica empusis, & idolis, seu, dæmoniacis spectris aliis.* Apud Psellum verò & Eugubinum lib. 8. cap. 28. Chaldæorum sententia est, ἡνίκα ἐρχόμενον δαίμονα προσγειον ἀθρήσεις, θύε λίθον μνιζιριν ἐπαυδῶν, id est: *Cum venientem dæmonem terrestrem videbis, sacrificia lapidem mnizirin excantans.* Et forte id nominis accepit iste lapis, quòd sit *menos tsarim*, vel *tsirim*, vel *Zeirim*, id est, *fugans aduersarios, dolores* seu *pilosos*, seu dæmonas, prout istos interpretatur D. Hieronymus in Ezech. 35. & Isai. 13. Sed præter ea, quæ generatim superius allata, de his mihi nihil. Verba Diui Augustini, quæ antea promisi, opportune nunc appēdam. *Illiciuntur*, ait lib. 21. Ciuit. cap. 6. *dæmones ad inhabitandū, per creaturas, quas non ipsi, sed* DEVS *condidit, delectabilibus pro sua diuersitate diuersis, non vt animalia cibis, sed vt spiritus signis, quæ cuiusq; delectationi congruunt per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, animalium, carminum, rituum.*

IV. De armis.

GLADIOS & tela dæmonibus esse formidabilia innuit Odyss. 11. Homerus & Æneid. 6. Virgilius. idemque Armeni cuiusdam exemplo confirmat Psellus lib. de dæmonibus, & ex eo Rhodiginus lib. 2. cap. 8. Atque hæc fortassis opinio Scythas, vt magnum veluti numen, acinacem venerarentur, impulit; quemadmodum scribit initio lib. 1. S. Epiphanius, Clemens Protreptico, Lucianus Ioue Tragœdo, & Ammianus lib. 31. Et nostro tempore, *multi* ait in Æneid. 6. Hortensius, *asserunt, ferri aciem dæmonas reformidare, & re ipsa compertum est: & noui, quibus hoc ipsum nocturnis horis accidit.* Sed si, vt in scholis iam cantatissimum; corporis expertes hi genij sunt, ferrum vllum cur formidet? Qui, vt in fabulis Achilles; vulnerari non posset, imo qui thorace, armisque cæteris egregiè obtectus esset; ensium pugionumque aciem non pro nihilo duceret? Et sanè, quid fulgentis gladij aut color aut vibratio, quod non terrere, sed vel aliquo modo dæmonem impedire possit, efficiat? Qui verò istis se armis defendere voluerunt, etsi cessisse dæmon videretur, graue tamen accepisse detrimentum, indicio sunt, quæ citatus addit Hortensius. *Noui, ait, quibus hoc ipsum nocturnis horis accidit, sed cum magna aduersæ valetudinis conflictatione.* Neque verò vllum pium, prudentemque virum ista defensione vsum vnquam audiui: neque in Ecclesia Catholica vsquam probatum, vt mihi ad Tobiæ iecur accedere nihil videatur. Posset tamen fortassis mouere aliquem Salomon, dum Canticorum 3. ver. 8. *circa lectum suum sexaginta* gladius accinctos, *viros circumstetisse* ait *propter timores nocturnos.* Etsi enim arcanum quidpiam & spiritale significatur, ad morem tamen hunc alluditur, eiusque cùm vsus, tum vtilitas innui videtur, prout perspicuè ibi docet Chaldæus Paraphrastes, in quo sic: *Sacerdotes & Leuitæ & omnes tribus Israel, vniuersi apprehendunt verba legis, quæ comparatur gladio, & præualent, & confortantur in ea, sicut fortis, qui accinctus est gladio super femur suum: & ideo non timent à spiritibus nocturnis, & dæmonibus, qui ambulant in nocte.* At sanè *timores nocturni* videntur ij appellari, ob quos, apud Reges, & in castris, excubiæ, vigiliæque sunt. quòd insidiis opportunum maximè, nocturnum tempus sit, ideoque Hebraicus textus vocat *timorem in noctibus* id est, qui tūc euenire solet; aut certe, ne eueniat, timetur. Chaldæus vero Paraphrastes Iudaicam sui temporis opinionem refert, quæ nisi aliunde constabiliatur, me quidem certe digladiari non faciat, neque verò, vt pro me gladium quisquam stringat, optare. Multo illa S. Benedicti virga, de qua lib. 2. dial. cap. 4. D. Gregorius, dæmoni formidabilior. Ea siquidem percussus, quem à Psalmorum precumque aliarum pēso, niger crebrò puerulus abducebat: *deinceps ad orationis studium, immobilis permansit. sicq; antiquus hostis dominari non ausus est in eius cogitatione, ac si ipse percussus fuisset ex verbere.* Ipsius enim sancti Patris verbis, eiusdem iudicium indico.

V. De luce, igne, sanguine, ianuisq; clausis.

LVCEM lucifugis tenebricolisque spiritibus esse perinuisam qui non opinetur? Etenim *omnis, qui malè agit, odit lucem*, Iohan. 3. & illi *tenebrarum rectores* ab Apostolo Ephes. 6. dicuntur, à Dauide Psal. 90. nocturna dæmonia, seu *perambulantia in tenebris*: itemque a Thargum Chaldæo Cantic. cap. 3. ver. 8. & cap. 4. v. 6. Solent præterea noctu, & in tenebris, multo & crebrius & liberius, quam

[illegible] in Ange-[illegible]

[illegible]

[illegible] Sathan [illegible]

VI. De verborum contumeliis, & conuiciis.

A [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] & blasphemare, dæmonem non modo non pellit sed accersit potius; vt apud Cassianum lib. 12. Instit. cap. [illegible] exempli. [illegible] Vide canonem [illegible]

VII. De [illegible] & arte dæmonum expulsione.

RAbbi Elias in Thisbi, *Consuetudo, inquit, inter nos Iudæos Germanos inoleuit, vt [illegible] in parietibus cubiculi, in quo iacet puerpera, cum creta, aut carbone [illegible] in singulis parietibus, Adam, Heuah, Chutz, Lilith. Atque in ostio cubiculi [illegible] nomina trium angelorum qui sunt Senoi, Sansenoi, & Samangeloph, quemadmodum tradidit [illegible] Lilith ea hora qua voluerunt eam suffocare in mari.* Habent iidem Iudæi chartas, in quibus [illegible] Deuter. 6. [illegible] *[illegible]*, dicitur, est, & quas *Thephilin* vocant, quibus [illegible] Paraphrastes Chaldæus Cantic. [illegible] loquentem facit. *Ego electa sum præ omnibus populis, [illegible] manus, [illegible] laterisque [illegible] lateri dextro portæ meæ, [illegible] vt [illegible] non sit noxia dæmonibus ad perdendum me.* Sed [illegible] de Lilith [illegible] mendaciique plenæ sunt. hæc vero sacra [illegible] verba [illegible] & prophanantur. Ars vero dæmonum expellendorum fuit [illegible] videtur. Sic enim lib. 8. Antiq. c. 2. Iosephus, [illegible] Idemque [illegible] Thargum Cant. 4. v. 6. [illegible] *Patrum* [illegible] vocat. Flagellum dæmonum [illegible] quam certa quæpiam ratio, [illegible] dæmonem, [illegible] vel DEVS, vel Angeli, vel boni, pii, & sapientes viri docuissent. quemadmodum & apud S. Iustinum dialogo cum Tryphone, [illegible] vana & superstitiosa Iudæorum de Gentilium disciplina, prout supra iam audiuimus. Vellet fortasse lector, de probo vel improbo phylacteriorum [illegible] plura. sed quam de amuletis disputationem alio quodam [illegible] hic me oporteret. In proposito [illegible] quæstiunculas progredi satius. Vide Gratianum [illegible] c. 16. eiusque paralipomena. fol. 186. & sequentib.

QVAESTIVNCVLA VI

Quomodo, a S. Raphaele apprehensus Asmodæus?

SOlus [illegible] Chaldæo Latinus textus apprehensionem istam memorat. Pro ea, in Græco & Hebræo est, *[illegible] odoratus est, fugit in Ægyptum superiorem & loca deserta.* [illegible] S. Raphaelem [illegible] apprehendisse. [illegible] vterque tum spiritus [illegible] Tobiæ cubiculo, illa [illegible] S. [illegible] Raphael, [illegible] Tobias [illegible] *[illegible]* [illegible] *& Angelus habens clauem abyssi apprehendit [illegible]* [illegible] Apoc. 20.

QVÆSTIVNCVLA. VII.

Quomodo Asmodæus ligatus?

NOn hic tantum loco, sed [illegible] cap. 12. Marc. 3. Apocal. 20. [illegible] dæmones. Est [illegible] bifariam. Primo [illegible] corpora [illegible] Quandiu enim illa [illegible] *[illegible]*, quando non [illegible] agere, quod vellent, vt docet S. Augustinus [illegible] 20. Ciuit. [illegible] & S. D. Gregorius lib. 2. Moral. cap. [illegible] & [illegible] lib. 4. c. 12. Andreas [illegible] in Apocal. Cassianus collatione 7. c. 21. V. Beda, [illegible] *[illegible] modus est*, quando [illegible] loco alligantur, vt illinc sese [illegible] Theologorum [illegible] 4. sent. d. [illegible] 44. & 50. dæmonibus [illegible] in ea [illegible] ignem, infernum [illegible] D. Thomas [illegible] Abulensis [illegible] Matth. q. 106. Caietanus [illegible] Videtur ergo Asmodæus *[illegible]* [illegible] corpus [illegible] Hebræus [illegible]

[illegible]

aut aperta illa esset, vt excitati commodius fumi egrederentur. Deinde nusquam, quod quidem norim, legitur; corporato visibilique modo vllum vnquam dæmonem, tanto, quanto pòst indicabitur; tempore, materiatis vinculis astrictum fuisse. *Spiritaliter* igitur, *duobus iam indicatis modis alligatus fuit.* Neque enim amplius Saræ, ipsiusque eius sponso & parentibus molestias vllas creare sinebatur: & certa ei solitudinum portiuncula, extra quam, ne pilum quidem egredi posset? definita.

QVAESTIVNCVLA VIII.

Qua re ligatus fuit?

NOn Vulcania hic vincula, non Promethei in Caucaso claui, non neruei recentesque Samsonis funes cogitandi: sed quam proposui; *spiritalis* dæmonum colligatio *vtraque duobus* fieri potest. *Primo*, si diuina iis potestate concursus ille, quo, ad motionem omnem, res omnes indigent; subtrahatur. *A facie Domini*, ait S. Gregorius lib. 2. Mor. c. 13. *exiit Satan, quia relaxatus diuinitus ab interna retentionis angustia, ad sui desiderium effectum venit. A facie Domini exiit, quia, diu vinculis disciplinæ religata quandoque, voluntas noxia, ad opus processit. Cum enim id quod voluit, implere non valuit, quasi ante faciem Domini stetit. quia illum ab effectu malitiæ superna dispensatio coarctauit. Deinde.* si iisdem ab eo, qui in eo ius & potestatem habet; imperetur, ne hoc vel illud agant, vt hoc vel illo loco sese cōtineant, vt huic vel illi operi operam nauent. *Duplices* vero sunt, qui ius & potestatem huiuscemodi habent, possuntque dæmoniis imperare. DEVS *& creatura.* Hæc vero, vel *spiritus* est vel *homo. Spiritus* vero aut bonus, vt Apoc. 20. ver. 2. aut malus, si huius, cui imperare vult, princeps sit, prout suprà expositum. *homo* vero vel à DEO aut bono spiritu imperandi cogendique vim eam accepit, vel ab dæmonum principum aliquo. *Prius* illud fit, aut præcipuo quodam edendorum miraculorum charismate, aut ordinario quodam officio. *Charisma* illud in sanctis creberrimè visum, qui, in CHRISTI IESV nomine, dæmoniis & abeundi, & alicubi delitescendi necessitatem imposuerunt. *Officium* vero in Exorcistis nostris cernitur, prout Flagellum, sæpicule citatum, indicat, exorcismo 2. 3. 4. & 5. Et sunt vtriusque generis exempla in promptu plurima, quibus tamen, breuitatis gratia; supersedendum. *Posterius* verò, vt à dæmonum principum aliquo dæmonia subdita alligandi potestas habeatur, non fit, nisi nefaria quadam cum illo conuentione & societate, quam mortalium infelicissimi Magi coire solent: sicque dæmonas in annulos includere, certisque operibus & locis addicere. Persequitur id pluribus relectione de Magia, Franciscus Victoria; sed ad istud intelligendum satis esse possunt D. Hieronymi de puella, quam amoris insania, libidinosus dæmon exagitabat? verba hæc. *Perducta à parentibus ad* Hilarionis *monasterium, senis traditur, vlulante statim & confitente dæmone: vim sustinui, inuitus abductus sum, quàm bene Memphi somniis homines deludebam! O cruces, o tormenta, quæ patior. Exire me cogis, & ligatus subter limen teneor. Non exeo, nisi me adolescens, qui tenet. dimiserit. Tunc senex: Grandis. ait, fortitudo tua, qui licio & lamina strictus teneris.* Vnde & Augustinus lib. de diuinatione dæmonum cap. 7. *fugantur dæmones, vel etiam, iussis superioribus colligati, abstrahuntur, & alienantur à locis suis, vt de rebus, quibus dominabantur, in quibusque colebantur, fiat voluntas* DEI. D. Epiphanius hæresi 30. cum Christianam Ecclesiam excitare Iosephus Christianus, lateresque coquere vellet; dicit Iudæos incantationibus; *ignem ligasse*, quem tamen *crucis signo & aqua benedicta* idem Iosephus soluit postea. Palladius c. 20. plurimos, & ferocissimos dæmones, in Iamnæ & Mambræ sepulchro, per Magiam, collocatos refert. *Hæc verò diuini concursus subtractio & eiusdem vel aliorum, prout recensitum, imperium. solet, per tralationem, vincula, rudentes & catenæ nuncupari.* Sic enim 2. Petri 2. legimus. *Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos.* Et in S. Iudæ canonica ver. *6. Angelos, qui non seruauerunt suum principatum, vinculis æternis sub caligine reseruauit.* Apoc. 20. Angelus vt *serpentem antiquum in abysso ligaret?* habebat *catenam magnam in manu sua.* vbi Andreas; *Catenam*, inquit, *ad nostram intelligentiā vocauit operationem. quæ Satanæ malitiam coërcet.* Iniciuntur vero hęc vincula vel spiritali tantum modo, vel symbolis quibusdam, quæ sub sensum cadant adhibitis, cuiusmodi sunt res aut verba sacra, de quibus ad rem, quæ modo agitur, per appositum exemplum in Cæsario est lib. 5. cap. 13. *Retulit, ait, mihi Gerardus Præpositus Pleisensis, mulierem obsessam, multis bene notam, Sygeberg venisse gratia curationis: quæ cum in oratorio S. Michaëlis archangeli de diuersis interrogaretur, & incideret mentio de Lucifero apud inferos ligato, respondit per os eius diabolus; Stulti, quibus catenis putatis magistrum meum ligatum in inferno? ferreis? nequaquam. Tria verba posita sunt in silentio Missæ, quibus ligatus est. Requirentibus quibusdā ex fratribus, quæ sunt illa verba? dicere noluit, vel potius ausa non fuit, sed ait: Afferte mihi librum, & ego vobis ostendam illa: Allatus est ei liber missalis, & clausus porrectus; quem illa aperiens, primo ictu canonem inuenit, & digitum ponens super illum locum,* per ipsum, & cum ipso, & in ipso, *in quibus memoria sit summæ Trinitatis ait, Ecce ista sunt tria illa verba, quibus ligatus est magister meus. Hoc audientes ex monachis plures, qui aderant, scientes mulierem illiteratam esse, ædificati sunt valde, vim verborum intelligentes. Per Patrem enim & cum filio, & in spiritu sancto, quorum opera indiuisa sunt, fortis ille ligatus est, & vasa eius direpta.* Asmodęus ergo, Angeli Raphaëlis iussu, ita vinctus & innodatus fuit, vt intra circumscriptum sibi circulum stare necessariò haberet: neque, vt maximè vellet; alio quoquam, vel ad latum vnguem, excurrere posset.

Ex his verò *duo* intelligi poſſunt. VNVM, *dæmonum ipſorum*, quibus tam varia, tot modis, vincula, etiam ab hominibus, inici poſſunt; *viliſſima ſors & imbecillitas. Quam*, inquit Euſebius lib. 5. præparationis, cap. 6. *diuinitatem haberent, qui ad tantam miſeriam deiecti ſunt, vt ab hominibus detineantur?* Sed pulcherrime loco citato S. Antonius: *Nos*, ait, *nec eius pollicitationibus credere, nec minas formidare debemus. fallit enim, nihilq; verum ſemper promittit. Nam ſi non mendacia cuncta loqueretur, quomodo talia & tam infinita promittens. hamo crucis vt draco aduncatus à Domino eſt, & capiſtro ligatus vt iumentum, & quaſi mancipium fugitiuum, vinctus circulo, & armilla labia perforatus, nullum omnino fidelium deuorare permittitur? Nunc miſerabilis vt paſſer, ad ludendum irretitus à* CHRISTO *eſt, calcaneo Chriſtianorum ſubtractus gemit. Ille, qui vniuerſa maria à ſe deleta plaudebat, ille, qui orbem terrarum manu ſua teneri pollicebatur, ecce à nobis vincitur, ecce me aduerſum ſe prohibere non poteſt diſputantem.* Et D. Auguſtinus ſerm. 197. de tempore: *Si alligatus Diabolus eſt, quare tantum adhuc præualet? Verum eſt: fratres chariſſimi, quia multum præualet: ſed tepidis & negligentibus & DEVM in veritate non timentibus dominatur. Alligatus eſt enim tanquam innexus catenis canis: & neminem poteſt mordere, niſi eum, qui ſe illi mortifera ſecuritate coniunxerit. Iam videtur fratres, quia ſtultus eſt homo ille, quem canis in catena poſitus mordet. Tu te illi, per voluptates & cupiditates ſæculi noli coniungere, & ille ad te non præſumit accedere. Latrare poteſt: ſolicitare poteſt: mordere omnino non poteſt, niſi volentem. Non enim cogendo, ſed ſuadendo nocet; nec extorquet à nobis conſenſum, ſed petit.* Et ex eo Cæſarius lib. 5. cap. 52. *Diabolus ſimilis eſt vrſo ſiue leoni ad ſtipitem ligato. qui licet in catena ſua rugiat circumiens, neminem tamen lædit, niſi quem infra ſuum circulum rapuerit: Diaboli poteſtas, catena diuinæ cohibitionis ſic arctata eſt, vt neminem cogere poſſit ad peccandũ, niſi ad eum ingrediatur per peccati conſenſum. ſecundum Apoſtolum Petrum. Tanquam leo rugiens circuit, in ſua catena, quærens quem deuoret. Sæpè ſanctos viros terret & impedit. ſed nocere non poteſt.* ALTERVM verò quod è dictis intelligitur; eſt, quid illa *excommunicatio* ſit, qua dæmones interdum proſcribuntur. Cum enim Eccleſiaſtica, apud nos, pœna ſumma ſit, excommunicatio maior, & minor latæ ſententiæ, & Eccleſia in dæmones, tanquam in coniuratos fidelium hoſtes, ius à DEO habeat, per excommunicationem nihil aliud inferre illis videtur, quam ſummam religationis huius pœnam. Videatur liber ſecundus vitæ D. Bernardi, cap. 6. & videtur ſimile quidpiam D. Auguſtinus cogitaſſe, cum INTERDICTI nomine vtitur lib. 20. Ciuit. 7. *Ab eis*, ait, *gentibus ſeducendos, huius interdicti vinculo & clauſtro diabolus prohibetur atque cohibetur.*

QVÆSTIVNCVLA IX.

Vbi ligatus idem Aſmodæus?

IN *deſerto ſuperioris Ægypti*, ait textus Latinus. ἐν ἀνωτάτοις Αἰγύπτου; Græcus, id eſt, *in altiſſimis Ægypti*, Hebræus. Poſſunt verò loca hæc *biſariam* ſumi, *τροπικῶς & Propriè. Tropus* erit ſi quiſpiam locus alius incultiſſimus & remotiſſimus ſignificaretur, quemadmodum adagiis quibuſdam dici ſolet. *Vltra Gades, ad Garamantas, & Indos.* itemque *nauigare Anticyras, Corinthum*, & ſimilia. Nulla tamen ratio ad iſtiuſmodi tropum nos impellit, vt propterea illam D. Auguſtini retinere amuſſim liceat, quæ iubet, propriè ſcripturarum verba, dum aliud nihil obſtat, intelligenda. Superior enim Ægyptus apud Herodotum lib. 3. Ptolemæum lib. 4. Geogr. Ioannem Leonem lib 8. de Africa, cap. 2. memoratur. eſtque illa Ægypti pars, non quæ, vti de Galilæa dictum alibi, ſeptentrionalior eſt: ſed quæ Auſtralior, quòd ex ea nimirum delabatur Nilus, & quòd montibus magis abundet. τὰ μεσημβρινώτερα τῶν ἑπτανομιῶν, inquit loco citato Ptolemæus, καλεῖται Θηβαΐς, καὶ ἄνω τόποι. *Quæ in ſeptem nomis ſeu prouinciis Auſtraliora ſunt, ea vocantur Thebais, & loca ſupera.* hancque à veteribus dictam *Thebaidem* nunc *Sahid* vocari ait loco citato Leo, vel etiam *Sait*, vti mauult Aithonus cap. 54. & in Turcico Pandecte Leunclauius, cap. 212. Montes verò enumerat complures idem Ptolemæus Baſciſam, Anagombram, Aſyphon, Aſpidem, Oglamonem, alios: & Diodorus lib. 2. cap. 3. & 4. ſimulque locorum illorum vaſtitatem, horrorem & ſqualorem explicant; τὰ μεσημβρινώτερα, inquit rurſum Ptolemæus, Νιτριῶται καὶ Ὀασῖται, διάμμος καὶ ἄβροχος χώρα. *Auſtraliora Nitriotæ & Oaſitæ arenoſa pluuiisque non irrigata regio.* Et Herodotus τὰ ἄνω τῆς Αἰγύπτου οὐχ ὕεται, *ſuperiora Ægypti non compluuntur.* adeo vt φάσμα, portentumue ſcribat, ſi vel ſemel Thebis pluat. D. Hieronymus in Ezechielis cap. 30. *A turre*, ait, *Syenes cadent in ea, quæ in extremis terminis Ægypti, Æthiopiæ, Blemmyarumque confinis eſt: vbi Nilus innauigabilis eſt, & cataractarum fragor. & omnia inuia plenaque ſerpentum, & venenatorum animantium.* Et huiuſmodi loca indicauit etiam Dominus, cum Matth. 12. v. 43. eiectum dæmonem dixit ambulare δι' ἀνύδρων τόπων, *per arida & inaquoſa loca.* Obſeruant & hoc etiamnum, hoc tempore, ſacri Exorciſtæ, vt vel in imum inferorum barathrum, vel in teſquas & horridas quaſdam ſolitudines dæmonia, quibus egreſſum imperant; ablegent, vbi ab hominum cœtu abſint quam longiſſimè, minoremque illis perniciem afferant. Quemadmodum leones, pardos, tygrides, aliaſque id genus feras procul à nobis, in ſaltus, ſpeluncas amandauit DEVS; ſic & dæmonum multitudinem maximam, ſalutis noſtræ cauſa, in arenas & damnata quædam ſola eiecit. Quo factum, vt de S. Antonio, Macario, aliiſque veteribus eremorum ſanctiſſimis incolis (quemadmodũ à S. Athanaſio loco citato, Palladio cap. 20. Caſ-

Siano col-

siano collat.7.cap.23. traditum) grauiter quererentur dæmones, quòd in sua homines isti loca inuaderent, in eaque CHRISTI IESV crucem & cultum inferrent. Quo detestabilior Bezæ in Matthæi cap.12.ver.43.calumnia est, scribentis: *Quantum, in incultis & squalidis locis, valeant Satanicæ præstigiæ, docent mala per eremitas & monachos iampridem in Ecclesiam inuecta.* Sed qui CHRISTI Domini virtute, gratia, & cruce armati, æternum dæmonibus bellum indicere, in domum fortis intrare, ipsiusque vasa diripere ausi sunt, quæ inuehere mala potuerunt? Excutiantur historiæ veteres, & per Eremitas, Monachosque in barbaros immanesque populos quamplurimos, adeoq; hanc in Germaniam nostram, Christianam fidem importatam, Euangelium propagatum, baptismum, cæteraque pietatis nostræ mysteria illata comperiemus. hęccine mala sunt? Hęretico scilicet mala, quia omnia hæc penitus sublata, vel certe non nisi deprauata & eneruata vult, mala inquam Satanæ administro, crucis CHRISTI aduersario, gehennæ lenoni, &, ni resipiscat, æterno æternarum flammarum pabulo.

QVAESTIVNCVLA X.

Quam diu ligatus iste dæmon?

QVI dæmonibus laqueos & compedes innectendi potestatem habet, eidem etiam temporis, quo innexos teneri velit, potestas est. Ergo, prout res vsusque postulat, dies, hebdomadas, menses, annosue plures aut pauciores attinere ipsos consueuit. *Vidi*, ait S. Iohannes Apocalipsis 20. *angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus & Satanas, & ligauit eum per annos mille. Non exeo*, clamabat virginis ille apud D. Hieronymum vexator, *nisi me adolescens, qui tenet, dimiserit.* Quam diu verò Asmodæum Ægyptiaco carcere inclusum Raphaël voluerit, textuum nullus effatur. Sed non omnino forte vanus coniector esset, qui, *quoad vitam Sara & Tobias egerunt*, illic attentum & obligatum opinetur. Ad eos enim, nullo vmquam modo, perreptare ipsum decebat, à quibus tantus eum Angelus, tot præceptis, tam insigni fuga, post tot tantasque cædes, deiecisset. Alioquin à Tobiæ tempore, ad sancti Antonij, aliorumque præstantium Anachoretarum sæcula, sunt *anni*, præter propter, *mille*, quibus vinctum semper fuisse si quis diceret, quid vetaret? An quòd, eo millenario tempore, turpissimis impurissimisque libidinibus orbis pæne totus contaminatus fuerit? Suspicetur enim forte quispiam, si harum princeps vinctus sit, omnes etiam illas simul vinctas teneri oportuisse. At non ita est. Quemadmodum enim iam in abysso Satanas & archidæmon ab Angelo, vt ex Apocalypsi paulò ante audiimus; clausus tenetur: suos tamen veluti emissarios canes vbique habet; ira & libidinum Rex, etiamsi Ægypriacis montibus coërceatur; suos tamen, qui interea non ferientur, varias in partes & loca, inquinatissimos ganeones, iyngas & Cupidines emittit, quemadmodum & de ebriis, lasciuisque dæmonibus Andrum proficiscentibus narrat in Iconibus Philostratus.

QVAESTIVNCVLA XI.

Spiritaliter Asmodæum expellendi modi quot hinc eruuntur? & quis primus?

LIBIDINIS fax, author, & suasor dæmon à nobis omnibus expelli debet dupliciter. *Primò*, cum in nos aditum molitur, antequam irrret ac vincat. *Deinde* postea si ipsum forte, quod auertat DEVS, intrasse iam ac vicisse contingeret. Ac potest quidem *expulsio vtraque variis modis*, diuina cum gratia, fieri, sed septem tantùm, quos è superiore disputatione nobis iam Tobias suggerit; contenti simus. In Tobia causæ, ob quas sponsis aliis necem dæmon attulit; non fuerunt. ideoq; omnium *primo*, est illud in expulsione priore, quæ *repulsio* tamen potius dici queat; vtilissimum, vt *causæ*, ob quas, vt nostram in arcem dæmon hic peruadat, nosque suam sub ditionem adducat, diuinitus concedi solet; omnino *remoueantur*. Iis enim sublatis, effectus quoque tollendos quis ambigat? Sunt verò causæ illæ vel *interiores* vel *exteriores*. Et *interiores* vel *in corpore* vel *in animo* latent. *In corpore* libidinem excitant *cibi*, & *potiones*, vel abundantiores, vel delicatiores & feruidiores, quam naturæ postulet necessitas, quam requirat ætas, occupationes, valetudo. Ex his enim sanguis spiritusq; vitales copiosiores & exultantiores existunt. Vnde variæ postmodum earũ, quæ libidini seruiunt, partiũ, ardores & titillationes. *Sine Cerere & Baccho friget Venus*, imò per Cererem & Bacchũ ardet, furitque penitus. *Nolite*, ait Apostolus Ephes. 5. *inebriari vino, in quo est luxuria. Si quid*, ait D. Hieronymus ad Eustochium de custodia Virginitatis, *in me potest esse consilii, si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, vt sponsa* CHRISTI *vinum fugiat pro veneno. Hæc aduersus adolescentiam, prima arma sunt dæmonum. Non sic auaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio. Facilè aliis caremus vitiis hic hostis nobis inclusus est. Quocunque pergimus, nobiscum portamus inimicum. Vinum & adolescentia. duplex incendium voluptatis est. Quid oleum flammæ adiicimus? quid ardendi corpusculo fomenta ignium ministramus?* Et epist. de viduitate ad Furium; *Non Ætnæi ignes, non Vulcania tellus, non Vesuuius, & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ & dapibus inflammatæ.* Ideoque cum generosas alias adolescentuli S. Hilarionis palmas retulisset idem Hieronymus. *Quid*, ait, *faceret diabolus?*

quo se verteret? Qui gloriabatur antè, dicens: In cælum ascendam, super sidera cæli ponam thronum meum, & ero similis Altissimo: cernebat se vinci à puero, & prius ab eo calcatum fuisse, quam per ætatem calcare potuisset. Titillabat itaque sensus eius, & pubescenti corpori solita voluptatum incentiua suggerebat. Cogebatur tyrunculus CHRISTI *cogitare quod nesciebat: & eius vis animo pompam voluere, cuius experimenta non nouerat. Iratus itaq; sibi, & pectus pugnis verberans, quasi cogitationes cade manus posset excludere: Ego, inquit, aselle faciam, vt non calcitres: nec te hordeo alam, sed paleis. Fame te conficiam & siti: graui onerabo pondere: per æstus indagabo & frigora, vt cibum potius quam lasciuiam cogites.* In animo primæ voluptatarum cogitationum scintillulæ nisi derepente non tam extinguantur, quam opprimantur, in quam tristia, quibus castum alioqui pectus deflagret, incendia erumpunt? *Nolo*, ait idem Sanctus Pater ad Eustachium, *nolo sinas cogitationem crescere. Nihil in te Babylonium, nihil confusionis adolescat. Dum paruus est hostis, interfice: nequitia, ne Zizania crescant, elidatur in semine. Audi Psalmistam dicentem: Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram. Quia enim impossibile est, in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille prædicatur beatus, qui vt cœperit cogitare sordida, statim interficit cogitatus, & allidit ad petram: petra autem* CHRISTVS *est.* Eademq; loquitur Cassianus lib.6.Instit.c.13. & S.Francisci alumnus, quidam verissimus Iuniperus, cum in quodam cœtu, variæ, de vitij huius importunitate vincenda, dicerentur sententiæ: *Ego*, aiebat, *cum procul aduentantem hunc inimicum prospicio; portas animi, bonis desiderius, sanctisq; cogitationibus occludo, & interius sublata voce, Procul,* exclamo, *occupatus est diuersorij locus*. Tum, qui præsens aderat, Sancto Francisco & ipse carissimus olim discipulus Ægidius: *Ego*, dixit, *arma mihi Iuniperi assumo.* Sed & alia quædam grauiora peccata, superbia præsertim, & diuinæ gloriæ aspernatio, dæmonio isti nostra in corda portas pandunt, quemadmodum ad Roman.cap.1. v.26. docet Apostolus, & Cassianus lib.12.Instit.c.20.21. lib.6.c.18. Iam ad *exteriores* causas pertinent multiplices admodum obscœnitatis illecebræ, vti praua sodalitia, scurriles sermones, amatorij libelli, mulierum cohabitatio & aspectus. *Istoc*, ait è veteribus quidam, *illecebrosius fieri nihil potest: Nox, mulier, vinum, homini adolescentulo. Vritq; videndo fœmina*, vt inquit alius: *Numquid*, ait sapiens noster Prouerb.6.v.27 *potest homo abscondere ignem in sinu suo, vt vestimenta illius non ardeant: aut ambulare super prunas, vt non comburantur plantæ eius? sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam.* Quin & formosulorum, inuestiumq; & adolescentulorum omnium facies, natu etiam maioribus, interdum periculosas viri sancti, de quibus Tomo 7. Reuerendissimus Baronius, iudicarunt, & præclarum est, quod, ista in cautione, de S.Nicetio Lugdunensi Episcopo, memoriæ proditum est in Gregorij Turonensis vita.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quis modus alter?

MODVS porro Asmodæum prohibendi *alter* est, multas feriasque contra ipsum preces eiaculari, vti fecit S.Tobias. Hoc enim genus *oratione* prorsus eiici debet Matth.17. prout à se quoq; factum memorat S.Paulus 2.Corinth.12.ver.8. *Propter quid* (id est, propter stimulum carnis meæ, angelum Satanæ me colaphizantem) *ter Dominum rogaui, vt discederet à me.* Et D.Hieronymus ad Eustochium; *Pallebant*, ait, *ora ieiuniis, & mens desideriis æstuabat in frigido corpore; & ante hominem suum iam carne præmortua, sola libidinum incendia bulliebant. Itaq; omni auxilio destitutus, ad* IESV *iacebam pedes, rigabam lachrymis, crine tergebam, & repugnantem carnem hebdomadarum inedia subiugabam. Non depudesco infidelitatis meæ, quin potius plango me non esse qui fuerim. Memini me clamantem, diem crebro iunxisse cum nocte, nec prius à pectoris cessasse verberibus, quam rediret domino increpante tranquillitas. Sic nobis*, ait Cassianus lib.5.cap.6.Institut. *cordi est, agonem spiritualem cum Apostolo legitimè decertare, hunc immundissimum spiritum superare omni mentis intentione, non nostris viribus confidentes (hoc enim industria humana perficere non praualet) sed opitulatione Domini festinemus. Tamdiu namque hoc vitio animam necesse est impugnari, donec se bellum gerere supra vires suas agnoscat, nec labore vel studio proprio victoriam obtinere se posse, nisi Domini fuerit auxilio ac protectione suffulta.* Et cap.6. *Reuera*, inquit, *cum in omnibus virtutum profectibus, & cunctorum expugnatione vitiorum, Domini sit gratia atque victoria: in hoc præcipuè peculiare beneficium* DEI *ac speciale donum, & Patrum sententia, & experimento purgationis ipsius, manifestissimè declaratur his, qui eam meruerint possidere.* Vnde & aliorum etiam charitate nobis deiunctorum comprecatio rectè petitur, vt plurimis lachrymis ignea nequissimi Asmodæi tela, Ephes.6.ver.6. facilius penitusque restringantur, quemadmodum faciebat illa Matth.15. quæ non solum dicebat: *Miserere mei, quia filia mea male à dæmonio vexatur:* sed & deprecatores Apostolos adhibebat, post eosque clamabat. Absit verò, vt quod in se Sanctus deflet Augustinus libro 8. Confessor.cap.7.committamus. *Ego*, ait, *adolescens miser valde, miser in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram a te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatem & continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me citò exaudires, & citò sanares à morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quam extingui.*

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Qui modus tertius?

TOBIAE [illegible] modis [illegible] Archangelus Raphael. *Tertius ergo modus* est ipsius [illegible] [illegible] in ho- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Hic enim est, [illegible] [illegible] orbis [illegible] [illegible] [illegible] inquit Cassianus cap. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Quia tamen Angelorum [illegible] & grauis casti- [illegible] [illegible] [illegible] Quemadmodum [illegible] [illegible] cum [illegible] ad Hieronymum ad Demetriadem, scribens [illegible] [illegible] [illegible] D. Augustinus lib. 8. Confess. cap. 11. [illegible] quam inter voluptatem & continentiam [illegible] [illegible] [illegible] *& à momento isto, non tibi li-* [illegible] *faciem, &* [illegible] *ut ve-* [illegible] *& amplectendum* [illegible] *bo-* [illegible] *mater filiorum gaudiorum de marito te* [illegible] *Tu non poteris quod isti & istæ? An vero isti* [illegible] *in* [illegible] *Domino DEO suo? Dominus DEVS eorum me dedit eis. Quid in* [illegible] *non te subtrahet, ut cadas. Proiice te securus, ex-* [illegible]

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Qui modus Quartus?

QVARTVS modus est [illegible] Domini ac Saluatoris nostri IESV acerbissimorum cru- [illegible] [illegible] Prosperi, & Bedæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] caput do- [illegible] ipsius [illegible] [illegible] Ver- [illegible] & ne [illegible] [illegible] Hoc enim est, [illegible] mortales tam mal- [illegible]

[illegible] primo
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] um,
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] sub axe
[illegible] cœlorum.

[illegible] *membra esse debuisse*, [illegible]

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XV.

Quintus modus quis?

[illegible]

Nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi
Domum reuertor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.
Nullum remittis tempus, neque te respicis.

[illegible]

QVÆSTIVNCVLA XVI

Sextus modus quis?

[illegible]

Tanquam

Tanquam leones, inquit 61. ad pop. S. Chrysostomus, *ignem spirantes, ab illa mensa recedamus facti dia-bolo terribiles,& caput nostrum mente reuoluentes,& charitatem, quam nobis exhibuit*. Et paulo post, *hic mysticus sanguis dæmonas quidem expellit, & procul esse facit: ad nos autem Angelos vocat, & Angelorum Dominum. Nam vbi namque Dominicum viderint sanguinem, dæmones fugiunt, concurrunt autem Angeli*. D. Cyprianus sub sermonis, de Natiuitate CHRISTI, finem. *In paruuli, ait, huius nomine, cum hoste anti-quo congredimur, & fortis armatus, superueniente fortiore, de atrio antiquitus possesso, potenter expellitur, & pristinæ infestationis audaciæ silentium imperatur. Defectus carnis nostræ, quæ à primitiuis fecibus originalis mali infecta languerat; ex CHRISTI carne redditur fortitudo: & Sacramentorum communi-catione proximi illius corporis synceritati vnimur, nos in tantum corroborat, vt de mundo, & de diabolo, & de omni carne dominari possimus: & sacramentali gustu, viuificis mysteriis inhærentes, vna caro & vnus spiritus si-mus*. Vide & S. Bernardus serm. 1. in cœna Domini; *Si quis vestrum non tam sæpe modo, non tam acer-bos sentit iracundiæ motus, inuidiæ, aut cæterorum huiusmodi gratias agat corpori & sanguini Domini, quo-niam virtus Domini operatur in eo; & gaudeat quod pessimum vlcus accedat ad sanitatem*.

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Quis luxuriæ dæmonis expellendi modus septimus?

MODVS tandem *septimus*, & extremus thymiamata & thuribula, quibus, diuinæ maiestati suauitatis odores quospiam adoleamus; complectitur. vt sunt preces, de quibus anteà, *ieiu-nia, eleemosynæ*, aliaque *pietatis munia*. Sed apprimè vtilia sunt, quæ, de omni carnis contagione ca-uenda, DEO nuncupantur vota; eorumq; crebra iteratio. Noui ego, in Domino, quendam, qui, si quando Asmodæum irrepentem & blandientem sentiat; ilico CASTITATIS, è formula, votum renouat: vt dum inferre dæmon plagam vult, luculentissimam ipsemet accipiat. Ita enim suo pænè gla-dio iugulatur Goliath: & incidit in foueam impius quam fecit. At si, quod faxit DEVS nunquam; animum nostrum haberet hostis, lethalemq; animo plagam intulisset, vt ille deiiciatur, & ab eo illata pla-ga sanetur, his idem vtrumque modis, quos adhuc exposui. Nam remouendæ *primo* causæ, ob quas à Deo, vt sempiternas ab eo pœnas feramus; addicti iam sumus, id est, ipsum per veram pœni-tentiam peccatum delendum, & eius peccati occasiones penitus rescindendæ, vt intemperantia, otium, concubinæ, cætera. *Deinde* multo cum gemitu & lachrymis à DEO venia petenda: rogan-dique, qui in cœlo beatitatem sunt, & qui in terra beatitatem illam æternam, fide & charitate, ad-huc possidebunt, vt diuinam nobis iram propitiare dignentur. Lege de pœnitentia Tertullianum. *Tertio*, auxilio nobis debent non preces tantùm, vt dixi, sed exempla etiam Sanctorum, quos peccatorum aliquando pœnituit, vt Dauidis, Pauli, Magdalenæ, similium. Sed Raphaële hic maxi-mè opus, qui nomini suo conuenienter; acceptas ab hoste plagas medicetur: nostris è penetralibus Asmodæum exigat. *Quarto* per IESV CHRISTI Domini & Saluatoris nostri passionem, per fla-gella, per vulnera, per crucem & mortem obtestandus DEVS, vt arcere à nobis velit Angelum per-cutientem, nostrumq; lapsum condonare. *Quinto* super viuos contritionis, ieiunij, illuuiei, & squa-loris carbones iecur nostrum ponendum, vt in fumos summæq; dimissionis cineres redigamus, in pristinamq; DEI gratiam reponamur. Intendi etiam potest studiorum labor, lectionis assiduitas, meditationis contentio, vt & hoc in satisfactionis partem aliquam veniat. *Sexto*, vt omnia pœniten-tiæ nostræ opera, faciat DEVS misericordiæ suæ instrumenta: rursumq; diuina Sacramenta, præser-tim verò exomologeseos; adhibeamus. *Septimo* & postremò spei bonorumq; propositorum firma & sera CHRISTO IESV Domino & Saluatori nostro thymiamata suffiamus.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Expulsus Asmodæus, reuerti an possit?

SARÆ quidem ad Saram reuerti numquam potuit, quia ea conditione, vt ex sexti capitis Hebræo & Græco textu intelligitur, expulsus fuit. *Posse* alioquin eiectos *dæmonas reuerti* declarat planius & immundus ille, qui Matthæi cap. 12. arida loca cum perambulasset, dixit: *Reuertar in do-mum meam, vnde exiui* &, vt supra idem notatum, olim quidem Salomonici, iam nostri Exorci-stæ id studiosissimè agunt & elaborant, vt dæmoniis non ostracismus, sed exilium sempiternum sit. *In Malleo* verò ex animis *cautione*, putarunt apud D. Thomam 1. part. q. 114. artic. vltimo non-nulli, non posse dæmonas, quorum tentationi fortiter egregieque, occursum fuisset; vel hominem vllum, vel eum certè à quo superati, prostratique fuissent, aggredi. Sed numquid à mœnibus se-mel iterumque repulsi hostes, acie in campis semel iterumque cæsi, fugatique, omnia belli consi-lia deinceps abiiciunt? An ipsas pides pugnam iterum numquam expetunt? At canes crebrò et-iam repulsi, & muscæ sæpius abactæ, rursum redeunt, allatrant, & pungunt. De dæmonibus ergo cur aliter existimemus? An tam pudentes, tam ad nocendum ignaui: tam de suis artibus & hastis desperantes? An eos, à quibus despecti & victi, tam in bono, DEIque gratia fixos & constantes ar-bitrantur, vt sua amplius libero arbitrio abuti nequeant, non amplius prolabi, nô seipsos immuta-re? Quis verò vllum vnquã hostem fortius afflixit, & côtriuit, quam, primo etiam prælio, Satanam

Seruator?

manserunt tamen qui non ad triduum tantum in coniugio continentiam seruarunt, sed etiam vel perpetuam, vt S. Henricus Imperator, & S. Kunigundis, S. Edoardus Angliæ Rex, D. Iulianus & Basilissa, S. Amphronius & Eupraxia, S. Aymarus & Melania: vel certè diuturnam, vt S. Aquilinus, Sancta Hedwigis aliique & aliæ. Solitos vero de aliquot vxorum congressionem differre Patriarchas, docet S. Augustinus lib. 22. contra Faustum, cap. 46.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Num viros septem occulte Raguel sepelierat?

NOn, neque enim potuisset, cum illi non sponsi essent, & in eorum mortem à magistratibus vtique inquisitum esset, cum coram famuli & ancillæ, quas eorum mortis conscias vidimus c. 3. testes ad vis potuissent. Quin & de ipsorum morte rumor, vt antè dictum, vulgo increbuerat, qui ob Asmodæi malitiam, eos ab eo interfectos blaterabat. Tobiam verò occulte humare volunt, quia hospes, & illa in vrbe ignotus erat. deinde, quia de eo, sicut de viro alio, famuli ac famulæ ratiocinari poterant.

QVÆSTIVNCVLA XXI.

An in lecto nudi ab ancilla visi coniuges?

CARTHVSIANVS Dionysius id contra honestatem censet, ideoque se putare ait, non eos in lecto simul dormisse: sed post diuturnam comprecationem, plorationem, vigilias [illegible]pationem, scilicet illos, ad pausandum seu quiescendum reclinasse. Neque refellit e Græco textu potest, cùm dicat ille tantum, *inuentos ab ancilla dormientes*. Sed Latinus ait, *secum pariter dormientes*. Et Hebraicus, *simul seu vna dormientes in pace ac tranquillitate*. Neque contra honestatem, si ad dominorum dominarumque suarum cubiculares lectos famulæ interdum accedant, et præsertim, quæ seniores & grauiores. Cuiusmodi hanc fuisse, nihil ambigo. Neque necessum, vt si eodem lecto coniuges illi iacerent, nuda idcirco haberent corpora, quemadmodum eos posuisse ille videtur. Bene alioquin Ennius à Cicerone Tusc. 4. laudatur, *flagitij principium est nudare inter ciues corpora.*

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Quomodo timebat Raguel, ne mortuus esset Tobias?

VERISIMILE Tobiam sanum fuisse, illudque noctis tempus euasisse, quo interfecti sponsi alij fuerant, sciebat Raguel. Sed verebatur, ne fortè circa noctis medium, aut post, venisset Asmodeus. Licet enim antea diceret, sperare se saluos prorsus euasuros, fides tamen [illegible] ipsis vacillare, cum earum tempus adest, vel vt fieri possint, vel certè vt cognoscitur [illegible] debeant. Timet enim animus, ne fortè, quàm vellet, secus eueniat. Ita Carthusianus.

CAPVT IX.

1 TVnc vocauit Tobias Angelum ad se, quem quidem hominem existimabat, dixitque ei: Azaria frater, peto vt auscultes verba mea:

2 Si meipsum tradam tibi seruum, non ero condignus prouidentiæ tuæ.

3 Tamen obsecro te, vt assumas tibi animalia siue seruitia, & vadas ad Gabelum in Rages ciuitatem Medorum: reddasque ei chirographum suum, & recipias ab eo pecuniam, & roges eum venire ad nuptias meas.

4 Scis enim ipse, quoniam numerat pater meus dies: & si tardauero vna die plus, contristatur anima eius.

5 Et certè vides quomodo adiurauit me Raguel, cuius adiuramentum spernere non possum.

6 Tunc Raphael assumens quatuor ex seruis Raguelis, & duos camelos, in Rages ciuitatem Medorum perrexit: & inueniens Gabelum, reddidit ei chirographum suum, & recepit ab eo omnem pecuniam.

7 Indicauitque ei de Tobia filio Tobiæ, omnia quæ gesta sunt: fecitque eum secum venire ad nuptias.

8 Cumque ingressus esset domum Raguelis, inuenit Tobiam discumbentem: & exiliens, osculati sunt se inuicem: & fleuit Gabelus, benedixitque Deum.

9 Et dixit: Benedicat te Deus Israel, quia filius es optimi viri, & iusti, & timentis Deum, & eleemosynas facientis:

10 Et dicatur benedictio super vxorem tuam, & super parentes vestros:

11 Et videatis filios vestros, & filios filiorum vestrorum, vsque in tertiam & quartam generationem: & sit semen vestrum benedictum à Deo Israel, qui regnat in secula seculorum.

12 Cumque omnes dixissent, Amen, accesserunt ad conuiuium: sed & cum timore Dei nuptiarum conuiuium exercebant.

COMMENTARIVS.

RAPHAELEM ad Gabelum Rhagis mittit [illegible] Tobias. & considerandus hic ipse mittendi *modus*, [illegible] *causa* & *effecta*. [illegible] plenissimos. Raphaelem [illegible] Tobias, & [illegible], quem sibi, velut mercenarium, adiungerat, & tamen eum blandissime fratrem vocat, eumque rogat. *Azaria frater*, [illegible] *verba mea. Obsecro te, vt assumas tibi animalia.* [illegible] pacto cap. 5. ver. 14. 15. deberet Rhagas ire Raphael, [illegible] tamen Tobias, acceptaque ab eo hactenus beneficia [illegible] ostendit ver. 1. petitque, vt ad illa hanc [illegible] camelum, & Rhagas [illegible]. *Si me ipsum tradam tibi seruum, non ero condignus prouidentiæ tuæ.* [illegible] me, [illegible] itinere, [illegible]. Quam gratus hic [illegible]! Quam [illegible], imo & [illegible] acceptorum, quæ interdum [illegible] aliis beneficiorum æstimator. Infra cap 6. & sequentibus, similiter. Sed ille [illegible] attulisset, [illegible] dimidium offerebat. hic [illegible] & [illegible] ei tradat, id satis adhuc esse negat. Et tamen quantum hoc ipsum? Quanta res libertas! Quantum precium seruitus! Creditorum [illegible] debitores apud Iudæos addici, quam graue miserumque esset, ostendit illa, quæ ad Elisæum clamabat mulier 4. Reg 4. ver. 1 *Ecce creditor venit, vt tollat duos filios meos ad seruiendum sibi.* & Salomon Prouerb. 22. ver. 7. *Diues pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, seruus est fœnerantis.* Quin & immanes alioqui Tyranni Diocletianus & Maximianus *l. Ob æs C. de oblig. Ob æs*, inquiunt, *alienum, seruire liberos creditoribus iura compelli non patiuntur.* Addit & proficiscendi modum Tobias v. 3. vbi sumitur *siue* pro *&*, quemadmodum intelligitur ex ver. 6. in Hebræo & Græco. Et Hebræus quidem etiam exprimit seruorum numerum, & iumentorum, qui infra ver. 6. Græcus vero λαβέ, ait, μετὰ σεαυτοῦ παῖδα, καὶ δύο καμήλους. *accipe tecum puerum, & duos camelos.* An vnicum ergo tantummodo puerum concedit? Singularem scilicet pro plurali posuit. vel certe παῖδα non seruum, sed [illegible], seu seruorum [illegible], vt [illegible] interpres, qui tamen in plurali maluit *seruitia*. [illegible] vero in scripturis passim vt παῖς & *puer* pro famulo accipiatur, sicut & Hebræorum *naar* Genes. 14. v. 24. ca. 22. ver. 3. c. 41. v. 11. 1. Reg. 2. v. 13. c. 25. v. 8. 2 Reg. 18. ver. 15. Atque sic etiam apud Aristophanem, Platonem, Athenæu, Horatium, Propertium. qui aperte lib. 3. eleg. 12.

I puer, & citus hæc aliqua propone columna.

Et Dominum Exquiliis scribe habitare tuum:

Hoc autem insigne [illegible], quod, vt Hebræi aiunt, puerorum sit, natu maioribus ministrare, [illegible] obeundis ministeriis [illegible]. [illegible] inquit Eustathius. qui & alio loco id fieri significat, quod [illegible] amore seruos bonos prosequi debeant Dominos. [illegible] Tobias [illegible] & securitatis causa, partim vero beneuolentiæ & [illegible], [illegible]. *Causa* vero [illegible] ver. 3. vt depositum pecuniam [illegible], & [illegible] ver. [illegible] neque eum eo [illegible], *duas* [illegible] causas proponit [illegible] dies, quibus apud Raguelem morari oportebat, [illegible] esset, quæ [illegible] soliciti toque [illegible]. *Altera* ver. 5. *adiurauit me Raguel*, [illegible] iurare vt apud [illegible] Terentium Andria. [illegible] vt Iosue 2. [illegible] lib. 1. interdum [illegible] *astringere.* vt explicat 2. 2. q. [illegible] D. Thomas & in Num. 5. 1. Reg 14. 3. Reg. [illegible] alibi. & clare Matth. 26. 63. *Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei.* [illegible] quidam secundum [illegible] ego posse [illegible]. Alioqui [illegible] potius Tobias, *& iuramentum meum spernere non possum.* quam, *cuius* [illegible]. & [illegible] valde Iudæis [illegible] Sed *ex adiuramento an teneatur Tobias?* [illegible] quempiam adiurare, vt [illegible] quippiam [illegible] necessitas imponatur, non [illegible] fieri potest. Sincer vero [illegible] & in re [illegible] habet, [illegible] vera sit, vt [illegible] velut [illegible], absque vlla necessitatis impositione, [illegible] aliquid imponere & [illegible]. D. Thomas [illegible]. Ideoque, [illegible] quæ [illegible] Angelo modo. Tobias noster [illegible] non possedit. Illa [illegible], quæ a quibusdam quandoque ad peccandum, verbi causa, ad [illegible] epugnandum adhibentur nullo modo audiendæ. [illegible] ver. 9. De [illegible], capite sequenti. More autem [illegible] in vno [illegible] in Hebræo [illegible] Gabelum ipsi Tobiæ [illegible] Tobias [illegible] Baduellus, *vxorem suam grauidam* [illegible]

[illegible]

est, tamen potius à DEO est: & potius precatio quædam à Tobia facta videtur, qua optaret à DEO, & peteret, Saram suam esse benedictam, & propter fœcunditatem & propter liberorum ipsorum bonitatē. Hoc enim paulo ante ver. 10. est istud; *dicatur benedictio super vxorem tuam.* quemadmodum Lucæ 11. *Beatus venter qui te portauit*: & Genes. 25. vers. 21. *Deprecatus est Isaac Dominum pro vxore sua.*

CAPVT X.

1 *Cum verò moras faceret Tobias, causa nuptiarum, solicitus erat pater eius Tobias dicens: Putas quare moratur filius meus, aut quare detentus est ibi?*
2 *Putasne Gabelus mortuus est, & nemo reddet illi pecuniam?*
3 *Cœpit autem contristari nimis ipse & Anna vxor eius cum eo: & cœperūt ambo simul flere: eo quòd die statuto minimè reuerteretur filius eorum ad eos.*
4 *Flebat igitur mater eius irremediabilibus lacrymis, atque dicebat: Heu heu me fili mi, vt quid te misimus peregrinari, lumen oculorum nostrorum, baculum senectutis nostræ, solatium vitæ nostræ, spem posteritatis nostræ.*
5 *Omnia simul in te vno habentes, te non debuimus dimittere à nobis.*
6 *Cui dicebat Tobias. Tace, & noli turbari, sanus est filius noster: satis fidelis est vir ille, cum quo misimus eum.*
7 *Illa autem nullo modo consolari poterat, sed quotidie exiliens circumspiciebat, & circuibat vias omnes, per quas spes remeandi videbatur, vt procul videret eum, si fieri posset, venientem.*
8 *At verò Raguel dicebat ad generum suum: Mane hic, & ego mittam nuncium salutis de te ad Tobiam patrem tuum.*
9 *Cui Tobias ait. Ego noui quia pater meus & mater mea modò dies computant, & cruciatur spiritus eorum in ipsis.*
10 *Cumq. verbis multis rogaret Raguel Tobiam, & ille cum nulla ratione vellet audire, tradidit ei Saram, & dimidiam partem omnis substantiæ suæ in pueris, in puellis, in pecudibus, in camelis, & in vaccis, & in pecunia: & saluum atq. gaudentem dimisit eum à se.*
11 *Dicens: Angelus Domini sanctus sit in itinere vestro, perducatq. vos incolumes, & inueniatis omnia rectè circa parentes vestros, & videant oculi mei filios vestros priusquam moriar.*
12 *Et apprehendentes parentes filiam suam osculati sunt eam, & dimiserunt ire.*
13 *Monentes eam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & seipsam irreprehensibilē exhibere.*

COMMENTARIVS.

ANXIE à parentibus expectatur Tobias: nuptiisque absolutis, cum vxore, bonisque plurimis Niniuen ad illos tandem redit. Ex hisce verò aliquot capitibus colliguntur de nuptiis hæc: *Primò*, earum *finis* supra cap. 6. & 8. Vnde S. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum sub finem: *Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu. Nihil est fœdius quam vxorem amare, quasi adulteram.* *Secundò, materia*, ipsi scilicet coniuges, eorumque consensus. *Tertio, forma*, consensus huius explicatio. *Quartò*, causa *efficiens*, partim ipsimet coniuges, partim pater cap. 7. ver. 15. vbi verba ea, memoriæ quadam, vt videtur, prolapsiuncula, tribuuntur Tobiæ in Alexandri primi Pontificis epist. 1. Atque huc spectare possunt *ritus* varij, quorum etiam partem hodie retinent Iudæi. *Primus*, petitio sponsæ à parentibus c. 7. ver. 10. *Secundus*, apprehensio dexteræ per patrem & traditio marito facta ibidem vers. 15. *Tertius*, precatio versu eodem. *Quartus*, tabulæ nuptiales. ibidem vers. 16. *cum sigillo & testibus* in Hebræo. Tabulæ apud omnes ferè Gentes, & hodie apud Turcas, vsitatæ sunt, vt ait Euthymius panopliæ, Tit. 28. Vnde S. Monica, vxores monebat apud August. lib. 9. Confess. cap 9. vt *per tabulas matrimoniales, se ancillas factas existimarent.* *Quintus*, Epulum nuptiale, quod non nisi septem diebus alias agitabatur Genes. 29. vers. 27. Iudicum 14. vers. 17. sed nunc cap. 8. vers. ad decimum quartum diem porrigitur, propter duplicitatem scilicet lætitiæ ob nuptias & dæmonem collibitum expulsum. Sobrium verò semper fuisse declarat cap. 7. vers. 17. *Post hæc epulati sunt, benedicentes* DEVM. Et cap. 9. versu 12. *Cum timore Domini. nuptiarum*, inquit, *conuiuium exercebant.* Quis absque ingenti dolore, hodierna, cum illo, conuiuia non nuptialia tantum, sed & alia comparet? In isto Dei benedictio est, Dei timor est, ideoque vera lætitia, honesta hilaritas: nulla ebrietas, nullus sermo obscœno aut lasciuia & rixa. Plato certè lib. 6. de Legibus, huius etiam conuiuij modum & quasi impensas; & quoad sobrietatem, præscribendum sapienter censuit. *Impensa*, inquit, *secundum diuitias fiat.* BIBERE VERO VSQVE AD EBRIETATEM, NEALIBI QVIDEM VNQVAM DECET: *neque verò tutum est. maximè verò connubio coniuncti, sponsus & sponsa, tunc mentis compotes esse debent, quando non paruam ineunt vitæ mutationem. præsertim, vt ex quam maximè moderatis generatio fiat. ferme etiam incertum est, quæ nox aut dies ipsam, cum DEO, peragat. Quare vt solidus, stabilis, & quietus conceptus fiat, non oportet, diffluentibus ebrietate corporibus, dare operam liberis. Qui autem*

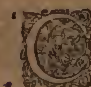
vino refertus est, tam animæ quam corporis rabie concitatus, quouis & trahit & trahitur. Idcirco ebrius, tamquam mente captus, ad serendum est inutilis. Nempe verisimile est, eum fœtus inæquales, debiles, obliquos tam membris quam corporibus procreare. Quam ob rem, per totam quidem vitam, & maxime quando generationi vacat, abstinebit quisque, cauebitq́, ne faciat. vel quæ, suapte natura & sponte, morbos faciunt: vel quæ petulantiam iniuriamque declinant. Hæc enim in animos & corpora eorum, qui enascuntur, illorum necessario transferuntur, iisque imprimuntur, peioresq́, inde nascuntur. Sed præcipue diebus (festorum) ac nocte, à talibus abstinendum. *Sextus* ritus, introductio in thalamum nuptialem, non aliud scilicet cubiculum, quam illud in quo sponsi alij à Dæmone interfecti cap. 7. vers. 18. Huius nomen in Hebræo est *chopha*, quo & operculum illud significatur, sub quo, hodie, Iudæi matrimonio, ad synagogæ ostium, vt ait Elias, & Amonius Margarita, coniunguntur. *Septimus*, oratio vers. 22. cap. 7. *Octauus*, dimissio sponsæ capite isto decimo, versu itidem decimo. *Nonus* ibidem. donatio videlicet dimidiæ, facultatum omnium, partis. Illarum verò in nostro textu, per sex veluti partes, enumeratio est. Suntque istæ pueri, puellæ. (vtrumque pro seruis accipiendo, vti supra dictum cap. 9.) pecudes, cameli, vaccæ, pecunia. & sequenti capite vers. 18. ad quatuor, in eodem nostro textu, reuocantur. ad familiam scilicet, pecora, camelos, pecuniam. in Græco, hic, ad tres, ου . . . σώματα, κτήνη, ἀργύριον. id est, serui, iumenta & argentum. Est enim apud Demosthenem Philipp. 3. & pro Ctesiphonte, apud Arist. lib. 1. Rhet. & Strabonem lib. 1. legere, mancipia seu seruos σώματα nuncupari, prout etiam in Anthologiæ libro primo, cum verè ait nescio quis.

Σώματα πολλὰ τρέφειν, καὶ δώματα πολλ' ἀνεγείρειν
Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

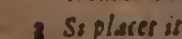
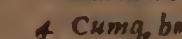
Corpora si nutris multa, & multas struis ædes,
Haud ad pauperiem certior vlla via est.

In Hebræo vberior omnium partitio est. *Dedit ei Raguel Saram filiam suam, dimidium diuitiarum suarum, & seruos & seruas, & greges, & boues, & asinos, & camelos & vestes lineas & pretiosas & vasa argentea & aurea.* *Decimus* ritus vers. 11. benedictio, & pro fausto itinere, nuptiis, liberisque precatio, vt Genes. 24. vers. 60. *Vndecimus* abeuntium exosculatio vers. 12. Hoc enim casti amoris olim symbolum viguisse norunt omnes. & in primigenia etiam Christiana Ecclesia, vti Tomo 1. explicat Reuerendissimus Baronius. *Duodecimus*, filiæ institutio, & ad bene feliciterque in coniugio viuendum præceptiuncularum quarundam datio. *Prima* est, honorare soceros. In Græco additur causa, αὐτοὶ νῦν γονεῖς σου εἰσίν. quia ipsi nunc parentes tui sunt. *Altera*, diligere maritum. *Tertia* regere familiam, quæ primo liberos, deinde famulos, famulasque continet. *Quarta*, gubernare domum, assidue in ea manendo, non huc & illuc oberrando, penum, cellas, supellectilem, operaque penes quotidiana bene curando, vt fortis laudata illa mulier Prouerb. 31. *Quinta* & vltima, seipsam irreprehensibilem exhibere, non modo per coniugalem castitatem, vt ait Lyranus; sed & per linguæ, vitæque totius disciplinam, tam cum domesticis, quàm cum aliis. Hæc etiam ferè Diuus Paulus omnia ad Tit. 2. vers. 4. & 5. doceri vult adolescentulas; *vt viros suos ament: filios suos diligant: prudentes sint, castæ, domus curam habentes, benignæ, subditæ viris suis, vt non blasphemetur verbum* DEI. Sic & D. Petrus 1. cap. 3. vers. 1. & sequentibus. multaque de his vtilia traduntur à Platone lib. citato, Xenophonte in Oeconomico, Plutarcho libro de nuptialibus præceptis, Hebræorum libello, qui Musar, dicitur, Brissonio libro de ritu nuptiarum, & lib. de iure connubiorum: denique à Dionysio Carthusiano in opusculo de laudabili vita coniugatorum. In Græco & ferè in Hebræo Edna Saræ mater *ipse Tobiam* tandem etiam *allocuta est. Dominus cæli, frater dilecte, te tibi restituat: mihiq́, concedat, vt filios tuos ex Sara filia mea videam, vt coram Domino gaudeam. Ecce tibi ego filiam meam quasi quoddam depositum committo, ne vlla eam afficias molestia. Ipse* verò *Tobias post hæc profectus est* (hic ad sequens caput exemplaria quædam referant) DEO *gratias agens, quod iter prosperum sibi dedisset, Raguelemq́, & Ednam eius vxorem benedicebat.* seu, *fausta eis omnia precabatur. & pergebat, quoad Niniuem appropinquarent.*

CAPVT XI.

1 Vmq́; reuerterentur, peruenerunt ad Charam, quæ est in medio itinere contra Niniuē, vndecimo die.
2 Dixitque Angelus: Tobia frater, scis quamadmodum reliquisti patrem tuum.

3 Si places itaque tibi præcedamus, & lento gradu sequantur iter nostrum familia, simul cum coniuge tua, & cum animalibus.

4 Cumq́, hoc placuisset vt irent, dixit Raphael ad Tobiam: Tolle tecum ex felle piscis: erit enim necessarium.

Tulit itaq́; Tobias ex felle illo & abierunt.
5 Anna autem sedebat iuxta viam quotidie in supercilio montis, vnde respicere poterat de longinquo.
6 Et dum ex eodem specularetur aduentum eius, vidit a longe, & illico agnouit venientem Filium suum. currensq́, nunciauit viro suo, dicens: Ecce venit Filius tuus.
7 Dixitque Raphael ad Tobiam: At vbi introieris domum tuam, statim adora Dominum DEVM *tuum. & gratias agens ei, accede ad patrem tuum, & osculare eum.*
8 Statimque lini super oculos eius ex felle isto

illa piscis, quod portas tecum. Scias enim quoniam mox aperientur oculi eius, & videbit pater tuus lumen cæli, & in aspectu tuo gaudebit.

9 *Tunc præcucurrit canis, qui simul fuerat in via: & quasi nuntius adueniens, blandimento suæ caudæ gaudebat.*

10 *Et consurgens cæcus pater eius, cœpit offendens pedibus currere: & data manu puero, occurrit obuiam filio suo.*

11 *Et suscipiens osculatus est eum cum uxore sua, & cœperunt ambo flere præ gaudio.*

12 *Cumque adorassent DEVM, & gratias egissent, consederunt.*

13 *Tunc sumens Tobias de felle piscis, liniuit oculos patris sui.*

14 *Et sustinuit quasi dimidiam fere horam: & cœpit albugo ex oculis eius, quasi membrana oui, egredi.*

15 *Quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, statimque visum recepit.*

16 *Et glorificabant DEVM, ipse videlicet, & uxor eius, & omnes qui sciebant eum.*

17 *Dicebatque Tobias: Benedico te Domine DEVS Israel, quia tu castigasti me, & tu saluasti me: & ecce ego video Tobiam filium meum.*

18 *Ingressa est etiam post septem dies Sara uxor filii eius, & omnis familia sana, & pecora, & cameli, & pecunia multa uxoris: sed & illa pecunia, quam receperat a Gabelo:*

19 *Et narrauit parentibus suis omnia beneficia DEI, quæ fecisset circa eum per hominem, qui eum duxerat.*

20 *Veneruntque Achior & Nabath consobrini Tobiæ gaudentes ad Tobiam, & congratulantes ei de omnibus bonis, quæ circa illum ostenderat DEVS.*

21 *Et per septem dies epulantes, omnes cum gaudio magno gauisi sunt.*

COMMENTARIVS.

IN reditu venit Charam, quæ [illegible] Genes. 11. [illegible] Hebraicè vocatur [illegible] חרן, *Aram*. [illegible] Mesopotamiæ est, [illegible] inter Assyriam & Mediam, [illegible] Hugonem & [illegible] obseruandum. [illegible] hæc Niniue, [illegible] expeditus [illegible] esset, vt [illegible] prope Niniuem [illegible]. Itaque [illegible] quod Latine dicitur, *in medio itinere* non [illegible] modum, sed [illegible] inter Ecbatana vel Rhages & Niniuem, [illegible] & forte est *Charra* quæ & apud Ptolemæum Asiæ tab. 4. *Charra* [illegible] cum Charram [illegible] & [illegible] legimus [illegible] *Charta* est, [illegible] in qua [illegible] inter Sidonem & [illegible] Charta [illegible] ducet [illegible] & [illegible] cum Raphaele, [illegible] quemadmodum [illegible] Telemachum [illegible] gaudium [illegible]. Sed [illegible] canis, qui simul fuerat in via, & quasi nuntius adueniens, blandimento suæ caudæ gaudebat.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

De cane, & similibus.

VIDENTVR quibusdam hic nonnulla [illegible], quam vt in diuinas literas referri debeant. Sed [illegible] Domino [illegible] & apex [illegible] Matth. 5. & Luc. 16. [illegible] aliquid, quod [illegible] adiunctum [illegible]. Cur enim, quod [illegible] non [illegible] Apud profanos, in fabellis, cum [illegible] ut apud Homerum Odyss. 17. [illegible] recte [illegible]. [illegible] in quo [illegible], dum [illegible]: cum [illegible] ansa [illegible], *Bene est*, inquit V. Beda [illegible], *quia [illegible] & [illegible] Angeli est. Doctores enim exprimit Ecclesiæ qui [illegible] aduenientem [illegible] pulchre dixit, quasi nuntius adueniens, quia [illegible] iam fidei nuncius est veritatis pulchre* blandimento suæ caudæ gaudebat. *Cauda [illegible] corporis, finem bonæ operationis, id est perfectionem, vel certe [illegible]* ille. De [illegible] vide [illegible]. Hieronymum [illegible], Pierium [illegible] canes, qui [illegible] Angelis [illegible].

[illegible] filium [illegible] apud [illegible] libro 2. [illegible] Matrone, & apud Homerum Odyss. [illegible] Penelopen [illegible] Telemachum [illegible] Tobiæ [illegible] Hugo de [illegible], *quasi in Patriarchis*, [illegible] *&* [illegible], *& vidit [illegible] Heliam [illegible].*

[illegible] Tobiæ [illegible], vero [illegible] Hebraicæ [illegible] *significat, vt ait V. Beda [illegible]* ad [illegible] *Dominum [illegible]* Charan [illegible]. In [illegible] & [illegible], sed [illegible] veritas [illegible], & [illegible] perp[illegible]

 [illegible]

[illegible] Quando te, quantum est, [illegible] Rachele, [illegible] nostrum ab illa [illegible] inquit [illegible] *[illegible] germanas sorores, [illegible] famulas [illegible] quatuor [illegible] eum venientem de agro [illegible] etiam mercedibus in [illegible] conducere eum.* Quid ergo contra [illegible] quem ego, [illegible] nostro [illegible] libro 22. D. Augustinus [illegible] tam [illegible] cap. 47. [illegible] cap. [illegible] *Cur [illegible] sancta scriptura tacere noluerit [illegible] nobis pro magna [illegible] curaret, nisi aliquid in eu magnum quærere commoneret, nihil amplius [illegible] valeo, quam [illegible] sensu mihi suggeritur, vt illo mandragoræ pomo figurari [illegible] non [illegible] laudant [illegible] sed illam popularem, quæ etiam [illegible] & [illegible] comparatur, non ipsa per se expetenda, sed [illegible] bonorum, quæ [illegible] humano [illegible].* [illegible] quomodo mulierculæ [illegible] desideria, ventri [illegible] sanctorum [illegible] sed quid potius [illegible] inquam.

QVÆSTIVNCVLA II.

An Tobiæ cæcitatem fel illud, naturaliter curarit?

VIDETVR, quia fusis in collyriis [illegible] medicamenta, & fel adhibet Celsus lib. [illegible] & [illegible] ad medicamenta, *in oculorum præsertim vitiis*, valere fel docet Plinius lib. 28. cap. [illegible] vero docet *primò* id idem Plinius lib. 32. cap. 4. *Callionymi fel*, inquit, *cicatrices sanat, & [illegible] superuacuas consumit. Nulli hoc piscium copiosius, vt existimat Menander quoque in Comœdiis. Et [illegible] fel excitat visum: & [illegible] scorpionis [illegible] cum [illegible] veteri, aut melle Attico [illegible] ratione [illegible] oculorum tollit.* [illegible] docet Galenus libro [illegible] de simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 12. [illegible] lib. [illegible] cap. 4. Rasis lib. 9. cap. 27. Odoardus [illegible] de [illegible] malibus. *Tertio*, ita etiam è recentioribus [illegible] Valesius cap. 42. Franciscus [illegible] problem. 18[illegible] licet lucium piscem [illegible] qui [illegible] dum, iecoris fumo vim [illegible] & [illegible] pus, quæ *non in momento* [illegible] *hora* [illegible] 4 [illegible] contenderet, non magnopere [illegible] Interim [illegible] an [illegible] indicat ipse fellis [illegible] oculis applicandi [illegible] cap. [illegible] in Latino quidem [illegible] verbo *[illegible]* ille [illegible] vers. 8. & 14. sed in Græco est [illegible] *[illegible]gere.* [illegible] verò in eodem [illegible] Tobiæ, [illegible] Sic enim [illegible] Tobiæ Raphael [illegible] *[illegible] oculos [illegible] seu tuebitur.* Quid [illegible] functionem procurat [illegible] aliud chirurgiæ. Tobias vero [illegible] hendens [illegible] *[illegible] spiritu [illegible] & [illegible] seu angeli [illegible]* Quid [illegible] vers. 14. *[illegible] & cœpit albugo ex oculis eius [illegible] membrana [illegible]* [illegible] Vtcumque fel hoc Raphael [illegible] monstrare [illegible] oculis applicatum cœcitati [illegible] naturali [illegible] rationem [illegible] tamen [illegible] An ergo in [illegible] epistola [illegible] Munsterus: *Ne puto esse fabulam, quod [illegible] atque exenterato & inde [illegible] & [illegible] pite [illegible] talem [illegible], quando C[illegible] piscem, qui primus [illegible] & aperto ore eius, [illegible]*. F[illegible] eruditiori & accuratiori iudicio [illegible] Munsterus, *Hæc [illegible] propter [illegible] sed propter [illegible] in [illegible] habent [illegible]* [illegible] qui Tobiam [illegible].

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA III.

Quamdiu cæcus fuit Tobias Pater?

T[illegible] discrepantia. Nam Latinus cap. 14. significat [illegible] *quatuor* annos [illegible] Græcus cap. vltimo &c. D. Athanasius in Synopsi, 8. *annos*. Secundo, cæcitatem in-[illegible] Tobiæ anno [illegible] Græcus [illegible] 58. Tertio, Latinus visum recepisse [illegible] anno 60. Græ-[illegible] cap. 2. in annorum quatuor numero cum Latino consentit, sed de hoc ite-[illegible] capite vltimo.

QVAESTIVNCVLA IV.

In itinere quamdiu fuit Tobias iunior?

E[illegible], videtur in itinere fuisse sex hebdomadas, aut circiter. Nam consumpti sunt [illegible] cap. 5. ver. 25. [illegible] ver. [illegible] Aram, seu Charram dies 11. c. 11. ver. 1. [illegible] Niniuen, expeditos quidem [illegible] dies [illegible] esse, [illegible] distantia coni-[illegible] relinquit. Ac eundo, totidem [illegible] Raphael & Tobias videntur. Etsi [illegible] cum [illegible], magna [illegible] Tobias, [illegible] tamen [illegible], quam volebat, & [illegible] quam [illegible] Ecbatana [illegible] quod [Charram perueniſ] progrediebatur. Habeat [illegible] & [illegible] simul [illegible] 29 [illegible] nuptiarum quatuordecim. e[illegible] dies [illegible] dies septem, quibus exspectata Sara est ver. 18. [illegible] hebdomadis initium, de qua ver. 21. vt iam hinc [illegible] intelligi possit D. Augustinus [illegible] lib. 22. contra Faustum [illegible] *In Cant.* [illegible] *Ecclesiæ*, [illegible] *qua vocatur puteus aquæ viuæ. Et huic [illegible] septena-[illegible] propter rationem Pentecostes [illegible] enim constare eumdem festum diem.* Tobiæ quoque [illegible] Gentium [illegible], laudant omnes qui eum [illegible] DEVM. versu 16. [illegible] ipse cõ-[illegible], quæ, [illegible] ipsi Tobiæ, [illegible] DEO religiose locuta olim fuerat [illegible] ver. 22 [illegible] DEVS benedicat. ver 17. *Tu, ait, ca-[illegible]*, quemadmodum [illegible] capite ver. 2. *Tu flagellas & saluas*. Cum castigatio-[illegible] & flagellum [illegible] pectoribus: & [illegible] optamus, illam non [illegible] DEO, *& manus eius sanabunt*. Iob 5. *Omnis disciplina*, inquit Apostolus Hebræ. 12. *in præsenti* [illegible] *gaudij* [illegible]: *postea autem fructum pacatissimum* [illegible] *reddet* [illegible]. [illegible] considera, *primo* quidem [illegible] ad pietatem erga parentes Tobiam [illegible] Angelus. Ideo & ipsius [illegible] e, [illegible] admonet versu 2. & 3. [illegible] quod parentes [illegible] oculis illius imponere, [illegible] præstare vo-[illegible]. [illegible] Ægypti Regis Amasi Cyrus [illegible], id est, medicum [illegible] Herodotus. At [illegible] diuina, imo [illegible], quam [illegible] sæpe sumus, a Deo præstantissimus oculorum [illegible]. Quamuis vero [illegible] Angelis, Prophetis, Apostolis, Ecclesiæque Doctoribus [illegible], subtrahit [illegible] Id [illegible] monet. [illegible] bonum [illegible] dolor [illegible] Tobiæ, [illegible] & quæ [illegible] decident ex ocu-[illegible] DEVM [illegible], Crea-[illegible]. Ecce [illegible] pulchritudinem, iucundita-[illegible] video. [illegible] vilissimo exora-[illegible] peccatorem magnum. erga DEVM ingratum. erga [illegible]. Quid plura? Et nos & qui [illegible] nos, [illegible] DEVM glorificabunt omnes. Tobiæ porro illa benedictio [illegible] ita vt fere sententias, quæ infra cap. 13. [illegible] In Græco autem, post DEI benedictionem ver. 17. additur. [illegible] tandem [illegible] paulatim [illegible] quod Græci [illegible], hebdomas, de qua cap. 10. [illegible] Ninive portam, [illegible] pro-[illegible] DEVM laudasse dicitur [illegible] Tobias pater. sed quomodo illa [illegible] filij [illegible] erat [illegible]? Respondere [illegible] non [illegible] nuptiarum [illegible]. [illegible] Genes. 29. [illegible] Reg. [illegible] Ipsius vero Tobiæ [illegible] esse [illegible] quod cognatione [illegible] Tobiæ [illegible] Achior & Nabath [illegible] de quibus in Græco sic. [illegible] Achiachorus & Nabat [illegible] Tobiæ [illegible] Sæpe

siquidem

siquidem [illegible] solet, sicuti neque semper propria à cognato [illegible] agitur. Est autem Lyrano, & [illegible] haud [illegible] (quod [illegible]) [illegible] Sancti cum Raphaelis monitum vers. 7. *[illegible] Deum, & gratias [illegible].* Vnde [illegible], & aliquando in [illegible] Principes, [illegible] dedicantur, Panegyricis [illegible]. *Magnas,* inquit, *[illegible]* *Numini delubra [illegible].* [illegible] Regali [illegible] *ad orationem [illegible]*, sed aliud [illegible] Sanctorum [illegible], qui post [illegible] aliquem damnum vbi [illegible] videri [illegible] filia, narrare [illegible]. At Tobias vers. 19. *narrauit parentibus suis omnia beneficia DEI, quæ fecisset eum per hominem, qui eum duxerat.* Sic D. Paulus & Barnabas, cum Antiochiam Actor. 14. venissent, Ecclesiam congregassent, *retulerunt quanta fecisset DEVS cum illis, & quia aperuisset Gentibus ostium fidei.* Idem Phœnicem & Samariam pertransibant Actor. 15. narrantes conuersionem Gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. Hierosolymis [illegible] multitudo, & [illegible] *narrantium quanta fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.* Iterumque, post annos aliquot, cum ibidem Iacobum, aliquos [illegible] D. Paulus [illegible], *narrabat per singula, quæ DEVS in gentibus fecisset per ministerium ipsius.* Quid vero huiusmodi narratio prodesset? [illegible] D. Lucas Actor. 21. *cum audissent, magnificabant DEVM.* [illegible] Ecclesiæ, DEOque ipso gloriosæ, ab iis, qui peregrinationem [illegible]. Sed quia [illegible] peregrinante Tobia peregrinati sumus hactenus, [illegible] ipsius aliquantulum [illegible] quiescamus.

CAPVT XII.

1 *TVnc vocauit ad se Tobias filium suum, dixitque ei: Quid possumus dare viro isti sancto, qui venit tecum?*

2 *Respondens Tobias, dixit patri suo: Pater, quam mercedem dabimus ei? aut quid dignum poterit esse beneficiis eius?*

3 *Me duxit & reduxit sanum, pecuniam à Gabelo ipse recepit, uxorem ipse me habere fecit, & dæmonium ab ea ipse compescuit. Gaudium parentibus eius fecit, meipsum à deuoratione piscis eripuit, te quoque videre fecit lumen cæli, & bonis omnibus per eum repleti sumus. Quid illi ad hæc poterimus dignum dare?*

4 *Sed peto te pater mi, vt roges eum, si forte dignabitur medietatem de omnibus, quæ allata sunt, sibi assumere.*

5 *Et vocantes eum pater scilicet, & filius tulerunt eum in partem: & rogare cœperunt vt dignaretur dimidiam partem omnium, quæ attulerant, acceptam habere.*

6 *Tunc dixit eis occulte: Benedicite DEVM cæli, & coram omnibus viuentibus confitemini ei, quia fecit vobiscum misericordiam suam.*

7 *Etenim sacramentum regis abscondere bonum est: opera autem DEI reuelare & confiteri honorificum est.*

8 *Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna magis, quam thesauros auri recondere.*

9 *Quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est, quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam & vitam æternam.*

10 *Qui autem faciunt peccatum, & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ.*

11 *Manifesto ergo vobis veritatem, & non abscondam à vobis occultum sermonem.*

12 *Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino.*

13 *Et quia acceptus eras DEO, necesse fuit vt tentatio probaret te.*

14 *Et nunc misit me Dominus vt curarem te, & Saram vxorem filii tui à dæmonio liberarem.*

15 *Ego enim sum Raphael angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum.*

16 *Cumque hæc audissent, turbati sunt, & trementes ceciderunt super terram in faciem suam.*

17 *Dixitque eis Angelus, Pax vobis, nolite timere.*

18 *Etenim cum essem vobiscum, per voluntatem DEI eram: ipsum benedicite, & cantate illi.*

19 *Videbar quidem vobiscum manducare, & bibere: sed ego cibo inuisibili, & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor.*

20 *Tempus est ergo, vt reuertar ad eum, qui me misit: vos autem benedicite DEVM, & narrate omnia mirabilia eius.*

21 *Et cum hæc dixisset, ab aspectu eorum ablatus est, & vltra eum videre non potuerunt.*

22 *Tunc prostrati per horas tres in faciem, benedixerunt DEVM: & exsurgentes narrauerunt omnia mirabilia eius.*

COMMENTARIVS.

NARRATIONEM de quibus [illegible] finibus, capite hoc [illegible] proponimus. [illegible] Tobias [illegible], [illegible] gratias [illegible] *vocauit ad se Tobias filium suum,* deinde [illegible]. Est [illegible]

rum istorum *gratitudo* diligenter notanda. Primò itaque sese illi debere plurimum profitentur. Deinde habent gratiam, & pro virili, referre decernunt. sed tanta illius agnoscunt merita, vt quomodo vel quadantenus respondere possint, se non videre dicant; ideoque & inter se deliberent. *Quid, ait senior, possumus dare viro isti sancto?* Multa de Raphaëlis erga se meritis commemorat iunior: sed omnium maxime de religione in DEVM, vitæ innocentia, morumque sanctitate. Et quia hæc potissima hominis laus; ideo *virum sanctum* appellat senior. Recenset tamen hoc loco iunior eorum, quibus de se meritus esset optime; benefactorum septem genera, & concludit, *bonis* non aliquot tantum, sed *omnibus*, neque affecti, sed *repleti sumus per eum.* Præterea *rogat* seniorem iunior, vt Raphaëlem non simpliciter donis quibusdam afficiat: sed vt in beneficio magno & nouo reponat, si dona ille ab iis quæpiam accipiat. ideoque roget non simpliciter vt accipiat: sed vt *accipere dignetur.* quasi nouum vt dixi & valde magnum ab eo, si accipere dignaretur, beneficium consequerentur. Neque eo contenti, quòd eorum alter hoc ipsum roget, *ambo* ipsum *rogare cœperunt*, vers. 5. Et quid rogant vt accipiat? Libenter darent omnia. sed quia hoc numquam eum accepturum videbant; vt dimidium saltem omnium & seruitiorum & pecorum & camelorum & pecuniarum admittere non dedignetur, valde obsecrant. Scribit lib. 5. Ethicorum cap. 5. Aristoteles, vt beneficiorum inter homines reciprocatio excitaretur, solita, in vrbium medio, *Gratiarum templa* excitari. Sed quo in templo illustrius, gratiam referendam, referendæque modum quam in hisce Tobiis nostris videamus? De hoc igitur nihil addam amplius, nisi pactam alioqui Raphaëlis mercedem futuram fuisse, drachmarum 42. vt ex itineris, quæ superiori capite, comparebat, ratione perspicuum: itemque ex pactione, quæ suprà cap. 5. ver. 20. in Græco textu proponitur, vt præter communes videlicet cum Tobia impensas, vnam singulis diebus drachmam Raphaël acciperet. Cum verò *drachma* duos fere nostrates batzios contineat; merces eius fuisset florenorum fere sex. Iam verò, quam hactenus induerat; personam exuere, & se suaque omnia tandem aperire incipit S. Raphaël v. 6. & *primo* quidem ad DEI laudes hortatur à dissimilibus argumentum ducendo. *Regum arcana*, seu *mysteria* (id enim valet SACRAMENTVM) *celare bonum est.* E contrario verò; DEI opera enuntianda, idque suo exemplo probat in Latino v. 11. in Græco v. 15. vbi verba ista repetit, & ex eo textu citat D. Cyprian. de orat. Dominica, & libro de mortalitate, sic enim illic: *Oranti Cornelio astitit Angelus testimonium reddens sui operis, & dicens: Corneli orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt ad memoriam coram* DEO. *Cito orationes ad* DEVM *ascendunt, quas ad* DEVM *merita nostri operis imponunt. Sic & Raphael Angelus Tobiæ orantis semper, & semper operantis testis fuit dicens: Opera* DEI *reuelare, & confiteri honorificum est. Nam quando orabas tu & Sara, ego obtuli memoriam orationis vestra in conspectum claritatis* DEI. *Et cum sepelires tu mortuos simpliciter: & quia nō es cunctatus exurgere & derelinquere prandium tuum, sed abijsti, & condidisti mortuum, missus sum tentare te; & iterum me misit* DEVS *curare te, & Saram nurum tuam. Ego enim sum Raphael vnus ex septem Angelis iustis, qui assistimus, & conuersamur ante claritatem* DEI. Ad priorem verò partem spectat, quod tradit Gellius lib. 10. cap. 25. & Capitolinus in vita Gordianorum de Senatusconsultis tacitis, *Taciturnitas, consiliorum thesaurus. Eximia est virtus præstare silentia rebus.* Ad posteriorem, illud S. Seueri Episcopi Minoricensis in epistola supra citata de Iudæorum conuersione; *Cum* DEI *opera reuelare & confiteri honorificum sit, Raphael* ARCHANGELVS *monstrat, profectò silere vel celare opera* CHRISTI, *periculosum est.* Stephanus Pontifex apud Rhegionem anno Domini 753. *Sicut*, ait, *nemo se debet iactare de suis meritis; sic non debent opera* DEI, *quæ in illo, per suos Sanctos, fiunt sine suis meritis, fileri: sed prædicari. sicut Angelus admonet Tobiam.* Hinc olim miraculorum libelli apud Euodium & Augustinum. D. Chrysostomus orat. 5. contra Iudæos; si quid boni, quod ad DEI & Ecclesiæ gloriam, proximique ædificationem faciat, intelligamus, id vt apud omnes proferamus, magnopere hortatur; *Ideo, ait, moneo, vt eos rumores augeamus, qui res nostras attollunt, magnasque videri faciunt: nō autem illa fratres exaggeremus, quæ totis sodalitati dedecus offundunt. Contra; si quid audiremus boni, apud omnes proferamus: si quid verò malè auditur, apud nos ipsos occultemus, idq; vt tollamus, nihil non faciamus.* Galenus certè lib. 7. de vsu partium c. 1. religionis opera vult palam esse, non, Eleusiniorum, & Samothraciorum mysteriorum instar, occultari. *Secundò* bonorum operum fructum ostendit S. Raphaël. *Primo generatim* & per cōparationem v. 8. Rursumque à contrario v. 10. vbi planè asseritur, quod à Dauide olim, *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam*: & à Salomone Prouerb. 1. *Vsquequo stulti, quæ sibi noxia sunt, cupient?* rursumque postea à CHRISTO Domino Iohan. 12. *Qui amat animam suam, perdet eam.* Si depalmet quis quempiam, si vulneret, si occidat, eius hostis habetur. Quanto ille maior tetriorque animæ suæ hostis, qui perpetuis eam tormentorum malleis contundit: qui vulneribus, quæ curari numquam poterunt, afficit: qui morte, cui resurrectio nulla supererit, mactat, æternumq; in tartaro sepelit? In illa verò celebri sententia; *Bona est oratio*: Græcè additur, *&* IVSTITIA. Sed, vt sæpe alias, ita etiam hic in Hebræo, pro misericordia & eleemosyna, ponitur *iustitia.* Et notanda operum istorum societas, non quod nunquam esse debeat oratio, quin simul quispiam, ieiunet, stipem det, aut contrà, sed quod hæc vtilissimè iungantur. Alioquin sententia potest esse, Bona est oratio, & ieiunium, & eleemosyna, quia tria hæc Tobias & Sara, vti suprà patuit, crebrò admodum colere, vnaque consociare solebant. Prior tamen sententia, vt simplicior, & textui conuenientior: ita Theo-

sta Theologis etiam fere omnibus, sanctisque Patribus receptior est. Ideo enim aiunt quidam, duabus in cœlum alis surrigi, humoque attolli orationem, ieiunio & eleemosyna. Pulchre tomo 6. sect. 9 problemate 417. Franciscus Georgius. *Cur oratio cum eleemosyna & ieiunio (Raphaele teste)* DEO *gratissima est? An, quia cum oratio sit (vt Damascenus inquit) eleuatio mentis in* DEVM, *tanto magis mens ipsa eleuatur, quantò orans à grauaminibus expeditior exstiterit. Duo enim sunt grauamina, quæ mortales valde deprimunt: oblectamentum carnis videlicet, & terrenorum affectus. Illud autem grauanti corpori animam subiicit, & hic fecibus terræ ipsam animam suffocat. Hinc ab vtroque expeditus homo facilius ad* DEVM *mente conscendit. An, quia si oratio eleemosynæ associetur, operi charitatis* DEO *gratissimo coniungitur: & si ieiunium addatur, quantò magis animalis homo per ipsum debilitatur, tanto magis spiritualis roboratur? His igitur, tanquam duabus alis, euolat oratio.* Ita ille. Sed, è veteribus ad omnia ista connectenda hortantibus, argumentum ex isto ipso loco promentem D. Cyprianum libentissimè quis non audiat? Is ergo libro iam antea citato de oratione Dominica; *Orantes*, ait, *non infructuosis, nec nudis precibus ad* DEVM *veniant, inefficax petitio est, cum precatur* DEVM *sterilis oratio. Nam cum omnis arbor non faciens fructum excidatur, & in ignem mittatur: vtique & sermo non habens fructum, promereri* DEVM *non potest, qui nulla est operatione fecundus. Et ideo scriptura diuina instruit dicens: Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna. Nam qui in die iudicij præmium pro operibus & eleemosynis redditurus est, hodie quoque orationem cum operatione venientis benignus auditor est.* Et libro de opere & eleemosyna: *Numquam*, ait, *fratres dilectissimi, admonitio diuina cessauit, numquam & tacuit, quo minus in scripturis sanctis tam veteribus, quàm nouis, semper & vbique ad misericordiæ opera,* DEI *populus prouocaretur. & canente atque exhortante Spiritu Sancto, quisquis ad spem regni cœlestis instruitur, facere eleemosynas iubetur.* Et cum Isaiæ cohortationem è cap. 58. attulisset, pergit porro. *Remedia propitiando* DEO *ipsius* DEI *verbis data sunt: quid deberent facere peccantes, magisteria diuina docuerunt. operationibus iustis* DEO *satisfieri, misericordiæ meritis peccata purgari. Et apud Salomonem legimus: Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Et iterum: Qui obturat aures, ne audiat imbecillum, & ipse inuocabit* DEVM, *& non erit, qui exaudiat eum. Neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit, aut impetrabit de diuina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus. Quod item in Psalmis Spiritus Sanctus declarat & probat dicens: Beatus, qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Quorum præceptorum memor Daniel, cum Rex Nabuchodonosor aduerso somnio territus æstuaret, pro auertendis malis, ad diuinam opem impetrandam remedium dedit dicens: Propterea Rex cōsilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniustitias tuas miserationibus pauperum, & erit* DEVS *patiens peccatis tuis. Cui Rex non obtemperans, aduersa quæ viderat, & infesta perpessus est: quæ euadere & vitare potuisset, si peccata sua eleemosynis redemisset. Raphael quoque Angelus paria testatur, & vt eleemosyna libenter ac largiter fiat, hortatur dicens: Bona est oratio, cum ieiunio & eleemosyna: quia eleemosyna à morte liberat, & ipsa purgat peccata. Ostendit orationes nostras, ac ieiunia minus posse, nisi eleemosinis adiuuentur. Deprecationes solas parum ad impetrandum valere, nisi factorum & operum accessione sarciantur. Reuelat Angelus & manifestat, & firmat eleemosynis petitiones nostras efficaces fieri, eleemosynis vitam de periculis redimi, eleemosynis à morte animas liberari.* Insignis profectò & tanto patre digna oratio. Sed ecce tibi è transuerso Vrbicus nescio quis apud maximum D. Cypriani præconem, D. Augustinum epistola 86. Contendebat ille, ex hac Angeli voce, Sabbatis omnibus ieiunādum. Quid verò ipse respondet Augustinus? An, vt hæretici nostri assolent, libri huius auctoritatem eleuat & contemnit? Alia ei longè mens. Sed cum sermonis aut scriptionis mendum quoddam notauit, duo respondet: Primo ieiunium hic vniuerse commendari, non autem precisè Sabbathi ieiunium, vt id obseruatu Christianis omnibus necessarium. Deinde, etiamsi hoc ieiunij sacrificium aliquando intermittatur, negat nullum idcirco aliud esse, quod DEO gratum sit, sacrificium, cum, aduersario etiam annuente, nullum die dominico esset ieiunium: & maximè tamen laudis tum sacrificium esset. Sunt autem hæc in epistola illa citata verba. *Cur*, inquit Vrbicus, *sacrificium potiori domino charum murmuramus offerre, quod spiritus desiderat, & angelus laudat? Deinde adiungit Angeli testimonium dicentis: Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna. Quod dixerit, potiori Domino, nescio, nisi fors te scriptor errauit, & te fugit. vt quod mihi legendum misisti, non emendares. Sacrificium ergo Domino charum ieiunium vult intelligi, quasi de ieiunio versetur hæc quæstio, & non de ieiunio Sabbati. Neque enim Dominicus dies sine sacrificio, quod* DEO *charum est, peragitur, quia non ieiunatur.* Angelus vero præterea bonorum operum studium speciatim commendat, ver. 12. quod DEO, Angelisque ipsis gratissima sint adeo vt hæc illi spectent libentissime, iis adsint, ad illum ab iis perferantur. Sed de hoc disputatum supra pluribus cap. 3. Nunc Angelica illa vox ver. 13. demittatur in pectus altissimè. *Quia acceptus eras* DEO, *necesse fuit, vt tentatio probaret te.* Alia è diametro nobis plerisque ratiocinatio. Quia quis DEO acceptus est, ideo ab omni tentatione, miseria, rerumque difficultate immunem esse debere statuimus. At vero Angelus, non simpliciter ait, *decuit te tentari*, seu malis quibusdam exerceri: sed *necesse fuit*. idque, *quia acceptus eras* DEO. Et verò ita etiam S. Paulus Actorum 14. v. 21. *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum* DEI. 2. Timoth. 3. ver. 12. *Omnes, qui piè volunt viuere in* CHRISTO IESV, *persecutionem patientur.* Sed & Romanum sapientem audi libro de prouidentia. *Virum bonum parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius*

educat,

[illegible] boni viros [illegible], Diu laborare, sudare, per arduum ascendere, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] licentia [illegible] [illegible] alio audaciam. Item idem de DEO loquens. Bonum virum in deliciis non habet, [illegible] praeparat. Expulliea. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? [illegible] ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudo- [illegible] lacrymas excutiunt, matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt: nunquam flere, [illegible] laborare. Patrium habet DEVS aduersus bonos viros animum, & illos fortiter [illegible] doloribus ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur: Languent per inerti- [illegible] tantum, sed mole & ipso sui onere deficiunt. Non fert illum ictum illaesa felicitas. At vbi [illegible] rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de [illegible] de rebus non pauca iam superius dicta capite 1. 2. 4. 11. Quaestiunculis iterum [illegible] nonnulla.

QVÆSTIVNCVLA I.

Sintne septem Angeli coram Domino astantes? v. 15.

RVRSVM Whitakerus contra Edmundum fol. 17 [illegible], ait, *Tobiae Raphaelem minime moramur, [illegible] septem Angelos agnoscimus, quorum ille meminit.* Sed effutitur illud [illegible] & impruden- [illegible] quidem, quia contra disertas scripturarum diuinarum voces, Apocalyp. vers. 4. cap. 4. *[illegible] & pax, ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est. & a septem spiritibus, qui in conspectu [illegible]* Et cap. 4. *[illegible] dicit qui habet septem spiritus* DEI. Et cap. 5. vers. 6. *Vidi agnum stantem, tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus* DEI, *emissi in omnem terram.* Sunt & illis consentanea plura cap. 15. 16. 17. Apud Zachariam cap. 3. vers. 9. *Ecce lapis, quem [illegible]* IESV, *super lapidem vnum septem oculi sunt*, qui capite sequenti vers. 10. ita explicantur. *Septem isti, oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram.* En Angeli septem, quos, contra [illegible] nostrae monumenta, haereticus negauit. *Imprudenter* vero etiam loquitur, [illegible], quod [illegible] omnes, Zachariam admittunt & ipsam etiam Apo- [illegible] Caluiniani, idemque contra suos omnes ista imprudens effutit. Deinde quia & contra [illegible] doctorem suum Bezam agit, qui Apocalypsis primo, septem hosce spiritus ait esse *di- [illegible]*. Dicat forte tamen quispiam, ipsos Apocalypseos & Zachariae septem [illegible], non esse septem illos *Angelos*. Sed clare Apocalypseos 15. & 16. *Angeli* vocantur. Et quemad- [illegible] Apocal. 1. dicuntur *esse in conspectu throni*: ita etiam hoc loco, *astare ante* DEVM. [illegible] Apocal. 5. dicuntur isti spiritus *in omnem terram emissi*: ita & Zachariae 4. *in vniuersam ter- [illegible] discurrunt.*

QVAESTIVNCVLA II.

Possitne per septem Angelos, aliud quiddam intelligi?

CVM iidem sint hi septem Angeli, qui apud S. Ioannem & Zachariam septem spiritus, fit vt quod de spiritibus illis [illegible], hoc in Angelos illos septem conferri videatur. Trifariam ve- [illegible] exponuntur. Nam primo S. Ambrosio, Bedae, Ruperto, Haymoni, Diui Thomae [illegible] Commentario in Apocalypsin, *septem spiritus*, sunt ipse *Spiritus sanctus*, qui ob septem [illegible] dona, quae donare solet, septenario numero appellatur septem spiritus. *Secundo* [illegible] *septem dona*, septem spiritus vocantur a Victorino martyre, doctoribus etiam vetustis Hebrae- [illegible] apud D. Hieronymum in Zachariae caput quartum. *Tertio* demum S. Ansel- [illegible] *Spiritum* sanctum, quam septena eius dona interpretatur septem spiritus. Hae tamen ex- [illegible] mysticae potius videntur. Alioqui ipsum *Angelorum* nomen repugnat. Neque enim [illegible] sanctus Angelus est, neque ipsius charismata vel Angeli sunt vel vnus quispiam septuplex [illegible] est. Deinde ita illi spiritus describuntur, vt *supposita*, quemadmodum Theologi appel- [illegible], & personae quaedam omnino sint. Sunt enim in conspectu DEI Apocalypseos 1. astant, Tob. [illegible] Zachariae 4. plagas habent nouissimas Apocalypseos 15. phialas diuinae irae effundunt, [illegible] vestiuntur lino mundo, & candido, praecinguntur circa pectora zonis aureis, Apocalypseos [illegible] cap. 16. & 17. vigilant, excubant, & dimicant. Ideo enim oculi & cornua vocantur [illegible] Apocalypseos 5. & Zachariae 4. Quomodo ergo non personae? Numerus eorum septenarius [illegible] & [illegible] alijs omnibus distinguuntur, quomodo non personae plures? Hi vero in [illegible] sunt & astant, velut eius administri & apparitores. An in Spiritum sanctum, [illegible]? Non ipse Spiritus sanctus in throno considet, Patri & Filio aequalis? Vi- [illegible] in Apocalypsin, omninoque veros Angelos esse septem spiritus pronunciauit. At- [illegible] Whitakerus coram Magistro discipulus, suum rursus Bezam [illegible] loco [illegible] [illegible] legat. *Quod septem hos spiritus nonnulli pro spiritu sancto acceperunt, [illegible] [illegible] refelli potest, vel ex eo quod scribitur Apocal. 5. ver 6.*

QVAE-

QVAESTIVNCVLA III.

Possitne, per septenarium istum, numerus alius intelligi?

CONSTAT duobus modis numerorum nomina quædam vsurpari. Primò, vt [illegible] rerum, qui exprimuntur, significent. Deinde vt aliam aliquam [illegible] de septenario monet D. Augustinus cap.35. lib.3. de doctrina D. [illegible] ergo, Carthusianus, & Hugo septenarium hic indefinitè, pro [illegible] quolibet numero accipien dum censent. Ribera verò in Zachariæ 3. & Apocalypsis primum, [illegible] Quoties enim numerus quispiam sæpius, [illegible] in appellatione, diuersis in locis, adhibetur, [illegible] que accipi solet, in re præsertim historica, cuiusmodi hoc loco [illegible] Angeli huiusmodi sunt. Huic tamen septenario videtur officere [illegible] Paulo Rom. 16. salutatus Hermas, dum *senarium* [illegible] tantummodo [illegible] Cum enim turrim, quæ Dei Ecclesia est, magnam super baptismi aquas [illegible] bus ædificari vidisset, & hosce quidem esse Angelos, qui lapides [illegible] [illegible] bus traderent; intellexisset, eam, quæ [illegible] *[illegible] uenes sex, qui ædificant, qui sunt, domina? Respondit [illegible] Angeli Dei, [illegible] tradidit dominus vniuersam creaturam suam [illegible] consummabitur structura turris.* Et lib.3. [illegible] *[illegible] sex viros [illegible] & omnes similes vultu, & vocasse quandam multitudinem virorum, & [illegible] quoque excelsi & fortes erant. Iusserunt autem illi sex [illegible] turrim quandam super [illegible] que sex illi iusserunt, vt ex quodam profundo lapides attollerent, & [illegible]* Et deinceps plura iidem *viri sex* imperabant. Tandem vero visio tota exponitur. *[illegible] Ecclesia est, ædificant, omnes Angeli sunt dignitate venerandi. His velut muro cinctus est dominus, [illegible] sus & magnus, qui in medio sex virorum, circa turrim ambulauit, [illegible] Dei est [illegible] Angeli sunt [illegible] tate conspicui dextra læuaq; eum circumstantes.* Ita Hermas, qui [illegible] cui dicit Angelus [illegible] disputationis [illegible] est; nunc quasi [illegible] respondeo. [illegible] primus; quia vero hunc etiam illis adesse, sed illos quidem [illegible] personam, [illegible] nam ipse siquidem modo Ecclesiam, modo CHRISTVM Dominum [illegible] quemad modum Exodi 3. & 19. ille, qui Angelus cum esset, vt ait S. Stephanus Actor. [illegible] Interpretes. Dei tamen [illegible] & dicebat. *Deus patrum [illegible] Deus Abraham & Deus Isaac, & Deus Iacob.* Vnde lib.3. similitudine 9. [illegible] qui Hermam erudiebat, *Volo [illegible] spiritus tibi ostendit, qui in effigie Ecclesiæ locutus [illegible]* Et postea [illegible] *[illegible] celsus & magnus, qui in medio sex virorum, circa turrim ambulauit, [illegible]* Dei est. Ideoque [illegible] Angelis [illegible] & [illegible] obseruant ac reuerentur. Quo [illegible] modo [illegible] D. Ioannis Apocalyps. [illegible] ver. 17. ille *[illegible] hominis*, [illegible] esset, quemadmodum [illegible] decimo, [illegible] & in quinquagesimo [illegible] nium numerum [illegible] numerum [illegible] quinquagesimus.

QVÆSTIVNCVLA IIII.

Suntne Angeli [illegible] plures quam septem?

VNICVM tantummodo Angelum esse, [illegible] apud Dionysium Carthusianum 2. sententiarum dist. 1. q. 1. [illegible] sententiam, [illegible] Angelos, [illegible] primum lib. 2. sententiarum, dist. 10. Sed [illegible] significat quidem ille, Angelorum numerum [illegible] admittit. Septenario tamen illo numero [illegible] arbitrarentur, [illegible] cum Aristotelem [illegible] esse Angelos, [illegible] Sed [illegible] numero [illegible] tam [illegible] Angelorum [illegible] omnium sit. Nam Danielis 7. *millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.* Iob. 25. *Numquid est numerus militum eius?* Psal. 67. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium*, [illegible] Chaldæus [illegible] Matthæi 26. *plus quam [illegible] legiones?* 12. Lucæ 2. *facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis laudantium Deum.* Apocalyp. 5. *audiui vocem Angelorum multorum, & erat numerus eorum millia millium.* [illegible] delicet multitudinem [illegible] Dei Genesis 32. Ecce [illegible]

Manus,

Matth. [illegible], Lucæ 5 quanta bonorum [illegible] sanctorumque Angelorum erit multitudo. Videantur Patres D. Hieronymus in Daniele 7. & 10. D. Gregor. 17. Moralium, cap. 7. Nyssenus libro de opificio hominis. Dionysius [illegible] cælesti Hierarchia, cap. 41.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quot Angeli plures, quam septem?

NVMEROSÆ admodum de Angelorum numero sunt opiniones, è quibus 15. vel 16. operæ [illegible] audire. *Prima*, æqualem hominum & Angelorum numerum ait apud authorem quæstionum ad Antiochum. *Secunda*, minorem hominum numero, apud Guilhelmum Parisiensem lib. 2. de vniuerso & Magistrum sententiarum lib. 2. distin. 11. *Tertia*, esse maiorem hominum numero decem partibus apud S. Brigittam in Reuelationib. *Quarta*, maiorem [illegible] hominum numero nonagintanouem partibus, apud eundem Authorem quæstionum ad Antiochum Cyrillum Catechesi 15. *Quinta*, orbibus cœlestibus parem Angelorum esse numerum. [illegible] libro 12. Metaphys. R. Mose libro 2. More, cap. 7. *Sexta*, esse omnes [illegible] apud Cabalisticos Rabinos, vt ait Archangelus in Commentario [illegible] Cabalisticorum [illegible] esse stellis apud eundem Archangelum. *Octaua*, [illegible] c. 7. numerantur. *Nona*, omnia bonorum & malorum Angelorum [illegible] apud S. Chrysost. homilia de Ascensione. *Decima*, esse infin[illegible] Parisiensibus. *Vndecima*, esse plures in [illegible] specie[illegible]. *Duodecima*, tantum [illegible] quantum Arithmeticus vllus numerus est, qui hominum vsu teratur apud D. Hieronymum Danielis 7. & Guilhelmum Parisiensem loco citato. *Decimatertia*, [illegible] esse, quot rerum omnium corporearum indiuidua sunt. *Decimaquarta*, quanto maiora cœlorum corpora sunt, sublunaribus corporibus, tanto esse ampliorem angelicarum naturarum numerum, rerum omnium inferiorum numero. *Decimaquinta*, esse innumerabiles, non quòd infiniti sint, sed quòd eorum à nobis numerus iniri non possit. Quod sanè verissimum [illegible] vel ipsa duntaxat numerorum diuersitas quæ in scripturis proposita est: In ea siquidem numeri certi pro incertis ponuntur, minores pro maioribus: ita vt præcise, quanto septenarium numerum superent, hominum calculo nullo subduci possit. Et sanè, tanta eos putandi disputandique varietas, quid nisi humanam inscientiam nostram prodit?

QVAESTIVNCVLA VI.

Ex innumerabili Angelorum numero, cur septem potissimum tradantur, quid veteres, quid recentiores?

VARIA prisci quidam hæretici de septem Angelis apud S. Epiphanium tradiderunt. Etenim hæresi 23. *Saturnilus*, ab Angelis septem mundum, & quæ in eo sunt, facta negabatur. Idemque ipse & eius frater *Basilides* hæresi 24. mundum septem in partes diuidebant, & Angelorum [illegible] cuilibet partem, sorte veluti [illegible]. *Nicolaitæ* verò hæresi 25. [illegible] comminiscebantur, & apud Philastrium septem Dæmoniorum spiritus, [illegible] cum Diis, hominibus, Angelis [illegible] fabulabantur. *Marcosij* apud eundem Epiphanium hæresi 34. septem cælos, septemque virtutes, quæ DEVM glorificent, [illegible] Græcorum [illegible] vocalibus [illegible] ι, η, ι, [illegible] ο, ω. *Archontici* verò, septem [illegible] cælos fabricantes, [illegible] eorum [illegible] summum vocari *Sabaoth*, qui diabolum [illegible], diabolus verò Cainum & Abel. Verum ex Geneseos principio, vbi non Angeli, sed DEVS *creatorum & terram*, [illegible] fere hæc omnia. Nostro autem [illegible] septem [illegible] planetis præpositos assumat, eos vt regant, & per [illegible] nescio quos, [illegible] deuenerit. *Cornelius* verò *Agrippa* libro [illegible] cap. 24. [illegible] opinionem tradit, [illegible] Angelos septem planetis præsidere, cumque [illegible], hanc ipse opinionem [illegible] *sunt* [illegible] *et astant ante faciem* DEI, *quibus credita est [illegible] et terreni [illegible], vt dicunt secretiores Theologi, omnia regunt [illegible] dierum & [illegible] modum de planetis, [illegible] [illegible] septem mundi gubernatores, qui per cælos, tanquam [illegible] eas [illegible] distribuunt*. [illegible] Trithemius [illegible] etiam libellum, quem Imperatori Maximiliano primo dedicat, [illegible] intelligentias [illegible] post DEVM [illegible] ita loquitur: *[illegible] sententia est plurimorum, sapientissime Cæ-*

 sar, mun-

sat, mundum hunc inferiorem, ordinatione primi intellectus, qui D E V S *est, per secundas intelligentias gubernari, quorum opinioni Conciliator assentiens Medicorum, dicit septem planetis spiritus septem, a principio cæli & terræ, præfectos, quorum vnusquisque mundum* [illegible] *gubernat trecentis quinquaginta quatuor* [illegible]*, mensibusque ex ordine quaternis. Huic positioni complures viri doctissimi hactenus* [illegible] *confirmandæ.* [illegible] toque libello singulis istis septem spiritibus annos illos suos 354. [illegible] persequitur & vicissitudine, successioneque perpetua, rem eo totam deducit, vt, cum anno Domini 1508. [illegible] ret, dicat ordine vicesimo, Gabrielem qui Lunæ Angelus est, mundi [illegible] anno mundi 6732. mense 4. die mensis Iunij 4. siue anno Domini 152[illegible] [illegible] gubernandum, vsque ad mundi annum 7[illegible]. & mensem octauum, siue vsque ad annum Domini 18[illegible] [illegible] vndecimum. Atque ad hanc opinionem, cum solam libro toto explicandam, [illegible] confutandam, aut improbandam dixerit, quin verò potius [illegible] quin & ipse adhæserit, vix dubitarem, nisi verum esse mallem, quod in principio [illegible], eam se positionem non asserere, sed referre. Et sub finem: *Non, ait, hæc a* [illegible] *scripsi,* [illegible] *Cæsar, quibus, cum iniuria orthodoxæ fidei, nulla est ratione credendum.* Iterumque vehementius: [illegible] ait, *mea propria protestor, & ore confiteor, quod in* [illegible] *omnibus nihil* [illegible] *nihilque admitto, nisi quod Ecclesia credit Catholica. cætera vt vana* [illegible]*, & superstitiosa refuto* [illegible] *contemno.* Veteres porro sancti Patres (etsi hac in re pauciores inuenio) quod sentiant, attingam, dum probabile saltem video quod possit, deinceps inquiram.

QVÆSTIVNCVLA VII.

De septenary Angelorum numeri causa, ecquid videatur?

VELLEM, quàm multos, & cascos & nuperos licuit, tam quoque bonos grauesque [illegible] huius auctores proferre licuisset. Minus vtique iam libatis, plusque multo [illegible] tingeret. *Duo* autem hac in quæstione statim valeo. *Vnum*; posse *generalem* quandam [illegible] *causam* afferri, & vt mihi quidem videtur, [illegible] & probè. [illegible], vt [illegible] Angelis aliis, singularem quandam præstantiam obtineant. Cum enim [illegible] Angeli [illegible] & creaturæ omnes, ante D E I faciem suo modo stent, omnesque ad [illegible] eant redeantque, & vt apud Iob est cap. 38. vers. 35 dicant, *Adsumus*, [illegible] tatis est, hos dici astare ante Dominum. Nam quemadmodum [illegible] astant res animatæ quam inanimæ, homines quam pecudes, boni homines quam mali, Angeli quam boni etiam homines, ita & isti septem quam Angeli alij. Declarat hoc [illegible] [illegible], qui, [illegible] capite, septenarij numero [illegible] omisso, Raphaelem ita loquentem [illegible] cit *Ego sum ex principibus. Non e principibus.* Significatur enim eos, quos alij *septem* dicunt, [illegible] lestes esse principes, præstantia quadam insigni Angelis aliis præcellentes. Atque [illegible] Aretas in Apocalypsin, S. Irenæus apud eundem, Clemens [illegible]. *Septem*, ait, [illegible] *quorum est maxima potentia primogeniti Angelorum principes, & per quos* D E V S *omnibus* [illegible] *prouidet.* Videatur & S. Hieronymus in Ephesiæ caput secundum, lib. 2. contra Iouinianum [illegible] Isaiæ cap. 10. in Psalm. 133. Alterum, quod illa in quæstione video; est, posse [illegible] plius, ecquænam vero hæc ipsa eorum præstantia sit, & vnde petatur? Ad quod [illegible] quod firmè, constanter, indubieque respondeam, non itero video. M. V[illegible] in primo [illegible] rum, [illegible] *domadis*, vel *de imaginibus*, septenarij vt ait Gellius lib. [illegible] ri, quem [illegible] vel [illegible]*dα* appellant, virtutes potestatesque [illegible] idemque [illegible] Cicero in somnio Scipionis, Macrobius in illud, Plato in Timæo, [illegible] [illegible] sed [illegible], vocaretur quasi venerabilis numerus. Eundem [illegible] [illegible], itemque D. Hieronymus in Matthæi cap. 15. perfectum [illegible] &in Amos. cap. [illegible] ex Hippocrate, aliisque commendat. vberrime [illegible] S. Cyprianus lib. de exhortatione martyrij. Clemens loco citato, & apud eum Berytius, Laurentius. [illegible] lib. 2. [illegible] cap. penult. Lemnius lib. 2. de [illegible] Posset ergo aliquis vel ob [illegible] septenarij numeri præstantiam & venerationem, vel ob ipsarum quæ eo numero comprehenduntur: quibus [illegible] Angelis possident, rerum quarundam excellentiam & dignitatem, suspicari septem [illegible] Angelis aliis præstare: verùm causa, hos Spiritus Sancti septem [illegible], quæ ipsa quidam [illegible] nomine afficiebant, curam gerere, vt [illegible], nobis communicentur, [illegible] obis cedant. Rursum, [illegible] septem lethalium peccatorum vim [illegible], eorumque auctores & concitatores [illegible] tundendos ac profligandos. Alios, Solis, Lunæque, [illegible] pulchritudinem [illegible]. in eam, quæ superiore quæstione [illegible] opinionem [illegible] potius, dicantque septem illa cœlestium corporibus septem [illegible] Angelos [illegible]

Tunc

[illegible] illos coram DEO astantes, esse vel alios atque alios, vel eos-
[illegible] vel in orbem DEO astarent, quemadmodum conuiuia forte secun-
[illegible] filij Iob dabant: vel, arbitratu diuino, aliter, rursumque vt vel ex ordine v-
[illegible] e pluribus, verbi gratia, e duobus, tribus aut pluribus vsque ad septem. Nam
[illegible] Hieronymus in Isaiæ caput tertium Hebræos laudat, qui sentiant, alio atque alio tempore,
[illegible] Angelos ministrare. Si idem essent, vel ex vno similiter ordine, vel ex pluri-
[illegible] in orbem ministrantes, vel arbitratu diuino aliter, vt vel simul omnes semper a-
[illegible] ordine fixo statoque nullo, sed tantum prout a DEO iussi fuerint. Possetinquam ita de his
[illegible] quispiam philosophari.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

De eadem septenarij Angelorum numeri causa quid adhuc pressius?

QVÆ cogitanti occurrerunt, *tria*, vt melius ab aliis quiddam discere aliquando liceat, effari iam conabor.

PRIMVM est, certi mihi nihil esse, maloque cum Areopagita Dionysio cœlestis Hierarchiæ cap.6. D. Augustino Enchiridij cap. 56. inscitiam fateri, quam, cum aliis in rebus, tum in cœlestibus [illegible], temere quicquam constituere. Potest enim aliqua esse gratia [illegible] diuersitas, quæ nobis ignota [illegible], vt in simili quodam numero loquitur D. Hieronymus in Isaiæ caput 17. *Magis in istu* ait S Augustinus l. contra Priscillianistas & Origenistas cap. 9. *temeraria præsumptio, quam cauta ignoratio culpanda videtur. Vere si quidem sancta spiritalis creatura in* DEI *secreto atque occulto ministerio constituta* [illegible], vt idem ait lib.1. Retract. cap. 11.

ALTERVM est, videri septem horum spirituum & numerum & præstantiam eo tempore diuinitus patefactam fuisse, cum eorum aliquam similitudinem in Persicorum Regum aula Israelitæ vidissent, prout Esther primo patebit. Nam non nisi post Assyriæ, Medicæ, Persicæque Monarchiæ aspectum, hic in sacris Hebræorum libris Angelicus numerus est, & sicuti apud Zachariam [illegible] *oculi*, sic apud Persarum Reges, præstanti dignitate quidam fuerunt, qui dicebantur, [illegible] *& aures*, Xenophonte lib. 8. teste, Aristide oratione Panegyr. Dione Chrysostomo orat. 3. de [illegible], Tzerze Chiliad. 10. cap. 352. Quid, quod & *cornua*, in Parthorum regum capitibus, [illegible] lib. 19. Amianus ostendit? Apud Herodo. lib. 6. *Crium* seu Arietem, cui præstantia cornua sint; legimus, vt non mirum sit & istis septem Angeli apud eundem Zachariam *cornua* vocentur. Solet enim diuina bonitas [illegible] & [illegible], ingeniorum nostrorum infirmitati, per ea quæ sub sensus cadunt, explicare, eorumque & locorum rationem interdum habere: quemadmodum quia parabolis oblectabatur Syria, non nisi in parabolis eis CHRISTVS Dominus loquebatur Marci 4. ver. 34. vt obseruauit S. Hieronymus in Matthæi cap. 18. & ideirco etiam diuinæ Maiestati thronus & sceptrum in scriptura tribuitur. Quid, quod idem S. Hieronymus in Ephesiam cap. 2. dicit, videri D. Paulum dominationes, potestates, thronos, Angelos & Archangelos, ex traditione, vel etiam ex mystica principum, qui in scripturis describuntur, intelligentia percepisse ac tradidisse.

TERTIVM demum, quod effari statueram, est, si e septenariis omnibus excellentius, quas legere aut cogitare potui, eam, in qua veritatis plus putarem, deligendi mihi optio daretur: excellentiam ego illam septenariam deligerem, quæ a septem iis virtutibus ducitur, quæ homini humanæ vitæ huius cursum peragenti, ad æternam salutem in primis necessariæ sunt. vt videlicet illorum Angelorum opus præcipuum sit, ad illas homines adducere, cohortari, & iuuare, ideoque & contrariis omnibus aduersari ac obsistere. idque hoc modo, vt singuli quidem ad omnia, quæ DEO grata norunt, inuitarent, opemque ferrent, singulorum tamen vna veluti princeps cura & opera [illegible] virtutum vna excitanda, custodienda & amplificanda committeretur. Virtutes [illegible] sunt, fides, spes, charitas, prudentia, iustitia, temperantia & fortitudo, vel quæ vitiis capitalibus opponuntur, animi demissio, liberalitas, castitas, cæteraque eiusdem ornamenta, vel quæ in Theologia vocantur, septem dona Spiritus Sancti, [illegible] vt, ad suam hanc Spartam exornandam, [illegible] singuli quam plurimos [illegible] cœlestes spiritus. quos vel [illegible] huc illuc ablegent: [illegible] illi homini adiungant: [illegible] procurationi præficiant, prout ipsis suum ad munus recte obeundum expedire visum fuerit. [illegible], septem capitalibus vitiis, septem sub Lucifero, dæmonas propositos, qui, pro [illegible] in homines [illegible] concitent, vrgeant, amplificent, cur ex omni Angelorum numero, septenos itidem, sub summo Imperatore DEO, principes non [illegible] hominum [illegible] [illegible] virtutum amorem excitent, [illegible] [illegible] & Reges dæmonas [illegible], impediant, exterminent? An ad [illegible]

 lem per-

lem illum perdendarum animarum finem, inter [illegible] istas Orci belluas, conspiratio & concordia quædam velut politica & regalis coalescere potuit, inter sanctissimas cælorum mentes ad æternam hominum procurandam salutem, amicitia, fœdus & potestas multò præstantior & augustior non existimanda? Sane apud Isaiam cap. 33. angelos quosdam *pacis angelos* nominari videmus, & apud circum annea Hermani lib. 1. cap. 12. [illegible] non semel *angelum pœnitentiæ præpositum*. Cur, nisi quia hic ad pœnitentiam, illi ad pacem [illegible], peccatores, & dissidentes homines vocabant? Septem ramorum *candelabrum* in tabernaculo Exod. 25. & in Apocal. c. 1. *Candelabra septem*, non septem Angelos, qui virtutum splendore orbem illustrent, notant. De funestis verò illis dæmoniorum Regibus dicebam, *forte in totum orbem singulos esse potestatem*, [illegible] ipsis scelerum pestes dispergendi & adaugendi: *forte in certas tantum regiones & prouincias*. num de bonis [illegible] illis angelis idem videtur? num eorum singulis in totum terrarum orbem, quoad demandatæ honestatis functionem; nisi fit? an eorum potius [illegible] potestas terminis continetur? Nam in septem partes mundum à quibusdam olim diuisum ostendit Rabbi Ioseph Camius in Psal. 47. ver. 2. *Creator excelsus mundum [illegible], diuisit illum in septem partes, quæ vocantur Arabice, [illegible], aclimim, Græce climata, & in lingua sancta nophoth. Et quodlibet clima proprium habet aerem.* Hic tamen animo potius sapior, vt nullis regionum vllarum limitibus eorum circumscribatur imperium & auctoritas, sed longe lateque omnes in oras & terras proferatur: vbique ad veram honestatem & officium mortales inuitent: contra dæmonum insidias pro nobis stent, tenebrarum principum imperium, machinationesque omnes, quoad hominum liberum sinit arbitrium; dissipent & confringant. Nihil enim causæ est, cur eorum angustetur ditio, [illegible] intra terminos dæmonum, vbi exerceatur, de amicissimis DEO [illegible] aliquid philosophari non liceat? vt dignitatis videlicet plus obtineant multoque latius dominentur? Innuit hoc Apocalypsis, dum cap. 5. *in omnem eos terram* [illegible], Zacharias, dum cap. 4. *per vniuersam terram* discurrere ostendit. quin ille iam semel [illegible] Hermas, dum lib. 1. visione [illegible] *vniuersam terram* traditam memorat. Quid quod Episcopis [illegible] diaconi septem, qui, eorum [illegible] oculi dicebantur, aderant? At Episcopus [illegible] maximus, DEVS est: eius diœcesis mundus totus, in quo, vt supra etiam ex Propheta [illegible] septem [illegible] oculorum vice quadam funguntur. non quod is, vti homines Episcopi, egeat: sed eandem ob causam, ob quam secunda ad rerum actionem & mundi gubernationem, causas adhibere dignatur. Ob [illegible] vero numeri præstantiam, hunc Angelorum numerum à DEO constitutum, nobisque ab eo patefactum esse, vt credam facit, quod numeri alicuius dignitas, & numeralitatem mihi rerum dignitate ducenda videatur, non contra. Quid enim *numero* est? cui ne hoc quidem philosophi nobile tribuunt, vt in [illegible] cælum numeri, quem apud alios obtinuerat locum, teneat, vti apud eruditissimum Fonsecam nostrum lib. 5. Metaphys. cap. 13. q. 4. sect. 2. videre est. Vt vero eorum à septem errantibus stellis principatus reperiatur, probabile facere queat, veterum quorumdam Hebræorum, [illegible] Agrippæ credendum [illegible] auctoritas, [illegible] apud Eusebium l. 9. præparat. [illegible], [illegible] de septem cælestibus [illegible], videatur. Deinde quod [illegible] septem brachiorum candelabrum Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 7. Philo [illegible] heres & lib. 3. de vita Mosis [illegible] planetarum illorum numerum & [illegible]. Nullum tamen Angelica [illegible], quæ illis tribuatur; præfecturæ vestigium, neque in scripturis, neque in Patribus videre [illegible] potui. & non immerito suspectum sit, quod in Hæreticorum tam multorum [illegible] nendum putauit S. Epiphanius. quod tam [illegible] postea & commentis & superstitionibus vel Rabani quidam Cabalici, vel ubicumque [illegible] probitatis alij, & hos recentiores quidam [illegible] amplificarunt adeo vt quemadmodum vidimus, sese tam [illegible] Tritemius excusare [illegible]. [illegible] Agrippa in librorum illorum de occulta philosophia [illegible]. [illegible] omnes aut hæreticorum veterum, aut Cabalistarum [illegible] errores [illegible] opinionem [illegible] ac depurare, sicque [illegible]. [illegible] de septem principum Angelorum orationibus libellus. Est, prout anno 1594. Neapoli editus est, [illegible] & videat septem planetarum orbes [illegible] imagine, [illegible] ipsa [illegible] esse, qui precum [illegible] primus [illegible]. Verum vt vetus illud Iosephi symbolum oculis subijciatur, imago hæc appicta videtur, quemadmodum indicat [illegible] illius præfatiuncula, quam, quia, illam, quam propositi de candelabro sententiam confirmat, [illegible] alia non [illegible] breuissime præponit, [illegible] hic [illegible].

ANTO-

ANTONIVS DVCA RECTOR ECCLESIÆ SEPTEM Principum Angelorum Panormitanæ, pijssimis Lectoribus Sanctorum Angelorum auxilium.

CANDELABRVM *de partibus septuaginta, Viri Christianissimi, quod Moyses* DEI *mandato aureum composuit, ex Iosepho D. Hieronymus mundum cum septem Stellis errantibus scribit significasse: & per illud à D. Anselmo quoddam templum spirituale mirabiliter describitur. Nos & Iosephi, & D. Ioannis Euangelistæ auxilio adiuti, triumphantem Ecclesiam cum septem spiritibus ante* DEVM *astantibus, instar cuius militans Ecclesia cum septem Episcopis ardenti purpura indutis ex situ, significare censemus; nec non septemmembre templum à sanctis Martyribus, ædificatum Romæ ex vaticinio Esaiæ ostendimus: vt quemadmodum in mirabili Iudæorum Candelabro, ita in mirabili Christianorum templo* DEVM *mirabilem prædicamus. Valete feliciter.* In aliis vero philosophationibus, præter ipsum philosophari, nihil video.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Eorundem Angelorum septem quodnam ex hoc libro munus colligi possit?

ITA de istis agam, vt, quo maior hinc percipiatur vtilitas, de aliis etiam Angelis aliquid interdum attingam. Bipartito igitur eorum considerari munus potest. Primo ex iis, quæ hoc ipso capite tradit S. Raphael: deinde ex aliis etiam, quæ toto ipso libro agit & loquitur. Hic ergo ver. 15. *Ego, ait, sum Raphael Angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Astare* vero ante Dominum *dupliciter* Angeli dicuntur: *Primo* diuinæ Maiestati ministrando: *Deinde*, eandem contuendo, ex eoque contuitu summam æternamque felicitatem hauriendo. idque fit rursum *dupliciter*: *primo* in cælo empyreo, vbi, singulari quodam modo, diuinæ Maiestatis solium est: *deinde*, aliis in locis. Si *astare* igitur pro ministrare, DEVM que intueri sumatur, sic ei semper & vbique Angeli astant. quia & DEVS vbique & ipsi beatissimam eius faciem vbicumque locorum sint; vident, Matth. 18. Quia verò non vbique, modo illo cælesti, diuina Maiestas in solio suo conspicitur; idcirco interdum à DEO mitti, ab eoque recedere, & ad ipsum deinde reuerti Angeli dicuntur, teste Damasceno lib. 2. cap. 3. Primo astandi modo hic, *astare*, sumitur. ideoque in Hebræo pro *astare ante Dominum* legitur, *ministrare ante solium gloriæ*. In quibus verò Græcis, ἐκπορεύονται [illegible] τοῦ ἁγίου, id est, *egredi a conspectu gloriæ ipsius sancti*: qui est DEVS benedictus. In Græcis Romanis correctis, εἰσπορεύονται ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ ἁγίου. id est, *ingredi coram sancto* DEO. Et fortè tam *egredi* quam *ingredi* coniungendum, vt ipsa eorum ministratio magis significetur. Quemadmodum enim ministrorum est, Dominis *astare*: ita etiam ad eorum nutum *ingredi* & *egredi*, nuncios ac renuncios agere. Vnde D. Cyprianus libro de exhortatione martyrij locum ita istum citat: *Assistimus, & conuersamur ante faciem* DEI. Et libro de oratione Dominica: *Ego sum Raphael, vnus ex septem Angelis iustis, qui assistimus & conuersamur ante claritatem* DEI. Eodemque modo libro de mortalitate, nisi quod Angelos *sanctos* vocat, quos *iustos* dixerat. Citat eodem etiam modo D. Augustinus sermone 126. Dices, cum primo illi ministrandi modo, semper & vbique Angeli DEO adsint, quomodo versu 20. vult ad illum Raphael reuerti? Qui enim reuertitur, abfuit. Responderi posset astitisse quidem priore modo semper: sed non omnino postremo, sicque ad DEVM perfruendum reuerti, vt ante dicebam. Concedo tamen postremo etiam modo, astantes verbum sumi: sed *astamus*, valet, *astare solemus*, id est, *ministrare* quemadmodum & S. Gabriel Lucæ 1. ver. 19. ait: *Ego sum Gabriel, qui asto ante* DEVM, id est, *astare soleo*, prout Græcum indicat participium, ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. quod dum non expendit Erasmus, vertit, *qui asto ante* DEVM, quasi etiam non astaret Gabriel. Scholastici fere aliud esse putant, DEO assistere, aliud *ministrare*. Assistere siquidem esse velut DEO assidere, ministrare verò, mitti ad quidpiam agendum. Hebraicas tamen idiotismus distinctionem istam non postulat.

Primum ergo Angelorum istorum *munus* est, DEO tanquam Domino & Regi maximo, humillimorum & obsequentissimorum ministrorum instar, semper astare, eius nutum expectare, eius imperata confestim quodlibet agere, quolibet vadere, rerumque humanarum curam suscipere. Atque hanc ob causam etiam, *oculi* vocantur, vt ait loco citato Clemens. Vocantur & *cornua* quia pro hominum salute contra hostes ferocissimos dæmones [illegible]. *Lampades* etiam Apocalypsis 4. dicuntur, *ante* DEI *thronum*, quia & flamma ipsi charitatis [illegible] fulgent, & eos, ad quos mittuntur, luce quadam insigni collustrant.

Alterum eorum munus est, hominū preces diuinæ bonitati offerre, prout supra cap. 3. expositū, & in Græcis correctis hoc loco dicitur: ἐγώ εἰμι Ῥαφαήλ, εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἁγίων ἀγγέλων, οἳ προσαναφέρουσι τὰς

τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων. id est, *Ego sum Raphael vnus è septem Angelis sanctis, qui* DEO *sanctorum preces offerunt.*

Tertium est, bene agentibus adesse, vt in Græco & Hebraico hic exprimitur. Delectantur enim eorum, qui puritatem, DEIque cultum diligunt, vitia oderunt, virtutes amplectuntur; contrà quàm bene. Videatur S. Nilus epistola ad Anastasium, vbi ait. S. Chrysostomum semper Angelos in templo vidisse, quoties oblatio fieret, sicuti & Leontius apud Sophronium in prato c. 4. Vnde & Chrysost. 21. in Acta, *Non dubites*, ait, *assistere Angelum, quando* CHRISTVS *assistit. Christus immolatur.* Similia homilia 3. in epistol. ad Ephesios, ad Hebræos, & oratione 5. contra Anomæos, lib. 6. de sacerdotio, cap. 7. D. Gregorius 4. Dialog. c. 58. Paschasius epistola ad Berengarium, Vdalricus in Lucam, Aquisgranense Concilium cap. 131. 132. Vniuersè verò D. Augustinus Soliloquiorum, cap. 27. *Quoties*, ait, *bene agimus, gaudent Angeli & tristantur Dæmones quoties à bono deuiamus, diabolum lætificamus, & Angelos suo gaudio defraudamus.* Idemque prorsus testatur S. Antonius epist. 5. Climac. 1. gradu. 20.

Quartum, ad opera bona hortari, vt isto cap. ver. 8. & sequentibus. ideoque & hic in Hebræo, cum ad alia tum ad eleemosynam hortatur S. Raphael, *Melius* ait, *est, in* DEI *conspectu eleemosynam assiduè facere, quam auri argentique thesauros congregare.* Et v. 18. ad DEVM laudandum cohortatur. *Ipsum*, ait, DEVM *benedicite, & cantate illi.* Et ver. 9 *Benedicite* DEVM *cœli, & coram omnibus viuentibus confitemini ei. quia fecit misericordiam suam.* Vnde D. Augustinus sermone 126. *Non ipsum beneficium gratiarum mihi deputetis ait Angelus. quia meis viribus nihil percepistis.* DEVM *benedicite, & illi confitemini, & ipsum glorificate, quia fecit vobiscum bona.*

Quintum. Docent etiam hi sancti Angeli nos Theologiam, id est, quæ ad fidem, moresque bonos faciunt, vti iamiam dictum, & ex toto libri decursu patet clarissimè. Docent Physicam & Medicinam, *si quando res vsusque postulet.* Numquid enim hepar illius piscis, & fumi ex eo vim ostendit Raphael: Nonne in felle: quamquam aliâs amarissimo; quáta sanitatis dulcedo contineretur, indicauit: ideoque Angelos *hominum pædagogos* vocat S. Athanasius libro de communi essentia, & D. Chrysostomus homil. 3. ad Collossenos. quemadmodum & gentilis alioquin author Seneca epist. ; sed loquatur ipse S. Chrysostomus: *Vnusquisque*. ait, *credentium, Angelum habet. Nam & ab initio quisque virorum celebrium ac probatorum Angelum habebat, quemadmodum Iacob dicit: Angelus qui pascit me, & qui liberauit me à iuuentute mea. Si ergo Angelos habemus, sobrij simus, tanquam si pædagogi quidam nobis adessent. Adest namque & dæmon. propterea oramus ac dicimus, petentes Angelum pacis. Et vbique pacem petimus. Nihil enim illi adæquari potest. In Ecclesiis pacem, in precationibus, in supplicationibus, in præfationibus, & semel, iterum, atque tertio, & sæpe eandem. qui Ecclesiæ præest, impertit dicens: pax vobis.* Nouimus ad S. Ambrosij concionantis aures Angelus ita clarè sonabat, vt eo aspectu Arianus, alioqui contumax, Catholicam ad fidem conuerteretur S. Paulino in illius vita scriptore. Sic simplicem quendam, hominem alioqui minimè malum, ab hæresi ad Catholicam fidem reuocat Angelus, apud Sophronium cap. 178. cum boni cuiusdam senis admonitionem hanc approbasset. *Non tibi vltra contingat, vt extra sanctam Catholicam, & Apostolicam Ecclesiam communices.* Sic & Natalium, variorum incommodorum CHRISTI IESV causa susceptorum gloria inclytum Confessorem, sed in hæresin aliquando prolapsum, itidem admonent, imo & verberibus adigunt sancti Angeli apud Eusebium lib. 5. historiæ cap. vltimo. Adiunxi autem consultò illud; *si quando res vsusque postulet*, ne ab Angelis profecta iactet quispiam, quæ vel ab ipsis aliena, vt illi, de quibus S. Paulus ad Coloss. cap. 2. ver. 18. vel quæ, secundum diuinam institutionem, ab Ecclesia, eiusque magistris & membris ordinariè accipienda. vti monet S. Augustinus præfatione librorum de doctrina Christiana, & libr. 1. contra Felicem, cap. 10. Vnde & apud citatum paulò ante Sophronium, cap. 199. dicebat Angelorum ipsorum quidam. DEVS *ita disposuit, vt per homines coniungantur homines.*

Sextum. Dæmones propulsant, nosque contra illos, egregiè tuentur, prout suprà patuit cap. 8. Pugnat enim adhuc Michael & Angeli eius contra draconem & angelos eius, Apocalyp. cap. 12. S. Posthumius in suo ad fratres sermone, *Si aduersus vos*, ait, *conueniunt castra dæmonum, potestis enim multum adiuuari agminibus Angelorum* S. Hilarius in Psalmum 124. *Iis*, ait, *qui stare volunt in Ecclesia Catholica, non desunt sanctorum custodia, & Angelorum munitiones.* Et rursum; *Angeli Ecclesiam quandam custodia circumsepiunt* Atque huc pertinet, quod Elisæus aiebat 4. Reg. cap. 6. ver. 16. *Noli timere. plures enim nobiscum sunt, quam cum illis.* Et quod apud Sophronium cap. 67.

Septimum, à plurimis corporum periculis homines liberant, vt in Raphaele nostro vidimus, qui iuniori Tobiæ periculi, tanto in itinere, nihil euenire passus est: ipsum è piscis immanis faucibus eripuit: seniorem Tobiam à grauissima cœcitate curauit: Saram, ipsumque iuniorem Tobiam, adeoque totam Raguelis domum ab infestissimo dæmonum furore liberauit. Vnde ver. 14. *Misit me* (Raphaelis verba sunt) *Dominus, vt curarem te: & Saram vxorem filij tui à dæmonio liberarem*, seu, vt citat lib. de oratione Dominica, & libro de mortalitate S. Cyprianus, *Me misit* DEVS *curare te, & Saram nurum tuam.* Sic S. Isacius apud Metaphrasten, mediis in spinis, ab Angelis est seruatus. S.

Frons

Franciscus apud S. Bonauenturam, musico concentu è morbo difficillimo releuatur, vt rectè videatur cecinisse, qui scripsit:

Aspice quæ cæli sint gaudia. corpore morbum
Angelico remouet pectine tacta chelys.

Octauum, cum, ad DEI gloriam, & animorum salutem facere intelligunt, opes etiam, honestas nuptias, splendidas affinitates, & omnia bona procurant, quemadmodum in Raphaële nostro vidimus. vt meritò DEI *oculi*, imò & manus vocari possint. Videatur Cyrillus lib. 4. contra Iulianum, Eugubinus de perenni philosophia, lib. 8. cap. 3. & sequentibus, Origenes in Numeros homil. 20. & 21. Epictetus Arriani lib. 1. cap. 14. & Seneca epistola 110. vbi quæ à veteribus Israëlitis vel Christianis mutuati sunt, explicant.

Nonum, interdum etiam nos tentant: sed eo modo quo DEVS, qui alioquin *intentator malorum est*, Iacobi 1. v. 13. tentare homines dicitur, vt Abrahamum 8. Genes. 22. Israëlitas & alios Exodi 15. 16. 20. Sapientiæ 3. Iacobi 1. ver. 2. Hæc enim tentatio nil nisi virtutis probatio, exercitatio, & demonstratio est. Atque hoc in Græco significatur, & apud Cyprianum locis iam citatis dum ita loquitur S. Raphaël: *Quia non es cunctatus exsurgere & derelinquere prandium tuum, sed abiisti & sepelisti mortuum, missus sum tentare te.*

Decimum Angelorum istorum munus est, eos, qui variis è proposito iam genere tentationibus, molestiis, ac asperitatibus exerciti fuerint, suauissime tandem consolari. Qua enim & quam suaui solatio cœcatum olim Tobiam, tristi maritorum cæde merentem Saram, parentis incommodo indolentem filium, filiæ tam repentinis, tamque funereis viduitatibus conterritos parentes, Raphaël ad extremum perfudit! Sed omnium maxime solent id sancti Angeli facere, cum ex hac nobis vita demigrandum: cum iamiam è corpore auolat animus; cum supremi Iudicis adit tribunal. Pleni exemplorum de Sanctorum historiis Codices. viderique potest D. Chrysostomus lib. 6. de sacerdotio, Gregorius Magnus in dialogis, Gregorius Turonensis libro de gloria Martyrum, & libro de gloria Confessorum, alij: præ omnibus tamen D. Lucas cap. 16. cum beatissimam Lazari qui vlceribus, fame, morboque paulò ante confectus, non in domo, vel tuguriolo saltem aut stabulo quopiam, sed in platea sub dio, & ante diuitis ianuam, & inter canes iacebat; mortem describit. *Factum*, ait, *est, vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ.* Vnde & ipse paulò post Abraham; *Lazarus*, ait, *nunc hic consolatur.* Ideoque ipsa etiam Ecclesia, dum supremum aut morienti aut mortuo alicui præstat officium, *Aperiuntur*, ait, *manibus collætentur illi Angeli. Suscipiat eum sanctus Michael Archangelus* DEI, *qui militiæ cœlestis meruit principatum. Veniant illi obuiam sancti Angeli* DEI, *& perducant eum in ciuitatem cœlestem Hierusalem. Subuenite Sancti* DEI: *occurrite Angeli Domini, suscipientes animam eius, offerentes eum in conspectu altissimi.* Quæ etiam vsitatissima & vetus Hebræorum, in suorum funeribus, præcandi ratio est, vt ex vulgato eorum libro Mahzor patet, vbi sic: *Angeli pacis egredimini in occursum eius: portas paradisi voluptatis reserate illi: atque pacem, ipsius aduentus denunciate. Custodes thesaurorum horti Eden, patefacite ei portas Eden.*

QVÆSTIVNCVLA X.

Quomodo septem hi Angeli à quibusdam vocentur?

EXTAT de septem Angelorum principibus in Italia, libellus quidam semel, iterum & sæpius excusus, variisque illorum imaginib. ornatus, primo quidem opera Antonij Ducæ, vt supra diximus, deinde & aliorum studio. Is septem hosce Angelos septem hisce nominibus indigitat, vt primus sit *Michael*: secundus *Gabriel*. tertius *Raphael*: quartus *Vriel*: quintus *Schealtiel*: sextus *Iehudiel*: septimus *Barachiel*: Primi nominis interpretatio est, Quis sicut DEVS? Secundi, fortitudo DEI, Tertij supra posita c. 3. Quarti, lumen DEI. Quinti, petitio DEI. Sexti, laus & confessio DEI. Vltimi, benedictio DEI. Et quartum quidem Vrielis nomen disertum consignatum est lib. 4. Esdræ cap 4. & 6. Quintum exsculpunt nonnulli ex Genes. 18. Sextum ex cap. 19. Exod. Septimum ex Geneseos 18. Audio etiam Angelorum, istis cum nominibus, picturas, in templis quibusdam, reperiri. Est vrbs Germaniæ nostræ ampla & splendida. quæ, cum religionem Catholicam, eiusque sanctos, & eorum tam imagines, quam nomina funditus, contra laudatissimos maiorum suorum mores, extirpata cupiat, suum tamen, superioribus hisce annis, Calendarium edidit, in quo non septem tantum, sed octo Angelos poneret, eorumque non nuda tantum nomina, sed & affabrè sculptas imagines, & quidem e Scriptura historiis [illegible] quasi ij exinde Angeli haberentur; circummenta imprimeret. Sunt autem hæc, in quibus à prioribus illis discrepantiam videt quilibet; nomina *Michael*, *Gabriel*, *Raphael*, *Vriel*, *Malthiel*, *Zadkiel*, *Peniel*, *Raziel*. Apud Tritemium verò libro antè citato de secundeis, ita [illegible] nomina [illegible]. Primus *Orifiel*. Secundus *Anael* Tertius *Zachariel* Quartus *Raphael*. Quintus *Samael*. Sextus *Gabriel*. Septimus *Michael*. Henricus porro Corn. Agrippa lib. 3. de occ. philos. cap.

 24 pau-

24. paulo ante verba quibus hos esse septem de quibus scriptura loquatur, ostendit, suntque superiore quadam quæstiuncula recitata, istum in modum scribit. *Accepimus ab antiquis Hebræorum patribus, nomina Angelorum præsidentium planetis atque signis, Saturno, Zaphkiel: Joui Zadkiel, Marti, Camael: Soli Raphael: Veneri Haniel: Mercurio, Michael: Lunæ, Gabriel.* De his porro, quid censendum, deinceps exquiremus.

QVÆSTIVNCVLA XI & XII.

An recte hæc Angelis istis imposita nomina?

CATHOLICA Ecclesia cùm in Litaniis, tum aliis in precibus, & ritualibus omnibus, tria tantum nomina recipit & vsurpat: cætera non item. Et verò Glycæ Byzantini in Annalium parte tertia hæc oratio est. *Appellatio Vrielis, quemadmodum reapse sapiens Psellus scripsit, nec prisci fœderis libris, nec noui continetur: sed extat in libro quodam Hebraico, qui inscriptionem habet, Precatio Iosephi, & apocryphus est.* Ita ille. Quod si vero propter apocrypham Esdræ scripturam probatur Vriel, cur non etiam Ieremiel? Sic enim lib. 4. cap. 4. ver. 36. *Respondit ad ea Ieremiel Archangelus.* Clarissima vero & notatu dignissima sunt quæ in Germaniæ nostræ Apostoli S. Bonifacij Historia lib. 2. leguntur. Impius quidam hæreticus Adelbertus, cum sese Apostolis æquipararet, multaque impiis hæreticorum nostrorum dogmatibus, de Sanctorum templis, de peccatorum confessione, aliisque id genus; consimillima doceret, addebat; epistolam se & precationem è cœlo accepisse, & in hac ipsa octo Angelorum nomina, in quibus & Vriel erat, quasi diuinitus missa recensebat. Quid vero S. Bonifacius? *Ex octo istis Angelis, vnus tantum, ait, est S. Michael: reliqui septem potius dæmones.* En quo loco Psellus, & S. Bonifacius Vrielis nomen haberi. Grauius tamen authoritatis momentum, è Romano Concilio, in eadem historia, est, dum de Angelorum nominibus quandam veluti fidei professionem edunt congregati Patres, ipseque qui Concilium coegerat, Pontifex Maximus. Nam cum hæretici illius Adelberti charta prolata esset, subditur in Concilio. *Suscepta est & lecta oratio, cuius initium tale erat: Domine* DEVS *omnipotens, Pater Domini nostri* IESV CHRISTI, *& α & ω, qui sedes super septimum thronum, & super Cherubin & Seraphin: pietas magna & dulcedinis satis est apud te, pater sanctorum Angelorum qui fecisti cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt: te inuoco & clamo & inuito super me miserrimo, quia tu dignus fuisti dicere: Quodcunque petieritis a patre in nomine meo, dabit vobis a te peto, ad te clamo, a Domino Christo confido animam meam. Cumque per ordinem legeretur, peruenit ad locum, vbi ait: precor vos & coniuro vos, & supplico nihil nisi ad vos Angelus Vriel, Angelus Raguel, Angelus Tubuel, Angelus Michael, Angelus Adimis, Angelus Tubuas, Angelus Sabaoth, Angelus Simiel. Dum vero hæc oratio sacrilega vsque ad finem perlecta fuisset, Zacharias Sanctus Papa dixit. Quid ad hæc Sancti fratres respondetis? Sancti Episcopi & venerabiles presbyteri responderunt, Quid aliud agendum est, nisi vt omnia, quæ coram nobis lecta sunt igni comburentur, authores vero eorum anathematis vinculo percellantur? Octo enim nomina Angelorum, quæ in sua oratione Aldebertus inuocauit, non Angelorum præter Michaelis, sed magis dæmonum nomina sunt, quos ad præstandum sibi auxilium inuocauit. Nos autem, vt a vestro sancto apostolatu edocemur, & diuina tradit authoritas,* NON PLVS QVAM TRIVM *Angelorum nomina agnoscimus, id est, Michael, Gabriel, Raphael.* Atque huic Concilio cum alij omnes, tum Zacharias ipse subscripsit, rursumque postea in epistola 9. confirmauit. Quanti apud nos omnes tantitamque Pontificis, tantique Concilij auctoritas esse debet? Neque sane Angelorum nomina [illegible] tritata, nisi forte aliquod aliud notioris eiusdem nomen esset, eandemque Angelicam personam alio quodammodo & idiomate significaret; agnouerunt D. Gregorius homil. 34. D. Hieronymus in Danielis 8. Dixerit tamen quispiam, cum septem istos Angelos esse certum sit, eorumque nobis in scriptura sacra & summa dignitas & officium demonstratum sit, etiamsi non sint omnium nomina indicata, quidni aliquibus eos nominibus appellare liceat? An, vt in perihermeneias initio docetur, non sunt nomina ex hominum instituto? An, vt alij aliis distinguantur hominibus, imo & brutis, & fluuiis & locis & rebus pene omnibus imponere nomina licebit, Angelis istis non licebit? Quod si vero aliqua iis imponere liceat, quidni ea ipsa, quæ proposita sunt? cum, sicuti Michaelis, Gabrielis & Raphaelis, [illegible] aliquibus conuenientia, proprietatibus & actionibus petantur? Ali lineis, angulosque suos Euclides & syllogismorum suorum terminos in Analyticis Aristoteles, quibus voluerunt, [illegible] nominibus insigniunt nouasque item res nouatis verbis Grammatici & Oratores; nobis vero in Angelis nulla omnino concessa erit [illegible]? Mouerent me ista non parum, nisi vel [illegible] Ecclesiæ Catholicæ iudicium, [illegible] longe antepo[illegible]. Non vult Ecclesia huiusmodi Angelorum nomina [illegible] ego, qui in sancta illius officina [illegible], [illegible] me [illegible] nihil fabricabor [illegible] & philosophorum, & Grammaticorum [illegible] sunt, plura non [illegible] ne forte & Apostolico huic præcepto parum [illegible] 1. Timoth. 6. ver. 20. *O Timothee depo-*

deosorum custodii, deuitans prophanas vocum nouitates. Videmus quantum hac in re, qui à DEI cultu alieni sunt, Iudæorum Rabini, & Cabalæi maxime laborarint, qui & mira nominum portenta inuenerunt, & singendi alis potestatem, adeoque, si DEO placet, artem tradiderunt: idque confirmant Adami exemplo, ad quem vna cum rebus alijs Angelos DEVS adduxerit, atque illis nomina indiderit. cum Genesis 2. ver. 19. clare dicatur *formatis Dominus* DEVS *de humo cunctis animalibus terra, & vniuersis volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, vt videret quid vocaret ea. Omne enim quod vocauit Adam* ANIMÆ VIVENTIS, *ipsum est nomen eius. Appellauitque Adam nominibus suis cuncta animantia, & vniuersa volatilia cæli, & omnes bestias terræ.* Veterum vero hæreticorum fabulæ, quot & quam monstrifica nobis Angelorum nomina fabricati sunt? Apud Epiphanium hæresi 24. est Abraxas; hæresi 25. Prunicus, Ialdabaoth, Caulacauch, Barbelo & Metra: hæresi 26. Iao, Seda, Seth, Dade, Eloæus, qui & Adonæus, Ialdabaoth, qui & Eliseu, Sabaoth, hæresi 30. & 31. Achamoth. hæresi 35. trecenta & sexaginta quinque sunt Angelorum, sicut & cælorum totidem nomina, quæ comminxerat Saturnilus, sicut & apud S. Irenæum lib. 1. c. 1. Anazalem de quo multa Cabalæi, Marcus hæreticus & Magus. Apud Eliam Thesbitem, vbi Lillith, inueniuntur Senoi, Sansenoi, Samangeloph. In apocrypho Hermæ lib. 1. visione 4. dicit virgo quædam, *Misit Dominus Angelum suum, qui est super bestias, cui nomen est Hegrin & obturauit os bestiæ ne te dilaniaret.* In Atuch est Sandalphon, Mitatron, Semmangeloph, Iacuum, qui vocatur Sarhamburid, id est, princeps grandinis, seu Angelus, qui grandini præfuit. Apud Turcas, vt ait Historiæ Turcicæ author lib. 2. c. 19. est Nechir & [illegible]; rursumque cap. 20. & 21. Israphil, qui in vltimo die, tubam inflaturus est, est etiam A[illegible] & Marot vt refert lib. de concordia orbis Postellus. Quid Magi? quid qui nomina ex impuris fontibus eorum, quos hactenus protuli, lacubus hauserunt? [illegible]. ait Agrippa loco antea prolato, *[illegible] Angeli, qui dominantur in viginti octo mansionibus Lunæ, quorum nomina per ordinem sunt, [illegible], Enediel, Amixiel, Azariel, Cabiel, Dirachiel, Scheliel, Amnodiel, Barbiel, Ardefiel, Neciel, Abdizuel, Iazeriel, Ergediel, Atliel, Azeruel, Adriel, Egibiel, Amutiel, Kyriel, Bethnael, Geliel, Requiel, Abrinael, Aziel, Tagriel, Arbmiel, Amnixiel.* Et paulo ante, duodecim cæli signis præsident Angeli duodecim. Arieti *Malchidael*, alijs deinceps *Asmodel, Ambriel, Muriel, Verchiel, Hamaliel, Zuriel, Barchiel, Aduachiel, Hanael, Gambiel, Barchiel.* At, in singulis ignibus planetis post illos, digniores steganographia, quid Tritemius? Orifiel, Angelus Saturni, sub se alios habet principes, qui sunt Sadael, Pamiel, Mochiel, Iouis Zachariel, & sub se alios habet Elohielem, Ar[illegible]. Raphael Martis Angelus est Samuel, cui parent Amael, Aftriel, Nehiel. Solis Angelus est Michael, cui subditi sunt Lamiel, Pahiel, Vamiel. Veneris Angelus est Anael, cui morem gerunt Zahiel, Samiel, Adoniel. Mercurij Angelus Raphael est, cui obediunt Camiel, Nehatiel, Pathiel. Lunæ denique Angelus est Gabriel cui obsequuntur Remmiel, Ietpiel, Thomiel. Ecce, quid humanorum ingeniorum prodigia [illegible], dum Angelica sibi nomina faciunt, [illegible]. Hæc enim ideo commemorare volui.

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Quomodo & aliunde istiusmodi nomina improbentur?

IMPROBATVR eadem istiusmodi nominum fictio *primò* ex ineptissimis, quibus ea fingi docent modis. Docent enim vt apud Agrippam est libro 3. cap. 25. & 26. vt si [illegible] alicuius numeri [illegible], vel trisyllabum aliquod DEI nomen, aut vel [illegible], cui Angelus, [illegible] vocabulum est; præsideat: sicque addito *el*, aut *on*, aut *iah*. & statim verum Angeli nomen prodit. Hinc ergo 72. Angelorum nomina, quæ 72. DEI nomina ferant. Hinc planetis præsident, Saturno quidem Sabathiel, alius Zedekiel, Madimiel, Semeliel, [illegible], Negaiel, Cohabiel, vel Cochabiel Iaceel aut Leuaniel, aut vt lib. 2. cap. 22. intelligentia Saturni est Agiel, Iouis Iophiel, Martis Graphiel, Solis Nachiel, Veneris Hagiel, Mercurij Tiriel. Duodecim vero signis præsunt ab Ariete inchoando, Teletiel, Suyeel, [illegible], Sartaniel, Ariel, Bethuliel, Mathaniel, Acrabiel, Chesetiel, Gediel, Deliel, Daguiel. Sed & hoc in quacumque lingua non posse docet idem Agrippa, vt Arietiel, Tauriel, Geminiel, Cancriel, Leoniel, & cætera. O vanos, vanos! quasi vanus & Aristiel nescio quos [illegible]. Non addunt, erecta etiam cœli figura, posse tam bonorum quam malorum Angelorum nomina [illegible], & ad singulas ascendentes aut descendentes alphabeti literas spargantur. At quam inter se dissident? Alij secundum cardinum dimitteros progrediendum aiunt; alij secundum [illegible]. Arabes vero & Rabinorum quidam secundum Hylegium [illegible]. [illegible] nomenclationum [illegible] nominum [illegible] eodem artificio, quasi tum sicti Angeli aut dæmonis [illegible]. Hinc ait [illegible] lib. 3. Agrippa, eum, qui apud Esdram lib. 4. cap.

4. ver. 36. est Ieremiel, esse Ieremiæ Prophetæ spiritum, Zachariæ verò Zachariel.em, Viiæ Prophetæ, quem occidit Ioachim, Vrielem. Iam verò, si quis vel solum audiat, quantum vel veris, vel commentitiis id genus nominibus isti tribuant, quasque ad res & quomodo iis abuti soleant, facile, opinor, cognoscet: melius tutiusue nihil esse, quàm intra Ecclesiasticæ sese modestiæ gyrum continere. *H[illegible]c* ait ille cap. 24. *nomina tunc non secus atque oblationes & sacrificia dijs deuota, efficaciam virtutemque sortiuntur, ad spiritualem aliquam substantiam desiderati affectus operatricem de superis & inferis educendam. Vidi ego & noui quendam inscribentem in charta virginea nomen & signaculum spiritus cuiusdam, in hora Lunæ, quam cum dedisset postea ad deuorandum ranæ fluuiali, & carmen quoddam obmurmurasset, remissa rana in aquam, mox pluuiæ & imbres oborti sunt. Vidi per eundem inscriptum alterius spiritus cum suo signaculo nomen in hora Martis, idque coruo datum, quo post immurmuratum carmen dimisso protinus ab ea cæli plaga, quam ille inuolasset, obortu nubibus fulmina, concussiones, horribilisque tonitrua consecuta sunt. neque tamen erant illa spirituum nomina ignotæ linguæ, nec alia quam officiorum illorum significatiua. Huius generis sunt Angelorum istorum nomina. Raziel, Gabriel, Michael, Raphael, Haniel, quæ sonant, visio* D E I, *virtus* D E I, *fortitudo* D E I, *medicina* D E I, *gloria* D E I. Quis cum carmen illud immurmuratum audit, non perhorrescat? Quis hominis huius cæcitatem non deploret, qui scribere & approbare hæc ausus est? *Nunc & illud* mihi vide, quos & quam certò & confidenter veteribus illis Angelos dent. *Solent*, ait Agrippa lib. 3. cap. 47. *fatidici spiritus bene expurgatis animis etiam sese visibiles præbere & comites. cuius exempla multa sunt in sacris literis, vt in Abrahamo & ancilla eius Agar, in Iacob, Gedeone, Helia, Tobia, Daniele, & multis alijs.* Verè hæc, neque male. At quæ sequuntur: *Adam* inquit, *familiarem conuetudinem habuit cum Angelo Raziele: Sem filius Noe, cum Iophiele: Abraham, cum Zaphkiele: Isaac & Iacob, cum Peliele: Ioseph & Iosue & Daniel, cum Gabriele: Moses, cum Metatron: Helias, cum Malthiele: Tobias iunior, cum Raphaele: Dauid, cum Cerniele: Manue, cum Phadaele: C[illegible], cum Ceruiele: Ezechiel, cum Hasmaele: Esdras, cum Vriele: Salomon cum Michaele.* Postremò de his ipsis nominibus, quanta inter ipsos dissensio est? Mitto alias, Malthiel in vrbis antea dictæ Calendario, Marti adscribitur: ab Agrippa ipsi Heliæ. Raphaël a Tritemio Iouis famulus traditur, & tamen tamen Mercurij Dominus. ab eodem Soli tribuitur Michaël, ab alijs Raphaël; ab eo etiam Mercurio Raphaël: ab alijs Michaël. Septem ergo magnos, beatosque in Angelorum agminibus Principes illos suspiciamus, amemus, colamus in eorum honorem, Principum omnium Principi D E O [illegible] gloriosissimo templa, vti magna cum pietatis laude Panormitana fecit ciuitas, exstruamus; [illegible], vt Ambrosianum istu in re verbum supra q. 12. c. 3. monstratum retineam; *obijciemus.* quæ tamen sanctum voluit Ecclesiæ Concilium tacita nomina, taceamus.

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Possitne Vrielis nomen aliquo modo retineri?

DISERTIM, vt dixi, hoc ponit liber quartus Esdræ c. 4. & 5. Verum is liber apocryphus est, vt Esdræ tertius monstrauit, & paulo ante significauit Psellus. Quia tamen quæ in apocryphis leguntur, authoritatem licet non habeant, interdum tamen mala non sunt ideo Vrielis nomen approbarunt non omnino nulli. Nam D. Ambrosius lib. 3. de fide ad Gratianum, cap. 2. *Non autem moritur Gabriel, non moritur Raphael, non moritur Vriel.* S. Isidorus lib. 7 Orig. cap. 5 quartum hunc Angelum agnoscit, eiusque nomen interpretatur. Similiter & docti viri, qui S. Henrici Imperatoris [illegible], cumque vel priuatim, vel publice, in scholis & templis docuerunt. In templo equidem Basiliensi, quod Augustus ille Henricus magnifice instaurauit, donisque plurimis [illegible] [illegible], inquit lib. 3 rerum Germanicarum fol. 140 Beatus Rhenanus, *lamina aurea lignea tabulæ [illegible], septem [illegible], quod ipse priuatim in lario suo cum [illegible] & [illegible] referri, quod [illegible] nempe quatuor Angelos, Michaelem, Gabrielem, Raphaelem, Vrielem & Benedictum ac in horum medio flamicem* C H R I S T V M, *cuius pedibus [illegible] Cunigunde [illegible].* Vnde verò hæc Imperatori eiusque coniugi religio & sententia, nisi ab [illegible] rerum interpretes audiebant? Iam Missa seu [illegible] Comm [illegible], quæ in SS. Patrum Bibliothecæ tomo 4. legitur, hora fol. 120. habet precationem [illegible] *Custodi Domine populum tuum per preces [illegible] Angelorum [illegible], Michaelis & Gabrielis, Raphaelis & Vrielis, & [illegible] animalium sine carne.* De quibus [illegible] Apocalyp. c. 4. 5. Albertus Magnus in sua, quam [illegible] profitetur [illegible] Vrielem nonne [illegible] Quin [illegible] Centiloquij parte 3. sect. 18 [illegible] quibusdam Vriele [illegible] quod [illegible] Baptismo vel Confirmatione, nonquam fieret, si [illegible] nomen foret. Hoc ipso seculo, in ipsa Archiepiscopali S. Bonifacij sede Moguntina, primo quidem Decanus, deinde Archiepiscopus fuit Vriel a Gemmingen, qui anno [illegible] caecilio [illegible], & principe Moguntina [illegible] [illegible]. Ecce & [illegible] apud Hieronymum de Marnef anno 158[illegible] editus, fol. [illegible] in [illegible]

Syn

[illegible] Quia igitur libris, picturis, nomenclationibus, id nominis boni [illegible] viu terrant, videamus absurdum ne sit, eodem quandoque nomine bonos [illegible] angelos insigniri, quemadmodum, sicut in cœlo, ita & apud inferos, multi Ioannes & Petri sunt. Si enim quod apud Areopagitam libro cœlestis Hierarchiæ cap. 13 quidam asserunt; [illegible] & inferioribus ordinibus Angeli plures sunt, qui Seraphim vocentur, cur Vriëles [illegible] afferat. Ego tamen, postea quam sanctissimi Pontificis & synodi Romanæ sententiam [illegible] datum est; tribus Angelorum nominibus plura cur agnoscam? Quæ alius in te[illegible] omnibus tenerum mihi os fingit, balbutientemque, prætendo, linguam format pia & eru[illegible] Ecclesia, cur in hac nomenclatura à me non audiatur? Cabalæorum [illegible] apud Reuchlinum appellationes, prodigiosi item Tritemij & Agrippæ nomina, cæteraque [illegible] similia placeant, quibus lubebit; Maximi hoc Pontificis hæc ad illam Synodum subscri[illegible]: *Zacharias Episcopus sanctæ* DEI *Ecclesiæ Catholicæ, atque Apostolicæ vrbis Romanæ, huic [illegible], atque sententiæ à nobis promulgatæ subscripsi.* Neque mihi de nihilo videtur, quod sanctissimæ Trinitatis personæ tres tria tantum, è tot cœlestium spirituum ipsis assiduè famulantium myri[illegible] in authentico verbi sui volumine, sicutq; synodus, nomina patefacere voluerint, rursumque [illegible] de suis interrogati nominibus Angeli, enunciare abnuerint. Luctantem se[illegible] Angelum Genes. 32. ver. 29. *interrogauit Iacob. Dic mihi quo appellaris nomine. Respondit, Cur quæris nomen meum?* Cum Samsonis Patri apparuisset Angelus, dixit ille huic Iudic. 13. ver. 17. *Quod est [illegible] nomen, ut si sermo tuus fuerit expletus, honoremus te. Cui ille respondit, Cur quæris nomen meum quod est mirabile?* Sed hæc putauerit forte non nemo nimis multa. certe tamen, vt spero, minime vel [illegible] vel inutilia.

QVÆSTIVNCVLA XV.

An comederit Raphael?

AN corporatos cibos Angeli comedant, duæ sunt opiniones. VNA, in assumptis corporibus verè ipsos comedere. Ita Alensis 2. par. q. 3. memb. 4. Scoti. 2. d. 8. ALTERA non verè comedere. Duplicia enim ait illa opinio, corporum, quæ assumunt Angeli, esse opera. quædam [illegible] operibus modo solo & respectu ad intrinsecum principium differant, ipsi[illegible] substantia conueniant: quædam verò, quæ neque modo illo, neque substantia conueniant. Comestionem, [illegible], quemadmodum & [illegible], esse quidem veræ comestioni [illegible]: sed modo & respectu illo differre, [illegible] principium in Angelo [illegible] fit. Dico primo Augustinum 13. Ciuit. cap. 22. vtramque opinionem censere probabilem, vt dicatur Angeli [illegible] vere comedere, vel vere quidem comedere, *non tamen necessitate, sed* [illegible] *potestate.* Atque illo modo loquitur Emisenus homilia in dedicatione Ecclesiæ: *Angeli [illegible] quando volunt, ex aere corpus assumunt, quo videri & tangi & loqui, & manducare, & bibere possunt. Sicut enim [illegible] corpus est aer, ita & corpora quæ sumuntur ex aere. His autem ad tempus induun[illegible] quæ cum se expoliauerunt, mox in eundem aerem resoluuntur. Angelus tamen Raphael ad Tobiam lo[illegible]: Pax vobis, nolite timere. Etenim cum essem vobiscum videbar manducare & bibere, sed ego cibo in[illegible] & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor. Secundum igitur hanc sententiam, & cæteros ange[illegible] manducare & bibere intelligant, quibuscunque impossibile esse videtur, vt Angeli manducent & bibant. [illegible] comedisse testatur.* Dico, *secundo* Comestio dupliciter sumi potest, perfectè & imperfectè. Perfecta includit ea non solam ciborum in os, & œsophagum intromissionem, sed etiam [illegible], quæ in ventriculo fit, & conuersionem in verum animalis corpus. Imperfecta verò illam tantum intromissionem complectitur. TERTIO. Angeli posteriore modo [illegible] comedunt, non perfectè. Ideoque hoc loco Angelus versu 19. *Videbar*, ait, [illegible] *manducare & bibere.* perfecte scilicet corporatos visibilesque cibos vestros manducare: [illegible] potius [illegible] *cibo & potu inuisibili, qui ab hominibus videri non potest.* [illegible] S. Iustinus martyr, Dialogo cum Tryphone, Tractatus Thalmudicus *Baba Me[illegible]* [illegible], etiamsi per assumpta corpora cibum imperfecte, vt dixi, Angeli capiant, adhuc [illegible] dicere potest Angelus, SE VIDERI COMEDERE, *neque tamen comedere,* [illegible] quia, neque formæ instar, neque hypostaseos instar, corporibus illis vniuntur. [illegible] eadem in Græco sententia sit, illud tamen, *videbar*, non commungi [illegible] ideoque valere, *vobis apparebam, sub aspectum vestrum cadebam.* [illegible] *Omnibus diebus* [illegible] *sed visionem ipsi videbatis.* Videbar vobis homo, videbar [illegible] At visio erat, non autem verè perfecteque aut à vobis videbar [illegible] non cadat) aut etiam vobiscum edebam & bibebam, cum homine [illegible] D. tamen Augustinus capite illo 22. lib. 13. in versione sua legebat, *vos videbatis* pro *visio*

videba-

videbatur simili modo, quo visa pro vision[ibus] apud L[illegible] dici solet. *Non ait homines in phantasmate Angelos edisse credendum est, quando eos homines hospitio susceperant, quamuis utrum Angeli essent, ignorantibus, consimili nobis indigentia, ve[sci] videbantur. Unde est, quod ait Angelus in libro Tobiæ, Videbatis me manducare: sed visu vestro videbatis. id est, necessitate reficiendi corporis sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis.* Quamquam videri potest intellexisse D. Augustinus, [illegible] pro [illegible].

QVAESTIVNCVLA XVI.

Qui Angelorum cibus inuisibilis v. 19. cap. 12.

IN Hebraico & Græco textu, nulla cibi huius mentio. Sciendum vero *spiritualem cibum* vocari posse, quicquid animi appetitum explet. Hic enim appetitus & *sitis* & *fames* interdum vocatur; & res, quæ ipsum satiat, *cibus* dicitur, eaque re perfrui, est *edere*, [illegible] & delectari. Hinc enim illa. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam* Matth. 5. *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me* Ioan. 4. & alia complura. Sic Lactantius lib. 1 Institut. cap. 1. [illegible] *bus est, quam cognitio veritatis.* Sic D. Augustinus lib. contra aduersarium legis & prophetarum [illegible] *Lignum vitæ, est sapientia, beatarum cibus immutabilis animorum*: & ipse eiusdem [illegible] D. Augustini [illegible] vocat D. Gregorius animi cibum; itemque *historiam* Cedrenus in principio [illegible] *alimoniam tenellam, molaque preparatam* Angelorum vero cibus duplex est, *primarius*, diuina scilicet maiestas, & *secundarius*, quælibet nimirum aliæ res diuina maiestate quodammodo informatæ, & conditæ, vt CHRISTVS ipse Dominus quà homo, & quælibet aliæ res ad illius gloriam pertinent. Etenim illo semper frui, rerumque genus quodlibet, in quo diuina [illegible] vera [illegible] est, fieri audent, optantque [illegible]. Sic igitur diuina maiestas visa & comprehensa, cibus est, qui delectationes infinitas parit. D. Ambrosius in oratione illa, quæ ante Missam recitari solet. *Manducat te, ô panis candidissime, Angelus pleno ore in patria.* D. Bernardus [illegible] 28 ad sororem de modo bene viuendi. *De hoc, ait, pane dicit in Psalmis. Panem Angelorum manducauit homo. Alioqui ex illa luce de cœlo venerit, & potus quia corporeus erat, angelus non [illegible] verique ille panis, & potus, qui per hos præfigurabatur.* CHRISTVS *vero panis est Angelorum, & sacramentum hoc vera caro eius est, & verus sanguis quod sacramentum spiritualiter [illegible] homo. A per hoc vnde viuunt Angeli in cœlo, inde viuit homo in terra quia totum spirituale est & diuinum in eo quod percipit homo.* Et post illa. CHRISTVS *in semetipso in cœlo sanctos angelos pascit* CHRISTVS *& iam in semetipso in terra omnes fideles reficit.* CHRISTVS *per speciem [illegible] in patria:* CHRISTVS *nos pascit per fidem in terra, ne deficiamus in via.* CHRISTVS *Angelos & homines reficit ex semetipso, tamen integre remanet in se. Quam bonus panis, & [illegible] de quo [illegible] angeli saturantur & in terra homines reficiuntur: quem manducat [illegible] in patria, [illegible] peregrinus homo pro modulo suo, ne lassetur in via.* CHRISTVS *panis [illegible] refectio angelorum, ipse est redemptio & medicina hominum.* D. Augustinus serm. 2. & 4. de Natiuitate. [illegible] CHRISTVM, *& dominum nostrum, & cibum* [illegible] *velut pro [illegible] iumentorum.* Rursum vero D. Bernardus sermone 30. super Cantica. [illegible] inquit, *pœnitentium, vinum Angelorum, quod* [illegible]. D. Athanasius [illegible] de Virginitate, *Ieiunium, cibus Angelorum est, & qui eo vtitur, ordinis angelici [illegible] corporis otio, & [illegible] nostra ad [illegible] delectantur dæmones.* Atque hoc cœlitum nectar & ambrosia de qua Eugubinus lib. 8. Philosophiæ cap. 17. Hic *Eresius ille panis*, quem, [illegible] in Gastronomia refert Archestratus, niue candidiorem, & à Mercurio, pro Diis coëmi solitum. De hoc [illegible] quam de [illegible] one, vel eruditione illa in Vindicis cœna Statius — *Hæc imos animi perlapsa [illegible] inconsumpta manet. Neque enim [illegible] ventris hausimus.* Apud S. Bonauenturam, egregius ille [illegible] paupertatis [illegible] S. Franciscus, *mendicatum panem*, Angelorum panem vocabat [illegible] manna, de quo in Exodo [illegible] D. Augustinus loco citato. *Esse, ait, in paradiso cum* CHRISTO, *hoc est, esse cum ligno vitæ. Ipse est namque sapientia de qua Prouerb. 3. scriptum est Lignum vitæ est amplectentibus eam.* S. Fulgentius epistola 2. cap. 11. *Tales, ait, conuiuij debes habere participes, qui non carnalia solent [illegible] qui angelorum panem interioris hominis auiditate perquirunt, [illegible] vnguentorum eius currunt, qua suauitate* DEV[S] [illegible] *interioris [illegible] ut a puro [illegible] iustitiam, qua operantur cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam* Emilenus in citata dedicationis homilia, *Panem, ait, [illegible] & in tenuissimum [illegible] aromata contu[illegible] quando sacras scripturas diligenter exponimus. In tali igitur fractione [illegible]* IESV[S]: *Sic enim discipuli cognouerunt in fractione panis. Propter quod Abraham in [illegible] & cibo el[illegible] quatenus in comestione & ciborum fractione plenius [illegible]* Quetiamduus dum vero, [illegible] perfectam Angeli comestionem [illegible] admittebant [illegible] spiritualium [illegible] istorum perfectæ illis comestio [illegible] hoc loco [illegible] imperfecta. Et [illegible] spirituales eosdem cibos omnium perfectissimos, [illegible] perfectissime fruentur, DEVS est. ideoque & de hoc potissimum [illegible] locutus Raphael.

D.AVG-

D. Augustinus lib. 7. Confess. cap. 10. *O aeterna veritas, & vera charitas, & chara aeternitas.* [illegible] *Contremui amore, & horrore, tamquam audirem vocem tuam de excelso: Cibus sum grandium, Cresce & manducabis me. Nec tu me in te mutabis, sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in me.*

QVAESTIVNCVLA XVII.

Cur Angelus terrorem infert ver. 16. & rursum adimit, ver. 17?

NOtandum dupliciter in humana forma videri Angelos, *Primo* simpliciter, vt homines tantum videantur, non, etiam Angeli agnoscantur, vt Genes. 18. 19. *Secundo* [illegible], vt Matthaei 28. *Angelus Domini descendit de caelo, & aspectus eius sicut fulgur.* Priore modo visi Angeli non terrent homines, nisi forte seipsos Angelos esse eis dicant, [illegible] consuetudine assuefacti non sunt, [illegible] illa inani, de qua dixi iudicum 6. & 14. [illegible]. *Posteriore* modo terrent, & quidem [illegible], aut minus, pro varietate splendoris, aut propriae [illegible] & indignitatis [illegible], vt Danielis 10. Lucae 1. *Sicut humanae fragilitatis est*, inquit V. Beda, in Luc. [illegible], *spiritualis creaturae visione turbari, ita & Angelica benignitatis est, pauentes de aspectu suo mortales* [illegible]. [illegible] *daemoniaca est feritatis, quos sua praesentia territos senserint,* [illegible]. Et quemadmodum refert D. Hieronymus in Matth. 28. & apud D. Athanasium in vita [illegible] S. Antonius: *Cum bonus Angelus bonis hominibus apparet,* [illegible] *ad extremum consolationem & animi tranquillitatem relinquit.* [illegible] *Sanctorum Angelorum amabilis & tranquillus aspectus, quia non contendunt, neque clamant, neque audiet aliquis vocem eorum:* [illegible] *leniterque properantes gaudium, exultationem, fiduciam pectoribus infundunt. Siquidem cum* [illegible] *Dominus, qui est fons & origo laetitiae. Tunc mens nostra non turbida, sed lenis & placida Angelorum* [illegible] *anima caelestium* [illegible] *flagrans,* [illegible] *humani corporis domicilio, & membris exonerata mortalibus, cum his, quos videt,* [illegible] *ad caelum. Horum tanta benignitas est, vt si qui pro conditione fragilitatis humanae,* [illegible] *pertimuerint, omnem continuo de corde auferant metum. Ita Gabriel cum Zacharia loqueretur in templo,* [illegible] *Angeli, cum* [illegible] *pastoribus nuntiarent, & qui Domini corpori agebant excubias,* [illegible] *ne metuerent* [illegible]. *Metus enim non tantum ex pauore animi,* [illegible] *adspectu. Pe*[illegible] *vero* [illegible] *truces,* [illegible] *horridi,* [illegible] [illegible] *adolescentum, vel latronum,* [illegible] *anima* [illegible] *in*[illegible] *Christianorum,* [illegible] *cupido nequitiae,* [illegible] *virtutis, cordis hebetatio,* [illegible] *timorem* [illegible] *gaudium, &* [illegible] *atque ineffabilis* [illegible], [illegible] *quia securitas animae* [illegible] *est.* Videatur D. Gregorius Hom. 26. [illegible] ait *illi, qui non amant* [illegible] *pertimescant,* [illegible] *possunt,* [illegible] Sic etiam Cyrillus Catechesi 14. [illegible] Homil. [illegible] in Matthaeum, [illegible] & Theoph. in Matthaeum.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Quomodo ab eorum aspectu ablatus Angelus?

IN [illegible] Hebraeo vers. 21. dicitur, *In caelum ascendit & non* [illegible] *amplius se videndum* [illegible]. [illegible] fieri potuit multipliciter, *Primo,* [illegible]. *Demum* [illegible] quopiam [illegible] illud [illegible], vel [illegible], quemadmodum docet S. Thomas 1. part. q. 51. ad 3. *Et in* [illegible] *Raphael.* [illegible] Angelus assumptum corpus [illegible] circumstantes. Addit vero [illegible] *Scribite omnia quae* [illegible] *in libro,* [illegible] Id vero expositum supra proleg. 2. [illegible] *ait,* [illegible] *in libro* [illegible] *inter vos & Deum vestrum omnibus diebus vitae vestrae. Et hic* [illegible] *in signum &* [illegible] *generationem & generationem* [illegible] *Dominum* [illegible] *me. &* [illegible] *ad Deum,* [illegible] *ad vos*

QVAESTIVNCVLA XIX.

Cur [illegible] *forma,* [illegible] *Raphael?*

[illegible] Angeli boni [illegible], [illegible] quae nullo [illegible], [illegible], quemadmodum [illegible] Dionysius Areopagita [illegible]

Hierarchiæ cap. 15 [illegible], ad quas [illegible], conuenire solet. Ad læta [illegible] etiam splendorem adhibent, ad [illegible] vero & [illegible], gladios [illegible], hastas vibrant, [illegible] personas induunt. Id [illegible] Gentiles [illegible] sunt, quemadmodum Plautinus ille Mercurius Amphitruone,

Nunc, ait, ne hunc ornatum vos meum admiremini,
Quod ego huc processi sic cum seruili schema,
Veterem atque antiquam rem nouam ad vos proferam.

Quia ergo se omnimodo ad iter [illegible] expeditumque significare voluit Raphael, ideo & iuuenilem & [illegible] ipse speciem elegit.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Quid abscedente Angelo, qui eum iam cognorant, fecerunt?

IN Hebræo dicuntur *primo* ipsum *dimisisse*. prorsus vt factum hic videatur, quod Genes. 32. vers. 26. cum Iacob [illegible] diceret Angelus *Dimitte me.* Ille vero, *Non dimittam te, nisi benedixeris mihi.* Etsi enim hic lucta corporum nulla fuit, animorum tamen & charitatis magna fuit, ita vt Angelo præcepisse Deus videatur, ne sanctos istos viros, nisi bona eorum venia & permissu, desereret. *Deinde* in textibus omnibus additur eos Deum *benedixisse.* *Modum* etiam exprimunt iidem textus omnes, eos videlicet, etiam ante angeli abitum, sese pronos in terram abiecisse, [illegible] venerationisque gratia. *Tempus* vero, quo sic abiecti prostratique [illegible], solus exprimit Latinus. *Tunc*, ait, *prostrati per horas tres in faciem, benedixerunt Deum. Denique,* [illegible] ipsos erexerunt, & *narrauerunt* non verba [illegible] qui adesse [illegible], sed & literis [illegible], posteritati *omnia mirabilia eius.* Hæc in Græco dicuntur [illegible], *opera magna & mirabilia ipsius*. scilicet Dei in Græco, [illegible] *Angeli.* Sed [illegible] magna & mirabilia fiunt, [illegible] & [illegible] per illos ille, qui gratiam dat, [illegible] gratia & dono faciunt. [illegible] Virgo [illegible]: *Fecit mihi magna, qui potens est, & sanctum nomen eius.* Luc. [illegible] Tobia colloquentis [illegible] Raphael, de eo scribendi [illegible], faciam & ego, [illegible] pulcherrim[illegible] ad Angelum vnicuique proprium accommodationem [illegible] Vincentii [illegible] meditationibus [illegible].

QVÆSTIVNCVLA. XXI.

Quæ de Raphaele dicta quotnam modis ad proprium cuiusque Angelum accommodentur, & quis primus.

GLoriosus (*ait ille noster iamiam indicatus*) Raphael [illegible], tam officiorum [illegible] quæ ille [illegible] vtrique Tobiæ. [illegible] *ta eorum, qui [illegible] ergo nos Angeli custodes.* [illegible] *interpretatur, medicina Dei,* [illegible] *Tobiæ patri* [illegible]. [illegible] *erga te Angelus* [illegible] *medici tam corporalis quam spiritualis* [illegible]. *Quare vt id melius intelligas,* [illegible] *humanæ vitæ statum.* Primum est, *quo homo adhuc degit in vtero matris.* Secundus a *tempore natiui*[illegible] *&* [illegible] *particulari.* Tertius est, *in quo homo* [illegible] *post* [illegible]. *In* [illegible] *omnibus* [illegible] *Raphaelis Angeli* [illegible].

Quod ad primum [illegible] *Tobias* [illegible] *filium* [illegible]. *Et ecce* [illegible] *a Deo missum,* [illegible] *humanæ* [illegible] *plus quam paterna* [illegible] *tuorum & periculorum* [illegible] *mandauit vni beatorum spirituum,* [illegible] *faciem contemplatur* [illegible] *incipereque* [illegible] *matre præseruare, quo* [illegible] *Sed* [illegible] *de cura & memoria a Deo habita* [illegible] *ab* [illegible] *æternitate, antequam angelus* [illegible] *cæli & terræ,* [illegible] *& de tua* [illegible] *ab æterno* [illegible] *&* [illegible]

[illegible]

usque à primo tuæ conceptionis momento recepisti, & deinceps usque ad ultimum, omnium maximum, æternam scilicet beatitudinem; es recepturus.

QVAESTIVNCVLA XXII.

Modus alter quis;

DEinde quod ad secundum *statum vitæ tuæ attinet, cum in lucem huius vitæ prodiisti, subiungit scriptura sacra, quemadmodum Angelus Raphael egressus cum Tobia è domo Patris, promiserit eodem cap. 5. fidelem eius comitem toto itinere futurum, salvumque ad locum destinatum perducturum. Non secus Deus te simulatque natus es, cum uno horum cælestium civium comitatus est, ut tanquam singularis custos, & pædagogus tui patrocinium susciperet, tuumque advocatum apud suam Maiestatem in cælo ageret. In hac enim vita omnes sumus veluti pueri, opusque habemus tutore & pædagogo, qui quasi manu nos ducat & sustentet, ne forte pedes nostri in aliquā petrā peccati impingant, aut grave aliquod periculū adeant: qui quoque nos in brachia sua excipiat, ut securè loca periculosa transeamus, nec ante periculum animadvertamus, quā evasimus.* SECVNDO, *sicut Angelus Raphael ducens iuvenem Tobiam per viam optima consilia illi suggerebat, instruebatque sigillatim supra cap. 6. qua ratione matrimonium inire deberet, nempe non hominum carnalium more, sed cum sancto timore Dei, crebraque oratione: sic Angelus tuus custos continenter tibi bona consilia suppeditat, & in omnibus actionibus dirigit: ille enim te excitat & impellit ad multa bona opera facienda quæ sine hoc auxilio non faceres, idque nunc alliciendo Christi Domini & Sanctorum exemplo, nunc etiam voluntatem consideratione bonitatis divinæ, infinitorumque eius beneficiorum inflammando, nunc etiam futuri iudicii, pœnarumque inferni memoria mentem illuminando.* TERTIO *pergit eadem scriptura narrare beneficia, quæ Tobias ab Angelo Raphaele, tam quoad suam personam, quam quoad bona temporalia accepit. Cum enim pervenisset ad fluvium Tigris & in eo vellet lavare pedes suos, insiliit in eum piscis immanis ad eum devorandum: Sed Angelus eum defendit & ab illo periculo liberavit, voluitque, ut fel eius acciperet ad restituendam cæcæ parenti sanitatem. Adhæc, idem Angelus non solum redemit pro Tobia summam illam pecuniæ, ob quam erat missus cap. 9. sed heredem quoque eum fecit omnium facultatum soceri sui Raguelis cap. 6. vers. 24. Iam quid aliud agunt Angeli nostri custodes, nisi ut continenter, ad auxilium nobis præstandum in necessitatibus nostris vigilent, haud secus ac mater intentos semper oculos habens in parvulum suum, ne forte labatur, aut mali aliquid faciat. Cogita igitur à quot periculis corporalibus te præservarit, quæ alioqui aliis, incurrere potuisses. atque etiam quam fuerit solicitus in procurandis tibi bonis temporalibus, ut sanitate, viribus & aliis adiumentis, ut vitam convenienter statui tuo instruere posses, atque illi statui, qui ad salutem consequendam tibi est accommodatior.* QVARTO, *sicut Angelus Raphael, ut ipse cap. 12. vers. 12. dicit, officium sibi vendicabat, orationes, bonaque opera Tobiæ Deo offerendi, sic Angelus noster custos pro nobis exercet munus procuratoris in conspectu Dei, offerendo orationes tuas & desideria, & quæcunque opera bona quæ facis, semperque à Deo aliquod donum gratiæ divinæ ad te referendo. Utinam videre fas esset quanto studio Angeli sancti nunc ascendant nunc descendant pro nobis, uti fuerebant in scala a Iacob Patriarcha conspecta. ascendunt exponendo necessitates nostras, precandoque Deum, ut divinam suam misericordiam nobis impertiat: descendunt autem reportando a Patre cælesti sanctas inspirationes, cogitationes bonas, aliaque divina auxilia, & interdum etiam correctionem aliquam paternam, ut excitent nos nosque ipsos exploremus, ne simul cum hoc mundo condemnemur.* QVINTO, *sicut Angelus Raphael Tobiam docuit cap. 6. modum, quem tenere debebat, ad exterminandum dæmonium, ut non haberet amplius potestatem in Saram, contra quem etiam ipse Angelus pro iuvenis defensione pugnavit: sic Angelus noster custos non aliter, quam fidus Capitaneus, cui commissa est arx aliqua adversus hostes defendenda, diligenter vigilat, ne vi vel fraude ab illis occupetur. Hi enim Angeli sunt fideles illi custodes, quos Dominus Isaiæ 62. dicit collocatos in muris Hierusalem ad custodiendum per vigilias noctis gregem suum, ne lupus ille infernalis adversarius noster, instar leonis animas nostras diripiat. Ad hos quoque custodes angelos pertinent illa verba Apocalypsis c. 3.* Esto vigilans & confirma. *Vigilat enim Angelus custos pro nobis contra dæmonem, obsistendo se eius insultibus, frangendo & debilitando eius vires, & acceptam reparando iacturam, ne amplius tanta confidentia [illegible] invadere audeat. Confirmat quoque nos removendo peccatorum occasiones, nunc à multis vitiis & peccatis deterrendo, in quæ [illegible] eius auxilio, facile incideremus, nunc etiam corroborando nos, & animando in occurrentibus tentationibus & afflictionibus, ac denique à Domino impetrando fortitudinem & gratiæ augmentum, ad resistendum, & victoriam obtinendam.* SEXTO, *sicut Angelus Raphael supra c. 8. dæmonium, ne Tobiam, velut omnes reliquos Saræ maritos, occideret, comprehensum allegavit in deserto [illegible] Angelus singulariter nobis tempore mortis assistit, ut illa hora ab insidiis & impugnationibus dæmonum nos tueatur, & immunes reddat, qua acrius quam alias solet circumeunt, quærens quem devoret. [illegible] quod temporis [illegible] obnoxie [illegible], ut ab infidelitate, & desperatione [illegible] ex miseriis huius mundi liberi ad cælestem patriam migrare possimus. Adhæc [illegible] parte extitit. idem Angelus [illegible], hortatur, animat, ut confidenter se sentiat [illegible] oculis merita Iesu Christi [illegible], in quibus tempore [illegible] debitis [illegible] relinquas [illegible] purgatorii [illegible] subitur, [illegible] pro ea in mundo [illegible], & [illegible] futura liberatio [illegible].*

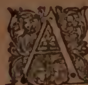
QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XXIII.

Modus vltimus quis?

QVOD ad tertium, *eumque extremum suum statum attinet, considera quid denique Angelus Raphael fecerit, quomodo videlicet, cum coniugem iuueni Tobiæ assignasset, omnibusque suisoceri donis & opibus onustum eum in domum paternam reduxerit: vbi tanto maiore gaudio receptus est, quanto mater erat mæstitia de eius reditu retardato, metuentibus omnibus ne forte periisset. Hic simul contemplare tui fidi custodis officium, qui animam tuam, postquam confecta longa & periculosa peregrinatione ab omni macula expurgata fuerit, cælesti sponso per cælestem paranymphum coniunctam, multisque donis & diuinis charismatibus ornatam ac totam hilarem & lætam conducet ad cælum, ad illam supernam Hierusalem matrem nostram, ibique magno gaudio & exultatione omnium Paradisi Angelorum, & Sanctorum a quibus multo ante fuerat expectata, cælestis Patris conspectui præsentabit, vt diuinis etiam manibus recipiat coronam gloriæ, & felicitatis eius, quæ ab æterno ei præparata fuit, & pro qua nos miseri adhuc ingemiscimus, & suspiramus in hac lacrymarum valle. O millies beata anima, quæ postquam suo Creatori fidelis extitit, bonisque sui Angeli custodis consiliis paruit, post annos vitæ suæ laudabiliter exactos, ab eodem Angelo in beatam illam patriam, in illa æterna iustorum tabernacula introducetur. Ibi celebrabuntur veræ nuptiæ agni cum sua dilecta sponsa, ibi plena erit lætitia, perfecta pax & quies sine fine.* Hæc omnia ille, qui & simili pietate non paruæ sensu plura persequitur.

CAPVT XIII.

1 APeriens autem Tobias senior os suum, benedixit Dominum, & dixit: Magnus es Domine in æternum, & in omnia sæcula regnum tuum.

Deu.32.39. 1 Reg. 2. 6.
2 Quoniam tu flagellas, & saluas: deducis ad inferos, & reducis: & non est, qui effugiat manum tuam.

Sap.16 13.
3 Confitemini Domino filii Israel, & in conspectu gentium laudate eum:

4 Quoniam ideo dispersit vos inter gentes, quæ ignorant eum, vt vos enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, quia non est alius Deus omnipotens præter eum.

5 Ipse castigauit nos propter iniquitates nostras: & ipse saluabit nos propter misericordiam suam.

6 Aspicite ergo quæ fecit nobiscum, & cum timore & tremore confitemini illi: regemque sæculorū exaltate in operibus vestris.

7 Ego autem in terra captiuitatis meæ confitebor illi: quoniam ostendit maiestatem suam in gentem peccatricem.

8 Conuertimini itaque peccatores, & facite iustitiam coram Deo, credentes quod faciat vobiscum misericordiam suam.

9 Ego autem, & anima mea in eo lætabimur.

10 Benedicite Dominum omnes electi eius, agite dies lætitiæ, & confitemini illi.

11 Hierusalem ciuitas Dei castigauit te Dominus in operibus manuum tuarum.

12 Confitere Domino in bonis tuis & benedic Deum sæculorum, vt reædificet in te tabernaculum suum & reuocet ad te omnes captiuos, & gaudeas in omnia sæcula sæculorum.

13 Luce splendida fulgebis, & omnes fines terræ adorabunt te.

14 Nationes ex longinquo ad te venient: & illa 6 munera deferentes, adorabunt in te Dominum & terram tuam in sanctificationem habebunt.

15 Nomen enim magnum inuocabunt in te.

16 Maledicti erunt qui contempserint te: & condemnati erunt omnes qui blasphemauerint te: benedictique erunt qui ædificauerint te.

17 Tu autem lætaberis in filiis tuis, quoniam omnes benedicentur, & congregabuntur ad Dominum.

18 Beati omnes qui diligunt te, & qui gaudent super pace tua. Apo.21 18.

19 Anima mea benedic Dominum, quoniam liberauit Ierusalem ciuitatem suam à cunctis tribulationibus eius, Dominus Deus noster.

20 Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Ierusalem.

21 Portæ Ierusalem ex sapphiro & smaragdo ædificabuntur: & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius.

22 Ex lapide candido, & mundo omnes plateæ eius sternentur: & per vicos eius alleluia cantabitur.

23 Benedictus Dominus, qui exaltauit eam, & sit regnum eius in sæcula sæculorum super eam. Amen.

COMMENTARIVS.

HIc & Deum laudat gratias agens Tobias senior, & de futuris vaticinatur: ideoque à Græcis dicitur, προσευχὴ εἰς ἀγαλλίασιν, id est, oratio in exultationem, seu [illegible] & grati-

gratulatoria, ob tot & tanta diuinitus accepta beneficia. In priore parte nota quatuor. *Primum.* ver. 7. D. Cyprianus libro de Mortalitate. *Tobias, inquit, sub regiali licet, ac tyrannica seruitute, sensu tamen, ac spiritu liber, confessionem suam Deo seruat, & virtutem, maiestatemque diuinam sublimiter prædicat, dicens. Ego in terra captiuitatis meæ confiteor illi, & respondeo virtutem eius in natione peccatrice.* Quod postremum Interpres noster, Deo ascribit, qui ostendat suam in Iudæos qui peccarant, potentiam. Alia ferè in superioribus & in Annæ hymno exposita li. 1 Reg. cap. 2. *Alterum.* Monet Hugo *notas* esse *ingratitudinis* quatuor, quas omnes à se hic repellat Tobias. Prima est, beneficia non memorare. Secunda non attribuere ei à quo accepta. Tertia non agere gratias, vel certe non quas oporteret. Quarta non referre gratiam, seu non rependere. *Tertium Quomodo* ver. 11. Ierusalem, *castigauit te*? Quidam apud Carthusianum dixerunt, hæc à Tobia dicta esse post Hierosolymam à Nabuchodonosore occupatam. Sed regum Iudæ series, & Tobiæ computata ætas, de qua sequenti capite, ipsos refutat. Melius igitur Lyranus, ob rei certitudinem propheticomore, pro futuro, ponit præteritum, quemadmodum Exodi cap. 15. ver. 14. & 15. *Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan.* & sic capite sequenti ver. 7. clare dicitur. *Omnia deserta terræ eius replebuntur, & domus Dei, quæ in ea incensa est, iterum reædificabitur.* Legi tamen posset, *castigabit*, quia Græcè est, μαστιγώσει, quemadmodum sequenti capite versu iam dicto, pro *incensa est*, dicitur, καὶ κατακαυθήσεται, *comburetur. Quartum.* Huc vsq; progreditur Hebræorum textuum alter, neque deinceps quidquam addit.

Vaticinantur verò de Hierusalem duo potissimum: eius excidium ver. 11. vt iam est dictum: & restaurationem ver. 12. & sequentibus.

QVÆSTIVNCVLA. I.

De qua Hierusalem posteriora hæc intelligenda?

SVppono *triplicem* esse *Hierusalem*, vnam omnino *terrenam*, quæ est vrbs: alteram omnino *cælestem*, quæ beatorum domicilium & Ecclesia triumphans est: tertiam quasi *mixtam*, quæ est Ecclesia militans in terris scilicet commorans, & tamen spiritalis. Intelligunt igitur de omnino terrena Iudæi, quemadmodum Isaiæ 54. & sequentibus, de iis docet S. Hieronymus: de cælesti vero V. Beda hic, Glossa, & Isidorus: de mixta Hugo hic, & Lyranus cap. vltimo: de omnibus Carthusianus. Et ita omnino videtur, quia & sæpe hoc alibi fit, & nonnulla hic dicuntur, quæ minus commode in hanc vel illam Hierusalem conueniant, verbi gratia, in terrenam non satis illa congruunt ver. 15. *Omnes fines terræ adorabunt te.* ver. 19. *Liberauit Hierusalem ciuitatem suam a cunctis tribulationibus.* & cap. sequen. v. 7. *venient gentes in Hierusalem & inhabitabunt in ea.* In cælestem verò excidium, & reædificatio hic ver. 11. & 12. itemque cap. sequen. ver. 7. an vllo pacto cadere dici possunt?

QVAESTIVNCVLA II.

Quæ de Hierosolymis hic prædicuntur?

MVlta & magna sunt, quæ hoc loco de Hierosolymis VATICINATVR senior noster. *Primum* est ver. 12. DEI *tabernaculum* ea in vrbe reædificandum, id est, templum, quod sequenti capite ver. 7. domus Dei appellatur. Quod vero Latinus actiue dicit, reædificaturum Dominum, id passiue Græcus expressit & addidit, reædificandum cum gaudio, ἵνα πάλιν ἡ σκηνὴ αὐτοῦ οἰκοδομηθῇ ἐν σοὶ μετὰ χαρᾶς, id est, *vt iterum ipsius tabernaculum in te cum gaudio extruatur. Alterum*, est ibidem, reuocaturum Dominum *omnes*, qui in captiuitatem abducti fuissent. Sed *omnes* intelligendi, non pro singulis omnino, sed pro tribubus omnibus, è quibus aliqui redirent, seu vt Dialectici loquuntur, pro generibus singulorum accipienda hæc generalitatis particula. *Captiuos* vocat Græcus αἰχμαλώτους & ταλαιπώρους, id est, *captiuos & miseros* vel ærumnosos, & quod dicitur, *vt gaudeas*, idem Græcus ait, τοὺς εὐφρᾶναι καὶ τοὺς ἀγαπῆσαι ἐν σοὶ τοὺς ταλαιπώρους. vt gaudeant & ament omnes miseri, id est, gaudeant & exultent. Nam ex patriæ amissarumq; rerum, cum recuperatur, amore, nascitur lætitia, nisi forte videatur pro ἀγαπῆσαι legendum ἀγαλλιᾶσαι. sed notandum lætitiæ huius *tempus*, quod nequaquam circumscribitur, sed *in sæcula sæculorum* porrigitur, seu vt Græcus habet, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος, id est, *in omnes generationes sæculi. Tertium* ver. 13. fore vt luce quadam fulgeat Hierusalem, eaque non qualicumque, sed *splendida*, estque hæc lux veræ fidei & veritatis, atque fama gloriosa, & illustrissima, ideoque additur. *Et omnes fines terræ adorabunt te.* Hoc tamen totum in Græcis quoad verba non est, sententia tamen eadem in consequentibus habetur. *Quartum* nego est vers. 14. futurum, vt nationes Hierosolymam veniant, seu gentes τὰ ἔθνη, à quibus vitatum Iudæorum nomen. Adduntur verò tria: *primo*, vnde venturæ sint, μακρόθεν e longinquis videlicet partibus: *secundo* quo fine, *Adorabunt Dominum, & terram tuam in sanctificationem habebunt*, id

 est, vt

est, vt eam veluti sanctam suscipiant & venerentur, in eaque Dei gratiam & sanctificationem accipiant. Ipsa enim in Psalmo [illegible] est *sanctificatio* Domini, qui eam sanctificauit, & in ea sanctificabitur, eo scilicet modo, quo in oratione Dominica sanctificatur eius nomen. Ideo subditur, *nomen enim magnum inuocabunt in te*, O Hierusalem. Græcè [illegible] *Domini Dei. Tertio,* quomodo venturæ sint gentes addit, munera scilicet deferentes, Græcè cum emphasi, [illegible] *dona*, inquit, *in manibus habentes, & dona Regi cæli. Generationes generationum dabunt tibi exultationem.* Additur in eodem Græco etiam quartum, quot istæ gentes futuræ sint, non vna scilicet aut altera vel duæ, sed ἔθνη [illegible] *gentes multæ*. Nonc v. 16. [illegible], quæ prædicuntur, [illegible] Hierosolymorum hostes amicosque respiciunt. Illi *maledicti* sunt, hi *benedicti*. Et illorum duplex iniuria tangitur, odium & blasphemia, per quæ omne incommodorum, quæ Hierosolymis intulerant, omne conuitiorum, contumeliarumque genus intelligitur. Horum vero amor in Græco hic ponitur, in Latino postea, ver. 18. vnde oriuntur, quæ in Hierosolymam ipsam conferre possunt bona, ad eam scilicet ædificandam pro virili iuuare, ob ipsius pacem, seu faustitatem, [illegible] & gloriam lætari, & prout in Græco apponitur, de flagellis & calamitatibus, quibus olim affligebatur, doluisse, Μακάριοι [illegible] *Beati qui super flagella tua omnia indoluerunt.* De istis omnibus semel iterumque in Græco dicitur, ô felices, ô beati. Et quod ver. 17. est, *Tu autem lætaberis in filiis tuis quoniam omnes benedicentur & congregabuntur ad Dominum*; Græcum ita effert. Lætare & exulta propter filios iustorum, quia congregabuntur, & benedicent Dominum iustorum. *Sextum.* ver. 19. seipsum excitat ad Deum laudandum, & ver. 20. [illegible] futurorum bonorum aspectum precatur. vnde sibi ipsi beatitatis veluti partem quandam obuenturam profitetur. Græcè vocatur Deus Βασιλεὺς ὁ μέγας, *Rex magnus* & vere magnus præ illis, qui magni olim vocabantur, de quibus in Iudith & Esther. *Septimum* ver. 21. est quædam readificandæ Hierosolymæ delineatio, quoad præcipuas partes, tres nimirum portas muros & plateas. Portæ [illegible] ex sapphiro & smaragdo constabunt. Muri circumcirca, ex lapide pretioso. Plateæ omnes candido mundoque lapide sternentur. In Græco sic. *Ædificabitur Hierusalem sapphiro & smaragdo, & lapide pretioso muri tui & turres & propugnacula in auro mundo & plateæ in Hierusalem* [illegible] *& lapide ex Suphir* [illegible] *abantur.* vbi pro portis, ipsa *Hierusalem* synecdochicè [illegible] & vna cum muris adiunguntur eorum turres & propugnacula. In plateis vero quis sit ille Latini textus *candidus, mundusque lapis* ostenditur, lapis videlicet Ophirites, seu *ex Ophir.* Ita enim Græcè legendum est, vt Hebræorum textum alter legit, & in 3. Reg. c. 9. pro *in Ophir* habent [illegible] Septuaginta [illegible] pro [illegible]. & videri posset illic ex [illegible] accessisse signa, hic vero ex resolutione ipsius duplicis [illegible] in [illegible] & [illegible] [illegible] nisi Ecclesiastici c. 7. absque ista mendi occasione [illegible] legeretur, & Isaiæ c. 13. Qui vero isti lapides & quales gemmæ sint persequuntur, l. de lapidibus S. Epiphanius lib. 16. Orig. Isidorus, lib. 37. Plinius à D. Hieronymo in Isaiæ cap. 54. laudatus [illegible] Dionysius, & libello vno Rueus. *Octauum* est, quid in ista vrbe facturi sint incolæ ver. 22. *Per vicos eius, Halleluia cantabitur.* Quemadmodum apud Gentiles, lætitiæ vel bacchantium potius voces erant, *Io pæan, io pæan*: ita in Dei Ecclesia & apud Sanctos, ingentis cuiusdam sancti gaudii est hæc orante *hallelu, iah* quam in Psalm. 103. inscripserunt apud Septuaginta [illegible] legimus, licet fini Psalmi 103. attribuant Masoretæ. Constat verò [illegible] & nomine. Illud valet laudate, non tamen simpliciter, sed cum quodam gaudii sensu, cum [illegible] & cantu. Veteres enim Hebræi sæpe *hila* per verbum aliud [illegible], quod gaudere significat, explicant. & *hilulah* lætitiam vocant, *beth hillulah*, domum lætitiæ & gaudii. [illegible] Leuitici 19. *Iah* vnum ex decem Dei nominibus est, vt ait S. Hieronymus epistola [illegible] ad Marcellam & inuenitur Isaiæ 26. Psal. 67. 76. 93. 117. 150. Id attestantur R. Salomon & fere Thargumim Hebraici: [illegible] in quibus & videtur S. Iustinus quæst. 50. ad Orthodoxos [illegible] Est ergo *hallelu iah. laudate Deum*, sed *cum iubilo*, cum lætitia & admodum [illegible] sè prout Hebræi [illegible] secum affert. Ideoque in eo loco citato S. Iustinus [illegible]. Plura de isto halleluiah apud D. Hieronymum epist. 136. 137. D. Augustinum epist. 170. seu altercatione cum Pascentio, in Psal. 106. 119. 148. [illegible] *Hanc* [illegible] ait, *laudem, nullus Christianus, quamlibet imperitus, ignorat.* qui & de ea, ipso Paschatis die, sermonem ad populum habuit, estque inter Paschales primus. *Quoniam*, ait, *veluti* [illegible] *de Alleluia volu verbum debemus.* [illegible] *quia & ipsum Alleluia quotidie dicimus. quotidie delectamur.* [illegible] *quia Alleluia Latine dicitur, Laudate Deum* [illegible] *consonantes ore, & consentientes* [illegible] *ad laudandum Deum. Eum tantum* [illegible] *securus laudat: qui non habet vnde displiceat.* [illegible] *modo nobis* [illegible] *est victoria.* [illegible] *per viam laboriosam ad quietam patriam: vbi retractis* [illegible] *bit nisi alleluia.* Et post nonnulla. *Modo gloria Dei* [illegible] *gloria Christi nostri latet, & cum illo abscondita est & nostra. Sed cum Christus apparuerit vita nostra, tunc & nos cum illo apparebimus in gloria. Tunc erit Alleluia in re* [illegible] *amor* [illegible] *modo, amor cantabit* [illegible] *amare* [illegible] *cantabat amor fruens. Quid est enim alleluia. fratres mei? Dicis vobis, laus Dei est.* [illegible]

[illegible] audiendo delectamini, & in delectatione laudatis. Si rorem sic amatis, fontem ipsum quomodo amabitis? Quod est enim stomacho ructantis ructatio, hoc est cordis signatio laudatio. Si enim laudamus quod credimus, quomodo laudamus cum viderimus? Nonum ver. 23. est exaltasse Deum Hierusalem eiusque sublimem, vt suum ipse regnum super eam haberet in secula sæculorum, id est, in ea æternum regnaret. Si auctore Platone, prout etiam in Ionæ cap. 3. citat D. Hieronymus, beata Respub. in qua vel consiliarii, vel Reges philosophi, quam beata hæc ciuitas, in qua Rex ipse Deus est? Græci libri, paulo aliter tribuunt plateis, quæ dicent *Hallelu-iah*, vel potius hominibus, qui per illas vadent, quod est *[illegible], εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ὃς ὕψωσε πάντας τοὺς αἰῶνας*. E Græco coniungunt *Amen.* de quo in Iudith cap. 15.

QVAESTIVNCVLA III.

Quæ istorum ad Hierosolymas tres positas accommodatio?

ISta vero *dupliciter* accommodari possunt, vel omnia scilicet singulis Hierosolymitanis, proportione scilicet quadam & accommodatione seruata: vel quædam quibusdam. *De terrena videri* potest Carthusianus. Nam, ob Christi Domini sepulchrum, & vestigia, vrbs illa etiam à Christianis & peregrinantibus valde semper culta fuit, vt ex D. Hieronymo, & Burchardo in principio patet. De *cælesti* videatur Clemens sub finem quarti Stromatum & Apocalypsis caput vicesimum primum. *De tertia* quæ est Ecclesia in terris adhuc constituta, viam præit S. Paulus, qui ad Galatas 4. illa quæ de sterilis fœcunditate, de tabernaculorum dilatatione aliisque similibus prædixerat cap. 54. Isaias ad Ecclesiam refert. Ideoque & hoc loco tanti præcessoris vestigia recte sequi licebit, cum D. Hieronymo in illud 16. Isaiæ & deinceps legatur ipse, breuiterque hæc notentur. Ecclesiæ Catholicæ *lux* maxima est Isaiæ 2. 54. 66. ad eam veniunt *captiui* Schismatici, hæretici, excommunicati. vt etiam hoc tempore Alexandrinorum & Ruthenorum ad Romanam Ecclesiam legatos audiuimus, de quibus R. dist. Baronius tomo 6. & 7. Quam multos ingenio, doctrina, opibus & dignitate præstantes quotidie videmus, qui hæreseon vanitate tandem agnita, resipiscunt, suamque ad matrem Ecclesiam Catholicam reuertuntur? Veniunt ad eam *[illegible] quo* etiam *alienigenæ*, vt Gentiles, Peruani, Mexicani, Iapones, Indi, Sinæ, Mogores. *Hostes* quippe *maledicti* sunt Turcæ & hæretici omnes: *Benedicti autem*, qui eam ædificant, Apostoli & Doctores, primæ Corinthiæ tertio. Eius ædificatio constat *lapidibus* preciosissimis, fide, spe, charitate, *[illegible] Per omnes vicos eius cantatur Alleluia*, quia non vnum iam templum tantummodo est, sed multa, *& in omni loco*, vt Ioannis 4. dictum erat, laudatur Deus. neque ipsa clarissime videmus, quod Malachiæ 1. v. 11. scriptum est. *Ab ortu solis vsq; ad occasum magnum est nomen meum in Gentibus & in omni loco sacrificatur & offertur oblatio munda, quia magnum est nomen meum in Gentibus dicit Dominus exercituum.* Quid vero in omnibus Catholicorum ditionibus in viis etiam publicis, in plateis omnibus tot pietatis monimenta, tot ad Christi Domini, beatissimæ ipsius matris, cœlitumque ipsius laudem statuæ, imagines, sacella? Quid tam crebræ item processiones, & litaniæ, tot in iis Christi Iesu Domini ac Saluatoris nostri vexilla, tot cruces, faces sacrique cantus? idque in vrbibus & pagis, per vicos, villas, agrosque omnes? Nonne vt magnus Deus noster, & in se & in sanctis suis laudetur & celebretur? Nonne vt ob summa & innumerabilia eius in nos, vbique locorum, beneficia, gratiarum actiones à nobis, eius maiestati, locorum vbique agantur? Nonne denique vt per omnes Ecclesiæ sanctæ vicos pio, synceroque mentis affectu, verbis, rebusque omnibus Alleluia cantetur? felices, qui quam præclarum, in Ecclesia Catholica cœlestis illius Hierusalem ectypon, quam viua imago sit, perspiciunt, in eaque circumstrepant, licet vndique hostiles hæreticæ, [illegible], Turcicæ acies, perseuerant, vocibus, moribusque canentes *Alleluiah. Laus & gloria & virtus Deo nostro.* Amen.

CAPVT XIV. ET VLTIMVM.

1 ET consummati sunt sermones Tobiæ. Et postquam illuminatus est Tobias, vixit annis quadraginta duobus, & vidit filios nepotum suorum.
2 Completis itaque annis centum duobus, sepultus est honorifice in Niniue.
3 Quinquaginta namque & sex annorum lumen oculorum amisit, sexagenarius vero recepit.
4 Reliquum vero vitæ suæ in gaudio fuit, & cum bono profectu timoris Dei perrexit in pace.
5 In hora autem mortis suæ vocauit ad se Tobiam filium suum, & septem iuuenes filios eius, nepotes suos, dixitque eis:
6 Prope erit interitus Niniue: Non enim excidit verbum Domini: & fratres nostri, qui dispersi sunt a terra Israel, reuertentur ad eam.
7 Omnis autem deserta terra eius re-

 plebitur,

plebitur, & domus Dei, quæ in ea incensa est, iterum reædificabitur: ibiq; reuertentur omnes timentes Deum.
8 *Et relinquent gentes idola sua, & venient in Ierusalem, & inhabitabunt in ea.*
9 *Et gaudebunt in ea omnes reges terræ, adorantes Regem Israel.*
10 *Audite ergo filii mei patrem vestrum: Seruite Domino in veritate, & inquirite, vt faciatis, quæ placita sunt illi:*
11 *Et filiis vestris mandate vt faciant iustitias & eleemosynas, vt sint memores Dei & benedicant eum in omni tempore in veritate, & in tota virtute sua.*
12 *Nunc ergo filii audite me, & nolite manere hic: sed quacumq; die sepelieritis matrem vestram circa me in vno sepulchro, ex eo dirigite gressus vestros, vt exeatis hinc.*
13 *Video enim quia iniquitas eius finem dabit ei.*
14 *Factum est autem post obitum matris suæ Tobias abscessit ex Niniue cum vxore sua, filiis, & filiorum filiis, & reuersus est ad soceros suos.*
15 *Inuenit eos incolumes in senectute bona & curam eorum gessit, & ipse clausit oculos eorum: & omnem hæreditatem domus Raguelis ipse percepit: viditq; quintam generationem, filios filiorum suorum.*
16 *Et completis annis nonaginta nouem, in timore Domini, cum gaudio sepelierunt eum.*
17 *Omnis autem cognatio eius, & omnis generatio eius in bona vita & in sancta conuersatione permansit, ita vt accepta essent tam Deo, quam hominibus, & cunctis habitantibus in terra.*

COMMENTARIVS.

HIc de Tobiæ vtriusque morte, & de eorum posteritate agitur. sed prius tribus de rebus *vaticinantur*, ferè vt superiori capite, Senior. *Primo*, de Niniues, quam cap. 1. Ninum etiam vocari aiebam, excidio ver. 6. *Deinde* de Hierosolymorum restauratione. ver. 7. & de captiuorum reditu, de quo in Esdra dixi. *Tertio* de Ecclesia Christiana. v. 8. Tum moribundus, filio & septem huius filiis, nepotibus suis bene viuendi præcepta dat, quæ iis, de quibus cap. 4. simillima. Omnium primo religionem serio illis commendat, *seruite*, ait, *Domino*. & seruiendi modum apponit. *in veritate*. non in mendacio, superstitione, hypocrisi. sed, vt etiam loquitur S. Paulus 1. Tim. 1. vers. 5. *fide non ficta*. Deinde: *Inquirite*, ait, *vt faciatis, quæ placita sunt illi*. Zelum feruoremque in Dei obsequio præscribit. Non decet qualicunque modo Numini summo seruire, ignauorumque seruorum instar semper expectare, vt hoc aut illud quod ad Dei honorem spectat agere iubeamur & perpellamur. Inquirendum sponte, magnoque studio, quidnam sit, quod Deo placeat, idque cupide faciendum. Scrutanda etiam Domini lex. audiendum Dei verbum. libelli pii legendi, sciscitandum etiam quandoque à melioribus & prudentioribus, factu quid vtile. At pietatem istam, non in illis tantum, qui modo coram astabant, insculptam voluit Tobias: sed in tota etiam posteritate, quam idcirco sancti optant, vt per eam Dei cultus honorque vigeat. *filiis ergo vestris mandate, vt faciant iustitias & eleemosynas*. Deinde, *vt sint memores Dei*, & tertio, *benedicant eum*. At quamdiu, & quomodo? *in omni tempore, in omni veritate, & in tota virtute sua*. In Græco hæc vni tantum filio dici videntur. videlicet tamquam præcipuo, & aliorum qui aderant, patri & magistro, & insigne adhibetur exemplum Achiacari, de quo supra cap. 1. & Manassæ cuiusdam, quia fuerant ambo isti ab impio & ingrato Amone, in dignitatis & vitæ periculum adducti: pietate tamen, & eleemosynis euaserunt: ille vero, qui Achiacari alumnus fuerat, pessime periit. Queritur de hoc ipso loco Ambrosius Pelargus in quadam ad Erasmum Epistola, quæ incipit. *Quando vel Homerus. In Tobia*, inquit, *quem cum aliis aliquot tum veteris, tum noui instrumenti libris prælegendum suscepi Theologiæ candidatis, multa occurrunt frigida prorsus, & ieiuna, plura item subobscura, in editione præsertim septuaginta Interpretum, vt me susceptæ prouinciæ pene pœniteat*. Quid, Pelarge, ais? quid quereris? Et ego, indignus licet, Theologiæ candidatis prælegendum Tobiam suscepi. neque tamen, quæ Dei gratia est, eius prouinciæ vmquam pœnituit. Subobscura quidem non pauca occurrerunt. sed & in aliis diuinarum literarum libris opertissima multa, frigida tamen & ieiuna nulla penitus, quin & verum hic pytiten sentio; de quo libr. 1. de dogmatibus Turrianus. Et miror, quomodo, quam 70. Interpretum editionem agnoscis, eam tuis istis & frigoribus & ieiunitatibus abundare censeas? At ex omnibus, quod te vel maxime torqueat, vnum quæso propone. *Ad finem*, ait, *libri in hæc verba legitur*. τέκνον ἴδε τί ἐποίησεν ἀμὰν ἀχιαχάρῳ τῷ θρέψαντι αὐτὸν ὡς ἐκ τοῦ φωτὸς ἤγαγεν αὐτὸν εἰς σκότος. *Anceps sum animi, quo sensu locum interpretetur: quod ignorem vocula σκότος significationem. Interpres, nescio quis, ita locum vertit, quasi Aman alteri suo Achiacaro pessimam retulerit gratiam, nimirum quem è lumine in tenebras duxerit. Verum hinc non liquet, vtrum senserit interpres (scilicet Achi) in tenebrosum coniectum carcerem, an orbatum oculorum luminibus. Obsecro vt, loco excusso, significes per puerum, qui tibi sensus magis probetur*. Quid ad hoc igitur Erasmus? *In Tobia*, inquit, *nihil dubito, quin mendum sit librarii. Nam Franciscus Asulanus scripsit sibi fuisse deprauatissimum exemplar, quum libros istos excuderet. Nec mouere debet exemplariorum consensus, quum Argentinensis, imitatus sit Aldinum.*

Rodd

Restè emendandum est. Sed quomodo emendandum? Tacet Erasmus. & tamen partim ex interprete quem viderat Pelagius, partim ex antithesi τῷ φωτὸς non erat hoc vsq; adeo collectu correctuque difficile. Ipsa ergo septuaginta editio correcta, libríque alii, etiam quos sequutus erat Interpres à Pelagio citatus, non κῦφος sed σκότος habent. Per quod nomen intelliguntur carceris & egestatis, vitæque abiectioris tenebræ. cum ab illis tenebris saluatus postmodum & liberatus dicatur Achiacarus, & in easdem ipse Aman detrusus. Quod enim viris bonis intruserat, exedundum ipsi fuit, prout in Amane alio, edocebit Estheris volumen.

QVAESTIVNCVLA I.

Quodnam Domini verbum de Niniues interitu ver. 6.

DVo Prophetæ Niniuen exscindendam prædixerunt, Ionas quidem ante decem tribuum captiuitatem, Nahum vero post. Agit vero sanctus Tobias de verbo quod per Ionam fuerat enunciatum. Ita enim Græcè habetur πεπίστευκα ὅσα ἐλάλησεν Ἰωνᾶς ὁ προφήτης περὶ Νινευή, ὅτι καταστραφήσεται, id est, *Credidi*, seu vt prologo in Ionam citat S. Hieron. *quæ locutus est Ionas Propheta ad Niniue, quoniam subuertetur.* Iterumque postea. Καὶ νῦν τέκνον, ἄπελθε ἀπὸ Νινευή, ὅτι πάντως ἔσται ἃ ἐλάλησεν ὁ προφήτης Ἰωνᾶς. *Et nunc excede fili è Niniue, quia omnia erunt, quæ locutus est Propheta Ionas.* Quia vero Nahum post abductum in captiuitatem, de qua primum caput agebat, Tobiam, vaticinatus est, ideo eius non meminit Tobias.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur euersa Ninus?

CAusa ponitur versu 13. *Video, ait, quia iniquitas eius finem dabit ei.* Nam vt ait prologo in Ionam D. Hieronymus, *ad Ionæ prædicationem ad pœnitentiam, veniam consequuti erant Niniuitæ, postea vero in pristinis vitiis perseuerantes Dei in se prouocarunt sententiam.* Fuerit Ionæ prædicatio, non absoluta, sed cum conditione, *nisi pœnitentiam agerent*, & per veniam à Deo propter pœnitentiam, data ipsis salus etiam cum conditione fuit, *si in pœnitentia & emendatione scelerum persisterent.* Hinc v. 6. *Non enim excidit verbum Domini, quod secundum Ionam prædixerat.* Hinc verò intelligimus, vnde bella, vrbium excidia, regionum vastationes & depopulationes. *Iustitia*, inquit Salomon Prouerb. 14. vers. 34. *eleuat gentem, miseros autem populos facit peccatum.*

QVAESTIVNCVLA III.

A quo euersa Ninus?

MVltæ sententiæ. *Prima* Iosephi lib. 10. cap. 3. à Medis & Chaldæis, & videtur ita sentire Strabo initio lib. 16. dum statim, post imperii ad Medos translationem, deletam, ait. *Secunda.* Bedæ de temporibus. cap. 20. & lib. de sex ætatibus Orosii lib. 1. cap. 19. lib. 2. cap. 2. ab Arbace Medo & Beleso Satrapa Babyloniæ, ex Iustino lib. 1. & Diodoro lib. 3. cap. 7. qui Ctesiam adducit, quem tamen falso Herodoti sæculo vixisse refert: sicuti & falsum, quod ait, Ninum vrbem ad Euphratem sitam fuisse, cum ad Tigrim fuerit. *Tertia.* Cedreni fol. 13. à Perseo Iouis & Danaes filio. *Quarta* Reineccii tomo 1. à Merodach. *Quinta.* Herodoti l. 1 Eusebii in Chronicis, à Cyaxare Medo. *Sexta.* D. Hieronymi in Nahum. cap. 2. Ruperti ibidem, Theodoreti in prologo, Hebræorum in Seder cap. 24. & Genebardi, à Nabuchodonosore. Sed omni molestia nos textus Græcus in extremo isto capite liberat, qui euersam tradit, à Nabuchodonosore, & Assuero, ita vt cum prima illæ posteriores iungi possint sententiæ. Νινευὴ ᾐχμαλώτισε Ναβουχοδονόσορ καὶ Ἀσύηρος. *Niniuen cepit, sub iugumque misit Nabuchodonosor & Assuerus.*

QVAESTIVNCVLA IV.

Quando euersa Ninus?

QVia hanc Niniues euersionem ad Nabuchodonosorem esse referendam iam probaui, de eius Nabuchodonosoris tempore notandæ sunt *opiniones*. *Prior* ait, Ninum ab ipso deletam, primo regni ipsius anno, id est, anno tertio Ioachim Regis Iudæ. Ita Beda loco citato, Rabbini quidam, & alii plurimi. *Posterior* idem Nini excidium confert in vigesimum quartum annum regni ipsius, eiusdem Nabuchodonosoris qui est sextus annus post euersam ab eo Hierosolymam. Et *mihi hæc placet opinio.* *Primo*, quia non nisi, post Alexandriam vastatam, vastata Ninus, vt habetur ex Nahu cap. 3. vers. 10. Ierem. c. 23. Sed Alexandriam ille non nisi anno regni sui 23. vastauit, vt ait Iosephus lib.

phus lib. 10. cap. 11. *Deinde*, quia pluribus quæ hic nihil opus transcribere, id recte noster probat Ribera in Nahum, cap. 2. Sed cum eodem Ribera, obseruandum, hic, illum, quem, vt quæst. 2. vidimus, Nabuchodonosori adiungit textus Græcus, *Assuerum*, esse Regem illum, qui ab aliis dicitur *Cyaxares*. *Primò*, quia Eusebius Cyaxaris principium ponit in decimoquinto anno Iosiæ: & Herodotus, contra ipsum Eusebium tradit, eum regnasse annos 40. ita vt Hierosolymitani excidii tempore adhuc extiterit. Desiderabantur tamen adhuc anni sex, vsque ad Niniues euersionem. Sed, vt in aliis multis, eos omisit Herodotus. *Secundo*, qui ab Hebræis Ahasuerus dicitur, sæpe à Græcis vocatur Axauerus, Oxares, & Axares. Præponitur vero particula *ax* siue *achs*, quia lingua Persica, Dynastam, vel principem significat, sicut alibi propriis nominibus præponi solet. *Don*, & hodie in regno Megor postponitur, *gio*, id est, anima, vt hodierni regis Ecbatani filius primogenitus vocatur *Scegio*, id est, *Scieci anima*, prout Mogonica narratio indicat, nisi quæ in suo Turcico Pandecte cap. 1. de *Kio*, & *Scach*, notat Leunclauius, malimus. *Giokelpem*, ait, *nos vocamus*, [illegible] *Gauderium, lingua Turcica Cæsareum interpretem qui Turcus est, aliorum pronunciatione, Kukelpes vel Gukelpes. Sic apud Vincentium Beluacensem corrupte legitur quidam Kiocay, pro Kioe Chan. pronunciando vocem Kioe vnica tantum syllaba, qui alibi Gog Chan dicitur. vt etiam Gukelp & Gog Elp, pro eodem accipiatur, quod nomen indicandum putaui, propter appellationem gentis, quæ [illegible] in literis ex[illegible]. Scachi autem appellatio, vel Regum vel magnorum est principum, præsertim apud Persas, sicut apud Hispanos Don vocabulum in vsu est. Vnde vox Cosoras [illegible] mutanda prorsus in Cosroas Sach, id est, Cosroes Rex.* *Tertio*, Medi à Nabuchodonosore victi iam erant, ita, vt Cyaxares ei tantum auxilians fuerit. Est vero alius ab eo, de quo in Esdram egi.

QVAESTIVNCVLA V.

Quomodo futura moriturus prædixerit Tobias?

VEtus opinio est, morientium animos futura interdum quædam præsentire atque prædicere. *Appropinquante*, ait apud Tullium primo de diuinatione, Quintus, *morte, multo est animus diuinior. Nam & idipsum vident, qui sunt morbo graui & mortifero affecti, instare mortem. Itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum, tumque vel maxime laudi student: qui secus quam decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maximè pœnitet. Diuinare autem morientes etiam illo tempore confirmat Posidonius, quod affert Rhodium quendam sex æquales nominasse & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset.* E nostris vero Arnobius lib. 2. contra Gentes. *Mortis*, ait, *vel ini maxime valemus scientia, ita vt de futuris vaticinemur, vt proditum est à Platone in Apologia Socratis, dixisse Socratem.* Et D. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 25. ita Petrum illum suum, colloquentem facit. *Vellem scire quonam modo agitur, quod plerumque morientes multa prædicunt.* Respondet vero ipse capite sequenti. *Ipsa aliquando animarum vis, sub vtilitate sua, aliquid præuidet. Aliquando autem exitura de corpore animæ, per reuelationem futura cognoscunt. Aliquando vero iam dum iuxta sunt, vt corpus deserant, diuinitus afflatæ in secreta cælestia incorporeum mentis oculum mittunt.* Significat vero [illegible], doctrinaque clarissimus Pontifex duos prædictionis huius modos, naturalem vnum, supernaturalem alterum, & in duo rursum membra istum partitur. Naturalem exponunt aliter Platonici, aliter Aristotelici. Illos D. Thomas 2.2. quæst. 172 art. 1. etsi non contemnit, [illegible] tamen potius [illegible] titur & in argumenti primi solutione illam D. Gregorii subtilitatem ita explicat, vt in animo, qui è corpore iam euolaturus sit, alia prænoscendorum futurorum vis nulla insit, quam habilitas & promptitudo quædam, præsentes quosdam motus & impressiones aerius [illegible] cognoscendi, quas cum animus corporis magis adhuc affixus, eiusque vinculis & materia impeditus est, minus cognosceret, vt ibidem etiam similiter docet Caietanus. Tobiæ ergo nostri naturalis an supernaturalis præsensio prædictioque fuit? Putant forte quispiam fuisse naturalem, quia, vt quæst. 3. vidimus, [illegible] *Video quia iniquitas eius finem dabit ei*. Quid vero tam naturale, si quis, quos impios videt, iis cladem exitiumque impendere præmoneat? Quid mirum, si vrbem superbia, iniustitia, luxuria, sceleribusque aliis perditam, funditus breui quis [illegible] prænunciet? Ideoque mera tantum naturalis prudentia videatur, vt alio illinc [illegible] illum præciperet. *Ruinis*, ait Plinius lib. 8. cap. 28. *imminentibus, musculi præmigrant. Aranei cum telis primi cadunt.* Nihilominus tamen *vera hic & supernaturalis prophetia fuit*. Certissime si qualem futura, quæ ex hominum arbitrio pendent, quæque aliter omnino euenire possunt, [illegible] prouidere atque prædicere non ab hominis natura est, sed extrinsecus aliunde. Quot & quam [illegible] vrbes, domos, homines videmus, & tamen quis futurum eorum interitum, absque vllo errore, nisi à superiore quadam vi adiutus, prædicat? Neque vero vrbis tantum Niniues calamitatem, sed & felicem liberationis è captiuitate reditum, Hierosolymorumque restaurationem, & Ecclesiæ tam [illegible], quam triumphantis statum proposuit. Cum ergo sanctissimus vir esset, fecit, quod, cum corporis vinculis [illegible] essent, alii sancti fecerunt: Genes. 27. 49. 50. alibi. Vnde & à S. Ambrosio lib. de ipso, *propheta* nominatur.

Mortuus vero est Niniue, *vbi*, ait lib. de vita & morte Sanctorum cap. 99. Isidorus, *iacet sepultus in pace.*

[illegible] Eius imago ante annos 1200. in Ecclesiis, cum S. Iob, vt exempla patientiæ duo præclarissima essent, pingi consueuit, quemadmodum [illegible] versibus Natali 10. S. Paulinus scribit. Porticum [illegible]

- - - quæ sunt dextra, læuaq; patentes
Bina [illegible] orna; pictura fidelis.
[illegible] sanctorum complens sacra gesta virorum.
IOB qui vulneribus tentatus, lumine TOBIT.
Ast aliam sexus minor obtinet inclyta IVDITH
Qua simul & regina potens depingitur ESTHER.

QVAESTIVNCVLA VI.

Quid post patris mortem iunior fecit Tobias?

Primo, fecit, quod capite 4. & iterum hic ver. 12. præceperat pater. hunc & matrem eodem tumulo condidit [illegible] lib. 4. de legibus [illegible] filiis in parentes viuos & mortuos pro[illegible] Plato vult, præstitit hic noster quam cumulatissime. *Deinde* ver. 14. *abscessit ex Niniue. Tertio,* [illegible] magna vtique cura & pietate. *Quarto* clausit oculos eorum vers. 15. Hoc [illegible] accipiunt libenter parentes. Vnde Telemachi mater ad illius patrem scribebat,

Dii precor hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis.
Ille meos oculos comprimat, ille tuos
[illegible] vt ipse hoc idem [illegible] suo faciat,
Respice Laerten, vt iam sua lumina condas.
Extremum fati sustinet ille diem.

[illegible] *oculos aperire,* vt lib. 11. Plin. cap. 37. *rursusq; in rogo patefacere, Quiritium magno ritu sacrum est, ita more condictum, vt neq; ab homine supremum eos spectari fas sit, & [illegible] non ostendi nefas.* Cur [illegible] clauduntur, causæ afferri [illegible], *Dua* modo satis. *[illegible]* intelligant mortales, verè somnum quendam esse mortem. *[illegible]* Cicero 1. de Diuin. *corpus dormientis [illegible]*. [illegible] Homerus mortis fratrem somnum appellauit. Alius verò,

Stulte quid est somnus, gelida nisi mortis imago?

[illegible] causa, ne illis à mortuis horror viuentibus [illegible]. Terribilis siquidem plerisque videtur [illegible] oculis [illegible].

Quinto [illegible] hæreditatem adiit vers. eod. *Tandem* & ipse mortuus est.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quæ secundum Latinum, Græcumque textum, vtriusque Tobiæ [illegible] ætas.

Seniorem in Latino textu *vixisse* dicitur annos 102. in Græco annos 158. In Latino, post *receptum* [illegible] vixisse annos 42. in Græco 92. [illegible] secundum Latinum, annos 4. secundum Græcum, annos [illegible] secundum eundem Græcum factus cæcus anno 58. in Hebræo cap. 5. cum mitteret filium in Mediam ad Gabelum Tobias inquit: *Ex quo argentum in manu eius posui, hodie viginti anni* [illegible] ex eo tempore, [illegible] hoc accepisset, illi [illegible] traderet, annus forte vnus [illegible] fide ac virtute sua, Regis [illegible] opere adiuuaretur. Si ergo bi anni [illegible] visum, [illegible] qui visum [illegible] sunt, *vixerit in captiuitate* [illegible] secundum Latinum textum, annos 62. secundum Græcum, annos 121. [illegible] *venerit in captiuitatem* [illegible] secundum Latinum [illegible] nono, secundum Græcum, [illegible] vnde [illegible] quatuor vel [illegible] cæcus factus, &c. cum regnaret [illegible] habebat annos septem, [illegible] in captiuitatem, vel quinque [illegible] sexto anno Salmanasar [illegible] *ante Hierosolymam euersam*. secundum Latinos, annis 7 [illegible] secundum Græ[illegible] [illegible] Hierosolymitanum [illegible] *ante Niniuen euersam*, secundum Latinos, annis 26. secundum Græcos [illegible] Tobias secundum ferè Latinorum omnium sententiam ex vers. 16. [illegible] 99. secundum Græcos annos 147.

QVAE-

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Vter numerus melior, Græcorum an Latinorum?

NEuter forte videatur probandus. *primo.* quia secundum neutram putationem vidisse Tobias iunior Niniues interitum, vt patet per Iudæ regum annos. Et secundum historiam Scholasticam [illegible] ad annum Iosiæ 20. peruenire tantum potuisse. At vidisse interitum [illegible] Græcus textus [illegible Greek] *Audiuit priusquam moreretur, [illegible] Niniues. Secundo.* In vtroque textu lectionis varietas est. Nam in Latino ver. 1. pro 42. legit [illegible] Scholasticæ Magister 52. eamque lectionem approbat Hugo Cardinalis. In Græco vero pro 158. annis Tobiæ senioris leguntur à Glyca parte secunda, anni 150. Pro 127. Tobiæ iunioris anno ab Athanasio in Synopsi traduntur anni 102.

Græcus tamen videri forte queat melior *primo.* quia ver. 5. & 14. in Latino dicitur vidisse Tobias senior tertiam generationem, id est, filium, nepotes, & horum filios. [illegible] biblus legendum. *Vocauit ad se Tobiam filium suum, & [illegible].* [illegible] modo duobus & centum annis generationem tertiam vidisset [illegible] *modo.* [illegible] *6.* [illegible] *interitus Niniue.* At, secundum Latinos, annis adhuc 76. [illegible]. *Tertio,* [illegible] rum putatione Græco consentit. *Quarto.* Secundum Latinos, iunior Tobias non potuisset [illegible] videre *generationem quintam.* Patri enim qui in tertiam tantum generationem viderat nonaginta [illegible] annos superstetisset.

Videtur tamen Latinorum numerus magis probandus. *Primo,* quia [illegible] etiam alibi erratum est, vt in Genesis capite 5. notatum, aliisque in locis. *Secundo* plures in Græco textu sunt lectionis varietates, & e melioribus petitæ. *Tertio,* [illegible] Latino consentit, vt supradictum. *Quarto,* Tobias senior, secundum Græcos, & Eusebii de Niniues excidio sententiam, id in Cyaxaris anno 13. vel 22. videre potuisset, & tribus [illegible] adhuc superfuisse. *Quinto* multo minus apud Græcos potuisset iunior Tobias generationem quintam videre, quia Pater superstes tantum fuisset annos 31. *Sexto.* Valde senes fuissent, qui [illegible] Tobiæ superstites fuisse traduntur, eius vxor Anna v. 12. Raguel v. 14. Tobiæ iunioris vxor Sara, præsertim cum iunior nupsisset post septimum iam matrimonium.

Argumenta obiecta facile dissoluuntur, nisi quod qui traduntur v. 16. Iunioris Tobiæ anni [illegible] videantur putandi à senioris morte, seu à migratione ad Socerum in Mediam. [illegible] totum captiuitatis tempus præteritum annos scilicet 63. habebit annos [illegible] rum fuisse duorum, cum in captiuitatem vna cum parente veniret, & ex [illegible] fierent anni 164. sicque vxorem duxisset ætatis anno 23. vel 24. cum ea opportunitas, longinquam regione, daretur, vt ex sua tribu bonam sanctamque coniugem posset accipere.

Ætatis Tobiæ Senioris synopsis.

TOBIAS SENIOR secundum textum,

- I. Hebræum.
  - I. Viuit à data Gabelo pecunia annos [illegible] — 2[illegible].
  - II. Cæcus annos [illegible] — 4.
- II. Latinum
  - I. expresse
    - I. Viuit annos — 102.
    - II. Post recuperatum visum annos — 42.
    - III. Cæcatus anno ætatis — 56.
    - IV. Cæcus annos — 4.
    - V. Recuperat visum anno ætatis — 60.
  - II. Per ratiocinationem adiuncto Hebraico textus adiumento
    - I. Viuit in captiuitate annos — [illegible].
    - II. Venit in captiuitatem anno ætatis — [illegible].
- III. Græcum,
  - I. Expresse,
    - I. Viuit annos — 15[illegible].
    - II. Cæcus fuit anno ætatis — 5[illegible].
    - III. Cæcus mansit annos — 8.
  - II. Per ratiocinationem adiuncto Hebræo textu
    - I. Recuperat visum anno ætatis 66.
    - II. Viuit post recuperatum visum annos 9[illegible].
    - III. Viuit in captiuitate annos 1[illegible].
    - IV. Venit in captiuitatem anno ætatis 17.

Ætatis

Ætatis Tobiæ Iunioris synopsis.

TOBIAS IVNIOR,

- I expreßè vixit annos
  - secundum plerosque Latinos, 99
  - secundum Græcum textum, 127
- II. per ratiocinationem ex eodem Latino textu, Græco & Hebræo.
  - I. Iuit in Mediam post ætatis annum. 23.
  - II. Eodem anno 23. vel 24. duxit vxorem.
  - III. Cum in captiuitatem veniret, erat minimũ annorum 2
- III. Secundum expositam sententiam.
  - I. Vixit cum viuo parente annos 65. vel 66.
  - II. Vixit post parentis mortem annos 99
  - III. Vixit vniuersè ann. 164. vel 165.

QVAESTIVNCVLA VLTIMA.

Quid post iunioris Tobiæ mortem, eius fecerunt filii?

CVM gaudio ait textus vers. 16. sepelierunt eum. Sed quomodo? non veræ hic lacrymæ, alti gemitus & suspiria esse debebant?

> ———.——— *Pater est, qui fletur*, ait Statius lib. 3. *Adeste*
> *Dij hominesq; sacris, procul ite nocentes:*
> *Si cui corde nefas tacitum, fessiq; senectus*
> *Longa patris.*

Posset fortassis istud. *cum gaudio* referri ad antecedentia, *completis annis in timore Domini cum gaudio.* aut certè apud istos, tantæ pietatis cultores, etsi dolor quispiam, moderatus tamen erat. vt iam obseruarint, quod postea S. Apostolus 1. Thessal. 4. vers. 13. monebat. *Nolumus vos ignorare, Fratres, de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent.* Pergit textus noster, præclarumque omnino diuinæ bonitatis erga Tobiam testimonium annectit. Cum enim fiat non rarò, vt bonorum virorum degenerent filij, sintque vti dici solet: *Heroum liberi, noxæ. Omnis tamen Tobiæ cognatio, & omnis generatio eius in bona vita, & in sancta conuersatione permansit, ita vt accepti essent tam* DEO, *quam hominibus, & cunctis habitantibus in terra.* Illustrissima sane commendatio hæc. & alta mente ordo hic reponendus, vt primò DEO, deinde hominibus accepti esse velimus: & quidem, quoad fieri potest, omnibus. Atque hunc ordinem nobis etiam in exemplari perfectissimo depinxit, S. Lucas capite secundo. vers. 53. cum scripsit. IESVS *proficiebat ætate & sapientia, & ætate & gratia, apud* DEVM *& homines. Cui &* PATRI *&* SPIRITVI SANCTO *sit* GLORIA, *sicut erat in principio & nunc & semper, & in secula seculorum:* AMEN.

PARÆNETICÆ D. TOBIÆ, SANCTIQVE RAPHAELIS AD BENE VIVENDVM PRÆCEPTIONES, A D. AVGVSTINO

libro, quem SPECVLVM inſcripſit; collectæ, ſimulq́ue iuxta veterem è Græco textu verſionem; propoſitæ.

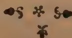
HONOREM *habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius. Memor enim eſſe debes, quæ & quanta pericula paſſa ſit propter te in vtero ſuo.* Et poſt duos verſus, *Omnibus autem diebus vitæ tuæ* DEVM *in mente habe, & caue ne aliquando peccato conſentias, & prætermittas præcepta* DEI *tui. Ex ſubſtantia tua fac eleemoſynam, & noli auertere faciem tuam ab vllo paupere. Ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini. Quomodo potueris, ita eſto miſericors. Si multum tibi fuerit; abundanter tribue: ſi exiguum fuerit, etiam exiguum libenter impertire ſtude. Præmium enim tibi bonum theſaurizas in die neceſſitatis: quoniam eleemoſyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patitur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram ſummo* DEO *eleemoſyna omnibus qui faciunt eam. Attende tibi fili ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam nunquam patiaris crimen ſcire. Superbiam autem nunquam in tuo ſenſu, aut in verbo dominari permittas. In ipſa enim initium ſumpſit omnis perditio. Quicunque tibi aliquid operatus fuerit, ſtatim mercedem ei reſtitue, & merces mercenarij apud te omnino non maneat. Quod ab alio odis fieri tibi, vide ne alteri tu aliquando facias. Panem tuum cum eſurientibus egenis comede, & de veſtimentis tuis nudos tege.*

Et poſt duos verſus, *Conſilium ſemper a ſapiente perquire. Omni tempore benedic* DEVM, *& pete ab eo vt vias tuas dirigat, & omnia conſilia tua in ipſo permaneant.*

Et poſt ſeptem verſus: *Noli timere fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, ſed multa bona habebimus, ſi timuerimus* DEVM, *& receſſerimus ab omni peccato, & fecerimus bene.*

Eſt poſt multa: *Tunc Raphaël dixit ei occultè, Benedicite* DEVM *cæli, & coram omnibus viuentibus confitemini illi, quoniam fecit vobiſcum miſericordiam ſuam. Etenim ſacramentum regis abſcondere bonum eſt, opera autem* DEI *reuelare & confiteri, honorificum eſt. Bona eſt oratio cum ieiunio & eleemoſyna magis quam theſauros auri condere: quoniam eleemoſyna à morte liberat, & ipſa eſt quæ purgat peccata, & facit inuenire vitam æternam. Qui autem faciunt peccatum & iniquitatem, hoſtes ſunt animæ ſuæ.*

Et paulo poſt: *Audite ergo me filij patrem veſtrum. Seruite in veritate, & inquirite vt faciatis quæ ſunt placita illi, & filiis veſtris mandate, vt faciant iuſtitias & eleemoſynas, vt ſint memores* DEI, *& benedicant eum in omni tempore in veritate & in tota virtute ſua.*

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM,
PRÆCIPVE MEMORABILIVM, QVÆ in Tobiæ Commentario continentur, perſpicuus & accuratus.

A

B

C

Liberta-

FINIS INDICIS.

SERE-

SERENISSIMÆ PRINCIPI, RENATÆ LOTHARINGÆ, SERENISSIMI BAVARORVM DVCIS SENIORIS CONIVGI, RELIGIONIS, VIRTVTVMQVE OMNIVM & MORVM SIMILITVDIne, coniunctissimæ,

NICOLAVS SERARIVS.

OGVNTINVS quondam Archiepiscopus, doctrina, vitaque sanctimonia præstans admodum, RABANVS *Maurus, suos in* IVDITH *Commentarios, Imperatoris Ludouici cōiugi* IVDITHÆ *dedicauit. Ego vero, in Moguntina iam Academia versans, per Tui è fratre Nepotis Reuerendissimi & Serenissimi* CARDINALIS *nomen, meos istos Tibi,* SERENISSIMA PRINCEPS RENATA, *offero. Etsi enim, quod in* LOTHARINGA *prosapia gesserunt olim aliquæ, ipsum* IVDITH *nomen haud geris: Serenissimusque Dominus Maritus, quem vitam viuere longissimam tecum auent boni omnes, adhuc superest: nullus etiam Bauaricam Bethuliam Assyrius premit Holophernes: ea tamen in Te peregregia sanctæ ipsius* IVDITH, *siue dum vxor, siue dum vidua fuit; religionis, castitatis, modestiæ, precationum, omnisque diuini cultus ornamenta sunt, vt summi Ecclesiæ nostræ* CATHOLICÆ *Ioachimi, si non verbis, factis certè, altisque erga Te, prolesque Tuas lectissimas, beneuolentiæ summæ notis, acclamarint; Tu, in Germania,* GLORIA HIERVSALEM TV LÆTITIA ISRAEL: TV HONORIFICENTIA POPVLI NOSTRI. *Cui ergo meam potius* IVDITH *consecrarem? præsertim, cum præter tot & tanta in Societatem nostram promerita, maneat apud me mente repostum alta, quantum, aliquot ab hinc annis, mihi, Reuerendoque admodum & doctissimo viro,* EVCHARIO SANG. *vel ipsis potius diuinarum litterarum studiis; earumque Authori Deo O. M. honoris feceris, dum* SERENISSIMVM GVILELMVM *Tuum comitata, vna tum ipso, & Serenissimis* FILIIS, *alijsq; Principibus, splendidissimâ Tuâ præsentia & attentione, Theologica, quæ tum nobis Herbipoli deferebantur, insignia honestare voluisti. Sed, vt contraria iuxta se posita magis elucescant, clareque perspiciatur, quantum periculi & stultitiæ sit, dum, prout in Danielis XI. loquitur S. Hieronymus, absque Dei gratia, & doctrina maiorum, scriptura tractatur, patere, quæso,* SERENISSIMA DOMINA, *me, non ex auritis, quos etiam alij, sed ex oculato tragœdiæ illius teste, vnam hic hæreticam Iudith narrare. Cum, anno Domini, supra millesimum & quingentesimum, tricesimo quarto; Monasterium VVestphaliæ caput, vrbem sane amplam & insignem, occupassent Anabaptistæ, alij quidem se Iosuas & Dauides, aliis alii nominibus afficiebant. Sed, ex Hollandia, duo summi prophetæ. Enoch & Elias, aduenerunt, Ioannes, inquam Bokelson Leidanus, sartor antea, postea noui templi in Sion Rex, & Ioannes Mathisson Harlemius. Hic, ipso Paschatis die, à cælesti Patre sibi nunciatum dixit, exiret in obsidentis Episcopi castra, futurum vt ipse solus, nouus nimirū Samson, hostes omnes funderet, cæderetque. Approbarunt prophetæ omnes, & ille bipenni sola instructus egreditur, statimque hasta transuerberatus concidit. Nihilominus tamen mulier vna fuit, Hilla nomine, Frisia, e quodam ad Leuvardiam opido, quæ quod Holophernem, in Bethuliensi obsidione, à Iudith occisum cognouisset, alteram se iamiam Iudith appellandam sibi ipsi persuasit. Adit prophetarum summorum residuum, Leidanum illum, & indigenam*

 prophetam

prophetam alium Kniperdollingium. Iis consilium suum aperit: è tenuissimo lino interulam, lethifero veneno imbutam, quam Episcopo donare velit, ostentat: formam, blanditias, dolosq; ad miserum irretiendum, abunde sibi docet suppetere. Laudant eam illi magnopere, & cum omni sese iam lenocinio & fuco illa venustasset; eam, in Curiam, vbi muliebris mundus omnis congestus erat; deducit Kniperdollingius: iubet accipiat annulos, monilia, calanticas, aurum, denique quidquid velit. Die Iunij XVI. vrbem sola prorsus & incomitata exit: sese obsidentibus militibus vltro capiendam dat. Ad VVolbeccanum ilicò Satrapam deducitur: ab eo examinatur, & de variis interrogatur. Illa se, cum marito, Euangelii causâ, Monasterium è Frisia, venisse ait: sed facti pœnitere extremam in vrbe famem esse: huic exitium iam impendere: & vero se, quæ Bibliorum lectionem assiduam optasset, nunc in aggerenda, pro mœnibus, terra, perpetuo distineri, misereq; vexari: sed & habere, quæ ipsi Episcopo, partim de vrbe à marito, quē nullum habebat; probanda, dicere, partim donare velit: extulisse istud, quidquid erat, auri & gemmarum, vt dum caperetur vrbs, essent hæc saltim iam conseruata. Pæne persuasisset, nisi conscleratam Sinoniam, veneficamque Deianiram transfuga ciuis Hermannus Ramers detexisset, ipsaque tandem abscisso. licet à cælesti Patre se omnino protegendam asseueraret; capite, redactoque in cineres cadauere, pœnas dedisset. Sic hæretici nimirum, planeque fanatici homines, quas lectitāt scripturas, intelligunt: sic sacros omnium actionum nostrarum canones ad stolidissimam cerebrorum suorum amussim reuocant: & è pulcherrimis, fragantissimisque diuinorum hortorum floribus venenum, aranearum instar, legunt. At quæ in sacro Apostolicæ, Catholicæque fidei, vestrâ in Bauaria & familia vel maximè vigentis, alueario, piæ, modestæ, prudentesque apes versantur, optimum tantummodo suauissimumq;, ad rectè credendum, bene beateque viuendum, suo qualibet vitæ generi conuenienter, mel colligunt. Atq; in his Te, SERENISSIMA PRINCEPS, *vti maxima cum Europæ totius deprædicatione, hactenus semper; Tecumque* SERENISSIMAM *sororem Tuam* DOROTHEAM *Viduam, perpetuo, & in hoc, & in futuro sæculo, quo vobis pridem optima & religiosissima parens Vestra,* CHRISTINA *Dana, præiuit; inueniri, diuinam, imis precibus, precor Bonitatem. Moguntiæ, ipso pridiano Beatissimæ Virginis Natiuitatis, anno.*

cIↃ. IↃ. Ic.

IN LIB.

IN LIBRVM IVDITH.

PROLEGOMENA SEPTEM.

PRIMVM INSCRIPTIO.

QVEMADMODVM Tobiæ, & Machabæorum, sic & *Iudith Liber* habet inscriptionem ex eius, cuius gesta scribuntur, nomine, quemadmodum ait Isidorus Orig. lib. 6. c. 2. & D. Hieronymus epistola 140. *Iudith* verò nominis interpretatio est, Iudæa, id est, vt idem Isidorus ait, lib. 7. c. 8. *laudans*, vel *confitens* Domino: non autem Iudith vocatur, id est. *Iudaa*, quasi ex Iudæ tribu fuerit, quemadmodum c. 7. fiet perspicuum: sed ex Hebræa radice *iadah*, id est, laudare, gratias agere, confiteri: quemadmodum & *Iuda*, laudans, vel confitens dicitur, Genes. 29. & *Iehudi* nomen viri proprium Ierem. 36. *Iehudiah* 1. Par. 4. v. 18. *Iehudith* vxor Esau Genes. 26. v. 34. idemq; nomen 4. Reg. c. 18. v. 26. adiectiuum est, vt sit *Iudaa*, scilicet lingua, vel certè aduerbium etiam in Hebræo est, cum dicitur; *Non loquaris nobis Iudaice audiente populo.* rursumq́, v. 28. *Exclamauit voce magna Iudaicè.*

PROLEGOMENON ALTERVM.

Author.

IVLIVS Rugerius opusculo de libris Canonicis, c. 20. ait, authorem fuisse quempiam, qui eo tempore vixerit. Quis verò ille fuerit, nominat ea, quæ Philoni tribuitur; Chronographia lib. 1. *Gessit*, ait, IESVS *pontificatum primum, vsque ad 12 annum Assueri Prisci, annis 36. Ioachim verò filius eius in absentia annis 8. & Iudith gesta conscripsit, & anniuersariam liberationis memoriam, quotannis agendam instituit.* Ei assentitur R. Azarias loco infra citãdo, & Sixtus Senensis Bibliotheca, lib. 1. & lib 8. vbi eiusdẽ sententiæ Hebræos authores laudat. Isidori tamen lib. illo 6. c. 2. hæc verba sunt: *Iudith & Tobias, siue Machabaorum libri, quibus authoribus scripti sunt, minime cõstat* ita scil. vt certum sit, & indubium. Alioqui, quemadmodum in Tobia & Machabæis probabiliter authores quidã proferũtur: ita & Ioachimus ille queat admitti, de quo plura inferius; vel alius eo posterior, cum sub libri huius finem scribat author; solitum victoriæ, quam Iudith peperit; festum diem *ad sua vsque tempora* celebrari. Solent verò ita loqui, non qui rebus ipsis interfuerunt, sed qui post fuerunt. At Ioachimus rebus istis non modo interfuit, sed & pæne præfuit. Nihilominus rectè censeri author possit? quia huiusinodi additiunculæ aliis etiam libris postmodum adiunctæ inueniuntur, vt 1. Reg. 9. v. 9. *Olim in Israël sic loquebatur vnusquisq; vadens consulere* DEVM, *venite, & eamus ad videntem.* Et Genes. 13. v. 18. *Hebron* iam nominatur, cùm hoc tamen nominis posteà impositum sit Iosuæ 14. v. 15. Accedit, quod quemadmodum c. 1. quæst. 1. dicetur; historiarum huiuscemodi scribendarum prouincia summis sacerdotib. imponebatur. Certè R. Azarias lib. 3. Meorhenaiim, cap. 32. fol. 106. functus est, ait, Ieschuoh (IESVS) sacerdotio suo magno annos 33. & hic scripsit gesta Iudith: & decreuit fieri memoriam liberationis huius anno quolibet: prorsus vt citatus antea Philo.

PROLEGOMENON III.

Qua lingua primò scriptus liber hic?

CHALDÆA eum lingua scriptum fuisse, satis loqui videtur D. Hieronymus epist. 111. dum eo sermone à Iudæis *inter historias computatum*, & à seipso lectum Latineq; conuersum refert. Sebastianus Munsterus præfat. in Hebraicũ Tobiam: *Hebraicè*, ait, *Iudith exemplar absq; dubio Constantinopoli à Iudais aquè vt Tobia exemplar, typis est multiplicatũ.* Sed neutro adhuc idiomate, has in partes, quod sciam, deuenit. *Graca* tamen versio extat, cuius interpretem dicit lib. 1 Senensis, incertum. cum tamen caussæ dari nihil possit, vt in Bibliacis prolegomenis dixi; cur 70. Interpret. non sint.

ſint. Nam quòd inter Latinum, & Græcum textum diſcrimina quædam ſint; id libri huius proprium non eſt. vti nimium quam ſæpe oſtēdit D. Hieronymus. vel exemplar illi aliud ſecuti ſunt, vel periphraſtικῶs certe conuerterunt. Se vero magis ſenſum è ſenſu, quā ex verbo verbum tranſtuliſſe, monet loco citato D. Hieronym idq; non *ad Paulæ, & Euſtochij petitionem*, vt in principio ait hiſtoria Scholaſtica; ſed ad Epiſcoporum potius poſtulationem Chromatij nimirum & Heliodori. Cum enim vt epiſt. 110. inquit, eorum rogatu, Tobiam vertiſſet: eoſdem, iiſdem pænè verbis, Iudith verſionem exegiſſe ſignificat epiſt. 111. & ſub eius finem rectè hoc illos petiiſſe docet, quia Iudith non fœminis tantum, ſed & viris imitanda eſt, vt infrà dicetur prolegom. 5. Extare verè apud ſe libri eiuſdem ſicuti & Eſther, Tobiæ, Deuteronomij, *Syriacam* verſionem, quæ ante annos nongentos è Græco in Origenianis hexaplis poſito textu expreſſa ſit; teſtatur ad Philippum Hiſpan. Regem epiſtola dedicatoria Maſius in Ioſuam.

PROLEGOMENON IV.

Quanam libri huius Auctoritas?

APVD Iudæos Canonica quidem non erat, vti refert D. Auguſtinus lib. 18. Ciuit. cap. 27. & D. Hieronymus epiſtola citata: magna tamē eius erat auctoritas: & tanta, quanta veriſſimis alioquin hiſtoriis, quæ à Spiritu ſancto dictatæ nondum omnino pronuncientur, tribui poteſt. adeo vt ab iis, inter Hagiographa, de quibus in Galeato prologo; legeretur, licet authoritate diſpari. Hæc enim citatā epiſtolā D. Hieronymus docet omnia: *Apud Hebræos* inquit, *liber Iudith, inter Hagiographa legitur, cuius authoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea iudicatur; Chaldæo tamen ſermone conſcriptus inter hiſtorias computatur.* Hanc & ipſe Hieronymus aliquando ſententiam ſequutus eſt, vt in Galeato prologo & epiſt. 11. ad Furiam, & in c. 1. Aggæi: eandemq; ipſi Eccleſiæ Chriſtianæ aſſcribit epiſt. 115. quæ eſt præfatio in Salomonis Prouerbia; *Iudith & Tobiæ, & Machabæorum*, inquit, *libros legit quidem Eccleſia, ſed eos inter Canonicas ſcripturas non recipit.* Ita etiam ſcribunt Athanaſius in Synopſi, Ruffinus in Symbolum. Quid, noſtro iſto æuo, hæretici pleriq; omnes? Videbis, ſi quidē tua id noſſe intereſſe putes, de quib. in Bellarmin. lib. 1. de verbo DEI, c. 10. Sed horum quidam multo longiùs (neſcit enim eodem gradu conſiſtere temeritas) euecti, hoc etiam vnum, quod ſuperiores cōcedunt; huic libro detrahunt, omnem ſcilicet *hiſtoricæ veritatis authoritatem*. Nam Lutherus in Sympoſiacis, c. 59. audacter pronunciat, *hiſtoriam non eſſe ſed poeticum quoddam commentum Homerico, & Virgiliano ſimile.* vt ſcilicet, quemadmodum D. Chryſoſtomus oratione 11. & Metrodorus apud Tatianum oratione ad Græcos, nullum fuiſſe Troianum bellum, Hectora & Achillem nullum aſſerunt: ita nullam fuiſſe Iudith intelligamus. Nam concludens, *Idcirco*, ait, *mihi videtur Iudith eſſe Tragœdia, in qua oſtendatur, quem Tyranni exitum ſortiantur.* Ne tamen in conuiuiis tantum comœdias, tragœdiasq; agere, videatur Lutherus, ſimilia repetit Germanica præfatione in ſuam huius libri verſionem. niſi quod, pro Homero, & Virgilio, *parabolas euangelicas, Cantica Canticorum & Ioannis Apocalypſin* nominat, & addit; *videre ſibi hoc ipſum voluiſſe Poëtam innuere, dum, data opera, & temporum & nominum errata inſeruit, vt lectorem admoneret pro ſacro quodam ſpiritali commento habenda omnia* Sic eandem tenuit hiſtoriam Lutheranus ille Reineccius tom. 2. fol 13 & *tragicomœdiam* indigitat, fol. 7. Atque hi illi ſunt, de quibus in Onomaſtico ſuo Chytræus; *Alij*, ait, *crudeis* (impios & audaces dicere debuit) *exiſtimant librum Iudith Tragœdiam eſſe, ab aliquo pio & ingenioſo homine propoſitam, quæ doceret, duriter quidem affligi Eccleſiam DEI, & in extremas anguſtias redigi: ſed tamen mirabiliter contra Tyrannorum furores defendi & ſeruari.*

Dico tamen CANONICAM LIBRI HVIVS AVTHORITATEM ESSE. *Primò*, quia hunc librum tanquam diuinum citat S. Iacobus epiſt. cap. 2. verſ. 23. prout infr. cap. 8. exponam. *Secundo*, eundem *Synodus Nicæna in numero ſanctarum ſcripturarum legitur computaſſe.* His enim ipſis verbis, quibus vſus ſum, vtitur D. Hieronymus epiſtol. 111.

Defenditur Nicæni, de hoc libro, Concilij authoritas.

CAluinianus Wittakerus cap. 2. controuerſiæ 1. q. 1. grauiſſimum grauiſſimæ Synodi teſtimonium, multifariā eleuari nititur. I. *Graui*, ait, *admodū præiudicio, quòd prætermiſit libros perſtrinxiſſet Synodus, verbi gratia, Tobiam.* II. *Vbi legatur hoc, nō narrat Hieronymus.* III. *Synodus Laodicæna, quæ paulò pòſt Nicænam habita eſt; non reliquiſſet hunc librum in Apocryphis, ſi eum Synodus Nicæna Canonicum eſſe ſtatuiſſet.* IV. *Eraſmus rectè annotauit* (in præfationis, ſcil. huius cenſura) *ab Hieronymo non affirmari, approbatum hunc in Synodo Nicæna librum, ſed tantum dicere; legitur computaſſe.* V. *Non idem eſt, eſſe Cannonicam ſcripturam, & cōputari in numero ſacrarum ſcripturarum. Computātur enim in numero ſcripturarum, quæ cum ſacris ſcriptis leguntur ad ædificationem plebis etiamſi nō ad dogmatum confirmationē.* Sunt tamen multo hęc omnia infirmiora, q̄ vt tantam nobis authoritatē extorquere, vel vllā etiā nubeculā obſcurare debeant. Nā *ad primū* dico non omnia, q̄ controuerſia eſſe poſſunt,

possunt, vno in Concilio definiri, sed tantum, quę tunc proponuntur, & necessaria videntur. Multum interest an quidpiam damnes, anne verbo quidem attingas. & tamen etiam Tobiam ea in Synodo approbatum fuisse docuit Rupertus lib. 12. de diuin. off. cap. 25. vti prolegom. 5. in Tobiam notaui. *Ad secundum* dico, non narrasse S. Hieronymum, vbi legeretur, quia *in ipsamet Synodo* legebatur, licet iam non legatur; vti tomo 3. Illustrissimus Baronius ostendit. *Ad tertium*, vel ex hoc vno loco, & rationibus aliis, in Tomi 4. Appendice Reuerendissimus idem Baronius colligendũ ostẽdit; ante Nicęnum Concilium fuisse Laodicænam Synodum. *Ad quartum*. Parui apud doctos, grauesque homines ponderis est Erasmi temeritas, & ei vel solus ipsius Amicus, quem pręfatione in S. Augustinum vocat *apprimè doctum*; opponi potest, Ludouicus Viues. Scribit enim iste in 18. lib. Ciuit. cap. 26. hisce verbis; *Sanctus Nicenus conuentus inter sacrarum scripturarum volumina, & hunc librũ Iudith computauit*. Alioquin, & multo quidem plausibilius; ex eodem D. Augustini loco liceret colligere, Iudæos in Canone librum istum recepisse, quia nõ ait ipse D. Augustinus; *non receperunt*, sed tantum; *non recepisse dicuntur*. *Ad quintum*. plane idem est, *esse Canonicam scripturam*, & *cõputari in numero sanctarum scripturarum*. Nam quod in harum numero est, id, dum sacræ scripturæ numerãtur, simul etiam numeratur, & eius numeri pars est. Iam verò fatẽtur ipsi hæretici libenter D. Hieronymum epistola 110. per catalogum diuinarum scripturarum, intelligere numerum Canonicarum, cum ait: *Hebræos Tobiam de catalogo diuinarum scripturarum secuisse*. Cum ergo idẽ Hieronymus epistola 111. *in numero sanctarum scripturarum computatum* librum hunc ait, de vero earundem catalogo cur nõ loquatur? Neque vero libros, quos Apocryphos Hieronymus iudicat, eos *in scripturarũ numero* esse vsquam ait; licet bene quandoque dicat, *cum scripturis* aut *inter scripturas legi*. Et vero etiãsi duo illa idem apud D. Hieronymum alibi valerent, hic tamen nullo modo. quia disertim Iudæorũ sententiæ Nicænorum Patrum sententiam opponit. At Iudæi, vt suprà dictum est, hunc inter Hagiographos librum legebant, neque in sanctarum scripturarum catalogo computabant: contrà verò Nicæna Synodus computat. Hoc enim, quæ à D. Hieronymo ponitur aduersatiua particula, *sed*, indicat. adeo, vt hanc etiam causam dicat, cur sepositis, quibus arctabatur maximis, plurimisq; occupationibus, acquiescat Chromatio & Heliodoro, libri huius trãslationẽ exigentibus. Viden' bone Lector, quã frustrà, limpidũ alioqui Nicænæ authoritatis riuũ turbare lupus ille conetur? Duos tamen adhuc ei testes do, veterem vnũ, sed Catholicum: recentẽ alterum sed Wittakero ipsi concolorem. Prior est Rupertus loco citato. *Hæc duo*, ait, *volumina Tobiæ, & Iudith apud Hebræos non sunt in Canone, sed Nicenæ Synodi authoritate ad instructionem venerunt sanctæ Ecclesiæ*. Posterior est Dauid Chytræus in Onomastico antea citato; *Librum*, ait, *Iudith Chaldaico sermone scriptum à Synodo Nicenâ in numero sacrarum litterarum computatum, & à se versum esse, testatur Ieronymus Tom. IIII. fol. 9. D.*

Senis adhuc argumentis eadem Canonica libri huius authoritas comprobatur. simulquè D. Hieronymi sententia explicatur.

PRIMÒ igitur, vel duorum iam positorum ordinem potius tenendo; *Tertiò* probatur eadem libri huius authoritas quod alia etiam Concilia, quæ in Tobia prolegomeno 5. proposit. tertia citata, eundem Canonicum decernunt. *Quartò*, probatur ex Pontificibus ibidem citatis. *Quintò*, ex Ecclesiæ vsu, de quo ibidem. Nam in scripturarum Canonicarum ordine legere illum illa consueuit, vt in hebdomade quarta Septembris. *Sexto*, Patres in Canonicis eum libris numerant, & tanquam Canonicum citant D. AVGVSTINVS de doctrina Christiana, lib. 2. cap. 8. cui & de ipsa Iudith duo sermones, scilicet 228. de tempore, & 229. à quibusdam ascribuntur: ab aliis in Augustini Appendicem transferuntur, & veteri cuipiam bonoque Scriptori tribuuntur. vt vel hinc testium nostrorum crescat numerus. Quia verò & in Tobia ille è doctrina Christiana locus iam citatus, & in Machabæis citandus rursum erit, cum hic semel totum exscribam. *Totus*, ait, *canon scripturarum his libris continetur: quinque Moyseos, id est, Genesi, Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio, & vno libro Iesu Naue, vno Iudicum, vno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad regnorũ principia videtur pertinere: deinde quatuor Regnorum, & duobus Paralipomenon, non consequentibus, sed quasi à latere adiunctis simulque pergentibus. Hæc est historia quæ sibimet annexa tempora continet, atque ordinem rerũ. Sũnt alia tanquam ex diuerso ordine, quæ neq; huic ordini, neque inter se connectuntur, sicut est Iob & Tobias & Hesther & Iudith, & Machabæorũ libri duo, & Esdræ duo, qui magis subsequi videntur ordinatam illam historiã, vsq; ad Regnorum, vel Paralipomenon terminatam. Deinde Prophetæ, in quibus Dauid vnus liber Psalmorum: & Salomonis tres Prouerbiorum, Cantica Canticorũ & Ecclesiastes.* Cætera, quæ huc haud pertinent omitto. Secundus Pater esto S. ISIDORVS Originum lib. 6. ca. 2. vbi præter Canonicorum librorũ ordines tres, qui apud Iudæos fuerunt; ostendit esse in Ecclesia Christiana quartum, & in hoc esse Iudith. Rursum lib. 7. cap. 8. eam inter Prophetas collocat, & libro de vita, & morte Sanctorum, cap. 64. RABANVS lib. 3. de Inst. Cler. c. 7. & lib. 5. de vniuerso, c. 1. qui & in librũ hunc scripsit commẽtarium

tarium. *Tertullianus* de Monogamia, cap. vltimo. ORIGENES in cap. vltimum Iudicum. Nonnulli *apud* S. HILARIVM prologo in Psalmos, à quibus ipse nō dissentit CLEMENS Strom. 4. c. 6. sub finē. CHRYSOSTOMVS lib. de varijs in Matthæum, homil. 9. D. AMBROSIVS lib. 3. officiorum, cap. 13. epist. 82. & libro de viduis. PRVDENTIVS in Psychomachia pudicitiæ, & libidinis. S. FVLGENTIVS epistola 2. de statu viduarum *in veteri testamento*, librum istum collocat, & tāquam diuinæ scripturæ testimonium adducit laudatissimus Sancti huius discipulus FERRANDVS Carthaginiēsis libro ad Reginum de re militari, regula prima. IVNILIVS *Africanus*, de partibus diuinæ legis, lib. primo, fatetur *ad diuinam historiam* pertinere, & licet non pari cum alijs authoritate inter Canonicas scripturas ex Hebræorum sententia dicat; *eiusdem* tamen *ordinis* esse vult *cum Paralipomenis*, & *Iob*, & *Esdra*. Iam verò Paralipomena, Iob, & Esdras nonne Canonici? CASSIODORVS diuinatum lectionum, cap. 6. & ibidem BELLATOR apud eundem, ALCIMVS ad sororem, CHROMATIVS (quem D. Hieronymus præfatione in Paralipomena, temporis illius *doctissimum*, & *sanctissimum* dicit) in cap. 6. Matthæi. S. PAVLINVS Natali 10. picturas, quæ in religioso admodum templo visebantur, describens, prout etiam Tobiæ vltimo audiuimus; vno ita canit versiculo:

Ast aliam (picturam scilicet) *sexus minor obtinet inclyta* IVDITH.

SVLPITIVS in historia vocat *sacrum volumē, historiā sacram, diuinam*. ALREDVS in historia S. Eduardi Regis Anglorum. OTTO Frisingensis in prologo libri 8. *Deficiet me*, ait, *tempus enarrantem, si vniuersas sacræ scripturæ paginas, vtpote Ruth*, IVDITH, *Esdræ, Machabæorū percurrere velim, qui mystico sensu & deifica sapientia sunt grauidi*. ÆTHIOPICA etiam Ecclesia eundem recipit, & legit prout lib. 7. de emendatione temporum tradit Scaliger, de quo infrà. Sanctus etiam HIERONYMVS, cui vltimum idcirco locum reseruaui; cum, ante præceptam Concilij Nicæni sententiam, in opinione contraria fuerit; posteaquam illam didicit, hunc pro Canonico prorsus librum habuit. adeò vt, citra dubitationem vllam, cuiusmodi olim epistola 11. & in Hagæi cap. 1. adhibuerat; ipsam Iudith imitandam iam omnibus hac in præfatione proponat, eaque præfatio, post cæteras pæne omnes veteris testamenti præfationes, scripta, vt idcirco in illius epistolis ordinem libro, cuius præfatio est, conuenientem habeat, non tempori, quo scripta est. Sed in eadem tamen præfatione *duo* esse argumēta, inquit Wittakerus, *quibus hunc librum non esse Canonicum probare velit Hieronymus. Vnum est, quia apud Hebræos apocryphus est*. Verum iam dixi, ipsum Iudæis opponere Nicænos Patres, hisque potius suffragari. *Alterum, Chaldæo sermone scriptus fuit liber, & eius exemplaria valde vitiosa*. Quid inde? Idcirco scilicet è Chaldæo illa se correxisse profitetur. & nonne aliorum Canonicorum librorum vitiosa itidem exemplaria, idem crebro inculcat epist. 107. 108. & 109? & in Isaiæ cap. 14. prophetiam per librum istum exponit. *Potest*, ait, *& in Assueri temporibus intelligi, quoniam occiso Holoferne, hostilis ab Israel, cæsus est exercitus*. Absque omni vero ambage idem Sanctus epistola 140. *Ruth*, ait, *& Hester & Iudith tanta gloriæ sunt, vt sacris voluminibus nomina indiderint*.

Sed iam authoritati libri huius probandæ argumentum *septimum* sit, quod noui isti Comœdi, fabulæ suæ ne vnum quidem authorem laudare possunt, eamq; fabulam non solum, quos adduxi; Patres explodunt, sed ipsi etiam Iudæi, qui, vt supra dictum est, historiam censuerunt. Nec desunt, qui ipsum *historiæ* nomen, quod ab his detrahitur, expressè vsurpent, vt D. Hieronymus hac præfatione, & epistola 9. Chromatius & Isidorus locis citatis. Sunt hæc D. Hieronymi epistola illa 9. ad Saluinam verba; *In priora te extendas, habēs tui ordinis, quas sequaris*, IVDITH *de Hebræa historia: & Annam filiam Phanuelis de Euangelij charitate, quæ diebus & noctibus versabantur in templo, & orationibus atq; ieiunijs thesaurum pudicitiæ conseruabant*. E quibus verbis intelligi & illud potest, cur pudicitiæ hostes Comœdiam hic, quam historiam malint. Attamen ipsum etiam totum historicę narrationis filum; tota rerum series & connexio, ipsum denique libri huius de Iudith vita, processu, morte, dieque festo extremum historiā esse clamat. Numquid enim festus apud Hebræos, in Tragœdiæ fictæ memoriam, dies ageretur? *Octauum argumentum* est, quod hæreticorum, contra tanti Concilij, & tot veterum authoritatem, argumenta, & pauca, & infirma sunt.

Hæreticorum contra Iudith argumenta ponuntur, soluuntur.

PRIMVM est, quòd sit temporis explicatio difficilis. Hoc enim Lutherus, in sua præfatione, præcipuum sibi telum esse fatetur. *Secundum*. Bethuliæ vrbs nusquam nota Lutherus ibidē. *Tertium* Wittakeri & Iunij. Hanc historiam non attingit Iosephus. *Quartum*, nomina poëmati apta sunt. *Quintum*, authoritas D. Hieronymi, Athanasij, & Ruffini supra citati, & addi è recentioribus possunt Carthusianus, & Caietanus sub finem Hester. Ad *primum*, postea capite 1. Tantum hic obseruandum, si ob difficiliorem temporis calculum, historiam negare liceret; futurum profectò, vt omnium pœnè diuinorum librorum labefactetur authoritas. Quanta enim Chronologiæ in omnibus difficultas? Norunt eruditi. inter quos, vel ob hoc solum argumentum, numerari à Chytræo Lutherus non debuit. *Ad secundum*: Elias in Tisbi eodem modo contra CHRISTVM Dominum argumentatur, dicens, Nazareth nusquam esse. Vbi verò Bethuliæ sit, dicam postea cap. 6.

Ad

Ad *tertium*, non attigit Iosephus: sed nec reiecit. Authores interdum quippiam omittunt, aliumque in locum reseruant, quemadmodum pulcherrimam de Onia historiam non in Antiquitatibus, sed in libello de ratione idem Iosephus exposuit, vti etiam hæreticorum gregalis notat Reineccius. Et vero lib. 10. cap. 3. de iis, quæ ad Assyriorum, & Medorum imperium spectarent; alibi se dicturum idem Iosephus pollicitus est. Quid? quod nobilissimam verissimam, à Prophetis Apostolisque testatissimam Iob historiam, idem Iosephus ne verbulo quidem vno vnquam attigit? Ad *quartum* dixi in Tobia prolegom. 5. argum. hæret. 4. Ad *quintum*, quia vt sub quarti huius prolegomeni initium dicebam; citat Diuus Hieronymus Ecclesiam; respondet Catharinus, ab Hieronymo *Ecclesiæ nomen* pro plebe, seu inferioribus accipi, vt Actorum 20. non pro Episcopis aut doctoribus, vt Matth. 18. accipitur. At num è vulgo Diuus ipse Hieronymus? Diuus Athanasius? Rectiùs Sixtus Senensis lib. 8. Bibliothecæ, de illius temporis Ecclesia, quo dubitare de libro isto licebat, loqui S. Hieronymum respondet. ante, scilicet, Concilium Nicænum, vel certè post idem Concilium, prout quidem ipse Hieronymus existimabat, antequam illud, vt suprà dixi, legisset, quemadmodum Diuus Augustinus de sua ipsius ordinatione, iam ordinatus ex eodem Concilio didicit, quod antea nesciebat, vt scribit ipsemet epist. 110. & de eo Possidius cap. 8. vitæ. De S. Athanasij Synopsi, eiusne sit à quibusdam dubitatur; si tamen eius est; ante Nicænum Concilium scripta videtur, vti de Laodicæno Concilio dictum. Ruffinus in pluribus errauit, vt ostendit Diuus Hieronymus libro contra ipsum. *Recentiores* illi minus ad posteriorem Diui Hieronymi sententiam attenderunt, quemadmodum ipse scilicet Hieronymus initio Nicænæ Synodi iudicium minus perspexisset. Adiiciam ex citata Lutheri præfatione argumentum, si tamen hoc nomine dignum est, vnicum. *Iudith gesta, e probatis*, ait, *certisque historiis probari non possunt*. Quomodo ergo vera? Responderi posset ex iis, quæ de Iosepho paulò antè dicta sunt. Sed à Luthero quæro, è quibusnam probatis historiis probari hanc vellet: sacris, an prophanis? si è sacris, non erit Ruth, non Esther, non magna ex parte Iudicum liber Canonicus. Nam & hæ historiæ, quibus ex historiis Canonicis probantur? Si è prophanis; par adhuc ratio. Prophanorum enim scriptorum, quis Iosuæ, Othonielis, Gedeonis, aliorumque Iudicum, & Ruth, & Saulis & similium meminit? Ineptè igitur hoc ipsum ab illo exigetur. Aptissime siquidem cùm ad alia, tùm ad hoc ipsum, quod in manibus est, Diuus Hieronymus in Ezechielis caput 26. *Probare*, inquit, *possumus multa dici in scripturis facta, quæ in Græcis voluminibus non inueniantur: nec debere nos eorum authoritati acquiescere, quorum perfidiam, & mendacia detestamur*. Et de hac ipsa historia Sulpicius, quasi ante oculos ipsum iam Lutherum videret; *Cæterum*, ait, *illud nemini mirum esse oportebit, quod scriptores sæcularium litterarum, nihil ex his quæ sacris voluminibus scripta sunt, attigerunt*, DEI *spiritu præualente*.

PROLEGOMENON V.

Quænam vtilitas.

D. Hieronymus præfatione in Sophoniam; *Iudith*, ait, *& Esther in typo Ecclesiæ & occiderunt aduersarios, & periturum Israël de periculo liberarunt*. Dum verò hunc in librum præfatur; *Accipite*, ait, *Iudith viduam, castitatis exemplum, & triumphali laude perpetuis eam præconiis declarate. Hanc enim non solum fœminis, sed & viris imitabilem dedit, qui castitatis eius remunerator virtutem ei talem tribuit, vt inuictum omnibus hominibus vinceret, & insuperabilem superaret*. Sed, in Germanica libri huius præfatione, Lutherum sibi ipsi pœnè repugnantem audiamus. *Est*, ait, *liber pulcher, bonus, sanctus, vtilis, à nobis Christianis bene legendus. Verba enim, quæ hic personæ loquuntur, intelligenda sunt tanquam quæ loquatur sanctus Poëta vel Propheta ex Spiritu sancto, qui eiusmodi personas in theatro suo proponit, per easque nobis concionatur*. Et in Principio; *Si Iudith gesta, possent è probatis certisque historiis probari, liber sane esset nobilis, & dignus, qui in Bibliis esse deberet*. At hoc in sacrorum librorum nobilitate necessarium haud esse, iam dictum est. Si tamen qui librum laudent, boni authores requiruntur, an superiori prolegomeno parum multi, parumque nobiles allati?

PROLEGOMENON VI.

Quinam Interpretes.

SCRIPSIT in hunc librum olim 7. libros BELLATOR antea citatus. Hodie præter Lyranum, Hugonem, & Carthusianum vnus paulò vetustior superest Rabanus, qui, ad Iuditham Imperatoris Ludouici coniugem, allegoricam expositionem scripsit. Tropologicam persecutus est more suo Petrus Bertorius lib. 18. moralitatum. Extat Gerardi Lorichij Epitome, &, apud Gesnerum, Iacobi cuiusdam Zigleri Landaui mihi nondum visa expositio.

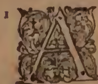
PROLEGOMENON VII.

Quis libri huius ad Biblicos alios ordo, & quæ partitio?

ATHANASIANA Synopsis, Diuus Augustinus libro 2. de doctrina Christiana, cap. 8. Cassiodorus diuin. lect. cap. 6. alij librum hunc Estheris libro subiungunt. Sed, Tobiam inter & Estherem, rectè in Bibliis nostris collocari, temporis disputationes partim in Tobia iam habitæ, partim in hoc & Esthere habendæ commonstrabunt. Senensis verò lib. 1. ait, Græcos in 60. capita librum hunc diuidere. Latini 16. habent, Rabanus 22. Ego tres in partes partior. *Prima*, Iudæorum periculum proponit, vsque ad caput 8. *Secunda*, liberationem à cap. 8. vsque ad versum 9. capitis 15. *Tertia*, quæ liberationem hanc secuta sunt.

PRIMA LIBRI PARS.

CAPVT PRIMVM.

1 *Arphaxad itaque rex Medorum subiugauerat multas gentes imperio suo & ipse ædificauit ciuitatẽ potentissimam, quam appellauit Ecbatana.*

2 *Ex lapidibus quadratis & sectis: fecit muros eius in latitudinem cubitorum septuaginta, & in altitudinem cubitorum triginta, turres verò eius posuit in altitudinem cubitorum centum.*

3 *Per quadrum verò earum latus vtrumque vicenorum pedum spatio tendebatur, posuitq; portas eius in altitudinem turrium.*

4 *Et gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum.*

5 *Anno igitur duodecimo regni sui: Nabuchodonosor rex Assyriorum, qui regnauit in Niniue ciuitate magna, pugnauit cõtra Arphaxad, & obtinuit eum.*

6 *In campo magno, qui appellatur Ragau, circa Euphratem, & Tigrin, & Iadason in campo Erioch regis Elicorum.*

7 *Tunc exaltatum est regnum Nabuchodonosor, & cor eius eleuatum est: & misit ad omnes, qui habitabant in Cilicia, & Damasco, & Libano.*

8 *Et ad gentes quæ sunt in Carmelo, & Cedar, & inhabitantes Galilæam in Campo magno Esdrelon.*

9 *Et ad omnes qui erant in Samaria, & trans flumen Iordanem vsq; ad Ierusalem, & omnem terram Iesse, quousque perueniatur ad terminos Æthiopiæ.*

10 *Ad hos omnes misit nuncios Nabuchodonosor rex Assyriorum:*

11 *Qui omnes vno animo contradixerunt, & remiserunt eos vacuos, & sine honore abiecerunt.*

12 *Tunc indignatus Nabuchodonosor rex aduersus omnem terram illam, iurauit per thronum & regnum suum quòd defenderet se de omnibus regionibus his.*

COMMENTARIVS.

SVNT capitis huius, partes duæ. In priore ostenditur, quemadmodum Arphaxado Medorum Regi bellum inferat Assyriorum Rex Nabuchodonosor. in posteriore, quemadmodum populus alius pluribus. Et verba quidem contextus nuda si spectentur, commentario vix vllo indigent. in ea tamen ipsa, si vel modicè inquiratur, difficultatum ilicò seges exsurgit, de quibus, vt in Tobiæ libro adhuc feci, agam deinceps.

QVAESTIVNCVLA PRIMA.

Cur, in libri huius principio, statim dicitur, itaque?

HOMILIA secunda in Ezechielem Diuus Gregorius, eius libri principium, exponens. *Prima*, inquit, *quæstio nobis oritur, cur is, qui nihil adhuc dixerat, ita exorsus est, dicens. Et factum est in tricesimo anno? E*T *namque sermo coniunctionis est: & scimus, quia non coniungitur sermo subsequens, nisi sermoni præcedenti. Qui igitur nihil dixerat, cur dicit: Et factum est, cum non sit sermo, cui hoc, quod dicit, subiungat?* Eodem & ego modo cum ad connectendum, & aliud ex alio colligendum particula, *itaque*, adhibeatur, quomodo ab ea iste liber incipit? Cum quo per eam priori prima eius sententia coniungitur, aut è quo colligitur? Sane verò, quia & Machabæorum liber primus, & in Hebræo textu Exodus, Leuiticus, Numeri, Iosue, Iudices, aliique diuinarum litterarum libri complures ab istiusmodi voculis incipiunt, & ea litterarum istarum maiestas est, vt vel minimus in iis apex præteriri,

[illegible] non debeat, dicam, cur id [illegible] Opinor, meo quidem sensu, propheticarum [illegible] Ribera, Hebrææ linguæ [illegible], vt particulæ &, nullo interdum [illegible] [illegible] officio fungatur, sed redundet. Similiter & in Hebrææ Grammaticæ parte 4. cap. [illegible] Bellarminus, [illegible] *copulatiuæ significantes ET, ATQVE, AVTEM, sæpe [illegible] præponuntur ad initia [illegible] vel sententiarum, ornatus gratia.* Posset tamen in istis etiam initiis propria illa vel copulandi vel continuandi vis retineri, idque duorum modorum alteruttro. [illegible] est, quem loco citato [illegible] S. Gregorius; vt per huiusmodi [illegible] vincula deuinciatur exterior [illegible] oratio cum interiore illa oratione, quam animi author idem videat vel audiat. Fit enim nonunquam, vt [illegible] ipse inter [illegible] quispiam loquatur, vel alium quasi loquentem videat: tumq; subitò [illegible], quæ huic eius cogitationi respondeat; vocem prorumpat, & hæc illi connectatur, quæ [illegible] [illegible] non aures vel [illegible] extrinsecus percussit. Ita enim, secundum litteratorum lectionem, incipit elegia 17. Propertius:

Et merito quoniam potui fugisse puellam.
Nunc ego desertas alloquor alcyonas.

Et Ouidiana Canace:

Si qua tamen [illegible] errabunt scripta lituris.
Oblitus a dominæ cæde libellus erit.

Suntque huic generi assimilia in Tullianarum epistolarum initiis hæc: *Tu igitur. Tu vero. Ego vero. [illegible].* Modus *alter* est, vt cum scripto alio, quod istud [illegible] quo de agitur, antecessit, hæc connectat. Atque mihi ad omnia pœne sacrorum, in quibus historia est; librorum initia modus hic pertinere videtur. Vel enim cum iis Bibliorum libris, qui extant iunguntur, vt Exodus, Leuiticus, alij: vel cum publicis Israëlitici populi monumentis, è quibus ij excerpti. Est enim sciendum, fuisse in Oriente moris, vt à certis constitutisque hominibus publica populorum gesta litteris mandarentur, studioseque custodirentur, vti contra puerilem Græcorum historicorum ætatem de Ægyptiis, Chaldæis, & Phœnicibus docet libro 1. in Appionem Iosephus, qui [illegible], *publicas descriptiones* appellat, tandemque idem de Israëlitico suo populo testatur, dicens; [illegible] Φιλτοῦς τῶν [illegible]. *Hoc*, ait, *publicarum descriptionum munus sacerdotum principibus & prophetis demandarunt.* quin & addit istiusmodi commentarios ad sua vsque tempora conseruatos. Legendum enim apud ipsum [illegible], non ὡς [illegible] τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Atque hanc scribendi rationem imitati etiam postea sunt Romani, vti testes Tranquillus, Plinius, Tullius. *Ab initio*, inquit iste lib. 2. de Oratore, *rerum Romanarum, vsque ad P. Mutium Pontificem Maximum, res omnes singulorum annorum mandabat litteris Pontifex Maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscendi, ij qui etiam nunc annales maximi nominantur.* Et primo de Legibus, Atticum *Pontificum Maximorum Annales* citantem inducit. *Cæterum*, ait præclaritione in Iosuam Masius, *priscis temporibus, apud Ecclesiam fuisse diaria & Annales, in quibus res gestas, vt quæque notatu dignissimæ & ad doctrinæ sacræ propagationem vtilissimæ videbantur, continuata serie inscribebant ij, qui quoque tempore eleganti eruditione, pietateque præstantes in populo* D E I *viuebant; satis docent cum alia, quæ [illegible] laudantur, quamuis iam interciderint, Regum historia, tum liber bellorum Domini, & liber [illegible], in quo & Iosuæ nostri, & Samuelis, Saulisq; gesta fuisse conscripta certum est. Quin ipsæ sacræ litteræ* (Num. 21. ver. [illegible]) *eos tales annalium siue diariorum scriptores hammoschelim appellant, hoc est, argutos, scitos, facetosque homines, & subtiles ac elegantes scriptores. Maschal enim dicendi scribendique genus est vrbanum, ingeniosum, [illegible], elegans. Nimirum isti res omnes, quæ memorabiles vsquam, in cœtu* D E I, *eueniebant, [illegible] [illegible], partim ligata oratione, alias soluta consignabant.* Ex hisce igitur tabulis, publicisque Commentariis nonnulla interdum excerpta, vel certè ita conscripta, vt in vnum cum illis corpus compingi, iisdem adiungi possent; supersunt. & ea per *&, itaque*, similesque connexionis voculas inchoantur, quemadmodum & omnes omnino Gorionidæ Iosephi libri.

QVÆSTIVNCVLA II.

Num, ante vel post captiuitatem Babylonicam, libri huius historia contigerit?

ANTE *captiuitatem* Babylonicam contigisse asserunt nonnulli, sed bifariam. Vel enim certum ante captiuitatem illam tempus nullum desiniunt, vel desiniunt. Illi sunt, Canus lib. [illegible] de locis Theologicis cap. 6. & Catari[illegible] in Monarchia secunda. Hi vero sunt triplices, Nam Genebrardus lib. 2. [illegible] in Sedeciæ Regis tempora eam historiam coniicit. Iohannes Benedictus & [illegible] ipsum Tiglensis in Iosiæ; noster vero Bellarminus lib. [illegible] de verbo D E I, cap. [illegible] in Manassæ. [illegible] *captiuitatem* vero eidem historiæ tempus tribuunt alij, sed *sextupliciter*. Primo enim Zonaras [illegible] ad Nabuchodonosorem magnum eam reuocat: *ad Cambysen* vero bene multi: Eusebius in Chronicis, [illegible], & libro de sex ætatibus, Rabanus hunc locum, sed in [illegible], Glycas parte [illegible] Annalium, Otto Frisingensis lib. [illegible] cap. [illegible] Suidas verbo *Olofernes*, historia scholastica, Lyranus in

Tobiæ fine, Hugo Cardinalis hoc loco, itemque Carthusianus, Iohannes Toledo lib. 1. de tempo-
ris, cap. 2. pār. 2 lib. 3. cap. 3. part. 1. & secundum quosdam, tertio tantum, Cornel. loco citato, Philo
ille Pseudophilus. *Tertio* Diuus Augustinus lib. 18. Ciuit. cap. 26. cum de tempore a Cyro ad Darium
vsque ageret, *Per idem, ait, tempus etiam illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Iudith, quem sane in ca-
none scripturarum Iudæi non recepisse dicuntur.* Iohannes [illegible] Diuus hic Augustinum in-
telligit, quasi diceret *per Cyri tempus*, cum potius à Cyro vsque ad Darium tempus, vt dixi, [illegible]
nat. Sicque, vt recte aduertit loco citato Bellarminus, à superiore via sententia differat. [illegible]
ad Xerxis æuum eandem historiam traducunt Suidas verbo *Iudith*, Iulius Africanus apud eundem
Suidam, Ribera in caput 2. Nahum. *Quinto* Darij Hystaspis tempus Mercatori magis placet, nec
non Philoni, prout ipsum alij exponunt. *Sexto* denique Artaxerxis Ochi tempore totam hanc hi-
storiam accidisse scribit in historia sua Sulpitius.

I. *Opinionum ego istarum, quæ post captiuitatem huic historiæ tempus quærunt, nulli assentior* [illegible]
Hierosolyma tum nulla erant, vel ita paulatim reædificabantur, vt contra [illegible]
haberet Esdræ 1. cap. 4. & 5 libro 2. cap. 4. Templum etiam tum vel prostratum iacebat, vel non
nisi sensim excitabatur, vt ex eisdem locis, & Aggæi 1. perspicuum. Deinde sub extrema Persicæ
monarchiæ tempora, licet aliquo iam modo & Hierosolyma & templum restituta erant, quemad-
modum, quæ de Alexandro magno contra Darium tendente, Hierosolymamque veniente do-
cet apud Iosephum lib. 11. cap. 8. historia: nihilominus tamen nullus tum Eliachim erat Pontifex;
Assyriorum sceptrum conciderat: Medorum regnum Satrapia iam erat; omnia denique sub Per-
sarum Monarcharum ditione atque dominatu tenebantur. At verò infra cap. 4. vers. 2. & 6. cap. 11.
vers. 9. cap. 16. vers. 22. stat templum, vigent Hierosolyma, Pontificatum gerit Eliachim. [illegible]
Assyriorum rex adhuc est: Niniue triumphat: Media regni adhuc dignitatem & [illegible]
tentis obtinet. E contrario Babyloniorum hic Regum nulla mentio. [illegible]
tio in Græco & cap. 16. in Latino, sed tanquam obscuræ adhuc regionis, & quam [illegible]
adhuc Assyrius.

II. *Ante captiuitatem omnia hæc euenisse opinor, non tamen Sedechiæ temporibus.* qui cum [illegible]
& calamitatibus Sedechiæ regni principio exhausta esset & Iudæa & [illegible] 4.
Reg. 24. & ipse anno regni sui nono Hierosolymæ circumsessus, tandemque miserrime captus fue-
rit, ipsumque à Nabuzardan templum incensum ibid. cap. 25. quomodo in illud tempus congruet
quod hic infra scriptum est cap. 16. vers. 30. *in omni spatio vitæ eius* (Iudith) *non fuit, qui perturba-
ret Israel: & post mortem eius annis multis.* Et quomodo Nabuchodonosoris annus [illegible]
de quo hic cap. 2. vers. 1. vel etiam decimus octauus, qui in Græco est eodem cap. 2. [illegible]
Sedechiæ annis explanari poterit 4. Reg. cap. 25. & Ieremiæ 52? Nam cum Sedechias [illegible]
perit anno eius nono, & annus eiusdem decimus dicatur ab Ieremia vers. 1. Nabuchodonosoris
decimus octauus, nonus vero illius vndecimus, huius fit decimus nonus 4. Reg. cap. 25. [illegible]
ne secundum Græcorum hic positum numerum, Hierosolymam altero [illegible] Na-
buchdonosor, [illegible] Iudæos molitetur? Nunc [illegible]
calculum anno Sedechiæ quinto bellum auspicaretur, & quarto [illegible]
diuturnior Iudæis pax & requies nulla esset.

III. *[illegible] omnium historia huius gestu accommodatum.* Etenim [illegible]
& vitam [illegible] quo tempore viguit D E I cultus vel maximè [illegible]
[illegible] sub extremum vitæ, ideo contra Ægyptium Regem, Regi Assyrio [illegible] post
4. Reg. cap. 23. vers. 29. ne tantam [illegible] à Iudith acceptam cladem [illegible] vellet. Ac-
cedit, quod [illegible] 4. Reg. cap. 22. vers. 1. [illegible]
[illegible] non a Rege puerulo, sed à Pontifice [illegible]
[illegible] Iosiæ apud Assyrium Regem [illegible]
& [illegible]
Regi Ægyptiorum Assyrio bellum inferenti [illegible]
rium fore, vt Iudith cum Holoferne [illegible]
minus. Cum enim annos [illegible] cap. 16. vers. 28. postquam [illegible]
eius vita, imo & post eius mortem, [illegible] ibid. vers. 30. [illegible]
to principio, tranquille [illegible] annos 50. [illegible]
numero sint, quot residui eius vitæ anni [illegible]
residuos vitæ annos [illegible] 20 [illegible]
is [illegible] computationibus. [illegible] 72. [illegible]
Iosiæ [illegible] vitæ & post [illegible] 25. [illegible]
subducuntur, qui [illegible] 80. [illegible]
crib. At [illegible] Quomodo [illegible]
Alterum [illegible] erat [illegible] 4. Reg. 23. vers. 4. [illegible]
est Eliachim cap. 4. vers. 5. & [illegible] cap. 15. vers. 9. appellatur. [illegible]
[illegible] Iudith [illegible]
[illegible]

[illegible]. Pontificem verò Iosiæ tempore fuisse Helciam non in eius regni principio, [illegible] bellum [illegible], sed annis aliquot postea. Siquidem 4. Reg. cap. 22. [illegible] *Anno autem octauodecimo Regis Iosiæ, misit Rex Saphan filium Aslia [illegible] scribam templi Domini, dicens ei: Vade ad Helciam sacerdotem magnum.* Sed de his iterum opportunius postea.

IV. *[illegible], Manasse tempus postea quam Babylone reditt*, 2. Paralip. [illegible] quia cum sententiæ aliæ [illegible], præsertim, quæ Iosiæ tempore [illegible] refutatæ sint, [illegible] Manassæ illo redito, vsque ad Iosiæ finem [illegible] hæc sententia commodius [illegible] illud tempus, quod [illegible] Iudith scripturæ cap. vii. v. 40. [illegible] explicat. *Deinde*, quia, vt [illegible], valde [illegible] posterior Manassæ pietas, Eliachimi Pontificatus, aliaque circumstantiæ. *Tertiò*, quia eidem opinioni subscribit noster Pererius in Danielem [illegible], imo & qui Bellarmino bellum, sed [illegible] & viribus indixit, Whittakerus loco citato, id, quod hactenus a Bellarmino [illegible], *videtur*, ait, *multo probabilius, quam quod alij opinantur.* [illegible], tum apud Medos, qui Ecbatana, [illegible] potentissimus erat Deioces: [illegible] Tobiæ vltimo capite monstratum est, [illegible] nondum erat [illegible] etiam Hierosolymis [illegible] templum destructum & [illegible] erat. *Postremò*, quia quæ [illegible] contra possint, expediunt [illegible] commodè omnia. Sunt autem apud Whittakerum ea duplicia. *Quædam* [illegible], quæ sibi iam ipse obiecerat Bellarminus, & dissoluerat. Whittak enim verò, vt [illegible] alia, omnia argumenta obtruditur; [illegible] neque [illegible] tamen, quia [illegible] non potest solutione a non [illegible] expugnat, sed ne oppugnat quidem. Huiusmodi est, cur in [illegible] Iudæorum Regum tantum silentium, quomodo [illegible] paulò ante Iudæi ex dispersione reuerti, quomodo iidem in Græco templum [illegible], de quibus omnibus eo loco quæsitum erunt; dicetur. *Alia* verò sunt, quæ Martyr ipse [illegible], & ea, ne in vnam omnia quæstiunculam compingamus; postea cum res tulerit, afferentur: & quidem eius ipsius verbis. Nunc illud, contra Lutherum antea Prolegomeno tertio citatum, tantummodo notemus, temporis, in quod historia ista inciderit, difficultatem tantam non esse, [illegible] vt illud nequeat, quin verò [illegible] admodum non vnum, sed duo, vti vidimus, tempora proferri, Iosiæ scilicet, aut eius aui Manassæ.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quis Nabuchodonosor hic?

Ex Superiore quæstione liquet ferè, quæ authorum variorum sententia sit. Nam ex iis, qui ante Babylonicam captiuitatem gesta hæc fuisse opinantur, alij eum ipsum Nabuchodonosorem, qui Iudæ Reges vltimos, ipsamque Hierusalem cepit, esse censent, vt Zonaras & Genebrardus. [illegible] alium hoc ipso priorem, & hunc alio nomine dictum putat loco citato Bellarminus Merodach Baladan, de quo 4. Reg. c. 20. v. 12. Is verò, qui victoriam istam captiuitate illa posteriorem volunt, Nabuchodonosor hic est Persarum Regum aliquis, Cambyses, Darius Hystaspis, Xerxes, Artaxerxes Ochus. Quæ mihi videntur sunt hæc.

PRIMVM. *Non fuit iste Nabuchodonosor idem ille, qui Hierosolymam, eiusque Reges cepit.* 4. Reg. c. 24. & 25. quia iste noster bellum aduersus Occidentis partes, in quibus & Iudæa fuit; anno regni sui decimo tertio suscipit, [illegible] decimo octauo. Sed qui Hierosolymam cepit Nabuchodonosor, regni sui principio contra Ioakimum Hierosolymorum Regem [illegible] cum exercitu ascendit, 4. Reg. 24. v. 1. & [illegible] Ioakimus, ab eoque [illegible], iterum [illegible] Nabuchodonosor, ibid. v. 12. deinque Nabuchodonosor anno regni sui octauo Ioakimi filium Ioachimum Regem Babylonem captiuum abduxit ibid. vers. 12. Sedechiam Regem constituit, qui & septem vel [illegible] annos in fide mansit. Sed [illegible] Nabuchodonosor [illegible], 2. Paralip. 36. ver. 13. ille ira furoreque ardens, rursum anno regni sui decimo septimo aduenit, Hierosolymam obsedit, eaque decimo nono potitus est, 4. Reg. 25. v. 8. Quomodo ergo hic cap. 2. vers. 1. vel anno Latino textu anno regni sui decimo tertio, [illegible] Sedechias, vel cum Græco, anno 18. dum Hierosolymam [illegible] Iudæos bellum [illegible] alio Sedechiam defecisse, [illegible] Nabuchodonosorem anno decimo tertio, qui Sedechiæ regni [illegible] contra Occidentis [illegible], quæ plures, post Iudithæ [illegible] Iudicum [illegible] vers. 10. [illegible] Assyriis, [illegible] annis, qui [illegible] Sedechiæ [illegible] & [illegible], qui [illegible] Nabuchodonosor, [illegible] verba hæc applicat: *[illegible] vita eius, non fuit, qui perturbaret Israel & post mortem eius annis multis.* [illegible] Nabuchodonosor Niniue imperabat, vt cap. 1. vers. [illegible] dicitur. [illegible] ille, [illegible] postquam Niniuen prout in Tobiæ capite postremo dictum est, euertisset, Babylone [illegible], quemadmodum [illegible] Pererij noster, quem libro 1. in Danielem [illegible] plenius [illegible]. [illegible] Babylone [illegible], quod Danielis cap. 4. Daniel ipse interpretatus est. [illegible]

statu totos septem annos permansit. Et verò exactis iis, nono post somnium anno, ipse & menti & regno restitutus est: neque ita multo post, mortuus.

ALTERVM. *Non fuit Persarum Regum, post captiuitatem Babylonicam, vllus.* Nam primo [illegible] iam est, ante captiuitatem contigisse hæc. Posteriorum igitur Regum nullus est. Diuersa [illegible] de singulis argumenta proferri possunt. Cambyses [illegible] annos non regnauit, vt ait lib. 3. Herodotus, Iosephus lib. 11. cap. 2. vel certè tantum octo, vt vult in Chronicis Eusebius. [illegible] iam decimumtertium regni annum attingit cap. 2. Idem Cambyses & Darius [illegible] regiones, Ciliciam, Damascum & Palæstinam iam possidebant, 1. Esdræ 4. & 5. itemque Xerxes & Ochus, vt ex Iustino, Diodoro, aliisq; perspicuum. Videri possunt [illegible] & Bellarminus locis indicatis.

TERTIVM. *Non fuit etiam Merodach Baladan.* Hic enim Babylonis rex erat, 4. Reg. 20. v. 12. Isa. 39. ver. 1. Nabuchodonosor verò, quem quærimus, Niniuitarum monarcha erat, cap. 1. vers. 5. Dices; fortè & Babylonis & Niniuæ Rex simul erat. Sane ista Genebrardo [illegible]: *Damitu Assyrius, Merodac Babylonius tenuit monarchiam.* Absurdum tamen. Nondum enim ad Babylonios Assyriorum Imperium translatum erat, vt Tobiæ [illegible] capite [illegible] est. Deinde cum Merodach iste Babylonius ad Ezechiam legatos mitteret, vel viuebat adhuc Niniuæus Sennacherib, 4. Reg 19. ver. 36. Isaiæ 37. ver. 37. vel certè regnabat iam ipsius filius Assaraddon. ibidem ver. 37-38. Ad hæc Merodac iste, omnino vt lib. 4. Regum [illegible], esse ille videtur, qui apud Ptolomæum in Almagesto Mardokempadus dicitur. Atqui Babylonius est, & Nabonassari, à quo Astronomicarum obseruationum calculum ducit idem Ptolemæus, filius. Solent verò Astronomi à Babylonis, non Niniuitis astrorum obseruationes petere. Dominorum porro à Merodacho Assyriorum, quod vllum vsquam vel obscurissimum vestigium? An quod nulla deinceps in scripturis mentio Assyriorum Regum fiat, sed Babylonis tantum? Ita disputant eruditi [illegible]. Sed hoc ipsum primò nego quia clare Niniuitam hoc loco Nabuchodonosor proponunt, & 2. Paralip. 33. ver. 11. *Superinduxit eis principes exercitus Regis Assyriorum, ceperuntque Manassem, & vinctum catenis atque compedibus duxerunt Babylonem.* Dilucide profectò Rex adhuc Assyriorum hic [illegible] quidem eiusmodi, cui tanquam maiori subditus esset Babylonius, cum ab illius [illegible] Babylonem tanquam in vrbem regno illius parentem ducatur captiuus Rex. quemadmodum idem etiam innuit scriptura, 4. Reg. cap. 17. vers. 24. *Adduxit Rex Assyriorum de Babylone, & de Cutha.* Idemque multo verius, quam quod lib. 5. de emendatione temporum ait Scaliger per Babylonem, [illegible] Babyloniam. in cuius regionis partem dominaretur Assyrius. Quanquam si Babylonia etiam intelligeretur, adhuc Rex Assyrius à Babylonio tamen distinguendus erit, eoque adhuc esset potentior, cum eius regionis partem occuparet. Ad hæc Assyriorum deinceps nomina [illegible], qui, post Iuditha victoriam, nihil deinceps amplius contra Iudæos tentarunt. quin eius [illegible] aliisque opportunitatibus vsi Babylonij, opes ipsi suas augere, Assyriorum paulatim [illegible], tandem verò ipsorummet imperium arripere, ipsamque imperij arcem & Metropolim Niniuem inuadere, atque delere, vti Tobiæ capite vltimo, quæst. 3. & 4. [illegible] fuit. Et sane quemadmodum Assyriorum Reges tam multi, qui apud Eusebium in Chronicis referuntur, ante Phul, 4. Regum 15. vers. 19. non nominantur: ita eorum extremos [illegible] quid mirum?

QVARTVM. *Fuit iste Nabuchodonosor Assarradonis liberorum quispiam.* Cum enim, vt hactenus probatum; Assyrius fuerit, & quidem post Sennacheribum occisum, [illegible] Manasse libertatem, & ante Nabuchodonosorem magnum, necessariò dicere habemus vel Sennacheribi filium Assaradonem fuisse, vel huius ipsius filium. Cum enim à Sennacheribi cæde, fuga [illegible] ad Manassæ principium & medium, anni non ita multi [illegible], vt ad Assaraddonis nepotes progrediamur, necesse haud videtur. Ipse tamen Assaraddon esse Nabuchodonosor [illegible] non potest, quia, vt sæpe iam repetitum, ad bellum [illegible] est regni anno 17. vel 18. sed à Sennacheribi fuga & parricidio, vsque ad Manassem, anni [illegible]. Deinde antequam caperetur, annos aliquot regnauit, [illegible] & crudelitatem [illegible] Manasses, 4. Reg. 21. tum captus & [illegible] Regis vrbe Babylone [illegible], 2. Paralip. 33. ita vt annis [illegible] quinque ad hæc opus fuerit: [illegible] Assaradon esset non decimus tertius aut decimus octauus, sed vicesimus. Esto igitur filiorum eius aliquis, cui Nabuchodonosor nomen fuerit.

QVAESTIVNCVLA IV.

Quæ contra Nabuchodonosorem illum acta?

QVÆ Nabuchodonosorem Assyrium deletum velint, sunt [illegible] In primo principio [illegible] agit [illegible] *[illegible] quæ maiestatis parte. Nam prior Nabuchodonosor, cuius filius fuit ille secundus magnusque, Nabuchodonosor regnare cœpit circa ipsa, qui Manasse fuit posterior annis 41. Ante hunc nullus [illegible] Babylone [illegible]*

[illegible]

[illegible] regnauit [illegible]. Imo, si mihi homo, si ex hac historia credendum, [illegible] qui Niniue regnasset, Nabuchodonosorem videres [illegible] duobus illis, quos concedis, Nabuchodonosoribus [illegible]. Sed [illegible] principalis iste. *Nam quod omnes Babyloniorum Reges dictos esse Nabuchodonosores affirmat, id quidem post illum magnum Nabuchodonosorem concedo [illegible]: cuius magnitudo fuit, ut nomen hoc Regibus Babylonis hereditarium esset. Sed antea vocatos esse omnes Nabuchodonosores [illegible].* Si non constat, quemadmodum me vocatos fuisse affirmare non [illegible], ita certè [illegible] negare. At, neque ante neque post Nabuchodonosorem magnum, *omnes* ita appellatos fuisse [illegible], de quo [illegible] loco citato, argumento secundo: sed *quosdam* tantum, & [illegible] ante, & verò etiam Assyrios. De vtrisque [illegible] Alphonsini tantum Astronomi, sed Albategnius etiam, qui Nabonassarem semper Nabuchodonosorem appellat. & Albategnio [illegible] Ptolemæi Paraphrastes, [illegible] quo Nabonassar semper vertitur Bechatnezar, id est, Nabuchodonosor. & ita sese Iosephus Scaliger lib. 5. [illegible] Tabulis scriptum inuenisse testatur [illegible] in Almagesto Latino [illegible] 827. Item D. Epiphanius [illegible], cum Assyriorum Regem, qui 4. Reg. c. 17. in Samariam Cuthæos transtulit, Nabuchodonosorem appellet. fuit verò is aut Salmanasar aut Sennacherib. [illegible] lib. 1. Esdræ cap. 4. ver. 10. dicitur Asenaphar magnus & gloriosus. facile igitur prima hæc acies repellitur. *Altera* vero durior videtur Iosephus, qui lib. 10. cap. 3. cum de recuperata Ezechiæ valetudine ageret, adiungit. ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, συνέβη τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴν ὑπὸ Μήδων καταλυθῆναι. *Hoc, ait, tempore contigit Assyriorum imperium à Medis dissolutum esse.* Quo igitur modo iste Nabuchonosor Medorum [illegible] Regem vicisse dicatur? Diceret forte aliquis, verborum inuersionem esse in Iosepho: sicque legendum, [illegible] τὴν Μήδων ἀρχὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων. Non hoc tamen dico: sed cum temporibus istis cœperit Deioces, de quo infra, Medorum sibi regnum vendicare, factum eo ipso esse, vt Assyriorum imperij aliqua iam dissolutio esset. Licet enim Medum vicerit adhuc in hac historia cap. 1. Niniuitanus, non tamen ita vicit, quin tandem sese Medorum Assuerus Babyloniorum Nabuchodonosori coniunxerit, sicque Niniuen ambo vna deleuint. prout in Tobiæ vltimo audiuimus. idque in Phraorte & Cyaxare totum ostendit Herodotus lib. 1. *Tertia* vero iam succedit *acies*, quæ ad superiores si conferatur, omnino [illegible] est. Voluit isti regulam esse certissimam, Chaldæorum nomina nullis imposita fuisse Assyriis, & contra, Assyriorum Chaldæis nullis. Nam contra nonnullos, quorum ego alioqui sententiam non probo, disputans loco antea citato Scaliger *Prima*, inquit *pars Nabuchodonosoris nomen Nabo, Regum Chaldææ, non Assyriæ, siue Corosan* Et libro 6. vbi Chaldæorum & Assyriorum nomina expostulisset, *Harum* ait, *nominum methodus [illegible] necessaria est Chronologo [illegible] ne Reges Assyrios cum Chaldæis confundat.* Sane vero confundenda non sunt ita [illegible], vt qui fuit Salmanasar apud Assyrios, idem esse statuatur, qui apud Chaldæos fuit Nabonassar. vel vt qui Assyrij Reges sunt, ij Babylonij vendicentur: sed fieri non posse, vt nomen aliquod vtrique genti commune sit, id vero est, cuius probationem velim. Mihi enim perinde hoc videtur, atque si quis Gallorum, Hispanorum, & Germanorum distinctæ gentes & regna sunt, pugnaret nullos, apud hos vel illos [illegible] esse Reges aut Imperatores Ludouicos, Henricos, & Carolos, qui apud alios sint. vel quia [illegible] Reges fuerunt Ochozias, Ioram, & Ioas, nullos eodem nomine Hierosolymis regnum tenuisse. Quid nostræ huius historiæ caput Olofernes? An apud Assyrios tantum aut Persas est, non etiam apud Armenos & Cappadocas, vt infra dicetur? Quid Assuero & Cambysæ? Nonne & Medi & Persæ sunt? Habent sane vicinæ gentes vt alia multa, sic & nomina quædam communia, vt frigida nimium [illegible] futilis videatur conclusio, ideo Assyrium Nabuchodonosorem non esse, quia sit Babylonius aliquis. Non ita, quemadmodum antea exciui, existimauit S. Epiphanius: neque cur ita existimemus, rationem vllam intelligo. Dicere aliquid videtur Scaliger, cum eadem [illegible] pagina [illegible]: *omnia sunt Deorum Babyloniorum nomina vt Mero. Nebo,* [illegible] *Isaia 46.* At probandum etiam esset, vel Deos istos, vel ista eorum nomina ita Babyloniorum esse propria, vt aliorum gentium nullis conuenirent. *Nebo* in Moab nonne legitur Numerorum [illegible] 7. Isaiæ 15. ver. 2. An apud solos Babylonios *Bel*? cum Beelzebub & Beelphegor alibi etiam [illegible] in Stiliconem Panegyrico, de Persarum Rege loquens Claudianus. ——————

——— ——— ——— *[illegible]que iuuencos*, ait,
Chaldæo strauere Magi, [illegible] micantem
Inclinat dextra pateram, [illegible]que Beli
Et [illegible] statur voluentem sidera Mithram.

Tanto [illegible] & Dij & nomina quędam Assyriis Chaldæisque communia esse potuerunt, quod [illegible] vrbiumque conditores habuerint, [illegible] Diodoro lib. 2. [illegible], sed & ex Genesis cap. 11. Tradit vero etiam Herodotus libro 7. in Assyriorum gente numerari Chaldæos. quos etiam Arphaxadæos vocat Iosephus lib. 1. Antiq. 7. Maneat [illegible] Assyrius Nabuchodonosor. Quemadmodum vero [illegible] in scriptura est, [illegible] in [illegible], Babylonio [illegible] inuenies.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quis Arphaxad.

QVATVOR ei, è quibus agnosci possit: *notas* apposuit Latinus textus. Prima est ver. 1. *Rex Medorum*. Altera, *subiugauerat multas gentes imperio suo*. Tertia, *ædificauit ciuitatem potentissimam, quam appellauit Ecbatanis*. Quarta vero, *gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum*. Ex iis primam tantum & tertiam expressius posuit Græcus [illegible] cum in ipsa eius verba ædificatione [illegible], portas ad potentissimas copias, pedestresque [illegible] instruendas construxisse. Hunc verò, qui post Babyloniam migrationem [illegible] nomine [illegible]. Etiamne merito. Quaerimus, præter Persas, Medorumque Regum. Qui vero [illegible] præ faciendum probauit, alterutram [illegible] euocaret, [illegible] bitrantur, [illegible] *Dioclon* ait fuisse, qui, vt Herodotus [illegible] & Eusebius Chronicon [illegible], Ecbatana ædificauit: id est, è possibilis iam notis, prima & tertia [illegible]. Secundam verò [illegible] Herodotus, cum etsi solos Medos [illegible], eorum [illegible] Persas, Paretacenos, Struchates, Arizantos, Budios, Magos. De quarta verò [illegible], quis ambigat, qui aduerterit, regnum cum summo opere ambiisse [illegible], [illegible] ne ad se pertraxisse. cumque pertraxisset, vetuisse ne quisquam Regis conspectum veniret, cum quid quam, nisi per internuncios, proponeret: ne [illegible], [illegible] Congruit etiam tempus cum in Olympiade 18. & Manassæ [illegible] ponat Eusebius. Huius filium *Phraortem* [illegible] & Sigebertus. Gessit enim contra Ninum & Assyrios bellum, in eoque ipse magno cum exercitus parte periit, vt ab Herodoto [illegible] tur. At hic cap. 1. vers. 6. victus ab Assyriis fuit Arphaxad, & vt postea [illegible], occisus. Huius porro filium *Cyaxarem* potius fuisse opinatur Genebrardus. [illegible] antiquitatis [illegible] Carion.

Sed in prima illa sententia primò quidem mendum occurrit, cum Diocles [illegible], qui Deioces, apud Herodotum [illegible] dicitur. Deinde cum secundum Eusebium, regnare cœperit anno Manassæ quinto, & annos regnauit 54. vel vt habet Herodotus 53. Manassem [illegible] Rex fuit, viuendo superarit. Sed vt habetur cap. 1. ver. 6. fuit Arphaxad à Nabuchodonosore [illegible] & vt postea explicabitur, regno vitaque spoliatus, anno Nabuchodonosoris duodecimo, [illegible] to vltimo Manassæ annum priorem fuisse, dictum antea est. In Phraorte, quid præter tempus dissentiet, nihil equidem video. Cum enim ei Eusebius annos det 24. Herodotus [illegible] tius eius filius Cyaxares regnare, quem vt cum Nabuchodonosore magno Niniuem [illegible] re, quod tamen Tobiæ cap. vlt. quæst. 3. & 4. [illegible]. Atque [illegible] Arphaxad esse nequeat, cum etiam apud Herodotum ille Ninum [illegible] fuerit. Quo etiam modo explodi Arbaces videtur. Nam, vti [illegible] lib. 2. Diodorus, Sardanapalum Assyrium is eandem vicit, ad supplicium & [illegible] Ninumque occupauit.

Est autem intelligendum, si teri libro 2. Diodorum, de Medorum principatu, quando, quomodo, & per quos cœperit, Assyriorumque [illegible], magnam [illegible] cur, esse [illegible] ita vt quidquid illi dicant, nos [illegible] re oporteat. ex iis illos corrigere. & quod [illegible] veritatis [illegible] prophana omnia in sacrarum [illegible] in litterarum obsequium cogere. Herodotus [illegible] sirius Medos abstulerit, aut [illegible] regno dominatu, vsque ad Cyrum [illegible] quatuor, *Deiocem, Phraortem, Cyaxarem, Astyagem*. In Ctesia verò apud Diodorum sunt nouem. *Arbaces*, qui Sardanapalum sustulit: *Mandauces, Sosarmus, Artias, Arbianes, Artæus, Artynes, Astibaras & Aspadas*, [illegible] Ctesias a Græcis vocatus Astyages. [illegible] Herodotus Deiocem, [illegible] [illegible]. Quid igitur mirum si absque villa dubitatione [illegible] Medorum [illegible] Arphaxad noster [illegible] posse? [illegible] Herodotus nominat, [illegible] est [illegible].

Mihi porro, et [illegible], *duo* videntur. *Primo*, si Deiocis tempore [illegible] Manassis [illegible] itemque Phraortis, vel certè [illegible] Deiocem [illegible], & [illegible] Cyaxarem [illegible] cum Ctesia [illegible] Arphaxadum. *Deinde* [illegible] Arbacem [illegible] Sardanapalo [illegible] Niniuen expugnatam, [illegible] Medis nomen, qui Assyriorum [illegible] [illegible] certè [illegible] Arbaces *seu Arpaxad vel* [illegible] *Arphaxad*, [illegible] tur, [illegible] Sylua [illegible] Sylua [illegible] [illegible] *Arbaca, Pharaones*, [illegible] *Lazari*, [illegible] [illegible] cap. 40. & [illegible]. Adhuc verò Arphaxadi [illegible] Sardanapalo [illegible]

[illegible]

[illegible] apud Herodotum libro 4. Nam illud [illegible] expri[illegible], vt Sanctus olim [illegible] Hieronymus, & videmus hodie [illegible] Syris & Arabibus, quemadmodum in c. 2. Tobiæ [illegible] [illegible]. Et quid remotiora ista loquor? Nonne inter Germanicam [illegible] nostram & Saxonicam [illegible] hoc etiam discrimen est? Sic & Indi fluuius, qui à Strabone lib. 17. & à Dio[illegible] Ptolemæo: Plinio & Curtio *Hypasis*, idem à Diodoro *Hyphasis*, appellatur. De litte[illegible] vero [illegible] permutatione, omnium vsitatissima [illegible] monuero in [illegible]. Est etiam Iudæum & [illegible] nomen *Arphaxad*, vt patet ex Genes. 10. & 11. Iosepho lib. 1. Antiq. cap. 7.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Cur in scriptura Niniue vocatur quæ ab aliis Ninus dicitur, & cur toties ci[uitas] magna?

VTRVMQVE illud Tobiæ cap. 1. fol. 14. [illegible] sed nunc explicandum. Apud Herodotum [illegible] libro [illegible] Diodorum libro 2. [illegible] cap. [illegible] Ptolemæum lib. [illegible] cap. 1. *Ninus* vocatur, quæ Genes. 10. ver. 11. 4. Reg. 19. Isaiæ 39. [illegible] in Tobia denique, Iona [illegible] Nahum Hebraicè dicitur *Niniueh*, vel, vt D. Hieronymus, in [illegible], & quæstionibus in Genesim, Ni[niue], Græcè *Niniue*. Nominis vero causa & D. Hieronymo, loco citato, & aliis [illegible] conditore Ni[illegible] Geneseos caput 10. Assur nominat, petenda videtur. Sed quomodo [illegible] Diodorus, Nino filij [illegible]. Hic postremus idem cum Hebræa Niniueh nomē ge[illegible] Scaligero in Veterum fragmentis videtur. Sed cum *naua* Hebræis habitare significet, *naueh* [illegible] *neueh* habitaculū Isaiæ 27. ver. [illegible] cap. 31. ver. 20. cap. 34. ver. 13. Ierem. 31. ver. 23. cap. 33. ver. [illegible] cap. 50. ver. 44. Hoseæ 9. [illegible] 12. 2. Reg. 7. v. 8. Prouerb. [illegible] ver. 31. cap. 21. ver. 20. cap. 24. ver. 15. alibi. quid Niniue aliud quam [illegible] Nini, id quā *habitatio & domicilium* [illegible] *Magna* vero [illegible] appellatur [illegible] in Tobia & Ionæ cap. 1. & 3. vbi Hebraicè non [illegible] magna, sed [illegible] *Deo*, id est, in conspectu Dñi seu verè magna. Quod enim tale in conspectu Dei dicitur, ve[illegible] est. Falluntur quandoque hominum oculi & iudicia [illegible] Dei nunquam. Eam igitur, etiam [illegible] principia, ita describit loco indicato Diodorus. *In Syriam copias deducens Ninus, opportunum lo[cum] ad vrbis magnæ constructionem delegit. Cum enim, quam ante ipsum alius vllus, illustriora ge[ss]i[ss]et, talem [illegible] magnitudine vrbem condere, vt non modo earum, quæ tunc in toto terrarum orbe [illegible], foret maxi[ma] [illegible] vt earum quæ postea futuri erant alius nullus, etiam [illegible] adsisteretur; [illegible] copias [illegible] veramque propriarum apparatum congregans, super Euphratem fluuium vrbem condidit [illegible] figuram ipsius constituens altera parte longiorem. Habet vero vrbs [illegible] laterum alterum 150. [stadiorum] [illegible] vero 90. Ideoque cum totius vrbis ambitus ex 480. stadiis constaret, [illegible] [illegible]. Tantam enim vrbem nemo postea ædificauit, neque quoad ambitus magnitudinem, neque quoad ipsam muri magnificentiam. Habebat in altitudine murus pedes centū, in latitudine ternos vna currus poterant equi[s] [illegible]. Omnes vero turres numero erant mille & quingentæ, altitudinem vero eæ habebant pedū ducentorū.* Nonne merito igitur *magna* & *in Dei oculis magna* dicta est, cum circuitu suo milliaria contineret Italica 60. Hispanicas leucas 20. nostratia Germanica milliaria 15. Quæ Colonia, qui Parisij cū ea pos[sunt] comparari? Babylonis olim, & Romæ, hodie regni Cathaij metropolis *Cambalu* valde magni[tudine] celebratur. Sed Paulus Venetus [illegible] Italica milliaria [illegible] dat, Nicolaus vero de [illegible] duodetriginta. Vna in vrbe, de qua quidem compererim, [illegible] vrbs est, seu Tartarorum [illegible] lingua *Quinsai*, quæ Paulo [illegible] Veneto [illegible] ea sub annum Domini 1260. [illegible] Italica centum [illegible] complectitur. Atque hinc patet quomodo toto triduo [illegible] vrbis plateas & compita concionabundus perambulare Ionas Propheta non potuerit. [illegible] *est, pagi tamen & [illegible] multa intra veteris ambitus [illegible] sunt*, ait suo in Itinerario Beniamin, & cap. [illegible] de Tartaris Aithonus. Quomodo vero erret Diodorus, Euphratem pro Tigri ponendo, monstrant [illegible] omnes Herodotus, Plinius, Ptolemæus, Beniamin.

QVAESTIVNCVLA VII.

Quæ Ecbatana, & [illegible] Arphaxad ædificarit?

ECBATANA Mediæ vrbem esse [illegible] nomen [illegible] Interpres noster, quemadmodum & hoc [illegible] Tobiæ c. 3. & 5. fol. 19. [illegible] vero apud [illegible] Pande[illegible] cap. [illegible] Persicis expeditionibus [illegible] illam vrbem esse [illegible] Tauris vel Tebri[illegible] vel apud [illegible] Laurezū vocatur. [illegible] Cedrenus, quam [illegible] & Aithonus, cuius hæc verba: *In Armenia maiore [illegible] Tauris [illegible]* [illegible] historiarum lib. 1. [illegible]. *Inter [illegible] [illegible] vrbe [illegible] Ptolemæo antiquitas [illegible] [illegible]*. Ideoq; [illegible] Tauris [illegible] esse,

esse, quæ transpositis litteris T[illegible] dicatur. [illegible] lib.[illegible] cap.[illegible] in Armenia etiam [illegible] collocat Ptolemæus. Sed vt aliter [illegible] vel [illegible] apponere, non esse [illegible] Ptolemæus lib.6.cap.3. & ego in Esther cap.4.

Ea verò tradit Plinius lib.6.cap.[illegible] à Seleuco [illegible]. Diodorus lib.2. iam ante Semiramidem extitisse, cum ait, post ædificatam Babylonem [illegible] venisse, magnifica ibi palatia [illegible] & cum aquarum inopia laborarent [illegible], in eam Oronte monte, qui duodecim stadijs ab [illegible], aquæ abundantiam deriuasse. Herodotus lib.1. eorum conditorem Deiocem pronunciat. [illegible] priores arguit lib.11. cap.6. vanitatis Melchior Canus. Et sane vt Tobiæ [illegible] vel ex solo Alexandri responso apud Curtium lib.4. ostensum [illegible] est, ante Seleucum Ecbatana fuisse. [illegible], qui à Dario litteras attulerant, respondit, se *[illegible] Bactra [illegible] de Ecbatana, vltimique Orientis oram imperio suo [illegible].* Mihi [illegible] omnes & inter [illegible] scripturas nostra in gratiam reditum facile videntur, si aduertamus, fieri non raro, vt vrbem dicatur quispiam ædificasse, quam non omnino primus inchoauit, sed vel [illegible], vel multis magnisque quibusdam ædificijs exornauit aut amplificauit: quemadmodum de Babylone constat ex Genesi [illegible] cap.10. & Daniel.4. & de Susis ex Plinio & [illegible] in Esther cap.1. patebit. Et [illegible] noster [illegible] textus intelligendus. *Arphaxad ædificauit ciuitatem potentissimam, quam appellauit Ecbatanis.* Ideò enim non ait textus Græcus [illegible] *ædificauit Ecbatana*: sed [illegible] Ἐκβατάνοις, *ædificauit in Ecbatanis.*

QVAESTIVNCVLA. VIII.

Cur ea vrbs potentissima vocetur, & quomodo ædificata?

CVM inter Orientis decora, eam vrbem, vt vidimus, reposuerit Alexander, potentissimam fuisse non difficulter coniicimus. Sed & tota ædificatio hic proposita idem significat. [illegible] modus in Græco, ab eo quem Latinus noster affert; aliquantulum discrepat. non verborum [illegible] tantum, sed & numeris. Ita enim habet, *In Ecbatanorum vrbe muros in circuitu exstruxit ex [illegible] lapidibus, qui ternos cubitos lati, senos longi erant. Murus vero altitudinem habebat septuaginta cubitorum, quinquaginta latitudinem. Turres præterea portis imposuit, quarum altitudo ad centum cubitos [illegible] & latitudo in sexaginta fundata patebat. Portas autem eius excitarat septuaginta cubitos altas, quadraginta latas, ad potentium eius exercituum egressiones. & ad pedestrium copiarum suarum instructiones.* Murorum latitudo in Latino est cubitorum 30. non 50. Et sane deformis & inelegans structura [illegible], si quidpiam altum sit 7. pedes & crassum latumue 5. non autem [illegible]. Quæ vero [illegible] est [illegible] cubitorum 70. ad 50. vel 30. Latitudo verò portarum cum 40. tantum cubitorum [illegible], esset etiam murorum latitudine, totis 10. cubitis exilior, cum ob [illegible] proportionem, [illegible] fuisse: quamquam [illegible] forte queat, portarum hic latitudinem [illegible] patent, cum latitudinis huius [illegible] videatur, vt instructæ peditum equitumque acies commodè possent educi. At quid de vrbis huius potentia & pulchritudine [illegible] loco [illegible] Herodotus accipe. *Mœnia, inquit, construit Deioces ampla simul & valida. Ea nunc Ecbatana vocantur in quibus mœnia mœnibus in orbem inclusa sunt. Est verò ita murus [illegible], vt vnius ambitus vel [illegible] sit alterius solis pinnis altior: & ad hoc adiuuat [illegible] loci natura, [illegible]. [illegible] etiam [illegible] industriaque elaboratum, quod sint septem ambitus inter se contigui. In eorum autem postremo insunt regiæ domus & thesauri. Qui per se[illegible] est murus, maximus est, magnitudine [illegible] plus minus Athenarum [illegible] ambitum. Primi autem circuli pinnæ sunt albæ: secundi nigræ: tertij purpureæ: quarti cerulea: quinti sandaracina. [illegible] omnium pinnæ seu propugnacula coloribus eleganter variegata & florum instar picturata sunt. Duo vero [illegible] pinnas habent, alter [illegible] argentatas, auratas alter.* Ea [illegible] Ecbatanorum [illegible] & potentiam, & elegantiam [illegible]. sed & illud [illegible] planiore quidem, [illegible] vt ait Diodorus lib.2. [illegible], vrbem in campo [illegible] Tobiæ c.5. [illegible] [illegible] tamen [illegible] longitudinem [illegible].

QVAESTIVNCVLA IX.

Quæ inter [illegible] Regis belli [illegible]?

VNAM textus noster ver.4. [illegible] superbiam. *Gloriabatur enim [illegible] potens in potentia exercitus sui, [illegible].* [illegible] videlicet [illegible] [illegible] bellicarum [illegible] Assyriorum [illegible] libertatem [illegible]. Quæ [illegible] Niniue, [illegible] multo ante [illegible], & Sennacherib [illegible] compressa [illegible], [illegible] factam [illegible] congerens, vt hoc [illegible] tempore, [illegible] vellet Deus, quæ [illegible] barbaræ [illegible] [illegible] deluit. [illegible] tamen tanta illa monarchia illius Assyriæ moles valde [illegible]

bat, indiesque magis ac magis luxabatur, quoad fuit Niniuitarum completa malicia, prout in Tobiæ vltimo dictum est. *Modus* verò gesti huius belli non alius in Latino nostro textu indicatur, quam prælium inter istos commissum fuisse *in campo magno, qui appellatur Ragau*. Sed in Græco additur, quinam sese populi Nabuchodonosori coniunxerint, & qui, licet inuitati, coniungere noluerint. Hoc tamen posterius noster ver. 8. ita recenset, vt non ad belli huius societatem inuitarentur, sed potius, ex victoriæ occasione, ad seruitutem. Qui vero se illi coniunxerunt, fuerunt ait textus Græcus, *omnes qui montana inhabitabant, & qui Euphratem, Tigrin, & Hydaspen. & campi Arioch Rex Elymæorum, multæque gentes filiorum Cheleul in aciem conuenerunt*. quamquam suspicari ferè liceret, illos Arphaxado potius sese consociasse. quia de Nabuchodonosore postea ver. 7. in eodem Græco subditur, quid egerit. Monticolæ verò illi, fuisse videntur Armenij, prout eos describit lib. 2. & 3. Xenophon Cyropæd. licet ipsius etiam Mediæ insignes montes tradat lib. 6. c. 2. Ptolemæus, *Zagron, Oronten, Iasonium, Coronium*. De aliis in Græco nominatis, quæ sequitur aget quæstiuncula.

QVÆSTIVNCVLA X.

Belli huius exitus quis, & vbi fuit?

DESCRIBITVR is cap. 6. victum scilicet prælio Arphaxadum, & captum fuisse. Nam istud, *obtinuit eum*, Arphaxadum scilicet Nabuchodonosorus, idem valet atque *cepit eum*. Græcus enim vers. 15. ait ἔλαβε τὸν Ἀρφαξάδ. & , quæ ad victoriam eandem pertinent alia nonnulla explicat sic: *In bello suo roboratus est Nabuchodonosor: & omnem Arphaxadi potentiam, & omnem equitatum eius, & omnes currus eius euertit: & ipsius vrbium dominus factus est, & Ecbatana vsque peruenit, & potitus est eius turribus, plateasque vastauit: & ipsius ornatum ad eius opprobrium redegit. Et cepit Arphaxadum in montibus Ragau. & iaculis eum suis confixit, eumque prorsus perdidit & exterminauit vsque ad diem illum*. At de loco vbi victoria hæc obtenta, clarè textus Græcus ἐν τῷ πεδίῳ τῷ μεγάλῳ· τοῦτό ἐστιν ἐν τοῖς ὁρίοις Ῥαγαῦ, *in campo illo magno. hic est in finibus Ragau*. Et postea, ἔλαβε τὸν Ἀρφαξὰδ ἐν τοῖς ὄρεσι Ῥαγαῦ. *cepit Arphaxadum in montibus Ragau*. & significatur tam planities quam montes Rhagarum, de quibus in Tobia cap. 1. & 5. fol. 15. & 87. licet *Ragau* sit etiam proprium nomen Genes. 11. Dices; Iste campus in Latino ver. 6. dicitur *circa Euphratem & Tigrin*. Respondeo dupliciter: *Primò* hæc forte aut similia in Latino deesse. Habebat Nabuchodonosor gentes circa Euphratem & Tigrin. Nam, vt superiore quæstiuncula vidimus; hoc ipsum Græcè asseritur. Deinde verò fieri potuit, vt qui inter Euphratem & Tigrin campi sunt, de quibus lib. 8. Ammianus, lib. 6. Tacitus, eodem Rhagarum cognomine, cum iis, qui vltra Tigrim sunt; afficiantur. Sed quem Latinus *Iadason*, cum *Hydaspen* Græcus vocat, qui Indiæ fluuius est apud Plinium lib. 6. cap. 20. Strabonem lib. 15. Curtium lib. 4. In manuscripto Rabano, quem pro sua humanitate, vtendum mihi dederat Reuerendus & Nob. Dom. Ioh. Christophorus Neustetter, modò *Hyadus*, modò *Idaspem* scriptum erat, vt deprauatio facilè appareat. Illud verò, *in campo Erioch Regis Elicorum*, in quibusdam manuscriptis, quos in Oudeheimensi Reuerendissimi Spirensis Bibliotheca videbam; erat modo *Regis Euchorum*, modo *Eliochorum*. Noster Pererius lib. 3. in Genesin vult esse Regem Erioch, qui & Genesis 10. *Rex Elasar*, Videretur ex Græco legi posse *Rex Elymorum* aut *Elymæorum*, vt sit quædam eius quod dixerat *in campo magno Ragau*, explicatio, cum Ragau ad Elymaidem spectare possit apud Ptolem. lib. 6. cap. 3. Strabonem lib. 15. & 16. Inuenio tamen apud Egesippum lib. 1. cap. 28. proprium nomen *Eluhi*, pro quo apud Iosephum lib. 14. cap. 20. & lib. 1. Capt. cap. 10. est ἑλιξ. mendosè in Latino *Felix*. cum eidem Iosepho libro 20. cap. 6. & sancto Lucæ Actor. 24. *Felix* scribi soleat φῆλιξ. Porro *Erioch* in exemplaribus aliis, *Arioch* nominatur. & Græcorum tamen duplex hic lectio est. In Complutensibus enim Bibliis hæc: κατοικοῦντες πεδίον Ἀριώχ τοῦ βασιλέως ἐλυμαίων. In Romanis correctis ista πεδίῳ εἰριὼχ ὁ βασιλεὺς Ἐλυμαίων. ideoque; superiore quæstiuncula vertebam non, *qui incolunt campum Arioch Regis Elymæorum*, sed *campi Arioch Rex Elymæorum*, vt, ὁ βασιλεὺς τῷ πεδίῳ dicatur pro ὁ βασιλεύων. Notum siquidem, substantiua interdum cum verborum suorum casibus connecti: vt apud Aristotelem νέμεσις ἀπὸ τῆς ἑκάστῳ διανεμήσεως. apud Ciceronē Topic. *Abalienatio est traditio alteri*. Et τῷ βασιλεύειν. tertius etiam casus subdi solet, vt Iliados 2. Est verò & Daniel. ver. 24. *Arioch* proprium. Sed possit etiam *arioch* videri appellatiuum, Græcè Latineque, vt alia nonnulla; ex Hebræo retentum. quasi *arouch*, id est, longum, extensum. vt in Latino textu sententia sit, *in campo longo* seu *spatioso Regis Elymorum*. Additur vero καὶ συνῆλθον ἔθνη πολλὰ σφόδρα εἰς παράταξιν υἱῶν χελεὺλ. & verti potest aut vt *gentes multæ filiorum Cheleul in aciem conueuirent*, vt suprà quæst. 9. dictum est, aut vt *multæ gentes in aciem* vel *prælium coierint contra filios Cheleul*. pro quo legunt Cōplutensia χελὲδ. An à Chale siue χαλὰχ, de qua Genes. 10. ver. 11. 12., an ab alio nomine proprio, nihil constituo.

QVAE-

QVAESTIVNCVLA XI.

Quoto Nabuchodonosoris huius anno bellum hoc gestum?

BELLI huius principium tam Latinus quam Græcus textus in Assyrij Nabuchodonosoris annum confert duodecimum. Belli rursum contra Gentes alias suscepti principium, in annum qui victoriam, & belli huius finem secutus est. Sed Græcus bello huic annos sex dat, vt cæsus fuerit Arphaxad anno Nabuchodonosoris decimoseptimo, bellum verò alterum instructum anno decimooctauo. Latinus verò belli prioris finem anno duodecimo & secuti belli primordia decimotertio ascribit. Atque hic mihi certior calculus est, propter indicatam causam cap. vltimo Tobiæ quæst. 8. Licet verò ex istis de tempore quæstionibus intelligere admirabilem DEI in Tobia, Raguele, Gabeloque dirigendo & conseruando prouidentiam. Cum enim captiuitatis anno 21. vel circiter, id est, ante Manassæ initium, mitteret ille filium ad Gabelum, & Saram Ecbatanis vxorem iste duceret, nondum inter hosce Reges gratiam ruperat, bellumque cecinerat iniquitas & superbia. Nō adeo multis annis post, exarsit bellum. capta & vastata Ecbatana sunt. Alta igitur florenteq; pace vt nuptias illi suas celebrarent, effecit Deus. itēque vt ante vastitatem Rhagis depositā pecuniam asportarent. Ecbatanis, dimidia cum socerorum opulentia, excederent: residuum interea in direptione mediaque vastitate protegeretur. Contrà vero, quando bellicæ huic tempestati finis fuit, cœperuntque paulatim Ecbatana reflorescere, Ninus verò ad interitum propius tendere, ecce iubetur hinc illuc Tobias proficisci. Verè bonus & miserator Dominus, humilia respiciens in cœlo & in terra. *Quærite ergo primum regnum* DEI, *& iustitiam eius: & hæc omnia* (de quibus tantopere soliciti sunt mortales) *adiicientur vobis*, Matth. 6.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Ex hisce Regum istorum bellis, emolumenti ad nos quid?

PLVRIMVM vtique, si velimus; ex hisce bellis ad nos emolumenti redundabit, eorum videlicet causam & originem, ipsum præterea exitum intuendo. Illam quæst. 9. spectauimus. *Gloriabatur Arphaxad quasi potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum. Vnde* ait S. Iacobus cap. 4. *bella & lites in vobis? Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris?* Superbia & fastus, vanissimæ gloriæ, imperiique fugacissimi cupiditas, & ambitio in Arphaxadi animo castra fixerant, hæc ad bellum eum exsuscitabant. gloriabatur & verbis & factis: seipsum, suasque peditum equitumque copias circumspectans. sicut ille scilicet Nabuchodonosor Danielis 4. ver. 27. sicut ille apud Tragœdum alius:

Æqualis astris gradior, & cunctos super,
Altum superbo vertice attingens polum
Dimitto superos. summa votorum attigi.
——— *O me cælitum excelsissimum*
Regumque regem. vota transcendi mea.

Sed quis exitus? *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti*, in quibus gloriaris, potentia exercitus tui, gloria quadrigarum tuarum, *cuius erunt?* Ecce, vt quæst. 10. vidimus; captus iste tam potens, tam gloriosus. omnis eius vis & robur elanguit. potentia concidit. subuertit Dominus rotas curuum. ille ille infelix, qui mane quasi potens gloriabatur: ante vesperum, iaculis confixus æternum tacet iacetque. *Non saluatur Rex per multam virtutem: & gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ. fallax equus ad salutem: in abundantia autem virtutis suæ non saluabitur*, Psal. 32. Ergo *qui confidunt in virtute sua: & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur*, Psal. 48. *hi in curribus & in equis: nos autem in nomine Domini* DEI *nostri inuocabimus. Ipsi obligati sunt & ceciderunt: nos autem surreximus & erecti sumus*. Psal. 19. Prudenter admodum apud Herodotum lib. 7. Xerxi Artabanus: Ὁρᾷς δὲ ὡς τὰ ὑπερέχοντα ζῶα κεραυνοῖ ὁ θεὸς, οὐδὲ ἐᾷ φαντάζεσθαι, τὰ δὲ σμικρὰ οὐδέ μιν κνίζει; Ὁρᾷς δὲ ὡς ἐς οἰκήματα τὰ μέγιστα αἰεὶ καὶ δένδρεα, τὰ τοιαῦτ' ἀποσκήπτει βέλεα. Φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν. *Vides*, ait, *vt animalia prægrandia fulmine feris neque cogitationibus insolescere sinit* DEVS, *quæ vero paruula sunt ne tantillum quidem vellicat? Vides vt in maxima ædificia & arbores. eiusmodi semper tela contorquet? Amat enim* DEVS *incidere siue truncare, quæ eminēt omnia* & causa subditur; οὐ γὰρ ἐᾷ φρονέειν ἄλλον μέγα ὁ θεὸς ἢ ἑωυτόν. *Neminem enim sinit magni quidpiam de se ipso sentire, præter seipsum.* quia videlicet solus ipse magnus. solus magna faciens in cœlo & in terra. Ipse *superbis resistit*, 1. Pet. 4. & *deponit potentes de sede:*

Dominare, ait in Hercule Seneca, *tumidus, spiritus altos gere.*
Sequitur superbos vltor à tergo DEVS.

Ideoque in Thyeste:

Vos

Vos quibus rector maris atque terræ
Ius dedit magnum necis atque vitæ
Ponite inflatos, tumidosque vultus:
Quidquid à vobis minor expauescit,
Maior hoc vobis Dominus minatur.
Omne sub regno grauiore regnum est.
Quem dies vidit veniens superbum
Hunc dies vidit fugiens iacentem,
Nemo confidat nimium secundis.

Gloriantur sanè in exercitus sui potentia, qui in diuitiarum, possessionum, famulorumque multitudine sese efferunt & ostentant. Gloriantur in quadrigarum suarum gloria, qui in corporis robore & pulchritudine, in mentis acumine & sapientia sese iactant & circumspiciunt. *Mihi autem*, ait Apostolus Galat. 6. ver. 14. *absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri* IESV CHRISTI, *per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Neque verò Ecbatanorum & Nini aspecta cum amplitudo & magnificentia, tum rudera & vastationes quæst. 6. 8. 10. nullam nobis vtilitatem afferent, si insistamus paulisper, & cogitemus, quemadmodum sub cœlo firmum & stabile nihil sit: manufacta omnia dissoluantur: nobilissima domicilia, vrbesque amplissimæ & munitissimæ pessum eant funditus. O rerum vanitatem. *Mors etiam saxis, nominibusque venit.* Talia sanè Gentilis etiam ille apud Ciceronem libro 4. epist. cogitabat Sulpitius: *Ex Asia*, inquit, *rediens, cum ab Ægina Megaram versus nauigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Ægina: ante Megara: dextra Piræeus: sinistra Corinthus quæ opida quodam tẽpore florentissima fuerunt, nunc prostrata & diruta ante oculos iacent. Cœpi egomet mecum sic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit, aut occisus est, quorum vita breuior esse debet, cum vno loco tot opidorum cadauera proiecta iaceant.* Nos inquam homunculi possessiones & domos in terra splendidas, opesq; magnas concupiscimus, congerimus, ædificamus, cum tantarũ, tamque celebratarum & verè magnarum vrbium cadauera, locorum nescio vbi, iam sint. Cur, quando *terrestris domus nostra dissoluetur*, *ædificationem ex* DEO non quærimus, *domum non manufactam æternam in cœlis?* 2. Corinth. 5. ver. 1.

Posterior capitis pars.

BELLI prioris finis, alterius principium extitit. cuius hoc ipso loco causæ tres indicantur. *Primus* ver. 7. *Tunc exaltatũ est regnum* Nabuchodonosor, id est, magnopere amplificatum, & insigni gloria cumulatum. vnde *& cor eius eleuatum est.* Quæ Arphaxado exitio fuerat, ea iam Nabuchodonosorem elatio & superbia inuadit. *Felicitas*, ait lib. 3. historiæ Tacitus, *in malo ingenio auaritiam, superbiam, cæteraq; occulta mala patefacit.* Vix possunt fatui mortales, *μέγαν ὄλβον καταπέψαι, magnam felicitatem concoquere*, vt aiebat Pindarus, & vt Troad. Seneca.

——— Regi frænis nequit.
Et ira & ardens hostis & victoria
Gladiusque felix, cuius infecti semel
Vecors libido est.

Est verò in victoriis hoc miserrimum, quod victarum quandoque gentium non opes tantum & bona, sed vitia etiam & peccata, adeoque ea ipsa, ob quæ illarum à DEO vindices & flagella constituti sunt; ipsi ad se victores transferant. Eleuatum erat Arphaxadi cor: vt eum DEVS deprimeret, missus Nabuchodonosor est. ille depressus & infra mortuos omnes amandatus est. iam Nabuchodonosoris ipsius cor eleuatur. Quid ergo tandem, nisi vt quam alteri pœnam intulit, eandem & ipse iustissimam excipiat? *Altera* causa. Quærit ipse Nabuchodonosor, contra gentes alias, belli ansam & materiem. Mittit enim ad illas vers. 8. nuncios, qui ab illis & iniqua & intolerabilia postulent. vt si annuant, magis efferatur, qui solo sui nominis terrore, vnicaque denunciatione tot sibi gentes subigat: si abnuant, inferendi iis belli easque immensa copiarum suarum vi domandi, occasionem habeat. Enumerantur in Latino gentes istiusmodi fere istæ. Cilices, Damasceni, Libani incolæ. Carmelitæ, Cedareni, Galilæi, Esdrelonij, Samaritæ, Transiordanini, vsque ad Hierosolymitas Iessæi, & alij populi, vsque ad terminos Æthiopiæ. Habent fortè obscuritatis aliquid *primò* Cedareni seu, *qui in Cedar.* Hanc verò docet S. Hieronymus in Ezechielis 27. esse Arabiam, in qua Saraceni, qui progeniti ab secundogenito Ismaëlis filio Cedar, de quo Genes. 25. vers. 13. Is verò non à κέδρω, vt Græci quidam tradunt; sed a nigredine (cum Hebraicè Kadar nigrescere valeat, Psal. 35. ver. 14. Psal. 38. ver. 7. Iob 5. ver. 11. cap. 6. ver. 16. Ioel 2. & 3. Michææ 3. vers. 6. Ierem. 8. vers. 21.) nomen accepit. qua & ob solis ardores ferè tincti sunt Cedareni, adeo, vt quemadmodum Tobię c. 2. quæst. 3, dictum est; interdum idcirco Æthiopes vocentur. Hinc verò illa Psal. 119. *Habitaui cum habitantibus* vel tabernaculis *Cedar.* Cantic. 1. *Nigra sum, sed formosa, filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.* Et Isaias cap. 21. cum de Arabiæ punitione ageret vers. 13. addit, *auferetur*

omnis gloria Cedar. & reliquiæ numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur. Similia cap. 41. & 60. Ierem. 2. & 49. Ezech. 27. *Inhabitantes* verò *Galilæam in campo magno Esdrelon*, ex Bracordo & Iosepho cognosci possunt. Ait ille campi huius longitudinem esse 10. miliarium & latitudinem à mari Occidentali ad Galilæam. quod & Tyberiadis stagnum dici solet. Iosephus vero de eodem campo sæpè, libro 14. Antiq. 17. lib. 15. cap. 11. lib. 18. cap. 3. & 7. lib. 20. cap. 5. In vita etiam sua dicit campi huius magni decadarchum, seu, vt lib. 4. Captiu. cap. 4. vocat, decarchen Æbutium fuisse. Meminit rursum lib. 2. Capt. cap. 17. & 21. lib. 3. cap. 4. sed lib. 4. cap. 27. vberius etiam describit, & sane non paulò quam Brocardus longiorẽ & latiorem. *Media*, inquit, *regio, quæ inter duos montes est*, (eos paulò ante descripserat) *vocatur magnus campus, à vico Gennabrin perueniens vsq; ad Asphaltitẽ lacũ. Est vero ipsius quidẽ longitudo stadiorũ 1200* (σαδίων χιλίων διακοσίων, ideoq; in Rufiniana conuersione non rectè, *ducentorum & triginta stadiorum*) *latitudo 120. A Iordane medius intersecatur, & stagna habet Asphaltiticum & Tyberiadense, quæ naturæ omnino contraria sunt. Illud enim salsum & infœcũdum, hoc vero dulce & fœcundum est. Æstatis vero tempore campus hic incenditur & quodãmodo ignescit. ideoq; propter feruorem æstus nimium aërem habet morbosum. Totus enim aquis caret, nisi vbi Iordane interluitur. ideoq; & in huius ripis accidit, vt sint palmæ pulchriores & feraciores. minus vero pulchræ & feraces, quæ absunt longius.* Dictum porro putat in Iosuæ caput 19. Masius, *Esdrelon* per litterarum trãspositionem à vicina vrbe Iezreel. Sed lib. 4. Reg. c. 23. v. 29. 2. Paralip. 35. ver. 22. vocat *Mageddo* ab Herodoto lib. 2. Μάγδολος, cum eandem de Iosiæ clade historiã attingens ait: Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκῶς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Terrestri acie cum Syris congressus in Magdolo Necos* (in scriptura nostra Nechao rex Ægypti) *victoria potitus est. Tertiò* Iessæi non vocantur, qui è Dauidis stirpe, cuius pater Isai seu vt in 70. legitur Ἰεσσαὶ Ruth cap. vlt. sed qui, vt habet hoc loco noster textus, *terram Iesse* incolebant, id est, ij Arabes, qui Australiorem & Occidentaliorem Arabiæ partem, quæ ad Ægyptum propriè dictam vergit. quæ à nostro Interprete Genes. 46. ver. 34. cap. 47. ver. 4. & 27. cap. 50. ver. 8. Exodi 8. v. 26. Gessen. vertitur, in Hebræo Gosen dicitur. à 70. Γεσὲμ. Et eadem hoc loco vox in Græco est, & coniungitur, vt post magis videbitur, cum Ægypti fluuio, Ægyptiisq; vrbibus Thaphne ac Ramesse. & dũ Ægypti nomen latius panditur, Ægypti pars, in Genesi, locis citatis, statuitur. Alioquin Arabiæ pars erat, vt ipsi 70. crebrò monuerũt. Sic enim Genes. 46. ἵνα κατοικήσητε ἐν γῇ Γεσὲμ Ἀραβίας, *vt habitetis in terra Gesem Arabiæ.* iidemque eodem cap. 46. v. 28. & 29. periphrasi quadam appellant, vt ferè Hebræus & noster cap. 47. ver. 11. *terram Ramessa, iuxta Heroum vrbem.* de qua dictũ Exodi cap. 14. Fuit in mõtosis etiam Iudeæ locis vrbs *Gosen* Ios. 10. 41. cap. 15. 51. Esset de hisce Gentibus iam satis, nisi monẽdum videretur, in Græco eas, vt suprà dictum, proponi quasi, ante Arphaxadeam victoriam, ad auxilium ferendum inuitatæ à Nabuchodonosore fuissent: deinde multo earum longiorem catalogum institui. *Misit rex Assyriorum Nabuchodonosor ad omnes, qui Persidem incolebãt, omnesque habitantes versus Occidentem, ad habitatores Ciliciæ, Damasci, Libani & Antilibani, atque ad omnes, qui maritimam oram insidebant. ad eos præterea, qui sunt in populis Carmeli & Galaad & ad superiorem Galilæam, & magnum campum Esdrelone. item ad omnes habitantes in Samaria, eiusq; vrbibus, & trans Iordanem, Hierosolymam vsq; & Bethanen*, (nam Βετανὴ legitur in Complutensibus & 70. quasi sit Bethana Iosuæ 19. 38. legunt tamen quidam Βετανὴ) *& Chelles, & Cades, vsq; ad fluuium Ægypti ac Taphnem & Ramessem, omnemq; terram Gesem incolentes. ad eos vsq; qui supra Tanim Memphimq; sunt, ad omnes denique incolas Ægypti vsque ad fines Æthiopiæ pertinentes.* Hoc vltimum idem Græcus ver. 12. exprimit per, *vsque ad terminos duorum marium.* id est, ad eas vsq; terras, quæ duo maria contingunt & quas finiũt. & intelligi possunt maria Æthiopicum & Arabicum. potius sanè quam Arabicum & Mediterraneum. vel hoc & mortuum, de quo D. Hieronymus Ioelis 2. Alioquin & Plinius lib. 6. cap. 28. *Arabia*, inquit, *est inter duo maria, rubrum & Persicum.* Quid vero populi isti Nabuchodonosori responderint, ostẽdit versus 11. vbi quod noster ait, *vno animo*, Græci efferunt ὡς ἀνὴρ ἴσος vel εἷς. *quasi vir æqualis* vel *vnus.* ita vt aliud ij dicant, qui vertunt, *quasi virum vnum despicerent.* Persas tamen eius auctoritatem & signa secutos, declarat versus 12. cap. 16. & causa, de qua in quæstiuncula de Holopherne cap. 2. Cum vero 4. Reg. 17. & libr. 11. Esd. 4. Samaria colonis ab Assyrio Rege missis cõpleretur, videntur hoc tempore, aliqua, vt fieri solet, occasione, istum, qui Assyriũ nunc diadema obtinebat nõ magni fecisse, ab eoq; defecisse. vt mirandũ sit ob istum, similesq; locos, hunc, apud Lyranum, à quibusdã apochryphum librũ olim habitum. Quot enim causæ quotidie occurrunt, cur in populo aliquo factiones, seditiones, defectiones oriantur? Ideoq; ne Wittakerus quidẽ, qui omnia vndiq; cõtra id genus libros corradit, difficultatem istã obiicere ausus est. *Tertia* porro causa v. 12. est. *Tunc indignatus Nabuchodonosor ad omnem terram illam, iurauit per thronum & regnum suũ, quod defenderet se de omnibus regionibus his.* id est, vindictam de omnibus sumeret, quod per ἐκδικεῖν Gręcus effert. Regum verò est hoc vetus iusiurandum, *per thronum, regnum, sceptrum*; & quidem maximum, vt ait Homerus Iliad. 1 Herodotus lib. 4. Et vide quibus gradibus in summum ascendat hominum nequitia. Superbit, intumescit, alios despicit, iniuriæ occasionem quærit. *Elationis* enim *lasciuiæ filia, iniuria est*, inquit libro 3. de Legib. Plato. & quasi bonum iam factum ille faceret; iurisiurandi religionẽ adhibet. quemadmodũ Herodes Matth. 14. v. 17. At malè id genus iuraiurãda cõcipiuntur: peius obseruantur. Lege D. Augustinũ serm. in decollatione S. Iohannis Baptistæ. Antequam vero ad alterum

rum caput aggrediamur, sciendum à textu Græco notari, quid prostrato Arphaxado statim egerit Nabuchodonosor. *Reuersus, ait, ipse cum ipsis suis copiis Niniuen, & omnis qui ad eum sese aggregarat exercitus, virorum bellatorum multitudo ingēs admodum. & erat illic ocians, epulisque vacans, tam ipse quam eius exercitus, ad dies centum & viginti.* Quia vero Latinum editionis Romanæ textum præpono, ne litterulam quidem vnam versu secundo mutare volui, etsi verborum transpositio videtur.

CAPVT II.

1 *ANno tertiodecimo Nabuchodonosor regis, vicesima & secunda die mensis primi, factum est verbum in domo Nabuchodonosor regis Assyriorum vt defenderet se.*

2 *Vocauitq; omnes maiores natu, omnesque duces, & bellatores suos, & habuit cum eis mysterium consilij sui.*

3 *Dixitque cogitationem suam in eo esse, vt omnem terram suo subiugaret imperio.*

4 *Quod dictum cum placuisset omnibus, vocauit Nabuchodonosor rex Holofernem principem militiæ suæ.*

5 *Et dixit ei: Egredere aduersus omne regnum Occidentis, & contra eos præcipuè qui contempserunt imperium meum.*

6 *Non parcet oculus tuus vlli regno, omnemque vrbem munitam subiugabis mihi.*

7 *Tunc Holofernes vocauit duces, & magistratus virtutis Assyriorum: & dinumerauit viros in expeditionem, sicut præcepit ei rex, centum viginti millia peditum pugnatorum, & equitum sagittariorum duodecim millia.*

8 *Omnemq; expeditionem suam fecit præire in multitudine innumerabilium camelorum, cum his quæ exercitibus sufficerent copiosè, boum quoque armenta, gregesq; ouiū quorum non erat numerus.*

9 *Frumentum ex omni Syria in transitu suo parari constituit.*

10 *Aurum vero, & argentum de domo regis assumpsit multum nimis.*

11 *Et profectus est ipse, & omnis exercitus cū quadrigis & equitibus, & sagittariis, qui cooperuerunt faciem terræ, sicut locustæ.*

12 *Cumq; pertransisset fines Assyriorum, venit ad magnos montes Ange, qui sunt à sinistro Ciliciæ, ascenditque omnia castella eorum, & obtinuit omnem munitionem.*

13 *Effregit autem ciuitatem opinatissimam Melothi, prædauitq; omnes filios Tharsis, & filios Ismael, qui erant contra faciem deserti, & ad Austrum terræ Cellon.*

14 *Et transiuit Euphraten, & venit in Mesopotamiam: & fregit omnes ciuitates excelsas, quæ erant ibi, à torrente Mambre vsquequo perueniatur ad mare.*

15 *Et occupauit terminos eius à Cilicia vsque ad fines Iapheth, qui sunt ad Austrum.*

16 *Abduxitq; omnes filios Madian, & prædauit omnem locupletationē eorum, omnesq; resistentes sibi occidit in ore gladij.*

17 *Et post hæc descendit in campos Damasci in diebus messis, & succendit omnia sata, omnesq; arbores, & vineas fecit incidi:*

18 *Et cecidit timor illius super omnes habitantes terram.*

COMMENTARIVS.

DE cogitato quæsitoque bello traduntur hîc *quatuor.* quomodo videlicet in deliberationem & consilium à Rege id adductum sit. quomodo duci commissum, ab hoc apparatum, tandemque geri cœptum sit. *In primo,* spectandum consilij *tempus, consultores, materia* & *exitus. Tempus* fuit Nabuchodonosoris *annus* decimustertius (de quo ante in quæstiuncula 11.) *mensis* anni primus. Chaldæos, Assyrios, adeoque Orientem totum ab Autumno annum inchoare tradunt non pauci. neque ego contra pugno: sed tantum primum hic mensem non videri autumnalem, quem Tisri & Hyperberetæum alij, nos Septembrem vocamus. Nam cum è superiori bello copiæ adhuc adessent, vel earum certè pars maxima, vt ex festarum, de quibus capite superiori, epularum agitationibus colligi potest; bellum hoc Holoferni demandatum. Is verò celeriter perrexit: hiberna nusquam habuit: & tamen hoc ipso capite ver. 17. *descendit in campos Damasci, in diebus messis.* Vel igitur apud Assyrios, sicuti & apud Hebræos, duplex erat anni auspicium, vnum ab Autumno, à vere alterum: vel ista Hebræorum anno, cui noua æquinoctij verni luna initium dabat; quemque Nisan & Xanthicum appellant; nos Martium, conuenienter ab Hebræo auctore scripta sunt. *Dies* erat mensis huius vicesimussecundus. An historicæ veritati parum studetur, vbi tam accuratè anni, mēses, dies recensentur? Est hoc vero tempus, *quo solent Reges ad bella procedere* 2. Reg. 11. ver. 1. Si porro per 120. dies, quibus ociatum epulatumque Græcus nobis textus dicebat; ascendamus, deletum Arphaxadum comperiemus mense Nouembri. Sicque hiemem totam epulationibus & ludis datam. itemque legationibus huc & illuc, varios ad populos, ablegandis & recipiendis. *Consultores* in

Latino triplices nominantur versu 2. *omnes* scilicet *maiores natu, omnesque duces, & bellatores.* Per *bellatores.* non milites omnes intelliguntur: sed bellicæ rei peritiores homines, eaque laude præstantiores. Quod enim consilij *mysterium*, id est, arcanum, foret, si gregariis etiam militibus omnibus peruulgaretur? Similiter in Græco dum præter τὺς μεγιςᾶνας, ponuntur πάντες οἱ λειτουργοί, intelligūtur *omnes ministri*, non opinor etiam attienses, culinarij, mediastini; sed intimi & præcipui. *Materia* dupliciter proponitur. *Primò, vt defenderet se.* Iusta belli causa tradi solet, defensio, quæ locum tunc habet, cum vi vis illata defendenda est, cum propulsanda inquam à nobis, vel iis, quos tueri debemus; iniuria. Nulla verò Nabuchodonosori à Gentibus illis iniuria fiebat, quin vero ipsis ab eo fiebat. Ideò facit ille, quod iniqui pænè omnes solent. honesto nomine suum ipse scelus velat. quemadmodum & apud Herodotum lib. 7. Xerxes bellum, quod Græcis inferre volebat. τῶν Ἀθηναίων τιμωρίαν *Athenensium punitionem*, etsi multo quam Nabuchodonosor verius; appellabat, cum ambitio, latiusque regnandi mera esset cupiditas. *Deinde, dixit cogitationem suam in eo esse, vt omnem terram suo subiugaret imperio.* Iam planè loquitur. defensionis laruam deponit, ambitionis vlcus aperit. *Vna*, inquit in iis, quæ supersunt, fragmentis Salustius, *& ea vetus causa bellandi est, profunda cupido imperij & diuitiarum.* Idemque in Catilina; *libidinem dominandi, causam belli habent, & maximam gloriam in maximo imperio putant.* Sed quam insaturabilis bellua cupiditas? Non earum solummodo Gentium, quas ante nominauit; terram deuorare vult, sed *omnem* omnino *terram.* O ventrem! ô abdomen. Ex eadem scilicet numquam explenda fame *Pellæo iuueni totus non sufficit orbis. Ego*, ait ipsemet apud Curtium lib. 9. *orsus à Macedonia imperium Græciam teneo. Thraciam & Illyricos subegi. Triballis, Medisque impero. Asiam, qua Hellesponto, qua rubro mari alluitur, possideo. Iamque haud procul absum à fine mundi. Quem egressus, aliam naturam, alium orbem aperire mihi statui.* Et sanè sunt, qui fleuisse ipsum aiant, cum alium, quem deglutiret; terræ orbem nullum esse, à philosopho quodam audiret. Sed *vbi sunt*, ait Baruch cap. 3. ver. 16. 18. *principes qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines, & non est finis acquisitionis eorum?* In Græcis vero duplex hîc lectio: in Complutensibus quidem συνεκάλεσε πᾶσαν τὴν κακίαν τῆς γῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, *conuocauit ex ore suo*, seu *declarauit & expromsit omnem terræ malitiam*, quomodo scilicet malè ab omni terra legati sui accepti fuissent. In Romanis verò συνετέλεσε πᾶσαν κακίαν τῆς γῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, *perfecit ex ore suo*, id est, perfectè narrauit malitiam terræ omnem, qua se affectum contemptumque putabat. vel *perfectè omninoque declarauit se malis terram omnem affecturum & diuexaturum.* Consilij porro huius *exitus.* versu 4. est; quod à Nabuchodonosore *dictum erat, placuisse omnibus.* In tantu maiorum natu cōsiliariorum, summatum, bellatorumque numero Artabanus, qui prosperiore victoria tumidum, iniusta ira furentem, ambitione insanum Xerxem officij moneret, nullus fuit? Ecce in Romanorum Senatu cum, deuicto Macedonum Rege Perseo, gaudio pænè ebria omninoque de mentis statu deturbata Roma esset, iamque Rhodienses, qui Regem illum adiutarant; veniam suppliciter petentes vix Ramonorum principum plerique audirent, eamque amplissimam ciuitatem animo iam suo exsorberent; ecce inquam, quæ apud Gellium lib. 6. c. 3. suaserit, dixerit Cato; *Scio solere plerisque hominibus, rebus secundis atque prolixis, atque prosperis animum excellentem, atque superbiam, atque ferocitatem augescere atque crescere. quod nunc mihi magnæ curæ est, quod hæc res tam secunde processerit, ne quid in consulendo aduersi eueniat, quod nostras secundas res confutet, neue hæc victoria nimis luxuriose eueniat. Aduersæ res se domant, & docent, quid opus sit facto. Secundæ res lætitia transuersum trudere solent à rectè consulendo atque intelligendo. Quo maiore opere dico, suadeoque vti hæc res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus.* At in Nabuchodonosoris consilio Cato nullus, Mardonij omnes, vt quod de Ægyptiorum Pharaone dixit cap 19. Isaias ver. 11. id in nostrum istum quadret optimè. *Stulti principes Taneos, sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens. Vbi nunc sunt sapientes tui? annuncient tibi & indicent quid cogitauerit Dominus exercituum super Ægyptum. Stulti facti sunt principes Taneos. emarcuerunt principes Mempheos, deceperunt Ægyptum, angulum populorum eius.* Misera profectò principum eorum sors, quorum consiliariis vnum hoc consilium, principibus ipsis assentari, priuatæ suæ rei & gratiæ studere, omnia illorum honesta atque inhonesta laudare. nullis eorum iracundiam, auaritiam, fastum, ambitionem, cæterosque animorum impetus, modestis, prudentibus. æquisque suasionibus vel refrænare, vel, pro virili, restinguere. *Dissipantur*, ait Salomon Prouerb. 15. ver. 22. *cogitationes. vbi non est consilium: vbi vero sunt plures consiliarij, confirmantur.* Sed verè cōsiliarij. qui Regis, regnique publicę rei consulant, quibus & in pectore sapientia, & in ore, non illa, quæ nescio quis, byssina, aulæ verba vocabat; sed vera, fortia, vtilia. Horum verò, quos in consilium adhibuit Nabuchodonosor, fœdam assentationem, eodemque prosperitatis & ambitionis vino, aut veneno potius madidam & mentem & orationē ita notat textus Græcus; Αὐτοὶ ἔκριναν ὀλοθρεῦσαι πᾶσαν σάρκα οἳ οὐκ ἠκολούθησαν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. *Ipsi decreuerunt omnē carmen* funditus *perdere, qui verbum oris eius sequuti non essent. Omnis caro* pro omnibus hominibus dicitur, vt Genes. 6. ver. 12. *Omnis caro corruperat viam suā super terram.* Sicuti & ab altera hominis parte interdum etiam dicitur homo. *anima.* vt Genes. 17. vers. 14. Leuit. 4. ver. 2 & 27. cap. 4. ver. 6.

Alterum, quod hoc in capite, proponitur; est, quomodo cogitatum à Nabuchodonosore, à cōsiliariis omnibus approbatum bellum, à ducibus vni Holopherni demandatum sit ver. 4. vbi duæ veluti quæstiunculæ sunt.

1 *Quis*

I. Quis Holophernes?

IN Græco ἀρχιστράτηγος, & ca. 10. in Latino, princeps militiæ vocatur. sed in illo additur δεύτερος ὢν μετ' αὐτόν. secundus post Nabuchodonosorem. quemadmodum post Pharaonem in Ægypto Iosephus Genes. 41. v. 40. Aman post Assuerum in Perside Esther cap. 3. & 4. ideoque apud Zonaram, Archisatrapa (dicam vero de Satrapiis in Esther cap. 1.) nuncupatur. Sed quid à quibusdam etiam Rex? *Si*, ait libro 1. contra Marcionem cap. 7. Tertullianus, *communio nominum, conditionibus praeiudicat, quanti nequam serui Regum nominibus insultant, Alexandri, & Darij, & Olophernis?* Sermo in D. Augustini appendice sexagesimussextus, *Paratur*, ait, *conuiuium Regi. Iudith interesse iubetur*. Sanè quia exercitui regundo præerat, Rex fortè dici posse videatur. Verius tamen id nomen, ob potentiam & opes pænè regias, Satrapis interdum nonnullis tributum fuisse. vt ex iis quæ Tobiæ 2. quæst. 2. & 3. perspicuum. Sed omnium maximè Reges dici poterant, qui ducum Satraparumque omnium principes, & à potentissimo Rege secundi. Atque isto modo, à Philone Byblio apud Eusebium lib. 9. præparationis Euangelicæ, Iosephus etiam σκηπτοῦχος *sceptriger* nominatur. Verba ipsa, quia, vt alia non pauca, Latinus Eusebij versor ea omisit; reponam:

Ἰακὼβ εὐτέκνοιο τόκος Ἰωσὴφ, ὃς ὀνείρων
Θεσπιστὴς, σκηπτοῦχος ἐν Αἰγύπτοιο θρόνοισι,
Δινεύσας λαθραῖα χρόνου πλημμύρεσι μοίρης.
Somnia dum retegit fæcundo natus Iacob
Iosiph, Ægypti sceptro est solioq; potitus.
Temporis occulta euolens ceu vortice fati.

Neque absurdum si Rex verus habeatur, cum maioribus Regibus minores quidam Reges ministri sunt & duces, vti apud Xenophontem, Babylonio Regi Crœsus Euilmerodacho alij 4 Reg. vlt. ver. 28. *Persam* vero fuisse Holophernem ait Cedrenus, neque a Persarum nominibus eius nomen abhorret, vti mõstrat Artaphernes, Tisaphernes, Intaphernes, Pharnaspes, Pharnuches Pharnazathres, Pharnabazus. Et causa hic fuisse videtur, vt tanto sese libentius Assyrio coniungerent Persæ, de quibus supra cap. 1. & infra cap. 16. v. 12. Non tamen id nominis ita in Persis hærebat, vt eo Gentibus aliis vti non liceret, prout aliquantulum attigi cap. 1. quæst. 4. & ostendunt, Holophernæ alij. Nam apud Appianum Syriacis, Ariarathæ Cappadocum Regis frater fuit Holophernes, & Cappadociæ Rex, qui τὴν Ἰωνικὴν καὶ τεχνικὴν ἀσωτίαν induxit, Holophernes fuit, vti narrat Stephanus Niger lib. de nimio luxu. Quid magnus Strabonis auunculus Cappadox Moaphernes? Dixit vero Franciscus Maironis nostrum istum, Estheris & Assueri filium fuisse. At sua ista tam futili asseueratione non id tantum assequitur, vt cum rationem coniecturamque nullam afferat, contẽnatur, verumetiam, vt ab Erasmo præfatione in libros de Ciuitate Dei egregiè irrideatur. Sanè, vt aliud nihil dicam; fuisset filius ante matrem. vt ex dictis cap. primo, quæst. 2. & ex dicendis de Assuero Estheris cap. 1. manifestum. Deniq; in Romano Græco textu & in Appiano leniter ὀλοφέρνης legitur. in Græcis aliis, & in correcto nostro Latino aspiratè ὁλοφέρνης, Holophernes. De ipsius motibus, posteà.

Q. II. Quomodo Holopherni bellum mandatum?

IN nostro eodem Latino *duo* proponit Holopherni Nabuchodonosor. contra quos videlicet gerere bellum debeat: & quomodo. *Prius* est ver. 5. *Egredere aduersum omne regnum Occidentis: & contra eos præcipue, qui contempserunt imperium meum.* Omnes eum Occidentales iubet inuadere. sed præ omnibus & potissimum eos, qui contempserant eius imperium, vel *generali* illo *modo*, qui superiori capite attingebatur, quòd eius nuncijs non annuissent, eos, eorum quæ poscerent inanes remisissent: vel *speciali* quodam modo, vt Damasceni, quos antea deuicerat Theglathphalassar 4. Reg. 16. vt Israelitarum reliquiæ. cum eos perdomuisset, iamque in Assyriam captiues abduxisset Salmanasar, 4. Reg. 17 Iudæi & Hierosolymitani cum Assyriorum Regibus fœderati aliquando fuissent, 4. Reg. 16 vel etiam subditi, 2 Paralip 33. ver. 11. Samaritani, qui ex Assyria in vacuas Israelitarum sedes immissi fuerant 4. Reg. 17. & nunc fortè à Sennacheribi filiis, qui cæso illo, in Armeniã profugerant, 4. Reg. 19. v. 37. aut nepotibus, qui Asaraddoniam domum oderunt; concitabantur. *Posterius* est v. 6. *Non parcet oculus tuus, vlli regno, omnemque vrbem munitam subiugabis mihi.* Vetat, ne misericordiam regni vllius capiat: ne munitam vrbem vllam, quam vi non occupet; prætereat. Et dicit, *non parcet oculus tuus.* quia, ex miseriarum miserorumque aspectu, solet maximè commoueri misericordia. Si ergo miseri, siqui aliidique gentis alicuius legati veniant, supplicent, Assyrium à se iugum deprecari velint; sint oculi sicci, sint immisericordes. Aut iugum, aut gladium omnes accipiant. In Græco est hæc Nabuchodonosoris oratio multo fusior. Sic enim loquitur; *Hæc dicit magnus Rex Dominus omnis terræ Ecce tu egredieris à facie mea; & sumes tecum viros, qui suis ipsorum viribus confidant, peditum ad centum viginti millia, & multitudinem equorum cum eorum ascensoribus, multitudinem*

inquam duodecim myriadum, seu centum & viginti millium. & exibis in occursum, siue prœliũ contra omnem terram, quæ ad Occidentem est. quia oris mei verbo non obtemperarunt. & ipsis denunciabis, vt terrã & aquam preparent, quia egrediar in furore meo contra ipsos, & operiam omnem faciem terræ pedibus mei exercitus, & dabo ipsos illis in direptionem, eorumque vulnerati valles atq; torrentes ipsorum implebunt. fluuius etiam mortuis eorum exundans complebitur. ipsorumq; tandem captiuitatem agam seu propellam in terra omnis extrema. Tu vero egressus præoccupabis mihi omnes eorum fines, & ipsi seipsos tibi dedent, & tu mihi eos in diem redargutionis eorũ reseruabis. Contra eos vero, qui rebelles & immorigeri sunt, non parcet oculus tuus, quominus eos in omni terra sua in cædem & direptionem des. quia viuo ego, & robur regni mei, quæ locutus sum ea etiam faciam in manu mea. Tu vero non transgredieris vel vnicum verborum Domini tui. sed perficiens perficies sicut præcepi tibi. & nihil cunctabere, vt ea facias. Sunt in his, quæ expositionem aliquam flagitent, nonnulla. sed ea opportunius infrà dabitur. Nunc in promptu ea semper habenda regula, quæ in Tobia iam nõ semel repetita; non ideo repugnare textus. quia vnus plus, minus alter proponit. quin mutuas potius sibi ipsis ad sententiam perfectiorem tradunt operas.

Tertium in capite isto est belli apparatus, ver. 7. in quo periti ducis edit specimen. dum primò *duces & magistratus virtutis* seu copiarum *Assyriorum* vocat; deinde milites accipit, tertiò, iumenta & commeatum omnis generis adhibet ver. 8. camelos, boues, oues innumerabiles, frumentum etiam ver. 9. *Qui enim*, ait lib. 3. cap. 26. Vegetius, *frumentum, necessariumq; commeatum non præparat, vincitur sine ferro.* Denique ex Regis ærario aurum sumit & argentum copiosissimum ver. 10. Quemadmodum enim *negant medici sine neruis homines ambulare posse*, vt ait in Satyra Petronius, ita sine pecunia nusquam progredi bellum vllum potest. In Græco præter ea quæ in Latino, nominantur etiam *asini, muli & capræ.*

QVAESTIVNCVLA.

Holophernis equitum numerus quantus?

SVprà textus nobis Græcus narrabat πλῆθος ἵππων σὺν ἀναβάταις, μυριάδων δέκα δύο, id est, *centum & viginti millia.* Mendum omnino in scripto est. Quis enim centum viginti peditum millibus totidem equites adiunctos existimet? In numerosissimo & iactatissimo illo Xerxis aduersus Græciam exercitu, *ἀριθμὸς τῆς ἵππου ait lib. 7. Herodotus, ἐγένετο ὀκτὼ μυριάδες, πάρεξ τῶν ἄλλων καμήλων καὶ τῶν ἁρμάτων fuit equitatus numerus octo myriades*, siue *octoginta millia, præter alios camelos & currus*, ad annonam scilicet oneraque conuehenda; quæ, vt diximus & hic, numero maximo, affuerunt. Cum iret Darius Alexandro Asiam petenti obuiam; non enumerat libro 3. Curtius, nisi equitum septuaginta millia. & libro 4. cum dimidio fermè maior esset exercitus, quam in Cilicia fuerat; in eius tamen totius summa, *equites erant quadraginta quinque millia, pedestris aciès ducenta millia expleuerat.* Latinus noster ver. 7. tantum dicit, *equites sagittarios duodecim millia.* & sæpius iam significatum, non rara in Græcorum numeris menda inueniri. Fortè tamen neque in Græco mendum, neque inter ipsum Latinum vllam esse pugnam, pugnet quispiam. Qui enim sagittariorum equitum duodecim millia dicit, non negat equitum non sagittariorum alia millia. In illa tanta Xerxis multitudine, an sagittarij erant, octies mille Sagartij equites? An in Darij contra Alexandrum acie, dextrum illud equitatus cornu, quod Nabarzanes ducebat, sagittariis solis constabat, cui funditorum sagittariorumque viginti fermè millia iungi debuerunt? An Barcanorum equitum duo millia, *armati bipennibus, leuibusque scutis cetræ maximè speciem reddentibus?* An qui lib. 4. præter iacula, scuta iam & gladios acceperant? An ipsius Alexandri equites, quos cum hostium equitatu consertos & quasi cohærentes negat libro 3. Curtius vibrare tela potuisse, sagittarij erant? An Romani equites, de quibus sub libri de re militari tertij finem Lipsius? Et Latinus textus ver. 11. inter equites & sagittarios discrimen nonne constituit? Sunt hæc ita. & plura, in istis Holophernis copiis millia equitum, quam sagittariorum solorum facilè crediderim: centum tamen & viginti millia non item. Etsi enim equitatu pollebant plurimum Persæ, Medi, Parthi, eorum tamen equites vel plures vel æquales peditibus fuisse, non equidem memini legere. Neque, præter Polybium vnum, vllius equestrium copiarum admirator tantus, qui, quando non ad vnum aliquod prælium, sed ad bellum paulò vel remotius vel diuturnius, in quo montes & angustiæ non paucæ transeundæ, arces & vrbes cum expugnandæ, tum propugnandæ, præsidiisque firmandæ; proficiscendum est, non in pedite roboris plus esse concedat? Hic verò, num vnum Holopherni prælium præliandum? nonne belligerandum, & quidem nõ vna cum Gente, sed cum Occidentis totius Gentibus omnibus? Nonne montana impeditaq; loca subeundum quamplurima? Emendandum ergo Græcum illum numerum opinor. vt vel equitum vniuersè fuerint δύο μυριάδες viginti millia: vel si quamplurimum vis, δέκα μυριάδες centum millia. è quibus sagittarij fuerint duodecies mille. quemadmodũ textus monet Latinus, ipseque et postea Græcus, ἠρίθμησεν ἵππον εἰς τοξότας μυρίους δισχιλίους. *Numerauit Holophernes equitũ sagittariorũ duodecim millia.* Quamquã

videri

videri queat nunc non plus fuisse duodecim equitum millibus in toto exercitu: quia & Græcus hoc loco in summam illum colligit & Latinus vers. 7. licet cap. 7. vers. 2. plures accesserint, vt ibi rursum monebitur. Et dicentur *sagittarij* equites, vel à maiore præstantioreque parte, vel quia verè sagittarij erant omnes. idque vel vt hoc vno armorum genere potissimùm semper pugnarent, vel vt saltem pugnæ initio, sagittarum in hostes procellam emitterent. *Omnis prope Assyriorum & Persidis regio vsum habebat sagittarum*, ait in Isaiæ 7. Diuus Hieronymus. Equites porro sagittarios, vt à peditibus distinguant Græci, solent eos vno interdum nomine ἱπποτοξότας appellare. quales Scythas tradit libro 4. Herodotus. De quadrigis porro curribusque falcatis, dixi Iudicum cap. 1.

Quartum in capite isto, est inchoata expeditio vers. 11. cuius ego vestigia, obscura sanè, in alio libentius legerem. & obscuritatis causa eadem, quæ in historiis aliis tam sacris quam prophanis. quia, vt ait extremo libro decimosexto Strabo, αἱ τῶν ὀνομάτων μεταπτώσεις καὶ μάλιστα τῶν βαρβαρικῶν πολλαί. *Ipsæ nominum variationes, barbaricorum præsertim, multæ sunt* Et Diuus Augustinus in Numeros quæst. 20. *Solent*, inquit, *locorum & gentium nomina plerumq. vetustate mutari.*

Primò igitur *pertransiit fines Assyriorum*. In Græco; *Egressus Niniue, peruenit trium dierum itinere in faciem, siue planitiem campi Bectileth* βαικτιλαίθ. In Complutensi βεκτιλέθ. An affinitas aliqua cum Bacata illis, quos in Cassiotide collocat lib. 5. cap. 15. Ptolemæus?

Hinc *venit ad magnos montes Ange, qui sunt a sinistro Ciliciæ.*

QVÆSTIVNCVLA

Quinam montes Ange?

MONTES Ange putat Ribera in Ionæ caput. 1. esse *Argæum* montem. Sed quomodo is in Ciliciæ sinistro est, cum supra Ciliciam versus Septentrionem, in Cappadocia sit, & inter eum & Ciliciam non magna tantum locorum intercapedo, sed Tauri etiam & Antitauri montium pars interiecta sit? prout indicant Ptolemæus lib. 5 Geog. cap. 6. Plinius lib. 6. cap. 3. Solinus cap. 53. Nicephorus lib. 12. cap. 29. An *Bargilus* mons, de quo Plinius lib. 5. cap. 20. vel ob maiorem vocis affinitatem, *Angarus*, de quo cap. 13? Sed neque istos eorum situs admittit. Verum *Ange* nomen in 70. Interpretibus expressè positum est, Genes. 12. vers. 8. ἀγγαὶ κατ᾽ ἀνατολὰς *Ange ad Orientem.* & cap. 13. vers. 4. ἀνὰ μέσον βαιθὴλ καὶ ἀνὰ μέσον ἀγγαί. quod S. Fulgentius lib. 2. ad Monimum, cap. 3. ita conuersum citat, *inter Bethel & inter Agge.* Norunt verò litterati, quæ gemino isto γγ Græcis scribuntur, ea Latinis interdum per gg, interdum per ng scribi, sed isto semper modo pronunciari. Nam verbi causa Ἄγγελος, *Aggelus* & *Angelus* scribitur, & posteriore isto modo semper pronunciatur. Sed cum istud *Ange* sit vrbs, quæ in Hebræo & nostro textu *Hai* vocatur & ab iisdem 70. Iosuæ 7. γαὶ, interdum etiam à D. Hieronymo libro de locis Hebraicis, *Agai*, quomodo montes Ange? Habent quidem interdum eadem nomina vrbes, montes, & fluuij: & montem prope Hai vrbem inuenimus Genes. 12. vers. 8. Sed cum is in Iudæa tam notus, cur tam operoso, tamque peregrino & obscuro modo describeretur? Quid Ciliciam, quid sinistrum eius latus nominare opus fuisset? Qui Græcum textũ legerit πλησίον τοῦ ὄρους τοῦ ἐπ᾽ ἀριστερᾶ τῆς ἄνω Κιλικίας, *prope montem, qui est a latere sinistro altæ Ciliciæ*; putabit fortè in Latino legendũ hoc modo, *venit ad magnos mõtes, qui sunt à sinistro altæ Ciliciæ.* vt istud *altæ* non suas modo litteras, sed & veterem locum amiserit. Si veteres aliqui libri suffragarentur, esset arduus difficilisque locus planior. nondum tamen omnino planus & facilis. Cedo enim, quomodo post Assyriæ fines, Armenia, Syriaque prætérita, ilicò ad Ciliciam venitur? & quænam alta hæc Cilicia? quod sinistrum eius latus? quiuè tandem magni isti montes? Quia verò quidquid de Ange montibus dicamus, tria illa prima in quæstionem semper adducantur necesse est, de iis si quid forte occurrat; dicam. Ac *primo* quidem Ptolemæus lib. 6. cap. 8. dum ait, τῆς ἰδίως Κιλικίας μεσόγειοι, significat dupliciter Ciliciam accipi, propriè scilicet, seu pressè, & impropriè seu amplè. quemadmodum cum eodem lib. c. 2. ait, τῆς ἰδίως Ἀσίας θέσις, &, ἡ ἰδίως καλουμένη Ἀσία, duplicem Asiæ notionem ostendit. Vtrumque verò in Cilicia nominanda modum docet Solinus cap. 47. *Cilicia*, inquit, *antea vsque ad Pelusium Ægypti pertinebat. Lydus, Medus, Pamphilia, Cappadocia sub imperio Cilicum constituta. Mox ab Assyriis subacta, in breuiorem modum scripta est.* Videri ergo possit Cilicia hic amplissimè accipi. sicque vbi ex Assyriorum finibus excessum fuit, in Ciliciam statim deuentum fuisse. Vel distinguit scriptor, Assyriorum fines ab Assyria. Quæ siquidem illis regiones parebant, eæ ad eorum fines pertinebant, licet Assyria propriè non essent: vel denique scriptorum aliorum more, duos profectionis terminos ponit, eum à quo & eum ad quem Holophernes illo itinere profectus est; & media reticet. quæ tamen iterum postea vers. 14 attingit. *Alta* porro Cilicia seu *superior* eo modo vocatur, quo Galilæam superiorem vocari dictum est Tobiæ. 1. fol. 10. & Ægyptum superiorem ibid. cap. 8. fol. 137. ea scilicet, quæ ad Septentrionem vergit, & è qua fluuij erumpunt Orunagdus, Calydnus, Lamus, Cydnus, Sarus, Pyramus. *Sinistrum Ciliciæ latus* est Septentrionale, partim ob causam eodem Tobiæ capite primo indicatam: partim quia veniente ab Oriente Tauro monti, Cilicia ipsa ex Occidente occurrit, eo modo vt Australiore parte hæc pergat, ille Septentrionaliore ipsam attingat. Quemadmodum vero si duo sibi homines oc-

currant,& vnus alterum transeat, ij vel dextrum ambo, vel sinistrum latus tangunt, ita etiam regiones & montes. Solini verò de Tauro verba loco citato sunt hæc: *Mons Taurus ab Indico primum mari surgit: deinde à scopulis Celidoniis. Inter Ægyptium & Pamphylium pelagus ob tectus Septentrioni dextro latere, læuo meridianæ plagæ occurrit, Occidente obuersus fronte profusa. Demum* verò magnos istos Ange montes, *Taurum & Antitaurum* esse, vt existimem, animum inducunt meum hæc. *Primò* descriptio, *montes* non singulariè *mons*, & montes non simpliciter, sed *magni*. & ij quidem, qui secundum locorum situm, *sunt à sinistro Ciliciæ. Deinde* concors auctorum monitio est; Taurinis istis montibus, pro varietate locorum & gentium, varia admodum esse nomina. In Periegesi Dionysius:

> οὐ μὴν ἐπωνυμίαν μίαν ἔλαχεν· ἀλλ' ἐν ἑκάστῃ
> ὄνομ' ἔχει στροφάλιγγι. τὰ δ' ἂν κείνοισι μέλοιτε.
> ἀνδράσιν, οἳ κατὰ χῶρον ὁμήρεον οἶκον ἔχοντο.

Quæ ita vertit Priscianus:

> *Non tamen est vnum montis cognomen vbique,*
> *Sed varij flexus variantur nomine multo*
> *Singula sed propriis sunt nomina nota colonis.*

Plinius lib.5.cap.27. *Taurus mons ab Eois veniens littoribus euadit, vsque ad cognita Rhiphæorum montium iuga. numerosis nominibus & nouis, quocumque incedit, insignis. Imaus prima parte dictus. mox Edigis. Paropanisus, Circius, Chambades, Pharphariades, Choatras, Oreges, Orates, Niphates, Taurus. atque vbi se quoque exuperat, Caucasus, vbi brachia emittit, subinde tentanti maria similis, Sarpedon, Coracesius, Cragus, iterumq; Taurus. etiam vbi dehiscit, seque populis aperit, portarum tamen nomine sibi vnitatem vendicans, quæ alibi Armenicæ, alibi Caspiæ, alibi Ciliciæ vocantur. Quinetiam confractus, effugiens quoque maria plurimis se gentium nominibus hinc & illinc implet. & à dextra hircanus, Caspius, à læua Paryedras, Moschius, Amazonicus, Coraxicus, Scythicus appellatus. In vniuersum verò Græcè Ceraunius.* Qui tot igitur ab aliis gentibus nomina suscepit, quid mirum si ab Hebræis vnum quoque accipiat? Et vocatur ab iis *Ange*, siue *Hai*, vel ob aliquam cum monte illo inter Hai & Bethel, de quo ex Genes.12. suprà dixi; similitudinem, vel quia *hai* Hebræis *aceruus* est, & *vastatio* ac *desolatio*. Numer.21.ver.12. Iob 30. ver.24. Psalm.78.ver.1. Isaiæ 17.ver.1. Mich.1.ver.6.& cap.3.ver.12. Quid verò tanto illo monte coaceruatius? Quid vastius & horridius? Extat apud Plinium lib.6. cap.2. in Cappadocia oppidum *Gangre*, apud Herodotum lib.7. *Rangæus mons magnus*, apud alios *Pangæus*, apud Curtium lib.5. dux *Philotas Angeus*. Ex iis fortè coniiciet solertiùs aliquid alius.

Tertiò, *effregit ciuitatem opinatissimam Melothi*. Nulla eius in Græco mentio. & videtur ea esse, quæ apud Plinium lib.6.c 3. *Melita, & à Semiramide condita haud procul Euphrate*, à Ptolomæo lib. 5.c.7. *Melitena* Ex ea, est prouincia Melitena, quæ, vt ait lib.12. Strabo, *per omnia similis est Commagenæ. Tota enim domesticis conseritur arboribus, sola ex omnibus Cappadociæ partibus, ita vt oleum quoq; ferat, & Monorite vinum, quod cum Græcis certet.* Si Ange montes Argæum cum Ribera censerem, quin hæc Mazaca foret, nihil ambigerē. Fuit enim ea opinatissima, id est, nominatissima & celeberrima. quia *& à Semiramide condita*, & *à Cappadocibus mater vrbium vocata est*, vt ait Solinus cap.35. *quæ postea Cæsarea* inquit Plinius loco citato. *Melothi* autem dicitur ab opulentia, rerumq; omnium plenitudine & abundantia. quemadmodum & Isaiæ 1. ver.21. Ierusalem *meleathi mispat* ciuitas plena iudicio. De Mallo 2. Machab 4.

Qvartò, *prædauit omnes filios Tharsis*. Hos esse Cilices docet Iosephus lib.1.cap.7. in Gr. & confirmat ex vrbe Tharso, in qua vna tantum litterula θ in τ mutata sit. quæ ab eodem dicitur ἐλλογιμωτάτη, à Solino cap.47 simpliciter *mater vrbium*, ab illo scilicet Tharsis originem ducens, de quo Genes.10. Diuus tamen Hieronymus parum id probat epist.133. quæ ad Marcellam est. fatetur *homonymum nomen* esse, quod multa significet. inter quæ sunt maris omnis accolæ, vt Cilices & Carthaginienses, alij. Sed de hoc nomine, cum lib.3 Reg.9. *de nauibus Tharsis* agerem; dicta sat multa. Græcus tamen Romanus non *Tharsis*, sed ῥασσὶς *Rassis* legit. Complutensis verò ῥασὴς *Rases*, & subeat fortè aliquem cogitatio, esse *Resen* illam, de qua Genes.10.ver.12. nisi à 70. illic scriberetur ῥασέν. vel Syriæ aliqua pars, vnde & *Rasin* ille, de quo 4. Reg.16. Gr. ῥαασσών. Certè initio sequentis capitis & Syria, & Syria Sobal in Holophernis potestatem sese dat, v.1. Sed sunt litteriones (ita eos vocat D. Augustinus lib. contra aduersarium legis c.24.) interdum nonnulli, qui quæ in priscis Ethnicorum scriptoribus, tamquam orationis lumina, suscipiunt, ea in vetere nostro Interprete arguant & irrideant. Non, *prædauit*, inquiunt hic, & ver.16. sed *prædatus est*, dicendum erat. Cur ergo, apud Nonium, laudant in Ennio *criminat*, in Accio *miserarent* & *contempla*, in Turpilio *proficisceret*, in Pacuuio *moderant*, in Quadrigario *recordauit*, in Næuio *minitas*, in Pomponio *conuiuant*, & *mirabis*, in Titinnio *osculaui*, in Varrone *imitat*, in Virgilio *populat*, in Cicerone *augurat*, in Plauto *tuteris*, *vagat*, *perscrutaui*, *eluctaui*, aliaque non pauca? Ex Latino isto singulari & Complutensibus Græcis, adeoque ex ipsa orationis totius contextione videtur in Romanis Græcis legendum, non ἐπρονόμευσαν *vastarunt*, sed ἐπρονόμευσεν *vastauit*, Antecedit verò ἀπῆλθεν εἰς τὴν ὀρεινὴν, καὶ διέκοψε τὸ Φοὺδ καὶ Λοὺδ. *Abiit in montanam regionem, & incidit* τὸ scilicet ἔθνος ἢ ὄρος *gentem* vel *montem*

Phud

Phud & Lud. Phut Genes. 10. vers. 6. dedisse initium Phutæis aut Phutis in Lybia docet loco antea citato Iosephus, & Diuus Hieronymus quæst. in Genesin, sed quàm ab iis hæc Holophernis expeditio iam remota? Nihilominus tamen initio capitis sequentis, Holopherni sese dedunt Libyes, vers. 1. Ibidem verò ait Iosephus, quos *Lydos* dicimus, fuisse antiquitus λύδης vocatos. Sed neque ad istos peruenisse adhuc videtur Holophernes, prout à Plinio describuntur lib. 5. cap. 29. Herodoto lib. 1. etsi sunt aliæ Lydiæ viciniores apud Ptolemæum lib. 5. cap. 15. & 17. quemadmodum & eodem libro cap. 13. Armeniæ vrbes πῆνα χολκάτα, & posteà βίχανα χολιμμα.

QVINTÒ, *Effregit filios terræ Ismael qui erant contra faciem deserti, & ad austrum terræ Cellon.* Hi sunt Arabum pars, qui dicti sunt *Ismaëlitæ*, Genes. 36. *Agareni*. & tandem *Saraceni*. vt ait S. Epiphanius initio libri 1. & hæres. 30. Sozomenus lib. 6. c. 38. D. Hieronymus Isaiæ 60. Ezech. 25. & epist. ad Dardanum, eorumque meminit Pacatus Panegyrico ad Theodosium, Mamertinus Panegyr. ad Maximianum. Sed quæ *terra Cellon?* In quibusdam manuscriptis est *terra Celeon* & *Holeon*. verum Græcè dicitur? in Complutensibus quidem γῆ χελλών, in Romanis γῆ χελλαίων. Suntne isti iidem cum iis, quos cap. 1. Græcus χελλὰς dicebat? Suntne à *Chul*, de quo Genes. 10. vers. 13. & ex eius vrbis ditione, quæ à Ptolomæo lib. 6. cap. 15. in Syria Palmyrene statuitur *Chelle?* Denique num aliqua his cum illis, apud Dodonæum fanum, *Sellis* Homericis, aut *Hellis* Pindaricis (vtriusque siquidem nominis liberam facit optionem lib. 7. Strabo) me liùs quam ego constituerint alij.

SEXTÒ, *Transiuit Euphratem, & venit in Mesopotamiam.* Paulò antè iam ad Ciliciæ fines venerat, & Arabiam, quomodo nunc in Mesopotamiam? & ex Assyria cum veniat, adeoque ex ipsa, quæ ad Tigrim est; Nino, si Euphratem transiit, quomodo in Mesopotamiam, & non ex Mesopotamia potius venisse dicitur? Videlicet itineris ordo non seruatur. Sed, vt sæpè alibi; possent præterita hæc, per plusquamperfecta, verti, *Transiuerat Euphratem, venerat in Mesopotamiam.* & vt in Græco est, διῆλθεν *pertransierat Mesopotamiam. Torrens Mambre* fortè dicitur ob aliquam cum eo similitudinem, qui per conuallem Mambre, de qua Genes. 13. vers. 18. & cap. 14. vers. 13. flueret iuxta Hebron. In Complutensibus vocatur χείμαῤῥος ἀϐρωνά, in Romanis ἀϐρωνᾶ. Videtur esse fluuius, qui Ptolemæo lib. 5. cap. 10 χαϐώρας. Straboni lib. 16. & Ammiano lib. 13. *Aboras*. Neque insolitatum, vt fluuij torrentes vocentur, quemadmodum exponit lib. 1. Strabo. Vnde & apud Lucanum lib. 9. Magnus.

Non mihi Pyramidum tumulis euulsus Amasis
Atque alij Reges Nilo torrente natabunt?

Hunc verò Aboram, volunt quidam esse *Obobar* apud Ezechielem cap. 1. Cæterum ab eo distant longissimè *Ambrones*, de quibus Strabo lib. 4. Florus libro 3. Liuij Epitome lib. 67. 68. *Vsque ad mare,* intelligo non Persicum, sed Cilicium.

SEPTIMÒ, *occupauit terminos eius*, maris videlicet, *à Cilicia vsque ad fines Iapheth. qui fines sunt ad Austrum.* Significari videtur *Ioppe* quæ & hodie vocatur *Iapha*, & à barbaris *Zapha*, prout monet ad caput 16. lib. 5. Ptolemæi Pirckheimerus. Plinius libro 5. cap. 13. *Vicus*, ait, *Ioppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, vt ferunt.* Est & in Iosepho lib. 2. belli, 42. alia ἰαφά.

OCTAVÒ, *Abduxitq; omnes filios Madian.* Hi sunt Arabes, vt in Exodi cap. 2. dictum est. *Nulli*, ait S. Hieronymus in Ezechielis 2. *dubium est Madianitas, & totam eremi vastitatem adiacere terræ Arabiæ, qui habent camelorum greges, ouiumq; & caprarum multitudines, & his opibus victitant. Quod & terra Israël in Iudicum libro accidisse narrat historia cap. 6. quando venerunt Madianæi, & depasti sunt vsque Gazam omnes regiones eorum.* In Græco textu præter ista quæ in Latino; innuitur etiam Madianitarum ratio habitandi, ἐκύκλωσε τοὺς υἱοὺς Μαδιὰν καὶ ἐνέπρησε τὰ σκηνώματα αὐτῶν καὶ ἐπρονόμευσε τὰς μάνδρας αὐτῶν. *Circumcinxit filios Madian, & combussit tabernacula ipsorum, casasq; vastauit.*

NONÒ, *Post hæc descendit in campos Damasci in diebus messis.* Quando præcisè *messis* dicitur, triticea intelligi solet, ea tamen in Græco exprimitur. Hostilia verò hic edidit omnia. Sata exussit, arbores & vites excidit, *greges & armenta*, prout in Græco est; *absumpsit, vrbes diripuit, agros depopulatus est, iuuenes ipsorum omnes in ore gladij percussit.* hincque factum, vt ceciderit *timor illius super omnes inhabitantes terram.* Restringitur verò terra hæc in Græco ad παραλίαν *maritimam*, & qui pertinuerint, adiunguntur οἱ ὄντες ἐν σιδῶνι καὶ τύρῳ, οἱ κατοικοῦντες σοὺρ καὶ ὀκινὰ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἰεμναὰν, καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἀζώτῳ καὶ Ἀσκαλῶνι. Sidonij, Tyrij, Surij, Ocinæi. Iemnæi, Azotij, Ascalonitæ. Ideoque hic videtur modus & ratio eius, quod septimo loco dictum est; exponi. Sed quinam *Surij & Ocinæi?* Quæ nobis Tyrus, ea Hebræis *Tsor* est, & hodie vulgò *Sur*. Si Surij ergo Tyrij essent, ineptæ iterationis mendum hic esset. Est & *Sur* solitudo Genes. 25. vers. 18. de qua dictum Exodi 15. At hic, quasi vrbs, inter vrbes alias numeratur. An *Dor* siue *Dur* pro *Sur* legendum? De hac vrbe Ptolemæus lib. 5. cap. 15. Plinius lib. 5 cap. 19. D. Hieronymus in epitaphio Paulæ; *Vrbs*, ait, *quondam potentissima.* & li. 1. Machab. c. 15. v. 11. *Ocina* verò est Ptolemais, *quæ quondam Ace* inquit Plinius libro 5. cap. 19. & *Coth*, vel potius *Gath* aut *Geth*, vt ait in Epitaphio Paulæ D. Hieronymus. Nam quod *Geth* Ascalonem ad Ptolemæi lib. 5. ca. 16. censet antea citatus expositor, clarissimè reuicitur 1. Reg. 6. ver. 17. vbi Palæstinorum ciuitates quinq; numerantur, *Azotus, Gaza, Ascalon, Geth, Accaron*, & ex Diuo Hieronymo epistola ad Dardanum de terra promissionis. Quod verò idem D. Hieronym. in Mi-

chææ

shex cap.1. cum de *Gath*, aliisque disputasset, subiunxit, id mihi, nisi quod terrestre nostrum hoc iter fuerit; subiungere posse videor. *Hactenus quasi inter saxa, & acutissimos scopulos naviculam nostram direximus. quæ vtrum intrauerit portum, an adhuc in salo fluctuet, Lectoris erit prudentiæ iudicare. Nunc orationibus vestris, pergamus ad alios fluctus, & imminente expositionis hinc inde naufragio, si possumus, euadamus.*

CAPVT III.

1 TVNC miserunt legatos suos vniuersarum vrbium, ac prouinciarũ reges ac principes, Syriæ scilicet Mesopotamiæ, & Syriæ Sobal, & Libyæ, atq; Ciliciæ qui venientes ad Holofernem, dixerunt:

2 Desinat indignatio tua circa nos: melius est enim vt viuentes seruiamus Nabuchodonosor regi magno, & subditi simus tibi, quàm morientes cum interitu nostro ipsi seruitutis nostræ damna patiamur.

3 Omnis ciuitas nostra, omnisq; possessio, omnes montes, & colles, & campi, & armenta boum, gregesq; ouium, & caprarum, equorumq; & camelorum, & vniuersæ facultates nostræ, atq; familiæ in conspectu tuo sunt.

4 Sint omnia nostra sub lege tua.

5 Nos, & filij nostri, serui tui sumus.

6 Veni nobis pacificus dominus, & vtere seruitio nostro, sicut placuerit tibi.

7 Tunc descendit de montibus cum equitibus in virtute magna, & obtinuit omnem ciuitatem, & omnem inhabitantem terram.

8 De vniuersis autem vrbibus assumpsit sibi auxiliarios viros fortes, & electos ad bellum.

9 Tantusq; metus prouinciis illis incubuit, vt vniuersarum vrbium habitatores principes, & honorati simul cum populis exirent obuiam venienti.

10 Excipientes eum cum coronis, & lampadibus ducentes choros in tympanis, & tibiis.

11 Nec ista tamen facientes, ferocitatem eius pectoris mitigare potuerunt:

12 Nam & ciuitates eorum destruxit, & lucos eorum excîdit.

13 Præceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes deos exterminaret, videlicet vt ipse solus diceretur deus ab his nationibus, quæ potuissent Holofernis potentia subiugari.

14 Pertransiens autem Syriam Sobal, & omnem Apameam, omnemque Mesopotamiam, venit ad Idumæos in terram Gabaa.

15 Accepitq; ciuitates eorum, & sedit ibi per triginta dies, in quibus diebus adunari præcepit vniuersum exercitum virtutis suæ.

COMMENTARIVS.

BELLI successus exponitur, quoad populos ipsos, qui bello eo petebantur; & quoad ipsum Holophernem. Illi copiarum tantarum, rerumq; hactenus gestarum terrore perculsi sese huic totos dediderunt, præter vnos Iudæos, de quibus sequenti capite. Dispiciendum verò, quinam alij illi populi fuerint, & quem in deditione modum tenuerint. Fuerunt igitur *vniuersarum vrbium ac prouinciarum Reges ac Principes.* Et ne de toto statim mundo cogitationem quis suscipiat; additur, *Syriæ scilicet, & Mesopotamiæ, & Syriæ Sobal, & Libiæ atq; Ciliciæ.* Syria variè admodum sumitur. Interdum etiam Assyrios ipsos complectitur; οἱ ἀπὸ Ἑλλήνων ἐκαλέοντο Σύριοι, ἀπὸ τῶν βαρβάρων Ἀσσύριοι ἐκλήθησαν. *Qui à Græcis*, ait Herodotus lib. 7. *Syri vocabantur, ij à barbaris Assyrij vocati sunt.* Rursumque posteà: οἱ Σύριοι οὗτοι ἀπὸ Περσέων Καππαδόκαι καλέονται. *Syri isti à Persis Cappadoces vocantur.* Et Plinius lib. 5. cap. 12. *Syria quondam terrarum maxima, & pluribus distincta nominibus. Nam quæ Palæstina vocabatur, qua contingit Arabas, & Iudæa, & Cœle, dein Phœnice, & qua recedit intus, Damascena, ac magis etiam nunc meridiana, Babylonia. Et eadem Mesopotamia inter Euphraten & Tygrin, quaq; transit Taurum. Sophene. citra vero etiam Comagene. & vltra Armeniam. Adiabene, Assyria antè dicta. & vbi Ciliciam attingit, Antiochia.* Patet igitur Syriæ nomen quàm latissimè. sed cum pressiùs accipitur, ab enumeratis iam partibus distinguitur, sicque alia est *Syria*, alia *Syria Sobal*. Hæc enim ipsa est, quæ à Plinio loco citato, & Strabone lib. 12. Ptolemæo lib. 5 cap. 13. *Sophene* dicitur, & eius mentio fuit 1 Reg. 14. 2. Reg. 8. vbi dictum, vocari quandoq; *Syriam Soba* à Iosepho *Oba*, à 70. *Souba*. Non prætereibo de Syria pressè dicta, Dionysij, prout eos quidem Latinos fecit Priscianus; versiculos, præsertim, quia nonnihil, quod capitis infrà secuturi quinti, versum septimum & decimumquartum attingit; continent. Cum enim varia esse Syrorum genera dixisset, pergit:

Namque alij medius habitant telluris in aruis
Hosq; Syros propriè perhibent. sed littora iuxta,
Phœnices viuunt, veteri cognomine dicti
Quos misit quondam mare rubrum laudibus arctos
Chaldæo nimium decoratam sanguine gentem,
Arcanuq; DEI celebratam legibus vnam.

Libya

Libia verò quomodo ab Holopherne tam adhuc ꝓcul dissito perterrita est? Quomodo eius mentio,& Ægypti nulla? Quomodo inter Syriam Sobal & Ciliciam media constituitur,quæ ab vtraq; tanto locorũ spacio diiuncta? Sunt,qui *Lyciam* hic velint. *Ligya* fortè legenda. Ligyas enim in hisce locis collocat Herodot.lib.7.cum Syris,& Maryandenis, de quibus lib. 4. & Matienis, de quibus lib.1. λίγυες καὶ Ματιηνοὶ καὶ Μαρυανδηνοί τε καὶ Σύροι τὴν αὐτὴν ἔχοντες Παφλαγόσι ἐστάλατο. *Ligyes*, ait, *&* *Matieni & Mariandeni & Syri, eadem cum Paphlagonibus armatura præliabuntur.* & paulò post: Μαρυανδηνῶν καὶ λιγύων καὶ Σύρων Γωβρύης ἦρχε. *Maryandenorum & Ligyum & Syrorum dux erat Gobryes.* vbi in Latina,quæ etiã correctissima putatur,conuersione; idem ꝙ hic mendum,vt *Libyum* dux sit Gobryas. Et ne quis vel eosdem Libyas & Ligyas,vel in Herodoto Libyas potius q̃ Ligyas legendos auguretur,liber in manus tantùm sumendus. Confestim enim erit vtrosq; legere,& valde quidẽ diuersos: & Libyum quidẽ ducem esse Mansangen. Quia tamen antea,quin *Phud* Libyã significaret, verisimilius nihil occurrit,sit sanè Libya.& ad eam licet exercitu nondũ peruenerit Holophernes, huius tamen animũ illa occupat,longeq; adhuc positum malũ auertit, vti se Gabaonitæ facere dicebant Iosuæ c.9.& faciebant apud Curt lib.10.alij. Babyloniam enim reuerti volebat Alexander, quia *nunciabatur ei,legatos ex diuersis terrarum orbis partibus vndiq; Babyloniam cõfluxisse,eius aduentum expectare. Adeò totum orbem nominis eius terror inuaserat, vt cunctæ gentes,velut destinato sibi Regi adularentur.* Videntur verò iidẽ in Latino esse debere populi,qui in Græco,quia idcirco in Græco, iam isto capite reticentur,quod antea cap.1.nominati fuerint, & contrà , ideo in Latino, iam dicto capite, recensentur, quòd antea capite primo præteriti fuerint.

• *Modus* vero deditionis fuit hic. *Primò,miserunt legatos suos.* Ipsius Nabuchodonosoris antea legatos respuerant: suos ipsi nunc mittunt, & per eos supplicant. Per Holophernẽ petierat ille antea, vt ex Græco c.audiuimus; *terram & aquam*: Per legatos ea isti offerunt omnia. Est autẽ illa formula,qua postulabant isti Reges non,vt vertit Baduellus,*præparari sibi terras & aquas*,sed sibi dedi,subiicique omnia. quod imperium omne vel terrestre vel maritimũ sit; bellum omne vel terra,vel mari geratur: omnes hominũ opes vel ex terra, vel ex aqua constent, vt sunt agri, fundi,syluæ,possessiones, domus,vrbes,stagna,lacus,flumina.quin aurum etiam & argentũ,& lapides pretiosi. Nam,vt sapienter & philosophorũ decretis consentaneè dixit S.Bernard serm.4.de aduentu : *Aurum & argentum nonne est terra rubra & alba,quam solus hominum error facit,aut potius reputat pretiosam?* Vniones & gemmæ non è pelago etiã petuntur? Et in homine quæ ꝓponderant aliis elementa, nonne terra & aqua sunt? nõne ex hisce duobus potissimũ constant omnia,quibus pascimur,potamur,amicimur? Sic apud Herodot.lib.4.Scythar.Regi aiebat Darius: δεσπότῃ τῷ σῷ δῶρα φέρων γῆν τε καὶ ὕδωρ, ἐλθὲ ἐς λόγους. *Domino tuo afferens dona,terram & aquam, in colloquium veni.* Et cum ille misisset, *auem, murem, ranam & quinq; sagittas.* Darij opinio erat, σκύθας ἑωυτῷ διδόναι σφέας τε αὐτοὺς, καὶ γῆν τε καὶ ὕδωρ. *Scythas se sibi tradere, & terram & aquam.* quòd *mus* quidẽ in terra gignatur, & eodẽ quo homines fructu victitet: *rana* autem in aquis nascatur: *auis* verò sit equo assimilis. At *sagittis* dãdis,suũ ipsorum robur tradere. Idem etiã Darius Athenas & Spartam legatos idem petituros cum misisset,eorum illi aliquos in barathrum,alios in puteũ iniecerunt, iubentes vt ex iis terram & aquam ferrent. vti lib.7. refert idem Herodot. qui memorat etiam, quemadmodum Xerxes ἐπὶ γῆς αἴτησιν κήρυκας miserit, & alij quidem terræ inanes,reuerterint, alij terram & aquam attulerint. Est & in Diod.lib 11.eadẽ formula. *Deinde* legati missi λόγοις εἰρηνικοῖς *verbis pacificis*, pacem poscere debuerunt. Ea traduntur v. 2. quorum triplex veluti membrum. *Primum* est deprecatio, quæ & v.6.repetitur. *Alterum* est ratio, cur ita sese dedant,quòd è malis duobus minus eligendum sit. *Tertium* est deditio ipsa omnium omnino rerum.v.3.& 4. adeoq; sui ipsorum & filiorum libertatis, v.5. & 6. Vocant vero v.2. Nabuchodonosorem *Regem magnum* & seipsum ita,vt vidimus, ipse vocarat c. 2. non vulgari cõmodo, quo potentem quempiam Regem vocare moris est, sed eximio illo,qui Persarum postea Regibus proprius extitit.vt nimirum aut *Reges magni*, aut *Reges Regum* appellarentur,apud Herodotũ crebrò, Xenophontem lib.1.Anabas. Aristidem in Romæ encomio, Dionem Chrysostomum orat.3.de regno, Ammianum lib.17. Hinc & apud Strabonem lib.15.epitaphius iste Cyri versus:

Ἐνθάδ᾽ ἐγὼ κεῖμαι Κῦρος, βασιλεὺς βασιλήων,
Hic ego Rex Regum iaceo,qui nomine Cyrus.

Et 4.Reg.18.ver.19. *Hæc dicit Rex magnus, Rex Assyriorum* Esdræ 7.ver.12. *Artaxerxes Rex Regum Esdræ sacerdoti.* Danielis 2.ver.37. *Tu Rex Regum es: & DEVS cœli regnum, & fortitudinem & imperium & gloriam dedit tibi.* Rectè verò apud Plutarchum Apophteg. Lacedæmoniorum Rex Agesilaus; *Quid*, aiebat, *me maior Rex, si non temperatior & iustior?* Ideoq; & Alexander, apud eundem Plutarchum lib.2.de illius fortuna: *solo plerosq; nomine magnos* esse dicebat. Cuius rei causam Plato libro 3. de legibus in malam, nimiumque mollem & delicatam educationem confert. Cum enim Cyrum, Dariumq; Hystaspis durè diligenterq; in pueritia educatos laudaret, *Ex illo*, ait, *tempore nullus vmquam ferme Persarum Rex magnus, nisi nomine fuit. Neq; fortunam causam fuisse arbitror, sed vitam malam, quam filij valde diuitum, tyrannorumq; plurimum viuunt. Numquam enim puer & vir & senex, ex huiusmodi vita, virtute præstans euadere poterit.* Sane verò vt apud Horatium epist. 1. pueri, & Ausonius idyllio 17. *Qui rectè faciet, non qui dominatur erit Rex.* & verè magnus Rex. Omnium verò tanto isto nomine dignissimus ille, cuius memini Tobiæ cap.13.quæst.2.de quo Propheta Psalm.94. DEVS

magnus

magnus Dominus, & Rex magnus super omnes Deos. Quia in manu eius sunt fines terræ, & altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsius est mare: & ipse fecit illud: & siccam manus eius formauerunt. S. Iohan. Apocalyp.19.v.16. *Habet in vestimento, & in femore suo scriptum, Rex Regum, & Dominus dominantium.*

Holophernes verò quæ iam fecerit, narratur ver.7. *Descendit de montibus*, Casio, Libano, Antilibano, qui in Syria, inter quorum duos postremos Damascus est, in cuius ille felices campos descenderat c.2.v.17. *Descendit in virtute magna.* Etiam in literarum studio lippis notum, *virtutem* sæpè pro vi, robore, & exercitu accipi. *Obtinuit omnem ciuitatem*, id est, præsidia custodiaq; imposita muniuit. quia Græcè est ἰφεχένησε, non vt c.1.v.6. ἔλαβε. vel infrà hoc ipso c.v.15. *accepit ciuitates eorum*. quamquam munitionem istam anteceat acceptio, necesse est. *De vniuersis vrbibus sumpsit sibi auxiliarios*, v.8. vnde factum, vt incredibiliter eius in dies augescerent copiæ. prout etiam dicitur infrà cap.7.v.2. Accipiebatur vbique honorificentissimè. Venienti procedebant obuiam non pauci aliqui, &, ciuitatum nomine, legati; sed *vniuersarum vrbium habitatores principes & honorati simul cum populis.* Et quomodo? *Excipientes eum cum coronis & lampadibus, ducentes choros in tympanis & tibiis.* Summæ ista omnia reuerentiæ, lætitiæq; publicæ apud veteres argumenta erant. De coronis dicam in Machabæis. De lampadibus, & quidem adeò, vt suas etiam interdum ianuas lucernarent; attestatur Iuuenalis Satyra 12. Xiphilinus in Nerone, Tertullian. in Apologia, & lib. ad vxorem. Curt. lib.5. *Bagistanes Babylonia arcis & regiæ pecuniæ custos obuiam victori Alexandro egressus, totum iter floribus, coronisq; constrauerat, argenteis altaribus ab vtroq; latere dispositis, quæ non thure modo, sed omnibus odoribus cumulauerat.* Scriptum à Diodoro est lib.16. quemadmodum Artaxerxi Ocho, cum oleæ ramis, obuiam supplices venerint Sidonij: & à Liuio lib. 44 quomodo contra Epiphanem Antiochum opem rogaturi Alexādrini, cum oleæ itidem ramis, Romanorum Senatum ingressi sint. Magna sanè hominum miseria, quòd in summo suo luctu & calamitate, vel inuiti gaudere, tripudiare, festosq; dies agitare debeant:

Non bene mendaci risus componitur ore
Difficile est tristi fingere mente iocum.

Cum tamen sibi hæc, inuitis etiam & repugnantibus, imperarent, tanta nihilominus Holophernis elatio, arrogantia, & ferocitas erat, vt eam, ne istis quidem tot tantisq; honorum & gaudiorum lenociniis, mitigare possent, ver.11. *Nam & ciuitates eorum destruxit, & lucos eorum excidit.* Hos arboribus consitos & opacos, diis consecratos, quis, qui vel primoribus, vt aiunt labris, Virgilium gustarit; ignorat? Sed & in scriptura idem nostra significatum Deuteron.16.v.21. *Non plantabis lucum, & omnem arborem iuxta altare Domini* Dei tui. 3.Reg.14.v.23. *Ædificauerunt & ipsi sibi aras, & statuas, & lucos super omnem collem excelsum.* itemq; c.15. lib.4.c 13.17.21. Hierem.17. Mich.5. Quid igitur? Holophernes Gentilis non erat? Deos non colebat? Quomodo eorum igitur lucos excidebat? Quomodo, quæ veri Dei cultoribus præcepta erant Exod.34. Deuteronom.7.&12. pij cuiusdam Asæ instar 2.Paralip.14.v.3. faciebat? Obstupesce, ô homo, & humanam exhorresce superbiam. *Præceperat illi Nabuchodonosor Rex, vt omnes deos terræ exterminaret, videlicet vt ipse solus diceretur Deus.* Quô, quô ascendis terrula, puluiscule, vermicule? Arphaxadum vicisti, copias magnas coegisti, regnum dilatasti: & idcirco tu statim Deus, & *Deus solus*? Bene in extremo illo suo conflictu apud Curt. lib.4. Darius; Fragilitatis humanæ nimia, in prosperis rebus, obliuio est. qui lib.3. Charidemū non audierat dicentem: *Tu quidem, licentia regni, subito mutatus, documentum eris posteris, homines, cum se permisère fortunæ, etiam naturam dediscere.* Sic scilicet, ait idem Curt. lib.10. *res secundæ valent cōmutare naturam, & rarò nusquam erga bona sua satis cautus est.* Atq; hoc idem c.5.v.29. de Nabuchodonosore traditur. *vt sciat omnis gens, quoniam Nabuchodonosor Deus terræ est: & præter ipsum alius nō est*, & c.6.v.2. & 4. In capitis huius tertij textu Græco ita inscribitur: ἦν δεδογμένον αὐτῷ ἐξολοθρεῦσαι πάντας τοὺς θεοὺς τῆς γῆς, ὅπως αὐτῷ μόνῳ τῷ Ναβουχοδονόσορ λατρεύσωσι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσαι αἱ γλῶσσαι, καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ αὐτῶν ἐπικαλέσονται εἰς θεόν. *Erat ipsi decretum, omnes terræ Deos exterminare, vt ipsi soli Nabuchodonosori latriæ cultum deferrent omnes gentes, & omnes linguæ, & omnes tribus eum in Deum inuocarent.* De intolerabili superbia hac, quę diuinitati etiam manus iniicit, dicam iterum aliquid infrà c.6. & 2. Machab.9.v.10. Legendus verò Isaias c.14. à v.4. Bellum ergo inferebat Holophernes non regionibus tantùm, sed & religionib. & licet opus bonū esset ficta cōmentitiaq; Gentilium numina tollere, profana eorum fana & delubra exscindere, lucos impuritatis oēs desecare; pessimè tamen agebat Holophernes, qui verū etiam cœli terręq; Deum suo è solio deturbare conaretur, extremæq; illius Nabuchodonosorianæ impietatis & arrogantiæ tam sedulū sese ministrū, tamq; immanem satellitem pberet. *Venit* verò ipse *ad Idumæos in terram Gabaa*, v.15. Sed quæ ista *Gabaa*? Nam vna quidē in Iudæa 4.Reg.23.v.8. Ios.15.v.48. ppe Maonem montem, & Darumā vel Dumam, de qua Masius in illud caput. Altera Beniamitica. quæ nefario scelere Iudic.20. & Saulis ortu 1.Reg. celebris. Si de priore agatur, nū ad hanc Iudeę partē accesserat Holophernes? & nōne *Dumæos* q̄ *Idumæos* potius legamus? Si de posteriore; quinā in Beniaminia tribu Idumæi? & num illô etiā sese Assyrij iam penetrarant? *Gabe*, ait Plin. l.5.c.18. *vrbs regni instar.* Et Idumeæ nomen ita quandoq; amplū est, vt Gazā etiam & Ascalonē, aliaq; id genus loca cōprehendat. vt l.4. Capt.26. monstrat Ioseph. & lib. cōtra Apionem. Græcus text. *Venit, ait, secundum faciē, vel in planitiē Esdrelon, prope Dotaam, quæ est è regione serræ magnæ Iudææ, & castrametatus est inter Gaba & Scythopolin*, Videt' ergo legendū; *Venit in Dotaos in terrā Gabaa*, id est,

id est, *montanam*, seu *cliuosam*. *Serra* verò Hispanis quidem, vt in Ezechielicos Serrani Commentarios explicat Arias; *est tractus perpetuo cliuosus & editus*; sed Græcis in topographia, est locus dentium serræ instar strictus, seu fauces & angustiæ. De *Scythopoli* Solinus cap. 45. Plinius lib. 5. cap. 18. & ego ex D. Augustino Iudic. 1. Egesippo lib. 3. cap. 19. *Dotea* solet aliâs etiam à 70. vocari Dothaim, Genes. 17. ver. 17. *Postremò* his in locis mensem totum hæsit. exercitum totum colligens. Varias enim simul ditiones is exercitus peragebat, cum diuersas, huc & illuc, eius partes amandaret Holophernes. Vnde factum, vt eodem tempore, procellæ cuiusdam instar, pergeret, multasq; & vrbes & prouincias Nabuchodonosori subderet. Græcus mentionem tantum facit *sarcinarum & impedimentorum* colligendorũ. *Si* porro *quæras, cur terroris tantum tot gentibus incusserit Holophernes*, cũ Assyriorum maiores antea copiæ visæ fuissent, 4 Reg. 19. ver. 35. *dicendum primò* quidem, initio fortasse non eduxisse tantas ex Assyria copias, quantæ alias iam fuissent, sed paulatim, nouis quotidie supplementis & accessionibus vehementer auctas fuisse, vt antea dictum est. *Deinde* magnam ducis peritiam fuisse; magnumque paulatim Nabuchodonosoris nomen extitisse, ob victum Arphaxadum, & felices Holophernis progressus. Huius etiam sæuitia & furor plurimorum animos frangebat. Et verò ita hæc omnia gerebat Holophernes, vt multo maiores adhuc indies copiæ non tam exspectarētur, quam timerentur. Semel enim & iterum dixit cap. 2. in Græco Nabuchodonosor, *Holophernum à se præuium*: *se* non ita multò pòst *secuturum*. At quæ quantæque cum Rege ipso copiæ? quis Assyriorum flos? quod robur? *Denique* DEI hæc voluntas erat, vt tanto postea illustrius esset beneficentiæ potentiæque ipsius miraculum, ad quod iamiam contemplandum accingimur.

CAPVT IV.

1 *TVNC audientes hæc filij Israel, qui habitabant in terra Iuda, timuerunt valde à facie eius.*

2 *Tremor, & horror inuasit sensus eorum, ne hoc faceret Ierusalem & templo Domini, quod fecerat cæteris ciuitatibus & templis earum.*

3 *Et miserunt in omnem Samariam per circuitum, vsque Iericho, & præoccupauerūt omnes vertices montium:*

4 *Et muris circumdederunt vicos suos, & congregauerunt frumenta in præparationem pugnæ.*

5 *Sacerdos etiam Eliachim scripsit ad vniuersos, qui erant contra Esdrelon, quæ est cōtra faciem campi magni iuxta Dothain, & vniuersos, per quos viæ transitus esse poterat.*

6 *Vt obtinerent ascensus montium, per quos via esse poterat ad Ierusalem, & illic custodirent, vbi angustum iter esse poterat inter montes.*

7 *Et fecerunt filij Israel secundum quod constituerat eis sacerdos Domini Eliachim.*

8 *Et clamauit omnis populus ad Dominũ instantia magna, & humiliauerunt animas suas in ieiunijs, & orationibus, ipsi & mulieres eorum.*

9 *Et induerūt se sacerdotes cilicijs, & infantes prostrauerunt contra faciem templi Domini, & altare Domini operuerūt cilicio.*

10 *Et clamauerunt ad Dominum* DEVM *Israel vnanimiter ne darētur in prædā infantes eorum, & vxores eorum in diuisionem, & ciuitates eorū in exterminium, & sancta eorū in pollutionem, & fierēt opprobriū gentibus* Tunc *Eliachim, sacerdos Domini magnus, circuiuit omnem Israel, allocutusque est eos.*

12 *Dicēs: Scitote quoniā exaudiet Dominus preces vestras, si manentes permanseritis in ieiunijs, & orationibus in cōspectu Domini.*

13 *Memores estote Moysi serui Domini, qui Amalec confidentē in virtute sua, & in potentia sua, & in exercitu suo. & in clypeis suis, & in curribus suis, & in equitibus suis, non ferro propugnando, sed precibus sanctis orando deiecit:*

14 *Sic erunt vniuersi hostes Israel: si perseueraueritis in hoc opere, quod cœpistis.*

15 *Ad hāc igitur exhortationē eius deprecātes Dominū, permanebāt in cōspectu Domini.*

16 *Ita vt etiā hi, qui offerebant Domino holocausta, præcincti cilicijs offerrent sacrificia Domino, & erat cinis supra capita eorū.*

17 *Ex toto corde suo omnes orabant* DEVM, *vt visitaret populum suum Israel.*

COMMENTARIVS.

ACCEDIT modò belli huius incendium ad Iudæam proximè. fuitque Iudæis cum populis alijs tremor & horror communis, vers. 1. & 2. sed sese, suaque sacra defendendi animus & studiū proprium. Et fuit hoc bipartitum. *Præsidia* siquidem adhibuerunt *humana & diuina*. quorum optimam & necessariam esse consociationem tam scriptura, quam ratio demonstrat. Qui nobis ingeniū, industriam, manus, ferrum, & lapides dedit DEVS, ea nobis frustrà dedisse nō vult. Idemq; rursum qui ista dedit, non omnē in hisce spem à nobis collocari, sed eā à se semper pendere, nos à se gubernari & adiuuari voluit adq; ita nos intelligere, vt hanc eius opem votis, precibusq; ardentissimis & humillimis rogemus atq; obtestemur. *No votis*, aiebat in Catilinario Salustij bello Procius Cato, *neq; supplicijs muliebribus auxilia deorum parantur: vigilando, agēdo, bene consulendo prospere omnia cedūt.*

Sanè verò sunt hæc posteriora facienda omnia. Sed & illa coniungenda; quibus certissimè *vera veri* Dei auxilia parantur. Tum enim, quod ille postea queritur; non socordiæ nos atque ignauiæ damus, vt sit idcirco Devs iratus & infestus; sed sanctissimum ipsius numen, sine quo noster omnis labor inanis; propitiamus & obsecramus, vt adesse, tuerique nos dignetur: simulque operi manum admouemus, nauiter sedulòque laboramus, vigilamus, signa tollimus, prælia inimus. Vtriusque rei coniunctionem vel vnum illud, cuius paulò post mentio ver. 13. illustrissimum demonstrat exemplũ. Moyses orare voluit: neque tamen hoc solum: sed manum etiam cum hoste conserere. neq; id quoquo modo, sed adhibito cõsilio, cura, & delectu. *Elige* ait ipse Iosuæ, *viros & egressus pugna cõtra Amalec.* Rursum ita consilium, curam, delectumque adhibuit, vt non in iis poneret omnia, sed, *cras*, ait, *ego stabo in vertice collis, habens virgam* Dei *in manu mea.* factumq; totum valdè probauit Devs. *Cum leuaret Moyses manus, vincebat Israel: sin autem paululùm remisisset, superabat Amalec.* Quatuor igitur *humanæ industriæ opera*, quæ Iudæi iam adhibuerint, recenset textus noster. *Primo* enim, qui in terra Iuda commorabantur, ver. 1. *miserant in omnem Samariam per circuitum, vsq; Iericho*, ver. 3. Dictũ antea Samaritanos, certam ob causam, Iudæis hoc sese tempore coniunxisse. Israëlitarum verò non paucos, post Assyriacam transportationem, sua in patria residuos adhuc fuisse planum est ex 2. Paralip. 30. ver. 1. *Misit Ezechias ad omnem Israel, & Iudam, scripsitq; epistolas ad Ephraim & Manassen, vt venirent ad domum Domini in Ierusalem, & facerent Phase Domino* Deo *Israel.* Et versu 5. *Decreuerunt vt mitterent nuncios in vniuersũ Israel a Bersabee: vsq; Dan, vt venirent & facerent Phase Domino* Deo *Israel.* Et ver. 6. *Reuertimini ad Dominum* Devm *Abraham, & Isaac & Israel: & reuertetur ad reliquias, quæ effugerunt manus Regis Assyriorum.* Rursumq; v. 10. *Cursores pergebant velociter de ciuitate in ciuitatem & Manasse, vsque ad Zabulon, illis irridentibus & subsannantibus eos. Attamen quidam viri ex Aser & Manasse & Zabulon, acquiescentes consilio, venerunt in Ierusalem. Magna etiam*, v. 18. *pars populi de Ephraim, & Manasse, & Issachar, & Zabulon, quæ sanctificata non fuerat; comedit Phase.* Deinde, *præoccupauerunt omnes vertices montium.* Hi erant multi admodum & prærupti circa istas partes, vt perspicuum ex 1. Reg. 23. 24. ex S. Luca *Iudææ montana* referente cap. 1. ver. 39. & 65. Iosepho captiuit. lib. 4. cap. 27. vbi iuxta Esdrelonis campum magnum duos magnos describit, quorum alter *Ferreus* vocabatur. & eodem libro cap. 6. inter campum hunc & Scythopolin, medium esse ait montem *Itabyrium*: qui alias *Thabor* dicitur. Hęc verò & alia, quæ opportunissimè facta sunt, Eliachimi sacerdotis magni cõsilio & auctoritate facta esse tradit ver. 5. vbi Græcè dicitur, montium istorum angustias tantas alicubi fuisse, vt *bini solummodo transire ipsas possent.* Tertiò, *muris circumdederunt vicos suos* Solent communiter ab vrbibus distingui vici, siue ἀπὸ τῶν πόλεων αἱ κῶμαι, quòd illæ muris, hę nullis cingantur. Sed necessitas, vel alia quæpiam oportunitas, his etiam muros quandoque dat, vt apud Iosephum lib. 4. Captiu. 25. Quod si vicos muris circumcingere voluerunt, quanto ipsi magis in vrbium mœnibus reficiendis, vallandis, omnique opere communiendis elaborarunt? Quartò, *congregauerunt frumenta in præparationem pugnæ.* vt obsidionum scilicet moras ferre possent. Alioqui non tam hostis quam fames infesta. *Reliquis casibus*, ait lib. 3. c. 3. Vegetius, *potest in tẽpore subueniri: pabulatio & annona, in necessitate non habent remedium, nisi antè condita.* Ideoque vetus Romanorum disciplina *in plerisq; oppidis, ad vsum anni totius, in aceto, frumento, larido, atque hordeo & paleis condita habebat*, inquit in Gordiano Capitolinus. Quomodo verò frumentationi huic vacare Iudæi potuerunt, cum supra cap. 2. in diebus messis Holophernem sata omnia succendisse dictum sit, explicat hoc loco Gręcus textus, ὅτι προσφάτως ἦν τὰ πεδία αὐτῶν τεθερισμένα. *Nam ipsorum agri recens demessi erant.* Idem verò textus alia etiam *duo* admonet. *Vnum* ver. 3. cur sibi & templo tantopere Iudæi timuerint, sed capite sequenti hoc explicandum. *Alterum*, quæ speciatim loca fuerint, ad quæ Hierosolymitani ver. 3. miserint, præter Samariam. videlicet κωνὰς, βαιθωρὼν, βελμὲν, ἱεριχὼ, χωβὰ, αἰσωρὰ, αὐλῶν Σαλὴμ, *Vallis Salem.* Complutẽsis tamen editio primo loco legit κώμας, secundo βεθωρὼ, sexto ἰσωρὰ. Rursum ver. 5. dicit Ioacimum scripsisse Bethuliam incolentibus, & Betomesthaim, quæ ex aduersum est Esdreloni, in facie campi, qui est iuxta Dothaim.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Quis Eliachim hic?

HOc in capite dicitur *sacerdos* simpliciter, ver. 6. & *sacerdos Domini Magnus*, vers. 11. At cap. 15. ver. 9. *Ioachim summus Pontifex.* Eundem verò esse qui duobus nominibus vocetur, intelligi potest, *primo* quidem ex eo quòd in Græco bis hoc loco sit, ἰωακὶμ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. *Deinde*, quòd in aliis etiam hominibus videamus, eum qui horum nominum alterum haberet, altero quoque insigniri. Nam Iosiæ filius, Rex post illum secundus, & *Eliachim* & *Ioacim* dictus est lib. 4. Reg. 24. Verum enimuerò in Hebræorum Pontificum catalogo vnus tantum à Iosepho ἰωακὶμ nominatur lib. 11. cap. 5. qui vt paulò pòst dicam, Iesu filius. & rursum vnus ἰάκιμος ponitur in libro vlt cap. penult. is ipse, qui in Machabæorum libris *Alcimus* dicitur. Philo igitur ille, prolegomeno secundo citatus, esse censet Iosedechi filium, qui alio nomine apud Zachariam cap. 3. *Iesus*, Nehemiæ 12. *Iosue.* At

illud

[illegible] euenisse, tam [illegible] istam priusquam Babylonica euenisset captiuitas, euenisse [illegible] dicimus. Deinde multo commodius *Ioacimus* [illegible] filius, vt apud Lyranum & Carthusianum [illegible] quidam [illegible] de quo Nehemiae 12. ver. 10. & 26. & apud Iosephum libro 11. cap. 5. [illegible] Bellarminus verò lib. 1. de verbo cap. 12. [illegible] hunc Pontificem fuisse docuit Manassis temporibus, [illegible] Sobnam, qui fuit Pontifex tempore Ezechiae, Isaiae cap. 22. ver. 15. & Helciam, qui fuit tempore Iosiae, 4. Reg. 24. vers. 9. & 14. Nam ita olim [illegible] in Chronologia sua Nicephorus Constantinopolitanus, & perspicue Isaiae textus cap. 22. Pontificis enim ornamenta & insignia Sobnae [illegible] detrahenda, & in Eliachimum transferenda dicuntur, *tunica, balteus*, seu vt 70. vertunt, *stola, [illegible], potestas, pater nomine & authoritas in Iudaeos omnes, clauis domus Dauid super humerum*, & alia quae [illegible] & vmbra quaedam fuerunt summae Christi Domini potestatis, Apocal. p. 3. ver. 7. in domo Dauid, quae est Ecclesia, *columna & firmamentum veritatis*, 1. Timoth. ver. 15. Ad haec, quae contra dissent Whitakerus plurime [illegible] habent. *Bellarminus* ait, *non attendit illum Eliachimum, de quo in Ezechiae historia legimus, non sacerdotem fuisse, sed praefectum aliquem, de tribu Iudae & familia Dauidis, vt Esaie 22. & 2. Reg. 18. Successit enim Sobnae, qui fuit aut Scriba regius vt aliqui vertunt, aut Cancellarius, vt alij, aut praefectus praetorio; vt alij. Sacerdos nec fuit, nec omnino esse potuit.* At bene quidem [illegible] Bellarminus: tu vero plane vel dormitas, vel somnias. Num & 70. Interpretes, vt sacerdotem Sobnam, seu vt ipsi vocant Somnam, indicarent, sacerdotalem et domum fuisse d[illegible] [illegible] que [illegible] vocarunt. Templi siquidem cedras ita [illegible] 3. Reg. cap. [illegible] & [illegible] 1. Machab. 4. D. Cyrillus in hunc Isaiae locum breuiter, *Pastophorium, ait, est cubiculum eius, qui templo praepositus est.* Diuus Hieronymus ibidem; *est thalamus, in quo habitat praepositus templi.* An in sacris templi cedris positis Scribae, Cancellarij, Praetores habitabant? Certe templorum, eorumque thesaurorum custodes etiam Horapollo lib. 1. cap. 41. [illegible] nuncupat. Quid quae praeposita insignia? Num in ciuiles aut Scribas, aut Cancellarios, aut Praetores congruunt? Quamquam tot ista, quae a recepta versione discedunt, inter se perpetuo dissident. D. Cyrillus loco citato, cum quaesisset, an Sobna quaestor esset regiarum, an sacrarum pecuniarum. *Videtur, ait, potius sacrarum pecuniarum colligendarum, & rebus necessariis, & vtilibus interdum ad restaurationem sacrorum [illegible] expensis praefectus fuisse. Narrant etiam illum ex sanguine Leuitico esse, & sacerdotij ornamentis [illegible] nem habuisse [illegible].* Iterumque postea: *Cum autem abductus esset & ipse in captiuitatem cum Manasse, licet sacerdotij ipsius corona ablata sit.* Et postea: *Contra Somnam quaestorem, sacerdotij quidem dignitate [illegible] insecutam, [illegible] Isaiae vaticinatio.* Audisti si attendisset Whitakerus, num Sobnam sacerdotem [illegible]. Porro vero de Eliachimo S. Cyrillus, *Quod sacerdotij, ait, honorem ei collaturus esset* Devs, *praedicit. Num facturum, & coronaturum [illegible] pollicetur, & cum dicit, se togam ei daturum, & dispensationem, & potestatem, id est, vt regis subditos [illegible] populus imperaret.* Sunt & in Procopio, qui haec astipulentur. Sed D. Hieronymus cum Sobnam *quaestorem & dispensatorem thesaurorum domus* Dei [illegible], *Transferet* ait, *Dominus sacerdotium tuum. Et qui quondam habebas* Coronam Pontificis, *& [illegible] in aurea lamina, in qua erat scriptum nomen* Dei, *cornu [illegible] & angustia.* Videmus ergo quemadmodum tam Sobna, quam Eliachim sacerdotes fuerunt, maxime quidem ambo, cum illa Isaias vaticinaretur, in templo dignitatis; postea vero Pontifices. & deiecto, inque captiuitatem vna cum Manasse Rege abducto Sobna, bonum sanctumque nostrum Eliachim successisse. Neque tam felix fuit idem Sobnas, vt [illegible] Rege poenitentiam ageret, Domini misericordiam imploraret, Hierosolymamque tandem rediret: sed in vinculis & ferro mortuus est. Isaiae 22. versu 18. Addo vero, etiamsi [illegible] Regis Scribas, aut Cancellarios, aut praetorio praefectos [illegible], quasi conniuendo dicamus, vnde tamen [illegible] [illegible] illos sacerdotes non fuisse? Nam huiusmodi [illegible] illius temporis sacerdotes, prout contra Whitakerum [illegible] Cornelius Bertramus lib. [illegible] de Republica Iudaeorum. Mirum tamen adhuc nescio quid Whitakerus. *Iosephus* (ait) *libro de antiquitate Iudaeorum, recenset omnes Iudaeorum Pontifices, nullum aut Eliachimum, aut Ioacimum [illegible] tempora nominat.* Sed hic rursum non attendit iste quid dicat. Non enim illic, libro [illegible] recenset Iosephus omnes Iudaeorum Pontifices: sed aliorum summa contentus, eorum tantum edit nomina, qui ab Antiocho Eupatore fuerunt. Quia tamen, vt ipse ante obiicerat, [illegible] qui a Salomonis tempore, vsque ad captiuitatem Pontificatum gesserunt, nomenclaturam proponit lib. 10. cap. 11. Iosephus, cur in iis Ioachimus nullus? Ego quidem in Machabaeis [illegible] aliquantulum Pontificum illa Iosephi recensione, nunc tamen dico, Eliachimum [illegible] vel [illegible] vel [illegible] ab illo vocatur. Sed habeat Whitakerus [illegible] aliquem Reineccius Tomo 2. fol. 251. *Sadocus, ait, [illegible] Eliachim [illegible] Ezechia & Manasse, ipsum esse ait, qui e Iosepho [illegible], a Nicephoro [illegible] [illegible] Eliacim vocatur.* Si vero [illegible] Ruffinum Iosephi [illegible] lib. 10. cap. [illegible] quidem *Heliach* in Iosiae tempore. Sed neque [illegible] est: neque in Graeco Iosephi textu est *Heliachim* [illegible] qui 4. Reg. 22. *Helcias*. cuiusmodi etiam nomen Eliachimi nostri parum refert, Isaiae 22. versu 21.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur Pontificis tanta, Regis nulla vsquam mentio?

EXPEDITA eorum responsio est, qui Persicorum Regum temporibus historiam istam [illegible] ctunt. Nullus, inquiunt, Iudæorum Rex tum erat, ideo nulla eius mentio. Qui vero [illegible] tempora eam collocant, hoc de Rege silentium vel Iosiæ [illegible] pueritiæ, vel Manasse [illegible] & absentis vinculis ascribunt. Mihi verò, cum Bellarmino videtur probabilius, post emissum liberatumque Manassen, bellum hoc totum exarsisse. *Primo* quidem propter ea, quæ cap. 1. [illegible] dicta sunt. *Deinde* quia cap. 5. ver. 23. dicitur: *Nuper reuersi ad [illegible]* D E V M *[illegible], qua dispersi fuerant.* Quæ verò ante illas sub vltimis regibus captiuitates [illegible] lia, quam Manassæa: Rege siquidem capto, & Babylonem abducto [illegible] & abducti. & in his, vt suprà dictum est, Sobna Pontifex [illegible]. *Tertio* in Græco [illegible] capitis contextu causa, cur ab Holopherne adeo Iudæi trepidarent [illegible] ἦσαν ἀναβεβηκότες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας. *quia recens e captiuitate [illegible].* Et [illegible] Significat enim temporis non valdè multum elapsum, vt [illegible] cum ver. 4. [illegible] *recenter agri demessi.* *Quarto* infra cap. 8. ver. 18. magna populi [illegible] significatur. *[illegible]* ait Iudith, *secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt* D E V M *suum,* [illegible] *nos. pro quo scelere dati sunt in gladium & in rapinam, & in confusionem [illegible]* D E V M *nescimus præter ipsum.* Et Græce adhuc [illegible] ἐν τῇ ἡμέρᾳ σήμερον οὔτε φυλὴ οὔτε πατριά, [illegible] περ ἐγένετο ἐν ταῖς πρότερον ἡμέραις. *Non surrexit in generatione [illegible] nostris,* apud Bethulienses [illegible] *neque est hodierno die aut tribus, aut familia, aut populus aut ciuitas ex nobis, qui adorent Deos manufactos, sicuti factum est prioribus diebus.* *Quinto* [illegible] explicantur omnia, dum hoc [illegible] Manassæam pœnitentiam & liberationem, tempus accipitur, prout [illegible] deinceps apparebit. *Cur* verò iam reducti [illegible] *Regis nulla* [illegible] quirendum. Bellum enim, & graue profectò periculosissimumque bellum [illegible] quam Pontifice ipsum gerere [illegible] regionis aditus [illegible] paratum, murorum firmitatem, annonæ copiam [illegible] in Græco hic vers. 7. Hierosolymitani Senatus memoratio & quidem vna cum Pontifice ipso sit. cur non & Regis? [illegible] Ἰσραήλ, καὶ [illegible] σία παντὸς δήμου Ἰσραήλ, [illegible] Ἱερουσαλήμ. *Fecerunt [illegible] Ioacim sacerdos magnus, & Senatus totius populi Israel, qui sedebant in Hierusalem.* [illegible] dem Senatus infrà caput 11. ver. 12. caput 15. ver. 9. De Rege nihil vsquam. *Sed [illegible]* *sa* est.

PRIMA, quòd reuersus Babylone Rex diuinoque beneficio, [illegible] tus, & sub reditus initium maximè, in D E I cultu occupatus erat. adeò vt penes [illegible] fuerat Reipublicæ administratio, penes [illegible] stare libenter abdicaturus, si vel illi voluissent, vel [illegible] Qui enim tertio & tricesimo regni anno ei natus est Amon [illegible] nondum erat. [illegible] mè rem antea, pace belloque, gesserat, maior [illegible] Iudææ partes habitabant, Hebræos, adhuc erat E[illegible] Pontifice & Seniorum [illegible] que id ægrè Rex ferebat, quæ de maxima illius potestate, gloria, & [illegible] ipse (vt in eiusdem Isaiæ caput 1. & 6. itemque epist. 142. D. Hieronymus [illegible] ditione. [illegible] interfecerat, vaticinatus olim fuisset, [illegible] Tandem verò [illegible] adm[illegible], vt [illegible] quæ 2. Paralip. 33. ver. 14. scribuntur: *[illegible] murum extra [illegible] in conualle, ab introitu portæ piscium per circuitum vsque ad Ophel, & [illegible] tuitque principes exercitus in cunctis ciuitatibus Iuda munitis.* [illegible] salutarem Manassæ commutationem, in Regum libris omnino præterit, [illegible] & quæ post [illegible] sunt perstringit, quam breuissimè. Duo [illegible] bus copiosè omnia, & quæ [illegible], eius tempore, [illegible] Primus est, *liber sermonum dierum Regum Iuda.* 4. Regum 21. [illegible] uersus, *liber sermonum Regum Israel.* 2. Paralip. 33. ver. 18. Tertius, *[illegible]* ibid. vers. 19. Qui si extarent, plurima quæ in Iudith [illegible] dilucescerent clarissimè. Ex illis tamen secundi Paralipomenon [illegible] lib. 10. cap. 4. [illegible], quæ de Manasse dixi, apud prudentes [illegible] probabilitatem quantum licet, nunc [illegible]. *Prima* [illegible] que modo [illegible] *D E O patrum suorum.* [illegible] vt in Hebræo est, *[illegible]* D E I [illegible] ver. 13. [illegible] Paralip. [illegible] ter ata sæpius in [illegible] vers. 8. & 19. Non est autem [illegible]

fuisse, quæ apocrypha circumfertur, & in Cõstitutionibus Apostolicis lib. 2. cap. 22. citatur: sed specie multa, quæ, si liberaretur, ad Dei cultum & gloriam facere vellet; Deo promisit. In his verò præter illa quę eodem Paralip. cap. ver. 15. 16. recensentur, non male quis annumeret, fore, vt Pontificis Eliachimi auctoritatem & potentiam ab Isaia prędictam non modo non imminueret, sed quātum in se foret, amplificaret. Sacerdotum enim Dei honos, in Devm nonne redundat? Agnouit, etiã Gentilis, Statius, cũ in libri quinti præfatione scripsit, *Qui bona fide* Devm *colit, amat & sacerdotem.* *Deinde* ait Iosephus, τῶν μὲν πρὸ ἱερῶν ἁμαρτημάτων, τῶν περὶ τὸν Θεὸν καὶ τὴν μνήμην, σπουδάζειν, εἰ δυνατὸν αὐτῷ γένοιτο, τῆς ψυχῆς ἐκβαλεῖν. *Priorum, quæ in* Devm *admiserat peccatorum etiam memoriam, si ab eo fieri posset; ex animo eiicere studebat.* Multo ergo magis Isaiæ vaticinationi cedere, ipsumque Eliachim tanquam suum, communemque Iudææ totius patrem amplecti. Isaiæ 22. ver. 21. Alludit porro Iosephus ad Manassæ nomen, quod obliuiscentem, vel obliuione quidpiam conterentem significat. *Tertiò*, ὥρμησε πάσῃ χρῆσθαι περὶ θεὸν δεισιδαιμονίᾳ. *Magno impetu vt omni religione* bonã siquidem in partem Græcum istud superstitionis nomen accipitur, sed ita, vt maximum religionis studium importet) Devm *prosequeretur; seipsum incitabat.* Quæ & quanta paucis hisce verbis innuuntur? *Quarto:* πρὸς μόνῳ τὸ λοιπὸν ἦν. Hæc verò sunt adhuc quidem verba pauciora. non tamen tantum innuunt, sed pęnè clarissimè, quæ dicebam; demonstrant. *In vna, inquit, re, totum vitæ residuum, quo occupabatur: in vna tantum re totus erat:* vnum solum deinceps, quoad vixit, agebat, studebat, conabatur. Quodnam verò istud? bella gerere? hostes propulsare? splendidè, magnificèque regnare? Non. sed hoc, χάριν τι τῆς σωτηρίας ἐκτίνειν τῷ Θεῷ καὶ διατηρεῖν αὐτὸν εὐμενῆ πρὸς ὅλον τὸν βίον. *Et gratiã* Deo, *salutis recuperatæ causa referre, & beneuolentem, propitiumque ipsum tota vita retinere.* Quia igitur totius belli huius administrationẽ, sicuti & aliorum aliàs negociorum Pontifici & Senioribus concedebat, ideò isti soliciti sunt, & turbantur circa plurima. Manasses verò partem optimam elegit; quæ ab eo ablata non est.

Altera porro causa est. quod semper quidem maxima summorum sacerdotum apud Iudæos, auctoritas fuerit; sed hoc Manassæo tempore, antequam Machabæi regnarent; omnium maximè. *Illud* ex 4. Reg. 11. Deuteron. 13. Numer. 27. prout in Iosuanis Sacerdotibus capite primo aperte manifestum est. & verò etiam ex Iosepho lib. 2. contra Apionem, ἡ δὲ πολιτεία τῶν Ἰουδαικῶν κατ᾽ ἀρχὰς κοινῇ τὰ μέγιστα τοῖς ἱερεῦσι διοικεῖν ἐπιτρέπει. τῶ δὲ πάντων ἀρχιερεῖ πάλιν πιστεύει τὴν τῶν ἄλλων ἱερέων ἡγεμονίαν. *Iudaicæ*, ait, *Reipubl. constitutio communiter sacerdotibus vt maxima quæque administrent, committit. Omnium vero Pontifici aliorum rursus sacerdotum principatũ demandat.* Breuiter vero, *sacerdotes*, inquit, *sunt* ἐπόπται πάντων, δικασταὶ ἀμφισβητουμένων, κολασταὶ τῶν κατεγνωσμένων. *Inspectores omnium, iudices eorum quæ ambigua, vindices eorum quæ damnata.* Et ex hac tanta sacerdotum potestate ac dignitate, colligit ille id, quod mihi antea dictum; summam Israeliticæ Reip. sanctitatem esse in eaque Dei honorem maximè floruisse. *Posterius* verò, quod aiebam, Manassæo tempore, maximam Pontificum auctoritatem fuisse, intelligi potest ex quatuor. *Primò* ex Regis ipsius excellentissima iam religione ac demissione prout expositum. *Secundo* ex communis boni vtilitate, cum vt magnarum rerum summa penes Eliachimum esset, populo secundissimo fieret, vt antea etiam indicatum. *Tertiò* ex Isaiæ vatis profectò summi, & cuius in omnium animis recentissima viuebant adhuc oracula, prędictione de Eliachimo hoc, Isaiæ 22. ver. 20. *Quarto* & postremò ex summa Eliachimi eiusdem sanctitate, sapientia, rerumque gerendarum industria & felicitate. Hæc enim iam inde à Sennacheribi temporibus vniuerso populo erat perspectissima, 4. Reg. 18. ver. 18. 26. 37. cap. 19. ver. 2. & maxima illustrissimaque suarum illarum virtutum documenta dederat, cum & Rex, & Pontifex alter, catenis onusti, Babylone, retinerentur.

Tertia causa esse potest, quod quemadmodum supra ex 2. Paralip. 33. ver. 14. dictum est; Hierosolymam sibi tuendam, mœnibus, propugnaculisque nouis communiendam Rex forsan ipse sumpsit: prouinciam verò cæteram aliis commisit. Sed, præ omnibus, ipsi Pontifici & Senatui, per quos & ipse illam gubernare potuit. *Literarum* autem à Pontifice missarum potest *alia* & quidem propria esse *ratio*, quod [illegible] certum argumentum esset, non militare tantum & politicũ de montium faucibus occupandis, sed sacrum etiam & religiosum de precibus, ieiuniis & ciliciis [illegible] publicèque suscipiendis. Nam cum de occupatis iam montibus dixisset versus tertius, & ad [illegible] occupationem Pontificis [illegible] cohortatio subiuncta esset, ver. 5. & 6. tandem ver. 7. additur; *[illegible] filij Israel, [illegible] sacerdos Domini Eliachim.* Atque, vt quod iste [illegible] deinceps explicaretur, sequitur ver. 8. *Et clamauit omnis populus ad Dominum.* Rursus [illegible] ver. 12. & 14. dicitur, *si perseueraueritis in hoc opere, quod cœpistis.* Nam ad continuãda pietatis opera hortabatur, ad quæ inchoanda hortatus antea fuerat. Sed ad ea gradum, vt iam faciamus, propositus antea ordo hortatur.

De diuinorum præsidiorum adhibitione.

Qvæ contra tantum hostem, hominum adhibuerit industria, expositum est; diuina nũc [illegible] [illegible] quæ tamẽ non ideò [illegible] quod posteriora [illegible] [illegible] ideoque & copiosiore oratione commemoranda. quemadmodum

& in piis Manassæ operibus fit, 2. Paral. ver. 15. Nam Ioseph. lib. 10. cap. 4. religionem prius, quam vrbis munitionem ab illo procuratam ostendit, cum scribit, [illegible] τρέπων, καὶ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἀσφαλείας προὐνόησεν. *Cum quæ ad* D e i *cultum spectant, procurasset eo quo oportet modo, & Hierosolymorum securitati prouidit.* Possunt præterea opera ista simul fieri, & simul tamen referri non possunt. ideoque eorum quæ tempora simul, vnum tamen, in narratione, prius altero esse debet. Accedit, quod, animo & voluntatis præparatione, quædam pietatis opera prius interdum suscipiantur, quæ tantisper tamen differenda, dum humanum opus quodpiam, è cuius acceleratione pendet plurimum, efficitur. *Duplex* verò hic operum istorum *consideratio* proponitur. *Vna* circa eorum susceptionem versatur: circa perseuerantiam altera.

In *priore* considerandum quid agant Israelitæ: quid ex [illegible] agant; quomodo agant & cur. *Primum* indicatur hisce verbis, ver. 8. & seq. *clamauit omnis populus humiliauerunt animas suas in ieiuniis & orationibus: induerunt se ciliciis; infantes prostrauerunt contra faciem templi Domini: altare Domini operuerunt cilicio: clamauerunt ad Dominum* D e v m *Israel.* Vbi verò illi sunt, quibus sola semper in ore fides, nec in opere tamen vlla? Vbi mundi huius sapientes & politici, quibus, in armis, hastis, & muris spes omnis? Vbi scurriles rerum sacrarum Momi, qui pios piorum ad D e v m gemitus, planctus, confessiones, cilicia irrident? Vbi denique molliculi & delicatuli oratores, qui vel in grauissimis Reipubl. Christianæ malis, in suorum etiam non leuium peccatorum expiatione, vnum aut cilicium aut ieiunium ferre vix possunt? Eo sane tanta ista, tamque supina [illegible] vel securitas vel negligentia processit, vt nostris in Nundinis, cum serici, byssi, omniumque superbiæ, luxus & luxuriæ instrumentorum copia prostet maxima, vix ciliciorum vsquam vlnas paucolas inuenire liceat. Sunt verò *duo* hic insignes *ritus* notandi. *Vnus*, infantes ipsos prosternendi coram Domino, siue e regione ipsius templi Domini. Ipsa ætas ad ciendam misericordiam per se ipsam idonea est, sed & innocentia D e o gratissima. *Ego*, ait Dominus Ionæ 4. ver. 11. *non parcam Niniuæ ciuitati magnæ, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt inter dexteram & sinistram suam?* Prosternuntur verò & hodie, quando Ecclesiæ ad sacrum Baptisma, & Confirmationem offeruntur, quando ad templa & solemnes supplicationes adducuntur, quando D e v m precari, manus in cœlum tollere, genua flectere, cruce seipsos consignare, [illegible] omnia venerari docentur, & in iis exercentur. In Græco, dicuntur ipsi pueri seipsos prostrauisse. Id vtrumque factum. Nam aliorum institutio, illius & exemplum præiuit, ipsi deinde secuti sunt. Quemadmodum in parentum reorum iudiciis aliisque periculis, plurimum apud Iudices, aliosque rerum potitos, infantulorum aspectus frequenter valuit; ita & coram diuina maiestate, ad eiusque auertendam iracundiam, tribunali. Simile quid 2. Machab. 3. vers. 46. & sequentibus, occurret. *Alter* verò ritus est, operiendi altare cilicio. Quemadmodum ad gratias D e o agendas festa & læta organa, sacrificia, palmæ, aliaque id genus adhibentur: sic ad misericordiam, [illegible] contritiandum, tristia & mœsta recte adhibentur. Atque hinc in Ecclesiæ cæremoniis, pro temporum varietate, tam opportuna tamque vtilis immutatio. Cessat interdum *alleluia*, ac illud *Gloria in excelsis*, cessat nuptiarum celebritas, ieiunia suscipiuntur, a carnibus abstinetur, obteguntur imagines, atrantur altaria. An enim recte in funerum luctu, vestes mutentur, [illegible] ponantur, aut velentur, equi etiam pullentur, & ad animum coram D e o humiliandum & excitandum ieiunationes, prostrationes, atrationes improbentur? Addit Græcus textus ἐπεσποδώσαντο τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, [illegible] *conspersit capita sua cinere, & expanderunt saccos suos ante faciem Domini.* Puluis & illic [illegible] frequenter nominatur: ita etiam interdum solo [illegible] Vnde & in vers. 8. habet idem Græcus tantum [illegible] Sed & ille ritus, cilicia siue saccos coram Domino [illegible] Omnia enim ista luctum, squalorem, [illegible] Cur igitur & nos [illegible] quibus sese pro nobis æternus D e i filius [illegible] humiliauit, in precibus & [illegible] non [illegible] mus & circumgestemus? Cur sanctorum, in quibus tot [illegible] opera ediderunt, reliquias, vestes, & cilicia non proferimus, & coram Domino extendamus? Idcirco sane, vti apud D. Hieronymum est in vita Pauli, S. Antonius [illegible] *Paschæ & Pentecostes semper* eiusdem *Pauli tunica vestitus est. quam* [illegible] scilicet [illegible] *texuerat.* S. Paulus. *Alterum* erat, qui ex [illegible]

Sed tamen in Latino & Græco illud [illegible] quod sexum. *ipsi & mulieres eorum.* ver. 8. Deinde [illegible] quod ætatem in Græco, non adultos tantum, sed [illegible] ad conditionem, non liberos tantum & dominos, sed [illegible] vel [illegible] mercenarii, vel [illegible] & ciues, sed [illegible] & inquilini, qui [illegible] tum, atque omnis generis, sed [illegible] cordiam ciere [illegible] Assyriorum [illegible] Rex clamauit & dixit in Niniue [illegible] *quidquam, non pascantur & aquam non bibant.* [illegible]

Dominum in fortitudine. Licet vero cogitare, quis vrbium, vicorumque status, quam tristis & lugubris facies fuerit, dum non ploratu tantum, sed mugitu etiam, hinnitu, balatu, gracillatu, latratuque omnia mœstissimè complerentur. Sed valdè mirum, ea ipsa tanta & tristitia & mœstitia DEVM oblectari, placari, & propitiari. Quin potius, rectè ratiocinari si volumus; hominum animo pio, humili, reuerente, vnde cæremoniarum omnis hæc series; oblectatur ille, placatur & propitiatur. *Et vidit* DEVS, ait Ionas loco citato, ver. 10. *opera eorum, quia conuersi sunt de via sua mala, & misertus est super malitia quam locutus fuerat, vt faceret eis & non fecit.* Magna siquidem vis in illo, *quia conuersi sunt.* Dices tamen, cum initio Manassæ peruersitas impietasque tanta fuerit, *cur pœnitentiæ reditusque ad Dominum, eiusque fidem & cultum nulla hic mentio? Respondeo,* mentionem ideo nullam esse, quia pœnitentia illa hoc in tempus non incidit, sed statim atque redit Manasses; omnis Hierosolymis exterminata impietas & idololatria, 2. Paralip. 33. ver. 15. 16. Deinde vero, vt discamus non ea tantū, quæ necessariò facienda & præcepta sunt: sed velint nolint supererogationis hostes; alia etiam bona & religiosa, quæ sponte suscipiuntur; diuinæ bonitati grata esse hominum opera. Patet verò ex istis etiam omne hominum genus, ætatem, sexum, ordinem diuino cultui aptum esse; placere DEO virorum, fœminarum, sacerdotum, laicorum, senum, puerorum, diuitum, egentium, ciuium, & vrbanorum, rusticorum & peregrinorum pias preces, ieiunia, obsequia. Non est, quoad veram fidem & religionem, *Gentilis & Iudæus, circumcisio & præputium, barbarus & Scytha, seruus & liber. Sed omnia & in omnibus* CHRISTVS, Coloss. 3. ver. 11. Mysticè verò D. Hieronymus in Ionæ caput 3. *homines & iumenta saccis operta & clamantia ad Dominum*, esse dicit *rationabiles & irrationabiles, prudentes ac simplices.* *Tertium* porro est, quomodo hæc isti egerint. Ipsa, quæ ante posita sunt, clamandi & humiliandi verba suum ferè modum secum afferunt. Qui enim clamat, magnum præ se desiderium fert. Qui se humiliat, e sublimiore sese loco, e dignitatione celsiore, ornatu eminentiore demittit. Tria tamen adhuc in textu sunt, quæ longa etiam laudatarum alioquin actionum modum ostendant. Primum ver. 8. *instantia magna.* ἐν τόνῳ μεγάλῳ contentione, cura, studioque magno. & repetitur hoc in Græco pro in ieiuniis & orationibus. Vacamus interdum quidem precibus, sed nulla vel exigua cura & studio ieiunamus, sed instantia non magna cilicio amicimur, humilesque efficimur. Sed, quemadmodum Ennius ille Meoprudentius paucis, ita[illegible] remisse. Alterum. vers. 10. *vnanimiter.* ὁμοθυμαδόν. vt nulla inter eos esset dissensio: nullum de illis faciendis aut non faciendis certamen. Fit enim nonnunquam, vt si a magistratibus, Ecclesiasticis præsertim, quidpiam decernatur, quod molestiolæ aliquid habeat, verbi causa, indicatur ieiunium, litania, templorum obitio; inueniantur, qui contra disputent, neque id genus præcepta satis probent. Isti vero vno animo, magno & sensu & consensu, concorditer, dura & cruda licet ingrata omnia, quæ voluit Pontifex, fecerunt. Hanc particulam vertit noster Interpres Actorum 2. v. 1. pariter. *Erant omnes pariter in eodem loco.* ὁμαδόν, vti putat Erasmus, legerit; parum enim congruit ei quod additur ἐπὶ τὸ αὐτό; sed quod qui concordes sunt, ij pariter etiam sint. Græcus vero non contentus isto ὁμοθυμαδόν, rursum [illegible] adiecit, vt vehementem semper earum significaret. Tertium est v. 17. *ex toto corde suo.* Græcè ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, *ex omni virtute.* tota vi & facultate. O si & nos sic oraremus, quo non Assyrios, barbaros & Turcas; quas non dæmonum, carnis mundique appetitiones propelleremus! *Postremum* verò eorum, quæ ante posita est, cur hæc isti, &, istis quidem iam expositis modis, egerint. Quinque vero causæ traduntur, ver. 10. sed ita clare, vt tantum monendum sit *in diuisionem* dici, pro *in direptionem.* Id enim est εἰς προνομήν. Et post *opprobrium*, additur Græcè *neque iudibrium simus Gentibus*, dum scilicet nos vincunt; nostraque diripiunt, & quemadmodum infra cap. 7. vers. 21. dicunt *Vbi est* DEVS *eorum?* Omnes vero istę causæ vna generali continentur ver. 17. *vt visitaret* DEVS *populum suum Israel.*

Consideratio *altera* circa perseuerantiam quæ in hisce pietatis operibus seruanda versatur. Et primo quidem ad hanc Pontificis adhortatio fuit, non iam absentis & per literas, sed præsentis & per propriam vocem. Præclarum Episcopis omnibus exemplum dat Eliachimus diœceses visitandi, oues suas pascendi, consolandi & adhortandi. neque tantum cum pax & rerum omnium tranquillitas est, sed etiam cum turbę, pericula, calamitates. *Circuiuit omnem Israel.* Non vrbem, non pagum, non castellum quoad licuit; præteriit, *allocutusque est eos.* Alloqui Latinis valet non aliquid tantum loqui, sed consolari etiam. vt ex Varrone lib. 5. de ling. Lat. Horatio epod. 13 Catullo epigr. 36 docent literati. Consolatio vero & adhortatio magna vtique Israëlitis omnibus, ex Pontificis tanti præsentia & aspectu, fuit; propria tamen consolatio ex secuturi boni euentus prędictione, ver. 12. adhortatio ex necessariæ conditionis expositione. *Si manentes,* ait, *permanseritis in ieiunijs & orationibus in conspectu Domini.* Volumus interdū boni quidpiam, sed incepere nolumus, incipimus, sed statim desistimus, minimū nos labor terret. adeo molles ignauique sumus. Ad perseuerantiā verò nos etiam hortatur etiam Dominus Lucæ 11. parabola eius, qui, vt commodato panes impetraret, amicum *media nocte* ad se eum domi inclusum, in lecto cubantem, dormientem iam & stertentem excitat: difficile, durum & incommodum diu multumq; orat, obsecrat excusantem se, tergiuersantem & cunctantem, pertinacia sua, in panarium pertrahit, ab eoq;, quot quot habet panes necessarias aufert. Rursum alia parabola cap. 18, vbi & cōcludit, *Audite quid iudex iniquitatis dicit.* DEVS *autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis?* Posset verò quæri.

An prophetico spiritu, an pia tantum fiducia, dixerit Eliachim, Scitote, quoniam exaudiet Dominus preces vestras.

CVM tot piæ sanctæque precationi facta diuinitus promissa sint, eaque in diuinis libris tanquã in tabulis consignata, ex fide quę circa diuinam veritatem, bonitatem & potentiam occupata; videtur eius, quod petitur, impetrandi tanta existere posse fiducia, vt certò possit quilibet precantibus dicere: *Scitote, quoniam exaudiet Dominus preces vestras,* maximè quando conditio apponitur, *si manentes permanseritis in ieiunijs & orationibus in conspectu Domini.* Hoc enim velle S. Iacobus videtur, dum capite 1. ver. 6. ait, *Postulet in fide nihil hæsitans. Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur & circumfertur. Non ergo æstimet homo ille, quod accipiat aliquid à Domino.* E contrario tamen certò felicem belli huius euentum polliceri non videtur Eliachimus potuisse, nisi prophetica ei præsagitio esset. Nam *primo* quod petebatur, eiusmodi erat, vt ad salutem præcisè necessarium non esset. Quidquid autem huius generis est, potest, ob m[illegible] aliud, quod dare DEVS vult, bonum non impetrari, etiamsi & in precatione studium & perseuerantia insignis adhibeatur. *Deinde* ob ea, quæ hactenus à Manasse, alijsque Regibus & à populi parte non parua in DEVM, eiusque religionem & legem commissa erant, poterat iustissimè iam DEVS facere, quod, pro clementia & benignitate sua, in Sedechię tempora differre adhuc dignatus est, vt Hierosolyma caperetur, templum inflammaretur, Iudæa tota peruastaretur, vt intelligere videntur, qui infra cap. 7. ver. 19. aiunt, *Peccauimus cum Patribus nostris. Tertio,* possent iam, in tanta hominum multitudine, aliqui esse Achanes, Iosue 7. aliqui Ionathę, 1. Reg. 14. Iamnienium anathematum depeculatores aliqui, 2. Machab. 12. aliqui inquam occulti peccatores, quorum gratia, nollet aliorum, de temporibus commodis, preces exaudire DEVS. Ita sanè res habet. Quemadmodum aduersorum prophetię quędam prædestinationis, quædam comminationis dicuntur: ita prosperarum rerum sunt quędam interdum prędicationes non propheticæ, sed è spe fiduciaque magna profectæ, & eæ veræ, cum adiunctam semper vel expresse vel tacitè conditionem habeant, *nisi quid aliud obstiterit.* Eiusmodo loqui potuit Eliachim. Prophetico tamen spiritu hæc effatum, persuadere videntur & prophetica eius commendatio, Isaiæ 22. & ipse loquendi modus, nihil omnino nutans aut ambigens, sed quasi certa & explorata omnia diceret; grauis, constans, apertus.

Cæterum consolationem, quam hortationem suam illustrissimo, è vetere memoria, exemplo confirmat, ver. 13. vbi de Moyse quod; *non ferro pugnando, sed precibus sanctis orando deiecerit* Amalecitas, mum. Licet enim, quæ per alios facimus, facere ipsi dicamur, vt ait Iurisconsultus: super verissimè dictum sit, eum Iosuæ arma, bellumque mandasse: nihilominus, neque ipse ferrum strinxit, sed DEVM tantummodo rogauit: neque qui in acie pugnabant, ferro plus, quam viro Moysis precibus profecerunt. Scriptum quidem est Exodi 17. vers. 13. *Fugauit Iosue Amalec & populum eius in ore gladij,* eam tamen victoriam precibus potius quam gladiis & bellatoribus tribuendam, ostendit ibidem versus 11. *Cum leuaret Moyses manum, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalec.* Et paulò post, cum dictum esset, *Factum est, vt manus illius non lassarentur, vsque ad occasum solis,* illicò, quasi posita esset causa, subditur effectus, *fugauitque Iosue Amalec.* Neque verò sine causa, exemplum hoc propositum Eliachim, ait, *Memores estote.* Dominus enim, vt in omnium posterorum animis vigeret, semperque viueret modi, quo victoria hæc parta esset, memoria, Moysi dixerat ibidem vers. 14. *Scribe hoc, ob monumentũ in libro, & trade auribus Iosue.* Credamus verò & nobis in tot tantisque contra Turcas, aliosque omnes Christianæ fidei hostes, bellis, ab Eliachimo nobis acclamari: *Memores estote Moysi serui Domini.* Faciunt verò id Pontifices, quoties literis, indulgentiarumque largitionibus, Christianum ad preces populum hortantur, dum eum ad finem, certa certis diei horis campanas æreas pulsari, sacra fieri, processiones haberi, eleemosynas dari, pœnitentiam agi præscribunt. Sed Eliachimi huius exhortationis quisnam tùm fructus? Magnus profectò ver. 15. *Ad hanc,* ait, *exhortationem eius, deprecantes Dominum, permanebant in conspectu Domini, ita vt etiam hi, qui offerebant Domino holocausta præcincti cilicijs offerrent sacrificia Domino, & erat cinis super capita eorum.* Boni verè illi Ecclesiastici, qui benè monenti Pontifici morem ita sedulò pleneque gerunt, populo exemplo sanctitate præeunt, cilicia non abditè tantùm & obuelatè, vt Samaritanus ille Rex. 4. Reg. 6. ver. 30. sed palàm & reuelatè gerunt, ad aras, in omnium conspectu, in sacrificiorum oblatione. Ex illis nimirum scilicet numero erant, quorum causa, DEVM amicè terram zelatum, populoque pepercisse scribit cap. 2. Propheta Ioel, *inter vestibulum & altare plorabant sacerdotes ministri Domini, & dicebant: Parce Domine, populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis: Vbi est DEVS eorum?* Christianus piusque sacerdos, etsi dum sacris operatur, vestem, arbitratu suo, maioris in Ecclesia ordinis, decorique causa, mutare non potest, iis rebus tamen indicabimus, dum alba veste, casula, stola, cingulo, manipulo, cæteroque ornatu apparatu, CHRISTI IESV pro nobis passi, veste pænè histrionis irrisi, ligati, flagellati, crucifixi speciem sibi & nobis ante oculos ponit, nonne sacco veluti præcinctus, CHRISTIque Domini pulueris sordibus, vinculis atratis, sanguine aspersus videtur? Verum non fuit sacerdotum solummodo laus vt Pontifici obedirent, in bonisque institutis perseuerarent, sed & totius populi ver. 17. *Ex toto corde sua Dominum* [illegible] *orabant DEVM, vt visitaret populum suum Israel:* Græcus textus etsi Pontificis peregrinationem [illegible] ulit,

[illegible] quàm suo ipsius exemplo consolationem & exhortationem fecit; recitat, simulque [illegible] cum [illegible] consequentium, facta paulò pluribus explicat. *Ioachim*, ait, *summus Pontifex, atque omnes, qui coram Domino stabant sacerdotes, ceteri[que] qui Domino ministrabant, [illegible] offerebant iuge illud holocaustum, & vota, & voluntaria populi dona [illegible] [illegible] mitras erat. & clamabant ad Dominum ex tota [illegible] in bonum suum, ut [illegible] [illegible] visitaret omnem domum Israel.* De populo verò paulò antè [illegible] [illegible] *populus erat ieiunans dies complures in omni Iudaea & Hierusalem, ante faciem sanctuarii Domini [illegible].* Sed quomodo [illegible] *ante faciem sanctuarii orat?* [illegible] Hierosolymis tantum essent, quemadmodo, qui in ceteris [illegible] erant, [illegible] hisce diebus ie[iun]abant? Imò, qui Hierosolymis etiam versabantur, [illegible] *ante sancta eadem [illegible]* ad Hierosolymitas tantum possunt sancta illa referri. & [illegible] ieiunasse dicuntur [illegible] diebus precationi maximè vacabant, [illegible] in templo [illegible] [illegible]bantur. Si[c] alii verò, qui, extra Hierosolymam, alibi in locis habitabant, [illegible] etiam illa [illegible], dic[illegible] solitos eos ante [illegible] similiter [illegible]. *Primo* quidem, quia habebant synagogas, seu [illegible]χας, in quibus & quaedam templi [illegible], dum post [illegible] sanctorum & [illegible] decalogus; erat ipsis locus, in quo [illegible], vti & hodie in eorum Synagogis videmus. Ad has ipsi, dum preces & ieiunia indicebantur, conueniebant, [ut] clarum ex historia illa, quam de Ionatha & seipso, lib. de vita sua refert Iosephus in T[illegible]. [illegible] [illegible] aut nihil habebant aut domi certè precabantur, ad templum & [illegible] sese [illegible] solebant, Danielis 6. ver. 10. Habent igitur hoc in capite viri & [illegible], pueri [illegible] [illegible], plebeii & [illegible] omnes, Ecclesiastici & Sacerdotes, [illegible] & [illegible] plurima, quae [illegible] dignissima. Fuit enim omnium [illegible] felicissimus, prout [illegible] historia [illegible] [illegible] & breuiter hic à Graecis monetur. [illegible] *Exaudiuit Dominus vocem eorum, & respexit afflictionem eorum.* [illegible], [illegible] Lucae 18. [illegible] vidua iniquitatis iudicem exorauit, & [illegible] à minori ad maius argumentanti Domi[illegible], licebit etiam fortè [illegible] argumentari. Assyriorum *opera vidit* DEVS, [illegible] homines & iumenta & boues & pecora [illegible]rent, [illegible] operirentur, [illegible] Assyrios, [illegible] *suorum, clamantium ad se, die ac nocte,* [illegible] vehementer [illegible], poluerit [illegible] [illegible] praecingentium, [illegible] sibi & infantulis, & brutis animantibus indicentium, vindi[ctam] [illegible] faciat. *Praecepta* CHRISTI, ait D. Ambrosius serm. 8[illegible]. *arma sunt Christianis. & diminus [illegible] [illegible] à nobis expellit hostem. Arma autem haec nostra sunt, quibus nos Saluator instruxit, oratio, [illegible], atque ieiunium. Ieiunium enim melius quam murus tuetur: misericordia [illegible] liberat quam [illegible] longius vulnerat, quam sagitta. Sagitta enim nonnisi proxime constitutum ferit [illegible] [illegible] autem etiam longius positum vulnerat inimicum.*

CAPVT V.

1 *NVntiatumque est Holoferni principi militiae Assyriorum, quod filii Israel praepararent se ad resistendum, ac montium itinera conclusissent.*

2 *Et furore nimio exarsit in iracundia magna, vocauitque omnes principes Moab & duces Ammon.*

3 *Et dixit eis: Dicite mihi quis sit populus iste, qui montana obsidet: aut quae, & quales, & quantae sint ciuitates eorum: quae etiam sit virtus eorum, aut quae sit multitudo eorum: vel quis rex militiae illorum?*

4 *Et quare prae omnibus qui habitant in Oriente, isti contempserunt nos, & non exierunt obuiam nobis, vt susciperent nos cum pace?*

5 *Tunc Achior dux omnium filiorum Ammon respondens, ait: Si digneris audire domine mi, dicam veritatem in conspectu tuo de populo isto, qui in montanis habitat, & non egredietur verbum falsum ex ore meo.*

6 *Populus iste ex progenie Chaldaeorum est.*

7 *Hic primum in Mesopotamia habitauit, quoniam noluerunt sequi deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldaeorum.* Genesis 21. 31.

8 *Deserentes itaque caeremonias patrum suorum, quae in multitudine deorum erant.*

9 *Vnum Deum caeli coluerunt, qui & praecepit eis, vt exirent inde, & habitarent in Charan. Cumque operuisset omnem terram fames, descenderunt in Aegyptum, illicque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, vt dinumerari eorum non posset exercitus.* Genesis 12. 1. Genesis 46.

10 *Cumque grauaret eos rex Aegypti, atque in aedificationibus vrbium suarum in luto & latere subiugasset eos, clamauerunt ad Dominum suum, & percussit totam terram Aegypti plagis variis.*

11 *Cumque eiecissent eos Aegyptii a se, & cessasset plaga ab eis, & iterum eos vellent capere, & ad suum seruitium reuocare.* Exodi 14.

12 Fu-

Exodi 14. 29.
12 *Fugientibus his Deus cæli mare aperuit, ita ut hinc inde aquæ quasi murus solidarentur, & isti pede sicco fundum maris perambulando transirent.*

Exodi 15. 12.
13 *In quo loco dum innumerabilis exercitus Ægyptiorum eos persequeretur, ita aquis coopertus est, ut non remaneret vel unus, qui factum posteris nunciaret.*

14 *Egressi vero mare rubrũ, deserta Sina mõtis occupauerũt, in quibus nũquã homo habitare potuit, vel filius hominis requieuit.*

15 *Illic fontes amari obdulcati sunt eis ad bibendum, & per annos quadraginta annonam de cælo consecuti sunt.*

16 *Vbicunq; ingressi sunt sine arcu & sagitta, & absque scuto & gladio, Deus eorum pugnauit pro eis, & vicit.*

17 *Et non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit a cultu Domini Dei sui.*

18 *Quotiescunq; autem præter ipsum Deum suum, alterum coluerint, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium.*

19 *Quotiescumque autem pœnituerunt se recessisse a cultura Dei sui, dedit eis Deus cæli virtutem resistendi.*

20 *Denique Chananæum regem, & Iebusæũ, & Pherezæum, & Hethæum, & Heuæũ, & Amorrhæum, & omnes potentes in Hesebon prostrauerunt, & terras eorum, & ciuitates eorum ipsi possederunt.*

21 *Et vsque dum non peccarent in conspectu Dei sui, erant cum illis bona: Deus enim illorum odit iniquitatem.*

22 *Nam & ante hos annos cum recessissent a via, quam dederat illis Deus, vt ambularent in ea, exterminati sunt prælijs a multis nationibus, & plurimi eorum captiui abducti sunt in terram non suam.*

23 *Nuper autem reuersi ad Dominum Deum suum, ex dispersione qua dispersi fuerant, adunati sunt, & ascenderunt montana hæc omnia, & iterum possident Ierusalem, vbi sunt Sancta eorum.*

24 *Nunc ergo mi domine, perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum: & ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi & subiugati erunt sub iugo potentiæ tuæ.*

25 *Si vero non est offensio populi huius coram Deo suo, nõ poterimus resistere illis: quoniã Deus eorum defendet illos: & erimus in opprobrium vniuersæ terræ.*

26 *Et factum est, cum cessasset loqui Achior verba hæc, irati sunt omnes magnates Holofernis, & cogitabant interficere eum, dicentes ad alterutrum.*

27 *Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere regi Nabuchodonosor, & exercitibus eius, homines inermes, & sine virtute, & sine peritia artis pugnæ?*

28 *Vt ergo agnoscat Achior quoniã fallit nos, ascendamus in mõtana: & cum capti fuerint potentes eorum, tunc cum eisdem gladio transuerberabitur:*

29 *Vt sciat omnis gẽs quoniã Nabuchodonosor deus terræ est, & præter ipsũ alius non est.*

COMMENTARIVS.

IN capite isto tria sunt. Vna scilicet de Iudæis interrogatio. ad eam responsio, de hac ipsa indignatio [illegible]. Interrogationis verò primo ponitur occasio, ver. 1. & 2. qua scilicet [illegible] Iudæi. & Græcè additur, [illegible] *quia posuissent in* [illegible] *scandala.* [illegible]tur verò *scandala*, impedimenta & obstacula, quæ in via quapiam ita sunt, vt progredientem [illegible] progrediente lædant, eumq; claudicare faciant. cuiusmodi belli tempore, [illegible] itineribus moles, arbores, saxa, sparsiq; lapides & murices. Hinc verò in [illegible] torũ occasiones, quæ in DEI mandatorũ cœliq; via retinent, morantur, [illegible] cant, scandala dicuntur. *Puto,* ait S. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, [illegible] *sit, quod per scandalum venit. Nisi fallor enim* [illegible] quod [illegible] apud Aquilam est [illegible] *& σκάνδαλον apud Græcos ex* [illegible] Matthæi [illegible] & 1. Corinth. 8. [illegible], Rom. 14. [illegible], Roman. [illegible] ver. 14. [illegible] *scandalizare scandalum ponere facere, iacere.* Et 1. Petr. 2. Christus [illegible] *dali* dicitur [illegible] *credentibus.* qui enim, qui *credentibus est lapis electus & angularis* [illegible] prauitate, [illegible], ex eo claudicandi, seq; ipsos oblædendi occasionem capiunt. [illegible] bus interrogatio facta est, recensentur *principes Moab & duces Ammon*, ver. 2. Græcè additum [illegible] oræ maritimæ, Philistæi sc. Hi [illegible] qui Iudæorũ ab Oriente & Occidente [illegible] de iis re[illegible] videbantur. vel potius [illegible] cõsulturi [illegible] *tio,* ipsa interrogatio est ver. 3. quæ partim simplex, partim co[illegible], de [illegible] populo, ciuitatibus, virtute, multitudine, Rege. In [illegible] Iudæi, neque [illegible], Holophernis ilico [illegible] *te,* habent Græca [illegible] *habitantes in Occidente.* quod [illegible] quinta capitis secundi. Nihilominus tamen eadẽ sententia [illegible] quando se propriè ad omnes qui Occidentis terras incolunt, [illegible] circa propiores [illegible] ad Occidentem vergunt, cũ [illegible] habitant. Priore modo Iudæi sunt Assyriis Orientales [illegible] 2. Græco illo capite. Posteriore modo iidem adhuc Orientales [illegible]

QV[illegible]

QVÆSTIVNCVLA.

Officiat ne huius historiæ vel tempori vel auctoritati, Holophernis interrogatio?

EX declaratâ iam Holophernis interrogatione, contra Manassæum historiæ huius tempus, adeoque contra historiam ipsam, eiusque auctoritatem, magnum & primum scandalorum, vti paulo antè loquebamur; suorum (in via siquidem veritatis, quid aliud hæreticorum argumenta sunt.) facit, iacitque Wittakerus. *In principio, ait, quinti capitis Holophernes: quando sensit populum Iudæorum, bellum meditari ac parare, duces omnes conuocat, ab eisque quærit, quis ille populus esset: & quem ducem haberet. Verum, si Manasses paulo ante captus à Rege Chaldæorum, & Babylonem deportatus fuisset, nec populum illum, nec Regem Iudæorum Holophernes aut Chaldæi ignorare potuissent, vt illi ab Achiore Ammonita hæc quærere, ac discere necesse esset. Sic enim quærunt de populo, de regione, de vrbibus, de hominum potentia, de genere militiæ, de duce ac Rege, quasi qui nihil vnquam de Iudæorum gente audiuissent. At Chaldæi iã prius huic populo bellum intulerant, Iudæam vastauerant, Hierosolymas ceperant, Regem Manassem secum in Babyloniam abduxerant. Ergo hæc, quæ nũc quæruntur, illis ignota esse nequaquã potuissent.* Tota tanti scãdali vis est hæc: *Qui cognoscere vult, nescit. Quisquis interrogat, cognoscere vult.* Ergo *quisquis interrogat, nescit. At Holophernes nullo modo nescire potuit. Ergo.* Propositio illa vera vt concedatur, duplicẽ cautionem requirit. *Vnam, vt, qui cognoscere vult,* significet, *qui cognoscere desiderat.* quòd desiderium scilicet rei sit absentis. Alioqui, etiam dum cognoscimus, cognoscere volumus. Vult DEVS quæ cognoscit, cognoscere. Volo quæ scio non nescire. Non vult Wittakerus quæ sibi nota, ignota esse. *Altera* est, vt nescire modo eodem accipiatur, quo cognoscere desideratur. Alioqui sæpè scimus, quæ cognoscere desideramus. At non eodem modo. Scimus imperfectè: perfectiùs cognoscere auemus. Videmus in ænigmate & per speculum: videre facie ad faciem cupimus. Assumptio verò penitus falsa est. Docent enim Grammatici & Rhetores, &, absque istis, ipse quotidiani sermonis vsus, plurima plurimos interrogare, quæ norunt optimè, tantùm vt vel suã aliquam admirationem proponant, ab alio facti alicuius confessionem eliciant, ea quæ norunt, laudent, vituperent, extollant & deiiciant atque contemnant. Plena exemplorum prophana literatura. Sed, intra sacrorum Bibliorum terminos, scandalisten ipsi nostrum, quæ non ignoramus, interrogemus. Cum Adamum interrogaret Dominus, Genes. 3. ver. 9. *Vbi es?* an vbi ille esset, ignorabat? Cum ibidem ver. 11. rursum interrogaret, *Quis indicauit tibi quod nudus esses?* an quis indicasset, non noscebat? Cum interrogando pergeret ver. 15. *Quare hoc fecisti?* an quare fecisset, nesciebat? Cum capite 4. ver. 6. dixit Caino Dominus, *Quare iratus es? & cur concidit facies tua?* num iræ vultusque huius causam non tenuit? Cum iterum dixit ver. 9. *Vbi est Abel frater tuus?* an vbi exanimis & mactatus iacebat iste, non perspexit? Tandem cum adiunxit ver. 10. *Quid fecisti?* non plagas, & cædem ipsam viderat, non sanguinis vocem de terra clamantem audierat? Cum idem Dominus ab Elia percunctaretur 3. Reg. 19. *Quid hic agis Elia?* cum ab Hieremia cap. 1. *Quid tu vides Hieremia?* ab Amos cap. 7. *Quid tu vides Amos?* apud Malachiam 1. v. 10. *Quis est in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito?* num horum ei quidquam ignotum erat? Ecquid verò sibi vult Moyses cum Numer. 16. ver. 11. interrogatione ista vtitur? *Quis est Aaron, vt murmuretis contra eum?* fratrem non norat? Ecquid Nabal, cum 1. Reg. 25. ver. 10. Dauidis pueris respondet, *Quis est Dauid, & quis est filius Isai?* an qui filium Isai, & fugitiuum postea seruum vocat, de Dauide nihil audierat? Ecquid Iehu, cum Iezraëlem intrans, Iezabelem videns, 4. Reg. 9. v. 32. stipatores rogabat, *Quæ est ista?* Num qui annos plures in Achabi, Ioramique Regum aulis versatus erat, & quidem inter palatinos summæ ipse auctoritatis, & cum Regibus familiaritatis, ibid. v. 5. & 25. Reginam non mutata veste fugientem, sed regio cultu fulgentem, stibio depictis oculis nitentem, regio capitis ornatu augustam, è fenestris despicientem, voces etiam, quæ audirentur; mittentem, non agnoscebat? Non igitur quisquis interrogat, ideo ignorare, quia interrogat; existimandus, sicque absque vllo veritatis vulnere aut molestia, totum Wittakeri scandalum remouetur. Hæ siquidem Holophernis interrogationes, non sunt omnino ignorantis, & de quibus nihil vnquam audiuisset, prout isti videri vult; exquirentis, sed sunt interrogationes militis, & militis, quia præter ipsius opinionem & voluntatem, ipsi tantas copias ductanti, suisque viribus præfidenti resistere quidam audeant; mirantis, irascentis, hostes vilipendentis & contemnentis. quasi diceret. Quid illuc noui? Tam instructas, tamque innumerabiles copias cum habeam, tot iam vrbes, prouincias, populos, fulminis instar, quam ocyssimè peruaserim, omnes vel solo Assyrij nominis terrore perculerim, dic, sodes obsecro, quis iste tam stolidus, tamque ineptus & vecors populus, qui, me vt arceat, montana obsidere, arma parare, meque contra tueri audet? Quæ, quales, & quantæ ipsorum, etiamsi essent iis, quas iam diripuimus, maiores & munitiores; ciuitates? Quæ tanta eorum virtus? Quæ, contra tot peditum equitumque myriadas, eorum multitudo? Quis Rex militiæ illorum, suæ ipsius imbecillitatis & fortunæ tam immemor, cum nuper adhuc captus, & è

carce-

carceribus catenisque nostris vix pridem effugerit? Hanc verò esse Holophernis mentem non negabit, qui aduerterit primò ad similem interrogationem, ver. 27. *Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere Regi Nabuchodonosor, homines inermes, & sine virtute, & sine peritia artis pugnae?* Achiorem videbant Holophernis magnates: loquentem diu audierant. Ammonitarum ducem sciebant, & tamen, prae ira & contemptu, interrogant, *Quis est iste?* & suam de filiis Israël opinionem, ob quam sic antea Holophernes interrogarat; clarè aperiunt, homines esse inermes, imbecillos, reique militaris imperitos. *Praeterea* eodem modo, sequentis capitis initio ipse Holophernes in Graeco, τίς εἶ σὺ Ἀχιώρ, καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ; *Quis es tu Achior, & mercenarij Ephraim?* Tertiò, non solum Ephraim tantum eo versu nominat Holophernes, sed hoc etiam cap. 5. ver. 3. Moabitas, Ammonitas & Palaestinos, *filios Chanaan* appellat. Cur ergo & filios Israël ignoret, qui tam multi vicinorum habet notitiam? *Quartò*, si quis consideret; tota & tam aliè repetita ipsius Achioris narratio huc tendit, vt ostendat non adeo Israëlitis despicatui habendos: sed summo eos numini charos esse, ipsiusque auxilio & manu maximas saepissimè res gessisse, vti non falsò intellexerunt Holophernis duces ver. 26. & 27. ipsemet etiam cap. 6. ver. 2. *Quinto*, hic ipse rumidorum, verbisque ipsos paenè coelos territantium Pharaonum, Goliathorum & Rapsacarum loquendi modus est, plenus fastu, sui ipsorum admiratione, aliorum omnium contemptu. *Quis*, aiebat Pharao Exodi 5. ver. 2. *est Dominus, vt audiam vocem eius?* Cum inspexisset Philistaeus, & vidisset Dauid, despexit eum, 1. Reg. 17. ver. 42. Dixitque Rapsaces, 4. Reg. 18. ver. 29. *Haec dicit Rex magnus Assyriorum: Quae est ista fiducia, qua niteris? Numquid liberauerunt*, ver. 33. *dij gentium terram suam de manu Regis Assyriorum: Vbi est Deus Emath & Arphad? Quinam illi sunt*, ver. 35. *in vniuersis dijs terrarum, qui eruerunt regionem suam de manu mea, vt possit eruere Dominus Ierusalem de manu mea?* Et Nabuchodonosor Danielis 3. ver. 15. *Quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea? Postremò*, nimium imperitus archistrategus, eoque prorsus nomine indignus Holophernes fuisset, si propriè ac verè, quaenam ista gens, & quae regio esset, contra quam agmina tanta duceret, ignoraret. praesertim cum in hac ipsa regione & gente, recentissima essent Assyriorum trophaea Phulis, Theglathphalassaris, Salmanasaris & Sennacheribi; etiamsi Manassae captiuitas nulla fuisset, 2. Paralip. 33. ver. 11. Historiae ergo huius vel tempori vel auctoritati prorsus nihil officit Holophemiana haec arrogans & fastuosa interrogatio.

Responsio verò ad interrogationem istam fit ab Achiore. qui mendosè in Sulpitio *Achior* scribi solet. diciturque *omnium filiorum Ammon dux*, vt eius opulentia, dignitasque perspicua sit. Ammonitae siquidem à filio Loth *Ammon*, populum magnum efficiunt, eorumque principes plures nominantur, Ieremiae 49. vers. 3. Amos 1. vers. 15. & Rex praepotens, 1. Reg. 11. 2. Reg. 10. ver. 1. Ierem. 40. ver. 14. erantque, vt ait in Amos 1. D. Hieronymus, *Arabes*, quorum metropolis erat celebrata illa *Rabbath*, 2. Reg. 11. quae posteà dicta fuit *Philadelphia*. & Syrorum sermone *Hamma*, vt in idem Amos caput 1. notat Theodoretus. Iam verò auctor Traditionum in Paralipomena, libro 2. docet Idumaeos, quandoque Ammonitarum sibi nomen tribuere, cum scilicet contra filios Israël pugnare vellent, *quia*, inquit, *ob reuerentiam paterni nominis* (Enom) *nolebant in pristino habitu arma mouere contra Israel: sed transfigurabant se in habitum Ammonitarum.* Nam libro 2. Paralip. 20. ver. 1. ita scriptum est. *Congregati sunt filij Moab, & filij Ammon & cum eis de Ammonitis.* Dum cum filiis Ammon congregantur Ammonitae, nonne alij atque alij significantur? Siue ergo Ammonitarum impropriè dictorum etiam, siue propriè tantummodo dictorum dux erat Achior, qui Graecè & Latinè *omnium* erat, fuit sanè potens & magnus. Et vt videamus, quam bene *conueniant rebus nomina saepè suis*, exponitur eius nomen, *frater lucis*. Constat verò eius oratio *exordio, narratione, conclusione.*

Illud tempori, loco, & personis accommodatum, plenum demissionis, prudentiae & grauitatis est ver. 5. Sed ex eo potissimum discamus in omni sermone, quacumque de re, coram quibuscumque, & vbicumque, veritatem semper dicere. *Deponentes*, ait S. Apostolus Ephes. 4. ver. 25. *mendacium, loquimini veritatem. vnusquisque cum proximo suo.* Solonis, vt ait Laertius, lex erat, *Ne mentiarís.* Apud Persas quidem olim pueri ὡς μάθημα τὸ ἀληθεύειν ἐδιδάσκοντο, *tanquam disciplina edocebantur, verum loqui. Mentiri*, ait libro de educatione liberorum Plutarchus, *seruile est, odio dignum, ne in mediocribus quidem seruis ignoscendum.* Cum vero sit *omnis homo mendax*, Psal. 115. Rom. 3. ver. 4. id est, ad mendaciolum interdum aliquod vel propensus vel temerarius & inconsideratus, debet cuilibet quotidie fixum hoc & firmè constitutum esse, *Non egredietur verbum falsum ex ore meo.* Sed ista cura vel in primis egent, quibus cum principibus viris negocium est, praesertim cum in consilium adhibentur, vel ab iis, certis de rebus, interrogantur, ne, vt libro 3. ait Thucydides, παρὰ γνώμην καὶ πρὸς χάριν, *praeter animi sententiam, & ad gratiam* quidquam loquantur. Ab Charidemo apud Curtium libro 3. & Demarato apud Herodotum lib. 7. exempla peti possunt non inepta. de quibus forsan aliquid postea.

Narratio multa complectitur. *primo*, primam Iudaeae gentis originem in Chaldaea, ver. 6. *deinde*, illinc migrationem, migrationisque causam, ver. 7. 8. 9. *tertio*, habitationem in Charensi vrbe ibidem. *quarto*, profectionem in Aegyptum, & commorationem ibidem, ver. 9. *quinto*, dilatationem ibidem, ver. 10. *sexto*, nonnulla quae, in itinere, mirabilia, transitum per mare rubrum: ver. 12. commemora-

[illegible] Sinai solitudinibus, vers. 14. [illegible] fontes vers. 15. cœlestem mannæ [illegible] vers. 16. [illegible] vers. 19. [illegible] quasi [illegible] progeniem, vers. 20. Denique [illegible] Dei cultum, eiusque legis obseruationem [illegible] Quæ tamen in Genesi, Exodo, [illegible] libris [illegible] loco pertexta, non committimus [illegible] generales [illegible] vita haec.

QVAESTIVNCVLA.

Quomodo aduersariorum & prosperorum, in Latino & Græco textu vers. 22. 23. exempla, libri huius authoritatem nihil omnino imminuant.

QVI Latinum [illegible] modo textum aspiciunt Lyranus & Carthusianus, [illegible] sed ita, vt [illegible] Babylonicam [illegible] hic [illegible] plane nihil est. Nobis [illegible] & textum vtrumque [illegible] committimus, & ad [illegible] [illegible] eadem [illegible] facilitate gradi nó [illegible]. Nam vt [illegible] quando & quomodo *[illegible] ad Dominum D. [illegible], ex [illegible] fuerant, [illegible]* Quæ illa dispersio, & ea eadem, quæ adu[illegible] collectio? [illegible] Quid enim iterum aliquid [illegible]. Quando [illegible] annum [illegible] Ioachimum, & Ioachinum Re[illegible] Babylonio [illegible] in Græco [illegible] difficultatis, quam idcirco [illegible] *Quando*, inquit, *[illegible] in Iudæam [illegible]* [illegible] O [illegible] *[illegible] fuit [illegible] Manasses [illegible], [illegible] euersio: nec [illegible] Sedechiæ [illegible] contigit, quod omnes [illegible]* [illegible] funditus & templum [illegible], vt Iosephum [illegible] l. 10. c. [illegible] *[illegible] templum, & regiam, & vrbem ad solum v[illegible]* [illegible] duobus [illegible] Deinde in eodem Græco, supra 4. v. [illegible] *[illegible] ascenderant, [illegible] sacra erant.* [illegible] Iudææ populi? Quæ vasorum [illegible] Nihil tamen [illegible] hæc [illegible] *primo* textum [illegible]

[illegible] *ante hos annos* [illegible] In Græco non est, sed [illegible] *temporibus.* Praeterea, [illegible] non esse, cum vna tantum [illegible] Babylone Nabuchodonosoris exercitu [illegible] Holophernis [illegible] Propheta [illegible] Iudicum libello [illegible] vers. 11. [illegible] Deus [illegible] Amalecitas, Madianitas [illegible] Philisthæis [illegible] cap. 10. vers. 11. [illegible] *Numquid non Ægyptii? Amorrhæi [illegible] Chananæi [illegible]* [illegible] Regum, & a libro [illegible]

Q [illegible] pene,

[illegible] bella, clades, [illegible] Syriaque, modo Damascenis, modo [illegible] 4. Reg. 7. ver. 20. [illegible] Assyriorum [illegible] ver. [illegible] tempore [illegible] Nabat. Nouae [illegible] clades [illegible] sunt [illegible] Israelis [illegible] per Assyrios, [illegible] Hierosolymitani Regis Manasse, 2. Paral. 33. vers. [illegible] Latinus [illegible], *& plurimi eorum captiui abducti sunt in* [illegible] Quis neget [illegible] [illegible] victoriam [illegible] Quis cum Manasse Regem [illegible] compedibus [illegible] vers. [illegible] significat [illegible] ad hunc usque tempus, [illegible] quod tamen [illegible] plebe [illegible] 4. Reg. [illegible] vers. [illegible] 10. vers. [illegible] cap. [illegible] vers. 7. [illegible] Quemadmodum eidem cap. 17. vers. 23. [illegible] *Translatus est* [illegible] cap. 25. [illegible] *Translatus est Iuda de terra sua.* [illegible] 1. vers. 1. *Migrauit Iudas*, 2. Paralip. 26. vers. 20. [illegible] *in Babylonem*, [illegible] Regis [illegible] *Persarum.* [illegible] [illegible] argui, qui [illegible] Persarum Regum tempora [illegible] ta. Cum [illegible] & [illegible] excidio, ex [illegible] hominum [illegible] tius *omnes* quam *plurimos*, quemadmodum Isaias cap. 64. ver. [illegible] *cecidimus quasi folium* VNIVERSI. Ieremias cap. 6. ver. 13. [illegible] OMNES [illegible] *tia student*, *& à propheta vsque ad sacerdotem* CVNCTI *faciunt dolum* cap. [illegible] *poenitentiam.* OMNES *conuersi sunt ad cursum suum*, ver. 10. [illegible] *Propheta vsque ad Sacerdotem* [illegible] Et [illegible] Iudex [illegible] tatem illam, vulgaris [illegible] erat, Ieremiae [illegible] *tum & data sit in manus Chaldaeorum.* [illegible] quam [illegible] ex poenitentia [illegible] non omnes, [illegible] ver. 19. [illegible] na, quae tempore [illegible] minum. [illegible] per Manassem [illegible] 2. Paralip. [illegible] ver. 13 *orauit Dominum suum*, *& egit poenitentiam* [illegible] 15. [illegible] *& simulachrum de domo* [illegible] *in monte domus Domini*, *&* [illegible] *Hierusalem*, *& proiecit omnia extra vrbem* [illegible] *Iuda*, [illegible] *dixit* [illegible] *ipsi Iudae*, id est, [illegible] Iuda, [illegible] reuersi sunt ad Dominum Deum suum, & [illegible] qua [illegible] fuga & latebris dispersi fuerant, Rege [illegible] [illegible] meminit, quae vt in Graeco est, [illegible] Israel [illegible] Deuter. 7. Exodi. 23. 4. Reg. 17. [illegible] quam, quia vel [illegible] vel ex [illegible] &c. [illegible] Ierem. 4[illegible]. versu. 12. cap. [illegible] ver. 5. vel in [illegible] tanquam postliminio eam [illegible] possident, quia nouo [illegible] libertate [illegible] verè in Graeco non [illegible], *iterum* sed [illegible] tamen clarè, vt opinor, [illegible] Latini textus expositio, & ad omnia [illegible] lo quaesita sunt, responsio.

Ad Graecum verò [illegible] quidem, quam [illegible] Whitakerus [illegible] [illegible] obiecta [illegible] [illegible] Veritatis D. Thomae, [illegible] [illegible] Caluinus, Melanchthon, Chemnitius, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Whitakerus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 4. Reg. [illegible] ver. 9. & 10. 2. Paralip. [illegible] & [illegible] [illegible] Manasses. [illegible] 4. Reg. 21. ver. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

ad David, & ad Salomonem filium eius: in templo hoc & in Hierusalem, quam elegi de cunctis tribubus Israel, ponã nomen meũ in sempiternum, 2. Paralip 33. versu 4. & 5. *ædificauit altaria in domo Domini cunctis exercitus cœli in duobus atriis Domini*, versu 7. *sculptile quoque & conflatile signum posuit in domo Domini*. Firmatur expositio hæc ex Græcis capitis quarti verbis antea citatis. *primo*, quia in ista, qua de agitur, vastatione significant mansisse vasa, altare & ipsam Dei domum, sed eorum omnium βεβήλωσιν, id est, *prophanationem* tantum fuisse, seu, vt Iosephus lib. 10. cap. 4. μιανσιν *pollutionem*, cum de Manasse ait: μιάναι ἐτόλμησε τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ. *Deinde* non ait, vasa, altare, templum reædificatum, vti Zorobabelis tempore fieri oportuit, sed tantum ἡγιασμένα. id est, *sanctificata*. Polluta siquidem mundari, prophana expiari, & rursum sacrari debebant. Tantum superest, vt quo tunc modo potuerit stans, manensque templum εἰς ἔδαφος γίγνεσθαι aperiam. Fieri hoc bifariam potuit. *Primo* συνεκδοχικῶς. quia magnæ illius partes dissectæ, dissolutæ, solo æquatæ iacebant, vti non obscurè colligas ex 4. Regum 22. versu 5. & 6. 2. Paralip. 34. ver. 10. & 11. cum curauit sanctissimus Manassæ ipsius nepos, vt ingẽti collecta pecunia, ædiles INSTAVRARENT *templũ, & infirma quæque sarcirent. At illi dederunt eam artificibus & cœmentariis, vt emerent lapides de lapicidinis, & ligna ad commissuras ædificii, & ad contignationẽ domorũ quas* DESTRVXERANT *Reges Iuda. Deinde*, possũt ea verba simpliciter verti, *fieri in pauimentum*. id est, templi sanctitatem ita violari, quasi commune quoddam publicumque solum esset, quod omnium iam pedibus conculcaretur. Nam ἔδαφος *solum, pauimentumq́;* significat, & discrimen esse potest inter id, quod ex Iosepho afferebatur, εἰς ἔδαφος καθελέσθαι & inter id, ꝙ hoc loco Græcus ait, εἰς ἔδαφος γίγνεσθαι. Illud enim valet, *ad solum vsq. tolli, solo æquari, funditus exscindi*, ideoque & adhoc magis explicandum, non simpliciter εἰς ἔδαφος καθελεῖν dixit lib. 3. Thucydides, sed addit ἐκ τῶν θεμελίων, *e fundamentis*, quod & Plutarchus dixit per εἰς ἔδαφος καταβάλλειν, *conicere vrbem in solum*, siue, *solo tenus deiicere*. Ita porro conculcatum & prophanatum templum fuit, & ab ipsis impiis Iudææ Regibus, Manasse præsertim, antequam eum pœniteret, prout supra dictum est, deinde à Gentilibus, dum Manasses ipse captus est secundum Wittakeri quidem verba, quæ quæstione superiore allata. videlicet *Chaldæi Hierosolymas acceperant, Regem Manassen secum in Babyloniam abduxerant*. Nam quod arx & templum ab Assyriis occupatum non fuerit, cum ciuitatem pessimus ille Pontifex Sobna, de quo supra, proderet, id Iudæus, quem D. Hieronymus audire solitus est, referebat ad Sennacheribi tempora, vt ait idem D. Hieronymus in Isaiæ 22. Periit vero multo ante captum Manassen ille Sennacherib. Quomodo vero non omnium calcari vestigiis templum deberet, satis ex scripturis, & Iosepho lib. 12. c. 3. lib. 2. contra Apionem, perspicuum, adeo quidem vt Dominus & Saluator noster non ementes modo & vendentes in eo versari nollet, sed nec *fineret* quidem, *vt quisquam vas transferret per templum*, Mar. 11. ver. 16. Cæterum quando scelerum impietatisque suæ Manassen pœnituit, correcta fuere hæc omnia, & quæ prophanata, consecrata, *populusq; omnis collectus*, dum qui excesserant, ad eos, qui manserunt redirent, ad vniuscuiusque religionis cultum, diuinasq; cæremonias redirent.

Conclusio ab Achiore facta, ver. 24. exordio, siue demissionem, siue prudentiam & grauitatem spectes, consimilis est, hucque tendit, vt in Iudæorum tantummodo religionem inquiri velit. Ea si ab iis deprauata, vincentur: si constanter studioseq́; culta, vincent. Id enim ex calamitatum prosperitatumque causis antea positis & probatis recte concluditur, quia sane vt antea ver. 21. dixerat, *Deus illorum odit iniquitatem*, siue vt ait Græcus, θεὸς μισῶν ἀδικίαν, μετ᾽ αὐτῶν ἐστίν. *Deus, qui iniquitatem odit, cum ipsis est*,. Sunt vero hæc nobis. hoc ipso tot tantorumque bellorum tempore, serio expendenda, quia ex tanto sacrosanctæ religionis nostræ Catholicæ neglectu, distractu & dissipatu, quem tot nobis hæreses afferunt, omnis Christiani orbis calamitas, omnes istæ lacrymæ, prout in Antiturcica mea priore clarius vériusque sane quam vellem, monstraui, cuius extremum duas duũm summorum Patrum memorabiles vtique sententias proponebat. Prior est D. Hieronymus epist. 13. *Nostris*, ait *peccatis Barbari fortes sunt: nostris vitiis Romanus fugatur exercitus*. Alter D. Ambrosius ser. 85. *Ciuitati non nisi propter ciuiũ peccata infertur excidiũ Desine peccare, & ciuitas nõ peribit*.

De Achioris responsione iudicium duplex tuum fuit. *Vnum* Ducum aliorum, alterum ipsius Holophernis. De illo hic à ver. 26. ad capitis finem. In Græco etiam dicitur *vniuersus, qui aderat & Holofernis tabernaculum circumstabat populus, murmurasse* seu *confremuisse*, quod in Latino significatur cap. 7. ver. 12. *deinde* proceres ea tantum dicunt, quæ in Latino sunt ver. 28. vsque ad *montana Ideo*, inquiunt, *ascendemus, & erunt* (Iudæi) *exercitui tuo vniuerso in deuorationem, domine Holophernes*. De Holophernis iudicio capite sequenti.

CAPVT VI.

1 *Factum est autem cum cessassent loqui indignatus Holofernes vehementer, dixit ad Achior:*

2 *Quoniam prophetasti nobis dicens, quod gens Israel defendatur a Deo suo, vt ostendam tibi quoniam non est Deus, nisi Nabuchodonosor.*

3 *Cum percusserimus eos omnes, sicut hominem vnum, tunc & ipse cum illis Assyriorum gladio interibis, & omnis Israel tecum perditione disperiet.*

4 *Et probabis quoniam Nabuchodonosor dominus sit vniuersæ terræ, tuncq́ue gladius militiæ meæ transiet per latera tua, & cõfixus cades inter vulneratos Israel, & non respirabis vltra, donec extermineris cum illis.*

5 *Porro autem si prophetiam tuam veram existimas, non concidat vultus tuus & pallor, qui faciem tuam obtinet, abscedat a te si verba mea hæc putas impleri non posse.*

6 *Vt autem noueris quia simul cum illis hæc experieris, ecce ex hac hora illorum populo sociaberis, vt dũ dignas mei gladii pœnas exceperint, ipse simul vltioni subiaceas.*

7 *Tunc Holofernes præcepit seruis suis, vt cõprehenderent Achior, & perducerent eum in Bethuliam, & traderent eum in manus filiorum Israel.*

8 *Et accipientes eum serui Holofernis, profecti sunt per campestria, sed cum appropinquassent ad montana exierunt contra eos fundibularii.*

9 *Illi autem diuertentes a latere montis, ligauerunt Achior ad arborem manibus & pedibus, & sic vinctum de restibus dimiserunt eum, & reuersi sunt ad Dominum suum.*

10 *Porro filii Israel descendentes de Bethulia venerunt ad eum, quem soluentes duxerunt ad Bethuliam, atque in medium populi illum statuentes, percunctati sunt quid rerum esset quod illum vinctum Assyrii reliquissent.*

11 *In diebus illis erant illic principes, Ozias filius Micha de tribu Simeon, & Charmi, qui & Gothoniel.*

12 *In medio itaq́ue seniorum, & in conspectu omnium, Achior dixit omnia quæ locutus ipse fuerat ab Holoferne interrogatus: & qualiter populus Holofernis voluisset propter hoc verbum interficere eum.*

13 *Quemadmodũ ipse Holofernes iratus iusserit eum Israelitis hac de causa tradi, vt dum vicerit filios Israel, tunc & ipsum Achior diuersis iubeat interire suppliciis, propter hoc quod dixisset:*

Deus cœli defensor eorum est.

14 *Cumq́ue Achior vniuersa hæc exposuisset, omnis populus cecidit in faciem adorantes Dominum, & communi lamentatione & fletu vnanimes preces suas Domino effuderunt,*

15 *Dicentes: Domine Deus cœli & terræ, intuere superbiam eorum, & respice ad nostram humilitatem & faciem sanctorum tuorum attende, & ostende quoniam non derelinquis præsumentes de se, & de sua virtute gloriantes, humilias.*

16 *Finito itaq́ue fletu & per totam diem oratione populorum completa consolati sunt Achior,*

17 *Dicentes: Deus Patrum nostrorum, cuius tu virtutem prædicasti, ipse tibi hanc dabit vicissitudinem, vt eorum magis tu interitum videas.*

18 *Cum vero Dominus Deus noster dederit hanc libertatem seruis suis, sit & tecum Deus in medio nostri: vt sicut placuerit tibi, ita cum tuis omnibus conuerseris nobiscum.*

19 *Tunc Ozias, finito consilio, suscepit eum in domum suam, & fecit ei cœnam magnam.*

20 *Et vocatis omnibus presbyteris, simul expleto ieiunio refecerunt.*

21 *Postea vero conuocatus est omnis populus & per totam noctem intra Ecclesiam orauerunt petentes auxilium à Deo Israel.*

COMMENTARIVS.

QVID Achiori fecerit Holophernes, & quid Iudæi, monstrat caput hoc. Ardet igitur ira ille, ob hanc potissimum causam, quod si religionem recte suam Iudæi colerent, eos à Deo protegendos & adiuuandos dixisset. Hæc enim verba Deum Nabuchodonosore pollentiorem, maioremque significabant, quod blasphemia & stolida Nabuchodonosorianæ superbiæ, de qua capite prim. & secund. mancipia ferre non poterant. Ideo iam toties, Nabuchodonosor *Deus terræ est, & præter ipsum alius non est.* cap. 5. versu 29. *Non est Deus nisi Nabuchodonosor* cap. 6. versu. 12. *Probabis, quoniam Nabuchodonosor Dominus sit vniuersæ terræ.* versu. 10. *Tanto abest,* ait capit. 34. Apologetici Tertullianus, *vt Imperator Deus debeat dici, quod non potest credi, nisi turpissima & perniciosissima adulatione. Tamquam si habens Imperatorem alterum appelles, nonne maximam & inexorabilem offensam contrahes eius, quem habuisti, etiam ipsi timendam, quem appellasti? Esto religiosus in Deum, qui vis illum propitium Imperatori. Desine alium Deum colere vel credere, atque ita & hunc Deum dicere, cui Deo opus est.* Hoc igitur bello agitur non de focis tantum, sed plane de aris, de Deo inquam, eiusque maiestate, ne in eam temere aut factis aut verbis inuadere vllus audeat. *Tunc* ver. 7. *Holophernes præcepit seruis suis, vt comprehenderent Achior*, hostibusque darent, vt paulo post, certo, cum iis omnino iam subactis, acerbissimas, teterrimasque pœnas daret. Mentis tumor, Dei,

suique

[illegible] ignoratio quid non facit. Sic & apud Herodotum lib. 7. cum immensas terrestres nauales [illegible] copias, ipsa notationum nomina, tanta scilicet multitudo, totque ignotæ ipsi gentes [illegible] et quærendo lustrasset Xerxes, sapientem, humanæque non ignarum sortis Demaratum interrogasset, ecquid videretur, auderentne Græci vel manus contra tantas copias tollere, & ille, quod res erat, dixisset, posse verò & vincere, profusissime cachinnatus est. Fieri scilicet non posse putabat, vt vinci, victusque ac fugere [illegible] posset. Multò tamen Holophernes fuit moderatior. [illegible] excepit: non contumeliis, [illegible] postea semper adhuc habuit, non mortem in- [illegible] est. Sed nobis de Dario [illegible] Alexandrum [illegible], suis verbis narret Curtius. *Nihil, ait, illi minus quam multitudo militum deerat. [illegible] vniuersæ aspectu, admodum lætus, [illegible] so- [illegible] spem eius inflantibus, conuersus ad Charidemum Atheniensem, belli peritum, & , ob exilium, infestum Alexandro, percunctari cæpit, satisne ei videretur instructus ad obterendum hostem?* Ille autem veriora quam gratiora respondit: *Erat Dario [illegible] ac tractabile ingenium, nisi suam naturam plerumque fortuna corrumperet. Itaque veritatis impatiens, hospitem ac supplicem, tunc maxime [illegible], abstrahi iussit ad capitale supplicium. Ille ne tum quidem libertatis oblitus: Habeo, inquit, paratum mortis meæ vltorem, expetet pœnas mei consilii spreti ipse, contra quem tibi suasi. Tu quidem, licentia regni, subito mutatus documentum eris posteris, homines, cum se permisere fortunæ, etiam* NATVRAM DEDISCERE. *Hæc vociferantem, quibus erat imperatum, iugulant. Sera* [illegible] PŒNITENTIA [illegible] *Regem, ac vera dixisse confessus, eum sepelire iussit.* Accessit ad Holophernem [illegible] Deum, eum tamen vel *sera* saltem *pœnitentia* superauit, ipsaque in mortuum humanitate. Quemadmodum vero Achioris quam Charidemi fuit oratio sapientior, verior, diuinoque honori congruentior, ita & ei diuinum auxilium præsentius, eiusque multo iucundior [illegible] exitus, prout infra fiet perspicuum. Filios Israel propter eorum ex Ægypto exitum, quem cap. 5. ver. 10. & sequentibus commemorarat Achior, vocat Holophernes ver. 5. [illegible] *genus eorum, qui ex Ægypto sunt.* Sicque de suo Nabuchodonosore, deque se ipso [illegible] loquitur: *Quis est Deus præter Nabuchodonosorem? Hic mittet potentiam suam, illos a facie terræ [illegible] Deus ipsorum, sed nos Nabuchodonosoris serui, eos quasi virum vnum percutiemus, neque sibi equorum nostrorum vim sustinere poterunt. Ipsos enim in semetipsis comburemus, corumque montes sanguine proprio inebriabuntur: & campi eorum cadaueribus replebuntur, neque vestigio pedum suorum conspectum nostrum sistent, sed pereundo peribunt. dicit Rex Nabuchodonosor Dominus vniuersæ terræ. Dixit enim, neque vllum verborum eius vanum erit.* Exitus probabit. Illud, *ipsos in semetipsis comburemus.* Romanus Græcus, ait, [illegible] Sed Complutensis [illegible] videlicet, quorum facta erat mentio. *Ipsos equis nostris conculcabimus.* Alii quid in libri habent [illegible] *equorum nostrorum multitudine inundabimus,* quodam veluti aquarum [illegible] seu [illegible]. Prophetam per contemptum vocat ver. 2. & 5. Achiorem, & verè propheta fuit non paulo quam ipse verior, aliquo sane modo cum Michæa, 3. Reg. vltimo, conferendus, nisi quod ibi sanctus diuinoq; spiritu afflatus prolabatur Michæas, hic vero noster adhuc Gentilis, & humana tantum vt videtur prudentia vaticinabatur. Potest quidem Deus etiam Gentilibus præsensionem indere diuinam, vti & Sibyllis indidisse docent non pauci, neque sane ignobiles Theologi, Clemens Alexandrinus Stromate 1. D. Thomas 2. 2. quæst. 2. art. 7. ad 3. Soarez de incarn. disput. 3. sect. 2. nullum mihi tamen cœlestis prophetiæ in Achiore argumentum est, humana, vt dixi, sapientia dicere omnia hæc potuit. Licet ad dicendum instinctu Dei quidem & adiumentum singulare admitti posset.

Quid Achiori vero hunc Iudæi fecerint, exponitur ver. 10. Vinctum soluerunt, Bethuliam [illegible] duxerunt, de omnibus interrogarunt, spe bona esse iusserunt, laudarunt, vti solus Græcus monet [illegible] acceperunt, cæteraque [illegible] & honorifice habuerunt.

QVAESTIVNCVLA I.

Quæ & vbi Bethulia?

FVit *Bethulia* Galilææ vrbs, in tribu Zabulon, in monte sita, non procul ab vrbibus, de quibus [illegible] Dothaim [illegible], versus Austrum: Scythopoli vero versus Septentrionem. rursum [illegible] Tyberiade versus Occidentem, a Diocæsarea, quæ & Sepphoris, versus Orientem. Qui [illegible] oculis peregrinationibusque diligenter lustrauit, Brocardus, *A Nephthalim,* ait, *ad [illegible] leucæ ad Dothaim castrum, sub monte Bethuliæ, vbi Ioseph errauit cum quæreret fratres suos.* Et [illegible] *De Abelina est vna leuca ad montem Bethuliæ, vbi Iudith occidit Holophernem, qui [illegible] per totam fere cernitur Galilæam, habens adhuc pulchra quædam [illegible], sed plura [illegible]. A Bethulia est vna leuca ad [illegible] Tyberiadis, eundo [illegible] inter Orientem & Austrum supra mare Galilææ [illegible] mare Tyberiadis.* Quin & illic adhuc hodie Holophernis castrorum vestigia consp[illegible], [illegible] Quomodo ergo non falsum, quod in Germanica, hunc in librum præ[illegible] Lutherus, [illegible] nusquam notam? Et iam supra proleg. 4. fol. 213. cum [illegible]

 cuidam

cuidam Rabbino similem dixi, quia sacra ideo Euangelia falsa videri vult, quod nota in veteri testamento Nazareth nulla sit, quasi quemadmodum quæ aliquando fuerunt vrbes & vici [illegible] nulli caduntur, ita noui nulli surgere nascique possint. Quam post [illegible] Geographum [illegible] deinceps multa in terris illis excitata? Quam apud Iosephum locorum nomina: quæ in veteri Testamento nusquam? *Bethuliam* tamen eodem loco interpretatur Lutherus *virginem*. Addidisse debuit non præcise *virginem*, sed *virginem Dei*, vt ait libro de Interpretatione nominum Hebræorum V. Beda, & ille ipse Robertus Stephanus, cuius apud Lutherum ipsum tanta erat authoritas, vt libro, contra Schererum nostrum, dicant Tubingenses Lutherani. Si tamen vno adhuc [illegible] Lutherus, vt Græcum Roberti eiusdem Testamentum nouum videre potuisset, [illegible] in sacras literas fuisse nobilissimum illud de sacrosancta Trinitate oraculum, quod audacissime [illegible] neque nefario sacrilegio, è primæ D. Iohannis capite quinto versu 7. sustulit. *Tres sunt, qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.* At dixerit forte Lutheri assecla quispiam, idem visum est Luthero nomen *Bethul*, & *Bethulia*. Male id quidem, quemadmodum aliud *Halelu*, aliud *Haleluiah*, vt in Tobia cap. 13. quæst. 2. dictum est. Deinde si eiusdem putauit, mendacii seipsum vel inscitiæ arguit. *Bethul* enim, quæ & *Bethuel* [illegible] vrbs in Simeonis tribu est Iosuæ 19. & 1. Paralip. 4. Nostra porro hæc in Romanis Græcis vocatur [illegible] in Complutensibus Βετυλβα, in Suida, Βετυλοια [illegible] Ἰουδαίων πόλις. Betuloea Iudæorum vrbs. In Zonara Tom. 1. Βαιτυλουά. Forte vero melius exponeretur *virginitas Dei*, quam *virgo Dei*, pluralis ille *Bethulim* sæpe in scripturis virginitatem significat, Deuter. 22. ver. 14. & 15. Iudic. 11. ver. 36. & 37. Leuit. 21. ver. 14. Ezech. 23. ver. 3.

QVAESTIVNCVLA II.

Quot, & qui Bethuliæ principes?

DVos tantum hic ver. 12. textus noster enumerat Oziam, & Charmi, *qui & Gothoniel*. Hunc tamen locum corrigere videtur cap. 8. ver. 9. vbi tres nominantur Ozias, Chabri, & Charmi, deinde & hoc ipso etiam cap. 6. eodem versu 12. textus Græcus totidem recensens. Dicimus [illegible] posteriore Latini textus loco, simulque Græco non corrigitur iste locus, sed magis explicatur, [illegible] scilicet amplius nominato, qui prætermissus hoc loco fuerat. Sæpe siquidem [illegible] fuerunt, modo plures, modo pauciores nominentur. Asserunt omnino, sed in Romano textu post Oziam est Ἀβρὶς ὁ τοῦ Γοθονιήλ, καὶ Χαρμὶς υἱὸς Μελχιήλ. In Complutensi, [illegible] τοῦ [illegible] καὶ Χαρμὶς ὁ τοῦ Μελχιήλ. Si Abris, vel Chabri est filius Gothonielis, & Charmis filius Melchielis, quomodo de Charmi hic dicitur, *qui & Gothoniel*? Numquid Chabris est ipsius Charmis filius? [illegible] cur clare in Græco non diceretur, *Chabris est filius Gothonielis, & Gothoniel filius Melchielis*. An forte tasse, vt Genes. 11. vno eodemque versu. 29. Abrahæ vxor modo *Sarai*, modo *Iescha* [illegible] Charmis in Latino etiam Gothoniel esse significatur, cuius filius dicitur Chabris in Græco? Durum quidem videtur, sed illud forte durius, ita videri legendum, *Charmi, qui Melchiel. Chabri qui Gothoniel*. scilicet filius est. Quia enim iam [illegible] erat, *Ozias filius Micha*, ideo cum adiungitur *Charmi, qui Melchiel*, intelligendum *filius est*, & Chabri, *qui etiam Gothoniel* [illegible]. Neque Grammatico aspernandum supercilio, quod dicantur filii non *Melchielis & Gothonielis*, sed *Melchiel & Gothoniel*. Nam in Græco ista inflexa non sunt, vide & textu etiam [illegible] [illegible] Huicque loco assimillime à S. Luca c. 3. v. 4. dicitur, *qui fuit* filius *Heli*, *qui fuit Matthat*, *qui fuit* (v. 27.) *Zorobabel, qui fuit Salathiel*. pro *Zorobabelis, Salathielis*. Duos tamen hic tantum legit iam olim Rabanus, Oziam & Charmi.

QVAESTIVNCVLA III.

Quales hi Bethuliæ principes?

COnuenit inter omnes, Oziam sacerdotem non fuisse, quia significantissime ver. 11. *de tribu Simeon* fuisse memoratur. *in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est*, vt & de tribu Iuda loquitur Apostolus Hebr. 7. ver. 14. Duos vero alios, quia *presbyteri* vocantur, sacerdotes fuisse, sentiunt Lyranus cap. 8. & fere Carthusianus illo cap. [illegible] Scholastica, quæ adiecit eosdem sacerdotes, ad belli huius curam, [illegible] Hierosolymis Bethuliam missos. Et possunt ei affirmationi argumenta suggeri, [illegible] quod in [illegible] Israelitarum Republica, solerent non raro ardua magnaque [illegible] ni. N[illegible] cap. 4. quæst. 2. dictum est, [illegible] sacerdotum [illegible] Iosephus in vita sua, & lib. 2. Captiu. cap. 22. quemadmodum ad bellum contra Romanos gerendum [illegible] [illegible] duces in quibus & ipse [illegible] [illegible]

quos

quemadmodum cum ex eo dignitatis gradu eum æmuli deturbare vellent, conati sunt [illegible] ἀρχὴν ἀφελέσθαι, persuadere Hierosolymitanum Senatui, vt potestati auferret, nullusque tum e sacerdotali ordine quidam fuerint. *Præterea* ex cap. 33. lib. 2. Paralipom. cap. 4. notatum est, à Manasse Rege constitutos *in cunctis Iudæ ciuitatibus principes exercitus.* Atque id de hoc tempore intelligendum, videri factum mediatè, vt scilicet constituendi potestatem dederit Eliachimo Pontifici Rex: ipse Pontifex has constituerit, & è sacerdotum numero miserit. *Atque* ideo in Græco & Latino ver. 11. tam studiosè videtur dici, eos fuisse *Bethuliæ principes*, non simpliciter, sed *in illis diebus*, quasi ob temporum istorum necessitatem tantum principes deinde fuissent. *Postremo*, cum literas mitteret Pontifex cap. 4. ver. 5. verisimile, simul etiam pios prudentes, reique bellicæ gnaros aliquos homines misisse: vel certe, cum Israelis fines il[illegible] v. 7. lustrabundus & consolabundus obiret, aliquos huiuscemodi præstantes viros, eis in locis, vbi maxime necessarium videbatur, reliquisse. Altrinsecus tamen occurrit, *primo* quod isti semper in [illegible] huius seniores & presbyteros numerentur, ver. 12. & 20. cap. 9. ver. 9. 21. & 28. cap. 10. v. 6. *Cumque venissent ad portam ciuitatis, inuenerunt exspectantem Oziam & presbyteros ciuitatis.* Constat vero, præter Hierosolymitanum Senatum, fuisse in vrbe qualibet suos etiam seniores, siue Senatum & principes vel optimates. Tradit enim lib. 4. Antiq. cap. vltimo Iosephus [illegible] Moysen, vt in vrbe qualibet, septem essent, qui principatum tenerent, eorumque singulis duo adiuncti essent, è Leuitarum ordine, ministri. Et lib. 2. Cap. cap. [illegible] in qualibet Galilææ vrbe septem similiter δικαστὰς *Iudices* instituisse refert. Sed & in libro Ruth cap. 4. ver. 2. [illegible] *Bethleem* 1. Reg. 30. ver. 26. & sequentibus *seniores Iuda, qui in Bethel, Ramoth, Gether, Aroer, Sephamoth, Esthamo, Rachal, in vrbibus Ierameel* & alibi. Iam Israelis regno 3. Reg. 21. ver. 8. *senes in Iezrael maiores natu & optimates*, 4. Reg. 10. ver. 1. in Samaria similiter. Quid ergo Hierosolymis seniores istos accersere opus, cum huius ipsius ciuitatis esse potuerint, & vero esse à textu significentur? Cur deinde propriorum ciuitatis huius principum mentio nulla fieret, sed aduenarum & ignotorum illorum tantummodo? Quæ vero contra dicebam, ea veterem quidem sacerdotum huc illuc legandorum maximeque negociis præponendorum consuetudinem ostendunt, sed nõ verum semper factum sit, vel [illegible] nisi è sacerdotibus nulli ad munera huiuscemodi adhiberentur, vel etiamsi iam ab Eliachimo vel missi vel relicti Bethuliæ quidam fuerint: hos idcirco istam esse presbyteros istos concedendum sit. *Mihi* ergo *videntur hi presbyteri fuisse ciuitatis illius ciues primarii.* *Ozias aduena fuisse*, qui iamiam à Pontifice, ob incumbentem belli necessitatem, collocatus hac in vrbe fuerit. Aduenam fuisse, prodit eadem, de qua mox, Simeonis tribus, cum Zabulonium superiore quæstione Bethuliam esse doctum sit. Quia tamen & è Simeonis tribu, [illegible] hæc tempora, plures plura in loca migrasse, nouasque sedes quæsisse indicat prior Paralipomenon ca. 4. ver. 39. 40. 41. & sequentibus, rursumque constat, hoc ipso Manassæ Regis tempore post decem tribuum captiuitatem, ex residuos habitasse vbicumque voluerint. aut potuerint, fieri potuisset, vt aduena quidem esset Ozias, quia in alia tribu domicilium habebat, verum [illegible], qui ciuitate iampridem donatus esset, cuiusque iam haberetur, & quidem è primariis v[illegible]. Sic enim & Iudith virum, ipsamque Simeoniam fuisse infra patebit cap. 8. quæst. 1. Et videtur [illegible] indubitabilis, quod hic ver. 14. Achiorem *suscepit* idem Ozias *in domum suam.* Qui enim suam [illegible] in ciuitate domum habebat, merito eius etiam ciuis videatur. Nihilominus à Pontifice, vt difficillimo isto instantis belli tempore, Bethuliensium rerum summæ vna cum ciuitatis eius senioribus præesset, iamiam huc missum, mihi est probabilius, quia non Bethuliæ tantum princeps, sed [illegible] ver. 34. *princeps Iuda* vocatur & cap 13. ver 23. *princeps populi Israel.* Dicitur vero Achiorem suscepisse *in domum suam*, id est in eam, in qua [illegible] diuersabatur, quæ ipsi tamquam Israelitico principi à Bethuliensibus assignata erat. Veruntamen, absoni quid esset, si [illegible] etiam domũ [illegible] principes habuisse dicamus? imò si principem quidem Israelis fuisse, sed è Simeonis in [illegible] iam vrbe habitantibus prognatum [illegible] idque & tanto nunc libentius ad patriæ defen[illegible] [illegible] Vocatur porro à Zonara ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, princeps eorum, qui inclui[illegible] *[illegible]orum* vero nomen [illegible] qui natu & authoritate maiores forent, non autem semper pro [illegible], vt cuiquã ignotum [illegible].

QVÆSTIVNCVLA IV.

An Achiore audiendo, tradendoque parum cauti Bethulienses?

Ronti [illegible], sed omnium minime hostium transfugis credendum. Nam, vt dici solet, [illegible] *hostium munera non munera.* Et [illegible] *[illegible] numquam mali.* Quam [illegible], apud Liuium l. 1. Superbi Tarquinii [illegible]? Quam [illegible] Sinonem apud Virg. Æneid. 2. Sinonis. Quam [illegible] Babyloniis

An prophetico spiritu, an pia tantum fiducia, dixerit Eliachim, Scitote, quoniam exaudiet Dominus preces vestras.

CVM tot piæ sanctæque precationi facta diuinitus promissa sint, eaque in diuinis libris tanquã in tabulis consignata, ex fide quę circa diuinam veritatem, bonitatem & potentiam occupata; videtur eius, quod petitur, impetrandi tanta existere posse fiducia, vt certo possit quilibet precantibus dicere: *Scitote, quoniam exaudiet Dominus preces vestras,* maximè quando conditio apponitur, *si manentes permanseritis in ieiunijs & orationibus in conspectu Domini.* Hoc enim velle S. Iacobus videtur, dum capite 1. ver. 6. ait, *Postulet in fide nihil hæsitans. Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur & circumfertur. Non ergo æstimet homo ille, quod accipiat aliquid à Domino.* E contrario tamen certò felicem belli huius euentum polliceri non videtur Eliachimus potuisse, nisi prophetica ei præsagitio esset. Nam *primo* quod petebatur, eiusmodi erat, vt ad salutem præcise necessarium nõ esset. Quidquid autem huius generis est, potest, ob maius aliud, quod dare DEVS vult; bonum non impetrari, etiamsi & in precatione studium & perseuerantia insignis adhibeatur. *Deinde* ob ea, quæ hactenus à Manasse, aliisque Regibus & à populi parte non parua in DEVM, eiusque religionem & legem commissa erant, poterat iustissimè iam DEVS facere, quod, pro clementia & benignitate sua, in Sedechię tempora differre adhuc dignatus est, vt Hierosolyma caperetur, templum inflammaretur, Iudæa tota peruastaretur, vt intelligere videntur, qui infra cap. 7. ver. 19. aiunt, *Peccauimus cum Patribus nostris. Tertio,* possent iam, in tanta hominum multitudine, aliqui esse Achanes, Iosue 7. aliqui Ionathę, 1. Reg. 14. Iamnienium anathematum depeculatores aliqui, 2. Machab. 12. aliqui inquam occulti peccatores, quorum gratia, nollet aliorum, de temporibus commodis, preces exaudire DEVS. Ita sanè res habet. Quemadmodum aduersorum prophetię quędam prædestinationis, quædam comminationis dicuntur: ita prosperarum rerum sunt quędam interdum prędicationes non propheticæ, sed è spe fiduciaque magna profectæ. & eæ veræ, cum adiunctam semper vel expresse vel tacitè conditionem habeant, *nisi quid aliud obstiterit.* Eodem modo loqui potuit Eliachim. Prophetico tamen spiritu hæc effatum, persuadere videntur & prophetica eius commendatio, Isaiæ 22. & ipse loquendi modus, nihil omnino nutans aut ambigens, sed quasi certa & explorata omnia diceret, grauis, constans, apertus.

Cæterum consolationem, quam hortationem suam illustrissimo, è vetere memoria, exemplo confirmat, ver. 13. vbi de Moyse quod; *non ferro pugnando, sed precibus sanctis orando deiecit,* verissimum. Licet enim, quæ per alios facimus, facere ipsi dicamur, vt ait Iurisconsultus: sit ipsi verissimè dictum sit, cum Iosuæ arma, bellumque mandasse: nihilominus, neque ipse ferrum stringere, sed DEVM tantummodo rogauit: neque qui in acie pugnabant, ferro plus, quam vnius Moysis precibus profecerunt. Scriptum quidem est Exodi 17. vers. 13. *Fugauit Iosue Amalec & populum eius in ore gladij,* eam tamen victoriam precibus potius quam gladiis & bellatoribus tribuendam, indicat ibidem versus 11. *Cum leuaret Moyses manum, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalec.* Et paulo post, cum dictum esset, *Factum est, vt manus illius non lassarentur, vsque ad occasum solis,* ilicò, quasi posita esset causa, subditur effectus, *fugauitque Iosue Amalec.* Neque vero vltra, exemplum hoc propositurus Eliachim, ait, *Memores estote.* Dominus enim, vt in omnium posterorum animis hęreret, semperque viueret modi, quo victoria hæc parta esset, memoria, Moysi dixerat illic vers. 14. *Scribe hoc, ob monumentũ in libro, & trade auribus Iosue.* Credamus vero & nobis, in tot bellis quæ contra Turcas, aliosque omnes Christianæ fidei hostes, bellis, ab Eliachimo nostro acclamari: *Memores estote Moysi serui Domini.* Faciunt vero id Pontifices, quoties literis, indulgentiarumque largitionibus, Christianum ad preces populum hortantur, dum eum ad finem, certa certis diei horis campana æ rea pulsari, sacra fieri, processiones haberi, eleemosynas dari, pœnitentiam agi, præscribunt. Sed fructus huius exhortationis quisnam tùm fructus? Magnus profectò ver. 15. *ad hanc,* ait, *exhortationem eius deprecantes Dominum, permanebant in conspectu Domini. ita vt etiam hi, qui offerebant Domino holocausta præcincti ciliciis offerrent sacrificia Domino, & erat cinis super capita eorum.* Boni verique illi Ecclesiastici, qui bene monenti Pontifici morem ita sedulo pleneque gerunt, populis exemplo sanctitate præeunt, cilicia non abdite tantùm & obuelate, vt Samaritanus ille Rex. 4. Reg. 6. ver. 30. sed palam & reuelate gerunt, ad aras, in omnium conspectu, in sacrificiorum oblatione. Et hi nimirum scilicet nimio erant, quorum causa, DEVM amicè terram zelatum, populoque pepercisse scribit cap. 2. Propheta Ioel, *inter vestibulum & altare plorabant sacerdotes ministri Domini, & dicebant: Parce Domine, populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Quare dicent in populis, Vbi est DEVS eorum?* Christianus piusque sacerdos, etsi dum sacra operatur, vestem, arbitratu suo, maioris in Ecclesia ordinis, decorisque causa, mutare non potest, is rectè tamen iudicabimus, dum alba veste, casula, stola, cingulo, manipulo, cæteroque omni apparatu, CHRISTI IESV pro nobis passi, veste pænæ illusionis induti, ligati, flagellati, crucifixi speciem ante omnium ponit oculos, nonne sacco veluti præcinctus, CHRISTIque Domini pulnere [illegible], vinculis astrictus, sanguine aspersus videtur? Verum non fuit sacerdotum solum, sed etiam laicis, vt Pontifici obedirent, in bonisque institutis perseuerarent, sed & totius populi ve. 17. *Ex toto corde suo Dominum orabant DEVM, vt visitaret populum suum Israel:* Græcus textus etsi Pontificis [illegible] recu-

lit,

[illegible] eam tamen quam suo ipsius exemplo consolationem & exhortationem fecit; recitat simulque [illegible] consequentium, facta paulò pluribus explicat. *Ioachim*, ait, *sacerdos Pontifex, atque omnes, qui coram Domino stabant sacerdotes, caeterique qui Domino ministrabant, [illegible] offerebant iuge illud holocaustum, & vota, & voluntaria populi donaria. pulvisque [illegible] erat. & clamabant ad Dominum ex totis viribus suis in bonum illud, ut [illegible] omnem domum Israel.* De populo verò paulò antè dictum [illegible]: *Populus erat ieiunans diebus [illegible] & Hierusalem [illegible] Dominum [illegible].* Sed quomodo [illegible]. Nam [illegible] Hierosolymis tantum essent, quomodo, qui in extera Iudaea tota erant, cum hisce [illegible] Iuda, qui Hierosolymis etiam versabantur, [illegible] eadem [illegible] Hierosolymitas tantum possunt [illegible] & cum iis ieiunare dicuntur [illegible] diebus precationi maximè vacabant, [illegible] in templo [illegible]. Sed a- [illegible], qui, extra Hierosolymam, aliis in locis habitabant, [illegible], dicendum *dupliciter* solitos eos ante ipsis similiter [illegible]. *Primo* quidem, quia habebant synagogas, seu συναγωγάς, in quibus & quaedam templi similitudo erat, [illegible] & [illegible] qua decalogus, erat ipsis locus; in quo [illegible], uti & hodie in [illegible] synagogis videmus. Ad has ipsi, dum preces & ieiunia indicebantur, conveniebant, [illegible] ex [illegible] de Ionatha & [illegible], lib. de vita sua refert Iosephus in T[illegible]. [illegible] [illegible] aut nihil habebant, aut domi certe precabantur, ad templum [illegible] solebant, Daniel [illegible]. vers. 10. Habent igitur hoc in capite viri & foeminae, pueri [illegible] grandiores, plebeij & [illegible], Ecclesiastici & Sacerdotes, [illegible] & maiores, [illegible], quacunque [illegible] dignitate. Fuit enim omnium exitus felicissimus, prout [illegible] historia tota manifestabit: & breviter hic à Graeco monetur. [illegible] *Exaudivit Dominus vocem eorum, & respexit afflictionem eorum.* [illegible] Lucae 18. dictum est, vidua iniquitatis Iudicem exoravit: & inde à minori ad maius argumentatur Dominus, [illegible] etiam [illegible] hic argumentari. Assyriorum *opera vidit* DEVS, [illegible] & [illegible] & boves & pecora [illegible], saccoque operientur, cur, contra [illegible] Assyrios, [illegible] *suorum, clamantium ad se die ac nocte*, sese vehementer [illegible] intolerandam [illegible] sibi & infantulis, & brutis animantibus indicentium, vindi- [illegible]. *Praecepta* CHRISTI, ait D. Ambrosius serm. 86. *arma sunt Christianis: & divina [illegible] in nobis expellit hostem. Arma autem haec nostra sunt, quibus nos Salvator [illegible], oratio, misericordia, atque ieiunium. Ieiunium enim melius quam murus tuetur: [illegible] quam [illegible] longius valet, quam [illegible]. Sagitta enim nonnisi proximè constitutum percutit [illegible] longius positum vulnerat inimicum.*

CAPVT V.

1 *Nuntiatumque est Holoferni principi militiae Assyriorum, quod filij Israel praepararent se ad resistendum, ac montium itinera conclusissent.*

2 *Et furore nimio exarsit in iracundia magna, vocavitque omnes principes Moab & duces Ammon.*

3 *Et dixit eis: Dicite mihi quis sit populus iste, qui montana obsidet: aut quae, & quales, & quantae sint civitates eorum: quae etiam sit virtus eorum, aut quae sit multitudo eorum: vel quis rex militiae illorum:*

4 *Et quare prae omnibus qui habitant in Oriente, isti contempserunt nos, & non exierunt obviam nobis, ut susciperent nos cum pace?*

5 *Tunc Achior dux omnium filiorum Ammon respondens, ait: Si digneris audire domine mi, dicam veritatem in conspectu tuo de populo isto, qui in montanis habitat, & non egredietur verbum falsum ex ore meo.*

6 *Populus iste ex progenie Chaldaeorum est.*

7 *Hic primum in Mesopotamia habitavit, quoniam noluerunt sequi deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldaeorum.* Genesis 11. 31.

8 *Deserentes itaque caeremonias patrum suorum, quae in multitudine deorum erant,*

9 *Vnum Deum caeli coluerunt, qui & praecepit eis, ut exirent inde, & habitarent in Charan. Cumque operuisset omnem terram fames, descenderunt in Aegyptum, illicque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, ut dinumerari eorum non posset exercitus.* Genesis 12. 1. Genesis 46.

10 *Cumque gravaret eos rex Aegypti, atque in aedificationibus urbium suarum in luto & latere subiugasset eos, clamaverunt ad Dominum suum, & percussit totam terram Aegypti plagis varijs.*

11 *Cumque eiecissent eos Aegyptij à se, & cessasset plaga ab eis, & iterum eos vellent capere, & ad suum servitium revocare.* [illegible] 4 1.

12 Fu-

Exodi 14.29. 12 Fugientibus his Deus cæli mare aperuit, ita vt hinc inde aquæ quasi murus solidarentur. & isti pede sicco fundum maris perambulando transirent.

Exodi [illegible] 32. 13 In quo loco dum innumerabilis exercitus Ægyptiorum eos persequeretur, ita aquis coopertus est, vt non remaneret vel vnus, qui factum posteris nunciaret.

14 Egressi vero mare rubrũ, deserta Sina mõtis occupauerũt, in quibus nũquã homo habitare potuit, vel filius hominis requieuit.

15 Illic fontes amari obdulcati sunt eis ad bibendum, & per annos quadraginta annonam de cœlo consecuti sunt.

16 Vbicunque ingressi sunt sine arcu & sagitta, & absque scuto & gladio, Deus eorum pugnauit pro eis, & vicit.

17 Et non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit a cultu Domini Dei sui.

18 Quotiescumque autem præter ipsum Deum suum, alterum coluerint, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium.

19 Quotiescumque autem pœnituerunt se recessisse a cultura Dei sui, dedit eis Deus cœli virtutem resistendi.

20 Denique Chananæum regem, & Iebusæũ, & Pherezæum, & Hethæum, & Heuæũ, & Amorrhæum, & omnes potentes in Hesebon prostrauerunt, & terras eorum, & ciuitates eorum ipsi possederunt:

21 Et vsque dum non peccarent in conspectu Dei sui, erant cum illis bona: Deus enim illorum odit iniquitatem.

22 Nam & ante hos annos cum recessissent a via, quam dederat illis Deus, vt ambularent in ea, exterminati sunt prælijs a multis nationibus, & plurimi eorum captiui abducti sunt in terram non suam.

23 Nuper autem reuersi ad Dominum Deũ suum, ex dispersione qua dispersi fuerant, adunati sunt, & ascenderunt montana hæc omnia, & iterum possident Ierusalem, vbi sunt Sancta eorum.

24 Nunc ergo mi domine perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum: & ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos tibi Deus eorum tibi, & subiugati erunt sub iugo potentiæ tuæ.

25 Si vero non est offensio populi huius coram Deo suo, nõ poterimus resistere illis: quoniã Deus eorum defendet illos: & erimus in opprobrium vniuersæ terræ.

26 Et factum est, cum cessasset loqui Achior verba hæc, irati sunt omnes magnates Holofernis, & cogitabant interficere eum, dicentes ad alterutrum.

27 Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere regi Nabuchodonosor, & exercitibus eius, homines inermes, & sine virtute, & sine peritia artis pugnæ?

28 Vt ergo agnoscat Achior quoniã fallit nos, ascendamus in montana: & cum capti fuerint potentes eorum, tunc cum eisdem gladio transuerberabitur.

29 Vt sciat omnis gẽs quoniã Nabuchodonosor deus terræ est, & præter ipsũ alius non est.

COMMENTARIVS.

IN capite isto tria sunt. Vna scilicet de Iudæis interrogatio. ad eam responsio, deinde [illegible] Interrogationis verò primo ponitur occasio, ver. 1. & 2. quia scilicet [illegible] Iudæi. & Græcè additur, ὅτι [illegible] quia posuissent in [illegible] scandala. Vocantur verò scandala, impedimenta & obstacula, quæ in via quapiam sunt, [illegible] progrediente lædant, eumq; claudicare faciant. [illegible] tineribus moles, arbores, saxa, sparsiq; lapides & murices. Hinc verò in [illegible] torũ occasiones, quæ in DEI mandatorũ. cœliq; via [illegible] ciant, scandala dicuntur. Puto, ait S. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, [illegible] sit, quod per scandalum venit. Nisi fallor enim σκῶλον (quod apud nos, Exodi [illegible] apud Aquilam est [illegible] & σκάνδαλον apud Græcos ex [illegible] Matthæi 5. & 1. Corinth. 8. [illegible], Rom. 14. [illegible] Roman. [illegible] vers. 5. [illegible] scandalizare, scandalum ponere facere, iacere. Et 2. Petr. 2. [illegible] dalis dicitur [illegible] credentibus. [illegible] cum, qui credentibus est lapis [illegible] & [illegible] prauitate impingunt, ex eo claudicandi, seq; [illegible] occasionem capiant. Deinde, [illegible] interrogatio facta est recensentur principes Moab & duces Ammon, ver. 2. [illegible] maritimæ, Philistæi sc. Hi [illegible] qui Iudæi [illegible] & [illegible] de [illegible] videbantur, vel potius [illegible] consulunt [illegible] tio, [illegible] interrogatio est vera. quæ partim simplex, partim [illegible] populo, ciuitatibus, virtute, multitudine, Rege. In [illegible] vero [illegible] peritioribus [illegible], neque vt [illegible], Holophernis [illegible] te, habet Græcus [illegible] habitantes in [illegible] quinto capitis secundi. Nihilominus [illegible] quando [illegible] ad omnes qui Occidentem [illegible] circa [illegible] ad Occidentẽ [illegible] solis [illegible] Prioris modo Iudæi [illegible] 2. Græcè [illegible] Posteriore modo [illegible]

QVI

QVÆSTIVNCVLA.

Officiat ne huius historiæ vel tempori vel auctoritati, Holophernis interrogatio?

EX declaratâ iam Holophernis interrogatione, contra Manassæum historiæ huius tempus, adeoque contra historiam ipsam, eiusque auctoritatem, magnum & primum scandalorum, vti paulo antè loquebamur; suorum (in via siquidem veritatis, quid aliud hæreticorum argumenta sunt?) facit, iacitque Wittakerus. *In principio*, ait, *quinti capitis Holophernes: quando sensit populum Iudæorum, bellum meditari ac parare, duces omnes conuocat, ab eisque quærit, quis ille populus esset: & quem ducem haberet. Verum, si Manasses paulo ante captus à Rege Chaldæorum, & Babylonem deportatus fuisset, nec populum illum, nec Regem Iudæorum Holophernes aut Chaldæi ignorare potuissent, vt illi ab Achiore Ammonita hæc quærere, ac discere necesse esset. Sic enim quærunt de populo, de regione, de vrbibus, de hominum potentia, de genere militiæ, de duce ac Rege, quasi qui nihil vnquam de Iudæorum gente audiuissent. At Chaldæi iā prius huic populo bellum intulerant, Iudæam vastauerant, Hierosolymas ceperant, Regem Manassem secum in Babyloniam abduxerant. Ergo hæc, quæ nūc quæruntur, illis ignota esse nequaquā potuissent.* Tota tanti scādali vis est hæc: *Qui cognoscere vult, nescit. Quisquis interrogat, cognoscere vult.* Ergo *quisquis interrogat, nescit. At Holophernes nullo modo nescire potuit. Ergo.* Propositio illa vera vt concedatur, duplicē cautionem requirit. *Vnam*, vt, *qui cognoscere vult*, significet, *qui cognoscere desiderat.* quòd desiderium scilicet rei sit absentis. Alioqui, etiam dum cognoscimus, cognoscere volumus. Vult DEVS quæ cognoscit, cognoscere. Volo quæ scio non nescire. Non vult Wittakerus quæ sibi nota, ignota esse. *Altera* est, vt nescire modo eodem accipiatur, quo cognoscere desideratur. Alioqui sæpè scimus, quæ cognoscere desideramus. At non eodem modo. Scimus imperfectè: perfectiùs cognoscere auemus. Videmus in ænigmate & per speculum: videre facie ad faciem cupimus. Assumptio verò penitus falsa est. Docent enim Grammatici & Rhetores, &, absque istis, ipse quotidiani sermonis vsus, plurima plurimos interrogare, quæ norunt optimè, tantùm vt vel suā aliquam admirationem proponant, ab alio facti alicuius confessionem eliciant, ea quæ norunt, laudent, vituperent, extollant & deiiciant atque contemnant. Plena exemplorum prophana literatura. Sed, intra sacrorum Bibliorum terminos, scandalisten ipsi nostrum, quæ non ignoramus; interrogemus. Cum Adamum interrogaret Dominus, Genes. 3. ver. 9. *Vbi es?* an vbi ille esset, ignorabat? Cum ibidem ver. 11. rursum interrogaret, *Quis indicauit tibi quod nudus esses?* an quis indicasset, non noscebat? Cum interrogando pergeret ver. 15. *Quare hoc fecisti?* an quare fecisset, nesciebat? Cum capite 4. ver. 6. dixit Caino Dominus, *Quare iratus es? & cur concidit facies tua?* num iræ vultusque huius causam non tenuit? Cum iterum dixit ver. 9. *Vbi est Abel frater tuus?* an vbi exanimis & mactatus iacebat iste, non perspexit? Tandem cum adiunxit ver. 10. *Quid fecisti?* non plagas, & cædem ipsam viderat, non sanguinis vocem de terra clamantem audierat? Cum idem Dominus ab Elia percunctaretur 3. Reg. 19. *Quid hic agis Elia?* cum ab Hieremia cap. 1. *Quid tu vides Hieremia?* ab Amos cap. 7. *Quid tu vides Amos?* apud Malachiam 1. v. 10. *Quis est in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito?* num horum ei quidquam ignotum erat? Ecquid verò sibi vult Moyses cum Numer. 16. ver. 11. interrogatione ista vtitur? *Quis est Aaron, vt murmuretis contra eum?* fratrem non norat? Ecquid Nabal, cum 1. Reg. 25. ver. 10. Dauidis pueris respondet, *Quis est David, & quis est filius Isai?* an qui filium Isai, & fugitiuum postea seruum vocat, de Dauide nihil audierat? Ecquid Iehu, cum Iezraëlem intrans, Iezabelem videns, 4. Reg. 9 v. 32. stipatores rogabat, *Quæ est ista?* Num qui annos plures in Achabi, Ioramique Regum aulis versatus erat, & quidem inter palatinos summæ ipse auctoritatis, & cum Regibus familiaritatis, it id. v. 5. & 25. Reginam non mutata veste fugientem, sed regio cultu fulgentem, stibio depictis oculis nitentem, regio capitis ornatu augustam, è fenestris despicientem, voces etiam, quæ audirentur; mittentem, non agnoscebat? Non igitur quisquis interrogat, ideo ignorare, quia interrogat; existimandus, sicque absque vllo veritatis vulnere aut molestia, totum Wittakeri scandalum remouetur. Hæ siquidem Holophernis interrogationes, non sunt omnino ignorantis, & de quibus nihil vnquam audiuisset, prout isti videri vult; exquirentis, sed sunt interrogationes militis, & militis, quia præter ipsius opinionem & voluntatem, ipsi tantas copias ductanti, suisque viribus præfidenti resistere quidam audeant; mirantis, irascentis, hostes vilipendentis & contemnentis, quasi diceret. Quid istuc noui? Tam instructas, tamque innumerabiles copias cum habeam, tot iam vrbes, prouincias, populos, fulminis instar, quam ocyssimè peruaserim, omnes vel solo Assyrij nominis terrore perculerim, dicite obsecro, quis iste tam stolidus, tamque ineptus & vecors populus, qui, me vt arceat, montana obsidere, arma parare, meque contra tueri audet? Quæ, quales, & quantæ ipsorum, etiamsi essent iis, quas iam diripuimus, maiores & munitiores; ciuitates? Quæ tanta eorum virtus? Quæ, contra tot peditum equitumque myriadas, eorum multitudo? Quis Rex militiæ illorum, suæ ipsius imbecillitatis & fortunæ tam immemor, cum nuper adhuc captus, & è

carceribus catenisque nostris vix pridem effugerit? Hanc verò esse Holophernis mentem non negabit, qui aduerterit primò ad similem interrogationem, ver. 27. *Quis est iste, qui filios Israel posse dicit resistere Regi Nabuchodonosor, homines inermes, & sine virtute, & sine peritia artis pugnæ?* Achiorem videbant Holophernis magnates: loquentem diu audierant. Ammonitarum ducem sciebant, & tamē, præ ira & contemptu, interrogant, *Quis est iste?* & suam de filiis Israël opinionem, ob quam sic antea Holophernes interrogarat; clarè aperiunt, homines esse inermes, imbecilles, rei que militaris imperitos. *Præterea* eodem modo, sequentis capitis initio ipse Holophernes, in Græco, τίς εἶ Ἀχιώρ, καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ; *Quis es tu Achior, & mercenarii Ephraim?* *Tertiò*, non ... Ephraim tantum eo versu nominat Holophernes, sed hoc etiam cap. 5. ver. 3. Moabitas, Ammonitas & Palæstinos, *filios Chanaan* appellat. Cur ergo & filios Israël ignoret, qui tantam vicinorum habet notitiam? *Quartò*, si quis consideret; tota & tam altè repetita ipsius Achioris narratio huc tendit, vt ostendat non adeo Israëlitis despicatui habendos: sed summo eos numini charos esse, ipsiusque auxilio & manu maximas sæpissimè res gessisse, vti non falsò intellexerunt Holophernis duces ver. 26. & 27. ipsemet etiam cap. 6. ver. 2. *Quintò*, hic ipse tumidorum, verbisque ipsos pænè cœlos territantium Pharaonum, Goliathorum & Rapsacarum loquendi modus est, plenus fastu, sui ipsorum admiratione, aliorum omnium contemptu. *Quis*, aiebat Pharao Exod. 5. ver. 2. *est Dominus, vt audiam vocem eius?* Cum inspexisset Philistæus, & vidisset Dauid, despexit eum, 1. Reg. 17. ver. 42. Dixitque Rapsaces, 4. Reg. 18. ver. 29. *Hæc dicit Rex magnus Assyriorum: Quæ est ista fiducia, qua niteris? Numquid liberauerunt*, ver. 33. *dij gentium terram suam de manu Regis Assyriorum: Vbi est Deus Emath & Arphad? Quinam illi sunt*, ver. 35. *in vniuersis dijs terrarum, qui eruerunt regionem suam de manu mea, vt possit eruere Dominus Ierusalem de manu mea?* Et Nabuchodonosor Danielis 3. ver. 15. *Quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea? Postremò*, nimium imperitus archistrategus, eoque prorsus nomine indignus Holophernes fuisset, si propriè ac verè, quænam ista gens, & quæ regio esset, contra quam agmina tanta duceret, ignoraret. præsertim cum in hac ipsa regione ac gente, recentissima essent Assyriorum trophæa Phulis, Theglathphalassaris, Salmanasaris & Sennacheribi; etiamsi Manassæ captiuitas nulla fuisset, 2. Paralip. 33. ver. 11. Historiæ ergo huius vel tempori vel auctoritati prorsus nihil officit Holophernia hæc arrogans & fastuosa interrogatio.

Responsio verò ad interrogationem istam fit ab Achiore. qui mendosè in Sulpitio *Acior* scribi solet. diciturque *omnium filiorum Ammon dux*, vt eius opulentia, dignitasque perspicua sit. Ammonitæ siquidem à filio Loth *Ammon*; populum magnum efficiunt, eorumque principes plures nominantur, Ieremiæ 49. vers. 3. Amos 1. vers. 15. & Rex præpotens, 1. Reg. 11. 2. Reg. 10. ver. 1. Ierem. 40. ver. 14. erantque, vt ait in Amos 1. D. Hieronymus, *Arabes*, quorum metropolis erat celebris illa *Rabbath*, 2. Reg. 11. quæ posteà dicta fuit *Philadelphia*. & Syrorum sermone *Hamma*, vt in idem Amos caput 1. notat Theodoretus. Iam verò auctor Traditionum in Paralipomena, libro 2. dicit Idumæos, quandoque Ammonitarum sibi nomen tribuere, cum scilicet contra filios Israël pugnare vellent, *quia*, inquit, *ob reuerentiam paterni nominis* (Enom) *nolebant in pristino habitu arma mouere contra Israel: sed transfigurabant se in habitum Ammonitarum.* Nam libro 2. Paralip. 20. ver. 1. ita scriptum est. *Congregati sunt filij Moab, & filij Ammon, & cum eis de Ammonitis.* Dum cum filiis Ammon, congregantur Ammonitæ, nonne alij atque alij significantur? Siue ergo Ammonitarum impropriè dictorum etiam, siue propriè tantummodo dictorum dux erat Achior, quis Græcè & Latinè *omnium* erat, fuit sanè potens & magnus. Et vt videamus, quam bene *conueniant rebus nomina sæpè suis*, exponitur eius nomen, *frater lucis.* Constat verò eius oratio *exordio*, *narratione*, *conclusione.*

Illud tempori, loco, & personis accommodatum, plenum demissionis, prudentiæ & grauitatis est ver. 5. Sed ex eo potissimum discamus in omni sermone, quacumque de re, coram quibuscumque, & vbicumque, veritatem semper dicere. *Deponentes*, ait S. Apostolus Ephes. 4. ver. 25. *mendacium, loquimini veritatem. vnusquisque cum proximo suo.* Solonis, vt ait Laertius, lex erat, *Ne mentitor.* Apud Persas quidem olim pueri ὡς μάθημα τὸ ἀληθεύειν ἐδιδάσκοντο, *tanquam disciplinam edocebantur, verum loqui. Mentiri*, ait libro de educatione liberorum Plutarchus; *seruile est, odio dignum, ac ne mediocribus quidem seruis ignoscendum.* Cum vero sit *omnis homo mendax*, Psal. 115. Rom. 3. ver. 4. id est, ad mendaciolum interdum aliquod vel propensus vel temerarius & inconsideratus, debet cuique bet quotidie fixum hoc & firmè constitutum esse, *Non egredietur verbum falsum ex ore meo.* Sed ista cura vel in primis egent, quibus cum principibus viris negocium est, præsertim cum in consilium adhibentur, vel ab iis, certis de rebus, interrogantur, ne, vt libro 1. ait Thucydides, παρὰ γνώμην πρὸς χάριν, *præter animi sententiam*, & *ad gratiam* quidquam loquantur. Ab Charidemo apud Curtium libro 3. & Demarato apud Herodotum lib. 7. exempla peti possunt non inepta, de quibus forsan aliquid postea.

Narratio multa complectitur. *primo*, primam Iudææ gentis originem in Chaldæa, ver. 6. *deinde*, illinc migrationem, migrationisque causam, ver. 7. 8. 9. *tertio*, habitationem in Charan vrbe, indidem. *quarto*, profectionem in Ægyptum, & commorationem ibidem, ver. 9. *quinto*, discessionem indidem, ver. 10. *sexto*, nonnulla quæ, in itinere, mirabilia, transitum per mare rubrum: ver. 12. commora-

[illegible] ver. 14, [illegible] vers. 15, [illegible] ver. 16. [illegible] vers. 19 [illegible] vers. 20. *Denique* [illegible] vers. 22. & 23. per [illegible] per Deum [illegible] Quia tamen in Genesi, Exodo, [illegible] vel [illegible] vel [illegible] generales vel [illegible] vel prosperitatum [illegible]

QVAESTIVNCVLA.

Quomodo aduersariorum & prosperorum, in Latino & Graeco textu vers. 22. 23. exempla, libri huius [illegible] [illegible]

QVI Latinum solummodo textum aspiciunt Lyranus & Carthusianus, vel Graecum etiam, sed ita, vt historiae [illegible] Babylonicae [illegible] in hoc [illegible] plane [illegible] est. Nobis vero, qui & textum vtrimque [illegible] & ad Manasse [illegible] liberati [illegible] eandem [illegible] facilitate [illegible] Nam vt e Latino *primo* aliquid [illegible] quando & quomodo [illegible] *ad Dominum* [illegible] *ex* [illegible] Quae [illegible] & ex eisdem, quae [illegible] quomodo [illegible] *Ierusalem*. Qui enim iterum aliquid [illegible] Quando [illegible] tantum [illegible] Hierosolymam [illegible] Ioachimum, [illegible] Ioachimum Regem, [illegible] Babylonem Nabuchodonosor [illegible] Sed in [illegible] plus [illegible] difficultatis, quam id [illegible] Bellarmino [illegible] contra Whitakerum. *Quando*, inquit, *Holophernes in Iudaeam* [illegible] *templum* [illegible] Graeco: [illegible] *Templum* [illegible] *Hierosolymitanum* [illegible] *euersum fuit*, [illegible] *templi euersio* [illegible] *templum* [illegible] *quod omnes* [illegible] Addam ego & alia. *Primo*, [illegible] ipsa phrasi, [illegible] & templum [illegible] Hierosolymae [illegible] *Nabuchodonosor* [illegible] *templum*, *& regiam*, *& vrbem ad solum vsque* [illegible] quibus [illegible] *Deinde* in eodem Graeco, supra 4. v. [illegible] *Recenter e captiuitate ascenderant*, [illegible] *omnis Iudaeae populus* [illegible] *altare*, *& domus* [illegible] *facta erant* [illegible] & [illegible] totius Iudaeae populi? Quae [illegible] Nihil tamen omnia haec [illegible] Latinum *primo* textum [illegible] Graeco [illegible]

[illegible] v. 12. *ante hos annos* [illegible] In Graeco non est, sed [illegible] Praeterea, [illegible] De [illegible] sermonem non esse, cum vna tantum [illegible] Babylonii Nabuchodonosoris [illegible] Holophernis [illegible] videmus [illegible] Sacerdoti & Prophetae [illegible] & [illegible] vel [illegible] cap. [illegible] cap. 10. vers. 7. cap. [illegible] quando [illegible] Moabitas, Ammonitas, Amalecitas, [illegible] illud 6. v. [illegible] Aegyptiis & Philisthaeis [illegible] Dominus [illegible] Amorrhaeis, [illegible] Ammon & Philisthiim, [illegible] Amalech & Chanaan [illegible] ad me, & [illegible] Adiunge [illegible] libro etiam Regum, & alibi, cap. [illegible] v. 14. com-

[illegible] bella, clades, vastitatemque plurimas ab Idumæis, Syrisque, [illegible] alios [illegible] 4. Reg. 17. ver. 20. [illegible] *[illegible]* [illegible] Assyriorum [illegible] [illegible] Nabat. [illegible] Israelis [illegible] Assyrios, [illegible] Hierosolymitani Regis Manasse, 2. Paral. [illegible] [illegible] *& plurimi [illegible] capiuntur [illegible].* [illegible] bellis [illegible] Manasse Regem [illegible] [illegible] 4. Reg. [illegible] 19. [illegible] cap. 4[illegible]. vers. 7. [illegible] Quemadmodum ibidem cap. 17. ver. 24. [illegible] *Translatus est Iudas de terra sua.* [illegible] 1. vers. 3. [illegible] 2. Paralip. 36. vers. 20. *[illegible] Babylonem, [illegible]* [illegible] que hic locus [illegible] Regum tempora [illegible] tur. Cum enim [illegible] & calamitates, & [illegible] [illegible] excidio, ex [illegible] quotidianis [illegible] [illegible] *[illegible]* [illegible] *cecidimus quasi folium* [illegible] *[illegible] studens, & à propheta [illegible] sacerdotem [illegible]* [illegible] *pœnitentiam. OMNES [illegible] sunt ad [illegible] suum.* ver. 10. *A minimo vsque ad maximum* [illegible] *[illegible] quantum à Propheta vsque ad sacerdotem CVNCTI faciunt mendacium.* Et de Iudæis post [illegible] tatem illam, vulgaris hic sermo erat, Ieremiæ 32. ver. 43. quod *[illegible] tum & data sit in manus Chaldæorum.* [illegible] ex pœnitentia [illegible] omnes, [illegible] na, quæ tempore [illegible] minum. Græcè [illegible] Sermo est de [illegible] per Manassen [illegible] 2. Paralip. 33. ver. 1[illegible] *[illegible] Dominum suum, & egit pœnitentiam [illegible]* [illegible] 15. *Deus alienos, & [illegible] de domo Domini: [illegible] in monte domus Domini, & in Hierusalem, & proiecit omnia extra vrbem [illegible] Iuda.* ver. 16. *[illegible] Domino Deo Israel.* [illegible] *dixitque ipsi Iudæ,* id est. [illegible] Iuda, [illegible] *[illegible] Domino Deo Israel.* Sicque reuersi sunt ad Dominum Deum suum, & [illegible] fugis & latebris dispersi fuerant, Rege [illegible] *[illegible]* Machabæorum [illegible] meminit, quia et in Græco est, [illegible] Israel [illegible] Deuter. 7. Esaiæ 23. 4. Reg. 19. [illegible] quam, quia [illegible] vel ex [illegible] Ierem. 40. versu. 12. cap. 43. ver. 5. vel in Ægypto [illegible] tamque postliminio eam possident, [illegible] possident, quia nouo modo, renouata libertate, [illegible] vero in Græco non illud, *iterum* sed tantum [illegible] tamen clari, vt opinor, [illegible] Latini textus expositio, & ad omnia, quæ [illegible] lo quæsita sunt, [illegible].

At Græcum verò [illegible] quæ est illa quidem, quam [illegible] omnes quem [illegible] & obiecta, imò & dissoluta. [illegible] [illegible] probare [illegible] Verum [illegible] D. [illegible] Caluinus, Melanchthon, [illegible] [illegible] Nos verò [illegible] [illegible] *[illegible]* [illegible] quam ne verbulo quidem [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] que [illegible] 4. Reg. 2[illegible] ver. [illegible] & 16. 2. Paralip. [illegible] Nam 4. Reg. [illegible] *[illegible]*

ad Pa-

ad David, & ad Salomonem filium eius: in templo hoc & in Hierusalem, quam elegi de cunctis tribubus Israel, ponā nomen meū in sempiternum, 2. Paralip 33. versu 4. & 5. *ædificauit altaria in domo Domini cunctis exercitus cœli in duobus atriis Domini*, versu 7. *sculptile quoque & conflatile signum posuit in domo Domini.* Firmatur expositio hæc ex Græcis capitis quarti verbis antea citatis. *primo*, quia in ista, qua de agitur, vastatione significant mansisse vasa, altare & ipsam Dei domum, sed eorum omnium βεβήλωσιν, id est, *prophanationem* tantum fuisse, seu, vt Iosephus lib. 10. cap. 4. μίανσιν *pollutionem*, cum de Manasse ait: μιᾶναι ἐτόλμησε τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ. *Deinde* non ait, vasa, altare, templum reædificatum, vti Zorobabelis tempore fieri oportuit, sed tantum ἡγιασμένα. id est, *sanctificata*. Polluta siquidem mundari, prophana expiari, & rursum sacrari debebant. Tantum superest, vt quo tunc modo potuerit stans, manensque templum εἰς ἔδαφος γίγνεσθαι aperiam. Fieri hoc bifariam potuit. *Primo* συνεκδοχικῶς. quia magnæ illius partes dissectæ, dissolutæ, solo æquatæ iacebant, vti non obscurè colligas ex 4. Regum 22. versu 5. & 6. 2. Paralip. 34. ver. 10. & 11. cum curauit sanctissimus Manassæ ipsius nepos, vt ingēti collecta pecunia, ædiles INSTAVRARENT *templū, & infirma quæque sarcirent. At illi dederunt eam artificibus & cæmentariis, vt emerent lapides de lapicidinis, & ligna ad commissuras ædificii, & ad contignationē domorū quas* DESTRVXERANT *Reges Iuda. Deinde*, possūt ea verba simpliciter verti, *fieri in pauimentum*. id est, templi sanctitatem ita violari, quasi comune quoddam publicumque solum esset, quod omnium iam pedibus conculcaretur. Nam ἔδαφος *solum, pauimentumq;* significat, & discrimen esse potest inter id, quod ex Iosepho afferebatur, εἰς ἔδαφος καθελέσθαι & inter id, quod hoc loco Græcus ait, εἰς ἔδαφος γίγνεσθαι. Illud enim valet, *ad solum vsq; tolli, solo æquari, funditus exscindi*, ideoque & adhoc magis explicandum, non simpliciter εἰς ἔδαφος καθελεῖν dixit lib. 3. Thucydides, sed addit ἐκ τῶν θεμελίων, *e fundamentis*. quod & Plutarchus dixit per εἰς ἔδαφος καταβάλλειν, *coniicere vrbem in solum*, siue, *solo tenus deiicere*. Ita porro conculcatum & prophanatum templum fuit, & ab ipsis impiis Iudææ Regibus, Manasse præsertim, antequam eum pœniteret, prout supra dictum est, deinde à Gentilibus, dum Manasses ipse captus est secundum Wittakeri quidem verba, quæ quæstione superiore allata. videlicet *Chaldæi Hierosolymas acceperant, Regem Manassen secum in Babyloniam abduxerant.* Nam quod arx & templum ab Assyriis occupatum non fuerit, cum ciuitatem pessimus ille Pontifex Sobna, de quo supra, proderet, id Iudæus, quem D. Hieronymus audire solitus est, referebat ad Sennacheribi tempora, vt ait idem D. Hieronymus in Isaiæ 22. Periit vero multo ante captum Manassen ille Sennacherib. Quomodo vero non omnium calcari vestigiis templum deberet, satis ex scripturis, & Iosepho lib. 12. c. 3. lib. 2. contra Apionem, perspicuum, adeo quidem vt Dominus & Saluator noster non ementes modo & vendentes in eo versari nollet, sed nec *sineret* quidem, *vt quisquam vas transferret per templum*, Mar. 11. ver. 16. Cæterum quando scelerum impietatisque suæ Manassen pœnituit, correcta fuere hæc omnia, & quæ prophanata, consecrata, *populusq; omnis collectus*, dum qui excesserant, ad eos, qui manserunt redirent, ad vniuscuiusque religionis cultum, diuinasq; cæremonias redirent.

Conclusio ab Achiore facta, ver. 24. exordio, siue demissionem, siue prudentiam & grauitatem spectes, consimilis est, hucque tendit, vt in Iudæorum tantummodo religionem inquiri velit. Ea si ab iis deprauata, vincentur: si constanter studioseq; culta, vincent. Id enim ex calamitatum prosperitatumque causis antea positis & probatis recte concluditur, quia sane vt antea ver. 21. dixerat, *Deus illorum odit iniquitatem*, siue vt ait Græcus, θεὸς μισῶν ἀδικίαν, μετ' αὐτῶν ἐστίν. *Deus, qui iniquitatem odit, cum ipsis est*. Sunt vero hæc nobis. hoc ipso tot tantorumque bellorum tempore, serio expendenda, quia ex tanto sacrosanctæ religionis nostræ Catholicæ neglectu, distractu & dissipatu, quem tot nobis hæreses afferunt, omnis Christiani orbis calamitas, omnes istæ lacrymæ, prout in Antiturcica mea priore clarius vberiusque sane quam vellem, monstraui, cuius extremum duas duûm summorum Patrum memorabiles vtique sententias proponebat. Prior est D. Hieronymus epist. 13. *Nostris*, ait *peccatis Barbari fortes sunt: nostris vitiis Romanus fugatur exercitus.* Alter D. Ambrosius ser. 85. *Ciuitati non nisi propter ciuiū peccata infertur excidiū Desine peccare, & ciuitas nō peribit.*

De Achioris responsione iudicium duplex tuum fuit. *Vnum* Ducum aliorum, alterum ipsius Holophernis. De illo hic à ver. 26. ad capitis finem. In Græco etiam dicitur *vniuersus, qui aderat & Holofernis tabernaculum circumstabat populus, murmurasse* seu *confremuisse*, quod in Latino significatur cap. 7. ver. 12. *deinde* proceres ea tantum dicunt, quæ in Latino sunt ver. 28. vsque ad *montana ideo*, inquiunt, *ascendemus, & erunt* (Iudæi) *exercitui tuo vniuerso in deuorationem, domine Holophernes.* De Holophernis iudicio capite sequenti.

CAPVT VI.

1 *FActum est autem cum cessassent loqui indignatus Holofernes vehementer, dixit ad Achior:*

2 *Quoniam prophetasti nobis dicens, quod gens Israel defendatur a Deo suo, vt ostendam tibi quoniam non est Deus, nisi Nabuchodonosor.*

3 *Cum percußerimus eos omnes, sicut hominem vnum, tunc & ipse cum illis Assyriorum gladio interibis, & omnis Israel tecum perditione disperiet.*

4 *Et probabis quoniam Nabuchodonosor dominus sit vniuersæ terræ, tuncq; gladius militiæ meæ transiet per latera tua, & cōfixus cades inter vulneratos Israel, & non respirabis vltra, donec extermineris cum illis.*

5 *Porro autem si prophetiam tuam veram existimas, non concidat vultus tuus & pallor, qui faciem tuam obtinet, abscedat a te si verba mea hæc putas impleri non posse.*

6 *Vt autem noueris quia simul cum illis hæc experieris, ecce ex hac hora illorum populo sociaberis, vt dū dignas meis gladiis pœnas exceperint, ipse simul vltioni subiaceas.*

7 *Tunc Holofernes præcepit seruis suis, vt cōprehenderent Achior, & perducerent eum in Bethuliam, & traderent eum in manus filiorum Israel.*

8 *Et accipientes eum serui Holofernis, profecti sunt per campestria, sed cum appropinquaßent ad montana exierunt contra eos fundibularii.*

9 *Illi autem diuertentes a latere montis, ligauerunt Achior ad arborem manibus & pedibus, & sic vinctum de restibus dimiserunt eum, & reuersi sunt ad Dominum suum.*

10 *Porro filii Israel descendentes de Bethulia venerunt ad eum, quem soluentes duxerunt ad Bethuliam, atque in medium populi illum statuentes, percunctati sunt quid rerum esset quod illum vinctum Assyrii reliquißent.*

11 *In diebus illis erant illic principes, Ozias filius Micha de tribu Simeon, & Charmi, qui & Gothoniel.*

12 *In medio itaq; seniorum, & in conspectu omnium, Achior dixit omnia quæ locutus ipse fuerat ab Holoferne interrogatus: & qualiter populus Holofernis voluißet propter hoc verbum interficere eum.*

13 *Quemadmodū ipse Holofernes iratus iusserit eum Israelitis hac de causa tradi, vt dum vicerit filios Israel, tunc & ipsum Achior diuersis iubeat interire suppliciis, propter hoc quod dixißet:*

Deus cæli defensor eorum est.

14 *Cumq; Achior vniuersa hæc exposuißet, omnis populus cecidit in faciem adorantes Dominum, & communi lamentatione & fletu vnanimes preces suas Domino effuderunt,*

15 *Dicentes: Domine Deus cæli & terræ, intuere superbiam eorum, & respice ad nostram humilitatem & faciem sanctorum tuorum attende, & ostende quoniam non derelinquis præsumentes de se, & de sua virtute gloriantes, humilias.*

16 *Finito itaq; fletu & per totam diem oratione populorum completa consolati sunt Achior,*

17 *Dicentes: Deus Patrum nostrorum, cuius tu virtutem prædicaſti, ipse tibi hanc dabit vicißitudinem, vt eorum magis tu interitum videas.*

18 *Cum vero Dominus Deus noster dederit hanc libertatem seruis suis, sit & tecum Deus in medio nostri: vt sicut placuerit tibi, ita cum tuis omnibus conuerseris nobiscum.*

19 *Tunc Ozias, finito consilio, suscepit eum in domum suam, & fecit ei cœnam magnam.*

20 *Et vocatis omnibus presbyteris, simul expleto ieiunio refecerunt.*

21 *Postea vero conuocatus est omnis populus & per totam noctem intra Ecclesiam orauerunt petentes auxilium à Deo Israel.*

COMMENTARIVS.

QVID Achiori fecerit Holophernes, & quid Iudæi, monstrat caput hoc. Ardet igitur ira ille, ob hanc potissimum causam, quod si religionem recte suam Iudæi colerent, eos à Deo protegendos & adiuuandos dixisset. Hæc enim verba Deum Nabuchodonosore pollentiorem, maioremque significabant, quod blasphemia & stolida Nabuchodonosorianæ superbiæ, de qua capite prim. & secund mancipia ferre non poterant. Ideo iam toties, Nabuchodonosor *Deus terræ est, & præter ipsum alius non est.* cap. 5. versu 29. *Non est Deus nisi Nabuchodonosor* cap. 6. versu. 12. *Probabis, quoniam Nabuchodonosor Dominus sit vniuersæ terræ.* versu. 10. *Tanto abest*, ait capit. 34. Apologetici Tertullianus, *vt Imperator Deus debeat dici, quod non potest credi, nisi turpissima & perniciosissima adulatione. Tamquam si habens Imperatorem alterum appelles, nonne maximam & inexorabilem offensam contrahes eius, quem habuisti, etiam ipsi timendam, quem appellasti? Esto religiosus in Deum, qui vis illum propitium Imperatori. Desine alium Deum colere vel credere, atque ita & hunc Deum dicere, cui Deo opus est.* Hoc igitur bello agitur non de focis tantum, sed plane de aris, de Deo inquam, eiusque maiestate, ne in eam temere aut factis aut verbis inuadere vllus audeat. *Tunc* ver. 7. *Holophernes præcepit seruis suis, vt comprehenderent Achior*, hostibusq; se darent, vt paulo post, certo, cum iis omnino iam subactis, acerbissimas, teterrimasque pœnas daret. Mentis tumor, Dei,

suique

[illegible] ignorantia quid non facit? Sic & apud Herodotum lib. 7. cum immensas terrestres na[illegible] copias, [illegible] nomine, tanta scilicet multitudo, totque ignotæ ipsi gentes [illegible] lustrasset Xerxes, [illegible] humanæque non ignarum sortis Damaratum interrogasset, ecquid videretur, audere ne Græci vel manus contra tantas copias tollere, & ille, quod res erat, dixisset, posse vero & vincere, [illegible] cachinnatus est. Fieri scilicet non posse putabat, vt vinci, victusque ac fugere [illegible] posset. Multo tamen Holophernes fuit moderatior. [illegible] excepit: non contumelias, [illegible] postea tempestas huc habuit, non mortem in[illegible]. Sed nobis de Dario contra Alexandrum pugnaturo, suis verbis narrat Curtius. *Nihil, ait, illi minus quam multitudo militum defuit, [illegible] aspecta, admodum lætus, purpuratis solita vanitate spem eius inflantibus, conuersus ad Charidemum Atheniensem, belli peritum, & , ob exilium, infestum Alexandro, percunctari cæpit, satisne ei videretur instructus ad obterendum hostem?* Ille autem veriora quam gratiora respondit: *[illegible] Dario [illegible] ac tractabile ingenium, nisi suam naturam plerumque fortuna corrumperet. Itaque veritatis impatiens, [illegible] tunc maxime vtilia suadentem, abstrahi iussit ad capitale supplicium. [illegible] quidem libertatis [illegible], Habeo, inquit, paratum mortis meæ vltorem, expetet pœnas mei consilij spreti [illegible], contra quem [illegible], licentia regni, subito mutatus documentum eris posteris, homines, cum se permisere fortunæ, etiam NATVRAM DEDISCERE. Hæc vociferantem, quibus erat imperatum, iugulant. Sera [illegible] subiit Regem ac vera dixisse confessus, eum sepeliri iussit.* Accessit ad Holophernem [illegible] Darius, cum tamen [illegible] saltem pœnitentia superauit, qui saltem in mortuum humanior [illegible]. Quanto [illegible] vero Achioris quam Charidemi fuit oratio sapientior, verior, diuinoque honori congruentior, ita & ei diuinum auxilium præsentius, exitusque multo iucundior & [illegible] ior extitit, prout infra licet perspicuum. Filios [illegible] propter eorum ex Ægypto exitum, quem cap. 15. ver. [illegible] & sequentibus commemorarat Achior, vocat Holophernes ver. 5. [illegible] Αἰγύπτου, *genus eorum, qui ex Ægypto sunt.* Sicque de suo Nabuchodonosore, de quo [illegible] loquitur: *Quis est Deus præter Nabuchodonosorem? Hic mittet potentiam suam, illos a facie terræ [illegible] Deus ipsorum, sed nos Nabuchodonosoris serui [illegible] quasi virum [illegible], neq; illi equorum nostrorum vim sustinere poterunt. Ipsos enim [illegible] comburemus, [illegible] sanguine proprio inebriabuntur. & [illegible] cadaueribus implebuntur, neque vestigio pedum [illegible] nostram sustinebunt, sed per eundem peribunt. dicit Rex Nabuchodonosor Dominus vniuersæ terræ. Dixit enim, neque vllum verborum eius [illegible] erit.* Exitus probabit. Illud, *[illegible] comburemus.* Romana Græcis, ait, [illegible] ἀναλύσομεν [illegible]. Sed Complutensis [illegible] videlicet, quorum facta erat mentio. *Ipsos equis nostris conculcabimus.* Alij quidam libri habent [illegible] ἀναλώσομεν [illegible] *equorum nostrorum multitudine inundabimus, [illegible] obruemus.* Prophetam per contemptum vocat ver. 2. & 5. Achiorem, & [illegible] non paulo quam ipse verior, aliquo sane modo cum Michæa, 3. Reg. vltimo, [illegible] nisi quod ibi sanctus diuinoque spiritu afflatus prolabatur Michæas: hic vero [illegible] adhuc Gentilis. & humana tantum vt videtur prudentia [illegible]. Potest quidem Deus etiam Gentilibus prædictionem inde [illegible] diuinam, vti & Sibyllis indidisse docent non pauci, neque sane ignobiles Theologi, Clemens Alexandrinus Stromate 1. D. Thomas 2. 2. quæst. 2. art. 7. ad 3. Soarez de incarn. disput. 3. sect. 2. nullum mihi tamen cœlestis prophetiæ in Achiore argumentum est, humana, vt dixi, sapientia dicere omnia hæc potuit. Licet ad dicendum [illegible] Dei quadam & admonitum singulari admitti posset.

Quid Achiori vero huic Iudæi fecerint, exponitur ver. 10. Vincula soluerunt, [illegible] deduxerunt, de omnibus interrogarunt, spe bona esse iusserunt, laudarunt, vti [illegible] Græcus [illegible] accepærunt, cæteraque amice & honorifice habuerunt.

QVAESTIVNCVLA I.

Quæ & vbi Bethulia?

FVit *Bethulia* Galilææ vrbs, in tribu Zabulon, in monte sita, non procul ab vrbibus, de quibus [illegible] cap. 4. Dothaim [illegible] versus Austrum: Scythopoli vero versus Septentrionem, turrimque [illegible] Tyberiade versus O[illegible] Diocæsarea, quæ & Sepphoris, versus Orientem. Qui ea [illegible] oculis peregrinationibusque diligenter lustrauit, Brocardus, *A Nephthaim,* ait, *de [illegible] sunt leucæ ad Dothaim castrum, [illegible] monte Bethuliæ, vbi Ioseph erreuit, cum quære et fratres suos. [illegible] De Abelina est vna leuca ad montem Bethuliæ, [illegible] occidit Holophernem, qui [illegible] per totam [illegible] Galilæam, habens adhuc pulchra [illegible] sed plures ruinas. A Bethulia est vna leuca ad ciuitatem Tyberiadis, eundo [illegible] inter Orientem & Austrum supra mare Galilææ [illegible] mare Tyberiadis.* Quin & illic adhuc hodie Holophernis [illegible] vestigia [illegible] Adrichomius. Quomodo ergo non falsum, quod in Germanicis hunc in librum præ[illegible] Lutherus, [illegible] nusquam [illegible]. Et iam [illegible] 4. fol. 213. cum [illegible]

quemadmodum olim cum ex eo dignitatis gradu eum æmuli deturbare vellent, conati sunt [illegible] τὴν ἀρχὴν ἀφελέσθαι, persuadere Hierosolymitanorum Senatui, vt principatu deferret, multique cum è sacerdotali ordine quidam fuerint. *Præterea* ex cap. 33. lib. 2. Paralip. supra cap. 4. notatum est, à Manasse Rege constitutos *in cunctis Iudæ ciuitatibus principes exercitus*. Atque is de hoc tempore intelligendum, videri factum mediatè, vt scilicet constituendi potestatem dederit Eliachimo Pontifici Rex: ipse Pontifex hos constituerit, & è sacerdotum numero miserit. *Atque* ideo in Græco & Latino ver. 11. tam studiosè videtur dici, eos fuisse *Bethuliæ principes*, non simpliciter, sed *in illis diebus*, quasi ob temporum illorum necessitatem tantum principes delegati fuissent. *Postremo*, cum literas mitteret Pontifex cap. 4. ver. 5. verisimile, simul etiam pios prudentes, reique bellicæ peritos aliquos homines misisse: vel certe, cum Israelis fines ibidem visitabundus & consolabundus obiret, aliquos huiuscemodi præstantes viros, iis in locis, vbi maxime necessarium videbatur, reliquisse. At intrinsecus tamen occurrit, *primo* quod isti semper in [illegible] huius seniores & presbyteros numerentur, ver. 12. & 10. cap. 9. ver. 9. 21. & 28. cap. 10. v. 6. *Cumque venissent ad portam ciuitatis, inuenerunt expectantem Oziam & presbyteros ciuitatis.* Constat vero, præter Hierosolymitanum Senatum, fuisse in vrbe qualibet, sæpe etiam seniores, siue Senatum & principes vel optimates. Tradit enim lib. 4. Antiq. cap. [illegible] Iosephus præcepisse Moysen, vt in vrbe qualibet, septem essent, qui principatum tenerent, cumque [illegible] duo adiuncti essent, è Leuitarum ordine, ministri. Et lib. 2. Cap. cap. 42. se in qualibet Galilææ vrbe septem similiter δικαστὰς *Iudices* instituisse refert. Sed & in libro Ruth cap. 4. ver. 2. sunt *seniores ciuitatis Bethleem* 1. Reg. 30. ver. 26. & sequentibus *seniores Iudæ; qui in Bethel, Ramoth, Gether, Aroer, Ramoth, Esthamo, Rachal, in vrbibus Ierameel* & alibi. Iam Israelis regno 3. Reg. 21. ver. 8. sunt in Iezrael *maiores natu & optimates*, 4. Reg. 10. ver. 1. in Samaria similiter. Quid ergo Hierosolymis seniores istos accersere opus, cum huius ipsius ciuitatis esse potuerint, & videantur a textu significentur? Cur deinde propriorum ciuitatis huius principum mentio nulla fieret, sed aduenarum & legatorum illorum tantummodo? Quæ vero contra dicebam, ea veterem quidem sacerdotum huc illuc legandorum maximeque negociis præponendorum consuetudinem ostendunt, sed non ita semper factum sit, vel vt alij nisi è sacerdotibus nulli ad munera huiuscemodi adhiberentur, vel vt etiamsi iam ab Eliachimo vel missi vel relicti Bethuliæ quidam fuerint hi, idcirco statim eos presbyteros istos concedendum sit. *Mihi ergo videntur hi presbyteri fuisse ciuitatis illius ciues primarij, sed Ozias aduena fuisse*, qui iamiam à Pontifice, ob incumbentem belli necessitatem, collocatus hac in vrbe fuerit. Aduenam fuisse, prodit eadem, de qua initio. Simeonis ipse tribus, cum Zabuloniam superiore quæstione Bethuliam esse doctum sit. Quia tamen & è Simeonis tribu, pertinere hæc tempora, plures plura in loca migrasse, notasque sedes quæsiisse indicat prior Paralipomenon ca. 4. ver 39. 40. 41. & sequentibus, multumque credibile hoc ipso Manassæ Regis tempore post decem tribuum captiuitatem, ex his relictos habitasse [illegible] voluerint, aut permitti potuisset, vt aduena quidem esset Ozias, quia in alia tribu domicilium habebat, verum [illegible], qui ciuitate iam pridem donatus esset, cuiusque iam haberetur, & quidem è primariis vtique: eum & Iudith virum, ipsamque Simeoniam fuisse infra patebit cap. 8. quæst. 1. Et videtur [illegible] stabilis, quod hic ver. 19. Achiorem *suscepit* idem Ozias *in domum suam*. Qui enim suam [illegible] in ciuitate domum habebat, merito eius etiam ciuis videatur. Nihilominus à Pontifice, vt difficillimo isto instantis belli tempore, Bethuliensium rerum summæ vna cum ciuitatis eius senioribus præesset, iamiam huc missum, mihi est probabilius, quia non Bethuliensium princeps, sed cap. 8. ver. 34. *princeps Iudæ* vocatur & cap 13 ver 23 *princeps populi Israel*. Dicitur vero Achiorem suscepisse *in domum suam*, id est in eam, in qua tum diuersabatur, quæ ipsi tamquam Israelitico principi à Bethuliensibus assignata erat. Verumtamen, absoni quid esset si propriam hic etiam domum [illegible] principem habuisse dicamus? imò si principem quidem Israelis fuisse, sed è Simeonis in [illegible] Bethuliensibus habitantibus, prognatum? ideoque & tanto nunc libentius ad patriæ defensionem [illegible] Vocatur porro à Zonara [illegible] πόλεως προεχὼν, princeps eorum, qui in ciuitate [illegible] *seniorum* vero nomen pro iis qui natu & authoritate maiores forent, non autem semper pro [illegible], vix cuiquam ignotum est.

QVÆSTIVNCVLA IV.

An Achiore audiendo, tractandoque parum cauti Bethulienses?

[illegible] nulla fides, sed omnium minime hostium [illegible] credendum. Non, vt dicit [illegible], [illegible] *Hostium munera non munera* Et [illegible] Quam valde Gabinos, apud Liuium l. 1. Superbi Tarquinij [illegible] decepit? Quam versute Troianos apud Virg. Æneid. 2. Sinon? Quam dolose Babylonios

apud Herodotum lib. 3. Zopyrus? Confer, si lubet, cum hisce [illegible], historiam [illegible] non se dixisse aiebat, Palamedis, *si patrios vnquam remeasset victor ad Argos*, mortem [illegible], [illegible] supplicium destinatum iam fuisse, vincula rupisse & aufugisse. Achior vero se dixisse ait. Deum Israelitarum, contra tantas Assyriorum vires, defensorem futurum: [illegible] extrema etiam sibi [illegible] Holophernem. Troiani vero *ignari scelerum tantorum artisq; Pelasgæ.*

His, aiunt, lacrymis vitam damus & miserescimus vltro.
Talibus insidiis, periuriq; arte Sinonis
Credita res: capitiq; dolis lacrymisq; coacti.
Quos neque Tydites, nec Larissæus Achilles
Non anni domuere decem non mille carinæ.

Iam Zopyrus seipsum verberibus plagisque affecit, deformiter truncauit, naribus, auribusque spoliauit, ad Babylonios sese contulit, omniaque se hæc a Dario, quod, vt Babylonis obsidionem solueret, suasisset, perpessum, in Babyloniorum magistratuum consessu narrabat. Quo [illegible], quia summæ apud Persas dignitatis virum esse sciebant, eumque naribus & auribus mutilum, verberibus & sanguine totum conspersum & deformatum viderant, vera loqui putarunt. Quomodo nostri ergo Bethulienses cauti satis, dum tam faciles Achiori aures dant, fidem adhibent, [illegible] alloquuntur amicissime honorificentissimeque [illegible]? Nonne & in Chusai audiendo, sua magna cum pernicie, nimium facilis Absalon 2. Reg. 17. ver. 7? Nonne & in hac ipsa nostra Iudith admittenda Holophernes? Veruntamen sicuti desertoribus & transfugis non temere credendum, [illegible] ta suspectos eos nimium habendo, eorum verbis consiliisque nihil tribuendo, in contrarium [illegible] vitium, maximaque detrimenta suscipiuntur. In Bethuliensibus nulla mihi temeritas, nulla [illegible] gitantia & leuitas apparet. Nam *&* *Achior* ita sapienter, apteque omnia & dicebat & agebat, [illegible] mento adiungendæ fides esset: præsertim cum, ob Assyriorum [illegible], iam forte antea [illegible] tate, virtutisque fama, Israelitis minime ignotus esset. *Deinde* ipsum in ullam Israelitæ non ad [illegible] publicam statim & principatum adhibuerunt, vti Sextum Tarquinium Gabini, Zopyrum Babylonii, nulli eum, in aliqua vel excursione vel machina molienda, consilio parti[illegible], vti Sinonem equum vrbe sua egressi acceperunt Troes: sed post eius orationem, omnes in Dei misericordia & ope sibi spes fixas professi sunt: ipsius nomen coram eo, clamoribus, lacrymisque plurimis comprecati sunt: ab hoc & illum optima quæque secum expectare iusserunt: beneuolentia [illegible] & charitate omni, quemadmodum humanitas & ratio postulat, prosecuti sunt. Neque [illegible] adhuc arbitrio suo, quocumque vellet eundi & quidlibet speculandi facta videtur potestas. Illud enim ver. 18. Ozias, *finito consilio suscepit eum in domum suam*, significare videtur, [illegible] in principis huius domo, non quidem vinctum & custoditum, sed tamen aliquantulum [illegible] tum & in plurium semper oculis constitutum. Vnde & postea, liberatrice Iudith [illegible], Holophernisque caput inferente, dum concurrerent omnes, exultarent, clamarent, ipse non nisi [illegible] catus venit cap. 13.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quæ Achiore audito Bethuliensium comprecatio?

DEscribitur ver. 15. in qua & res, quam precantur Israelitæ, & modus quo precantur animaduertendus. Res illa, verbis quatuor exponitur. *Primum: Intuere superbiam eorum.* Et [illegible] nobis ante oculos versata est. Maiore tamen vi & energia sonat Græcum istud [illegible] *αὐτῶν. Respice in superbias eorum.* Neque enim vna sed varia & multiplex eorum erat superbia in cogitationibus, verbis & actionibus. *Alterum: Respice ad nostram humilitatem.* Æquum profecto, vt quæ detestamur in aliis, eorum nos contraria [illegible]. Græca [illegible] τὴν [illegible] *misereri humilitatis generis nostri.* Potest tamen [illegible] humilitas pro [illegible] humiliatione, afflictione & calamitate accipi. Etsi enim [illegible] interdum humilitatem, quæ superbiæ opposita virtus est, præditum significat Matthæi vndecimo, versi. 29. 1. Petri [illegible] virtus [illegible] potius vocatur Actorum 20. ver. 19. Ephes. 4. ver. 2. Philip. 2. ver. [illegible] Coloss. 3. ver. 12. 1. Pet. 5. Quid vero inter duo hæc intersit, vere [illegible] D. Bernardus epistola [illegible]: *Humiliatio,* inquit, *via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam.* [illegible] *virtutem humilitatis, viam non refugias humiliationis. Nam* [illegible] *non potest ad humilitatem prouehi.* Est autem & hic notandum, *duplicem* esse Dei in [illegible] *respectum.* [illegible] est, ad misericordiam & beneficentiam *alter.* Vtrique [illegible], ita & Psalmo 24. Prior [illegible] ver. 19. *Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt,* [illegible] *me.* Posterior ver. 16. *Respice in me & miserere mei quia vnicus & pauper sum ego.* *Tertium:* [illegible]. Sancti vocantur, qui diuinæ sanctitatis quodammodo participes erant, eique consequenter & [illegible] addicti ac destinati erant. Tales Israelitæ omnes primo quidem per circumcisionem, deinde

perdo-

per sacra & cæremonias alias. Tales maximè Sacerdotes, Leuitæ ac Nazaræi. Tales & ipsi iam, qui ieiunio vacabant, diuinamque bonitatem implorabant. Nam Græcus habet ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν ἡγιασμένων σοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. *Intuere in faciem eorum, qui tibi hoc ipso die sanctificati sunt* quasi ieiunio, precatu aliisque supra positis pietatis exercitationibus sanctificantur. Quemadmodum enim Ioelis.1.& 2.aliquoties dicitur *sanctificari ieiunium*: ita & homines ieiunio sanctificantur. Possent tamen non sancti aut sanctificati, sed *sancta* etiam & *sanctificata* intelligi, cuiusmodi est templum, omniaque ipsius vasa & ornamenta. ipsa etiam sacrificia, primitiæ, decimæ, alia quæcumque Deo consecrata. Nam de his pius religiosusque Israelitarum animus erat maximè solicitus: eaque, quia Deo cara & grata, idcirco ab eo respici & defendi rogabat. *Qua tum. Ostende quoniam non derelinquis præsumentes de te.* Tota pulcherrima hæc particula è Græco peregrinatur. Verbi porro, *præsumere*, duplex hoc loco significantia obseruanda, cum in bonam malamque partem, eodem isto versu accipiatur. Quemadmodum enim Græcis προλαμβάνειν, πρόληψις præ vel ante-sumere, prioremque sumptionem significat, ita & Latinis *præsumere*, idque vel in sumptione *corporea*, vt cum toties dicit Plinius contra ebrietatem. præsumere cicutam lib. 10. cap. 22. lib. 25. ca. 13. amygdalas amaras lib. 23. cap. 8. tophi farinam lib. 14. cap. 22. lib. 36. cap. 21. & propriè admodum noster Interpres 1. Corinth. 11. ver. 21. *Vnusquisque suam cœnam præsumit ad manducandum*: vel in *spirituali* sumptione, mentis videlicet voluntatis actione, idque dupliciter. Nam si id quod oportet, ante alia omnia, cogitando, & volendo sumimus, bona ea præsumptio est, sicque Deum aut de Deo, insigni spe ac fiducia, nostri isti præsumunt: & infra cap. 9. ver. 17. Iudith, itemque apud V. Bedam lib. 1. historiæ Anglorum cap. 19. S. Germanus, qui vt voraces grassantesq; flammas euaderet æger, ab aliis *moueri se, fidei præsumptione, non passus est.* Si vero quod non oportet, aut quomodo non oportet, ante alia omnia sumimus, vitiosa præsumptio est, sicque Nabuchodonosor, Holophernes & superbi omnes hic dicuntur *præsumentes de se.* Varia vero præsumptionis huius materia & causa est, vt hisce Assyriis potentia & opes: aliis ingenii dos quæpiam aut ficta virtutis opinio, vt cum D. Hieronymus epi. 27. de se ait, non didicisse scripturas *a se ipso, i. est, præsumptione, præceptore pessimo.* Ecclesiastici 18. ver. 10. *Vidi præsumptionem cordis eorum, quoniam mala est.* cap. 37. v. 1. *O præsumptio nequissima*: vbi Græcè ὦ πονηρὸν ἐνθύμημα. *O praua cogitatio*: D. Gregor. libro 5. Mor. cap. 10. *Præsumptores quique, nisi, audaci mente, robustos se in domino crederent, nequaquam meliorum facta vel dicta, velut infirma iudicarent.* D. Bernardus libro de gradib. humilit. gr. 7. *Qui alios se praecellere putat, quomodo non plus de se quam de aliis præsumat? Primus in conuentibus residet, in consiliis primus respondet non vocatus accedit, non missus se intromittit, reordinat ordinata, reficit facta. Quidquid ipse non fecerit aut ordinauerit, nec rectè factum, nec pulchrè existimat ordinatum. Iudicat iudicantes, præiudicat iudicaturis.* Sunt apud Iureconsultos & Theologos præsumptionum alia genera, quæ huc tamen tum assumere, non extra chorum: *Modum* porro comprecationis huius monstrant hæc ver. 14. *Omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, & communi lamentatione, & fletu, vnanimes preces suas Domino effuderunt,* idque *per totam diem* ver. 16. & *in ieiunio* ver. 20.

QVAESTIVNCVLA VI.

Quid post orationem & ieiunium, secuta nocte, ab Israelitis factum?

RESPONDET versu 21. *Conuocatus est omnis populus: & per totam noctem, intra Ecclesiam, orauerunt petentes auxilium à Deo Israel.* E quibus verbis discendum nobis, *primo* quemadmodum *magna* illa, quæ ob Achioris aduentum, facta erat, *cœna*, versu 19. nihil impediuit orationis studium piamque peruigilationem. At hodie vel è conuiuiis ad lectum efferri, vel ad choreas salîem, commessationes & nugas, vigilare solent nonnulli. Magna fuit illa cœna sicuti & Euangelica Luc. 14. versu 16. ciborum præstantia, ferculorum numero, conuiuarum multitudine, conuiuatoris egregia. quæ mihi cœnarum semper caput videtur, beneuolentia hilarique caritate, nulla tamen in ea profusio, temulentia, leuitas. Dicebat in epistola, quæ de acceptis munusculis, ad Eustochium est, S. Hieronymus: *Ita tibi semper comedendum est, vt cibum & oratio sequatur & lectio.* Et ad Lætam de institutione filiæ, *Sic comedat, vt semper esuriat: vt statim post cibum possit legere & psallere. Deinde* vigiliarum, quas maiores nostri frequentius coluerunt, quarumque solum pænè in festis, prætterquam in Dominicæ natiuitatis & resurrectionis nocte nobis retentum nomen: illustre hic exemplum est. *Per totam* ait, *noctem orarunt.* Apud Christianos Græcos vocabuntur διανυκτερεύσεις καὶ παννυχίδες, vt ostendit Eusebius lib. 6. hist. cap. 25. & 34. apud Latinos *sacræ vigiliæ*, aut *peruigilia*, vt in Lactantio est lib. 7. c. 19. *conuocationes* etiam *nocturnæ*, in Tertulliano lib. 2. ad Vxorem capit. 4. quod videlicet non priuatim in cuiusque domo, sed quemadmodum hoc ipso loco, publicè in vnam omnes Ecclesiam euocarentur. Dehortans ille fœminas Christianas ne Gentilibus nubant, *Quis*, ait, Gentilium virorum, *nocturnis conuocationibus, si ita oportuerit, a latere suo*

eximi

eximi libenter feret? Quis solemnibus Pascha abnoctantem securus sustinebit? Plura vero de iisdem vigiliis Bellarminus lib. 3. de cultu Sanctorum, cap. vltimo. Reuerendiss. Baronius Tomo. 1. Annalium. Christiani tamen populi nomine, sunt in Ecclesiasticorum Breuiariis nocturna officia, in Canonicorum Collegiis, in plurimorum Religiosorum cœnobiis nocturnæ matutinæque preces, vt vix noctis momentum sit, imò ne sit quidem, quo, in Ecclesia Catholica, diuinæ maiestatis precatio non adhibeatur. Et vbi paulo ardentior pietas, dum pericula quædam grauiora ingruunt, assiduę diu noctuque, vel quadraginta horarum, vel plurium etiam spatio, fiunt orationes. Verum & de hoc forte iterum aliquid cap. 12. ver. 5. *Tertio* ipse precationis peruigilationisque huius locus non prætereundus. Quid enim est *intra Ecclesiam?* Græcis ἐκκαλεῖν *euocare* est. & idcirco significat *ecclesia*, vel populum qui euocatur, vel ipsum, in quem is euocatur, locum. Et priore modo dicitur concio aut cœtus, estque vel *sacer* vel *prophanus*. *Sacer*, vt num. 20. Deuter. 23. Iudic. 20. 1. Reg. 17. 3. Reg. 8. 1. Paralip. 29. & 2. cap. 7. Psalm. 21. 34. 67. 88. 1. Machab. 3. & 5. in nouo item Testamento sæpissime, vt Matthæi 16. 18. 1. Corinth. 1. 14. 15. alibi. *Prophanus.* vt Psalm. 25. Actor. 19. ver. 39 & 40. Est vero *vterque* iterum *duplex*. *Vnus* status, atque ordinarius, quando, secundum præscriptum ordinem, certis, statisque temporibus fit, vocaturque Actor. 19. versu 36. ἔννομος vel τεταγμένη ἐκκλησία, *legitima concio*, non quod τῇ συστάσει tantummodo seu turbulentæ seditiosæque concioni apponatur. *Alter* extra ordinem, & dicitur σύγκλητος ἐκκλησία, *aduocata & extra ordinaria concio*. quando, ob pręsentem aliquam necessitatem, magnique momenti negocium, aduocabant extra consuetam temporis rationem. Hic *ecclesia* pro loco sumitur, vti declarat particula, *intra*: & quidem ita, vt eum in locum, extra ordinem, conuocatio fieret. Ideo enim additur, *conuocatus est omnis populus* συνεκλήθη πᾶς ὁ δῆμος, vel πᾶσα ἡ ἐκκλησία, licet in Græco non sit tota hæc particula. & infra cap. 7. v. 18. locum itidem denotat *ecclesia*. Huiusmodi porro Iudæorū diuersis in locis Ecclesiæ, vocabantur *Synagogæ*, Matthæi 13. Mar. 13. Luc. 4. & 7. v. 5. *Synagogam ædificauit nobis*. item προσευχαὶ vt ex Philone lib. de legat. & in Flaccum apparet, ex Iosepho loco ante citato in vita sua. vbi etiam ait συνάγονται πάντες εἰς τὴν προσευχήν. *Congregantur omnes in proseucham.* Sed quid *proseucha*? subdit ipse, οἴκημα πολὺν ὄχλον ἐπιδέξασθαι δυνάμενον, *ædificium, quod magnam hominum multitudinem capere poterat*, & à precibus ac votis, quæ εὐχαὶ sunt, ibique fiebant, ductum nomen. Vnde & colligimus, non solum contra veteres Ecclesiarum euersores, sed & nouos, templa rectè construi, & cui rei? vt preces ibidem scilicet fundantur, diurni nocturnique, cū ita expedit, Ecclesiæque pastores aut iubent, aut monent, in obsecrationibus & lacrymis conuentus habeantur. *Quasi facta manu oramus*, inquit in Apol. Tertullianus. *Hæc vis Deo grata est.* Sed in Bellarminum lib. 3. de cultu Sanctorum cap. 4. plurium cupidus eat Lector. Videntur tamen Iudæi & alia, quæ ad commune bonum spectarent, in iisdem proseuchis interdum egisse ac tractasse, vti loco citato indicat Iosephus & Græcus hoc loco textus, dum v. 10. ait, captum Achiorem, in Ecclesiam adductum, ibidemque à Senioribus & concurrente omni multitudine, & fœminarum etiam & puerorum, spectatum & auditum fuisse, & v. 19. vbi noster habet, *finito consilio*, idem Gręcus ait, παρέλαβεν αὐτὸν Ὀζίας ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς οἶκον αὐτοῦ. *Accepit eum Ozias in domum suam.*

CAPVT VII.

1 *Holofernes autem altera die*
præcepit exercitibus suis, vt
ascenderent contra Bethu-
2 *lium.*
Erant autem pedites bella-
torum centum viginti millia, & equites
viginti duo millia, præter præparationes
virorum illorum, quos occupauerat cap-
tiuitas, & abducti fuerant de prouinciis
& vrbibus vniuersæ iuuentutis.
3 *Omnes parauerūt se pariter ad pugnam cō-*
tra filios Israel, & venerunt per crepidinē
montis, vsq; ad apicem, qui respicit super
Dothaim, à loco qui dicitur Belma vsq; ad
Chelmon, qui est contra Esdrelon.
4 *Filii autem Israel, vt viderunt multitudi-*
dinem illorum prostrauerunt se super ter-
ram, mittentes cinerem super capita sua,
vnanimes orantes vt Deus Israel miseri-
cordiā suā ostenderet super populū suum.
5 *Et assumentes arma sua bellica sederunt*
per loca, quæ ad angusti itineris tramitem
dirigunt inter montosa, & erant custo-
dientes ea tota nocte.
6 *Porro Holofernes, dum circuit per gyrum*
reperit quod fons, qui influebat, aquæ du-
ctum illorum à parte Australi extra ciui-
tatem dirigeret, & incidi præcepit aquæ
ductum illorum.
7 *Erant tamen non longe à muris fontes, ex*
quibus furtim videbantur haurire aquam
ad refocillandū potius, quam ad potādum.
8 *Sed filii Ammon, & Moab accesserunt ad*
Holofernem, dicentes: Filii Israel non in
lancea, nec in sagitta confidunt, sed mon-
tes defendunt illos, & muniunt illos
colles in præcipitio constituti.
9 *Vt ergo sine congressione pugnæ possis su-*
perare eos, pone custodes fontium, vt non
hauriant aquam ex eis, & sine gladio
inter-

interficientur, vel certe fatigati tradent civitatem suam, quam putant in montibus positam superari non posse.

10 *Et placuerunt verba haec coram Holoferne, & coram satellitibus eius. & constituit per gyrum centenarios per singulos fontes.*

11 *Cumque ista custodia per dies viginti fuisset expleta, defecerunt cisternae, & collectiones aquarum omnibus habitantibus Bethuliam, ita ut non esset intra civitatem unde satiarentur vel una die, quoniam ad mensuram dabatur populis aqua quotidie.*

12 *Tunc ad Oziam congregati omnes viri, feminaeque, iuvenes & parvuli, omnes simul una voce dixerunt.*

13 *Iudicet Deus inter nos & te, quoniam fecisti in nos mala, nolens loqui pacifice cum Assyriis, & propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.*

14 *Et ideo non est qui adiuvet, cum prosternamur ante oculos eorum in siti, & perditione magna.*

15 *Et nunc congregate universos, qui in civitate sunt, ut sponte tradamus nos omnes populo Holofernis.*

16 *Melius est enim ut captivi benedicamus Dominum viventes, quam moriamur, & simus opprobrium omni carni, cum viderimus uxores nostras & infantes nostros mori ante oculos nostros.*

17 *Contestamur hodie caelum & terram, & Deum patrum nostrorum, qui ulciscitur nos secundum peccata nostra, ut iam tradatis civitatem in manu militiae Holofernis, & sit finis noster brevis in ore gladii, qui longior efficitur in ariditate sitis.*

18 *Et cum haec dixissent, factus est fletus & ululatus magnus in Ecclesia ab omnibus, & per multas horas una voce clamaverunt ad Deum dicentes.*

19 *Peccavimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus.*

20 *Tu, quia pius es, miserere nostri, aut in tuo flagello vindica iniquitates nostras, & noli tradere confitentes te populo, qui ignorat te.*

21 *Ut non dicant inter gentes: Ubi est Deus eorum?*

22 *Et cum fatigati his clamoribus, & his fletibus lassati siluissent,*

23 *Exurgens Ozias infusus lacrymis, dixit: Aequo animo estote fratres, & hos quinque dies expectemus a Domino misericordiam.*

24 *Forsitan enim indignationem suam abscindet, & dabit gloriam nomini suo.*

25 *Si autem transactis quinque diebus non venerit adiutorium, faciemus haec verba, quae locuti estis.*

COMMENTARIVS.

Bethuliae describitur obsidio [illegible] principium & progressum [illegible] utrumque quoad obsidentes & obsessos. [illegible] Numerus [illegible] [illegible] cap. 2. vers. [illegible] Neque [illegible] in maiori illo numero [illegible] populis & regionibus [illegible] quam [illegible] cap. 2. vers. 8. [illegible] Ideoque [illegible] Holophernes [illegible] [illegible] Holopher- [illegible] Neque tamen [illegible] Sed quando pedites [illegible] Latina [illegible] Quomodo enim [illegible] Quis [illegible] [illegible] Tomo [illegible] in Complutensibus [illegible] [illegible]

phal. 1. Reg. 17. ver. 1. [illegible] Græci tamen [illegible] mentionem hic [illegible] & quidam ita, [illegible] ingentem [illegible] multitudinem [illegible] hoc modo. *Castra posuerunt ad fontem in valle propinqua* [illegible] *vsq; Bethlem, in longitudinem a* [illegible] *vsq;* [illegible]

Iam *obsessis* hoc ipso principio tria [illegible]. *Primum* in Græcis [illegible] *titudinem viderant, admodum conturbati sunt, dixeruntq; alter alte.* [illegible] *rient, ita vt neque editi montes, neque valles, neque colles* [illegible] *sint.* Quod *ablegarent,* dixi, Romanus [illegible], ου λείξεν. [illegible] *& adaperient,* [illegible]. Sed [illegible] illud [illegible] multitudinem [illegible], quasi [illegible] [illegible] linguaque [illegible] elingere, aut [illegible] tare quam [illegible] possint. *Alterum* in Latino solo est [illegible] *teuto cinerem super capita sua, vnanimes orantes.* [illegible] men tanta, vt animo caderent, [illegible] tali tempore [illegible] ferentur. Ea porro, vt ante dictum est, diuina & humana [illegible]. Ad illa primo, & quidem [illegible] tissime [illegible] agrediuntur, potestque [illegible] & [illegible] Dei [illegible] ipse petitionis modus. Sed illud [illegible] quemadmodum [illegible] Catholicique [illegible] gnam inire soleant. Prius enim de peccatis dolorem [illegible] sacrosanctam Eucharistiam sumere [illegible]. Deum [illegible] preces & auxilium obsecrare solent. Tum vero [illegible] Sequitur enim *tertium* ver. 5. *assumentes arma sua bellica sederunt per loca* [illegible] *consistebant.* In Græcis additur [illegible] Complutensis habet ἀναψάντες τὰς *accendentes pyras.* Romanus [illegible] [illegible], sed vt nocturnæ hostium [illegible] molles & effœminati milites, vt [illegible] noctis [illegible]

In *progressu* ipsi *obsidentes. Primo* ver. 6. [illegible] [illegible] & copiosa, quæ e montis parte inferiore, seu [illegible] de quo etiam infra cap. 12. ver. 7. Canalem ergo [illegible] Holophernes [illegible] *de fon. dirigebat?* Quomodo non ipse fontem [illegible] potius *dirigere* hic [illegible], vt bene, [illegible] bundantem [illegible] aquam [illegible] *Altera* minus copiosa, [illegible] paulo ver. 7. [illegible] [illegible] e monte radice [illegible], sed [illegible] *non longe a Bethulia muro.* & [illegible] e fonticulis modice [illegible] refocillandis, quam [illegible] depellendæ apta esset. [illegible] ipsi Holophernes [illegible] & Bethuliensibus relicta, [illegible] tandem est, sed [illegible] *modo.* Cum bibentes [illegible] scaturigines. Lep[illegible] [illegible] hominem, & [illegible] victos, iudices [illegible] & Ammon[illegible] Moabitæ. Licet enim [illegible] Israelitis [illegible], ipsi [illegible] [illegible] in ducem ipsum, quia bonus [illegible] & odio [illegible] [illegible] [illegible] Pro his tamen [illegible] hic Græci, [illegible] [illegible] scilicet, vel potius hos vtrosque apponunt, quemadmodum [illegible] quidem, non tamen negant [illegible] hic *Ammon* [illegible] Græci, [illegible] quas postea versu 10. [illegible] *Esau* [illegible], in montanam [illegible] [illegible] [illegible] ver. 9. & 10. Eorum vero, ad Holophernem oratio, [illegible] quod ex [illegible] hoc. [illegible] [illegible] *in valle* [illegible] *& Ammonitæ in regionem montanam ascenderunt* [illegible] [illegible] *ad Austrum* [illegible] [illegible] [illegible] Tam [illegible] [illegible] in Græcis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] tam [illegible] [illegible] [illegible] lib. 7. cap. 1. [illegible] lib. 4. [illegible] lib. 13. [illegible] cap. [illegible] 4. Cap. 14. [illegible] ver. 1. [illegible]

ram aqua diuiditur; ipsa penuria videri molestius. quia τὸ μὴ αὐτεξούσιον πλέον κινεῖ τὴν ὄρεξιν, *magis appetitum prorItat, quod liberum non est.* Aquæ verò penuria quanta hic fuerit, ita exponit, præter ea, quæ in Latino sunt; Græcus. *Exanimabantur infantes eorum, mulieres ac iuuenes præ siti deficiebant, & concidebant in vrbis plateis, portarumq́; transitu, neque vllum in ipsis amplius robur supererat.* Tunc ego, vt paulò antè idem Græcus dixerat, ὠλιγοψύχησε τὸ πνεῦμα αὐτῶν; *elanguit spiritus ipsorum*, paruo angustoq́; iam animo esse cœperunt; & Oziam omnes adierunt v. 12. eique dixerunt v. 13. ideo se in tantum vitæ discrimen venisse, quòd, quemadmodum vrbium prouinciarumq́; aliarum principes cap. 3. v. 1. & sequentibus, poscere ab Holopherne pacem noluerit: se à DEO iam traditos (id enim vendi significat, vti pluribus, in Iudicibus, exposui) in Assyriorum manus. rogare, vrbem nunc dedat. quia, vt antea cap. 3. ver. 2. è duobus malis deligendum minus. Sed *minus* hoc *malum duplex* isti significant. *Vnum* ver. 16. præstare, vt laudandum DEVM, adhuc in vita maneant, quam cum suo, & religionis opprobrio, ipsi cum vxoribus & liberis moriantur. *Alterum* ver. 17. præstare, vt breui citaque, per gladium, morte defungantur, quam per assiduum aridarum faucium tormentum longo lentoque supplicio deficiantur. Dicuntur in Græco, hæc non vni Oziæ, sed principibus omnibus. quia tamen omnium præcipuus erat ille, ipsi, dubio procul, præcipuè dicta sunt. ideoque & ipse, non in Latino tantùm, sed & in Græco, solus respondet vers. 23. ex aliorum tamen principum sententia. vt ostenditur etiam cap. 8. ver. 10. Licet verò tristes admodum, exanimati, metu sitique fracti hæc illi dicerent, nunquam tamen de diuina misericordia & ope desperarunt. ad diuina iterum præsidia confugerunt valdè seriò & diu, v. 18. & sequentibus. Nam & cum fletu, & cum vlulatu, eoque magno, & ab omnibus, & non priuatim aut singulatim, sed publicè & in Ecclesia, & cum peccatorum suorum confessione ac detestatione, denique ad extremam vsque fatigationem & lassitudinem, ver. 22. ab iis ad DEVM clamatum. An tot tamque serias preces miserator & misericors, Pater ille misericordiarum contemnat? Adhibent ergo & huius diuinæ bonitatis professionem ver. 20. petuntq́; non simpliciter ne pœnarum nihil sufferant, sed tantummodo ne, cum diuini nominis & religionis contemptu, in idololatrarum superbissimorumque hostium manus veniant. Ideò & alias quascumq; pœnas, vt morbos, famem, pestem, aliaq; similia, præ hostili hoc exilio; DEI *flagellum* vocant ver. 20. eo modo quo Dauid 2. Reg. 24. ver. 14. *Coarctor nimis: sed melius est, vt incidam in manus Domini (multæ enim sunt misericordiæ eius) quam in manus hominum.* & 1. Paralip. 21. v. 13. Collachrymati populo sunt Principes, ipseq; inprimis Ozias *lachrymis infusus*, ea dixit, quæ sunt 24. de quibus plura sequente, ver. 11. & sequentibus.

QVÆSTIVNCVLA.

QVÆ ex hoc capite, vel historica refutentur vel ethica discantur?

HISTORICA duo planè hinc refutantur. *Vnum* in Cedreno est, dum Hierosolymam ab Holopherne circumsessam, propeque huius mœnia, illius tentorium fuisse tradit. Numquid enim Bethulia Hierosolyma est? an parum accuratè ab hac illius & locus & mons, & vicinia, nomen, magistratus, aliaq; omnia distare monstrantur? ver. 3. 5. 6. 7. cap. 4. ver. 6. cap. 7. 10. cap. 15. ver. 9. clarissimè cap. 16. ver. 22. 25. *Alterum* in Suida verbo ὀλοφέρνης. vbi narrat, quemadmodum Achior, vt quam ei minitatus erat Holophernes, mortem euaderet; defectionem simularit, & vi Bethuliæ, seu, vt ipse scribit Betuloeæ, aquas occupârit, sicque vrbe istam, vt iamiam se dedere cogitaret; coegerit. Non aperta si non Suidæ, aliorum certè, qui ea in illum postea infarserunt; somnia sunt? Possit & *tertium* illud in Sulpitio adiungi, quòd Oziam scribit populo persuasisse, vt dies adhuc *quindecim* deditionem differret, nisi, quod facilè contingit; librariorum potius erratum videretur, ponentium xv. pro v. Sed quæ mores conforment *ethica*, iam sunt inde Commentario interspersa nonnulla. paucula tamen adiungenda. *Primum*; vt quando, religionis causa; nostras à Turcis vel hæreticis vrbes contingit obsideri, non manus statim demus: sed armorum, excubiarum, dimicationum labores feramus, negociationum cessationes, villarum, hortorum, omniumq́; voluptatum excidia, facultatum etiam direptiones, famem denique ac sitim, Bethuliensium exemplo, quamdiu fieri potest; toleremus. Neque enim isti ad querelas statim & effœminatas complorationes venerunt, sed tantùm post complurium dierum tolerantiam; cum siti iam torridi penitus marcescerent, vti suprà dictum est. Quid enim? Quod Gentiles olim tam multi, tot hodie barbari tam pertinaciter faciunt, Christiani Catholiciq; homines; ad DEI gloriam, ipsiusque honorem fortiter non faciant? *Alterum*, vt quando diutius ferre mala extrema non possunt, modestè Magistratus & Gubernatores adeamus, miserias iis nostras, & simul rationes, non per tumultum & seditionem, sed pacatè demisseque proponamus. *Tertium*, vbi proposuerimus, & illi tolerantiam adhuc nostram proferri diutius voluerint; acquiescamus adhuc, & modestiæ, fortitudinisq́; numquam obliuiscamur. *Quartum*, non imitemur in eo tamen Bethulienses, quod vellet nunc v. 13. deditionem initio statim à se factam fuisse. *Is*, ait Trinummo ille, *probus est, quem non pœnitet, quàm probus sit, & frugi bona.* Quod ab iis factum hactenus, fortiter ac religiosè factum est. cur bene ipsos factorum

pœnitet? His illi similes, qui, ne temporalium bonorũ minima vel iactura vel cõcussio sit, perpetuò volunt *loqui pacificè Assyriis*, quidlibet hæreticorum importunitati annuere. Sed Bethuliensium impatientiam extrema quodammodo excusat necessitas. Machiauellistis verò & Amphidoxis excusatio quæ? *Quintum*, calamitatum, quibus cruciamur. causam diligenter ante oculos semper habeamus, & confiteamur. *Peccauimus cum Patribus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus*. Sanè nisi fuisset, in Lutheri, Caluini & hæreticorum aliorum exortu, Clericorum disciplina solutior, doctorum vel raritas vel segnitia maior, omnium vita corruptior, numquam malorum tantum ætas nostra sensisset. Quemadmodum enim è corporum vestiumque pædore, ac illuuie pediculi: sicè Catholicorum vitiis & sordibus hæreses nascuntur. *Sextum*, non putandum est, eorum vtrumq; verum esse, quæ bonis istis, sed nimium sitibundis, quasi minora mala visa sunt. Minus quidem corpori malum est, citissimè ensis ictu mori, quam lento vel morbo vel fame ac siti contabescere: animo tamen, & virtutis, meritorumque, apud DEVM, dignitati non item. Melius est, vt qui DEVM colunt, *captiui benedicant Dominum viuentes*, quam moriantur. at non semper. Vbi alioqui martyres? vbi fortes ac generosi religionis patriæque propugnatores? Sed cum fecerunt homines quod in se est: cum captiuitatem inuitis & repugnantibus imponit necessitas, vel pius sanctusque suadet Ieremias quispiam Ieremię 21. & seq. *Septimum*. Rectissimè Bethulienses, nobis hunc viuendi finem & scopum esse demonstrant, vt *benedicamus Dominum*. *Posuit*, inquit Ecclesiasticus c. 17. v. 7. DEVS *oculum suum super corda ipsorum hominum ostendere illis magnalia operum suorum. vt nomen sanctificationis collaudent, & gloriari in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius*. Vnde liber de diligendo DEO in D. Augustini Tomo 9. c. 2. *Considera*. inquit, *diligenter a quo, quare, vel ad quid creatus sit homo*. Et cum à DEO, propter summam ipsius bonitatem, creatum ostendisset, pergit. *Ad quid autem creata est rationalis creatura? Ad laudandum* DEVM, *ad seruiendum ei, ad fruendum eo, in quibus ipsa proficit, non* DEVS. DEVS *enim perfectus, & summa bonitate plenus, nec augeri potest, nec minui. Quod autem creatura rationalis facta est à* DEO, *referendum est ad creatoris bonitatem, & ad creaturæ vtilitatem. Cum igitur quæritur, quare vel ad quid facta sit rationalis creatura, respondendum est propter* DEI *bonitatem & creaturæ vtilitatem. Vtile nempe est ei seruire* DEO *& frui eo*. *Octauum*. Expende si huic, æstuantissimæ licet, sitis flammæ Bethulienses, vel iis noxia petentibus principes ipsi cessissent, in quantam seipsos miseriam coniecissent? quàm insigni DEI beneficio nobili victoria æternaque se populumque vniuersum spoliassent? Venit in mentem Lysimachi Macedonum Regis, qui, narrante Plutarcho, cum in Thracia ipse, toto cum exercitu, intoleranda siti vrgeretur, sese hosti dedidit. & cum captiuus, optato iam potu potiretur ac biberet, exclamauit. *O dij, quam praua voluptatis causa, meipsum ex Rege seruũ effeci!* Id verò toties nobis accidit, quoties, ob cibi viniq; alicuius intemperantiam, ob aliam quamcumque voluptatem, Holophernæ nos tartareo constringendos damus, vt ex filiis DEI, regni cœlestis hæredibus, verisque ac magnis, vti antea dixi; Regibus, miserrima diaboli mancipia, infelicissimæ æternorum ignium arbores, postremissimi postremissimorum cacodæmonum serui efficiamur. Scio quendam, qui cum hac in vita famem, sitimq; nullam ferre, quin potius epulis poculisque indulgere maluisset, in inferno postea, frustrà tamen, clamans dixerit: *Pater Abraham. miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*. Luc 16. *Nonum* & postremum esto, nostri temporis Holophernas, qui Bethuliæ aquas eripiunt, esse ipsos hæresiarchas Lutherum, Caluinum, Schvvenkfeldium, Filidinum, alios. Est enim Catholica Ecclesia *Bethulia*, DEI virgo castissima, 2. Corinth 11. v. 2. in monte celsissimo posita Isaiæ 2. vt explicat D. Augustinus epist. 170. & tract. 1. in epist. 1. S. Iohannis. Huius fontes sunt sacrosancta septem *Sacramenta*, *sacriq;* duorum Testamentorum *libri*. Hos, ne diuina in nos gratia influat; nobis adimunt. multo variorum argumentulorum & sophismatiorum milite sepiunt, veteres, antiquosq; à CHRISTO Domino traditos, à maioribus acceptos tubos canalesque omnes intercidunt. Filidino, Caluino, Anabaptistis non est Baptismus necessarius. Sicq; aquæ penuria in plateis exarescunt paruuli. Caluino Eucharistia veram CHRISTI Domini carnem & sanguinem non continet. sed cisterna vacua est, fons aridus. Luthero, ante sumptionem, similiter sacri nihil habet. puteus tantum inanis est. In ipsa verò sumptione adesse debet inobedientia, Ecclesiæq. CHRISTI vnam laico speciem porrigentis contemptus, vt omnis illico è fonte isto humor euanescat, sitique pereant natu etiam maiores, viri & fœminæ, iuuenes & senes. Quid cætera memorem? Nulli cœlestis aquæ à Confirmatione, Pœnitentia, Ordine, Matrimonio, Extrema vnctione ductus sunt, vt omne hominum genus paruos & magnos, nocentes & innocentes, Ecclesiasticos & laicos, cœlibes & maritos, valentes & ægrotantes aridissima sitis conficiat & exanimet. Librorum verò diuinorum quot, & quàm æthereo rore vuidas partes, tanquam vberrimos canales auerterunt? Quomodo verarum, Sanctarumque interpretationum tubos & commeacula omnia confregerunt & conciderunt? *Fonticuli* sunt omnes Ecclesiastici ritus & *caremoniæ*, omnia præcepta & instituta, omnes veterum sanctorumq; *Patrum Commentarij*. Neque enim omnia hæc superioribus fontibus æquiparanda, suam tamen & ipsa diuinam aquam Bethuliæ ciuibus præbent. Intercipiunt, interuertunt, & obsident fonticulos istos hæretici, dũ ab eorum vsu aditúq; arcere omnes ac prohibere satagunt. Hinc tanta & tam obscœna vbiq; sitis, vt iam fiant, quæ Annæus ille Poëta olim scribebat. Nec tamen pecudum *sordidus exhausto sorbetur ab vbere sanguis*. sed, quod multò miserabilius: hominum & quidem Christianorum, tot tamque diuturnis ciuilibus bellis, cruor bibitur.

Et

Et licet in fluuios saniem, tabemq́; ferarum
Pallida Dictæis hostes nascentia saxis
Infundant aconita palam, Germana iuuentus
Non decepta bibat. Torrentur viscera flamma
Oraque sicca rigent squamosis aspera linguis
Iam marcent venæ. nulloq́; humore rigatus
Aëris alternos angustat pulmo meatus,
Rescissoq́; nocent suspiria dura palato.
Pandunt ora siti, nocturnumq́; aëra captant.

vt eo scilicet aliquantulum refrigerentur, qui, si ab Holopherne Bethuliensium aquarum venæ ac fistulæ occupatæ, custodiaque Gentili circumuallatæ non essent; limpidissimis saluberrimisq́; Saluatoris nostri fontibus potari, lauari, & refocillari potuissent. Nunc *adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti.* Thren. 4. sternunturque passim non corpora, sed animæ innumerabiles, cœlestium laticum penuriâ. Legatur hoc loco Rabanus, D. Bernardus serm. 1. de natali Domini, D. Gregorius in caput 4. Canticorum, S. Augustinus in Psalm. 73. In scripturæ allegoriis, quas Godefridus Tilmannus Parisiis edidit, est & hæc non contemnenda. *Tunc incidit diabolus aquaductum, cum facit interrumpere studium litterarum. Erant autem non longè à muris fontes, dogmata philosophorum, qui scientia & honestatis aliquod conferunt solatium. ex quibus videbantur haurire aquam ad refocillandum potius quam ad potandum. Nota, furtim, &, ad refocillandum.* Ita ibi.

ALTERA LIBRI PARS.

CONTINET admirabilem Israëlitici populi à tanto, tamque formidabili periculo, per Iudith factam, liberationem. à capite octauo ad capitis decimiquinti versum nonum. potestq́; pars ista diuidi in ea, quæ *ante sublatum Holophernem* contigerunt, & in ea, quæ *post.* Illa rursum duplicia sunt. Vel enim *Iudæis* & *apud Iudæos* à Iudæa ipsa Iudith facta sunt, vel *cum Assyriis*, & *apud Assyrios.* Priora sunt in capite 8. 9. 10. vsque ad versum 11.

CAPVT VIII.

1 *ET factum est, cùm audisset hæc verba Iudith vidua, quæ erat filia Merari, filij Idox, filij Ioseph, filij Oziæ, filij Elai, filij Iamnor, filij Gedeon, filij Raphaim filij Achitob, filij Melchiæ, filij Enan, filij Nathaniæ, filij Salathiel, filij Simeon, filij Ruben.*

2 *Et vir eius fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceæ:*

3 *Instabat enim super alligantes manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est in Bethulia ciuitate sua, & sepultus est illic cum patribus suis.*

4 *Erat autem Iudith relicta eius vidua iam annis tribus, & mensibus sex.*

5 *Et in superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur:*

6 *Et habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ præter sabbatha, & neomenias, & festa domus Israel.*

7 *Erat autem eleganti aspectu nimis, cui vir suus reliquerat diuitias multas, & familiam copiosam, ac possessiones armentis boum, & gregibus ouium plenas.*

8 *Et erat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valdè, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum.*

9 *Hæc itaque cum audisset, quoniam Ozias promisisset, quod transacto quinto die traderet ciuitatem, misit ad presbyteros Chabri & Charmi.*

10 *Et venerunt ad illam, & dixit illis: Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias, vt tradat ciuitatem Assyriis, si intra quinque dies non venerit vobis adiutorium?*

11 *Et qui estis vos, qui tentatis Dominum?*

12 *Non est iste sermo qui misericordiam prouocet, sed potius qui iram excitet, & furorem accendat.*

13 *Posuistis vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum, diem constituistis ei:*

14 *Sed quia patiens Dominus est, in hoc ipso pœniteamus, & indulgentiam eius fusis lacrymis postulemus:*

15 *Non enim quasi homo, sic Deus comminabitur, neq; sicut filius hominis ad iracundiam inflammabitur.*

16 *Et ideo humiliemus illi animas nostras, & in spiritu constituti humiliato, seruientes illi,*

17 *dicamus flentes Domino, vt secundum voluntatem suam sic faciat nobiscum misericordiam suam: vt sicut conturbatum est cor nostrum in superbia eorū, ita etiam de nostra humilitate gloriemur:*

18 *Quoniam non sumus secuti peccata patrū nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum, & adorauerunt deos alienos.*

19 *Pro quo scelere dati sunt in gladium, & in rapinam, & in confusionem inimicis suis: nos autem alterum Deum nescimus praeter ipsum.*
20 *Expectemus humiles consolationem eius, & exquiret sanguinem nostrum de afflictionibus inimicorum nostrorum, & humiliabit omnes Gentes, quaecunque insurgunt contra nos, & faciet illas sine honore Dominus Deus noster.*
21 *Et nunc fratres, quoniam vos estis presbyteri in populo Dei, & ex vobis pendet anima illorum, ad eloquium vestrum corda eorum erigite, vt memores sint, quia tentati sunt patres nostri vt probarentur, si verè colerent Deum suum.*
22 *Memores esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est.*
23 *Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles.*
24 *Illi autem, qui tentationes non susceperunt cum timore Domini, & impatientiam suam, & improperium murmurationis suae contra Dominum protulerunt.*
25 *Exterminati sunt ab exterminatore, & à serpentibus perierunt.*
26 *Et nos ergo vlciscamur nos pro his, quae patimur.*
27 *Sed reputantes peccatis nostris haec ipsa supplicia minora esse flagella Domini, quibus quasi serui corripimur ad emendationem, & non ad perditionem nostram euenisse credamus.*
28 *Et dixerunt illi Ozias, & presbyteri: Omnia, quae loquuta es, vera sunt, & non est in sermonibus tuis vlla reprehensio.*
29 *Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier sancta es, & timens Deum.*
30 *Et dixit illi Iudith: Sicut quod potui loqui, Dei esse cognoscitis:*
31 *Ita quod facere disposui, probate si ex Deo est, & orate, vt firmum faciat Deus consilium meum.*
32 *Stabitis vos ad portam nocte ista, & ego exeam cum abra mea: & orate, vt sicut dixistis, in diebus quinque respiciat Dominus populum suum Israel.*
33 *Vos autem nolo vt scrutemini actum meum, & vsque dum renunciem vobis, nihil aliud fiat, nisi oratio pro me ad Dominum Deum nostrum.*
34 *Et dixit ad eam Ozias princeps Iudae. Vade in pace, & Dominus sit tecum in vltionem inimicorum nostrorum. Et reuertentes abierunt.*

COMMENTARIVS.

IPSA liberatrix Iudith primo describitur. deinde prima ipsius ad liberationem aggressio. Describitur verò quoad *genus* vers. 1. *statum* vers. 2. 3. 4. *religionem* vers. 5. &. 6. *corporis fortunaeque bona* vers. 7. denique quoad *famam* vers. 8. Est verò aduertendum, totam sententiam in contextu pendulam esse, vsque ad vers. 9. quasi quae vers. 1. post nomen, *vidua*, sequuntur, includenda sint parenthesi omnia. & sic initium istud connectendum. *Et factum est cum audisset haec verba Iudith vidua*, cum audisset inquam. Hoc enim valet illud vers. 9. *Haec itaque*: quod hyperbaton declinauit Graecus incipiendo simpliciter. *Et audiuit in diebus illis Iudith.* Huiusmodi verò hyperbata sunt & alibi, vt 1. Paralip. 5. vers. 1. & 3. *Filij quoque Ruben primogeniti Israel, filij ergo Ruben primogeniti Israel.*

QVAESTIVNCVLA I.

Iudith genus quod?

DVo hîc litigiosa. *Vnum* de Iudith ipsius tribu est. Nam *Scholastica historia* & ferè Dionysius Carthusianus, ipsam, quoad patrem; è Rubenica tribu: quoad matrem è Simeonica esse autumant. *Alij*, quos inter, ab interlineari glossa Hugo ponitur, vnius tantùm, quoad vtrumque parentem, tribus extitisse volunt. Quibus ego sanè assentiendum arbitror. *Primò* quia ipsa infra c. 9. vers. 2. Simeonem patrem vocat: neque communi quodam modo, quo Israëlitarum omnium Patriarchae omnes patres sunt; sed proprio, *suum. Domine*, inquit, DEVS *patris mei Simeon. Deinde*, cum in eodem illo facto, quod in eodem ipsa loco depraedicat, Simeon is fuerit Leui socius, cur illum potius quam hunc nominaret, aut certè cur vtrumque simul non memoraret, nisi Simeonis, tanquam primi suae tribus auctoris exemplar intueri, ab eo precum suarum efficacitatem quandam ducere voluisse? *Tertiò*, cum eius hic maiores recenseantur, nullus tamen vsquam in Graeco *Ruben* auditur. At in Latino auditur. Cum enim vers. 1. dicta esset filia Merari, hic ipse tandem *filius Simeon*, & hic *filius Ruben* dicitur. Verùm neque in Genesis capite 46. vers. 9. neque in prioris Paralip. capite 5. vers. 3. vbi Rubenis filij recitantur, vllus, cui Simeonis nomen fuerit, inuenitur. Si praeterea filiorum Ruben aliquis esset Simeon, non tamen is esset, quem infrà cap. 9. vocat ipsa Iudith *patrem suum*. Hic enim è duodecim Patriarchis vnus fuit Genes. 34. Neque dici potest, Rubenis filiorum aliquem, duplici nomine vocitatum fuisse. Id enim frequentissimè in scriptura licet accidat, non ita tamen vt praecipuorum nomina Patriarcharum confundantur. Alioquin ipsum Iacob fuisse

fuisse Rubenem etiam vocatum asserere, quis vetaret? præsertim cum adijcere liceret, eum suum illud nomen primogenito suo imponere voluisse, vel potius Liam, quæ inde aliquam impositionis huius occasionem sumpsisset, vt diceret Genes. 29. vers. 32. *Vidit Dominus humilitatem meam.* A raah enim, quod est *videre*, dictus Ruben est. Mendum ergo in Latino hic aliquod videtur. quod quidem dupliciter emendari potest. Vel enim Simeon non *filius*, sed *frater* ipsius Ruben legendus; vel pro *Ruben* reponendus *Israel.* Sed in emendatione illa priore statim occurrit, vt queratur, quorsum diceretur Simeon Rubenis frater, & non potius Iacobi filius? Potest verò non absurdè respondeti factum hoc videri, vt Simeonis dignitas indicaretur, qui non quoquo modo Iacobi filius esset, sed natu secundus, ipsi primogenito Ruben proximus. Posteriorem tamen emendationem magis probat Bellarminus lib. 1. de Verbo, cap. 12. argum. 12. Nam & ita Græci textus omnes habent, & è veteribus Latinis, qui veterem è Græco versionem sequebantur; S. Fulgentius epist. 2. cap. 14. vti paulò pòst videbimus.

Alterum hic *litigiosum* est de ipsius Iudith generationibus seu maioribus, quot & qui fuerint. Textus noster *quindecim* enumerat generationes, Græcus tantum *duodecim*. Deinde dissonant aliquantulum nomina. Id enim non raro in istiusmodi Catalogis accidere, testes Paralipomenon libri cum Genesi librisque aliis collati. Ipsos duntaxat Simeonis filios mihi nunc intuere. Ii Genes. 46. vers. 10. sunt *Iamuel & Iamin, & Ahod & Iachim & Sohar & Saul.* Num. 26. ver. 12. *Namuel, Iamin, Iachin. Zare.* At 1 Paral. p. 4. ver. 24. *Namuel & Iamin, Iarib, Zara, Saul.* Et quidem cur alicubi plures, alicubi pauciores numerentur, alia atque alia causa est. Sed cur nominum discrimen sit, causarum *vna* & quidem valdè generalis est illa, quæ ante posita est, quod pluribus interdum nominibus aliqui vocarentur. *Altera*, quod eadem etiam nomina variè & scribantur & pronuncientur. Sic ergo Romanus textus Græcus, vt cum nostro eum conferre queas, habet; Ἰουδὶθ θυγάτηρ Μεραρὶ, υἱοῦ Ὢξ, υἱοῦ Ἰωσὴφ, υἱοῦ Ὀζιὴλ, υἱοῦ Ἐλκία, υἱοῦ Ἐλιὰ, υἱοῦ Χελκίου, υἱοῦ Ἐλιὰβ, υἱοῦ Ναθαναὴλ, υἱοῦ Σαλαμιὴλ, υἱοῦ Σαρασαδαΐ, υἱοῦ Ἰσραήλ. *Iudith filia Merari, filij Ox, filij Ioseph, filij Oziel, filij Elcia, filij Elia, filij Cheleia, filij Eliab, filij Nathanael, filij Salamiel, filij Sarasadai, filij Israel.* At Complutensis. post Ozielem ita pergit, *filij* Ἐλκία, *filij* Ἀνανίου, *filij* Γεδεὼν, *filij* Ῥαφαΐν, *filij* Ἀκιθὼ, *filij Eliu, filij Eliab filij Nathanael. filij* Σαμαμιὴλ, *filij* Σαρασαδαΐ *filij Israel.* Et scripsi quædam Græcè ideo, vt magis pateret discrimen. Sanctus vero Fulgentius loco antea monstrato sic: *Manasses vir Iudith, filius Achitob, filij Melchu, filij Heliab, filij Nathabel, filij Surisada, filij Simeon, filij Israel.*

QVAESTIVNCVLA II.

Iudith status quis? vbi, & de eius viro.

VIDVA erat, & quidem *iam annis tribus & mensibus sex*, vers. 4 Græcè, *annis tribus & mensibus quatuor.* Sicque S. Fulgentius loco citato. *Vir* porro eius Manasses fuerat ex eadem, vti dictum est, tribu & ex eadem etiam familia. Nam Græcè vers. 3. dicitur: τῆς φυλῆς αὐτῆς, καὶ τῆς πατριᾶς αὐτῆς. Prædiuitem fuisse ostendit versus septimus, quem ornat etiam Græcus, dum eum Iudithæ reliquisse ait *aurum & argentum, seruos & ancillas, iumenta & agros.* Vnde & honoratum apud suos hominem fuisse satis intelligitur. quia ferè locorum vbique *plurimus auro venit honos.* Sed, meo quidem iudicio, etiam inde, quod vers. 3. *institisse* dicitur, *super alligantes manipulos in campo.* Mihi enim non simpliciter, neque in suo tantum agro institisse videtur, sed cum publica quadam præfectura & dignitate, in campo illo magno, qui hoc loco erat, & de quo suprà capite 2. ἐπεστάτει, ait Græcus, ἐπὶ τῶν δεσμευόντων τὸ δράγμα ἐν τῷ πεδίῳ. *Instabat tanquam præfectus.* siue *præfectus erat super eo, qui manipulum in campo illo colligebat*, id est, super omni messorum, quæ in campo illo ingens erat, multitudine. Nam ἐπιστατεῖν est *præesse*, ἐπιστασία *præfectura*, ἐπιστάτης, qui magistratum, vel præfecturam aliquam gerit. vt apud Athenienses ἐπιστάτης ὑδάτων, *præfectus aquis curandis.* ὁ ἐπιστάτης τῶν προέδρων, καὶ τῶν πρυτάνεων. Princeps Atheniensium decemuirum, qui proedri dicebantur, & Prytanum præfectus, qui Reipublicæ sigillum custodiebat. Et generatim dicebatur epistates, inquit Suidas, ὁ ἐν τῷ κοινῷ ἢ ἐν τοῖς πραγμάτων προεστώς. *quicumque in Republica vel negocio cuicumque præpositus est.* Ideoque, ab ea sua functione, videtur Manasses hoc loco descriptus, tanquam ὁ ἐπιστάτης τοῦ πεδίου. *præfectus campi* illius, vel toti, vel magnæ ipsius parti. Huiusmodi enim apud Hebræos præfecturam fuisse declarat Iosephus, cum in vita sua inquit. Æbutius de chadarchus, ὁ [illegible] τοῦ μεγάλου πεδίου [illegible]. *cui magni campi præfectura commissa erat.* Dum verò sui huic publico muneri, ex fide, planeque sedulò vacat, *venit æstus super caput eius, & mortuus est*, vers. 3. quemadmodum bonæ illius Sunamitidis filius. 4. Reg. 4. ver. 19. Et verò erat propria quædam in hoc ipso campo causa, quia, vt suprà c. 1. [illegible] dicebat Iosephus, *æstiuo tempore*, solet is ὑπὸ καύματος *totus ardere* ac torreri. Est autem Vallesio [illegible] de sacra philosophia c. 46. opinio, mortuum hunc esse vel pleuritide, vel apoplexia. & verisimile est, quia è nimio etiam æstu hi morbi existunt. Quia tamen possunt & alij existere, non necessariò istos fuisse concludi potest. Quin verò quia hic in Græco est, ὁ καύσων ἦλθεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, potest illa etiam ægritudo accipi, quæ propriè, eodem ipso nomine vel germano

καύσων vel καῦσος appellatur. Est autem febris, non qualiscunque, sed æstuantissima, quæ & calore ardentissimo, & siti vehementissima enecat, vt ostendit Aristotel. probl. sect. 1. Hippocrates aphorism. lib. 6. cap. 25 Celsus libro 2. cap. 7. Aretius lib. 2. de acutis morbis, cap 4. Mercurialis 6. Var. cap. 1. Et sanè multo est hæc mors laudabilior, quòd in diligenti sedulaque publici officij perfunctione, vbi commune maximè bonum spectatur: accident, quam si in propria propriæ tantum vtilitatem messe accidisset. possuntq; hinc, qui publicam aliquam personam & curationem gerunt, discere, quomodo sibiipsis indulgere, ob exiguum aliquod frigus vel æstum, officio deesse, hypocausta ... tum & vmbras captare minime debeant. *Frigus, situ, ardor, arena, Dulcia virtuti. Sepultus ... in Bethulia ciuitate sua cum patribus suis.* Supra ostendi, quomodo fieri potuerit, vt & ante, & maximè post decem tribuum captiuitatem, qui ex vna tribu erant, in tribuum aliarum locis habitare potuerint, & quidem in Zabulonia Simeonij. vt iam meritò dicatur *Manasse ciuitas*, Bethulia, & eius illic patres, non quidem omnes sed aliqui sepulti. Quando tamen is *Bethulia* sepultus dicitur, intelligendum, *in Bethuliæ ciuitatis agro.* Nam ferè Iudæi extra vrbes efferebantur, Lucæ 7. vers. 12. & disertè ... hic ostenditur in Græco. *Sepelierunt*, ait, *eum cum Patribus suis in agro, qui est inter Dothaim & Belamon.* Est quidem in Complutensi Βαλαμώ, sed in Romano Βελαμών. quæ non est illa *Beelmeon*, de qua Ezechiel. 25. ver. 9. cum nostra cis Iordanem, illa trans, in Moabitide. quæ & Iosuæ 13. ver. 18. *oppidum Baalmeon* dicitur. Hanc verò nostram à Brocardo vocari Abelinam, dixi superiori capite.

QVAESTIVNCVLA III.

Quænam Iudith religio? & primo quoad precandi studium?

RELIGIONEM hic voco, non pro eo DEI cultu, qui falsorum Deorum superstitioni, vel hæresi cuipiam opponitur. Quis enim ignorat Iudæam fuisse Iudith, veraque veri DEI fide imbutam? Sed pro eo DEI cultu, qui intra veri cultus terminos, maior, studiosior, & intentior est, qui interdum à quibusdam non malè *deuotio*, dicitur, eo modo, quo deuotum fœmineum sexum dicit S. Augustinus sermone 2. de annunciatione Dominica in illa pulcherrima, quæ hagiomachis meritò nostris vel ruborem, vel, quod optarius; meliorem mentem iniiciat, precatiuncula. *Sancta Maria succurre miseris, iuua pusillanimes, refoue flebiles,* ORA *pro populo, interueni pro Clero, intercede pro deuoto fœmineo sexu. sentiant omnes tuum iuuamen, quicumque celebrant tuam commemorationem.* Atque sic hoc ipso capite vers. 29. dicitur Iudith εὐσεβὴς, *pia, sancta*, & quidem etiam à seipsa neque mentiente, neque gloriam inanem, sed populi totius liberationem apud Holophernem quærente cap. 11. vers. 14. ἡ δούλη σου θεοσεβής ἐστι, καὶ θεραπεύουσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ. *Ancilla tua religiosa est, ipsum cœli* DEVM, *noctes, atq; dies, colens.* Et disputat de hisce vocibus multa D. Augustinus lib. 10. Ciuitatis cap. 1. & lib. de vera relig. cap. vlt. Auctor de spiritu & anima. cap 50. Iis tamen tam ... eximia nostræ Iudith *religio* speciatim *triplex* hic monstratur, prima quoad precationum studium, altera quoad vestium asperitatem, tertia quoad ieiunium, *Prima* vers. 5. exprimitur, *in superiori ... domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur.* Græci aiunt: ἐποίησεν ἑαυτῇ σκηνὴν ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ οἴκου αὐτῆς. *fecit sibi tabernaculum in domate domus suæ.* Est autē aduertendum primò, quæ in Græco σκηνὴ, siue tabernaculum dicitur, à nostro hic vocari *secretum cubiculum*, c. 9. v. 1. *oratorium.* Habebat enim quandam tabernaculi Mosaici & templi similitudinem. fuitque veteribus vsitatum, vt huiuscemodi precationis loca, non oratoria tantum v. 6. vocarent, sed *cubicula* ... ex Matthæi 6. vers. 6. vbi τὸ ταμιεῖον *cubiculum* vertitur. *Tu autem cum oraueris, intra cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito.* S. Paulinus dum ad Seuerum epist. 12. exstructum templum describit, *Cubicula*, inquit, *intra porticum, quaterna longis basilicæ lateribus, secretis orantium, vel in lege Domini meditantium.* Et paulò pòst: *Omne cubiculum binis per limmum frontes versibus prænotatur.* Antiquus de Romanis Pontificibus Codex in Symmacho ait: *Fecit oratoria duo S. Iohannis Euangelistæ & S. Iohannis Baptistæ, infra quorum confessione fecit arcus argenteos pensantes libras 30. quæ cubicula omnia à fundamento perfecta construxit.* Antiquus alius Pœnitentialis Codex apud Reuerendiss. Baronium in Martyrologio die Iunij 11. *Cum venerit aliquis ad sacerdotem confiteri peccata sua, mandat ei Sacerdos, vt expectet modicum, donec intret in cubiculum ad orationem.* Atq; hinc idem Pontificalis ille Codex, de S. Leone; *Constituit*, inquit, *& addidit super sepulchra Apostolorū ex Clero Romano custodes, qui dicuntur Cubicularij.* Cur & quomodo loca orationis eadē *Cappellæ* postea dicta sint, exposuit ibidem iamsæpe nominatus Reuerendissimus. Vocauit porro noster non simpliciter *cubiculum*, sed *secretum*, quia à reliquis domus habitaculis, quæ quotidianis vitæ vsibus applicata erant, seiunctum, solique precibus & sanctis religiosisque actionibus dicatum fuit, itemque ab omni eorum, qui in eam domum ventitarent, aditu strepituque remotum. vt esset, quemadmodum, in illo S. Matthæi loco, ait Dominus, ἐν τῷ κρυπτῷ *in abscondito.* Aduertendum insuper, superiora domus loca hic non qualiacumque vocari, sed ea quę omniū suprema, ipsum scilicet *tectum*, cuius in Iudęæ partibus formam fuisse planā planè feci Iosuæ 2. vers. 6. Nam idem domatis in Græco nomen, quod hic ἀνεβίβασεν αὐτὰς ἐπὶ τὸ δῶμα

nostræ

Noster Interpres; *fecit ascendere viros in solarium domus suæ.* Et paulo post ver. 8. ἀνέβη πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τὸ δῶμα, *ascendit ad ipsos in solarium.* Et de istis agunt copiose Nebrissensis in 50. cap. 26. Brissonius initio lib. 11. de verb. signific. sed est omnium instar nobis iam D. Hieronymus epistola ad Suniam & Fretelam. Δῶμα, inquit, *in Orientalibus prouinciis ipsum dicitur, quod apud Latinos tectum. In Palæstina enim & Ægypto. vel vbi scripti sunt diuini libri, vel interpretati sunt, non habent in tectis culmina, sed domata, quæ Romæ vel solaria vel mæniana vocant. id est, plana tecta, quæ transuersis trabibus sustentantur. Denique & in Actis Apostolorum* (c. 10.) *Petrus quando ascendit in doma* ἐπὶ τὸ δῶμα, *in tectum ædificij ascendisse credendus est. Et quando præcipitur nobis* (Deuter. 22. ver. 8.) *vt faciamus domati nostro coronam, hoc præcipitur, vt in tecto faciamus per circuitum quasdam eminentias, ne facilis in præceps lapsus fit. Et in Euangelio* (Matth. 10. ver. 27.) *Quæ,* inquit *auditu in aure, dicetis super domata, id est super tecta.*

Iudith ergo in domus suæ tecto siue solario, precatorium tabernaculum excitarat, quia vti Tobiæ cap. 3. fol. 50. monstrabam; in editioribus id genus locis precari amabant veteres. At quomodo *secretum* igitur *cubiculum* dictum est? Nonne, quæ in tectis fiunt, ea conspicua & publica maxime? Nonne paulò antè idcirco dicebat Dominus, *Quæ in aure auditu dicite super tecta?* Nonne, cum, impij Achitophelis admonitu, vellet Absaloni, palam vniuerso populo facere, quam irreconciliabile contra patrem bellũ suscepisset, 2. Reg. 16. ver. 22. ἔπηξαν τὴν σκηνὴν ἐπὶ τὸ δῶμα, *tetenderunt tabernaculum in solario?* Nonne tunc quod prædixerat per Nathan Dominus cap. 12. ver. 12. factum est; *Tu fecisti absconditè: ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu solis?* Secretum tamen istud Iudithæ tabernaculum fuisse dico, partim ob caussas antea propositas: partim, quia etsi esset omnibus tabernaculum conspicuum, quæ intus tamen gerebantur, non magis à quoquam videbantur, quam quæ intra domum, & sub tecto quopiam fiunt, nisi de industria vellet quis ea videre, & vel voce, vel incessu & ostensu aliquo monstraret, prout in illis Matthæi & Regum locis fit. Quemadmodum enim longè ab incesto Absalonis tabernaculo diuersum hoc Iudithæ fuit: ita etiam eius conspectus & silentium. Subditur enim, *in quo cum puellis suis clausa morabatur.* Mira profectò sanctissimæ huius viduæ in Deum pietas. *Morabatur in tabernaculo isto.* non semel tantum, bis, aut ter quotidie, vt oraret, ad illud ascendebat, quamquam & hoc magnum fuisset: neque vnũ vel alterum quadrantem, imo horam vnam vel alteram manebat, quod maius; sed, quod maximum; *morabatur,* id est, semper ibi habitabat, illinc non discedebat. moraliter intelligẽdo, eo modo, quo dicitur quispiam libris semper inhærere, ab alicuius latere numquam discedere. vt in assimilato isto suo templo faciat, quod in vero & Salomonico libentissimè fecisset, si Hierosolymis eam domicilium habere contigisset. Ideoq; tanto ante in Iudith cecidit, quod de beata illa noui testamenti vidua scriptum est, Lucæ 2. ver. 37. *Nõ discedebat de templo ieiuniis, & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Vides* ait S. Ambrosius libro de viduis, *qualis vidua prædicetur, vnius viri vxor, ætatis quoq; iam probata processu, viuida religionis, & effœta iam corpore, cui diuersorium in templo, colloquium in prece, vita in ieiunio. quæ dierum, noctiumq; temporibus, indefessa deuotionis obsequio, cum corporis agnosceret senectutem: pietatis tamen nesciret ætatem.* Omnia de Iudith, si senectutem, effœtumq; corpus excipias; dicta quã aptissimè. Deinde, *clausa morabatur.* videri nolebat: solis Dei oculis placere studebat: iã obseruabat illud, quod monuit posteà Dominus Matth. 6. v. 5. *Cũ oratis nõ eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearũ stantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis receperunt mercedẽ suam. Tu aũt cum oraueris, intra in cubiculum tuũ, & clauso ostio, ora patrẽ tuum in abscõdito: & pater tuus, qui videt in absondito, reddet tibi.* Clausa etiam erat, ne quidquam aut videret aut vero etiam audiret, quod collectam in sanctis precibus mentem dissiparet. contentum sacrarum exercitationum arcum laxaret. Solent enim, per oculos & aures, multa influere, quæ, ni caueas, ardentissimas animi etiam religiosi & meditabundi flammas vel extinguant vel attenuent. *Nobis,* ait S. Gregorius lib. 21. Moral. cap. 2. *ad custodiendam cordis munditiã, exteriorum quoq; sensuũ disciplina seruanda est. Nam quantumlibet virtute mens polleat, quantalibet grauitate vigeat, carnalis tamen sensus puerile quiddam exterius perstrepunt: & nisi interioris grauitatis põdere, & quasi iuuenili quodam vigore refrenentur, ad fluxa quæq; & leuia mentem eneruem trahunt.*

Neque vero sua vnius virtute ac pietate contenta erat Iudith, sed cum puellis hæc omnia suis [illegible]. Erant hæ, vel cognatæ, vel ancillæ, quas eadẽ pietatis exercitamenta docebat, in iis eas institutione, hortatu & exemplo retinebat. Fuisse quasdam in templo virgines conclusas, dicam 2. Machab. 3. vers. 20. Harum quoddam veluti simulachrum & imitationem suis cum puellis exprimere [illegible] Iudith. & quia in templo non licebat: in suo, prout poterat, oratorio adumbrabat. in omni [illegible] puellas pietate instituebat, vt orarent, legerent, Deum assiduè laudarent, honesti aliquid operis [illegible], [illegible]nendo, aut suendo. & texendo, quod in templo quandoq; offerretur. Etsi verò vt dixi, hæc, in sublimi hoc sacroq; larario, tam Iudith quam puellarũ eius commoratio moraliter accipienda sit, diebus tamen *sabbatis & festis* prout asserit Græcus textus cap. 10. ver. 2. in inferiorẽ domum descendebat, eosque ibi dies agitabat. Tunc enim ad synagogã, seu ad coniunctum synagogæ [illegible] [illegible], quia tunc maxime diuina lex & legebatur & explicabatur, Actor. 13. ver. 14. [illegible] ver. 21. cap. 16. ver. 13. cap. 17. versic. 2. & inde domum reuersa, suis cum domesticis omnibus [illegible].

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quid ex ista Iudith religione cum alij omnes tum viduæ puellæque potissimum discere habeant? vbi & de domesticis oratorijs, puellarumque institutione.

PRIMÒ ex eo, quod sese domi conclusam tenet; discendum, per vrbis plateas & compita euagationes fugiendas, puellis tamen maximè ac viduis. Vituperat Apostolus 1. Timoth. 5. vers. 13. viduas, *quæ otiosa discunt circuire domos.* è contrario laudat S. Ambrosius lib. 2. de virginibus beatissimam virginem, quod *prodire domo nescia, nisi cum ad Ecclesiam conueniret, & hoc ipsum cum parentibus aut propinquis.* Vnde in Lucam libro 2. cap. de abitu Mariæ in montana; *Discite, ait, virgines, non circumcursare per alienas ædes: non demorari in plateis: non aliquos in publico miscere sermones. Ne dixeris,* ait idem Ambrosius libro de viduis, *sola ego sum. Castitas solitudinem quærit: pudica secretum, impudica conuentum. Noli,* ait ad Furiam D. Hieronymus, *in publicũ subinde procedere.* Veteres, Eustathio in 2. Iliad. scriptore, virginibus ὑπερῷα ædificabant, id est, *superiora in ædibus loca* ὑπὲρ τοῦ δυσ... αὐτὰς εἶναι, *eam ob causam, vt difficulter adiri conuenirique possent.* Refert in Lacedæmoniorum institutis Plutarchus, fuisse adolescentem Lacedæmone obiurgatum, qui ad triuialiũ confabulatorum cœtum viã nosset. Quomodo ij ergo laudentur, qui omnes omnium ebrietatum, alearum, flagitiorum officinas norunt, plateas vicosque omnes oculis pedibusque assiduè obseruant:

Secundò, discimus omnes. priscum morem priuatis in ædibus loca quædam sequestrandi precibus addicendi, oratoria conficiendi. Quemadmodum enim, absque altari, & sacrificijs, varias, vt ante dictum est; varijs in locis, proseuchas & synagogas cõstruere licuit: ita, ad priuatas [illegible], potuit domi quilibet: faciebantq; , qui erant religiosiores in quibus & B. Virgo finsse videtur. quę vt lib. 2. de Virginib. ait S. Ambrosius, *inuenta domus in penetralibus, sine comite, ne quis intentionem abrumperet, ne quis obstreperet.* Quid Psal. 143. *thabnith heical*, ὁμοίωμα ναοῦ *similitudo templi?* Nõ domesticorum istiusmodi sacellorum speciem significare potest? Non etiam *cubiculum* illud, in quod, precum causa, intrare nos Dominus iubet Matthæi 6? Hodierno adhuc die, Iudæis mos est, vt etiamsi familiæ alicubi perpaucæ sint, synagogulam aliquam habeant, singuli verò, fieri si possit, locum mundum, nulloq; aut lotio, aut sorde alia inquinatum habeat, in quo sanctissimam illam quotidianam suam precem recitet. quę ex Deuteronomij capite sexto sumpta est, & à primis verbis *Kriath schema* vocatur. de qua in libro *Orach chaim* tã multa, & breuiter in libro *Pirke aboth* cap. 2. Rabbi Simeon sic. *Esto circumspectus in kriath schema, & in oratione.* De Danielis illa domo, in qua & ante impium Darij edictum & post, orare, genua flectere, apertis fenestris ad Hierosolymitanum sese templum conuertere, coramq Deo confiteri solebat, Danielis 6. v. 10. vix ambigo. Hæc enim domus, cubiculum potius quoddam, vel ædium totarum particula erat ἐν τοῖς ὑπερῴοις, in superioribus partibus, *in cœnaculo* constituta. & qui Hierosolymitanum templum tanti faceret, vt vel plagã in qua situm, illud, & tot tantisque parasangis dissitum esset, intueretur, non cum oratoriolum aliquod illi simile cõcinnasse putemus? De Gedeone, cum è preciosissimis hostium spolijs *fecit ephod, & posuit illud in ciuitate sua Ephra*, Iud. 8. vers. 27. idem, loco eodem, opinandum ostendi, licet abusio postea non leuis accesserit, vt ibidem subditur. Ad hunc item vsum fuisse arbitror illud sanctorum Apostolorum ὑπερῷον cœnaculum, vbi *omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione, cum mulieribus, & Maria matre* IESV, *& fratribus eius.* Actor. 1. ver. 14. vbi, *cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter: & factus est repente de cælo sonus, tamquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum, vbi erant sedentes. & apparuerunt illis dispertitæ linguæ, tamquam ignis, seditque supra singulos eorum: & repleti sunt omnes Spiritu sancto. & cœperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Actor. 2. ver. 1. & seq. Sed & Christianis eiusdem modi destinata precationi, rerumque diuinarum meditationi loca, prisca etiam religionis nostræ symbolis, imaginibus & alijs instructa, extat præclara illa de Nicomediensibus Martyribus apud Lipomanum Tom. 5. Surium Tom. 6. Reuerendiss. Baronium Tomo 2. anno Domini 2[illegible]3. è peraliquis Codicibus, extat historia. Cũ enim nobilissima virgo Domna, & [illegible] Eunuchus Indes, baptisma sacrũ cepissent, fuerunt, hoc ipso nomine, apud regiæ domui præfectum accusati, huiusq; rei argumentũ certum vt haberet, suasit ei delator, vt ob cubiculum ingrederetur. *Audiuit* (verba ipsa veterrimi scriptoris appendo) *Præfectus & cum libenter eam admisit et probationem, aufert ab eis claues. & cum aperuisset, inuenit protinus, sed non vt ipse sperabat, sed ea quæ vere erant veneranda, nempe diuinæ crucis figuram, & librum sacrosanctum, nimirum Apostolorum Deo gratas actiones, & præterea possessionum vacuitatem eorum, qui in cælis magnum thesaurum recondebant. cuius præclaræ opes erant duæ storeæ in nudo solo stratæ, generosorum & beatorum Domnæ & Indæ supellex, fictile præterea thuribulum, & lucerna & lignea arcula in qua reposuerant sacrã oblationem, cuius fiebant participes.* Primis enim Ecclesiæ temporibus consueuisse, ob persecutionum vim, Christianos consecratam à sacerdotibus Eucharistiam domum deferre, & inibi custodire, satis vel ex Tertulliano lib. 2. ad vxorem cap. 5. Cypriano epist. 56. & libro de spectaculis, Basilio epist. ad Patricium. D. Hieronymo in Apolog. alijsque constat. Vnus, qui pias illas, priuatis in ædibus, ædiculas & oratoriola

egregiè

egregiè aperit, legatur S. Gregorius Nazianzenus oratione 11. vbi cum Eucharistiæ, quam prisco more, domi Gorgonia soror asseruabat; veneratione, multisque precibus & lachrymis, è graui desperatoque morbo diuinitus curatam refert, his eam historiam verbis orditur. *Desperatis aliis omnibus auxiliis ad mortalium omnium medicum confugit. atque intempesta nocte captata, cum morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide procumbit, eumque, qui super ipso honoratur, cum ingenti clamore inuocat.* En domestica veri altaris species. publiciq; oratorij & sacri ædis imitamentũ! Veras tamen Ecclesias & aras in quib. ipsa magnorum mysteriorum consecratio fieret; initio, cum ob Iudęorum & Tyrannorum importunitaté, aliud non liceret; priuatis in ædibus fuisse patet, vt alia iam non cómemorem, ex Actorũ 2.v.46.c.20.v.7.&8. postea in Regum palatiis, ex Eusebio l.4. vitę Cõstantini c.17. nisi potius Ecclesię aliqua tantum, de qua iam egi; similitudo fuerit: imo & in bellicarum expeditionum tabernaculis ibidem c.56. *Tabernaculum*, inquit, *ad Ecclesiæ similitudinem, magnificentia faciendũ curauit. in quo* Deo victoriarvm datori, *ipse* Constantinus, *cum Episcopis supplicaret.* iamq; antea huiuscemodi *tabernaculum separatum* vocaret lib.2. c.14. cum, antequam prælium cum hostibus iniret, solitum ait, in tabernaculo separato preces ad Devm fundere. Sancti verò Chrysostomi adhortatio insignis est in homilia 18. in acta Apostolorum, vt non in arcibus tantum, sed villis etiam ecclesiolæ construantur, sacrificiumq; offeratur. Vnde & idipsum has in Germaniæ oras, vnâ cum sacrosanctæ fidei Christianæ aduentu, adeo adductũ videmus, vt, vbi magna etiam sacrarum ædiũ publicè copia est; multæ tamen in paulo maioribus ac splendidioribus potentiorum dominibus aræ, sacellaque visantur. Atque hæc de isto veteris pietatis monimento.

Tertiò à Iudith nostra discimus, vt non tantum eiuscemodi vel vera, vel imitatitia domi altaría & religionis ædiculas habeamus, sed in iis verè nos exerceamus, in iis Devm oremus, sacra legamus, cœlestia meditemur. Possent enim apparari conclauia ad omnem pietatem aptissima, templorum instar, piis imaginibus, tapetibus, precatoriis coronis ornatissima. sed puerilium puparum instar omnia illic esse, vix vllas ibi preces concipi, pietatem vllam exerceri. Quamquam sanè est hoc ita rarum, vt vix sit, qui domi libenter hæc exstruat, idemq; non simul iisdem libenter vtatur. estq; potius dolendum, esse hęc iam apud plerosq; rariora. & quidem ita, vt in Ecclesiasticorum etiam quorundam ædibus gladios potius, hastas & bomberdas, quam Oratoria, Crucifixos, Bibliorum, Sanctorumque Patrum, & precum libellos, aut corollas videre liceat.

Quartò & illud discimus, cum orandum est, cura omni prouidendum, vt clausi simus, mente tamen, & semper & vbiq;, aduersus omnem inanis gloriæ captationem, omnesq; distractionum illecebras & occasiones: loco autem ipso cum licet, commodeque fieri potest.

Quintò discunt viduæ, ad precandi studium maximè affici, prout etiam monet Apostolus 1. Timoth. 5. ver. 5. *Quæ autẽ vere vidua est & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus, nocte & die.* Omnis vtiq; vidua, licet opibus maximis, propinquitatibus, affinitatibus & clientelis plurimis abundet, desolata tamen est, prout ostendit Græcum μεμονωμένη, quod Comico alicubi dicitur, *sola*, à Tacito & Interprete nostro, *desolata.* Quam hisce omnibus Iudith nostra circumfluebat, & tamen quia viduam se & desolatam intelliget, in Deo solatium, spemq; omnem suam collocabat, in precibus noctes atque dies parmanebat. Tractat istum locum pulchrè S. Augustinus epist. 121. cap. 1. & 2. sed pressius cap. 16. vnde hæc. *Concerta in oratione vincere hoc sæculum, ora in spe, ora fideliter & amanter, ora instanter atque patienter, ora sicut vidua Christi. Quamuis enim ad omnia membra eius, hoc est, ad omnes qui in eum credunt, & eius corpori sociantur, sicut docuit, orare pertineat, specialiter tamen diligentior cura orationum in scripturis eius viduis inuenitur iniuncta. Nam duæ fuerunt Annæ honorabiliter nominatæ. vna cõiugata, quæ sanctum Samuelẽ peperit; alia vidua, quæ sanctum sanctorum, cum adhuc infans esset, agnouit. Orauit & coniugata in dolore animi & afflictione cordis, quia filios non habebat: tunc ipsum Samuelem impetrauit, & acceptum Deo reddidit, quia cũ posceret vouit. Sed oratio eius, quomodo ad orationem illã Dominicam pertineat, non facilè repperitur, nisi quia in eo, quod ibi positum est; Libera nos à malo: nõ paruum malũ, videbatur, & nuptã esse, & fructu carere nuptiarũ, cum sola excuset nuptias procreandorũ causa filiorũ. De illa vero Anna vidua vide quid scriptũ sit; Quia non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Nec aliunde Apostolus, quod & supra cõmemoraui: Quæ aũt vere vidua est, inquit, & desolata, sperabit in Domino, & persistet in orationibus nocte ac die. Et Dominus cum semper ad orandũ, & non deficiendũ nos hortaretur, viduã cõmemorauit, q̃ licet iniquũ & impiũ iudicẽ. ac Dei ac hominum contemptorem ad audiendã causam suã assiduè interpellando conuertit. Quam ergo præ cæteris viduæ debent vacare orationibus, satis hinc intelligi potest, quod omnibus ad suscipiendũ orandi studiũ de viduis propositũ est exhortationis exemplum. Quid aũt in hoc operis genere in viduis electũ est, nisi destitutio & desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc sæculo destitutã atq; desolatam, quãdiu peregrinatur à Domino, profecto quandam viduitatem suam Deo defensori assidua & impensissima precatione commendat. Ora ergo vt vidua* Christi, *nondum habens eius conspectum; cuius precaris auxilium. Et licet sis ditissima, sicut pauper ora. Nondum enim veras futuri sæculi diuitias habes, vbi nulla damna formides. Licet habeas filios & nepotes, numerosamq; familiam; quod & supra dictũ est; sicut desolata ora. Incerta sunt enim omnia tẽporalia etiam vsq; in finem vitæ huius in nostram consolationẽ mansura. Tu aũt, si ea quæ sursum sunt; quæris & sapis, æterna & certa desideras, q̃ quamdiu nondum habes, etiam saluis omnibus atque obsequẽtibus tuis, tamquam desolatam deputare te debes.*

Sextò

Sextò discunt & hinc religiosæ matronę, pięque viduæ puellis benè instituendis, & ad pietatem, modestiam, operaque illi ætati & sexui congruentia conformandis operam libenter dare. Si liberos habent aut nurus; hanc inprimis curam iis debent, vti ostendit loco citato S. Paulus ver. 4. & 10. D. Hieronymus ad Saluinam, vbi & nobile illud effatum scripsit; *Non est parui apud* DEVM *meriti bene filios educare.* Si non habent; totas bonę aliorum institutioni sese si dederint, operę facient preciũ maximum. *Hoc quoque*, ait S. Ambrosius libro de viduis, *& ad subsidium & ad gratiam proficit viduarum, vt ita instituant nurus suas* (honestásue puellas alias) *quo possint in his matura habere subsidium senectutis, & quasi* STIPENDIVM MAGISTERII. *mercedem quoque suæ capere disciplinæ. Bona vidua egere non nouit, & si fessa fuerit ætatis, & supremæ paupertatis, eruditionis tamen suæ solet habere mercedem. Et si proximi defuerint, inuenit tamen extraneos, qui matrem colant, reuereantur parentem.* Quæ sic puellarum magistra efficitur, plus omnibus mittit (Lucæ 21.) in sacrum Domini gazophylacium, dum fidem eas Catholicam docet, ab hæresibus custodit, pudoré, pudicitiam, omnemque iis honestaté instillat. Vix in gynæceis suis quidquam hodie vtilius facere possint principes nobilesque fœminę, vix in vrbibus & vicis aliæ quæcumque graues lectæque matronæ, vti à contrario colligere est, dum per nendi, suendi, elegantiusque quidpiam elaborandi, & acu pingendi, aut verò etiam legẽdi & scribendi speciem, quam plurimas vti etiam lib. 3 de vita Ignatij cap. 24. notat Ribadeneira; hæresi deprauatas vidimus. ita vt muliebribus doctrinis, artificiis, virtutibusq; præstantes fœminæ meritissimò possint suo in sexu, Ciceronis 2. de diuinatione, illud vsurpare. *Quod munus Reipublicæ afferre maius meliusue possumus, quam si docemus, atque erudimus iuuentutem?*

Septimò discunt à Iudith puellis puellæ, huiuscemodi matronarum vsu, magisterio & disciplina gaudere, cum quibus contra omnium lasciuorum oculos & lenocinia clausæ custodiri, à quibus, quæ vera fœminarum adiumenta & ornamenta sunt; doceri, ab omni puellari leuitate, impudicitia, & procacitate arceri & reuocari possunt. Omnibus verò virginibus suadet D. Ambrosius lib. 2. de virginibus, magistram sibi morum proponant beatissimam Virginem. *Sit*, ait, *vobis tamquàm in imagine descripta virginitas, vitaq; Mariæ, de qua velut in speculo refulget species castitatis, & forma virtutis. Hinc sumatis licet exempla viuendi. vbi tamquam in exemplari magisteria expressa probitatis, quid corrigere, quid effugere, quid tenere debeatis, ostendunt. Primus discendi ardor, est nobilitas magistri. Quid nobilius Dei matre? quid splendidius ea, quam splendor elegit? Quid castius ea, quæ corpus, sine corporis contagione generauit?* D. Hieronymus ad Lætam; *Virginem nusquam alibi reperiant* parentes, *nisi in adyto scripturarum, Prophetas & Apostolos de spiritualibus nuptiis sciscitantem. Imitetur* MARIAM, *quam Gabriel in cubiculo solam reperit.* Plura inibi posteà. Et ca. 19. de bono viduitatis D. Augustinus puellas monet, vt sanctas anus consulant, *quomodo contra bella tentatoris pugnandum sit.*

Postremò discere hinc etiam habent, quæ coniugio astrictæ viuunt, hæc tanta tot & tam illustriũ virtutum, quas partim iam attigi, partim deinceps attingam; rudimenta, non nunc, dum vidua extitit; omnium primò didicisse Iudith, sed & olim puella cum esset, à bonis hausisse parentibus, & in coniugio, dum in viuis fuit maritus, exercuisse, omniumque magna & solida fundamenta iecisse.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quæ Iudith, quoad corporis cultum, religio?

QVis in coniugio, cùm viueret maritus, Iudith cultus fuerit, indicat caput 10. ver. 3. & maximè textus Græcus. Duplex verò quo assiduè vidua vtebatur; cultus hoc in libro describitur. *Vnus*, qui cum sui ordinis viduis ei communis erat, & vocatur infrà cap. 10. vers. 2. τὰ ἱμάτια χηρεύσεως *vestimenta viduitatis.* cuiusmodi & in Thamar traduntur Genes. 38. ver. 14. & 19. Erant id genus vestes plena pudoris, modestiæ, grauitatis, vt indicat & D. Hieronymus, & ratio. Ille ad Saluinam viduã; *Tu*, ait, *in mariti tumulo sepelisti omnes pariter voluptates. litam purpurisso & cerussa faciem, super feretrum eius lachrymis diluisti. pullam tunicam, nigrosq; calceolos candida vestis, & aurati socci depositione sumpsisti.* Ratio vero est; quod faciei nitor, vestiumque ornatus ideo vel suscipitur, vel toleratur, vt coniugi coniunx placeat. *Qui*, ait Apostolus 1. Corinth. 7. ver. 33. *cum vxore est, solicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est.* & ver. 34. *Quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Vidua verò virum non habet. Quorsum ergo sese operosius, elegantiusq; fingat, colat & comat? *Vidua*, inquit ad Furiam S. Hieronymus, *quæ marito placere desiniit, & iuxta Apostolum verè vidua est; nihil habet necessarium, nisi perseuerantiam. Vbi*, ait libro de cultu fœminarum ca. 8. & 9. Tertullianus, DEVS, *ibi pudicitia, ibi grauitas adiutrix & socia eius. Quo ergo pacto pudicitiam, sine instrumento eius, id est; sine grauitate tractabimus? Quomodo autem grauitatem administrandæ pudicitiæ adhibebimus, nisi & in facie, & in cultu & in totius hominis contemplatione, seueritas circumferatur? Quamobrem erga vestitũ quoque, & reliqua compositionis vestra impedimenta, proinde vobis curanda est amputatio, & decussio redundantioris nitoris. Nam quid prodest, faciem quidem frugi, & expeditam, & simplicitate condignam diuinæ disciplinæ exhibere, cætera verò corporis laciniosis pomparum, & deliciarum ineptiis occupare?* Eodem libro

extremo,

extremo, Christianas fœminas insigniter admonet, aitque; *Prodite vos iam medicamentis & ornamētis exstructæ Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia & spiritu taciturnitate, inserentes in aures sermonem Dei, annectentes ceruicibus iugum* CHRISTI. *Caput maritu subiicite, & satis ornatæ eritis. Manus lanis occupate. pedes domi figite, & plus quam in auro placebūt. Vestite eos serico probitatis, byssino sanctitatis purpura pudicitiæ. Taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorē.* Diuus verò Augustinus libro de bono viduitatis, cap. 19. *Aurem*, inquit, *inclinemus Apostolo. Quæ innupta est, inquit, sollicita est ea, quæ sunt Domini, vt sit sancta corpore & spiritu: quæ autem nupta est, sollicita est ea, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Non ait sollicita est ea, quæ sunt mundi, vt sancta non sit: sed certè minor est ea coniugalis sanctitas, ex ea parte curarum, qua mundana cogitatur voluptas. Quicquid itaque intentionis animi etiam his rebus impēderetur, quibus placendum esset viro, colligere quodammodo, & redigere debet innupta Christiana in eam intentionem, qua placendum est Domino: & videas cui placeat, quæ Domino placet: & vtiq; tanto est beatior, quanto plus placet ei: quanto aūt magis cogitat ea, quæ sunt mūdi, tanto minus placet: placete itaq; tota intentione specioso forma præ filiis hominū: eius enim gratia illi placetis, quæ diffusa est in labiis eius. Placete illi ea quoq; parte cogitationis, q̄ occuparetur mundo. vt placeret viro. Placete illi, qui displicuit mundo, vt placentes ei liberarentur ex mūdo. Hunc enim speciosū forma præ filiis hominū, viderunt homines in cruce passionis, & non habuit speciē neq; decorem, sed facies eius abiecta, & deformis positio eius. Ex hac tamen deformitate redēptoris nostri, manauit pretium decoris vestri, sed decoris interioris. Omnis enim pulchritudo filiæ regis intrinsecus. Hac illi pulchritudine placete: Hanc pulchritudinē studiosa cura, & sollicita cogitatione cōponite. Non amat ille fallaciarū fucos, veris veritas delectatur. Ego sum, inqt, via, veritas, & vita. Currite ad illum. per illū, placete illi ex illo, viuite cū illo, in illo, de illo. Affectibus veris, & sanctissima castitate, à viro tali amate amari.* D. Fulgentius epist. 2. cap. 11. *Cur*, ait, *vidua Christiana gerat animū vinculo cuiusq̄ mundanæ cogitationis innexū: quæ mortuo viro mundum debet æstimare commortuum? Caussa igitur mūdanæ cogitationis desistente, debet ipsa quoq; cogitatio mundana cessare. Et sicut antea corporaliter ornabaris viro, qui delectaretur specie corporis; ita nunc spiritaliter ornāda es* CHRISTO, *qui solam in te quærit pulchritudinem mentis.* Et cap. 12. *Habitus tuus talis sit, qui non ad lasciuiam excitet, sed ad continentiam prouocet: qui nō illiciat ad libidinem, sed comprimat ad timorem: qui non accendat carnis concupiscentiam, sed extinguat: qui non illiciat ad concubitum, sed excitet ad profectum: ex quo cordis compunctio, non carnis libido nascatur, vnde filio Dei placeas, vnde te vere castam obtutui sponsi cœlestis ostendas.* Denique S. Hieronymus ad Furiam; *Amorem monilium atque gemmarum sericarumq; vestium transfer ad amorem scripturarum.*

Cultus porro viduæ nostræ *alter* ipsi iam magis proprius erat, magisq; ad religionē & continentiā spectabat. Habebat *super lumbos suos cilicium*. vt sc. quo sese coram Deo magis demittit & affligit, eo ipsi magis placeat, maioremq; ab eo & nunc gratiam & olim gloriam consequatur. Deinde vt ista vestis asperitate carnis mollitiem perpungat, lasciuiā refrēnet, ignes opprimat. Ideoq; non cilicium & saccū quoquo modo habebat, sed super lūbos suos. vt carni ꝓximè adhęreret, eā fodicaret, doloreq; afficeret. At dicet aliquis, *super vmbilicum* habere illud potius debuisset. *Quia*, inqt S. Gregorius homilia 13. *viris luxuria in lūbis sit, fœminis in vmbilico testatur Dominus, qui de diabolo ad beatū Iob loquitur, dicens: Virtus eius in lūbis eius; & fortitudo illius in vmbilico ventris. A principali igitur sexu, lūborum nomine, luxuria designatur, cum Dominus dicit: Sint lumbi vestri præcincti. Lumbos enim præcingimus, cū carnis luxuriam per continentiā coarctamus.* Verū enimuero ēt fœminis in fœminibus & lumbis libido est, & viris in vmbilico. quia honestis nominibus, significatur, quæ inferiores corporis partes occupat libido. & qui ab hac lūbos coercet, ei ab vmbilico periculi nihil est. Vidua igitur nostra, duro asperoque cilicio lumbos lācinat, & sanè ita, vt vmbilico ēt non parcat. Totā enim castissimam eius carnē circumplectebatur ciliciū. Vnde & in Græco ἐπέθηκεν ἐπὶ τὴν ὀσφὺν αὐτῆς σάκκον. ꝙ alicui fortè vertendū videretur per singularē, *imposuit super lūbum suum saccū*, Quia ē cilicina materia sacci fiebant Apocalyps. 6. versu. 12. ideo, quod Hebraicè & Græcè *saccus* dicitur, sæpè à nostro *ciliciū* vertitur. At sciēdum in Latina lingua, ꝙ propriè τῆς ὀσφύος vim exprimat, vocabulū nullū esse: sed modo *lūbos*, modo *ilia*, ꝓ ea voce poni, cū tamen eā totam dorsi partē, qua cingimur, significet, estq; totius spinę partiū crassissimis maximisq; vertebris compacta, quæ quinq; numero sunt, eæq; inter dorsum & os sacrum mediæ, aut certè, Hesychio auctore, partem corporis illā indicet, quę prope latera inanis est. Ideo & lūbos & vmbilicum & ilia corpusq; totum cilicio sanctissima vidua hæc, vt sub Dei rectæque rationis ditionem, suam ipsa carnem totam subiungeret; diuexabat. Quemadmodū enim vestium mollitudo, luxuriæ læna quædam est, ipsumque & corpus & animum, vt cuiusdam verbū habet; *malacissat*: ita ē cōtrario, earumdem duritas, castimoniæ custos est, ipsiq; & corpori & animo robur cœleste conciliat. *Quid existis*, aiebat Dominus Matth. 11. ver. 18. *videre? hominē mollibus vestitū? Ecce qui mollibus vestiūtur, in domibus Regum sunt.* Regum inq̄ terrenorum, & principū huius mundi. At quibus *melius est habitare in domo Domini, quam in tabernaculis peccatorum*, quique, cum sancta Iudith, in secreto domus suæ cubiculo, in piæ modestæque vitæ tabernaculo clausi commorantur, quid iis cum mollibus? *Vestium pōpæ*, ait Tertullianus libro indicato, cap. 9. *de proximo curant luxuriæ negocium, & obstrepunt pudicitiæ disciplinis*, Hinc magnus ille DEI cultor, & virginitatis exēplar Elias, *vir erat pilosus, & zona pellicea accinctus renibus* 4. Reg. 1. v. 8. Noui testamēti Elias, S. Iohānes Baptista *habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos*, Matt. 3. v. 4. Sancti, quibus dignus

dignus non erat mundus, *circuierunt in melotis, in pellibus caprinis*, Hebrææ 11. ver. 37. *Hic*, ait in Zachariæ 13. D. Hieronymus, *erat habitus Prophetarum, vt quando populum ad pœnitentiam prouocabant, (à quo munere quam infrequens iis vocatio?) induerentur cilicio.* Et de veteribus Anachoretis & Cœnobitis, vt nihil iam dicatur, quot Episcopi sanctissimi eadem amicti veste fuerunt? Quot viri nobiles, principes, & Reges, quos inter, tamquam lilium, est S. Ludouicus Francorum Rex? Quot coniuges, viduæ, virgines? Lege, si quidem scire aues; Sanctarum historias. Cæciliæ, Melanæ, Euphrosynæ, Pelagiæ, Hedvvigis, Regumque filiarum Edithæ, Margarethæ & Elizabethæ. Quocirca S. Fulgentius epistola 2. cap. 12. *Ille*, inquit, *sponsus carnem tuam maceratam vult videre, non nitidam. Anima connubio vtitur, nec carnis, sed animæ pulchritudine delectatur. Quocirca castigatione corporis acquire pulchritudinem cordis. Vilibus caro tegatur operimentis, & pretiosis anima vestibus induatur. Ne quæras vt placeas oculis hominum, sed vt Christi non offendas aspectum. Ille in te quod diligit videat, quod dedit inueniat, quo delectatur agnoscat. Concupiuit enim rex speciem tuam, sed omnis gloria filiæ regis intrinsecus.* Cum à Lucinio Betico, locuplete quidem homine, sed admodum pio, munera quædã accepisset S. Hieronymus, quænam ipse remisit? *Ego*, ait, *insignia paupertatis, & quotidianæ symbolia pœnitentiæ, tibi & sorori tuæ misi quatuor ciliciola, apta proposito, & vsibus vestris.*

QVAESTIVNCVLA VI.

Quænam, quoad cibum, eiusdem religio?

IEIVNABAT, ait textus vers. *6. omnibus diebus vitæ suæ.* Non corpori dura tãtum & molesta extrinsecus admouet Iudith, sed ei etiam intrinsecus aufert, primò quidem quæ iucunda, dulcia & delicata: deinde vero & vsitata, quotidiana, pæneque necessaria, idque non alicuius iussu, neque consuetudine vel paupertate, aliqua, sed spõte, ob eosdem, qui superiore quæstione in vestibus notati fines. In epistolæ supra citatæ c. 15. S. Fulgentius; *Ne quis*, ait, *illam sanctam viduam non deuotione cordis, sed necessitate paupertatis ieiunasse putet, audi quid de ea in subsequentibus dicitur. Ecce vidua præclara natalibus, facultatibus diues, ætate iuuenis, specie mirabilis, diuitias contempsit, delicias respuit, carnis incentiua calcauit.* Nam quæ quotidianis assiduè ieiuniis vacabat, quomodo vllas ciborum delicias, vini vel abundantiam vel nobilitatem adhibeat? Imò verò totos ieiuna dies exigebat prandicula & prandia nulla sumebat, famelico latrantique stomacho, non nisi Occidente Sole, ne ipsum media corpus planè occideret; necessarium cibum præbebat, eumque modicum, vilem, prorsusque necessarium. Austera enim Iudæorum ieiunia fuisse, refert Iudæus Philo in Vita Moysis, quę *ante vesperum* non soluerentur, vti supra cap. 6. ver. 19. innuitur, imo ne *ante stellæ* quidem *ortum*, vt apertè ait S. Hieronymus lib. 2. contra Iouinianum. *Vidua*, inquit Apostolus 1. Timoth. 5. ver. 6. *quæ in deliciis est, viuens mortua est.* Pythagoreorum mos traditur, si à philosopha sectæ illius vita desciuisset quispiã, solitos cæteros huic, etsi viuo adhuc; funus ducere, cenotaphium excitare, tanquam mortuum lugere. Hoc idem in viduis, quæ luxu deliciisque lasciuiunt, faciendum sentit Apostolus. eas iam cõclamat, & in sepulchro veluti conditas, infraq; mortuos omnes, amandatas deplorat. Vnde contra intelligitur, eas vera vita perfrui viduas, quæ omnem à se luxum, deliciasque remouent. *Non velis*, ait idem S. Fulgentius epist. 2. cap. 13. *talibus nunc mensam tuã replere deliciis, qualibus eam replebas, quãdo carnali connubio seruiebas. Audi Magistrum Gentium, quid de vidua dicat: Quæ in deliciis est, viuens mortua est. Comedant*, ait ad Saluinam S. Hieronymus, *carnes, quæ carni seruiunt, quarum feruor despumat in coitum, quæ maritis alligatæ, generationi ac liberis dant operam. Quarum vteri portant fœtus, earum & intestina carnibus impleantur. Tu vero quæ in tumulo mariti sepelisti omnes pariter voluptates, quæ litam purpurisso & cerussa faciem, super feretum eius lachrymis diluisti, quæ pullam tunicam, nigrosq; calceolos, candidæ vestis & aurati socci depositione sumpsisti, nihil habes necesse aliud, nisi perseuerare in ieiunio. Pallor & sordes gemmæ tuæ sint, plumarum mollicies iuuenilia membra non foueat. Balnearum calor nouum adolescentulæ sanguinem non incendat. Audi quid ex persona viduæ continentis. Ethnicus Poeta decantet: Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores Abstulit: ille habeat secum, seruetq; sepulchro. Si tanti vilissimum vitrum, quãti pretiosissimum margaritum? Si communi lege naturæ damnat omnes gentilis vidua voluptates, quid expectandũ est à vidua Christiana, quæ pudicitiam suam non solum ei debet, qui defunctus est, sed & ei cum quo regnatura est?* Et ad Furiam; *Vidua quæ in deliciis est, (non est meum, sed Apostoli) viuens mortua est. Quid sibi vult hoc quod ait: viuens mortua est? Viuere quidem videtur ignorantibus, & non esse peccato mortua: sed Christo, quẽ secreta nõ fallunt, mortua est. Anima q̃ peccauerit, ipsa morietur. Quorundã hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem & subsequũtur. Similiter & facta bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt. Quod dicit istiusmodi est. Quidam tam libere & palam peccant vt postquã eos videris, statim intelligas peccatores. Alios autem, qui callidè occultant vitia sua, ex sequenti conuersatione cognoscimus. Similiter & bona apud aliquos in propatulo sunt, in aliis longo vsu discimus. Quid ergo necesse est nos iactare pudicitiam, quæ sine comitibus & appendiciis suis continentiæ & parcitate, fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum, & animæ subiicit imperio: ne quod aliis præcipit, ipse non seruet: & adolescen-*

adolescentula feruente cibis corpore, de castitate secura est? Neq; *vero hac dicens condemno cibos, quos Deus creauit ad vtendum cum gratiarum actione, sed iuuenibus & puellis incentiua aufero voluptatum. Non Ætnai ignes, non Vulcania tellus, non Veseuus & Olympus tantis ardoribus astuant, vt iuueniles medulla vino plena, & dapibus inflammata.* quæ postrema nimium quam vera verba, aliam ob causam, in Tobia etiam citata cap.8. fol.139.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quibus temporibus cilicium gestabat, & ieiunabat Iudith, vel non? & primo de Sabbatis.

GRÆCVS, isto capite, textus tantum significat assiduè cilicium gestasse, prout assiduè suo in tabernaculo manebat, viduitatisq; suæ vestes induebat. Id autem quotidianũ erat. Latinus verò, eodem quidem sensu, sed paulò planius indicat iisdem omnino temporibus, quibus ieiunare solebat, cilicina quoque interula indui solitam. Ait enim, *habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat.* Si ergo *ieiunij tempus* habeamus, habebimus & cilicij. Explicat vero illud contextus *dupliciter.* Nam *primo* vniuersè, *ieiunabat*, ait, *omnibus diebus vita sua. Deinde*, speciatim, per quãdam veluti exceptionem, aut explicationem potius, adiungit *prater Sabbata, & neomenias, & festa domus Israel.* Prius illud, intelligendum de diebus omnibus vitæ non *totius*, sed eius, quam in viduitate agebat. De hac enim iam agitur & expresse à Græco notatur, ἐνήστευε πάσας τὰς ἡμέρας χηρεύσεως αὐτῆς. *Ieiunabat omnibus diebus viduitatis sua.* Hoc verò viduitatis tempus, vel statum potius & ordinem, vocat libro de virginibus velandis cap.9. Tertullianus *viduatum. Planè, ait, scio alicubi virginem in viduatu ab annis nondum viginti collocatam.* Explicatio vero temporis, quo ieiunium intermittebat in Latino *triplices dies* proponit, quorum primus ad hebdomadas singulas pertinet. alter ad mẽses singulos. tertius ad certa quædam anni totius tempora. *Primus* est *Sabbatha.* Omnes interdũ hebdomadæ dies, *Sabbata* vocantur, totaque hebdomada *Sabbatum*, vt Lucæ 18. ver. 12. aliquando pro eo die est, qui propriè sabbatum vocabatur. de quo sic ad Hedibiam quæst.4. D. Hieronymus; *Omnis hebdomada in Sabbatum, & in primam, & secũdam, & tertiam, & quartam, & quintam & sextam Sabbati diuiditur. quam Ethnici idolorum & elementorum nominibus appellant.* Quia verò hic Iudæis dies gaudij erat, ob mundi creationẽ perfectam, vt indicat in Isaiæ 15. D. Hieronymus, & epist.86. D. Augustinus, ideo nullum tunc ieiunium suscipiebatur. imo tradit Rabbi Moyses Ægyptius lib.3. de temp. c. de sabbato, & c. de ieiunio, vetitum illis fuisse sabbato ieiunare, neque quantãuis graui calamitate ieiunium indicere, nisi si fortè ab hostibus vrbs obsideretur. & qui faxisset secus, eum ea plecti solitum pœna refert, vt esuriales postero iterum die ferias seruare cogeretur. & si *Purim* ieiunium, de quo in Esther dicetur, in sabbatum fortè incidisset, id anticipandum & in feriam quintam adducendum. At vero Sabbatis etiam ieiunasse Iudæos probari videtur ex eo quod lib.4. epig. ad Bassam Martialis *ieiunia sabbatariorum* appellat. Quia tamen verè dici potest, sabbatarios, non eos qui sabbato ieiunant, sed Iudæos omnes, qui sabbata omnia feriabãtur, vocari, probatur exinde potius *primò* quidem, quod pallorem ex inedia quasi ortum sabbatis tribuat Persius satyra 5. *Recutitaq; sabbata palles. Deinde*, quod Strabo lib.16. notat, sabbato dum ieiunij ocijq; Iudaici diem obseruasset Pompeius, Hierosolymam cum cepisse. *Tertiò* quod Iustinus lib.36. ait, Iudæorũ sabbata ieiunio esse à Moyse in omne æuum dicata. *Quartò*, quòd sabbati ieiuniũ pænè prouerbio apud Gentiles iactatum fuerit. Est enim apud Suetonium in Octau. cap.76. Augusti ad Tiberiũ epistola in qua cum scripsisset, *Dum lectica ex regia domo redeo, panis vnciam cum paucis acinis vua duracina comedi*, subiungit, *Ne Iudaus quidem, mi Tiberi, tam libenter sabbati ieiunium seruat, quam ego hodie seruaui. qui in balneo demũ post horam primam noctis duas buccea manducaui, priusquam vngi inciperẽ. Postremò*, quod Iosephus Straboni, quem etiam laudat, omnino astipulatur cap.8. lib.14. mẽse tertio, τῇς νησείας ἡμέρᾳ *die ieiunij* Hierosolymam à Pompeio esse occupatam, & sabbati nomen ꝓpriè accipit. Dicit enim ibidem, ab omni opere Iudæos vacare, κατ᾽ ἐκείνας τὰς ἡμέρας, ἃς δὴ σάββατα καλοῦμεν, *illis diebus, quos sabbata vocamus.* iterumq; πάτριον ἡμῖν ἀργεῖν τὰς ἑβδομάδας ἡμέρας. *Patrij moris ac instituti nobis est septimos dies feriari.* Quomodo igitur sabbatis non ieiunat Iudith? Quomodo id vsq; adeo vetitum ait Rabbinus ille Moyses? Crediderim ego, *primò*, etiamsi die sabbati ieiunare prohibitũ non fuisset, rectè tamen potuisse Iudith cœpta interrũpere ieiunia. quia magnũ erat sex totos ieiuniũ dies continuasse. & ꝙ videtur maius & melius, potest maiore cũ fructu & pietate interdũ omitti. verbi causa, vt sit quis deinceps ad cursũ reliquum vegetior: vt suis viribus agat conuenienter: vt aliis, quos optima quæque docere vult, se aliquantulum, absq; delicto vllo, accõmodet, ne seueritate nimia, quę nulla vnquã remissione condiatur, absterreantur. *Pluuia*, inquit ad Furiam D. Hieronymus, *illa optima est, qua sensim descendit in terram.* Et Apostolus omnibus omnia factum se dicebat. Varię variis sanctis rationes agendi sunt, & bonæ omnes, vnum in scopum tendentes, gradu licet, modoque aliquantulum dispari. *Deinde* potuit, cum vrbs obsideretur, ieiunium sabbato indici, vt ait Iudæus ille Magister Ægyptius. Quid ergo absurdi, si & sabbato & ieiunij die capta ęsset Hierosolyma? *Tertiò*, cum ieiunio sese

nio ſeſe Iudæi cruciabāt, omne fere illud tempus, precando in templo vel ſynagoga morando, fereque ab operibus aliis ceſſando tranſigebant. idque ieiunij quædā apud eos ſanctificatio erat, prout & ſabbati. *Quartò*, Gentiles ſcriptores partim per minorem Iudaicarum rerum ſcientiam, partim vero per malitiam & irriſionem, omnia ipſorum ocia, & conuentus, Sabbata vocabant, ipſoſque ſabbatarios. Quamquam, Auguſtum ipſum propriè, quid ſabbatum eſſet, ignoraſſe quis credat, qui priuilegium Iudæis fecerat, ne ſabbatis ad vadimonia cogerentur, prout in ipſius edicto legere eſt apud Ioſephum lib.16.cap.10. qui eorum ſynagogam ibidem σαββατεῖον appellat, quod, vt ſupra dictum eſt, & expreſsè monet, loco iamiam citando, Philo; ſabbatis maximè Iudæi conuenirent. qui etiam noluit eoſdem Iudæos publicarum diſtributionum, quæ in ſabbatum fortè incidiſſent, fructu carere, ſed poſtridie ipſis à diribitoribus dari præcepit, vt apud Philonem eſt libro de legatione ad Caium. *Quintò*, ad ſabbaticorum ieiuniorum ſuſpicionem Gentilibus excitandam, magna dabatur ab Doſitheana hæreſi occaſio. Qui enim Iudæi hanc ſequebantur, adeo ſuperſtitiosè ſabbatum colebant, vt eodem loco & ſitu, impranſi & incœnati, totum eum diem permanerēt, legiſque libros legerent, quemadmodum narrant S. Epiphanius lib.1.c.13. Origenes lib.4. de principiis, Syneſius ad Euoptium de ſua nauigatione. *Poſtremò*, veriſimilius, communiter nullum eo die ieiunium indictum fuiſſe. partim propter ante dicta, partim, quia nulla lex aut conſuetudo quæ ieiunium tunc imponat, inuenitur, & quia ſcribit Ioſephus in Vita ſua, cum eſſent in ſynagoga ſabbato Iudæi, & populum Ionathas aliique libenter diutius retinueſſent, auſos tamen nō fuiſſe, quia diei hora ſexta iam aderat καθ' ἣν, ait, τοῖς σάββασιν ἀριστοποιεῖσθαι νόμιμον ἐστὶν ἡμῖν. *qua hora nobis legitimum eſt ſabbatis prandere.* ideoque non ieiunare, cum, vt ſuprà dixi, ad veſperam & ſtellarum aſpectum, Iudaica proferri ieiunia ſolerent. Demum idipſum ſatis innuunt, qui ſabbatis tradunt, ocio epuliſque Iudæos vacare ſolitos, D. Hieronymus in Iſaiæ 15. Socrates Eccleſiaſticæ Hiſt. lib.7.ca.13. Ideoq; ſe ſancta Iudith non huic intemperanti laſciuæque abuſioni, ſed bono alioquin & honeſto Eccleſiæ illius temporis mori accommodauit. quemadmodū docet S. Ambroſius libro de viduis, quem infrà licebit commodius audire.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

De temporibus aliis, quæ in Latino & Græco textu.

FESTVM erat menſium omnium principium, quod *roſch chodaſchim* dicitur Num. 28. ver.11. interdum ſimpliciter *chodeſch*, vt Oſeæ 2.v.11. à 70. Interpretibus νεομηνία, à noſtro *Kalenda*. Quia enim à lunæ nouæ principio inchoabantur Iudæorum menſes, ſicuti & olim apud Græcos ἀπὸ τῆς μήνης ὁ μήν, *a luna menſis*, apud veteres etiam Germanos à Mon eſt der Monat: ideo neomenia, ſiue nouilunium vocatur primus menſis cuiuſque dies. Præter ſabbata porro & neomenias iſtas, erant alia *feſta domus Iſraël*, quæ ſcilicet celebrare ſolebant Iſraëlitæ. Ea, iſtis Iudith temporibus, erant in Lege præcepta, *Paſcha*, Exodi 12. Leuit.23. Deuteron.16. *Azyma*, Leuit.23. *ſeptima azymorum*. ibid. *Pentecoſte*, ibid. quæ & *Hetſereth*, vel vt effert lib.3. Antiquit. cap.10. Ioſephus ἀσαρθὰ vocatur, *Tubarū clangor* ibid. *Expiationis dies*, ſiue *kippurim* ibid. *Scenopegia. & eius octaua*, quæ etiam *Hetſereth*, vel *feſtus dies cætus atque collecta*. His ergo neomeniis & feſtis, ieiunium Iudith ſoluebat, communique aliorū more prandebat. Semper enim more fuit illud receptum, quod poſtea expreſſit Nehemias cap.8. ver.9. *Dies ſanctificatus eſt Domino Deo noſtro. Nolite lugere, & nolite flere*, Sed præter enumerata iſta in Latino textu terna tempora, quibus modica ieiunij à Iudith relaxatio fiebat: adiunguntur à textu Græco terna inſuper alia, τὰ προσάββατα, αἱ προνουμηνίαι, καὶ χαρμοσύναι οἴκου Ἰσραήλ. *pridiani ſabbatorum dies, pridiani kalendarum, & gaudia* ſeu *hilaritates domus Iſraël.*

QVAESTIVNCVLA IX.

Quid proſabbata ſint, & num apud Iudæos eſurialia & feſta fuerint?

PROSABBATVM eſt, quod nobis *feria ſexta*, Gentilibus *dies Veneris*, Iudæis *ſextus ſabbati*, vel *paraſceue*. Nam & hac voce Græca eos vſos, teſtis D. Auguſtinus in Ioannem tract.117. Et de hoc die, *quatuor* hic perſtringenda. *Primum, fueritne apud Iudæos ieiunio conſecratus?* Opinantur aliqui, vna hac D. Auguſtini notatiuncula tract.76. in Iohannem commoti. *Paraſceuen, cœnam puram Iudæi, Latine vſitatius apud nos vocant.* Cœna vero pura videtur, ſeuerum illud ieiunandi genus, quo ex aridis tantum cibis guſtare licuit, & à Tertulliano aduerſus Pſychicos cap.1. & 9. *Xerophagia* nuncupatur. Sed ſi commune publicumque feria ſexta Iudæis ieiuniū fuiſſet, quomodo id Iudith violaſſet? Quæ virtus, quæ laus fuiſſet, in vetitū niti, negata cupere, conceſſis edendi tēporibus non edere, nō conceſſis

cessis edere? Neque illa Diui Augustini notatiuncula quidquam euincit? Cum enim variè apud veteres purarum cœnarum nomen accipi possit, vt ex Festo, verbo penē, Apuleio sub finē Asclep. Tertulliano aduersus Marc lib.5.cap.4. Irenæo lib.5.cap.23. intelligitur, ea tamen Iudæis parasceue sola, *cœna pura* erat, quæ azymis seu puris & infermētatis panibus, de quibus 1. Corinth.5. vtebatur. quemadmodum Tomo 1. Annalium disseruit accuratè Reuerendissimus Baronius.

Alterum est; *fueritne prosabbatū festus dies?* Posset enim hoc alicui videri, quia causa nulla, cur alioquin eo die prandium cœnamque Iudith sumere voluerit; compararet. Hodie sanè Turcis, qui hæreticorum & apostatarum more, alios quam Ecclesia Catholica præscribat; sibiipsis ritus finxerunt; est is dies, quemadmodū nobis Dominicus. & ab iis, vt scribit Pandectæ cap.11. Leunclauius, dicitur; *Dsiuma, duabus syllabis, vel dsiuma iuni. quod significat diem Ecclesiæ siue templi. Nam Veneris diem feriantur.* monetq; à quibusdā scribi *Zuma & zuna*, & addi posse *iommaiom*, si, prout meæ, à Turcicè loquentibus, aures capere potuerunt; scribendum esset. Non fuisse Iudæis festum, claret, quia neq; sacrificiorum vlla solennitas, neq; vlla operum abstinentia eo die indicta vsquam legitur. quin eo ipso die Dominum illi crucifixerunt, celeriter discipuli sepelierunt, aromata sanctæ mulieres emerunt. Quid? παρασκευὴ numquid erat? id est, præparatio vt sese ad sequentem sabbati festiuitatem compararent, ciboſq; & alia omnia, quæ agere posteà non licebat; præpararent? Est & hodie apud Iudæos Canon, qui totos tres eius diei quadrantes operosos, reliquum verò cessantem & ociosum esse vult, ita vt sit is dies intercisus. quadam scilicet ex parte non festus, quadam ex particula festus. Ita vero sciscit ille. *Qui in sabbatorum, dierumq; bonorum seu festorum vesperis, ab ipsa mincha, seu sacrificio vespertino & vltra, opus facit, is bonum benedictionis signum in æternum non videbit.*

QVAESTIVNCVLA X.

Sitne prosabbati tantum particula, parasceue? & cur eo non ieiunabat Iudith?

TERTIVM ex iis quæ proposita sunt; est, *fueritne totus prosabbati dies, parasceue, an certa eius tantum pars?* Arbitratur Iosephus Scaliger li. 6. de emendatione temporū impropriè & καταχρηστικῶς, totum diem ita vocari, propriè verò eam tantum partem, quæ ab hora diei nona est, vsque ad desinentem duodecimam. Nihil tamen, quod huic arbitrio suffragetur; video. Vnus tantum in Augusti edicto antea citato, apud Iosephum lib.16. cap. 10. locus ait, Iudæos non esse ad vadimonia cōpellendos, ἐν σάββασιν, ἢ τῇ πρὸ ταύτης παρασκευῇ, ἀπὸ ὥρας ἐνάτης, *sabbatu, vel pridiana parasceue ab hora nona.* Verum si propriè *parasceue* ab hora nona incepisset, neq; totum diē ea propriè vox significaret, opus non fuisset addere, *ab hora nona.* quemadmodū si dixisset *pomeridiano tempore,* opus nihil fuisset subdere, *ab hora diei sexta.* vel si *à vigilia noctis quarta,* quippiam omittēdum præscripsisset, quorsum adderet, *ab hora noctis nona?* Sed quia totus ille dies *parasceue* propria erat, neq; tamen totum iis à vadimoniis immunem facere volebat, sed eam tantum diei partem, quæ ipsis erat religiosior, ideo distinctè adiecit, *ab hora nona.* Et quomodo duarum, triumue horarum spacio, potuissent, omnia secuturorum sabbatorum apparari & coqui edulia, præsertim cum, vt ante dictum est. sabbatis hilarius epulari consuessent, & Canon antea citatus ab vespertinæ oblationis tempore, quod ex Iosepho lib.14.cap.8. *horam nonam* fuisse constat, operis quidpiam operari vetaret. Meridianam vero nobis lucem affert S.Iohannes, dum cap.19.ver.14. inquit; *Erat autem parasceue Paschæ. hora quasi sexta, & dicit Iudæis; Ecce Rex vester.* Nonne nonam anteiuit sexta? & tamen parasceuen iam tū fuisse ait S.Iohannes. Qua vero vel minima ratiūcula impropriè is loqui ostendatur? Ideoq; nimium pro imperio Beza in eum S.Iohannis locū; *Incipiebat,* ait, *παρασκευὴ, ab hora nona, & duodecima desinebat cum occidente sole. Sed nihilominus totus ille dies vulgo parasceue dicebatur.* Quasi cū Pilato in lithostroto ille Iudex sederet, ita nullam iudicij sui rationem affert, & cum vulgo Iohannem loqui pronūciat. Sed & alij Euangelistæ prosabbaticū diem totum παρασκευὴν appellant S. Matth. 27. vers.62. dum diem crastinum ipsi parasceues diei opponit, S.Lucas 23.ver.54. dum nō simpliciter ait, *erat parasceue, & sabbatum illucescebat:* sed ἡμέρα ἦν παρασκευῆς, *dies erat parasceue* S.Marcus 14.ver.42. *Cum iam sero esset factum (quia erat parasceue, quod est Antesabbatum) venit Ioseph ab Arimathea.* In Græco apertius, & quidem vocabulo, de quo hic; posito, ἦν παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον. *Erat parasceue, quod est prosabbatum.* At prosabbatum non est proprie sola feriæ sextæ vespera. Ergo nec parasceue.

Quartum deniq; est, *Cur prosabbatis non ieiunarit Iudith?* Sic enim ad festum sese diem religiosius præparasset. Iam dixi antea; eam cōmuni sese mori, variis de causis, accommodasse. Quia vero prosabbatum, etsi festum totum non erat; festi tamen aliquid iam habebat, ideo ieiunia minus admittebat mos publicus. ita vt à Iudith fieret, quod à bonis hodie piisque viris fit, quando duæ vel tres continuantur festiuitates. vt in Paschate, & Natiuitate.

QVAESTIVNCVLA XI.

Pronumenia quid, & Iudæis num festa? & cur in ea ieiunium relaxarit Iudith?

PRONVMENIA, id est, antenouilunium, dicitur mensium lunarium dies vltimus cum à luna noua incipiat sequens. & quia interdum eius diei pars veteri, pars nouæ lunæ conuenit, ideo, vt in Aristophanis Nubibus disputat cum Patre filius, & alicubi diiudicat cum Solone Plutarchus; vocata est ἕνη καὶ νέα. quasi *vetus & noua*. Rursumque quia æquabilium lunarium mensium dies vltimus, ad tricesimum semper numerum pertinebat, ideo & τριακὰς nuncupatur. De hac vero *duo* quæ inquirantur; huius loci sunt. *Vnum*; *An festa Iudæis semper fuerit istiusmodi pronumenia?* Affirmat lib.3. de emendatione temporum, paulò ante nominatus Scaliger, nec tamen, vt antea Beza, sine ratione. Nam *primò* is dies vocatur *cese* aut *ceseh*, ipsiusq; , tamquam festi mentio fit Psal. 80. ver. 4. Prouerb.7.versu.19. Exodi 17.v.16. *Deinde* Horatius Satyra 9. *curtorum* siue circumcisorum Iudæorum *tricesima sabbata* vocat τὴν τριακάδα. *Tertiò* S.Paulus ad Coloss.2.v.16. cõiungit ἑορτὴν, νεομηνίαν, καὶ σάββατα. In eam tamen sententiam ire nõdum potui. *primò*, quia Hebræorum regula est, quam & hoc loco & postea lib.6. notat Scaliger; cauendum ne duo sabbata, seu duo festi dies continuentur. At si tam nouilunium quam ante nouilunium festa essent, nonne continuarentur? *Deinde* in Leuitici 23. neque in vllis aliis Iudaicorum festorum fastis pronumeniarum mentio vlla est. *Tertio*, quia Scaligerianarum rationum ne vna quidem firma est. *Prima* enim bifariam conuellitur, *generatim* nimirum & *speciatim*. *Generatim* quidem, quia negare licet *cese* aut *ceseh* significare diem illum tricesimum. Hebræi siquidem, vt explicat Rabbi Dauid Camius; aiunt significare *zemàn*, id est, *tẽpus commodum & constitutum*, quod aliàs dicitur *moed*. & cum, pro locorum diuersitate, varium tempus hoc intelligi possit, varie à veteribus Græcis & Latinis vertitur, vti iamiam patebit: à nullo tamẽ vmquam triacas, *intermẽstruum*, aut *Antenouilunium*. Quid, quod nec Scaliger, bonam satis causam, cur ita vocari posset, excogitare potuit? Ait enim vel à *casas*, id est, à numerando duci posse, quod vltra tricesimum nullus numerus mensium admitteretur: vel à *casah*, id est, à tegendo, quod Luna tum tecta esset & silens. Numquam enim numeri alicuius extremum isto nomine vocatur: & non solum Nouilunij pridianus, sed propridianus etiam, eodem nomine affici deberet, vti ex astronomico lunæ curriculo doceri potest. *Speciatim* vero, in Psalmo 80. veterum Interpretum neq; Chaldæorum, neq; Hebræorum, Græcorum aut Latinorum vllus interlunium istud interpretatur. Sed Latinus quidem *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solennitatis vestræ*. Septuaginta; σαλπίσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμῳ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. Chaldæus, *in tegmine solennitatis nostræ*, vt potissimum agatur de festo tabernaculorum: aut certè generatim de omni constituta festiuitate, vt rectè ibi explicat Genebrardus. In Prouerbiorum 7. potest similiter accipi tempus aliquod paulò lõgius præfixum. vt interpretantur Hebræi & 70. Qui vero tempus hoc definiunt, aiunt *plenilunium*, vt noster Interpres, & Aquila qui εἰς ἡμέραν πανσελήνου vertit, alius ἐν ἡμέρᾳ εὐσήμῳ. In Exodi 17. qui assẽtiatur, habet Scaliger neminẽ. Ei textus noster aduersatur, qui Habraicas duas voces *ces iah* exponit, *solium Domini*. aduersantur Hebręorũ Magistri Salomon, Abenezra, Iosephus, alij, qui de Amalecitis delendis prophetiam hic intelligunt. aduersatur denique sentẽtia ipsa, & Hebraicus textus, & temporis ratio. *Sententia* quidem, quia Moysen vult in triacadis, qua Amalecitæ victi erant; memoriam, cippum erexisse, cum hac epigraphe, *Æternum bellum fore, inter populum* DEI *& Amalek*. Sed istud quomodo cum textu cohęret? Erexerat Moyses altare, vocaratque, *Exaltatio mea*. & causa subditur cum particula *quia*. Causa verò cuiusmodi fuerit, si cum Scaligero dicas; *quia cippus seu triumphalis arcus triacadis?* Iam Hebraici textus exemplaria, quæ hodie quidem in Christianorum, Iudæorumque manibus sunt; omnia cum nostrò Interprete duas voces legunt *ces iah, soliũ seu thronum Dei*. ipse vero è duabus vnicam conflari vult *cesiah*. Cæterum ipsa *temporis ratio* quam ei repugnat? *Vltima*, inquit, *mensis secundi, Amaleki copiæ deletæ. Exodi cap.19*. Nusquam hoc in cap.19. asseritur. Sed neque secundum ipsummet Scaligerum asseri potest. Nam quo die pugnam hanc pugnarunt Israëlitæ, pugnatum fuit *ad occasum Solis*, eodem cap.17. vers.12. *Mensis* verò *tertij, primo die venerunt illi in solitudinem Sinai*, cap.19. ver.1. Nox ergo, inter victoriam & iter, vna tantum intercessisset. Quando igitur cippus erectus? Quando epinicia, de quibus Iosephus; celebrata? Quãdo venit Iethro, & suasit, quæ cap.18. instituta? Ego hæc quidem in Exodo tractaui. Sed ne plausibile litterati hominis inuentum temere improbare videar, modicè iam delibanda fuerunt. Horatius porro *sabbata tricesima* vocauit, quæ tricesimo quoque die peraguntur, etiamsi non tricesimi, sed primi mẽsium dies sint. Vnde in Treteriani Horatij margine ascriptum est, *Neomenias* ab eo significari. Ex D. Paulo non magis efficitur, festum, de quo loquitur; esse Neomeniæ pridianum, quam neomeniam sabbatorũ. Tria enim illa tempora coniungit, quæ & noster hoc Iudith cap.8. coniunxit, & ad eius institutum faciebant. *Pronumenias* igitur *festas non fuisse* concludo. Nunc esto *alterum*. Cur eas esu potius quam ieiunio celebrare Iudith voluit? Idem vero quod de prosabbatis respondendum.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quæ aliæ Israelitarum hilaritates? & cur tam eæ, quam prosabbatha & pronumeniæ à Latino textu omissæ?

HILARITATES & gaudia domus Israël, fuerunt quidem omnia, quæ superius enumerata sunt festa. & sic duo in Græco posita eorundem nomina putare licet, ita vt posterius quandam eorum festorum proprietatem explicaret, gaudium & lætitiam scilicet publicam. quemadmodum Oseæ 2. ver.11. Potest tamen dici, fuisse, præter illa, publicas interdum iucunditates, vel ob præteritorum quorumdam memoriam, vel præsentiam eorum, quæ tum fortè incidissent, bona publica. Illorum exemplum esse possit dies, qui ab Hebræis 23. die Tisri agitur, & vocatur *simchath thorah, lætitia legis*. cuius Nehemiæ 9. v.1. non obscura, vt ibi dictum est; apparent vestigia, cum à 15. Tisri vsque ad 22. scenopegiorũ hilaritate Israelitis perfungi oportuerit inibi cap.8. ver.10. & sequentib. deinde ad ieiunium congregati sint non statim secuto die, sed cap.9. ver.1. die mẽsis eiusdẽ 24. Cur ergo luctu & ieiunio nõ squaluit vicesimustertius? Nonne quia *legis lætitia* quæ & *habbecorah* benedictio dicitur, & annuarum festiuitatum omnium clausula?

Quærendum *postremo*; *Tria ista posteriora tempora, cur omiserit Latinus Interpres?* Et dici potest, id eum fecisse, vel quia sabbatha & neomenias suis cum præparationibus intellexit, & cum hilaritatibus omnibus festa: vel quia, hoc vno festorum nomine, omnia illa complexus est.

QVAESTIVNCVLA XIII.

An sabbatis, prosabbatis, festisq; diebus, Iudith exemplo, nobis non ieiunandum?

SABBATVM *duplex* est, *Iudaicum*, de quo hactenus, & *Christianum*, quod est dies Dominica. huiusque mutationis optimæ causæ sunt, quas explicant D. Augustinus de tempore serm.251 Bellarminus libro 2. de bonis operibus cap.23. Reuerendiss. Baronius Annalium Tomo 1. anno Domini 58. Vnde in suo etiam Calendario Æthiopes notant *& sanbath Iudi*, *& sanbath Zachristos* sabbatum Iudæorum & CHRISTI. Sciendum vero de sabbatho magnam olim fuisse quæstionem, quam D. Ambrosio proposuit adhuc Catechumenus D. Augustinus, vt ipsemet epist.87. sub finem refert: ipsi D. Augustino iam Episcopo Casulanus Presbyter, vti aperit eâdem ad ipsum epistolâ: D. Hieronymo Lucinus ille Beticus antè laudatus, prout ipsius D. Hieronymi ad istum epistola indicat; *Essetne eo die Christianis ieiunandum?* Orientales, Mediolanensis, & aliquot olim Occidentis Ecclesiæ non ieiunabant: è contrario, Romana, Hispanienses, Carthaginiensis, & Occidentales complures. Et sancti quidem Patres, concordiæ quam partium amantiores, suaserunt, vt eius, in qua esset quilibet; Ecclesiæ morem sequeretur: vicit tamen sancti Romani Pontificis Innocentij primi auctoritas in epistola 1. vt pænè totus ieiunare cœperit eo die Occidẽs. Et videri potest hac de re insignis admodum D. Augustini epistola citata, Bellarmini lib. cit. caput.18. Baronij eodẽ Tomo annus 57. Quomodo vero prosabbati, vt loquitur S. Epiphanius in Compendiaria doctrina, siue feriæ sextæ ieiunium primis statim Ecclesiæ sæculis obseruatũ sit, docet idem Bellarminus ibidem cap.17. Denique quomodo propter hæreticos Montanistas, Manichæos & alios, propterq; Dominicæ resurrectionis gaudium, ne Dominicis diebus Christiani ieiunant, cautum sit, docẽt iisdem locis D. Augustinus & Bellarminus cap.23. Hisce igitur omnibus hinc amandatis quæstionibus, illud iam tantùm breuiter dicendum, an Iudith exemplum suadeat, vt sabbatis nostris, Dominicis inquam diebus, & festis ieiunare non oporteat. & *respondeo quatuor*.

Primum. *Suadet Iudith exemplum, ne immoderata cuiusquam ieiunia sint*. Ipsa siquidem Iudith ieiunia sua, quot hebdomadibus, die vno, interrupit. quia vti dictum est, & suarum ipsius virium rationem habuit, & earũm etiam, quas in omni sanctimonia & religione condocefaciebat. *Tantum tibi*, ait ad Nepotianum D Hieronymus, *modum ieiuniorum impone, quantum ferre potes. Sint tibi pura casta, simplicia, moderata, & non superstitiosa ieiunia*. Et de ipso Nepotiano vita iam functo, ad Heliodorum ait: *Ieiunia in aurigæ modum, pro lassitudine & viribus corporis attemperabat*, Ad Rusticum verò; *Ieiunia moderata sint ne nimia debilitent stomachum, & maiorẽ refectionem poscentia erumpant in cruditatem, quæ parens libidinum est. Modicus ac temperatus cibus & carni & animæ vtilis est*. Ad Lætam; *Displicent*, ait, *in teneris maximè ætatibus longa & immoderata ieiunia, in quibus iunguntur hebdomades, oleum in cibo ac poma vetantur. Experimẽto didici, asellum in via cum lassus fuerit, diuerticula quærere. Hoc in perpetuo ieiunio sit præceptum, vt longo itineri vires perpetes superent, ne in prima mansione currentes, in medius corruamus*. Denique ad Demetriadem; *Neque immoderata tibi imperamus ieiunia, & enormẽ ciborum abstinentiã, quibus statim corpora delicata franguntur, & ante ægrotare incipiunt, quam sancta conuersationis iacere fundamenta*.

damenta. Sic debes ieiunare, vt non palpites & respirare vix possis, & comitum tuarum vel porteris vel traharis manibus: sed vt fracto corporis appetitu, nec in lectione, nec in Psalmis, nec in vigiliis solito quid minus facias. Ieiunium non perfecta virtus, sed caeterarum virtutum fundamentum est.

Alterum. *Non suadet Iudith exemplum, vt feriis sextis & sabbatis non ieiunemus.* Mutata iam veteris illius synagogæ cæremonia est. Feria sexta nobis crucifixi pro nobis Domini tristitiam, sabbatū vero mortis & sepulturæ luctum iam renouat. Illa, quæ vsitata erant tristitiæ, ieiuniique apud Iudæos tempora, seruabat. Ideoque idem nobis iam faciendum. *Gaudete*, ait Apostolus Rom. 12. ver. 15 *cum gaudentibus: flete cum flentibus.* Cum Catholicis die Dominico, Paschatis & Natiuitatis gaudent libenter hæretici. imo æquo bonoque plus, Martinalia, & Hilaria, celebrant. sed cum iisdem in quadragesima, feria sexta, & sabbato, flere nolunt. Scribit D. Augustinus libro contra epistolam fundamenti cap. 8. se à Manichæis aliquando quæsiisse, *quæ causa esset, quod Pascha Domini plerumque nulla, interdum à paucis, tepidissima celebritate frequētaretur, nullis vigiliis, nullo prolixiore ieiunio, nullo deniq; festiuiore apparatu.* Nos à nostris nouatoribus idem si percunctemur, nō quidem quod Manichæi respondeant, sed quid? quod apud eundem S. Augustinum hæresi 53. Arianus Aërius *dicens, orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere: nec statuta solenniter celebranda esse ieiunia. sed cū quisq; voluerit* (adderent nostri, *& quomodo voluerit*) *ieiunandum, ne videatur esse sub lege.* Malunt scilicet, cū Turcis, feria sexta gaudere, quam cum sanctis antiquisque Patribus & hodiernis Catholicis vel inedia, vel facili quapiam à carnibus abstinentia, flere.

Tertium. *Suadet Iudith exemplum, ne Dominicis, aliisq; vsitatis Ecclesiæ Catholicæ gaudiis ieiunemus.* Gauisa est illa cum gaudente illius temporis synagoga: & nos cum Ecclesia gaudente gaudeamus. Est hoc & modestiæ & religionis, prout etiā pucherrimis hisce de Iudith verbis explicat S. Ambrosius libro de viduis. *A diebus*, ait, *viri sui, quibus ille defunctus est, vestem iocunditatis deposuit, mœroris assumpsit per omnes dies intenta ieiunio. sabbato tantum & Dominica, sacratarumque temporibus feriarū, non refectioni indulgens, sed* RELIGIONI *deferens. Hoc est enim, siue manducabitis, siue bibitis, in nomine Domini* IESV CHRISTI *agenda esse omnia.* (1. Corinth. 10.) *vt ipsa etiam refectio corporalis, sacro* RELIGIONIS *cultui deferatur.* Per similitudinē verò & analogiam, *Sabbatum & Dominicam* ipsi Iudith tribuit sanctus Pater. quia *Dominica* ieiunari nō solet. neq;, in Ecclesia Mediolanēsi *sabbato*. Ego verò *Ecclesiæ* Catholicæ *gaudia* voco, Paschale tempus, sacerrimū Domini ortum, & similia. non quę & re & nomine Gentilia sunt, Bacchanalia. indigna, quorum vel sola mentione, Christianorum dies omnino vllus polluatur.

Quartum. *Non suadet Iudith exemplum, vt si ob graues carnis titillationes, vel aliam quampiā causam, priuatam aut publicam, necessarium alicui ieiunium, vel toto quopiam continuandū esset, modo absit scandalū aliorum edentiū contemptus, & si qua similia sunt; nō ieiunetur etiam Dominicis, aliisq; ipsius Ecclesiæ gaudiis.* Quo minus se Ecclesiæ suæ hilaritatibus accommodaret Iudith, causam nullam habebat. ideo neque tum ieiunabat. Si quis vero iustam aliquā habeat, ieiunare potest. Vide libro citato cap. 23. Bellarminum, & audi ex epistolis etiam citatis sanctos Patres. AVGVSTINVS: *Die*, inquit, *Dominico ieiunare scandalum est magnum, maxime posteaquā innotuit detestabilis, multumq; fidei Catholicæ scripturisq; diuinis apertissime contraria hæresis Manichæorum, qui suis auditoribus ad ieiunandum istum tanquā constituerunt legitimum diem, per quod factum est, vt ieiunium diei Dominici horribilius haberetur. Nisi forte aliquis idoneus sit, nulla refectione interposita, vltra hebdomadam perpetuare ieiunium, vt ieiunio quadraginta dierum quantum potuerit appropinquet, sicut aliquos fecisse cognouimus. Nam & ad ipsum quadragenarium numerum peruenisse quēdam, a fratribus fide dignissimis nobis asseueratum est. Quemadmodum enim veterū Patrum temporibus, Moyses & Helias nihil contra prandia sabbatorum fecerunt, cum diebus quadraginta ieiunauerunt: ita qui potuerit septem dies ieiunando transire non sibi ad ieiunandum elegit Dominicum diē, sed in iis cū inuenit, quos ieiunaturum se vouit plurimos dies.* Hieronymus autem: *De sabbato, ait, quod quaeris, vtrum ieiunandū sit, & de Eucharistia an accipienda quotidie, q Romana Ecclesia & Hispania obseruare perhibentur. scripsit quidem & Hippolytus vir disertissimus, & carptim diuersi scriptores è variis auctoribus edidere. Sed ego illud te breuiter admonendū puto, traditiones Ecclesiasticas (præsertim quæ fidei non officiant) ita obseruandas, vt à maioribus traditæ sunt. Nec aliorum consuetudinē aliorum contrario more subuerti. Atq; vtinam omni tempore ieiunare possimus, quod in Actis Apostolorum diebus Pentecostes & die Dominico, Apostolum Paulum, & cum eo credentes fecisse legimus. Nec tamen Manichææ hæresis accusandi sunt, cum carnalis cibus præferri non debuerit spirituali.*

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Quæ sanctæ Iudith forma, & opes, curq; memorentur?

ERAT, ait textus, *eleganti aspectu nimis.* sæpè in scriptura *nimis* valet Hebraicū *meod.* id est, *valdè.* vt cū dicit Ps. 47. & 95. *Magnus Dominus & laudabilis nimis.* & 96. *Nimis exaltatus es super omnes Deos.* Sicq; Danielis 13. Susāna dicit *pulchra nimis*, Hesther c. 2. *pulchra nimis & decora.* Ideoque hic Græcè Iudith καλὴ τῷ εἴδει, καὶ ὡραία τῇ ὄψει σφόδρα, *pulchra specie, & aspectu valdè venusta & elegās.* De opib' satis ante. Memorantur verò interdum à scriptura ēt formæ opumque in sanctis laudes, vt quæ alius

vtita-

irritamenta malorum sunt, ea istis, sancta DEI dona, virtutumque instrumenta esse sciamus. *Deinde. Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.* & præclarum cum dicitur:

In qua par facies nobilitate sua.
Par animo quoque forma suo respondet in illa
Et genus & facies, ingeniumque simul.

Tertiò, vt tanto mirabilior & imitatione dignior nobis Iudith nostra sit. Tot ei voluptatum, deliciarumque, si voluisset: illecebræ suppeditabant, & tamen non nuptias & thalamos, sed viduam vitam maluit: eius omnis cura & studium fuit non in opibus, sed precibus: fœmineus mundus omnis & cultus, non in monilibus & bysso, sed in veste vidua & cilicio: voluptas deniq; & amœnitas omnis, non in epulis exquisitisque mensis, sed in assiduis, quotidianisque ieiuniis. *Quartò*, vt non existiment etiam bonorum istorum amatores, vel ea DEI seruis numquam dari, vel si adsint, ipso DEI cultu confestim euanescere. *Forma* quidem *bonum fragile est, quantumque accedit ad annos, fit minor*; non tamen ea ieiunio statim carpitur & deflorescit. Danielis & sociorum adolescentum, *post* abstinentiæ *dies decem, apparuerunt vultus meliores, & corpulentiores, præ omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio* Daniel.1. vers. 15.

QVÆSTIVNCVLA XV.

Quæ Iudith eiusdem fama, & famæ causa: curque memorata?

ERAT *hæc in omnibus famosissima*, vers. 8. id est, fama celeberrima. Sciendum verò duobus modis *famæ* nomen vsurpari. Nam in malam partem est *infamia*, vti notat Nonius. quemadmodum apud Poëtam Æneid. 4. —— *Neque enim specie famaue mouetur.* Terentium Adelph. *Maledicta, famam, meum amorem, & peccatum in se transtulit.* Apud Turpilium. *Quæso omitte ac desere hanc meretricem, quæ te semel nacta semper studuit perdere, detegere, spoliare, opplereq; adeò fama ac flagitiu.* In bonam partem, quid sit, notum. A priore illa notione dum *famosus* ducitur (sæpissimè autem ducitur) valet *infamem* & sic *famosus homo* apud Lucilium Satyr. l. 11. *famosi libri* apud Suetonium August. c. 55. *Mulieres* apud Ciceronem 2. de Orat. *me ad famosas vetuit mater accedere.* A posteriore, est apud Tacitum lib. 21. *vrbs famosa*, apud Iustinianum in Authentica, è qua Tobiæ 3. quæst. 3. laudaui nonnulla *famosissimi Præfecti*, & hic Iudith nostra *famosissima*. Ideoq; additur, *nec erat, qui loqueretur, de illa verbum malum.* vti neq; de Susanna Daniel. 13. v. 27.

Tam bonæ verò, tamque illustris famæ *causa*, vt diligenter obseruaretur; signatissimè appressa est, *quoniam timebat Dominum valdè.* Hic veræ solidæque gloriæ fons. hoc bonæ honestæque famæ principium. vti gloriæ ipsius, quæ lib. 2. de Inuentione legitur, & à D. Augustino tract. 100. in Iohannem explicatur; definitio aperit. *Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Vir fidelis*, ait Salomon Prouerb. 28. vers. 20 *multum laudabitur.* & cap. 31. v. 30. *Fallax gratia & vana est pulchritudo. Mulier autem timens Dominum ipsa laudabitur.* Qui ad laudem & famam alia quacumque via grassantur, ij vel nihil, vel certè non nisi priore illo, qui expositus est; modo, famosi euadunt.

Huius porro *famæ cur etiam meminisse textus voluit?* Opinor sanè, ob easdem ferè causas, ob quas formæ opumque meminisse voluit, prout superior dixit quæstiuncula. Et verò etiam, vt Ecclesiastici nobis monitum cap. 41. vers. 15. commendaretur. *Curam habe de bono nomine. Hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri preciosi & magni.* Laudat Thucydides eas mulieres, quarum fama minime foris nota. Quod sapienter ab illo dictum non dubito. Huic tamen eius sententiæ illam Gorgiæ anteponit, initio libri de mulierum virtutibus, Plutarchus, *harum formam domi clausam, famam verò foris notam esse debere. Tenera res*, inquit ad Saluinam D. Hieronymus, *in fœminis fama pudicitiæ est, & quasi flos pulcherrimus citò ad leuem marcescit auram, leuique flatu corrumpitur. maximè vbi ætas consentit ad vitium, & maritalis deest auctoritas, cuius vmbra tutamen vxoris est.* Aptissimè verò & sapientissimè libro de bono viduitatis cap. 22. D. Augustinus. *In omnibus sanè*, inquit, *spiritalibus delitiis, quibus fruuntur innuptæ, sancta earum conuersatio cauta etiam debet esse, ne fortè cum mala vita non fit per lasciuiam, mala sit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, siue viri sancti, siue fœminæ quando reprehensa in aliquo negligentia sua, per quam fit, vt in malam veniant suspicionem. vnde suam vitam longe abesse sciunt, dicunt, sibi coram* DEO *sufficere conscientiam, existimationem hominum non imprudenter solum, verumetiam crudeliter contemnentes: cum occidunt animas aliorum, siue blasphemantium viam* DEI *quibus secundum suam suspicionem, quasi turpis, quæ casta est, displicet vita sanctorum: siue etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atq; facinorum vitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem etiam famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra: aliis fama nostra: & vtiq; etiam quod aliis ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat vtilitatem. Vnde non frustra Apostolus, Prouidemus, inquit, bona non solum coram* DEO, *verumetiam coram hominibus. Item dicit: Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant. In quadam etiam exhortatione dicit. De cætero, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque sancta, quæcunque iusta, quæcunque casta, quæcunque charissima*

quæcunq; bonæ famæ, si qua virtus si qua laus: hæc cogitate, quæ didicistis & accepistis. & audistis & vidistis in me. Cernis, quemadmodum inter multa, quæ exhortando commonuit, non neglexit ponere, quæcunque bonæ famæ, duobusq; verbis cuncta concluserit, vbi ait. si qua virtus. si qua laus.

Prima Judith, ad Bethuliensem liberationem, aggreßio.

CAVSA liberationis huius efficiens, hactenus isto in capite descripta est. sequitur iam huius eiusdem causæ effectio, quæ quidem hic à duabus ipsius Iudith ad Bethulienses principes orationibus inchoatur. quibus & illorum singulæ responsiones annectuntur. Sed ante priorem orationem duæ quæstiunculæ.

PRIOR QVÆSTIVNCVLA, quæ in hoc cap. est XVI.

Cur Bethuliæ principes ad se vocauit Iudith? & quot, & quomodo?

ETSI cap. 7. ver. 18. maximus fuit omnis generis hominum ad principes istos concursus, & flagitatio, vt dederetur vrbs, abfuit tamen Iudith. quia, quæ domi alias considere, precibusque ieiuniis assiduam dare operam solebat, iam cum tam difficili obsidione premeretur vrbs, tantumque Hierosolymitani templi, omniumque religionum & Israëlitarum discrimen esset, omnia illa multo magis, multoque acriùs intendebat. Ideoque quæ à populo gesta & petita tunc essent, quæ item à principibus responsa, non nisi auditione absens accepit. cumque diuino motu instincta, illorum consilia & promissa infringere, omninoque tollere vellet, vel ad ipsos adire, vel ad se illos vocare debuit. Putauit verò posterius hoc satius, *primò*, ne absque necessitate à suscepto vitæ instituto vel tantillum discederet. *Deinde* reprehendere principes ipsos volebat. Et licet palam id publiceque facere potuisset, vti S. Petrum S. Paulus Galat. 1. ver. 11. & 14. quia tamen priuata reprehensione poterat commodissimè tota res corrigi, & quia fœmina erat, quam minus deceret principes populi publicè coram omnibus arguere (*turpe. est enim mulieri loqui in Ecclesia,* 1. Corinth. 14. vers. 35.) demum, quia principes isti, etsi boni & modesti admodum viri erant, vt infrà patet v. 30. & 31. nihilominus tamen tantæ perfectionis non erant, quantæ S. Petrus, vt quemadmodum ille, animo æquissimo, reprehendentem D. Paulum pertulit, *documentum*, scilicet *nobis*, inquit D. Cyprianus epist. 71. ad Quint. *& concordiæ & patientiæ tribuens:* ita & ipsi fœminam in populi frequentia reprehendentem concoquerent. Iam *tertiò*, etiamsi ad ipsos ire, priuatimq; ipsos in ipsis eorum ędibus reprehendere potuisset, summus tamen ipsius pudor, grauitas, & honestas vidualis, eam publicum horrere, plateasq; defugere faciebat. ita vt hic cernatur *non defectus humilitatis, sed Zelus castitatis, & honestatis*, inquit Lyranus.

Quot verò vocarit, exprimit Græcus, tres videlicet, antea nominatos, Oziam, Chabrin & Charmin. Latinus tamen noster vers. 9. duos tantùm posteriores vocatos fuisse, videtur significare, & ver. 10. quia quasi de absente Ozia dicitur; *Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias?* Nihilominus tamen dicendum & fuisse Oziam vocatum, & adfuisse. Nam vbi perorasset Iudith, subditur vers. 28. *Et dixerunt illi Ozias & Presbyteri.* Ideoque vel principio statim non adfuit Ozias. (cum enim omnium princeps esset, variis admodum, tali præsertim tempore, occupationibus distrahebatur) & paulò pòst tamen aduenit: vel potius, vnà cum cæteris, ilicò quidem adfuit Ozias, sed, per verecundam dissimulationem, & auctoritatis eius reuerentiam, de eo quasi absente, in tertia persona loqui Iudith voluit. Propter quam etiam causam extenuando culpam, non statim dicit, *promisit, iurauit* sed quasi vim passus ille aliquam fuisset, tantummodo, *consensit*. In Græco vniuersè ad principes omnes sermo est, siue iam adesset Ozias, siue non.

Quo item *modo* istos vocarit Iudith, narrat idem textus Græcus; ἀποστείλασα τὴν ἅβραν αὐτῆς τὴν ἐφεστῶσαν πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῆς, *mittens ancillam suam, quæ omnibus ipsius facultatibus præposita erat.* Seruos ad interiora huiuscemodi ministeria vix admittebat castissima vidua. quod valde ad Saluinam probat S. Hieronymus, qui viduæ cuilibet ait. *Habeto tecum viduarum, & virginum choros: habeto tui sexus solatia.* Neque tamen ancillarum quamcumque misit, sed, vt honoris & obseruantiæ plus principibus illis deferret; omnium honoratissimam, de qua infrà.

POSTE-

POSTERIOR QVAESTIVNCVLA. quæ XVII.

Quomodo ad eam vocati principes venerunt?

ID ætatis & dignitatis viros, ad vnam vnius ancillæ significationem, ad fœminam vnam, quæ & vidua sit & magistratum nullum gerat; vocatos aduenire, non mirum? Quam multi dixissent; Quid cum fœmina nobis negocij? Plus iam occupationum, quam vt muliebri loquacitati vacare liceat. Ei si quid negocij est, ipsa nos accedat. Nos ciuitatis principes, nos seniores, nos occupatissimi, nos deniq; viri sumus. Qui minor est, maiorem vt accedat, magis decet. At horum isti nihil. Vocati adsunt ocyssimè. & eius rei *causa* mihi *triplex* videtur. *Prima* ipsorū virtus & modestia. Hæc enim fecit vt boni viri facilè cogitarent, se non frustrà vocari. Fortasse aliquid, quod ad communem salutem, de qua ipsi vel maximè angebantur; ipsis patefactum iri. Communi bono suæ ipsorum & ætatis & auctoritatis rationem omnem posthabendam. *Altera*, magna ipsius Iudith prosapia, opes, & dignitas. Pariunt enim apud multos omnia hæc auctoritatis non parum. *Tertia* & potissima causa est, eiusdem sanctitas & religio. Hæc enim, vt suprà dictum est; in celeberrima honestissimaque ipsam fama constituerat, vt summi & infimi, ciues & exteri eam maximè obseruarent. Fortassis etiam veluti prophetidem aliquam suspiciebant, vt fieret, quod 4. Reg. 22. vers. 14. factum, vbi ad Holdam, de Iosiæ Regis voluntate, *ierunt Helcias sacerdos, & Abicam, & Achobor, & Saphan, & Asaia.* Et quanto promptius velociusque, si ab ea, vt hi nostri; vocati fuissent? Nos verò quando ad eos interdum accimur, apud quos sapientiæ, doctrinæ, consiliiue alicuius melioris spes est, vbi exemplorum, & vtilium sermonum aliqua copia, occasionem haud negligamus. sed omnium maximè quando ad Dominum ac Saluatorem nostrum. De quibusdam queritur ipsemet Prouerb. 1. vers. 24. *Vocaui & renuistis: extendi manum meam & non fuit qui aspiceret.* At quid sequitur? *Inuocabunt me, & non exaudiam.* & Lucæ 14. vers. 24. *Dico vobis, quòd nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.*

Prior ipsius Iudith ad principes oratio.

PRIOR Iudith oratio continet principum reprehensionem, & adhortationem. *Reprehensio* est ob factam deditionis, post diem quintum, promissionem, nisi veniret auxilium, suprà cap. 7. vers. 25. & quadruplex affertur ab ea ratio. *Prima* vers. 10. quòd huiuscemodi verbum sit quædam DEI tentatio v. 11. & comminatio vers. 15. & quædam aduersus eum vindicta v. 26. *Altera*, quod minimè homunculos deceat, huiusmodi conditiones DEO ferre, ipsumque sic tentare vers. 11. *Tertia*, quòd incommoda magna pariat eiuscemodi conditionum positio vers. 12. *Quarta* vers. 13. quòd perabsurdum sit, homines sibi tantùm sumere, vt velint tempus, quo misereri, opemq; ferre debeat DEVS; præfinire, seq; ipsos quasi arbitros & iudices constituere, quoto die populum è malis tantis eripere ipsum oporteat. Græcus partim has attingit, partim alias adiungit rationes. *Et nunc*, ait, *qui estis vos, qui hodierno isto die* DEVM *tentastis? & statis pro* DEO, *siue quasi* DEVS *essetis, in medio filiorum hominum? Et nunc Dominum omnipotentem examinatis, & nihil cognoscetis in æternum quia profundum cordis hominis non inuenietis, & cogitationes mentis eius non capietis & quomodo* DEVM, *qui fecit omnia hæc inuestigabitis, & mentem eius percipietis, & cogitationem eius comprehendetis? Nequaquam fratres.*

Adhortatio duplex. Vna, ad ea, quę facere ipsi debeant. *altera*, ad ea, quę aliis dicere. Illorum *primum* est, pœnitentiam delicti huius, aliorumque omnium agere versu 14. Nam illud, *in hoc ipso*, vel significat, *in hoc ipso peccato* siue ob hoc ipsum: vel *in hoc ipso tempore, & momento*. quod aliàs dici solet, *ἐν τῷ νῦν*. *in*, vel *ex hoc nunc*. pœnitentiæque modus additur. & causa. *Modus*, est postulatio & lachrymæ, & humiliatio ver. 16. *Causa* duplex: *prima*, quia patiens Dominus est: *secunda*, non est hominum similis, neque in eo, vt, eorum instar, nimis terreatur: neque vt ad iracundiam inflammetur. In Græco; *Non est tamquam homo* DEVS, *vt minis terreri*, vel *à proposito deduci: neque tamquam filius hominis, vt iudicio sisti aut cogi possit.* Similis Numer. 23. v. 19. sententia legitur; *Non est vt homo* DEVS, *qui discerpatur, neque vt filius hominis, qui minis territetur.* vbi Hebraicè dicitur; *Non est vir* DEVS, *& mentietur: & filius hominis, & pœnitere seipsum faciet.* siue, vt rectissimè noster Interpres ait; *Non est* DEVS *quasi homo vt mentiatur: vt filius hominis vt mutetur.* Dupliciter igitur accipi posset hic versus 15. *Vel* enim admissi peccati magnitudinem ostendit, cum non possit quasi homo quispiam, hominum minitationibus, immutari, sicuti neque iniuriis ad iram inflammari. *Vel* causam ostendit, cur DEVS cum pœnitentia & lachrymis orandus sit, quia neq;, hominum instar, minas spargere inanes, neq; iracundia tamen efferuescere cōsueuit. In Latino prior sensus accipit. *comminabitur*, passiuè. Nā & Græcum *ἀπειληθῆναι* ita etiam sumitur Numerorum 23. vers. 19. quemadmodum & in Xenophontis Symposio, dum ait ille; *οὐκ ἔτι δὲ ἀπειλοῦμαι, ἀλλ' ἤδη ἀπειλῶ ἄλλοις.* *non ego amplius minis terreor, sed iam minis alios terreo.* Deinde videri posset noster legisse *διακαυθῆναι*. pro eo, quod hodie in Græco est hic *διαιτηθῆναι*. in Numerorū citato illo versu *διαρτηθῆναι*. Vnde & posset ita Græcus hoc loco verti; *Nō est* DEVS *veluti homo, ad minitandum, neq; veluti filius hominis ad gubernandum vel iudicandū.* vel vt *τὸ διαιτᾶσθαι* pro

conciliari,

conciliari, componique valeat, Non est DEVS, *qui minus commoueatur, aut vero rursum placetur & concilietur prout hominibus accidit.* Videri possit in Commẽtariis Budæus. *Alterum*, ad quod faciendum hortatur Iudith. ver. 16. est animarum humiliatio, de qua suprà c. 4. *Tertium* est correctio modi agendi cum DEO, vt iam ei non præstituatur conditio, sed huc omnium lachrymæ precesq; tendãt, *vt secundum voluntatem suam, sic faciat nobiscum citò misericordiam suam.* quemadmodum & CHRISTVS Dominus orabat Matth. 26. v. 39. *Pater mi, si possibile est transeat à me calix iste. verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Luc. 22. v. 42. *Pater si vis, transfer calicem istum à me. verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.* Idemq; Dominus nos orare docebat; *Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra.* Sed additur; *vt sicut conturbatum est cor nostrum in superbia eorum.* videlicet Assyriorum, ob eorum tumidas superbasq. minas & conatus; *ita etiam de nostra* (coram DEO nostro) *humilitate*, seu humiliatione tandem aliquando gloriari possumus. Huiusq; rei spem magnam facit v. 18. quia paternorum scelerum: de quibus c. 5. v. 22. imitatio iam non esset. partim, quia in auita priscaq; religione constantes fuerant Bethulienses. partim, quia per Manassę pœnitentiam, cohortationem, & studium, prostratus refloruerat DEI cultus, vt suprà cap 4. q. 2. & cap. 5. fol. 272. *Quartum* est cohortatio ad spem istam v. 20. Nam *exquiret* DEVS *sanguinem de afflictionibus inimicorum nostrorum*, id est, ex afflictionibus quibus nos affligunt, vel per afflictiones, quibus eos DEVS affliget. Possunt verò & huc spectare, quæ suprà in Eliachimo dicta sunt cap. 4. fol. 262. & seq.

Quæ verò principes istos aliis dicere hortatur Iudith v. 21. sunt, vt eloquio iam suo iacentes populi animos erigant, & præclaris maiorum exemplis confirment. quemadmodum & facit 1 Machab. 2. Mathathias, D. Paulus ad Hebræos 11. Demum etiam contraria & formidabilia eorum, qui murmurantes & quiritantes *ab exterminatore & à serpentibus perierunt.* Numer. 21. ver. 6. Psalm. 105. ver. 14 1. Corinth. 10. v. 9. & 10. vbi sicuti & hoc loco, *exterminator* est Angelus, qui eos vel per seipsum, vel per immissos serpentes perdidit. & vocari solet Hebraicè *hammaschith*, Exodi 12. v. 23. Græcè: ὀλοθρεύων, & à D. Paulo, citato iam loco, ὀλοθρευτής, Apocalyp. 9. ver 11. ὁ ἀπολλύων. Per seipsum quidem quia, vt olim Genes. 3. serpentinam ascitcere figuram potuit. sicque miserrimos illos quiritatores conficere. Quamquam & in quiritationibus aliis accidere hoc potuit, vt Num. 11. ver. 33. cap 14. v. 37. *Postremum & faciendum & dicendum* est vers. 26. quædam veluti dictorum omnium consummatio. vt scilicet non velimus nos ipsos, vrbemque istam, dedere, quasi de DEO nobis auxilium non ferente vlciscamur, prodendo religionem, & ad eius templi euersionem hostibus iter pandendo: sed reputemus horum omnium, quæ iam patimur, caussam esse peccata nostra, esse DEI flagella, multo tamen delictis nostris minora & mitiora. eaq; nobis tamquam seruis non ad perditionem, sed ad emendationem & vtilitatem nostram à mitissimo & benignissimo Domino infligi. Orationis huius approbatio est ver. 28.

Posterior Iudith ipsius ad eosdem oratio.

POSTERIOR verò eiusdem Iudith oratio vers. 30. tria complectitur. *Primum*, est petitio, vt quemadmodum orationem illam approbarunt, sic & approbent quæ facere ipsa cogitet. Nam illud, *probate si ex* DEO *est*, non accipitur, vt 1 Ioan. 4. v. 1. *Probate spiritus si ex* DEO *sint.* sed *probate* pro *approbate* hic dicitur. Nam propriè probare & examinare quomodo potuissent, cum quidnam illud esset, nescirent, imo ne scrutari quidem deberent v. 33. *Alterum*, est precum petitio & ipsorum, semel ac iterum v. 31. 32. & totius populi v. 33. *Tertium*, præscriptio eorum, quæ ad bonum eius quod facere cogitabat, initium facere ipsos oporteret versu 32 vbi *abra* quænam sit, posteà dicetur. Approbatio subditur ver 34.

QVAESTIVNCVLA XVIII.

An rectè principes istos reprehenderit Iudith.

VIDEATVR alicui non rectè reprehendisse, non quia vel fœmina fuerit, vel bonum eos ad se vocãdi modum non adhibuerit. (hæc enim suprà iam explicata) sed *primo*, quia id, cui tota maximè reprehensio innititur; vel falsum videtur, vel certè ita exiguum, vt culpę aut nihil, aut perparũ appareat. Accusantur enim quasi DEVM tentarint. At D. Thoma explanatore 2. 2. quæst. 97. art. 1. DEVM is tentat, qui quod in se est non facit, sed absque ratione, vlliusque vtilitatis consideratione, ea facit, quibus experiatur id, quod de DEO dubitari nullo modo potest, verbi caussa, sitne ad hoc vel illud agendum satis DEVS potens; hocne aut illud norit; sitne in iis, quæ dicit, verax & constans. At principes isti nihil eiusmodi, quod de DEO certum est; explorare volunt, sed tantummodo quod obscurum, anceps & incertum. videlicet, velitne temporalem hanc ærumnam depellere, siti & obsidione vrbem liberare, hostes profligare. Sæpè siquidem ista eum nolle dictum suprà est, & patet ex 3. Reg. 12. v. 24. Ieremiæ 28. 29. & seq. *Deinde* quod in seipsis erat, fecerant; humanis diuinisq; sese hactenus præsidiis communierant, egregiè obsidionem sustinuerant. Nunc verò ita sitis inualuit, vt plurimi, quemadmodum suprà dictum est; emoriantur: neque modus succurrẽdi

vllus

vllus iam appareat. Quid igitur fieri aliud poterat? *Tertiò* tamen, boni isti principes adhuc tantisper populum expectare persuadent, neque vnum tantummodo alterumve diem, sed quinos totos. Quod quantum & quàm penè intolerandum fuerit, nemo qui quandoque sitiuerit, ignorat. *Quarto*, nonne magna iis spectabatur vtilitas, cum sic iratum populum lenire, mœstum consolari, languescentem corroborare, ad aliquot saltem dies voluerint? *Accedit*, quòd diuino quodam instinctu quinque istos dies præfiniisse videantur. Nam intra eos omnino venit auxilium: adeò vt ipsa Iudith hoc à DEO profectum intellexisse videatur, non solum cum operam dedit, vt intra dies quinque salutem ipsa pareret, sed etiam cum ver.32. dixit; *Orate, vt sicut dixistis; in diebus quinque respiciat Dominus populum suum Israël.*

Possunt quidem hæc & similia in procerum istorum vel defensionem, vel excusationem dici. Plus tamen de reprehensionis veritate ipsi Iudith, quam de innocentiæ apologia, nostris cogitationibus credendum. & potius timendum, ne multa id genus peccata nostra sint, quæ nimium in modum extenuemus, & tamen coram DEI oculis, non admodum tenuia sint. *Omnis via viri recta sibi videtur; appendit autem corda Dominus* Prouerb 21.v.2. *Peccarunt* verò Bethulienses *principes, multifariam. Primò* enim, ideo certum præstituerunt dierum numerum, vt DEVM veluti cogerent, vt siquidem religionem, templum, & sacra sua sarta tecta vellet, interibi opem ferret. Vnde & fuit quædam contra DEVM ira, murmuratio, & vindicta, vt in Iudith oratione innuitur, v.24.26. quasi dicerent; *Si præfinito tempore iuuare nos noluerit; nos ipsius templum & sacra omnia hosti dedemus.* Fuit *etiam* quædam DEI tentatio v.11. quia experiri voluerunt, non quidem simpliciter, an liberare posset, aut vellet, sed an posset ac vellet intra id, quod suo ipsi arbitratu definiissent, spacium. *Tertiò*, fuit etiam DEI tentatio, quia non petierunt eo & modo & tempore iuuari, quo DEI sapientiæ & bonitati videretur, sed quasi DEO ipso sapientiores & meliores essent, certum ei temporis, intra quod auxilietur, orbem circumscribunt: & explorare volunt, quæ hic DEI sapientia sit & bonitas, v.17. *Quartò* nondum, quod in se esset, totum fecerunt. *Difficillimè*, inquit Vegetius lib.4.c.10. *vincit sitis eos, qui, quamuis exigua aqua ad potum tamen in obsidione sunt vsi*, prout videri potest in Iosepho lib.3. de bello, c.8. Plin. lib.6.c.30. De fontibus cum hoste manus nondum conseruerunt. Centenarios, quos, per singulos fontes, in gyrum constituerat Holophernes, propellere numquam conati sunt. Miraculum etiam volebant, diuinos videlicet è cœlo imbres, vti Græcus v.29. aperit. & quod grauius est: non rationibus & exemplis, aut maiorum aut malorum populum consolari, excitare & confirmare conati sunt, quemadmodum v.21.& seq. ostendit Iudith: sed, etsi parumper distulerunt: ei nimia siti conturbato & iniqua flagitanti cesserunt, deditionemq; spoponderunt. Quid enim tali rerum articulo non tentandum, dicendum, ferendumq; fuit? Nam de templo, religione, genteque propemodum vniuersa iam agebatur, vti suprà dictū, & explicatur hic à Græco textu. *Quintò*, summa, qua pollebant auctoritate satis vsi non sunt, prout ex iam dictis perspicuum. Vnde & iis dixit Iudith v.21. *Vos estis presbyteri in populo* DEI, *& ex vobis pendet anima illorum. Sextò* non quoquo modo promiserat Ozias deditionem, sed iureiurando etiam interposito, vt in Græco est; ὤμοσεν αὐτοῖς παραδώσειν τὴν πόλιν μετὰ ἡμέρας πέντε. *iurauit se ipsis* Assyriis *vrbem dediturum post dies quinq;*. At quid si sexto tantum die vel septimo auxiliari vellet DEVS, idq; etiam significaret, quid faceret bonus iste vir? Peieraret an non? Si Eliachim, vel etiam Manasses Rex, Saulis instar, 1.Reg.11. se bene mane, die sexto, magnis cum copiis, affuturum scriberet, iusiurandum violaret an non? Temerarium fuit iusiurandum, & Saulis tantùm excusatiuncula, dum Samuelem diu satis nō expectauit, 1.Reg.13.v.12. esse possit. Verum ea friuola futilisq; fuit. Dicebat ille: *Nunc descendent Philisthiim ad me in Galgala, & faciem Domini non placaui. Necessitate compulsus, obtuli holocaustum.* Hi verò principes in Græco v.28. ὁ λαὸς ἐδίψησε σφόδρα, καὶ ἠνάγκασαν ποιῆσαι ἡμᾶς καθὼς ἐλαλήσαμεν αὐτοῖς, καὶ ἐπαγαγεῖν ὅρκον ἐφ᾽ ἡμᾶς, ὃν οὐ παραβησόμεθα. *Populus vehemēter sitiit, & coegerunt nos facere ea, quæ ipsis loquuti sumus, nosq; iureiurando, quod non violabimus, obstringere.* At Sauli quid Samuel? *Stulte egisti.* Atque hæc sunt, quæ tota oratione sua reprehendit, sed pudenter prudenterq; Iudith. Ideoq; ita hunc in locum Rabanus; *Iniustum iudicauit* Iudith, *Domino miserationis suæ tempus constituere. cum ille solus præ omnibus norit, & tempus & modum miserationis suæ. ac propterea non licet cuipiam aliter* (sic legendum pro, *cui petulanter*) *pro aliqua re Dominum postulare: sed magis ad arbitrium cuncta referre. Sic legitur quidam Patrum in oratione tantum dixisse:* FILI DEI, SICVT VIS ET SICVT SCIS, MISERERE MEI. *Vnde in libro Danielis pueri dicunt: Non oportet nos de hac re respondere tibi. Ecce enim* DEVS *noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis. Quod si noluerit, notum sit tibi Rex, quia Deos tuos non colimus, cap.3, vers.17.* Citantur & ferè eadem in Glossa. Sed iterum de hoc in quæstiuncula sequente.

QVAESTIVNCVLA XIX.

Quid è priore Iudith oratione disci possit?

PLVRIMA profectò & vtilissima disci possunt. sed pleraque vel textum legenti obuia, vel certè iam proposita sunt. Si quid reliquiarum; colligamus. & occurrit primum, quod v.22. dicitur: *Abraham probatus*, DEI *amicus effectus est.* Factum id quidem Genes.12.v.2.cap.15.v.5.cap.22.vers.16.

Per memetipsum iuraui, dicit Dominus. quia fecisti hanc rem & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam quæ est in littore maris. possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. En quomodo tentatus, & probatus, & amicus DEI effectus. idq; totum dilucidè admodum tractatur Ecclesiastic. 44. v. 20. & sequentibus. Sanctus verò Iacobus epistolæ suæ cap. 2. v. 23. *Suppleta est*, ait, *scriptura dicens: Credidit Abraham* DEO, *& reputatum est illi ad iustitiam, & amicus* DEI *appellatus est.* Cuius sententiæ pars prior legitur Genes. c. 15. v. 6. posterior 2. Paralip. 20. v. 7. Isaiæ 41. v. 8. Daniel. 3. in Latino textu ver. 35. & hoc loco. Vnde Prolegomeno 4. fol. 209. suprà colligebam, hunc ab Apostolo Iacobo librum citari. Cur enim hunc ad locum, quam ad alios illos minus respexisse putetur? Fateor tamen multo in argumento virium plus futurum, si solo isto loco *amicus* DEI Abraham vocaretur. ideoq; subiunctis ibidem argumentis aliis potius quam isto, contra contumaciores antagonistas confligendum. Similiter tamen & capitis huius versum vicesimumquintum fuisse animo calamoq; conuerso videtur S. Paulus, cum 1. Corinth. 10. v. 10. scripsit; *Neq; murmurraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.* Nusquam enim Israëlitas, de quibus ibi sermo; *ab exterminatore* periisse disertim, nisi hoc loco, scriptum noui. Nam Exod. 12. quos interficit percussor v. 23. Ægyptij erant: Israëlitas dum murmurant & delinquunt, iis quos indicaui locis; punitos exterminatosq; fuisse scriptum est, sed *exterminator* nullus nominatur. Ideoq; videtur hic in veteri testamento locus vnus exterminatorem istum indicasse, & ex eo S. Paulum protulisse. Si enim habere Chaldæum textum, eumq; Latio donare, suo adhuc æuo, potuit S. Hieronymus, cur non & sanctissimi Apostoli Paulus & Iacobus? Quod ideo etiam obseruandum, ne quis faciat ista minoris, quia in Græco textu non explanata.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Quæ ex eadem priore oratione, ad mores, disci possint?

DICITVR *primò*, posse interdum Magistratus & Superiores à subditis argui, sed modestè admodum, cautè ac demissè, prout à Iudith factum exposui. Et de isto reprehensionis modo videri potest S. Gregorius 3. parte Pastoralis, maximè cap. 5.

Discitur *secundo*, quemadmodum nullas DEO leges, conditiones, modos, & tempora præscribere debeamus, siue dum oramus, siue dum è molestiis quibusdam liberationem optamus, de iisque deliberamus. Qui enim sumus nos, qui tentemus Dominum? *Potest*, ait S. Chrysostomus ad pop. homil. 4. DEVS *omnia grauia hac ipsa die soluere: sed donec nos purgatos videat, donec videat factam conuersionem, & pœnitentiam firmam & inconcussam, non dissoluit tribulationem. Etenim aurifex, donec aurum bene purgatum viderit, de conflatorio non extrahit: sic &* DEVS *non abducit hanc* (tribulationis alicuius) *nubem, donec nos penitus emendauerit. Qui enim tentationem permisit, ipse nouit & tentationis soluenda tempus. Et sicut citharœdus neq; neruum intendit, vt non abrumpat: neq; remittit vltra modum, ne harmonia concentum lædat: sic &* DEVS *agit, neq; in remissione continua, nec in longa tribulatione nostram constituit animam, secundum suam prudentiam virumq; faciens. Non sinit enim nos continua potiri remissione, ne segniores fiamus. Non autem rursum sinit in continua esse tribulatione, ne concidamus, neue desperemus. Ipsi* (Domino) *aduersitatis finiendæ tempus relinquamus, nos verò tantum in sanctitate viuamus. Opus enim nostrum ad virtutem mutari,* DEI *verò opus malis vrgentibus finem imponere. Etenim ipse magis quam tu qui tentaris, hoc incendium extinguere vult sed salutem tuam expectat. Sicut igitur ex remissione tribulatio facta est: sic & ex tribulatione remissionem expectare conuenit.* Quamobrem bene in *Pirke auoth* c. 2. Rabbi Schimon. *Cum*, ait, *oras, ne orationem tuam figens facias.* (modum scilicet ac tempus DEO præfigens) *sed ora in misericordiis & humilibus supplicationibus, quæ ad misericordiam & gratiam impetrandam, sint idoneæ, coram* DEO, *secundum quod dictum est Ioelis; Quia* DEVS *clemens, & misericors est longanimis & multæ pietatis.*

Discitur *tertio*, in rerum ad æternam salutem non necessariarum, minimeq; cœlestium precatu, optimum esse DEO semper dicere, *vt secundum suam voluntatem, sic faciat nobiscum.* Id exemplo monitoq; CHRISTI Domini, & ex Rabano etiam suprà monstraui. Nunc adiicio celebrem illam Mendici cuiusdam vel historiam vel parabolam, qui summæ tranquillitatis & felicitatis viam doctissimo cuidam viro dicebat, hoc in votis vnum semper habere, vt DEI voluntas fiat. ideoq; sibi, etiamsi ostiatim stipem quæreret, in pluuiis & frigorib. interdum pernoctaret, sæpè fameret, stipisq; nihil acciperet, aduersi tamen & molesti nihil esse, quia semper animo illud agitaret: *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra.* Quid verò in Alcibiade secundo Plato? Non omnis huc eius tendit oratio, cum docet, à DEO id tantùm petendum, quod reuera bonum est. Hoc autem quidnam sit, in rebus quidem, vt dixi, fluxis & caducis: à nobis, qui imprudẽtes ignariq; admodum sumus, nequaquam esse definiendum. ideoq; & Poëtarum illum laudat, cuius in Anthologiæ primum translati sunt versiculi, quos clarissimum Anglorum decus Thomas Morus ita quondam vertebat;

Da bona, siue rogere DEVS, *seu nulla rogere,*
Et mala, siue petare, nega, seu nulla petare.

Discitur

Discitur *quartò*, si quæ in maioribus vitia hæserint, ea posteris valdè cauenda. exemplo istorum, quos commendat Iudith ver. 18. Quod si vitia cauenda, religio vtique & virtus imitanda. Prius illud, qui in Turcicæ tandem tyrannidis barathrum coniecti sunt, non seruarunt Græci, vt eorum diligenter obseruauit & monuit Patriarcha Gennadius scholarius lib. de summi Pontificis primatu, sect. 15. In posteriore non parum vbique claudicatur. Eheu, in Catholicæ auitæque pietatis, deuotionis, modestiæque studio,

Damnosa quid non imminuit dies?
Aetas parentum peior auis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

Discitur *quinto*, quid qui aliquo in populo auctoritate pollent, agere debeant. Si petat, imo & flagitet ille iniqua, religioni aduersa, DEI honori contraria, nunquam annuendum est. In rerum verò asperitatibus, bonis accommodatisque rationibus & orationibus alleuandus, & corroborandus. Sed sanè licet isti sacerdotes vt dixi; non fuerint, optimè tamen Sacerdotibus, Episcopis, & Pastoribus omnibus ista modo iterarit sancta Iudith; *Et nunc fratres, quoniam vos estis Presbyteri in populo DEI, & ex vobis pendet anima illorum, ad eloquium vestrum, corda eorum erigite.* Vide S. Chrysostomum homiliis ad populum 2. 3. 4. 5. 6. 11. 12. & sequent. D. Ambrosium serm. 83. 84. & sequentibus.

Sexto, quanti referat exempla sanctorum Martyrum, historiasque Sanctorum è sacris literis, aliisque bonis auctoribus in promptu habere. *Longum*, ait Seneca epistola 6. *iter est per præcepta, breue & efficax per exempla.* & 83. *Instruenda est vita exemplis illustribus*, iterumque 85. *Proponamus laudanda: inuenietur imitator.* Et apud Tacitum Thraseas: *Oportet*, ait, *iuuenes firmare animum, constantibus exemplis.* Sed plura 1. Machab. cap. 2. Quin & impietatis ac vitiorum exempla interdum commemoranda, vt dum quibus à DEO pœnis plectantur, audiunt alij, exhorrescant & fugiant. Laudat ille lib. 1. saty. 4. parentem, quòd isto docendi genere vitiorum fugam docere solitus sit:

----- Insueuit pater optimus hoc me,
Vt fugerem, exemplis vitiorum quæque notando.
Cum me hortaretur, parcè, frugaliter, atque
Viuerem vti contentus eo, quod mi ipse parasset.

Septimò, quomodo diuinitus immissæ calamitates ferendæ; ipsas peccatis videlicet nostris ascribere: maiores nos promeritos agnoscere: ad nostram summam vtilitatem à DEO referri, statuere. ne quæ dextra manu nobis pater Optimus Max. dat. ea nos læua, vt aiebat quidam; accipiamus. Sed in Tobia de hoc, bene multa, cap. 2. fol. 21. & sequen. cap. 12. fol. 164.

Octauo & illud discitur, castigandos quidem esse seruos, non tamen ad perditionem, sed ad emendationem tantùm & quidem, vti lib. 6. de Legibus præscribit Plato; *absque contumelia*, Quod si seruos, quanto magis filios? *Quemadmodum*, ait ille, *seruos diximus castigare sine contumelia oportere, ne iracundia efferantur: castigare tamen omnino ne nimium deliciosi reddantur: ita & liberos volumus: Vos*, vt ait S. Paulus Ephes. 6. ver. 4. *patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correptione Domini.* Et paulo post ver. 9. *Vos domini eadem facite* seruis, *remittentes minas, scientes quia & illorum, & vester Dominus est in cælis.*

QVÆSTIVNCVLA XXI.

Quid, è Principum ad Iudith accessu, & orationis approbatione, documentorum?

IVDITH ipsius vocatu ad eam principes hos venisse, magnæ modestiæ virtutisque opus fuisse, dixi antea. Tantum addo, ne seruorum aut ancillarum, per quas nos DEVS vocat, vilitatem & indignitatem contemnamus. Hi enim non ad se, sed ad Dominum nos suum vocant. *Sapientia*, Prouerb. 8. ver. 3. *misit ancillas suas, vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis.*

Discamus porro à tantis viris, etiamsi quod humanæ infirmitatis est, aliquando labamur, non ægrè, dum à minoribus etiam reprehendimur, idipsum ferre. multo minus, dum à maioribus. In Græco videntur seipsos quidem aliquantulum excusare, dum valdè populum sitisse, ideoque & se ab illo, vt iurarent, coactos dicunt: est tamen ingenua potius culpæ, ipsiusque occasionis confessio, quæ in Chaldæo & Latino præterita.

Discamus verò ampliùs, culpam vbi agnouerimus, eius à DEO veniam petere. idque per nos & per alios. *Nunc ergo*, aiunt, *ora pro nobis.* Fuit hic olim mos adeo veteribus vsitatus, vt etiam, qui se non culpam non agnoscerent, neque ipsam, vti par erat, detestarentur, vsitatum tamen hoc demissionis, pœnitentiæque symbolum, labris saltem primoribus, ederent. Nam in veteri testamento Saul. 1. Reg. 15. à Samuele reprehensus; *Peccaui*, ait, *quia præuaricatus sum sermonem Domini & verba tua, timens populum, & obediens voci eorum. Sed nunc porta quæso peccatum meum & reuertere mecum,*

vt adorem Dominum. In nouo, Simon Magus Actor. 8. ver. 24. *Precamini vos pro me ad Dominum, vt nihil veniat super me horum quæ dixistis.* Nos hypocriticas istas confessiones fugiamus. veras & synceras quæ & veniam impetrent, in proceribus istis imitemur.

Sed & *causa*, cur ipsam Iudith orare orent, consideranda. *Quoniam*, inquiunt, *mulier sancta es, & times* DEVM. Ego me ad Te, ô beatissima DEI mater & Virgo, conuerto, & supplex aio pariter; *Ora pro nobis, quoniam mulier sancta es, & times* DEVM. Et: *Sancte Petre ora pro nobis, quoniam vir sanctus es & times* DEVM. *Sancte Paule ora pro nobis, quoniam vir sanctus es, & times* DEVM. itemque in cœlitibus aliis omnibus. Quid frendes hæretice? An in istos, beatos iam, cum CHRISTO IESV, in cœlis æuo fruentes: hæc ipsa orandi causa non conuenit? Non sancti sunt? non DEVM timent? At non sunt in hac ipsa vita, vt Iudith. Quid tum? An ita huic vitæ annexum appactumque orare, vt nemo nisi vitam hanc viuat, oret? At sic nulla in cœlis esset oratio, nulla DEI laudatio, nulla gratiarum actio. Nam & precationis hæc particula quædam est 1. Timoth. 2. versu. 1. An verò potest etiam extra vitam hanc aliquis orare, sed non pro alio? At CHRISTVS Dominus ex hac pridem vita discessit, & tamen non quâ DEVS, sed quâ homo, interpellat pro nobis, Hebr. 7. ver. 25. 1. Ioan. 2. ver. 1. Imo etiam epulo ille diues poterat adhuc pro fratribus orare. licet ratione, non mortis quam obierat, sed mortis quam in æternum miser obibit; ratione inquam damnationis æternæ, nihil impetraret. Huic scilicet dici non debuit, *ora pro nobis*. quia nec alterum illud subdi potuit, *quoniam vir sanctus es, & times* DEVM. Verum non indigent hæretici nostri Sanctorum precibus. quia vel peccatum numquam suum, nisi cum Saule & Simone Mago, hypocriticè confitentur, vel illos reuera Sanctos, DEVMque timentes, aut certè nullam omninò vitam viuentes putant. quasi falsum foret illud CHRISTI Domini Matth. 22. ver. 32. *Non est* DEVS *mortuorum, sed viuentium.* Cæterum in posteriore ipsorum approbatione, pulchra est illa precatiuncula; *Dominus sit tecum.* quam crebro Ecclesia vsurpat, cum ait; *Dominus vobiscum.* Sed de ea in Ruth egi, cap. 2. ver. 4.

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Quid, è posteriore Iudith oratione, documentorum?

RARA quidem, sed præclara in muliere virtus, silentium. Hoc tamen à Iudith non mulieres tantum, sed & virorum quidam discere possunt. qui arcanum nullum continere, omnia vbique profundere, denique pleni rimarum hac atque illac perfluere assolent. Iudith neque quid facere instituerit, patefacit, neque vllam idipsum rimandi & expiscandi ansam dat. Tantùm in Latino ait ver. 32. *ego exeam cum abra mea.* Monendum vero ista futura *exeam, peream, transeam,* & similia, nostro Interpreti quandoque vsurpari pro *exibo, peribo, transibo.* Sicuti contra, è veterum vsu ista commendat Marcellus, *audibo, aperibo, dicebo, paribit, peruenibunt, obedibo,* & alia non pauca. In Græco, *Audite, ait, me, & opus faciam, quod ad generis nostri filios in generationes generationum perueniet.*

Omnium vero maximè imitatu dignissima est sanctæ Iudith demissio & religio. Eam magno encomio, & plenis pœnè fistulis laudant Principes, à veritate. *Omnia quæ locuta es, vera sunt.* à prudentia. *non est in sermonibus tuis vlla reprehensio.* à sanctitate. *mulier sancta es.* à DEI timore; *Times* DEVM. in Græco etiam perspicuè, nullisque verborum ambagibus, ab excellente, omnibusque quam cognitissima sapientia. οὐκ ἐν τῇ σήμερον ἡ σοφία σου πρόδηλός ἐστιν. ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἡμερῶν σου ἔγνω πᾶς ὁ λαὸς τὴν σύνεσίν σου, καθότι ἀγαθόν ἐστι τὸ πλάσμα τῆς καρδίας σου. *Non hodie primum tua manifesta est sapientia: sed iam pridem à dierum tuorum principio, siue à prima tua ætate, nouit populus vniuersus tuam sapientiam. ideoque & bonum esse, quod corde iam tuo efformasti.* siue *cogitasti.* Denique tanti ipsam fecerant, vt eius precibus culpam, quam ipsi agnoscebant, & quidem tantam, quantam illa dixerat; apud DEVM deleri orarent, eiusque deprecationem rogarent. Et ipsa tamen non modo nihil effertur, sed seipsam multo magis deiicit. & quemadmodum ab Angelo & Elizabetha cum laudaretur B. Virgo, se DEI humilem ancillam profitebatur: ita & Iudith se pauperculam, quæque aliorum ipsa egeat precibus profitetur. neque eorum tantùm, quibus dicere possit; *Orate pro me. quoniam viri sancti estis, & timetis* DEVM: sed eorum etiam, quos in DEVM grauiter commisisse dixerat, quos arguerat DEI tentatores, minitatores, vltores. *Orate*, ait ver. 33 *pro me ad Dominum* DEVM *nostrum.* Neque hoc semel tantum petit, sed in tam paucis verbis, iterum & iterum ver. 32. & 33. Neque horum tantum, qui primarij erant, & viri, licet iam prolapsi; virtute alioqui præstantes, iamque ab illo suo delicto resipiscebant, preces petit: sed aliorum etiam omnium, qui in vrbe tùm erant, licet sua ipsi murmuratione, impatientia & querela, qua suos huc principes impulerant; non parum etiam deliquissent. Quis magnæ hoc humilitatis inficietur? Quis & imitatione dignissimum non censeat? Sunt, qui cœlo recepti iam sunt, partim Angeli, partim homines beati meritò à nobis rogandi: sunt & in hac vita etiam ij, quos egregiè sanctos, DEIque metuentes iudicamus: at non ij tantum, sed & alij, qui in Ecclesia adhuc Catholica permanent, etiamsi aliquid aliquando deliquerint, vel etiamnum ad-

num adhuc delinquant. Sæpè, qui cecidit, resurgit. & quidem nostra interdum opinione velocius. Nemo contemnendus. Pharisaico supercilio respuendus nemo. In Ecclesia Catholica, *multi vnum corpus sumus, in* C H R I S T O, *singuli autem alter alterius membra.* Roman. 12. vers. 2. *Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo, aut iterum caput pedibus: Non estis mihi necessarij.* 1. Corinth. 12. vers. 21. Ideoque & S. Iacobus cap. 5. vers. 16. *Orate pro inuicem, vt saluemini.* & ipsum electionis vas D. Paulus Rom. 15. v. 30. *Obsecro.* ait, *vos fratres, per Dominum nostrum* I E S V M C H R I S T V M, *& per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad* D E V M. 2. Cor. 1. v. 10. D E V S *de tātis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet, adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis.* 1. Thessal. 5. ver. 2. *Fratres orate pro nobis.* & 2. cap. 3. ver. 1. *De cætero fratres, orate pro nobis.* Quemadmodum verò petit sancta Iudith ver. 33. *Nihil aliud fiat, nisi oratio pro me ad Dominū* D E V M *nostrum*: ita Actor. 12. vers. 5. *oratio fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad* D E V M *pro* S. Petro, qui *in* Herodis *carcere seruabatur.* Et nos quidem semper aliorum precatu indigemus, sed tùm in primis, cum magnū & arduum quodpiā molimur, cui nostra facilè succumbere potest infirmitas, siue id publicū sit, siue priuatum verbi causa, cū ad peccatorū, hæreticorum, Gentiumq; infidelium conuersionē aggredi, religiosum vitæ statū inire, paupertatis, castitatis & obedientiæ D E O vota nuncupare volumus, dicamus; *Orate, vt firmum faciat* D E V S *consilium meum.* Nam *nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno* D E I. Luc 9. ver. vltimo. Cæterum, quia penes Optimates istos, portarum vrbis claues erant, &, nisi eorum emissu nutuque, poterat nemo egredi, vel ingredi, noctu præsertim; ideo: *Stabitis,* ait, *vos ad portam, nocte ista.* Et cap. 10. v. 9. in Græco; *Portam,* ait, *vrbis mihi iubete aperiri* Discamus & nos, nusquam egredi, nisi stantibus ad portam, & concedentibus, quibus claues dedit D E V S. sed in iis potissimum rebus, quæ ad Euangelij C H R I S T I Domini prædicationem, diuinorum sacramentorum administrationem spectant, vt videlicet *nō sumat sibi quisquam honorem, sed qui vocatur à* D E O *tamquam Aaron.* Heb. 5. ver. 4.

CAPVT IX.

1 *VIBVS absccedentibus, Iudith ingressa est oratorium suum: & induens se cilicio, posuit cinerem super caput suum: & prosternens se Domino, clamabat ad Dominum, dicens:*

Genesis 34. 29. 2 *Domine Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione sua, & denudauerunt femur virginis in confusionem.*

3 *Et dedisti mulieres illorum in prædam, & filias illorum in captiuitatem: & omnem prædam in diuisionem seruis tuis, qui zelauerunt zelum tuum: subueni quæso te Domine Deus meus mihi viduæ.*

4 *Tu enim fecisti priora, & illa post illa cogitasti: & hoc factum est quod ipse voluisti.*

5 *Omnes enim viæ tuæ paratæ sunt, & tua iudicia in tua prouidentia posuisti.*

Exodi 14. 9. 6 *Respice castra Assyriorum nunc, sicut tunc castra Ægyptiorum videre dignatus es, quando post seruos tuos armati currebant, confidentes in quadrigis, & in equitatu suo, & in multitudine bellatorum.*

7 *Sed aspexisti super castra eorum, & tenebræ fatigauerunt eos.*

8 *Tenuit pedes eorum abyssus, & aquæ operuerunt eos.*

9 *Sic fiant & isti, Domine, qui confidunt in multitudine sua, & in curribus suis, & in contis, & in scutis, & in sagittis suis, & in lanceis gloriantur,*

10 *Et nesciunt quia tu ipse es Deus noster, qui conteris bella ab initio, & Dominus nomen est tibi.*

11 *Erige brachium tuum sicut ab initio, & allide virtutem illorum in virtute tua: cadat virtus eorum in iracundia tua, qui promittunt se violare sancta tua, & polluere tabernaculum nominis tui, & deiicere gladio suo cornu altaris tui.*

12 *Fac Domine, vt gladio proprio eius superbia amputetur.*

13 *Capiatur laqueo oculorum suorum in me, & percuties eum ex labijs charitatis meæ.*

14 *Da mihi in animo constantiam, vt contemnam illum: & virtutem, vt euertam illum.*

15 *Erit enim hoc memoriale nominis tui, cum manus fœminæ deiecerit eum.* Iudic. 4. 21. & 5. 26.

16 *Non enim in multitudine est virtus tua, Domine, neque in equorum viribus voluntas tua est, nec superbi ab initio placuerunt tibi: sed humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.*

17 *Deus cælorum, creator aquarum, & Dominus totius creaturæ, exaudi me miseram deprecantem, & de tua misericordia præsumentem.*

18 *Memento Domine testamenti tui, & da verbum in ore meo, & in corde meo consilium corrobora, vt domus tua in sanctificatione tua permaneat:*

19 *Et omnes gentes agnoscant quia tu es Deus, & non est alius præter te.*

COMMENTARIVS.

ALTERAM nunc ad liberandum populum aggressionem Iudith adhibet, cum DEO scilicet agendo, eiusque opem & auxilium implorando. Ideoque hoc ipso capite illius ad DEVM oratio proponitur. & eiusdem modus, partim huius eiusdem capitis initio statim, partim etiam sequentis. Nam *primò, ingressa est oratorium suum.* de quo suprà. *deinde, se cilicio induit. tertiò, posuit cinerem super caput suum. quartò prostrauit se ante Dominum. quintò* clamare precabunda occœpit. Quæ aliorum toties, tamque humiliter, vt audiuius; preces petierat, quid cum ancillis, domesticisque suis fecisse iam credimus? In Græco quæ notanda sint, duo hic adiiciuntur. *Vnum*, ἐγύμνωσεν ὃν ἐνεδιδύσκετο σάκκον. *Nudauit id, quod induebatur, cilicium.* id est, cum id antea opertum esset, vestibusque aliis obtectum, iam apertè, vestibus illis abiectis, cilicio induta est. Sicque Latinus textus explicandus de indutione cilicij, non qualibet, sed aperta, minimeque velata, prout in sacrificantibus sacerdotibus dictum suprà cap. 4. ver. 9. & 16. *Alterum* est cœptę huius orationis tempus, καὶ ἦν ἄρτι προσφερόμενον ἐν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τὸ θυμίαμα ἑσπέρας ἐκείνης. *Et erat iam, cum offerri solet, Hierosolymis, in domo* DEI, *incensum vespertinum.* Oratio verò petit hostium profligationem, Israëlitarum liberationem, & quidem ita, vt vtrumque istud, & ipse hæc agendi modus ad vnam ipsius DEI gloriam totus referatur vers. 15. & 19. Contexitur autem tota petitio ex comparatione quadam cum veteribus exemplis duobus. Deinde ex crebris de DEO sententiis, & tertiò, ex ipsius, quem dixi, finis propositione. *Exemplum prius* est ex Genes. 34. ver. 29. de Simeone Patriarcha. Sicut enim, ô DEVS, in vlciscenda violatæ virginis pudicitia iuuisti: ita me viduam ex illo prognatam, in Bethuliæ, adeoque patriæ totius, & religionum tuarum liberatione procuranda nunc adiuua. *Alterum* ex cap. 14. Exodi vers. 9. sicut Pharaonis & Ægyptiorum castra Israëlitas insequentium occidione olim penitus occidisti, ô DEVS: ita & nunc, immensas Holophernæ huius, omniumque Assyriorum copias extermina.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quomodo, in defensionem alienigenarum, dedit Simeoni Patriarchæ gladium Dominus?

EST aliqua hic & de verbo, contra versionis nostræ Momos, velitatiuncula, & de re ipsa ob difficultatem, pugna. *De verbo* quidem, quia Simeon alienigenas non defendisse sed oppugnasse ac interemisse legitur. Ac defensio vindictam & vltionem significat, quam Græcus ἐκδίκησιν ἀλλογενῶν appellat. Sic enim defendendi defensionisque vocabula priscis auctoribus vsurpata notat non incuriosus Latini sermonis custos Nonius. *Defendere, ait, vindicare, depellere. Virgilius Bucol.--- solstitium pecori defendite. Ennius Achill. Serua ciues, defende hostes cum potes defendere.* Et sic quodammodo iam supra c. 1. ver. 12. *Iurauit, quod defenderet se de omnibus regionibus his.* Ad Rom. 12. ver. 19. *Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ.* Similiter lib. 1. contra Marcionem cap. 26. de falso Marcionis Deo: *Cur prohibet admitti, quod non defendit admissum? cum multo rectius non prohibuisset, quod defensurus non esset, quam vt non defenderet, quod prohibuisset. imo & permisisse directo debuit. sine causa prohibiturus, non & defensurus. Nam & nunc tacitè permissum est, quod sine vltione prohibetur.*

De re ipsa porro difficultas est, quomodo quam intulit Simeon alienigenis, cædes hic laudetur, cum in Genesi vituperetur? Illic enim cap. 34. ver. 30. Iacob dixit ad Simeon & Leui; *Turbastis me, & odiosum fecistis me Chananæis & Pherezæis habitatoribus terræ huius. Nos pauci sumus. illi congregati percutient me, & delebor ego, & domus mea.* Multoque grauius cap. 49. ver. 5. *Simeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia. In consilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non sit gloria mea. quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura. Diuidam eos in Iacob, & dispergam in Israel.* Tres adhibentur ei difficultati *responsiones. Prima* est eorum, qui cōcedunt vel omnino, vel fere, locum hunc illi repugnare. Sed hi sunt illi recentiores, qui libri huius auctoritatem lance parum æqua ponderarunt, vt Carthusianus, de quo supra proleg. 4. in hæreticorum argumentis fol. 213. *Altera* historiæ Scholasticæ, quæ ait posse dupliciter cædem hanc expendi. primò quoad diuinum iudicium, cuius, per virginis Dinæ stuprum, violata erat maiestas, & hominum naturæ insita lex: neque vera illum pœnitudine placarant stuprator Sichem, & eius pater Hemor, cæterique sceleris eius vel adiutores, vel approbatores Sichemitæ ciues. & sic iustissima ij cæde plectebantur. Deinde, quoad Simeonis ipsius & Leui animum, qui vehementi quadam furoris insania, non iustitiæ zelo, sed iræ vindictæque impetu arma corripuerunt, illos occiderūt. sicque iniusta cædes fuit. Priore modo laudari cædem hic, non posteriore, inquit illa historia. & explicat, aliquoque modo approbat Carthusianus exemplo Iudæorum, quorū excidium & captiuitas, quoad DEI sententiā, iusta, quoad Nabuchodonosoris ambi-

ambitionem & superbiam, iniusta extitit. *Tertia* Lyrani hoc loco & Pererij nostri, libro de benedictione Patriarcharum. duo nimirum in cæde illa fuisse. *vnum*; ipsam flagitij detestationem, eiusque puniendi zelum. *alterum*, ipsum punitionis huius exequendæ modum. & prius quidem illud laude dignum esse, non posterius. non quasi puniendi potestatem non haberent, (cum enim esset Hemor loci eius princeps, ad nullum vocari tribunal poterat, sed armis tantummodo puniri) sed quia modus is contra sancitum iamiam fœdus & fraudulentus, nimiumque vehemens & furiosus fuit.

Ex vtraque ista expositione plenior ea forsan erit, quæ dixerit, *primo* quidem *hic maximè spectari & laudari, quod in clade ista diuinum fuit.* Nam & orationis hoc scopus, quem supra vidimus, indicant & loquendi modus, *dedisti illi gladiũ in defensionẽ alienigenarum, dedisti mulieres illorũ in prædam.* & in Græco; *dedisti principes eorum in cædem, & cubile ipsorum in sanguinem, & percussisti seruos cum dynastis, & dynastas ipsos in thonis suis.* statimq; magnitudo sceleris, quod gladio vindicari voluit DEVS, adijcitur. *Adhoc*, in sequenti exemplo de Ægyptiorum mersione nihil humani, sed tantummodo, quod diuinum erat; prædicatur. quia id solum commemoratu opportunum iam erat, DEVM eos, qui malo quopiam Israëlitas affecissent, olim punisse. ideoque rogari eum, vt itidem modò faciat. *Deinde* verò *videtur factum istud*, *quatenus a Simeone & Leui exijt*; *aliquo modo laudari* quia Simeon & Leui dicuntur *serui* DEI, neque simpliciter, sed qui *zelauerint zelum* DEI. Nam *zelum* DEI *zelare* in laude ponitur, 1. Machab. 2. 54. & 58. Et Græcè additur, *Sanguinis sui pollutionem abominati sunt: & te in adiutorem inuocarunt.* Atque sic, non interim negatur eos peccasse, importunè, callidè nimiumque furenter & rabidè in fœderatos irruisse. In vno eodemque opere, quod alioqui malum est, maloque modo agitur, potest interdum tamen laude quidpiam dignum aspici. Testis ille, qui furacem fraudulentumque *villicum iniquitatis* laudauit, *quia prudenter fecisset.* Lucæ 16. ver. 8.

Obijcit tamen Carthusianus, armis eos pœnam inferre non debuisse, quia etiamsi Rex Hemor esset, maiori tamen Regi parebat, coram quo de iniuria potuit accusari. Nam Iosuæ 11. *Asor antiquitus inter omnia regna hæc principatum tenebat.* Verùm potuit Asor principatum tenere, siue inter omnia eminere, vt regna ei tamen alia non subessent. Et, vt subessent, quomodo aduenæ & peregrini homines, in re, quæ magnum apud Barbaros istos flagitium non videbatur, iustas exigere pœnas potuissent?

Obijciet fortè alius, totum, etiam quoad Simeonis animum, & modum; factum hoc videri hoc loco laudari. quia dicitur DEVS illi *gladium dedisse.* At quæ cædes iustior, quis cædendi animus & modus æquior, quam vbi gladium porrigit, penes quem summa omnium vitæ ac necis potestas? Quomodo delinquant, qui DEI aliqua in re secuti sunt, in eaque zelum ipsius zelant? Iam dixi, & vsu receptum, vt vno quopiam respectu sit aliquid æquum, alio iniquum: accipiat quis à DEO potestatem aliquam, neque eâ tamen, quemadmodum par esset, bene vtatur. Nonne Nabuchodonosorem, qui Hierosolymam cepit, templum euertit, populum abduxit, vocat DEVS *seruum suum*? Ierem. 25. ver. 9. Nonne ad Ezechielem ait Dominus cap. 29. ver. 18. *Fili hominis, Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum Omne caput decaluatum: & omnis humerus depilatus est: & merces non est reddita ei, neque exercitus eius de Tyro, pro seruitute, qua seruiuit mihi aduersus eam.* Iudith ergo potissimum quæ DEI sunt in Simeonia irruptione celebrat; quæ Simeonis verò sunt, non nisi modicè & quadantenus.

QVÆSTIVNCVLA II.

QVÆ labia charitatis ver. 13. & qui illustriores huius capitis vel sententiæ: vel documenta?

LABIA *charitatis* vocantur, è quibus verborum χάρις quædam, siue iucunda orationis gratia existit. Vnde & qui auribus aliquid dant, aliisque grata proferunt, ij apud Athenæum χαριτογλωττοῦντες, ab aliis quibusdam *aretalogi* vocãtur. Quia verò eiuscemodi orationis mella grauiter sæpè auditorem fallunt. sicuti & Holophernem fefellerunt, idcirco in Græco dicuntur χείλη ἀπάτης, *labia fraudis*, siue vt in Psalmo 11. 16. 30. *labia dolosa.* Quomodo huiuscemodi à DEO petat Iudith, alio capite, cum aliis quibusdam, disquiretur commodius.

Inter sententias verò *prima* est, qua DEI potentiam extollit v. 4. dum & pœnam, quæ salacibus illis Sichemitis illata erat, cum arbitratu suo fecisse ait, & alia omnia tam, quæ vmquam ante facta sunt, vel deinceps vmquam fient. Hæc enim sententiæ huius vis paulò in Græcis apertior est; ἐποίησας τὰ πρὸ πρὸ ἐκείνων, καὶ ἐκεῖνα. καὶ τὰ μετέπειτα, καὶ τὰ νῦν, καὶ τὰ ἐπερχόμενα διενοήθης, καὶ ἐγενήθησαν, ἃ ἐνενοήθης, καὶ παρέστησαν ἃ ἐβουλεύσω, καὶ εἶπαν, ἰδοὺ πάρεσμεν. Πᾶσαι γὰρ αἱ ὁδοί σου ἕτοιμαι, καὶ ἡ κρίσις σου ἐν προγνώσει. *Fecisti ea quæ illis priora sunt, & quæ deinceps, & quæ nunc, & quæ ventura intellexisti. & facta sunt quæ cogitasti & præsentia fuerunt, quæ deliberasti. & dixerunt; Ecce adsumus. Omnes enim viæ tuæ paratæ: & iudicium tuum in prænotione.* id est, prouisum & præmeditatum est.

Altera ſententia eſt ver. 10. DEVS *noſter conterit bella ab initio, & Dominus nomen eſt ei.* Pro iſto *Dominus*, Hebraicum eſſe ſolet יהוה: eſtque totum hoc explicatum Exodi cap. 3. ver. 14. cap. 6. ver. 3. ſicuti & quod iam ſubditur ver. 15. *Erit hoc memoriale nominis tui.* Explicatur tamen hic ipſe locus à Petro Fabro lib. dodecameni, cap. 5. Alia DEI nomina ſunt verſ. 17. vbi & *præſumere* in bonam partem ſumitur, vti ſuprà expoſitum cap. 6. ver. 15. In Græco etiam ſuauiſſima hæc. ταπεινῶν θεός, ἐλαττόνων βοηθός, ἀντιλήπτωρ ἀσθενούντων, ἀπεγνωσμένων σκεπαστής, ἀπηλπισμένων σωτήρ. *humilium* DEVS, *inferiorum adiutor, curator infirmorum, deploratorum protector, deſperatorum ſaluator.*

Tertia ver. 16. cui ſimillimæ in ſcripturis complures. ſed pulcherrima illa Hieroſolymitani Regis Aſæ, dum contra Æthiopum Regem Zaram, qui decies centena hominum millia, trecentoſque falcatos currus ductabat, pergeret, 2. Paralip. 14. verſ. 11. *Domine,* ait, *non eſt apud te vlla diſtantia vtrum in paucis auxilieris, an in multis. Adiuua nos Domine* DEVS *noſter. In te enim & in tuo nomine habentes fiduciam venimus contra hanc multitudinem.* Hanc porro Iudith noſtræ vocem Regino comiti, cui militiæ regulas præſcribebat, laudat Carthaginienſis diaconus Ferrandus S. Fulgentij diſcipulus. Vt, ait in prima regula, *paruus exercitus contra hoſtium multitudines innumerabiles educendus ſit, orante Iudith protinus confortaberis, conſona oratione, dum gemebundus exclamas. Non in multitudine eſt fortitudo tua, neque vires tua in potentatibus. ſed humilium eſt* DEVS. Atque id etiam agnoſcit Gentilis apud Herodotum lib. 7. Artabanus; στρατὸς πολλὸς ὑπὸ ὀλίγου διαφθείρεται κατὰ τοιόνδε. ἐπεάν σφι ὁ θεὸς φθονήσας φόβον ἐμβάλῃ ἢ βροντήν. *Ingens exercitus ab exiguo profligatur, quoties* DEVS *ijs, quibus inuidet,* ſiue potius *quos deteſtatur, aut metum aut tonitruum incutit.*

Documentorum verò iſtæ non parum ſuppeditant ſententiæ, poſſunt tamen adiungi & alia. *Primum,* quæ ſeſe ad magna quædam opera comparandi ratio ſit, videlicet ad DEVM ſemper aduolare, ipſiuſque maieſtatem precari. Omnium rerum magnarum primordia à DEO, inquiebat neſcio quis. *Alterum,* vnius ob noxam, quanta ſæpè in Rebuspublicis mala: & ea neque fortuita, neque à ſolis hominibus inuecta, ſed, quia punire illam vult, etiam à DEO ipſo immiſſa. Non eſt Dina quidem Helena: ſuam tamen habet & ipſa Iliadem, vt in Geneſi & hoc loco vides. *Tertium,* cum extremum hic virginis dedecus per femorum denudationem ſignificetur, quid de Lacenis illis, quæ, parum velatæ, in adoleſcentum ſeſe conſpectum dabant, & φαινομηρίδες vocabantur; ſentiendum? *Quartum* cum tanta DEI & potentia & prouidentia ſit, quanta hic deſcribitur ver. 4. & 5. cur nos ei totos non committamus? *Quintum,* in armis, hominumque operibus, ſpes numquam noſtras collocemus. Quid Aſſyriis iſta profuerũt, qui *in ſcuto, gæſo, ſagitta & funda* confidebant, vt habet textus Græcus; itemque in alijs, vt Latinus verſ. 9. Omnium clauſula ſit, vt quæ agimus, cogitamus, precamur, ad DEI vnius gloriam tandem aliquando colliment. Vult Iudith decipi Holophernem, vult Aſſyrios deleri, vult obſidione vrbem liberari, vult ſe corroborari. Sed omnia tamen huc tendunt, vt DEI domus ſanctificatio permaneat, religio vigeat, Catholica Eccleſia non opprimatur, DEVS verus vero ſyncero que cultu ab omnibus cognoſcatur, colatur & deprædicetur. *quia non eſt alius præter eum,* ſiue vt ait Græcus, non eſt *præter ipſum pro genere Iſrael* ὑπερασπίζων. alius inquam Eccleſiæ Catholicæ conſeruator, protector, & Seruator non eſt. cui gloria nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum, Amen

CAPVT X.

1 *FACTVM eſt autem, cum ceſſaſſet clamare ad Dominũ, ſurrexit de loco, in quo iacuerat proſtrata ad Dominũ.*
2 *Vocauitque abram ſuam, & deſcendens in domum ſuam, abſtulit a ſe cilicium, & exuit ſe veſtimentis viduitatis ſuæ.*
3 *Et lauit corpus ſuum, & vnxit ſe myro optimo, & diſcriminauit crinem capitis ſui, & impoſuit mitram ſuper caput ſuum, & induit ſe veſtimentis iucunditatis ſuæ, induitque ſandalia pedibus ſuis, aſſumpſitque dextraliola & lilia, & inaures & annulos, & omnibus ornamentis ſuis ornauit ſe.*
4 *Cui etiam Dominus contulit ſplendorem: quoniam omnis iſta compoſitio non ex libidine, ſed ex virtute pendebat: & ideo Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliauit, vt incomparabili decore omnium oculis appareret.*
5 *Impoſuit itaque abræ ſuæ aſcoperam vini, & vas olei, & polentam, & palathas, & panes, & caſeum, & profecta eſt:*
6 *Cumque veniſſent ad portam ciuitatis, inuenerunt expectantem Oziam & presbyteros ciuitatis.*
7 *Qui cum vidiſſent eam, ſtupentes mirati ſunt nimis pulchritudinem eius.*
8 *Nihil tamen interrogantes eam, dimiſerũt tranſire, dicentes: Deus patrum noſtrorum det tibi gratiam, & omne conſilium tui cordis ſua virtute corroboret, vt glorietur ſuper te Ieruſalem, & ſit nomen tuum in numero ſanctorum & iuſtorum.*
9 *Et dixerunt hi qui illic erant, omnes vna voce: Fiat, fiat.*
10 *Iudith vero orans Dominum tranſiuit per portas ipſa & abra eius.*
11 *Factum eſt autem, cum deſcenderet montem circa ortum diei, occurrerunt ei exploratores Aſſyriorum, & tenuerunt eam, dicentes: Vnde venis? aut quo vadis?*

12 Quæ

12 *Quæ respondit: Filia sum Hebræorum, ideo ego fugi à facie eorum, quoniam futurum agnoui, quod dentur vobis in deprædatione, pro eo quod contemnentes vos noluerunt vltro tradere seipsos, vt inuenirent misericordiam in conspectu vestro.*
13 *Hac de causa cogitaui mecum, dicens: Vadam ad faciem principis Holofernis, vt indicem illi secreta illorum, & ostendam illi quo aditu possit obtinere eos, ita vt non cadat vir vnus de exercitu eius.*
14 *Et cum audissent viri illi verba eius, cõsiderabant faciem eius, & erat in oculis eorum stupor, quoniam pulchritudinem eius mirabantur nimis.*
15 *Et dixerunt ad eam: Conseruasti animam tuam, eo quod tale reperisti consilium, vt descenderes ad dominum nostrum.*
16 *Hoc autem scias, quoniam cum steteris in conspectu eius, bene tibi faciet, & eris gratissima in corde eius: Duxeruntque illã ad tabernaculum Holofernis annunciantes eã.*
17 *Cumque intrasset ante faciem eius, statim captus est in suis oculis Holofernes.*
18 *Dixeruntque ad eum satellites eius: Quis contemnat populum Hebræorum, qui tam decoras mulieres habent, vt nõ pro his merito pugnare contra eos debeamus?*
19 *Videns itaque Iudith Holofernem sedentem in conopæo, quod erat ex purpura, & auro, & smaragdo, & lapidibus pretiosis intextum:*
20 *Et cum in faciem eius intendisset, adorauit eum, prosternens se super terram, & eleuarunt eam serui Holofernis, iubente Domino suo.*

COMMENTARIVS.

EXTREMVM, quod ante liberationem, apud Israëlitas agit Iudith, proponitur capite hoc: itẽq; principium eorum quæ apud Assyrios. In extremo illo est finis longæ, demissæ, ardentissimæque hactenus institutæ precis: deinde præparatio ad iter, tandemq; ipse ex vrbe abitus. *Præparatio*, quia cum hoste corporeo, & in corporeis hisce rebus toto defixo negocium futurum est, corporea item est, eaque duplex: Nam & vario cultu *corpus exornat*, ver. 2.3.4. & *cibos*. quibus apud Gentiles vesci velit, *accipit*. In ipso ex vrbe abitu, est ipsius admiratio, & triplex precatio, ipsorum scilicet principum, aliorum circumstantium, & ipsius Iudith. Additur Græcè portarum apertio, iussu illorum facta.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quæ abra, toties isto libro commemorata?

SVPRA cap. 8. ver. 32. *Ego exeam cũ abra mea*, Hic ver. 2. *vocauit abram suam*. ver. 5. *imposuit abræ suæ*, & deinceps sæpius. Putant plerique nomen esse proprium vnius è Iudith gynecæo ancillæ. Cõmune tamen nomen est, quod ancillam significat: non tamen quamcumque, sed vt apud Eustathium ait Pausanias; quæ ad manum heræ præsto est, quæque ad obsequia honestiora solet adhiberi. Suidas exponit οἰκότριψ γυναικὸς κόρη, καὶ ἔντιμος εἴτε οἰκογενὴς, εἴτε μή. *Quæ diu admodum domi versata est, vxoris puella, & honorata, siue domi nata sit, siue non.* & affert ex Menandri Pseuderacle, & Sicyonia, quam & Stobæus serm. 51. citat; itemque ex Iamblicho testimonia. Sed è nostris alia libris afferri possunt. Genes. 24. ver. 61. ἀναστᾶσα Ῥεβέκκα, καὶ αἱ ἅβραι αὐτῆς ἐπέβησαν ἐπὶ τὰς καμήλους. *Surgens Rebecca, & ancillæ ipsius ascenderunt camelos*, vbi ab Aquila παιδίσκαι, à Symmacho κοράσια ponuntur. Exodi 2. ver. 5 *Descendebat filia Pharaonis, vt lauaretur in flumine*, καὶ αἱ ἅβραι αὐτῆς παρεπορεύοντο παρὰ τὸν ποταμόν, *& ancillæ ipsius gradiebantur iuxta fluuium*. Et ibidem ἀποστείλασα τὴν ἅβραν, ἀνείλατο, *cum misisset ancillam, abstulit* Idemque nobis posteà occurret in Esther cap. 2. 4. & 5. Apud Eusebium lib. 9. præter Euangel. Ezechielus poëta Moysen illa quæ in Exodi principio sunt, narrantem inducẽs, ait; θυγάτηρ βασιλέως ἅβραις ὁμοῦ κατῆλθε. *Nata Regis cum suis pedissequis descendit.* Idemque versus apud Clementem Stromate primo legitur, sed pro ἅβραις ibi parum rectè substituit doctus Interpres ἄπαις, & vertit, *Nata Regis, quæ carebat liberis Venit*, licet, vt in Exodo tradidit; verum sit, veterum quosdam huic liberos negasse. Erat verò *habra* ista, vti nobis Græcus ca. 5. ver. 9. aiebat; ἐφεστῶσα πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῆς, *præfecta omnibus ipsius Iudith facultatibus*. ideoque, vt ait Suidas; famula prorsus honorata. Quia vero mirentur interdum nonnulli, cur in Latinis Romanis *abra* sit, in aliis quibusdam *habra*, sciendum aspiratè leniterquè id nomen, apud Græcos, scribi: & in Græcis quidem Romanis aspiratè semper, sicuti contra de Olopherne dictum est ca. 2. quæst. 1. quod nomen sicuti spiritu varium est, ita & declinatione, prout è superioribus notari iam potuit, & tamen quod moneret, dignum putauit Suidas. Addo, quia in Græcis quibusdam, expositionis causa, scriptum erat ἅβρα δούλη, factum à quibusdam è duobus nominibus vnum quoddam nominis monstrum *Abraduli*. Vbi verò nobis infrà cap. 10. ver. 10. *abra*, Græcis est παιδίσκη, *famula*.

QVÆSTIVNCVLA II.

Quæ hic, in cultu & victu, Romana rectè correxit editio, & quid tam ea quam alia similia sint?

LEGEBATVR anteà vers.3. *vnxit se myrto optimo.* & in Rabani manuscripto, *myrro*. Corrigit Romana editio, *myro optimo.* Est autem myrum μύρον vnguentum. Et ea vox in Græco est ἐχρίσατο μύρῳ παχεῖ. *vnxit vnguento pingui vel crasso.* Et quia id apud Plinium lib. 13. cap. 1. 2. & 3. admodum delectabat, valdeque pręstans habebatur, idcirco ait noster *optimum*, nisi *opimum* quis vellet. Myrteum tamen succum & oleum ad vnguenta fuisse adhibitum docet ibidem Plinius. Legebatur ver. 5. *ascopa*. In eadem Romana correctione iam editur *ascopera*. quæ saccum vtricularem, & coriaceum significat. In Græco est ἀσκοπιτύνη, quæ à Polluce inter vinaria vasa recensetur. Fuit etiam apud Suetonium in Nerone cap. 45. *ascopa*: sed Turnebus lib. 25. cap. 11. *ascomam* in genere fœminino reposuit. quemadmodum & apud Vitruuium lib. 9. cap. 3. *sacomam* legimus. Habebant etiam libri antea vers. 5. *lapates*. dicuntque Rabanus & glossa fuisse cibum ex oleribus confectum. Sed syllabarum esse transpositionem ostendit Romanus liber, legendasque *palathas*. Nam Græcè est πήραν ἐπλήρωσεν ἀλφίτων καὶ παλάθης. *Peram impleuit polenta, & palatha.* Est verò *palatha* ficorum, pinguiumque caricarum massa, quarum magnus illis in partibus vsus. *Syria* enim *habet*, inquit Plinius lib. 13. c. 5. *in ficorum genere caricas, & minores eius generis, quæ cottana vocantur.* Abigail Dauidi ferebat, 1. Reg. 25. ver. 18. *ducentas massas caricarum.* Ægyptio inuento dederunt Dauidis comites, 1. Reg. 30. ver. 12. *fragmen massæ caricarum.* Dauidi ferebat Siba, 2. Regum. 16. vers. *centum massas palatharum* & ver. 2. *vt sint palathæ ad vescendum.* Dauidi afferebant Hebronem, 1. Paralip. 12. ver. 40. *farinam, palathas, vuam passam.*

Mitram porro interpretatur ver. 3. Lyranus *cucupham*. At *cucupha* est apud Horapollinem lib. 1. ca. 55. auis miræ in parentes pietatis, quam aliqui esse putant ciconiam, cum tamen idem Horapollo lib. 2. cap. 58. distinguere videatur. Verùm vocauit Lyranus barbarè, muliebre capitis operculum, quod Gallicè dicitur *vne coiffe*, Italicè *cuffia & scuffia da donna*. & fortè scripserat ille *culpham* vel *cuffam*. Barbaro tamen omisso nomine, melior Interpres D. Hieronymus est in Isai. 3. esse capitis ornamentum.

Dextraliola, ibidem sunt armillæ; *Lilia* verò quæuis manuum aut colli ornamenta. Nam Græcè sunt οἱ χλιδῶνες καὶ τὰ ψέλια, vel vt Romanus habet ψέλια, pro quo putat in nostro textu non nemo esse *lilia* quasi *pselia*. cum tamen etiam certum sit, in vestibus flores quandoque intertextos fuisse, vt ostendit lib. 7. cap. 13. Pollux.

Sandalia ibidem, erant calceamenta non qualiacumque, sed pulchra & elaborata, diuitumque mulierum propria, vti probat lib. 14. Var. lect. cap. 15. Victorius testimonio Cephisodori Comici, qui in Trophonio sua induxit mulierem olim diuitem, iam pauperem ita fortunas suas conquerentem. σανδάλια τῶν λεπτοσχιδῶν, ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα. νῦν δ' ὥσπερ ἡ θεράπαινα ἔχω περιβαρίδας. Quę namque antea sumptuoso genere calceamenti vsa fuerat, postea se tamquam ancilla, peribaridibus vti ait. Vnde manarunt fœminarum illi, quos suprà ex D. Hieronymo ad Saluinam protuli; *aurati socci*. & ex Clemente lib. 2. Pædag. cap. 11. hæc; *In calceamentis quoque superbæ arrogantesque fœminæ magnam ostendunt mollitiem. Verè ergo turpia sunt illa sandalia, in quibus sunt aurea veluti donaria.* sicque hoc loco, sandaliorum vox sumenda. Non tamen alibi semper, vt patet Marci 6. ver. 9. vbi Dominus vult Apostolos *sandalijs calceatos*, Actor. 12. vers. 8. dum S. Petro ait Angelus; ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Noster pro sandaliis, *calcea te caligas tuas*. Nam vel ea inferiores tantum plantas ab itinerũ offensionibus defendebant, vt ex Diuo Augustino libro 2. de consensu Euangelist. cap. 29. & 30. recitabam libello de Apostolis, num. 13. vel communes certè calcei, erant quæ & ὑποδήματα dicuntur. Ita enim & *sandalin* à Chaldaico Thargum appellantur Genes. 14. Isaiæ 11. Cantic. 7. ver. 1. & alibi, prout in suo Thisbi monet Elias, vbi & monet exinde vocatũ Rabbinum quendam *Hassandelar*, id est, calceolarium. Cur verò, etiamsi Græca id genus nomina in Interprete nostro legantur, carpendus non sit, attingam lib. 2. Machab. 14.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quos secum cibos tulerit? cur, & quomodo?

QVÆ ad potionem, vel aliquam ciborum conditionem valerent, fuerunt *vinum & oleum*. Cibi verò in Latino quadruplices ponuntur. Primus, est *polenta*. in Græco ἄλφιτα. *Polentam*, inquit Ruellius lib. 2. c. 16. *Græci alphita nominant, torrefactis hordei farinam, quæ nunc tota Gallia sicca crio-*

the vel

the vel grio siccum, quasi torrida & resiccata crithe vel cri vocatur. Venalis ea circumfertur spissandis carninm turibus. quamquam & ex auena retorrida cœpit fieri, & eadem nominis ambagi proferri. Ideoque minus conuenienter vertit hoc loco Baduellus farinam simpliciter. Quorsum enim & panes secum tulisset? Omninoq; monet lib. 2. de Republ. Plato; ἐκ μὲν τῶν κριθῶν ἄλφιτα, ἐκ δὲ τῶν πυρῶν ἄλευρα, *ex hordeo proprie fieri alphita, ex frumento aleura.* Significant autem hæc farinam, sed illa hordeaceam, hæc triticeam. Alioqui Hebraicum *Kalus.* & Græcum πεφρυγμένον vertit etiam noster *polentam*, Leuit. 23. ver. 14. Iosuæ. 5. ver. 11. alibi. Aliter, *palatha*, de quibus superiore quæstiuncula. Tertius, *panes.* Quartus, *caseus.* At hic in Græco nullus. & fortassis erit, qui eum textum magis laudet, quia & parum salubris caseus dicitur, & eo CHRISTVS Dominus non vsus à S. Bernardo traditur serm. 2. in aduentu, de verbis, Pete tibi signum. *Duo*, ait, *sunt in lacte ouis, butyrum & caseus. Butyrum pingue & humidum: caseus è contra, aridus & durus. Bene paruulus noster eligere nouit, qui butyrum comedens, caseum vtique non comedit.* Bonis tamen palatis nequaquam Latini textus desipit *caseus.* quin verò eum è Græco surreptum non temere suspicantur. Nam quid in Græco pro caseo est? ἄρτοι καθαροὶ *panes puri.* Sed quinam isti? An propositionis panes? At, in templo Hierosolymitano, ij coram DEO propositi erant, neque iis, nisi solis sacerdotibus vesci licebat, Matth. 12. ver. 4. An recentes, minimèque mucidi? At pari ratione dixisset vinum accepisse defecatum, oleum absque amurca, polentam & caricas minimè cariosas. Neque enim volebat Iudith longum nescio quod iter simulare, vt Gabaonitæ Iosuæ 9. ver. 5. Puros panes dixerit quispiam esse azymos, quod à fermento puri essent. Et sanè posse ita vocari dixi cap. 8. quæst. 9. propter illa Diui Pauli verba, 1. Corinth. 5. ver. 7. *Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi.* At cum ista faceret Iudith, non azymorum iampridem dies præterierant? Et cur vsitatos quotidianosque Iudæis omnibus panes non accepisset? Si circumspiciamus omnia diligenter, fuisse in Græco inuenientur pro ἄρτοι καθαροὶ, ἄρτοι καὶ τυροί, *panes & cases*, ita vt sit illi textui hæc restituenda lectio. πήραν ἐπλήρωσεν ἀλφίτων, καὶ παλάθης, καὶ ἄρτων, καὶ τυρῶν. *Peram impleuit polēta, & palatha, & panibus & caseis.* Quam verò sint salubres & quomodo, magis inter omnes pænè gentes, quæ caseo vtuntur, quam inter Medicos conuenit, vti & in epistola quadam Medicus agnoscit Langius. CHRISTVM vero Dominum caseo non vsum tãtummodo allegoricè illic asserit D. Bernardus. Sequitur enim de oue perdita, quam Dominus quęrit; *In hac oue duo reperies, naturam dulcem, naturam bonam, & bonam valdè, tanquam butyrum, & peccati corruptionem vt caseum. Vide ergo quam optime puer noster elegit, qui naturam nostram sine vlla peccati corruptione suscepit. Nam de peccatoribus legis, Coagulatum est sicut lac cor eorum. in quibus vtique lactis puritatem corruperat fermentum malitiæ, coagulum iniquitatis.* Alioquin & Dauid 1. Reg. 17. vers. 17. fratrum suorum Tribuno munus à parente fert decem caseolos.

Cur verò istos secum cibos detulerit Iudith, explicat ipsamet cap. 12. ver. 2. sibi videlicet per legem suam, Gentilium cibos esse, non licere. sicuti Danielis 1. versu. 8. *proposuit Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, neque de vino potus eius.* Solebant enim potulenta & esculenta pleraque, Deorum imprecationibus quibusdam contaminari, etiam in macello, vt innuit S. Paulus 1. Corinth. ver. 25. & sequent. Ideoque non suillæ tantum carnes, & quæ alia Iudæis vetita erant, ab his apud Gentiles cauebantur; sed alia etiam edulia suspecta erant. idque Theodoretus etiam narrat lib. 3. hist. ca. 14.

Modus, quo annonam hanc suam tulit, erat ver. 5. vt abræ suæ imponeret omnia. Ipsa enim Iudith domina erat, & vt apud Assyrios talis iam haberetur, curandum erat. In Græco dicitur; περιεδίπλωσε πάντα τὰ ἀγγεῖα αὐτῆς, καὶ ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτῇ. Versio Complutensis habet; *duplicauit omnia vasa sua, & imposuit in ea.* Sed quid, *duplicauit?* Num bina vini, olei, omniumque iam enumeratorum vasa esse voluit? Num pro duabus, se nimirum & habra, illa impleuit? Hoc quidem posterius fecit vtique. sed hoc proprie non est vasa duplicare: & etiamsi esset, quid exprimere attinuisset? Obseruandum non esse hic simpliciter διπλοῦν sed περιδιπλοῦν, quod aliquando est *conuoluere, circumplicare.* ita vt vascula & sacculos bene compositos & conuolutos habræ imposuerit. sicque ad vrbis portam contendit.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quid, ex isto Iudith apparatu, ad nos fructus?

PRINCIPIO, vt ad Assyrios debellandos Iudith accedat, eam ad pristinum ornatum redire vides, vt intelligas, ad animæ tuæ diuinæque religionis & gloriæ hostes deuincendos siue lucrifaciendos, quædam interdum quæ iampridem dimiseras, repetenda, & inuito etiam toleranda. Velles ocium, quietem, meramque tranquillitatem consectari. At cum iis diu multumq; magna cum molestia congrediendum, loquendum, disserendum. Velles in aliquam te solitudinem abdere, Tibi, DEOq; soli vacare. At, nisi hæreticis obsistas, eorum consilia dissipes, eorum tabernacula & cœtus ineas, Bethuliæ salus agitur. Velles solos diuinarum literarum libros, Sanctosq; Patres, & Christianæ pietatis Magistros legere, prophanos omnes etiam è memoria procul abiicere, nihil cum iis omni-

omnino commercij habere. At ætas ista literas, doctrinasque istas externas postulat: incultam orationem aspernatur: salutaria, nisi & palato ipsorum grata, omnes exspuunt. Quid agas? Quæ propter DEVM quodam posthabueras non mala, ea propter DEVM iam resumenda: & cum res ipsa postulat, omni vel dignitatis vel ætatis deposita grauitate, ob tuam, aliorumque salutem refingi, recoqui, penitusque repuerascere oportet. Vide D. Hieronymum ad Lætam, D. Gregorium lib. 1. epist. 5. *Iam* Iudith *ornatus* fuit duplex, *adhærens & inhærens*. Ille corporis lotionem & vnctionem, variique generis à capite ad calcem vestes continet: iste pulchritudinem ac venustatem. eamque duplicem natiuam, & diuinitus iamiam appositam. Nos quoque, quicumque Assyriorum copias delere, tartareum Holophernem iugulare optamus, animos ipsi nostros exomologesi & lachrymis eluamus; suauissimis religionis & sanctimoniæ vnguentis oblinamus: nuptialibus charitatis vestibus exornemus: omnes omnino actiones & gestus, interiores & exteriores, à vertice ad plantam vsque decoro omni componamus, & concinnemus. Adsit, quidquid adesse potest naturalis venustatis & elegantiæ, quam à morum litterarumque Magistris didicimus; ex Poëtarum, Rhetorum, Philosophorumque olim studiis collegimus. sed omnium maximè, vt sacræ nos Theologiæ, diuinæq; gratiæ demissus è cœlo splendor venustet. à DEO maximopere precandum. *quoniam omnis ista compositio non ex libidine sed ex virtute pendet.* De quibus verbis alio in capite postea.

Tertio loco, Iudith ipsius *cibos* intuere, *quales & quantos.* Nullas secum carnes, & mensarum cupedias fert: sed cibos omnino, iis in locis, plebeios & vulgares. imo &, præter solas caricas; apud nos etiam vulgatissimos. Quis adeo tenuis rusticus, qui è farina quapiam pultis aliquid, panem & caseum non habeat? non venienti etiam ad se, qualibet hora, hospiti proponat? Vini verò & olei aliquid sumpserat, vt dominæ nomen tueretur: & sobriè corpus reficeret. Cibi porro ipsi quam *pauci* sunt? quam non numerosa fercula? Præter polentam & panem, quæ in ferculis iam haud numerantur, caseoli & caricarum modicum quid fuit. Et nonne vel egentissimis agricolis, pro caricis, pyra poma, nuces & similia complura sunt? Neque verò etsi numero pauci, mole tamen ipsa multi magnique cibi isti fuerunt, quos, etiam in dierum aliquot annonam, cum œnophoro & lecytho, ferre ancilla vna potuit. & vetula fortassis erat, Eurycleæ Homericæ instar. Disces hinc ergo temperantiam & frugalitatem.

Quartò, quando in Assyriorum castra, vt ipsos, vel ipsorum potius impietatem & vitia deleamus, progredi statuimus, cauendum, ne absque ciborum necessario in dies aliquot viatico progrediamur. Sunt autem cibi isti sacrosancta Eucharistia, quotidiana diuinarum rerum meditatio, crebra conscientiæ discussio, virtutum variarum, charitatis præsertim & humilitatis; exercitatio & soliditas. Notat verò Rabanus, eo ipso, quod Abræ onera hæc Iudith imposuerit, significari, debere viros spiritales, spiritalibus occupationibus districtos aliorum minus occupatorum, minusque spiritualium & doctorum opera vti ad munia magis corporalia, vitæque huius sarcinas.

Quintò, à primoribus istis reuerentiam erga sanctos homines discamus. Cum enim tantis ornamentis, tantaque pulchritudine, præter morem, tam subito, tam mirabili metamorphosi fulgentem Iudith conspicerent, stupuerunt ipsi quidem, & valdè mirati sunt ver. 7. nihil tamen omnino eam interrogarunt, sicuti & de Domini discipulis scripsit discipulus, quem ille diligebat, cap. 4. ver. 27. *Mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit. Quid quæris aut quid loqueris cum ea?* Ipsum etiam silentium venerationis genus quoddam est. Iob. 21. ver. 5. cap. 29. vers. 9. & in Æneid. 1. quidam virum grauem dum *conspexere, silent.*

Postremo, pietas omnium, & religio bene hic spectanda. Primores orant vers. 8. circumstans populus orat etiam, & respondet Amen, Amen, ver. 9. ipsa denique Iudith orat, ver. 10. Pietatis omnia plena sunt. & hodie in Catholicarum vrbium primo statim ingressu, veteris pietatis signa exstant, crucis Domini, Sanctorumque effigies. vt qui egrediuntur aut ingrediuntur, memores semper sint precum vbique fundendarum, earum saltem, quas *breuissimas. & raptim quodammodo iaculatas* vocat D. Augustinus epist. 121. cap. 10. Tales enim & istæ principum, excubantium iuuenum, (vocat enim Græcus νεανίσκους) & Iudith ipsius fuerant. earumque vsum valdè commendat Diuus Chrysostomus homilia de Anna, Cassianus collat. 9 cap. 36. In Græco primorum ita oratio exprimitur, DEVS DEVS *patrum nostrorum det te in gratiam*, (id est, vt iis, ad quos abis, grata sis, siue gratiam coram iis inuenias) *detque tibi cogitata tua perficere, ad gloriationem filiorum Israel, & exaltationem ipsius Hierusalem.* Iudith verò προσεκύνησε τῷ Θεῷ, DEVM *adorauit.* Complutensis de omnibus simul ait, προσεκύνησαν τῷ Θεῷ, *adorarunt* DEVM. Et tandem post tot vota, preces & adorationes *transiuit per portas ipsa & abra eius. Ecce*, inquit in D. Augustini sermonibus ducentesimus & duodecimus, *Iudith post precem & saccum, post cinerem ad cultus puellares redit. Spes omnium populorum procedit: sollicitos populos reddditura securos sua sapientia consolatur. quæ promittens victoriam, quam omnis natio miraretur, portam sibi, paululum remotis obicibus postulat aperiri. Prodijt secura. vnius puellæ comitatu contenta. & hostium securis gressibus, properauit in castra.* E quibus verbis, quasi aliud agens & illud nota, si D. Augustini sermo iste non esset, boni tamen & antiqui auctoris esse, vti monebam proleg. 4. fol. 211. Nam non D. Hieronymi hoc in libro versionem, sed Græcorum sequitur, è capite scilicet 8. ver. 30. & ex isto, vers. 9. vbi ἐπιτάξατε ἀνοῖξαί μοι τὴν πύλην. *Iubete mihi aperiri portam.*

Qua

Quæ apud Assyrios gessit Iudith.

INCIPIVNT ea hic à versu 11. & omnium *primum* est, simulatum transfugium v. 12. ipsius captio, pulchritudinis admiratio vers. 14. 16. 17. ad Holophernem deductio ver. 16. huiusque adoratio ver. 20. Sunt porro è Græcis notanda hæc. Cum Iudith ad Holophernem veniret, noctem adhuc fuisse. ideoque & capite sequenti dicitur bis ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, *hac ipsa nocte*: iacuisse illum adhuc in lecto: significatum illi fuisse de Hebrææ fœminæ aduentu; interim, ipsius pulchritudinis famâ, totis è castris ad eam videndam concurrisse quamplurimos, eosque miratos non ipsam tantum, sed, ipsius etiam causâ, omnes Israëlitas, quos nondum tamen viderant. tuncque proximo suo quemlibet dixisse, id quod ver. 18. scribitur, vbi tamen non inter se tantum, sed ipsi etiam Holopherni hoc eius stipatores locutos apparet. In Græco tamen additur; *Non est bonum, vel virum vnum ex Hebræis residuum fieri. quia si qui dimittantur, poterunt vniuersam terram* κατασοφίσασθαι *decipere*, siue, tam illecebrosa fœminarum suarum forma in fraudem ac perniciem totum terrarum orbem pellicere. Antequam verò è lecto & interiori cubiculo prodiret Holophernes, exierunt οἱ παρακαθεύδοντες αὐτῷ, καὶ πάντες οἱ θεράποντες αὐτοῦ, *ij qui apud ipsum dormiebant & omnes famuli eius.* Tandem & ipse εἰς τὸ προσκήνιον *in proscenium*, siue *tentorij vestibulum venit*, καὶ λαμπάδες ἀργυραῖ προάγουσαι αὐτοῦ, *& argenteæ lampades ipsum præcedebant.* Quanta magnificentia? *Et conopeum erat ex purpura, & auro, & smaragdo, & lapidibus pretiosis intextum.* Incidit conopei huius iterum mentio cap. 13. ver. 10. & 19. eratque propriè velum, ad volitantes culices arcendos, licet ad splendorem tantummodo sæpè adhiberetur. De Iudith adoratione, infrà capite alio.

CAPVT XI.

1 *TVNC Holofernes dixit ei: Æquo animo esto, & noli pauere in corde tuo: quoniam ego nunquam nocui viro, qui voluit seruire Nabuchodonosor regi.*
2 *Populus autem tuus, si non contempsisset me, non leuassem lanceam meam super eum.*
3 *Nunc autem dic mihi, qua ex causa recessisti ab illis, & placuit tibi vt venires ad nos?*
4 *Et dixit illi Iudith: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam si secutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum.*
5 *Viuit enim Nabuchodonosor rex terræ, & viuit virtus eius, quæ est in te ad correptionem omnium animarum errantium: quoniam non solum homines seruiunt illi per te, sed & bestiæ agri obtemperant illi.*
6 *Nunciatur enim animi tui industria vniuersis gentibus, & indicatum est omni sæculo, quoniam tu solus bonus, & potens es in omni regno eius, & disciplina tua omnibus prouincijs prædicatur.*
7 *Nec hoc latet, quod locutus est Athior, nec illud ignoratur, quod ei iusseris euenire.*
8 *Constat enim, Deum nostrum sic peccatis offensum, vt mãdauerit per prophetas suos ad populũ quod tradat eũ pro peccatis suis.*
9 *Et quoniam sciunt se offendisse Deum suum filij Israel, tremor tuus super ipsos est.*
10 *Insuper etiam fames inuasit eos, & ab ariditate aquæ iam inter mortuos cõputantur.*
11 *Denique hoc ordinant, vt interficiant pecora sua, & bibant sanguinem eorum.*
12 *Et sancta Domini Dei sui quæ præcepit Deus non contingi, in frumento, vino, & oleo, hæc cogitauerunt impendere, & volunt consumere, quæ nec manibus deberent contingere: Ergo quoniam hæc faciunt, certum est quod in perditionem dabuntur.*
13 *Quod ego ancilla tua cognoscens, fugi ab illis, & misit me dominus hæc ipsa nunciare tibi.*
14 *Ego enim ancilla tua Deum colo, etiam nunc apud te: & exiet ancilla tua, & orabo Deum.*
15 *Et dicet mihi quando eis reddat peccatum suum, & veniens nunciabo tibi, ita vt ego adducam te per mediam Ierusalem, & habebis omnem populum Israel, sicut oues, quibus non est pastor, & non latrabit vel vnus canis contra te:*
16 *Quoniam hæc mihi dicta sunt per prouidentiam Dei.*
17 *Et quoniam iratus est illis Deus, hæc ipsa missa sum nunciare tibi.*
18 *Placuerunt autem omnia verba hæc coram Holoferne, & coram pueris eius, & mirabantur sapientiam eius, & dicebant alter ad alterum.*
19 *Non est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine, & in sensu verborum.*
20 *Et dixit ad illam Holofernes: Benefecit Deus, qui misit te ante populum, vt des illum tu in manibus nostris:*
21 *Et quoniam bona est promissio tua, si fecerit mihi hoc Deus tuus, erit & Deus meus, & tu in domo Nabuchodonosor magna eris, & nomen tuum nominabitur in vniuersa terra.*

COM-

COMMENTARIVS.

AB Holopherne iubetur Iudith animo esse bono, ver.1.2. interrogatur de aduentus causa, ver.3. respondet copiosè, ver. 4. & sequentibus, laudatur à sapientia, & pulchritudine, ver.18.& 19. variis denique promissis ornatur, ver. 21. In ipsa verò eius responsione, quæstionis non parum est, satin verè ac rectè ipsa responderit. Sed omnium istorum, quæ peccasse Iudith videtur, coacervata postmodum erit disquisitio. ideoque responsionis tantùm summa hîc præcerpenda. Promittit ergo ipsa Holopherni certam de Israelitis victoriam idque *probat* maximè *sextupliciter*. *Primo* ab ipsius Holophernis persona, quia est ipse à potentissimo Rege, cum potentissimo exercitu, missus, ita vt per eum non homines tantum, sed & agrestes feræ domandæ, illiusque imperio subigendæ sint, ver.5. est præterea summa ipsius eiusdem industria, prudentia, bonitas, robur, sapientia, & quæ militaris peritia & disciplina. iamque hæc apud vniuersas gentes, in prouinciis omnibus, illustri fama celebrantur, & deprædicantur, ver.6. Bellorum verò pleraque sola etiam fama confici & stare non malè dixit apud Curtium lib.3. quispiam. *Deinde*, ab iis quæ disseruerat, cap.5. Achior, ver.7. Quando in DEVM peccarunt Hebræi, vincuntur. At iam peccarunt, ver. 8. *Tertio*, ab ipsorum Hebræorum pauore. quia suorum sibi peccatorum conscij sunt, ver.9. *Quarto*, ab extrema, qua iam laborant, fame ac siti, v.10. *Quinto*, ab impio ipsorum consilio, quo diuinam in se iram magis concitabunt. Duo enim instituerunt, iumentorum scilicet sanguinem ebibere, ver. 11. quod diuina ipsis lege vehementer vetitum, Leuitici 17. ver. 10. & sequentibus, Deuteron.12. ver.15. cap.15. ver.23.& ea ipsa, quæ DEO consecrata sunt; deuorare, ver.12. primitias frugum, & decimas. quarum rerum tanta sanctitas est, vt eas Laici ne manibus quidem contingere deberent, multo minus edendo consumere in loco istiusmodi prophano, Deuteron.12. ver.6. 7. 17. 18. *Sexto* denique, a seipsa, quæ diuino hæc afflatu prænouit omnia, & vt ea ipsi Holopherni prænunciet, à DEO missa est, vers.13.& deinceps ab eodem de futuris prædocebitur, quæ & præsignificet omnia, ver.14.15.16. In responsionis huius principio, v.4. adiicit Græcus καὶ λαλησάτω ἡ παιδίσκη σου κατὰ πρόσωπόν σου, καὶ οὐκ ἀναγγελῶ ψεῦδος τῷ κυρίῳ μου ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. *& loquatur puella tua in conspectu tuo, & non annunciabo mendacium Domino meo hac ipsa nocte.* Ibidem pro *perfectam rem faciet Dominus tecum*, est τελείως πρᾶγμα ποιήσει. *perfectè rem hanc omnino negocium tecum efficiet Dominus.* καὶ οὐκ ἀποτεύξεται ὁ κύριός μου τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ. *Neque excidet Dominus meus ab ijs quæ cogitauit & instituit.* Iurabat antea cap.2. ver.12. Nabuchodonosor per thronum suum; nunc iurat Iudith ver. 5. per Nabuchodonosorem, & ipsius Holophernis potentiam. Vetus enim hæc iurandi formula, cuius sensus est; Tam verè quam viuit Nabuchodonosor, tuaque viget vis & potentia, tam vera quæ iam loquor. Et sic 1. Reg. 1. ver. 26. dixit Eli Anna; *Obsecro mi Domine. viuit anima tua. ego sum illa mulier.* cap.17. ver.55 Sauli Abner; *Viuit anima tua, Rex, si noui.* cap.25. ver.56 Dauidi Abigail; *Viuit Dominus, & viuit anima tua, qui prohibuit te, ne venires in sanguinem.* & 2. Reg.15. ver.21. 4. Reg.2. Eliæ Elisæus v.2. *Viuit Dominus, & viuit anima tua, quia non derelinquam te.* iterumque ver.4.& 6.& hic infrà cap.12. ver.4. Tribuit verò ipsi σοφίαν, πανουργεύματα, δύναμιν ἐν ἐπιστήμῃ, *sapientiam, callida consilia ineundi & exequendi facilitatem, scientiæ vim*, & similia, quæ antè dicta. Explicantur & in Græco de Achiore plura ver. 7. Δέσποτα κύριε, μὴ παρέλθῃς τὸν λόγον αὐτοῦ, ἀλλὰ κατάθου αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ἀληθής ἐστιν. *Dominator Domine, ne prætereas illius orationem, sed eam in cor tuum demitte, quia vera est.* οὐ γὰρ ἐκδικᾶται τὸ γένος ἡμῶν, οὐ κατισχύει ῥομφαία ἐπ' αὐτούς, ἐὰν μὴ ἁμάρτωσιν εἰς τὸν θεὸν αὐτῶν. *Non enim punitur genus nostrum, neque prævalet contra ipsos gladius, nisi in DEVM suum peccarint.* In versu 11. significat etiam Græcè Iudith, eos non sanguine tantum bibendo, sed & carnibus cibisque aliis vetitis edendis diuinas leges violaturos. Quin verò scelerum istorum Hierosolymitanos etiam esse participes asserit. ἀπεστάλκασιν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὅτι καὶ οἱ ἐκεῖ κατοικοῦντες ἐποίησαν ταῦτα, τοὺς μετοικίσαντας αὐτοῖς τὴν ἄφεσιν παρὰ τῆς γερουσίας. *Miserunt Bethulienses Hierosolymam, quia & qui ibi habitant, eadem aliquando fecerunt, certos homines qui huius rei faciendæ licentiam a Senatu afferent.* Eadem enim sententia est, siue μετοικίσαντας cum Romano exemplari siue μεταγγελοῦντας cum libris aliis, quos idem exemplar citat. vbi tamen fortè rectius μετοικήσοντας & μεταγγελοῦντας legeremus. quia nondum redierant, cum subdatur: *Et erit cum annunciatum ijs fuerit*, quid scilicet Hierosolymitanus Senatus concedat, *& tum facient* In Complutensi aliter quidem est, non alio tamen sensu; οἱ ἐκεῖ κατοικοῦντες ἐποίησαν ταῦτα τοῖς μεταγγελοῦσιν αὐτοῖς τὴν ἄφεσιν. *Qui illic habitant, fecerunt eadem cum ijs, qui illinc licentiam afferebant.* Hic verò inter alia magni Hierosolymorum synedrij officia fuisse significatur, vt in iis quæ ad religionem spectarent, ab vrbium aliarum senatibus & principibus consuleretur, de dubiis interrogaretur, ab eo si quæ necessariæ viderentur, legum quarundam solutiones, siue dispensationes peterentur, vt etiam monet lib.4. cap.vlt. apud Iosephum Moyses. De se plura etiam narrat ver.13. ἀπέστειλέ με ὁ θεὸς ποιῆσαι μετὰ σοῦ πράγματα, ἐφ' οἷς ἐκστήσεται πᾶσα ἡ γῆ, ὅσοι ἐὰν ἀκούσωσιν αὐτά. *Misit me Dominus tecum eas res facere, super quibus obstupescet omnis terra, quotquot eas audierint. Religiosa enim est ancilla tua. & die atque nocte colens DEVM cœli. Et nunc manebo apud te Domine mi, & exibit ancilla tua noctu in vallem, & precabor DEVM. & dicet mihi, quando fecerint peccata sua.* pro quo Noster pœnam illis coniunctam, eodem sensu, dicit; *quando eis reddat peccatum suum.* Ad significandam magnam res tantas gerendi facultatem

cultatem absque vllo penitus detrimento aut periculo prouerbium adhibet, vers. 15. *Non latrabit vel vnus canis contra te.* οὐ γρύξει κύων τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ ἀπέναντί σου, *ne lingua quidem sua bisiere audebit coram te.* Quę etiam modo Moyses Exodi 11. ver. 7. *Apud omnes filios Israel non mutiet canis ab homine, vsq; ad pecus.* Quod prouidentiam Dei ver. 16. ait noster, id Græcus πρόγνωσιν ipsius Iudith ait. At vtriusq; est ista *prouidentia*, seu prouidendi & prænoscendi facultas, Dei tamquam donantis, Iudith tamquam accipientis & habentis. Omnia bona dotesque nostræ, similiter Dei sunt.

CAPVT XII.

1 *TVnc iussit eam introire vbi repositi erant thesauri eius, & iussit illic manere eam, & constituit, quid daretur illi de conuiuio suo.*

2 *Cui respōdit Iudith & dixit: Nunc nō potero manducare ex his, quæ mihi præcipis tribui, ne veniat super me offensio: ex his autem, quæ mihi detuli, manducabo.*

3 *Cui Holofernes ait: Si defecerint tibi ista quæ tecum detulisti, quid faciemus tibi?*

4 *Et dixit Iudith: Viuit autem anima tua domine meus, quoniam non expendet omnia hæc ancilla tua, donec faciet Deus in manu mea hæc, quæ cogitaui. Et induxerunt illam serui eius in tabernaculum, quod præceperat.*

5 *Et petiit dum introiret, vt daretur ei copia nocte & ante lucem egrediendi foras ad orationem, & deprecandi Dominum.*

6 *Et præcepit cubicularijs suis vt sicut placeret illi, exiret & introiret ad adorandum Deum suum per triduum:*

7 *Et exibat noctibus in vallem Bethuliæ, & baptizabat se in fonte aquæ.*

8 *Et ascendebat, orabat Dominum Deum Israel; vt dirigeret viam eius ad liberationem populi sui.*

9 *Et introiens munda manebat in tabernaculo vsq; dum acciperet escam suam in vespere.*

10 *Et factum est, in quarto die Holofernes fecit cœnam seruis suis, & dixit ad Vagao eunuchum suum: Vade, & suade Hebræam illam, vt sponte consentiat habitare mecum.*

11 *Fœdum est enim apud Assyrios, si fœmina irrideat virum agendo vt immunis ab eo transeat.*

12 *Tunc introiuit Vagao ad Iudith, & dixit: Non vereatur bona puella introire ad dominum meum, vt honorificetur ante faciem eius, vt manducet cum eo, & bibat vinum in iucunditate.*

13 *Cui Iudith respondit: Quæ ego sum, vt contradicam domino meo?*

14 *Omne quod erit ante oculos eius bonum & optimum faciam: Quicquid autem illi placuerit, hoc mihi erit optimum omnibus diebus vitæ meæ.*

15 *Et surrexit, & ornauit se vestimento suo, & ingressa stetit ante faciem eius.*

16 *Cor autem Holofernis concussum est: Erat enim ardens in concupiscentia eius.*

17 *Et dixit ad eam Holofernes: Bibe nunc, & accumbe in iucunditate, quoniam inuenisti gratiam coram me.*

18 *Et dixit Iudith: Bibe domine, quoniam magnificata est anima hodie præ omnibus diebus meis.*

19 *Et accepit, & manducauit, & bibit coram ipso ea, quæ parauerat illi ancilla eius.*

20 *Et iucundus factus est Holofernes ad eam, bibitque vinum multum nimis, quantum nunquam biberat in vita sua.*

COMMENTARIVS.

QVOMODO in Assyriorum castris totos dies quatuor commorata sit Iudith, & quid ibidem tunc egerit, narratur hoc capite. Et *primo* quis ei diuersandi locus constitutus fuerit, ea scilicet Holophernianorum tentoriorum pars, vbi repositi erant thesauri eius. Græcè ἀργυρώματα *vasa & suppellex argentea.* Deinde victus quis. Iussit Holophernes *daretur illi de conuiuio suo.* Græcè καταστρῶσαι αὐτῇ ἀπὸ τῶν ὀψοποιημάτων αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οἴνου αὐτοῦ πίνειν. *sternere ipsi* scilicet mensam, *de opsoniis siue lautitiis & delitiis suis, & de eodem vino bibere.* Magnus hic honos, & magna eius forma & cura, quemadmodum Danielis 1. Nabuchodonosor Babylonius pueris, quos decoros forma & eruditos omni sapientia deligi iusserat, *constituit* ver. 5. *annonam per singulos dies de cibis suis & de vino vnde bibebat ipse.* Quis parum prudentum, temperantumque hominum de tam beata sibi sorte nō gauderet? Quæ sibi fœmina lautioris delicatiorisque vitæ auidior, non medullitus gratularetur? At non, qui Dei serui, ventris Domini vt Daniel, Ananias, Misael & Azarias. Daniel. 1. ver. 8 & 12. non senex Eleazarus, Machabæi pueri, 2. Machab. 6 & 7. non religiosissima Iudith nostra. *Non potero,* ait, *manducare ex his, quæ mihi præcipis tribui, ne veniat super me offensio,* siue, vt in Græco est, *scandalum,* ne scilicet offendiculum siue peccatum ex eo esu aliquod suscipiam, & supra cap.

5.fol.266.*Tertiò*,certa futuri euentus, iurauit verſ.4. antequam ſe allatus cibus deficeret; euentura quæ inſtituiſſet. *Quarto,petiit* verſ.5. *dum introiret, vt daretur ei copia noctе, & ante lucem egredi ad foras ad orationem.* Græcus dicit eam vſque ad mediam noctem dormiſſe, ſub matutinam vigiliam ſurrexiſſe, tuncque ad Holophernem miſiſſe, qui exeundi facultatem peterent, ita vt videatur in tentorium introeunti Iudith, eamque facultatem petenti anniuiſſe eum ea conditione, vt ad ſe prima illa nocte mitteret, qui ſignificarent, quando exire vellet. ſimulque iis, quos à cubiculo habebat, & ſtipatoribus ſuis præcepiſſe, vt cum eos illa miſiſſet; nihil cunctarentur; tuncque ſe, ſi videretur; generalem exitus facultatem daturum. & tandem dedit. ſicque particulari hac circumſtantia,& petitionis iteratione omiſſa, dicit Latinus verſ.6. *Et præcepit cubicularijs ſuis, (* σωματοφύλακας vocat Græcus,corporis cuſtodes *) vt ſicut placet illi exiret. Quintò*,igitur eadem ipſa nocte, cuius prima parte venerat; exire cœpit. Sed tunc,non niſi ſemel, ſub vigiliam matutinam, vt diſertè antea poſuit Græcus textus, ἀνέστη πρὸς ἑωθινὴν φυλακὴν, ſurrexit ad matutinam cuſtodiam, cuius mentio etiam eſt Exodi 14.verſ.24.1.Reg 11.verſ 11. & Pſalm.129. ἀπὸ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός. *A cuſtodia matutina vſque ad noctem ſperet Iſraël in Domino.* Sed cum in cuſtodias, ſeu vigilias quatuor non ſecùs diuiderentur dies quam noctes, vt oſtendit lib. de die Natali cap. 10. Cenſorinus, *vigilia matutina num ea dicebatur, quæ in nocturnis vltima? an quæ in diurnis prima?* Nocturnarum vltimam fuiſſe monſtrat Latinus, dum verſ.5. ait, *ante lucem.* Aliis verò ſecutis noctibus egreſſa videtur crebriùs, bis aut ter. quia volebat caſtrorum nocturnos cuſtodes aſſueſacere, vt quacumque noctis hora exiret, ſuſpecti nihil haberent, ſed conſueto ipſam more ad preces ire crederent.& Latinus verſ.5.idcirco duo coniungit, *Petiit vt daretur ei copia noctе, & ante lucem egrediendi.* Noctem ſcilicet vocat alias noctis horas præter antelucanas. quæ ad matutinam cuſtodiam ſpectabant. Incipiebat verò hæc ab hora noctis nona. Tota enim nox, vt oſtendit in verbo περὶ φυλακῆς Suidas in quatuor vigilias diuidebatur, eiuſque, quemadmodum & diei Iohan. 11. verſ.9.duodecim horæ fuerunt.Sed *quid egrediens agebat? Sextò* igitur,*baptizabat ſe in fonte aquæ.* verſ. 7. illo ſcilicet, qui in valle Bethulienſi erat, cuius manationem eripuerat Bethulienſibus Holophernes ſupra cap.7. verſ. 6. *Baptizare Iudaicum* diſtinguunt nonnulli à *lauare* item *Iudaico.* quod illud per corporis totius in aquas immerſionem fieret, hoc tantum per manuum aut pedum elutionem. Ita enim Dominus Marci.7. verſ.3 & 4 diſtinguere videtur. Non eſt quidem iſta diſtinctio valdè certa, vtroque tamen modo ſeſe baptizare Iudith potuit, cum eſſet vterque viitatus. & *poſteriorem* ſuadere magis videtur periculum, ne, à circumfuſo exercitu, militum fortè aliqui interuenirent,ipſumq; vel ſolo aſpectu caſtiſſimum Iudith pudorem moleſtiâ quapiam afficerent. Multo enim quam Candaulæ apud Herodotum lib. 1. vxor, id magis horrebat Iudith. Ad *priorem* verò baptiſmi rationem inuitat quę à quibuſdam traditur cauſa,cur, vt ait S. Marcus loco citato; Iudæi omnes à foro baptizarentur,quòd,cum in eum locum varij homines,etiam Gentiles,conuenirent, eorum contactu ne contaminati eſſent, verebantur. Iudith verò in Gentilium tam tentorio morabatur, ideoque ſeſe totam, ſi quid inde forſan labis contraheret; eluere volebat. Potuit tamen & dicis duntaxat causâ, ſeſe abluere, vt aliquid ſcilicet, quod è Iudaico ritu eſſet; agere videretur. Quia tamen eiuſmodi baptiſmata, quæ à CHRISTO Domino iam ſublata; tunc temporis religionem & DEI venerationem aliquam continebant, facilè mihi perſuadeo, eo etiam animo à religioſiſſima fœmina fuiſſe ſuſcepta,licet eorum neceſſitatem illam haud putaret, quam hæretici Hemerobaptiſtæ apud S. Epiphanium libro 1. poſtea viſerunt. Quemadmodum verò Gentiles Iudæorum baptiſmata imitati ſunt, vti Stromate 4. cap 6. probat ex Homero Clemens Alexandrinus:ita etiam & illud, vt viuis libènter aquis lauarent, & mane vel ante lucem. Quædam enim apud Ouidium Faſtorum 3.——*Lauaturas mane petebat aquas.*

Et apud Statium Thebaidos 9.

Ante diem gelidas ibat Ladonis ad vndas
Purgatura malum fluuio viuente ſoporem.

Septimò, videtur etiam foris oraſſe, verſ. 5. niſi cui fortè videatur ad orationem egreſſa, non quam foris faceret, ſed quam vbi lota & purgata fuiſſet; poſtea domi factura erat, verſ. 8. Sequitur enim *octauo, vt aſcendebat, orabat Dominum* DEVM *Iſraël.* ſicque pura & caſta in tabernaculi diuerſorio ſuo permanebat, in ſolis precibus occupata. Hoc enim ſignificat illud, *munda manebat in tabernaculo*, verſ.9.Sed & ibidem aliud quod ordine nonum eſſe poteſt, dicitur, eam totos ieiunio pro laudato more ſuo,cap.8.verſ.6. dies tranſegiſſe. *Manebat in tabernaculo*, ait, *vſque dum acciperet eſcam ſuam in veſpere.*

Atque hæc ſanctæ Iudith in Aſſyriorum caſtris ſtudia: hæ actiones fuerunt, vſque ad quartum, poſt eius aduentum; diei veſperam, & cœnam, quæ quia memorabilis eſt, paulò iam vberius deſcribitur, à verſ.10.& quidam trifariam. Nam *primo* præparatur. Holophernes fecit cœnam. Græcè πότον vti c.6.v.19. Et quibus: *Seruis ſuis.* & quidem vt Græcè additur, μόνοις, καὶ οὐκ ἐκάλεσεν εἰς τὴν χρῆσιν οὐδένα τῶν πρὸς ταῖς χρείαις. *ſolis & ad cœnæ huius vſum, vocauit omnium neminem, qui negotiis præerant.* Complutenſis non χρῆσιν, ſed κλῆσιν *vocationem* legit, fortè an κλίσιν *diſcubitum?* Ingenuos nullos

vocat,

vocat. qui Bacho & Veneri mancipare sese iam totum volebat, præter vnam illam, quam eandem in seruitutem illicere, sed frustrà; conatus est. Perductoris & lenonis partes Eunucho, qui, vt ait Græcus, *omnibus eius* vel rebus vel seruis *præpositus erat*; demandat ver. 10. 11. easque obit ille nauiter. vers. 12. Se verò ad cœnam libenter venturam ait Iudith, vers. 13. 14. & mundum idcirco suum assumit, vers. 15. De Eunuchis, quia in Regum libris dixi, nunc ad Lucianum dial. de iis relego. Sed qui à Latino textu dicitur *Vagao*, in Græco est Βαγώας. Sæpè verò *u* & *b* transmutari, quem fugit. Etsi verò proprium id nomen videatur, ferè tamen apud Persas denotat spadones omnes, vt ait Plinius lib. 13. cap. 4. maximè tamen præ cæteris eum, qui in aula dominabatur, cui soli erat hortus ille, in quo crescebant palmæ regiæ, vt ibidem ab eodem subditur. Sic & apud Curtium lib. 10. fuit Alexandro Magno nequissimus Bagoas, Herodi etiam apud Iosephum lib. 17. cap. 3.

Hinc porrò in cœnationem venitur. vbi statim atque ipsam Iudith vidit Holophernes, arsit. Græcus tamen plura interserit. Cum ad cœnam veniret Iudith, *accessit eius ancilla, & ante Holophernem humi pelles strauit, quas ad quotidianum vitæ vsum ab Eunucho illo Bagoa acceperat, vt in iis recumbens cibum caperet,* καὶ εἰσελθοῦσα ἀνέπεσεν Ἰουδίθ *& ingressa discubuit Iudith. Et obstupuit Holophernis cor propter ipsam, & commota est anima eius, & summopere appetens erat congressus cum ipsa, & seruabat opportunitatem eam decipiendi ab eo tempore quo ipsam vidit. Postremo*, quæ cœnæ huius tempore dicta & facta; sunt hæc. Ad genialem vitam hortatur Holophernes, vers. 17. & respondet Iudith, vbi notabis vers. 18. *animam*, Græcè τὸ ζῆν appellari. Comedunt & bibunt omnes, sed alio longe alioque modo. Iudith impransa prorsus & adhuc ieiuna, illi saturè pransi, pastique. Iudith ea quæ parauerat illi ancilla eius, paucula & minime delicata, vt supra vidimus; hi quæ mille coqui, plurima & exquisitissima. Illa temperanter & sobriè: isti intemperantissimè & vinosissimè. Holophernes *bibit vinum multum nimis.* Neque hoc satis, sed additur, *quantum nunquam biberat in vita sua, & serui eius erant omnes fatigati à vino.* cap. 13. v. 2. At quis omnium finis. iam impendet fatalis nox, feralis hora. *O stulte hac nocte animam tuam repetunt à te*, & qui tantum potasti, quid eris? Illud vero ver. 20. *iucundus factus est Holophernes ad eam*, dicitur pro, *ob eam*. Nam Græce est ηὐφράνθη ἐπ' αὐτῆς.

QVÆSTIVNCVLA.

Quæ in capite isto imitanda, quæ cauenda?

IN IVDITH quæ imitemur plura sunt & *primo* ipsa eius à vetitorum ciborum esu abstinentia, sed de ea iam superius. Nunc illud tantum imitemur. Si quis nos casus, aut necessitas ad eorum mensam, qui in Quadragesima, feria sexta, aliisue temporibus Bacchanalia viuunt; admoueat, Christianæ nobis disciplinæ memoriam esse, moremque illi gerere oportet. In Holophernis enim mensa quis Iudith cibus? quæ potio? Non alia erant quam quæ attulerat, iamque parauerat eius ancilla. Et licet blandissimè amicissimèque inuitare nos alii videantur, semper præ oculis Iudith sit, quæ dicenti Holopherni; *Bibe nunc & accumbe*, temperantiæ tamen fines nihil omnino migrauit, sed tantum, quantum requirebat necessitas, cibi potusque sumpsit. *Orationis* vero studium etiam apud hostes intermitti nunquam debet. Pias etiam alias, si quas habemus, consuetudines, cur cum ieiunii morem suum retineat Iudith, non retineamus; Bonum etiam quandoque est, initio statim Catholicos nos, aut sacerdotes & religiosos profiteri simulque orandi & edendi prout instituimus; potestatem obsecrare. De *vigiliis* vero dictum ante: adiicio perutile esse interrupto nonnihil somno, certis noctu horis, ad preces expergisci, vt Deo nostro propheticum illud Isaiæ 26. dicere possimus; *Anima mea desiderauit te in nocte. Sæpe noctu,* ait Clemens Alexandrinus lib. 2. pædagog. cap. 9. *e lecto surgendum est, Deusq; laudandus. Beati enim qui ad ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes Angelis, quos ἐγρηγορότας, hoc est, vigilantes vocamus.* Et postea. *Ne cibi ergo nos grauent, sed alleuent, vt quam fieri maxime poterit, somno minime lædamur, vt grauantur natantes, quibus appenduntur onera. Rursus autem velut ex abysso, nos infernè alleuabit sobrietas ad vigiliæ exercitium.* D. Hieronymus ad Eustochium; *Ad orationem,* ait *tibi nocte surgenti, non indigestio ructum faciat, sed inanitas.* Ad Demetriadem vero; *Ad vesperam,* inquit, *media nocte & mane semper est exercendum.* Hinc, quæ in Breuiario sunt, *nocturna officia.* hinc Actorum 16. circiter mediam noctem Paulus & Silas laudabant Deum. Hinc Psalm. 11. *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustitiæ tuæ.* Hinc apud D. Hieronymum ad Lætam; *Assuescat virgo tenella, exemplo ad orationes & Psalmos nocte consurgere, mane hymnos canere, tertia, sexta, nona hora stare in acie, quasi bellatricem Christi, accensaque lucerna, reddere sacrificium vespertinum. Sic dies transeat: sic nox inueniat laborantem. Orationi lectio: lectioni succedat oratio. Baptisma* porro nobis non iam Iudaicum, sed Christianum adhibendum, & eo, quod omnium primum, maximeque necessarium est; iam omisso; est baptisma pœnitentiæ & patientiæ hoc ob omissa, illud ob admissa mala, & amissa, vel dimissa bona. *Esto*, ait ad Eustochiũ D. Hieronym⁹ *cicada noctium: laua per singulas noctes lectũ tuum: lacrymis tuis stratum tuum riga.* Fons in valle Bethuliæ, quis nisi CHRISTI IESV humanitas & vita? In huius humilitate, gratia, & sacramentis elui nos

 oportet,

oportet. Noctu frigidus est, vt ignea omnia inimici tela possit extinguere: & purus viuusque, omnes vt omnino sordes abluat.

Casta placent superis, pura cum veste venite,
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Cauendum porro in Vagao turpe ministerium. Quicumque vero vllis ad peccatum blanditiis alios traducunt, eum nonne imitantur? Qui ad conniuia parum sobria, colloquia parum casta, familiaritatem hominum parum piorum inuitant, non cum isto lenocinantur? Audi Bagoarum istorum propositionem; *Non vereatur bona puella introire ad Dominum meum.* Anima Christiani, puella bona est. ea quia Deum veretur, ad Holophernem introire veretur. Bagoas Dei timorem excuti primo vult, deinde duplici præmio maximè blanditur, honorum & voluptatum. Sed qui honores? quæ voluptates? Omnes huius mundi sunt: *Vt honorificetur*, inquit, *ante faciem eius.* At ante Dei Angelorumque ipsius faciem honorificari satius. *Gloria*, inquit Apostolus Rom. 2. ver. 10. *& honor, & pax omni operanti bonum.* Pergit Bagoas, *vt manducet cum eo.* At. *Beatus qui manducabit panem in regno Dei*, Lu. 14. ver. 15. *Beati serui illi, quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes, Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis* cap. 12. ver. 37. Quid amplius? *bibat vinum in iucunditate.* Vinum hoc venenū est, expecto illud potius, quod bibet nobiscum, *nouum in regno patris* sui æternus Dei filius Matth. 26. vers. 29. Bagoas est amorum ille Magister, & Tomitanus merito incola. Bagoas est omnis ad ebrietatem, lasciuiam & libidinem hortator & inuitator. Bagoas est omnis Lutherus, Caluinus & Beza, qui Sacerdotibus, Monachis, Monialibus, deuotoque cuiliber dicunt, ne vereatur, votis legibusque omnibus proculcatis, ad Holophernianas accedere nuptias. Addit Græcus, καὶ γεννηθῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ὡς θυγάτηρ μία τῶν υἱῶν Ἀσσοὺρ αἳ παρεστήκασιν ἐν οἴκῳ Ναβουχοδονόσορ. Suadent inquā blandissimis; è scripturarum suarum myrothecio, verbis, *fieri in hac sæculi huius die, sicuti est vna qualibet e filiorum Assur filiabus, quæ* votorum, pudoris, pudicitiæque omnis immemores, *in Nabuchodonosoris domo*, id est, sacrilego libidinum lupanari *versantur.*

In Holopherne cauenda seruorum scurrarumque cœna, vbi ferè, quidquid libeat, liceat, cauendum, è Græco, puellam fallendi studium, & captata occasio, cauenda proiectissima illa impudentiá, qua ver. 11. apud Assyrios fœdum ait *si a viro transeat immunis fæmina.* En, quo cæcitatis & flagitii prorumpit nequitia, vt fœdum iam putet à peccato abstinere. Ducit superbus fœdum, si ante ipsum stet alius cultior, nobilior, honoratior. Ducit iracundus fœdum, si à sua vindicta, quem iniuriolæ sibi quidpiam intulisse credit, immunis transeat. Quid scurræ omnes, momi, luxuriosi? Quid noui, nostro isto sæculo, Iouiniani, apostatæ, votifragi; Fœdum nonne ducunt, si quis vllo in Monasterio Monachus adhuc maneat: vlla vllo in parthenone virgo & monialis, suis in vrbibus resideat; E contrario, quod fœdum est, honestum ducitur, quod turpe non turpe. vt dum lasciuus ille ait:----*turpe est nescire puellam Ludere. Nec tibi turpe puta (quamuis sit turpe placebit) Ingenua speculum sustinuisse manu. Quod Phœbum decuit, quem non decet? Nec pudor ancillas, vt quæq; erit ordine prima. Nec tibi sit seruos demeruisse pudor. Nil Helene peccat, nil hic committit adulter. Quod tu, quod faciet quilibet ille facit. Aptius est. dicet atque magis potare puellis. Cum Veneris puero non malè Bacche facis.*

Hoc porro loco monstratur vna etiam cur Assyriorum ruerit imperium, causa. Nam præter Regum ipsorum superbiam, de qua cap. 1. & 2. inualuerat apud eos maximopere libido, & mulierositas. Quæ, obsecro te, illę antea voces; cap. 10. vers. 8. *Quis contemnat populum Hebræorum, qui tam decoras mulieres habent, vt non pro his merito pugnare contra eos debeamus?* *Impudici oculi*, ait ad Eustochium D. Hieronymus, *non norunt animæ pulchritudinem considerare, sed corporum.* Pro solis corporibus & fœminis generosum putant, bellis orbem terrarum miscere, vrbes euertere, humanum sanguinem fundere. Et quam impurum prima eorum regina scortum à Diodoro libro 2. describitur? Quam impurus, eodem loco libidinum gurges & propudium, vltimus, vt quidem eum ille vocat, eorundem Rex Sardanapalus; Gratias tibi Christe Iesu merito semper agamus Christiani tui. Nam hæc ferè cœcis Gentibus omnibus, à quarum nos erroribus liberasti; cæcitas & insania fuit, vt quæ & dicere turpe est, ea & facere, & literis versibusque palam decantare in honesto reponerent. In Græco non est quidem istud, *apud Assyrios*, sed tantum, *Ecce persona nostra turpe fuerit si talem mulierem ita prætermiserimus, vt cum ea consuetudinem nullam habeamus.* Nihilominus tamen sententia eadem est. Cur enim Holophernis personæ id turpe, nisi quia fœda hæc apud Assyrios erat opinio? Posset etiam fortassis αἰσχρὸν τῷ προσώπῳ ἡμῶν conuerti, *turpe est faciei nostræ, in oculis nostris, coram nobis* quod valet, *apud nos Assyrios.* Quia vero suos oculos non custodit Holophernes visa Iudith, concussum est cor eius, quemadmodum & de se ille, propter quem tot apud Poetas bella, testatur.

Vt vidi, obstupui, præcordiaq; intima sensi
Attonita curis intonuisse nouis.

Extremum, quod omni cura studioque omnibus cauendum, est Holoferniana ebrietas, de qua

de qua plusculum postea. Tantum hic ad cautionem modus notandus, quo Iudith pudicitiam expugnare conabatur Holophernes per conuiuium scilicet, & vinum:

Sæpe illic positis, teneris adducta lacertis
Purpureus Bacchi cornua pressit amor.
Vinaq; cum bibulas sparsere cupidinis alas,
Permanet, & capto stat grauis ille loco.
Illic sæpe animos iuuenum rapuere puellæ,
Et Venus in vinis, ignis in igne furit.

Grauiter, vti sane res ipsa requirit eas ad Eustochium perstringit D. Hieronymus, quæ dicunt; *Cur me abstineam cibis, quos creauit Deus ad vtendum? Et siquando festiua & lepidæ volunt videri, vbi se in mero ingurgitauerint, ebrietati sacrilegium copulante, aiunt: Absit vt ego me à Christi sanguine abstineam. & quam viderint pallentem atque tristem, miseram & Manichæam vocant, & consequenter. Tali enim proposito ieiunium, hæresis est.*

Si tamen paululum in tanta vitiorum colluuie attendamus, humanæ adhuc mentis reliquiarum aliquid inueniemus. Duces multi sunt, qui tot diebus, tam excellenti apud se, suaque in potestate positæ formæ numquam pepercissent. Quin & è gregariis forte militibus non deesset, qui ad preces & baptismata noctu exeuntem insidiosè captaret, aut vi etiam caperet ac violaret. Horum totis quatuor diebus & noctibus, nihil ab neque Holopherne, neque ab manipulari vllo admissum. *Veruntamen dico vobis* Holopherni & Assyriis *remißius erit in die iudicii*, quam talibus. Matthæi 11. ver. 22. 24.

CAPVT XIII.

1 *Vt autem sero factum est, festinauerunt serui illius, ad hospitia sua. & conclusit Vagao ostia cubiculi, & abiit.*
2 *Erant autem omnes fatigati à vino.*
3 *Eratq; Iudith sola in cubiculo.*
4 *Porro Holofernes iacebat in lecto, nimia ebrietate sopitus.*
5 *Dixitq; Iudith puellæ, vt staret foris ante cubiculum, & obseruaret.*
6 *Stetitq; Iudith ante lectum orans cum lacrymis, & labiorum motu in silentio.*
7 *Dicens: Confirma me Domine Deus Israel, & respice in hac hora ad opera manuũ mearum, vt sicut promisisti, Ierusalem ciuitatem tuam erigas: & hoc quod credens per te posse fieri cogitaui, perficiam.*
8 *Et cum hæc dixisset, accessit ad columnam, quæ erat ad caput lectuli eius, & pugionẽ eius, qui in ea ligatus pendebat, exoluit.*
9 *Cumq; euaginasset illum, apprehendit comam capitis eius, & ait: Confirma me Domine Deus in hac hora.*
10 *Et percussit bis in ceruicem eius, & abscidit caput eius, & abstulit conopæum eius à columnis, & euoluit corpus eius truncum.*
11 *Et post pusillum exiuit, & tradidit caput Holofernis ancillæ suæ, & iussit vt mitteret illud in peram suam.*
12 *Et exierunt duæ, secundum consuetudinem suam, quasi ad orationem, & transierunt castra, & gyrantes vallem, & venerunt ad portam ciuitatis.*
13 *Et dixit Iudith à longe custodibus murorum: Aperite portas, quoniam nobiscum est Deus, qui fecit virtutem in Israel.*
14 *Et factum est, cum audiuissent viri vocem eius, vocauerunt presbyteros ciuitatis,*
15 *Et concurrerunt ad eam omnes à minimo vsq; ad maximum: quoniam sperabant eam iam non esse venturam.*
16 *Et accendentes luminaria congyrauerũt circa eam vniuersi: illa autem ascendens in eminentiorem locum iussit fieri silentium. Cumq; omnes tacuissent.*
17 *Dixit Iudith: Laudate Dominum Deum nostrum, qui non deseruit sperantes in se:*
18 *Et in me ancilla sua adimpleuit misericordiam suam, quam promisit domui Israel: & interfecit in manu mea hostem populi sui hac nocte.*
19 *Et proferens de pera caput Holofernis, ostendit illis, dicens: Ecce caput Holofernis principis militiæ Assyriorum, & ecce conopæum illius, in quo recumbebat in ebrietate sua, vbi per manum fœminæ percussit illum Dominus Deus noster.*
20 *Viuit autem ipse Dominus, quoniam custodiuit me Angelus eius. & hinc euntem & ibi commorantem, & inde huc reuertentem, & non permisit me Dominus ancillam suam coinquinari, sed sine pollutione peccati reuocauit me vobis gaudentem in victoria sua, in euasione mea, & in liberatione vestra.*
21 *Confitemini illi omnes, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius.* Psa. 105 1. & 106 1.
22 *Vniuersi adorantes Dominum, dixerunt ad eam*

ad eam: Benedixit te Dominus in virtute
ſua, quia per te ad nihilum redegit inimi-
cos noſtros.
23 *Porro Ozias princeps populi Iſrael, dixit*
ad eam: Benedicta es tu filia a Domino Deo
excelſo præ omnibus mulieribus ſuper ter-
ram:
24 *Benedictus Dominus, qui creauit cœlum*
& terram, qui te direxit in vulnera capi-
tis principis inimicorum noſtrorum.
25 *Quia hodie nomen tuum ita magnifica-*
uit, vt non recedat laus tua de ore homi-
num, qui memores fuerint virtutis Domi-
ni in æternũ, pro quibus non pepercisti ani-
mæ tuæ propter anguſtias & tribulatio-
nem generis tui, ſed ſubuenisti ruinæ ante
conſpectum Dei noſtri.
26 *Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.*
27 *Porro Achior vocatus venit, & dixit ei*
Iudith: Deus Iſrael, cui tu teſtimonium
dediſti, quod vlciſcatur ſe de inimicis ſuis,
ipſe caput omnium incredulorum incidit
hac nocte in manu mea.
28 *Et vt probes, quia ita eſt, ecce caput Ho-*
lofernis, qui in contemptu ſuperbiæ ſuæ
Deum Iſrael contempſit, & tibi interi-
tum minabatur, dicens: Cum captus fue-
rit populus Iſrael, gladio perforari præci-
piam latera tua.
29 *Videns autem Achior caput Holofernis,*
anguſtiatus præ pauore, cecidit in faciem
ſuam ſuper terram & æſtuauit anima
eius.
30 *Poſtea vero quam reſumpto ſpiritu recre-*
atus eſt, procidit ad pedes eius, & adora-
uit eam, & dixit.
31 *Benedicta tu a Deo tuo in omni taberna-*
culo Iacob, quoniam in omni gente, quæ
audierit nomen tuum, magnificabitur ſu-
per te Deus Iſrael.

COMMENTARIVS.

ISraelitarum hoſtem quomodo tandem è medio ſuſtulerit, Bethuliamque ad ſuos redierit Iudith, explicatur. In priore traditur & illius tollendi oportunitas, & modus. *Oportunitas* fuit eiuſmodi. Sola in Holophernis cubiculo à Bagoa incluſa Iudith eſt, iſte vino nimio merſus obrutuſque penitus inſtituti iam flagitii & immemor & impos, cum neque mente, neque pedibus conſiſteret, in lectum non iit, ſed *cecidit*, vt ait Græcus textus, & altum ilico ſtertere incepit. Duo vero iam accurarat Iudith. *Vnum*, vt habra ſua ſtaret ante cubiculum illud ſuum, *& obſeruaret*, non ne quis ingrederetur, (ſatis enim id & vſu, & Bagoæ cura cautum & prouiſum erat) ſed quando ipſa egrederetur, ſe ſiquidem dixit, prout quotidie hactenus fecerat, ad orationem exituram. Hoc enim ita Græcus: ἐπιτηρεῖν τὴν ἔξοδον αὐτῆς, καθάπερ καθ' ἡμέραν. ἐξελεύσεσθαι γὰρ ἔφη ἐπὶ τὴν προσευχὴν αὐτῆς. *obſeruare ſuum egreſſum ſicut quotidie. Dixit enim egreſſuram ſe ad ſuam precationem. Alterum* καὶ τῷ Βαγώᾳ ἐλάλησε κατὰ τὰ ῥήματα ταῦτα. Eadem etiam Bagoæ dixerat ipſumque de retinendo egreſſionis ſuæ vſu, etiam hac ipſa nocte, præmonuit. Lumen vero affuiſſe ſatis è recepto more liquet, vt in talium ducum cubiculis lucerna noctu ſemper luceat, prout oſtendit libro de Socratis dæmonio, & in Cimone Plutarchus.

Modus vero hic erat. vt ſolam ſe cum ſolo Holopherne ſenſit illa, huncque vino ſomnoque ſepultum vidit, à Deo & precibus nobiliſſimum opus auſpicatur, verſu. 6. Preces vero illæ feriæ admodum, & *cum lacrymis* conceptæ fuerunt: ſed non clara voce, verum ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς *in corde ipſius*, & cum ſolo vt noſter ait, *labiorum motu in ſilentio*; videlicet prout beata illa Samuelis mater, 1. Reg. 1. ver. 13. *Anna loquebatur in corde ſuo, tantumque labia illius mouebantur, & vox penitus non audiebatur*. Precum in Latino & Græco eadem fere formula, niſi quod Græcus neque Deum *promiſiſſe*, neque Iudith *credidiſſe* refert, ſed tantum petit, *operam manuum ſuarum Deum reſpicere ad exaltationem Hieroſolymæ*, ὅτι νῦν καιρὸς ἀντιλαβέσθαι τῆς κληρονομίας σου, καὶ ποιῆσαι τὸ ἐπιτήδευμά μου εἰς θραῦμα ἐχθρῶν. οἳ ἐπανέστησαν ἡμῖν, quia nunc *tempus curandi & adiuuandi hereditatem tuam, & faciendi cogitatum meum in ſauciationem hoſtium, qui contra nos inſurrexerunt*. Poſt iſtas preces, ad optatum opus aggreditur. *acceſſit* ver. 8. *ad columnam, quæ erat ad caput lectuli eius*. Græci omnes legunt προσελθοῦσα τῷ κανόνι τῆς κλίνης, *cum acceſſiſſet ad lecti canonem*. Quid verò? *canon* is? Cum tam clare dicat Latinus *columnam*, & apud Græcos ὁ vel ἡ κίων *columna* ſit, non difficiliter annuamus, legendum τῷ κίονι. Videtur tamen Græcis columnam etiam, & rei alicuius ſuſtentaculum, ſiue baculus, ſiue lignum quodpiam ſit, *canon* ſignificare. Nam antequam loris ſcuta ſuſtentare ſcirent Græci, & inueniſſent ea, quæ ὄχανα poſtmodum dixerunt, ſuſtentabant illa baculis & lignis, quæ κανόνια dicebantur, vt in Iliad. θ explicat Euſtathius, Heſychius. Magnum Etymol. & Budæus. Ligna item ea, quibus cataphractarum nauium tabulæ incumbunt, vocantur κανόνια καὶ σαθμίδες, inquit, Pollux lib. 1. cap. 9 Holophernianum ergo lectum ſuſtentabant in tentorio ligna quædam, quorum ad pedes aliqua, & ad caput alia, quæ κανόνες vel columnæ è Chaldæo rectè vocantur. Ad earum, quæ ad caput erant, vnam acceſſit Iudith. Fieri tamen poteſt, vt duæ tantum fuerint, vna quæ inferiori lecti parti ad pedes, altera quæ ſuperiori ad caput ſtatuta eſſet. rurſumque, vt non è ligno quamuis precioſo, ſed ex ære vel argento, & lapide precioſo eſſent. Tota enim Aſſyriorum tam Regum quam Satraparum; vti etiam poſtea Perſarum, ſuppellex, non vrbana modo & domeſtica, ſed & caſtrenſis, opulentia luxuque omnigeno affluebat, vt ex Teribaziano tabernaculo apud

pud Xenophontem lib. 4. Anabaseos, Mardoniano apud Herodotum li. 9. Alcibiadico apud Athenæum libr. 12. Andocidem oratione in Alcibiadem, cognoscitur. Hinc vero *pugionem* Holophernis, *qui in columna* illa *ligatus pendebat, exoluit*. Pugio ille non, sicuti hodie apud nos vocatur, fuit, sed gladius Persicus. Nam in Græco est *καθεῖλε τὸν ἀκινάκην, abstulit acinacem*. Ait vero Herodotus lib. 7. Περσικὸν ξίφος τὸν ἀκινάκην καλέουσι, *Persicum ensem vocant acinacem*. *Pugionem* verò ideo dicit Chaldæus, & ex eo noster, quia breuiores erant istiusmodi Persarum gladii, cum & sæpe ἐγχειρίδια, παραμαχαιρίδια, ξιφίδια nuncupentur, vti docet in Artaxerxe Plutarchus, in ecloga Moscopulus, lib. vlt. Antiq cap. 7. Iosephus, vbi sicariorum, ξιφίδια *gladiolos* longitudine similes ait fuisse Persarum acinacibus, curuitate Romanorum sicis. Quin & ipse Darius apud Curtium lib. 3. Diodorum lib. 17. cum se, priori prælio, ab Alexandro victum putaret, quod breuioribus sui gladiis vterentur, longiores fieri curauit. Hunc igitur acinacem è vagina, quam & ipsam preciosissimam fuisse constat, fortassis è gemma quapiam, vt illa Darii apud Curtium lib. 3. eduxit, & læua manu capitis eius comam, quam fere promissam Orientales gerere & in luctu detondere solent; apprehendit, rursumque ipso in opere, in tanti momenti articulo, à Deo breuicula & vt ex D. Augustino ante dixi, *iaculata* oratiuncula, sese roborari & confirmari precatur. *Confirma me Domine Deus in hac hora*. κράταιωσόν με ὁ θεὸς Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Quid si ὦ θεός. *Corrobora me ô Deus Israel in hac die ipsa*. Licet vero *per diem* generatim tempus intelligatur, & non illud tantum quod solari luce constat, sed totum νυχθήμερον; est tamen emphatiκώτερον illud, *in hac hora*. quod etiam posuit antea ver. 7. non Latinus tantum, sed & ipse Græcus. O miser Holophernes, ô infelix quid iaces? quid tam alte dormis, tam profunde stertis? Ecce iam securis ad radicem arboris posita est! ecce iam lethalis ictus, vt in æternum excisus ignem deuolare, impendet! O somnum æternum! O crapulam numquam edormiendam! *Et percussit* Iudith *bis in ceruicem eius*, & quidem vt res ipsa, etiamsi non addatur, docet, additur tamen in Græco *totis viribus* ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτῆς. *in robore suo*, ictus inflixit quam potuit vehementissimos, *& abscidit caput eius*. Vale anima ebria, vale adultera, vale detestabilis, impia, terque quaterque infelix. Te flamma expectabat æterna. Te repādæ Tartari iam fauces accipiunt. Te inferarum fornacum claustra in æternum iam coercent, vstulant, excruciant. Sed ad superos redeamus. Nam Dei iustitiam paululum tantummodo hic laudare libuit. Erant circa lectum, paululum ab eo distantes columellæ aliæ, quæ *conopeum*. sustentabant. & hoc secundum Latinum textum, aliud ab eo, quod supra cap. 10. ver. 19. positum est. Nā in proscenio illud fuisse videtur, vel certe in tabernaculi eo loco, vbi Holophernis solium erat, vt pro magnificentia sedens, quospiam audiret. Hoc vero cubiculare & circa lectum fuit, secundum Græcum tamen, vnum & idem erat, quia cap. illo 10. eius tantum mentio fit, quatenus circa iacentis Holophernæ lectum erat. Conopeum istud preciosissimum de columellis reuulsit Iudith & complicuit. *truncum* vero illius *corpus*, è strato ipso, in cubiculi pauimentum *euoluit* ἀπεκύλισε. *Et post pusillum exiuit* non statim isto cæso, sed paululum respirauit, si quid adhærescebat cruoris, detersit, & quod non ambigo, sese omnium primo in preces iterum dedit, magno lætoq; animo ingentes ipsi Deo, cuius gratia & vi, tantum iam opus perfecisset, gratias egit: quodque vnum restabat, vt secure illinc exiret, obsecrauit. Expectabat primæ, vt opinor vel secundæ vigiliæ nocturnæ finem, quod iis alias exire temporibus consueuisset. Tradidit expectanti habræ suæ funestum, quidem, sed gratum iam caput, & ista dominæ iussu, *misit in peram*, qua vt ca. 10. ver. 5. dixit Græcus & hic repetit, cibos attulerat, ἐνέβαλεν εἰς τὴν πήραν τῶν βρωμάτων αὐτῆς. Nouus enim & inauditus iste Assyrii capitis cibus, mirum Israelitis epulum futurus erat, atque sic, solito veluti more orbata iam capite castra exierunt, Bethuliamque reuerterunt. Qui tamen in valle ipsa fons est, nequaquam iam prætereundus. Sed si quid è castris illis vel pulueris, vel inquinamentorum aliorum adhæsisset, excutiendum hic & eluendum.

QVAESTIVNCVLA I.

De iis quæ apud Assyrios peccasse Iudith videatur, & primo, An ab ea transfugii simulatio probè facta?

QVæ apud Assyrios videri queat Iudith peccasse, duplicia sunt. Vel enim ea in factis quibusdam posita sunt, vel in verbis. In factis sunt potissimum quinque, horumque primum est, quod transfugium simularit, cap. 10. vers. 12. & sequentibus. An decuit, quod non esset, quod non ageret, simulare; Respondent Rabanus, Glossa, & Hugo transfugio isto significatum Christianorum, ex Hierosolymitana vrbe, antequam à Romanis obsideretur & caperetur, in vrbem Pellam discessum, cuius semel atque iterum meminit lib. 1. S. Epiphanius. Quia tamen actione non bona potest interdum bona significari, quæstioni nondum satisfactum, ideoque dicendum non omnē simulationē cum vitio esse coniunctā, vti docuit magnus Magister, qui quasi peregrin*

cum discipulis duobus Emauntem iuit, *& finxit se longius ire.* Luc. 24. ver. 28. Et Labeo *l. hoc edicto, ff. de dolo malo. Potest*, ait, *sine dolo malo aliud agi, aliud simulari, sicuti faciunt, qui per eiusmodi dissimulationem deseruiunt & tuentur vel sua vel aliena.* Neque in bellis, alioqui iustis, insidias reprehendendas ostendit, qui Iosuæ cap. 8. v. 2. dicit: *Pone insidias vrbi Hai post eam. Cum iustum*, ait D. Augustinus quæstio. 10. super Iosuæ, *bellum*, homo iustus *susceperit, vtrum aperta pugna, vtrum insidiis vincat, nihil ad iustitiam interest. Iusta autem bella definiri solent, quæ vlciscuntur iniurias, si qua gens, vel ciuitas, quæ bello petenda est, vel vindicare neglexerit, quod à suis improbe factum est vel reddere, quod per iniurias ablatum est. Sed etiam hoc genus belli sine dubitatione iustum est, quod Deus imperat, apud quem non est iniquitas, & nouit quid cuique fieri debeat. In quo bello exercitus, vel ipse populus non tam author belli, quam minister iudicandus est*: Vide S. Thomam 2. 2. quæst. 40. art. 3. q. 11. art. 1. Ad hoc vero insidiarum genus pertinere fugæ simulationem, ibidem adiungitur. Suis enim ait Iosuæ dux, ver. 5. *Cum exierint contra nos, sicut ante fecimus, fugiemus, & terga vertemus, donec persequentes ab vrbe longius pertrahantur. Putabunt enim nos fugere sicut prius. Nobis ergo fugientibus, & illis persequentibus, consurgetis de insidiis, & vastabitis ciuitatem.* Si fugam licet interdum simulare, cur & transfugii simulatio non concessa? præsertim cum transfugere istud non necessario falsæ rei significationem habeat adiunctam, sed actus per se sit adiaphorus, & huiusmodi, qui ad hostium consilia, vires, & custodias explorandas, circa culpæ vllius periculum suscipi possit.

QVÆSTIVNCVLA. II.

An ornando se peccarit Iudith?

QVod in Iudith factis omni carere culpa non videatur, alterum est, quod se tantopere ornarit cap. 10. ver. 2. & 3. cap. 12. ver. 15. Quam enim multæ & graues muliebrium istiusmodi ornamentorum reprehensiones? in scripturis Isaiæ 3. Oseæ 2. 1. Timoth. 2. 1. Pet. 5. & apud Patres D. Hieronymum præsertim in epistolis, Cyprianum libro de habitu Virginum, Basilium homil. 7. ad eos, qui tenentur studio ditescendi, Nazianzenum in Carmine aduersus mulieres se ornantes, Chrysostomum homil. 28. in Hebr. cap. 12. Tertullianum libro de ornatu mul. Clementem libr. 2. pædag. cap. 12. lib. 3. cap. 2. & 11. imo & apud Gentiles, Liuium initio lib 34. alios quos affert loco citato Clemens. Sunt igitur de Iudith ornatu *opiniones* apud Lyranum *tres. Prima*, peccasse Iudith, & fuisse bonam quidem in ea liberandæ patriæ affectionem, malam tamen effectionem. istam loco isto minime laudari, sed illam tantum, prout de obstetricum mendacio, Exod. 1. à quibusdam etiam asseritur. *Altera*, non peccasse, quia omni hac ornamentorum illecebra, non id spectarit, vt peccaret Holofernes: sed vt occideretur. Occisio vero hæc iusta erat, cum qua illius peccati nō appetitio, sed præuisio tantum fuerit. *Tertia*, eodem ornatus lenocinio id vnum quæsisse, vt ab Holopherne amaretur, non amore flagitioso, sed honesto, vt ab eo vxor duceretur, ab eaque sic tandem interimeretur.

Notandum *primo* finem ipsi Iudith fuisse diuinam religionem, eiusque sanctissimum templum & cultorem populum tueri atque tanto è periculo eripere. *Deinde* variis modis, vt finem hunc Iudith assequeretur, fieri potuisse. Sed erat omnium optimus & promptissimus, si vt à bello ille desisteret, ipsa perficeret. Perficere autem potuit, si eo eum adduceret, vt vel sponte, vel coactè hinc abiret. Sponte quidem, si re quapiam flexus & emollitus, vel in Assyriam rediret, vel alias ad Gentes totam belli huius molem transferret. Coactè, si è medio ipse tolleretur. Nam vt vi depelleretur, fieri iam non posse constabat. Ad spontaneum vero vel coactum istiusmodi abitum peruenire potuit, si familiaris ad eum aditus, & in imo cum eo consuetudo haberi posset. Tum enim per familiaritatis & consuetudinis huius occasionem, captato tempore, vel ab armis discessio ei suaderi, vel mors inferri potuit. Discessio ab armis, cum Israelitis tam infestus, Nabuchodonosori deo suo tam deuotus esset, suaderi vt posset, vehementissimo efficacissimoq; argumenti genere opus erat. Quod vero vehementius & efficacius quam si vt Hebræam ille vxorem duceret, verumq; Dei cultum susciperet commoueretur; Vtrumque vero vel alterutrum certe, quomodo, prout rerum status tam erat, efficeretur? Affici vero quomodo poterat, nisi vna illa inueniretur, eaque ad eum proficisceretur, quæ iis omnibus & corporis & animi dotibus quibus tali tempore, talis dux capi posset, esset quam præstantissima? Sunt vero dotes istæ pulcherrima facies, renidentissimi oculi eximia corporis totius forma, loquendi venustas, agendi dexteritas, morum elegantia, ingenii vigor animi sapientia. Etsi adhæc vnguentorum fragantia, ornamentorumque splendor & dignitas accederet, si quædam è diuino quopiam munere, verbi causa è diuina familiaritate, rerumque occultissimarum cœlitus delapsa cognitione, admiratio existeret, quam esset facilis ad illius beneuolentiam aditus! quam ad familiaritatem intimamque consuetudinem porta patens!

Nunc igitur ita statuo, *primo, in hoc Iudith cultu & ornatu peccati nihil fuisse.* Is enim ex se ipso vitiosus

tiosus esse non solet, nisi aut finem aliquem habeat vitiosum, aut certe modum, quem cuiusque status & conditio, Reipublicę lex aut mos præscribit; violet, vti explicat D. Thomas 2. 2. quæst. 169. art. 2. & subtilissimus harum rerum interpres, eum in locum Caietanus. Naturalis enim pulchritudo culpam nullam habet, quomodo, si quæ dixi vitia detrahantur, habeat artificiosa; Quā cuique natura dat, corporis sanitas, quia peccato nullo inquinatur, facit, vt arte ipsam quoque cōciliare, conseruare, & augere liceat. *Naturam* siquidem *ars imitatur*. Quomodo igitur, cum pulchritudo à natura insita delicti omnis vacua sit, pulchritudinem, cultus, vestiumque artificio, quærere, tueri, & amplificare in crimen vocetur; Iudith vero sese ornanti finis erat, vt audiimus, minime vitiosus, eius status & conditio mundum insignem ferre poterant. Nam quod vidua erat, nō efficiebat, quin, posteaquam virum eluxisset, viduas vestes mutare, nouumque quærere maritum posset. Neque quia, sponte quadam sua, solo viduitatis vestitu contenta erat, ideo vitiosum fuit, si vel festis diebus, vel aliàs, cum res vsusque postularet, cultius ornatiusque processisset. Opes vero eius erant, vt cap. 8. vidimus, amplissimæ, quę sumptuosissima etiam insignia tolerarent. Diuina lex, & ciuitatis patriæque mos præter has, quas dixi, aut finis aut modi vitiositates, aliud nihil resecabat, etsi, quia fœminarum genus φιλόκοσμον supra modum est, sæpeque in munditiarum; mundique studio nimio delinquunt, scriptura interdum & Patres, id etiam, quod per se alioqui liceret, insectentur. At inquies, ad lasciuiam cultus iste proritat. Non nego, sed & ipsa naturalis corporum species. An idcirco in culpa; Rursum tamen vrgebis istam proritationem voluisse Iudith, ad eamque in Holopherne concitandum, ita se ipsam lauisse, vnxisse, calamistrasse. Asserit enim hoc textus Græcus: ἐκαλλωπίσατο σφόδρα εἰς ἀπάτησιν ὀφθαλμῶν ἀνδρῶν, ὅσοι ἂν ἴδωσιν αὐτήν. *Venuste se composuerat ad deceptionem virorum, quicumque eam aspexissent.* Neque hoc inficior: sed illud, nullam id genus proritationem culpa vacare. Sui enim amorem excitare volebat, vt Holophernis familiaritatem colligeret, vt ab eo vxor deposceretur, vt eum vel vero Dei cultu imbueret vel è Iudæa & vita eiiceret. Quorum ecquid accusandum? Sed etiamsi ratio nobis nulla suppeteret, à vitio tamen ornatum hunc omnem longè positum fateri oporteret, quia cap. 10. vers. 4. textus huic ipsi accusationi directissime obuiam it, & ait; *Omnis ista compositio, non ex libidine, sed ex virtute pendebat.* Præterea vero, eundem ad finem, qui ipsi Iudith propositus erat, fecit ad pristinam eius, quæ tamen excellens admodum fuit: speciem, non parum accessionis Dominus. Sequitur enim eodem illo cap. 10. & ver. 4. *Et ideo dominus hanc in illa pulchritudinem ampliauit, vt incomparabili decore omnibus appareret.*

Deinde vero *non modo non fuit ornatus iste cum vitio, sed virtutis etiam laudisque plenus fuit.* Cum enim quidpiam ex se malum non est, & bonum ad finem bonoque modo fit, id iam bonum est, & tanto melius, quanto finis ille melior & vtilior. At Iudithæ finis quam excellenti bonitate præstabat? Quot virtutis in se numeros complectebatur; Iustitiæ, fortitudinis pietatis ac religionis fuit, patrium veri Numinis cultum propugnare, ciuibusque suis omnibus salutem afferre. Ideoque capite 10. textus noster quæsitam istam extrinsecus venustatem non à peccato solum excusat, & à libidine profectam negat, sed laudat etiam, & à virtute pependisse affirmat. Vnde libro 2. de Virginibus Sanctus Ambrosius, *Iudith se vt adultero placeret, ornauit, quæ tamen quia hoc religione; non amore faciebat, nemo eam adulteram iudicauit.* Vnus hic tantum Alexandrinus Clemens obloqui videtur. cum libro 3. Pædagog. capite secundo ait, *Solam Hester iuste inuenimus ornatam: mystice ornabatur mulier regi suo, sed eius pulchritudo inuenitur pretium, quo liberatus fuit populus, qui interficiebatur.* Si sola Hester iustè ornata fuit, ergo iniuste Iudith, aut certe in sanctis mulieribus, de quibus inibi agit, non habitam à Clemente Iudith confitendum. At de iis mulieribus loquitur, quæ quotidiano huiuscemodi cultu assiduè vtebantur. Sanctæ vero Iudithæ quotidiana erat, vti cap. 8. expositum est, vestis vidua & lugubris, pilosumque circa lumbos cilicium. Ei vero quam præclarum inter sanctas mulieres locum idem Clemens dederit, manifestum infrà fiet ex Stromate 4. cap. 6. vbi eam inter illas *consummatam* vocat.

QVÆSTIVNCVLA III.

Holophernem an rectè adorarit Iudith?

AManem adorare nullo vnquam pacto voluit Mardochæus, etiamsi extremum sibi & populo vniuerso periculum crearet. Et nonne scriptum est Deuteron. 6. Matth. 4. ver. 10. *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies?* Cum Catholicorum quispiam flexis genibus, aut aliqua corporis inflexione sacri quidpiam veneratur, verbi causa, Christi Iesu Domini nostri crucem, Sanctorum reliquias & imagines, ipsum Pontificem Maximum, ilico hæc in hæreticorum manibus tela, quæ tamen non tam excutientur, quam sponte sua decident, si aduertamus *adorationem* esse *duplicem, politicam & religiosam. Prior* est veneratio, qua eos, qui magistratum gerunt, aut aliqua huiuscemodi re cæteris antecellunt, prosequi solemus. *Posterior* sacra est, & propter

pter diuinum quidpiam tribuitur. Illam Holopherni adhibuit Iudith, eo scilicet modo, quo Ephronem adorauit Abraham Genes. 23. ipsum Esau Iacob, huiusque coniuges, & filii, Genes. 33. Iosephum Iudas, cæterique fratres ibidem cap. 42. 43. 44. & alios alii, ipsamque adeo Iudith postea bonus Achior cap. 13. vers. 30. *Sacra* vero vel *summa* est, quæ vsitatè λατρεία dicitur, & soli Deo debetur, eique soli à Catholicis omnibus defertur. *Infra summam* altera est, quæ Cœlitibus reliquiis, Pontifici, aliisque creaturis, propter diuinum quidpiam à Deo ipsis donatum, tribuitur. Cæterùm de Mardochæo, & de tota ista adorandi ratione non paulo plus in Esther. *Quod vero Iudith Holofernem adorat*, inquit Rabanus, *non est perturbatio timoris, sed conseruatio ordinis, quia videlicet maxima in dignitate ac principatu constitutus is erat. Reddite*, ait Apostolus ad Roman. 13. ver. 7. *omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorē: cui honorem, honorem.*

QVAESTIVNCVLA IV.

An vitæ castitatisque periculum rectè adierit?

QVI *amat periculum, peribit in eo*, Ecclesiastici 3. ver. 27. In Assyriorum castra vadit sola, inermis, mulier. Quid si prima eam custodia sagittis è monte descendentem confixissent? Quid si iratus Holophernes, vt exploratricem & proditricem occidisset? Quid si, cum lethalem huic plagam inflixit, aliquo vel clamore, vel strepitu in flagranti deprehensa facinore fuisset? Quid si, cum exiret, habræ ipsius peram excussissent custodes? De castitatis tamen periculo impeditior quæstio est. In tot iuuenum, tam libidinosorum, adeo mulieribus omnibus adhinnientium cœtus, fœminam tam excellenti forma, tamque incomitatam venire, quis certissimum pudicitiæ naufragium non sentiat? Si quis, in talium tabernaculo, eam manere vel iuberet vel hortaretur, non audiret.

Accipitri timidas credis furiose columbas,
Plenum montano credis ouile lupo?

Terrere nonne debuit Dinæ ipsius constupratio? cum non in virorum sese cœtus dedisset, sed regionis illius mulieres tantum videre voluisset Genes. 34. vers. 1. Et supra idcirco qui domesticam tantum & cubicularem viduis, puellisque latebram suaderent, Patres audiuimus, ne in castimoniæ dedecus aliquod illæ impingerent: adeo quidem, vt etiam rarius a iuuenculis adiri templa, eam ob causam, eorum interdum præciperent D. Ambrosius in Exhortatione ad Virgines: *Nullus*, ait, *sit tuus sine matre progressus, quæ sit anxia tui custos pudoris. Ipsa quoque ad Ecclesiam progressio rarior sit adolescentulis.* D. Hieronymus ad Eustochium: *Rarus sit*, ait, *egressus in publicum. Martyres tibi quærantur in cubiculo tuo.*

De vitæ periculo facilis & expedita responsio est, plurimas esse causas, ob quas illud rectè possit adire quispiam. Inter eas vero excellit illa maximè, quando pro Dei gloria, religionum sacrarum defensione, patriæ incolumitate mors oppetitur, vel in mortis certe discrimen incurritur.

In Castitatis vero *periculum* sese dare neque vllus, neque vlla debet, nisi vel casto modo castitas minuenda esset, vt graues iustæque rationes ostenderent periculum illud vitari posse: & licet quidoque difficulter posset, posset tamen, & eiusce modi essent tempora, vt in solem & puluerem prodeundum foret, vel denique nisi castitate non animi, sed corporis, maius aliquid amittendum esset, verbi causa, Christi fides & religio. Casto autem modo minueretur castitas, si ad legitimum, quod præscripsit Deus, coniugium perueniretur. Nunc vero Iudith potuit sperare, futurum, vt ab Holopherne vxor duceretur, quemadmodum supra dictum est. Quamuis vero sit connubio viduatus præstantior eo tamen relicto, non solum licet nuptias inire, sed foret hoc ipsum quandoque melius, si ob commune bonum, ob Dei & religionis honorem fieret. Ideoque, magna cum laude, potuisset Iudith vidua Holophernæ, isto quidem scopo & proposito nubere.

Potuit etiam bonis iustisque rationibus animum inducere, vt crederet, posse se, Dei cum gratia & auxilio, quod tot iam precibus, lacrymis, ieiuniis & saccis implorarat, & porro adhuc in ipsis etiam hostium castris, imploratura erat, peruincere, ne pudicitiæ iacturam vllam faceret. Cū enim corporis animique illecebras tot & tam præclaras haberet, futurum credebat, vt sua in potestate Holophernem totum teneret: ab militum omnium iniuria, ipsius acribus præceptis, defenderetur: ab ipsomet vero etiam facile impetraret, vt vim nullam adhiberet non nisi precibus & blanditiis ad noctem inuitaret: sed antequam nocte vlla inquinaretur, anteuerteret omnia, & illius complexum quoquo tandem modo effugeret, omnium tamen maximè, illum occidendo, idque vel in ipso primo cubiculi aditu, lethalem in eius viscera cultrum aliquem adigendo, vel in cubili, manibus eum ambabus strangulando & offocando vel denique eo ipso modo, quo negocium tandem perfectum est, somni meroque plenum propriis armis obruendo. Quod si horum, contra quam certissimè speraret, nihil omnino posset, obnoxiam se quidem corporis iniuriæ futuram, animo tamen castissimo semper mansuram confidebat. *Et posteriorem istum totum*, præ illo

de nup-

de nuptiis, *modum in Iudith spectasse & probasse, videri potest S. Ambrosius*, dum lib. 2. de Virginibus, Antiochenam formosissimam virginem, quam aut diis sacrificare, aut lupanari prostitui iusserant Gentiles: ita secum ipsam dissertantem describit. *Quid agimus? Hodie aut martyr, aut virgo: altera nobis inuidetur corona, sed nec virginis nomen agnoscitur, vbi virginitatis author negatur. Nam quemadmodum virgo, si meretricem colas? quemadmodum virgo, si adulteros diligas? quemadmodum virgo, si amorem petas? Tolerabilius est enim mentem virginem, quam carnem habere. Vtrumque bonum si liceat: si non liceat, saltem non hominis castæ, sed Deo simus. Et Raab meretrix fuit: sed postquam Deo credidit, salutem inuenit. Et Iudith se, vt adultero placeret, ornauit: quæ tamen, quia hoc religione, non amore faciebat, nemo eam adulteram iudicauit. Bene successit exemplum. Nam si illa, quæ se commisit religioni, & pudorem seruauit & patriam: fortassis & nos seruando religionem, seruabimus etiam castitatem. Quod si Iudith pudicitiam religioni præferre voluisset, perdita patria, etiam pudicitiam perdidisset.* Et addit ipse S. Ambrosius, *Itaque talibus informata exemplis, simul animo tenens verba Domini, quibus ait: Quicumque perdiderit animam suam propter me inueniet eam, fleuit, tacuit, ne eam vel loquentem adulter audiret: nec pudoris elegit iniuriam, sed Christi recusauit.* Quin & eundem modum textus noster cap. 12. ver. 7. duobus verbis subaperit, dum Deum *promisisse* ait Iudith, fore, vt Ierusalem ciuitatem erigeret, se vero idipsum *credidisse*. quasi diceret, sibi reuelationem quandam diuinitus factam, qua promitteretur Hierosolymitani templi & vrbis, adeoque sacrorum omnium per manum suam liberatio: huicque reuelationi & promissioni fidem se adhibuisse, sicque tam arduum & periculosum opus aggressam esse: in eoque, ad illud vsque temporis punctum, feliciter hactenus progressam. *Confirma me, ait, Domine Deus Israel, & respice in hac hora ad opera manuum mearum, & sicut promisisti, Ierusalem ciuitatem tuam erigas: & hoc quod credens per te posse fieri cogitaui, perficiam.*

Si dicas; certam igitur eam fuisse fore, vt neque vitæ, neque castitatis detrimentum vllum perpeteretur, sicque de fortitudinis eius & magnanimitatis laude non parum deteri; Respondeo huius tantum certam videri fuisse, futurum, vt sua opera Israelitæ tempestatem hanc euaderent: modum tamen & rationem perspectam non omnino habuisse, quemadmodum etiam Prophetæ Isaias, Ieremias, alii certissima quædam habebant, aliorum, quæ ad ipsos spectabant, ignari erant. Et. S. Paulus Actorum 20. ver. 22. *Ecce alligatus ego spiritu, vado in Hierusalem quæ in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per omnes ciuitates, mihi protestatur dicens, quoniam vincula & tribulationes Hierosolymis me manent.* Certa igitur periculi à gente sua depellendi erat sed incerta corũ, quæ sibi euentura essent, magnopere tamen confidebat, se ab hominibus etiam calamitatibus eruendam, præsertim vero ab omni pudoris iactura & grauiori vllo peccato. Quomodo enim tam piam suique cultus obseruantem fœminam, tot & tam inflammatis diurnarum, nocturnarumque precum postulationibus, tot ieiuniis, & vigiliis, & saccophoriis vnum hoc impetrare sineret Deus Opt. Max. vt salutem aliis, sibi ipsi æternam (*Peccati* enim *stipendium mors*, Rom. 6. ver. 23.) animi perniciem afferret? Maxima igitur, vt dixi fiducia erat, se vel ab omni penitus vel grauiore saltem prolapsione omni defendendam & conseruandam. Sed vt in adeundo periculo, fortis magnique animi laus ei præmiumque magnum esset, incommodorum, quibus afficienda esset, nihil norat, etsi bene de iis quoque speraret. Vnde colligendum, omnibus esse in Iudith excelsi, virilis, heroicique animi, ad omnes, pro religionis & patriæ dignitate difficultates excipiendas, propositum exemplar: nulli tamen omnino virgini, viduæ, mulieri, vt in illum sese pudoris discrimen sponte coniciat, ansam præberi. Si tamen quæ vix vnquam aut rarissimè iam accidit necessitas aliqua incideret, posse ipsas, cum sanctissima illa D. Ambrosii virgine Antiochena, hoc eodem Iudith exemplo sese confirmare ac erigere. Sane insignem & plane admirabilem fortitudinem luculentis admodum verbis efferunt S. Patres & D. Ambrosius 3. offic. c. 13. & 14. libro de viduis, Clemens l. 4. Strom. cap. 7. Origenes homil. 9 in Iudices. Eorum tamen & aliorum verba commodius alibi reddentur, cum quibus Oziæ pulcherrimum illud encomium infra ver. 24. & 25. copulandum; & breuiculum hoc è tertio de officiis libri D. Ambrosii cap. 14. *Liquet id quod decorum est, semper esse vtile. Nam & Iudith sancta decoro contemptu propriæ salutis soluit obsidionis periculum, & publicam honestate propria acquisiuit vtilitatem.*

QVÆSTIVNCVLA V.

An Holophernem ebrium interficiendo, ab eadem Iudith peccatum aliquid?

EBrius erat vino admodum Holophernes, sed libidine, propter quam vini tantum hauserat multo magis, ideoque tali eum momento interficere, quid aliud erat, quam ad sempiternos, cum ignes amandare? corpus & animam simul occidere? Hoc vero graue nimium, & vix absque peccato fieri posse, videatur forte alicui. Sed falli se intelliget, si aduertat, *primo* peccatores huiusmodi

erant prioris illius generis, & cum ad vsum ea bonum conferret, erant dolo tantum bono dolosa. Et isto etiam modo Augustinianus sermo.227.vocat Iudithæ *vultum insidiosum*, & ipsammet, *Holophernis fraudem*.

QVÆSTIVNCVLA VII.

An, per Nabuchodonosorem, & Holophernis animam, iurare potuerit?

INTER ea, quæ cum hominibus cautè prudenterque minus locuta videtur, est hoc iusiurandum cap.11. vers.5. *Viuit Nabuchodonosor Rex terræ.* & cap.12. vers.4. *Viuit anima tua Domine.* *Primo* enim non nisi per DEVM concipi debet iusiurandum, Isaiæ 19. vers.18.cap.65. vers.16. Ierem. 12.ver.16. & quidem non nisi per DEVM verum, ab homine præsertim eius cognitione ac fide imbuto, Exodi 23. Deuteronom. 6. Multo igitur minus, per hominem mortalem, DEIque hostem & impium. Domini hæc apud Ieremiam cap.5.ver.7. querela est. *Filij tui dereliquerunt me, & iurant in his, qui non sunt dij.* *Iurare aliquem*, ait sub finem libri de Atheniensium gloria Plutarchus, *est eum DEVM facere.* Vnde, & apud Strabonem libro 17. Æthiopes ideò *per mortuos* iurasse, quia Deos ipsos putarent. Volebat verò DEVS haberi Nabuchodonosor, vt suprà vidimus. Quomodo ergo per eum iurat Iudith? quomodo per Holophernæ animam? Sed esto, liceat per homines, etiam sceleratos, iurare, num falsò licet? At quo se cap.11. Iudith obstringebat, falsum sacramentum fuisset.

Responsio hic triplex est. *Prima* Lyrani, hisce verbis: *Non est hoc iuramentum, vt dicunt aliqui, quia non excusaretur Iudith à iuramento falso, quod est peccatum mortale. sed est simplex assertio falsi ad fallendum fallacem.* *Altera* Lorichij Hadamarij ita scribentis: *Iudith caute iusiurandum simulauit. Simile habemus apud Epigrammatarium lib.5.* ————————————

———————— *Quid sentis, inquis, de nostris, Marce, libellis,*
Hoc me sollicitus, Pontice, sæpè rogas.
Admiror, stupeo, nihil est perfectius illis,
Ipse tuo cedet Regulus ingenio.
Hoc sentis, inquis? faciat bene sic tibi Cæsar,
Sic Capitolinus Iuppiter imò tibi.

Hæc ille. *Tertiò* Carthusiani, iurasse, & ex animo. Atque *huic ego subscribo.* *Primò*, quia hæc asserendi ratio: *Viuit* hic, *viuit* ille, sacramenti formulam continet, vt eo loco è scripturis pluribus monstraui. Sicuti enim qui ait, *Viuit Dominus*; iurat, 1.Reg.14.v.39.& 45 c.19.v. 6.c. 20. v.3.& sæpissimè aliàs, nominatim verò infra c.13.v.20. ita & qui affirmatione hac vtitur, *Viuit Nabuchodonosor, viuit anima tua.* adeo quidem vt vtraque interdum formula simul iungatur, 1.Reg.25.v.26.& 4.Reg. 2. sæpius. *Viuit Dominus, & viuit anima tua.* *Deinde*, quia potest diuina veritas duobus modis in testimonium adhiberi. *directè* scilicet, quando per seipsam ipsa inuocatur. & *indirectè*, quando eius attestatio eatenus petitur, quatenus in creaturis ipsis implicatur & effulget, prout edisserit D.Thom 2.2. quæst.89.art.6. *Tertio*, quia sacramenta istiusmodi extant in scripturis non Pauca, & quidem à viris bonis & prudentibus adhibita, Iosepho Genes.42.v.15.& 16. *Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus. Alioqui per salutem Pharaonis exploratores vos estis*: Elisæus 4. Reg.2. *Viuit Dominus & anima tua* prout suprà iam citaui. *Quarto*, quia hunc per creaturas iurandi morem iam olim viguisse ostendit Dominus: neq; eum tollit, sed eadem tantum cautione, qua alterum illud *per* DEVM iusiurandum obsepit, ne *in vanum* videlicet omnino etiam suscipiatur. Hoc enim inculcant illa, Matth.5. ver.34.35. *Ego dico vobis non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus* DEI *est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolymam, quia est ciuitas magni Regis: neq; per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum* *Quinto*, quia primis Ecclesiæ Christianæ sæculis per Imperatorum genios iurare Christianis haud licuit: bene tamen per eorundem salutem, quia mendacissimos dæmones in veritatis testimonium vocare, turpe, non verò Imperatorum salutem, quia, etiamsi Gentiles & impij sint: hęc tamen eorum salus, & quorumcumq; hominum anima, à DEO est, in eaq; DEI etiam veritas splendescit. Tertulliani enim Apologeticus c.32.ait: *Sed & iuramus, sicut non per genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus genijs. Nescitis genios dæmonas dici, & inde diminutiua voce dæmonia? Nos iudicium* DEI *suscipimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit. id in eis scimus esse, quod* DEVS *voluit. ideoq; & saluum volumus esse quod* DEVS *voluit, & pro magno id iuramento habemus. Cæterum dæmonas, id est, genios adiurare consueuimus, vt illos de hominibus exigamus, non deierare, vt illis honorem diuinitatis conferamus.* Hæc igitur est, quod in scripturis vetamur, per vllos aut falsos deos, qui dæmones erãt, aut per creaturas, tanquam deos, iurare, vti Gentilium quidam fecerunt. non autem per creaturas, quatenus ipsi DEVS, sed ipsius DEI sunt. Quo detestabilior Caluini lib.2. Instit.c.8.§.26. calumnia, dum hoc ipsum fatetur, & tamen *per Sanctos, & per Angelos* iuramentum fieri posse inficiatur. Quid? An hi minus ipsius DEI sunt, quam creaturæ aliæ? An in iis DEI veritas opertior, & latentior? sed vide & no-

tata cap.3. Tobiæ quæst.3. Cæterum Lyrano rectè respondet Carthusianus, in Iudith iureiurando falsi nihil fuisse. Certum enim, Holophernis opera, mortalium quam plurimos Nabuchodonosori obediisse, itemque bestias, eo modo, quo de Nabuchodonosore altero dicit per Ieremiam cap.27. ver.6. Dominus; *Ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosoris Regis Babylonis serui mei. insuper & bestias agri dedi ei, vt seruiant illi.* Cum verò & sic iurare licuerit, & verè potuerit, cur, ab Hadamario, iurationis tantum simulatio, non iuratio vera hic fuisse dicatur.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

An se Iudith, quidquid Holopherni placuisset, facturam rectè spoponderit cap.12, ver.14.?

QVOMODO rectè potuit, quidquid homini flagitioso & salaci placuisset; spondere? An dici queat, spem ipsi fuisse, futurum vt ille nihil nisi pudicum & honestum peteret? At iam quæ Holophernis voluntas esset, ipsi Iudith enunciarat Bagoas, vt ad illum videlicet introiret. Hoc autem *introeundi* vel *ingrediendi* verbo sæpè, phrasi Hebraica significatur, procreationis actio, vt Genes.38.vers.2.8.9.16.ibid.cap.16.ver.2.cap.39.ver.14. Ruth 4.ver.7.2.Reg 3.v.7.8. in titulo Psal.50. & crebrò alibi. Accedit, quod, in Græco, illiciat eam Bagoas, vt fiat Assyriarum puellarum instar, quæ in Nabuchodonosoris domo versabantur. Hæ verò ad illius libitum, eius libidini seruiebant, erantque iis similes, quæ hodie in Turcici Sultani gynæceo stabulantur. Respondet verò Iudith, non tantum se, quidquid illi collibuisset facturam, sed etiam properanter ac perlibenter.

Responsum ad ista esse potest *duplex*. *Vnum*, falsò hæc à Iudith esse dicta omnia. Sed cum verbis veritas inesse possit, mentitam cur dicamus? nisi quia delictum, ita mentiri, quam libidini annuere, minus est. Quia tamen secutura quæstione de mendacio agetur; responsum esto: *alterum* verè quidem locutam Iudith: sed *vt rectè* simul etiam *locuta sit, explicari, tripliciter. Primò*, vt non ad Holophernæ vel Bagoæ mentem responderit, sed ad eam, quam animo verè informarat, cogitationem. Dominum enim suum intelligit DEVM suum, de eoque respondet; *Quæ ego sum, vt contradicam Domino meo*, & quæ sequuntur, alia omnia. Ita Rabanus; *Sunt ea*, inquit, *respectu cælestis imperij, ad quod se paratam dicebat; intelligenda.* & videtur idem velle Lyranus, dum ait dixisse ipsam, *Hoc erit mihi optimum, quia videbat appropinquare tempus oportunum ad interficiendum ipsum.* Iterumque postea vers.18. *Magnificata est anima mea, quia videbatur appropinquare hora liberationis populi sui. Deinde*, nonne vsu & in scripturis, & in familiari omnium sermone receptum, vt huiuscemodi generales propositiones dicantur, sed semper certis cum clausulis intelligantur? verbi causa, *modo DEO & honestati aduersum nisi sit* amicitia tantum *ad aras vsque* valeat, *nisi aliter* DEVS *constituat*, & si quæ similia. Cum enim ait Dominus; *Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* an conditionum nihil subaudiendum? Cum scribit amico amicus; *Tuus ex asse, Tuus* χρύσεα καὶ χάλκεα; *Quæcumque re gratificari potero, faciam*, an vrbanitatis, humanæque consuetudinis cautio nulla tacitè apponenda. *Libertas est*, ait ille, *agendi quodcumq; velis.* modo tamen intelligatur, vt legibus illud contrarium non sit. Huiuscemodi quid à Caietano in 2.2. quæstionem 111. art.1. notatum inuenias. Hac ergo moderationis lympha dum Iudith verbis aspergitur, quid in iis non purum, castum, & candidum? *Tertio* tamen dici potest, in Bagoæ verbis duplicem quandam sententiam inclusam fuisse. *Vna* erat simplex, clara & proxima. *altera* verò insidiosa, tectior & remotior. Illa tantum ad cœnam familiaritatem & hilaritatem inuitabat: hæc ad ea, quę hisce omnibus erant posteriora; & à Bagoa quidem ac Holopherne spectabantur, non nisi tamen secundariò, & quasi velate proponebantur. Nam *introire* vel *ingredi*, etsi quandoque significationem habet Veneream, multo tamen sæpius non habet. adeò vt id exemplis probare putidum sit, & Tobiæ cap.7. quæst. 4. iam tetigi. Apertè verò pudicum hic introitum significari, declarat non solum pudica verbi eiusdem iamiam facta vsurpatio, dum dicitur v.12. *Introiuit Vagao ad Iudith*; sed id quod, quasi subsequens, huic introitui adiungitur, *manducare & bibere cum illo.* & multò adhuc apertius in Græco, vbi ne ipse quidē Holophernes Eunucho suo ver.10. præscribit, vt *habitandi* verbo, quod vt 2. Machab. 1.v.14. dicetur, aliquid interdum turpitudinis importat; vtatur, sed ait, ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς κ. πιεῖν μεθ' ἡμῶν. *venire ad nos, & edere ac bibere nobiscum.* Quæ verò in Nabuchodonosoris palatio erant, ipsiusque thalamum incolebant Assyriæ puellæ, partim vxores erant, partim non erant. Et hæ ad vxoriam consuetudinem, pluribus quandoque mensibus & annis, præparabantur, prout in Esther hic Orientis mos explicabitur. Omnes verò istæ apud istos Reges gratia plurimum pollebant. Quod ergo Bagoæ, & Holopherni in cœna, & ante cœnam annuit Iudith, est, *venire ad apparatum conuiuium, cibum potumq; cum eo sumere, ipsius gratiam colligere, ipsi placere.* sed eo modo & fine, quem superioribus quæstionibus exposui. Si tamen huic eius annutui, & cautiones antea positæ, & illa etiam interior de vero Domino cogitatio, ipsumque de oportuni temporis appropinquatione gaudium & lætitia, quæ instantem iam liberationem præsentiebat; adiungantur, vt adiungi sane possunt, quid in sponsione ipsius totâ erit non purgatissimum?

QVÆ-

QVAESTIVNCVLA IX.

An, in omnibus istis, mendacium ei aliquod impingi possit?

NON vnum, sed plura quæ impingi meritò possint, occurrunt. Nam *primò* cap.10. ver. 12. *Ideo,* ait, *fugi à facie eorum, quoniam futurum agnoui quod dentur vobis in deprædationem.* & similia c.11.v. 13. Idemque in Græco; *Non excidet Dominus ab iis quæ cogitauit,* siue, *non frustrabitur spe sua.* Atqui neque fugiebat, neque futurum erat, vt prædæ hosti darentur. idque vt suprà dictum: ipsa prænotat, & ne darentur, ideo veniebat. *Secundò,* ibid. vers. 13. *Vadam ad faciem principis Holophernis, vt indicem illi secreta illorum, & ostendam illi, quo aditu possit obtinere eos. Tertiò,* cap.11. vers.4. *Si secutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum. Quartò,* ver.16. *Tu solus bonus & potens es in omni regno eius. Quinto,* vers.8. DEVM Israëlitis valdè iratum ait, ipsosq; grauissimè contra illum deliquisse, & Hierosolymitanos. At cap.8. ver.18. *Non sumus,* ait, *secuti peccata patrum nostrorum. Sextò,* ad veterum peccatorum cumulum noua Israëlitas adhuc moliri, per sanguinis potionem, sacrorumque & vetitorum eduliorum prophanationem narrat vers.11. & 12. *Septimo,* famem in vrbe dicit vers. 10. inualuisse, cum sitis eos tantum vexaret. *Octauo,* se ideo à Domino missam ait, vers. 13. & 15. vt hæc ei nunciaret. *Nonò,* se promittit vers. 15. quæ diuinitùs cognouisset; ipsi patefacturam, ipsumque per mediam Hierusalem deducturam.

Duo de hisce tam multis extant opinionum capita. *Vnum* est, vt eam fateamur mentitam, mendaciis tamen leuibus, minimeque perniciosis, sed officiosis, valdeque vtilibus. Ita hoc loco Lyranus, Abulensis in 1. Exodi quæst.6. D. Thomas 2.2. quęst.110. artic.3. ad 3. *Quidam,* ait, *commendantur in scriptura, non propter perfectam virtutem, sed propter quandam virtutis indolem, scilicet quia apparebat in eis laudabilis aliquis effectus, ex quo mouebantur ad quædam indebita facienda. Et hoc modo Iudith laudatur, non quia mentita est Holopherni, sed propter affectum, quem habuit ad salutem populi, pro quo periculis se exposuit. Alterum,* non esse mentitam. & *trifaria* istorum omnium datur expositio. *Prima* à Carthusiano; intelligenda esse per ironiam dicta, quemadmodum 2. Reg.22.v.15. à Michæa ipsi Achabo responsum; *Ascende, & vade prospere, & tradet Dominus in manus regis. Altera* à Rabano, Glossa. & Hugone, mysticam & quasi propheticam totam istam Iudith, & actionem, de qua suprà, & orationem fuisse. Hac enim prędixisse grauissimas illas miseriarum procellas, quas Israëlitico populo, Vespasianus & Titus inuexerunt. idq; ob grauissima, quibus DEVM irritarant; facinora. Et hanc isti expositionem videntur è D. Augustino luxisse, cuius lib. de mendacio c.5. hæc regula est; *Credendum est illos homines, qui propheticis temporibus digni authoritate fuisse commemorantur, omnia, quæ scripta sunt de illis, prophetice gessisse atq; dixisse.* Quin & Alensis Alexander parte 3. quæst.37. membro 6. cum de mendacio ageret; *Ad vltimum,* ait, *quod obiicitur de Iudith, responsio est in gl. super Iudith cap.11. vbi dicitur; Apud Holofernem quicquid de aduentu suo & Iudæorum futuro iudicio loquitur; non dicit adulatorie mentiendo, sed futura prophetice prædicendo.* D. Thomas, loco indicato, subiungit; *Quamuis etiam dici possit, quod verba eius veritatem habent, secundum aliquem mysticum intellectum. Tertia* est, tacitam in hisce omnibus subintelligendam conditionem, verbi causa, *nisi* DEVS *prouiderit, si* DEO *ita visum fuerit. si absque culpa fieri hoc potuerit.* vt suprà iam dictum q.8. Verè siquidem eum in locum Iudæorum res adductas tùm fuisse, vt humano de iis modo loquendo, perditæ iam essent, victor Iudæa tota volitaret Holophernes, Iudæis ad sanguinis haustum, cibosque sacros deueniendum esset. Malim verò aliorum sententias enumerare, ad easque semper accedere, quam ab iis vel tantillum fieri si posset, discedere. Sed quoquo modo vestiganda veritas.

Prius caput, vt mentitam Iudith putem, non libenter concedo. Etsi enim bonis etiam operibus aliquis aliquando vitioli alicuius & peccatuli næuus adesse possit, neque tamen vt illa bona esse desinant, efficiat, minus tamen perfecta & coram DEO pręstantia, minusque coram ipsis etiam hominibus laudata efficit. Nunc verò quam præclarum, quam omni laude cumulatim Iudith factum istud à libello isto & à Patribus deprædicatur? *Deinde,* in sui cum Holopherne sermonis principio, ipsa quid pollicetur? οὐκ ἀναγγελῶ ψεῦδος τῷ κυρίῳ μου. *Non enunciabo Domino meo falsi quidquam.* ad perpetuam è mendaciis orationem contexere, & se mendacium nullum allaturum profiteri, non mendacium æquo mendacius? *Tertio,* aliud est vnum aliquod alicui quandoq; mendaciolum vel imprudenti & incogitanti, vel periculo aliquid subtimenti excidere, aliud ita meditatè, tam varia, toties, de suo etiam populo tam illaudata mentiri. *Quartò,* cum, vt suprà ostensum; tam fixam à DEO de futura liberatione spem conceperit, imo & cœleste ipsi oraculum fusum sit, cur ad finem optimum non nisi via tam distorta prauaque tetendisset? cur pia & religiosa fœmina, tot assiduè DEVM precibus consulens, tanta, tot, tamque insignium mendaciorum colluuie, præclarissimum DEI miraculum contaminasset? *Quinto,* DEVM, eiusque Angelum infrà vers 20. laudari, quod eorum ope, ad suos, *sine peccati pollutione* reuertetit. Et quamuis luxuriam potissimùm innuat, est tamen quædam etiam peccati pollutio mendacium: & DEI Angelique laus maior, si ab huius etiam peccati macula puram immaculatamq; custodierint. *Sexto,* postulat ratio, vt in magnorum, sancto-

rumque hominum verbis veritas inueniri vlla ſi poteſt, neque ij vllius à ſcriptura mendacij accuſantur, à nobis etiam nullo modo accuſentur. ſed D. Auguſtini antè poſita regula, eiuſque explicandi modus, vel certè non diſſimilis alius teneatur. At in Iudith verbis poteſt veritas inueniri, vti patet per allatas alias expoſitiones. & ipſa magna, ſanctaque mulier eſt: neque à ſcriptura mendacij vllius accuſatur. quin vbique potius laudatur. Ergo.

In poſterioris tamen capitis expoſitionibus, nulla per ſe ſola omnibus, quæ obiecta ſunt, ſatis commode ſatisfacit. & *primo* quidem *ironia* in hiſtorica veluti narratione locum habere nullum ſolet, cuiuſmodi tamen eſt Iudith de ſua fuga, deque vrbis & populi ſui ſtatu narratio: ſed vel in dictis & quaſi iocoſis narrationibus, vel certè in eorum, qui veritatis indagandæ, vt hominis alicuius reprehendendi causá, diſputant, altercationibus verſatur. Eiuſmodi enim aliquæ ſunt apud Platonem Socratis diſputationes, quem, inquit Offic. 1. Tullius, *in omni ratione ſimulatorem*, ſiue, vt nominauerunt Græci, *εἴρωνα fuiſſe accepimus*. *Deinde*, ironia ſi non ab vno, ab alio ferè ſtatim notatur, &, vt ait octauo libro Quintilianus. *aut pronunciatione intelligitur, aut perſona aut rei natura. Nam ſi qua earũ verbis diſſentit, apparet diuerſam eſſe orationi voluntatem.* Vnde & Michææ ironikῶς loquenti cõteſtim dixit Achab Rex; *Iterum atque iterum adiuro te, vt non loquaris mihi, niſi quod verũ eſt*. *Demum* in Iudith nonnullis de ſe & populo ſuo verbis ironia illa videretur, quam 2.2. quæſt. 113. mendacij ſpeciem conſtituit D. Thomas. *Prophetia* ſimiliter, in eorum, quæ mendacij præ ſe ſpeciem quandam ferunt, primo, ſecundo, tertio & quarto ſuprà enumeratis, quænam eſt? An Veſpaſianus & Titus Aſſyrij fuerunt, vel ad eos Chriſtiani, antequam excideretur Hieroſolyma, transfugerunt? Quomodo vel Iudith vel Eccleſia oſtendit Holopherni populi DEI arcana, & quo eum aditu obtineret? *Conditiones* porro, quas explicatio *tertia* ſuggerebat, promiſſionibus quidem, & narrationibus pluribus adhiberi poſſunt, ſed quemadmodum poſſint omnibus, nondum perſpicio. Nam verbi cauſa, primum illud *fugit à facie eorum*, qua ſubaudita conditione verum?

QVÆSTIVNCVLA X.

Quomodo quæ loquuta Iudith, abſque mendacio intelligenda?

IN eam venio ſententiam, vt allatarum expoſitionum trium ſingulas, per ſe vt dixi; ſolas non omnem eximere ſcrupulum exiſtimem. omnes tamen ſimul, cum nonnullis adhuc alijs vel expoſitionibus vel declarationibus, ipſam à mendacio Iudith ſatis vendicare. In *prima* ſiquidem expoſitione, *ironia* ſumi poteſt pro quacumq; amphibologica oratione, quę ſententiam aliquam ſimulat, cum alias is qui loquitur, animo teneat. In *ſecunda* vero *prophetia* poſſet accipi pro futurarum rerum valdè adhuc occultarum prædictione, ſiue iamiam futuræ ſint, ſiue multis pòſt ſæculis. *Tertia* expoſitio poteſt ſimiliter ad modos illos omnes dilatari, quibus poſſe interdum bene, abſque mendacio vllo, veritatem occultari, docent è Scholaſticis nonnulli. quorum ſententia copioſè apud Michaëlem Salonium libro de iuſtitia in 2.2. D. Thomæ q. 62. artic. 2. controuerſia 15. & quæſt. 69. art. 2. controu. 11. Gregorium noſtrum de Valentia in 22. diſput. 5. quæſt. 13. de Reo, puncto 2. explicatur & probatur; breuiter verò ita forſan aſtringi queat; *Veritas rectè interdum, abſque mendacio, tegi poteſt dupliciter, tacendo nimirum & loquendo.* Tegitur *loquendo* rurſum dupliciter, vel enim *plena* & integra oratio, quam cogitamus; voce ipſa efferri poteſt, vel eius tantum *pars*, vt pars altera in animo condita contineatur. Quando plena & integra oratio effertur, iterum bifariam occuli poteſt veritas. Nam ea oratio vel *ſenſus plures* habet *ex communi* & vſitato ſermonis *inſtituto*, vel *partim* ex hoc, *partim* ex proprio, quo qui loquitur, propriam quandam, arbitratu ſuo, ſignificationem illis ſubijcit. Vtroque ſiquidem modo, è pluribus iſtis ſenſibus vnum arripiet, qui audit: alterum, eumque verum mente ſua repoſitum tenebit, qui loquitur. Quando verò *pars tantum* pronunciabitur, veram eius ſententiam accipiet auditor: ſed pars altera itidem vera in animo incluſa latebit, licet huic ipſi, quæ exterius funditur, particulæ, poſſet etiam ſuperior plenæ orationis caligo duplex offundi. *Demum*, circa ſermonis veritatem & apertam ſimplicitatem *duo* potiſſimum *præcepta* verſantur. negans *vnum*. *Non mentieris*: affirmans *alterum*. *Simpliciter, & candidè loqueris.*

Concludo igitur *primo*, *Iudith in hiſce omnibus mentitam non eſſe*. quia contra mentem numquam locuta eſt. Nam ſemper in animo veram ſententiam, cui verba, modorum expoſitorum aliquo, reſponderent, habuit. *Primò* enim vt quæ ſuperiore quęſtiuncula opponebantur, ſingula iam explicem; *fugit à facie eorum*, id eſt, celeriter diſceſſit, vel fugiendis inſtar. ſeſe habuit atque Bethulia exijt, quoniam agnoſcebat *in deprædationem* dandos, niſi ſuo ipſa conſilio miſeriam tantam occuparet, DEVSq; opem ferret. Non fruſtrabitur Holophernes ſpe ſua, non quidem, quoad Bethulię occupationem, ſed quoad alia nonnulla. verbi cauſa. quoad ea, quæ hodie vel cras cogitat. vel non fruſtrabitur Dominus meus, DEVS inquam meus. *Secundo, Vado, vt indicem illi ſecreta illorum*, vt inſtar indicantis me apud eum habeam, & aditum per ſitim & famem oſtendentis. vel etiam, vt verè quædam indicé, prout indicauit de ſiti. Licet enim eò veniendi finis primarius hic nõ eſſet; erat tamen ſecundarius. *Tertio. Si ſecutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum.* Amphibologia erat & eam

& eam arripuit sententiam Holophernes, fore vt bellum breui conficeret. Sed vera in Iudith mente sententia erat, futurum, vt cum Holopherne omnia breui expediret DEVS, eum vita priuando. *Quartum*, totum simpliciter verum esse potuit. quia de bonitate agitur eximia corporis, militiæ & similium. *Quintò*, etiam simpliciter verum, DEVM Israëlitis iratum esse. quia idcirco magna in captiuitatem pars abducta iam erat, vt c.1. quæst.2. patuit. & ratione residuorum adhuc Iudæorum non quidem omnium, aliquorum tamen, aliqua DEI ira saltem quoad pœnas quasdam infligendas semper extitit, 4. Reg.17. v.18.19. cap.21. v.13. *Sextò*, potuerunt etiam Bethulienses deliberationem instituisse & secum, & cum Hierosolymitanis de sanguine & cibis aliàs vetitis, tali necessitate, sumendis, potuitque fieri, vt hoc à Hierosolymitanis factum aliquando antea fuisset, in Sennacheribi maximè obsidione. aut verò Iudæorum quidam tacitè, & quasi apud se murmurãdo ista fecerunt. aut si facta non sunt; rerum cursus eô, vt fierent, fiebat, nisi opem tulisset excelsus. *Septimò*, vtrumque malum fuit: sed magis torquebat sitis. & ferè ista iunguntur. Etsi enim ciborum adsit copia, edere tamen ij non possunt, quibus aridæ siti fauces. Vnde & quandoque pro siti, fames etiam nominatur, vt apud Iosephum lib.3. Captiuit. Lucanum lib.4. & de eadem infrà citabitur D. Ambrosius libro de viduis, Augustinianus sermo 228. *Octauum*, vt secundum, intelligendum. *Nonum*, quod in promissione versatur, aliter quidem ab Holopherne intellectum, re tamen ipsa nonne perfectum? Nonne, ictu ipso lethali, ei quæ nuntiasset Dominus, indicauit? nonne ipsum in curru per Hierusalem medium deduxit, quando de ipso Hierosolymæ, & in Iudæa tota triumphatum, ipsiusq; forte caput circumuectum? Nonne, quia δίφρος etiam *solium* significat; Holophernis, in Hierosolymitana vrbe, solium collocatum, quando & manubiis eô allatum? Nonne factum, vt ei nemo vnus resisteret, cum omnibus desiit esse molestus? Nonne tanquam oues, quibus Pastor non esset; Iudæos egit, cum ad fugientes, balantesque Assyrios huc illuc isti discurrerent, ex eorumque castris prædam efferrent? Hi autem expositionum modi sunt eo, quo dixi modo, ironici, amphibologici, prophetici. licet ad Hierosolymitanum excidium non malè quædam referri possint: non tamen, vt verborum constet veritas, referri eô debent necessariò. Eos verò similesq; modos innuit Augustinus sermon.229. cum ait: *Non decuit pudicam mentiri. non intelligentibus dixit. perfecit actibus, quod promisit. Regi, alio sermone, imaginariis verbis blandita est.* Et Græcus interdũ textus clarè ad eos vocat. præcipuè dum ait: ἀπέστειλέ με ὁ θεὸς, ποιῆσαι μετὰ σοῦ πράγματα, ἐφ' οἷς ἐκστήσεται πᾶσα ἡ γῆ ὅσοι ἐὰν ἀκούσωσι. *Misit me* DEVS *facere tecum eas res, ob quas obstupescant in orbe terrarum vniuerso.* non ij tantùm, qui præsentes aderunt, oculisq; suis videbunt, sed, qui procul etiam positi, eas vsquam *audituri sunt*. Quid alioquin tam magnum, inuisum, inauditumq;, ob quod stupere mundus totus deberet; fuisset, si mulieris vnius vel indicio, vel proditione, vnam tunc vrbem, tametsi munita, regionisq; veluti claustrum esset; non amplissimã tamen, & siti iam vehementissima totam elanguidam, quotidianis suorum funeribus attonitam, omni pænè humani auxilij spe destitutam tantæ, tam instructæ, tam innumerabiles copiæ cepissent? Sed vnam mulierem omnes istas copias, tali rerum articulo, delesse, ipsorum ducem suis ipsam manibus in satellitum castrorumq; suorum medio iugulasse, id verò planè est mundi totius & eorum, qui præsentes fuerunt, & qui vmquam, vel tunc vel postea, siue audiendo siue legendo, cognouerunt; admiratio & stupor maximus. quemadmodum & infrà dicitur ver.25. & ad versum 31. Græcè.

Concludo *secundò, Iudith non quidem simpliciter & apertè cum Holopherne, ipsiusq; Assyriis semper locutam: ius tamen celandæ ipsos veritatis habuisse. ideoq;, contra præceptum illud aiens, nihil commisisse.* Prima pars ex iis quæ hactenus dicta; liquet abunde. *Secunda* probatur. quia Holophernes hostis erat immanissimus: neque ei modum, quo ipsius immanitatem vellet depellere, aperire tenebatur Iudith, quin potius, vt factorum insidias operire licebat, quemadmodum suprà dictum est; ita etiam & verborum. An enim vt vitam, vel famam reus quispiam tueatur, si à iudice non legitimo, vel ipso quidem legitimo, sed non legitimè interrogetur, veritatem illum celare, verborumque ambagibus, è quibus aliam ille sententiam hauriat, vti licebit: & coram hoste iniquissimo, à quo ius & fas impetrari non potest; communis boni causâ, nullum, veris alioquin, animorum nostrorum sententiis velum obtendere liceat? *Tertia* pars è præceptorum aientium natura fluit. Ea enim neque semper, neque vbique obligare solent. & istud de simplici apertoque sermone adhibendo tùm non obligat, cum ius habet quispiam reticendæ velandæque veritatis. Ideoque neque Iudith mendacium vllum admisit: neque à simplici orationis vsu, absque iusta grauique causa, recessit. Elata igitur syncero iam fonte omnia, non quæ aderant, sed quæ adesse videri potuissent, sordida & commaculata.

Quomodo, ad suos, Bethuliam, Assyriorum victrix, Israëlitarum saluatrix redierit?

VALLEM cum habra sua circuiuit, & eminus acclamare cœpit Iudith, vt citò portas aperirent, ver.13. Iidem ergo principes, qui vrbis clauium custodes erant, vocati sunt, statimq;, ea ipsa noctis hora, ad eam omnes vndique, lectorum, somnique obliti, confluxerunt. non *magni* tantum &

 seniores,

seniores, sed iuniores etiam & *minimi. quoniam sperabant eam iam non esse venturam.* Sperare de bonis ferè lætisque rebus dicitur, interdum tamen etiam de malis & tristibus, valetque *timere*: vt apud Virgil. Æneid. 4.——*tantum sperare dolorem.* apud Herodianum lib. 8. ἀντιπάλους ἥξειν ἤλπιζον, *hostes venturos sperabant.* apud Sophoclem ἐλπίζει φέρειν, *sperat ferre.* pro *timet* Nam & ἐλπὶς etiam sine adiectione, quandoque metum significat apud Thucydidem, & alios. Vnde illud etiam iactatum, ἀπειλὴ καὶ τιμωρίας ἐλπὶς οὐ προσήγαγε τῷ δικαίῳ τὸν ἄνθρωπον. *Minæ & supplicij spes hominem ad id quod iustum est, non admonuit.* Isto igitur loco, *sperabant*, est, *timebant.* In Græco παράδοξον ἦν αὐτοῖς τὸ ἐλθεῖν αὐτήν. *Inopinatum ipsis erat, eam venire. Accenderunt luminaria*, Græcè *ignem*, sed exprimitur finis, quam cap. 7. fol. 288. dicebam εἰς φαῦσιν *ad illuminationem.* Eam verò circumcirca omnes circumdederunt, vers. 16. & silentium cum imperasset, orationem ad eos habuit. *Silentium fieri* solebat ab eo qui dicturus erat; manus elatione & agitatione quadam Actor. 21. vers. 4. & apud Niceph. lib. 11. cap. 1. interdum ab aliis, Nehem. 8. vers. 7. *Oratio* tota læta, & ad laudes gratesque DEO agendas excitatoria est. Hinc enim incipit vers. 17. hic definit vers. 21. vtens Psalmis illis 104. 105. quorum maximus apud Israëlitas vsus fuit. 1. Paralip. 16. vers. 8. 2. Paral. 20. vers. 21. Vt autem excitentur magis, non auditu tantum, sed ipso etiam visu, Holophernianum è pera caput promit, omnibusque spectandum cum conopeo dat vers. 19. Laudat Galatæ Ortiagontis vxorem Chiomaram Plutarchus libro de virtut. mul. cap. 21. quod Romani, à quo vitiata erat; Tribuni ad maritum caput attulerit. Sed quantò Iudith laudabilior? Nam & illius illa libidini obsequuta erat: & datam illi à marito fidem violarat neque vllam vlli cædes illa vtilitatem afferebat. Omnia in Iudith nostra secus: quæ vt maior DEO laus & gloria sit, de se ipsa cum iureiurando ver. 20. commemorat, quomodo ab ipsius DEI Angelo ad Assyriorum castra iens, inibi commorans, indidem rediens custodita sit quoad corpus & animam, absque vllo vtriusque incommodo, iniuria, & peccato.

QVÆSTIVNCVLA.

Quis Angelus, qui ad Assyrios euntem Iudith, apud eos commorantem, ab iis redeuntem, custodiuit?

FORTE Angelus, proprius eius custos fuit, quemadmodum & ille, de quo Iacob Genes. 48. v. 16. *Angelus, qui eruit me de cunctis malis.* Cum enim custodiendę Iudith cura proprio illi commissa esset, alium cum textus non exprimat; cur putemus? Quia tamen magni hoc loco momenti res agebatur, è superioribus Angelis aliquem opinari liceat & quidem eum ipsum, qui fidus itinerum dux & comes Tobiæ fuit S. Raphaël, de quo illic plura. maximè cap. 5. & 12. Vel certè quia res ista non magna tantùm, sed & publica erat, in qua DEI sacra, religiones & templum, totusq; adeo Israëlitarum populus vertebatur, S. Gabrielem, vti Danielis 9. vel S. Michaëlem existimare quid prohibeat? Hic enim priscæ illius Ecclesiæ dux & conseruator non à Rabbinis tantùm traditur apud Franciscū Gregorium Tomo 1. sect. 5. probl. 343. Tomo 6. probl. 366. sed à nostris etiam, Diuo Hieronymo in Danielis 10. Theodoreto ibidem auctore imperf. homil. 48. *Hinc* verò & Angelica hominum custodia pręclarè perspicitur, & Angelorum erga pietatis, ieiuniorum, cæterarùmque virtutum cultores amor & beneficentia. De eo tamen potissimum Iudith prædicat, quòd, per eum, ab omni coinquinatione, quam tamen conuiuio, blanditiis, & vino, studiosissimè Holophernes moliebatur, DEI iussu, defensa & conseruata sit. Valeriano coniugi adhuc Ethnico dicebat, vt eum ad CHRISTI Domini fidem, sanctamque castitatem traduceret S. Cæcilia, *Mecum habeo custodem corporis mei Angelum Domini: & nimio Zelo custodit corpus meum.* Neque vanè id ab ea dictum, suis ille, ipsiusq; frater Tiburtius oculis probarunt & crediderunt. Idem quoque litteris proditum de S. Iuliano duodeuiginti annorum adolescente. qui angelico insigni fauore, non virginalem tantum puritatem custodiuit, sed & ad eandem S. Basilissam, quæ ipsi coniunx futura erat; aliosque deinceps innumerabiles, permouit. Inspice, si videtur; etiam Cæsarium lib. 8. cap. 42.

Adiunguntur iucundissimi lætantium omnium plausus, gratulationes & DEI laudationes, tam in seipso quam in sancta Iudith. & *primò* de vniuerso populo narratur ver. 22. & 26. *tum* de Ozia vers. 23. 24. 25. *postremò* de Achiore vocato vers. 27. Sed quæ de eo, ad capitis finem ab isto versu narrantur, omnia in Græcis ad sequens caput transferuntur. Quos imitabor, vt quæ de illo restant, colligantur simul omnia.

CAPVT XIV.

1 *Ixit autem Iudith ad omnem populum: Audite me fratres, Suspendite caput hoc super muros nostros:*
2 *Et erit, cum exierit sol, accipiat vnusquisq; arma sua, & exite cum impetu, non vt descendatis deorsum, sed quasi impetum facientes.*
3 *Tunc exploratores necesse erit vt fugiant ad principem suum excitandum ad pugnam.*
4 *Cumque duces eorum concurrerint ad tabernacu-*

tabernaculum Holofernis, & inuenerint eum truncum, in suo sanguine volutatum, decidet super eos timor.
5 Cumq; cognoueritis fugere eos, ite post illos securi, quoniam Dominus conteret eos sub pedibus vestris.
6 Tunc Achior videns virtutem, quam fecit Deus Israel relicto gentilitatis ritu, credidit Deo, & circumcidit carnẽ præputij sui, & appositus est ad populũ Israel, & omnis successio generis eius vsque in hodiernum diem.
7 Mox autem vt ortus est dies, suspenderunt super muros caput Holofernis, accepitque vnusquisque vir arma sua, & egressi sunt cum grandi strepitu & vlulatu.
8 Quod videntes exploratores, ad tabernaculum Holofernis cucurrerunt.
9 Porrò hi, qui in tabernaculo erant, venientes, & ante ingressum cubiculi perstrepentes, excitandi gratia, inquietudinem arte moliebantur, vt non ab excitantibus, sed à sonantibus Holofernes euigilaret.
10 Nullus enim audebat cubiculum virtutis Assyriorum pulsando aut intrãdo aperire.
11 Sed cum venissent eius duces ac tribuni, & vniuersi maiores exercitus regis Assyriorum, dixerunt cubiculariis:
12 Intrate & excitate illum, quoniam egressi mures de cauernis suis, ausi sunt prouocare nos ad prælium.
13 Tunc ingressus Vagao cubiculũ eius, stetit ante cortinam, & plausum fecit manibus suis: suspicabatur enim illum cum Iudith dormire.
14 Sed cum nullũ modum iacẽtis sensu auriũ caperet, accessit proximãs ad cortinam & eleuans eam, vidensq; cadauer absq; capite Holofernis in suo sãguine tabefactũ iacere super terrã, exclamauit voce magna cum fletu, & scidit vestimenta sua.
15 Et ingressus tabernaculum Iudith, non inuenit eam, & exiliit foras ad populum,
16 Et dixit: Vna mulier Hebræa fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor: Ecce enim Holofernes iacet in terra, & caput eius non est in illo.
17 Quod cum audissent principes virtutis Assyriorũ, sciderunt omnes vestimẽta sua, & intolerabilis timor & tremor cecidit super eos, & turbati sunt animi eorum valdè.
18 Et factus est clamor incomparabilis in medio castrorum eorum.

COMMENTARIVS.

PRIMÒ consilium dat Iudith suspendendi è muro capitis Holophernis, & in hostes erumpendi. Eruptionis verò præscribit etiam diligenter tempus, modum, & causam vsque ad v.6. Pro *exite cum impetu*, Græci legunt δώσετε ἀρχηγὸν εἰς αὐτούς. quod Complutenses vertunt, dabitis principem super eos. id est, priores irruetis. principem impetum dabitis, facietis vt vestrum quilibet primus, & quasi dux sit. *Exploratores* vocat noster τὴν προφυλακὴν, quæ etiam suprà cap.10.v.11. similiter vertebatur. cuiusmodi hodie ante castra & satis interdum procul solent excubare nonnulli, qui minimos hostium motus ilicò significent.

Deinde, quemadmodum ad veram Dei religionem accesserit Achior, explicatur v.6. Græci, vt suprà dixi, hoc loco interserũt, quæ in Latino erant à v.27. in superiore capite, non quod velint nunc primo vocatum Achiorẽ, sed quod totam de eo narrationẽ simul edere voluerint. ἐκάλεσαν τὸν Ἀχιὼρ ἐκ τοῦ οἴκου Ὀζία, *vocarũt Achiorẽ ex Ozia domo*. Ibi enim, vt dixi c.6. cõmorabatur. Videtur verò Iudith ipsius iussu, quæ ipsius conuersionẽ, animiq; salutem percupiebat, vocatus. vnde, & ad eum finem, ipsa eum prior suauissimè alloquitur v.27.c. superiori. eiq; caput ostendit, quod vt Græcè additur, erat ἐν χειρὶ ἀνδρὸς ἑνὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ λαοῦ, *in manu viri vnius cuiusdã in populi ecclesia*. de qua c.6. fol.284. Achior verò ista vt vidit, *quinq;* fecit, *primò* incredibili stupore corruit pæneq; tum exanimatus est. Quis enim fieri hoc vmquam posse credidisset? *Æstuauit anima eius*. ἐξελύθη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. *Exsolutus est spiritus eius*. *Deinde*, vbi eum q adeiant, erexerunt & refocillarũt, seq; ipse collegit, ad Iudith sese pedes abiecit, eamq; *adorauit*, ea politica sc. adoratione, de qua c.13. quæst.3. *Tertiò*, maximis eãdem effert laudibus, v.31. in quibus paululũ quid habent dissonantiæ Latinus & Græcus; sententia tamen ambo consonant. Etsi enim Græcus nõ habet, *quoniam*, neq; , *magnificabitur Deus*, neutrum tamẽ ab eo negatur, & innuitur: potuitq; pro οἵτινες olim ὅτι fuisse. εὐλογημένη σὺ ἐν παντὶ σκηνώματι Ἰούδα καὶ ἐν παντὶ ἔθνει, οἵτινες ἀκούσαντες τὸ ὄνομά σου ταραχθήσονται. *Benedicta tu in omni tabernaculo Iuda, & in omni gente. quicumque audierint nomen tuũ conturbabũtur*. admiratione sc. ac stupore. Sed *quartò* in Græcis adiunguntur, quemadmodũ à Iudith petierit, enarrari, quidnã illis aliquot diebus apud Assyrios egisset. Καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ Ἰουδὶθ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ πάντα, ὅσα ἦν πεποιηκυῖα, ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἐξῆλθεν ἕως οὗ ἐλάλει αὐτοῖς. *Et enarrauit ipsi Iudith in medio populi omnia quæ fecisset ab eo die, quo exierat vsq; ad hoc tempus, quo ipsis loquebatur*. Tum verò ἠλάλαξεν ὁ λαὸς φωνῇ μεγάλῃ, καὶ ἔδωκεν φωνὴν εὐφρόσυνον ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, *iubilauit voce magna populus, & in vrbe sua lætum clamorẽ dedit*. De *alalagmo*, cuius hoc loco meminit Græcus, multa Lipsius de militia lib 4. dial.11. *Quintò*, sese ad verã Dei religionẽ conuertit. & Latinus hoc loco v.6. breuiter *quinq;* illa indicat, quæ dum Christi Iesu Domini & Saluatoris nostri fidem homines adulti suscipiunt; notare solent Theologi. *Primum est* quid extrinsecus tales ad fidem moueat. Achior *vidẽs virtutem quam fecit* DEVS *Israel*. *Alterum* est, terminus à quo ad fidem veniunt. Varia siquidem impietatis genera sunt, sed duo tũ maximè, gentilismus siue idololatria &

hæresis. Achior itaque *relicto gentilitatis ritu* venit. *Tertium*, terminus ad quem. *Credidit* Deo. & quia sunt quidam fidei gradus, cum magna, & modica in scripturis quandoque legatur, Matthæi 15. ver. 28. cap. 16. v. 8. Marci 9. versicul. 24. ideò, in Græco, huius fidei actus ab intensione commendatur, ἐπίστευσε τῷ Θεῷ σφόδρα. *Credidit* DEO *valdè*. *Quartum* est initiatio. vt certis videlicet cæremoniis & sacramentis initietur. Hodie baptismus est: tum circumcisio. Achior ergo *circumcidit carnem præputij sui*. *Quintum* est communio sanctorum, siue vsus & fructus bonorum; quæ in tali DEI ecclesia & societate sunt. Ideoque ipse *appositus est ad populum Israel, & omnis successio generis eius, vsq; in hodiernum diem*. vbi duæ quæstiunculæ.

Prior quæst. An ad Iudaicum populum aggregari potuerit Achior?

AMMONITA erat cap. 5. v. 5. Scriptum verò est Deuter. 23. vers. 3. *Ammonites & Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt Ecclesiam Domini in æternum*. Abulensis, eum in locum, tripliciter accipi *Ecclesiæ* nomen ait. *primò*, pro ipsa populi multitudine & cœtu, prout apud Aristotelem 2. Politicorum accipitur. *Deinde* pro loco sancto. *Tertiò*, pro multitudine, vt ordinem ad rectores habet. *Sicq; dicitur*, ait; *aliquis intrare Ecclesiam, cum in multitudine datur ei aliquod officium vel principatus*. Et postremo isto modo non poterant Ammonitæ ac Moabitæ ad Ecclesiam aggregari, licet circumcisione initiati, tabernaculi atrium subire, in eo victimas offerre ac edere, Israelitarum instar, possent. Potuit igitur ad Iudaicum populum Achior aggregari, licet magistratum in eo gerere nullum posset. D. Thomas 1. 2. quæst. 105. art. 3. nullam ait gentem à DEI cultu, & iis quæ ad animæ salutem spectant, exclusam: sed eos, ne primo quidem modo in ecclesiam, qui ex Ammonitarum & Moabitarum gentibus essent, ita videlicet, vt ciues forent, ciuiumque commodis, & beneficiis vterentur; ordinaria lege admitti potuisse censet, verum extraordinaria tantum & priuilegio aliquo: Sicque Achiorem admissum. Ita enim ad primum; *in temporalibus, quantum ad ea, quæ pertinebant ad communitatem populi, non statim quilibet admittebatur, sed quidam in tertia generatione, scilicet Ægyptij & Idumæi. Alij vero perpetuo excludebantur in detestationem culpæ præteritæ: sicut Moabitæ & Ammonitæ, & Amalecitæ. Sicut enim punitur vnus homo propter peccatum quod cõmisit, vt alij videntes timeant, & peccare desistant: ita etiam propter aliquod peccatum gens vel ciuitas potest puniri, vt alij à simili peccato abstineant. Poterat tamen dispensatiuè aliquis in collegium populi admitti, propter aliquem virtutis actum: sicut Iudith 14. dicitur, quod Achior dux filiorum Ammon appositus est ad populum Israël, & omnis successio generis eius. Et similiter Ruth Moabitis, quæ mulier virtutis erat, licet possit dici, quod illa prohibitio extendebatur ad viros, non ad mulieres, quibus non competit simpliciter esse ciues*. Et sanè hoc priuilegium non eò tantum porrigendum, vt è vulgarium ciuium numero esset, verumetiam vt omnes populi honores gerere posset. Qui enim Ammonitarum dux tam potens, honoratus, & magnus, vti dictum cap. 5. fol. 269. fuisset, qui de Iudæis, in Holophernæ, omniumque ipsius principum cõspectu, tam honorificè, ampleque dixisset, ipsorum Deo illustre adeo splendidumque testimonium dedisset cap. 13. ver. 27. quomodo à Iudæis tam despiceretur, vt omnis ei ad omnem dignitatem aditus præcluderetur? Si priua ei lex, quoad hoc, vt ciuis fieret, dari potuit, cur nõ etiam, vt ciuis honoratus? Ideoq; siue Abulensem, siue Aquinatem sequamur, priuilegio conuenientissimè semper locus est. Caluinus in Exodum commentans, in præcepti primi explicatione, neutrum illum sequi voluit: sed ita vt, more suo, nihil afferret melius. Per *ecclesiam* enim, vult intelligi *sacros populi conuentus*, ita vt in tabernaculum, templum, & synagogas, tum quidem populus conuenisset; neque sacrificiorum, neque precum faciendarum, neque demum legis audiendæ causâ, introire possent. At quid viris bonis sacri fuisset? Quid quam Gentilis plus pænè, in templo vel synagoga, loci habuissent? Et tamen, etiamsi res ita fuisset, ne præcipua quadam conditione foret Achior, priuilegioque ornaretur, nihil obstabat.

Posterior quæst: An apud Iudæos manserit Achior? & quid nos doceat?

FIERI potuisset, vt Iudaico cultu & circumcisione initiaretur: posteaquam tamen debellatum esset, non in Gentilitatem sed in Ammonitidem reuerteretur, ibidemque viri boni officio fungeretur. Textus tamen apud Iudæos mansisse satis docet, quando non id tãtum ait, quod Græcus; asserit, *appositum eum ad populum Israel*: sed *omnem* etiam *generis successionem*. Indicatur enim vel priorem ad se vxorem vocasse, vel apud Iudæos aliam duxisse, ex eaque liberos, qui sacra eadem sequuti sint; procreasse. idq; nõ vno vel altero anno, sed pluribus. Nam vel ipse libelli huius auctor, vel alius postea quispiam, vt prolegom. altero monitum; eam ob causam adiecit, *vsq; in hodiernum diem*. Atque hic vides, quam verè Achioris nomen, quod, vt c. 5. dixi; est *lucis frater*; acceperit. Vera

enim

enim lux ei iam oborta, depulsis omnibus Gentilismi tenebris. Iudæus ex Abraham progenitus erat; Ammonita ex Loth. Ille in luce, imo & lux quædam erat. iste in tenebris, & quædam tenebræ. Ad illum se iste contulit, lucisq; veram fraternitatem adiit. figuram gerens eorum, qui ad Ecclesiã Christianam accedunt, Gentilium. Sumus enim omnes homines fratres, quo ad *carnem*; sed non quoad *lucem*. Ad verum è falso cultum qui transeunt, Achiores fiunt, lucis fratres. imo & summæ lucis, quæ DEVS est, filij, eandem cum aliis omnibus hæreditatem adituri. Sunt verò in eodem Achiore *suo* notanda. *Vnum*, tanta eius & tam incensa fides, vt vnum hoc vbi miraculum vidit, ilicò superstitiones pristinas omnes abiecerit. Neque eum remorata est pristinarum opum & dignitatis cupiditas: inferior, quam veluti alienigena, in alio populo, subibat; conditio. Etsi enim ciuitatis & capessendorum Magistratuum priuilegium ei concessum, eius tamen. dum, nocte hac, veram profiteri fidem cœpit; incertus erat. *Alterum*, quod in suscepto fide constans deinceps fuerit: in ea proles ipse suas educarit & instituerit, & quidem ita, vt & ipsę deinceps eandem semper, quod quidem constet fidem retinuerint. *Adijciam* & illud; miram esse hic DEI considerandam benignitatem, qui paruas, inchoatas, & adumbratas quasdam hominum virtutes, sua ipse gratia magnas, perfectas & veras tandem efficit. qui, quæ homines veluti mala summa nobis vel inferebant, vel minabantur, ea in æternam animorum nostrorum salutem conuertit. Quãtum Achioris capiti periculum erat, dum ex Assyriorum castris Bethuliam, in funestissimum veluti carcerem, vbi ad necem tantisper custodiretur; eiectus & contrusus est! Sed hoc totum sempiternam ipsius animo lucem, immortalis regni hæreditatem, verissimam fœlicitatem attulit. Hæc peccatoribus non paucis, hæreticis, & idololatris ad pœnitudinem, resipiscentiam, Christique Domini doctrinam compendiaria sæpè via extitit. Legatur de Burgundionibus ad CHRISTVM venientibus Socrates lib. 7. cap. 30 de Clodoueo Francorum Rege Gregorius Turon. lib. 2. cap. 30. & 31. apud Bedam S. Vedasti historia, de Adado Æthiophum Rege, Paulus diaconus lib. 16. de Heduino Northanimbrorum Rege V. Beda lib. 2. histor. cap. 9. & sequent. de Cedualda Geuissorum Rege idem Beda lib. 5. cap. 7. de Olha Bogoris Bulgarorum Regis sorore Zonaras & Cedrenus. Nam & ea, cum Constantinopoli capta teneretur; fonte sacro lustrata est, tandemque domum reuersa, plurimis, & quidem suo ipsius fratri, religionis eiusdem amplectendæ auctor fuit. Quid & duodecim illi adolescẽtes, qui nobilissimorum Saxonum filij, cum obsides Carolo Magno dati essent, per eam occasionem cœlestium bonorum, à S. Burchardo Herbipolensi Episcopo, pignore donati sunt? vt quidem etiam, Catholicis valdè iniquus, scribit Centuria 13. cap 57. Balæus.

Tertium est executio eius, quod Iudith dederat; consilij. Suspensum nefarium illud caput est. &, cur armis, foras eo tempore & modo eruptum, quo illa præscripserat. Ideoque & effectus ex animi planè sententia consecutus. Nam *primò*, quid facto contra erumpentes Iudæos opus esset, Holophernem interrogaturi ad eius tentorium Assyriorum duces venerunt. & quidem suæ ipsorum calamitatis ignari, per irrisionem & contemptum maximum; *Egressi*, aiebant, *mures de cauernis suis*. prorsus vt illi olim Philisthæi, 1. Reg. 14. ver. 11. *En Hebræi egrediuntur de cauernis, in quibus absconditi fuerant.* At isti mures vobis, ô Assyrij, non ita multo post, leones erunt. Vos magni vastique Nabuchodonosoriana superbia elephanti, mures istos haud feretis. Græcus aliud etiam extremæ despicientię vocabulum posuit, ἐτόλμησαν οἱ δοῦλοι καταβαίνειν ἐφ' ἡμᾶς, *ausi sunt serui ad nos descendere*. & quidem εἰς πόλεμον, ἵνα ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τέλος *ad bellum, vt auerruncentur* videlicet *penitus*. Cur vero in Holophernis, exemplo, cubiculum non intrarint, causa redditur vers. 10. quod eum in locum, vbi *virtus Assyriorum*, id est, Rex, vel ab eo summus Dux cubaret, ingredi nemo auderet. In Sardanapalo pulchrè id exponit lib. 2. Diodorus. idemque suis postea moribus probarunt Medi, vt in Deioce ait lib. 1. Herodotus, & Persæ apud eundem lib 3. Posteà, qui à cubiculo ipsi Holopherni erat, summusque rerum ipsius omnium præfectus, Bagoas *stetit ante cortinam & plausum fecit manibus suis, vt illum excitaret*. Complutenses legunt ἔκρουσε τὴν αὐλὴν τῆς σκηνῆς, & vertunt, *pulsauit aulam tabernaculi*, alius, *pulsauit atrium tabernaculi*. Romanus Codex τὴν αὐλαίαν habet, vt peristromata videlicet, variosque tapetes, quibus circumquaque septum & exornatum cubiculum erat, concusserit, & ante lecti cortinas steterit, manibusque comploserit. Nam in Exodi Græco textu, sæpius tabernaculi αὐλαίας legere est. Tandem suo in sanguine iacens truncum cadauer vidit, horrendumque contra Iudith vociferari, & Holophernem suum lamentari cœpit, vers. 14. 15. subitoque fuit vestium scissio, de quo in Esther, & immanis ——————————

——————————— *vbiq;*
Luctus, vbique pauor & plurima mortis imago.

CAPVT XV.

1 *CVmq; omnis exercitus decollatum Holofernem audisset, fugit mens & consilium ab eis, & solo tremore & metu agitati, fugæ præsidium sumunt.*

2 Ita

2 *Ita vt nullus loqueretur cum proximo suo,*
sed inclinato capite, relictis omnibus, eua-
dere festinabāt Hebræos, quos armatos su-
per se venire audiebant, fugientes per vias
camporum & semitas collium.
3 *Videntes itaque filij Israel fugientes, secuti*
sunt illos. Descenderuntque clangentes tu-
bis, & vlulantes post ipsos.
4 *Et quoniam Assyrij non adunati, in fugam*
ibant præcipites: filij autē Israel vno agmi-
ne persequentes, debilitabant omnes, quos
inuenire potuissent.
5 *Misit itaque Ozias nuncios per omnes ci-*
uitates & regiones Israel.
6 *Omnis itaque regio, omnisq; vrbs electam*
iuuentutem armatam misit post eos, &
persecuti sunt eos in ore gladij, quousque
peruenirent ad extremitatem finiū suorū.
7 *Reliqui autem, qui erant in Bethulia, in-*
gressi sunt castra Assyriorum, & prædam,
quam fugientes Assyrij reliquerant, abstu-
lerunt, & onustati sunt valdè.
8 *Hi vero, qui victores reuersi sunt ad Be-*
thuliam, omnia quæ erant illorum attu-
lerunt secum, ita vt non esset numerus in
pecoribus, & iumentis, & vniuersis mobi-
libus eorum, vt à minimo vsque ad maxi-
mum omnes diuites fierent de prædationi-
bus eorum.
9 *Ioachim autem summus pontifex de Ieru-*
salem venit in Bethuliam cum vniuersis
presbyteris suis vt videret Iudith.
10 *Quæ cum exisset ad illum, benedixerunt*
eam omnes vna voce, dicentes: Tu gloria
Ierusalem, tu lætitia Israel, tu honorifi-
centia populi nostri:
11 *Quia fecisti viriliter, & confortatum est*
cor tuum, eo quod castitatem amaueris, &
post virum tuū, alterum nescieris: ideò &
manus Domini confortauit te, & ideò eris
benedicta in æternum.
12 *Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.*
13 *Per dies autem triginta, vix collecta sunt*
spolia Assyriorum à populo Israel.
14 *Porro autem vniuersa, quæ Holofernis pe-*
culiaria fuisse probata sunt, dederunt Iu-
dith in auro, & argento, & vestibus, &
gemmis, & omni supellectili, & tradita
sunt omnia illi à populo.
15 *Et omnes populi gaudebant cum mulieri-*
bus, & virginibus, & iuuenibus, in orga-
nis, & citharis.

COMMENTARIVS.

ISRAELITARVM liberationis extrema hic perfectio traditur vsque ad vers,9. deinde, quæ hanc se-cuta sunt, orditur libri pars tertia & vltima. In fugam sese coniiciunt Assyrii rei nouitate attoniti, metu exanimati, tacentes, capita demittentes, castra, gazas, impedimentaque omnia relinquentes. Eorum tergis instant, eosque passim sternunt, mactantque omni iam periculo & metu liberati Iudæi, tam ij, qui Bethulia exierant, quam alij ab Ozia vocati, ver.5 & 6. Et adiicit Græcus nonnulla, quæ luculentiorem narrationem efficiant. Ait enim; *Misit Ozias in Betomasthaim, & Chobai, & Chola, & in omnem terminum Israel, qui de omnibus quæ gesta essent, enunciarent, & vt omnes ad hostiū suum internecionē effunderentur. Vt vero audierunt filij Israel, vno animo irruerūt omnes in ipsos, & eos Choba vsq; ceciderunt. Similiter & qui Hierosolymitani erant, adfuerunt, & ex montana regione tota. Ipsis enim nunciarant, quæ hostium castris euenerant. & qui in Galaad, & qui in Galilæa, ipsos plaga magna, quibusdam veluti cornibus impetendo, affecerunt, quoadusq; Damascum & in eius fines peruenerunt.* Secuta castrorum direptio tam per eos, qui Bethuliæ remanserant, quam per alios ex hostium cæde reuersos, ver.7 & 8. De hac tamen posteà.

QVAESTIVNCVLA I.

Quid abscissum Holophernis caput & tum effecit, & iam efficiat.

PERCVTIT Assyrios ingenti pauore caput hoc abscissum. cumque pauorem excitauit auditio cap.14. ver.16. cap.15 versicul.1. & visio. Factum enim non raro, vt eorum, quos maximi faciebant hostes; visa vel in muris, vel in pilis, alioue modo, capita trepidationis plurimum gignerent. Apud Liuium libro 23. extremo est, quemadmodum Romanorum Consul victor, victi Asdrubalis, ante ipsius fratris Hannibalis stationes proiici iusserit, tumque Hannibal in Brutios fugerit, tantoque simul publico, familiarique ictus luctu, agnoscere se Carthaginis fortunam dixerit. Apud Poëtam libro 9.

Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse
Suscitat, ar. tasque acies in prœlia cogit.
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.

Quin

Quin ipsa arrecta, visu miserabile, in hastis
Præfigunt capita. & multo clamore sequuntur
Euryali & Nisi. Quam ob rem, Æneadæ duri
Sant mœsti: simul ora virum præfixa videbant
Nota nimis miseris atroq; fluentia tabo.

Annis ferè ab hinc duodetriginta, in nobilissima illa Christianæ classis, ad Naupactum, victoria, quantum numerosissimis Turcarum nauibus terroris incussit Halis Bassę defectum, maloque pręfixum caput? Et, hoc fine, voluerat Iudith è muro caput istud suspendi. De ipso tamen viso, nihil in textu. quia neque ad illud Assyrij, priusquam cædem audiissent, attenderunt, neque viderunt omnes, sed tantummodo qui, vrbem propius, stationes habebant. E pauore isto eorum fuga & strages, de qua dictum, secuta. Sed, apud nos, iam quid efficiat? Etiamne pauorem adhuc & fugam? Sanè verò, si sapimus: sed pauorem & fugam eorum, quæ Holopherni mentem, vitam, & caput abstulerunt; vitiorum. Ea duo potissimum fuerunt, libido & ebrietas. propter quæ meritò, cum proprio praua suæ voluntatis & nequitiæ gladio feriretur? duobus à Iudith ictibus feriri debuit cap. 13. v. 10. licet in Augustiniano sermone 227. per memoriæ aut scripturę mendum, ictus quoque *tertius* legatur. Ictus vnus, ob vitium, quod primariò tamquam scopum, spectabat; infligitur. alter verò, ob illud, quo tamquam medio, prioris illius compos fieri satagebat. Nam & ideò, hac in cœna, tanto, *quantum numquam biberat in vita sua.* ca. 12. vers. 20. sese iam vino ingurgitauit. quia quam sobriam adhuc videbat, vino dissolui, liberalius hilarari, paulò secum licentius confabulari & lasciuire optabat. Hinc enim ad pocula verbis inuitabat cap. 12. ver. 17. *Bibe nunc, & accumbe in iucunditate.* Sed quia magis mouent facta quam verba, exemplo ipse vltro præibat ei, aliisque crebrius propinabat. suos itidem seruos, concœnatores, & compotores idem factitare iubebat, donec in sobriæ Iudith conspectu, seipsos vino mergerent ac sepelirent omnes. Vnde factum, vt neque, quam volebat; libidinem expleret, &, vnà cum vita, caput amiserit. *Ecce,* ait Bagoas cap. 14. ver. 16. *Holophernes iacet in terra, & caput eius non est in illo.* Venite libidinosi, venite ebriosi, & videte, quô ducem tantum traxerit libido & ebrietas. *Mox vt ortus est dies, suspenderunt Israelitæ super muros caput Holophernis,* eodem cap. ver. 7. Hoc, nisi caligant adhuc oculi mero; aspicite. & quod illi heri, ne hodie vobis accidat, prouidete. Exanime quidem & mutum est hoc caput, suo tamen adhuc stillante mero & tabo, suo insigni & immortali dedecore & infamia clamat, monet, hortatur. vt oculos cautè custodiamus, Veneris illecebras studiosè caueamus, à temulentia vehementer abhorreamus. Et Ephes. 5. v. 17. Apostolus; *Propterea,* inquit, *nolite fieri imprudentes: sed intelligentes, quæ sit voluntas Dei. & nolite inebriari vino, in quo est luxuria.*

QVÆSTIVNCVLA II.

Quæ ab Holoferniana nos ebritate merito abducant?

HOLOPHERNES, vti supra expositum; ad lectum non iit, sed in lectum corruit. Est igitur ebrietas *primo* contra hominis dignitatem. adeò vt diceret Anacharsis, qui indecoros ebriorum mores aspiceret, fore vt ineptos homineque indignos iudicaret. Vnde & Lacones, vt liberos ab ebrietate auocarent, hoc vnum agebant, vt seruorum vilissimis, quos *Helotas* vocabant, vini quantum liberet; potandum darent: sicque iam ebrios in filiorum aspectum adducerent. quo ineptiis eorum perspectis, à vitio tanto abhorrerent. Nos ad imaginem suam, rationis compotes, corpore celsos & erectos creauit DEVS. sed illam eripit ebrietas, corporis membra omnia in terram abiicit. Qui ebriorum oculi? quæ voces? qui pedes? Non homines, sed pecudes ebrios quis dicat? aut si homines, certè insanos & phreneticos, vt ostendit in Psal. 35. & 103. D. Augustinus. *Quid,* ait libro de victu Musonius, quem etiam profert serm. 17. Stobæus, *fœdius, quam vt homo bruti animalis imago sit?*

Deinde, honestas hominis functiones, quas nobis aut voluntas aut Respublica, Deusue imposuit, vehementissimè impedit ebrietas. Dux exercitus erat Holophernes. num totam eum in poculis & somno noctem traducere decebat? Num tam profundo demergi sopore; vt circitorum, excubiarumque rationem nullam duceret? Quid si, eo vespere, sub cœnam, in eius castra irruissent Israelitæ? quid si prima vel secunda vigilia? Certè, vt in viuis maximè fuisset; officio ipse suo fungi haudquaquam potuisset. Quid igitur Principes, Iudices, aliique Magistratus? Sed omnium maximè sacerdotum muniis officit vinum immoderatius. Quomodo ad ægrum aliquem sacramentis iuuandum, infantulum baptismo lustrandum, statas pro populo preces fundendas, vino madidus accedat sacerdos? Columella lib. 12. cap. 1. patremfamilias *somni & vini abstinentissimum* esse iubet. Apud Laertium lib. 1. Solon, principem, qui temulẽtus deprehenderetur; morte

morte mulctãdum, lege sanxit. Quanto magis Dei sacerdotes decet sobrietas? Fuit olim Leotychidas interrogatus, cur vino modicè adeo vterentur Lacedæmonij, & respondit, *ne pro nobis consulerent alij, sed pro alijs nos.* Non & sacerdotes multo magis dicere oportet, sibi pro alijs consultandum, Dei verbum legendum, in ipsius lege meditandum, ipsum assiduè precandum? Et cæteris quidem vino altius consopitis, vrbem obibat Epaminondas dicens, sibi, vt pro alijs vigilare posset, sobriè viuendum, vt libro de doctrina Principum refert Plutarchus. Quam hoc in sacerdotes aptè conueniat? *Dixit*, Leuitici 10. *Dominus ad Aaron, Vinum & omne, quod inebriare potest, non bibetis tu & filij tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonij, ne moriamini, quia præceptum sempiternum est in generationes vestras.* Etsi verò sacerdotibus nostris vini vsum concedit, qui Timotheo Episcopo concessit, 1. Timoth. 5. ver. 23. id modicum tamen esse vult, etiam in diaconis eadem epist. cap. 3. v. 8. Semper enim Domini tabernaculum, non vt thymiama tantum adoleant, lucernas accendant, propositionis panes collocent eos ingredi oportet, sed vt nobilissimum immaculatissimi Agni terq; quaterque venerandum sacrificium offerant. Apud Romanos, Plutarcho narratore problem. 112. non poterat flamen Dialis eà iter facere, vbi arbustiuæ desuper vites prominerent, vt significaretur, *sacerdoti, ebrium fieri, nefas esse.* Neque vero illo tantum intemperationis haustus die vel nocte, sed crebrò etiam postridiano & perendino demãdata nobis munera, capitis stomachique doloribus, plurimum impedit ebrietas. Si euigilasset Holophernes, nescio an postero die, quæ ducis sunt, exequi potuisset. *Postera die*, inquit libro 14. cap. 22. Plinius, *ex ore halitus fœtidi, ac fere rerum omnium obliuio, morsque memoriæ.*

Tertiò, attulit Holopherni mortem ebrietas. & quam multis affert quotidie? Quot cruditates, dystomachias, cephalalgias, chiragras, podagras, epilepsias, aliaque morborum plurium genera procreat? Quot & quam tristes è gradibus, vel in aquas casus? Quot & quam terribiles repentinas mortes? Testis Iudæorum Holophernes hic. Testis Christianorum Holophernes alius, ille inquam qui se Dei flagellum dicebat; Attila. Est vero in repentina ebriorum morte, vnum quidpiam, quod vix in alio vllo peccati genere inuenitur, tristissimum, maximeque formidabile. vt extremo illo tempore sese ad Devm rectè per vnum aliquem contritionis pœnitentiæue actum conuertere nequeant. Etsi enim ad hoc ipsum vel perexigua temporis portiuncula, imò & momentum quandoque vnicum satis esse possit, vt quæst. 13. in Leuitici cap. 10. disserit Abulensis, & passim Scholastici, quia tamen suapte isti sponte rationis sibi vsum ademerunt, humanum, piumque actum edere nullum possunt. ideoque neque veram præteritarum culparum detestationem instituere, neque quo par esset, modo veniam Devm rogare. *Vix pro talibus, in ebrietatibus peremptis, Ecclesia permittit orare*, inquit capitulum *Audiuimus, de reliq. & venerat. sanctorum.* Quam miserum igitur & detestabile hoc peccati genus?

Quartò, non corpori tantum, sed & animo exitium infert sempiternum. Holophernes, propter idololatriam, æternis quidem addicendus erat supplicijs, etiamsi tamen non fuisset, ob tantum istud vinolentiæ tam plenæ peccatum, in ea deiectus compactusque fuisset. nunc vero ea ipsi maximum & intolerandum pœnarum cumulum adiũgit. Quis, si vel rationis minimum habeat; eam non exhorrescat? Quis in leuibus delictis recenseat, affluentius potare, vinoque sese deponere ac inebriari? Vnum tantum vel alterum, cui obsisti non possit; testem citabo. D. Paulus 1. Corinth. 6. ver. 9. *Nolite, ait, errare. Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque* Ebriosi, *neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.* Ecce cum qualium criminum turba, ebrietatem copulat Apostolus, & quale ipsi effectum tribuit, à Dei scilicet regno excludere. idemque iteratò inculcat Galat. 5. ver. 21. D. Augustinus serm. 231. *Quicunque*, ait, *ebriosus pœnitentiam de ipsa non egerit, sed vsque ad mortem suam in ipsa ebrietate permanserit, in æternum profecto peribit: quia non mentitur Spiritus sanctus per Apostolum dicens: Neque ebriosi regnum Dei possidebunt.* Et iterum: *Ebrietas quasi inferni puteus, quoscunque susceperit, nisi digna subuenerit pœnitentia, & emendatio fuerit subsecuta, ita fortiter sibi vendicat, vt eosdem ipsos de inferni tenebroso puteo ad charitatis vel sobrietatis lucem redire sine pœnitentia non permittat.* Et; *Tolerabilius erat in carne mori, quam in anima per ebrietatem interfici.* Sequente verò rursum sermone; *Qui credit ebrietatem esse paruum peccatum, si se non emendauerit, & pro ipsa ebrietate pœnitentiam non egerit, cum adulteris & homicidis* Æterna, sine remedio, *illum* poena *cruciabit*,

Quintò, non seipsum modo, sed & tantas equitum peditumque copias vino perdidit Holophernes. Quoties vero idem ipsum factum legimus, audiuimus? Non opus vetera illa de Nini, Sardanapali, Scytharumque maximis exercitibus ex Diodoro lib. 2. Herod. lib. 1. referre, non illos item excire, qui apud Poëtam lib. 2. *Inuadunt vrbem, somno, vinoque sepultam.* ipsi nostra memoria non dissimilia vidimus. Superioribus hisce annis, captos è milite nostro non paucos dicitur Sultano suo Sinan Bassa per ludibrium & ebrietatis opprobrationem, Constantinopoli, cum vitris, aleis, & chartis, obtulisse. Sub secundi sanè libri de Legibus extremum; *Multo*, ait Plato, *magis quam Cretensium Lacedæmoniorumque vsum, Carthaginensium legum probarem, vt nũquam in castris quisquam*

gustare vinum audeat, sed toto illo tempore aqua libatur, & in ciuitate nunquam vini vsum seruo vel seruæ concederem: sed nec magistratibus toto eo tempore quo magistratu funguntur. Gubernatores etiam atque indices munus suum subituros a vino penitus prohiberem. Deliberaturos quoque de rebus non omnino negligendis. Ac nulli penitus interdiu vinum concederem, nisi exercitationis corporeæ, morborumque causa, hoc potu opus fuerit: neque etiam nocte viro vel mulieri, quando liberis operam dare volunt. Libet verò tam egregiorum militum pugnas, victorias, & trophæa D. Ambrosij penicillo depicta intueri. *Spectaculum*, ait lib. de Elia cap. 13. *triste Christianorum oculis, & miserabilis species. Cernas iuuenes terribiles visu hostibus, de conuiuio portari foras, & inde ad conuiuium reportari: repleri vt exhauriant: & exhauriri vt bibant. Si quis verecundior fuerit, vt erubescat surgere, cum iam immoderatos potus tenere nō possit, anhelare vehementius, sudare, gemere, signis prodere, quod pudet confiteri. Ibi vnusquisque pugnas enarrat suas, ibi fortia facta prædicat, narrat trophæa. Vino madidi & somnolenti, nesciunt mente, quid lingua proferat. Vnusquisq; stertit & potat, dormit & dimicat: & si quando consurrectum fuerit, viri præliatores stare non possunt, egressu vacillant. Rident seruuli dominorum opprobria, manibus suis portant militem bellatorem, imponunt equo. Itaq; huc atq; illuc, tanquam nauigia sine gubernatore fluctuant, & tanquam vulnere icti, in terram defluunt, nisi excipiantur a seruulis. Alij referuntur in scutis, fit pompa ludibrij. Quos mane insignes armis spectaueras, vultu minaces, eosdem vesperi cernas etiam à pueruli rideri: sine ferro vulneratos, sine pugna interfectos, sine hoste turbatos, sine senectute tremulos, in ipso iuuentutis flore arentes.*

Sextò, ad aliud quod concupierat, indipiscendum, abuti vino voluit Holophernes: neque illud tamen indeptus est. Quam vero sæpe fit, vt ex abundantiore potu, à quibusdam sanitas, hilaritas, amicitia quæratur, & eorum ne hilum quidem obtineatur, sed ægritudo, tristitia, rixæ, odia, & inimicitiæ? Hominum ille sapientissimus Prouerb. 23. ver. 29. *Cui*, ait, *væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui fouea? cui, sine causa, vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?* Quin & liberorum eam procreationi obesse, docet initio libri de liberorum educatione Plutarchus, Hippocrates libro de sterilibus, & iam ex Platone audiimus, repetitque idipsum Galenus lib. *Quod animi mores.* Et ferè, qui tum procreantur, multis & magnis corporum animorumque vitiis vexantur & deformantur. Vnde amentiori cuidam adolescenti dicebat apud eundem, eodem loco, Plutarchum, philosophorum quidam; *Te proseminauit Pater ebrius.*

Septimò, quantam dedecoris & infamiæ sempiternæ Holopherni notam eadem inussit ebrietas? Vbi tantam cladem, cladisque causam Rex Nabuchodonosor, vbi Assyria tota percepit, quàm eum execrati omnes? & quanta quantòue stomacho in mortuum, in familiam, cognationemque totam conuicia iecerunt? Vrebat enim amissorum parētum, maritorum, & carorum dolor omnes, ipsa etiam imperij sui tanta calamitas, tamque insigne dedecus. Et hodie, quid Holophernis nomine detestabilius? Ignominia vtique maxima est, coram DEI Angelis & hominibus insitam DEI in seipso effigiem turpificare, voluntaria insania furere, ad officij sui partes obeundas ineptum sese vltro efficere, corporis valetudinem vitamque ipsam abrumpere, in ęterna sese picis & sulphuris stagna demergere, publicis commodis officere, per vitium vel ad vitia, vel ad ea etiam, quæ per se mala non sunt, tendere. Et multa quidem contra vitij huius fœditatem scripsere olim & philosophi & sancti Patres, vt Augustinus locis citatis, D. Chrysostomus hom. 1. ad pop. D. Ambrosius de Elia cap. 5. 12. & sequentibus, alij. sed plurimarum rerum vnam veluti summulam epistola 84. lib. 12. illigauit Seneca. è quo paucula hæc; *Certè eruit omne vitium ebrietas, & incendit, & detegit, obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur, ac publicat, tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido, omne vitium detegitur & prodit. Adijce illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen vtcunque tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasq; hostibus tradidit, hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit, hæc contumacissimos & iugum recusantes in alienum egit arbitrium, hæc inuictas acies mero domuit.*

QVÆSTIVNCVLA III.

Quæ, in conuiuiis, nos cum sancta Iudith sobrios teneant?

FORET quidem optimum, symposia omnia & eas, in quibus à largiore potu periculum est, mensas, vti S. Chrysostomus, aliique sancti plures fecerunt, imo & apud Plutarchum, Aristides, cui

des, cui *Iustus* cognomen; defugere. Quando tamen recta quæpiam ratio ad eas nos impellit, vel sanctam hanc Iudith, religionis, populique totius amor, CHRISTVM Dominum nuptiarum honestas Iohannis 2. aliæque aliàs causæ, possunt, vt intra modum bibamus, è plurimis aliis, adiumenta dari viginti quatuor.

Primum, ipse sobrietatis habitus, & exercitatio: propositum saltem, & præmeditatio. Iudith nostræ temperantiam suprà vidimus. Sed nihil ambigendum, quin Holophernæ initura conuiuium, diligenter, quemadmodum moderato suo cibo & potu contenta esse vellet, illius meracum & delicias non admittere, præmeditata sit. Differebant olim apud Stobæum serm. 42. Persarum Reges, ante prælium de fortitudine, ante potum de temperantia. quidni nobiscum idem agamus? *Alterum*. Precatio eandem ad rem quin à Iudith adhibita fuerit, nihil etiam dubito. Et ad hoc valere vult S. Chrysostomus hom. 1. de Anna, preces, quæ ante & post cibum, concipiendæ sunt. Percurre vsitatas mensæ benedictionum & gratiarum actionum formulas: & videbis temperantiam omnes suadere, ipsamque à DEO petere. *Tertium*. ad sobrietatis proposita firmius retinenda, valent quædam interdum vota, non plus scilicet bibere velle, quam quod tibi præfinieris. Præfinies autem, quod citra metam est. *Quartum*. non cedere eorum verbis, & blanditiis, qui ad pocula semper inuitant, crebrius propinant, æquales haustus exigunt. Numquid, quoties Holophernes dicebat; *Bibe nunc*, bibebat Iudith? vel si bibebat, non potissando potius quam hauriendo? Dicebat quidem, *Bibam Domine*. scilicet, quantum & quando rectum commodumque fuerit. sicque *comedit & bibit coram ipso*.

Quintum, petere antequam prandium vlli, cœnamue condicas; tibi fieri liberam, quod velis; edendi bibendique facultatem. Et quis vel te amicè inuitans, vel tibi amicus esse, aut videri cupiens, negabit? Petiit hoc ab Holopherne Iudith, vt suprà dictum: & magnus quidam superioribus hisce annis, Princeps Catholicus, dum ab alio Principe, cui, per nouorum dogmatum licentiam; carnium & vini quantum libuit, licebat, inuitatus fuisset. *Sextum*. vina diluere, ne te voluptas decipiat, & illorum vis prosternat. Ita hodie temperantiæ studiosi, non singuli tantum, sed & integri populi. Quid Arragonum Rex Alphonsus apud Panormitanum lib. 2. Quid Fridericus III? Cyclopis, in quadam apud Aristium tragœdia, vox est; *Vinum corrumpis, aquam si infundis*. Contrà verò philosophi & quidem summi præceptio, vt Nymphis temulētus DEVS temperetur. de quo in Anthologia Meleager. Sanè apud Locrenses Zaleuci lex erat, *ne meracum cuiquam, etiam ægroto, nisi præscriberet Medicus, concessum esset*, vt ait lib. 3. cap. 11. Athenæus. *Septimum*. abstinere à non necessariis eduliis & iis presertim, quæ sitim exacuunt. cuiusmodi ferè sunt aridiora & salsiora omnia. maximè cum, mensis iam remotis, bibendi tantum & comessandi causâ, proponuntur. Detestatur profectò ea sitis iritamenta lib. 14. cap. vlt. Plinius.

Octauum. sibi ipsi pœnam imponere, si moderatam, quam statutam habet; bibendi mensuram, quoquo modo, excesserit. Illa, esse potest pro delicti quantitate, maior aut minor. verbi causa. diebus aliquot ieiunare, seipsum flagellare, aquam bibere, optimi & generosissimi, quod domi habet, amphoras aliquot pauperioribus ciuibus, vel ægrotis donare, in hospitalem domum cum aliqua etiam pecuniaria vel cibaria stipe mittere, sistere illicò sese sacro DEI tribunali, & de temulentia illi confiteri, pro eaque lachrymarum nunc scyphulum aliquem fundere. Vidi, qui non inutiliter vel ad menses, vel annos aliquot, imo & quoad viuerent, vouerent à vino abstinentiam. quod proprio verbo appellabant; den wein verreden. Atque huc spectat illud quod Tobiæ cap. 3. quæst. 9. ex D. Augustino citatum, *Si quis vino nimium est deditus sobrietatem voueat*.

Nonum, cogitare omnia ebrietatis mala, quorum aliqua superius ostensa. & verè nocent corpori, animo, fortunis & famæ. Vnde & D. Augustinus serm. 232. ait, sacerdotes, in die iudicij, rationē reddituros, *si quanta mala de ebrietate nascantur assiduè noluerint prædicare*. In quæ verò scelera ebrij quidam irruunt, quæ vehementissimè, sobrij, exhorruissent? *Vinum & mulieres faciunt apostatare sapientes*. Ecclesiastici 19. v. 2. *Oculi tui*, ô vinose, *videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa*. Prou. 23. ver. 33.

Vino forma perit: vino corrumpitur ætas
Vino sæpè suum nescit amica virum.

Decimum, animo expendere, quam graui, molesta retorrida siti apud inferos plectatur ebrietas. Ille sanè, qui *epulabatur quotidie splendidè*, licet ebrius fuisse, potius coniiciatur quam legatur, adeò tamen arentibus visceribus, ardentique pulmone cruciabatur, vt miseranda horribilique voce, & frustrà tamen; clamaret, *Pater Abraham miserere mei: & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam, vt refrigeret linguam meam*. Non petit, vt affuso puteo flammæ illæ restinguantur: non vt vna vel altera duntaxat situlâ conspergatur & refrigeretur: non vt vno vel altero frigidæ aquæ calice, vel etiam cochleari refocilletur. ah horum nihil petit. boni tantum in tanta illa miseria optare non audet: sed tantum, vt intingat in aquam Lazarus non manum totam, non duos tresue digitos, sed vnum tantum, neque hunc totum, vel dimidiatum, sed eius tantummodo extremum, vt vna vel altera super linguam, pumice aridiorem, candentique ferro simillimam

limam guttula stillare possit. O sitim! ô incendium! & præ corporis partibus aliis, proponit miser linguam, quia multo hæc olim vino natare, per eam nobilium vinorum genera diiudicare, in mensa profusius loquitari nugarique solebat. *Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus*, Isaiæ. 65. v. 13. *Ecce serui mei comedent, & vos esurietis: ecce serui mei bibent, & vos sitietis.*

Vndecimum. animo item expendere, potum quandoque apud inferos porrigendum, non qui sitim leuet, sed qui accendat & cruciet. quemadmodum si quis admodum iam sitiens muriam bibere cogatur. *Hæc dicit Dominus exercituũ Deus Israel.* Ierem. 25. v. 27. *Bibite & inebriamini & vomite, & cadite, neque surgatis à facie gladij, quem ego mittam inter vos. Cumque noluerint accipere calicem de manu tua vt bibant, dices ad eos. Hæc dicit Dominus exercituum, Bibentes bibetis.* similia Ezech 23. ver. 33. Refert sancti Thomæ condiscipulus Thomas Cantipratensis lib. 1. cap. 2. num. 5. Germaniæ Archiepiscopum quendam, cum ex hac luce abiret, sanctissimo cuidam viro visum esse: ipsique in gehennam ingredienti poculum à Cacodæmone statim oblatum, quod cum ebibere coactus esset, ilicò *per aures*, inquit, *& oculos, os & nares sulphurea flamma surrexit: & sic aeternis incendiis est addictus.* De Ludouico illo Landgrauio, qui Caluinianam prædestinationem ex eodem, è quo posteà Caluinus, cratere hauserat, multisque sese ideo flagitiis obstrinxerat, vti refert lib. 1. cap. 27 & 34. Cæsarius, quid tandem? *Anima eius*, inquit idem scriptor lib. 12. cap. 2. *cum educta fuisset de corpore, principi dæmoniorum præsentata est, sicuti cuidam manifestè reuelatum est: sedente eodem tartarico super puteum, & scyphũ manu tenente, huiusmodi verbis Lantgrauium salutauit: Benè veniat dilectus amicus noster, ostendite illi triclinia nostra, apothecas nostras, sicque eum huc reducite. Deducto misero ad loca pœnarum, in quibus nihil aliud erat, nisi planctus, fletus, & stridor dentium, & reducto, sic princeps principem affatur: bibe amice de scypho meo. illo valdè reluctante, cum nihil proficeret, imò coactus biberet, flamma sulphurea de oculis naribusque eius erupit. Post hoc sic insit: modo considerabis puteum meum, cuius profunditas sine fundo est, amotoque operimento, eum in illum misit.* Iam vero, medicamne vmquam potionem sumpsisti? Nunc in memoriam tibi, quæso, reuoca, quam ingrata ea fuerit. At quot partibus sulphuratæ illę inferorum potiones ingratiores? Imò & in hac vita, vt quod è conuiuiis in te redundat, exinaniatur, quot & quàm amaris, vel nimia certè dulcitudine molestis potionibus vtendum?

Duodecimum. apud se reputare quam se dedeceat ebrietas. primò quidem quia homo, vt suprà dictum. deinde, quia talis vel talis ordinis, ætatis, sexus. *Si princeps*, si in magistratu & publico aliquo munere sit, dictum antea. itemque *si sacerdos.* de quo queritur & Isaias cap. 28. vers. 7. Haud satis potest vitij huius in sacerdote fœditas explicari. Eodem enim ore, quo sacrosanctum Domini corpus & sanguinem conficis & accipis, tantum haurias, vt vinum redoleas, ructes, euomas? Quin & hoc in Christianis omnibus eodem cœlesti cibo & potu participantibus turpe adeo est, vt D. Paulum ad illa de indigne manducantibus & bibentibus, 1. Corinth. 11. scribenda compulerit. *Alius*, enim, inquit, *esurit; alius autem ebrius est.* Inspice libro de tumulentia Philonem. D. Hieronymum ad Nepotianum. Origenem in Leuit. hom. 7. Augustin. q. 33. Theodor. quæst. 10. *Si paterfamilias*; huic *ebrioso*, inquit loco citato Columella, *cura officij cum memoria subtrahitur. Si natu minor*; quid de huiuscemodi senserunt veteres? Persæ ne diebus quidem festis vinum pueros gustare concedebant, vt apud Xenophontem est lib. 1. Romani veteres nec ante annum tricesimum, alij non ante coniugium, vt etiam notauit 2. par. Relect. de matrim. num. 7. Couarruuias. *Si*, ait ad Nepotianum D. Hieronymus, *absque vino ardeo adolescentiâ, & inflammor calore sanguinis, & succulento validoque sum corpore. libenter carebo poculo, in quo suspicio veneni est.* *Si fœmina*; *Non licebat olim vinum fœminis Romæ bibere*, inquit lib. 14. cap. 13. Plinius. adeò vt propinquos fœminis osculum dare iuberet, vt scirent an temetum olerent. *Mulier ebriosa*, inquit Ecclesiasticus 26. vers. 11. *ira magna: & contumelia & turpitudo illius non tegetur.* Vide S. Ambrosium cap. 18. libro de Elia; *Vino, præcipuè cum vterum ferunt, plurimæ infestantur. dissoluuntur, si biberint, atque debilitantur*, inquit lib. 7. de histor. animal. cap. 5. Philosophus.

QVÆSTIVNCVLA. IV.

Quænam alia sobrietatis adminicula?

EX iis quatuor & viginti, quæ ad sobrietatem in conuiuiis tuendam adminiculari, vti dicebam, possunt; est hoc *decimumtertium*, amare honestas occupationes, quas impedire solet, vt dixi, ebrietas. Si enim, verbi gratia, politicas, quibus tuus te status addicit, functiones amas: si Ecclesiasticas Ecclesiasticus, si Theologicas Theologus, litterarias omnes litterarum studiosus, cur à Baccho interturbari te permittas?

Decimumquartum. diuturnas in conuiuiis sessiones odisse. Vnde apud Plutarchum libro 1. quæst. conuiu. 6. putant Alexandrum Magnum quidam, ex eo potius ebrietate, quæ mortem ipsi attulit, quandoque occupatum fuisse, quod diutius accumberet, quàm quod largè biberet. Dum enim ita diu epulis accumbitur, semper aliquid editur & bibitur. Solent autem & diuturnæ irrorationes madefacere.

Decimumquintum. suscipere aliquam CHRISTI IESV sitis cogitationem, dum in cruce clamabat *Sitio.* Sitit Dominus meus: & ego vino me laburiem? Horsum etiam valebit cogitata sanctorum quorundam sitis. cum quibus si æternis aliquando præmiis aueo perfrui, cur ebriacos Nabales, Balthasares, & Holophernas, quam illos, si non sitiens, sobrius tamen, imitari malo? Gentium Magister 2. Corinth. 11. v. 27. est *in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & SITI, in ieiuniis multis:* & 1. Corinth. 4. ver. 11. *Vsque in hanc horam & esurimus, & SITIMVS.* Quid apud Socratem lib. 4. cap. 18. cuidam S. Macarius dicebat? In recentibus Anglicanorum martyrum historiis, in carcere tâta quidam siti conflictatur, vt per fenestellæ clathra, pileo cauaque manu pluuiæ stillas captet. ego absq; siti vlla potem, vinoque me totum proluam? *Decimumsextum.* Tantum pro meis peccatis effundere debuit sanguinis vnigenitus Dei filius. &, ego in ventris mei cloacam, plenis crateribus, meracissimum vuæ sanguinem profundam?

Decimumsextum. Ecce, quidquid vltra modum iam bibo, si seponerem, & pauperibus elargirer, quanta mihi ab eo merces foret, qui Matthæi 10. ver. 42. dixit; *Quicumque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, nõ perdet mercedem suam.* Et ego, si meam in gulam illud infudero, non modo mercedem nullam; sed & grauissimum suppliciũ accipiam. Cur amens & stultus adeo sim? D. Augustinus serm. 231. *Quod in ebrietate,* ait, *periturum erat, in pauperum refectionem proficiat.* Et serm. 232. *Melius quidquid nimio potu perditum erat gulâ, pauperibus daretur in eleemosynam, vt & caro rationabiliter bibendo reficeretur, & per misericordiam pauperum animæ redemptio præpararetur.* Videbitur fortè alicui, quod loquar, paradoxum: verissimum tamẽ est. præstaret in terram vinum effundere, quam eo immodicè sese complere. Tunc enim illud tantum periret. nunc vero & idem ipsum perit, & homini, quoad corpus & animã, nocet plurimum. O quot passim languent pauperes, qui si vel vnum eius, quod paulò post vomitaturus es; vini abs te scyphum haberent, & reualescerent ipsi, & ex æterna te ipsum siti eriperent!

Decimumoctauum. Iudith nostram isto etiam in conuiuio comitabatur Angelus, de quo suprà. Comitantur & nos Angeli tutelares nostri: dehortantur à temulentia; hortantur, *vt abnegantes impietatem, & sæcularia desideria, sobriè & iustè & piè viuamus in hoc sæculo.* ad Titum 2. vers. 12. Eorum & præsentiã & monita num contemnemus? Certè spectatorum istorum, & earum etiam, quas dum Christiano baptismo tingeremur; fecimus promissionum memoriâ, sic nos ad sobrietatem inuitat D. Ambrosius libro de Elia cap. 21. *Tu dedisti nomen tuum ad agonem* CHRISTI, *subscripsisti ad competitionem coronæ, meditare, exercere, vngere oleo lætitiæ, vnguento exinanito. Cibus tuus cibus sobrietatis sit, nihil habeat intemperantiæ, nihil luxuriæ. Potus tuus parcior, ne quid ebrietatis obrepat: custodi corporis castimoniam, vt possis esse habilis ad coronam, ne existimatio tua ostendat spectatoris affectum, ne te fautores tui negligentem videant, & deserant. Spectant te archangeli & potestates, & dominationes, & illa angelorum decem milia militum. Sub tantis spectatoribus erubescere, considera quam dedecorosum sit. Ingressus stadium, puluere rigorem animæ tuæ excita, lacertos excute. Decimumnonum.* cum ebriam aliquando cœnam adieris, in eaque sobrius tamen manseris, licebit, postero die, his aliisque similibus cogitationibus, ad sobrietatis amorem, te magis magisque accendere. Si ebrius heri fuisses, quid hoc tibi iam prodesset? imò quam obesset? Narrat ex Aristone philosopho Victorius lib. 18. variarum lectionum cap. 3. quemadmodum Polemo eos, qui ad conuiuia irent, monebat, *vt cœnam, postero etiam die, iucundam redderent.* Hoc verò vnico temperantiæ condimento efficitur. eaque sola mensas illas ἀφλεγμάντους, *phlegmatum expertes* exstruit, quas in sanitatis præceptis laudat Plutarchus.

Vicesimum. in promptu habere nonnulla, quæ iis, qui ad redundantiores haustus prouocant, maioribusque culullis vrgent, aptè vtiliterque respondeantur. Ea, pro personarum, temporum, & locorum varietate, varia sunt, quæ sancta potius prudentia, quam doctrina suggerat. exempli tamen causâ denotabo paucula. *Primum* est, excusare se, ob vini præstantiam, valetudinis infirmitatem, occupationum necessariò adhuc perficiendarum importunitatem, & similia. *Alterum,* dicere, sibi satis perspectum esse, bono sibi animo propinari, beneuolentiæque magnæ gratiâ. ideoque se & illud scire, propinantem ipsum nolle, vt animo, valetudini, suisque negociis ipsemet noceat. *Tertium,* si amicus est, rogare, ne se petat facere, quod nec ipsi, nec alij vtile, sibi verò valde perniciosum sit. *Quartum;* visne, ô amice, me sitire? & amabo te, cur non vis? Quia mihi sitis ingrata & molesta foret? At, præter voluntatem, bibere, æquè ingratum & molestum est. Vel breuius, meminisse te dixeris, Sophocleæ cuiusdam sententiolæ, ab Athenæo laudatæ. τὸ πρὸς βίαν πίνειν, ἴσον κακὸν πέφυκε τῷ διψᾶν βίᾳ. *Vt bibere, vt sitire, malum æquale. Quintum;* Cæsarei te iuris, & Germanus cum sis vel quamuis Gallus, Belga, Italus, aliusue sis; Germanicarum tamen legum amantem esse. Eæ verò in Augustanis Comitiis anno 1548. rursumque anno 1551. & 1559. propinationes & æqualium id genus poculorum certamina prohibent. *Sextum;* metuere te Francicarum legum pœnam, è quibus vna hæc apud Rhenanum Beatum refertur lib. 2. rerum Germanicarum. *Nemo militiæ socium, aut quemlibet alium ad potandũ inuitato. Quod si quis ebrius repertus fuerit, eiectus, quoad culpam agnoscat, aquam bibito. Septimũ;* de Glareano, erudito

sanè

sanè viro, audiui, cum in conuiuio se ab vberiore potu honestè iam excusasset, instarentque tamen alij, canem fortè saturum in triclinio iacentem aspexisse. &, *Num, ait, isto cane insipientiorem me vultis?* Hic paulò ante nobis omnibus, cibum petendo, hiando, latrando, in genua & ipsam pænè mēsam insiliendo, molestus erat. Iam satur desistit. & ego satis iam cum biberim, non desistam? Est verò ita, ne verberibus quidem, vt plus aut comedant aut bibant cogi possunt bestiæ, prout non Musonius tantum loco antea indicato, sed nostri etiam Patres admonent D. Basilius oratione contra ebrietatem D. Ambrosius de Elia c. 17. D. Augustinus serm. 231. D. Chrysostomus homil. 71. *Quanto, ait, ebriosis melior asinus & canis?* Vide cætera. *Octauum.* Lacō, apud Plutarchum in Laconicis, cum quosdam alicubi ad bibendum cogi audiisset, *Num etiam*, aiebat, *ad edendum?* Et verò quendam noui, de quo mihi affirmatum; eum indictam epotandi vini pugnam, certamine sicci panis edendi oblato retudisse. *Nonum.* Homo adolescens, sed litteratus & honestus, cum à Principe quodam per honoris, qui illis in locis magnus, speciem, ad æquo plus epotandum vrgeretur; *Veniam*, aiebat, *Clementissime Princeps, peto. A bestia parum absum. vultne Clementia tua totum me bestiam fieri? Decimum.* Licetne mihi, ad poculum hoc ebibendum, CHRISTVM Dominum asciscere socium? Omnino licet, inquit Christianus. Bibat ergo, infert ille; qui ante ianuam mendicus est. *Vndecimum.* Gratissima sitienti Dauidi erat aqua Bethleemitica. Quod cum ea ille fecit, mihi ne cum hoc vino facere fas? *At ille noluit bibere. sed libauit eam Domino*, 2. Reg. 23. ver. 16. *Duodecimum.* Callisthenes, cum ab Alexandro ei Magno propinatum esset, iamq; Herculaneus ille scyphus porrigeretur; recusauit, quod se Æsculapium habere nolle diceret. Dixeris & tu igitur; Tibi, quam Medico des, pecuniam non esse: vel ea, in vsum alium, opus esse. Et hæc quidem hactenus vrbanè, suauiter, & hodiernis hominum moribus conuenienter, cum apud omnes, omnium excusationum, facetiarum & chriarum instar, vna & sola DEI lex meretissimò esse deberet.

Vicesimumprimum. Quia verborum quædam illecebræ, vt intemperantius bibatur, adhiberi solent, ad eas firmato esse animo conuenit. Nam modo hilaritas, modo amicitię renouatio, aut confirmatio, modo Principis alicuius sanitas & honor, interdum etiam sancti alicuius veneratio prætenditur: suntque hæc iam antiqua ebrietatis artificia, à Patribus notata & damnata. vt videre est apud S. Hieronymum in epist. ad Titum cap. 1. D. Augustinum epist 64. & serm. 231. 232. D. Ambrosium de Elia cap. 17. cuius verba hæc; *Bibamus, inquiunt, pro salute Imperatorum: & qui non biberit, sit reus in deuotione. Videtur enim non amare Imperatorem, qui pro eius salute non biberit. O piæ deuotionis obsequium. Bibamus pro salute exercituum, pro Comitum virtute, pro filiorum sanitate.* Plus à DEO sanitatis & honoris Imperatori & Principibus impetrabis, illum, per ebrietatem, non offendendo, quam vini dolia integra exsorbendo. Numquid, aiebat Iureconsultus quidam, vbi ægrotaro, me curabit, pro cuius iam sanitate bibendum? Alius verò; si pro Imperatore cadendum, est in Turcicis bellis cadere honestius, quam in mensis. quin vero, Imperatori gratius & vtilius, si in genua procidam, & precem precer dominicam. De sanctorum porro honoribus, ait loco citato D. Ambrosius. *O stultitiam hominum, qui ebrietatem sacrificium putant: qui æstimant illos ebrietate placari, qui ieiunio passiones sustinere didicerunt.*

Vicesimumsecundum. Quidam tamen illecebrosis tantum verbis contenti, grauia etiam interdum & minacia proferunt. Contemni se aiunt, & inimicitias denunciant. O bone, non equidem te cōtemno: sed communem DEVM & Saluatorem contemnere vereor. Dixit enim, attēderem, ne fortè cor meum *crapula & ebrietate* grauaretur, Lucæ 21. vers. 34. Si te contemptum ægre ferres, quanto ipse iustius? Minarum vero & inimicitiarum, apud honestos grauesque Dominos, nihil timēdum. Etiam à Gentilibus apud Laertium in eum vindicatum, qui, super Empedoclis, pocula nimia respuentis, caput, vinum effuderat. & Neronis pater fuit, qui seruum, quod ebibere totum nollet, interfecit. Si tamen apud aliquos Gentilia hæc & impia fortè reuiuiscerent, (quid enim, hoc tempore, portentorum non renascitur?) cogitandum, quid laudatus a Plutarcho Creon cuidam dixerit. *Satius est, tuas me nunc inimicitias subire. quam valdè postea gemere*: vel potius, quod monent S. Chrysostomus homilia 1. ad pop. D. Augustinus serm. 232. *martyrij genus* quoddam esse. pro tuēda sobrietate, perpeti aliquid. *Ille*, ait Augustinus, *qui ebrietati resistit, si cum Dei adiutorio, perseuerare voluerit, & pro ipsa aliquas pertulerit tribulationes, omnia ei Dominus* AD MARTYRII GLORIAM *reputabit.* Et paulò antè, *Si ad hoc veniretur, vt tibi diceretur, Aut bibas aut morieris: melius erat, vt caro tua* SOBRIA *occideretur, quam per ebrietatem anima occideretur.*

Vicesimumtertium. Iustum gerenti bellum licet, stratagematibus & insidiis, hostilem vim frangere. Quidni &, in conuiuiis, locum prudentia, dolusque bonus habeat? Solent ab aliquibus tamen ipsa etiam paterarum funda examinari: & mensarum ministri si vel tantillum resideat, illas nolunt recipere, vt vel astutissimæ sobrietati nulla euadendi rima sit. Possunt tamen subinde, famuli vt reticeant, adduci, & assidentes conuiuæ, vt conniueant. Potest in illud conuiuij tempus magna etiam sitis differri; quo circumpotatio quædam incipit. potest à cibo & potu citius aliquanto desisti, quā sit naturæ factam satis, vt, dum ad cibum & potum vrgebunt alij, tibi quod adhuc deerat, eorum id inuitationibus & gratiæ des.

Vicesimumquartum & vltimum. Occurrat forte sobrietatis amatori cuipiam cogitatio. Iste, mea

præpostero ordine triumphant. Sequitur bellum, vino fusi, soluti somno in certamen nec clamore prouocante consurgunt, teguntur armis coruscantibus montes. Quid alienigena fremis? Quid bella componis? quid aciem paras habens quem in cubiculo quæras? Omnem varium furoris impetum retine, tantum vobis reliquimus ducem, agnoscendam partem habemus in porta pendentem. Tantam animus de DEO *suscepit largitatem, quantum crudelitas tibi poterit vindicare.*

TERTIA LIBRI PARS.

De iis, quæ Israëliticam liberationem sequuta.

QVÆ Israëlitarum factam, per Iudith, liberationem, secuta sunt, statui possunt duplicia, quædam scilicet ante Iudith mortem, quædam post. Illa sunt potissimum octo. è quibus in hoc 15 cap. à vers. 9. sunt quatuor. Insunt autem in eorum singulis plura, quæ distinctius postea exponentur.

PRIMVM. Ioachim cum presbyteris suis, de victoria, DEO, & ipsi Iudith gratulatum venit. In Græco dicitur, cum ipso Ioachim *venisse Hierosolymitanus Senatus.* Cum in Hierosolymitano Senatu essent sacerdotes, vt ex 2. Paralip. 19. vers. 8. & ex dictis antea cap. 6. quæst. 3. patet, vt Senatores, presbyterosq; istos è sacerdotali ordine inficier, nulla sunt. prout in Bethuliensibus presbyteris, eadem quæstione illa, erant; argumenta. Et cum Pontifice, tanto, tamque religioso; quos potius, quã sacerdotes profectos existimemus? Eorum verò *aduentus causa triplex* ponitur. *Prima*, vt bona, quę Dominus fecisset, viderent. *Altera*, vt ipsam Iudith intuerentur. *Tertia*, vt cum ea, *pacem loquerentur*, id est, eam salutarent. Quia enim Hebræorum salutatio ferè, per pacis precationem, fieri solet, hinc alicui *loqui pacem*, vel *ad pacem*, est salutare. Vnde quod Genes. 37. v. 4. dicuntur non potuisse fratres loqui Ioseph *pacificè*, Hebraicè est, *loqui ad pacem*, vt ne bonum ei quidem diem, nostro more, optare possent, non salutem vllam dicere. Est autem magnus honos tantæ dignitatis viros, tanto numero, tam longè fœminam vnam salutatam venire. Ista porrò salutatio continuit etiam ipsius Iudith *laudationem*, & pro ea *precationem*.

Laudatio facta Græcè dicitur, cum ad ipsam Domini isti *introgressi* essent. sed Latinè, cum ad Ioachimum Pontificem ipsa *exiisset*. Videlicet vtrumque factum est. ipsa Pontifici obuiam processit: ille, ipsiusq; cum eo presbyteri deinde introierunt, ipsamque tum verbis amplissimis efferre cœperunt, ver. 10. & quidem ὁμοθυμαδὸν *vno omnium consensu. Tu gloria Hierusalem.* Græcè, *Tu altitudo*, vel *exaltatio Israëlis. Tu lætitia Israël.* Græcè, *Tu exultatio*, aut *iubilatio magna Israëlis. Tu honorificentia populi nostri.* Græcè, *Tu gloriatio magna generis nostri.* Et causæ in Græco ponuntur istæ: *Quia omnia hæc in manu tua fecisti: fecisti bona cum Israël, & vt in ipsis bene placitum haberet* DEVS, seu, *ipsis bene vellet, ipsisq; bene faceret.* Hęc siquidem importat τὸ εὐδοκῆσαι ἐπ' αὐτοῖς. & εὐδοκία est ipsa DEI *bona erga homines voluntas*, de qua Luc. 2. v. 14. *Gloria in altißimis* DEO; *& in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* quemadmodum eo loco monstrat Maldonatus noster. In Latino autem sunt, etsi verbis aliis, causæ eædem: & earum causarum *causæ aliæ duplices. Vna*, sunt meriti cuiusdam instar, & quæ à DEO tantam animi magnitudinem conciliarint; castitas videlicet insignis, & iteratarum nuptiarum aspernatio v. 11. eò ait, *quòd castitatem amaueris, & post virum tuum, alterum nescieris. Altera* causa, vi, & necessitate sua omnino princeps est; MANVS DOMINI *confortauit te.* Ordine tamen temporis & meriti, posterior significatur, dum dicitur, *ideo &c.* Tametsi enim gratiam primam nostrûm nemo mereatur; eius tamen incrementum, & auxilia quædam diuina mereri licet.

Precatio porrò est bipartita. *Vna* eorundem sacerdotum ver. 11. *Et ideò eris benedicta in æternum.* Est autem istud, *eris*, accipiendum pro *sis*, eo modo, quo apud Latinos dici solet, *valebis* pro *vale.* Nam in Græco est, *Benedicta fias*, seu *benedicta esto ab omnipotente Domino in æternum tempus.* Et quia εὐλογηθῆναι est *benedici*, & *laudari*, simul in Græco monstratur, *vnde* vera benedictio, & laudatio expectanda sit. à DEO scilicet; rursumq; *qualis*, non fluxa, inconstans, & breuis, sed solida, constans, in omnem permanens æternitatem. *Altera* precatio est ipsius populi totius, dicentis; *Fiat fiat.* quod iam suprà semel iterumq; occurrit c. 10. v. 9. c. 13. v. 26. γένοιτο. quo Hebræum *Amen* declaratur. de quo Num. 5. cap. 22. Deuter. 27. 16. Psalm. 40. ver. vlt. 1. Corinth. 14 Dices malè videri ab Interprete Latino id versum, cum, in altercatione cum Pascentio epistola 178. dicat Augustinus; *Sciendum est, Amen, & Halleluia, quod nec Latino, nec Barbaro licet in suam linguam transferre Hebræo cunctis gentes vocabulo decantare.* Respondeo D. Augustinum tantùm asserere, in iis Ecclesiæ carminibus, & precibus, de quibus etiam D. Hieronymus præfat. libr. 2. in Epistolam Galaticam; quæ voces istas retinuerunt, fas priuato nulli esse, pro iis, Latinas aut vernaculas quascunque substituere. Illud potius notetur in Hebræorum libro, qui *Masseketh sucáh* inscribitur; tradi solitum apud Iudæos, quoties populo, *Amen*, respondendum esset, signum edere Archisynagogum sudario circumacto: rursumq; duplex esse, *Amen, legitimum* & *illegitimum*. Atq; hoc triplex, *pupillum*, *surreptitium*, *sectile*. quorum *primum* est, cum ea, quibus respondetur, *Amen*, non intellecta sunt. *secundum*, cum antequam finiantur, præpostera festinatione, Amen pronunciatur, & illorum veluti finis surripitur. *tertium*, cum aliud mens agit, vt dissecta ipsa sit, &, media veluti ex parte tantum, quæ dicuntur, admittat.

Est alioquin etiam interdum *Amen* approbationis, vel affirmationis formula, quæ ab Aquila πεπιστωμένως *fideliter* vertitur, aut ἀληθινὸν, *verum*, aut *vere*, vt ait in Isaiæ 65. D. Hieronymus, & epist. ad Sophronium, quæ incipit, *Scio*, & ad Marcellam, epistola *Nuper*.

ALTERVM, ex iis octo, quæ ante Iudith mortem, proposita sunt, est spoliorum collectio, quæ toto mense facta dicitur. partim quidem, quia hostium opulentissima castra erant, pluriumque vrbium & prouinciarum opibus onustissima: partim, quia varias per partes & longè, insecuti sunt Israëlitæ illos fugientes, Damascum vsque, vt antea dictum est. Dum igitur Assyriorum strages editur, eorum spolia vnum in locum, vt diuidantur, ex iisque optima quæque ipsi Iudith dentur, coaceruantur, mensis labitur. Multæ & insignes partim antea, partim postea victoriæ fuerunt, sed earum ferè præda, non dierum quibus collecta est; numero, sed precio ipso, rerumque captarum numero indicatur. vt hic suprà ver. 8. & 1. Paral. 5. ver. 21. & lib. 2. cap. 14. v. 14. 15. & apud Herodotum lib. 6. Plinium lib. 33. cap. 3. Diodorum lib. 13. & 17. Iosephum lib. 17. cap. 13. Liuium decad. 3. lib. 2. & 3. Guilielmum Tyrium lib. 6. de bello sacro, cap. 22. In illa tamen contra Saracenos, celeberrima victoria, quam anno Domini 1212. in Hispania Christiani obtinuerunt, tanta telorum hastarumq; multitudo extitit, vt lignis toto biduo, ad coquendos cibos, aliis nullis opus fuerit, vti refert lib. 11. cap. 24. Mariana. Mira verò, apud Ezechielem cap. 39. vers. 9. & 10. victoriæ contra Magog descriptio; *Egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, & succendent, & comburent arma, clypeum, & hastas, arcum & sagittas, & baculos, manus & contos, & succendent ea igni septem annis. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus, quoniam arma succendent igne.* Licet enim ista, cum D. Hieronymo, de vincendis ab Ecclesia Catholica hæreticis, exponantur, quàm præclara tamen victoriæ hypotyposis!

TERTIVM, præmia ipsi Iudith dantur, omnia quæ Holophernis fuerant, v. 14. & enumerantur in Latino, *quoad materiam*, omnia scilicet aurea, argentea, & *quoad formam*, vestes, gemmæ, supellex vniuersa. in qua Græcè *tabernaculum*, & *strata* etiam ponuntur, & cap. 16. ver. 23. nominatim recensetur memorabile illud *conopeum*, quod cap. 13. ver. 10. sustulerat. Gracchi caput afferenti dedit Opimius Consul auri tantum, quantum capitis illius pondus erat. & quo grauius id esset, extraxit Septimuleius percussor cerebrum, eiusque in locum plumbum suffudit, vti narrant Plutarchus, Appianus, Valerius, D. Augustinus lib. 3. Ciuit. 24. Munificentior in Holophernis caput afferentem Iuditham, populus. quia & ipsa multo præmiis omnibus dignior. & ea, quam pepererat, multo erat salus illustrior. Refert Strabo lib. 15. fuisse apud Indos moris, vt quæ mulier ebrium Regem interficere potuisset, præmij hoc haberet, vt successori nuberet. Quid ergo Iudith, quæ hostem, & hostem adeo truculentum ebrium iugulauit? Græcè subditur, *imposuisse ipsam omnia in mulam suam, iunxisse currus suos, coaceruasse in iis omnia.* Sæpè verò in scripturis inuenies iumentorum singularem numerum pro plurali poni, vt hic per *mulam*, mulæ significentur. nisi fortè intelligamus mulam, qua veheretur, ipsi fuisse, & acceptorum donorum ei partem imposuisse: cætera omnia curribus mandasse, vti videtur coaceruatio illa importare.

QVARTVM ex iis quæ octo proposita; & in hoc capite vltimum, est gaudium ingens omniũ, qui aliis etiam ex locis confluxerunt, Israëlitarum vers. 15. & *mulierum*, & *virginum*, & *iuuenum in organis, & citharis.* Græcè vberius omnia, sic. *Et concurrit omnis fœmina Israëlis, vt ipsam videret, & benedixerunt ipsam.* modo scilicet simili, quò suprà, benedixerunt eam presbyteri. *& fecerunt ipsi Iudithæ*, seu, *in eius honorem, chorum ex seipsis. & ipsa suis in manibus thyrsos sumpsit, deditq; mulieribus, quæ secum erant. & coronarunt se oleaginis coronis tam ipsa, quam cum ipsa illæ. Ipse ante populum vniuersum prægrediebatur, in chorea fæminas omnes ducens, & sequebatur omnis vir Israëlis, armatus, cum coronis, & hymnus in ore ipsorum.* Intelligendum verò est, post collecta, diuisáque spolia, Ioachimo Pontifici, omnibusque visum esse, tanta pro victoria, singulares DEO optimo maximo gratias publicè agendas, idque in sacratissimo Israëlis loco, in templo scilicet Hierosolymitano, in vrbe metropoli. prout cap. 16. vers. 22. exprimitur. Itineri ergo sese læti omnes dederunt, eo apparatu, & modo, quem è textu Græco iam audiuimus. Vbi præclarum exemplum vides, gratulationum, quæ à nobis interdum ad DEI gloriam, & beneficiorum eius memoriam, suscipiuntur, aut peregrinationum, aut processionum, cum aliqua etiam vestium, florum, musicorum, palmarum, cereorum & armorum pompa. Debent enim Creatoris laudi creaturæ omnes, quoquo modo fieri potest, seruire. *Thyrsorum* verò mentio est lib. 2. Esdiæ 8. vers. 14. lib. 2. Machab. 10. Et eos Gentilitas ipsius Bacchi honori consecrarat, vt ostendit in Periegesi Dionysius, & ecloga quinta Virgilius:

Instituit Daphnis thyrsos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Vulgari prouerbio tritum; *Thyrsigeri multi: Bacchi pauci.* Sed in DEI honorem rectè ista conuersa sunt omnia. *Lex*, inquit Iosephus, lib. 13. cap. 21. *apud Iudæos est, quemlibet, in Scenopegia, thyrsos ex palmis, & citriis habere.* De *oleaginis* verò *coronis* multa Petrus Faber lib. 2. Agonist. cap. 22.

CAPVT

CAPVT XVI. ET VLTIMVM.

1 TVNC cantauit canticum hoc Domino Iudith, dicens:
2 Incipite Domino in tympanis, cantate Domino in cymbalis, modulamini illi psalmum nouũ, exaltate & inuocate nomen eius.
3 Dominus conterens bella, Dominus nomen est illi.
4 Qui posuit castra sua in medio populi sui, vt eriperet nos de manu omnium inimicorum nostrorum.
5 Venit Assur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis suæ: cuius multitudo obturauit torrentes, & equi eorum cooperuerunt valles.
6 Dixit se incensurum fines meos, & iuuenes meos occisurum gladio, & infantes meos dare in prædam, & virgines in captiuitatem.
7 Dominus autem omnipotens nocuit eum, & tradidit eum in manus fœminæ, & confodit eum.
8 Non enim cecidit potens eorũ à iuuenibus, nec filij Titan percusserunt eum, nec excelsi Gigantes opposuerunt se illi sed Iudith filia Merari in specie faciei suæ dissoluit eum.
9 Exuit enim se vestimento viduitatis, & induit se vestimento lætitiæ in exultatione filiorum Israël.
10 Vnxit faciem suam vnguento, & colligauit cincinnos suos mitra, accepit stolam nouam ad decipiendum illum.
11 Sandalia eius rapuerunt oculos eius, pulchritudo eius captiuam fecit animam eius, amputauit pugione ceruicem eius.
12 Horruerunt Persæ constantiam eius, & Medi audaciam eius.
13 Tunc vlulauerunt castra Assyriorum, quãdo apparuerunt humiles mei, arescentes in siti.
14 Filij puellarum compunxerunt eos, & sicut pueros fugientes occiderunt eos: perierũt in prælio à facie Domini Dei mei.
15 Hymnum cantemus Domino, hymnum nouum cantemus Deo nostro.
16 Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua, & quem superare nemo potest.
17 Tibi seruiat omnis creatura tua: quia dixisti, & facta sunt: misisti Spiritum tuum, Gen. 1.
& creata sunt, & non est qui resistat voci Ps. 32. 9.
tuæ.
18 Montes à fundamentis mouebuntur cum aquis: petræ, sicut cera liquescent ante faciem tuam.
19 Qui autem timent te, magni erunt apud te per omnia.
20 Væ genti insurgenti super genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die iudicij visitabit illos.
21 Dabit enim ignem, & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsq; in sempiternum.
22 Et factum est post hæc, omnis populus post victoriam venit in Ierusalem adorare Dominum. & mox vt purificati sunt, obtulerunt omnes holocausta, & vota, & repromißiones suas.
23 Porrò Iudith vniuersa vasa bellica Holophernis, quæ dedit illi populus, & conopæũ, quod ipsa sustulerat de cubili ipsius, obtulit in anathema obliuionis.
24 Erat autem populus iucundus secundum faciem sanctorum, & per tres menses gaudium huius victoriæ celebratum est cum Iudith.
25 Post dies autem illos, vnusquisq; rediit in domum suam, & Iudith magna facta est in Bethulia, & præclarior erat vniuersæ terræ Israël.
26 Erat enim virtuti castitas adiuncta, ita vt non cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo defunctus est Manasses vir eius.
27 Erat autem diebus festis procedens cum magna gloria.
28 Mansit autem in domo viri sui annos centum quinque, & dimisit abram suam liberam, & defuncta est ac sepulta cum viro suo in Bethulia.
29 Luxitq; illam omnis populus diebus septem.
30 In omni autem spatio vitæ eius non fuit qui perturbaret Israël, & post mortem eius annis multis.
31 Dies autem victoriæ huius festiuitatis, ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur à Iudæis ex illo tempore vsque in præsentem diem.

COMMENTARIVS.

QVÆ ante Iudith mortem acciderunt, ex *octo* propositis, iam redduntur residua quatuor: tùm quæ post eiusdem mortem contigerunt, attexuntur.

Ex illis igitur *octo*, quintum est, quid in itinere vel processione ista egerit cap 16. vers. 1. *Tunc cantauit canticum Domino Iudith.* In Græco, sub superioris capitis finem, plenius ostenditur, quomodo certis ipsa verbis canendis, præiuerit, præeuntem subsecuti sint omnes. *Et incepit Iudith exomologesin hanc*, id est, *confeßionem, & laudationem diuinam in toto Israël: & succinebat vniuersus populus eandem laudatio-*

laudationem. In ea laudatione, siue, Cantico, est *proœmium* ad DEI laudes, gratesque iucundè inuitans, & exsuscitans, ver. 2. *tum* sequitur diuinæ maiestatis *deprædicatio triplex*.

Prima generalis vers. 3. & 4. *tripliciter*. Nam primò vocatur *conterens bella*. *deinde*, ipsius potestas ab ipso eius nomine demonstratur, vt cap. 9. quæst. 2. *Dominus enim nomen est illi*. *Postremò*. eiusdem suum in populum benignitas, commendatur, quòd sua idcirco castra in populi sui medio collocarit, vt eos ex hostium omnium manibus eriperet. *Castra* verò DEI sunt, vel tabernaculum, seu templũ, vel sanctorum Angelorum cohortes. Cum enim obuios Angelos habuisset Iacob Genes. 32. *Castra*, inquit, DEI *sunt hæc*. & Psal. 33. *Immittet Angelus Domini in circuitum timentium eũ: & eripiet eos*. seu, vt in Græco, & Hebraico, *Castra in circuitu* DEVM *timentium metatur Angelus*, vt militari eos acie cinctos vndique & munitos defendat, ac tueatur. Ecce quis nostri temporis bellorum tempestates dissipare, quis aduersus tot Ecclesiæ Catholicæ hostes cœlestium nos legionum præsidio sepire ac protegere possit? S. Ephrem tom. 2. sermone de secundo aduentu prophetam citat dicentẽ: *Dominus Sabaoth egredietur ad conterendum bella*. At quis, qui hæc dicit, propheta? Similia quidem in Dauide sunt, psal. 45. ver. 10. Oseæ 2. v. 18. & alibi. Nusquam tamen, in nostro textu, tam clare quam hoc loco, & suprà c. 14. v. 5. Ideoque qui sanctum istum Ephrem Notis suis illustrauit, ad marginem, hunc è quo illa citarentur; locum notauit. Sed planè factum & hic est, quod, in simili, monebam Tobiæ cap. 3. ver. 2. Licet sententiæ in scripturis istis eædem sint, verba tamen, quę sanctus ille Pater profert, non hinc, sed ex Isaia sumpta sunt. Cum enim dixisset; *Interroga magnum prophetam Isaiam*, & vnam è cap. 40. sententiam protulisset, subiungit. *Et iterum; Dominus Sabaoth egredietur ad conterendum bella*. cumque ab hoc propheta esset ad alium progressurus, disertè idipsum monuit dicens: *Aliusq; Propheta ait*, Quomodo ergo, si è Iudith verba illa petiisset, aut *iterum* dixisset, aut non *alium* librum indicasset? Sunt verò illa ex Isaiæ cap. 42. ver. 13. Nam vbi textus noster Latinus habet; *Dominus sicut fortis egredietur*, in 70. legitur, κύριος ὁ θεὸς δυνάμεων ἐξελεύσεται καὶ συντρίψει πόλεμον. Quod apud D. Hieronymum ibidem vertitur; *Dominus* DEVS *virtutem egredietur & conteret bellum*. tantùm in S. Ephrem retinetur visitatum illud Hebraicũ *Sabaoth* quod *virtutes* siue *exercitus* significat, licet in Hebræo textu, eo quidem apud Isaiam loco, nõ sit. Sed hunc ipsum Iudith locum clarè spectat D. Hieronymus in Michææ cap. 2. cum de contumacibus Israëlitis ait; *Recedente pace ex auxilio* DEI, *quia restiterunt Domino, de quo dicitur; Dominus conterens bella, Dominus nomen ei; aduersariis suis resistere non potuerunt, sed in omni certamine victi sunt: nec fuit. qui contereret aduersum eos bella nascentia, iuxta vtramque personam hostium: vel hominum, qui eos duxêre captiuos, vel aduersariarum fortitudinum, quæ animas eorum quotidie iugulabant blasphemando*. Cæterum in Græco sic laudatio ista legitur. DEVS *conterens bella. Dominus, quia castra ipsius in medio populi, eripuit me ex manu persequentium me*.

Altera deprædicatio specialis est, eaque è *duplici* diuinorum factorum genere petita. *Vnum* est, hæc ipsa tam admirabilis victoria. cuius magnitudo, & admirabilitas perspicitur *primò* quidem ex hostium peditum, equitum immensa multitudine vers. 5. eorundemque immani crudelitate, & minis sanè quam horrificis, vers. 6. *Deinde* verò, ex *instrumento*, & *modo*, quo tam innumerabiles, tam barbaras, & formidadiles copias deleuit, penitusque obtriuit diuina potestas, v. 7. *Instrumentum* est, non copiæ copiis oppositæ, non iuuenum robur, & impetus, non vasti quipiam Titanes, excelsiq; gigantes vlli; sed fœmina. & fœmina vnica, filia Merari, v. 8. Hinc in sacrosancta fidei propagatione DEI potentiam celebrat S. Paulus 1. Corinth. 1. ver. 26. *Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi, elegit* DEVS, *vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit* DEVS, *vt confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit* DEVS, *& ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret: vt non glorietur omnis caro in conspectu eius*. *Modus* verò planè inauditus eodem versu 8. & sequentibus 9. 10 11. 12. 13. 14. Sed in istis obseruandum, *primò*. *Assur* ver. 5. dici Assyriorum exercitum, qui ab Aquilone, & montibus, qui multi & magni iis in partibus sunt; aduenerat. Hæc in scripturis descriptio non rara, vt Isaiæ 14. Ierem. 1. Ezech. 38. vbi D. Hieronymus, Aquilonem hæreseos veluti sedem esse ait, è qua, contra Catholicam Ecclesiam, equitum, bellorumq; procellæ horribiles, quemadmodum nostro isto sæculo experimur. *Secundo*, *Dominus nocuit eum*, v. 7. id est, deleuit, in nihilum redegit, Cum Græcè sit ἠθέτησε Retinuit verò interpres, vti sæpè solet; antiquam phrasin. Nam actu 5. Milite Plautus; *Iura*, inquit, *te non nociturum esse hominem nunc de hac re neminem*. & paulò post; *Iuro per Dianem, & Martem, me nociturum neminem*. *Tertiò*, illud quod in correctis tamen Bibliis est, *& confodit eum*; à Græco abest. *Quartò*, *filij Titanum*, ver. 8. sunt Titanes, vt filij hominum, homines. Ob veteres illos vastissimæ molis homines, de quibus Genes. 6. dixi; Titanum, & gigantum nomenclatio ad robustissimos quosque significandum etiam hodie vulgata. Distinguit inter illos, in Æneidos 6. Seruius, quòd *Titanes* ij sint, quos contra superos Deos terra primò effudit: *gigantes*, quos posteriùs. Sed, fabula omissa, iidem sunt, nisi quod, exaggerationis causâ; hic Titanum iis nomen tribuatur, qui ante diluuium fuerunt, commune gigantum vocabulum aliis, qui deinceps, aut contra. *Ibi*, ait Baruch cap. 3. ver. 16. *fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt, statura magna, scientes bellum*. Videatur Deuter. 2. Iob 16. & 26. Psal 18. & 32. Sapien. 14. Isaiæ 14. & eo loco D. Hieronymus, Procopius, & Theodoretus 2. Reg. c. 6. Iam *quintò*, illud *imposuerunt se illi*: vers. 8. rectè in correctis Bibliis corrigitur, *opposuerunt se illi*: Nam Græcus

ait;

αἰτίᾳ πτώσεως αὐτῷ. *Sextò*, duo enumerat Iudith, quæ Holophernem maximè ceperunt, & ſubegerunt; faciei videlicet ſpecies, verſ. 8. totiuſque corporis pulchritudo, verſ. 11. tùm cultus ipſe, & ornatus, quem à vertice ad calcem perſtringit, v. 9. & ſequent. Incultæ *viduarum veſtes* exuuntur: *ſplendidum*, quo lætitia, dum exultant Iſraelitæ, ſignificari ſolet; veſtimentum induitur: nobili facies, alioqui iam ſpecioſiſſima, *vnguento* venuſtatur, & picturatur: *ſtola*, quæ & materiâ & artificio, & ipſa etiam nouitate, gratię plurimum afferat; ſuſcipitur; neq; ſua etiam pedibus compta, & admodum habilia deſunt *ſandalia*. Quæ flagitij aliis, ea ſanctiſſimæ huic fœminæ, virtutis inſtrumenta fuerunt. quemadmodum à bonis fieri debet in litteratura ſæculari, eloquentia, philoſophia. Litteris vel Græcis, vel Hebræis, ad Catholicam fidem oppugnandã, abutuntur hæretici? Iiſdem ad eandam explicandam & propugnandam vtatur Catholicus. Vncta illi, fucata & calamiſtrata oratione, ad errorem, vitiorumq; laſciuiam, incautos prolectant? Ad fidei veritatem, morumque ſanctitatem perſuadendam, omnem orationis grauitatem, & ſplendorem conferat Catholicus. Sophiſmatibus illi, & contortis quibuſdam concluſiunculis, vt ſacroſancta religionis myſteria, minimè credibilia videãtur, ſatagunt? Eadem vt ab omnibus credantur, magnaque veneratione colantur, vera, ſolidaque ratiocinationum ſubtilitate perficiat Catholicus. prout egregie admonent S. Hieronymus, epiſtola ad magnum Oratorem, D. Auguſtinus toto pænè lib. 2. de doctrina Chriſtiana, ſed maximè cap. 40. vbi vt à Gentilibus doctoribus prophanæ ipſorum diſciplinæ Iſraëlitarum exemplo, auferantur, incitat. Nam inter alia, *Quo*, ait, *peruerſè atq; iniurioſè ad obſequia dæmonum abutuntur illi, cùm ab eorum ſocietate ſeſe animo ſeparat, debet ab iis auferre Chriſtianus ad vſum iuſtum prædicandi euangelij*. Cæterum v. 9. non habet Gręcus; *& induit ſe veſtimento lætitiæ*; ſed tantùm, *exuit ſtolam viduitatis ſuæ*. verum ſatis conſtat in ſententia nihil mutari. Neq; enim quæ ſe exuerat, nuda manſit, ſed veſtes, de quibus ſuprà; ſumpſit. Iam *ſeptimò*, pro illo in exultatione filiorum Iſraël legitur Græcè, *εἰς ὕψος τῶν πονούντων ἐν Ἰσραήλ*, id eſt, *in altitudinem laborantium*, ſeu *afflictorum in Iſrael*. vt videatur noſtro in textu fuiſſe non *exultatio*. ſed *exaltatio*. cuiuſmodi mendum in Pſal. 149. hęſerat, *Exultationes* DEI *in faucibus eorũ*, cum Græcus aiat, *αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν λάρυγγι αὐτῶν*: ideoq; in Romanis Bibliis correctum; *Exultationes* DEI *in faucibus eorum*. Sententia igitur eſt, veſtimentũ à Iudith acceptum, quo, dum exultantur Iſraëlitę, lætitia indicatur; vel potius veſtimentum lætum, & feſtum, vt laborantes, metu fractos, periculorum magnitudine deiectos, humique penitus iacentes erigeret, exaltaret. Sic enim optimus totius illius mundi muliebris ſcopus, & finis patefiet. *Octauò*, vnguentum quo faciem inunxit, ex iis forte generibus fuit, quæ, de medicamine faciei, Ouidiana neſcio quæ elegia proponit, & ad eum finem, de quo & ſuprà, & iamiam dictum. Alioqui Diuus Hieronymus libello ad Lætam de inſtitutione filiæ; *Caue*, inquit, *ne aures eius perfores: ne ceruſſâ & purpuriſſo, conſecrata* CHRISTO *ora depingas: nec collum auro, & margaritis premas: nec caput gemmis oneres: nec capillum irrufes, & ei aliquid de gehennæ ignibus auſpiceris*. Vide & epiſtolam de ægrotatione Blæſillæ ad Marcellam. *Nonò*, quæ *ſtola noua* eſt verſ. 10. Græcè vocatur *λινῆ*. Et erant quidem in honore ac pretio lineæ id genus apud Iudæos veſtes, vti patet. Exod. 28. Leuit. 6. & 8. Ezech. 9. & 44. ſicuti & apud *linigeros* Ægyptios, de quibus in Iſide Plutarchus; videtur tamen ex *καινῆ* factum *λινῆ*. Cur enim alioqui non, more ſuo, *lineam* vertiſſet interpres? Sunt verò qui putent, *nouum* quandoque dici, quicquid præſtans, & gratum eſt, ob eam quæ nouis in rebus eſſe ſolet; gratiam. quemadmodum cum dicitur; *Cantate Domino canticum, nouum*, &, *Charitatis mandatum nouum*. 1. Ioan. 2. verſ. 8. & Ioan. 13. verſ. 34. cap. 15. verſ. 12. id eſt, excellens quoddam canticum, & mandatum. *Decimò*, inter Græcum, & Latinum diſcrepatiuncula videtur, verſ. 13. Nam Græcè legitur; *Tunc vlulauerunt humiles mei, & exterriti ſunt infirmi mei, & attoniti fuerunt; ſuſtulerunt vocem ſuam, & in ſugam conuerſi ſunt*. Latinæ verò; *Tunc vlulauerunt caſtra Aſſyriorum, quando apparuerunt humiles mei, areſcentes in ſiti*. Conciliatio foret, ſi per *humiles*, & *infirmos* in Græco acciperentur ij, quos ipſa Iudith humiles iam feciſſet, depreſſiſſet, infirmaſſet. Sed quod in Latino additur, *quando apparuerunt humiles mei*, valeret, *qui mecum humiles, & abiecti erant Iſraëlitæ*: eſſetque cauſa & ratio, cur Aſſyrij, qui adeò antea erecti, & ſuperbi erant, ita iam depreſſi, & debilitati eſſent. *Vndecimò, filij puellarum*, verſ. 14. vocantur pueri adhuc teneriores, & impuberes adoleſcentuli. Cum enim eorum matres *κοράσια*, id eſt, *omnino puellæ* vocentur, non poſſent earum tunc filij eſſe, niſi admodum paruuli. Quod adiungitur, *ſicut pueros fugientes occiderunt eos*, poſſet quis ex Græco *ὡς παῖδας αὐτομολούντων* vertere, *tanquam transfugarum filios*. Filij verò transfugarum, ſunt ignaui, timidi, fugaces. Et hi omnes meritò ſubduntur, *impetu prælij Domini* periiſſe.

Tertio DEI deprædicatio verſ. 15. rurſum habet quaſi epanaſtrophum, & generale quoddam encomium. In illo tamen non legunt Græci *Cantemus* ſed *ὑμνήσω τῷ θεῷ μου ὕμνον καινὸν* *Cantabo* DEO *meo canticum nouum*. In Encomio autem ducuntur DEI laudes. *primò* quidem ver. 16. ab eius magnitudine, ſed cum *adonai* ſit quaſi *Domine mi*, geminum eſt in Latino *Domine*, in Græco ſimplex. *Deinde*, à gloria ipſius maxima. Nam præclarus Græcè dicitur, *ἔνδοξος*. & per eius potentiam, atq; fortitudinẽ, hæc eius gloria in Latino explicatur. In Græco tamen eſt veluti diuerſa laudatio, dum interiicitur *θαυμαστὸς*. *Tertio*, ab eius potentiæ præſtantia & immenſitate, cum eum nemo ſuperare poſſit,

quam

quamquam non ad ſolam potentiam, ſed ad omnia, quæ bonum, & excellens quiddam important, referri hoc poteſt. In omni ſiquidem genere, ſemper, DEVS ἀνυπέρϐλητος *inſuperabilis.* *Quarto*, à dominatu immenſo. Ipſe ſiquidem eſt, cui creatura omnis ſeruire tanquam vero, proprioque domino debet. idque verſ. 17. per optantis modum pulchrè ſanctèque proponitur, & confirmatur ex admirabili rerum omnium creatione. Sed pro, *creata ſunt*, in Græco eſt, ᾠκοδόμησε, id eſt ipſemet *ſpiritus*, quem miſit DEVS, *mundum ædificauit*, ſeu *creauit*. Omnino prout Pſal. 103. *Emittes ſpiritum tuum. & creabuntur*, κτισθήσονται. Ideoque hoc, pro Spiritus ſancti diuinitate, teſtimonium, ad ea, quæ doctè R. P. Bellarminus lib. de CHRISTO, cap. 3. claſſe 6. colligit; aggreges licet. *Quintò*, rurſum à potentia. cum vel ſoli eius voci, & verbulo neque homo, neque angelus, neque totus ſimul congregatus mundus poſſit reſiſtere, neque etiam vlla vllius rei, quæ cogitari poſſit; difficultas, idque duabus in rebus, quę fieri non poſſe videantur; planum fit. Quid enim factu difficilius videatur. quam vaſtiſſimos montes, pondere grauiſſimos, in terra penitus infixos, & impactos commoueri? & quidem ex ipſis eorum fundamentis euulſos, & vnâ cum iis, quas continere ſolent; aquis, ita vt harum ne guttula quidem effluat, ſi aliò illi transferantur: vel ſi eodem loco reſideant; hæ, quæ cæcis cauernis abditæ continebantur; forâs erumpant, ſurſumque veluti effluant? Et tamen DEO ita iubente, *montes, à fundamentis mouebuntur cum aquis.* Rurſum verò, quid minus fieri poſſe videatur, quam vt ſaxa, & petræ, quarum ſumma, & prouerbiis celebrata durities colliqueſcant, & concalfactæ ceræ inſtar emolleſcant? Et tamen, ſi minimùm annuat Dominus; *petræ ſicut cera liqueſcent*. Similia ſunt in Pſal 68. 96. 103. Iob. 9. Eccleſ. 16. vt nihil appareat neceſſe, quod Lyranus, & alij quidam faciunt; ad ſolos ante iudicium dies vltimos iſta referre. *Sextò*, ab eximia in bonos beneuolentia, & beneficentia verſu 19. *Qui timent te, magni erunt apud te per omnia.* id eſt, omnibus in rebus, vel per omnia ſæcula. Græcus in ſingulari, ὁ φοϐούμενος τὸν κύριον, μέγας διαπαντὸς, *Qui timet Dominum, magnus* eſt *omnino*, vel, *ſemper*. Sed quia tam in Græco, quam in Latino eſt aduerſatiua particula δὲ *autem*, videtur ſubinnui ſuperiore verſiculo, *per montes, & petras*, ſignificari ſuperbos homines, præfractos, & duros vnâ cum ipſorum aquis, id eſt, cum opibus omnibus, & numeroſiſſimis ſeruitiorum, exercituumque millibus, qui funditus euellentur, delebuntur, tabeſient, & exterminabuntur omnes. Græcè tamen, pluribus, DEI hæc in bonos benignitas exprimitur. Ante ſiquidem eum, quem iam citaui verſiculum, hæc interſeruntur. *Tu verò, qui timent te, tu Te propitium, facilemque præbes. quia omne ſacrificium, quod in odorem ſuauitatis fit; eſt exiguum quid: & omnis adeps, qui in holocautoma tibi offertur; minimum quiddam eſt.* quaſi diceret; Boni tibi homines gratiſſimi ſunt, & acceptiſſimi, adeò vt, præ iis, nihil aut parum admodum tibi placeant ſacrificia, & holocauſta omnia. Eadem extiterit ſententia, ſi vt aptius videtur; vertas, *Omne ſacrificium, paruum quid eſt ad odorem ſuauitatis* (id eſt, vt tibi, quaſi ſuauis quidam odor, gratum, & iucundum ſit) *& omnis adeps minimum quid eſt, vt tibi holocautoma fiat.* Videlicet: *Non boue mactato cœleſtia numina gaudent, Sed quæ præſtanda eſt, & ſine teſte, fide. Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? dicit* apud Iſaiam cap. 1. ver. 11. *Dominus. Lauamini mundi eſtote. quieſcite agere peruerſè, diſcite benefacere*, Sapienter, â Domino, reſpondiſſe iudicatus eſt, Marci 12. qui dixit; *Vt diligatur* DEVS *ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam ſeipſum, maius eſt omnibus holocautomatibus, & ſacrificiis.* Galenus lib. 3. de vſu partium cap. 10. id ait, *verum* DEI *cultum, qui εὐσέϐεια vocatur; eſſe, non ſi taurorum quam plurimas ipſi hecatombas mactemus, & vnguenta innumerabilia, caſiaſq; adoleamus; ſed ſi ipſe quidem primus cognoſcam, deinde verò etiam aliis enunciem, quantus ille ſapientiâ ſit, qualis bonitate* Eodemq; loco, & poſteà libro vlt. c. vltimo huiuſmodi ſermonem vocat *ſacrum, eiuſq;. qui nos architectatus eſt, hymnum & epodon.* cum quo faciunt quæ tradidit canone 29. Epictetus, & lib. 7. de curat. Græc. Theodoretus. *Septimò*, denique ver. 20. ab iuſtitia in improbos, & ſontes, qui contra Iſraëlitarum genus inſurgunt, vti Nabuchodonoſor, Holofernes, Aſſyrij, Medi, & Perſæ, de quibus ver. 12. 13. Ab his *in die iudicij* pœnas repoſcet ſanè quam acerbiſſimas. Additur in Latino, eadem ſemper ſententia manente, *viſitabit illos.* Poteſt verò *iudicij dies* bifariam accipi. Nam *primò* eſt cuiuſcunque vindictæ à DEO inflictę tempus. Omnis enim damnatio, & pœna iudicium quandoq; appellatur, quia iudicij quidam effectus eſt. Oſeæ. 10. *Germinabit, quaſi amaritudo, iudicium ſuper ſulcos agri.* 1. Corinth. 11. *Iudicium ſibi manducat, & bibit. Deinde* eſt tempus, quo vel quemlibet ſingulatim, vel quo ſimul omnes iudicabit DEVS. Vtralibet verò notione iudicij dies accipiatur, inferendi *ſupplicij grauitatem* aperit ſcriptura *tripliciter. primò*, per particulam *væ*, quæ non niſi magnis in malis adhibetur. *ſecundò*, per partitionem verſ. 21. *Dabit enim* DEVS *ignem & vermes in carnes eorum.* vt Eccleſ. 7. *Vindicta carnis impij, ignis, vermis.* Si priore modo iudicium ſumatur, ſignificabuntur metaphoricè *per ignem*, vulnera, & morbi, qui homines veluti adurunt, & inflammant, vt herpes, eryſipelas, phlegmone, pauus, carbunculus, peſtis, febris, quæ etiam ab igni, apud Græcos nomen inuenit πυρετὸς: *Per vermes*, vlcera purulenta, putredines, phtiriaſes, verminationes, adeoque mors ipſa intelligitur, qua fiunt homines cadauera, vermiumque eſca Iob 17. & 21. Eccleſ. 10. *Cum mortuus fuerit homo, hæreditabit ſerpentes, beſtias, & vermes.* Poteſt tamen, per ſynecdochen, hiſce duobus, totum morborum, exitiorumque genus ſignificari. Si poſterior verò iudicij notio teneatur, occurrunt ſubitò quæſtiunculæ, de quibus paulò pòſt. Intelligitur *tertiò* ſupplicij grauitas ab effectis duobus, quæ in Latino ſunt, *vri & ſentire*, vt igni videlicet

delicet vſtio; vermibus ipſa ſenſio reſpondeat. & adiungitur quanto vtraq; tempore duratura ſit: *vſq; in ſempiternum*. In Græco ſunt itidem effecta duo, ſed paulo ſecus. *καὶ κλαύσονται ἐν αἰσθήσει ἕως αἰῶνος, & plorabunt in ſenſu* eorum, ſiue, *dum illa ſentient, in æternum* Sunt enim ambo tam igni, quam vermibus communia, luctus nimirum, ſeu eiulatus, & ſenſus. ſed ex iſto, ille oritur. Senſu percipiet infeliciſſima illa capita ignem, & vermes. & idcirco eiulabunt, & complorabunt. idque *in æternum*. Videtur tamen iſta varietas; ex vnica litera, quam Græci addidere librarij, extitiſſe. His enim eſt *καύσονται ardebunt*, illis *κλαύσονται lugebunt*. prout eodẽ in verbo nõ abſimilis diſcrepantia occurrit, 1. Corinth. 13, *Si tradidero corpus meum, vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt.* Legit D. Hieronymus ſub finem Commentarij ad Galat. 5. *Si tradidero corpus meum, vt glorier.* & ſubdit ipſe cauſam; *Scio*, ait, *in Latinis codicibus in eo teſtimonio, quo ſupra poſuimus*, ARDEAM *haberi, pro*, GLORIER. *ſed ob ſimilitudinem verbi, quia apud Græcos ardeam, & glorier, id eſt, καυθήσομαι, & καυχήσομαι, vna literæ parte diſtinguitur, apud noſtros error inoleuit.* Mirarer hanc à Luca Brugenſi, ſuis in notationibus, tam illuſtrem variationem omiſſam, niſi alias complures, adeoque libros integros, in quibus & iſte, ab eo prætermiſſos viderem.

QVÆSTIVNCVLA I.

Verúſne ſit ignis, qui, altero in ſæculo, impiorum carnes depopuletur?

QVIA huic quæſtioni alius, multo magis proprius locus, breuiter dico, verum, minimeque imaginarium, aut metaphoricum illum futurum, quemadmodum docent Theologi 4. Sent. diſtinctione 50. nominatim vero Sotus quæſtione vnica articulo primo.

QVÆSTIVNCVLA II.

Verine vermes eorundem impiorum carnes depaſturi?

NEGANT plerique, & tam hic, quam Marci 9. Iſaiæ 66. Eccleſiaſtici 7. verſ. 19. tralatè vermium nomine ipſos conſciẽtiæ angores & cruciatus, quibus dies noctéſque aſſiduò infelices excruciantur, & excarnificantur. intelligũt. vel certe, vt in Marci 9. Maldonatus, eandem ipſam pœnam; quam infert ignis. *Non video* tamẽ, *verborum proprietas retineri cur nequeat.* Ab ea enim nos quid abſtrahat? Num quia *mixta*, poſt iudicium, corpora nulla erunt? At hoc incertiſſimum. & contrarium fortè probabilius. An quia vermes iſtos *immortales* confiteri oportet? *Primo* quidem non eſt abſurdum, cum immortalia eſſe ſupplicia oporteat, immortalia quoque eorum inſtrumẽta eſſe. Omnino quemadmodum ignis ille dicitur extingui non poſſe: ſic & vermis non mori, Marci 9. *deinde*. quid ſi fœdiſſimas id genus res fœdiſſimè, apud inferos, interire oririque concedamus? Fierent hæc omnia, diuino nutu, vt hiſce rebus, tanquam inſtrumentis iuſtitiæ ſuæ DEVS vteretur. An deniq; quia fieri non poteſt, vt, in ardentiſſimis illis flammis, *vermes maneant*, neq; conſumantur? Sed qui hoc dicit, meminerit idem de damnatorum ipſorum corporibus dici poſſe. *Si, vt ſcripſerunt, qui naturas animalium curioſius indagarunt*, inquit Auguſtinus lib. 21. Ciuit. 4. *ſalamandra in ignibus viuit: & quidam notiſſimi Siciliæ montes, qui tanta diuturnitate temporis, atq; vetuſtate, vſq; nunc, & deinceps flammis æſtuant, atq; integri perſeuerant: ſatis idonei teſtes ſunt, non omne quod ardet, conſumi poſſe*, cap. 5. *Nõ admittit; inquiunt, vlla ratio, vt caro ardeat, nec abſumatur: doleat, neq; moriatur. Ratiocinatores videlicet magni qui de omnibus rebus, quas eſſe mirabiles conſtat, poſſint reddere rationem.* Et verò cur in eodem verborum nexu ignis *proprie*, vermis non niſi *tropice* ſumatur? Cur ſignificandi modo *disiungãtur*, quæ ſententia ipſa coniungit? Et nonne, vt igni, ſic & vermibus *ſenſilis effectus*, vt ſupra viſum; tribuitur: Iam verò, eius nullũ ſententiæ pœniteat, quæ beatis, non ad neceſſitatem, ſed ad corporum, & ſenſuum honeſtam oblectationem, *pulcherrima* quædam è ſimplicibus *compoſita corpora* ſtatuit; cum magni & ſapientes *in ea* ipſa pridem *ſententia* fuerint, S. Anſelmus in Elucidario, Guilielmus Pariſienſis, & apud eum, doctorum facilè principes. Carthuſiano teſte in 4. ſentẽt. Quod ſi, ad aliquam felicitatis acceſſionem, facit mixtorum quorundam pulchritudo, quidni & æternæ inferorum miſeriæ quidam veluti cumulus, è vermibus, pice, ſulphure, aliiſque id genus turpiſſimis, teterrimiſq; rebus, accedat? Et ne opinionis nouitatẽ ſuſpectam quis habeat, D. Hieronymo in Iob 24 abſurdi nihil videtur, vna cum ignibus, eſſe in inferno niues frigidiſſimas, *eoſq;, qui illic torquentur, nunc quaſi ignem ardentem ſentire, nunc nimium algoris incendium.* Gloſſa in Eccleſiaſt. 7. *Caro iniquorum, quæ per luxuriã, defluit, igne inferni, & vermibus cruciabitur.* Haymo in Iſaiæ verba vltima; *Vermis, ait, & ignis in hoc loco poteſt intelligi conſcientia peccatorum, quæ torquet omnes in ſupplicijs conſtitutos: quare in præſenti ſeculo viuentes caruerint bono, pro quo remunerarentur. Vnde quodam loco dicitur ſic. Tinea comedit veſtimentum, & vermis corrodit lignum, & ignis deuorat ligna: ſic mœror & triſtitia excruciat cor viri. Iſte ignis non extinguetur, & vermis non morietur, quia illi æternaliter in pœnis manebunt, & ſemper propria conſcientia torquebuntur. Poteſt & ita intelligi, vt credatur in inferno ignis eſſe materialis, & vermis ſimiliter, qui comedunt &*

dunt & deuorant illorum corpora: licet quidam falso dixerunt, corpus aereum esse, post generalem resurrectionem, & in tenues auras dissoluendum. Idcirco autem vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur, quia esca illorum erunt omnes reprobi, & ex ipsis reprobis erit materies ignis & vermis, qui tā diu viuunt, quam diu habent materiam, qua pascantur: Ribera in Apocalypsis cap. 19. cum, essetne verum & propriè dictum apud inferos sulphur, disputaret; *Respōdeo, ait, verum sulphur esse apud inferos, idque haud obscurè ex scriptura intelligi. Nam igne & sulphure pluit super Sodomam, & vicinas ciuitates: quam pœnam Iudas Apostolus aeterni ignis pœnam esse scribit: sicut Sodoma & Gomorrha, & finitimæ ciuitates, simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, æterni ignis pœnam sustinentes. Et apertius Apocalyp. 14. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni: Et cap. 20. Et Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, vbi & bestia, & Pseudopropheta cruciabuntur. Et cap. 21. Et pars illorum erit, in stagno ardenti igne, & sulphure. Atque hæc est cōmunis ferè sententia eorum, qui hos omnes Apocalypsis locos interpretantur, & Alphonsi Abulensis Episcopi in Matth. cap. 25 quæst. 560. quam iisdem locis comprobat.* Licet in eo apud Isaiā cap. 30. ver. 33 metaphora sit, quod flatus Domini gehennam succendere dicatur. *Memini*, ait in Marci 9. Maldonatus, *Chrysostomum, & Theophylactum, verum esse in damnatis vermem, qui eorum arrodat corpora alicubi sentire.* Soarezius verò in 3. par. tom. 2. disput. 56. sect. 3. *Multi*, ait, *affirmant futuros in inferno vermes, sulphur, & alia similia corpora mixta ad corpora damnanda cruciandа.* Si multi hoc affirmant, neque hos alij aptè confutant, miretur nemo, si ad scripturæ proprietatem adhærescam libentius. Caluinus quidem lib. 3. instit. cap. 25. §. 12. meram in hisce vermibus metaphoram collocat. Sed sanè meritò, sibique cohærenter, quia non Purgatorij modo, sed & omnem gehennæ ignem verum sustulit. cum iste ignis ei aliud nihil *ibidem* sit, quam D*EI ipsius indignatio.*

QVAESTIVNCVLA III.

An ad præsens, vel futurum sæculum potius, pœnæ hic enumeratæ pertineant?

PERTINERE ad futurum videntur potius. *Primo*, quia cum simpliciter iudicij dies nominatur, neque aliud, quod alium diem suadeat, adiungitur, vtique magnus ille, quo generale iudicium futurum est, dies significatur. *Deinde*, quia perspicuis verbis Græcè, Latinèque asseritur, hasce pœnas esse sempiternas. Licet enim quandoque sempiternum dicatur, quod longiori tempore permanet hoc in mundo, quæ tamen in vnius hominis vita sempiternitas? quid in eo, qui breuissimo viuit tempore, qui fœnum est hodie, & cras in clibanum mittitur; æternum? Multo verò minus iis vermibus, qui cadauerum lanie pascuntur, æternitas, aut vitæ longitudo tribui potest. Sanè, *cum Holofernes, omniaque castra cæsa, & fugata essent, quæ præter istam, alia eos, omnesque impios pœna maneret, explicare voluit:* & à mundi huius suppliciis ad ea, quæ apud inferos sunt, orationem transtulit, quemadmodum & Isaias verbis extremis; *Egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur.* Horum enim verborum quem ipso CHRISTO interprete meliorem velimus? At ille Marci 9. *Bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguetur.* Iterumq;, & tertiò postea ver. 46. & 48. Si libeat, in hac expositione numerare liceat Lyranum, Carthusianum: & glossam interlinearem hic, Abulensem in Matthæi 25. quæst. 553. ad 1.

QVAESTIVNCVLA IV.

Sintne ignes, & vermes isti sola impiorum corpora cruciaturi?

DABIT, ait nostra Iudith, *Dominus ignem, & vermes in carnes eorum.* Solas carnes memorat, non animos. & quomodo rem corporis expertem, corporea natura cruciet? Quæ corporis in spiritum actio physica? Perpulit Physiologia hæc olim nonnullos, vt meras ignium, vermiumque metaphoras comminiscerentur. alij verò ignem soli cruciādo corpori, improprios verò soli animo vermes affingerent. Sed quia disputatio copiosior alterius loci est, videatur loc. cit. art. 2. Sotus D. August. lib. 21. Ciu. cap. 4. & sequētibus, Abulēsis loco citato, Ottho Frisingensis lib. 8. cap. 23. *Carnis* verò nomē etsi non raro pro hominibus ipsis ponitur, vt Psal. 61. *Omnis caro ad te veniet.* Ioelis 3. Actor. 2. *Effundā de spiritu meo super omnem carnem:* quia tamen accuratè dicitur; *in eorū carnes*; propriè has intellige, q̄ post magni Iudicij vltimū diem his etiā tormentis exurēdæ, lacerandæ, diuexandæq; sunt. Qui porro textus de carnibus id affirmat, de animis tacet ille quidē, sed nō inficiatur. Ideoque

& hi

& hi ab illis carnificinam quandam veram, & propriam perpensuri sunt: non quasi naturæ vi ve[illegible] possint animis dolorem extrinsecus inurere corporeæ vllæ res, sed ipsius DEI potestate, cum iustitiæ illic diuinæ instrumenta tantum sint.

SEXTVM eorũ, quæ ante Iudith mortem post victoriam facta sunt; est, quidquid vbi Hierosolymam attigissent; cõfestim egerunt & populus, & Iudith, v. 22. 23. De populo tria recensentur. *Primum*, in gratiarum actionem, DEVM adorarunt. Nam quod Latinus ait venisse populum *adorare Dominum*, paulò clariùs in Græco est; *vt Hierosolymam venerunt*, DEVM *adorarunt. Alterum. Purificatus est populus* ob cædes, videlicet bello, licet iusto illatas, cadauerumque ipsorum strages. & contactus. Ita enim præceperat Dominus Numerorum 31. vers. 24. *Lauabitis vestimenta vestra die septimo, & purificati postea castra intrabitis.* hæcque consuetudo seruabatur, vt ait secundus Machabæorum cap. 12. ver. 30. *Tertium. Obtulerunt omnes holocausta. & vota. & repromissiones suas. Vota* Grecè vocantur τὰ ἑκούσια, id est, *spontanea*, quæ sua scilicet sponte, non vllo legis præcepto quispiam offert, vt in votis fit, quæ non iubentur, sed in cuiusque arbitrio sunt. *Repromissiones* verò τὰ δόματα, id est, *dona*, quæ spontaneis vel per exegesin adiunguntur, vel à spontaneis ita distinguuntur, vt *spontaneorum nomine* sacrificia σωτήρια, & εὐχαριστικὰ contineantur; *dona* verò, quæ simplici oblationum nomine importantur, & DEO consecrantur, vti spoliorum primitiæ, aurum, argentum, vestes, & similia, cuiusmodi paulò post in Iudith enumerantur, & legimus Num. 31. Chiliarcharum, & Centurionum, ob admirabilem exercitus incolumitatem, donaria ver. 50. 52. De Iudith ergo subiungitur ver. 23. DEO *vniuersa*, quæ populus ipsi dederat, nominatim verò illud etiam conopeum, quod ex Holophernis cubiculo attulerat; *in anathema obtulisse.* Istud *anathema*, non est detestatio, vel detestationis signum: sed illustre donum, quod DEO dicabatur, & in templo reponebatur. & ipsa etiam scriptione ab illo differt. Illud enim est ἀνάθεμα: hoc ἀνάθημα. ideoque ex Græco constare videtur, nostro in Latino redundare; *obliuionis* Nam ad memoriam istud potius valebat, non ad execrationem, & nominis obliuionem, vt vel ex Numerorum citato capite ver. [illegible]4. perspicuum. Nam quod Victores illi grati obtulerunt, *susceperunt Moyses, & Eleazarus Pontifex susceptumque intulerũt in tabernaculum testimonij*, μνημόσυνον τῶν υἱῶν Ισραὴλ ἔναντι κυρίου. *in monimentum filiorum Israel coram Domino.* Quia tamen in correctis Biblijs *obliuio* ista retinetur, explicandum erit *anathema obliuionis*, id quod contra obliuionem faciat, ab eaque ipsam Iudith vindicet. Dicebat Lollio suo Lyricus: -- -

Non ego te meis Chartis inornatum sileri. Totue tuos patiar labores impune Lolli carpere liuidas Obliuiones. Multo verò minus [illegible] obliuionibus, Te, ò sanctissima vidua; obnoxiam, vllo quantumuis longissimo spacio, esse patietur ista tua tanta in DEI domum munificentia. Verè, quod ille addit: -- --

est animus tibi Rerumque prudens & secundis Temporibus dubijsque rectus: Vindex auaræ fraudis & abstinens Ducentis ad se cuncta pecuniæ. Si enim pecuniam amares, si quæ ad se cuncta ducit, te duceret, si domum tuam, præ DEI templo, ditatam, ornatamque malles, non argentum, aurum, vestem, gẽmas, & alia, quæ tantis è manubus ad te meritissimò venerant; ilicò consecrares, & quidem *vniuersa* nullam vt partem vel minimam retineres. Hoc exemplum imitatione dignissimum censuerunt nostri Constantini, Theodosij, Iustiniani, Henrici, & Caroli, qui tanta munificentia tot sacras ædes excitarunt, locupletarunt. Nos verò, quibus res angusta, imo & nulla domi; ad Ecclesiæ dignitaté, laborem, & ingenia conferamus. Discipulo cuidam suo ingeniosissimo, & politioribus reconditionibusque literis excultissimo (Licentius vocabatur) scribebat S. Augustinus epistola 39. *Si calicem aureum inuenisses in terra, donares illum Ecclesiæ DEI. Accepisti à DEO ingenium spiritualiter aureum, & ministras inde libidinibus, & in illo Satanam propinas teipsum?*

SEPTIMVM, ex iisdem octo propositis, quid deinceps Hierosolymis populus, & Iudith fecerint, ver. 24. 25. *Erat populus iucundus secundum faciem sanctorum*, id est, *lætabatur*, inquit Carthusianus, *spirituali lætitia, secundum apparatum hominum virtuosorum, & sicut in faciebus sanctorum virorum, solet ex interiori synceritate, & iucunditate interna iucunditas, quædam forinsecus, & claritas relucere. Hoc est gaudium quod in Domino vocat S. Paulus Philipp 3. Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete.* Atq; hoc magnum quidem est, sed nunquàm inane, immoderatum, profusum, cui adsint commessationes, ebrietates, libidines. Post deuictum Oxientem describit extremo lib. 9. Curtius ingentem Alexandri, Macedonumque Letitiam. *Ille vicos per quos iret* historici verbis loquar *floribus coronisq; sterni iubet. Liminibus ædium crateras vino repletos, & alia eximiæ magnitudinis vasa disponi. Vehicula deinde constrata, vt plures capere milites possent, in tabernaculorum modum, ornari, alia candidis velis, alia veste pretiosa. Primi ibant amici, & cohors regia, varijs redimita floribus coronisque. Alibi tibicinum cantus, alibi lyræ sonitus audiebatur. Item in vehiculis, pro copia cuiusque, adornatum adornatis commessabundus exercitus armis, quæ maxime decora erant, circumpendentibus, ipsum, conuiuasque currus vehebat, crateris aureis, eiusdemque materiæ ingentibus poculis prægrauis. Hoc modo, per dies septem bacchabundum agmen incessit.* Non est hoc gaudium *in Domino*, non iucunditas, & *lætitia secundum faciem sanctorum* quin & historico ipsi ea ipsa, *militiæ probrum* appellatur, additque; *Si quid victis saltem aduersus comessantes animi fuisset. mille Hercule viri, modo & sobrij, septem dierum crapula graues in suo triumpho capere potuerant.* Est vero & expositio altera, vt *secundum faciem sanctorum esse iucundum*, sit in tẽpli conspectu, ante adyta & sancta ipsa, sacrificia DEO varia, holocausta, & pacifica in gratiarum actionem, offerre, simulque lætari, & epulari. Nam sacræ, post victimas, hostiasque immolatas, epulæ iam notæ satis. *In conspectu*

ὑποστρέψασα, ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς ἀρετὴν καὶ ἄσκησιν ἔχουσα ἐπλεύτησε ρν' ἔτη βιώσασα. *Reuersa habens in domo sua virtutem & exercitationem, mortua est, cum vixisset annos 150.* Sed, *quæ ordine mihi prima fuit, eadē & veritate primas tenet.* Nam Latinus textus, etsi paulò est obscurior, è Græco tamen ei luminis aliquid affundi potest. Sic enim ille versu 28. *Mansit in domo viri sui annos centum quinq;* Videtur tempus describi vel à viri eius morte, vel etiam à nuptiis cum eo initis, quādo in viri domum ducta est. Græcus tamen ab ipsius Iudith natiuitate tempus hoc ordiendum ostendit. ἐγήρασεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἔτη ἑκατὸν πέντε. *Consenuit, in domo viri sui, annos centum quinque,* id est, consenuit vsque ad annum ætatis quintum & centesimum. non, viro suo mortuo, eius relinquens domum, sed in ea deinceps permanens. Sicque ipsius vitæ tempus definierunt Sulpitius in historia, D. Athanasius in synopsi; *Mortua est,* inquit, *postquam in viduitate honestè vixisset, ætatis anno centesimo quinto.* Rabanus in hunc locum, Zonaras Annaliū Tomo 1. ὑποστρέψασα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, καὶ κατεγήρασεν ἐν σωφροσύνῃ, καὶ τέθνηκε ζήσασα ἔτη πέντε καὶ ἑκατόν. *Domum reuertit, & consenuit in castitate, & mortua est, posteaquam vixisset annos quinque & centum.* Quomodo igitur scribere audet loco citato Wittakerus; *In capite vltimo legimus Iuditham vixisse supra annos 105?* Nam illud *supra,* ipse textui adiicit. Mansit verò post viri obitum, & præclarum suum hoc factum quoad vitæ suæ partem residuam, in viri domo, cum vixisset annos centum quinque. In Suida verò fortè pro ρν, legendum ρε.

QVÆSTIVNCVLA II.

Qua ætate ad Holophernem ierit?

QVANDO, ait loco citato Wittakerus, *Holophernes in Iudæa fuit, Iudith non excesserat florem ætatis. Nam & pulchra admodum fuit, & Holopherni placuit, & puella vocatur, cap. 12.* Si florem ætatis certo annorum numero definisset, commodiùs ei responderi posset. Nam in iis quibus vita breuior, est & ætatis flos breuior. Quæ diuturna sunt, eadem etiam corporis viribus & forma vigere diutius & florere assolent. *Suæ* igitur *ætatis anno minimum quadragesimo videtur ad Holophernem iisse Iudith.* Tùm enim videri adhuc potuit pulcherrima, partim ea, quę ipsi diuinitus indita est cap. 10. ver. 4. pulchritudine, partim ea, quæ ipsi naturalis fuit. Non enim olim tantum, cum ferè esset hominū vita productior, fœminarum nonnulla suam adhuc venustatem retinebant anno ætatis quadragesimo & quinquagesimo, sed etiamnum hodie. vti, si quidē minus videretur credibile, viuis adhuc & spirantibus exemplis comprobari posset. Atque idcirco illa ipsi tantoperè placuit Holopherni. *Puellam* vocat cap. 12. Bagoas Eunuchus *primò,* quia ob eximiam pulchritudinis venustatem, tenella etiamnum puella videbatur. *Deinde* solent libenter, qui fœminis blandiri, easque ad facinus illicere procarique volunt, *puellarum* iis nomen dare. Sciebat marito adiugatam Helenam Pitys ille adulter, eam tamen affabatur.

> *Da mihi te facilem, nec dedignare maritum*
> *Rure Therapnæo nata* PVELLA *Phrygem.*

Tertio ipsamet Iudith cap. 11. ver. 4. sese, per demissionem, vocarat Holophernis παιδίσκην, & sępius eodem capite & 12. δούλην, id est, *ancillam.* Alludit ergo ad ipsius Iudith verba Eunuchus, & mollius illud proponit, & quidem nouo cum blandientis lenocinio παιδίσκη ἡ καλή, *pulchra puella.* Hanc enim ex earum numero putabat, de quibus ille:

> *Delectant etiam castas præconia formæ.*
> *Virginibus curæ est, grataque forma sua.*
> *Blanditias molles, auresque iuuantia verba*
> *Adfer, vt aduentu læta sit ipsa tuo.*

Iuuenem verò eam, loco infra citando, vocauit S. Fulgentius, *partim* ob egregiam formæ speciem, *partim* ob ipsam etiā ætatem. Nam libro de die Natali cap. 14. ait Censorinus, *à iuuando* Rempublicam dici *iuuenes,* horumque annos porrigi ad annum 45. Iudith verò etiam infra quadragesimum quintum fuisse dici potest, & non maximopere Rempublicam tùm iuuit?

QVAESTIVNCVLA III.

Quot annos vidua Iudith fuerit? & num ei hæc laudi viduitas?

SI suæ, vti dictum est, ætatis anno quadragesimo, vel præter propter, se ad Holophernem Iudith contulit, & ante annos tres & menses sex, eius vir in viuis esse desierat, cap. 8. vers. 4. colligitur, cum vidua esse inciperet, annorum fuisse 36. aut circiter. quibus si annos, qui ad torū eius vitæ spacium quod centum & quinque annis circumscripsit quæstiuncula prima, explendum residui sunt, adiicias, in viduitate permanserit annos 69. & quod excurrit.

An verò in viduitate istiusmodi permanere laudi dandum sit, respondendum aliter, si Iouinianum hæreticum, aduersus quem totis duobus libris pugnauit Diuus Hieronymus, & si nostri tem-

poris Nouatores consulamus; aliter si Euangelistas, Apostolos, & sanctos Patres. Viduitatis illi statum vituperant, coniugio, & secundo & tertio, & si velis, quarto, quinto & quotum cuique lubebit; exæquant: ab eaque sermonibus, libris, exemplis maximè auocant. Hi verò secus omnia. S. Lucas cap. 2. ver. 36. demonstraturus, quantæ sanctitatis, & auctoritatis Anna illa fuerit, quæ CHRISTO Domino tam illustre testimonium dedit, ab ipso eius viduatu commendationem etiam petit. *Hæc,* ait, *processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octogintaquatuor.* D Paulus 1. Corinth. 7. ver. 8. *Dico autem non nuptis & VIDVIS; Bonum est illis si sic permaneant, sicut & ego.* Et v. 27. *Solutus es ab vxore? Noli quærere vxorem.* vers. 32. *Qui sine vxore est, sollicitus est, quæ Domini sunt, quomodo placeat* DEO vers. 34. *Mulier INNVPTA & virgo, cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta, & corpore. & spiritu.* Tandem de ea fœmina, quæ in matrimonium aliquando venerit, sub capitis finem ver. 39. & 40. tria veluti effata proponit. *Primum* est, quid viuēte adhuc marito, eam facere oporteat. *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius viuit. Alterum*, quemadmodum, eo mortuo, bonum sit; possitque illa matrimonium iterare. *Quod si dormierit vir eius. Cui vult nubat: tantum in Domino. Tertium*, quemadmodum eodem mortuo, meliùs adeoque beatius sit, non iterare matrimonium, sed viduitatem retinere. *Beatior erit, si sic permanserit, secundum meum consiliū, Puto autem quod & ego spiritum* DEI *habeam.* S. Ignatius epist. 8. ad Philippenses; & epist. 10. ad Smyrnenses maximo in honore istiusmodi viduas habet. D. Ambrosius libro de viduis toto, viduitatis elogia canit quamplurima. & quidem post libros de virginibus, illum de viduis librum ita ferè orditur. *Non inhonoras debuimus præterire, & a virginum præconio separare, quas apostolica sententia cum virginibus copulauit. Iuxta quod scriptum est: Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ sunt Domini: vt sit sancta corpore & spiritu Quodammodo enim magisteriū virginitatis, & viduarum valescit exēplis. Quæ cum viro castum cubile custodiunt, documento virginibus sunt, integritatem* DEO *esse seruandam. Et propemodum non inferioris virtutis est, eo abstinere coniugio, quod aliquando delectauerit, quam coniugij oblectamenta nescire. In vtroq; fortes: vt eas & coniugij non pœniteat, cui fidem seruent, & coniugalia oblectamenta non allegent,* ne viduentur, infirmaq; sibi *adesse ne possunt.* Diuus vero Augustinus libro de bono viduali cap. 5. *Et bonum est pudicitia coniugalis, sed melius bonum est continentia vidualis. Hoc ergo melius illius boni submissione honoratur: non illud bonum melioris huius laude damnatur.* Rursumq; cap. 4. & 7. breuiter; *Beata est Ruth sed Anna beatior.* Illa enim ad nuptias alteras trāsiit: hæc post primas vidua perstitit. Summus D. Augustini non tam imitator quam imago S. Fulgētius epist. 2. cap. 6. *A muliere ait, nupta mulier innupta & virgo, non parua gradus dignitate discernitur: quandoquidem nupta cogitationibus mundanis tenetur obstricta: Mulier autem innupta, & virgo carnalibus tribulationibus nō subijcitur: quia carnalis matrimonij vinculo non tenetur: Vbi certior est corporalis atq; spiritalis continentiæ libertas, quia nulla est ex cōiugali seruitute necessitas. Vtrumq; igitur donum* DEI *est, & coniugalis pudicitia, & continentia vidualis.* Et posteà: *Beata, quæ illicitum concubitum turpitudinis horrore non appetit: sed beatior, quæ licitum maiore puritatis amore contemnit. Beata, quæ alligata viro sic viuit, vt soli viro carnis suæ debitum reddat: sed beatior, quæ soluto sic permanet innupta ne debeat.* In eandem sententiam loquuti complura sunt D. Epiphanius in hæresi Apostolicorum, D. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum, epist. ad Principiam, Saluiam, Furiam, D. Chrysostomus homil. 69. in Iohannem, homil. 5. de pœnit. hom. 6. in 1. Thessal. homil. 10. & 13. in 1. Timoth. homil. 7. in 2. Timoth. alij. de quibus lib. 3. de Continentia Claudius Espencæus. Et sanè, si apud DEVM & homines in laude merito ponitur perpetuam virginitatem tueri, non etiam laudandum, quod huic proximū est tenere, aliosque thalamos declinare? Hoc igitur est, quòd in Iudith nostra textus laudat, imitandumque proponit ver. 26. *Erat etiam virtuti castitas adiuncta, ita vt non cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo defunctus est Manasses vir eius.*

QVAESTIVNCVLA IV.

Quæ laudatiorem Iudith viduitatem efficiant?

ETSI coniugio melior & laudatior viduitas est; in hac tamen ipsa possunt gradus quidam inesse, vt ostendit libro de bono viduitatis cap. 14. D. Augustinus. & lib. de viduis D. Ambrosius. Ad summum verò gradum Iudith viduitatem euectam pænè fuisse docent hæc. *Primum*, vniuira fuit vidua. Possunt enim & cum laude alioqui viduatum suscipere digamæ & trigamæ. Atque hoc textus indicat, dum ait; *vt non cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo defunctus est Manasses vir eius. Alterum*, ætas ad nuptias ei adhuc aderat valdè habilis. iuuentus nimirum, vel certè cōstans & robusta ętas, vti supra patuit. *Tertium*, forma insignis. *Quartum*, facultates amplissimę. *Quintum*, honor & gloria, post generosissimum præsertim facinus hoc; illustrissima. *Sextum*, consecuta Reipub. quies, magna rerum ipsius omnium prosperitas. *Septimum*, insitus quidam hominibus amor sui & generis & nominis propagandi. Quomodo enim non optaret, semper esse quam plurimos, qui Iudithæum stemma, Merari stirpem, Manassæ nomen tuerentur. & è tam nobili tamque fructuosa radice orti, tantæ victoriæ, tantique decoris apud posteritatem essent non testes modo, sed & hæredes perpetui? *Octauum*, magna eorum multitudo, qui ipsius ambirent, rogarentque coniugium. Etsi enim

si enim id è tam multis quæ iam dicta, quæque amatores & coniuges attrahere solent; manifestum, signatè tamen addidit Græcus textus; Καὶ πολλοὶ ἐπεθύμησαν αὐτήν. *& multi eam desiderarunt*. Nonum, qualitas eorum, qui eam coniugem prehensabant. Neque enim viles aliquos fuisse putandum, sed summos & in Israëlitarum Gente principes viros, opulentia fortè superiores, pietate ac religione, quam ab ipsa spectari maximè sciebant; præstantissimos. *Decimum*. Illo tempore, quemadmodum virginitatis perpetuę vix vllum: ita custodiendæ ad vitæ finem viduitatis rarum erat exemplū. Nam vt libro nominato cap.7. ait S. Augustinus; *Alia propheticis temporibus sanctarum fœminarum dispensatio fuit, quas nubere obedientia, non concupiscentia compellebat, vt propagaretur populus* DEI *in quo præmitterentur Prophetæ* CHRISTI, *ex quo nasceretur etiam caro* CHRISTI: *cum & ipse populus per ea quæ in figura contingebant in illis, siue in illis, qui scirent, siue in ijs qui illa nescirent, nihil aliud esset quam Propheta* CHRISTI, *ex quo nasceretur etiam caro* CHRISTI. *Vt ergo ille populus propagaretur, maledictus habebatur per legis sententiam, qui non suscitaret semen in Israel. Vnde & sanctæ mulieres accendebantur non cupiditate concumbendi, sed pietate pariendi, vt rectissimè credantur coitum non fuisse quæsituræ: si proles posset aliter prouenire. Vndecimum*. Diuturna fuit hæc eius viduitatis custodia, dum quotidianum & assiduum cum carnis cupiditatibus & voluptatibus omnibus totos pœnè vndeseptuaginta, vti suprà didicimus; annos bellum gessit. Ab hac enim vidui thori diuturnitate laudat S. Lucas Annam illam prophetidem cap.2. ver.37. *Hæc*, inquit, *vidua, vsq; ad annos octoginta quatuor*. Licet enim Græci quidam libri habeant, non vt noster legit Interpres. ἕως ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων sed ὡς id est, non *vsque ad annos 84.* sed *quasi annorum 84.* attamen ita legerunt & inde insignem laudis materiam duxerunt veteres, D. Ambrosius in eum locum, & libro de viduis D. Augustinus epist.121. cap.16. Legit etiam isto modo Romana correctio, & verò quidam etiam Græci codices; prout alioqui Nouator non incuriosissimus, agnoscit eum in locum Beza. Et cur absurdum adeò videatur, si anus illa sanctissima vitam, ad annum vsque centesimum decimum, propagarit, cum & hodie tales non omnino nusquam sint? Si necdum tamen assentiri velis, istud tamen confitebere, longiore tunc viduali castimonia superatam à Iudith Annam illam. rursumque viduis etiam sexagenaria iunioribus exemplum, hoc loco, præbitum, quo ad continentiæ obseruationem inuitentur. quod Caluino lib.4. Instit.cap.13.§.19. tantopere displicet: Diuis verò Augustino & Ambrosio, locis antea indicatis, etiam e D. Pauli mente; perplacet: *Duodecimum*, quòd viduitas in Iudith, absque virtutum, operumque bonorum comitatu, solitaria nequaquam fuerit, prout suprà cap.8. & hactenus perspectum. Ideoque ait textus vers.26. *Erat etiam virtuti castitas adiuncta* Et Suidas eam habuisse dixit ἀρετὴν καὶ ἄσκησιν, *virtutem & exercitationem*. Quæ verò hæc ἄσκησις seu exercitatio? τὸ τῆς ἀσκήσεως καλὸν ὄνομα id est, *honestum exercitationis nomen*, inquit cap.30. Pollux, maximè tribui solet studiis & exercitationibus pietatis, castitatis, precationum, vigiliarum, ieiuniorum, aliarumque actionum similium. Hinc enim apud veteres monachi & religiosi vocantur *asceta*, moniales, *ascetriæ*. quemadmodum docet in asceticis D. Basilius, Canon Apostolicus 53. Synodus Gangrensis can.12 13.15.17.18. Cyrillus Catech.3. Iustinianus Nouel.5.§. *Hinc autem*. Damasc. lib.4. Orthod.cap.16. & è recentioribus Catholicis Billius lib.1. sacrarum obseruationum cap.40. Petrus Faber libro 2. Agonisticon cap.28 Quin & Suidæ ipsi ἄσκησις exponitur ἐγκράτεια καὶ ἀγωνία, *continentia & certamen*. & apud Latinos ipsum *exercere*, vt dum ad Demetriadem ait D. Hieronymus suprà cap.8. in quæst. fol.350. citatus; *Mane semper est exercendum*. Ex hæreticis verò, sic etiam lib. Academ. Franciscus Iunius; *Asceterium* ἀσκητήριον *Græca origine in prisca Ecclesia gymnasium sacrum vocabatur, in quo asceta, aut ascetriæ, id est, viri aut fœminæ se in meditatione rerum sacrarum, & officiorum exercitatione occupabant. Sic appellant Leo & Anthemius Cæsares in l. omnia, 35. C. de Episcopis & Clericis*. Iudith ergò, in suo isto viduatu, dum *ascesin*, seu *exercitationem* habuisse dicitur, multis magnisque sanctissimorum, quibus DEVS coleretur, ipsaq; plurimum exornaretur, operum studiis deditissima fuisse significatur. ita vt veteris testamenti *ascetria* quædam fuerit. Videtur verò Suidas hoc ipsum à vetustioribus nonnullis didicisse, in quibus etiam est Diuus Athanasius in synopsi, dum ait; *Ipsa Iudith Hierosolymā profecta, omnia obtulit Domino: indeq; domum reuersa, pietatis exercitium retinuit. Decimumtertiū*. Omni studio ea, quibus vidualis ab omni prolapsione defendi queat puritas consectata est, in cibo, potu, vestitu, publici fuga, multo serioque precatu, prout cap.8. explanatum. *Decimumquartum*. Vnum est, quod piis sanctisque studiis ipsisque adeò viduitati decus, gratiam, & meritum maximum conciliare solet; *votum* scilicet. Nam, vt ait libro de bono viduitatis D. Augustinus cap.5. *Ab illicitis valde longe est, quæ* VOTI *libertate se obstrinxit: & sibi etiam licita ne liceret, non imperio legis, sed consilio charitatis effecit*. Quæri ergo potest, an & voto sese ad viduatus perpetuitatem deuinxerit Iudith vidua? Et quod affirmem nihil habeo, nisi non liquere. Quamuis enim virginitatis tunc votum non fuerit, vti à nobilibus, de quibus Tomo 2. disput.6. de B. Virgine sect.3. Soarez, auctoribus pronunciatum: de viduitatis tamē voto plus esse queat controuersiæ. Sed concludo, tam illustrem sanctæ Iudith viduitatem esse, vt à patribus partim suprà citatis, partim infrà citandis, tamquam egregium, in quod intueri oporteat; exemplar celebratum sit. ideoque & paucis, loco indicato, D. Athanasius; *Ad mortem vsque in viduitate perdurauit Iudith. Nemo enim illi nuptias persuadere potuit.*

QVÆSTIVNCVLA V.

An viduæ Iudith monogamia digamiam damnet?

DAMNARE censuit Tertullianus, qui libro de Monogamia cap. 17. dum secundarum nuptiarum patrocinio carnis quidam imbecillitatem allegarent; *Hanc, ait, iudicabant iam non Isaac monogamus pater noster, nec Ioannes aliqui* CHRISTI *spado nec* IVDITH *filia Merari, nec tot alia exẽpla Sanctorum, solẽt Ethnici iudices destinari. Exurget regina Carthaginis* Dido *& decernet in Christianas.* Videlicet in Montani errorẽ, qui secundas nuptias velut adulteria quædam damnabat; lapsus tandem est Tertullianus, cumque tunc librum scripsit. *Haeretici*, ait S. Augustinus libro 2. contra aduersarium legis cap. 9. *docent aduersus Apostolum, quibus etiam Tertullianus astipulator assistit; post vxoris mortem, crimen esse ducere vxorem.* Et libro de hæresibus, hær. 86. *Ideo est Tertullianus factus haereticus, quia transiens ad Cataphryges, quos ante destruxerat, cœpit etiam secundas nuptias, cõtra Apostolicam doctrinam damnare.* Non enim quia viduitas bona est, ideò malum est iteratum connubium. neque quia virginitas bona item est, ideò primum etiam connubium malum est. Sed illo illa, & isto ista melior est. quemadmodum pulcherrimè libro de viduis, sæpius iam citato, docet S. Augustinus. vbi *religiosa* DEI *famula*, vt initio eam ipse vocat; Iulianę, quę perpetuam sibi viduitatem indixerat, istas cap. 4. præceptiones dat. *Hoc primum oportet vt noueris, bono quod elegisti, non damnari nuptias secundas, sed inferius honorari: nam sicut bonum sanctæ virginitatis quod elegit filia tua, non damnat vnas nuptias tuas, sic nec viduitas tua cuiusquam secundas. Hinc enim maxime Cataphrygarum ac Nouatianorum hæreses tumuerunt, quas buccis sonantibus, non sapientibus etiam Tertullianus inflauit, dum secundas nuptias tanquam illicitas maledico dente concidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit. Ab hac sanitate doctrinæ, nullius docti disputatione mouearis: nec ita extollas bonum tuum, vt quod malum non est, tanquam malum crimineris alienum: sed tanto magis gaudeas tuo bono, quanto magis vides non tantum illo deuitari mala, sed quædam etiam bona superari.*

QVÆSTIVNCVLA VI.

Vbi, & quo luctu, sepulta Iudith?

DICITVR hic v. 28. *sepulta cum viro suo in Bethulia.* Sed cap. 8. quæst. 2. è textu Græco dictum est, illum *in agro, qui est inter Dothaim & Belamon* humatum fuisse. Vnde per Bethuliam intelligendus hoc loco, *Bethuliensis ager, siue locus ipsi Bethuliæ vicinus.* Nam apud Iuris etiam consultos *Romæ appellatio continentibus ædificijs finitur, l. 2. ff. de verbor. signific. Itaque ædificia Romæ fieri ea videntur, quæ in continentibus ædificijs fiũt, l. 139. ff. de verb. signif. & qui in ea continentibus ædificijs nati sunt, Romæ nati intelliguntur, l. 147. ff. eod. tit. & penu, quæ Romæ sit legata, non ea tantum quæ intra murum, sed & quæ intra continẽtia sit debetur, l. 4. §. si ita, ff. de penu, leg.* Sepulta vero est *cũ viro suo*, propter morem, de quo Tobiæ cap. 4. præcepto 1. fol. 73. Sic enim & vidua Beati Chrysostomi mater ab hoc filio suo petebat, vt sua cũ mariti ossibus ossa conderet, vti refert ipsemet lib. 1. de sacerdotio. Additur porrò vers. 29. *Luxitque illam omnis populus diebus septem.* Tam gratum, post tot eius victoriæ annos, erat eius nomen, tamq; viridis adhuc summi illius beneficij memoria, vt *omnis* eam publico luctu *populus* prosequeretur. Ecclesiastici 22. vers. 13. *Luctus mortui septem dies.* Vnde D. Ambrosius oratione de fide resurrectionis. *Nunc die septimo ad sepulchrum redimus, qui dies symbolum futuræ quietis est.* D. Augustinus lib. 1. quæst. super Genesim ad finem; *Septimus dies in scripturis auctoritatem habet. Vnde alio loco scriptũ est: Luctus mortui septem dierum.* Et postea: *Septenarius numerus, propter sabbati sacramentum, præcipuè quietis indicium est.* De aliis luctus, aut funebrium precationum diebus, vide Io. Steph. Durantum lib. 2. de ritibus Eccl. Cath. cap. 43.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quanta post Iudith mortem, in Israelitarum Republica, tranquillitas?

POST *Iudith victoriam*, ait loco cit. Wittakerus, *annos circiter centum, pacem fuisse oportuit. Nam & dum viueret, & post mortem pax multis annis durasse dicitur.* At si nonaginta vel octoginta, post eam victoriam, tranquillitas illa fuit, satis est: neque maiorem fuisse, ita intelligi potest. Post Babylonicũ Manassis reditum obtigit nobilissima hæc victoria. vti cap. 1. quæst. 2. dictum est. Captus verò videtur ille circa ætatis annum decimumoctauum, *νεὸς ὢν tum iuuenis esset* inquit Iosephus lib. 10. cap. 4. Duodecim verò annorum erat Manasses cum regnare cœpisset. & quinquaginta quinque annis regnauit in Ierusalem, 2. Paralip. 33. vers. 1. Manserit verò in captiuitate vnum vel alterum annũ, (nam plurima, in eius historia, nos, vt cap. 4. quæst. 2. ostendi, fugiunt) supererunt post eius reditum anni adhuc 47. vel 48. His adde duos filij eius, Amonis annos 4. Reg. 21. ver. 19. & huius filij, Iosiæ annos 31. quibus Israëliticum populum perturbauit nemo; existent, post victoriam illam, tranquillitatis

anni

anni 80. vel 81. At, post eandem victoriam, fuit sancta Iudith superstes annos circiter 65. vt è superioribus quæstiunculis planum est. Hoc iam ex 80. subducas, residui adhuc erunt anni 15. quibus, post Iudith mortem, pacem Israëlitica Respublica tenuerit. Hoc igitur textus vult, dum ver. 30. ait; *In omni spacio vitæ eius, non fuit qui perturbaret Israel, & post mortem eius annis multis.* Difficulter sanè annorum tantum in illa simili phrasi Iudic. 2. ver. 7. exsculpi potest. *Seruierunt Domino cunctis diebus eius* (Iosuæ) *& seniorum, qui longo, post eum, vixerunt tempore.*

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Liberosne aliquos reliquerit Iudith?

AN filios nullos habuerit Euangelica illa vidua; quæ apud S. Lucam cap. 2. vt supra etiam dictū; CHRISTVM Dominum salutauit, de eoque vaticinabunda testimonium perhibuit, dubitat S. Augustinus libro de viduis cap. 7. *quia id scriptura reticendo reliquit incertum.* Idem ergo & de Iudith putarit quispiam respondendum. quia de eius etiam filiis neque asseruit quidquam, neque negauit scriptura. Vt eam tamen liberos superstites nullos reliquisse statuamus, bonum suggerit Græcus textus argumentum. διεῖλε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς, πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν αὐτὴν, πᾶσι τοῖς ἔγγιστα Μανασσῆ ἀνδρὸς αὐτῆς, καὶ τοῖς ἔγγιστα τοῦ γένους αὐτῆς. *Antequam moreretur, diuisit bona sua omnibus propinquis Manassæ viri sui, & propinquis suyipsius generis.* Quæ facultatum suarum portionem nullam filiis dat, aliquosne habuisse putanda? Neque enim ita malè se illos gessisse suspicandum, vt ab ea, ex asse penitus exhæréditati sint. Præclarum siquidem in degeneres liberos seueritatis exemplum non reticuisset scriptura, quæ sacerdotis Eli filiorum prauitatem, & illius in hos indulgentiam, grauemque idcirco illatam diuinitus pœnam commemorauit, 1. Reg. 2. 3. & 4. Quocirca magna quædam in Iudith virtus fuit, cum liberis careret, eo tamen sæculo, illisque moribus, iteratò nolle nubere.

QVÆSTIVNCVLA IX.

QVÆ, post Iudith mortem, Ecclesiæ pietas ac religio?

ECCLESIÆ temporis illius pietas ac religio, quoad alia quidem spectat aliò, quoad Iudithæā verò victoriam; huc. Ad eius ergo memoriam, DEique à quo donata illa, & Iudith excitata, directa & gubernata fuerat; honorem & recordationē perpetuam, dies tunc ab Israëlitarum Pontifice, totoque sacroSenatu, magna populi voluntate, festus institutus est: & toto Iudith vitę tempore, quotannis, studiosè obseruatus, itemque post eius mortem, ad illud vsque tempus, quo vel huius libri auctor, vel alius, de quo Proleg. 2. ista scribebat; *Dies autem victoriæ huius festiuitatis, ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur: & colitur à Iudæis ex illo tempore, vsque in præsentem diem.* Ea verò verba, ex iis, quæ inspicere licuit; Græcis hodie voluminibus exciderunt. Neque verò eius vllum in eo, quo iam Iudæi vtuntur, Calendario indicium. Meminit tamen D. Thomas lib. 1. Machab. cap. 10. Est enim intelligendum, Iudæorum festos dies posse constitui duplices. Alij siquidem perpetui sunt: alij ad tempus tantum aliquod fixi, & rati. Ad illos spectant, quos olim DEVS instituit, vt est Pascha. Pentecoste, alij, de quibus cap. 8. Hi verò sunt ex iis, quos synagoga postmodum sanxit, sicuti & sancire adhuc Iudæi voluerunt anno Domini 1239. si suum ab ignibus Thalmud liberare potuissent apud Cantipratenum libro 1. cap. 3. num. 7. Qua enim authoritate synagoga olim iubere illos & sancire poterat: eàdem etiam eos relinquere, & antiquare potuit. quemadmodum & apud nos. Ecclesia dies festos indicit, qui olim non fuerunt; & è contrario quosdam, qui fuerunt, exauctorat. Nam, olim, paschalis hebdomas tota, feriata erat, adeò, vt ab ea cæterarum anni totius hebdomadum dies, *feriarum* nomen accepisse quibusdam videantur. Hodie verò paschalem festiuitatem claudit feria tertia, cum non ante annos multos quarta etiam festa esset. Quàm hoc tempore, *circumcisionis* Domini festum insigne? Ipsius tamen, apud veteres; ante S. Iuonem Carnotensem, & S. Bernardum, nulla mentio. Econtrario, dominicæ *Transfigurationis* festum celebrant in Ecclesia Latina S. Leo, in Græca S. Cyrillus, & Andreas Cretensis. quod tamen hodie solus in templo Clerus, non in foro populus agitat.

Æthiopica, vt libelli huius initio tangebam; Ecclesia, suo in computo, *diem* IVDITH numerat, qui in Elul Nicæni, seu Dionysiani diem quartum incidit. Respondet vero ille nostro ferè Augusto. Existimet ergo fortasse quispiam, vel Iudith mortis diem, vel certè ipsiusmet victoriæ, quartum Augusti fuisse: huncque ipsum, esse festum diem, de quo hic agitur. præsertim cum Iudaica plura retineant Æthiopes, & in festis quidem non Dominicum tantum, sed & sabbatum habeant, vti notat Bellarminus lib. 3. de cultu sanctorum cap. 10. & ego suprà ca. 8. quæst. 13. Quia tamen, eodem in computo, *Montem olíueti* dici videmus ipsum quadragesimæ medium, quia tùm de monte illo legitur in Ecclesia lectio, videtur etiam *dies Iudith* ab huius libri lectione nuncupari, prout etiam, qui Æthiopicum illum computum edidit; arbitratur. Sed fumos vendit Scholastica historia, dum festiuitatem hoc loco propositam, vocatam ait *Cambysam*. quasi Cambysæ tēporibus

histo-

historia hæc euenerit. Et ab hostibus; tyrannisque infestissimis, num vllos vmquam dies vel Ecclesia vel Synagoga indigitauit, an verò potius vel ab ipso DEI beneficio, vel ab ipsius martyribus? Num Pharaonia, Antiochea, Herodiana, Neroniana, & Diocletiana vlla legimus? Placuit tamen Dionysio Richelio fabula. *A Cambyse, inquit, seu Nabuchodonosor Rege, ad* DEI *honorem, & impij regis confusionem, Cambysa vocata est* Cambyseam saltē, ne & in Grammaticam peccaretur, dixisse oportuit. At in istis errare præstat, quam eloquentissimè, cum hæreticis nostris, negare vllam festis diebus sanctitatem inesse. Videmus enim, hoc loco perspicuè *sanctos dies* nominari, sicuti & Germanica phrasi, *sanctum tempus* appellamus. Quo etiam modo D. Augustinus initio suorum in S. Ioannis epistolam tractatuum; de supra nominata paschali hebdomade cum ageret: *Nunc*, ait, *interposita est solennitas sanctorum dierum.* Vide Bellarminum loco citato, propositione secunda. Est verò non improbabile, ad renouandam beneficij tanti memoriam prompta è templi thesauris tùm fuisse, quæ preciosissima olim è spoliis Iudith dederat, & illic asseruabantur.

QVÆSTIVNCVLA X.

Quæ, apud Græcorum veterumque Latinorum nonnullos de S. Iudith elogia?

SVNT hactenus fusè fusimque citata nonnulla. ideoque illa hic tantùm, vno veluti aspectu, legenda, quæ pulchra & vtilia valdè, nondum tamen recitata sunt; proponam. Ait ergo.

D. HIERONYMVS *epistola ad Furiam:*

LEGIMVS *in Iudith* (*si cui tamen placet volumen recipere.* Et cui, expensis, quę Proleg. 4. dicta sunt, non placeat? cum & Ecclesiæ, & ipsi etiam Hieronymo, vt ibidem ostensum placuerit) *Legimus*, inquam, *in Iudith, viduam confectam ieiunijs, & habitu lugubri sordidatam. quæ non lugebat mortuum virum. sed squalore corporis, sponsi quærebat aduentum. Video armatam gladio manum, cruentam dextram. Recognosco caput Holofernis de medijs hostibus reportatum. Vincit viros fœmina, & castitas truncat libidinem: habituque repente mutato, ad victrices sordes redit, omnibus sæculi cultibus mundiores.*

Et rursum epistola ad Eustochium, de custodia virginitatis; *Statim, vt filius* DEI *ingressus est super terram, nouam sibi familiam instituit, vt qui ab angelis adorabatur in cœlo, haberet angelos & in terris. Tunc Holophernis caput Iudith continens amputauit. Tunc Aman, qui interpretatur iniquitas, suo combustus est igni.*

AVRELIVS PRVDENTIVS *in Psychomachia, pugna secunda.*

------ *Assyrium thalamum ceruix Olopherni*
Cæsa cupidineo madefactum sanguine lauit.
Gemmatumque thorum mœchi ducis ASPERA IVDITH.
Spreuit, & incestos compescuit ense furores.
Famosum mulier referens ex hoste triumphum
Non trepidante manu, vindex mea, cœlitus audax.

Suam vindicem vocat ipsa, quæ ibi loquitur Pudicitia, vel quia, ne à mœcho illo libidinoso contaminaretur, seipsam castam, & illibatam vindicauit, & conseruauit, vel quia pudicitię viribus, ex immanissimi hostis faucibus, totum DEI populum vindicauit, & liberauit.

S. FVLGENTIVS *epist. 2. cap. 14.*

HABES *& in veteri, & in nouo testamento sanctarum viduarum, quibus ædificeris exempla. In veteri testamento Iudith, Anna cōsideretur in nouo: quarum si Domino adiuuante imitatrix fueris, & delitias carnis, & iactantiam sæcularem, vera cordis humilitate calcabis, vt illius in te sponsi semper viuat aspectus, qui semper est viuus, sicut eodē resurgente vocis angelicæ attestatione firmatur, cū mulieribus dicitur; Quid quæritis viuentē cū mortuis? De quo etiam Apostolica sic authoritas loquitur: Viuus est enim sermo* DEI *& efficax. Viuus est ergo ille, qui est verbum Patris, & ideo ipse est fidelium vita. Hunc sanctæ viduæ cordis contritione, & corporis castigatione quæsierunt: quia cordis & corporis plena continentia deuotissimè seruierunt: De Iudith enim scriptum est: Et erat Iudith in domo sua vidua annis tribus, & mensibus quatuor, & fecit sibi tabernaculum super solarium domus suæ, & imposuit super lumbos suos cilicium, & erant super eam vestimenta viduitatis suæ, & ieiunabat Iudith omnibus diebus viduitatis suæ: Ac ne quis illā sanctam viduam non deuotione cordis, sed necessitate paupertatis existimet ieiunasse, audi quid de ea in sequentibus dicitur: Et erat Iudith bona aspectu, & formosa facie valdè, & prudēs corde, & bona intellectu, & erat honesta valdè Quia reliquerat ei Manasses vir eius, filius Achitob, filij Melchis, filij Heliab filij Nathahel, filij Surisada, filij Simeon filij Israel, aurum, & argētum, seruos, & ancillas, pecora, & pradia. Ecce vidua præclara natalibus, facultatibus diues, ætate iuuenis,*

specię

specie mirabilis, diuitias contempsit, delitias respuit, carnis incentiua calcauit, & induta virtute ex alto, non quæsiuit secundo famulari connubio. Propterea testimonio tam præclari operis apparuit quantum DEO *dilecta sit continentia vidualis. Denique cum Holofernes innumero Bethuliam obsedisset exercitu, & omnis Israelitarum virtus perturbata languesceret: egreditur castitas, oppugnatura lasciuiam, & ad interitum superbiæ humilitas sancta procedit. Ille pugnabat armis, ista ieiuniis. Ille ebrietate, ista oratione. Igitur quod omnis Israelitarum populus facere non potuit, sancta vidua castitatis virtute perfecit. Obtruncauit vna mulier tanti agminis ducem & insperatam* DEI *populo reddidit libertatem.*

Ibidem cap. 15. *Videamus & in nouo testamento, qualiter nobis sanctæ Annæ conuersatio demonstretur. De quo sanctus Lucas sic refert; Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel de tribu Aser: & hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octuaginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte & die. Istæ duæ viduæ, licet tépore fuerint diuerso, vnius tamen fidei seruierunt ambæ mysterio: quia* CHRISTVM *quem Anna cognouit in carne natum, ipsum Iudith nouerat nasciturum. Quam vero multum* DEVS *in vtraque vidua continẽtiam sibi placitã demõstrauit. Nam Iudith spiritalibus armis accincta, caput lasciui prædonis abscidit: Anna vero spiritum aptum Ecclesiæ Spiritu sãcto repleta cognouit. Datus est Iudith Holofernis interitus. Annæ reuelatus est Saluatoris aduentus. Illi* DEVS *dedit a populo repellere pestilentiã: huic tribuit humani generis agnoscere medicinã.*

D. AMBROSIVS *libro de viduis.*

HABET *vidua bonam commendationis suæ materiam, vt dum virum luget, fleat sæculum, & in promptu sint lacrymæ redemptrices, dum penduntur mortuis, viuẽtibus profuturæ. Paratus mœrore sine animi fletus oculorum, misericordiam conciliat, laborem minuit, dolorem alleuat, seruit pudorem. nec tam misera videtur, quæ consolationem in lachrymis habet, in quibus sunt Charitatis stipendia, officia pietatis. Sed nec fortitudo bona viduæ deesse consueuit. Hæc enim vera est fortitudo, quæ naturæ virum sexus infirmitatem, mentis deuotione transgreditur: qualis in illa fuit, cui nomen Iudith, quæ viros obsidione fractos per alios metu, rabidos fame, sola potuit a colluuione reuocare, ab hoste defendere. Etenim, vt legimus, cum Holofernes successu multorum terribilis præliorum, intra muros innumera virorum millia coegisset, armatis pauentibus & de extrema iam sorte tractantibus, extra murũ processit, & illo præstantior exercitu, quẽ liberauit, & eo fortior, quẽ fugauit. Sed vt discas maturæ viduitatis affectũ, seriem ipsam persequere scripturarum. A diebus enim viri sui quibus ille defunctus est, vestem iocunditatis deposuit, mœroris assumpsit: per omnes dies intenta ieiunio, sabbatotantum, & Dominica sacrarumque temporibus feriarum non refectionis studio agens, sed religionis deferens. Hoc est enim, siue manducatis, siue bibitis, in nomine Domini* IESV CHRISTI *agendum est omnia: vt etiam ipsa refectio corporalis, sacro religionis cultui deferatur. Diuturnis igitur mœroribus & quotidianis roborata ieiuniis sancta Iudith, quæ sæculi oblectamenta non quæreret, periculi negligens, mortisque contemptu fortior vt cõmentitium strueret dolum, vestẽ illã iocunditatis, quam viuente viro vestire solebat, se induit: quasi placitura viro, si patriam liberaret. Sed virum aliũ videbat cui placere quærebat: illum vtique, de quo dictum est. Post me venit vir, qui ante me factus est. Et bene coniugales pugnatura resumpsit ornatus, quia monimenta coniugii, arma sunt castitatis. Neque enim vidua aliis aut placere posset aut vincere. Quid cætera persequamur, quod inter tot millia hostium casta permansit? Quid eius sapientiam prædicemus, quod huiuscemodi est commenta consiliũ, vt dum potentem elicit intemperantia, a se inferiores arceret, occasionem pararet victoriæ, abstinentiæ meritũ, pudicitiæ gratiam reseruaret? Nec cibo enim, vt legimus, maculata, nec adultero, non minus seruatæ castitatis ex hostibus reuexit tropheum, quam patriæ liberatæ. Quid sobrietatẽ loquar? Temperantia enim est virtus fœminarum. Inebriatis vino viris, & somno sepultis abstulit vidua gladium, exeruit manum, bellatoris abscidit caput, per medias hostium acies intemerata processit. Aduertitis igitur quãtũ noceat mulieribus potus ebrietatis, quando viros vina sic soluunt, vt vincãtur a fœminis. Esto igitur vidua temperans, casta primum a vino, vt casta possis esse ab adultero. Nequaquã te ille tentabit, si vina non tentent. Nam si Iudith bibisset, dormisset cũ adultero. Sed quia nõ bibit, haud difficile* EBRIOS *exercitus vnius sobrietas & vincere potuit, & eludere. Nec dextræ tantum hoc opus, sed maiora trophæa sapientiæ. Nã manu solum Holofernem vicit, consilio autem totum hostium vicit exercitũ. Suspenso. n. Holofernis capite, quod virorũ non potuit excogitari consilio, suis erexit animos, hostiũ fregit: suos pudore excitans, hostes quoque terrore percellens, eoque cæsi sunt, & fugati. Ita vnius viduæ temperantia atque sobrietas, non solum non iteram sui vicit, sed quod est amplius, fecit viros etiã fortiores. Nec his tamẽ elata successibus, cui vtique gaudere & exultare licebat iure victoriæ, viduitatis reliquit officium, sed contemptis omnibus, qui eius nuptias ambiebãt, veste iocũditatis deposita, viduitatis resumpsit: nec triumphi sui fuorũ amauit ornatus, illos existimans esse meliores, quibus vitia corporis, quam quibus hostium arma vincuntur.*

In S. AVGVSTINI *sermonibus de tempore sermo 228. in appendice sermo 60.*

CVM *Holofernes ille filiorum Israel, imo sui capitis inimicus. exterarũ sibi gentiũ ius vendicaret, atque obsidione, armis, ignibus quoque pugnarit. nec nõ & multarũ gentium cãpes canis messibus ornatos in cinerẽ pascente flãma conuerteret, Iudith sanctissima, cuius precibus patuit cœlũ, orationis arte arma victricia fabricauit, quibus aduersa confligeret, & pauescentes viros fœmina vindicaret. Squalebat ciuitas obsidione barbaræ feritatis. Ita. n. vniuersa languebant, vt in manibus hostiũ iã tradi comodius indicarent, quam perniciosa famis populatione vexari. Ecce Iudith post precem, & saccũ, post cinerẽ ad cultus puellares redit. spes, omniũ populorum procedit sollicitos populos redditura securos suis sapientia consolatur, quæ promittes victoriã. quã nimis nemo miraretur, portã sibi paululũ remotis obicibus postulat aperiri. Protinus secura vnius puella comitata & hostium*

hostium securis gressibus properauit in castra. Intra muros sollicita fuit, secura fit dum ad timenda peruenit. In qua fœmina insidiosæ pulchritudinis nouitatem hostilis exercitus vehementer expauit, vt in eius obsequio vires amitterent, arma proiicerent, & colla curuarent. Deducitur ad prætorium subiectis ordinibus fremens Holofernis, & lugentis victoria ciuitatis. Quam cum videret Holofernes, solutus est sensibus, animam cum capite perditurus. Iacuit enim dedecus iuuenum, mulieris vultu captiuus, licuit mulieri exarmare iuuenes, & debellare victores, sollicitam defendere ciuitatem & barbarum subuertere bellatorem. Decepit syncera corruptum, fefellit casta pollutum, pudica perimit adulterum, sobria iugulat ebriosum. Illa enim tam barbaros animos insidiosi sui vultus fraude consuderat, vt eum ligaret multarum arte fabularum, vt redderet inter exercitus victum, & inter arma captiuum. Paratur conuiuium regi, Iudith interesse iubetur. Illa consentit, vt vincat: accedit ad cõuiuium, nihil de cibis aut de poculis hostium gustatura, quæ suis vtensilibus voluit esse contenta. Quãuis ille bellator armorum tam castissima fœmina malesanus attenderet vultum, illa tamen quare venerat, de eius capite cogitabat: quo sublato defectis ciuibus subueniret, & multa capita tueretur, defenderet, vindicaret. At vbi conuiuij sagina fines excessit, & grauis calicibus somnus successit, videns Iudith inimici corporis inclinatas ebrietate ceruices, surgens ipsius cruentum arripit collum, comam quoq; barbari capitis manu occupauit: Domine, inquit, confirma brachium meum. Et percussit tertio in collo eius, & amputauit caput eius. Extensa foras, tradidit puellæ caput Holofernis, & misit illud in peram. Et post pusillum exiuit foras quasi ad orationem secundum cõsuetudinem. Ecce castitas. Orationis fauore, castitas pudorem proprium seruauit intactũ, & quietum, decepitq; aliunum. Iacet inclusum cadauer. & iam foris est caput. Cum palmifera Castitate Iudith ad ciues sollicite festinat: nec prohibetur regressu cui quasi ad orationem anteire fuerat concessum. Iam recepit attonita ciuitas tantæ victricis reditus triumphales. iam luctus conuertuntur in gaudium, iam portæ plenissima securitate panduntur, iam pendet muris victoribus caput. Omnis erat in ciuitate victoria, & in hostilibus castris tremor erat, & fuga Iudith in ciuitate cum securis secura. Vbi enim assiduis pulsatur orationibus cœlum, potentia semper calcatur armorum. Ecce gloriosæ fœminæ castitatem seruauit oratio, & hostem seruare non potuit multitudo. Lugentem ciuitatem vna fœmina valuit vindicare, & tantus exercitus regem non potuit custodire.

QVÆSTIVNCVLA XI.

De sancta Iudith, quid vel Græcorum vel recentiorum aliqui?

CLEMENTEM Alexandrinum, Originem, & D. Athanasium antea loquentes audiuimus. Sancto iam CHRYSOSTOMO homilia 9. ex variis in Matthæum aures demus. *Sanctißima Iudith, cũ magno mœrore pro populo esset afflicta post solennitatẽ tridui ieiunij, capite vncto, & lota facie vnam internæ afflictionis tristitiam texit, vt simulato gaudio lætari hostibus videretur: ac sic dum lætitia vultus ieiunium texit, de hoste triumphũ victoriæ reportauit.* Sciendum verò eadem in CHROMATIO in cap. 6. Matthæi verba inueniri, nisi quod, ex illo, menda in isto quædam emendanda, vt cum pro *interna afflictionis* scriptum est *in æterna afflictionis.* & pro *dum*, DEVM. ZONARAS verò ad historiæ huius narrationem hisce verbis aggreditur. ἡμῖν δὲ μηδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀῤῥενόφρονα παραλειπτέα γυναῖκα Ἰουδὶθ, ἣ τὸν Ὀλοφέρνην ὠλόθρευσε, καὶ τὴν πόλιν αὐτῆς, καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν διέσωσε. *Nobis vero nequaquam prætereunda sunt, quæ a masculi animi fœmina, seu viragine Iudith gesta sunt, quæ Holophernẽ ipsum perdidit, vrbem verò suam, populumq; vniuersum saluauit.* E recentiorũ verò libris, laudat lib. 3. de Continent. c. 18. insignis Parisiorũ Theologus hæc è cuiusdã Cõmentario, qui Vidua inscribitur, verba, paulò ea quidem longiora; sed quæ non inutilem tamen multorum, quæ hactenus dicta, quandam veluti anacephalæosin habeant. *Vt primæ laudis est, si vidua puella & orba studio pietatis erga* DEVM *negligit iterare coniugium ita excusatius repetit, cui pignorũ nihil amplius superest. Siquidẽ gratis amor excludit captatæ voluptatis suspicionẽ. Habet tamen & quæ talis est præclara continentiæ exempla. De Iudith liberis nulla in eius historia mentio, quo mirabilius in ea viduæ pudicitiæ studiũ, quod apud Iudæos male audiebat viduitas, peius sterilitas. Ad hæc an nobili, diuiti, formosæ difficile fuit inuenire maritũ: Imo non dubiũ quin a multis fuerit ambita. Cur igitur placuit viduitas? an quia maluit suo more viuere, quam viro seruire? nã & hac de causa nonnullis displicent coniugia. Nequaquã. Cur ergo? Nimirũ quia matrimonij seruitus licet a religione nõ aliena, frequenter tamẽ quæ mundi sunt, cogitare cogat, vxoris continentiam interpellante marito incontinente, eleemosynas astringente ad rem attentiore, preculas interrumpente, & aliis addicta studiis non poßit Martha cum Maria perpetuo aßidere ad pedes Domini. & absit felicißima illa* DEO *adhærendi citra diuulsionẽ libertas. Ab hac ne distraheretur Iudith de nuptiis iterandis nõ cogitauit, cũ maior centenaria vixerit, vnica amorẽ castumq; affectum neq; mors extinxit, sciens meliorem mariti partem superesse, & futurum vt pristino conuictui restituerentur. Primũ coniugium dederat necessitati, vrgebat parentum authoritas, inuitabat publica gentis consuetudo, impellebat prolis amor; quãdã etiam cogit ætatis feruor. Vidua facta contubernij carnalis immemor, virum tanto ardentius iuxta spiritum deamat, fidem quã viro promiserat, etiã mortuo seruat. Quãtum absunt ab hac imagine mulieres, quibus nec secundus, nec tertius maritus, prioris excutit memoriã? Quius defuncti mores ad quãuis offensiunculam præsenti exprobrant, & quẽ viuentẽ forte contempserant, defunctum prædicant, non quod gaudeant eius cõmeminisse, sed vt præsentem vrant. Quanto (aiunt) is fuit blandior, formosior, quanto erã sub eo cultior, liberior, nummatior? Nullæ melius coniugum meminerunt, quam quæ eorum, quæ carnis sunt, obliuiscuntur. Satis mariti meminit quæ recusat alteri nubere, pactam præstans fidem vt absenti, non iam vt mortuo feliciter oblita*

ter oblita est, quæ in castitate perseuerat, posteaquam semel nupsit, parentibus, natura, proli simulatque suo arbitrio reddita est, pristinæ voluptati oblita, se totam ad delicias spiritus confert, hæc est obliuio viduis Christianis digna. Quædam maritorum prius oblitæ sunt, quam extulerint: quædam lacrymis immoriuntur, ad quamlibet occasionem lamenta iterant, luctum renouant. Sic impotenter maritum lugere, quid aliud est, quam alium maritum ambire? Est inter vtrumque medium, finiendus tandem luctus, vix vmquam fides soluenda, non quod hanc debeat vxor extincto, sed quod hoc suadeat insignis pudicitia, hæc misteria peperit nomen viri huius Hebræa, Manasses, necessitatem seu obliuioni datum sonans. Quæ igitur vel se parat nouo marito, & sponsum magis ambit quam ambitur, vel iuuentutis fiducia viuit, vt libet, vt maxime coniugii vsum vel solatium non respiciat, non est tamen Iudith. Hactenus isti auctores.

QVÆSTIVNCVLA XII.

De mystico Historiæ huius sensu quid?

REm totam paucis hisce verbis indicauit S. Hieronymus prologo in Sophoniam. *Iudith, & Hesther in typo Ecclesiæ, & occiderunt aduersarios & periturum Israel de periculo liberarunt.* Typū porro hunc toto suo Commentario explicauit & amplificauit Rabanus, eumque secuta glossa. Possumus nimirum per Holophernem intelligere diabolum, per eius duces & exercitus, totam impietatum, hæreseωn, vitiorumque omnium colluuiem adeo vt apud Victorem lib. 1. de pers. ægerrimè ferrent hæretici; nudum etiam Holophernis nomen pronunciari. Hæc enim omnia extremam Dei populo perniciem, & vastitatem machinantur. Hæc Betuliam, id est, piam, religiosamque viri iusti animam castris circumcirca immensis positis arctissimè obsident. Nam Betuliæ nomine, & virgo Dei vel certe domus dominum parturiens significatur. Et huic suas potissimum aquas eripere, illa conantur, dum sacratissimos diuinarum literarum, sacramentorum omnisque cœlestis gratiæ fontes occupare; impedire ac prohibere moliuntur. Sed Holophernem istum Catholica contrucidat Ecclesia, omnes eius copias profligat, spolia diripit, Deoque tandē lætabunda gratias agit, eique sua omnia & se totam offert, dicat, & consecrat. Per Iudith etiam denotata est Beatissima Virgo, vt indicat S. Fulbertus Carnotensis; *Contriuit*, ait, *Maria serpentis caput seruando virginitatem & humilitatem, quia & hæc extinxit mentis superbiam, & illa carnis concupiscentiam. Contriuit potentiam Satanæ per filium quem genuit, spoliando illum dominio suo. Contriuit caput astutiam eius, nempe sapientiam terrenam per paupertatem spiritus. Vnde de illa dici potest: Vna mulier Hebræa fecit confusionem in domo Nabuchodonosor.* Ita ille. Mariani operis lib. 1. cap. 2. noster Canisius; *Hæc*, ait, *est sancta, & sæculis omnibus celebranda Iudith, eleganti sane aspectu prædita, & decora, quæ superbissimum caput amputat Holopherni. Mulier Hebræa, quæ populo Dei pro certa desperatione, præsentem salutem, ac triumphum affert: de qua rectè propriéque dixeris, quod de illa mirandâ victrice gratus Dei populus prædicabat. Benedicta tu, filia à Domino Deo excelso, præ omnibus mulieribus super terram: Tu gloria Hierusalem: Tu lætitia Israel: Tu honorificentia populi nostri.* PER QVAM GLORIA PATRI, & FILIO, & SPIRITVI SANCTO: sicut erat in principio & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, AMEN.

Aa INDEX

INDEX

RERVM ET VERBORVM IN IVDITHAM, LOCVPLES ET COPIOSVS IVXTA SERIEM ALPHABETICAM ACCVratè congestus.

Ebrio-

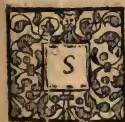
SERE-

SERENISSIMÆ

PRINCIPI ANTONIÆ LOTHARINGÆ, SERENISSIMI IVLIÆ, CLIVORVM ET MONTIVM DVCIS CONIUGI LECTISSIMÆ.

NICOLAVS SERARIVS.

Olent, *Princeps Serenissima, etiam inferiores & subditi, suis coniugium ineuntibus Dominis ac Principibus nuptialia quædam munera offerre. Accidit vero, aliquo Dei, vti quidem sentio, nutu, vt quibus superioris Iunii diebus, Serenissimo Catholicoque Principi Iuliacensi Duci sponsa fiebas, Estheris ipse Commentariolo nuptias celebrarem. Ideoque ipsum, per se quidem exiguum, & dignitate Tua longe minorem, sed, quia cum* Tobia *&* Ivdith *eum copulaui, excellente Reuerendissimi & Serenissimi fratris Tui Cardinalis auctoritate amplificatum & exaggeratum, Tibi, velut gamelion quodpiam donare, dicareque volui. Quamuis vero aliæ aliarum virtutum gemmæ & plurimæ, & nobilissimæ, in clarissima ista sæculorum omniũ Regina emicuerint, duæ tamen potissimum, quarum præsidio res maximas, in primisque salutares gessit, fuerunt. Vna est eximia in Deum religio: altera prudentia excellens. Effecit religio, vt antequam difficilimum ipsa negotium omninoque arduum & periculosum aggrederetur, de eo ad Deum studiosissime ipsa referret: eius sibi gratiam, lumen & numen intentissimis precibus, ieiuniis, aliisque demissionis pietatisque summæ actionibus, conciliaret, neque id per se ipsam tantum, sed & per alios, quos iisdem religiosissimis operibus operam dare vel rogabat vel iubebat: vtpote, quæ optime iam nosset, quod sanctus postmodum Apostolus indicauit, magnam eius comprecationis apud Deum vim esse, quæ* ex multarum personis facierum *oritur. Prudentia*

dentia vero tantæ huic religioni, vinculo quam arctissimo coniuncta, duplex in ipsa enituit: propria & aliena. Prudentissimè ipsa maritum dilexit, coluit, & reuerita est, eamque ob rem, cum, quã Dei populo salutem volebat: impetrare voluit, non eum ilico muliebribus nescio quibus lamentis, fœmineoq; vlulatu, aggressa est, sed omni cum modestia, opportunitate ac sapientia rem tandem totam confecit. Prudentissimè ipsa etiam consiliario & monitore quam optimo, homine inquam religionis auitæ retinentissimo, Dei timoris plenissimo, boni communis amantissimo, Esthera ipsi fidissimo (MARDOCHÆVM *semper intelligo) vti nunquam recusauit. Commendant, Serenissima Princeps, qui te norunt, omnes, eã, qua Te verus naturæ parens, ingeniorumque molitor Deus, egregie ornanit, prudentiam: narrant etiam multi Tuæ erga Deum, eiusque sanctos, cum ipso iam in cœlis regnantes, pietatis minime obscura, vel adumbrata, quæ toto isto Tuo per Germaniam itinere, impressisti vestigia. Si ergo in sancta Esthere hac nostra, duo hæc, vti hactenus imitari, quotidieque augere pergas, spes bonis illis populis, quorum Te Serenissimus Dux, Amplissimique ordines inuitarunt, est non parua futurum, vt sit Tuus iste in terras illas aduentus auspicatissimus: omni hominum summorum & infimorum, ordini salutaris, Tibique ipsi, Tuis Maioribus, & Deo inprimis gloriosissimus. Vere de posteriore gemma Salomon,* vnguento & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici consiliis anima dulcoratur: *De priore verò Apostolus.* Pietas ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. *Quam ego Tibi, Serenissimisque Tuis sororibus omnibus, Christinæ, magni Hetruriæ Ducis coniugi, Elisabethæ Serenissimo Bauariæ Duci Iuniori nuptæ & Catharinæ innuptæ adhuc Virgini, ex animo, precibus à cœlesti bonorum omnium authore Deo, peto & obsecro. Moguntiæ, pridie Natiuitatis B. Virginis, anno Virginei partus millesimo quingentesimo nonagesimonono.*

IN ESTHER

IN ESTHER.

PRÆDICENDA SEPTEM.

Primvm, Qvæ Inscriptio.

AB Hebræis liber hic fere vocatur *Megillath Esther*, ſeu, vt antiquitus pronunciabant & ſcribebant; *Megella* id eſt, *volumen*, quemadmodum & Ieremiæ 36. v. 27. 28. vox iſta vertitur. Ideoq; infra cap. 9. 26. & in notatiuncula ante cap. 13. *volumen* vocat D. Hieronymus. Olim tamen ſimpliciter inſcriptum fuiſſe *Esther*, oſtēdit apud Euſebiū lib. 6. hiſt. cap. 25. Origenes & D. Hieronymus epiſt. 105. *Ruth*, ait, *& Esther iisdem nominibus efferuntur*, non quod iſta idem valeant nomina, ſed quod earum libri, nō aliter quā ipſarum vocabulis inſcribantur, prout idem Hieronymus epiſt. 140. hiſce verbis apertius indicat; *Ruth, & Esther, & Iudith tantæ gloriæ ſunt, vt ſacris voluminibus nomina indiderint*. Huius porro nominis, Esther, interpretatio varia traditur, vel enim eſt *occulta demoliens*, vel *medicina exploratio, & contemplatio*, vel *medicina turturis*, vel *pulchra vt Luna*, quemadmodū ex *Hagadath* tradit auctor *Aruch*, cùm & inde Græcorum ἀστὴρ, de quo in Iudices dixi; apud Eliam Thisbi, ducatur, & ab Italis *ſtella* vocari dicatur mulier, cui Esther nomen, propter ſoni videlicet, in pronunciatione ſimilitudinem. Apud Perſas aſtrum ſeu aſter vocatur ſter; vnde & apud Laërtium ait Xanthus Lydius Zoroaſtrem μεθερμηνεύεσθαι ἀστροθύτην, id eſt interpretari aſtrorum ſacrificulum: indidemq; Esther dicta eſt, inquit in Euſebianis animaduerſionibus Scalig. pag. 15. Rabbini verò Esther & Suſannam, Gamatrica nomina eſſe docent; quæ à Græcis ἰσόψηφα nominantur, quorum ſcilicet literæ, numeros eoſdem denotant. Vide ſis.

א	1	ש	300
ס	60	ו	6
ת	400	ש	300
א	200	נ	50
		ה	5
	1		661

Alterum prædicendum, quis auctor?

OPiniones doctorum quatuor. *Prima*, Esdram eſſe; D. Auguſtini lib. 18. Ciuit. 36. & Iſidori lib. 6. orig. cap. 2. Ante vtrumque tamen Euſebij Chronicum anno mundi 4734. idipſum quaſi à nonnullis iam aſſereretur, negauit. Et vero eſt ea etiam opinio quorundam in libro *Baba bathra* cap. 1. Iudæorum. *Altera*, quæ Anniani Philonis eſt; nominat Ioachimum filium Ieſu, qui Ioſedec. & placet Reineccio tom. 2. f. 275. *Tertia*, viros magnæ ſynagogæ profert, quam docet R. Moyſes Camius lib. *Darche Ieſchon hacodeſch*. Et mirum, magnum illum in Anglia Caluinianorū magiſtrum, Bellarmini allatratorem, opinionis huius ignarum eſſe, dum controuerſia 1. cap. 8. argum. 1. ſcribit; *Auctorē huius libri fuiſſe, aut Esdram, aut Ioachim Sacerdotem, aut ipſum Mardochæū docti ſtatuunt, alium neſciunt*. *Quarta*, eum ipſum, qui tantas hoc libro commemoratas res geſſit, omnibuſque adfuit vel potius præfuit, Mardochæum. libri eiuſdem auctorem cenſet, *in qua* quidem *ſententia* præter eos, de quibus infra, *ego*, ſi addatur, *opera aliquid etiam cum ipſo Mardochæo cōtuliſſe Estheram*, Et de Mardochæo quidē teſtantur hæc. *Primum* cap. 9. ver. 20. *Scripſit itaque Mardochæus omnia hæc. & literis comprehenſa, miſit ad Iudæos*. Vbi ſignificatur totā hiſtoriæ ſeriē à Mardochæo ſcriptam fuiſſe: deinde miſſam ad Iudæos omnes, idque cum literis, quas ad eoſdem dabat, præcipiens & adhortans, vt feſtum quotannis diem agerent, liberationiſque ſuæ memoriā omni lætitia & honore celebrarent. Ad hoc enim faciendum, magnæ cohortationis inſtar, erat; accurata eorum omnium, quæ contigiſſent, cognitio, & iterata quotannis lectio cumque ſemel iſta miſiſſet, licet alias adhuc poſtea literas mitteret ver. 29. non amplius hiſtoriam, ſed præceptū tantum & hortationem miſit. *Accedit* Latinus noſter Interpres, qui ver. 26. hanc planè ſententiam è ſuperioribus verbis collegit, & ita expreſſit. *Cuncta, quæ geſta ſunt, epiſtolæ, id eſt, libri huius volumine continentur*, aut, ſi fortè, vt in Græco eſt, verterit; *Cuncta quæ geſta ſunt, epiſtolæ huius volumine cōtinentur*; idem ſemper intelligitur, præſertim ſi aduertas, in cunctis, quæ hac epiſtola continebantur fuiſſe, quæ ſuſtinuerint Iudæi, quæ deinceps immutata ſint, id eſt, quæ mutatio ipſorum miſerias & calamitates inſecuta ſit. *Alterum* cap. 12. ver. 4. in Latino; ſed in Græco cap. 1. Μαρδοχαῖος

ἔγραψε περὶ τῶν λόγων τούτων, *Mardochæus scripsit de bisce narrationibus*, vel, vt legi posset, περὶ τῶν λόγων τούτων; *Mardochæus scripsit de his narrationem hanc*. quemadmodum paulò antè dicitur; ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς τοὺς λόγους τούτους εἰς μνημόσυνον, *scripsit Rex verba siue narrationes istas in monimentum, vel ad memoriam*. Licet enim de somnio, & insidiarum, de quibus infra; detectione, ipsum tantummodo scripsisse hinc effici posse videatur, nihil tamen impedit, quin ea verba latius pandantur, cum quę istorum, eadem & aliorum ratio sit. Et verò ex istis & superioribus verbis simul iunctis, tota penè scriptio hæc ab illo profecta ostenditur. Quid enim præter ea, quæ periculū antecesserunt, ipsumque periculum, & eius cum instantis, tum depulsi causas modosque, continet? *Tertiū* mihi argumētum ab plurium doctorum assensu ducitur, Christianorum, & Iudæorum. Nam ita senserunt Lyranus, Carthusianus, Feuardentius, Moyses Hispanus R. Abenezra, iisque, si libeat, adiici possint, Vatablus Geneuēsis editionis, & Ioānes Drusius. Quod à me verò de Esthera, quasi & hæc aliquid, hoc in commentario, vna cum Mardochæo laborasset, additū, clarè astruit Græcus textus cap. 9. paululum, quod in Latino est contractius; dilatans, καὶ ἔγραψεν Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα, θυγάτηρ Ἀμιναδὰβ, καὶ Μαρδοχαῖος ὁ Ἰουδαῖος, ἃ ἐποίησαν· τό, τε στερέωμα ἐπιστολῆς τῶν Φρουραί. *Et scripsit Esther Regina, filia Aminadab, & Mardochæus Iudæus quæ fecissent, ipsamque confirmationem epistola ipsorum Phrurim*. de quibus suo loco.

Tertium prædicendum, qui Interpretes?

SI de iis, qui Græcè aut Latinè verterunt; agatur, sic habeto. Ante D. Hieronymum, fuisse cum Græcos, tum Latinos translatores iam aliquos, vti tradit ipse epist. 112. Et Græci quidem fuerunt partim *Septuaginta Interpretes*, vt ab eodem ibidem ostenditur tam in principio, cum vulgatam editionē nominat, quā sub finem; itemq; in notulis huic libro attextis partim *Lysimachus*, de quo infra cap. 11. Ipse tandem Hieronymus *de archiuis Hebræorum, librum istum reuelans* (sic enim Biblia Regia melius legunt, quod in Romana, Basileensi & Antwerpiensi D. Hieronymi editione est, *releuans*) *verbum è verbo transtulit expressius*, prout loco iam citato ipsemet loquitur. Si verò, qui exposuerunt, quærantur, est apud Cassiodorum lib. 1. diuin. lect. 6. Bellator, Rupertus lib. 8. de victoria verbi, Rabanus, quoad allegoriam vt in Iudith, Lyranus, Hugo, Carthusianus, Feuardentius. At addi potest Hebraicus *Peruscb* seu *expositio*, quæ seperatim Venetiis edita, auctore Gaone, seu Rabino Elisa Gelico, itemque Iosephus Gorion editionis Basileensis lib. 2. à ca. 1. vsque ad capitis quinti medium, vbi Alexandri Magni res gestæ incipiunt. Gorion vero editionis Cracouiensis vnico quidem libri primi capite quarto, sed bene longo: & Iosephus Flauius li. 11. ca. 6. Vidi etiam aliquando de Esther & Assuero sermonem in vetere inferioris Bibliothecæ Reuerendissimi Herbipolensis manuscripto Codice.

Quartum prædicendum, quæ authoritas?

LVTHERVS symposiacorum cap. 69. fol. 380. *Ego*, inquit, *adeo librum hunc* (secundum Machabæorum) *& Esther odi, vt vellem nullo modo exstare*. Loquitur verò serio de libro, prout Hebraice iam legitur. Cum enim ista diceret, obiecit ei, qui Hebraicarum literarum peritus habebatur & aderat; M. Forsterus, fieri ab Hebræis librum illum maximi, & quidem pluris, quam Danielē & Isaiam, neque, se ille aut de quibusdam tātum eius partibus loqui, aut aliud quidquam respōdet. Hancque Lutheri vocem, tamquam oraculum accepisse videntur illi, quos, magnum in Lutheranorum scholis consecutus nomē, Reineccius Tomo 2. fol. 42. refert, iam reperiri, qui eandē hanc Estheris cum Iudithæ historia suspicentur, sic vt in Tragicomœdiam versa sit. *Nam cum*, vt ait, *facta à Iudæis cædes admodum inuidiosa esset, eam viro docto alicui, personis & circumstātijs alijs repræsentare placuisse, donec tempore ipso, animis extraneorum mitigatis, à Ioachimo Pontifice, qui idem dies purim instituerit, in historia relata esset*. Audiimus vero in Iudith principiis, quod apud Nouatores istos loco sit historia illa, quam cum ista iam confundi vellent. Videtur tamen Lutherus postea suum illud iudicium & votum stultitiæ damnasse, dum in præfatione suæ versionis; decimi tantum capitis partem à versu 4. & quæ deinceps in Latino sequuntur, capita reiicit, hancque ferè sententiam retinent hodie cum Lutherani alij, tum Caluiniani apud Wittakerum controu. 1. quęst. 1. cap. 8. libro contra Campianum & contra Duræum. Ioannes etiam Drusius lib. 8. animad. cap. 16. vult iis *non adeo multum tribui*, &c. Iuis in notis; *additiones apocryphas* non raro appellat, sicuti & Catholicorum nuper pauci, quidam, de quibus postea.

DVO BREVITER STATVO. VNVM; *Capita priora decem, vsque ad decimi versum quartum, esse canonica*. Probatur à Bellarmino lib. 1. de Verbo DEI, cap. 4. & adduci fere possunt, quæ pro Tobia & Iudith allata sunt. Satis iam sit, Ecclesiæ in Trident. sess. 4. definitio, & Hebræorum omnium sententia, tam recentiorum, de quibus supra Forsterus aiebat, quā veterum, de quibus Iosephus lib. 1. contra Apionem, Athanasius Synopsi, Epiphanius hæresi 29. vbi à Nazaræis etiam Hebraice legi narrat; citatque passim Rabinos complures Rabi Elisæus in ea, quam supra memoraui, expositione.

ALTE-

ALTERVM. *Quod in eodem capite decimo à versu quarto residuum est, & quæ sequuntur capitula omnia, canonica sunt.* Probatur *primò*. Qui, præter D. Hieronymum, veteres, librum hunc approbarunt, de eo, prout in ditione vulgata, quæ Ecclesiæ est, erat, loquebantur. Sed cum istis omnibus erat, vti D. Hieronymus ad ea ipsa capita commonet, Græcaque hodierna, & Athanasij synopsis testatur. Ergo. *Secundò*. Approbarunt eadem Concilium Laodicenum can. 59. Carthaginiense 3. cap. 47. Origenes in Psal. 1. apud Eusebium lib. 6. histor. cap. 25. Cyrillus Catech 4. Damascenus lib. 4. cap. 18. S. Hilarius in Psal. 1. Innocentius primus epist 3. Ruffinus in symbolum. S. Augustinus lib. 2. de doctr. c. 8. Alcimus ad sororem. *Tertiò*. Ex iis ipsis capitibus non secus, quam è sacris literis testimonia laudāt D. Chrysostomus homil. 3. ad populum, Augustinus in Psal. 51. epist. 199. D. Ambrosius 3. offic. 15. D. Basilius lib. 2. contra Eunomium, D. Hieronymus in cap. 1. Galat. Alexander Pontifex ad omnes orthodoxos. *Quarto*. Ex fetia Origenis probatione; epist. ad Iulium Afric. *Vide*, ait, *ne imprudentes & inscientes abrogemus exemplaria, quæ habentur passim in Ecclesiis*. At eiusmodi sunt exemplaria, in quibus & iam & olim, vt ex dictis patet, capitula hæc fuerūt. *Quinto*. Ex Tridentini Concilij sess. 4. hisce verbis; *Si quis libros ipsos integros, cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueuerunt, & in veteri vulgata Latina editione habentur, pro sacris & Canonicis non susceperit, & traditiones prædictas sciens & prudens contempserit, anathema sit*. Hinc ergo argumentor dupliciter. *Primò*, dū ait, *cum omnibus suis* partibus, scilicet vt in Daniele, Marco, Luca, Ioanne, in quibus ea, de quibus nonnulli olim controuersati sunt; approbantur. Et nisi Cōcilij mens ista foret, nonne ridiculus esset aphorismus, totum aliqud laudare, & de ipsius partibus addere? Quomodo enim sine partibus aut illud constare, aut probari possit? *Deinde* dum subdit; *prout in Ecclesia legi consueuerunt*, vt omne scilicet lucifugis & contentiosis ingenijs effugium obstruatur. At videmus in Ecclesia legi ex ca. 13. feria 4. post Dominicam secundam quadragesimæ. indidemq; in Missa contra Paganos, & ex cap. 13. Dominica 21. post Pentecosten. Vnde Rupertus 18. de victoria cap. 12. *Sacer*, ait, *Ecclesiæ chorus, per singulos annos statutis diebus, declamat ante Dominū, in persona illorum* scilicet Iudæorum, *Euerte cor eius*, scilicet Regis, *in odium repugnantium nobis, nos autem libera in manu tua*, ex cap. 14. ver. 11. 14. 19. Et lib. 12. de diuin offic. cap. 25. ex cap. 14. ver. 13. *Hester*, ait, *pro temperantia ponitur, quæ repudiata ob arrogantiam Vasthi regina, in regnum subrogatur. Nam ipsius temperantiæ hoc indicium est speciale, quod Leonem illum, de quo ipsa ad Dominum dicit: Et da mihi gratiam in conspectu Leonis, id est, Assueri regis: in mansuetudinem conuertit, eiusque edictum ex instinctu Aman intemperantissimè superbientis & genus Iudæorum perdere cupientis, in consolationem suæ stirpis transtulit*. *Sexto*, ex argumentorum, quæ obiiciuntur, solutione.

Contra posteriores huius libri partes argumenta proponuntur & soluuntur.

SVNT apud Wittakerum, quibus posteriores libri huius partes oppugnentur, argumenta quatuor.

PRIMVM. In posterioribus capitibus eadem, quæ in prioribus repetuntur. *Respondeo*, hoc ipso è prioribus confirmari posteriora, & contra, è posterioribus priora. Si confiteri tamen ex ista ratione quid possit, est; videri auctorem non vnum esse, quod antea concessum est.

ALTERVM. Sunt isto in libro, quæ parum vera & consona videntur. *Respondeo primo* quidem; esse hunc hæreticis morem perpetuum, vt libri alicuius auctoritatem eleuarunt, omnia quæ ille contineat; difficilia colligant, vt, quia non à quolibet statim explicari ea possunt; falsa omnia iudicentur. *Deinde*, peto vt singula suis locis reseruare liceat, ne ante explicationem explicare omnia oporteat. Do tamen hæreticis istis, hæretici à Beza præfatione in nouum Testamentum, laudati sententiam, hoc ipso libro, de his ipsis difficultatibus, consignatam. *Nescio*, ait in cap. 3. fol. 93 Ioannes Drusius, *quam rectè fiat ab hominibus eruditis, qui additionibus Esther falsi crimen imponunt è loco tam dubio, & controuerso*. Loquitur scilicet, de insigni illa difficultate, quomodo fuerit Haman Macedo. de qua suo loco infra.

TERTIVM. Ista in Hebræo capita non sunt, nec verisimile excidisse. *Respondeo*. Cur, quæso, nō verisimile? An integros libros excidisse faterentur hæretici, de quibus in generalibus Bibliorum Prolegomenis egi; particulas excidere potuisse negabunt? Licet verò è cap. 9. Drusij eiusdē verba istis obiicere, dum istud exponit; Εγράφη εἰς τὸ βιβλίον. *Existimant*, inquit, *fuisse librum vulgo eius ætatis notum. Quod si ita est, intercidit cum alijs, vt liber recti, & Salomonis, Medias Iddo, liber Bellorum Domini, Annales Regum Israel*. Sed Origenem loco citato potius audiamus, qui hoc ipsum, quod Wittakero incredibile videtur; verisimile asserit. Et Flauius Iosephus lib. 11. cap. 6. Assueri epistolas citat, cum lib. 10. cap. 12. è fontibus Hebræis haurire se profiteatur, & lib. 1. pleraque refert Hebræus Gorion Cracouiensis, de quo supra

QVARTVM. Catholicorum quidam in apocryphis ea censuerunt, D. Hieronymus præfatione in hunc librum, Rabanus etiam in præfatione, & sub finem Commentariorum cap. 10. Lyranus, Hugo, Burgensis additione 1. cap. 3. & add. cap. 7. Sixtus Senensis lib. 1. & Caietanus in hunc

librum.

librum. *Respondeo*, vt supra in Tobia responsum est, hosce posteriores, D. Hieronymi esse authoritatem secutos; Hieronymum verò Hebraicum, qui tum erat, contextum. Neque paucorum iudicium synodo œcumenicæ officere quidquam potest, quam idcirco paulo diligentius explicabam, ne vnius aut alterius, qui ea synodo posteriores fuerunt, temeritate, fas quisquam deinceps putet, quod nefas.

Pro iisdem posterioribus libri huius partibus argumentum, quo simul hæreticorum contra eosdem, & libros quosdam argumenta quam inania sint ostenditur.

IAm *septimò* & *vltimò*, contra capitum istorum hostes hæreticos missile hoc intorqueo. Priora capita possunt iisdem argumentis omnibus oppugnari, quibus non posteriora tantum ista, sed integros etiam libros Tobiam, Iudith, Machabæos à vobis expugnatos putatis: & tamen prima illa vobis, quod non reprehendo, canonica sunt. Quidni ergo ista etiam sint, licet ratiunculis ea nonnullis appetantur quidem sed non euertantur? Nam prima etiam capita illa oppugnari posse, vel ex hisce manifestum.

Primò Libri huius auctor certò asseuerari nullus potest, licet de nonnullis coniiciatur probabiliter. Ergo & opus totum incertum. *Secundò* Translationes eius variæ olim vitiosæque fuerunt vt præfationis initio ait S. Hieronymus. Si verò præcipuam aliquam in Ecclesia auctoritatem tenuisset, num adeò mendosus & deprauatus esse potuisset? Quid, quod & Hebraicus textus minime purus est, sed peregrinis & Chaldaicis vocibus refertus? *Tertiò*, iam tempus, quo historia hęc accidisse narratur, ita incertum, vt quot pænè capita, tot sententiæ sint, neque vllam ferè amplectaris, quin asystata pluria occurrant. An non igitur commentum potius quam historia, vel certè sub dubia cuiusdam scriptio & de qua libera doctorum iudicia esse possint, videatur? *Quartò*, Sunt in ea etiam quæ plusquam paradoxa videantur, vt primo statim capite, conuiuium dimidiato anno habitum: Reginam tam leui de causa, tam subito, tam nullo iudicio, explosam: nouam eius in locum inductam, cuius ne genus quidem & patria inquisita esset, quæ tam serò ad viduum Regem admissa sit, de cuius liberis & posteritate ne verbum quidem auditetur. Alia quæ plurima sunt, persequi non libet. *Quinto* denique veterum quidam non desunt, qui nullā libri huius, dum scripturarum diuinarum catalogos memorant, mentionem faciunt, Melito apud Eusebium lib. 3. histor. c. 10. Nazianzenus, Honorius, Athanasius in synopsi, vbi & de quibusdam Hebræis idem affirmat, eoque tacente, in promptu est Iosephus lib. 1. contra Apionem vbi scripturas, quæ post Artaxerxem Xerxis filium apud Iudæos esse cœperunt, multo minoris esse auctoritatis testatur, quam sint Prophetarum, & aliorum, qui antea scripserant. Et hoc testimonium laudat Eusebius lib. 3. cap. 10. Dicemus vero infra ex Iosephi sententia, esse Commētarium hunc Artaxerxe illo posteriorem. Quin & eum parui adeo fecisse videtur, vt ne nominare quidem dignatus sit. Iunilius Africanus huic non eundem etiam cum historicis aliis Canonicis, auctoritatem apud Hebræos fuisse ait li. 1. de partib. diuinæ legis cap. 2.

Ecce, mi Wittakere, vosque omnes hæretici, qui varios nobis libros leuissimis sępe argumentatiunculis extorquere conamini, quam facile est iisdem artibus in eos etiam, quos retinendos putatis, similiter inuadere? Dissoluerem vero ista, nisi ex eis, quæ in Tobia & Iudith dixi, quęque in Machabæis dicenda sunt, satis superque omnium inanitas elucesceret. Hoc tantum addam, scribere doctum hominem, Dominum Angelum Roccam in suo de Bibliotheca Vaticana Commentario, libri huius exemplar Hebraicum, in corio conscriptum, conuolutum, in Augustinianorum Bibliotheca, Bononiæ, asseruari.

Quintum prædicendum. Quis eius in Bibliacis, ordo?

HEbræi omnes ipsum in eo diuinorum ordine collocant, qui *hagiographorum* dicitur. Variant tamen *tripliciter*. Nam *a Thalmudicis*, post Threnos, ante Paralipomena statuitur, *à Massoretis* post eosdem Threnos, sed ante Danielem & Esdram: *a Germanicis Iudæis*, post Ecclesiasten, ante Danielem, Esdram, Paralipomena. Nostrorum *quidam* recensent ante Iudith, vti Athanasiana synopsis, Cassiodorus cap. 6. & 14. diuin. lectionum, Augustinus loco citato, S. Prosper p. 2. de præd. Concilium *Laodicenum* editione prima post Ruth, quo etiam loco legitur in Hebraicis Plantini Bibliis in quarto editis; anno Iudæorum minore 326. hoc videlicet modo statim post Deuteronomium; *Canticum Canticorum, Ruth, Threni, Ecclesiastes, volumen Esther.* & tum subiunguntur, qui ab iisdem Hebræis vocantur, *prophetæ priores*, Iosue, & alii. In Tridentina vero sessione 4. ordinem iste liber eum tenet, quem in Bibliis nostris videmus, & hactenus secuti sumus, & quidem rectè propter causam allatam Prolegomeno 7. in Iudith.

Sextum

Sextum prædicendum, quæ vtilitas?

BReuiter D. Hieronymus præfatione in Sophoniam, & qui eum secutus est Rabanus hoc loco; *Liber*, inquit, *Esther, multipliciter & Ecclesiæ Sacramenta continet, quia ipsa Esther Ecclesiæ typo populum de periculo liberat, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partem conuiuii, & diem celebrem mittit in posteros.*

Septimum prædicendum, quæ diuisio?

NOstris in exemplaribus Latinis capita sunt 16. in Græcis tamen 10. sed ita, vt quæ illis 16. cōtinentur, ea in hisce 10. insint omnia, suo tamen loco posita, quæ apud nos alieno. Cum enim D. Hieronymo propositum esset, ostendere, quæ in Hebræis tantum essent, & quæ in Græcis superessent, hæc ipse posteriora illis subiunxit, & quidem in præfatione ait, 9. capitulis distincta, per alphabeti literas ex *minio* vsq; ad literam theta. Pro *minio* tamen legit Romana D. Hieronymi editio, *minimo*, quod intelligendum foret ex cap. 10. quod litera Græcorum minima, *iota* scilicet, notari solet. Omnia vero hæc adiuncta triplicia sunt, vel enim ad historiæ *finem* spectant, & ea statim traduntur versu 4. capitis decimi & initio vndecimi, vel ad historiæ *principiū*, & deinceps leguntur cap. 11. & 12. vel denique ad *medium* & habentur cap. 13. 14. 15. 16. Ego, vt historiæ ordo tempusque magis pateat, ad suum omnia locum reuocabo. ideoque quod in Euangeliis quatuor coniungendis veterum quidam fecerunt; *Harmoniam Esther*, siue capitum omnium tam priorum quam posteriorum *consonantium* vocare volui. Sicque libri totius partes constitui possunt quatuor. In prima sunt nonnulla, quæ Iudæorum & pericula & liberationem antecedunt, vsque ad cap. *3.* v. *6.* In secunda periculum Iudæorum à c. 3. v. *6.* vsque ad ca. 4. In tertia eorundem liberatio à cap. 4. vsque ad cap. *9.* v. 17. In quarta quænam liberationē consecuta.

PARS LIBRI PRIMA.

QVæ Iudæorum discrimen antecedunt in parte prima, sunt eorum quæ sequuntur, vel signa vel causæ & occasiones, & videntur octo. ideoque & primæ huius partis particulæ sunt totidem.

Continetur vero in:

- I. Mardochæi somnium toto cap. 11. à ver. 2.
- II. Epulum Assueri Regis cap. 1. vsque ad ver. 10.
- III. Reginæ repudiatio à ver. 10. cap. 2.
- IV. Estheris in Regiam domum adductio cap. 2. ad ver. 9.
- V. Estheris ad Regem præparatio, eodem cap. 2. à ver. 9. ad 15.
- VI. Estheris nuptiæ, ibidem à ver. 15. ad 19.
- VII. Eunuchorum insidiæ, & supplicium, rursus ibidem à ver. 19. ad fin.
- VIII. Amanis exaltatio & in Iudæos ira cap. 3. ad ver. 6.

PRIMA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

DE MARDOCHÆI SOMNIO.

E capite vndecimo.

S. Hieronymi monitiuncula: *Hoc principium erat in editione vulgata, quod nec in Hebræo, nec apud vllum fertur interpretum.* videlicet præterquam apud Septuaginta, qui in vulgata tunc editione legebantur.

2 *ANno secundo, regnante Artaxerxe maximo, prima die mensis Nisan, vidit somnium Mardochæus filius Iairi filii Semei, filii Cis, de tribu Beniamin:*

3 *Homo Iudæus, qui habitabat in vrbe Susis vir magnus, & inter primos aulæ regiæ.*

4 *Erat autem de eo numero captiuorum, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis de Ierusalem cum Iechonia rege Iuda.*

5 *Et hoc eius somnium fuit: Apparuerunt voces, & tumultus, & tonitrua, & terræmotus, & conturbatio super terram.*

6 *Et ecce duo dracones magni, paratique contra se in prælium.*

7 *Ad quorum clamorem cuncta concitatæ nationes, vt pugnarent contra gentem iustorum.*

8 *Fuit dies illa tenebrarum & discriminis, tribulationis & angustiæ, & ingens formido super terram.*

9 *Conturbataque est gens iustorum timent*

mentium mala sua, & praparata ad mortem.

10 *Clamaueruntque ad Deum: & illis vociferantibus, fons paruus creuit in fluuium maximum, & in aquas plurimas redundauit.*

11 *Lux & sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & deuorauerunt inclytos.*

12 *Quod cum vidisset Mardochaus, & surrexisset de strato, cogitabat quid Deus facere vellet: & fixũ habebat in animo, scire cupiens quid significaret somnium.*

QVÆSTIVNCVLA I.

Quale Mardochai somnium?

SOMNIORVM alia naturalia sunt, alia supernaturalia, vti de his quidem non ex nostrarum tantum literarum, sed Ethnicarum etiam auctoritate, necnon & ex ipsa ratione, satis contra Aristotelem libro de diuinatione per insomnia, constitutum est. Hoc verò *supernaturale fuit*, vt indicatur capite isto 11. ver. 12. vbi *vidisse* dicitur Mardochæus somnium. Nam visio ei dormienti obiecta significatur, & cap. 10. ver. 5. Et patet, cum eius vel interior naturalis causa nulla proferri possit.

QVÆSTIVNCVLA II.

An à DEO *vel à dæmone fuit idem somnium?*

A Dæmone insomnia non pauca immitti ex Deuteron. 18. perspicuum, & vero ex pulcherrima, de Xerxis & Artabani somniis & disputationibus, narratione apud Herodotum lib. 5. & 7. D. Gregorio lib. 4. dialogorum c. 51. *A* DEO tamen *istud fuisse*, intellexit Mardochæus eodem ver. 12. & persuadet cum personæ ipsius sanctitas & prudentia, vt, *per illam*, indignus non esset, quem obiecto istiusmodi viso, DEVS moneret, *per istam* verò bonum à malo auctorem internosceret, multoque magis, dum, vt cunctorum istorum veritas manifesta omnibus esset: confirmauit cap. 10. ver. 9. re ipsa Dominus, se somnij huius auctorem fuisse.

QVÆSTIVNCVLA III.

Cur somnium hoc Mardochao diuinitus immissum?

VT de maximarum rerum euentis *moneretur* Mardochæus: simulque in earumdem cursu, quantumuis difficillimæ, asperrimæque res inciderent; *confirmaretur*, & meliorum expectatione corroboraretur. Ita enim comparatum est, vt huiusmodi quædam, hominem mediis in calamitatum fluctibus, magnopere solentur, erigant & reficiant.

QVÆSTIVNCVLA IV.

An statim, qua somnii eius significatio esset; cognouit Mardochaus?

BIFARIAM in somniis loquitur DEVS, vel *clare*, vt statim qui dormit, quidnam DEVS velit, intelligat, quemadmodum Iudas 2. Machab. vlt. Iosephus Matth. 1. & 2. vel *obscure*, vt non statim qui dormit intelligat, quemadmodum Iosephi huius typus (prout de eo serm. 2. super *Missus est* à S. Bernardo traditur) Iosephus alter Genes. 37. itemque, qui cum eo erant in carcere, pincerna & pistor Genes. 40. & ipse Pharao Genes. 41. Nabuchodonosor Danielis 4. *Mardochaus* verò noster hoc *in posteriori genere fuit*. Nam vers. 12. dicitur *scire cupiisse*, quid significaret somnium.

QVAESTIVNCVLA V.

An rectè, quæ somnij significatio foret, scire cupierit Mardochaus?

DIXIT Poetarum quidam: ——————— ———————

——————*Somnia fallaci ludunt temeraria nocte.*
Et pauidas mentes falsa timere iubent.

Nulla penè nox, quin somniemus, abit, num autem significari semper aliquid, aut quid significetur, optandum & cogitandum semper putemus? Hominum id sane nimis, quam ociosorum, variorum, & superstitiosorum, vt etiam lib. 2. de diuin. à Cicerone monitum. Nihilominus tamen *ad quædam interdum attendere somnia, in vitio non est.* Si enim *interiores causas* habent corporis, eiusque humorem & temperationis aliquam nobis, & Medicis cognitionem afferre possunt, prout in aphorismis docet Hipocrates. Si *exteriores*, possunt huiusmodi etiam vtilitatem afferre, & quidem etiamsi à dæmone: scilicet vt ea refutemus, iis non credamus, eius fraudes & appetitiones discamus, periteque declinemus. Cæterum *à Deo immissa dum sunt, quidni ad eorum serio intelligentiam attendamus*? An frustra loquitur Deus? An cura & solicitudine, quod ostendit, indignum? Deniq; quod scire licet, hoc vt sciamus optare licet. Videatur D. Thomas 2. 2. quæst. 95. artic. 6. & Caietanus ibidem, vbi de suis etiam somniis agit, sicuti & Rupertus ca. 2. lib. 9 de victoria. Petrus Venerabilis in epistola 16. lib. 6. Omnia ferè, quæ de somniis ad scripturam nosse opus, pertractauit noster Pererius totis 7. quæstionibus in Danielis cap. 1. Apparet vero ex cap. vlt. lib. 17. Iosephi, fuisse apud Iudæos somniorum interpretes, quos ille describit, *μάντεις οἱ περὶ ὀνειράτων ἦσαν αἱ ἀναστροφαί, vates, quibus de somniis studia erant*, siue, *qui circa somnia versabantur.*

QVAESTIVNCVLA VI.

Quamdiu scire cupiuit Mardochæus, quid sibi hoc vellet somnium?

GRæcè dicitur *ἕως τῆς νυκτὸς, vsque ad noctem.* quasi eo tantum die, desiderii hoc habuisset. Sed vel secuta nocte quid rei esset, percepisse oporteret, vel diuinarum rerum negligentem & incuriosum admodum fuisse, qui diei tantum vnius cura dignas illas existimaret. Ideoque cum hoc in Latino non sit, videatur forte merito, quasi ex alicuius, qui subsequi videbat *ἡσύχασε quieuit*, notatiuncula, irrepserit, suspectum. Si retinere tamen in Romanis 70. libeat, interpretari licebit, *vsque ad noctem*, fuisse somnii eius intelligendi cupidum, *ita nimirum, vt magno desiderio teneretur*; totus ea in cogitatione defixus esset, variè apud semetipsum inquireret, Deum rogaret, porroque alios forte nonnullos interrogaret, non quidem vanos fallacesque coniectores & interpretes, quos Græci ὀνειροπόλους & ὀνειροκρίτας vocant: sed si quos, in eo loco norat bonos & prudentes, qui vti de Daniele scriptum est, *Dei spiritum in se haberent*, Danielis 4. & 5. Posterus dies, & qui deinceps consecuti fuerunt, etsi votum & studium hoc numquam omnino sustulerunt, aliquantulum tamen, vt fieri solet, imminuerunt.

QVÆSTIVNCVLA. VII.

Quando sui huius voti compos factus Mardochæus?

CErtam perfectamque adeptus cognitionem non videtur, antequam ipso rerum exitu, quid portendisset Deus, intellexit. Hoc enim cap. 10. ver. 5. significat illud; *Recordatus sum somnii, quod videram, hæc eadem significantis*, seu vt Græcè est, *somnii περὶ τῶν λόγων τούτων, de his ipsis rebus.* Quis enim simplicem hic recordationem accipiat, quæ solam præteriti somnii memoriam importet? Num totos octo, vel nouem annos, quos effluxisse iamiam dicam, illius non meminerat; An primæ illius curæ & indagationis nulla vel minima in animo deinceps vestigia hæserant? Si somnium putasset fortuitum & è multis vnum, assentirer forsitan, obliuioni ab eo datum. Sed diuinū cum sciret, sæpissimè ipsius recordabatur, de eo cogitabat, & cupido quidem, æquo tamen animo quæ futura essent, expectabat, fructumque illum paulatim percipiebat, at cum tam nubila omnia videret, sereniorem, qui ostensus erat; Phœbum non desperaret, quemadmodum lib. 2. c. 1. refert Gorionides; *Ab illa*, inquit, *die* (somnii) *& deinceps conseruauit Mardochæus somnium istud in corde suo. Cumq; Haman ei tam infestus esset, ait ad Esther filiam patrui sui. Impletur somnium, quod narraui tibi in diebus iuuentutis tuæ.* Fuit igitur ista recordatio cum perfecta ostenti totius experientia, & clara, integraque omnium, quæ in somnio vidisset, quorumq; particulas vsq; eo sensisset, sententia.

* * *

QVAESTIVNCVLA VIII.

Quæ interpretatio?

PRoponitur cap. 10. ver. 5. vsque ad 10. *Dies tenebrarum*, sunt ærumnosi illi dies, de quibus postea. *Lux & sol ortus*, dies illi læti & festi, de quibus cap. 8. ver 16. *duo dracones*, Haman & Mardochæus. *fons* initio *paruus*, & tandem ingentem ex se *fluuium* effundens, Esther est, prout deinceps magis erit manifestum. Et priorum quidem similitudines claræ, vt in illo, *Post nubila Phœbus*, de quo Tobiæ cap. 2. fol. 54.

Nulla dies adeo est Australibus humida nymphis
Non intermissis vt fluat imber aquis.

De cæteris dicendum.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Quomodo Haman & Mardochæus dracones?

VEtus Regum militiæque præfectûm hieroglyphicum symbolum fuit *draco*, vti Horapollo & Pierius lib. 15. explicant. Cum duo igitur isti, vnus apud Regem, apud gentem suam alter, tandemque apud Regem etiam authoritate pollerent, principatumque tenerent, merito draconum forma notati sunt, quemadmodum apud Danielem aliis quibusdam animalibus alii, maxime vero, cum apud Persici regni gentem, ferociores & instructiores milites *draconum nomine* appellarentur, vt in libro, quomodo historia conscribenda sit, explicat Lucianus. Rupertus vero libro 8. de victoria cap. 8. particularem etiam de vtroque causam affert. *Propter diabolum*, ait, *serpentem antiquum, veraciter habitantem in pectore Aman. Porro Mardochæus draco non reuera, sed inimicorum, scilicet eiusdem Aman, & complicum eius, accusatione falsa, dicentium, quod genus eius Iudaicum seditiosum esset, & regno insidiosum.* Maior tamen similitudo fuerit, si vterque, verâ metaphora, draco sit. Sed vt Aman draco est, quia conscelerato dracone plenus, & eius administer instrumentumque fuit, ita & Mardochæus draco etiamsi dicitur, quia boni & sancti alicuius draconis domicilium, & organum. At quis draco bonus? Sane ad Deum laudandum Dracones interdum quoque inuitari videmus Psal. 148. Num ii mali; cum solos inibi peccatores non inuitari notarit S. Chrysostomus. Quia vero draco draconem vt à quodam dictum est, deuorat: nos ego Christianos dracones appellare posse videor, & Christum Dominum draconem maximum, qui draconis illius prioris teterrimi & immanissimi caput conterat, totumque deuoret. Nam, *sicut serpentes esse prudentes* voluit Matth. 10. ver. 16. & ipse in serpentis imagine Num. 21. Iohan. 3. apparuit. Qui vero *serpentes* vel *angues*, iidem dracones etiam nominantur, vt apud Virgilium Æneid. 2. & si qua differentia est, hæc vera est, quod draco, serpens sit maior & vastior. Hinc enim illud Græcorum ὄφις εἰ μὴ φάγῃ ὄφιν, δράκων οὐ γενήσεται, *serpens, nisi serpentem voret, draco non fiet.* Hinc eodem illo capite Rupertus. *Nec mirum*, ait, *quod homo simplex, & rectus propter falsam opinionem*, dico etiam propter veram, vt exposui, *per draconem malitiosum atque tortuosum in somnio est designatus, cum ipse simplicium Rex & rectorum Dominus Christus per serpentem aneum fuerit præsignatus.* Sane Moysis draco Exodi 7. ver. 12. Magorum dracones deuorauit & ipse Moyses draco, Magos dracones, magnumque illum impietatis draconem Pharaonem. Sic & Constantinus Magnus sub pedibus draconem calcabat, apud Eusebium lib. 3. Vitæ cap. 3.

QVÆSTIVNCVLA. X.

Quomodo dracones isti clamorem edidisse traduntur?

NOn clamor, sed sibilus draconibus, sicuti & anguibus aliis tribuendus videtur, & ridet Cicero eos, qui draconem Alexandro loqui visum narrabant. Atque hoc ille quidem fecit merito. Fabula enim vt opinor; fuit, aut si quid fuit, *non audiuit* (Tullii verba loquor) *Alexander draconem loquentem, sed est visus audire & quidem. quo maius sit, cum radicem ore teneret locutus est.* Ego vero dico, *nostros istos dracones non vere clamasse*, sed in somno, quasi clamarent, apparuisse, neque clamor iste apparens, articulatas voces vllas continebat, sed ingentia tantum sibila, quibus populi vehementius concitarentur, quemadmodum Aquilius & [illegible] bis Theatro quidam aiunt, draconem, cum interficeretur, clamasse *Gelre Gelre*, vnde *Geldria* dicta sit.

QVAE-

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quomodo Esther fons paruus & flumen magnum?

Fons merito erat, cuius aquis ingens excitatum incendium restinguendum, defluentibus lacrymis numen propitiandum, abundantia scaturiente amnis effundendus, quo impiæ nefariæque aduersantium hominum acies demergendę, penitusque obruendæ, vt antiqua scilicet redirent miracula. Psalm. 73. *Tu confirmasti in virtute tua mare: contribulasti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconis.* Atque in hac sanctissima heroina:

Flumina magna vides, paruis de fontibus orta.
Plurima collectis multiplicantur aquis.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quando somnium hoc obiectum?

NOx erat, quæ primum, primi mensis Nisan, diem antecedebat, *annus* vero erat Artaxerxis secundus. Ab huius enim annis, tempora hac in historia designantur omnia: & numerantur eius anni secundus, tertius, sextus, septimus, duodecimus; de quibus postea.

ALTERA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

DE EPVLO.

CAPVT PRIMVM.

1 IN diebus Assueri, qui regnauit ab Indi usq; Æthiopiã super 127. prouincias.
2 Quãdo sedit in solio regni sui Susan ciuitas regni eius exordium fuit.
3 *Tertio igitur anno imperii sui fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis, fortissimis Persarum, & Medorũ inclytis & præfectis prouinciarũ corã se.*
4 *Vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem, atq; iactantiam potentiæ suæ, multo tempore, centum videlicet & octoginta diebus.*
5 *Cumq; implerentur dies conuiuii, & inuitauit omnem populum, qui inuentus est in Susan a maximo vsq; ad minimum: & iussit septem diebus conuiuium præparari in vestibulo horti, & nemoris, quod regio cultu & manu consitum erat.*
6 *Et pendebant ex omni parte tentoria aerii coloris & carbasini ac hyacinthini, sustentata funibus byssinis, atq; purpureis, qui eburneis circulis inserti erant, & columnis marmoreis fulciebantur. Lectuli quoque aurei & argentei, super pauimentum smaragdo & pario stratum lapide, dispositi erant: quod mira varietate pictura decorabat.*
7 *Bibebant autem qui inuitati erant, aureis poculis, & aliis atque aliis vasis cibi inferebantur. Vinum quoq;, vt magnificentia regia dignum erat, abundans & præcipuum ponebatur.*
8 *Nec erat qui nolentes cogeret ad bibendũ, sed sicut rex statuerat, præponens mensis singulos de principibus suis, vt sumeret vnusquisq; quod vellet.*
9 *Vasthi quoq; regina fecit conuiuium fœminarum in palatio, vbi rex Assuerus manere consueuerat.*
10 *Itaq; die septimo, cum rex esset hilarior, & post nimiam potationem incaluisset mero, præcepit Mauman & Bazatha, & Harbona & Bagatha & Abgatha & Zethar & Charchas, septem eunuchis, qui in cõspectu eius ministrabant.*
11 *Vt introducerent reginam Vasthi coram rege, posito super caput eius diademate, vt ostenderet cunctis principibus pulchritudinem illius: Erat enim pulchra valde.*
12 *Quæ renuit, & ad regis imperium, quod per eunuchos mandauerat, venire contẽpsit. Vnde iratus rex, & nimio furore succensus.*
13 *Interrogauit sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, & illorum faciebat cũcta consilio, scientium leges ac iura maiorum:*
14 *(Erant autem primi & proximi, Charsena, & Sethar, & Admatha, & Tharsis & Mares, & Marsana & Mamuchan, septem*

ptem duces Persarum, atque Medorum, qui videbant faciem regis & primi post eum residere soliti erant)

15 *cui sententia Vasthi regina subiaceret, quæ Asueri regis imperium, quod per eunuchos mandauerat, facere noluisset?*

16 *Respondit, Mamuchan, audiente rege atque principibus: Non solum regem læsit regina Vasthi, sed & omnes populos, & principes, qui sunt in cunctis prouinciis regis Assueri.*

17 *Egredietur enim sermo reginæ ad omnes mulieres, vt contemnant viros suos, & dicant: Rex Asuerus iussit vt regina Vasthi intraret ad eum, & illa noluit.*

18 *Atque hoc exemplo omnes principum coniuges Persarum atque Medorum, paruipendent imperia maritorum: vnde regis iusta est indignatio.*

19 *Si tibi placet, egrediatur edictum à facie tua, & scribatur iuxta legem Persarum atq; Medorum, quam præteriri illicitum est, vt nequaquam vltra Vasthi ingrediatur ad regem, sed regnum illius, altera quæ melior est illa, accipiat.*

20 *Et hoc in omne (quod latissimum est) prouinciarum tuarum diuulgetur imperium, & cunctæ vxores tam maiorum quam minorum deferant maritis suis honorem.*

21 *Placuit consilium eius regi & principibus fecitque rex iuxta consilium Mamuchan.*

22 *Et misit epistolas ad vniuersas prouincias regni sui, vt quæq; gens audire & legere poterat, diuersis linguis ac literis, esse viros principes ac maiores in domibus suis, & hæc per cuncto populos diuulgari.*

QVAESTIVNCVLA I.

Cur Hebraicè & Chaldaicè ab, &, liber hic incipit?

EST hoc apud istarum nationum scriptores vsitatissimum, vt videre est initio Exodi, Leuitici, Numerorum, Iosuæ, Iudicum, Ruth, Regum librorum omnium, secundi Paralip. Esdræ, Baruch, Ezechielis, Ionæ, prioris Machabæorum, omniumque Gorionis commentariorum. Sed iam cap. 1. Iudith quæst. 1. monui sacros istiusmodi scriptores semper animo contemplatos quippiam antegressum, cum quo istud quod iam scribebant, colligatum vellent, siue id scriptum iam esset, siue mente tantummodo comprehensum. Ideoque historia hæc vel cum superioribus ante iam præscriptis historiis. per, &, istud copulatur, vel certe cum eo, quod priore loco narrant Græci, exposito iam somnio. Latinus Interpres, interdum quidem expressit, interdum, vti hoc loco dissimulauit, claritatis maioris ergô.

QVAESTIVNCVLA II.

In quod historia hæc tempus incidit?

CERtum est quidem, post Babylonicam illam, qua Iechonias Rex captus est, captiuitatem accidisse cap. 2. ver. 5. cap. 11. ver. 3. sed incerta ferè alia. Quidam enim *ante liberationem* è captiuitate illa censent, vti Melchior Canus lib. 11. cap. 6. argumento 9. Mercator & Cedrenus. Alii omnes *post* eandem *liberationem*: & quidem ante Alexandrum Magnum dum Persicæ adhuc monarchiæ status vigeret, vti ex Assuero, totoque libri decursu perspicimus. Cum vero à monarchiæ huius principio Iudæisque libertate donatis, vsque ad Darii vltimi annum vltimum annos, in Esdræ libro primo, constituerim ducentos, & vndecim, quærendum adhuc superest, in istorũ quemnam incidat. Et in promptu quidem est ea responsio, in eos ipsos incidisse, quibus imperauit Assuerus. Sed noua ista statim existit quæstio, quisnam & quando iste. Nam omnes Persarum Monarchas, vocant nonnulli Assueros vt eodem Esdræ libro exposui, alii, etsi non omnes, eorum tamen Monarcharum plures Assueros confitentur, vti Driedo tract. 3. & lib. 1. de Scrip. cap. 3. De hoc igitur inquiramus.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quis iste Assuerus?

SEptem circumferuntur *opiniones*, quarum duæ priores ante liberationem Babylonicam, reliquæ post; Assuerum istum nominant, adeoque totum historiæ tempus. *Prima* tradit fuisse Assuerum regem Darii Medi patrem. Ita Mercator in Chronologia. *Secunda* ipsum Darium Medum Cedrenus

Cedrenus f. 97. & 117. suum illud prius retractans, &, authore in Sulpitium Sigonio, D. Athanasius in synopsi, vbi tamen eum aliud asserere nihil video, quam Mardochæum ex captiuitate, quæ *sub Sedechia* fuit, extitisse, in quo tamen ipso mendose pro *Iechonia*. vt infra cap. 2. & 11. dicetur, *Sedechias* ponitur. Opinionum harum duarum alterutram suscipiendam opinatur Melchior Canus loco citato. *Tertia* Cambysen, Rabbini scilicet in Seder, Genebardus in Chronol. Lyranus. *Quarta* Darium hystaspis. Ioan. Benedictus. Feuardentius toto suo Commentario, Carion in Chronico. *Quinta* Xerxem. Scaliger lib. 6. de emendatione temporum, Iohan. Drusius in cap. 2. *Profecto*, ait, *non est Assuerus iste alius, quam Xerxes. Sexta* Artaxerxem Longimanum. Iosephus libro 11. cap. 6. Nicephorus Constantinopolitanus Patriarcha in Chronic. Suidas, Zonaras, alii apud Eusebium Chro. quos improbat anno mundi 4737. approbat tamen Sabellicus Ennead, 3. lib. 5. Caietanus hic, Bellarminus lib. 1. cap. 7 Reineccius Tomo 2. fol. 32. & vt mihi videtur; Rupertus lib. 8. de vict. verbi cap. 5. *Septima* Artaxerxem Mnemonem. Eusebius Anno Mundi 4797. D. Hieronymus Danielis 7. Ezech. 4. Sulpitius lib. 2. etsi nescio quo pacto à Bellarmino, quasi ab ipso staret, allatus V. Beda lib. de 6. ætat. Otto Frising. 1. cap. 20. Philo Annianus, Duedo loco citato.

Mihi vero, qui hosce omnes secutus est. Artaxerxes Ochus fuisse videtur. & vt spero, videbitur omnibus, qui ad ea, quæ subiungam, animum aduerterint, non quod singula maximam per se vim habeant, sed quod omnia simul, & quidem vim eam, quæ hoc in vetustatis & opinationis genere comparari potest. Sic enim ratiocinor. *Superiorum septem Regum in hisce septem opinionibus enumeratorum nullus est, in quem, quæ historia hæc velindicat, vel subindicat, consentiant omnia: è contrario vero in Artaxerxem Ochum consentiunt. Is igitur esto, qui quæritur.* Antecedentis pars prior ostenditur, & *primo* quo ad priores duos, quina Bellarminus promit argumenta, quæ si cui, quod volo, persuadent, alia non quærat, mihi tamen ipsi aliqua quærenda. Nam *primum* alioquin eius argumentum ex Tobiæ vltimo capite infirmatur, vbi Medorum Rex Græcè *Artaxerxes* vocatur, vt ibi dictū est. *Alterum* ex Danielis cap. 6. & ex Xenophonte, qui lib. 1. Cyropæd a M[illegible] um Rege desciuisse ait, qui antea ipsi parebat, Armenorum Regem. Et cum Nabuchodono[illegible] Niniuem antea delerat, seque postea corroborarat & dilatarat, ideoque & ad eum ab Indis legatos venisse narrabat ibidem Xenophon. *Tertii* vis etiam non magna quia cap. vlt. sese maritus Estheris tantum *de Persarum regno* ait, non Persam. *Quartum* infringunt Darius Medus & Nabuchodonosor apud Danielem, dum vterque *regnum a Deo esse* fatetur: *Quintum* denique labascit, quod Persis dum imperarent Medi, ideoque Susis commorari possent.

Quæ ad eosdem igitur hinc semouendos Reges me commoueant, sunt hæc. *Primum.* Qui à Nabuchodonosore capti fuere Iudæi, ii ante Babylonicum reditum, in Susiana & Perside nunquam habitarunt, sed in Babylonia, regionibusque Chaldæ[illegible] subiectis. Persis vero & Susiana subiectæ non erant. vt ex Xenephonte lib. 2. & 3. apparet Sed Mardochæum tradit caput 11. & Græcorum caput primum habitasse Susis, quo posteaquam vnius Persarum Regis dominatu omnes istæ regiones teneri cœperunt, facile commigrare cum alii, tum Mardochæus potuit. *Secundum.* Cū historia hæc gesta est, tam diu iam in Perside Iudæi fuerunt, vt Persicam linguam, & mores apprime callerent: adeo vt Persis, aliisque permixti essent. neque ab iis, nisi seipsos ipsi indicarent: facile dignoscerentur, vti habetur ex cap. 2. ver. 10. & 20. cap 3. ver. 4. toto cap. 4. cap 7. ver. [illegible] & 5. cap. 8. ver. 1. At istud ante reditum è Babylone factum non est. cum & tempus videatur breuius: si demantur anni, quibus ante Cyrum, istos regnasse, authores illi volunt & si cogitetur, nullam iis, ad Persas abeundi, in eorum sese mores & habitum commutandi fuisse libertatem, tam circumspectè tam, & tantopere, vt internosci nequirent. *Tertium.* Toto isto libello Persici semper mores & instituta occurrunt, quemadmodum explicatio ipsa deinceps monstrabit. Verisimilius igitur eum contigisse, dum rerum Persæ potirentur, quam dum Babylonii. *Quartum.* refert Iosephus Græcum facta hæc omnia, cum primum inter Græciæ Persidisque regnum excitata bella sunt. At hæc, saltem non ante Darium Hystaspis, narrat lib. 4. & 5. Herodotus. Quo ad reliquos verò Reges post Darium istum, possunt & *communia* & *propria* quædam *argumenta* proferri.

Communia sunt *duo. Vnum*, si antequam Hierosolymitana vrbs & templum exædificata & perfecta essent, tantam istam apud Persarum Regem gratiam & authoritatem Esthera, demumque ipse etiam Mardochæus adepti fuissent, potuissetne fieri, vt neque ante, neque post periculum, eā exædificationem numquam à Rege peterent. An religionis, Deumque metuentibus Iudæis hac via re quidquam vel optatius vel antiquius erat? An vbi periculo perfuncti iam fuissent, omnes [illegible] benignitatis fontes ilico exaruerunt? nihil Estheræ amplius annuere voluit? qui cap. 8. dimidium regni, si illa peteret volaisset, datum iri affirmabat, qui maiorem semper impetrandarum ex [illegible] concessam fuisse nt; spem certissimam cap 9. ver 12. faciebat? Sane vt Deo saltem [illegible] aliquas referrent, cum anniuersarium *sortium festum* diem perpetua lege, indixerint, multo [illegible] templum exstrui, hortantibus præsertim & vrgentibus Aggæo & Zacharia prophetis, non [illegible] quam postulassent. Quonam verò tempore, & à quo templi absolutio petita sit [illegible]. Et verò templum suo iam tempore stetisse, illustrisque [illegible]

met Esther cap. 14. vers. 9 testatur. *Alterum*. In libris, qui de templi ędificatione aliquid tradiderunt, vel ante ipsam conscripti sunt; nullum vnquam de Esthera & Mardochæo verbulum. At vix credibile est, tantas res non priuatorum quorundam hominum, vti Tobię historia videtur; sed publicam personam agentium, in rebus, quæ ad communem populi totius incolumitatem & salutem spectarent, quæque penitus cum historiis, copiosè ibi descriptis, longè aliter quam Iudithæ gesta, cohærerent, ne vocula quidem vlla, vmquam attingi & subinnui. Atq; hoc Eusebij argumentum est, quod & ab eo mutuatus est Sulpitius; sed ita, vt ab eodē Eusebio, cum lectionis prauæ aliquid irrepserit; medicinam accipere debeat. Addo prophanos, qui Persarum Regum historias copiosius, ad Artaxerxis vsque secundi tempora, persecuti sunt, & etiamnum integri supersunt, Herodotum & Xenophontem nihil vmquam Estheris aut Mardochæi meminisse. Quod si vel iidem, vel similes aliqui Artaxerxem nostrum tertium explanassent, iidemque in manibus minimè mutili & curti haberi nunc possent, nihil ambigo, quin aliquid aperuissent. Nunc de eo nonnisi paucula Diodorus, & alij quidam pauci, prout epitomes & narrationis alicuius occasio tulit; delibarunt. e quibus tamen ipsis signa adhuc aliqua, eaque non obscurissima non multo post; eruentur.

Propria porrò sunt, quæ singillatim singulos iam Reges, vsque ad Artaxerxem Ochum excludunt. Nam *primo* Cyrum hic Assuerum vocari, nemo, quod sciam; dixit hactenus, aut deinceps dicturus est. Nam, vt in Esdra firmatum; nonnisi septem annos is Asiæ monarchiam tenuit, ita vt antea, dominus 127. prouinciarum, quæ hoc toties libro repetuntur, non fuerit. Quomodo igitur anno suo duodecimo, quæ hic traduntur, fecisset omnia?

Secundo Cambyses multò minus esse potest, qui & Iudæis semper infestus fuit, & nonnisi octo annos imperauit.

Tertiò. Darius quidem Hystaspis Indos subegit, vt ait lib. 4. Herodotus, Macedones per Satrapam suum Mardonium deuicit, vt apud eundem est lib. 5. Græcis per Satrapam alium Datim, qui Marathonio in prælio cæsus est, bellum intulit, prout idem ibidem narrat, & Ctesias, & lib. 1. Thucydides, qui bellum hoc sicut & interdum Plutarchus; *Medicum* appellat; non est is tamen Assuerus Estheræ nostræ vir. Nam, ante regnum, vxor ei fuit Gobryæ filia, e qua filios apud Herodotum lib. 7. tres suscepit. In regno vxores ei fuerunt tres, duæ scilicet Cyri filiæ, *Atossa* quam Cambyses & Smerdis Magus habuerant; & *Artystona*, quæ virgo vt idem lib. 3. refert, ideoque & *plus adamata* loquit libro 7. & *alia quædam Otanis filia*, inquit lib. 3 Istarum verò nulla vel Vasthi vel Esthera est. Accedit, quod, eodem Herodoto referente. malè ob tributorum impositionem, &, molestiorem quandam faciendę pecunię rationem dictus sit *καπηλος*, quasi cauponariam exerceret. *quia* inquit Suidas, *vendebat omnia*. Nostrum verò Assuerum videmus liberali quadam magnificentia semper vti erga Hamanem cap. 3. ver 5. erga Estheram cap. 8. erga vniuersum populum cap. 1. sed maxime ver. 18. dum vectigalium immunitatem prouinciis vniuersis, & dona, iuxta magnificentiam principalem, largitur.

Quarto, Xerxis porro in Græcos bella, opes, & potentia eam Scaligero, eiusque asseclæ opinionem pepererunt, quasi Darius, aliique iam enumerati & enumerandi, eo, vlla in re, inferiores fuerint, nisi fortè præliorum infelicitate, turpi fuga, & infamia. Cuiusmodi de Assuero nostro nihil audimus, quinpotius ei, prosperè feliciterque cessisse omnia, omnibus pæne regni sui temporibus indicat caput 1. 2. & 10. Iam verò Assuerus anno 6. & 7. sua in patria, suo in palatio Susiano morabatur cap. 2. ver. 15. 16. Xerxes contra, iis annis, in Græca sua vel expeditione vel fuga erat. Nam, anno imperij sui secundo Ægyptium bellum gessit, & domum rediit, suis ad se principibus conuocatis, vt, de Græciæ bello, cum iis ageret, vti ab Herodoto lib. 7. scribitur. In huius verò belli apparatu *annos quatuor* inquit lib. 2. Enneadis 3. Sabellicus. vel certe *tres* posuit, vt ex Diodoro lib. 15. intelligitur, dum eum memorat, ad idem bellum secum ineundum, Carthaginienses induxisse, hos *triennium* apparandis necessariis tribuisse, sicque cum eo incepisse, anno scilicet suo imperij sexto. quo Sardibus eum hybernasse notat lib. 7. Herodotus. *Secuto anno*, qui imperij *septimus* erat: &, vt vult libro 1. Thucydides, post Marathoniam pugnam *decimus*, in Græciam mensem mensis Choræ die tertio, id est, Aprilis pænè vicesimonono: mensem in traiectu cōsumpsit. Tertio mense post, pugnatum ad Thermopylas, inde ad Salaminam, *die 17. Munychionis*, ait libro de fortitudine Alexan. Plutarchus. qui *non Martius*, vt interpretantur; esse possit, sed *Iulius vel Augustus*. Hinc in Asiam fugiens rediit, &. cum postea, eodem die, ad Plateas, & Mycalen, ab ipsius ducibus infeliciter pugnatum est; Sardibus adhuc adhærebat, vt ait lib. 11. Diodorus: rursumque postea ibi commoratus, & fratris sui Masistæ vxoris amore captus fuisse legitur, adeo vt, eius fruendæ causa, ipsius filiam filio suo Dario vxorem esse voluerit, nuptiasque Sardibus adhuc celebrarit. An non indicant ista eum toto sui huius anni septimi residuo, in minore Asia hæsisse, alteramque Sardibus hyemem egisse? ita vt in Sabellico vitium sit, eum *celerrimum cladium suarum nuncium* in Perside fuisse. &, quod Drusus ait, cohærere nequeat; *ipsum reducem*, cum Esthera, Autumno ipso, matrimonium iniisse. Nam etsi post Mycalensis cladis nuncium, ilicò Sardibus excessisset, in itinere tamen duos tresue menses posuisset, vt ex Angarorum cursu, & Parasangarum lib. 5. apud Herodotum numero, addo & ex ipso, quo Reges progredi solent, modo colligitur. Quid, quod etiam se-

nis...

uiſſet, non Suſis, ſed Perſepoli autumnum tranſegiſſet, vt ait lib. 12. Athenæus, cũ omnẽ præſertim tunc amœnitatem & voluptatem, vt quem è ſtrage ludibrioque ſuo mœrorem cœperat, penitus abſtergeret, conſectaretur, & multo quidem, quam antea vmquam, auidius. Pergamus tamen & Xerxem iſtum omnino profligemus. Teſtatur lib. 8. & 9. Herodotus, eum ad bellum ſuas vxores & filios tam germanos, quam nothos ſecum duxiſſe. Sed anno Aſſueri tertio, repudiata Vaſthi, et neque ſine Regina opinor vxore tantum ad bellum, tam mulieroſus Imperator proficiſci voluiſſet. Neque Scaligerum iuuat, quod eius vxor *Ameſtris* vocata fuerit, & quandam cum Eſther nominis ſimilitudinem præ ſe ferat. Hanc enim ſcribit lib. 7. Herodotus Otanis, ſeu vt in Cteſia legitur; Onophæ Perſarum ducis filiam fuiſſe, illam forte ipſam, quæ vt ſupra dixi; Dario nupſerat, vel eius certe ſororem, & addit idem ſcriptor lib. 9. eam *ſæuo* admodum contra Artayntæ matrem, *ingenio* fuiſſe lib. 7. Perſarum libros Deo neſcio cui ſubterraneo defodiſſe. Cteſias verò etiam *impudicam mulierem*. En qualem nobis Eſtheram iſti concinnant? Fuerunt vero & Ameſtres aliæ plures, vt quæ apud Plutarchum, Mnemonis Artaxerxis nata & coniux, & vrbs quædam Amaſtris eſt. Neque vero Xerxem vel ſuperiorum vllum nomine, quod hic apud Græcos eſt, afficiendum, dicam poſtea.

Quinto, Artaxerxes Longimanus mitis admodum, clemensque fuit, vti alterius Artaxerxis principio ait Plutarchus. adeo vt quæ Regum auctoritatem tueri videbantur, leges nonnullas ſuſtulerit, verbi cauſa, eam quæ ante Regem, à quoquam ſimul venante in feram telum mitti vetabat, rurſumque leuiſſima caſtigatione capitales Principum noxias plecti voluerit. Qui enim flagellandus fuiſſet, huius tantum veſtes flagellari, cui detondendus capillus, huic tiaram ſolam deponi iuſſit, quemadmodum in Apophtegmatibus Plutarchus & lib. 30. Amm. Marcellinus notant. Noſtri vero Aſſueri videtur fuiſſe non paulo immitius duriuſque ingenium. Qua enim & quam vehementi pertinacique ira in Vaſthi Reginam exarſit? Quam facile in teterrimam innocentiſſimæ Iudaicæ gentis totius cædem conſenſit? Quam ſubito familiariſſimum, intimumque ſibi Principem, eiuſdem filios omnes infelici ex arbore ſuſpendi iuſſit? Quam prompte, in Perſarum ſuorum ſanguinem & fortunas, poteſtatem Iudæis conceſſit? Eundem verò Longimanum poſt imperii ſui annum duodecimum, quo tempore ſe ſuaque omnia Eſtheræ noſter dabat, Iudæis templi reſtaurationem adhuc prohibuiſſe, monſtraui in Eſdræ libro.

Sexto Darius Nothus à pleriſque *annos* tantum 10 ſceptrum tenuiſſe dicitur à Diodoro libr. 13. *annos* 11. à Cteſia vnà cum Patre 35. ſolum tamen 19. Ergo priorum illorum ſententia, qui hoc libro anni numerantur, Dario iſti deſunt. Secundum verò Cteſiam, adſunt quidem 11 anni: eum tamen hactenus nemo Aſſuerũ noſtrum cenſuit. Et rectè. Hunc enim in Eſdra docui eſſe, cuius anno ſexto templum perfectum Eſdræ cap. 6. qui annus is ipſe fuiſſet, quo in puellarum eos choros accepta Eſther eſt cap. 2. ver. 8. & ſequentibus. Fieri vero potuiſſet, quin, Regis in Iudæos beneuolentia tanta cum extaret; Mardochæus, qui in aulæ porta tunc verſabatur magno ſatis loco cap. 11. verſ. 3. ſeſe, genuſque ſuum indicaſſet, vel Eſtherem Iudæam ſeſe fateri paſſus eſſet. Neutrum tamen tunc fecit cap. 2. & 3.

Septimo, Artaxerxes Mnemon vxores habuit *Statiram*, *Apoſſin*, *& Ameſtrin*, vti, qui eius vitam pluribus explicauit, narrat Plutarchus. At earum nulla Vaſthi eſſe poteſt. *Statira* enim quoad vixit; ab eius throno, & aula excluſa nunquam fuit: duæ reliquæ ipſiuſmet filiæ fuerunt, & non niſi, cum imperio iam potiretur, ab eo ductæ, vt neque ob iram facile reiici, neque certe anno imperii tertio potuerint, multò verò minus earum vllam cum Eſthera eandem affirmare liceat. Nam vt de duabus poſterioribus taceam, *Statira* Idernis Perſæ filia erat, & ante regnum in vxorem ſumpta, quemadmodum oculatus teſtis narrat Cteſias: ſatiſque ex Statiræ ipſius, ob ſtructas à Cyro minore, cum regnum Artaxerxes capeſſeret, inſidias, querelis apud Plutarchum intelligitur.

Reſtat igitur, quod initio aiebam, *eſſe Artaxerxem*, qui hoſce omnes ordine conſequitur, quique *Ochus* interdum nominatur. Quamuis vero ſint iſta homini minime peruicaci ſatis: alteram tamen poſitæ antea ſumptionis partem adhuc ſtabilio. & quæ de Aſſuero libellus iſte tradit, optime in iſtum congruere oſtendo. Et *primo* quidem ipſum nomen occurrit. Nam Aſſuerus hoc in libro, ſemper à Græcis Interpretibus *Artaxerxes* verſus eſt, quæ cauſa vt auctores multo & numero & pondere maiores, e Perſicis Monarchis pro Aſſuero Artaxerxem potius aliquem, quàm alium vllum delegerint, prout opinionem poſitus ante indiculus oſtendit. Artaxerxes verò iſte neque Longimanus, neque Mnemon eſt, vti hactenus probatum. Ochus igitur. *Ochus* verò *magnum* ſignificare, vt aiunt fere omnes, vnde & ille, ad Caſpium, fluuiorum maximus, *Ochus* apud Strabonem [illegible] lib. 7. Sabellicum, appellatus. Hic autem noſter Aſſuerus, quonam quæſo minor? Lege cap. 1. ver. 1. & 2. cap. vlt. ver. 1. *Secundo* hiſtoriam iſtam Macedonum monarchiæ, ſeu Alexandri temporibus proximam fuiſſe, indicio eſt Aſſuerus ipſe cap. 16. ver. 14. & Ioſephus Gorion [illegible] Baſilienſis, quam Cracouienſis & Ioſephus Flauius quodammodo inuitus, dum inter hanc & Alexandri Magni res geſtas, nihil plane interſerit, niſi de Artaxerxis iunioris, ſeu Mnemonis duodecimo capitulum vnicum. Quis verò credat, tot poſtea ſecutis annis in Iudæorum gente, ſi Eſtheræ deſtrahatur narratio, memoratu dignum nihil accidiſſe? Quin potius cum poſt Regum li-

bros, Tobiæ, Iudithque historiæ acciderint: post has, ea quæ in Esdra & Nehemia: post eas Estherina ista: & post hanc denique, Machabaica fuisse videtur, vt ad Hyrcanorum scilicet Regum, quos è vestigio subsequutus Herodes, ætatem, diuinorum librorum series pertinuerit. Cæterum huic ad Macedonica sceptra æuo inclinanti, quis vel propior vel appositior Assuerus, Ocho Artaxerxe? Nam lib. 16. Diodorus, lib. 6. Iustinus sub finem, Macedonum tunc regnum valdè amplificatum admonent. Regnauit verò is Ochus annos 26. totidem Alexandri Magni Pater Philippus, vt ait Eusebius, vel duobus certè minus, vt lib. 6. mauult Diodorus. Sed ita vt illius anno quarto hic inciperet: sicque tribus vel quatuor annis præeat semper Artaxerxes. &, eo tandem mortuo, ad eius filij Arsamis annum tertium perueniat Philippus. Est autem annus iste, penultimus, ante Darij vltimi, quem deuicit Alexander, imperium.

Confectum planè videretur negocium, nisi bonus inprimis auctor, dum, pro Longimano suo, manum fortiter conserit, obiiceret, ante annum Philippi vicesimum, Macedones Persis formidabiles haud fuisse: ideoque non potuisse Assuerum hunc anno duodecimo, illa quæ capite vltimo versu 14. sunt; scribere. At licet maxima tùm Macedonum gloria fuerit, maximaque Persis inuecta formido, iam tamen antea, & illorum bellica laus admodum illustris, & horum ab illis timor, [illegible] vllus. Nam quæ in Philippi annis subiunctis Diodorus ipse notet, expende.

Anno Philippi

- III. celebre armis nomen ille adeptus est.
- V. Artabazus, qui ab Artaxerxe defecerat, Græcos contra istum solicitare cœpit.
- VIII. bellum contra eundem Artabazum gestum ab Artaxerxis Satrapis; ita vt ad Philippum in Macedoniam ille profugerit, secumque Mentoris fratrem Mennonem, [illegible] eorum in matrimonio sororem haberet, duxerit. Cum verò istud Artaxerxis [illegible] num 12. pæne attingat, fit sanè manifestissimum, quemadmodum eodem anno [illegible] manis cum Macedonibus conspiratione vel suspicari ipse, vel certe suspicandum [illegible] scribere aliquid potuerit.
- IX. cum Onomarchum idem Philippus superasset, sacroque bello finem imposuisset, multò magis eius nomen longè lateque inclaruit, quotidieque deinceps inclarescebat.
- X. multa & varia ipsemet Artaxerxes contra eos, qui defecissent, Satrapas, contra Ægyptios & Cyprios bella gessit. Cum verò, vt fit; in belli societatem & auxilia vicinos vndique populos, contra Persas, illi solicitarent, iamque Artabazus ad Macedones viam [illegible] cisset, an, eos metuendi causa iã aliqua nõ erat? Et *confirmantur hæc* ipsa ex hisce amplius,

Alexandro adhuc puero, iam ad Philippum à Persa ipso legati mittebantur. Quorsum, obsecro, nisi quia contra Persas posse ille aliquid, & forte moliri iam aliquid videbatur? Refert legationem istam in Alexandro Plutarchus, dicens absente Patre, istum illos accepisse, *neque tamen*, quod Persæ mirabantur; *puer cùm esset, puerile quidquam rogasse.* Cum Cleopatram Philippus duceret, ægre id ferens Alexander, *hic*, aiebat, *est, qui ex Europa Macedones in Asiam transmittere cogitabat, qui ex lecto in lectum transgrediens procedit.* En quæ in Persas consilia coqueret Philippus! Neque ista Persæ latebant, vt suprà ex ipsorum legatis colligimus, & declarauit Darius, cum in Macedones, ante Philippi mortem, iam cogitaret, sicuti libro 17. aperit Diodorus. Cum adeò igitur apertè perspicuèque omnia consentiant, alium ab Ocho Assuerum cur fingamus: *Tertio*, consentiunt verò & alia [illegible]. Primis imperij sui annis duodecim vel tredecim, fuit iste Artaxerxes remissior, & quietis, quam rei bellicæ studiosior, quemadmodum lib. 16. in Philippi anno decimo, sæpius allatus ait Diodorus [illegible] vt nonnisi per suos duces bellorum si quid incidisset; ageret, ipse domi suis in basilicis ocio [illegible] dideq; viueret. Hæc enim verò causa & occasio, cur capite primò gloriam ipse suam & opes tam celebri, tamque magnifico & diuturno conuiuiorum apparatu ostentare, tot vndique puellas [illegible] sitas deligere, aliaque omnia, quæ ad annum eius duodecimum liber iste proponit, agere [illegible] ac voluerit. *Postea* verò quasi ad frugẽ ab Esthera sua meliorem, viroque forti digniore excitatus, ipsemet rebus gerendis interesse voluit, contra Sidonios, Ægyptios, Cyprios pugnauit, feliciter [illegible] nes suam sub ditione redegit. Et hoc est, quod Hebraicè cap. vltimo v. 1. dicitur. *Et posuit Rex Assuerus tributa super terram, & insulas maris*, seu *fecit eas tributarias*, vt Interpres noster vertit, de quo [illegible] plura. *Præterea* videtur ex libro isto pæne semper Susis, antequã ad bella ista exiret, mansisse. Et [illegible] de ipso id indicat in Alexandro Plutarchus, siue interim vera causa sit quod Persepolitanis [illegible] congiarium, quod Cyrus instituerat; dare noluerit, siue alia [illegible]. *Quarto* Sidonios, qui Iudæis parum esse solerent amici, grauissimè punitus est: Deorũ [illegible] templa quam plurima [illegible] & inflammauit; Ægyptiorum deorum portẽta valde [illegible] ipsorum Apim [illegible] bouem ipsis in cœna edendum apponeret. Licet enim [illegible] nonnulli [illegible] rumq. [illegible] vastitate [illegible] aliquid attulerint, nescio tamen an eo modo quo ex Estheris [illegible] videtur institutione, Ochus. *Quinto* sæuus habitus est: vt lib. 16. [illegible] Diodorus, & [illegible] Augustinus libro contra Secundinum cap. 29. Hinc [illegible] *omnes*: & apud Plutarchum de Iside, vocatur [illegible] [illegible] C. [illegible] nios, illosque forsan hostes diuus adeo visus fuisset; sed multo magis, quia suos in Persia & [illegible]

subdi-

subditos, Iudæorum, id est, exterorum & captiuorum, gladiis tantum concessisset. Verè siquidem tunc, *Pressit victores natio victa suos:*

Duo tamen, quæ incitatum istam in sententiam animum tardare forsan possint, occurrunt. *Vnum*, Diodorus libro, sæpe nominato, Philippi anno XI. præcipuos Artaxerxis duces numerat, & in iis Mardochæus nullus. E Persis enim sunt Rosaces, Aristozanes, Bagoas: è Græcis, Lacrates Thebanus, Nicostratus Argiuus, Mentor Rhodius: *Respondeo* hos fuisse eorum, quos in Ægyptiaco secum bello habebat, præcipuos. Domi, qui Persidem interim gubernarent, alios habebat: quemadmodum apud Herodotum lib. 7. Artabanum Susa Xerxes remittit, dicens: *Domum & regnum meum tutare. Tibi ego soli sceptra mea committo.* Magna enim hæc fuit dignitas, & quę nonnisi cæterorum Principum maximo, vel Regum ipsorum filiis vt in Regum libris tradidi, committebatur, ita vt Regis modò absentis vicarium in Perside relictum Mardochæum inficiandi causa nulla sit. *Alterum*, Eusebium in Chronico, anno Assueri huius septimo. *Ochus*, ait, *Apodasmo Iudæorū capta, in Hyrcaniam accolas translatos collocauit.* At hic ille annus, quo Estherem duxisset. *Respondeo primo*, quid apodasmus hoc loco sit, valde obscurum esse. Sabellicus Ennead. 3. lib. locum esse putat: Reineccius tomo 2. fol. 246. dynastiam, seu, vt Iosephus vocat, aristocratiam. Suidas apodasmum vocat multitudinis alicuius partem seu portionem, verbi causa, vnius exercitus. Sed genere fæminino, *capta* quomodo dicitur? Qui eius accolæ? *Deinde*, quidquid de istis sit, dico fieri potuisse, vt virtutis eorum causa, eos illuc transferret, quemadmodum postea fecit apud Iosephū lib. 12. cap. 3. Antiochus Magnus. *Tertio*, si molestia ipsos, tanquam captiuos afficere voluit, potuit id fecisse anno quidem septimo, sed ante nuptias, vt infra patebit, eo tempore, quo Estheris genus adhuc ignorabat, quo illud Mardochæus tacendum adhuc iudicabat.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quantum eius imperium?

Variis, hoc ipsum, libro isto, modis indicatur: sed ii potissimum quatuor.

Primo cap. 1. ver. 1. quod *regnaret ab India vsq. Æthiopiam*, quarum illa, terminus Orientalis, hæc Occidentalis, prout de ista, in Thargum, diserte notatum est. Et illa quidem Hebraice *hodu*, Chaldaice *hendia*, hæc more consueto, *Chus* vocatur. Sed cum duplex sit vt alibi docui; *Æthiopia*, videtur hic ea intelligi, quæ sub Ægypto est, Licet enim eo tempore ab obedientia defecisset Ægyptus, vnde bellum de quo supra, Ægyptium, ius tamen in eam Assuero adhuc manebat, neque Ægypti Dominus à se suisque vocari desinebat, sicuti & hodie Hispaniæ Rex, Hollandiæ Dominus adhuc est. Aristoteles vero libro de mundo, eundem quidem versus Orientem limitem agnoscit, sed versus Occidentem, Hellespontum nominat, videlicet, quia Græciæ, in qua ipse versabatur propior, & quia ille alter Australior.

Secundo, super 127. *prouinciis regnabat*, ibidem & postea sæpius. Hæ *Medinoth* Hebraicè vocantur, à iudiciis dicto nomine, quod in iis certi quidam conuentus, tribunalia & Iudices, ad quos certarum portionum causæ omnes referrentur, vt in Romanis prouinciis Actor. 19. ver. 38. Herodotus lib. 3. *nomos* appellabat ab Ægyptiorum videlicet similitudine, apud quos regionum principaliumque partes sic appellatæ, vt est apud Strabonem lib. 17. Plinium libro 5. cap. 9. Eusebium hist. lib. 2. cap. 17. in Græco eosdem verò subdit vocatos ἀρχὰς καὶ σατραπείας. Vnde *Satrapæ* nomē Persicum, ait, Hesychius, & licet interdum retineatur, vt à Plinio lib. 5. cap. 5. Terentio Heauthon. 3. 1. vertitur tamen à Cicerone 5. de Finib. *Prætor*, à Curtio & à Iustino *Præfectus* a 70. cap. 3. ἄρχοντες καὶ τοπάρχαι, à nostro Interprete c. 13. *principes & duces*. Iustinianus cum de Armeniæ Satrapis ageret Nouell. 31. cap. 2. *Id*, inquit, *magistratus nomen, neque Romanum, neque maiorum nostrorum, sed ex altero imperio traductum fuit*. *Cæterum* de Satrapiarum istarum numero, varius auctorum calculus videtur. Plato lib. 3. de Legibus, numerat *septem* tantum loco eit. *viginti*. Daniel. cap. 6. *centum viginti*. Esd. cap. 3. lib. 3. & noster iste liber *centum vigintiseptem*, Iosephus lib. 11. cap. 4. & 6. totidem, sed libro 10. cap. 14. *trecentas sexaginta*, Iohannes Drusius hic, & lib. 12. Obseru. putat apud Herodotum excidisse voculam ἑκατὸν *centum*, quæ si reponatur cum numero nostro ille congruerit. At non aduertit, id si fiat, futurum vt iam non voculam sed folia integra excidisse fateri habeat. Ita enim Herodotus illa nominat, vt singularum nomina subiungat, & partitionem aliquam. idque in viginti tantum facit. De reliquis itaque centum quid? *Duos potius, quibus discrepantia illa diluatur, modos adhibeo. Vnus est*, vt Satrapiæ vel prouinciæ nomine, aliqui plus aut minus terrarum ac populorum comprehenderint. Nam verbi causa, quæ apud Herodotum Satrapia prima constituitur septem istos continet. Ionas, Magnesios, Æolas, Caras, Lycios, Melienses, Pamphylios. Ex his plures forte alius Satrapias fecerit, vnde cap. 1. ἄρχοντες τῶν σατραπῶν. quemadmodum apud Strabonem libro 17. cernimus Ægypti *nomos* diuidi in *toparchias*, & has in *tomas*, rursumque has in *auras*, de quibus Horapollo libro 1. capit. 5. Si quis ergo, verbi causa, Ægypti toparchias nomos, vt fieri potest; vocet, iam multo is plures

is plures quam 31. quos Strabo ponit statuerit, cum de nomis aliter & aliter ambo loquuntur, que-admodum & eorundem alia huic, alia Plinio lib. 5. cap. 9. & Ptolemæo li. 4 Georg. nomina sunt. *Alter* modus, quod variis de causis, soleant istiusmodi partitiones minui, augeri. Vel enim noua ad imperium aliquod gentes accedunt, ab eo veteres abeunt: vel nullis accedentibus & abeuntibus, placet interdum aliquas aliquibus adiungere, quæ antea, per se, Satrapias plures efficiebant, & contra, ab aliis alias distrahere, vt quæ vnam antea faciebant, plures iam efficiant. Videmus in partium orbis numero. Quibusdam olim duæ, postea tres, iam quatuor numerantur. Romanorum & tribuum, & prouinciarum numerus quoties immutatus? In vna diœcesi, parœciæ tot sunt: non multo post, aut plures aut pauciores, prout episcopo nonnullas coniungere, aut diuidere visum fuerit.

Quis vero prouinciarum certo istiusmodi numero astringendatum *auctor fuerit* exigua etiam dissentiuncula. Herodotus Darium Hystaspis affirmare videtur. Xenephon Cyrum. sed esse p... terque, verum aliter. Cum enim Darius tributorum rationem maxime haberet, omnes omnium pendendorum illorum rationes seu differentias viginti esse voluit. Cyrus rationem aliam secutus est: vel etiamsi eandem, alio tamen modo, quem Dario immutare libuit.

Tertio, Rex dicitur *maximus* cap. 11. & 13. Græcè, ὁ μέγας, de quo Iudith egi capite 3. folio 24.

Quarto, sese vniuersum orbem, suæ ditioni subiugasse ait cap. 13. v. 2. πάσης ἐπικρατήσας οἰκουμένης. significatur hic quidem imperii amplitudo: sed cum exaggeratione, humano fastui vsitata. Enimuero solent ferè, qui paulo regnant latius, totius se orbis dominos arbitrari, talesque vel ipsi ipsismet, vel ab aliis nuncupari. Sic *Nabuchodonosor* Danielis 2. ver. 37. alius Iudith 5. 29. Alexander Magnus, & Romani. Liuius lib. 45. *Persarum, ait, prope immenso spatio imperium fuerat.*

QVAESTIVNCVLA V.

Quale Assueri conuiuium?

FVit in Persicorum Regum die natali βασιλήιον δεῖπνον, quod Persæ τυκ̃α, Græci τέλειον appellarent. Phanias apud Athenæum lib. 11. συγχενικὸν ἄριστον. eaque magnificentia erat, vt ea in cœna, nihil cuiquam petenti negare Rex posset, etiamsi magnum illud & grande admodum foret, quemadmodum lib. 9. totum hoc explicat Herodotus. Fuit tamen hoc, quod Assuerus nunc fecit, multo magnificentius, tum conuiuarum multitudine, tum conuiuii ipsius diuturnitate.

QVAESTIVNCVLA VI.

Quotuplex eiusdem Assueri conuiuium?

AVtumant *quidam* fuisse *duplex*, purpuratorum vnum, plebis alterum, sed numquid ita conuiuio adhibita plebs, vt purpurati tum excluderentur? *Potius* igitur *dicendum, vnum fuisse perpetuum*, nulloque interruptum die conuiuium, cuius partes tamen plures fuerint, non tantum si menses & dies considerentur, sed si ipsi etiam conuiuatores, & conuiuæ. Nam Rex & Regina conuiuium instituerunt, & viri & fœminæ inuitati sunt, ab illo illi, ab Regina hæ. Viri rursum vel purpurati, vel plebei erant. Illi quidem toto conuiuii tempore: isti vltima tantum hebdomade.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quibus conuiuium hoc datum?

EX iamiam dictis patet, sed quos purpuratos dixi, pluribus ii nominibus exprimuntur ver... *Cunctis principibus & pueris suis, fortissimis Persarum, & Medorum inclytis & præfectis prouinciarum* *Pueros* dixit Interpres, quos Hebræus & Chaldæus *famulos fortissimos Persarum*, quos idem Hebræus *virtutem seu robur Persarum & Medorum*. At *inclyti*, Hebraice dicuntur *Parthemim*, quos Pagninus & Arias exultimant à *Peuah* seu Euphrate, *duces Euphratæos* vertendos. Cur vero non simpliciter *Euphratæos*, prout nomen sonare videtur, sed *duces*? Et, si *Euphratæos*, num suum ad conuiuium qui ad Euphraten habitabant, homines omnes vocauit Assuerus? Bene noster Interpres, ...

cap. 6.

& cap. 6. ver. 9. *tyrannos.* Nam vt Persica vox est, vel quemadmodum aliæ plures, eiusmodi ad quam Græca illa accedat παράτιμοι, & in Græco textu dicuntur οἱ ἔνδοξοι Iosephus Gorion lib. 10. dicit, quemadmodum postea notabo; Mardochæum ex Beniamiticis *Parthemim* fuisse. Et licet in Hebræo quinque nomina sint, possent tamen intelligi, vt duo posteriora sint, quasi per appositionem explicatio tertii. sed Græcè disiungitur ἐποίησε τοῖς φίλοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, καὶ τοῖς Περσῶν καὶ Μήδων ἐνδόξοις, καὶ τοῖς ἄρχουσι τῶν σατραπῶν. Fortè, si Latinum & Hebraicum spectes, τῶν σατραπειῶν. Pro *populo* dicit Iosephus, τὰ ἔθνη καὶ τὰς πρεσβείας αὐτῶν ἐν Σούσοις. Istam vero magnificentiam, pro facultatibus olim etiam ediderat in Iacobi nuptiis Laban, dum Charanæos *ciues omnes* ad nuptiale conuiuium vocauit, vt habetur Genes. 29. ver. 22. in Hebraico.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Omnesne principes & Satrapæ simul affuerunt?

CAietanus alios post alios venisse ait, vt his abeuntibus, qui succederent, præsto essent alii. Enimuero nimium videtur, omnes, vno eodemque tempore prouincias Præfectis carere, & quidem tot menses. Dici tamen potest, *vel omnes, vel* certe *perpaucis,* qui quasi nulli erant, *exceptis,* omnes simul adfuisse. Hoc enim epuli fini magis congruebat: maiorem omnium admirationem, & è mutuo conspectu hilaritatem cumulabat, potestque colligi ex vltimo epuli die, dum populo & Principibus simul Reginæ pulchritudinem ostentare voluit ver. 11. vicarii tamen & inferiores singulis in Satrapiis Magistratus erant, qui, turbarum si quid nasceretur occurrerent.

QVAESTIVNCVLA IX.

Quænam epuli causa?

DVplex in contextu monstratur. *Vna, vt ostenderet* (Rex) *diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem atque iactantiam potentiæ suæ* v. 4. Verisimile tamen id non esse ait Drusius, & ne Interpretem nostrum absque causa mendacii arguisse videatur, verti vult, *Cum ostendisset,* vel potius *cum ostenderet,* seu *in ostendendo.* Et hoc quidem postremum verbotenus in Hebraico est. Sed nonne causa eo ipso significatur? Quid est, *fecit conuiuium in ostendendo diuitias gloriæ regni sui,* nisi *vt ostenderet?* Quid est? *Impiger extremos currit mercator ad Indos, Pauperiem fugiendo & diuitias conquirendo,* nisi, *pauperiem vt fugiat diuitiasque conquirat?* Itemque: *Drusius multa scriptitat, ingenium ostentet, Catholicosque carpat:* Intellexit Iosephus, dum magnifice Regem epulum instruxisse ait, *quemadmodum scilicet Regi erat consentaneum apparanti diuitiarum suarum ostentationem,* οἷον εἰκὸς παρὰ βασιλεῖ τὸ πλοῦτος παρασκευαζομένῳ τὴν ἐπίδειξιν ποιήσασθαι. Chaldaicus Thargum similiter. *Et demonstrauit ipsis.* Septuaginta vero: *Postea quam ostendisset ipsis diuitias. Altera* epuli causa fuit, vt sui regni primordia non simpliciter quidem prima, sed prima in vrbe Susana, quam celeberrima redderet. In hac enim vrbe, vt paulo post dicam, præcipuus regni thronus erat, in quo & Alexander postea Magnus sedere voluit, & cum sederet, Demarato Corinthio, aliisque Græcis, præ gaudio, lacrymas eliciuit. Atque hanc causam indicat Hebræus textus; *In diebus,* inquit, *istis, cum sederet,* (id est cum sedere inciperet) *Rex super throno regni sui, qui Susis est, in anno regni sui tertio, fecit conuiuium* Chaldæus: *quando cœpit sedere super solio regni sui, quod in Susan.* Græcus apertissime ὅτε ἐνεθρονίσθη Iosephus, *cum constituisset 127. Satrapiarum principes.* Nec aliud vult Latinus: *quando sedit in solio regni sui. Susan ciuitas regni eius exordium fuit.* Nam *duo,* quæ vna veluti periodo cæteri textus narrant, hæc iste, duabus. Eorum *vnum* est; cœpisse in Susano solio sedere, &, ea ipsa sessione, tunc primò consecutum esse, non vt quoquo modo Rex esset; (iam enim regni eius annus erat tertius) sed vt Rex perfectus. & omnibus quasi numeris absolutus. Quemadmodum enim apud nos, Imperator, vt omni perfectione augustus sit, certis quibusdam in locis, coronas aliquot accipere debet: tumque primo censetur omni laude cumulatus Imperator, cum etiamsi annus imperii eius agatur plusquam tertius, & quartus, quemadmodum in Carolo Quinto visum est, coronam vltimam accipit: ita & tum, Susa Persici regni perfecti scilicet, exordium erat, quando eius in solio residebat Rex. *Alterum,* tertio regni anno epulum istud exstruxisse. *Tertio igitur anno imperii sui fecit grande conuiuium.* Alioqui posse eandem significare sententiam Latinus, si sic intelligatur: *quando sedit in solio regni sui & quando Susa ciuitas regni eius exordium fuit,* sed vna tantum fieri periodus deberet, sequensque illud *igitur,* expungendum foret. Fit autem non raro vt quemadmodum illa particula, *quando,* sic & aliæ repeti, pluribusque coniungi debeant, prout de particula, *inter,* docet in Psal. 56. R. Dauid vers. 5. *In medio leonum dormiui conturbatus.* Persarum vero Regum *enthronismus* tam scribitur celebris fuisse, vt semper ante eum mensem in quem ille incidisset, ἐπαγόμεναι interponerentur, quas ipsi *Vahak* appellabant.

QVAE-

QVÆSTIVNCVLA X.

Quod conuiuii huius tempus?

POtest conuiuii aut *durationis*, aut *inceptionis* tempus quæri. illud in solorum quidem purpuratorum epulo, fuit *centum octoginta* dierum, qui dimidiatum annum, diebus duobus, paucisque horis minus, efficiunt, nisi annum apud Persas tum dierum 360. fuisse dicamus, quemadmodum significare videtur lib. 3. Curtius dans Regi 360, pellices, quasi recentem quotidie, si libido tulisset, haberet. Tunc enim plane anni medii epulum fuisset. In plebeiorum vero epulo dies praefitos *sex* aiunt ipsi Septuaginta. Sed Hebræus, Chaldæus, & Iosephus Græcus, *septem*. Si in illis ergo septuaginta mendum non est, dies eos tantum, quibus maxime caluit conuiuium, enumerarunt, vltimo, quod desiit, præterito, quem tamen in Vasthi postea nominant. Quis non miretur tam altam pacem. tantam rerum omnium affluentiam, tantum à curis negociisque omnibus ocii fuisse, vt totos 187. dies epulando, Rex, Principes, Susanęque plebes transigerent? Prodidit in Politicis Aristoteles memoriæ, Siculum Dionysium totos 90. dies ebrietati vacasse. Mirum fane, sed mirum magis inueniri asotos non paucos, quibus tota vita nil nisi perpetua commessatio, ebrietas, lusio.

Quando vero *inceperit*, nihil habeo asseuerare, nisi quod credibile videatur, eo tempore, Susa Regem venisse, quo ob amœnitatem, cœlique salubritatem venire Persarum Regibus moris erat. Ver autem istud fuisse, authores sunt Xenophon lib. 8. Plutarchus de exilio, Ælianus, li. 10, de animalibus cap. 6. vbi vir apprime doctus Brissonius mendum quoddam inesse putauit lib. 1. de regno Persarum, cum tantum velit Ælianus dicere: Persas istos id consecutos, vt Susis æstate... dam vere ipso consequerentur, æstate verò hyemem Ecbatanis, id est, cœlum, quod in votis habere poterant: iucundissimum & moderatissimum; ver æstiuo calore temperatum, æstatem hyberno frigore. Tanta vero amœnitas epulis, ostentationi, ludis, deliciisque omnibus aptissima. Accidit; quod verni æquinoctii principio, moris apud Persas esset, nuptias fieri, vt ait lib. 15. Strabo.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quis conuiuii huius locus?

TRiplex epuli *locus* monstratur. *Primus* Susa vrbs ad Choaspem fluuium, cuius aquam, vt infra dicam, Reges bibebant, amœnissima, quam id nominis ferre aiunt Athenæus lib 12. Eustathius in Dionysium, Stephanus & Rabbini, à liliorum multitudine. *Susan* enim quod in nostro & Latino interprete legitur, licet in Regiis Bibliis *Susa* sit, Persis *lilium* est, & Phœnicibus apud Magni Lexici authorem, & Hebræis Psal. 44. vbi Aquila & Theodotio κρίνα vertunt, & notat Camius *a sex foliis* hoc liliis inditum nomen, licet illic *violam* mendosè quidam legant. Ab Hebræis vocatur etiam vrbs ista *Elam hamedina*, quod cap. 4. Drusio non probatur. Beniaminum paulo post audiemus. *Conditam* ait Plinius lib 6. cap. 27. à Dario hystaspis, quia nimirum ab eo valde ornata & amplificata fuit, quemadmodum dè Ecbatanis in Iudith cap. 1. quæst. 7. dictum est, & aperte idipsum docet lib. 13. de animalib. c. 59. Ælianus. Memnon enim eius conditor traditur, vnde tam vrbs, quam Regia, Memnonea, vt est apud eundem Ælianum eodem lib. cap. 18. Herodotum lib. 5. Strabonem lib. 15. Cassiodorum lib. 7. epist. 15. Hic regni thesauri, & regia omnium celeberrima, vnde non simpliciter *Susa*, sed cum dignitatis agnomine, dicitur hic Hebraicè *Susan habirah* Est autem *birah*, vt ait in Radicibus Dauid Camius, *arx, basilica, regia, palatium & castrum* 1. Paralip cap. 29. & 19. 2. Paralip 17. 12. Nehemiæ 1. vbi Græca distinguenda, & cap. 2. & 7. Daniel. 8. Cum vero cap. 3. ver. vlt. Hebraicè dicatur; *datum* (contra Iudæos) *edictum in Susan habirah & Rex & Haman sederunt ad potandum, & vrbs Susan confusa. seu conturbata*, collegit Ioan. Drusius tam hic quam infra semper, duplicem esse Susam, arcem scilicet & vrbem, & illam solam esse, quæ habirah nominetur. Sed libens duplicem illam Susam concedo, quemadmodum apud Wirtzeburgum tam arx vrbi huic nostræ imminens, in qua Reuerendissimus modo versatur, quam vrbs ista vocatur, vt meis in S. Kiliani vitam notationibus, explicaui: sed nego solam arcem *Habirah* vocatam. quin prout prius arx illa *Wirtziburgum* quam vrbs dicta, & hæc ab illa nomen accepit, vt ibidem ostendi, sic prius arx Susana, nominata est Susen habirah, & inde tota etiam vrbs Nam hoc ipso cap. 1. ver. 5. dicitur, *vniuerso populo, qui in Susan habirah inuentus est*, præbitum epulum An vniuersus in palatio populus habitauit? An per populum vniuersum, soli aulici famuli. atrienses & mediastini accipiendi? Sunt & huic rei argumento hic Septuaginta, dum *birah* vertunt πόλιν, Latinus noster *ciuitatem*, Iosephus lib. 10. cap. vlt. lib. 11. cap. 5. Μητρόπολιν τῶν Περσῶν. licet in Græco Nehemiæ 1. ver. 1. & cap. 7. vers. 2. ipsum Hebraicum retineatur. Imo caput illud tertium Drusio ipsi vel maxime aduersatur. Num enim edictum illud, in arce tantum

datum

[illegible] non in vrbe ipsa? An locutus alius, quam vbi edictum illud promulgatum, illo [illegible] turbatus? Quam igitur vocarat versiculo ille, *Susan habirah*, eandem prorsus *Susan habir* seu *ciuitatem* appellat, sicuti & rectè indicant Septuaginta & Iosephus, dum simpliciter aiunt, Susis negocium illud tam funesti edicti celeriter curatum esse, & Regem quidem cum Amane compotationi & [illegible] indulsisse, totam interim ciuitatem admodum perturbatam fuisse. Et apertius rem totam transtulit Interpres, *Statim in Susan pependit edictum, Rege & Aman celebrante conuiuium, & cunctis, qui in vrbe erant, flentibus.* Denique omnem dubitationem aufert cap. 4. vers. 8. vbi Hebraicè; *Et [illegible] vel exemplar scripti legis, quæ data fuerat in Susan ad perdendum illos, dedit illi*, scilicet Eunucho. Ab hoc autem nomine *birah* probabile est, illud quod in scripturis interdum occurrit [illegible] Prouerb. 36. Esd. 6. Dan. 8. Psal. 44. [illegible], 2. Paralip. 36. Videatur D. Hieronymus Amos 1. Ieremiæ 17. & epistola ad Principiam, vbi dicit sic; Βάρις, *verbum est* [illegible] *Palæstinæ [illegible] hodie domus omni ex parte conclusæ, & in modum ædificata turrium ac mœnium publicorum*, βάρεις *appellatur.* Iosephus in Vita sua de hostis sui domo agens; βάρις, ait, [illegible] ἀκροπόλεως [illegible], *Erat Baris magna & ab arce nihil aberat.* Est & interdum [illegible] vt apud Propertium dum ait; *Baridos, & contis rostra liburna sequi.* Vnde mons [illegible], in quo Noæ nauis requieuit, apud Iosephum l. 1. Antiq. c. 4. à Nicolao Damasceno *Baris* vocatur. Nunc Beniaminum in fol. 78. itinerarij, audiamus. *Chuzesthan*, ait, *olim*, *Elam*, *Elamitarum patria, magna [illegible] parte iam excisa, vastata, & inhabitata, inter cuius ruinas Susan habira adhuc [illegible] palatium maximum, opere pulcherrimo constructum, multis adhuc manentibus regij [illegible] & artis exemplu.* Hodie vocari *Tauru* monet in Syrochaldaico suo Bodecianus, ex Iudæorum [illegible] opinione apud Iouium lib. 14. Sed parum id arridet, ob rationem c. 1. Iudith [illegible] propositam. Multo verò minus placent ij, qui Susa & Ecbatana confundunt, cum à Geographis & Historicis distinguantur. in quibus & lib. 4. Curtius est.

Locus *alter* plebeij epuli, ab Interprete nostro dicitur vers. 5. *vestibulum horti & nemoris, quod regio cultu & manu consitum erat.* Hebraicè pro vestibulo idem nomen est, quod infra cap. 5. vers. 1. *atrium* vertitur, & in Hebraico ibidem ver. 2. repetitur, in Latino, quia satis intelligebatur, non repetitum, sed cap. 6. semel & iterum reponitur. Septuaginta semper αὐλὴν vocant. vnde intelligimus huiusmodi vel aulas vel atria & vestibula plura in Regis palatio fuisse. quorum aliqua, hortorum dicebantur, alia ædium regiarum, de quibus cap. 4. Et illa quidem perampla fuerunt, in quibus, vt ait Iosephus, *multa considere possent myriades.* sed pro illis, *& nemoris, quod regio cultu & manu consitum erat.* Hebraicè tantum est *bithan hammelech*, quemadmodum & c. 7. v. 7. & 8. interpretatur Camius, *bithan* palatium, Septuaginta domum, ἐν αὐλῇ τῆς οἰκίας τοῦ βασιλέως, Chaldæus & Abenezra interiorem, qui Regis erat, quasi *hortus* fuerit *duplex, interior & exterior.* & interior diceretur, qui domui regiæ [illegible] & cubiculis regis proximè adhæreret, ita vt ex his in illum egressus esset. quemadmodum illo [illegible] apparet. Erant huiusmodi horti omni amœnitate refertissimi: non florum tantum, variarumq; herbarum, sed pulcherrimarum etiam arborum, prout in Paradiso alias declaraui. vnde apud Herodotum lib. 7. vocat hortos istos Xerxes ἄλσεα, id est *lucos*, aut *nemora.* In his solebant Reges non se oblectare tantum, sed manu etiam & labore aliquo interdum exercere. quemadmodum ex Xenophonte narrat libro de senectute Cicero. Cum enim in eiusmodi horto admiraretur Lacedæmonius Lysander proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, Cyrum illum minorem respondisse aiunt. Atqui ego ista dimensus sum. mei sunt ordines. mea descriptio. multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Ideoque noster interpres, non tam verbum verbo reddidit, quam, quod paucis in verbis latebat, eruit & illustrauit. Sanè Childeberti Francorum Regis similem, in horto colendo, laborem & curam annotat lib. 6. Venantius, dum Vltrogothonis Reginæ hortum depingit:

Mitior hic æstus, vbi molli blanda susurro
Aura leuis semper pendula mala quatit.
Hæc magno inseruit Rex Childebertus amore.
Charius ista placent, quæ manus illa dedit.
De cultore trahit melitum planta saporem:
Forsan & hic tacitos miscuit ille fauos.
Regis honore noui duplicata est gratia pomis,
Suauis odor naris, dulcis in ore sapor.
Qualiter ille hominum potuit prodesse saluti,
Cuius & in pomis tactus odore placet!

Tertius locus [illegible], in quo Principes accubuerunt. & licet non describatur, videtur tamen fuisse [illegible] portiones aliquæ, vel vicina conclauia & cœnacula regia, quæ in iucundioribus & [illegible] palatij partibus. Omnino tamen, septem diebus vltimis, plebeos in horto interiore [illegible] locus esset vers. 5. Et eorum ornatus & magnificentia ex iis, quæ [illegible] Susanorum ciuium loco, subiunguntur, facile intelligitur.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quis conuiuialis loci ornatus?

DESCRIBITVR is *trifariam*. *Primo*, ostendendo vela quædam fuisse, vt tentoria [illegible] materia præstante admodum multipliciter. 1. *candida*, seu vt noster tam hic quam [illegible], 2. *carpasina*, quæ etiam vox Hebraica. 3. *hiacynthina*, vt etiam vertitur Exod. 26. & [illegible]. Noster interpres, quod in Hebraico velut mutilum est, perfecit, & Septuaginta, qui tamen tertium hoc [illegible] runt. Ita enim illic *Candidum carbasum & hiacynthus*. Iosephus collectiuè σκηνώματα fuisse [illegible]. Hæc verò sustentabantur in byssinis & purpureis funibus. & quidem per circulos argenteos [illegible]. Demum innitebantur columnis marmoreis. Harum copiosior duplex in Septuaginta [illegible] est, videlicet ἐπὶ κύβοις χρυσοῖς καὶ ἀργυροῖς. καὶ ἐπὶ στύλοις καὶ λιθίνοις. Κύβους vocat Vitruuius [illegible], qui pyramidibus pilis & ingentibus molibus, vt firmius insistant, substruuntur. & eorum in [illegible] libus hortis mentio apud Strabonem lib. 16. eiusmodiq; fuerant obelisco illi, quem Xystus Pontifex Maximus transtulit, substrati.

Deinde, lecti erant aurei, erant & argentei super pauimento. & hi non ad dormiendum, sed ad epulandum. quorum olim vsus erat apud Romanos, Græcos, & Iudæos, vt ex Euangeliis [illegible] colligitur. Hinc enim *thori*, *biclinia*, *triclinia*, *discubitus*, & *accubitus*. de quibus Mancinus libello de hac ipsa re, Lipsius lib. 3. antiquarum lect. c. 1. Vnde Rabbinis, *beth hammitboth*, domus lectorum, est locus conuiuialis. Significantur verò valdè humiles ij lecti, dum super pauimento collocantur: nisi potius significetur, non planè in pauimento fuisse, sed sublatiores.

Tertio, Pauimentum seu, vt Septuaginta, λιθόστρωτον, constabat *lapide quadruplici*. *Smaragdino*, inquit noster D. Hieronymus. Hebraicè est *bahath*, quod R. Dauid fuisse ait duri lapidis genus [illegible] mori simile, quod Arabicè vocatur *balgat*. Thargum, *Chrystallinum* vertit, Pagninus in Thesauro, Smaragdum, *ob maximam eius pretiositatem*, quadrate negat. *Ego*, ait, *Porphyriticum lapidem* [illegible] *significare, ex quo fiunt pulchra pauimenta, vt est Romæ in D. Agnetis sacello*. At verò etiam Septuaginta σμαραγδίτην λίθον recensuerunt. Lapis *alter* fuit marmoreus. *Tertius*, parius, qui candidi coloris est. Rabbini, *daphic* lapidem aiunt pretiosum, qui in conuiuium adductus lucet, [illegible] & nomine illo appellari addunt, quod ex eo mercatoribus proueniat *deror*, id est libertas, [illegible] uites eos facit. Septuaginta πίννινον vocant. Quartus est *Socherith* quod nomen à Diuo Hieronymo ait Pagninus verti, *parium* παρίνον. quasi superius nomen ille prætermisisset, ipse hyacinthum lapidem vertit. putatque R. Dauid sic vocatum hoc lapidis genus, quod in mercatorum [illegible] ter sit. Addunt Septuaginta hisce omnibus duo, quæ neque in Latino, neque in Hebræo [illegible] stragulas scilicet vestes (quas Pagninus vocat *stratus*. ipsi στρωμνάς) fuisse pellucidas, [illegible] ornatas, seu opere phrygionico, floribus intertextas, & pictas, ποικίλως [illegible], & [illegible] ca in circuitu, rosas fuisse sparsas. Illarum verò vsus erat in conuiuialibus lectis, de quibus [illegible] quas ne commacularent, accubituri soleas pedibus deponebant, vt in Truculento Plauto:

> *Deme, deme soleas. cedo vinum.* & Martialis.
> *Deposui soleas, adfertur protinus ingens*
> *Inter lactucas, oxygarumq; liber.*

Et in Apophoreto cœnatoria:

> *Hoc opus est pictis accubuisse thoris.*

In rosis, præter pulchritudinem & odoris fragrantiam, spectatum fortè illud etiam, quod Cælius lib. 14. c. 49. tradit. quemadmodum & illud apud Lampridium, de croco sigma seu lectos [illegible], quia ebrietati obsistere putabatur, vt indicat Plinius lib. 21. c. 6. & 20. Posset tamen dici hæc à Septuaginta non simpliciter addi, sed verbo illo, *socherith*, inuoluta euolui, quemadmodum & noster interpres fecisse videtur, dum ait, *quod mira varietate pictura decorabat*.

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Mensæ vasa quæ?

AD bibendum quidem pocula erant aurea. ad edendum verò patinæ, lances & orbes [illegible] tabantur. vt significetur & ferculorum multitudo & varietas, simulque immensa [illegible] rum vasorum suppellex. &, licet ascribatur; ea tota vel aurea, vel argentea fuisse videtur, quemadmodum & pateræ, calicesque illi erant. Ciborum tamen in Hebræo non videtur hodie mentio sed cùm de positionis vasis actum sit, per subsequentia, edulia [illegible] non intelligantur. [illegible] tasse quod est in Hebræo *ma*[illegible]*elim* significatum, quæ cibos continerent, vasa. Est enim [illegible] & *maacal* cibus, Genes. 40. vers. [illegible]. Nehemiæ 9. vers. 25. [illegible] Hebraice [illegible] [illegible]unt. vident facilè fieri *micelim*. maximè si א deteratur, vt in *ma*[illegible]*th*, 3. Reg. 5. vers. 11. eadem significatione. Adiungunt Septuaginta, vinum præ cæteris, magnitudine, arte, pretio [illegible] positum poculum [illegible], id est, è carbunculis, quod talentorum millibus 30. [illegible] Quis ad tantam pretiosissimarum vestium, peripetasmatum, lectorum, craterum, [illegible] multitudinem non obstupescat?

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA. XIIII.

Potus quis?

AQVA sæpissimè ad potum vtebantur Persarum Reges, & ea quidem è fluuio Choaspe. ita vt aliò etiam dum proficiscerentur, cadi eius aquæ complures vnâ veherentur. Vix meribibulis credibile, nisi à pluribus & bonis auctoribus esset posteritati mandatum. Æliano Herodoto, Athenæo de quibus infrà cap. 5. Hoc tamen in epulo non aqua, sed vinum proponebatur, neq; id qualecumque aut modicum; sed vt Hebræus habet; *Vinum regni, & multum seu copiosum*. additurque tam illius qualitatis, quam huius quantitatis causa; *Regis* nimirum *manus* seu *potentia*, vel (vt nonnulli volunt) *præceptum*. quod tamen minus placet. quia satis constabat, omnia ista Regis iussu & imperio fieri: potiusque, quid posset Rex dum voluit, quam simpliciter quid vellet, ostenditur. ideoque rectè Interpres noster; causam istam hisce verbis expressit; *vt magnificentia regia dignum erat*. *Vinum regni* verò dicitur, quod præcipuum est, optimum, & generosissimum, *dignum*, ait Chaldæus. *quod à Rege biberetur*: seu *quod ipsemet Rex bibebat*, vt verterunt Septuaginta. Et hoc Chalibonium erat, vti scribunt lib. 1. Athenæus Strabo lib. 15. quod Chalibone scilicet aduehebatur, & ob insignem præstantiam hoc nominis gerebat. Nam Hebræis *cheleb*, est pinguedo & lac, sicque vinum hoc pingue lacteumque dictum est. prout vertit. & ex Symmacho, Aquila, & Theodotione docet S. Hieronymus in Ezechielis 27. vbi Septuaginta *vinum de Chelbon*. hic iidem Septuaginta vocarunt ἡδὺ *suaue*. prout etiam lib. 1. epigr. Græcorum vocatur & γλυκὺς, & lib. 4. μελιηδὴς καὶ μελίφρων. Solent enim pinguiora dulcitudinis plusculum habere. Atque hinc illud Danielis 1. v. 5. *Constituit eis Rex de vino vnde bibat ipse*. Et vers. 8. *Proposuit Daniel ne pollueretur de mensa Regis, neque de vino potus eius*.

QVÆSTIVNCVLA XV.

Cibus quis?

MENTIO eius nulla. sed, ex ipsa tam abundante, tamque generosa potione, degustari satis potest, præsertim cum apud Maximum Tyrium serm. 11. & 35 Horatium & Senecam lib. 3. de ira c. 20. prouerbiis celebrentur *Persici apparatus*, *mensæ Medicæ*. Hoc enim, post Cyrum minorem tempore, maxima veteris disciplinę, continentiæ & frugalitatis inclinatio facta erat, vt libro vltimo explicat Xenophon. Rabbini tamen, vt infrà etiam dicetur, fabulantur nullâ vel coniecturâ vel auctore, iis ex dapibus exstructas maximè mensas fuisse, quibus vesci Iudæis nefas, vt, si vescerentur, DEVM haberent iratum, si non vescerentur, Regem. idque totum Amanis Iudæis iam insidiantis arte factum fuisse.

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Quæ bibendi ratio?

ERAT ea, vt in Hebræo est, *secundum edictum* aut *legem*; *Non cogens*, videlicet esto, id est, nemo sit, qui ad bibendum cogat: ad pocula nemo vrgeat. vel enim præcepti ac legis hîc principium, vt à Iurisperitis fieri solet, ponitur, vel summa, quemadmodum & apud Muretum var. lect. lib. 2. c. 15. illud, μὴ μνησικακεῖν. Iosephus ita, προσέταξε τοῖς διακόνοις. μὴ βιάζεσθαι πίνειν τὸ πολὺ αὐτοῖς συνεχῶς προσφέροντας, ὡς καὶ παρὰ Πέρσαις γίνεται. & videtur duo asserere. *Vnum*, ne ministri ad bibendum cogerent, cum vinum assiduè ipsis afferrent. *Alterum*, fuisse id apud Persas moris, vt ministri scilicet isto modo cogerent. *Prius* illud intelligitur ex phrasi Græca, & ex eo, quod ab eodem additur, mandasse itidem scilicet istis ministris, permitterent vt accumbentium quilibet, ad id quod maximè vellet; hilarè ferretur, seu, eo iucundè frueretur. Sed isto quidem modo lex tantum ministris posita videretur, non ipsis conuiuis, & in Hebræo tamen generalis est. & quæ causa subditur, cur ministris vim adhiberi non oporteret, eadem sanè, cur nec à conuiuis aliis vrgeri deberent, efficit. *Posterius* verò, quo modo verum? Quomodo qui famulabantur, in accumbentes ius habebant? Quæ tanta in recumbentes ministrantibus potestas? Consuetudo tamen hæc apud Persas vel abusio potius fuisse videtur; vt ad exhaurienda pocula vehementiùs vrgerent. dum eo modo, quem anteà dixi, prolapsa Persarum disciplina iam esset. *Vetus lex*, ait Xenophon, *erat, ne prochoides in conuiuia inferrentur: At iam conuiuæ ipsi efferuntur*. Et consuetudinem hanc vocant Septuaginta νόμον, secundum quam bibitum negant. ita vt quæ inter textum nostrum, Iosephum, & istos Septuaginta pugna videtur; hinc tollatur, Bibitum est secundum Regis legem & edictum, vt Hebræus & Latinus & Iosephus aiunt. Bibitum non est, secundum prauam & receptam tùm consuetudinem, vt Septuaginta. vnde Chaldęus; *Potatio erat iuxta assuetam corporis consuetudinem* (quam scilicet Rex seruari iusserat) *& nemo erat, qui cogeret. Nam sic posuerat decretum Rex, super omnem domus suæ procuratorem, vt faceret iuxta voluntatem singulorum* An verò hęc potius sententia, iussisse Regem, ne ministri cogerent, id est, ne quenquam cogi sinerent, ne cogentibus obsequerentur, cùm infundere amplius vinumq; aliis prębere monerétur, eosdemq; verbo aut facto vllo, vt propinanti satis-

facerent, appellare. Sic enim vtraque sententia in vnam facillimè reuocatur. An quod apud Persas fieri ait Iosephus, est, non vt ministri cogant; sed vt assiduè vinum offerant? Id tamen videtur esse cogere, offerēdo scilicet assiduè. Quemadmodum verò, qui tum inualuerat mos cogēdi, & per ministros vrgendi, valdè improbandus: ita Regis lex, & omnium obedientia probanda, laudibusque omnibus deprædicanda. D. Augustinus serm. 231. de tempore; *Cum ebrietatis*, ait, *malum sit graue vicium & DEO odibile, ita per vniuersum mundum a pluribus in consuetudinem missum est, vt ab illis, qui DEI præcepta cognoscere volunt, iam nec putetur, nec credatur esse peccatum: in tantum vt in conuiuiis suis irrideant eos, qui minus bibere possunt, &, per INIMICAM AMICITIAM, adiurare homines non erubescunt, vt potum amplius accipiat quam oportet. Qui enim alterum cogit, vt se plus quam opus est, bibendo inebriet, minus malum ei erat, si carnem eius vulneraret gladio, quam animam eius per ebrietatem necaret. Certa bibendi lege contenditur. qui poterit vincere, laudem meretur ex crimine.* Et serm. 232. *Excusatio falsa obiicitur; Persona potens me coegit, vt amplius bibam.* & hortatur, ne obtemperent, martyres potius fiant: neq; ad hominum viuorum, Angelorum, aut reliquorum sanctorum nomina bibendum monet. Modesta quidem & amica, quæ, in septem sapientum conuiuio, apud Plutarchum cernitur inuitatio, quæ alteri, *quid, quando & quantum* lubebit; potestatem relinquit, culpanda non est: sed quæ apud quosdam, hodie nostro in Septentrione, in vsu; quæ pares haustus, quasi optimi nominis debitum flagitat, & vrget, barbara, Scythica, inhumana prorsus est, in imperij etiam nostri Comitiis, graui lege, sæpius proscripta. Nam anno Domini 1548. titulo **von zutrincken**, folio 57. in Augustanis, præcipitur serio, Principibus, Patribusfamilias, vt domi propinatione omni abstineant ipsi, aliosque abstinere faciant: Parochis item, vt, ea de re, populum creberrimè in concionibus doceant. Salica lex, vti lib. 2. rerum Germanicarum citat Beatus Rhenanus, fuit. *Nemo militia, socium suum aut quemlibet alium ad potandum inuitato.* In tyrannico istiusmodi Symposio (quo enim alio nomine appellandum, in quo, qui ad bibendum cogit, non nisi Tyrannus?) cùm fuisset Empedocles, egit Conuiuatorem & Symposiarcham postridie reum. Tyrannicum erat illud, quod è Græcorum pergræcationibus affert Tuscul. 5. Cicero, *Aut bibat aut abeat.* Tyrannus erat Alexander Magnus, qui vt refert Athenæus lib. 12. τὸν ἄκρατον προθύμως προπίνων, καὶ τοὺς ἄλλους ἠνάγκαζεν. *meracum audacter propinans, etiam alios coegit.* Videatur D. Ambrosius lib. de Elia cap. 13. & 14. & quæ in Iudith cap. 15. dicta sunt quæst. 4.

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Qui ministri?

VIDETVR ministrorum adhibenda distinctio. Alij enim sunt, quorum textus meminit: Alij quos tacet, de quibus Athenæus libro 4. dum de Darij impedimentis à Parmenione, Damasci captis, agit. Illos verò priores, vocat Iosephus *diaconos*, Septuaginta *œconomos*, Chaldæus, Græca voce, quemadmodum aliâs non rarò, accepta; ἐπιτρόπους, noster Latinus, *Principes mensis præpositos.* vt scilicet non recenseantur, qui quodcumque mensæ ministerium obibant, vt pincernæ, indices, prægustatores; chironomontes; sed qui cum imperio aliquo, & auctoritate. Ideoque ipsos Hebræus textus nominat *magistros*, seu *præfectos domus regiæ*, quemadmodum Gallicè *grand maistre d hostel*, Italicè *maestro de casa.* Hi verò ita epulo ministrasse videntur, vt pro sua quique parte conuiuas venientes acciperent: suo quemque loco accumbere curarent; cum iis ipsi accumberent, eoque munere fungerentur, quod, apud Ciceronem de senectute, *magisterium* dicitur, apud Plutarchum in sympos. & Apopht. Agesilai συμποσιαρχία, apud Horatium *vini regnum.* vnde *Magistri, symposiarchæ, Reges*, apud Varronem, *modiperatores*, imo & *strategi*, apud Plautum Sticho, *conuiuiales.* Hi verò bibendi leges ferebant, interdum quidem iucundas, neque à boni temperatique hominis officio alienas, quod Varroniana illa vox præclarè indicat; interdum sanè fœdas, intemperantes, Lapithis & Centauris quam hominibus magis proprias, vt suprà quæst. 16. in Empedocle dixi, & in Eligabalo Lampridius; *Præfectum*, ait, *vrbicum sæpè post cœnam ad potandum vocabat, adhibitis & præfectis pretorio, ita vt si recusarent, Magistri eos cogerent.* Sic enim rectè corrigit Lipsius lib. 3. Antiq. cap. 1. *Cogendi* verbum dum hîc vides, an non omnino censes hos esse, quibus Rex mandarat, ne quem ipsi cogerent, cogiùe ab alio sinerent? Iosephici ergo *diaconi* minimè restringendi ad puluerulentos quosdam ministros. sed sunt Magistri potius, & Principes, qui vinum inferebant assiduè, non per se ipsos, sed per alia minoris notæ ministeria, quibus vel nutu imperabant. In cœna regia, narrat sanè Plutarchi Artaxerxes Sparamixem, magnæ dignitatis palatinum, conuiuio accepisse quosdam à Rege ipso regium in atrium inuitatos.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Reginæ conuiuium?

SIMILLIMVM regio quoad rerum omnium magnificentiam, nisi quod loco differt, in ipsa regiâ cum fieret, loco scilicet operto & à viris secreto. Sic apud Dionem lib. 55. Ouante Druso & populo epulum dante, simul epulum mulieribus Liuia & Iulia dederunt.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

Quis conuiuij totius exitus?

IS qui ferè semper esse solet. cùm, vt à sapiente Prouerb.14. traditum est; *extrema gaudij luctus occupat.* Rex enim ira exarsit, Reginamque repudiauit. de quo iam dicendum. Addit Iosephus, misisse Regem, qui prouinciis omnibus operum cessationem, diesque festos pro regno suo indicerent.

TERTIA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

De Reginæ repudio. Cap.1. à v.10.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quæ repudij causa?

POTEST ea, triplicium, quæ ad repudium hoc momenti aliquid attulerunt, personarum ratione, triplex spectari & harum prima est *Rex. Tres* ipse *causas* continet. *Prima est* eius vinolentia, vers.10. cum *Rex esset hilarior, & post nimiam potationem incaluisset mero.* Græcè ἡδέως γενόμενος. Interpretatio Latina *ebrium* fuisse videtur significare, Græca tantùm *hilarem* & iucundum. sicque censet Lyranus. Drusius verò nimium à Latino dici ait, nimis parum à Græco. quia Hebræus tantùm dixit; *dum esset Rex bonus corde in vino.* At *bonum corde* vocat Hebraismus, cui mens fronsque læta, & exporrecta. fateor id totum. sed fit hoc in vino bifariam. cum ebrietate, vel citra ebrietatem. Hebræus & Græcus vtro tunc modo hilararus Rex esset, non indicarunt: sed generali tantum phrasi lætitiam indicarunt, idemque de Latino dici potest. Qui enim ebrij non fiunt, & sese tamen largius inuitant, ij nonne & hilarescunt, & incalescunt? Qui hac seipsum gloria & prædicatione efferebat; *Potui vini multum bibere, & ferre*; nonne poculis interdum nimius æstuabat? Quid qui ructant, sudant, saltant, seque tamen vino depositos, re factisq; negant, non eodem in genere? Potest igitur Latinus Interpres de vinosa hilaritate ac æstu, qui ad perfectam tamen ebrietatem non pertingat, intelligi: Hebræus verò contrà de hilaritate, quæ plenam & perfectam ebrietatem coniunctam habeat. Nam 1.Reg 25. v.36. Nabalis *cor* Hebraicè *bonum*, Latinè iucundum dicitur: & tamen subditur etiam Hebraicè; *& erat ebrius nimis.* Cùm igitur vtraque hilaritas omnibus in textibus accipi possit; *vtra in Assuero potius accipienda?* Difficile est statuere. ipsius tamen, hominis parum sobrij sanique fuit. Et vero Persarum legibus licebat Regi semel in anno ebrium esse. ipso scilicet Solis festo. quemadmodum ab Athenæo libro 10. Eustathio odyss.5. aliisque obseruatum. Quod verò, si leges vigerent; fas aliquando erat, quis, iisdem pænè antiquatis & iacentibus, quoties Regi liberet, nefas fuisse credat? Potuerunt, vt ait serm. 42. Stobæus; ante potum de temperantia disputare, nihilo tamen minus sese præterea ingurgitare. quemadmodum tot hodie boni aliàs concionatores faciunt. *Altera* in Rege *causa*, est nimia quædam ambitio, inanisque ostentatio. Nam non contentus suas tot tantasque gazas, tot tantisque modis ostentasse, suum etiam illum reconditissimum thori thesaurum efferre, omniumque in oculis ponere vult. alter pænè Candaules, de quo lib.1. Herodotus, nisi quod iste nudam, & amicorum tantùm vni monstrauit: Assuerus verò suam *cidari*, seu vt in Græco & Latino est; *diademate*, multoque magis cultu reliquo eximiè ornatam, in principum, populique totius conspectum venire voluerit. *Tertia*, fuit ira, furorque cum negasset illa, ardentissimus. Scitè apud Stobæum serm.18. Sophocles: —— πᾶς οἰνωθεὶς ἀνὴρ, ἥσσων μὲν ὀργῆς ἐστι, ὁ δὲ νοῦ κενός. *Vir omnis vinolentus, est ira inferior, & mentis vacuus.* Et, eodem in regno, alterum exemplum præbuit apud Herodotum & Senecam lib.3. de ira, cap.14. Cambyses. Duæ reliquæ personæ sunt Vasthi Regina, & Regis sapientes, de quibus deinceps.

QVÆSTIVNCVLA. II.

Quæ Vasthi Regina?

NOMEN ipsius apud Septuaginta est Ἀσίν, apud alios, Ἀσὶ, apud Iosephum Οὐάστη, & in libro expositionum Hebr. exponitur, aut *bibens*, & *potans*, aut *duplicans* & *ponens*, aut *stamen*. Aliquando, Persarum more, componi videtur, indeq; fieri apud Æschylum in Persis, *Astaspes, Hystaspes, Hystaechmas*, fortè & *Astyages*. sicuti & ab Esther est *Astrampsychus* & *Zoroaster*. Assuero verò huic frater, Ctesia referente, fuit *Oudastes*, ad Reginæ nomen valdè accedens Quemadmodum apud nos fœminarum quædam nomina virorum nominibus affinia sunt, vt *Lucia, Terentia, Nicolaa*; sic & apud Persas, vt *Gigis* apud Plutarchum Artaxerxem, & *Artadaynte* apud Herodot. lib.9. Est autem Rab-

binorum commentum, ex Balthasare, de quo Daniel. 5. natam ipsam, quæ tyrannide importunissima, seruas Hebræas, die sabbathi laborare cogeret, nudasq; obambulare. hancq; causam esse, cur eiecta nuda sit, dieque sabbathi, qui septimus etiam vocatur, malè perierit. Superiorum forte Regum alicuius, vel ex optimatibus vnius filia fuerit, fortè ipsius etiam soror, vt ex fratris illo nomine, & ex Persarum consuetudine suspicari liceret. quæ cum sororibus nuptias permittebat, & in Cambyse ostendit Herodotus, Curtius lib. 8. Plinius lib. 36. cap. 8. — *Dij nempe suas habuere sorores, Et non Æolidæ thalamos timuere sororum.* inquit apud Ouidium Metam. 9. libidinosa nescio quæ. Imò & filias Patribus apud eosdem Persas nupsisse testis suo in Artaxerxe Plutarchus, prout supra etiam memini. De ipsius specie satis in textu. Testatur verò Xenophon speciosissimas fuisse Persicas fœminas, & Ammianus lib. 23. *In Perside, ait, fœminarum pulchritudo excellit.* Ideoque & Plutarcho auctore, Persarum fœminas vocabat Alexander τῶν ὀμμάτων ἀλγηδόνας, *oculorum dolores.* Quanta ergo Reginæ huius, quæ cæteras fœminas antecellebat, pulchritudo?

QVÆSTIVNCVLA III.

Per quos vocata?

INTIMA Orientalium Regum, & Reginarum ministeria, *Eunuchi* fuerunt. vt ex Hippocrate libro de Septimestri partu, aliisque tam multis, à diligentissimo scriptore Brissonio lib. de reg. Pers. laudatis, patet. Ex his septem præcipui erant, qui idcirco dicuntur *Regis faciem ministrare*, seu vt noster, *in eius conspectu.* eorumque nomina recensentur.

I.	Mauman	I.	Αμάν
II.	Bazatha	II.	Βαζὰν
III.	Harbona	III.	Θαρρα
IV.	Bagatha	IV.	Βαραζῆ
V.	Abagatha	V.	Ζαβαλθαὶ
VI.	Zethar	VI.	Αβαταζα
VII.	Charchas	VII.	Θαραβα

Hæc verò diuersitas vel indicat vnum nomen pro alio positum, vel Græcum textum deprauatum, cùm Hebrǽum Latinus omnino exprimat, missis tantùm illis, quæ ex aspirationibus & punctis ferè semper oriuntur.

QVÆSTIVNCVLA IV.

An sub conuiuarum oculos venire rectè noluerit?

ARROGANTIÆ & contumaciæ ipsam hoc in loco accusat Brenzius, quòd marito noluerit obsequi. Sed, hac quidem in re, fecit illa rectissimè. *Voluit* enim ait Iosephus lib. 11. c. 6. *ipsa Persarum leges custodire, quæ ab alienis vxores videri prohibebant.* Solas certè concubinas, non coniuges in conuiuia induci à Parthis solitas memorant Macrobius lib. 7. Saturn. cap. 1. D. Ambrosius de Elia cap. 15. & Parthoperſæ *fœminis*, ait lib. 41. Iustinus, *non conuiuia tantùm, sed & virorum conspectum interdicunt.* adeò quidem vt esset apud Persas ipsos capitale, Reginæ aut regiæ alicuius concubinæ lecticam propius accedere, ipsamq; videre, vt in Artaxerxe Plutarchi dicitur. Videatur Epigramma Græcorum lib. 3. &, si placet, Cicero Verr. 1. Herodotus lib. 7. Iustinus lib. 15. qui, mali quantum ex fœminis ad conuiuia istiusmodi adhibitis nascatur, explicant. Cæterum Sulpitius: *Stulto, ait, Rege consultior pudicis virorum oculis spectaculum præbere iussa, abnuit. tantò ipsa laudabilior, quantò in legum pudorisq; custodia perseuerantior.* cum, vt apud Iosephum est, non semel, sed *sæpius* vocata fuerit. At Brentius, qui summis Ecclesiæ Catholicæ Magistratibus, Synodis & Patribus morem gerere non vult, non arrogantiæ potius & contumaciæ accusandus? Voluit tamen, opinor, Luthero, de quo infrà quæst. 12. tacitè iam patrocinari.

QVÆSTIVNCVLA V.

Qui Regis sapientes?

VIRI erant, earum, quæ apud Persas vigerent, doctrinarum scientissimi, sapientiaq; clarissimi. & *Magi*, vel certè Magicarum artium periti dicebantur. Neque ij è vulgo, sed vel optimatum filij, vel qui ad regni spem educabantur. vti ex Cicerone de diuinatione, Laërtio in principio, Plutarcho in Artax. & Themistocle, discimus. De his verò plura caput istud aperit. *Primum, tempora ipsos nouisse.* Ita enim disertè habet Hebræus, quod aliqui de Astrologis interpretantur: de Chronologis, & historiarum veterum gnaris alij. Negari enim non potest, quin historia prudentiæ, sapientiæque origo & certissima veluti mater sit quemadmodum pridem notarunt Liuius, Diodorus, Dionysius, Gregoras, Zonaras, nuper verò eleganti etiam apud Lipsium libello Bernartius. Rursumque huius apud Persas, magnam fuisse habitam rationem, infrà, opportuniore loco, dicam. Plenior tamen & certior interpretatio videtur, si & siderum, quibus temporum notatio fit, scientiam, & gestarum rerum cognitionem vna ista temporum cognitione comprehendi existimemus. & verò si addatur hoc etiam tertium, vt norint isti quid quoquo tempore, tam in diuinis, quàm in humanis negotiis agendum sit, qui dies festi. qui operosi, quid his vel illis diebus sacrificandum,

candum, agendum, cæremoniarum aut actionum faciendum. Sic enim 1. Paralip. 12. ver. 32. erudit quidam, & in Xenophonte apud Cyrum Magi describuntur. & hos videtur ὡροσκόπους nuncupare Diod. libro 2. *Alterum*, eosdem *nosse legem & iudicium*, vt in Hebræo iterum est quod valet. omnia Persarum instituta, consuetudines & leges callere optimè. Noster, *scientes leges ac iura maiorum*. *Tertium*, moris fuisse, vt ad hos, si quid negocij oriretur, referret Rex, eorum sententias percunctaretur. Nam pro eo, quod noster ait; *qui ex more regni semper ei aderant*, Hebraicè dicitur; *sic* (eos scilicet interrogare) *mos erat Regi ante facies omnium scientium legem & iudicium*, vt non tantum Astrologi, Historiologi, Theologi, sed Iureconsulti etiam essent. Iosepho, οἱ τὴν τῶν νόμων ἐξήγησιν ἔχοντες, *habentes legum interpretationem*, siue, *legum interpretandarum curam & scientiam*. Ideoque & ab Herodoto dicuntur ἐξηγηταὶ τῶν πατρίων θεσμῶν, *interpretes patriarum legum*. καὶ πάντα ἐς τούτους ἀνακέαται, *& omnia* inquit, *in illis recumbunt*. ab eodemque & Plutarcho Artax. vocantur βασιλήιοι δικασταί *regij iudices*. *Quartum*, horum magnam extitisse multitudinem: sed ita, vt inter eos discrimina & gradus quidam essent. Nam eorum aliqui Regi propiores erant, Persarum Medorumque principes, Regis faciem videntes, id est, cum eo versantes, facilem ad eum aditum habentes; ad intima eius conclauia venientes, ei semper assistentes, *sedentes primo loco in regno*, id est, primos in toto, quod latissimè patebat, imperio; principatus & dignitates obtinentes. licet inter eos ipsos iterum ordo, pari ratione quidam fuerit, vt pro maiore scilicet aut minore dignitate, Regi assiderent propius aut longius, vt est in Athenæo libro 4. Xenoph. libro 8. *Quintum*. eos, quorum tanta erat dignitas, numero septem fuisse, prout etiam Esdræ 7. traditur. Vnde verò septenarius iste numerus, quem in septem Eunuchis suprà iam vidimus, adeò apud Persas celebratus? An septem Græciæ sapientum ad hos admiratio pertinuerat? An septem Planetarum, quibus omnis cœlorum dignitas, vis, & efficientia contineretur, imitatio quædam erat? An inde id potius factum, quod qui Tyrannos Magos impetu facto sustulerunt, ij principes septem fuerint, vt ab Herodoto luculentè traditum est? Quemadmodum enim dies, quo ab his illi occisi sunt, festâ quotannis memoriâ celebratus est, dictusque ἡ μαγοφονία: sic & horum quasi libertatis vindicum, numerus omnibus gratiosus & venerabilis visus. Et apud Herodotum libro 5. mittit ad Amyntam Persas præcipuos septem Megabyzus. Sic fortassis hodie, Imperij Romani Electores septem. olim in Vrbe Diaconi Regionarij septem, Notarij Regionarij septem, Subdiaconi & Defensores totidem. de quibus Tomo 8. Reuerendissimus BARONIVS. vide Tobiæ cap. 12. quæst. 8. *Sextum*, qui verò tunc fuerint hi septem, nominatim explicatur. sed, nominibus cum Hebræo collatis, obseruanda quæ in Eunuchis anteà monui. I. *Carsena*. II. *Sethar*. III. *Admatha*. IV. *Tharsis*. V. *Meres*. VI. *Marsena*. VII. *Memucan*. In Septuaginta verò de hisce omnibus paulò aliter, & ferè contractius. Nam, vti Danielis 6. nomina tantum tria ponuntur. I. Ἀρκεσαῖος. II. Σαρσαθαῖος. III. Μαλεσεάρ. & posteà quartus, qui in Hebræo, & Latino septimus est; additur Μουχαῖος, prout etiam à Iosepho nominatur.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quomodo, qui sapientum vltimus, primo loco, sententiam dixit?

MORIS alicubi est, vt qui vel ætate, vel auctoritate minores sunt, primi sententiam dicant, ne aliorum auctoritatem secuti, non quæ sibi, sed quæ aliis visa fuerint, afferant. Quod facilè fieri potest, si vel eos timeant, vel eorum gratiam colligere cupiant, aut certè collectam iam non effundere. Hic vero dignitatis inter eos ordinem seruatum textus indicat, & maximè Hebræus, in quo singulari numero dicitur de primo, *appropinquans ad Regem*. id est, ei proximus, omniumque honoratissimus. Neque, extra ordinem, videtur vltimum Rex arbitratu suo interrogasse. Fiunt ergo hîc nouissimi primi.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Bonàne fuerit sapientis huius sententia?

EAM & cæteri sapientes, & Rex ipse approbauit. & si euenta spectemus; boni plurimum eadem ipsa peperit. Sed è Caiphæ, aliorumque, qui Saluatorem Dominumque nostrum damnarunt; sententiis, commodorum quantum extitit? & tamen eæ iniquissimæ. Sic & de Memucane isto iam videtur. Regis irati licet, accusantique similis, vt in Iosepho est; interrogatio tantummodo erat, quid ex lege, in Reginam statuendum? Nam quod noster habet, *cui sententiæ subiaceret*; Hebræus ait, *quid secundum legem faciendum Reginæ?* quemadmodum *dath* illud versum est ver. 13. & rursum fuit versicul. 8. Iste verò sapiens, si, quid maiorum leges & scita iuberent, dicere voluisset amplis Reginam laudibus ornare debuisset, vt suprà vidimus. At Regis iracundiā spectauit, ad eam orationem accommodauit, quemadmodum improbi ferè consiliarij solent. Iratus animus vel

mus vel

mus vel exiguam alterius culpam, maximam existimat supplicioque maximo dignissimam. Ergo iste Regi vt gratus sit, Reginæ factum grauiter accusat. eius indignitatem exaggerat: idque in regnum totum, quod amplissimum, redundare causatur, & quidem ita, vt omni in familia, viris omnibus, summis infimis valdè obsit, fore vt eos vxores contemnant: ipsi verò, pro contemptus ratione, in vxores stomachentur. (Id enim ex Hebræo pro illis; *vnde iusta est Regis indignatio* versicul. 18. colligi potest) Id Reginæ factum ex superbia, vt in Iosepho est, Regisque indigna contemptione profectum esse; ideoque nullo modo impunè esse debere. Nam pro, *quam præterire illicitum est*; in Hebræo est; *non transeat*; *quod non introeat Vasthi in conspectum Regis Assueri.* Licet posset & hoc ad scriptam exauctorationem referri, quæ transire, seu præteriri non debeat, sed seuerissimè vindicandam esse vindictamque ipsam, toto regno, litteris quacunque missis, peruulgandam, &, vt posteritati etiam cautum sit, in Persarum Medorumque tabularia referendam. videlicet, vt prouinciis sæculisque omnibus notum semper sit, quanta eorum, qui sapientum interdum nomen gerunt, & ad Principum tamen sese voluntates & perturbationes totos fingunt; insipientia esse soleat. Dignum prorsus erat Reginæ factum, quod, tali quidem in re, talique tempore, omnes Persarum Medorumque vxores imitarentur: legibus potius quam viris obtemperarent: à conuiuiorum, petulantiumque oculorum, quos ferè vina pariunt; licentia cauerent, domi potius suæ latere, vnique viro suo cognosci, quam foras prodire, alienis sese venditare mallent.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Quomodo eum secuti sapientes reliqui?

DEBVISSET meritò eos ab hac sententia reuocare, quod contra legem esset, quòd à nouissimo. Sed cum inflammatum ira Regem viderent, sese & ipsi conformarunt. præsertim cum & eam Regi placere aduerterent, & aliud quoddam Persarum institutum firmum fixum retinere, tuerique vellent. Id erat, vt essent ipsi vxorum suarum Domini, iisque pro libito, imperarent, auctore lib. 13. Athenæo. *Sunt*, ait de Persis agens loco sæpius citato Plutarchus, *Barbari maximè zelotypi, & in vxores feri.* Et fortè ad istud institutum fit allusio versicul. 22. *sit vir quilibet domi suæ dominans*, seu *domi suæ Dominus.* & vt noster, in plurali tamen, vertit; *princeps & maior.* De istis verò vtiliter ista scripsit ad Rusticum S. Hieronymus; *Philosophi sæculi solent amorem veterem amore nouo quasi clauum clauo expellere. Quod & Assuero Regi septem Principes fecere Persarum, vt Vasthi Reginæ desiderium, aliarum puellarum amore compescerent. Illi vitium vitio, peccatumque peccato medicantur. nos amore virtutum vitia superemus. Declina*, ait, *a malo & fac bonum. Quære pacem & persequere eam. Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus.*

QVÆSTIVNCVLA IX.

Quomodo Rex ipse?

SI nihil aliud, eius impetum coercere meritò debuisset, vel coniugalis amor, vel certè tanta illa Reginæ species, quam suspici laudarique ab omnibus voluerat. Sed omnia ista excussit ira. coniugem quasi scortum, vilem reddidit: nobilissimam illam formam informem fecit. consiliariorum præsertim omnium calculo accedente.

QVÆSTIVNCVLA X.

Quando rogata ista sententia?

POTOS, grauissimis de rebus, Persas consultare tradunt plerique, vti etiam hoc loco Iohannes Drusius & libro 12. obseru. c. 15. Nimirum ita interpretatus est Herodotum lib. 1. Valla. Verum Herodotus non μεθυσθέντας dixit, sed μεθυσκομένους, quod valet potantes, ebrietati vacantes, inter pocula, nondum tamen potos & ebrios. Quomodo alioqui, quod eos facere subiungit Herodotus, postridie. quæ dixissent, decreuissent, in disquisitionem rursum vocarent? Quomodo recordarentur? Aut si notarij forsan excepissent, sententiam tamen aliam recitassent, quomodo fraudē mendaciumque illi aduerterent? Vel in ipso igitur conuiuio, vel ex ipso, vt mauult Iosephus, in vicino quodam loco sententiæ statim rogatæ, & dictæ.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quando executioni mandata?

QVOAD Reginæ repudium, mora nulla fuit verſicul. 22. vbi verba illa, ***Et hoc per cunctos populos diuulgari.*** fecit ſcilicet, Hebraicè referuntur etiam ad regem, ſed paulò aliter. Et loquens ſecundum linguam populi ſui, Rex ſcilicet, qui miſit litteras. quandam Caietanus ſententiam eſſe mauult, ***vt vir in domo ſua dominetur, & loquatur iuxta populi ſui morem,*** vt ſcilicet ſit maritorum dominatus moderatio.

QVÆSTIVNCVLA XII.

An è loco iſto, rectè ad libidinem & adulterium viros exhortetur Lutherus?

IN homilia, ſeu concione, quæ de coniugali vita inſcribitur; tomo 6. editionis Wittenbergenſis, apud Lufftium, anno 1553. parte 2. de diuortio, fol. 177. vt cum vetere illo pſeudopropheta Elaxi, de quo Diuus Epiphanius hæreſi 19. virginitatem omnem proſcribat, nuptiis vacare omnes faciat, imo etiam ſcortationibus, & adulteriis, ad populum dicit, ac ſcribit Lutherus. Si libidini operam vir dare velit, & ſit fortè ad coniugale opus coniunx difficilior; poſſe, hac omiſſa, ſuum in lectum fœminam aliam, & quidem ex ancillis aliquam vocare. Dicit enim vir iſte, ſuæ illi vxori; ***Si nolis tu: vult alia. Si non vult vxor, veniat ancilla.*** & ſuam hanc tam impuram, Epicuream, & deteſtandam vocem, ne à Plautino vel Terentiano lenone aliquo mutuatus videatur; ſacris è litteris, quemadmodum & paradoxa ſua cætera confirmat. *Sic*, ait, *fecit Aſſuerus.* & aliam in Vaſthi locum ſuffecit. Hoc nimirum eſt, quod perpetuo iſti clamant, verbum DEI legere: in hoc vno omnes aſſiduè verſari: omnia inde credendi, viuendique documenta petere. Honeſtiſſima oratio: ſed cum abeſt Eccleſiæ intelligentia, Patrum explanatio, Spiritus ſancti norma; en quæ myſteria vulgantur! Meminiſſe verò Epicurum iſtum oportebat, factum hoc Aſſueri, factum eſſe hominis Ethnici, hominis Barbari. Num quidquid ſacris in libris ab impiis geſtum legitur, id continuo fas? Nabuchodonoſor ſacra templi vaſa diripuit. in iis potauit. Et hoc iſti ſtrenuè imitantur. Omnia Cyrus reſtituit. cur quod diuinis itidem literis conſignatum, iſtud non placet? Deinde ira excæcatus fecit hoc Aſſuerus. Num, quod propter animi perturbationem, ſemel factum, & in illo tali vel ignoſci, vel quandam ſaltem partem, excuſari poteſt; id tanquam legem, diuinamque voluntatem Chriſtianis, pro concione, omnibus concedendum, ſuadendum? Quia verò eodem iure fœmina in matrimonio eſt, quo & vir, ſi paulò ad libidinem ipſa feruidior pronior que ſit, virum quandoque ſegniorem, & ad maritale opus lentiorem putabit. & quidem cum erit ille infirmior, triſtior, occupatior. ideoque & illi dicet; ***Si nolis tu: vult alius. Si non vult maritus: veniat famulus.*** Cauſari etiam poterit, cum peregrinationes nimias, nimiſque diuturnas ſuſcipere, negotiari longius, non neceſſarias legationes captare. ideoque & illi dicere; ***Si noſtro in lecto manere non vis, volet alius. veniat ſcriba veniat ſeruus quicumque alius.*** Quod ſi acciderit, vt quam ille in vxoris thronum vocarat ancillam, poſteà rurſum diſpliceat, videaturque & ipſa voto minus libidinari, vocabitur ſecunda, tertia, & deinceps aliæ. Sicque ab vxore rurſum alij atque alij, qui maritalem vicem obeant, adſciſcentur. O ſi hominibus inſitus à natura pudor, ipſa Germanorum temperies, Principumque politia Lutheri euangelio melior non eſſet, quæ quotidie dedecora, quæ labes, quæ ſcelera viderentur? Et æquo quidem adhuc, proh dolor, plura videntur: ſanè tamen pauciora, quam, per illius diſciplinam, liceant. Qui ſiniſtre CHRISTI Domini verba Matthæi 19. verſicul. 9. interpretantur, ij, ob vnam duntaxat fornicationis cauſam, repudiari iam poſſe vxorem arbitrantur; qui dextrè, ob nullam cauſam. Lutherus verò in eo ipſo ſermone de vita coniugali cauſas iuſti apud Chriſtianos repudij tres proponit. quarum vltima eſt ea ipſa, quam hactenus indico. Et tamen vult etiam Aſſueri prudentiam imitari, dum vxorem bis terue monendam dicit, ipſiq; multitudini aperiendam illius contumaciam, ne ſcilicet apud homines malè videatur facere, quod, ſua poſthabita Iunone, ancillulas grauidet. Alioqui dum carnis prurigo aliqua fuerit, confeſtim adſit ancilla, valeat matrimonij fides, adulterum eſſe liceat. Ita enim fecit ille in Stiria Prædicans, qui cum pridie, iſtum Lutheri locum legiſſet, ilicò, ſecuta nocte, ſuo huic Magiſtro paruit, prout viderunt & retulerunt, qui in ipſius domo tum diuerſabantur, è Sereniſſimi Archiducis Caroli Comitatu, Aulici: ſcribitque libro contra Florenium Schererus noſter, qui & diuerſorio eodem vtebatur. Turcicos nobis mores perſuadere vult Epicurus hic. Nam illos teſtis oculatus in Ægypti vrbe Alcairo, ita deſcribit Io. Leo Africanus lib. 8. de Africa: *Ciues Alcairi vt plurimum in familiari colloquio verbis obſcœnis ac fœdis gaudent: atque, vt cætera ſilentio præteream, non raro euenit*

vxorem

vxorem coram Iudice de raris mariti congressibus expostulare, vnde persæpe & nasci diuortia, & aliis iungi maritis (quod Machumetano licet dogmate) vidimus. Verum *subantem*, vt cum S. Hieronymo dicam, nostri temporis Iouinianum mittamus. quem spurcum adeò ne attigissem quidem, nisi verum videretur, quod libro 1. de persecutione Wandalica inquit Victor Vticensis; *Tacendum semper non est de impietatibus hæreticorum: nec verecundum poterit esse, quod ad laudem proficit pietatis.*

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Quæ ex hisce omnibus documenta?

VARIA profectò, sed quæ in promptu. Illud tantum dicam. In isto Assueri epulo veram quandam effigiem, & veluti picturam omnium vitæ huius voluptatum conspici. quas, vt maximæ sint; dies tamen vnus aliquis terminat: non paucæ interdum iræ, rixæ, inuidiæ, dolores, lachrymæ interrumpunt. Nihil in cœlestibus tale. Quæ de loci amœnitate, aulæorum varietate, pauimentorum nitore, vasorum elegantia, immensa auri argentique copia, potionis ciborumque abundantia & præstantia dicta sunt, omnia illic multò abundātiora & præstātiora. sine fine, sine interruptione vlla, vti persequitur S. Chrysostomus in morali oratione 6. ad Hebræos. *Fluuij omnes*, aiebat quidam, *suo in alueo dulces: ad mare tamen vbi decurrerint; semper amari.* Et Lucretius: —— *medio de fonte leporum Surgit amari aliquid, quod in ipsis faucibus angit.*

QVARTA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA, DE ESTHERIS IN REGIAM DOMUM ADDVCTIONE.

CAPVT II.

1 His ita gestis, postquam regis Assueri indignatio deferbuerat, recordatus est Vasthi, & quæ fecisset, vel quæ passa esset:

2 Dixeruntque pueri regis, ac ministri eius. Quærantur regi puellæ virgines ac speciosæ:

3 Et mittantur qui considerent per vniuersas prouincias puellas speciosas & virgines: & adducant eas ad ciuitatem Susan, & tradant eas in domum fœminarum sub manu Egei eunuchi, qui est præpositus & custos mulierum regiarum: & accipiant mundū muliebrem, & cætera ad vsus necessaria.

4 Et quæcunque inter omnes oculis regis placuerit, ipsa regnet pro Vasthi. Placuit sermo regi: & ita vt suggesserant, iussit fieri.

5 Erat vir Iudæus in Susan ciuitate, vocabulo Mardochæus filius Iair, filij Semei, filij Cis, de stirpe Iemini,

4. Reg. 24. 15. Inf. 11. 4 6 Qui translatus fuerat de Ierusalem eo tempore, quo Iechoniam regem Iuda Nabuchodonosor rex Babylonis transtulerat.

7 Qui fuit nutritius filiæ fratris sui Edissæ, quæ altero nomine vocabatur Esther: & vtrūq; parentē amiserat: pulchra nimis, & decora facie. Mortuisq; patre eius ac matre, Mardochæus sibi eam adoptauit in filiam.

8 Cumq; percrebuisset regis imperium, & iuxta mandatum illius multæ pulchræ virgines adducerentur Susan, & Egeo traderentur eunucho; Esther quoq; inter ceteras puellas ei tradita est, vt seruaretur in numero fœminarum.

9 Quæ placuit ei, & inuenit gratiam in cōspectu illius. Et præcepit eunucho vt accelararet mundū muliebrē, & traderet ei partes suas, & septem puellas speciosissimas de domo regis, & tam ipsam, quam pedissequas eius ornaret atque excoleret.

10 Quæ noluit indicare ei populum & patriā suam: Mardochæus enim præceperat ei, vt de hac re omnino reticeret:

11 Qui deambulabat quotidie ante vestibulum domus, in qua electæ virgines seruabantur, curam agens salutis Esther, & scire volens quid ei accideret.

12 Cum autem venisset tempus singularū per ordinem puellarum, vt intrarēt ad regem, expletis omnibus quæ ad cultum muliebrē pertinebant, mensis duodecimus vertebatur: ita duntaxat, vt sex mensibus oleo vngerētur myrrhino, & aliis sex quibusdam pigmentis & aromatibus vterentur.

13 Ingredientesq; ad regem, quicquid postulassent ad ornatum pertinens, accipiebant, &, vt eis placuerat, composita, de triclinio fœminarum ad regis cubiculū transibant.

14 Et quæ intrauerat vespere, egrediebatur manè, atq; inde in secundas ædes deducebatur, quæ sub manu Susagazi eunuchi erant, qui concubinis præsidebat: nec habe-

batpo-

bat potestatem ad regem vltra redeundi, nisi voluisset Rex, & eam venire iussisset ex nomine.

15 *Euoluto autem tempore per ordinem, instabat dies, quo Esther filia Abihaihil fratris Mardochæi, quam sibi adoptauerat in filiam deberet intrare ad regem. Quæ non quæsiuit muliebrem cultum, sed quæcunq; voluit Egeus eunuchus custos virginum, hæc ei ad ornatum dedit.*

16 *Erat enim formosa valdè, & incredibili pulchritudine, omnium oculis gratiosa & amabilis videbatur. Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri mense decimo qui vocatur Tebeth, septimo anno regni eius.*

17 *Et adamauit eam rex plus quam omnes mulieres, habuitq; gratiam & misericordiam coram eo super omnes mulieres, & posuit diadema regni in capite eius, fecitq; eam regnare in loco Vasthi.*

18 *Et iussit conuiuium præparari per magnificum cunctis principibus, & seruis suis pro coniunctione, & nuptiis Esther: & dedit requiem vniuersis prouinciis, ac dona largitus est iuxta magnificentiam principalem.*

19 *Cumque secundo quærerentur virgines & congregarentur, Mardochæus manebat ad ianuam regis:*

20 *Necdum prodiderat Esther patriam & populum suum, iuxta mandatum eius. Quicquid enim ille præcipiebat, obseruabat Esther: & ita cuncta faciebat vt eo tẽpore solita, quo eam paruulam nutriebat.*

21 *Eo igitur tempore, quo Mardochæus ad regis ianuam morabatur, irati sunt Bagathan, & Thares duo eunuchi regis, qui ianitores erant, & in primo palatij limine præsidebant: volueruntq; insurgere in regem, & occidere eum.*

22 *Quod Mardochæum non latuit, statimque nunciauit reginæ Esther. et illa regi ex nomine Mardochæi, qui ad se rem detulerat.*

23 *Quæsitum est, & inuentum: & appensus est vterque eorum in patibulo. mandatumque est historiis, & annalibus traditum coram rege.*

E CAPITE DVODECIMO.

1 *Morabatur autem eo tempore in aula regis cũ Bagatha & Thares eunuchis regis q; ianitores erãt palatij.*

2 *Cumque intellexisset cogitationes eorum, & curas diligẽtius peruidisset, didicit quod conarentur in regem Artaxerxem manus mittere, & nunciauit super eo regi.*

3 *Qui de vtroque, habita quæstione, confessos iussit duci ad mortem.*

4 *Rex autem quod gestum erat, scripsit in commentariis: sed & Mardochæus rei memoriam literis tradidit.*

5 *Præcepitque ei rex, vt in aula palatij moraretur, datis ei pro delatione muneribus.*

6 *Aman vero filius Amadathi bugæus erat gloriosissimus coram rege, & voluit nocere Mardochæo, & populo eius pro duobus eunuchis regis, qui fuerant interfecti.*

QVÆSTIVNCVLA I.

Quæ adducendæ in regiam domum Estheris occasio?

NOVA, in auctoratæ locum, Regina, vti Memucan dixerat; sufficienda erat. Ea ergo vel ex iis, quæ in Regia domo iam erant, fœminis, vel aliunde sumenda erat. & hoc, vel ex quibuscunque, vel ex virginibus tantum; iisque vel cum aliquo formæ delectu vel absque. si cum formæ delectu, vel is mediocris inter aliquas tantum virgines, quæ Regi fortè aut visæ, aut fortuitò auditæ essent, futurus erat: vel eximius, & inter omnes omnium eius prouinciarum. Hoc postremum Regi suaserunt ipsius pueri seu iuuenes, qui ipsi ministrabant, cum videlicet à cubiculo essent, à poculis, à manu, ab alio quopiam ministerio. Suadendi verò causa, initio secundi capitis, vt tradit Caietanus, innuitur, à Iosepho apertissimè traditur. Rediit Rex in memoriam exclusæ deturbatæque Vasthi. Ira iam deferbuerat. pupugit ipsius animum ingens ille, quo prosequi eam solebat; amor. Admirabilis illa eius species, magno iam opere, ab eo requirebatur. Quid ageret? Quo se verteret? Facti eum pœnitebat: tristis & mœstus erat. Ipsam reuocaret? Lex seu edictum, quod contra eam, toto regno, promulgari iusserat; prohibebat. Ex sua & procerum suorum sententia, lapsa illa fuerat. Quæ causæ illam exturbandi allatæ fuerant, eædem, exturbata vt maneret; suadebant, exempli scilicet mulieribus omnibus dati prauitas, & virorum ab illis vili pendenda authoritas. Id cum compellere eius iuuenes conspicati, dixerunt. Amor amore pellitur. Potest alicubi aliqua, quæ multo formosior, Regique gratior sit, inueniri. Mittantur omnes in prouincias eximiæ formæ earum considerationes: pulcherrimæ quæque huc in regiam adducantur: vngantur, contentæ ornentur diligentissimè. & è pulcherrimis illis omnibus ita iam vnctis, comptis & ornatis eligatur quam volet Rex. In tanta multitudine, copiaque tanta, non deerit Vasthi altera: vel potius multò,

multò, quam ea, speciosior & iucundior. Dictum, factum. Estherem verò, puellam cum esset elegantissima; Præfecti illi, quos Septuaginta κωμάρχας vocant, acceperunt, non vt aiunt raptu, sed eius, cuius potestate tum erat, & qui paulò post, exponetur; concessu, vt ait Caietanus, cum tamen Hebræum verbum vtrique modo accipiendi accommodari possit, idque *rapiendi* verbo vertit Gorionidæ Interpres lib. 2. cap. 3. vbi tamen *raptus sum* pro *rapta*, legitur; & ipsa infrà cap. 15. versicul. 16. *necessitatem* suam nominat.

QVAESTIVNCVLA II.

Quis adducendarum puellarum mos?

IN Dauidis historia mos iste iā cernitur, 3. Reg. 1. & hodie in Turcicis Sultanis. Vendi alioqui Babylone solebant puellæ in vxores. Prout opibus quisque valebat, ita formosissimas coemebat, vt est apud Herodotum lib. 1. Sic & pueri, qui Eunuchi fierent, magno ad reges istos numero adducti. Imperator Iustinianus, qui istiusmodi merces, conquirebant, fœdeque tractabant, legibus *de Eunuchis & lenonibus*, quoad potuit; sustulit apud Baronium Tomo 7.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quomodo Esther adducta?

QVÆ è remotioribus locis adducebantur, vehi solebant vehiculis omnino tectis & conclusis, vt explicat in Themistocle Plutarchus. Esther verò Susis tunc erat. vti monstrat versicul. 5. & 8. non Babylone, quemadmodum in Iosepho legitur; *vehiculo tamen inuecta* nihilominus videtur, quia vix pedibus vllum, vel exiguum iter viri Persæ faciebant, vt ait Xenophon. multò minus feminæ, quæ præsertim ad Regem addducerentur.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quomodo ad Regem eadem adducta?

ESTHERIS quidem *ætas* alia non constat, nisi quod virgo iuuencula fuerit. Nam *naarabbethulah*, Hebraicè dicitur, Græcè modo κοράσιον & κόρη, modo παρθένος à Iosepho & Septuaginta. Hoc autem postremum eam significat, quæ pueritiam transgressa, nuptiis iam apta est, vt magnum Græcorum Etymologicum docet. quod tamen perpetuum non est. Assueri verò regni *annus tertius* fuisse videtur. quia eo ipso anno Vasthi eiecta, & prostridie statim conquisitas fuisse virgines ex capitis huius initio colligitur. Posteaquam enim superiora illa gesta fuissent, Regisque indignatio conquieuisset, *recordatus est Vasthi*, & quemadmodum dixi, de ea doluit. Quantum verò temporis interfluxisse credamus? Num amplius, quam, quod concoquendo vino satis? Et in aliis pluribus legimus postridianum ferè conuiuialium culparum, diem esse pœnitentiæ ac doloris. Vnus quotidianæ alioquin experientiæ testis esto Alexander Magnus apud Ciceronem Tusculana 5. Fateor tamen hîc nodum inesse, cui enodando plusculum potius insudandum.

QVAESTIVNCVLA V.

Quænam Esther?

DE hoc ipso eius nomine dictum antè Proleg. 1. sed aliud ei capite isto 2. versicul. 7. tribuitur. *Edissa*, cuius in Græco nulla quidem mentio, Hebraicè verò *Hadassa* est, id est Μυρσίνη, siue *myrrhina*, cum *hadas* myrtum significet, Isaiæ 41. Leuit. 23. non verò nisi fortè allegoricῶς, *misericordiam*, prout tamen exposuit Rabanus, vel *citream*, vt Zachariæ 1. Ribera. Credi verò queat, hoc priuatæ nomen olim fuisse. quæ regina cum esset, Esther appellata sit, vel certè in ipso Parthenone. cum Danielis 1. ipsum Eunuchum, iis, qui suæ commissi erant curæ, alia nomina imponere videmus. Propter verò istam prioris appellationis immutationem dicitur; *nutritius Edissæ, quæ altero nomine vocabatur Esther*. seu vt Hebraicè legitur: *Erat nutriens hadassam, quæ Esther*. quasi eam cum nutriret Mardochæus, hadassa vocata fuerit. *Ex stirpe Beniamin*, & regio, vt ait Iosephus, genere, prout magis infrà patebit; filia Abihailis, quem Septuaginta *Aminadab* dixerunt, & frater eius patrui

tris Mardochæi, seu ipsius Mardochæi patruus, vt Hebraicum *dod*, & discertè ἀδελφὸς πατρὸς Μαρδοχαίου apud Septuaginta, & ipse R. Abraham in expositione, itemque Sulpitius, ostendunt. ita vt in Latinis compluribus deesse interdum videatur vox, *Patru*. *Orphana* tamen ab vtroque relicta parente, à Mardochæo educata est, & in lege Domini diligentissimè instituta, omninoque in filiam suscepta per adoptionem, vt exposuit noster versicul. 7. satisque annuit Iosephus, dum illum, *hanc vt filiam* dilexisse ait. Sed Septuaginta quidnam volunt, dum eum eam instituisse quidem aiunt, sed *sibi ipsi in vxorem?* An patruelem ipse suam ducere volebat? An tam iuuenculam? Vtrumque, fateor, fieri poterat. mallem tamen ita legere ἐπαίδευσεν αὐτὴν ἑαυτῷ εἰς θυγατέρα, pro εἰς γυναῖκα, vt consentiant illi cum Hebræo, Chaldæo, Latino, & Iosepho. & sic apud Polybium lib. 5. *Logobasus* Laodicen Achæi vxorem, sibi in adolescentia traditam, *veluti filiam* educarat, & virginem egregiè instituerat. De ipsius *forma* ver. 7. & 15. est: de magnis & excellentibus animi dotibus ac virtutibus totus liber deinceps loquitur, & Rupertus lib. 8. de Victoria à cap. 14.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quis Mardochæus?

HEBRAICE dicitur *Mordochai*, & versicul. 5. *Mordechai*, apud Gorionem Basileensem *Mardachai*. pro quo rectè Latinè *Mordochæus* vel *Mardochæus*, sicuti *Artaxerxes*, & apud Plutarchum, *Artoxerxes*. Interpretatur verò, *amara contritio*, *myrrha contrita*, *docens contritionem*, &, ex Hebræo & Syro in libello interpret. *myrrha purissima*. Hunc esse putat R. Abenezra eundem cum illo, de quo Esdræ 2. versicul. 7. Iosephus lib. 11. cap. 4. ea tamen addit, quæ si ad ea, quæ de tempore suprà dicta sunt; examinentur; sponte ipsa sua concidunt. Ille quidem Hierosolymam reuersus est Cyri tempore. noster nequaquam. Sed *rediit*, ait ille, *postea in Susianam cum Esthera patruele*. At hæc nondum tunc nata forte nec ipsemet. sed esto. Quam ob causam rediit? *Quod*, ait, *templi ædificationem ex voto non succedere videret*. O commentorum semper amantes Rabbinos! Tamne adi iam velox Mardochæus, tam peregrini soli amans, patrij contemnens, vt cum tot optimis alijs ciuibus, & prophetis Haggæo & Zacharia tantisper expectare nollet? Vterlibet verò intelligi possit in Thargum Cantic. 7. vbi dicuntur viri *cenistha rabtha*. id est, synagogæ aut scholæ magnæ, Esdras, Zorobabel, Iosue, Nehemias, *Mordochai*, Belsan. Fuit *è Beniaminia tribu*, seu vt Latinus noster versicul. 5. *de stirpe Iemini*, qui idem Beniamin est. Nam Hebraicè de *Cis* dicitur, *ipse vir Iemini*; Chaldaicè clarè *de tribu Beniamin*: & auctore Gorione, vnus è tribus illius *parthemim*, id est, vt suprà exposui; ex honoratis & principibus erat, seu vt Iosephus Græcus; ὁ τῶν πρώτων παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, vnus è primis apud Iudæos. Quod ni esset, quomodo ei quotidie licuisset ante regiarum virginum atrium ambulare? versicul. 11. *filius Iair*, *filij Semei*, *filij Cis*. Hæc enim nomina, ea in tribu, vigebant, vt ex Saulis historia, & Dauidis, ob Absalonem, fuga patet. non, quod hi quidem omnino sint, qui priscis illis temporibus viuebant, vti putauit Feuardentius. Cum tamen è regio genere procreatam Estherem suprà Iosephus dixerit, fieri sanè potuit, vt è Saulis stirpe essent omnes hi per Ionathan & Mephiboseth. *Ad* eam verò *transmigrationem* spectabat, quæ Iechoniæ tempore, facta est, versicul. 6. vbi relatiuum illud, *qui translatus fuerat*; secundum nonnullos, ipsum *Mardochæum* refert, cuiusmodi sunt Philoniani quidam interpretes. At secundum Pererium in Danielem refert ipsum *Iemini*, quod iam improbatum, cum hic Patriarcha Beniamin sit: secundum alios, quibus magis assentior; refert ipsum, *Cis*. Nam, ante Scaligerum, ita scripsit Caietanus, & ante hunc, iam olim Rupertus libro 8. cap. 5. *Non ociose*, ait, *hic commonendum*, *quia non Mardochæus*, *sed Cis*, *proauus eius subaudiendus*. Mardochæus non per se & in seipso, sed per hunc tantummodo, & in hoc translatus dici possit, vt libro 11. cap. 6. Canus, & Bellarminus loco anteà citato. Estheris verò erat, vti dictum est quæst. 5. *patruelis*, seu filius fratris patris illius, dum Estheris scilicet pater *Abichail*, Mardochæo patruus, & Mardochæi pater *Iair*, Estheri patruus. Apud Iosephum verò Mardochæus ipse vocatur Estheris θεῖος, sicuti apud eundem libro 20. cap. 2. Herodes Chalcidis Rex dicitur Berenices ἀνὴρ καὶ θεῖος. & lib. 1. belli Iudaici, & in Latino nostro textu cap. 8. *patruus*, ideoque erunt nomina hæc vel *pro patruele* accipienda, vel certè *pro eo*, *qui patris quasi vicem fungitur*. Sic enim pænè pater fuit Estheri Mardochæus, vti superiore quæstiuncula exposui, & eodem modo videntur interdum veteres patruorum vocē vsurpasse. vt apud Horatium: —— *patruæ verbera linguæ*. *Ne sis patruus mihi*. & apud Persium. *Cum sapimus patruos*. In Athanasij Latina synopsi dicitur, Estheris *cognatus* ea videlicet ratione, qua apud Gallos consobrini & patrueles *cousin* appellantur. imò propter adoptionem, *pater*, & propter educationem, *alumnus*, *nutritius* & *magister*. *Accepit*, inquit Chaldæus, *eam in domum suam*, *& vocabat filiam*. & de ipsius moribus, etsi multa toto hoc libello traduntur; breuiter tamen idem Chaldæus; *Vir*, ait, *pius erat*, *& orans ante Deum suum*, *pro populo suo*. Captiuus verò in aliena terra licet esset, honestum tamen in Assueri palatio locum tenebat. Nam versu 19. Mardochæus *manebat ad ianuam Regis*. Hoc verò tantum regij corporis custodibus & principibus, virisque ho-

neſtiſſimis & ampliſſimis conceſſum erat, prout libro 3. ait Herodotus, & lib. 1. Anabaſeos Xenophon, dum tradit, adoleſcentes eò etiam admitti ſolitos, vt omnem morum honeſtatem, & grauitatem perdiſcerent; dum tales ibi viros conſpicerent, quorum factis erudiri, & honoribus ad eandem virtutis viam excitari poſſent. vnde & à Caietano non malè *palatinus* indigitatus eſt. Chaldæus pænè Græcè & Germanicè hanc, *ad portam*. Mardochæi manſionem interpretatus eſt. *bitbra* vel *beshyra*. quaſi ἐν θύρᾳ, an der thür. Septuaginta cap. 5. & 6. ἐν αὐλῇ, *in aula*. Qui loquendi modus adhuc hodie in Turcicis rebus vſitatus. de quo Leonclauius Pandectæ capite 35.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Cum quot virginibus adducta Eſther?

MAGNVM earum fuiſſe numerum textus indicat, dum *ex omnibus prouinciis*, quæ 127. erant, adductas narrat. Vix enim tam infelix vlla, vnde tres aut quatuor non adducerentur. Vnde Ioſephus, ex aliqua fortaſſis auditione aut lectione, *quadringentas* fuiſſe aſſerit. addo ego vetus illud; *& quod excurrit*.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Vnde, & quò eadem adducta?

SI eidem Ioſepho eſſet credendum; *Babylone Suſam* adducta fuiſſet. ſed exploſum hoc ſuprà, cum Suſis habitaſſe Mardochæum oſtenſum eſt, quem iſte *cum Eſthera*, vel etiam poſt, Suſam aſcendiſſe refert. Ideoque tantum, *è Suſiana Mardochei domo*, *in regiam domum* veniſſe dicendum. Erat verò *domus regia*, vt iſto quidem cap. 2. traditur; *multiplex*. *Alia*, in qua Rex ipſe habitabat: *alia*, in qua ipſius fœminæ, quam *gynæcona* Græci nominarunt, aut *gynæconitidem* apud Vitruuium lib. 1. cap. 10. & hæc rurſum duplex; altera, in qua *virgines*, quam iidem *parthenona* dicunt; altera in qua *mulieres*. Et prior illa bipartita etiam fuit. Nam eius pars vna quaſi *communis* erat; altera *melior* & ſalubritate, amœnitateque præſtantior atque iucundior. Licet enim Latino in textu, partis huius melioris non facilè veſtigium appareat eſt tamen in Habraico expreſſum ad verſicul. 9. finem. Et cauſa erat, vt pulchritudo magis conſeruaretur & augeretur, poſſuntque probari etiam hæc ex iis quæ de gynæceis tradunt Athenæus lib. 1. cap. 11. & vlt. Iuſtinus lib. 1. Philoſtratus lib. 1. de Apollonio. Talia verò Turcici Sultani *ſarata*, de quibus Pandectes Turcicus cap. 14. In his enim muliercularum greges, adeò vt cum pœnitentiam, ritu ſuo, agere, libidinemque non omnino tollere, ſed minuere tantum vellet Amurathes hodierni Sultani pater, quingẽtas emiſerit anno Domini 1575. vti ſcribit lib. 25 hiſt. Natalis Comes.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Cui tradita?

HISCE fœminis præeſſe ſolebant magnæ auctoritatis *Eunuchi*, vt ait Heliodorus lib. 9 Æthiop. Philoſtratus lib. 1. de Appollonio, Clemens Alexand. lib. 3. pædag. cap. 4. Lucianus in Eunucho; qui ab omni eas ſtupro vitioque diligentiſſimè cuſtodirent, licet interdum ouium cuſtodes, lupi comperti ſint, vti à Cyrillo apud Suidam, verbo, εὐνοῦχος, à Luciano loco citato, à Philoſtrato lib. 1. de vitis ſophiſt. D. Ambroſio epiſt. 33. didicimus. Et hi quæ ad victum, amictum, & cultum muliebrem facerent, ſtudioſiſſime curabant omnia. Parthenoni ergo præpoſitus erat verſicul. 3. 8. & 15. *Egaus*, qui Hebraicè quandoque dicitur *Hege* vel *Hegea*, quandoque *Hegai* à Septuaginta Γαι. Gynæconi alteri Eunuchus alter, *Schaaſchgaz* ſiue *Suſagazus* in Septuaginta Γαι. Eſther verò fuit priori ſtatim tradita verſicul. 8.

QVINTA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA, DE ESTHERIS AD regem Præparatione, capite 2. à verſu 9.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quamdiu præparata?

CONSVETVDO erat verſicul. 12. vt collectæ iſtiuſmodi virgines, antequam ad Regium thalamum admitterentur, annum integrum in Parthenone præpararentur, ita vt eo reſpicere

videatur

videatur illud Comici, *dum moliuntur, dum comuntur, annus est.* quod & de Sybariticis fœminis, antequam ad publica festa irent; memorat Athenæus lib. 12. cap. 6. Et in eo, præter voluptatem, aliqua etiam videtur honestatis cuiusdam habita ratio, ne partus fortè aliquis ex alio conceptus, Regi ascriberetur. Nescio tamen an non fuerint, quibus diuturnior ea in domo esset commoratio. Fieri enim potuit, vt virgunculæ aliquæ viro nondum maturæ adducerentur, quæ tantisper dum adolescerent; aliis, quæ vt ad Regem irent, aptæ iam erant; pedissequę ministræque forent. Quod si probari posset; facilior nodi antè notati partic. 4. quæst. 4. esset enodatio. Video quidem versicul. 8. istiusmodi perdissequas: sed quæ è Regis domo accersitæ sint. Cum tamen fœminarum, & ea ipsa, quæ virginum est; *Regis* etiam *domus* vocetur versicul. 8. in Hebræo, cur ea intelligi nequeat? & cur non potius quam altera? Quid enim facerent in regis propria domo istiusmodi puellæ? Regina præsertim cum nulla iam esset? Nam iis, quas Musurgas dixerunt apud Athenæum libro 3. forsan exceptis, alias non inuenio, quæ honestè illic habitare possent. Cum verò in pueris, tantum vt ante Regis faciem starent; triennalis esset præparatio, Daniel. 1. quidni & vt eius thoro reciperentur, in virginibus? Si ergo fuisset, tertio Regis Assueri anno, hanc in domum ascita, & anno primum septimo, vt infrà dicemus, eidem nupsisset, tres in præparatione annos posuisset. Si verò sexto anno adducta fuisset, vnum tantum in præparatione annum habuisset. Videtur verò hic tantummodo præparationis annus in virginibus istis numerari, & in textu celebrari, quia is præ aliis omnibus necessarius & operosus. Sed quid, quod narratur versicul. 9. *mundum in ea muliebrem acceleratum? Duplex* esse queat *sententia. Vna*; non expectatum integrum annum in ea præcolenda & præparanda: sed festinantius, breuiorique tempore in ea factum, quod totos 12. menses in aliis fiebat. Et huic rei argumento est, quod versicul. 16. dicitur ad Regis cubiculum *mense decimo* adducta, quasi accelerationis causâ, menses duo adempti fuissent. *Altera* sententia est; cum per ætatulam, & aliquem fortè morem, expectandum cum ea adhuc fuisset, ne qui postremi huius anni proprius erat ornatus & præparatio ei adhiberetur, præfestinatum tamen, &, ob eximiam eius speciem & gratiam, tempus hoc mundi muliebris anticipatum: nullo tamen modo curtatum. Quæ enim ipsi gratia fieret, quod tamen in acceleratione ista spectatum textus significat, si consueti ornatus & concinnationes ei detraherentur? si minus, quam aliæ, vngeretur & poliretur? Si Regi postea minus fortè placuisset, in quo, præterquam in præproperante, solemnesque vnctiones & ornatus detrahente, culpa hæsisset? Ad hanc præterea intelligentiam magnopere inuitat Hebraicus textus, cuius hæc sententia; *Et festinauit ad ipsi dandum ornamenta eius, & partes eius, & ad ipsi dandum septem puellas.* Dixisset alioquin; *Et festinauit in dando.* seu, *cum daret ornamenta.* De *mense decimo*, qui obiicitur, infrà explicabitur. Nunc illud attingendum.

QVÆSTIVNCVLA II.

Quisnam ille, qui omnia hæc accelerauit?

SI Hebraicum textum attendas; cum Caietano, statues, Eunuchum fuisse, *Accepta est*, inquit, *Esther in domum Regis in manum, seu potestatem Hegai custodientis fœminas, & placuit puella in oculis eius, & inuenit illa misericordiam coram eo, & accelerauit ornamenta eius, & partes eius, vt daret ipsi puellæ.* Si Latinum; eandem ipsam accelerationem Regi tribues, quia versicul. 9. ait; *Et præcepit Eunucho, vt accelerarct mundum muliebrem.* Sed fortè fecit hoc vterque, Rex per Eunuchum, cum ab eo de eximia huius forma edoctus fuisset: Eunuchus per se quidem, ex Regis tamen imperio & voluntate.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quomodo præparata Esther?

QVATVOR *in rebus* virginum istarum ad Regem præparatio sita videtur. *Prima* versicul. 9. dicitur *mundus muliebris*, & Hebraicè hoc capite partim *merouk*, partim *thamrouk*, quod carnis sordes defricet, omninoque abstergat; sicque mulieris corpus mundum politumque reddat, vt ait R. Dauid. quo ferè modo libro 34. Liuius; *Munditiæ ornatus, & cultus, hæc fœminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur. hunc mundum muliebrem appellauerunt maiores nostri.* Horum verò quæ corpus ita mundarent & expolirent *tria* versicul. 12. & 13. *genera* indicat. *Primum*, oleum myrrhinum; seu myrrheum, non myrtinum, aut murteum. cùm Hebraicè hic sit *mor*, & Græcè σμύρνινον. Est verò σμύρνη *myrrha*; μυρσίνη verò & quemadmodum suprà dixi; *hadas*, myrtus. Valet scilicet oleum hoc ad emundationem ab omni fœtore & sudore, ad glabritiem & mollitiem. *Myrrha*, inquit Plinius lib. 13. c. 1. *& per se vnguentum facit sine oleo. stacte duntaxat. Alioqui nimiam amaritudinem affert.*

quam ob causam, dicit Aruch, à Rabbinis vocari *flacton, depilatiuum vnguentum, quo vtuntur mulieres. Alterum Besamim*, Græcè ἀρώματα, & noster etiam, nisi quod postposuerit. quæ varia erant perodorifera & delicatissima vnguenta, quæ cum aliis ex rebus, tum verò ex Heliocallide conficiebantur. *Hac* enim *cum adipe*, inquit Plinius lib. 24. cap. 17. *leonino decocta, addito croco, & palmeo vino perungi Magos & Persarũ Reges, vt fiat corpus aspectu iucundum. ideoque eandem Heliocallidem nominari.* A *bisamim* verò, suum *bisam* odorãtur non malè Germanorum nonnulli. *Tertium*, Gr. σμήγματα, noster *pigmenta*, Hebraicus generale illud *thamruke* nomen retinet, vt plurimæ & nobilissimæ istiusmodi deliciarum species generatim comprehendantur.

Altera res versu 9. partium nomine denotatur. Gr. μερίς. Hebr. *manoth.* quibus omnia, quæ fœminis singulis constituta erant, quoad cibum, vt in adolescentulis Danielis 1. ad vestitum & cultum spectabant; continentur, vt specula, inaures, armillæ & alia, de quibus Isaiæ 3. quæ *mundus muliebris* potius, quam primum illud vocari possent. Erant verò *Persica mulieres rerum ad ornatum pertinentiũ plus æquo studiosa*, inquit lib. 12. cap. 1. Athenæus. Atque his rebus, certi quidam reditus constituti erant, vti 3. Regum dixi, & repetam 3. Machab. cap. 4. v. 30.

Tertia res, erat locus quidam iucundior & splendidior. facit enim & is ad bonum corporis habitum, bonam valetudinem & speciem aliquid, prout à Medicis intelligi potest, περὶ τῆς εὐαξίας. Sed hoc non omnibus, verum iis tãtum puellis obtingebat, quas gratissimas habebat Eunuchus, quasque Regi maximè placituras sperabat.

Quarta demum, erant ancillulæ, de quibus suprà. Quas Latinus noster, dicit *speciosissimas*, vertunt alij, *conuenientes, dignas, spectabiles*, quæ ob formam vel nobilitatem spectatu dignæ essent, & harum numerus rursum septenatius. fortè ob causam suprà partic. 3. quæst. 5. notatam; vt in puellis ipsæ scilicet septem illorum Procerum vxores, honore aliquo afficerentur. Optimè verò Plautus; *Negocij*, ait, *quantum in muliere vna est? Quæ noctes, diesque, omni ætate, semper ornantur, lauantur, poliuntur.*

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quando ad regem deducta Esther?

ANNO *Regis septimo*, Hebraicè & Latinè versicul. 16. *mense decimo, qui dicitur Thebeth.* Græcè, *mense duodecimo, qui Adar.* Quomodo ista cohærent? *Triplex Estheris* ad Regem *adductio* considerari potest. *Prima*, quando è Mardochæi domo, in regiam adducta est. de qua isto cap. 2. versicul. 8. & suprà quæst. 1. *Altera*, quando è regia mulierum domo, post consuetas præparationes, in Regis cubiculum, vt cum ea, si libitum esset; consuesceret; adducta est. *Tertia*, quando sic ad eundem adducta est, vt Regina iam crearetur, solemnesque nuptiæ celebrarentur. De secunda igitur adductione loquitur Hebræus Latinusque textus. De tertia Græcus. sicque cum *Adar* anni esset mensis vltimus, nostro ferè Februario respondens, rectè statim sequebatur Ver, quo, vt suprà dixi, nuptiarum apud Persas celebritates maximè vigebant. Ipso enim Adar exeunte adducta est, ita, vt nuptiæ istæ in ver ipsum incurrerent præsertim cum & regno toto festi, eam ob causam, dies peragerẽtur, vt infrà dicetur. Hanc verò textuum istorum consensionem clarè significat lib. 11. cap. 6. Iosephus, dum ait; Ἀφικομένης τῆς Ἐσθήρας πρὸς αὐτὸν ἥσθεὶς αὐτῇ, καὶ πεσὼν τῆς κόρης εἰς ἔρωτα, νομίμως αὐτὴν ἄγεται γυναῖκα, καὶ γάμον αὐτῆς ποιεῖ τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ ἑβδόμου ἔτους τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀδὰρ ὧ καλουμένῳ. *Cum venisset ad Regem Esther, ipsa ille delectatus, eiusque amore captus, eam legitimè ducit vxorem, & nuptias cum ea peragit duodecimo mense septimi anni regni eius, qui mensis, Ader vocatur*, Cubiculum verò Regis in Latino dicitur ver. 16. quod in Hebræo est, *domus regni eius*, eo scilicet modo, quo Iudith 14. vers. 10. dicebatur *cubiculum virtutis Assyriorum.* Ex ista porrò consuetudine Saram, cum apud Pharaonem esset, Genes. 13. excusat quæstionibus in Genesin. D. Hieronymus. *Iuxta librum Hester*, ait, *quæcunque mulierum placuisset Regi apud veteres, sex mensibus vngebatur oleo myrtino, & sex mensibus in pigmentis variis erat, & curationibus fœminarum, & tunc demum ingrediebatur ad regem. atque ita potest fieri, vt Sarai, postquam placuerat Regi, dum per annum, eius ad Regem præparatur introitus, & Abrahæ Pharao multa donauerit, & Pharao postea sit percussus à Domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente.* Cæterum *ordo*, de quo vers. 12. inter istas virgines, an à tempore quo præparationes suas absoluissent, an à Regis vocatu, aut Eunuchi voluntate penderet; mihi incertum.

QVAESTIVNCVLA V.

Quomodo eadem deducta?

SOLEBAT iis ad Regem iamiam adituris fieri potestas, vt quidquid formæ suæ magis ornandæ, venustandæque peterent, idipsum ilicò acciperent v. 13. quo scilicet maiorem Regi volupta-

tem

tem afferrent, & hoc iam summum à Rege beneficium acciperent, cum sit mulierum genus valdè φιλόκοσμον. & præsertim Persicarum. vt suprà dixi quæst. 3. Esther tamen, iis, quæ suapte sponte Præfectus dedisset, contenta, nihil omnino petiit versicul. 15. Deducta verò est per eos, qui καλλιναςαὶ dicebantur, quemadmodum vsitatum erat, Xenophonte auctore lib. 1. Anabaseos.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quis deductionis huius exitus?

PRÆ virginibus aliis omnibus Regi placuit versicul. 17. quemadmodum videlicet modestissima & verecundissima Cyro minori Aspasia placuerat, vti loco citato scribit Xenophon. imò Esther multo quam Aspasia magis placuit, cum ad celsissimum regiæ dignitatis thronum euecta sit, & in Vasthi locum suffecta. Hinc enim nuptias cum ea inire Rex omnino decreuit. ibidem.

SEXTA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA, DE ESTHERÆ *Nuptiis, Cap. 2. v. 17. & sequent.*

QVÆSTIVNCVLA I.

Potueritne Esther, ante nuptias, Assuero consuescere?

ISTÆ virgines, cum ad Regem venirent, eius vxores fiebant. sed minus solennes. vti sæpè alias, de toto isto concubinarum & pellicum genere, in Genesi & Regum libris, admonui. Et cum ista vxorum multitudo Israelitis permissa tunc esset, multò hisce Barbaris magis. qui, pro libidine, multa intemperanter & iniquè, illis in matrimoniis, designabant. Satis tamen hoc est, vt absque peccato, ante solennes illas nuptias, potuerit ei Esther consuescere. itemq; postea in pellicum seu concubinarum eius numero manere si ad præcipuæ coniugis, reginæque locum ipsam non euexisset, vti etiam Caietanus innuit. Hinc in Artaxerxe notat Plutarchus, quandam similiter γυναῖκα declaratam, & Iosephus cap. 6. lib. 11. νόμιμον legitimam vxorem. An verò etiam fortè factum, vt cum mense decimo, ad Regem Esther venisset, eamque ipse vehementer adamare cœpisset, omnino hanc Reginam fieri decreuerit, & ideirco ab ea tantisper, dum solennitas adhibita nuptiarum esset; abstinuerit?

QVÆSTIVNCVLA II.

Potueritne ipsa Israelitica Ethnico Regi nubere?

PROHIBET id quidem DEVS Deuter. 7. Esd. 1. cap. 9. & 10. vt ibi audiimus. sed præceptum istud primò restringi consueuit ad eos Ethnicos, qui in terra Chanaan habitabant: deinde, ad eos Iudæos, qui in terra promissionis habitabant: vti de priori refert Bellarminus lib. 1. de mat. cap. 23. de posteriori notat hoc ipso loco Caietanus. Causa tamen, quæ in Deuteronomio ei legi subditur, & 3. Reg. 11. repetitur, ad omnes vbique locorum Israelitas pertinere illam ostendit. Ea verò causa est, deprauationis, & à vera DEI religione discessionis periculum. Quod quidem, si præcisè nudeque hominum infirmitates spectare velimus, & omnibus, & semper, & vbique impendit. Quis tutus sit, cum Salomon tutus non fuerit? Si tamen moralem quandam, ex quorundam aliorum, verbi causa, Iacob. & similium constantia, ex personarum etiam, quæ matrimonium ineunt; virtute, temporum, rerumque occasionibus, libram adhibeamus, posse hoc interdum periculum abesse iudicabimus, sicque potuisse Assuero Estherem nubere, prout, citato loco, pluribus explicat Bellarminus. Si recusasset, stuprum ei fortè Rex adulter intulisset: neque dubito, quin Mardochæo DEVS magni alicuius pro tota gente boni spem aliquam inieccerit, vt non modo non repugnaret, sed coniugium etiam istud peroptaret. Alioqui dicit ipsa cap. 14. versicul. 15. *Nosti quia detestor cubile incircumcisorum, & omnis alienigenæ.* Sanè si Hebræas ducere vellent alienigenæ, Iudæorum eos sacris initiari oportuisse non in Dina tantum, Genes. 34. sed in Herodis etiam sorore Salome apud Iosephum lib. 16. cap. 11. videmus. Imò & apud Euagrium lib. 6. ca. 20. Persarum Rex Chosroes anno Domini 593. cum in S. Sergij Martyris templum insigne donum, aureum discum mitteret, gratias illi agens, in eo inscribi curauit; *Cum Sira Christiana esset, & ego Gentilis, lex nostra non permittebat nobis potestatem, mulierem Christianam vxorem ducendi.*

QVÆSTIVNCVLA III.

Quæ nuptiarum solennitas fuerit?

RITVS Persarum Regum nuptiis vsitatos proponit lib. 15. Strabo, Arianus lib. 6. & Plutarchus in Artaxerxe. Ex isto tamen capite hi habentur. *Primus*. Imposuit Rex Estheris capiti *cidarim regni*, id est, regiam, seu vt noster v. 17. *diadema regni*, itemque Iosephus & Septuaginta, nisi quod hi, τὸ διάδημα τὸ γυναικεῖον, *diadema fæmineum* siue *vxorium*, vt ab eo quod Regibus proprium erat distinguant. *Alter*, fecit eam pro Vasthi reginam. ideoque thronum & Eunuchos, & ancillas, & reditus, cæteraque omnia, quæ reginæ debebantur; attribuit. *Tertius*, conuiuium magnificentissimum suis Principibus & famulis, quos è Perside, Media, cæterisque sine dubio prouinciis inuitarat; dedit: fuitque tanta magnificentia, vt deinceps, tamquam prouerbium vsu contritum, celebratumque fuerit, *Estheris conuiuium*. vt in Hebræo significatur vers. 18. loco verborum illorum; *pro coniunctione & nuptiis Esther*. Quamdiu verò durarit conuiuium; in Hebræo & Latino nulla significatio est, nisi, quod ex Persicorum Regum magnificentia, ex superiori illo conuiuio, & ex hodiernis Principum virorum nuptiis, coniecturam aliquam ducere liceat. Iosephus tamen totum mensem dixit, Septuaginta hebdomadam vnicam, seu *septem dies*. Quid si *septem menses*, vt prioris conuiuij magnificentia superaretur? cum alia hic etiam addantur, quæ antea non fuerunt, prout sequuntur. *Quartus*, requiem prouinciis vniuersis fecit. Quod ad relationem ab inquisitione virginum, quasi hoc valdè populis graue, ac non potius iucundum fuisset, retulit Caietanus. præsertim cum aliam inquisitionem, regnante iam Esthere, adhuc postea fateatur. Iosephus eô refert, vt festos ob nuptias dies populis esse voluerit, idque per angaros siue tabellarios, de quibus posteà part. 2. quæst. 7. iis nunciarit. Septuaginta verò ἄφεσιν verterunt. quasi tributorum relexatio quædam eo tempore facta fuisset, quæ ab aliis ἀτέλεια vocatur. Id enim lib. 5. Herodotus in Magis, & lib. 6. interdum fieri testatur, itemque apud Iustinum lib. 11. Alexander. *Quintus*, dona dedit, & vtrumque istud iuxta manum & potentiam regiam dedit. seu vt noster vers. 18. iuxta magnificentiam principalem, id est, principe dignam, principi tanto consentaneam, vt vers. 7.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quid, quod in Hebraico additur, Et in colligendo vel congregando virgines secundò?

NOSTER Interpres vers. 19. cum sequente historia coniunxit: Hebræum tamen athnach, vt separetur, magis suadere videtur. sed cum à recentioribus Iudæorum Masoretis apponi hoc potuerit, de eo vtut sit, quid est, virgines *secundò* quæri aut congregari? Caietanus, vt dixi, putat regnante iam Esthere id factum, & intelligit similem superiori conquisitionem. sed addit; *Quorsum fuerit facta hæc congregatio virginum secundò, nulla historia mihi nota tradidit; nec scio diuinare.* Lyranus verò, Hugo & Carthusianus aiunt, Regem nuptias alias simulasse, vt, arte ista, Estheris genus & patriam, cuius cognoscendæ percupidus erat, disceret. At, nisi fallor, si valde rogasset, aut inquisitione dignum putasset, aut omnino in mentem id rogare ac inquirere venisset, artificio isto nihil opus fuisset. Quàm facilè, vnde, & à quo abducta fuisset, quisue hic esset explorare potuisset? Vatablus, tempore nuptiarum Vasthi, vnam fuisse virginum congregationem tradit, hanc verò iam esse alteram. Satis probabile. Drusius verò congregationem priorem esse ait in domum virginum, posteriorem in domum pellicum; sed cui obsecro rei hæc iam esset narratio? Tam ex abrupto, & nulla occasione cur inculcaretur? Neque illa virginum esset congregatio; sed earum, quas iam Rex cognouisset; mulierum. Possemus multò facilius referre ad migrationem virginum ex ipsarum domus parte minus commoda & iucunda in partem illam meliorem & iucundiorem, de qua suprà, cum ibi verbum fuerit *schanah*, hîc sit *schenith*. Quia verò diuinationem hic necessariam fatetur Caietanus; dicam quod videtur. Istud ergo aduerbium *schenith* seu *secundò* iungendum arbitror non verbo *congregandi*, sed verbo quod antecesserat, *fecit conuiuium magnum*. quasi diceret; fecerat iam olim Assuerus epulum, splendidissimum, summaque Procerum frequentia, & rerum omnium affluentia, magnificentiaque celeberrimum; ecce alterum iam nunc fecit *in virgines congregando*, id est, posteaquam virgines, vt suprà exposui; congregasset. Fuit enim hæc ei congregatio iucundissima, eamque ipse valdè faustam, felicem, & fortunatam duxit, è qua talem, tantamque Reginam nancisci potuisset. Congrueret verò Latino textui hæc expositio bellissimè, si exemplaria essent à quibus hæ vincientes particulæ duæ abessent, *quod*, &c. Hoc enim modo legeremus. *Et dedit requiem vniuersis prouinciis, ac dona largitus est iuxta magnificentiam principalem, cum secundò quærerentur virgines & congregarentur.* Posteà verò, vt in Hebræo sic; *Et Mardochæus manebat ad ianuam Regis.* Quibus antiqui suppetunt Codices, videant.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA. V.

Quando hæ nuptiæ celebratæ?

ANNO Regis Assueri septimo inchoatæ, sed octauo perfectæ sunt, vt patet ex particulæ 5. quæst. 4. & ex sextæ huius quæst. 3. Quo etiam pertinet, festo valdè apparatu, magnoque tubarum clangore sicuti olim, ita & nunc celebrari à Persis Veris principium, Solisque in Arietem ingressum, vti scribit Fernandus Castagneda lib. 6. rerum Indicarum cap. 46. qui & festiuitatem illam ab iis vocari ait *Neuruz*, id est, *nouus dies*. licet ea voce significetur etiam illud *quadriennium*, quo bissextilis annus concluditur.

QVÆSTIVNCVLA VI.

An in parthenone, & post nuptias, Israëlitarum, quoad cibos & similia, ritus seruarit Esther?

MARDOCHÆI præcepta omnia diligentissimè seruauit vers. 20. & in his illud vt patriam, populumque suum reticeret ver. 10. & 20. quod sanè in sermonibus cum virginibus aliis, cum Eunuchis, cum Rege, qui super hoc illo varia eam rogitarent, factu perdifficile videri poterat, quanto magis, quæ DEI ipsius erant ne violaret, omni cura studioq; perfecit? Ea propter *paternarum traditionum* minime *immemorem* tradit Sulpitius. Sed *totum hoc olet*, inquit Drusius, *glossam Iudaicam*. Cur quæso? Etiamne Iudaizat Sulpitius? An *traditionum* omnium tetrum adeo nomen? Quin potius olet, isto quidem tempore, Drusiana hæc oratio pulmonem hæreticum. Quomodo tamen fieri potuit, vt ciborum si delectum haberet, si aquis crebrius elueretur, si id genus alia vitaret, non notaretur? non, quod sua de prosapia verbis reticebat; factis eloqueretur? Daniel profectò, ne potu cibatuque regio pollueretur, leguminibus & aqua tantùm vti, idque ab Eunucho præposito, precibus impetrare debuit. An is tùm necessitatis articulus, vt cum in DEI contemptum, ij tunc ritus non vitarentur, possent coram aliis omitti? An in Regis mensa, ea cibi, potionisque copia erat, vt si quid porcinum immundumve esset, non ederetur, è cæteris, quod satis foret; sumeretur? An cum virgo esset, posteaque Regina, se his & illis delectari dicere non poterat? Quid si & non dissimiles Persarum ritus? Libatum verò diis si quid esset, vt fuisse notat in Danielis cap. 1. Theodoretus; id ne gustaretur, caueri quî potuit? cur & Daniel ex eadem regiæ mensæ copia, quod liceret; excerpere non potuisset? An delicias potius, lautitiasque omnes fugiebat? ideoque leguminum & aquæ simplicissimum victum requirebat? Vtut sit, duo certissima esse debent. *Vnum*, non violasse ipsam Estherem Israëlis ritus. Ita enim ipsa infrà cap. 14. v. 16. 17. & 18. clarissimè. *Tu scis necessitatem meam, & quòd non comederim in mensa Aman, nec mihi placuerit conuiuium Regis: & non biberim vinum libaminum, & nunquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum, vsque in præsentem diem, nisi in te Domine* DEVS *Abraham*. *Alterum*. Sicuti ad malum ingeniosa hominum est peruersitas; ita etiam ad bonum virtus.

QVÆSTIVNCVLA VII.

An ex Esthere liberos procrearit Assuerus?

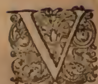
ISIDORVS Clarius libri huius initio ait; *Hebræorum communem esse sententiam*, Assuerum ex Esthere Darium Persam genuisse. nimirum quia Cambysem illum esse autumant. quod superioribus iam disputationibus conuulsum. Franciscus Maironis scripsit Holofernem esse huius filium. Sed nimirum, seipsum Erasmo præfatione in S. Augustinum, libro de Ciuit. deridendum propinauit. Brentius Xerxem. Reineccius verò duos filios eam scribit tom. 2. fol. 32. & 42. ex Artaxerxe Longimano genuisse Xerxem & Sogdianum. Vnde factum, vt regnum facilius capesserit Darius Nothus. Sed cum ostensum supra est, Assuerum istum neque esse Cambysen, neque Artaxerxem Longimanum, sed Ochum, sunt hæc omnia satis explosa. Ochus verò filiũ habuit ipse quidem Arsicam, qui ab aliis dicitur Arses vel Arsames, à Strabone sub finem lib. 15. Narses, & eius postea regnum tenuit. sed an ex Esthere, aut alia eum procrearit, & an alium ex Esthere vllum, nusquam legi. Curtius lib. 3. Damasco Alexandro prodita, fœminas plerasque captas refert, *inter quas*, ait, *tres fuere virgines, Ochi (qui ante Darium regnauerat.) filiæ, olim quidem ex fastigio paterno, rerum mutatione, detractæ, sed tum sortem earum crudelius aggrauante fortuna. In eodem grege vxor quoque eiusdem Ochi fuit*. Esthernè vel alia? Dici posset vtrumlibet, cùm argumentis neutrum aut labefactari aut constabiliri possit.

SEPTIMA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA:

De insidiis, Cap. 2. v. 21. & cap. 12.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quæ insidiæ istæ?

VT *mitterent duo Eunuchi manus in Regem*, id est, cum *occiderent*, vt noster vertit & Septuaginta. Sed cum variis id modis fieri possit, adeò, vt qui lapidibus aliquem interficit, *manum* etiam in illum *mittere* dicatur apud Gorionem lib. 6. cap. 74. quis hic cogitatus interficiendi modus? Chaldæus Thargum ait; *venenum propinare.* quod & verisimile credit R. Salomon, cum essent â poculis Eunuchi. Gorion verò, *caput auferre*, vt ad Macedoniæ Regem, qui in Persarum Regem côcitatus tunc erat; ferrent. prout scilicet Artaxerxem Mnemonem suo in lecto interficere voluerat Darius filius. apud Plutarchum Artaxerxe.

QVÆSTIVNCVLA II.

Isti Eunuchi qui?

NOMINATVR hodie in Hebraico textu, & Gorione, *Bigthan* & *Theres*, in nostro *Bagathan* & *Thares*, in Septuaginta c. 1. *Gabatha & Tharra*, in Iosepho Flauio *Bagathoes* & *Theodestes*, & dicuntur Hebraicè *custodes hasaph*. Significat verò *saph* interdum *vasa & supellectilem*, vt Zachariæ 12. interdum *limen*, vt 3. Reg. 14. Sophon. vers. 14. Ezechiel. 40. Hinc à R. Salomone putantur isti, vt paulò antè dicere memini; *à poculis* Regi fuisse, vasorumque *custodes*. à nostro *ianitores, & primo in palatij limine præsidentes.* & veriùs, cum Chaldæus hos etiam vocet *custodes palteraia*. id est, palatij, Iosephus ἀρχισωματοφύλακας. Septuaginta cap. 1. τὴν αὐλὴν φυλάσσοντας, quemadmodum lib. 3. Herodotus πυλωρός. Non dissimilis in vertendo varietas est, 2. Reg. 22. & 23. vbi noster, *Ianitores templi*, alij *custodes vasorum*. Eorum coniurationis participem fuisse Hamanem dicit Gorion lib. 2. cap. 2. sed de hoc posteà.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quæ insidiarum causa?

NVM, vt apud Herodotum lib. 3. Magi; tyrannidem appetebant? Num suis salariis & honoribus contenti non erant? Sunt qui asserunt ægrè ipsos tulisse, Vasthi repudiatam, eiq; ignotam Estherem surrogatam. Gorion significat eos Macedoniæ Regis gratiam inire voluisse. Septuaginta hoc loco, doluisse, quòd ipsis antelatus esset Mardochæus; & simile quid in Hierosolymitano Thargum est. Omnia profectò hæc concurrere, ambitiosasq; Eunuchorum mentes facibus veluti quibusdam inflammare potuerint. vti rectè sensit Feuardentius.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quando hæ factæ insidiæ?

IAM erat Esther Regina ver. 22. ideoque anno Assueri octauo vel pòst. Quod ergo cap. 12. dicitur; *Morabatur autem eo tempore*, intelligendum sic, quod eo iam tempore cum ipsis morabatur; non tamen quod insidias, quæ statim subiunguntur; tum struxerint. In Græco vero cap. 1. dum, huius eiusdem commorationis occasione, per prolepsin, eæ insidiæ narrantur, non appositum est: eo tempore, sed simpliciter dictum, ἡσύχασε, id est, *quieuit, habitauit*, seu, vt Hebraicè hîc dicitur v. 19. *erat sedens*, aut *habitans in porta Regia*, quemadmodum etiam Actor. 18. dicitur Paulus Corinthi *sedisse* annum & sex menses. Wittakerus loco citato vult dici factas ea nocte, quæ Mardochæi somnium consecuta est, quod additum sit, ἕως νυκτός. sed hoc ad somnij cognoscendi desiderium & curam attentiorem spectat, vti suprà dictum est. neque hæc ipsa particula in Latinis est. quæ tamen esse Græcis emendatiora sæpè iam vidimus.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quomodo eædem cognitæ?

RABBI Salomon eos, coram Mardochæo, de hisce insidiis, *Tharsensi Sermone* allocutos ait, quasi eum is non intellexisset. At sermo Tharsensis quis? An Græcus? & eum vnde norat Mardochæus? Nam Eunuchi quidem non raró Græci erant. sed Mardochæus in Perside natus, educatusuè fue-

uè fuerat, vt suprà dictum pa ic. 4.q.6. Quia tamen non desunt, qui vno in loco varias discant linguas, vnde ista Eunuchis confidentia, vt de tanti momenti re, tam securè, coram alio, agerent? Flauius Iosephus Eunuchorum alteri fuisse narrat famulum genere Iudæum, nomine *BarnabaZum*, qui Mardochæo index fuerit. Is aliis dicitur *Pharnabazus*, cùm Macedones pro φ dicant β, vt βίλιππος, κεφαλὴ & βερενίκη pro φίλιππος, κεφαλὴ & φερενίκη, vti ab Plutarcho in Græcis problematibus, problem. 9. Eustathio Odyss. x docetur. In Septuaginta c.1. duo significantur, primò ipsum audiisse, dum cum iis versaretur: deinde ipsum, insitâ solertiâ, ex illorum dictis, factisq; intima eorum consilia inuestigasse, certoque coniecisse. Sic & cap.1. lib.2. Gorion. *Cognouit*, ait, *mussitationem duorum Eunuchorum Regis.*

QVÆSTIVNCVLA VI.

Cur, ex Mardochai nomine, Regi eadem insidia à Regina indicata?

MAXIMA referendæ gratiæ apud Persas Reges cura erat, quemadmodum & leges & facta ipsorum ostendunt. Hinc enim tam celebratum illud pomum Regi datum, & aqua manu hausta. hinc illæ, si in periculis Rex à quoquam iuuaretur, voces. *Memento diei huius, ô Rex*, vt apud Plutarchum in Artax. vbi de Caunio & aliis plura. hinc ille, Syloson se Dario Hystaspis indicari tantum cupiebat εὐεργέτην apud Herodot. lib. 3. hinc, de Alcibiade, primus Regi significare auebat Pharnabazus apud Diodorum lib. 14. de Oronte socios satrapas defectores, vt muneribus ornaretur, prodente, de Tiribazo & Rheomitra idem Diodorus lib. 15. hinc deniq; proprius ille honor eorum, qui bene de Rege meriti essent, vt *Orosangæ* vocarentur apud Herodotum lib. 8. Vt ergo Regis beneuolentiam & munificẽtiam Mardochæo Esther conciliaret, eius nomine insidias istas patefecit. Nam iam quidem in diaria id relatum *ante regis faciem*, v. 23. id est, ipso vidente ac prudente: seu volente ac iubente, vt habet Iosephus Flauius. Gorion, videtur accipere pro *iis, quæ Regi accidissent.* Postea verò idem ipsum, magno cum Mardochæi fructu, relectum & compensatum c. 6. Quæ verò *Diaria* vocaui, & noster, *historias* & *annales*, Hebraicè dicuntur *liber verborum dierum*, id est, rerum, quæ singulis diebus accidissent, insigniores, vt, librorum Regum initio, de Paralipomenis aiebam. in Græco est μνημόσυνον ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπὲρ τῆς εὐνοίας Μαρδοχαίου ἐν ἐγκωμίῳ, *Monimentum in Regia Bibliotheca, ob Mardochai beneuolentiam, cum laude*, seu *encomio*, & c. 6. γράμματα μνημόσυνα ἡμερῶν, *litteræ, quibus singulorum dierum memoria continetur.* Iosephus *Commentarios* vocat *rerum à prioribus Regibus, & ab ipso Assuero gestarum.* Omnia enim, quæ quot diebus acciderent, notabantur à *grammatistis*, de quibus Plutarchus in Themistocl. & infrà patet cap. 10. vers. 3. vbi similiter, *liber verborum Regum Medorum & Persarum.* Grammatistas illos videtur Plinius lib. 12. c. 15. *Regum scribas* vocare, de quibus infrà, parte 2. q. 7.

OCTAVA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA:

De Amanis exaltatione, & in Iudæos, ira.

CAPVT III.

1 POST hæc Rex Assuerus exaltauit Aman filium Amadathi, qui erat de stirpe Agag: & posuit soliũ eius super omnes principes, quos habebat.

2 Cunctiq; serui regis qui in foribus palatij versabantur, flectebant genua & adorabant Aman: sic enim præceperat eis imperator. solus Mardochæus non flectebat genu, neq; adorabat eum.

3 Cui dixerunt pueri regis, qui ad fores palatij præsidebant. Cur præter ceteros non obseruas mandatum regis?

4 Cumq; hoc crebrius dicerent, & ille nollet audire, nuntiauerunt Aman, scire cupientes vtrum perseueraret in sententia: Dixerat enim eis se esse Iudæum.

5 Quod cùm audisset Aman, & experimento probasset quòd Mardochæus non flecteret sibi genu, nec se adoraret, iratus est valdè.

6 Et pro nihilo duxit in vnum Mardochæum mittere manus suas. Audierat enim quòd esset gentis Iudææ. magisq; voluit omnem Iudæorum, qui erant in regni Assueri, perdere nationem.

7 Mense primo (cuius vocabulum est Nisan) anno duodecimo regni Assueri, missa est sors in vrnam, quæ Hebraicè dicitur phur, coram Aman, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici: & exiuit mensis duodecimus, qui vocatur Adar.

8 Dixitq; Aman regi Assuero: Est populus per omnes prouincias regni tui dispersus, & à

& à se mutuo separatus, nouis vtens legibus & cæremoniis, insuper et regis scita contemnens. Et optimè nosti quod non expediat regno tuo, vt insolescat per licentiam.
9 Si tibi placet, decerne vt pereat, & decem millia talentorum appendam arcariis gazæ tuæ.
10 Tulit ergo rex annulum, quo vtebatur de manu sua, & dedit eum Aman filio Amadathi de progenie Agag, hosti Iudæorum,
11 Dixitq; ad eum: Argentum, quod tu polliceris, tuum sit: de populo age quod tibi placet.
12 Vocatique sunt scribæ regis mense primo Nisan, tertiadecima die eiusdem mensis, & scriptum est, vt iusserat Aman, ad omnes satrapas regis, & iudices prouinciarum, diuersarumq; gentium, vt quæque gens legere poterat, & audire pro varietate linguarum ex nomine regis Assueri, & litera signata ipsius annulo.
13 Missæ sunt per cursores regis ad vniuersas prouincias vt occiderent atque delerent omnes Iudæos à puero vsque ad senem, paruulos & mulieres, vno die, hoc est, tertiodecimo mensis duodecimi, qui vocatur Adar, & bona eorum dirsperent.
14 Summa autem epistolarum hæc fuit, vt omnes prouinciæ scirent, & pararent se ad prædictam diem.
15 Festinabant cursores, qui missi erant, regis imperium explere statimque in Susan pependit edictum, rege & Aman celebrante conuiuium, & cunctis Iudæis, qui in vrbe erant, flentibus.

E CAPITE DECIMOTERTIO.

S. HIERONYMVS; *Quæ sequuntur, in eo loco posita erant, vbi scriptum est in volumine.* Et diripuerunt bona, vel substantias eorum. *quæ in sola vulgata editione reperimus.*

1
Ex maximus Artaxerxes ab India vsque Aethiopiam, centum vigintiseptẽ prouinciarum principibus, & ducibus qui eius imperio subiecti sunt, salutem.
2 *Cum plurimis gentibus imperarem, & vniuersum orbem meæ ditioni subiugassem, volui nequaquam abuti potentiæ magnitudine, sed clementia & lenitate gubernare subiectos, vt absque vllo terrore vitam silentio transigentes, optata cunctis mortalibus pace fruerentur.*
3 *Quærente autem me à consiliariis meis quomodo posset hoc impleri, vnus qui sapientia & fide cæteros præcellebat, & erat post regem secundus, Aman nomine,*
4 *Indicauit mihi in toto orbe terrarum populum esse dispersum, qui nouis vteretur legibus, & contra omnium gentium consuetudinem faciens, regum iussa contemneret, & vniuersarum concordiam nationum sua dissensione violaret.*
5 *Quod cùm didicissemus, videntes vnam gentem rebellem aduersus omne hominum genus peruersis vti legibus, nostrisq; iussionibus contraire, & turbare subiectarum nobis prouinciarum pacem atque concordiam.*
6 *Iussimus vt quoscunque Aman, qui omnibus prouinciis præpositus est, & secundus à rege, & quem patris loco colimus, monstrauerit, cum coniugibus ac liberis deleantur ab inimicis suis, nullusq; eorum misereatur, quartadecima duodecimi mensis Adar anni præsentis.*
7 *Vt nefarii homines vno die ad inferos descendentes, reddant imperio nostro pacem, quam turbauerant.*

Hucusque exemplar epistolæ.

QVAESTIVNCVLA I.

Quis Aman?

QVEM Græci, & hos secuti Latini, *Amanem* dicunt, eum Hebræi & Chaldæi cum aspiratione, *Hamanem.* eique hoc rectè nomen datum, quod valet *conturbantem, tumultuantem, properantem*, &c, si verum esset, quod Rabanus ait; *iniquitatem.* De ipso autem *opiniones ternæ* sunt. *Prima* Sulpitii esse Persam. *Secunda* esse Amalecitam. *Tertia* Macedonem, & hæ duæ posteriores potissimæ sunt. Nam *Secundam*, huius capitis initium affirmare videtur, cum *de stirpe Agag* fuisse ait. Notissimus enim iste Amalecitarum Rex ex lib. 1. Reg. cap. 15. eaque in sententia est Iosephus Flauius, & Gorion, Rupertus lib. 8. de vict. cap. 4. Lyranus, R. Salomon, Rabbini omnes, & Thargum vterque. quorum alter cap. 5. ipsius etiam genealogiam ad Esau vsque deducit. *Ne tradas*, inquit, *Iacobi filios in manus Haman,*

Filii

Filij	I.	*Hamadatha.*	Filij	XI.	*Ilusim.*	
	II.	*Ada.*		XII.	*Segar.*	
	III.	*Beznai.*		XIII.	*Negar.*	
	IV.	*Aphalibus.*		XIV.	*Pharmasta.*	
	V.	*Diosos.*		XV.	*Vaizatha.*	
	VI.	*Pheros.*		XVI.	*Agag.*	
	VII.	*Hamidam.*		XVII.	*Samear.*	
	VIII.	*Thalion.*		XVIII.	*Amalec.*	Gen.36.ver.12.
	IX.	*Athenisama.*		XIX.	*Eliphaz.*	
	X.	*Haram.*		XX.	*Esau. illius improbi filij.*	

Caietanus, *Cum ait, tam natio, quam patria Agagaa, & nota sit gens ex occiso Rege Agag, hic sensus complectendus est.* & verò citra controuersiam vllam, eum complectitur in 2.2.q.84.artic.2. *Tertiam* verò sententiam magis probant Septuaginta cap.9.& nostra versio cap.16.v.10.& 14. Quomodo verò si Macedo est, Amalecita esse potest, aut si Amalecita, quomodo Macedo? Tetigerat hanc lib.1.c.7. difficultatem Bellarminus. Sed quia ex ea sese subitò ad historiæ tempus contulit, nec eius explicationem adiunxit: putauit minimè candidus ille Wittakerus, contra posteriorum capitum auctoritatem hîc sibi triumphandum. Candidius agit, eiusdem licet hæreseos homo; Ioan. Drusius, vt supra etiam attuli; *Nescio*, ait fol.93. *quam rectè hoc fiat ab hominibus eruditis. qui eis* (capitib. vltimis) *falsi crimen imponunt ex loco tam dubio ac controuerso.* Suas deinde difficultati explicandæ coniecturas impertit. quod & ipse, pro virili, iam faciam.

Ac *Primò* ex eo quod dicitur capite isto 3. *ex stirpe Agag*, non efficitur eum esse Amalecitam. Nam *Primò* Hebraicè dicitur tantùm, *filius hammedatha haagagi vel haengagi*, quod nomen significat haagagæum, vel, vt cap.8. vers.3. *Agagitam* qui esse potest, vel ex loco aliquo *Agag* nominato, vt ait Caietanus, vel *ex stirpe alicuius Agag.* quod quia Interpres noster accepit, sequamur licet. Sed *Secundò*, nos Septuaginta ab Agago illo abducere videntur, dum Βκγαῖον verterunt, & Latinus noster c. 12.v.6.& Complutenses aliiq; Græci, qui γωγαῖον vocant in Regiis Bibliis, & Vatablo. præsertim cum Numeror.24. idem Agag. ab iisdem Septuaginta *Gog* vocetur, à Græcis aliis *Psog*. Vnde fieri potuit *Gogæus* & *Psogæus*. Poni vero interdum b pro g. testis D. Hieronymus lib. de locis. vbi *Byblum* apud Ezechielem in Hebræo esse notat *Gobel*, vnde *Gyblus* effici potuisset. Rursumq; *Babriam* pro *Gabria* legi apud Suidam monet Adr. Iun. lib. de coma cap.10. *Tertiò*, sit Agag; an solus ille Amalecitarum Rex, hoc sibi nomen ita vendicat, vt eo alius nullus affici possit? Quæ lex, quæ ratio id nominis pluribus commune esse vetet? Sicuti *Saul* non solus in Israëlis Regib. sed alij etiam Gen.36. v.37. *Zambri* 3.Reg.16. Regis nomen est. At Ierem. 25. regionis Persidis, vt eo loco arbitratur Hieronymus. *Quartò*, sanè non dissimilia aliis in populis inueniuntur. *Gage* in Lycia est, vt ait lib.5.c.27. Plin. ibidemq; amnis *Gagis*, vnde *Gagates* lapis, vt ab eodem scribitur lib.36.c.19. Sicut apud eundem lib.6. c.7. populi *Agagammitæ*. *Quintò*, quia opinari liceret *haagagi* vocari quasi *superbum, elatum* & *sublimem*. Nam *gag*, vnde per litteram, quæ sæpè initio apponi solet, diciturq; ab Hebræis *Heemantica*, fit Agag, tectum significat, & supremam domus partem Iudicum 9. 2.Reg.2. Exod.30. Deut.22. Vnde *haagagi* dici potest, *qui in tecto est*, qui sublimis, & in summo veluti constitutus. eoque alludere videntur Hebræa, dum additur; *Rex sustulit eum, & posuit solium eius* super omnes principes, & cap.4. Græc. ὑπερήφανος c.13. *superbissimus*, & βκγαῖος est homo *magnus*, arrogans, telluris inutile pódus apud Eustathium Iliad. ν. Amalecitæ vox in textu nusquam. *Septimò* quin genealogia illa, quam è Thargumicis supra posui, falsitatis opinionem satis arguit. Nam ab *Agag* vsq; ad Esau ascendendo generationes affert tantum quinq;, ab eodem fere ad Amanem descendendo, 16. & tamen si non plures, quod 3 Reg.c.6 probaui, saltem non pauciores ab Esau nuptiis ad Samuelis tempora sunt anni, quam ab eodem Samuele ad Rabbinicum Assuerum Cambysem. *Octauò*, 1.Reg.15. cum Agag Regem captum legimus, num filiorum eius vllum elapsum putemus?

Secundò, Macedo potius fuisse videtur. Primò, quia id non obscurè vel ambiguè, vt in Amalicitæ nomine fit, sed perspicuè, diserteq; citatus locus asseuerat. *Secundò* quia & ipsius, & patris, & filij nomina, cum Macedonicis aptè congruunt, si, vti diuersis in linguis fit, & iam supra in Eunuchorum, sapientumq; nominibus vidimus; perexigua mutatio fit. Nam ab *Aman*, & *Amedatha*, seu, vt Iosephus vocat, ab *Amadano* quam longè abest *Amyntas*? ab *Aridatha* & *Aridai* cap.9. *Aridæus*? *Tertiò* fuit in Macedonia vrbs dicta *Æge*. quæ eadem *Edessa*. vt ait lib.7. Iustinus (an & *Afageg*, vt ait Plin. lib. 5. c.23.) Macedonici regni pænè principium & caput fuit. & *Ægeum* mare. Cur ab istis, *Haagagi* dici non potuit, seu *Agagæus*, vel, vt noster, *ex eorum stirpe Agag.* ex eorum stirpe, qui *agagi* dicebantur, ab Ægarum, vel Ægæi ponti dominatu? Et non valde abludunt Græca γωγαῖος & Βκγαῖος. *Forte a bello*, inquit Drusius fol.93. *Boge, quem Macedonem fuisse testatur lib.3. Herodotus.* Sed hallucinatus videtur. Nam τὸν ἠϊονέα vocat Herodotus, nō qui *ex Eione* ad Strymonem vrbe *ortus* esset; sed qui *inde sublatus*, seu *occisus*, cum antecedat, τῶν ἐξαιρεθέντων, & de istis rursum, ἐκ θρηΐκης ἢ ἑλλησπόντου. Inter hos verò Boges, qui *ex Mascaneis* erat; laudatur.

Tertiò fieri potuit, vt ab Amalecitis essent Macedones. Nam ob illatam à Saule cædem, potuerunt aliqui au-

qui aufugere vt ille 2. Reg. 1. hasque in partes venire, suique ob Regis memoriam & gentis, aliqua statuere. Inter Israelitarum hostes nonnè, *cum habitantibus Tyrum*, *Amalech* recensetur Psalm. 82. Fieri ergo potuit, vt fugerent Amalecitarum aliqui Tyrum: eorumque posteri, Tyro à Nabuchodonosore capta, in istas Græciæ oras deuenirent. Ait enim lib. 5. in Isaiam cap. 23. D. Hieronymus. *Legimus in Assyriorum historiis, obsessos Tyrios, postquam euadendi nullam spem videbant, fugisse Carthaginem, & ad alias Ionij Ægeiq; maris insulas.* Certè qui Macedonici regni primordia narrando persequuntur, Iustinus loco citato, & Diodorus lib. 1. cap. 2. tradunt primò fuisse Argis peregrinos quosdam & aduenas: hos venisse in Macedoniam, & quidem, Cranao quodam duce, Ægas. Deinde, vnde *Ægarum* nomen? nùm à fabula de capris viam Cranao illi præeuntibus? vnde *Ægæi* maris? num à simili aut fabula aut scopulo? vnde *Magog?* vnde *Edessa*, quæ in Syria potius, & orientem versus, nominantur? Putat quidem Stephanus à Macedonica Syriacam Edessam vocitatam. quod crederem, si post Alexandri tempora, primùm hæc nominatio extitisset, vel, si Edessa, verè aquarum, vt ille ait, irrigationem Græcè significaret. Cur non ab *Agag?* cur non à simili pascendorum caprarum & ouium opportunitate, quæ in patria olim fuerat 1. Reg. 15. Accedit & aliqua nominis cognatio, præsertim si Amalecites & Macetes considerentur. Fuisse verò Macedonas quondam Macetas nuncupatos testatur Heraclides apud Stephanum, Eustathius Ilia. ξ. Hesychius. Gellius lib. 9. cap. 3. *Philippus*, ait, *Macetia Rex*, Ausonius de Antiochia & Alexandria, *Macetumq; attollite nomen*. & l. 2. Achilleidos Statius —— *Didici quo Pæones arma rotatu. Quo Macetæ suo gesa citent*. & solitos Macedones pro ε libenter ι ponere simulq; literarum hyperthesin adhibere, monet magnum Etymologicum in ἰέλδω pro ἔλλω & ἴλδω pro θέλω. Fuit tamen in Peræa, Galaatide scilicet trans Iordanem regione vrbs magna & munita quæ Machab. 5. vers. 26. in Latino *Mageth* vocatur, sed in Græco *Maced*.

Quartò, fieri potuit vt è Macedonia pater eius, qui ex eius maioribus solus hîc memoratur. vel *aliorum quispiam in Persidem venerit, sicq;* in Perside, vel ex Persica matre natus. *Persa etiam diceretur.* Id similibus exemplis intelligi potest. Miltiadis filius Metiochus Persicam vxorem duxit: *eiusq; filij Persæ habiti sunt*, inquit Herod. lib. 5. Pæones, Darii Hystaspis tempore, à Magabyzo vt apud Herodotum ibidem est; transportati, & cum in Macedoniam veniret Mardonius, magna eius pars iam Persis subdebatur. ibidem. Contra vero Bubaces Persa, Macedoniæ Regis Amyntæ filiam *Gigæam* duxit, ex eaque Amyntam habuit apud Herod. lib. 8. De Themistocle, Democede, Sylosonte, aliisque ad Persarum Reges venientibus, non constat?

Ad summam; *dici potest Aman & Persa, & Amalecites & Macedo*, diuersa ratione & causa, prout indicatum: *simpliciter* tamen *Macedonem fuisse censeo*. Possent quidem vocari Amalecitæ Macedones, prout Syriæ regnum, quandoque *Macedonicum* vocatur à Gorionide lib. 2. cap. 3. lib. 3. cap. 1. & 20. sed cœpit hoc tum primò, cùm Alexandri successores Syriam tenuerunt. neque verisimile est de id genus Macedonibus, Regem Assuerum locutum, cum de transferendo ad hos regno nulla esset tum suspicio, nullum periculum. nisi forte dicat quis, quia ex Amalecitarum gẽte prodiissent, vt dixi, Macedones, dictum ab Assuero, *illum & animo & gente Macedonem esse*: velleque *ad Macedonas regnum transferre*, vel veros illos *Europæos*, vel hos *Asiaticos* illorum parentes; præsertim cum, illo fere tempore, turbatum aliquid in Syria esset, vt, ex Sidoniorum clade ab Ocho isto postmodum facta, patet: vel generatim *ad Macedones quoscunq;*, id est, *Persarum hostes*, quemadmodum in odiosis caussis, hostilis gentis nomine quandoque afficiuntur, qui quoquo modo ad illos accedunt, vel iis simile moliuntur. prout hodie dicitur Hispanis, aut Gallis, aut Hollandis fauere, esseq; animo & gente Hispanus, aut Gallus, aut Hollandus, etiamsi è cognata tantum gente sit, aut certè, non ex ea, cui propriè nocere velle videtur is ipse, qui sic loquitur.

QVÆSTIVNCVLA II.

Quomodo & cur exaltatus?

OMNIBVS Persarum Medorumque Principibus antepositus, vt in Genesi Iosephus, quod *solij supra ceterorum omnium solia collocati phrasis*. vult. Capite 3. & 4. dicitur, *à Rege secundus*. cap. 16. *Regis Pater*. eo modo quo in Machabæis, explicabo Patris nomen hoc. Alioquin etiam omnes, qui Persarum Regi propiores, *eius cognati*, honoris ergo, vocabantur. Qui porrò summam istam eo in regno, bellis præsertim Parthicis, dignitatem adeptus erat, proprio gentis vocabulo, *Surena* nuncupabatur, vt ex Plutarcho in Crasso, Strabone lib. 16. Ammiano lib. 24. & 30. intelligere Suidas potuit. Cur eà insignitus dignitate fuerit, ea cap. 13. vers. 3. causa traditur, quòd sapientia & fide cæteros præcelleret. Talis enim putabatur. Præclarè fuit hoc à Cyro institutum, vt ex meritis, apud Persas, honorum esset distributio, Xenophonte teste lib. 8.

ALTE-

ALTERA LIBRI PARS, DE IVDAEORVM PERIculo cap. 3. verſ. 2.

QVAESTIVNCVLA I.

Quod Iudæis periculum?

VT eorum, omnibus in prouinciis, fortunæ omnes diriperentur: & tota inſuper gens funditus deleretur. *Iam timebat*, vt indicat Rupertus lib. 8. de vict. cap. 7. partum, qui ex ea gente naſciturus erat: dolebat eſſe gentem, quę verum adhuc DEVM coleret; qui ex idololatris nonnullos eodem quandoque adduceret: gaudebat ipſo Amanis facinore: iucundiſſimamque, è tantâ innocentium ſtrage, victimam ſperabat.

QVAESTIVNCVLA II.

Cur Iudæis tam infeſtus Aman?

IOſephus Flauius, Gorionides, Rabbini, Rupertus. & omnes, qui ex Regis Agag ſtirpe ſatum volũt, in Antiquum Amalecitarum, contra Iudæos, & eos maximè, qui è Beniaminia tribu, è Saulis proſapia eſſent, odium, cauſam conferunt: adduntque ſemper Amalecitarum, in Iudæos iſtos, maleuolentiæ ſimultatisque oculos coniectos fuiſſe. Sed iſta ſententia, ſuperiore diſputatione labefactata non parum. deinde ignotum erat Mardochæi Estheræque genus, antequam & ille, & iſta indicarẽt ca. 2. verſ. 10. & 20. cap. 3. verſ. 4. c. 7. verſ. 4. cap. 8. verſ. 1. Si enim cognitum ante fuiſſet, quomodo in Reginæ populum iſta machinari auſus Aman fuiſſet? quomodo, cùm apertè machinationem illam ſuam prodidiſſet, ipſumque ad opus deducere adlaboraret, de Reginæ ſibi beneuolentia & conuiuio tantum pollicitus eſſet? cap. 5. verſ. 12. quomodo dubitabundi dixiſſent ſapientes & vxor eius cap. 6. ver. 13. *ſi de ſemine Iudæorum eſt Mardochæus?* quomodo Iudæam Reginam apud Regem non calumniari; quin & ipſam venerari potuiſſet? Quomodo denique eum Mardochæus, ne ad honoris gradum illum eueheretur, per Estherem Reginam impedire conatus non fuiſſet? *Iis* ergo, quas textus dat; *cauſis contenti ſimus*. Vna eſt cap. 12. verſ. 6. & Græcè ca. 1. quod ægrè ferebat. Eunuchorum de quibus ſupra, inſidias patefactas fuiſſe. *Altera*, quod indignabatur adorationem à Mardochæo ſibi negari hoc ca. 3. verſ. 5. ſed vt inſidiatores detectos ægrè ferret cauſa quæ? Gorion lib. 2. c. 2. eius conſiliarios fuiſſe ait. & fieri potuit, vt Eunuchi cum eſſent, è Macedonia etiam fuerint, Macedonicisque rebus ſtuduerint: Aman tamen ab omni coniurationis ſuſpicione ſeſe alienum adeò Regi probarit, vt, tali in occaſione, fidelis valdè iudicatus ſit, & honore idcirco auctus. De adoratione plus quiddam dicendum.

QVÆSTIVNCVLA III.

An à Mardochæo rectè Amani adoratio negata?

ADORATIO hæc aut ciuilis erat, vrbanitatisque & honorationis ſymbolum, aut religioſa. Si *ciuilis*, cum eam Mardochæus negauit? cum adorarit Hethæos Abraham Geneſ. 23. Ioſephum fratres Gen. 43. Dauidem Propheta Nathan 3. Reg. 2. alios alij, vt in Iudith expoſitum. cap. 13. q. 3. præſertim cum iuberet Rex verſ. 2. vt meritò ei cap. 3. verſ. 3. dicerent; *cur præter cæteros, non obſeruas mandatum Regis?* Si *religioſa*; quænam verò illa? Latricáne an dulica? *Latricam* rectè homini recuſaſſet at à Rege hanc imperatam, ab Amane poſtulatam quis credat? *Dulicam*, ſacri nihil cum eſſet Aman; potuit etiam ei non dare Mardochæus. *Ciuilis* ergò tantum eſſe cum videatur, an non imprudens Mardochæus, qui, alieno in regno, gentis illius moribus & Regis legibus, ea in re, quæ contra DEVM & officium non erat, obtemperare noluerit? *Revereri oportet, quos reueretur Imperator; etſi erret*, aiebat veterum quiſpiam. Non ſuperbus & contumax nimium, qui toties monitus, ſeipſum totamque ſuam gẽtem grauiſſimum in diſcrimen conijcere maluerit? Quid? Regem ipſum, Perſarum more, non adorabat? ſi verò iſtum, cur non & eum, quem ille iuſſiſſet? quem, infrà ſe vnum, eſſe voluiſſet? Ne quem verò imperitiorem *adorationis vox* moretur, in Hebræo præter illam, eſt alia, quę *genu* aut *corpus inflectere* & *aſſurgere* ſignificat. Cur vel hunc ſaltem ſummę illius poteſtati habere honorem abnuit? Diſputatum de iſto Mardochæi facto ab eruditiſſimis hominibus iam & pridem. neq; tamen vnam adhuc in ſententiam itum. Caietanus 2. 2. q. 84. a. 1. *An prudenter*, ait, *in hoc egerit Mardochæus, alia quæſtio eſt, ex particularibus tum occurrentibus penſanda*. Druſius fol. 115. & in laude & in vitio, quod non aſſurrexerit; poni poſſe tetur. An ſcriptura nonne Mardochęi factũ & conſtantiam approbat? nonne Ioſephus? Nonne hominis virtus & ſapientia de eo ſecus ſentire prohibent? Alij ergo, quos viderim, omnes, *rectè Mardochæum feciſſe* tuentur. benè tamen facti cauſas aſferunt varij varias. Chaldęus, Abenezra, Thalmudici fuiſſe in Amanis veſte DEORVM imagines di-

ctitant, quibus honorem Mardochæus etiamsi aliud animo spectasset; fecisse videretur. Si moris huius vestigium aliquod inueniretur: haberet perdifficilis quæstio facilem admodum explicationem. Et verò vestes Regum istorum pictas & belluatas (Sic enim τὰς ζωωτὰς apud Pollucem lib.7.cap. interpretari licet) comperio in Halicarnasseo lib.3. Philostrato lib.2. Imag.cap.de Themistocle, & idcircò fortassis à Martiale, *picti Reges* vocantur. In Darij veste accipitres quosdam conuolasse atque concurrisse refert Curtius lib.3. & si Pierio Hieroglyphico credimus; inscriptum erat; ... Quodq; in Apocalypsi legimus cap.19. *Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum, rex Regum, & dominus dominantium*, an non simile quiddam habet? Burgensis in additione 1. & 3. capitis huius ... & Caietanus hoc loco, debuisse aiunt, Iudæos odio acerbo esse in Amalecitas, ex Domini præcepto Deuteronomij cap.25. At isti semper eo reuertūtur, vnde iam semel & iterum depulsi sunt; censent scilicet esse, Amalecitam fuisse Amanem. deinde parum animum ad prolatę legis verba, multo minus ad sententiam aduertunt. *Cum*, ait, *Dominus Deus tuus dederit tibi requiem.* Num Israelitis in captiuitate requies iam erat? *& subiecerit cunctas per circuitum nationes.* At nationibus subiecti ipsi iā erant, *in terra quam tibi pollicitus est.* Ex ea vero abducti iā ipsi & exturbati erant; *delebis nomen eius* (Amalec) *sub cælo*, Non à Saule & Samuele factum satis, 1.Reg.15: Iosephus Flauius præter hanc communem Iudæis omnibus positam legem, videtur aliam Beniamitarum & Saulicę domus propriam innuere, dum διὰ σεμνότητα καὶ οἴκοθεν αὐτῷ νόμον noluisse hominem venerari ait, nisi domesticam legē paulo latius pandat, ad totam Israelitarum gentem, & de ea lege, de qua iam agitur, intelligat. Sunt qui ad extremum, qui docent *diuinum honorem deferendum Amani fuisse*, atque ab hoc tantopere abhorruisse Mardochæum. Ita D. Thomas 2.2.q.84.a.1.ad.1. & Lyranus, qui & Hebręorum hanc esse sententiam asserit, ex causa fortè superiùs allata.

Quia tamen, vt id credant, adduci difficulter, nonnullos video; paulò erit *diligentius confirmandum. Primo* sit loco, ea quam ipse affert; causa cap.3. vers. 4. *quod* scilicet *Iudæus esset.* At Iudæis, non magis quam nobis, Regum Principumque cultus vetitus erat. Nos religiosum iis cultum adhibere, aut ipsos tanquam DEOS quosdam venerari prohibemur. Caietanus in D. Thomam, loco indicato, credit vtroque genu flexo Iudæos politicam nulli venerationem facere potuisse. At probari non potest. Licet enim DEO vtrumque ipsos flexisse, necessaria ex re 3. Reg. cap.8. addicat, item in Matthęi ca.6. Maldonatus, in aliorum tamen honorem genu vtrumque flectere non licuisse, vnde ostendatur? Nos, poplite sanè vtroque curuato, Reges alloquimur. veterisque id moris esse, satis ex octaua Synodo perspicuum. Et ne hominibus nimium nos tribuere dicant, qui, nostrum in cælites cultum, nimium semper clamitant; nonne & idem ipsi faciunt? Nonne, vel in mediis plateis, pretereuntem Reginam genibus nixi Angli venerantur? Nonne Tubingensis Theologus Gerlachius, se vultu cernuo, Turcici Sultani fimbriam osculatum refert? Nec dubito, quin ambobus inflexis genibus, rectè, ante Dauidem Regem Thecuitis, ante Salomonem meretrices, à quibus pingantur, licet amplius de illa quiddam scriptum sit 2.Reg.c.14.v.14. *pronam in terram, corā Dauide, cecidisse*, vti cap.9. lib.8. de Vict. obseruat Rupertus. Aliud igitur fuit, quod respueret Mardochæus, quia Iudæus erat; hominis scilicet quasi DEVS is aliquis foret; adorationem. *Secundo*, Nihil argumentatione hic opus. Ipsemet clarè & omnia pænè quæ contra superiùs differebantur; pernegat, & hanc ipsam, quam dixi causam asseuerat cap.13. vers.12.13.14. Grecè cap.4. *Cuncta, ô DEVS, inquit, nosti & scis, quia non pro superbia & contumelia & aliqua gloriæ cupiditate. fecerim hoc, vt non adorarem Aman superbissimum (Libenter enim pro salute Israel, etiam vestigia pedum eius deosculari paratus essem) sed timui ne honorem DEI mei transferrem ad homines. & ne quenquam adorarem, excepto DEO meo.* Cui hæc obscura, quid clarum esse queat, nescio. Burgensis sanè additione prima, eumque secutus Brentius agnoscunt iis verbis clarissimè quod iam probandum, probatum iri, si quidem ea essent authentica. Sed authentica esse, fuit suprà probatum proleg.4. *Tertio* tamen, diuinos, tamquam dijs quibusdam, sibi honores vendicasse Persarum Reges; iisque, quos vellent; deferri voluisse, testimonijs etiam suis Ethnici scriptores tot & tales astruunt, nullus vt dubitationi locus esse possit. Isocrates in Panegyrico, Æschylus, Strabo lib.10. Heliodorus lib.7. & 9. Seneca lib.2. de beneficiis, cap.12. lib.3. de Ira cap.17. Lucianus Nauigio & Nigrino, Lampridius in Alexandro Seuero, Herodianus lib.1. Aristoteles 1. Rhetor. Trebellius Pollio in Zenobia, Arrianus lib. 4. Martial. lib.10. Epigr.72. Curtius lib. 5. & 8. apud quem Cleo Siculus; *Persæ*, ait, *non piè solum, sed etiam prudenter, Reges suos inter Deos colunt. Maiestatem enim imperij salutis esse tutelam*, ideoque & subdit, semetipsum, cum Rex inisset conuiuium, *prostraturum humi corpus.* Pacatus in Panegyrico ad Theodosium, *Rex*, ait, *Persidis dedignatus antea confiteri hominem, iam fatetur timorem.* Et Panegyricus Maximiano Diocletianoq; dictus; *Rex ille Persarum, numquam se antè dignatus hominem confiteri, fratri tuo supplicat.* Sed & Sulpitius in hac historia, Athanasij Synopsis, Socrates lib.7. cap.8. Rupertus lib. 8. de vict. cap. 6. & 8. Verba eius sunt, *Stulta exaltatio, iubere hominem adorari. quod soli debetur* DEO. *Regibus tamen Persarum de more. fiebat adoratio, quod superbia regia Persicum exemplū imitatus Alexander Magnus, aliquādiu quidē sustulit, sed tandē vbi inuidiā se superasse existimauit, non salutari, sed adorari se iussit.* Sic apud Herodotū lib.8. & Plutarchum in Artaxerxe, *Regis*, etiā *fortunā adorāt* Persæ. Cū Xerxes è Gręcia fugeret,

genus per tempestatem iactaretur, cum *adorabant*, & vt leuaretur nauis, in mari sese præcipites dabant. Qui Magos interfecerant sex optimates, Darium Regem statim adorarunt apud Herodotum lib.3.& Valerium lib.7.cap.3. Et huc videtur Esther aspicere infrà cap.14. ver.10. *carnalem Regem prædicari* dicens. Græcè θαυμασθῆναι εἰς αἰῶνα. Quin & Ezechiel cap.28. *Eo quod eleuatum est cor tuum & dixisti* DEVS *ego sum* Iudith cap.4.5.6.fol;168.& sequentibus; D. Augustinus lib.1.contra aduersl.legis cap.18.

Obijci tamen queant nonnulla. *Primum* Si sibi diuinos Rex honores volebat, ipsi Amani, quem sibi non æqualem, sed secundum fecisset; minores volebat. *Respondeo* fuisse in Gentilium superstitione, maiores minoresque Deos. ita vt & Regi & Surenæ dispar quidem veneratio esse potuerit, illi quidem tanquam numini maiori, huic tanquam minori, vtraque tamen diuina. *Secundum*. Artabanus apud Plutarchum in Themistocle; cùm de diuersarum legum diuersis in regionibus bonitate dixisset, eò tandem venit, vt dicat Persas Regem adorare, sed tanquam DEI omnia conseruantis imaginem. προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. At hoc nonne liceat? Nonne nostris etiam in scripturis, qui regnant & imperant; *Dij* vocantur? Ioan.10.vers.34. Psalm. 81.vers.6. Nonne DEI ipsius honor est, si propter ipsum, & ob ipsum, eius imago in precio & cultu sit? *Respondeo* ita istos Regem DEI imaginem censuisse, vt simul etiam DEVM censerent, diuinoque cultu prosequendum, quemadmodum tam multis ostensum est. Et fieri potuit, vt vnus qui primum Artabanus, & si qui eius fortè similes, sapientiores, ita Persarum superstitiosum in Regum suorum adoratione morem interpretarentur: interim tamen cæteri omnes, numen ijs inesse, summisque, qui Deo debentur; honoribus dignandos arbitrarentur. quemadmodum philosophorum nonnullos apud Ciceronem lib. 2. de natura Deorum, Augustinum epist. 43.& alibi. apud Lactantium lib. diuin. inst. videmus, quàm mollissime Deorum suorum nomina, facta, cæterasquè ineptias omnes explicare. Longè tamen aliorum omnium alia erat opinio. Vnde & sic Mardochæi factum accipere liceret, quod etiamsi à prudentioribus nonnullis, non vt DEVS Aman haberetur, quia tamen à plurimis, & vulgo, tanquam minorum saltem gentium DEVS aliquis coleretur, non potuisse nec debuisse hanc illi venerationem impertiri. Quid, quod adeò indigna & abiecta Regum adoratio hęc, & etiam populis, qui Deorum multitudinem colerent, visa est, vt, cùm etiam Regum illorum beneuolentia & auxilio indigerent, illam penitus tamen respuerent & detestarentur? De *Themistocle* narrat Plutarchus loco citato, de Conone Iustinus lib. *6*. & Æmylius Probus. de Theagene Heliodorus lib.7. Æthiop. de Callisthene Valerius lib.7 cap.2. Plutarchus, Laertius lib.8. Arrianus lib. 4. Curtius lib.*8*. & Rupertus libro sæpius nominato cap.*6*. adeò vt, eam ob caussam, acerbissimam durissimo cum cruciatu mortem oppetierit. D. Thomas in 1. cap. lib. 1. Machabæorum, *Alexander quendam philosophum condiscipulum Aristotelis, quia ipsum, tamquam* DEVM, *adorare noluit, interfecit*. A suis verò punitus est, quod, vt adorationem illam subiret, induci sese passus esset, *Timagoras* Atheniensis apud Valerium lib.*6*.c.3. Athenæum li.*6*. vbi tamen Euagoram nominat. *Ismenias* apud Plutarchum Artax. & *Pelopidas* apud Ælianum lib.1. variarum histor.cap.21. annulum sibi excidere siuerunt, vt eum illi colligerent, Regemque interim non adorarent quidem, sed adorare viderentur. Lacedęmonij verò, quibus, vt in Machabęis probo; maior cum Iudæis cognatio, *Sperthias & Bulis*, etiamsi captiui essent, etiamsi eorum in terram vi capita truderentur, vt regiam tamen adorationem profiterentur; cogi nunquam potuerunt, quemadmodum scripsit lib. 7. Herodotus Orig. lib.8. contra Celsum: Lacedæmoniorum Legati Persarum Regem, licet vehementer vrgentibus satellitibus, adorare noluerunt, timentes vnicum suum Dominum, Lycurgi Legem scilicet. Quomodo igitur faceret Iudæus, & Iudæus talis, qui vnius veri Dei, non castam & inanem ore professionem, sed veram ac solidam, vita factisque ipsis, edere consuesset? Dicebat Martialis loco citato.

Dicturus dominum Deumque non sum.
Ad Parthos procul ite pileatos
Et turpes, humilesque, supplicesque,
Pictorum sola basiate Regum.

Quid Mardochęus? Ad morem videlicet, qui postremis hisce verbis innuitur, cogitatione animi sui; conuersus, *libenter*, ait, cap. 13. vers. 13. *pro salute Israel etiam vestigia pedum eius deosculari paratus essem*, si hoc sc. tantum ageretur; sed quia exigitur, vt DEI honor homini tribuatur, non adoro Amanem, non ei flecto genua. Timeo ne diuina quæ sunt, homini deferam. Solū DEVM adorare debeo. Cùm tamen moris esset (nam hoc fortè dicet aliquis) vt ad Regis colloquiū nemo, nisi qui eū adorasset, admitteretur, prout è laudatis auctoribus manifestū, quid Amanis dignitatē fortitus fecit Mardochæus? quid ipsa Esther? Quid Esdras, Nehemias, aliique tot & tam sancti Iudæi? An vbi religionē suam, DEIq; sui legē Regi aperuerūt, priuilegio donati sunt? valde id apparet ex cap.16.vers.1. Sed antequam aperiret Esther, quid agebat? An modus, tempusq; aliquod certum adorādi, quod neq; deerat, neq; semper imponeretur? Sane cap.8.ver.3. ad Regis pedes accidit, eiq; supplicat. An inter Iudæos opinio diuersa fuit, vt crederent alij adoratione Persicam tanquam ciuile licere, alij negarent, & illi casto animo eam deferrent, isti magno & constanti recusarent. Et vtrumq; fieri rectè poterat, cùm è diuersarum rerū intuitu tota moralium actionū bonitas aut malitia immutari soleat.

 Sanè

Sanè verò, si vel imprudenter, vel non necessariò, & sua quadam animi propria inductione istud egisset Mardochæus, nunquam tam moderatè tantum periculorum Iudæi tulissent: ipsum Mardochæum mille lapidibus obruissent, aut ipsi Amano pessimè cruciandum & mactandum, vinculis onustum, multò magis quàm eorum Patres Samsonem, dedissent.

QVÆSTIVNCVLA IIII.

De sorte missa?

AMANIS furor omnem quærendi ordinem perturbat. Nondum, an interficiendi essent, Regis auctoritate, Iudæi, norat, & iam tempus idipsum agēdi quærebat. Qua in re eius stultitiam notat cap. 10. & 11. Rupertus. Fortè sortes de priore quæstione si misisset, audisset iis manus nequaquam iniiciendas, quemadmodum de Valerio Proculo narrat Cæsar. Sortis nomen *pur* aut *phur*, non Hebraicum est, sed, vt plerique omnes dicunt, Persicum, vel propriè Susianum, cùm Persicum sit *courah*. Vnde & corrigenda illa in libris quibusdam φρυραὶ cap. 9. & φρυραι cum prius illud ρ delendum sit. Fuit autem κληρομαντεία siue sortitio varia; sortium scilicet iactu, eductu, aliisve modis & ex vel *in hydriam* conniciebantur Verrina 4. *in galeam* Iliad. η *in situlam*, Plauti Cassina, *in sinum* Prouerb. 16. v. 33. pro quibus omnibus generatim dicit Interpres noster *in situlam*, modum scilicet sortitionis vnum vsitatissimum, licet in Hebræo non sit, exprimendo. *Modus* verò sortium videtur in eodem Hebræo textu hic innui, vt *primo* quæsitum sit de mensium diebus, an die primo, & secundo, vel deinceps: *postea* de mensibus an secundo, tertio, quarto, & deinceps. fuitque indicatus mensis duodecimus, & eius dies decimustertius. Tantum verò temporis, cur ante cædem concesserit voluerit sortium omnium dominus, pulchrè cap. 12. Rupertus. Vndecim siquidem menses interponebantur. Et mirum est, non timuisse ne aufugerent Iudæi: ne arma caperent; ne desperatis animis omnia perderent: ne qui in Iudæam reuerterant, & Hierosolymam iam excitarant vicinas gentes accenderent: Ægyptiis rebellantibus, & Sidoniis noua molientibus sese coniungerent ne regias, quibus ad eos trucidandos opus foret, copias profligarent. Sed cæca est ira. nihil penitùs habet furor. Rupertum audiamus. *Dum, ait, suscepta mora tanta dilationis, interim pendet sententia mortis opportunum facit vniuersæ genti spacium, quod sufficere possit ad legationes mittendas in longinquum, id est in altitudinem cœli, vnde auxiliares copiæ debebant conduci, scilicet ieiunia, lachrymæ, & preces, quæ nimirum idoneæ legationes erant, & sunt, ad inuitandum seu inuocandum de cœlo auxilium domini. Profectò etsi ita erat. (vt est dominus omnibus inuocantibus eum in veritate) nihilominus tamen erat necessarium tam longum à sortibus datum dilationis spacium, vt sufficeret tempus currentibus epistolis, & recurrentibus ad principes & populos tot prouinciarum vt nouis epistolis veteres Aman insidiatoris, & hostis Iudæorum, quibus eos in cunctis regis prouinciis perire præceperat, corrigi possent, priusquam termino temporis concluderentur.*

QVAESTIVNCVLA V.

Argentum in Regis ærarium appendere, cur volebat Aman?

NE in tributis & vectigalibus deminutionem ægrè ferens Rex, negaret Iudaici populi excidium, vti vidit Iosephus. Est autem potissimum hoc loco *talentum duplex, Hebraicum*, quod coronatos valet 2400. & *Babylonicum* quod coronatos dat 702. $\frac{11}{12}$ cum ex 7. Hebraicis fiant Babylonica 24. Et 24. Babylonica seu Hebraica 7. dant coronatos 16870 Rursumque Babylonica 34. $\frac{2}{7}$. seu 10. Hebraica dant coronatos 24100. Ideoq; 10000. talentorũ { I. *Hebraicorum* / II. *Babyloniorum* } *dant coronatos.* { 24000000. / 7029166 $\frac{2}{3}$. }

Vide quam immanem, ex vna superbia & ira, pecuniæ vim profundere Aman hic volebat. *Aginze* vel *ganaz* quæ thesaurum & ærarium hic significat, nata forte vox illa, quam Persicam omnes fatentur *gaza*. certè quidem illa, quam Septuaginta in iis, quæ ab iis 2. Paralip. 36. vers. 8. adiiciuntur, retinent ἐτάφη ἐν γανοζὰν *sepultus est Ioacim in ganozae*, id est, *thecis*, & *repositoriis suis*, pro *genazo* vel *genazia*.

QVAESTIVNCVLA VI.

Cur ei annulum dedit Rex?

AD literas, aliaque omnia obsignanda, maior ferè fuit annulorum vsus quam hodie, vt in Tacitum explicat Lipsius. Sed Genes. 41. & 1. Machab. 6. datæ potestatis symbolum est, sicuti & apud Iustinum lib. 12. in Perdicca de Mentore annulum Hermiæ accipiente, ipsiusque nomine literas ad arces & omnia dedenda conscribente scribit Diodorus lib. 16.

QVAESTIVNCVLA VII.

Quæ Regis, de Iudæorum internecione, literæ?

HABENTVR cap. 13. in Latino, sed hoc cap. 3. in Græco. vbi in D. Hieronymi notatione notãdum; non eodem omnino modo verba citari, quo hoc cap. vers. 14. scripta. Nam pro, *& bona eorũ diriperent*: habetur; *diripuerunt*. In illis verò *Rex maximus, ὁ μέγας* vt aliàs exposui, dicitur. At cap. 13. vers. 6. quomodo cædis dies traditur *decimus quartus mensis duodecimi*, cùm cap. 2. vers. 12. Hebraicè, Chaldaicè, Latinè sit decimustertius, vt suprà visum? An emendandum? An ita potius explicandum? *Nullus misereatur eorum quartadecima die*. id est, ita pridie cæsi, funditusque deleti sint, vt cuius misereri liceat, nullus die quartodecimo supersit. *Totus terratum orbis* vers. 4. est is, qui Regis imperio parebat. nisi per auxesin dicatur vt ver. 2. Vterque tamen locus eodem priore modo explicatur à Iosepho in accusatione Amanis dispersum aientis genus Iudæorũ κατὰ τῆς ὑπ' αὐτῷ (Ἀρταξέρξῃ) βασιλευομένης οἰκυμένης. Literarum verò earum *summa* hic vers. 14. Græcè τύπος, à R. Salomone & R. Nathan, ἀντίγραφον, Act. 23. vers. 25. epist. περιέχουσα τὸν τύπον τοῦτον, à nostro vertitur, *continens hoc*, ab Erasmo, *in hanc formam* ab aliis; *quæ summam*, seu *compendium istud contineat*; quia τυπωδῶς seu τύπῳ λέγειν, λαμβάνειν, διορίζειν, vsitata de quibus Gellius lib. 2. cap. 25. *Cursores* erant illi, qui apud Persas ἄγγαροι vocabantur, de quibus infrà p. 3. quæst. 27. *Scribæ* vers. 12. à Chaldaico Thargum vocantur *liblarin* quasi librarij. Scribuntur literæ *diuersis & characteribus & linguis* pro populorum diuersitate vers. 12. & destinantur ad Satrapas, qui Hebraicè hic *Achasdarpane*. Vnde ipsi fortè Satrapæ à Græcis nominati; *ad Iudices*, qui Heb. *Anguli*. & adduntur etiam Hebraicè, *prouinciarum Principes*, vt significetur ordo & modus, quo literæ istæ promulgandæ, & executioni mandandæ.

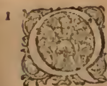
QVÆSTIVNCVLA VIII.

De Regis & Amanis compotatione.

VERE hic *mundus gaudet*: vos autem, ô iusti & innocentes, *plorabitis & flebitis* Ioannis 16. Pro *flentibus* in Hebræo est, *conturbatos* fuisse. seu conturbatam & confusam ciuitatem luctu scilicet & mœrore, prout in Græco, ἐταράσσετο ἡ πόλις & Matthæi 2. ver. 3 & Act. 21. Vox alioqui *bocah* quæ fletum denotat, ad *nabocah*, quæ conturbationem hic significat, proximè accedit. Illi verò, vti Græcus textus ait; ἐκωθωνίζοντο. *compotabant commessabantur*. Nam ὁ κώθων est & poculum, & ipsa cõpotatio, quæ etiam κωθωνισμὸς dicitur. de qua lib. 11. & 14. Athenæus. in Lycurgo, Pyrrho & Antonio Plutarchus adeò vt in Adagiis etiam sit, *Cothonisare*.

TERTIA LIBRI PARS DE IVDÆORVM A TANTO PERICVLO LIBERATIONE.

CAPVT IV.

1 *VÆ cum audisset Mardochæus, scidit vestimenta sua, & indutus est sacco, aspergẽs cinerem capiti: & in platea mediæ ciuitatis voce magna clamabat, ostendens amaritudinem animi sui:*

2 *Et hoc eiulatu vsque ad fores palatij gradiens. Nõ enim erat licitum, indutum sacco aulam regis intrare:*

3 *In omnibus quoque prouincijs, oppidis ac locis, ad quæ crudele regis dogma peruenerat, planctus ingens erat apud Iudæos, ieiunium, vlulatus, & fletus sacco & cinere multis pro strato vtentibus.*

4 *Ingressæ autem sunt puellæ Esther & eunuchi, nuntiaueruntq; ei: Quod audiens consternata est, & vestem misit, vt ablato sacco indueret eum: quam accipere noluit,*

5 *Accitoque Athach eunucho, quem rex ministrum ei dederat, præcepit ei vt iret ad Mardochæum, & disceret ab eo cur hoc faceret.*

6 *Egressusq; Athach iuit ad Mardochæum & inuenit eum stantem in platea ciuitatis, ante ostium palatij.*

7 *Qui indicauit ei omnia, quæ acciderãt, quomodo Aman promisisset vt in thesauros regis pro Iudæorum nece, inferret argentum.*

8 *Exemplar quoque edicti, quod pendebat in Susan, dedit ei, vt reginæ ostenderet & moneret eam, vt intraret ad regem, & deprecaretur eum pro populo suo.*

9 *Regressus Athach, nuntiauit Esther omnia, quæ Mardochæus dixerat.*

10 *Quæ respondit ei, & iussit vt diceret Mardochæo:*

11 *Omnes serui regis, & cunctæ quæ sub ditione eius sunt, norunt prouinciæ, quod siue vir, siue mulier: non vocatus, interius atrium regis intrauerit, absq; vlla cunctatione statim interficiatur: nisi fortè rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiæ, atq; ita pos-*

ita possit viuere. Ego igitur quomodo ad
regem intrare potero, qua triginta iam die-
bus non sum vocata ad eum?
12 *Quod cum audisset Mardochæus.*
13 *Rursum mandauit Esther, dicens: Ne pu-*
tes quod animam tuam tãtum liberes, quia
in domo regis es præ cunctis Iudæis:
14 *Si enim nunc silueris, per aliam occasio-*
nem liberabuntur Iudæi: & tu, & domus
patris tui peribitis. Et quis nouit vtrum id-
circo ad regnum veneris, vt in tali tempore
parareris?
15 *Rursumque Esther hæc Mardochæo ver-*
ba mandauit:
16 *Vade, & congrega omnes Iudæos, quos in*
Susan repereris, & orate pro me. Non come-
datis, & non bibatis tribus diebus, & tribus
noctibus: & ego cum ancillis meis similiter
ieiunabo, & tunc ingrediar ad regem con-
tra legem faciens, non vocata, tradensque
me morti & periculo.
17 *Iuit itaque Mardochæus, & fecit omnia*
quæ ei Esther præceperat.

E CAPITE DECIMOQVINTO.

1 *ET mandauit ei (haud dubium quin esset*
Mardochæus) vt ingrederetur ad re-
gem, & rogaret pro populo suo & pro
patria sua.
2 *Memorare (inquit) dierum humilitatis*
tuæ, quomodo nutrita sis in manu mea,
quia Aman secundus à rege locutus est con-
tra nos in mortem:
3 *Et tu inuoca Dominum, & loquere regi*
pro nobis, & libera nos de morte.

Variæ, secundum DEVM, liberationis huius causæ fuerunt. Omnium verò princeps fuit Mardochæus, cuius ingens, capitis huius quarti principio, luctus explicatur.

QVAESTIVNCVLA I.

Quis Mardochæi luctus?

PRIMÒ, vestes ipse suas dilacerauit. Fuit, in magni doloris significatione, *vestium* hæc *laceratio* perusitata, Iud. 11. ver. 35. 1 Reg. 4. vers. 12. Iob. 1. v. 20. 1. Machab. 2. ver. 14. alibi. & quidem etiam apud Gentiles Iudith 24. ver. 14. & 17. in Suetonio cap. 33. Iulij, cap. 41. Neronis, in Dione lib. 40. 54. & 56. in Iulio Capitolino de Gordianis, in Plutarcho de Ciceronis vitâ. In suppliciis & funeribus morem eundem explicat lib. 2. Semestrium cap. 10. Petrus Faber. *Deinde* indutus est saccum, seu, vt aliâs in Script. vertitur, cilicium, prout iam notaui Iudith 8. quæst. 5. & cinerem. & quidem, vt ait Græcus κατεπάσατο σποδὸν: Noster sparsisse ait suo capiti, morem scilicet veterem exprimens Iosephus καταχεάμενος σποδίαν. *Tertiò*, suâ è domo, vir honestus & palatinus, mediam in vrbem, exiit. *Quarto*, clamore valido, & peramaro clamauit. Quid clamarit; etsi res ipsa loquitur: explicarunt tamen septuaginta, & Iosephus. populum scilicet innocentem, qui improbè nihil admiserit, tolli è medio. Fuit verò publicus eiusmodi clamor apud Persas magnis in malis vsitatus, vt ostendit libro 3. & 8. Herodotus, libro 4. & 5. Curtius. *Quinto*, isto modo vsque ad locum qui ver. 6. platea vrbis dicitur, ante palatij portam progressus est. Cum verò aliâs ad portam ipsam veniendi, & ibidē commorandi ius & dignitatem haberet; prout suprà vidimus; cur tamen ad illam vsq; tùm non adierit, causa subditur ver. 2. quia sacco indutum ad illam accedere fas non erat. Nimirum, *qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt*, Matth. 11. Nullus illic aspero Ioannis cilicio locus: nullus Mardochæi sacco: nullus humilitatis & pœnitentiæ schemati, quo hic nomine vtitur Iosephus, idemque paulò pòst vocat οἰκτρὸν σχῆμα *miserabile*. In Iosaphati & Barlaam, apud Damascenum, historia, videmus à palatij limine, à Regum oculis communes etiam humanæ naturæ miserias penitus arceri, vt mendicus ęger, senex, cęcus, claudus, aliisque id genus malis oblitus nullus videatur. *Sextò* missam ab Esthere honestam, cuique iam aula pateret, vestem respuit ver. 4. *Septimo*, tam seriò, tam constáter tamq; grauiter & efficaciter Reginam monet vers. 13. & 14. vbi illud, *peribitis*; explicat Iosephus, ὑπὸ τῶν ὀλιγωρηθέντων id est, ob ipsos, quos contempsisset, vili pependisset. non, quod ipsi met domum eius paternam deleturi essent. sed rursum cap. 15. ver. 1. 2. 3. vbi eam reuocat ad memoriam pristinæ humilitatis. *Octauò*. quæ mandauit Esther; ieiunia, preces, sacrosque populi conuentus; probauit ipse ilicò, aliisque studiosissimè suasit, ac persuasit.

QVAESTIVNCVLA II.

Quis Iudæorum aliorum luctus?

——— *Crudelis vbiq; Luctus vbique, pauor, & plurima mortis imago*, quocunque Regis *crudele* (quod explicationis ergò appositum in Latino est) dogma peruenerat. *Dogma* verò est Hebraicum *dath*, quod suprà cap. 1. ver. 8. *statutum*, vertitur, ver 19. & cap. 3. ver. 8. hic ver. 16. *lex* vocatur & *scitum*. cap. 6. πρόσταγμα καὶ ἔκθεμα. Sic verò δόγμα sumitur etiam Actor. 15. 16. & apud Demosthenem, qui citatur ff. de ll. in legis definitione, apud Iosephum lib. 1. contra Apionem, τὰ δεδογμένα, & libro 14. cap. 16. 17.

16.17.22.26.libro 15.cap.10.lib.16.cap.4. Hic ver. 3.hæc,quibus & eorum tristitia,&,ad sanctissimū numen placandum, religio significetur, ponuntur. I. Luctus magnus. II. ieiunium. III. fletus. IV. plāctus. V.saccus & VI.cinis substratus,pro lecto,plurimis,vt Isaię 58.vers.6.licet contra Rabbinos alios vellet R.Dauid lib. Rad. hic Hebræorum verbum esse futurum, eadem tamen sententia. Et causa cap.13.ver.17.quòd eis certa mors impenderet,seu vt in Græcis,*quod ipsorum mors in oculis ipsorum*.O quanta mortis memoriæ vtilitas! Quàm exultat longè torpor,ignauia,impietas,quando ante oculos mors? Marci 13.*vigilate*,prout in funeribus quibusdam exposui.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quidnam respondit Mardochæo Esther?

TRAGOEDIÆ totius ignara erat ver.4.vbi videntur ancillarum & eunuchorum aliqui iam sciuisse Mardochæi & Estheris genus & cognationem,vt mirum sit,quomodo ignorarit Rex. An non dubitabant,quin ipse sciret,ideoque nihil ei significabant? An potius tanta erat Estheris apud omnes gratia cap.2. ver.15.vt,cum ab iis,ne hoc ipsum efferrent, petiisset, conticerent omnes? Eunuchus verò ad Mardochæum ab ea missus *Hatach*, à Iosepho per prosthesin,dicitur ἀχραθαῖος, & à Septuaginta ἀχραθαῖος. Vestem ergò elegantiorem initio obtulit; tùm de accessu ad Regem,sese excusauit per quandam Persarum legem vers. 11. de qua paulò post: tum operam omnem etiam cum vitę periculo,spopondit;enixè rogans,DEVS vt propitius redderetur.vers.16.Iosephus significat hoc eam *epistola* ad Mardochæum *data* mandasse. & fortè vtrumque adhibuit; Eunuchi scilicet vocem,vt Latinus Hebræus & Græci significant,& proprias literas, quas Iudæis aliis ostendere posset.nisi ἐπέστειλε τῷ μαρδοχαίῳ τὸν αὐτὸν πέμψασα διάκονον; dicamus idem valere, quod apud Septuaginta ἐξαπέστειλε. aut legendum fortè sit ἐπέτειλε *mandauit Mardochæo*, videlicet per Eunuchum. Ait ergo *primò*, valdè addit Iosephus *in Susa*. id est,in penitiorem vrbis partem.quia palatiū ipsum Susianum vel extra,& ad vrbem: vel in extrema quapiam parte.sicut hodie etiam,qui è Reuerendissimi Herbipolensis arce descendit;dicitur **in die Statt kommen**. *Secundo*.congrega omnes Iudæos,quos in Susan repereris:Septuaginta ἐκκλησίασον.Ios.εἰς ἐκκλησίαν συναγαγεῖν.Habebant Iudæi.etiam in captiuitate, certa loca,in quæ ad preces,& DEI cultum conuenirent,quæ ecclesiæ ab istis dicuntur: alibi synagogæ. Vnde & Hebraicum hic verbum *cenos* est;cum ipsi adhuc hodie synagogan vocent *beth cenes*, & simpliciter *ceneseth*, quæ est domus orationis, inquit Elias Thisbi.de qua iam dictum aliquid Iudith 4.fol.177.& cap.6.fol.190.*Tertio*,*Orate pro me*,quemadmodum etiam petierat olim Iuditha, de qua in ipsius historia ca.8. quæst. 22. Hic tamen Hebraicè, Græcè, & Chaldaicè dicitur *ieiunate pro me*. Quia tamen ad explorandum DEVM ieiunatio ista referebatur, & ei coniuncta etiam oratio fuit, vt ex Iosepho, & infrà cap. 13. & 14. constat;idcircò vel ab Interprete positum,vel è margine suppositum est; *Orate pro me*.& sic etiam Chaldaicum *bimmi* accipiendum. Neq; generali hac voce contenta Esther, quid per eam velit, magis aperit. *Non*.ait,*comedatis, neque bibatis*. At quamdiu? *Tribus diebus*,inquit. At noctu fortè sumere aliquid licebat. Turcicū hoc ieiunium est.& pænè illi simile, quod à Cicerone de offic. 1. improbatur,cum 30. dierum esset cū hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros quidam, quòd dierum essent pactæ,non noctium induciæ. Nihil à DEO ingeniosa ista non ieiunantium, sed ieiunantes simulantium calliditas impetrat. Quam vt explodat, subdit Esther; *nocte & interdiu*,sed vt noster,*tribus diebus, & tribus noctibus*. Solent verò ieiuniorum suorum temporibus Turcæ Constantinopoli,ante Solis ortum,admoneri vt surgant & comedant.sicque ad vesperum ieiunant.tumque tota si velint; nocte helluantur. Putat verò hic Lyranus,licuisse tamen Iudæis eo triduo aliquid,modo perparum,quod quasi nihil videri posset;gustare. In Tobia tamen hæc iam cauillatio detexta ca.3 fol. 34.sed vide etiam 2.Mach. 13.vers.12.& D.Augustinum de moribus Ecclesiæ Catholicæ cap. 23. vbi ait,se didicisse Catholicorum multos,*non quotidie sed mel sub noctem reficiendo corpus, quod est vsquequaq; vsitatissimum:sed continuum triduum vel amplius.sæpissime sine cibo ac potu ducere.* *Quarto,ego cum ancillis meis similiter ieiunabo*. Non aliis,quod ferre nolit;onus imponit. Tenella erat:Regina erat.Regis oculis formam seruare debebat. vult tamen similiter omni sibi ipsi & cibo & potione, totum triduum, interdicere.in DEI conspectu lachrymas, precesque effundere, prout ex cap.14 infrà. Hic scilicet modus est ad magna quæpiam gerenda sese comparandi. religiosis sese operibus dedere. spiritus arma induere, inediæ loricam, precationis galeam, vti de Iudith vidimus cap. 8. & 9. Et ne sola, in solitario etiam gynæceo sit,bonumque ad opus plures inuitetur; suas secum ancillas idem facturas pollicetur.has verò illa iam ad veri DEI cognitionem traduxerat. nisi quis, Niniuitarum gentilium instar, ad honestam actionem excitatas velit, aut etiam ex Hebræorum puellis incognitas itidem aliquas fuisse. *Quinto, tunc ingrediar ad Regem, contra legem faciens,non vocata, tradensque me morti & periculo*. Non verbum verbo reddidit Interpres,sed sententiam.

* * *

QVAESTIVNCVLA IV.

Qua lex à Rege, inuocatos, arcens? ver. 11. & 17?

NEMINI patuisse in Regiam aditum, absque Regis iussu, testatur Herodotus lib. 1. 3. 8. Ammianus lib. 14. Plautus Milite. Excipit verò Herodotus illos, qui Tyrannis Magis è medio tollendis operam nauassent, nisi fortè rei quippiam, quam obnubi natura iussisset, Rex ageret. At hic, etiam vxorem, non nisi vocatam accedere potuisse cernimus. *Circumstabant*, inquit Iosephus eo loco, vbi ad insidias suprà narratas, narrandas accedit; *Regem, qui secures habebant ad eos, qui inuocati venissent, plectendos.* Istud tamen de securibus fortè à Romanorum consuetudine sumsit Iosephus, cū Reges istos circumstarent potius spiculatores, doryphori, melophori, vt aiunt lib. 7. Xenophon & lib. 12. Athenæus. Legem porrò istam ab hoc ipso Rege latam ait eodem loco Iosephus. & Gononides lib. 2. cap. 4. dicit eum ægrè tulisse, quod Esther ad ipsum veniens, violasset *legem suam*. adduntque nonnulli, Amanis hortatu latam, ne vlla vlli pro Iudæis rogaturo via esset. Ita enim interdum aulici potentiores, omnia ad Regis oculos, & aures itinera intercludere & obsepire solent. prout de Comite Candidiano aliisque palatinis ad Ephesinam synodum à Theodosio missis, refert tomo 5. Baronius. Nihil è textu, quod obiiciam, habeo. *Assuero* tamen isto, *vetustiorem legem arbitror. propter ea* quæ ex Herodoto, & aliis initio aiebam. *deinde* qui similes duritatis plenissimas leges apud eosdem Persas legimus, in eos. qui, exertis extra manicas manibus Regi fortè occurrissent, vt ait, Cyrop. lib. 2. Xenophon: qui in Regis sella sedissent, vti scribit Diodorus lib. 17. Curtius lib. 8. qui eiusdem vestem, laceram licet ac donatam, induissent, Plutarchus Artax: qui eiusdem pellicem aspexissent; Idem ibidem, & Diodorus lib. 11. qui in venatione, ante ipsum, telo feram petiissent. Xenophon & Plut. lo. cit. *Demum*, quia ita sentit cap. 10. lib. 8. de Vict. Rupertus. *Cur*, ait, *tanta erat difficultas adeundi Regem? Nimirum hoc venerat ex nimia ventositate misera vanitatis, vt Rex magni imperij plus homine putaretur habere aliquid, nec vilior fieret ex vsu publica visionis, maximè apud Persas mos iste sancitus fuit, vt persona Regis occultaretur sub specie maiestatis.* Quod, si rectè memini. narrat etiam auctor libri de mundo. & de quibusdam hodie Regibus Damianus Goes sua in legatione. Videtur verò idem Rupertus, sequentibus verbis indicare, quemadmodum Aman legis huius Regi suasor esse potuerit, non vt tum primò ferretur, arctissimeque seruaretur. Et quia iis in rebus aliquid etiam doctrinæ aliud inest, legātur. *Ea lege*, ait, *Diabolus per Aman abuti voluit vt dum ille accusator tam familiaris regi immineret, & ad excusandum nulli aditus pateret, ad exorandum nullus accessus fieret, emuncta regis sententia curreret irreuocabilis atque ita draconi illi deuorare liceret, non solum conceptum. verum totum corpus mulieris in vtero habentis, id est, gentem vniuersam delere, penes quam erant promissa quēadmodum idem Mardochæus ad* DEVM *orans, dicit. Et nunc tua volunt mutare promissa, & delere hæreditatem tuam, & claudere ora laudantium te, atque extinguere gloriam templi & altaris tui.*

QVAESTIVNCVLA V.

Quotuplex Regis atrium?

IAM de hoc dictum cap. 1. sed *atrium* ædium regiarum *duplex* erat. *Vnum*, exterius, in quo οἱ ὁμότιμοι & Satrapæ cap. 6. vers. 4. vt aiunt Plutarchus in Themist. & Pelopida. Xenophon lib. 8. *Alterum* interius, quod aureum totum fuisse scribitur, & habebat distinctum quoddam spacium aulæis circumdatum, quod cap. 5. dicitur in Hebræo *domus regis & regni*, in Latino *basilica* & paulò post, *consistorium palatij*. In eo ipse aureus thronus erat, & aureum in manu sceptrum, coruscabantque auro & gemmis omnia, pænè vt Ouidiana illa *solis regia* Metam. 2. prout omnia, hęc ab libri de mundo iam citati auctore traduntur, & eius metaphraste Apuleio lib. eadem inscriptione, Philostrato lib. 2. Æschylo in Persis, Dion. Chrysostomo orat. de regno, Gorionide lib. 2. cap. 4. & hic infrà cap. 15. vers. 9.

E CAPITE DECIMOTERTIO.

QVÆ *sequuntur, post eum locum scripta reperi, vbi legitur*; Pergensque Mardochæus fecit omnia quæ ei mandauerat Esther, *Nec tamen habentur in Hebraico, & apud nullum penitus feruntur interpretum.*

8 *Mardochæus autem deprecatus est Dominum memor omnium operum eius,*

9 *Et dixit: Domine, Domine rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, & non est qui possit tuæ resistere voluntati, si decreueris saluare Israel.*

10 *Tu fecisti cælum & terram, & quicquid cali ambitu continetur:*

11 *Dominus omnium es, nec est qui resistat maiestati tuæ.*

12 *Cuncta nosti; & scis quia non pro superbia & contumelia, & aliqua gloria cupiditate fecerim hoc, vt non adorem Aman superbissimum:*

13 *Libenter enim pro salute Israel etiam vestigia*

stigia pedum eius deosculari paratus essem.

14 *Sed timui, ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, & ne quenquam adorarem, excepto Deo meo.*

15 *Et nunc Domine Rex Deus Abraham miserere populi tui, quia volunt nos inimici nostri perdere, & hæreditatem tuam delere.*

16 *Ne despicias partem tuam, quam redemisti tibi de Ægypto.*

17 *Exaudi deprecationem meam, & propitius esto sorti & funiculo tuo, & conuerte luctum nostrum in gaudium, vt viuentes laudemus nomen tuum Domine, & ne claudas ora te canentium.*

18 *Omnis quoque Israel pari mente & obsecratione clamauit ad Dominum, eo quod eis certa mors impenderet.*

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quæ Mardochæi precatio?

PROPONITVR à Septuaginta in ipso cap. à Iosepho Gorionide lib. 2. cap. 2. & 3. Sed in Latino textu est cap. 13. ver. 8. ante quem, in D. Hieronymi notatione, notandum vt suprà; pro, *pergens*, hoc capite 4. ver. 17. haberi, *Iuit.* & quod addit, *ista apud nullum penitus Interpretum ferri*; accipiendum de Aquila, Theodosione, Symmacho, non de Septuaginta, in quorum editione vulgata se hæc reperisse suprà dixerat ca. 10. vt ista notatiuncula idem dicat, quod initio capitis, aliis verbis; *in sola editione vulgata illa* reperiri.

Primo igitur DEI omnipotentiam laudat Mardochæus, cum emphatica geminatione *Domine Domine, in cuius ditione* seu potestate (ἐξουσίᾳ) *sunt omnia.* Græcè τὸ πᾶν ἐστι, quasi diceret *vniuersum hoc*, scilicet totus mundus. & citatur hic locus ab Alexandro Pontifice, & Martyre epistola ad omnes Orthodoxos. D. Paulus Roman. 8. ver. 31. *Si* DEVS *pro nobis quis contra nos?* Pro, *quicquid cæli ambitu continetur*, vers. 11. Græcè est πᾶν θαυμαζόμενον ἐν τῇ ὑπ' οὐρανὸν, *omne quod in admiratione est, quod suspicitur in terra ista, quæ sub cælo.* quasi alia suprà cœlum foret, de qua Genes. 1. dixi.

Deinde, consimiliter DEI omniscientiam, vt cap. 14. vers. 14. deprædicat ver. 12. cùm generatim, tùm speciatim, vt Hebr. 4. circa intimas animorum cogitationes & voluntatis actiones. prout in suis ipsius, quas ipse circa rem quandam exteriorem, quæ per se adiaphora esset, instituisset; declarat Mardochæus. Nam ea, quæ corporis gestu fit, homini veneratio, quantumuis magna & demissa, siue nos ipsos demisso capite ac pectore inflectamus; siue in terram abiiciamus & prosternamus, siue ambo genua curuemus, siue simile aliud quidpiam agamus, eiusmodi est, vt ratione significationis, bona & mala esse possit. Si honoris illius summi, qui DEO soli debetur; symbolum sit, eo modo creaturarum nulli fieri potest: si alterius inferioris; potest. Vtrius autem sit, solus DEVS reuera certoque videt. Mardochæus igitur dicit: Assurrectio, genuum flectio, & alia, quæ corpore fit adoratio, à me negata sunt Amani: non quatenus sunt humiles & abiectæ quædam actiones, quas ego ex animi altitudine quadam & superbia defugerem (isto enim modo pro Israëlitici populi incolumitate, multò iis humiliores & abiectiores subire quam libentissimè vellem, verbi causa, pedum Amanis vestigia deosculari) sed quatenus diuini honoris argumenta, & signa quædam apud Persas istos sunt, & pro talibus passim habentur ac iudicantur. hoc meum fuisse consilium, hanc cogitationem nosti, ô DEVS, *ne honorem* DEI *mei transferrem ad hominem.* Græcè, *ne honorem hominis ponerem supra* DEI *honorem.* & esse potest etiam sententia: ne pluris facerem gratiam hominis, quàm DEI. Sicque illum quàm hunc amplius colerem adorando scilicet latriâ hominem, cùm soli hoc DEO proprium sit, vel saltem hominibus apparendo, quasi id facerem. Præclara Mardochæi virtus; dum prudenter videt fieri, quid possit aut non possit. Sapienter iudicat non malum tantum, sed mali etiam speciem omnem, scandalumque vitandum: iustè statuit DEO quod DEI est, homini, quod hominis est tribuere: fortiter mauult in iram & odium Principis incurrere, fortunarum, dignitatis & vitæ discrimen quodlibet subire. imò, licet inuitus, & præter animi sui sententiam & votum; suos etiam populares, totamque gentem Israëliticam extremum in periculum conücere, quàm vel tantillum in diuinam maiestatem peccare, hominis gratiam colligere, aut certè iram non inflammare, Principis oculis venerationem illam, quæ animo alioqui casto & recto fieri alias potuisset; animo tecto & simulato, dare. O Machiauellistæ,

pessi-

peſſimum Chriſtianorum, ſi tamen Chriſtiani; genus! A Mardochæo quàm longè abeſſet, ... religione, Dei q; cultu, tam multa, ſimulanda & diſſimulanda vult? Præter iſtas verò tantas tamque illuſtres Mardochæi laudes; illa etiam inprimis ſpectanda inſignis animi demiſſio, & Chriſtiana humilitas, qua paratum ſe ait; ſuperbiſſimi Amani pedum veſtigia exoſculari. Iſta Græcè dicuntur πέλματα, & propriè valent pedum aut calceorum ſola, id eſt, imas partes, quibus contingi terra ſolet. Sic enim de ſeipſo apud Ciceronem Tuſculana 5. Anacharſis, *Mihi amictus eſt, Scythicum tegmen; calceamentum, ſolorum callum; cubile, terra*. Et de neſcio quo calceolario Martialis lib. 13.

Sordidus antiquas ſolitus producere pelles,
Et mordere luto putre, vetuſque ſolum.

Veſtigium verò licet propriè ipſam pedis impreſſionem, aut potius; quod ea relinquitur, ſignum ſignificet; priorem tamé etiam illum ſoli ſignificatum obtinet, vt dum Academica 4. inquit Cicero *aduerſis veſtigiis, contra noſtra, ſtare antipodas*, & Virgil. Æneid. 5. —*veſtigia primi Alba pedis, frontemque oſtentans arduus albam* Nec video, cur ſimiliter *calceorum veſtigia* dici nequeant. Nõ eſt autem ignotum, impreſſa in terram veſtigia ſolitos nonnunquam honoris & amoris cauſa quoſdam exoſculari, vti de S. Hedwige, & Catharina Senenſi memoriæ proditum eſt. Videtur tamen potius duas illas notiones textus afferre, vt Amanis pedum plantas, aut calceorum ſoleas diſſuauiari, ſuaue Mardochæo, pro Iſraelis ſalute fuiſſet. Nam vix eius pedum ſigna dicere potuiſſet, quia vix quoque etiam dignitatis non magnæ homines, in vrbe, pedibus ibant; ſed in equo ſemper aut vehiculo, vt apud Xenophontem eſt. Deinde quia non πέλματα, ſed τὰ ἴχνη dixiſſent Septuaginta, & quia ſic dixit Martialis; *pictorum ſola baſiare Regum*. Hoc tamen & ſanè, magna cum vi expreſſit Ioſephus ... rion. *Fuiſſem*, ait, *paratus lingere calceum, qui in eius pedibus, & puluerem quem ipſe calcaſſet*. ea phraſi ... vtitur Michæas c. 7. v. 17 Iſaias 49. v. 23. Dauid Pſal. 72.

Tertio poſtulat populi à tanto malo liberationem, quem Dei eſſe dicit *hæreditatem* cap. 14. ... & 9. *partem, ſortem funiculum*. Et cauſam addit, *vt viuentes laudemus nomen tuum Domine*. Hic ... viuendi ſcopus nobis eſſe debet. vti libello de ſanctæ Trinitatis doxologia ſecundo expoſui. Vide pſal. 113. Ioſephus Flauius eum addit dixiſſe, *tempeſtatis huius cauſam non ei populo*, qui vt olim ... iam peccaſſet, reſidere, ſed quemadmodum Dauid 2. Reg. cap. vlt. ver. 17. in ſe vno. qui, licet ... quàm Dauid, prorſuſque inculpatè, Amani adorationem negaſſet.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

1 *Esther quoque regina confugit ad Dominum, pauens periculum quod imminebat.*
2 *Cumque depoſuiſſet veſtes regias, fletibus & luctus apta indumenta ſuſcepit, & pro vnguentis variis, cinere & ſtercore impleuit caput, & corpus ſuum humiliauit ieiuniis: omniumque loca in quibus antea lætari conſueuerat, crinium laceratione compleuit.*
3 *Et deprecabatur Dominum Deum Iſrael, dicens: Domine mi, qui rex noſter es ſolus, adiuua me ſolitariam, & cuius præter te nullus eſt auxiliator alius.*
4 *Periculum meum in manibus meis eſt.*
Deuter. 4. 3. 5 *Audiui a patre meo quod tu Domine tuliſſes Iſrael de cunctis Gentibus, & patres noſtros ex omnibus retro maioribus ſuis, vt poſſideres hæreditatem ſempiternam, feciſtique eis ſicut locutus es.*
6 *Peccauimus in conſpectu tuo, & idcirco tradidiſti nos in manus inimicorum noſtrorum.*
7 *Coluimus enim deos eorum. iuſtus es Domine*
8 *Et nunc non eis ſufficit, quod duriſſima nos opprimunt ſeruitute, ſed robur manuum ſuarum idolorum potentiæ deputantes,*
9 *Volunt tua mutare promiſſa, & delere hæreditatem tuam, & claudere ora laudantium te, atque extinguere gloriam templi & altaris tui.*
10 *Vt aperiant ora gentium, & laudent idolorum fortitudinem, & prædicent carnalem regem in ſempiternum.*
11 *Ne tradas Domine ſceptrum tuum his, qui non ſunt, ne rideant ad ruinam noſtram: ſed conuerte conſilium eorum ſuper eos, & eum, qui in nos cœpit ſæuire, diſperde.*
12 *Memento Domine: & oſtende te nobis in tempore tribulationis noſtræ, & da mihi fiduciam Domine rex deorum, & vniuerſæ poteſtatis:*
13 *Tribue ſermonem compoſitum in ore meo in conſpectu leonis, & transfer cor illius in odium hoſtis noſtri, vt & ipſe pereat, & ceteri, qui ei conſentiunt.*
14 *Nos autem libera in manu tua, & adiuua me, nullum aliud auxilium habentem, niſi te Domine, qui habes omnium ſcientiam.*
15 *Et noſti quia oderim gloriam iniquorum, & deteſter cubile incircumciſorum, & omnis alienigenæ.*
16 *Tu ſcis neceſſitatem meam, quod abominer ſignum ſuperbiæ & gloriæ meæ, quod eſt ſuper caput meum in diebus oſtentationis meæ, & deteſter illud quaſi pannum menſtruatæ, & non portem in diebus ſilentii mei.*
17 *Et quod non comederim in menſa Aman, nec mihi placuerit conuiuium regis, & non biberim vinum libaminum.*
18 *Et nunquam lætata ſit ancilla tua, ex quo*

hu

huc translata sum vsque in præsentem diē, nisi in te Domine Deus Abraham.
19 *Deus fortis super omnes, exaudi vocem eorum, qui nullam aliam spem habent, & libera nos de manu iniquorum, & erue me à timore meo.*

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quæ Estheris precatio?

EXTAT eodem isto cap. 4. in Græco: apud Gorionidem cap. 3. sed in textu nostro Latino cap. 14. vbi etiam, ante precationem, hæc veluti parasceuastica notantur. *Primum*, confugit ad Dominum pauens periculum quod imminebat; Græcè ἐν ἀγῶνι θανάτου κατειλημμένη. quemadmodū CHRISTVM Dominum in agonia fuisse legimus, & Oniam lib. 2. Machab. 3. Iaddum etiam Pontificem, cùm Hierosolymam veniret Alexander Magnus apud Iosephum libro 11. cap. 8. *Alterum*, deposuit vestes regias. Græcè τῆς δόξης αὐτῆς, vt cap. 15. ver. 4. vtroque modo Gorion & 1. Machab. 14. vers. 9. vestes splendidæ vocantur δόξαι. *Tertium*, induit vestes ferales & lugubres, quæ à Septuaginta ἱμάτια στενοχωρίας καὶ πένθους, & sequenti cap. τῆς θεραπείας dicuntur. Noster cap. 15. versū 4. vertit, *vestimenta ornatus*, non ad splendorem, sed ad mœrorem, & ad DEI cultum, prout hanc etiam vocem Græcè vsurpat libro de virtute mulierum Plutarchus. vt sint vestes, quibus DEVS colitur, eiq; ministratur. Simpliciter Iosephus vocat πενθικὴν ἐσθῆτα, prout etiam in Demetrio Plutarchus πένθιμον σχῆμα *lugubrem vestem*. Gorionides simpliciter *saccum*, vt suprà. *Quartum*, pro vnguentis variis plā cinere & stercore impleuit caput. Illa verò dicuntur à Septuaginta ὑπερήφανα ἡδύσματα, superba dulciaria, quibus apud Homerum heroas non vsos ait libro 3. de legib. Plato. *Quintum*, corpus suum humiliauit ieiuniis. Horum in Græco nulla fit mentio, sed vniuersè dicitur; *corpus suum valdè humiliauit*. quod & ad ieiunia rectè ab Interprete relatum. Nam & Iudæorum ieiunia seu Angariæ, ab iis adhuc hodie vocantur *theaniyoth*, id est, humiliationes, afflictiones. Refertur tamen hoc idem à Iosepho ad prostrationem, ἱκέτευε, inquit, τὸν θεὸν τῷ πατρίῳ νόμῳ, ῥίψασα κατὰ τῆς γῆς ἑαυτήν. & postea; καὶ τροφῆς καὶ ποτοῦ καὶ τοῖς ἡδέσι ἀποταξαμένη. *Orauit DEVM, more patrio, seipsam in terram abijciens, & cibo, potui, omnibusque suauibus nuncium remittens.* Sic lib. 2. Machab. cap. 10. ver. 4. prostrati in terram, πεσόντες ἐπὶ κοιλίαν. & posteà versu 25. *caput terra aspergentes, lumbosq; ciliciis*, seu vt Græcè est, *sacco præcincti orabant*. Vtrumq; tradit Gorionides; *Humiliauit animam suam in ieiunio & corruit in faciem suam & orauit*. Iosephus lib. 19. cap. vlt. dicit moris patrij esse, *super sacco sedentes DEVM orare*; vti tunc pro Agrippa Rege, de quo Act. 12. factum narrat. & libro 20. cap. 2. de Izate Adiabenorū Rege, qui, quod Iudæorum DEVM & religionem amplexus esset à Vologese Parthorum Rege, maximis copiis premebatur; *Ad DEO, ait, supplicandum sese conuertit: humi seipsum abiecit, & cinere caput deturpās. cum vxore & liberis ieiunauit, inuocans DEVM & dicens: O Domine, &c. Sextū, omnia loca in quibus anteà letari cōsueuerat, crinium laceratione cōpleuit.* In luctu fuit olim hoc vsitatū. *Ingens*, ait lib. 3. Curtius, *circa eā nobilium fœminarum turba constiterat, laceratis crinibus abscissaq; veste, pristini decoris immemores.* Ita etiam lib. 17. Diodorus. Cassandra Vates, apud Tryphiodorum Ægyptium, adducto in vrbem equo ligneo, ciuium dementiam castigans, crines identidem vellit, sciditque, πυκνά, inquit, χαίτην σπαραττομένη. Intonsam etiā comam, apud Cicer. Tusc. 3. scindit Homericus & Accianus Agamemnō, itemq; Chariclea apud Heliodorum. hinc πενθήρης καὶ πένθιμος θρίξ, vel κουρά, & apud Aristophanem στενοκάρυτοι θρίχες, apud Æschylum Agamemnone τομαῖος βόστρυχος & κήδειος θρίξ. de quibus Cōmentario de coma cap. 5. Adrian. Iunius. Hinc Alexandra Hyrcani filia, cùm ad mortem eius filia, Herodis iussu, duceretur Mariamme, suum in capillum manus inijcit apud Iosephum lib. 15. cap. 11. & Herodis eiusdem soror Salome, πολλάκις ἐπιδραττομένη τῶν τριχῶν, πολλάκις δὲ τύπτουσα τὰ στέρνα, apud eundem lib. 16. cap. 11. *sæpe capillos arripit, sæpè pectus ferit*. Et Esdras cap. 9. *Cum audissem sermonem istū, scidi palliū meum, & tunicam, & euelli capillos capitis mei & barbæ; & sedi mærens*. Iob. 1. scidit vestimenta, & tonso capite corruēs in terram, adorauit. DEVS per Amos cap. 8. *se super omne dorsum saccum, & super omne caput caluitium* indūcturum ait. per Isaiam cap. 3. *decaluaturum* verticem filiarum Sion, & cap. 15. *In cunctis*, ait, *capitibus caluitium*. & Ieremiæ cap. 7. *Tonde capillum tuū, & abijce*. vbi Diuus Hieronymus legi potest. Addit Gorionides, eam dispersos iam capillos cinere & puluere complesse. *Septimum*, deprecabatur Dominum sic metu perculsa, ieiuna, horrida, squalida, deformata, humi abiecta, comasque dilaniata. In ista verò precatione sunt notanda hæc.

Primum, petitio auxilij. videlicet ob inopiam omnisq; auxilij humani absentiam. & apud Gorionidem; *Ego, ait, sola hic habito, sola ego in domo Regis absque Patre, & absque matre sum. Sicuti pupilla paupercula quæ ostiatim mendicat; ita ego peto seu mendico miserationes tuas fenestratim, seu, ex vna fenestra vadens ad aliam*. Dixi namque in Tobia cap. 3. & Iudith cap. 8. quæst. 3. quemadmodum loca superiora & fenestras, vnde in cœlum suspicerent; precaturi captare soliti sint.

Alterum. Periculum meum in manibus meis est. Ita & Septuaginta. Gorionides verò; *Et nūc, ò DEVS, ecce anima mea in palmis meis, suscipe eam de manibus meis, si bonum videtur in oculis tuis*. sin secus; *libera quæso, oues pascuæ tuæ à leonibus istis, qui aduersus eas insurrexerunt*. De istiusmodi petitione dixi Tobiæ cap. 3. & de Phrasi illa, quæ etiam Psal. 118. repetitur, in Iudices, vbi de Iephthe actum.

Tertium

Tertium. Audiui à patre meo. Græci; *Audiebam ab ortu meo, in tribu familia mea,* ἤκουον ἐκ γενετῆς μου ἐν φυλῇ πατριᾶς μου. sed πατριὰν vertit etiam noster Ephes. 3. *paternitatem.* & Gorionides ei assentitur dicens; *Docuit me pater meus & dixit mihi,* quòd &c. & recenset plura in Ægyptiaco exitu miracula. Rursumque paulò pòst capite 4. *Narrauit mihi pater meus.*

Quartum. Peccauimus. coluimus deos alienos. non quidem ipsa vel Mardochæus, neque populus, qui in captiuitate iam erat, quem Mardochæi precatio insontem paulò ante prædicauit; sed est ἀνακεφαλαίωσις, & scelerum, quæ maiores captiuitatis huius auctores olim admiserant; confessio. Idem & in Gorionide cap. 3. *Quia peccauerunt patres nostri contra nomen tuum magnum, dedisti eos in captiuitatem. Ecce nos in transmigratione* seu *captiuitate, hodierno isto die.* Et hinc etiam intelligitur, quod de historiæ huius tempore anteà censui, in captiuitatem non adductam fuisse Estherem, sed in ea natam.

Quintum. Robur manuum suarum idolorum potentiæ deputantes. ἔθηκαν τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τὰς χεῖρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν. posset verti; *adiunxerunt vires manusque suas ad idolorum suorum manus,* eis quasi seipsos ministros præbentes. vel *manus suas ad eorum manus apposuerunt,* quasi, datis in illorum dextras dextris, iurarint. Rectè tamen Interpres, cum quo Gorionides sic; *Ecce ipsi* (in quorum dura seruitute sumus) *non dicunt: Te* (ô DEVS) *nos, in suas manus, tradidisse, sed idolis acceptum hoc ipsum ferunt, eaque adorant dicentes; Vos in manus nostras Iudæos dedistis.* Idola etiam dicuntur vers. 10. τὰ μάταια, vel οἱ μάταιοι, *vana & vani dij.*

Sextum. Volunt tua promissa mutare. ἐξᾶραι ὁρισμὸν στόματός σου *oris tui definitionem.* seu *decretum* tollere.

Septimum. Ne tradas Domine sceptrum tuum his, qui non sunt. D. Hieronymus in c. 1. Galaticæ. *Omne quod veritati contrarium est, non est. vt illud: Ne tradas Domine sceptrum tuum, his qui non sunt.* D. Basilius lib. 2. contra Eunomium. *Qui Moysi, ait, eum qui est, se ipsum nominauit, nullus profectò alius præter* DEVM *verbum, qui à principio erat apud* DEVM, *intelligetur. Sed qui loquuntur iniquitatem in excelsum, non existentem dicere filium non timuerunt & insipiens quidem in corde dicit, non esse* DEVM. *Hi verò non solum corde cogitarunt, sed etiam in prauitate locuti sunt: & posterioribus per scripta temporibus tradere non recusarunt non existentem ausi* DEVM *nominare. Et quoniam nec dæmones ipsos vident negare quod* DEVS *sit, cum mente ad superiora redierint tempora, vbi impiam suam expleuerunt cupiditatem, non fuisse aliquando filium blasphemantes, quasi cum sua natura non fuisset, gratia sit ad esse à* DEO *productus. Deinde cum eam vocem quam Paulus de Idolis emisit: seruiuistis, dicens, dijs, qui natura* DEI *non sunt. Et Hieremias: iurabant per Deos, qui Dij non sunt. Et sapientissima Hester: Non tradas Domine sceptrum tuum ijs, qui non sunt. ipsam isti vocem de* DEO *vero dicentes, quonam iure amplius Christianorum sibi appellationem attribuunt?*

Octauum, ne irrideat. Græcè anteponitur καὶ. pro *disperde,* est verbum illud παραδειγμάτισον quo in D. Matthæo cap. 1. vers. 19. & eius simplex Coloss. 2. vers. 15. vertit noster, *traducere?* prout Tertullianus sæpè & Heb. cap. 6. vers. 6. *ostentui habere,* D. Augustinus epist. 59. *exẽplare.* id est, publicæ ignominiæ exponere, & in exemplum statuere, prout ex Demosthene contra Androtionem, Polybio lib. 2. de Aristomacho tyranno, Plutarchum de Archilocho quem ait, versiculis parum honestis editis, sese παραδειγματίσαι. quemadmodum, nostro tempore, fecit primarius quidam Caluinistæ sectæ antesignanus, de quo in S. Paulo dixi num. 15. licet sibi hoc ille in Matth. ca. 1. euenisse dicat *iuueni & nec dum in Ecclesiam* DEI *ascito.* Quid? baptizatus non erat? an per baptisma, in DEI Ecclesiam non asciscimur? Sed de hoc aliàs. Hoc eodem verbo vsi sunt Septuaginta. Num. 25. vers. 4. pro *iacah,* quod suspendere significat.

Nonum, Regi eorum 1. Corinth. 8. *sunt Dij multi.* Videntur tamen Reges, principes, & potentes hic *Dij* dici, vt Ioh. 10. Psalm. 81. DEVS *stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos dijudicat.*

Decimum, sermonem compositum λόγον εὔρυθμον, prudentem, bene concinneque structum. quem apud S. Augustinum lib. 4. de doctrina Christ. ca. 30. vetus translatio vertit, *congruum.* nihil vt desit, nihil redundet, nihil in eo discrepans & absurdum sit. Veram scilicet, temporique & loco aptam eloquendi vim postulat. *Leonem* vocat Assuerum vti 2. Timoth. 4. D. Paulus Neronem. Vtriusque nobilitata crudelitas. Gorionides facit eam timentem quasi captarum hœdum, ante leonem. Hinc verò monet loco citato D. Augustinus, quod ca. 15. iam docuerat; ante conciones & lectiones orandum. *Siue,* ait, *apud populum, vel apud quoslibet iam tamque dicturus, siue quid apud populum dicendum vel ab eis, qui voluerint ac potuerint, legendum est, dictaturus, oret vt* DEVS *sermonem bonum det in os eius. si enim Regina orauit Esther, pro suæ gentis temporaria salute locutura apud Regem, vt in os eius* DEVS *congruum sermonem daret, quanto magis orare debet, vt tale munus accipiat, qui pro æterna hominum salute, in verbo & doctrina laborat? Ille vero qui ea dicturi sunt, quæ ab alijs acceperunt, & antequã accipiant, orent. vt bene & ipsi proferant, & illi, ad quos proferunt, sumant: & de prospero exitu dictionis, ei dẽ gratias agent, à quo id se accepisse nõ dubitant, vt qui gloriatur, in illo glorietur, in cuius manu sunt & nos, & sermones nostri. Græcorum scriptores,* inquit initio li. 1. S. Epiphanius, *Poetæ & oratores, vbi fabulosum aliquod scriptum aggrediuntur, Musam aliquam inuocant.* Quidni nos DEVM verũ, O.M.? Ecclesia porrò precatiunculã

istam

istam vsurpat in dominicæ post Pentecosten vicesima secundæ offertorio, & legi potest idem S. Augustinus in Exodum quæst. 9. & Origenes homilia 3. in Exodum. At D. Chrysostomus homilia tertia ad populum; *Ne torpeamus*, inquit, *continue ad Dominum confugere, & quodcumque graue fuerit, omnino remedium accipiet conueniens. Terruit homo, curre ad supernum dominum, & nil graue patieris: sic antiqui calamitates auertebant, non tantum viri, sed & mulieres. Fuit quædam mulier Hebræa, Hester erat ipsi nomen: hæc Hester vniuersum Iudæorum populum internecione delendum si eripuit. Postquam Persarum rex omnes passim Iudæos interimi iussit, & nullus erat qui contra iram illius obsistere posset: pristinum vestium exuta mulier, & sacco amicta, & cinerem substrata diuinæ clementiæ supplicabat, vt secum ad regem ingrederetur, & talia orans verba ad ipsum aiebat: Grata Domine fac verba mea, & da sermonem ornatum in os meum.*

Vndecimum signum superbiæ. Diadema seu cidarim, vt in Gorionide ponitur, intelligit, quod *in diebus ostentationis* τῆς ὀπτασίας id est, cum videri, & coram Rege apparere, aut in publicum prodire deberet, gestandum erat, quemadmodum & infra cap. 15. ver. 9. G. cap. 5. στολὴ τῆς ἐπιφανείας τῆς βασιλείας. *In diebus* verò *silentii* τῆς ἡσυχίας; cum domi, suo in conclaui, & gynæceo maneret, numquam cupiebat, quemadmodum S. Elizabeth Hungariæ Regis filia, in templo crucifixum cum videret, coronam, suo capite detrahebat: & Hierosolymorum ille vindex, recuperator & Rex admodum inclytus Godefridus, ea in vrbe auream coronam suo capiti imponi numquam passus est, vbi spineam Regum Rex & Dominus dominantium olim gestasset, prout in Machabæis auctores dabo. Detestari se illud ait, *quasi pannum menstruatæ*, qui sordidissimus est, vt ait Isaias cap. 64. & ibi D. Hieronymus qui hunc locum, sed paulo aliter, id est Græcis hærentius, conuersum ita citat: *Omnis illa (pædagogæ legis) iustitia, panno sordidissimo comparatur, cui & Hesther diadema suum quod erat regiæ potestatis insigne comparat, quod nequaquam voluntate, sed necessitate portabat, dicens: Tu scis necessitatem meam, quam detestor signum superbiæ meæ, quod est super caput meum in diebus ostentationis meæ, abominor illud, sicut pannum menstruum, nec porto in diebus quietis meæ.* Et *menstruum* dum vertit & Augustinus epist. 199. *menstrualem*, legisse videntur ῥάκος καταμηνίων, non vt hodie καταμηνίου. Alioqui menstruorum dixissent, illud vero ῥάκος aptissime dictum, cum esset diadema nihil aliud apud Plutarchum in Lucullo. Vnde præclara illa Regis Antiochi apud Stobæum serm. 47. regum miserias deplorantis vox. *O pannum miserum, qui curas tot & pericula procreas!* seu vt à Valerio lib. 7. cap. 2. traditur, *O nobilem magis quam felicem pannum*, quemadmodum & dicebat Iulianus Imperator successori Tyberio apud Miscellam lib. 16. Niceph. lib. 17. cap. 40. Apud Gorionidem alia similitudine vtitur. *Sicut*, ait, *vir odit vestem muliebrem*, seu *odit ea se veste ornari, quæ fœminis tantum consentanea: ita & ego odi vestem gloriæ meæ, & cidarim regni mei in capite meo.* Illud verò apud Persas supplicii genus erat, fæminam vocari, vt alibi notaui, multo magis fœminea veste amiciri. Hinc vero admirabilis Estheris religio, deuotio, prudentia, sanctitas & humilitas elucescit præclarum virginibus omnibus exemplar, in quibus illustrissima Proborum & Olibriorum soboles de qua ad Demetriadem D. Hieronymus. *Æstuabat*, inquit, *Christi tyruncula, oderat ornatum suum, & cum Hesther loquebatur ad Dominum. Tu nosti quod oderim insigne capitis mei, hoc est, diadema, quo vtebatur, quasi regina, & tantæ ducam immunditiæ velut pannum menstruatæ.* At insigne non virginibus tantum, sed coniugibus etiam exemplar est, quod (de Ruperto cap. 15. taceo) iis verbis D. Augustinus, duobus in locis proposuit, vt quæ hic spectentur, dignissima sint. Prior est in epist. 199. ad Ecdiciam. *Absit*, ait, *vt hinc displiceres Deo, quod coniuge tuo nondum defuncto non indueris sicut Anna, sed sicut Susanna. Neque enim & ille, qui tecum iam cœperat, custodire tam magnum continentiæ bonum, etsi coniugale, non viduale voluisset, vt acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset ornatum. Quo etsi aliqua dura conditione cogereris, posses habere in superbo cultu cor humile: nempe apud patres Hesther illa Regina Deum timens, Deum colens. Deo, subiecta seruiebat, quæ cum extremo periculo non suo tantum sed etiam gentis suæ, qui tunc erat populus Dei, Domino prosterneretur orando, in ipsa oratione sua, dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstrualem. & ita orantem illam exaudiuit, qui cordis inspector, eam verum dicere sciuit. Et vtique maritum habebat multarum virum, & Deorum aliorum falsorumque cultorem. Tu autem si & ille in proposito, quod tecum susceperat, perdurarct, nec a te offensus in flagitium corruisset maritum habebas non solum fidelem, & verum Deum tecum colentem, sed etiam continentem, qui procul dubio, propositi vestri non immemor, etsi non ad coniugalia te cogeret indumenta, ad superba tamen ornamenta non cogeret.* Posterior in Ps. 51. enarratione. *Duo, ait, genera hominum nunc attendite. Vnum laborantium, alterum eorum inter quos laboratur: Vnum de terra, alterum de cœlo cogitantium: Vnum in profundum cor mittentium, alterum cor angelis coniungentium: Vnum sperantium terrena, quibus pollet hic mundus, alterum præsumentium de cœlestibus, quæ promisit non mendax Deus. Non esse desperandum de hominibus bonis, si per eos terrenum aliquid administretur: nec rursum continuo gratulandum hominibus, qui cœlestia agere dignos se interpretantur, cum plerumque illi, qui negociis secularibus implicati sunt, cor semper sursum habeant: & isti, qui cœlestia semper prædicant, cor trahant in terra, sed mixta sunt ista genera hominum. Inuenimus modo ciuem Hierusalem, ciuem regni cœlorum administrare aliquid in terra, vt puta purpuram gerit, magistratus est, ædilis est, proconsul est, Imperator est, remp. gerit terrenam, sed cor sursum habet, si Christianus est, si fidelis est, si pius est, si contemnens in quibus est, & sperat in quibus nondum est. De quo genere fuit illa sancta*

mulier Hesther, quæ cum esset vxor Regis, ventum est ad periculum deprecandi pro ciuibus suis, & cum oraret coram Deo, vbi mentiri non posset, in oratione sua dixit, ita sibi fuisse illa ornamenta regalia, sicut pannum menstruata. Non ergo desperemus de ciuibus regni cœlorum, quando eos videmus aliqua gerere Babylonia negocia, aliquid terrenum in Rep. terrena: nec rursum continuo gratulemur omnibus hominibus, quos videmus agere negocia cœlestia, quia vt filii pestilentiæ sedent aliquando in Cathedra Moysi: de quibus dicitur. Quæ dicunt facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Dicunt & non faciunt. Illi in terrenis rebus leuant cor in cœlum: isti in cœlestibus verbu trahunt cor in terra. Veniet autem tempus ventilabri, quãdo vtrumque diligentissime discernetur, ne granum aliquod transeat in aceruum paleæ comburendum, nec vna stipula transeat ad massam in horreo recondendam. Et D. Hieronymus epist. 9. *Mardochæus & Esther inter purpuram, sericum & gemmas superbiam humilitate vicerunt, tantique fuere meriti, vt captiui victoribus imperarent.* Lapsus porro memoria est Cantipratensis Thomas libro 2. cap. 50. dum quod ex Isaie citato 64. capite est, hinc affert. *Illius*, ait, *Hesther dignissime recordamur quæ super omnem mundi gloriam constituta, dixit. Quoniam omnes iustitiæ nostræ, quasi pannus menstruata.*

Duodecimum in mensa. Græcus *non comedi mensam Aman: neque glorificaui symposium Regis, neque vinum libationum bibi.* Quid? Ad Regis mensam non veniebat? si cum Rege accubuisset Aman nõ accumbebat? *Mensam* opinor, vocat mensæ apparatum, ferculorum delicias & luxum, quo se vsam non esse ait: sed in mensa frugalitatem coluisse, cibis paucis & mundis, mediocrique paratu contentam fuisse, non glorificasse, id est, non suspexisse, laudasse, admiratam esse regales dapes & conuiuia.

Decimumtertium, nunquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum, vsque in præsentem diem, nisi in te Domine Deus Abraham. O forte pectus! animum plusquam virilem! nullam vnquam, è tot tantisque voluptatum copiis, tot tamque admirandis oblectandorum sensuum artificiis vel minimam lætitiam cepisse, in solo Deo, spretis despectisque mundi huius ludibriis omnibus gaudium & lætitiam quæsiuisse; O inuictam ab ea quæ tot Hercules deiecit, tot virorum myriadas prostrauit voluptate!

Decimumquartum, Iosephus Græcus, & Hebræus addunt, eam à Deo formæ, pulchritudinisque gratiam rogasse, vt eâ caperetur atque mitesceret Assuerus. Nunc quantum ad expugnandos animos, forma telum sit, docet Zorobabel apud Esdram 3. cap. 4. ver. 13 & apud Iosephum Gorionidem lib. 1. cap. 14. cum quo facit Anacreon. *Natura*, inquit, *dedit tauris cornua, equis vngulas, pedum celeritatem leporibus, dentium hiatum leonibus, natatum piscibus, volatum auibus, viris prudentiam, fœminis quod daret, nihil habebat amplius. Quid ergo dat? Pulchritudinem, quæ ipsis & scutorum & lancearum omnium instar est. Vincit vero & ferrum, & ignem, quæcunque pulchra est.*

CAPVT V.

1 *Die autem tertio induta est Esther regalib⁹ vestimẽtis, & stetit in atrio domus regiæ quod erat interius, contra basilicã regis, at ille sedebat super solium suum in consistorio palatii contra ostium domus.*

2 *Cumque vidisset Esther reginam stantem, placuit oculis eius, & extendit contra eam virgam auream, quam tenebat manu. Quæ accedens, osculata est summitatem virgæ eius.*

3 *Dixitq; ad eam rex: Quid vis Esther regina? quæ est petitio tua? etiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.*

4 *At illa respondit: Si regi placet, obsecro vt venias ad me hodie & Aman tecum ad conuiuium, quod paraui.*

5 *Statimq; rex. Vocate, inquit, cito Aman, vt Esther obediat voluntati. Venerunt itaque rex & Aman ad conuiuium, quod eis regina parauerat.*

6 *Dixitq; ei rex, postquam vinum biberat abundanter: Quid petis vt detur tibi? & pro qua re postulas? etiamsi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis.*

7 *Cui respondit Esther: Petitio mea & preces sunt istæ:*

8 *Si inueni in conspectu regis gratiam, & si regi placet vt det mihi quod postulo & meam impleat petitionem: Veniat rex & Aman ad conuiuium quod paraui eis, & cras aperiam regi voluntatem meam.*

9 *Egressus est itaq; illo die Aman lætus & alacer. Cumque vidisset Mardochæum sedentem ante fores palatii, & non solum non assurrexisse sibi, sed nec motum quidẽ de loco sessionis suæ, indignat⁹ est valde.*

10 *Et dissimulata ira, reuersus in domum suam, conuocauit ad se amicos suos, & Zares vxorem suam:*

11 *Et exposuit illis magnitudinem diuitiarum suarum filiorumq; turbam, & quanta eum gloria super omnes principes & seruos suos rex eleuasset.*

12 *Et post hæc ait: Regina quoq; Esther nullum alium vocauit ad conuiuium cum rege præter me: apud quam etiam cras cum rege pransurus sum.*

13 *Et cum omnia habeam, nihil me habere puto, quandiu videro Mardochæum Iudæum sedentem ante fores regias.*

14 *Re-*

14 *Responderuntq́; ei Zares vxor eius & cæteri amici: Iube parari excelsam trabem habentem altitudinis quinquaginta cubitos, & dic mane regi vt appendatur super eam Mardochæus, & sic ibis cum rege lætus ad conuiuium. Placuit ei consilium, iussit excelsam præparari crucem.*

è CAPITE DECIMOQVINTO.

4 *Die autem tertio deposuit vestimenta ornatus sui, & circumdata est gloria sua.*
5 *Cumq́; regio fulgeret habitu, & inuocasset omnium rectorum saluatorem Deum assumpsit duas famulas.*
6 *Et super vnam quidem innitebatur, quasi præ deliciis & nimia teneritudine corpus suum ferre non sustinens.*
7 *Altera autem famularum sequebatur dominam, defluentia in humum indumenta sustentans.*
8 *Ipsa autem roseo colore vultum perfusa, & gratis, ac nitentibus oculis tristem celabat animum, & nimio timore contractum.*
9 *Ingressa igitur cuncta per ordinem ostia, stetit contra regem, vbi ille residebat super solium regni sui, indutus vestibus regiis, auroq́; fulgens, & pretiosis lapidibus, eratque terribilis aspectu.*
10 *Cumq́; eleuasset faciem, & ardentibus oculis furorem pectoris indicasset, regina corruit, & in pallorem colore mutato, lassum super ancillulam reclinauit caput.*
11 *Conuertitq́; Deus spiritum regis in mansuetudinem, & festinus ac metuens exiliuit de solio & sustentans eam vlnis suis, donec rediret ad se, his verbis blandiebatur.*
12 *Quid habes Esther? Ego sum frater tuus, noli metuere.*
13 *Non morieris: non enim pro te, sed pro omnibus hæc lex constituta est.*
14 *Accede igitur, & tange sceptrum.*
15 *Cumque illa reticeret, tulit auream virgam, & posuit super collum eius, & osculatus est eam, & ait: Cur mihi nõ loqueris?*
16 *Quæ respondit: Vidi te Domine quasi angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ.*
17 *Valde enim mirabilis es Domine, & facies tua plena est gratiarum.*
18 *Cumq́; loqueretur rursum corruit, & pene exanimata est.*
19 *Rex autem turbabatur, & omnes ministri eius consolabantur eam.*

QVAESTIVNCVLA VIII.

Quomodo supplicatura, Regem Esther adiit?

SAtis accurate cap. 5. & 15. explicatur, itemque à Gorionide c. 4. Nam *primo* luctuosum illum cultum deposuit, & gloria sua circumdata est, id est vestibus gloriosis & splendidis. Nam prout ἱμάτια πένθους antea vocata sunt, ita iam vt cap. 4. ἱμάτια δόξης, & à Gorionide cap. 4. *vestes pulchritudinis suæ & ornamenta gloriæ suæ.* Nam eadem ornamentorũ vox est Ezech. 16. 7. If. 49. 19. sicq; 2. Mach. 8. ver. 35. *vestis gloriæ* δοξικὴ ἐσθής, & libro 1. cap. 14 ver. 9. simpliciter δόξαι vocantur huiusmodi vestes. *Deinde* rursum inuocat Dominum Deum. *Tertio*, duas secum sumit ancillas, easque iuuenculas, vt Hebraicum Gorionidæ nomen indicat, quarum vsus cap. 15. ver. 6. & 7. idque ex Reginarum more, vt ait, Gorionides, imo etiam Regum, vt apparet ex 4. Reg. 5. ver. 18. *Modus* vero innitendi fuit, vt dextram manum supra alterius humero, aut brachio imponerent, quemadmodum hic monstrat Gorionides, & simul cur sustentarentur vestes, ne aurum scilicet, preciosiq; lapides, quibus oneratæ vestes erant, humum contingerent. *Quarto*, roseo colore vultum perfusa erat, grato inquam rubore ἐρυθριῶσα, & exultantibus oculis, animi mœrorem tegebat, licet id perdifficile sit, vt dictum Iudith cap. 3. *Quinto*, peruenit tandem ad Regem, cuius aspectu pænè exanimata bis corruit. Causæ sunt. *Prima*, periculi magnitudo, quod genti vniuersæ certo imminebat: quodque ipsa iam adibat. *Altera*, anceps, & quoad se, & quoad gentem suam, postulationis euentus. *Tertia*, Regis in throno, tanto cum splendore & apparatu maiestas ver. 9. *Quarta*, eiusdem ira & furor, cuius index vultus ipse, ardentesque oculi ver. 10. Fuit in Ocho naturalis quædã truculentia & feritas, quæ inuocatæ Reginæ accessu iam incendebatur. Putabat enim hoc ad suæ maiestatis aliquam contemptionem spectare, nimiæque vel arrogantiæ, vel audaciæ facinus iudicabat, sicq; illo ipso temporis vestigio, eam obtruncandam satellitibus dare cogitabat. Quidni percelleretur mulier? Et vero ni sacræ illæ preces & ieiunia fuissent, de Esthere actum erat. Sed illis propitiata diuina bonitas, præsentissimam, vti deinceps videbitur, opem attulit, ver. 11. Sed in Septuaginta dicitur ver. 10. *Cum sustulisset faciem suam Rex igne factam*, seu *incensam aut radiantem gloria, in vigore iracundiæ suæ, aspexit.* quorum illud ad ornatum & speciem admirabilem referri videtur, quod dicitur ver. 17. *facies plena gratiarum*: posterius verò, ad indignationem, qua vehementius efferbuerat, & paulo post ἀκμῇ θυμοῦ vocatur πνεῦμα seu *spiritus* ver. 11. cum cap. 16. ver. 12. & in Græco cap. 8. idem τὸ πνεῦμα *vitam* significet. Nostro tamen Interpreti magis consentit Gorionides. *Et accensus est*, inquit, *in ore ira ardor vehementer, quod violasset Regina legem suam, & ad eum*

non accersita venisset. sustulitq, Esther oculos suos, & vidit faciem Regis: & ecce oculi eius ardentes sicut ignis prae ira, quae in eius corde. Et agnouit mulier indignationem Regis & furorem eius, exterritaq, est mulier admodum, & linqui coepit animo, ceu *defici spiritu.* Iosephus similiter διακεκαυμένον ὑπὸ τῆς ὀργῆς τὸ πρόσωπον, habet. Quid si in Septuaginta πεπυρωμένον ὀργῇ non δόξῃ? An potius vtrumque istud legi potest, quia tam ira quam gloria & splendor, eum visu terribilem efficiebant?

QVAESTIVNCVLA IX.

Quomodo venientem Estherem Rex allocutus?

SIcut *diuisiones aquarum, ita cor Regis in manu Domini, quocunque voluerit inclinabit illud*, inquit Prouer. 21 Sapiens. vides hoc, hîc, in Assuero. vers. 11 & 12. *frater tuus*, blandientis vox est, & intimae amicitiae ac familiaritatis, de qua Mis. 1. cap. 75. Lipsius l. 2. var. lect. *Pro omnibus haec lex constituta est.* κοινὸν τὸ πρόσταγμα ἡμῶν: Nostrum hoc praeceptum est *commune*, id est, ad *communes homines*, eos, qui infra regiam dignitatem sunt πρὸς τοὺς ὑπηκόους inquit Iosephus, pertinet, vel etiam, *nobis commune est.* Tam est *tuum*, quam *meum* praeceptum. Regnum nobis commune est, meae leges tuae sunt, adeoque earum poena non teneris. Ades igitur animo, timorem omitte. Tange sceptrum, *supercollum posuit.* Ita & Septuaginta, sed Gorionides *super manum* & Iosephus vtrumque iungit τὸ σκῆπτρον, αὐτῆς ἐπετίθει τῷ αὐχένι καὶ τὴν ῥάβδον ἐξέτεινεν ἐπὶ τὴν αὐχένα αὐτῆς. Tandem verò post vtramque examinationem refocillata, dicitur ca. 5. accessisse propius & sceptri caput seu summitatem osculata. Ita enim vertit noster quod in Hebraeo est, *in sceptri capite tetigit* seu *sceptri caput contigit.* exprimendo scilicet contactus speciem pro genere. Refert Politicorum 3. Aristoteles τὴν δὲ σκήπτρου ἐπανάτασιν, ὅρκον, id est, *sceptri extensionem* (quidquid ibi homo quidem bonus, sed philosophiae quam linguarum peritior Iauellus comminiscatur tom. 5. Politic. cap. 1.) *Iusiurandum fuisse.* At hic datae vitae, salutisque symbolum, vt ex consuetudine ista vere dici possit: *Virga & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Psalm. 22.

QVÆSTIVNCVLA X.

Quomodo ait Esther, se Assuerum vidisse quasi Angelum Dei?

NVm Gentilis Rex Angelos norat? Num Gentili phrasi Iouis, aut summi Dei ministrum aliquem Deum ipsa significabat? Reor equidem prouerbium istud apud Iudaeos fuisse, quo significarent excellentissimam quampiam hominis speciem, splendorem, terrorem, maiestatem, sicq; isto loquendi modo significari, quod illa vel propriè, absq; paroemia dixerat, vel quod cum paroemia quapiā Persica, quae cum Hebraica ista vim eandē haberet. Potest autē id colligi ex 1. Reg. 29. v. 9. & 2. Regum cap. 14. Genes. 33. ver. 10. vbi cum Hebraicè sit *elohim*, possit etiam verti, *quasi viderim vultum angelorum.* Chaldaica paraphrasis Canticorum 1. ver. 5. *Quando Israelita fecerunt*, ait, *vitulum, denigratae sunt facies eorum sicuti Æthiopum, qui habitant in tabernaculis Cedar, & quando egerunt poenitentiam, & dimissum iis fuit peccatum, multiplicatus fuit splendor gloriae vultus eorum sicuti vultus Angelorum.* Idemque significant Iosephus, Gorionides & Flauius, dum nullam angeli mentionem faciunt, sed *vidisse*, inquit iste, *magnum, pulchrum, & terribilem.* Cedrenus profectò, in admirabili illa Cosroae Persarum Regis ab Heraclio deuicti sphaera, disertè Angelos posuit, qui ipsum circumstent, & tamen impius & Gentilis erat ille.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quid tum Esther petiit?

VT ad conuiuium cùm Hamane Rex veniret, quod prudentiae magnae fuit. *Primo*, quia desideria dilata crescunt. Desiderabat vero Rex magnopere, ipsius petitioni annuere. *Deinde*, maxima tum circumfusa erat satellitum ministrorumq; turba, corā quibus, omnia statim quae ad suum genus, suamque petitionem spectabant, peruulgare nolebat. *Tertio*, aberat Haman ver. 5. & elabi fortè, si quidpiam resciuisset, potuisset. *Quarto*, quamuis summa Regis in ipsam propensio iam esset, magis tamen magisque ipsius sibi animum demereri, penitusque adiungere volebat. *Quinto*, explorare interea poterat Regis animum, an quod promittebat, ex animi sententia constanterque promitteret: tum sumque quando commodissime res tota proponi posset *Sexto*, volebat tertium diem totum à Iudaeis, adhuc in precibus & ieiuniis consumi, vt postero die, tanto esset diuina bonitas magis propitia, & tanto maius Iudaeis gaudium exoreretur. *Denique*,

Postea

Poscere si qui laues, quamuis properabitis ambo,
Differ, habent parua commoda magna mora.

Plerisque verò rationum istarum ea etiam vis inest, vt, in priori adhuc conuiuio, rectè silentio pressa vota ostendant, quibus addi potest quod Lyranus obseruat, solum semper Amanem inuitatum vt apud Optimates alios maiorem subiret inuidiam. *Fecit*, ait Rupertus cap. 18 *tam prudenter, vt dictante spiritu sapientiæ fecisse non dubites, & sicut de beato Ioseph dictum est: Eloquium Domini inflammauit eum* Psal. 104. *ita quoque istam*. Inuitationis vero causam in Septuaginta reddit ipsa Esther, ἡμέρα μου ἐπίσημος σήμερόν ἐστι. ex sua opinor mente dixit, cum iste dies ei valde notabilis, *festus & insignis* foret, siue quod instituerat, *ad voluntatem* flueret, siue *secus*. Si *prius*: dies erat gratiarum actionis; si *posterius*, dies martyrii. Sic cap. 16. ἡμέρα ἐπώνυμος, καὶ ἐπίσημος, *dies nominata & insignis*.

QVÆSTIVNCVLA XII.

An conuiuium istud, cœna vel prandium fuerit?

COenam fuisse suadet, *primò* Persicorum Regum illa consuetudo, vt nonnisi semel in die cibum caperent, idque in cæna, prout apud Herodotum lib 7. Abderita Megacreon indicat. *Deinde* Iosephus, qui & δεῖπνον semper, & συνδειπνεῖν appellat. *Tertio*, matutinum tempus vers. 14. quod constituitur Mardochæi cruci petendæ. At nisi vespertinum tempus fuisset, potuisset eodem adhuc die illa peti. *Quarto*, Esther ipsa, quam nonnisi vespertino diei tertiæ tempore ieiunium soluisse, quæ superius dicta sunt, probabile faciunt. At ver. 12. Aman se cum Rege *pransurum* ait. *Respondeo*, neque in Hebræo, neque in Græco id haberi: & fortè contextum è margine subierit, aut *prandium*, pro conuiuio simpliciter ponitur, quemadmodum interdum *cæna*. quemadmodum & iis Patribus videtur, qui eandem de nuptiis parabolam putant, Matth. 22. & Luc. 14. Nam eas ille *prandium*, hic verò *cænam* vocat: vtroque modo B. Irenæus lib. 4. cap. 70. & 76. Vnde efficitur Iosephi allatum δεῖπνον, nos non cogere, vt propriè dictam cœnam arbitremur, & consuetudo illa Regum, exponi posset de publico & solenni epulo licet interim bis, & suo arbitratu, in die priuatim, minusque solenniter epularentur: potuitque aliqua causa esse, cur eo die vellet, aut non posset ad Regem redire Haman: & potuit paulo citius cibum Esther sumere, vt tres dies ieiunaret synecdochικῶς, quemadmodum & Christus Dominus triduum in sepulchro fuit. Iam vbi noster Interpres ait ver. 6. *Postquam vinum biberat abundanter* Hebraicè est, *Dixit Rex Estheri in conuiuio seu potione vini*. cap. 7. ver. 1. *locus conuiuii*, dicitur Hebraicè *locus potionis vini*. Referunt Herodotus l. 6 Athenæus lib. 11. Ælianus lib 12. var. hist. cap. 1. & Lucianus aquam Choaspæ fluuii potare, solitos Reges. An ergo *conuiuium vini*, in quo, aquæ solito potu tantisper omisso vinum bibebant? An pars conuiuii posterior, quam, aqua præsumptâ, vinum hilararet? Verum aliud Cambysæ, aliud aliorum ebrietas, de qua lib. 8. Xenephon, docet.

QVAESTIVNCVLA XIII.

Quid Assuerus promittebat?

REgni *sui dimidium*. Sic Reges loqui solent, vt in Herode, Matth. 11. perspicuum, & apud Herodotum lib. 9. Xerxes iussit Artayntam nurum, *quicquid vellet, petere*, eique vrbes dedit, aurum, exercitum.

CAPVT VI.

1 *NOctem illam duxit rex insomnem, iussitque sibi afferri historias & annales priorum temporum. Quæ cum illo præsente legerentur.*
2 *Ventum est ad illum locum vbi scriptum erat quomodo nunciasset Mardochæus insidias Bagathan & Thares, eunuchorum, regem Assuerum iugulare cupientium,*
3 *Quod cum audisset rex, ait: Quid pro hac fide honoris ac premii Mardochæus consecutus est; Dixerunt ei serui eius ac ministri: Nihil omnino mercedis accepit.*
4 *Statimque rex, Quis est, inquit, in atrio? Aman quippe interius atrium domus regiæ intrauerat, vt suggereret regi, & iuberet Mardochæum affigi patibulo, quod ei fuerat præparatum.*
5 *Responderunt pueri: Aman stat in atrio. Dixitque rex: Ingrediatur.*
6 *Cumque esset ingressus, ait illi: Quid debet fieri viro, quem rex honorare desiderat?*

Cogitans autem in corde suo Aman, & reputans quod nullum alium rex, nisi se vellet honorare,
7 *Respōdit: Homo, quē rex honorare cupit,*
8 *Debet indui vestibus regiis, imponi super equum, qui de sella regis est, & accipere regium diadema super caput suum.*
9 *Et primus de regiis principibus, ac tyrannis teneat equum eius, & per plateam ciuitatis incedens clamet, & dicat: Sic honorabitur, quēcūq; voluerit rex honorare*
10 *Dixitque ei rex: Festina, & sumpta stola & equo fac, vt locutus es, Mardochæo Iudæo, qui sedet ante fores palatii. Caue ne quicquam de his, quæ locutus es, prætermittas.*
11 *Tulit itaque Aman stolam & equum, indutumq; Mardochæum in platea ciuitatis & impositum equo præcedebat atque clamabat. Hoc honore cōdignus est, quēcumque rex voluerit honorare.*
12 *Reuersusq; est Mardochæus ad ianuam palatii. & Aman festinauit ire in domum suam, lugens & operto capite.*
13 *Narrauitq; Zares vxori suæ & amicis omnia quæ euenissent sibi. Cui responderunt sapientes, quos habebat in consilio, & vxor eius: Si de semine Iudæorum est Mardochæus, ante quem cadere cœpisti, non poteris ei resistere, sed cades in conspectu eius.*
14 *Adhuc illis loquentibus, venerunt Eunuchi regis, & cito eum ad conuiuium, quod regina parauerat, pergere compulerunt.*

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Quæ causa, cur fuerit ea nocte insomnis Rex?

IN conuiuio fuerat, vinum abundanter, citra ebrietatem tamen biberat: cubitum discedit: *fugitque ab eo somnus.* Solet verò insomnia huiuscemodi nobis vel ex causa *interiore*, vel *exteriore* interdum euenire. *Interior* est, vel corporis ægritudo & dyscrasia quæpiam, vel amici cura, solicitudo, & contentio, siue voluntaria sit, siue inuoluntaria, vt in debitore illo apud Aristophanem, in poëta, cum argenti nescio quid accepisset. *Exterior* est vel *naturalis*, vt strepitus quispiam à vento fabro, clamoribus & similibus, vel *supernaturalis* à Deo, Angelo, dæmone. Nulla hic ægritudo fuit, cum & postridie ad conuiuium lætus rediret Rex. Athanasiana synopsis Regis prudentiæ & solicitudini insomniam hanc tribuit. Nam vt ait ille, οὐ χρὴ παννύχιον βουληφόρον ἄνδρα καθεύδειν, *Turpe Ducem totas prudentem stertere noctes. Milites,* ait S. Chrysostomus homilia 1. ad populum, *ducem suum lecto detentum cernentes, segniores fiunt & ad pugnam tardiores.* Septuaginta verò & Iosephus, ipsi Deo, qui somnum depulerit, causam eandem ascribunt. Licet vero paulatim animaduertere, quemadmodum mirabiliter *oculus* ille, qui *nunquam dormit*, omnia gubernet, modisque, præter opinionem nostram, aptissimis ad subueniendum vtatur. Vnde ait Iosephus, *Deum, cum, quid moliretur Aman, vidisset, ipsum irrisisse, eoque, quod futurum erat, oblectatum fuisse.* Puto verò non totam noctem peruigilasse Regem, sed post noctis medium, antequam dilucesceret, vigilare cœpisse. Tunc enim legi cœptum est, ita vt cum ad Mardochæi beneficium peruentum esset, iam adessent matutini Regis salutatores, optimates, & præ cæteris Aman, vt Mardochæo crucem posceret. *Illud vero,* inquit libr. 1. de regno Persarum Brissonius, *numquam satis laudatum institutum apud Persas viguit, vt, quemadmodum refert libro ad imperitum Principem Plutarchus, quotidie cubiculariorum vnus eam ad rem constitutus, mane Regis cubiculum intrans clamaret: Surge, ô Rex, & negocia cura, quæ te Mesoromasdes curare voluit.* Est autem *Mesoromasdes*, vt ait initio Laërtius, *Sol*, qui ab aliis etiam dicebatur *Mithres*, quasi μεσίτης, id est, *mediator*, inquit libro de Iside Plutarchus, quasi scilicet medius inter Deum bonum, qui *Oromazes* vel *Oromasdes*, & malum, qui *Arimanius*.

QVÆSTIVNCVLA XV.

Cur historias sibi legi Rex voluerit?

NE *illud temporis inutiliter & otiose consumeret*, inquit Iosephus οὐ βουλόμενος ἀργῶς ἀποβαλεῖν τὴν ἀγρυπνίαν. Præclarum sane iis, qui ad Reipublicæ clauum sedent, exemplum, imò & omnibus. Nam Ecclesiastici 33. ver. 29. Πολλὴν κακίαν ἐδίδαξεν ἡ ἀργία. *Multam malitiam docuit ociositas.* Suppetebant ei tot voluptatum illecebræ, tot fœminæ, tot, quæ totas ei noctes cantilarent, psaltriæ & musurgi, vti refert Athenæus lib. 12. & Suidas, hisce tamen omnibus posthabitis, libros poscit, & nescio an Estheris conuiuii fructus hic existimari non debeat. Dicebant Platonici conuiuas apud Ciceronem Tusculana 5. Platonis cœnas in posterum etiam diem prodesse, & prosunt eæ dapes, quibus sobrietas & honesti, vtilesque sermones adsunt, de quo pulchræ sententiæ in cap. 3. *Picke aboth.* sent. 3. Poposcit verò historiarum libros, quia & iucundissimam oblectationem ea suppeditant, & maximam ad res gerendas prudentiam, multiplicemque vtilitatem, prout disseruerunt

fuerunt Cicero 2. de Orat. 2. de finib. Liuius initio decad. 1. principio, Diodorus lib. 1 aliique complures. Pudeat Christianos, quibus Amadisii, Rollvvagii ridiculariique, & obscœni auctores tantopere in manibus. In libro ad Reginum, Regula 5. militatem alioqui, ducem hisce verbis instruit Ferrandus Carthaginiensis. *Sacerdotū postulationibus liber patescat aditus, frequentetur oratio: lectionis studium, quamuis vndique occupationibus inundantibus, igne desiderii Spiritalis, remota tepiditate, feruescat.* Et ad Constantinum Magnum, vt Alphonsos, aliosque de quibus Iosuæ 1. dixi, nunc omittam scribit Poeta Porphyrius. *Inter belli, pacisq, virtutes, triumphos & laureas, legum sanctiones & iura; etiam Musis tibi familiaribus adeo vacas, vt inter tot diuinæ maiestatis insignia, quibus inuictus semper inprimis es, huius etiam studii in te micet splendor egregius.* Et de eodem verè magno Imperatore Eusebius libro 4. ipsius vitæ cap. 13. *Equidem*, ait, *suam ipsius mentem quodam quasi afflatu & instinctu diuinarum exaggerans*, totas *sæpe* noctes sine somno *traduxit, & cum per otium liceret orationes scribebat* idque *ad summam vsque senectutem*, prout cap. 5. scriptor idem persequitur. Neque verò mihi videntur istiusmodi Persarum Reges *barbari*, quos, vt ait lib. 3. de ira Seneca, *nulla eruditio nullus literarum cultus imbuisset*, qui, etiam in curru, *otii vitandi causa*, phylirium secabant, Æliano scriptore lib. 14. hist. cap. 12. Solebant vero Persarum acta in pelles seu diphteras referri, vt ostendit Diodor. Siculus. eædemq; vocantur Esdræ 6. v. 2. αἱ κεφαλίδες. Sic e. legitur εὑρέθη ἐν τῇ πόλει ἐν τῇ βάρει κεφαλὶς μία, καὶ τῦτο γεγραμμένον ἐν αὐτῇ ὑπόμνημα. *Inuenta est in vrbe in arce cephalis vna, & in ea commentarius hic scriptus erat.* Licet in aliis Græcis aliter etiam legatur, quoad voces alias, vti notat quæ in Septuaginta Romanis notatio est, ideoque & aliter à nostro Interprete vertatur.

QVÆSTIVNCVLA XVI.

An hactenus nihil omnino mercedis accepisset Mardochæus?

ANte insidias in Regis aula iam erat Mardochæus, hactenus tamen nihil ei, detectarum insidiarum nomine repensum, & quod cap. 1. in Græco & cap 12. in Latino est, ver. 5. πρόληψις est. Quam altâ verò mente reponerentur, quamque diligenti memoria custodirentur, quæ in Persarum Reges conferrentur beneficia, videbis apud Herodotum lib. 4. dum ait Coæ Darius. *Cum domo rediero, adsis*, & libro. 5. *Recordatus Istiæi cum esset Sardibus.* & lib. 8. Phylacus Samius εὐεργέτης ἀνεγράφη. Xerxes apud Thucydidem lib. 1. Pausaniæ dicit. σοὶ εὐεργεσία ἐν τῷ ἡμετέρῳ οἴκῳ εἰσαεὶ ἀνάγραπτ☉. *Tibi beneficium nostra in domo semper inscriptum erit.* Si quod in bonos gratosque Reges confertur beneficium, non perit, etiamsi plures in annos differatur, quanto apud Deum minus; si ad eius honorem & gloriam quidquam fiat? Sunt & apud diuinam maiestatem libri, in quibus, qui bene ipsi fecerint, perscribantur: Quidni enim ita loqui liceat, cum sibi nonnullos fœnerari aut mutuum dare, sed ab iis esurientem pasci, nudum vestiri, & similia profiteatur?

QVAESTIVNCVLA XVII.

Quid ab Assuero tandem accepit Mardochæus?

HOnorem summum, pæneque regium, quem sibi haberi, tam excelso in gradu alioqui locatus Aman, optabat. Constat is sex veluti partibus. *Prima*, vt stola *byssina*, inquiunt Septuaginta, seu, vestis, qua rex vtebatur, ei concederetur. Supra monui ex Plutarcho in Artaxerxe, capitale fuisse, veste, qua vteretur rex, vti, nisi si eam ipsemet Rex dedisset, *thiaramque rectam gerere nemini licebat*, vt apud Xenop lib. 2. Anabas. ait Tisaphernes, adeo vt Demeratus Lacedemoniorum Rex quidquid vellet, petere iussus, cum petiisset, vt illam capiti suo imponeret, sicque Sardes intrare liceret, perindigne Xerxes tulerit, vti scribunt Plutarchus Themistocle, Seneca lib. 6. de ira cap. 31. *Altera*, vt equus, quo etiam Rex vtebatur, eidem Mardochæo concederetur. Erat is equus χρυσοχάλιν☉, inquit, lib. 1. Xenophon. Nec, nisi equo aut curru quoquam ibat Rex, inquit Athenæus lib. 12. Erant vero huiuscemodi equi regii omnium generosissimi, albi, proceri. Nisæi, vt aiunt Herodotus lib. 1. & 7. Seneca lib. 3. de ira cap. 21. Philostratus lib. 1. de Apollonio, Lucianus in Timone Somnio Saturni, epistolis & lib. de mercede conductis. Equorum porro, quos magnus Mediæ campus Nisæus ferret, virtus, proceritas & præstantia, cum à iam citatis, tum verò etiam à Dione Chrysostomo orat. de regno, Maximo Tyrio ser. 34. celebratur. *Tertia* pars vt Mardochæo daretur, *diadema.* quod interdum à cidari distinguitur. Sed pro eodē sæpe accipitur, apud Iustinum l. 10. Diodorum l. 16. ex Ariano l. 4. & tradit lib. 3. & 6. Curtius, esse insignem purpureū alba fascia distinctum. Scholiastes & Hebræus, & Vatablus putant, non homini, sed equo id concessu fuisse, quia in viri ornamētis nō repetitur v. 11. additq; Lyran⁹, cum hominē, q rex nō esset

 diade-

diademati, absurdum esse. Rectè quidem, nisi Regis, hoc, priuilegio concederetur, sicuti vestes & alia. Et nonne cap. 8. gestat Mardochæus coronam auream ver. 15. In Hebræo est aliquantula obscuritas, sed quæ explicatur, si *relatiuum ante suum antecedens interdum poni* sciamus. *Quarta*, vt hisce vestibus ornaretur, & equo imponeretur à principe viro ex eorum numero, quos supra cap. 1. Parthemim diximus, hic Interpres *Tyrannos* vocat. *Quinta*, vt per vrbis plateas ab eodem principe circumduceretur. Nam quod in plurali numero Hebræus ait, *vestiant eum, ducant, clament*, cum singulari antea vsus sit, & prætereà vnus Aman hoc fecerit: Hebraismus vsitatus est. *Sexta*, vt ab eodem illo Principe, tamquam is præco sit, clametur. *sic fiet viro, cuius honorem Rex volet.* seu: *sic honorabitur, quemcunque voluerit Rex honorare.* Sic à matutino pænè diluculo horas plures, vsque ad conuiuii, siue prandium siue cœna fuerit, ferè tempus, Mardochæum deducere, gloriaque maxima prosequi debuit. O quantum modestissi no isti decus! quantum huic arrogantissimo dedecus! *Deposuit potentes & exaltauit humiles.* Sed de hoc postea. In ea porro sum sententia, circumductum diuinitus ab Amane Mardochæum, vt Iudæis omnibus clarissimè iam à Deo monstraretur ipsorum preces exauditas, salutem ipsis datum iri: hosti extremam impendere perniciem. Considera verò etiam, quam ad omnia Regum istorum iussa paratos esse quoslibet principes oportuerit, sicut etiam videre potes, 1. Mach. 10. ver. 63.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Qui Amanis Sapientes?

IIdem, ait Vatablus, qui cap. 5. ver. 10. & 14. *amici*. Vnde quam stultum antea consilium dederint, iam patet. Fieri tamen potest vt amici alii, alii sapientes fuerint. Vtrumlibet sit, non Regi tantum, sed Principibus etiam Magos fuisse apparet, quos consulerent. Quomodo enim eà in vrbe tam hospites, vt quod omnium oculis expositum fuerat, omnium iam sermonibus vbique volitabat, ignorarent? sed solemus noua & inusitata sæpius audire, ipsorumque originem & progressum iterum iterumque inquirere. Ipsa vero eius *vxor*, fuit *Zares* vel etiam Hebraicè, Zeres, Græce Ζωσάρα forte ζωρέσα, sicut in Iosepho ζαρέζα.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

Quomodo tam verè dixerunt Sapientes, si de Iudæorum semine Mardochæus, casurum Amanem?

MOysis libros in Persicam linguam ab Hebræis captiuis versos legisse ipsos ait Lyranus, hancque Iudaici seminis constantiam ex Genesi 13. & 15. didicisse. Vellem vnde hoc hausisset, indicaret. Et verò magnum in posteriore quodam regni eiusdem Rege, Aristotelis Persicè conuertendi & ediscendi studium legimus, an hoc tamen Assueri tempore, librorum quidquam sacrorum, Persicè conuersum fuerit, quemadmodum non asseuero: ita neque inficior, censeo tamen istos vel diuino quodam instinctu, Sibyllarum vel Caiphæ instar. Iohan. 11. locutos, vel humana quadam sapientia, solertique coniectura. Magos enim de prodigiis consuli solitos & futura prædixisse, testes Cicero de diu. Valer. lib. 1. cap. 7. Strabo lib. 16. Ælianus lib. 2. hist. cap. 17. Lucianus in Macrobiis.

CAPVT VII.

1 INtrauit itaque rex & Aman, vt biberent cum regina.
2 Dixitq; ei rex etiam secunda die postquam vino incaluerat: Quæ est petitio tua Esther, vt detur tibi, & quid vis fieri? etiamsi dimidiā partem regni mei petieris impetrabis.
3 At illa respondit; Si inueni gratiam in oculis tuis, ô rex, & tibi placet, dona mihi animam meam pro qua rogo, & populum meum, pro quo obsecro.
4 Traditi enim sumus ego & populus meus, vt conteramur, iugulemur & pereamus. Atque vtinam in seruos & famulas venderemur: esset tolerabile malum, & gemens tacerem. Nunc autem hostis noster est, cuius crudelitas redundat in regem.
5 Respondensque rex Assuerus ait, quis est iste, & cuius potentiæ, vt hæc audeat facere?
6 Dixitque Esther: Hostis & inimicus noster pessimus iste est Aman. Quod ille audiens, illico obstupuit, vultum regis ac re-

gina ferre non sustinens.
7 *Rex autem iratus surrexit, & de loco con-*
uiuii intrauit in hortum arboribus consi-
tum. Aman quoq; surrexit vt rogaret Es-
ther reginam pro anima sua, intellexit e-
nim à rege sibi paratum malum.
8 *Qui cum reuersus esset de horto nemoribus*
consito & intrasset conuiuii locum, repe-
rit Aman super lectulum corruisse, in
quo iacebat Esther, & ait: Etiam regi-
nam vult opprimere, me præsente, in do-
mo mea. Necdum verbum de ore regis ex-
ierat, & statim operuerunt faciem eius.
9 *Dixitque Harbona, vnus de eunuchis,*
qui stabant in ministerio regis: En lignum
quod parauerat Mardochæo, qui locutus
est pro rege, stat in domo Aman, habens al-
titudinis quinquaginta cubitos. Cui dixit
rex: Appendite eum in eo.
10 *Suspensus est itaque Aman in patibulo,*
quod parauerat Mardochæo, & regis ira
quieuit.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Quomodo suam tandem petitionem Esther proposuit?

DIe post Mardochæi luctum & monitionem, post inductas preces & ieiunia, quarto, cap. 7. quod volebat Esther, petiit, quod ipsa toto Assueri regni dimidio, quin & toto regno, gazisque omnibus potius & antiquius ducebat, populi salutem, licet non iam omnino, sed tantum à qua illa pendebat, potentissimi & gratiosissimi hostis perniciem petiit & impetrauit. Illud ver. 4. *cuius crudelitas*, quidam sic exponunt. Non est inimico vtile in detrimento regis. Non poterit sarcire damnum, quod Regi obueniet. Non æstimat damnum, quod ex tanta laniena Rex accipiet. Alioqui nos in seruitutem & opera abripi potius quam occidi curasset, Vatablus vero; *Hostis*, ait, *compensare Regis damnum non possit*. Septuaginta οὐκ ἄξιος ὁ διάβολος τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως. *Non est dignus calumniator aula Regis.* Athanasiana synopsis ait, Amanem *Estheris genua comprehendisse* ipsi vt supplicaret, quemadmodum scilicet apud Homerum Iliad. 6. & vltimo. Euripidem Orestes, Liuium lib. 5. decad. 4. Claudianum de raptu Proserpinæ, Virg. Æneid. 3 ille qui----*genua amplexus, genibusque volutans Hærebat*. Quia vt eum in locum notat Persius, misericordiæ sedes fuit à vetustate in genibus consecrata, prout etiam exponit lib. 11. cap. 45. Plinius, Chaldæus vero Amanem ait *eodem gradu constitisse*. Latinus & Græcus *super lectum*, qui scilicet erat epularis, vt cap. 1. dixi, *corruisse*. Lectos istiusmodi vocare solent Hebræi *mesibboth*, sicut & ipsos discumbentes *mesubbim*.

QVÆSTIVNCVLA XXI.

Quomodo periit Aman?

PRimo famuli & stipatores Regis ver. 8. *eius faciem operuerunt*. Morem ait Abenezra fuisse, vt cui Rex irasceretur, eius statim vultum ministri obnuberent, quasi qui Regem aspiceret, indignus foret. Mauult id referre Gretserus noster cap. 21. li. 1. de cruce, ad morem, quo crucifigendis caput obnubi, facies que velari solebat, vti ferale illud carmen, de quo Liuius & Tullius, ostendit. *Caput obnubito, infelici arbori suspendito*. Chaldæus tamen vult, dedecore, confusione ac rubore coopertum fuisse. Septuaginta διετράπη τῷ προσώπῳ, quod Complutenses vertunt, *erubuit facie*. Sed patet vox Græca latius. vt non ruborem tantum, sed & pallorem, tristitiam, aliaque id genus omnia complecti possit, adeoque illam etiam faciei velationem, si apud Persas in vsu fuit. Verti enim illud sic potest, *Immutatus est facie. Tum suspensus est*. Solebant apud Persas bona rei cuiusq; & mala facta comparari, vt aiunt lib. 7. Herodotus lib. 16. Diodorus, & si præponderarent bona, liberabatur vt Sandaces, Tiribazus: sin mala, plectebatur. Multò vero Amanis maiora mala fuerũt etsi nulla hic videtur instituta comparatio. *Patibulum* verò suggessit *Arbona*, quem Iosephus Latinus vocat *Sabuchadar*. Græcus *Sabuchadas*, Septuaginta *Bougathan*. quod ad Amanem, vt ad conuiuium cito veniret, missus cap. 6. versu 14. patibulum illud vidisset, & quorsum esset, *Amanis famulorum seu domesticorum quendam interrogasset*, inquit Iosephus. Habuit vero illud altitudinis 50. cubitos. Quò crux altior, eò infamior, vti probat l. 1. de cruce idem Gretserus cap. 7. hinc, & ex Suetonio in Galba c. 9. qui cuidam leges imploranti mutari crucem iussit, multoque præter cæteras altiorẽ, & dealbatam statui. Fuisse vero clauis eundẽ Amanẽ fixum, nihil esse dubii ait idem Gret. c. 19. neq; obesse *appendendi* verbum cap. 7. vt ex Deut. 21. patet v. 22. vbi appensus in patibulo dicitur, qui more Iudaico, ligno ipsi suffixus erat. Et lignum quidem illud domi suæ ipse Mardochæo Aman erexerat inde tamen exemptũ est. & loco alio fixum, ante scilicet Susorum vrbis portas vt habetur in Græco c. 8. in Latino 16. v. 18. prorsus vti Darius præcipiebat, Esd. c. 6. v. 11. *Tollatur lignũ de de-*

de domo eius & erigatur & configatur in eo. Franciscus Georgii tom. 6. fol. 9. problem. 380. ait, hoc lignum ab arbore scientiæ boni & mali fuisse. Nimium allegoricè, illud potius considerandum quod ait Iosephus. *Mihi*, ait, *venit in mentem diuinum numen admirari, ipsiusq; sapientiam & iustitiam discere, qui non solum Amanis improbitatem puniuit, sed idem etiam plane supplicium quod in alium machinatus erat, ipsius esse fecerit, sicq; aliis cognoscendum exhibuerit, fieri interdum, vt quæ contra alium quis parit, ea nesciat, sese contra se ipsum prius comparasse.* Rursumque, quod in S. Ambrosii vita refert S. Paulinus de Ariano quodam hæretico Euthymio, qui hæreticæ Imperatricis magnis pollicitationibus excitatus, *domum iuxta Ecclesiam sibi, & carrum pararat, vt sanctum Catholicum Episcopum in exilium raperet. Sed iniquitas eius in verticem ipsius descendit*, ait ex Psalm. 7. Paulinus. *Post annum enim eodem die, quo illum rapere se arbitrabatur, eodem carpento impositus, de eadem domo, ipse ad exilium destinatus est; reputans sibi, iusto iudicio Dei, id in se esse conuersum, vt in eo carpento dirigeretur ad auxilium, quod ipse parauerat sacerdoti. Quam bene dispositum terris, vt dignus iniqui Fructus consilii primis auctoribus obstet*, ait, 1. in Eutrop. Claudianus, idque duobus *Thrasii* scilicet. qui à Busiride omnium primus occisus, & *Perilli*, qui suo in tauro, tristem primus apud Phalaridem, mugitum edidit, exemplis probat, quæ eadem lib. 1. de arte recitat, laudatque Sulmonius. *Neque enim lex iustior vlla est, Quam necis artifices arte perire sua.* Iam lib. 2. in Galat. cap. 3. D. Hieronymus. *Sic*, ait, *crucem, quam Aman parauerat Mardochæo, non ipse, pro suo merito, conscendisset, puto Mardochæus in eam non vt maledictus, sed vt vir sanctus ascenderet.*

CAPVT VIII.

1 *De illo dedit rex Asuerus Esther reginæ domum Aman aduersarii Iudæorum, & Mardochæus ingressus est ante faciem regis. Confessa est enim ei Esther quod esset patruus suus.*

2 *Tulitq; rex annulum, quem ab Aman recipi iusserat, & tradidit Mardochæo. Esther autem constituit Mardochæum super domum suam.*

3 *Nec his contenta, procidit ad pedes regis, fleuitq; & locuta ad eum orauit, vt malitiam Aman Agagitæ, & machinationes eius pessimas, quas excogitauerat contra Iudæos, iuberet irritas fieri.*

4 *At ille ex more sceptrum aureum prætendit manu, quo signum clementiæ mõstrabatur: Illaq; consurgens stetit ante eum.*

5 *Et ait: Si placet regi & si inueni gratiam in oculis eius, & deprecatio mea non ei videtur esse contraria, obsecro vt nouis epistolis, veteres Aman literæ insidiatoris & hostis Iudæorum, quibus eos in cunctis regis prouinciis perire præceperat, corrigantur.*

6 *Quomodo enim potero sustinere necem & interfectionem populi mei?*

7 *Responditq; rex Asuerus Esther Reginæ & Mardochæo Iudæo: Domum Aman concessi Esther, & ipsum iussi affigi cruci quia ausus est manum mittere in Iudæos.*

8 *Scribite ergo Iudæis, sicut vobis placet, regis nomine, signantes literas annulo meo. Hæc enim consuetudo erat, vt epistolis, quæ ex Regis nomine mittebantur, & illius annulo signatæ erãt, nemo auderet cõtradicere.*

9 *Accitisq; scribis & librariis regis (erat autem tempus tertii mensis, qui appellatur Siban) vicesima & tertia die illius, scriptæ sunt epistolæ, vt Mardochæus voluerat, ad Iudæos, & ad principes, procuratoresque & Iudices, qui centum viginti septem prouinciis ab India vsq; ad Æthiopiam præsidebant, prouinciæ atq; prouinciæ, populo & populo iuxta linguas & literas suas, & Iudæis, prout legere poterant & audire.*

10 *Ipsæq; epistolæ, quæ regis nomine mittebantur, annulo ipsius obsignatæ sunt, & missæ per veredarios: qui per omnes prouincias discurrentes, veteres literas nouis nunciis præuenirent.*

11 *Quibus imperauit Rex, vt conuenirent Iudæos per singulas ciuitates, & in vnum præciperent congregari, vt starẽt pro animabus suis, & omnes inimicos suos cum coniugibus ac liberis & vniuersis domibus interficerent atque delerent, & spolia eorum diriperent.*

12 *Et constituta est per omnes prouincias vna vltionis dies, id est tertiadecima mẽsis duodecimi Adar.*

13 *Summaq; epistolæ hæc fuit, vt in omnibus terris ac populis, qui regis Asueri subiacebant imperio, notum fieret, paratos esse Iudæos ad capiendam vindictam de hostibus suis.*

14 *Egressiq; sunt veredarii celeres, nuncia perferẽtes, & edictũ regis pependit in Susã,*

15 *Mardochæus autẽ de palatio, & de cõspectu regis egrediens, fulgebat vestibus regiis, hyacinthinis videlicet & aeriis, coronam auream portans in capite, & amictus serico pallio atque purpureo, omnisque ciuitas exultauit, atque lætata est.*

16 *Iudæis autẽ noua lux oriri visa est, gaudium, honor, & tripudium.*

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Quomodo ad summa euectus Mardochæus?

CErtatim in eum quæ hominibus maxima videntur: omnia confluunt. Nam Regi Esther indicauit, qua se ipsam propinquitate attingeret, quid ab eo; iam inde à teneris, beneficiorum accepis-

accepiſſet. Quamuis enim cap. 6. Rex in Græco ipſum Mardochæum Iudæum vocet, idque ab Amane iam cognôrat, nondum tamen Eſtheris patruum reſcierat. Accedebat ſuperior in eum ob patefactas inſidias beneuolentia cap. 16. ver. 13. Hinc ergo, quæ ſequuntur omnia. *Primum, ad Regis faciem ingreſſus eſt*, id eſt, inquit Vatablus, *in Regis familiam admiſſus*. At cap. 3. iam in aula verſatum audiuimus. Ideoque potius eſt, ad intimam Regis conſuetudinem admiſſum, in familiariſſimorum numerum receptum eſſe. Hi enim Regum ſemper faciem vident. Vnde illa in Angelos metaphora Patris cœleſtis faciem videntes, in Matth. 18. explicat Maldonatus, & ſignificaui Tobiæ 12. quæſt. 9. *Alterum*, dignitas ei Amanis data, vt declaratur annulo Regio huic iam dato. de quo ſupra par. 2. quæſt. 6. & vocatur ipſe Mardochæus cap. 9. ver. 4. *princeps palatii* cap. 10. ver. 9. *Secundus à Rege*, quod ſeptuagintaibidem aiunt διεδέχετο βασιλέα, quaſi ſucceſſiſſet ipſi Regi, non vt Rex, ſed vt *Regis* ſanè *Vicarius*, vt ſupra in libello Ægyptiaco monui, & Ioſephus συνδιεῖπεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ſcilicet τὴν ἀρχὴν. *ſimul cum eo gubernabat imperium*, & apparet ex veſtium apparatu & ſplẽdore, quæ ver. 15. quadruplices nominantur. *Prima* ſtola Regia, hyacinthina & candida, ſeu vt cap. 1. aëria. *Secunda*, corona aurea. In Hebraico additur, *magna*. *Tertia*, pallium ſericum, ſeu amictus byſſinus, ſæpe, pro *amicire & veſtire*, verbo, vnde iſtud Hebraicum nomen, vtuntur Rabbini vt ait Pagninus; Græci tamen verterunt διάδημα. *Quarta*, purpura, vel pallio etiam purpureo, de quo Plutarchus, Artax. alii apud quos dicitur κάνδυς πορφυροῦς. *Candys & purpureus*. Nominatur verò etiam à Ioſepho torquis. De eiuſdem illuſtriſſima fama & gloria cap. 9. ver. 4. *Tertium*, à Regina verò ei Amanis domus ampliſſima vtique & ſplendidiſſima data fuit, quam à Rege illa dono acceperat. Ideoque ver. 2. rectè dicitur *Eſther eum conſtituiſſe ſuper domum ſuam.* quia eum dominum illius domus fecit, quæ ſua iam erat. Forte tamen legi poſſet, *ſuper domum Aman*, vt in Hebræo eſt, licet eadem ſententia ſit & verti poſſet, *conſtituit eum in domo Aman*, & quod Græce dicitur ἐπὶ πάντων, *in omnibus*. Non fuit vero inanis domus, aut à Rege ipſi Reginæ, aut ab hac, Mardochæo data, ſed omnibus Amanis facultatibus, omnique ſupellectili & inſtrumento referta, cum eaque omnes adeò ſimul opes, fundi, poſſeſſiones, quas vſquam ille habuerat, prout Septuaginta & Ioſephus annotant.

QVÆSTIVNCVLA XXIII.

Cur ad dignitatem tantam euectus?

RESpondet ſub Danielis cap. 2. finem D. Hieronymus, *vt quemadmodum in Ioſepho* Geneſ. 41. *Daniele* Dan. 2. *ſic in Mardochæo haberent captiui & peregrinantes Iudæi ſolatia, videntes hominem gentis ſuæ, Ægyptiorum eſſe Principem, vel Chaldæorum vel Perſarum.* Chaldaica paraphraſis Canticorum 7. ver. 5. *Pauperes*, ait, *è populo qui ambulabant apud Principem hinc & inde, eo quod egeni ſunt, futurum eſt, vt induantur purpura, ſicut indutus eſt Daniel in ciuitate Babylonis, & Mardochæus in Suſis, propter meritum Abrahæ, quem Regem conſtituit ab initio ſæculi, & propter iuſtitiam Iſaac, quem ligauit Pater eius vt offerret eum, & propter benignitatem Iacob, qui decorticauit virgas in canalibus.*

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Quomodo perfecta gentis liberatio impetrata?

IRreuocabilia erant Regis edicta Danielis 6. & ſupra cap. 1. hoc cap. 8. ver. 8. in Hebraico, teſtaturque lib. 14. vbi de Charidemo agit Diodorus. At vehementes Regio pectori machinas Eſther admouet ver. 3. concidit ad illius pedes, flet, orat, ſupplicat, & quidem ita vt Hebraice v. 5. membra quatuor ponantur, iterando ſcilicet paululum immutatis verbis, duo illa quæ in Latino, vt ex repetitione maior energia ſit. *Quartum*, priores literas *non Regis*, ſed ipſius *Amanis* nominat, vt non ſuum, ſed Amanis edictum reuocare illa videatur, idque poſtea ſapienter expreſſum ca. 6. v. 17.

QVÆSTIVNCVLA XXV.

Quomodo à Rege conceſſa Iudæorum liberatio?

CVmulatiſſime conceſſa omnia ver. 7. & 8. Nam fecit poteſtatem literas ſcribendi & annulo ſuo obſignandi quotquot & quoquo modo vellent Eſther & Mardochæus. Speciatim verò quænam concederentur, exprimitur ver. 11. Videlicet quatuor hæc. *Primum*, vt in omnibus vrbibus Iudæi congregarent Satrapas, Principes, populos, milites. Nam Iudæis Hebraicè dicitur dediſſe literas, i. e. *in eorũ gratiã*, vt iſta in ſingulis vrbib⁹ fierent. Latin⁹ verò noſter eadẽ iſta excuſſit, ſed ſermonem

monem de Persis instituendo. Si vero Iudæi eos congregabant: ipsi cap. 8. vers. 11. *Iudæos conueniebant* seu *ad eos* cap. 16. vers. 20. συνεπιλαμβάνειν αὐτοῖς, noster vertit, *ipsis esse adminiculo*. *Alterum*, vt starent pro animabus suis ad delendum, interficiendum, & perdendum hostes suos, idque *cum ope & auxilio roboris populi & prouinciarum*. Nam particula Hebraica *eth* valet hîc *cum* vel *per*, vt Gen. 4. ver. 1. & sæpe alibi. Et *robur* seu *virtus prouinciarum*, dicuntur, qui in singulis locis erant, milites & præsidia, de quibus Xenephon in Cyropædia. *Tertium*, vt spolia vel fortunas istorum diriperent, idque die vno vbique, scilicet eodem illo, quem internecioni præfinierat Aman, qui erat mensis duodecimi Adar, dies decimustertius. Hæc autem scripta sunt omnibus omnium prouinciarum subditis & Iudæis & omnibus proprio suo charactere & lingua ver. 9. *Quartum*, addunt septuaginta, vt *suis legibus Iudæi ipsi vterentur*, seu *viuerent*. Id enim vnicè semper, præ aliis omnibus ab aliarum gentium Regibus impetrare conati sunt vt videre est apud Iosephum lib. 11. cap. vlt. lib. 12. cap. 4. lib. 17. cap. 7. & 10. lib. 17. cap. 12. & in Codice lib. 1. tit. 9. de Iudæis & cœlicolis.

CAPVT XVI.

1 Sup. 11. 2.

Ex magnus Artaxerxes ab
India vsq; Aethiopiam cen-
tum vigintiseptem prouinci-
arum ducibus ac principi-
bus, qui nostræ iußioni obe-
diunt, salutem dicit.
2 *Multi bonitate principum & honore, qui*
in eos collatus est, abusi sunt in superbiam:
3 *Et non solum subiectos regibus nituntur*
opprimere, sed datam sibi gloriam non fe-
rentes, in ipsos, qui dederunt, moliuntur
insidias.
4 *Nec contenti sunt gratias non agere bene-*
ficiis, & humanitatis in se iura violare,
sed Dei quoque cuncta cernentis arbitran-
tur, se posse fugere sententiam.
5 *Et in tantum vesaniæ proruperunt, vt eos,*
qui credita sibi officia diligenter obseruant
& ita cuncta agunt, vt omnium laude di-
gni sunt, mendaciorum cuniculis conen-
tur subuertere.
6 *Dum aures principum simplices & ex sua*
natura alios æstimantes, callida fraude
decipiunt.
7 *Quæ res & ex veteribus probatur histori-*
is, & ex his, quæ geruntur quotidie, quo-
modo malis quorundam suggestionibus re-
gum studia deprauentur.
8 *Vnde prouidendum est, paci omnium pro-*
uinciarum.
9 *Nec putare debetis, si diuersa iubeamus,*
ex animi nostri venire leuitate, sed pro
qualitate & necessitate temporum, vt rei-
publicæ poscit vtilitas, ferre sententiam.
10 *Et vt manifestius quod dicimus intelliga-*
tis, Aman filius Amadathi, & animo &
gente Macedo, alienusque a Persarũ san-
guine, & pietatem nostram sua crudeli-
tate commaculans, peregrinus a nobis sus-
ceptus est:
11 *Et tantam in se expertus humanitatem,*
vt pater noster vocaretur, & adoraretur
ab omnibus post regem secundus:
12 *Qui in tantũ arrogantiæ tumorem subla-*
tus est, vt regno priuare nos niteretur &
spiritu.
13 *Nam Mardochæum, cuius fide & benefi-*
ciis viuimus, & consortem regni nostri Es-
ther cum omni gente sua nouis quibusdam
atq; inauditis machinis expetiuit in mor-
tem.
14 *Hoc cogitans vt illis interfectis insidiare-*
tur nostræ solitudini, & regnum Persarũ
transferret in Macedonas.
15 *Nos autem à pessimo mortalium Iudæos*
neci destinatos, in nulla penitus culpa re-
perimus, sed e contrario iustis vtentes le-
gibus.
16 *Et filios Altissimi & maximi, semperque*
viuentis Dei, cuius beneficio & patribus
nostris & nobis regnum est traditum, &
vsq; hodie custoditur.
17 *Vnde eas literas, quas sub nomine nostro*
ille direxerat, sciatis esse irritas.
18 *Pro quo scelere ante portas huius vrbis, id*
est, Susan, & ipse qui machinatus est, &
omnis cognatio eius pendet in patibulis:
non nobis, sed Deo reddente ei quod me-
ruit.
19 *Hoc autem edictum, quod nunc mittimus*
in cunctis vrbibus proponatur, vt liceat
Iudæis vti legibus suis.
20 *Quibus debetis esse adminiculo, vt eos qui*
se ad necem eorum parauerant possint in-
terficere tertiadecima die mensis duode-
cimi, qui vocatur Adar.
21 *Hanc enim diem, Deus omnipotens mæ-*
roris & luctus, eis vertit in gaudium.
22 *Vnde & vos inter cæteros festos dies, hanc*
habetote diem & celebrate eam cum omni
lætitia, vt & in posterum cognoscatur,
23 *Omnes, qui fideliter Persis obediunt, dig-*
nam pro fide recipere mercedem: qui au-
tem insidiantur regno eorum, perire pro
scelere.
24 *Omnis autem prouincia & ciuitas, quæ*
noluerit solennitatis huius esse particeps
gladio & igne pereat, & sic deleatur, vt
non solum hominibus, sed etiam bestiis
inuia sit in sempiternum, pro exemplo
contemptus, & inobedientiæ.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Quæ Regis litteræ?

EARVM tantum exempli mentio fit c.8. Hebraicè & Latinè verſ.13. Sed ipſæ integræ litteræ Græcè ponuntur eodem c.8. & in Latino c.16. In iis porrò litteris multa, ad ſapienter imperandum, ab improbis miniſtris & conſiliariis cauendum, ad fortunam proſperam & blandientem moderatè ferendum, egregia præcepta inſunt. In iiſdem verò explicanda hæc. I. *Ducibus ac principibus* c.8. verſ.9. Dicuntur principes, procuratores & Iudices, iiſdem Hebraicis verbis, de quibus ſuprà, *Achasdarpanim* & *anguli*; Ioſephus hîc οἰκονόμους καὶ ἄρχοντας vocat. è Septuaginta ſcilicet, qui tamen dicunt ἄρχοντας τῶν σατραπῶν quod idem Ioſephus etiam poſt epiſtolæ finẽ facit, & addit τοὺς τυράννους. vt ſuprà. II. *Noſtra iuſſioni obediunt*. Poſſet etiam verti. *qui noſtra ſentiũt. qui nobis addicti ſunt*, vt infrà verſ.23. qui bene in Perſas animati ſunt, prout hodie Gallorum Reges, *à nos fideles*: & noſtri Imperatores & Principes vnſern getrewen.

III. Multi
- I. *amplius ſapiunt*, maiusque quiddam quam quod ipſis conueniat, cogitant.
- II. *quærunt nocere ſubditis* Principum ſuorum.
- III. *ſatietatem ferre non poſſunt*, id eſt, rerum opulẽtiam, ciborum, delitiarumque omnium copiam, & addit Ioſephus δι᾽ ἀπειροκαλίαν. *propter nequitiã*,
- IV. ſuis benefactoribus aggrediuntur machinari, mali ſcilicet quidpiam & inſidias.
- V. *tollunt ex hominibus eucharistiam*, id eſt, gratitudinem,
- VI. efferuntur infinitorum bonorum pompis vel faſtu & gloriis. Κόμπους vocat.
- VII. DEI *omnia ſemper videntis* credunt ſe effugere poſſe iudicium, quod malitiam omnem odit ac deteſtatur. Hæc enim eſt μισοπόνηρος δίκη. Particula, *ſemper* in Latino deſideratur v.4. quæ contrà in Græco non eſt v.15. vbi dicitur ὕψιστος, μέγιστος, ζῶν θεός.

IV. Παραμυθία (id eſt, ſermo fallax, & calumnia eorum amicorum, quibus creditum eſt negócia gerere, ſeu res adminiſtrare) ſæpè multos eorum, qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, *participes conſtituit ſanguinis innocentum*. id eſt, cum putarentur amici, ijsque rerum adminiſtratio committeretur, Principes, calumniando, adduxerunt ad innocentum cædem, ad ſanguinem innocentẽ effundendum: eoſdemq; Principes incurabilibus calamitatibus circumdederunt dum eorum ipſorum, qui dominantur ſynceram ſimplicemq; mentem improbitatis malitiæq, ſuæ mendaci fraude, vafraq; oratione illi circumueniũt. Ita hodierna Græca in quibus poſt πεπαγμένων, diſtinctiuncula ponenda, vt amici dicãtur οἱ πιστευθέντες χειρίζειν τὰ πράγματα, ſeu, vt apud Ioſephũ, πραγματείαν πραγμάτων ἐπιτραπέντες παρὰ τῶν φίλων. q̃ poſteriora verba ſignificant, poſſe in Græcis noſtris, coniungi φίλων cum πράγματα. Idem tamen ſenſus etiam in Latino, qui tamen paulò aliter legiſſe videtur. ἐγνωμοσύνην, poſteà φιλανθρωπίαν πρὸς πᾶν ἔθνος videtur dicere, aut certè conſociare. V. Quod verò v.7. vſq; ad 10. de veterib. hiſtoriis traditur, valde in Græco implicatum eſt. & Ioſephus noſtro cum textu magis congruit, non tñ omnino. VI. Iam de Amanis facinore v.10 Peregrinus à nobis ſuſceptus eſt, ἐπιξενωθεὶς ἡμῖν *à nobis alienatus, factus nobis velut peregrinus & alienus. Animo & gente Macedo.* vno verbo Græcè τῆς ἀληθείας, id eſt, *vere Macedo.* VII. Mardochæum vocat verſ.13. ſuum ſoterem & perpetuum euergetem. ἡμέτερον σωτῆρα καὶ διαπαντὸς εὐεργέτην, vt 2.Paral.9. VIII. *inauditis miſeriis* πολυπλόκοις μεθόδων παραλογισμοῖς, *multiplicibus varieq, contextis artificiorum impoſturis*. Ioſephus κακούργως καὶ μετ᾽ ἀπάτης. *malitioſe & cũ dolo*. IX. *in Macedones*. Ioſephus ſuprà pro *Macedone* poſuit *Amalecitem* & hic tantum dicit generatim εἰς ἄλλους, Sed apparet Regem voluiſſe exprimere certam peregrinam gentem, cui ſtuderet Aman. I. cum dixit *peregrinum* expreſſit peregrinitatis ſpeciem ſc. eſſe *Macedonem*. vel ſecundum Ioſephum eſſe *Amalecitem*. ergo & hîc expreſſiſſe veriſimile. II. Plus veriſimilitudinis habebat, ſi definitè diceret in quos transferre cogitaret, quam ſi indefinitè. III Niſi definire voluiſſet, dicere potuiſſet voluiſſe imperium in ſeipſum transferre, ſibi accipere. IV. de Amalecitarum gẽte dicere non voluit, quia ea tunc, ſi aliqua, erat certè perobſcura, vt nihil eſſet, cur de monarchiæ ad illam translatione cogitari poſſet. Contra verò in Macedonibus & Græcis plurima erant, quę id ſuaderent, omnesque ad credendum adducerent, cum ij tum noti. multusq; apud omnes de illis ſermo. Sed *verène hæc cogitarat Aman?* Diceret fortè quis Regem non tam vera quam veris ſimilia ſcribere; vt in excuſationib. interdum Principes faciunt. Veriſſima tamen ſtatuet, quiſquis quæ de inſidiis ſupra dicta; expenderit: ſimulq; cogitarit litterarum iſtarum auctorem non Regem tantum, ſed Eſtherẽ & Mardochæum in primis eſſe. id eſt, mendacii hoſtes, veritatis amãtes. X. *iuſtis* Græcè ſuperlatiuo δικαιοτάτοις πολιτευομένους νόμοις. vbi nota, quæ & alibi ſæpè occurrit, vim τοῦ πολιτεύεσθαι Act.23. 1. Phil. 3.20. Nota & magnificam de vero DEO profeſſionem, conſentaneam illi, quam Eſdræ 1. edidit Cyrus. rurſumq; paulo poſt v.21. Quia verò, per DEVM

istum summum, *sibi suisq́; maioribus*, ait in optimo statu principatum traditum & conseruatum, intelligis, non ante Cyrum vel statim post, historię huius tẽpora fuisse. XI. *Et omnis cognatio.* σὺν τῇ πανοικίᾳ μετὰ τῆς γενεᾶς. *Leges apud Persas.* inquit l. 23. Amianus *impendio formidata, per quas, ob noxã vnius, omnis propinquitas perit.* sicuti ẽt de Intaphernis filiis, & propinquis narrat lib. 3. Herodotus. de aliis Iustinus l. 10. Sed quid? Iamne *Amanus filij*, de quib. c. 9. *suspensi erãt?* De hoc paulò post. XII. *non nobis.* à Græco abest, & tamen dicitur; *dignam* DEO *omnia gubernãte ipsi pœnam seu iudicium confestim reddente.* XIII. *eis* in Gręco est, *pro perditione generis electi fecit ipsis gaudium* XIV. inter cæteros festos dies, qui sc. apud Persas celebrabantur ἐν ταῖς ἐπωνύμοις ὑμῶν ἑορταῖς, vt erat dies τῆς μαγοφονίας apud Herodotum li. 3. Nam & Gentiles, rationis quodam lumine, viderunt, quod Iudæis diuinitus traditum est; bonum esse, certa tempora numini dicare. quo illud præcipuè laudaretur, et grates agerẽtur, vt apud Plutarchum in Nicia, *dies Asinarius*. XV. *gladio & igne.* δόρατι καὶ πυρί. *Deleatur*, per futurum in Græco exprimitur & additur, μετ' ὀργῆς. *cum ira.*

QVÆSTIVNCVLA XXVII.

Per quos istæ missæ litteræ?

IAM suprà dixi per cursores, qui ἄγγαροι dicebantur. Est verò ἀγγαρήιον equorum cursatio, inquit lib. 9. Herodotus. Vox *angar* Persica est, è qua *iggereth* epistola vnde & fortè Græcorum ἄγγελος *nuncius.* Sed v. 15. eorum Hebraica descriptio quędam est obscura. *festinãtes in equis equitantes hareces hachasteranim, qui filij haremacim.* Per *hareces* ait R. Abraham, significari *equos meracousch*, id est, qui de Regis substantia sunt, seu, è regio stabulo. R. Iona, *equos optimos* &c, apud R. Dauid kimhi libr. Rad. esse *animalia, quæ ignoremus.* Alij *mulum* aut *dromedarium* singulari numero pro plurali *haachasteranim* mulos esse aiunt. & *haromacim equas.* Solent enim hę esse velociores, vt ex vetere vsu, & appellatione ἡ ἵππος notat in Isocratis Euagoram non nemo. & sanè id hodiernus vsus apud Principes viros confirmat. Additur Græcè quomodo hæ litteræ proponi publice debeant, *in toto regno* ὀφθαλμοφανῶς. *ad oculum.*

CAPVT IX.

1 *IGitur duodecimi mensis,*
quem Adar vocari antè iã
diximus, tertiadecima die,
quando cũctis Iudæis inter-
fectio parabatur, & hostes
eorum inhiabant sanguini, versa vice Iu-
dæi superiores esse cœperunt, & se de aduer-
sarijs vindicare.
2 *Congregatique sunt per singulas ciuitates,*
oppida & loca, vt extenderent manũ con-
tra inimicos, & persecutores suos, nullusq́;
ausus est resistere, eo quod omnes populos
magnitudinis eorum formido penetrarat.
3 *Nam & prouinciarum iudices, & duces,*
& procuratores, omnisq́; dignitas, quæ sin-
gulis locis ac operibus præerat, extollebant
Iudæos, timore Mardochæi:
4 *Quem principem esse palatij, & plurimũ*
posse cognouerant: Fama quoq́; nominis
eius crescebat quotidie, & per cunctorum
ora volitabat.
5 *Itaque percusserunt Iudæi inimicos suos pla-*
ga magna, & occiderunt eos, reddentes
eis quod sibi parauerant facere.
6 *Intantum vt etiam in Susan quingentos*
viros interficerent, extra decem filios Amã
Agagitæ hostis Iudæorum: quorum ista sunt
nomina.
7 *Pharsandatha, & Delphon, & Esphatha,*
8 *& Phoratha, & Adalia, & Aridatha.*
9 *& Phermesta, & Arisai, & Aridai, & Ie-*
zatha.
10 *Quos cum occidissent, prædas de substan-*
tiis eorum tangere noluerunt.
11 *Statimq́; numerus eorum, qui occisi erãt*
in Susan, ad regem relatus est.
12 *Qui dixit reginæ: In vrbe Susan interfe-*
cerunt Iudæi quingentos viros, & alios
decem filios Aman: quantam putas eos ex-
ercere cædem in vniuersis prouinciis? Quid
vltra postulas, & quid vis vt fieri iubeam?
13 *Cui illa respondit: Si regi placet, detur po-*
testas Iudæis vt sicut fecerunt hodie in Su-
san, sic & cras faciant, & decem filij Amã
in patibulis suspendantur.
14 *Præcepitq́; rex vt ita fieret. Statimque in*
Susan pependit edictum, & decem filij A-
man suspensi sunt.
15 *Congregatis Iudæis quartadecima die*
mensis Adar, interfecti sunt in Susan tre-
centi viri: nec eorum ab illis direpta sub-
stantia est.
16 *Sed & per omnes prouincias, quæ ditioni*
regis subiacebant, pro animabus suis stete-
runt Iudæi, interfectis hostibus ac persecu-
toribus suis: intantum vt septuaginta
quinque millia occisorum implerentur, &
nullus de substantiis eorum quicquam con-
tingeret.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XXVIII.

Earum effectum quod?

LVX & gaudium Iudæis admirabile cap. 8. vers. 16. Gentilium plerisque vera DEI religio, & Iudaismi professio vers. 17. Circumcisi enim, vti notat Iosephus; plurimi fuerunt. Causa & à textu & ab eodem Iosepho additur; Iudæorum timor. videbant diuinam iis opem præsentissimam adesse. videbant tam repentinam extremæ desperationis in tantum gaudium conuersionem, Amanis crucem, Mardochæi gloriam. & commouebantur non pauci. sed ex iis maximè, qui pessima quæque Iudæis moliebantur. Etenim ne ab iis miserè trucidarentur; eorum cæremonias amplectebantur. vt discamus metum, esse interdum quibusdam bonam, ad sanctissimæ religionis initia, occasionem: vt explicat epistola 48. & 50. D. Augustinus, rursumque in bellis vrbiumque direptionibus meritò iis parcendum, qui Christianæ Catholicæque fidei mysteriis initiati sint. Istiusmodi verò è Gentilibus ad Iudaismum accedentes dicebantur ab iis *hanniluim* vt infrà v. 27. G. οἱ προστεθειμένοι ἐπ᾽ αὐτῶν. alibi *proselyti.* Aliorum verò, qui sua in perfidia pertinaces fuerunt; cædes consecuta est 75000. hominum cap. 9. vers. 16. non, vt in Septuaginta tantùm 15000. quibus ex Iosepho restituenda particula ἑπτάκις, hoc modo. ἑπτακισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι. Meritò tamen quæratur, *an tum primùm Amanis filij occisi sint?* Cum enim iste; tota cum domo & prosapia, ex Assueri epistola & Iosephi sententia, suspensus narratus sit, quomodo ad hoc vsque tempus euasisse illi traduntur v. 6. Et verò tam Latinè, quàm Hebraicè & Græcè vers. 35. simul cruci affixi significantur Pater, & filij Dicat fortè quis, hos antea suspensos fuisse. sed hoc ipsum per hysterologiā modo narrari. & idcircò videri nostrum Interpretem dixisse; *extra 10 filios Aman*, qui scilicet aliàs interfecti iam fuerunt. At Hebræus Græcusque textus reclamant. qui hac ipsa communi clade illos obtruncatos disertè asserant. eorumque cadauera, postridie, in crucem acta. ne quis fortè, quod fieri nonnunquam solet; preteritum perfectum, per plusquamperfectum interpretandum contendat. cùm, eadem in epistola, dicantur Amanis domestici non occisi, sed cruci vnâ cum ipso suffixi. Neque aliud voluit Interpres noster, quàm extra, seu, præter & supra istos 10. filios cecidisse, illa die, Susis, ex hostibus quingentos. Malo igitur cæteros domesticos & propinquos cum illo in crucem sublatos intelligere & filios ad hoc vsque tempus in vinculis reseruatos fuisse, vt ab iis tanquam primitiis cędendi initium fieret. Demum admonet contextus ter ver. 10. 15. & 16. hostilium facultatum nihil omnino attigisse Iudæos, licet iis, vt suprà dictum, facta potestas fuerit. A DEO scilicet, non opes, sed tanto in discrimine opem petierant: non pecunias, sed vitam & incolumitatem optabant. cumque propter aliquam alicuius pecuniæ spem, soleant nonnunquam etiam innocentes, tali tempore, occidi, ostenderunt Iudæi se non auaritia & cupiditate, sed iusto dolore necessariaque defensione ad tantam cędem accessisse. O quàm sæpè milites nostros nimium præda excæcat! Persimile verò mihi hoc videtur illi, quod in hęreticos à Catholicis, iubente Rege, in Franciæ regno factū anno Domini 1572. In Septuaginta videtur excidisse particula οὐ ver. 10. cum postea Latinis & Hebręis conuenienter, v. 15. οὐδὲν διήρπασαν, *nihil diripuerunt.*

QVÆSTIVNCVLA XXIX.

Quando & hæ litteræ missæ, & cædes admissa?

CAPITE 8. vers. 9. missæ dicuntur *die 23. mensis tertij.* & notat Lyranus duos inter priora edicta & ista posteriora menses intercessisse. At quomodo fieri hoc potuit? Nonnè, post prioris edicti missionem factam, die 13. mensis primi cap. 3. vers. 12. statim Mardochæi & Estheris ad DEVM precationes, à Rege petitiones & impetrationes consecutæ sunt? Dies, quibus omnia hæc facta dicuntur, numera, & vix decem inuenies. Mouit hæc ratio ipsos Septuaginta. ideoque aiunt ipsi litteras istas posteriores, scriptas eodem *mense primo* Nisan; *die 23.* Quia tamen Hebræa & Chaldaica Latino assentiuntur, mutare nihil ausim: sed tantummodo conicere, cùm litteræ priores scriptæ dicantur mense primo & missæ; intelligendum ita, vt statim quidem id factum sit, non tamen ad omnes vrbes & regiones simul: sed ad remotiores citiùs, ad propiores tardiùs, amandati tabellarij fuerint: ita vt, eodem propemodum tempore, in omnibus expositę litteræ fuerint & Susis. Hic enim tantisper silentio rem totam Amanus texit, donec, aliis in locis, promulgari eam existimauit. Erant verò locorum interualla, temporumque rationes diligenter initæ & perfectæ, prout, in Principum Cancellis, cernimus hodie sciri accuratè, quonam tempore possint Principis alicuius, ad suis ditionis loca omnia, litteræ peruenire. sicque lib. 5. Herodotus ait, *ab Epheso, Susa vsque, trium mensium, dierumque septem iter fuisse.* Cædes verò admissa, omnibus in locis anni eiusdem mense vltimo, die 13. cap. 9. ver. 1. & 17. in vrbe verò Susana die adhuc secuto. vers. 13. & 18. Neque hi dies, à Iudæis, suæ huic libertati fortè quæsiti sunt, sed ex diuino quodam nutu; eundem Rex diem constituit, quem, captiosa sorte, Aman delegerat vers. 24. & maximè in Hebræo. Intueri verò par est in tam mirabilem rerum omnium metamorphosin.

I. Exaltatus suprà omnes Principes erat Aman: infrà omnes postea deiectus est.

II. Alterum à Rege thronum habebat, Mardochæo equum sternere postea debuit, vt eius veluti strator, & à pedibus esset.

III. Minacissima in eum verba plurima iecerat: & eum laudare, præconis instar, debuit.

IV. Pater à Rege vocabatur, & ab eodem postea læsæ maiestatis reus, perduellis, proditor nominatus est.

V. Indignans, oculis quàm infestissimis & toruissimis, Mardochæum intuebatur: & Regis postea vultum ferre non potuit.

VI. Non contentus vnius Mardochæi cæde, omnium Iudæorum sanguinem haurire volebat. & ipse non solus, sed tota cum domo, cum decem carissimis filiis, in crucem actus est. plurimisque, eiusdem cum ipso animi, gentilium millia contrucidata.

VII. Quod lignum, quemque diem Mardochæo, Iudæisque cæteris ad necem præscripserat: in ipse, cum suis, miserrimè periit.

Est verò, apud Diuum Thomam initio Commentariorum in Canonicas epistolas, luculenta quædam harum Assueri Regis epistolarum allegorica expositio. sed ne à litterario, qui mihi iam propositus vnus est, sensu euager longius, eam modo præteruehi consilium est.

QVARTA PARS DE IIS, QVÆ LIBERATIONEM CONSECVTA.

E CAPITE NONO RESIDVA

17 *Dies autem tertiusdecimus mensis Adar primus apud omnes interfectionis fuit, & quartadecima die cadere desierunt. Quē constituerunt esse solennem, vt in eo omni tempore deinceps vacarent epulis gaudio atque conuiuiis.*

18 *At hi qui in vrbe Susan cædem exercuerant, tertiodecimo & quartodecimo die eiusdem mensis in cæde versati sunt: quintodecimo autem die percutere desierunt. Et idcirco eundem diem constituerunt sollennem epularum atque lætitiæ.*

19 *Hi verò Iudæi qui in oppidis non muratis ac villis morabantur, quartumdecimum diem mensis Adar conuiuiorum & gaudij decreuerunt, ita vt exultent in eo, & mittāt sibi mutuò partes epularum & ciborū.*

20 *Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Iudæos, qui in omnibus regis prouinciis morabantur, tam in vicino positis, quàm procul.*

21 *Vt quartamdecimam & quintamdecimam diem mensis Adar pro festis susciperent, & reuertente semper anno sollenni celebrarent honore.*

22 *Quia in ipsis diebus se vlti sunt Iudæi de inimicis suis. & luctus atque tristitia in hilaritatem gaudiumq; conuersa sunt, essentq; dies isti epularum atque lætitiæ, & mitterent sibi inuicem ciborum partes, & pauperibus munuscula largirentur.*

23 *Susceperuntque Iudæi in sollennem ritum cuncta quæ eo tempore facere cœperant, & quæ Mardochæus literis facienda mandauerat.*

24 *Aman enim, filius Amadathi stirpis Agag. hostis & aduersarius Iudæorum, cogitauit contra eos malum, vt occideret illos, atque deleret: & misit phur, quod nostra lingua vertitur in sortem.*

25 *Et postea ingressa est Esther ad regem, obsecrans, vt conatus eius literis regis irriti fierent, & malum quod contra Iudæos cogitauerat, reuerteretur in caput eius. denique & ipsum & filios eius affixerunt cruci.*

26 *Atque ex illo tempore dies isti appellati sunt phurim, id est, sortium: eo quod phur, id est sors, in vrna missa fuerit. Et cuncta, quæ gesta sunt, epistola id est, libri huius volumine continentur,*

27 *Quæq; sustinuerunt, & quæ deinceps immutata sunt, susceperunt Iudæi super se & semen suum, & super cunctos, qui religioni eorum voluerunt copulari, vt nulli liceat duos hos dies absq; sollennitate transigere, quos scriptura testatur, & certa expetunt tempora, annis sibi iugiter succedentibus.*

28 *Isti sunt dies, quos nulla vnquam delebit obliuio: & per singulas generationes cunctæ in toto orbe prouinciæ celebrabunt: nec est vlla ciuitas, in qua dies phurim, id est sortium, non obseruentur à Iudæis, & ab eorū progenie, quæ his cæremoniis obligata est.*

29 *Scripseruntq; Esther regina filia Abihail, & Mardochæus Iudæus etiam secundam epistolam, vt omni studio dies ista sollennis sanciretur in posterum.*

30 *Et miserunt ad omnes Iudæos, qui in centum*

tum vigintiseptem prouinciis regis Assueri versabantur, vt haberent pacem, & susciperent veritatem,

31 Obseruantes Dies sortium, & suo tempore cum gaudio celebrarent: sicut constituerat Mardochæus & Esther, & illi obseruanda susceperunt à se, & à semine suo ieiunia, & clamores, et Sortium dies,

32 Et omnia quæ libri huius, qui vocatur Esther, historia continentur.

CAPVT X.

1 Rex verò Assuerus omnem terram, & cunctas maris insulas fecit tributarias:

2 Cuius fortitudo & imperium, & dignitas atque sublimitas, qua exaltauit Mardochæum, scripta sunt in libris Medorum, atque Persarum:

3 Et quomodo Mardochæus Iudaici generis secundus à rege Assuero fuerit: & magnus apud Iudæos, & acceptabilis plebi fratrum suorũ, quærens bona populo suo, & loquens ea, quæ ad pacem seminis pertinerent.

SANCTVS HIERONIMVS; *Quæ habentur in Hebræo plena fide expressit.*

QVÆSTIVNCVLA II.

Qui festi dies instituti?

PLVRIMA eximiæ lætitiæ signa ediderunt Iudæi: sed tantæ liberationis, diuinique beneficij memoria sempiterna vt esset, Esther & Mardochæus versicul. 21. 22. 27. 28. exemplo ipsius DEI, qui ad Ægyptiacæ liberationis recordationem perpetuam, diem festum anniuersarium constituerat; annuum festum diem præscripserunt. illum scilicet ipsum, quo, deletis funditus hostibus, omnium primò tam à metu & periculo, quàm à delendorum illorum labore, conquierunt. Is extra Susa vbique fuit vltimi mensis *dies quartusdecimus*: Susis verò, vbi cædes biduana fuerat; *quintusdecimus*. Ideoque vers. 19. Iudæi qui in oppidis ac villis non muratis morabantur, festum agebant diem 14 Illi dicuntur *haperazim*, habitantes in vrbibus *haperazoth*. quæ sine muro traduntur etiam Deut. 3. v. 5. Iud. 5. vers. 7 Ezech. 38. Zach. 2. vers. 4. Abacuc. 3. v. 14. Septuaginta verterunt διεσπαρμένους ἐν πάσῃ χώρᾳ τῇ ἔξω. *dispersos in omni regione, quæ extra est.* Sed istud *extra* intelligi potest, vel extra Susa, vel extra omnes vrbes mœnibus obseptas. Eũ sensum confirmant, quę iam dicta sunt aliiq; libri Gręci, quos notatio in Septuaginta, monet hìc addere. οἱ δὲ κατοικοῦντες ἐν ταῖς μητροπόλεσι, καὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἡμέραν τοῦ Ἀδὰρ εὐφροσύνην ἀγαθὴν ἄγουσι. *Qui habitant in metropolibus etiam decimumquintum diem Adaris lætum bonum agunt.* Vnde videntur, qui in vrbibus præcipuis erant, etsi, (præterquam Susis) cum pagorum, & non mœnitorum oppidorum Iudæis, à cędendis hostibus die 14. cessarant, duos tamẽ dies obseruasse, sicuti & Susani, diẽ 14. & 15. hoc enim illa particula καὶ *etiam* significat. *Si dicas* oportuisse omnibus dies festos duos esse ex versu 27. *Respondeo*, nulli licuisse duos illos dies absq; solemnitate transigere: sed cum quadam accommodatione, *pro locorum diuersitate*. vt alij tenerentur diem priorem, alij posteriorem seruare. quemadmodum omnibus seruandus dies Dominicus, sed quando nobis est dies ille, fieri potest vt iis qui ad orientem magis vergunt; iam is præterierit: & omnibus dies Paschæ celebrandus. sed iis, quibus correctum Calendarium iam promulgatum; tali die: aliis alio. Videntur verò, qui Susis erant, cum tantùm tenerentur diem decimũquintum celebrare, pietatis ergò, etiam decimumquartum sumpsisse: & cõtrà qui in metropolibus alus, cùm ad decimumquartum tantùm astringerentur, sponte decimumquintum adiunxisse.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quid iis festis agendum?

QVATVOR, quæ agenda sint, numerantur vers. 22. *Primum*, vt epularentur. & Septuaginta vocant hic epulas, seu conuiuia, γάμους *nuptias*: vt Matth. 22. *Alterum*, vt lætarentur. *Tertium*, vt mitterent alij aliis partes, quas in Græco & Hebræo vniuersè positas. Interpres noster ad ciborum partes restrinxit. & quidem rectè. quia ea Iudæorum consuetudo est. & quia Græci textus eodem modo partes & proximis & egentibus dari volunt. Vide Nehemię c. 9. ver. 10. *demum pauperibus*, (in Græco τοῖς πτωχοῖς *mendicis*) *munuscula* (Hebraicè, nõ necessariò diminutiuum est) *largirentur*. quod à Iosepho male omittitur. Nihil ergo aliud: Cætera nimirum, quæ festi diei sanctitati per sese conueniunt, quorumque causa, præcipue ij decernuntur; intelligenda sunt; DEO gratias Hymnis & Psalmis agere, cumque liceret; sacrificiis etiam salutaribus, historiam ipsam, animo & sermone commemorare, posterisque tradere. εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ inquit Iosephus, eos dies agere debebant. Et hoc certò factum, vt iam ab eo tempore, in toto terrarum orbe, hi dies Iudæis festi sint. vt idem Iosephus monet. solentque etiamnum hodie, suis in synagogis, tunc historiam istam legere. Olim, vt ait in synopsi Athanasius; *Amanem incendebant*. id est, vti quidem reor, aliquam Amanis effigiem, vel eo

modo, quo ſceleratorum hodie nonnullorum imagines in Gallia & Italia comburuntur, vel ſtatuam quam piam ſtramine aliaue materia, quę ignem facile conciperet, refertam comburendo. Solent verò etiam num, hoc tempore magnum in Synagogis, dum hiſtoria hæc legitur; ſtrepitum excitare, malleolis & manibus ſcamna & pulpita feriendo, inſcriptumque Amanis nomen delendo & contundendo, prout notat Antonius Margarita lib. de ritib. Iudæorum, & Gregorius Toloſas Syntag. lib. 2. c. 16. n. 10. Vnde fortaſſe noſter ille mos, vt dum liberationis noſtræ memoria, dominique cruciatus quotannis repetuntur, modeſtus (talis enim eſſe debet) ſtrepitus in Eccleſia, poſt eas, quæ tenebroſę dicuntur, matutinas excitetur. Olim verò, in crucifixi Amanis memoriam, crucem ligneam, contumeliæ cauſa, in ambarualibus quibuſdam, præferebant, eamque poſtea exurebant. Quia verò Iudæi, ea occaſione, ficta veluti comœdia Domini noſtri ſanctiſſimam crucem & paſſionem irridebant; eum totum ritum alioſque omnes, qui Chriſtianæ legis contemtum aliquem haberent, vetuerunt Cod. *de Iudæis & Cælicolis l. Iudæos* Honorius & Theodoſius hiſce verbis: *Iudæos quoſdam feſtiuitatis ſuæ ſolemni, Aman, ad pœnæ quondam ſumptæ recordationem, incendere, & ſanctæ crucis adſimulatam ſpeciem in contemptum Chriſtianæ fidei ſacrilega mente exurere, prouinciarum rectores prohibebant: neue locis ſuis fidei noſtræ ſignum immiſceant. ſed ritus ſuos citra contemptum Chriſtianæ legis retineant, amiſſuri ſine dubio permiſſa hactenus, niſi ab illicitis temperarint. Dat. IV. Kalend. Iun. Conſtantin. Baſſo & Philippo conſ. 408.* Etſi enim paulo aliter in vſitatis hodie libris legitur: eſſe tamē ita legendum patet è Theodoſiano Codice, titulo eodem *de Iudæis*. Hodie verò, in quibuſdam Germaniæ locis, duratas fumo carnes coquunt, pueriſque ſuis diuerberandas & bacillis contundendas tradunt, dicentes: Das iſt der dürre Homan. quod eorum plerique de CHRISTO Domino, per contemptum intelligunt, quaſi is der dürre Man, ſit, id eſt, *homo exſuccus, aridus, illiberalis, inops & ineptus.* Seruant verò & hodie Iudæi die 13. Adar, *ieiunium*: quod *Thaanith Eſther* vocant. Id, etſi non aperte, præſcripſit tamen Mardochæus, vti colligitur ex verſ. 31. & 32. Non tamen Iudæi vetuſtiores ſemper obſeruarunt. quia id antiquauit Iudas Machabæus, ſecundi Machabæorum cap. vltimo, v. 37. Fuit enim ab Iuda dies ille 13. feſtus indictus, ob nobiliſſimam de Nicatore victoriam. Ceterum, feſto diei ieiunium cōuenire non ſolet, Nehemię 9. v. 10. Erant ieiunio coniunctæ triſtes. humilitatiſque plenæ orationes & clamores. vt eodem v. 32. indicatur: ob fletus & eiulatus olim, ante liberationem, fuſos: & ob præſentiū, ſi qua ſint, malorum depulſionem.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quod eorum dierum nomen?

DIES *phurim* vel *happurim* verſ. 26. ob ſortes, de quibus ſuprà; immutatas. Græc. αἱ ἡμέραι φρουραὶ vel φρουραῖαι non, vt in Græcis hodie legitur, φρουραί, neque vt in Ioſepho, & Synopſi φρουραίων, niſi quis non Hebraicam vim exprimere, ſed in verbo ludere velit, quaſi ij dies, verè Iudęis φρουραί, id eſt, ad cuſtodiam pręſidiumque dati eſſent. quemadmodum in *theriace & teriace*, quæ conſeruatiua eſt; iucunda nonnunquam alluſio fieri ſolet. Poſſent ab iiſdem ſortibus nominari τὰ κληρωτήρια. Fuerunt & ab eorum auctore, dicti *dies Mardochei*, maxime dies decimuſquartus. 2. Machab. vltimo. In Hebræorum Calendariis dies Adar 14. inſcribitur, *ſortium feſtum minus*, dies 15. *ſortium maius*. Vt ex eorum bono interprete Genebrardo diſcere eſt, apud quem tamen illa è Machabæis nomenclatio dum diei decimoquinto tribuitur, non exiſtimandum, diei etiam decimoquarto non cōuenire, cum, vt dixi; textus ei ſignatè tribuat. Dici tamen etiam poteſt, auctorem Libri Machabæorū hos duos dies, quia, vna de re, vnam ob cauſam, feſtum vnum efficiunt; conſideraſſe inſtar vnius. ita vt vterque *Mardochæi dies ſit*. Generatim porro dies hi dicuntur verſ. 22. Hebraicè *dies bonus*, id eſt, lætus, & feſtus, prout Galli etiam hodie aiunt, *vn bon iour*. de qua appellatione Elias Thisbi. Nos, alio paulùm ſenſu, quotidie diem bonum, id eſt; fauſtum felicemque aliis precamur. de quo Diuus Auguſtinus lib. 4. de Muſica.

Bonum videre qui cupit diem.
Bonus ſit hic, videbit & DEVM.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Eorum dierum auctor quis?

GENTILIBVS eos *Rex* imperauit cap. 16. verſ. 22. Mardochæo dictante. Iudæis verò ipſis idem *Mardochæus*. Sed primo viſus fuit quaſi dies eo tantùm anno agendus, poſtea verò eum, vt eſſet perpetuus, *confirmauit* & ſanxit idem Mardochæus, verſ. 21. in Latino & Græco, apertiùs tamen in Hebraico, ipſi verò Iudæi confirmarunt & acceperunt tam pro ſe, quam pro poſteris & proſelytis in æternum v. 27. 28. 31. Acceſſit v. 29. in Hebræo. *Secunda* ab Eſtheris & Mardochæi litteris aliis *confirmatio*, quæ Hebraicè *thokeph* vti ſcilicet capite primo, verſu primo, & Danielis vndecimo verſ. ſeptimo, *fortitudo*. dicitur, à Septuaginta hic ἰσχύς. Ideoque huius feſti auctoritas & perpetuationis principium Eſtheri & Mardochæo aſcribitur verſ. 31. & cap. 10. verſ. 13. Suprà vero iam admonui, Gentilibus etiam id genus feſtos dies vſitatos fuiſſe. idque natura ipſa duce. quanto nobis magis, quibus &

bus & natura,& DEVS, eiusque sancti prælucent? hinc *festum Iudith*, de quo in Iudith cap.16. quæst. 9. *recuperatorum* ab inuictissimo Lotharingo Duce *Hierosolymorum festus* olim dies apud Gulielmum Tyrium lib.8. belli sacri cap. vlt. & in Wirceburgensi vrbe, ipso S. Cyriaci, *processio solennis*, ob victoriam contra Hermannum Comitem Hennebergensem, eiusque sororum Comitem in Kassel. anno Domini 1266. sub S. Kiliani vexillo, in campis prope *Kitzingen*, vt habent M. Michaelis de leone manuscripta Chronica. Quæ hic in Septuaginta vsq; ad c.10. sunt, ea in Hebræo & Latino aliter.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quæ de Rege Assuero & Mardochæo conclusio?

CAP. X. ponitur. sed in Græco est ab Hebræo, & Latino magnum satis discrimen, cum pro ἰκαγέτησι scriptum sit ἔγραψε & similia. Latinus ab Hebræo tantum differt quod addat vniuersitatis signa *omnem* & *cunctas*. videlicet prout suprà expositum ex cap.13. vers.2. Reliqua initio dicta. Mardochæus verò *magnus Iudæis*, seu, *apud Iudæos* v.3. & *acceptabilis plebi fratrum suorum*. id est, multitudini etiam infimæ, cui se affabilem, comem. beneficumque præbebat. *quærens bona populo suo. & loquens pacem omni semini suo.* seu Israëliticæ genti.

E Capite decimo residua.

SANCTVS HIERONYMVS; *Hæc autem, quæ sequuntur, scripta reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua & litteris continentur: & interim post finem libri hoc capitulum ferebatur: quod iuxta consuetudinem nostram obelo, id est veru prænotauimus.*

4 *Dixitq; Mardochæus: à Deo facta sunt ista.*
5 *Recordatus sum somnij, quod videram, hæc eadem significantis: nec eorum quicquam irritum fuit.*
6 *Paruus fons, qui creuit in fluuium, & in lucem solemq; conuersus est, & in aquas plurimas redundauit. Esther est, quam rex accepit vxorem, & voluit esse reginam.*
7 *Duo autem dracones: ego sum, & Aman.*
8 *Gentes, quæ conuenerant: hi sunt, qui conati sunt delere nomen Iudæorum.*
9 *Gens autem mea: Israël est, quæ clamauit ad Dominum, & saluum fecit Dominus populum suum. liberauitq; nos ab omnibus malis, & fecit signa magna atque portenta inter Gentes.*
10 *Et duas sortes esse præcepit, vnam Populi Dei, & alteram cunctarum Gentium.*
11 *Venitq; vtraque sors in statutum ex illo iam tempore diem coram Deo vniuersis Gentibus.*
12 *Et recordatus est Dominus populi sui, ac misertus est hæreditatis suæ.*
13 *Et obseruabuntur dies isti in mense Adar quartadecima, & quintadecima die eiusdem mensis, cum omni studio, & gaudio in vnum cœtum populi congregati, in cunctas deinceps generationes populi Israël.*

CAPVT XI.

ANno quarto regnantibus Ptolemæo, & Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se Sacerdotem & Leuitici generis ferebat, & Ptolemæus filius eius hanc epistolam phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemai filium in Ierusalem.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Ad Hebraicum textum, quænam è Græcis addit D. Hieronymus, quæ ad libri finem pertineant?

EA, quæ de somnio sunt cap.10. vers.4. de *diebus phurim*, vers.13. de interpretatione epistolę Phurim c.11. v. 1. vbi sciendum Hebraicè c.9. bis memorari *agereth*, id est, *epistolam phurim*. cuius ibi summa posita est. & integra, quod sciam; hodie non extat. Sed fuisse videtur in Græcis exemplaribus, cum dicat interpres, *hanc*, seu, vt in Gręco, τὴν προκειμένην, id est, *quæ proponitur*, videlicet legenda. Hanc ergo, cum Ægypti Rex Ptolemæus, vel Epiphanes, vel Philometor (vtriq; siquidē, sicuti & Ptolemæo Euergetæ apud Iosephum c 4. l.12. vxor *Cleopatra* nomine fuit, Iosepho teste l.12. c.3.) regnaret, attulerunt in Ægyptum; vt ex Regis nomine & anno intelligitur, Sacerdotes *Dositheus, eiusq; filius Ptolemæus*. quam & ex Hebræo Græcè conuertisse affirmarunt Lysimachum huius ipsius Ptolemęi filium, Hierosolymis cōmorantem. De eo autem id isti fortè memorarunt, vt & Iudęis processent, & iste filij sui, ille sui nepotis doctrinam & industriam commēdarent, qui vertere illam potuisset, aut verò, vt maiorē fidem facerent, cum esset ille notus, & ipsi eius quodāmodo auctores, ratione illius, viderētur. Apud Iosephū l.19. c.4. *Alexander Alabarches*, quē lib.18. c.8. prędiuitē ostenderat, & c.10. Philonis illius doctissimi fratrem scripserat, & de cuius filio Tiberio Alexādro Phadi, in Iudęę pcuratione, successore l.20. c.3. vocatur etiā *Lysimachus*. An nostri huius Lysimachi familiaꝛ

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quando mortui, & vbi sepulti Mardochæus & Esther?

DE priori non liquet: de posteriori auctor est Beniaminus in Itinerario; eorum sepulchrum fuisse in Mediæ vrbe principe *Hamda magna* in qua *Israelitarum*, suo tempore fuerint *millia circiter quinquaginta* & paulò antè dixerat inter vrbis Elam ruinas, visam adhuc fuisse Susam Habiram, vt suprà dixi cap. 1. Possit forte videri ab eo dicta regio, quæ inter Babyloniam & sinum Persicum est, *Mardochaa*, vti quidem in veteribus Ptolemæi libris legitur, Geogr. lib. 5. cap. 20. & Asiæ tabula quarta. In Greco tamen textu ἀμοϱδακία est, præposito scilicet α. Sed hoc per pleonasmum in multis fieri docet Eustathius Iliad. ν, vt in ἄσταχυς, ἄσταφις, aliis.

QVAESTIVNCVLA VIII.

De Esthere & Iudith, quæ apud veterum, recentiorumque nonnullos encomia?

CLEMENS Alexandrinus Stromate 4. cap. 6. post laudatam Iudith:

RVRSVS, ait, *perfecta illa fide Esther, Israbelem à tyrannica potestate liberans, & à crudelitate Satrapæ, sola mulier afflicta ieiuniis, restitit, armatis copiis innumerabilibus, tyrannicum per fidem soluens decretum, & tyrannum quidem mitigauit: Aman vero repressit, & Israbelem perfecta ad Deum oratione illæsum conseruauit.*

D. Chrysostomus homil. 9. ex variis in Matthæum: & Chromatius in Matth. 6. post ipsius etiam Iudith encomium.

SIMILITER *Hester sanctissima, dum lota facie, & capite vncto, post triduanum ieiunium, intelligi à rege non potuit, Aman illum populi sui inimicum iniquissimum interemit.*

D. AMBROSIVS epist. LXXXVIII.

IVDITH *luxurioso Holphornis haudquaquam inflexa conuiuio, solo titulo sobrietatis despectatum lacertis virilibus reportauit triumphum, patriam obsidione exuit, ducem militiæ suis manibus occidit. Exemplum euidens, quod & illum terribilem populis bellatorem virum luxuria emolliuit, & hanc fœminam temperantia cibi fortiorem viris fecit. Non hic in sexu suo victa est natura, sed in cibo suo vicit. Hester regem superbum sibi inclinauit ieiunio.* Et, post ipsius Iudith commendationem, libro de Elia & ieiunio; *Hester quoque, ait, pulchrior facta est ieiunio. Dominus enim gratiam sobriæ mentis augebat. Omne genus suum, id est, totum populum Iudæorum à persecutionis acerbitate liberauit, ita vt Regē sibi faceret esse subiectum, nō libidinis amore flammatum sed cœlesti miseratione conuersum, ita vt pœna retorqueretur in impium, & honor sacris redderetur altaribus. Itaque illa, quæ triduo ieiunauit continuo, & corpus suum aqua lauit, plus placuit, & vindictā retulit. Aman autem dum se regali iactat conuiuio, inter ipsa vina pœnam suæ sobrietatis exsoluit. Est ergo ieiunium, reconciliationis sacrificium, virtutis incrementum, quod fecit etiam fœminas fortiores augmento gratiæ.*

S. Prosper libro de promissionibus & prædictionibus parte II. c. 38.

QVID *fortius muliere? quæ prima præ omnibus viris excurrens, videre meruit resurgentem. Quæ cum in typo Ecclesiæ hæc Esdras scripserit, subsecuta est etiam actio figurata. Hester enim, quæ à Mardochæo fuerat in filiam educata, dum aulam regiam Mardochæus curaret, à Deo, qui exaltat humiles, ad regiam Hester perducta est dignitatem. Hæc cum populum suum, agente amico regis Aman, causâ Mardochæi, damnatum intelligeret morti, gladiusque eorum ceruicibus immineret, animam suam Hester pro populo suo ponens, innotante diuino auxilio penetralia regis ingressa est, quo mulieri non vocatæ accedere non licebat. Quam cum rex indignatus aspiceret, illa quoque tacuisset. Conuertit, dictum est, cor eius Deus in lenitatem, atque rex multa bona promittens, dum eius salutem reparare contenderet, ad conuiuium cum Aman venturum se, vt regina poposcerat, non negauit. Illic narrans quæ secum, & cum populo acta erant, Aman eo ligno crucifigi rex statuit, quo Mardochæum idem Aman suspendere statuerat innocentem. Vt qui cogitant in me nequissima, sicut ait Propheta, super ipsos voluerentur. Sic Ecclesia sancta crucis perimit inimicos. Sic se pro suis, periculis huiusmodi opponit. Sic datis in morte, suis laboribus, vitam conferendo ministrat: vt pote regina, quæ à suo rege sponso & domino admonetur, eique dicitur: Libera eos qui ducuntur ad mortem: & redime eos, qui occiduntur. Cuius beneficiorum refugia, ipsi quoque eius appetunt inimici.* Pergit verò & subdit.

IVDITH *sancta, ordine subsequente ponitur, quæ etiam ipsa figuram sanctæ ecclesiæ personamque suscipiat.*

Dum

Nam cum dux militiæ regis Babylonis Bethuliam Holofernes obsidione cinxisset, sublatisque aquis siti totam affligeret ciuitatem. primores eius in deditionem statuerunt tradere Holopherni. Hæc disponentibus Iudith obstitit, paucorum dierum inducias poscens. Quibus ieiuniis orationibusque supplex regem regum, & dominum dominorum exorauit. Exuta igitur veste viduali, sese omni ex parte, mente, corpore, moribusque componens, mirabilem cunctis exhibuit: eo vsa consilio, quo custode Deo, credebat pulchritudine captũ hostem posse perimere, suam pudicitiam illo seruante, qui dator & custos est castitatis. Quæ cum illæsa caput hostis afferret, quam non valuerant, fœmina patriæ reddidit libertatem. Nostram, vt diximus, cuius hæc figuram gestabat, si agnoscas ecclesiam, vides quemadmodum posteaquam eius vir CHRISTVS *Dominus passus resurgens ascendit in cœlum, omni mœstitia & veste viduali depulsa, sit induta pulchritudine ab eo, de quo in Esaia Propheta dicit: Induit me vestimento salutari, & stola iucunditatis circumdedit me, sicut sponsam ornatam monilibus suis. Missa est enim & hæc in vulnere capitis inimicorum, quoniam corpus illius est, qui confregit caput draconis magni. Non pepercit & hæc animæ suæ sicut illa, quoniam ipsa est quæ dicit per Ioannem Apostolum: Sicut* CHRISTVS *pro nobis animam suam posuit, ita & nos debemus pro fratribus animas ponere. Quod fecisse in sanctis martyribus constat, quæ est benedicta apud omnipotentem Deum.*

Rodolphus Agricola in Carmine de S. Anna.

ESTHER *quod populum scelerati fraudibus Aman*
Eruit, & regis mitior ira fuit,
IVDITH *& Hebræis ferrum flammasq; minantem*
Hostem tartareas fecit adire domos
Laudibus & colitur IVDITH *&* *laudibus* ESTHER
Semper & æternum nomina clara tenent.

QVÆSTIVNCVLA IX.

De sensu mystico.

ESTHEREM Ecclesiæ Christianæ typum gerere quæst. 12. in caput Iudith vltimum ex D. Hieronymo dictum est. & quemadmodum per Iudith, ita & per Estherem quidam B. Virginem tradunt significatam, vti, si libeat, videbis apud Canisium nostrum lib. 1. de B. Virgine, cap. 2. & lib. 5. cap. 23. Ideoque & in Marianis floridis, *Del Rio* noster, panegyrico in festo Assumptionis; *Quis*, ait, *nescit Estheram Deiparæ typum fuisse? Hodie non ad Assuerum, hoc est, summum Principem, terrenum tamen; sed ad cœli terræque Principem atque Dominum: non ad Artaxerxem, (id est lumen & gloriam Persarum) sed ad claram visionẽ æterni luminis illius, in quo solo posita beatitudo sempiterna, fuit euecta verior Esthera; occulta quidem & abscondita per humilitatem; sed nunc gloriosa & illustris per retributionem; duabus ancillulis comitata meritorum, actione & contemplatione; sed vni innixa, vt præstantiori & gratiori, illi quam Maria partem optimam delegit, mentis in Deum eleuationi.* Et pulchrè iam olim D. Thomas prologo suorum in Canonicas epistolas Commentariorum, prout monui sub finem partis libri tertiæ. Sed, quę tum prætereuehebar; eius verba non incommodè iam legere liceat. Ita verò illa se habent.

Missæ sunt epistolæ ex regis nomine per veredarios, qui per omnes prouincias discurrentes, veteres litteras nouis nunciis præuenirent. Verba ista scripta sunt Hester. 8. ca. & satis spiritualiter intellecta competunt proposito nostro. Et vt melius videamus sensum spiritualem, primo videamus litteralem. Narrat hæc historia ad litteram, quomodo à Rege Assuero, per falsam suggestionem Aman proditoris, lata fuit sententia condemnationis & interfectionis totius populi in regno suo existentis. Iam sententia erat lata, iam erat annulo Regis obsignata, iam per nuncios publicata, iam dies erat assignata: non restabat nisi quod interficerentur. Sed sicut narrat eadem historia, per reginam Hester fuit reuocata, scilicet per eius intercessionem, per virgæ aureæ extensionem, & osculum summitatis eiusdem. Nec solum sententia fuit reuocata, immò ipsa reuocatio per veredarios ad hoc specialiter missos fuit promulgata, hoc est quod dicitur in verbis propositis, *Missæ sunt epistolæ* &c. Sicut dicitur 1. Corinth. 10. *Omnia contingebant illis in figura.* Veritas autem respondens huic figuræ, hæc est. Per peccatum enim primorum parentum, per falsam suggestionem Aman proditoris perpetratam, *à Rege Assuero*, scilicet DEO, sententia damnationis totius generis fuit lata. Genesis 2. *Quacunque die comederis ex eo, morte morieris.* quod dictum est Adæ non solum pro se, sed & pro sua tota posteritate. & dicit. *Quacunque die comederis, morte morieris*, innuens triplicem mortem. Nam ipsa comestio fuit mortifera. Statim ergo cum comedit lignum vetitum, mortuus fuit spiritualiter, sed habuit necessitatem moriendi corporaliter, & quantum est de se, æternaliter.

Iam ergò sententia erat lata, iam erat in sacra scriptura obsignata. Gen. 2. iam erat per nuncios, scilicet prophetas promulgata. Iam dies erat assignata. Statim enim, cum moriebamur, ad inferos descendebamus. Sed *per Hester reginam*, id est, *virginem beatam* fuit reuocata, per eius, scilicet intercessionem, per virgæ aureæ extensionem, & osculum summitatis eiusdem. De hoc habetur Hester 8. vbi dicitur, q̃ *placuit Hester regina in oculis regis, & extendit contra eã virgam aureã, quæ accedens osculata est sũmitate virgæ. Et dixit ei Rex, Quid vis Hester, & quæ est petitio tua, etsi dimidiã partẽ regni mei petieris,*

monem de Persis instituendo. Si vero Iudæi eos congregabant: ipsi cap. 8. vers. 11. *Iudæos conveniebant* seu *ad eos* cap. 16. vers. 20. συνεπιλαμβάνειν αὐτοῖς, noster vertit, *ipsis esse adminiculo. Alterum*, vt starent pro animabus suis ad delendum, interficiendum, & perdendum hostes suos, idque *cum ope & auxilio roboris populi & prouinciarum*. Nam particula Hebraica *eth* valet hîc *cum* vel *per*, vt Genes. 4. ver. 1. & sæpe alibi. Et *robur* seu *virtus prouinciarum*, dicuntur, qui in singulis locis erant, milites & præsidia, de quibus Xenephon in Cyropædia. *Tertium*, vt spolia vel fortunas illorum diriperent, idque die vno vbique, scilicet eodem illo, quem internecioni præfiniebat Aman, qui erat mensis duodecimi Adar, dies decimustertius. Hæc autem scripta sunt omnibus omnium prouinciarum subditis & Iudæis & omnibus proprio suo charactere & lingua ver. 9. *Quartum*, addunt septuaginta, vt *suis legibus Iudæi ipsi vterentur*, seu *viuerent*. Id enim vnicè semper, præ aliis omnibus ab aliarum gentium Regibus impetrare conati sunt vt videre est apud Iosephum lib. 11. cap. vlt. lib. 12. cap. 4. lib. 17. cap. 7. & 10. lib. 17. cap. 12. & in Codice lib. 1. tit. 9. de Iudæis & cœlicolis.

CAPVT XVI.

1 Sup. 11. 2. *Ex magnus Artaxerxes ab India vsq; Aethiopiam centum vigintiseptem prouinciarum ducibus ac principibus, qui nostræ iussioni obediunt, salutem dicit.*

2 *Multi bonitate principum & honore, qui in eos collatus est, abusi sunt in superbiam:*

3 *Et non solum subiectos regibus nituntur opprimere, sed datam sibi gloriam non ferentes, in ipsos, qui dederunt, moliuntur insidias.*

4 *Nec contenti sunt gratias non agere beneficiis, & humanitatis in se iura violare, sed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur, se posse fugere sententiam.*

5 *Et in tantum vesaniæ proruperunt, vt eos, qui credita sibi officia diligenter obseruant & ita cuncta agunt, vt omnium laude digni sint, mendaciorum cuniculis conentur subuertere.*

6 *Dum aures principum simplices & ex sua natura alios æstimantes, callida fraude decipiunt.*

7 *Quæ res & ex veteribus probatur historiis, & ex his, quæ geruntur quotidie, quomodo malis quorundam suggestionibus regum studia deprauentur.*

8 *Vnde prouidendum est, paci omnium prouinciarum.*

9 *Nec putare debetis, si diuersa iubeamus, ex animi nostri venire leuitate, sed pro qualitate & necessitate temporum, vt reipublicæ poscit vtilitas, ferre sententiam.*

10 *Et vt manifestius quod dicimus intelligatis, Aman filius Amadathi, & animo & gente Macedo, alienusque a Persarũ sanguine, & pietatem nostram sua crudelitate commaculans, peregrinus a nobis susceptus est:*

11 *Et tantam in se expertus humanitatem, vt pater noster vocaretur, & adoraretur ab omnibus post regem secundus:*

12 *Qui in tantũ arrogantiæ tumorem sublatus est, vt regno priuare nos niteretur & spiritu.*

13 *Nam Mardochæum, cuius fide & beneficiis viuimus, & consortem regni nostri Esther cum omni gente sua nouis quibusdam atq; inauditis machinis expetiuit in interitum.*

14 *Hoc cogitans vt illis interfectis insidiaretur nostræ solitudini, & regnum Persarũ transferret in Macedonas.*

15 *Nos autem à pessimo mortalium Iudæos neci destinatos, in nulla penitus culpa reperimus, sed e contrario iustis vtentes legibus.*

16 *Et filios Altissimi & maximi, semperque viuentis Dei, cuius beneficio & patribus nostris & nobis regnum est traditum, & vsq; hodie custoditur.*

17 *Vnde eas literas, quas sub nomine nostro ille dixerat, sciatis esse irritas.*

18 *Pro quo scelere ante portas huius vrbis, id est, Susan, & ipse qui machinatus est, & omnis cognatio eius pendet in patibulis: non nobis, sed Deo reddente ei quod meruit.*

19 *Hoc autem edictum, quod nunc mittimus in cunctis vrbibus proponatur, vt liceat Iudæis vti legibus suis.*

20 *Quibus debetis esse adminiculo, vt eos qui se ad necem eorum parauerant, possint interficere tertiadecima die mensis duodecimi, qui vocatur Adar.*

21 *Hanc enim diem, Deus omnipotens mœroris & luctus, eis vertit in gaudium.*

22 *Vnde & vos inter cæteros festos dies, hanc habetote diem & celebrate eam cum omni lætitia, vt & in posterum cognoscatur,*

23 *Omnes, qui fideliter Persis obediunt, dignam pro fide recipere mercedem: qui autem insidiantur regno eorum, perire pro scelere.*

24 *Omnis autem prouincia & ciuitas, quæ noluerit solennitatis huius esse particeps gladio & igne pereat, & sic deleatur, vt non solum hominibus, sed etiam bestiis inuia sit in sempiternum, pro exemplo contemptus, & inobedientiæ.*

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Quæ Regis litteræ?

EARVM tantum exempli mentio fit c.8. Hebraicè & Latinè verſ. 13. Sed ipſæ integræ litteræ Græcè ponuntur eodem c.8. & in Latino c. 16. In iis porrò litteris multa, ad ſapienter imperandum, ab improbis miniſtris & conſiliariis cauendum, ad fortunam proſperam & blandientem moderatè ferendum, egregia præcepta inſunt. In iiſdem vero explicanda hæc. I. *Ducibus ac principibus* c.8. verſ. 9. Dicuntur principes, procuratores & Iudices, iiſdem Hebraicis verbis, de quibus ſuprà, *Achasdarpanim & anguli*; Ioſephus hîc οἰκονόμους καὶ ἄρχοντας vocat. è Septuaginta ſcilicet, qui tamen dicunt ἄρχοντας τῶν σατραπῶν quod idem Ioſephus etiam poſt epiſtolæ finē facit, & addit τοὺς τυράννους. vt ſuprà. II. *Noſtræ iuſſioni obediunt*. Poſſet etiam verti. *qui noſtra ſentiūt. qui nobis addicti ſunt*, vt infrà verſ. 23. qui bene in Perſas animati ſunt, prout hodie Gallorum Reges, *à nos fideles*: & noſtri Imperatores & Principes vnſern getrewen.

III. Multi:

- I. *amplius ſapiunt*, maiusque quiddam quam quod ipſis conueniat, cogitant.
- II. *quærunt nocere ſubditis* Principum ſuorum.
- III. *ſatietatem ferre non poſſunt*, id eſt, rerum opulētiam, ciborum, delitiarumque omnium copiam, & addit Ioſephus δι' ἀπειροκαλίαν. *propter nequitiā*,
- IV. ſuis benefactoribus aggrediuntur machinari, mali ſcilicet quidpiam & inſidias.
- V. *tollunt ex hominibus eucharistiam*, id eſt, gratitudinem,
- VI. efferuntur infinitorum bonorum pompis vel faſtu & gloriis. Κόμπους vocat.
- VII. DEI *omnia ſemper videntis* credunt ſe effugere poſſe iudicium, quod malitiam omnem odit ac deteſtatur. Hæc enim eſt μισοπόνηρος δίκη. Particula, *ſemper* in Latino deſideratur v.4. quæ contrà in Græco non eſt v.15. vbi dicitur ὕψιστος, μέγιστος, ζῶν θεός.

IV. Παραμυθία (id eſt, ſermo fallax, & calumnia eorum amicorum, quibus creditum eſt negocia gerere, ſeu res adminiſtrare) ſæpè multos eorum, qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, *participes conſtituit ſanguinis innocentum*. id eſt, cum putarentur amici, iisque rerum adminiſtratio committeretur, Principes, calumniando, adduxerunt ad innocentum cædem, ad ſanguinem innocentē effundendum: eoſdemq; Principes incurabilibus calamitatibus circumdederunt dum eorum ipſorum, qui dominantur ſynceram ſimplicemq; mentem improbitatis malitiæq; ſuæ mendaci fraude, vafraq; oratione illi circumueniūt. Ita hodierna Græca in quibus poſt πεπαγμένων, diſtinctiuncula ponenda, vt amici dicātur οἱ πιστευθέντες χειρίζειν τὰ πράγματα, ſeu, vt apud Ioſephū, πραγματείαν πραγμάτων ἐπιτραπέντες παρὰ τῶν φίλων. q̄ poſteriora verba ſignificant, poſſe in Græcis noſtris, coniungi φίλων cum πράγματα. Idem tamen ſenſus etiam in Latino, qui tamen paulò aliter legiſſe videtur. ἀγνωμοσύνην, poſteà φιλανθρωπίαν πρὸς πᾶν ἔθνος videtur dicere, aut certè conſociare. V. Quod verò v.7. vſq; ad 10. de veterib. hiſtoriis traditur, valde in Græco implicatum eſt. & Ioſephus noſtro cum textu magis congruit, non tn̄ omnino. VI. Iam de Amanis facinore v.10 Peregrinus à nobis ſuſceptus eſt, ἐπιξενωθεὶς ἡμῖν *à nobis alienatus, factus nobis velut peregrinus & alienus. Animo & gente Macedo.* vno verbo Græcè τοῖς ἀληθείαις, id eſt, *vere Macedo.* VII. Mardochæum vocat verſ. 13. ſuum ſoterem & perpetuum euergetem. ἡμέτερον σωτῆρα καὶ διαπαντὸς εὐεργέτην, vt 2. Paral. 9. VIII. *inauditu miſeriis* πολυπλόκοις μεθόδων παραλογισμοῖς, *multiplicibus varieq; contextis artificiorum impoſturis.* Ioſephus κακούργως καὶ μετ' ἀπάτης. *malitioſe & cū dolo.* IX. *in Macedones.* Ioſephus ſuprà pro *Macedone* poſuit *Amalecitem* & hîc tantum dicit generatim εἰς ἄλλους, Sed apparet Regem voluiſſe exprimere certam peregrinam gentem, cui ſtuderet Aman. I. cum dixit *peregrinum* expreſſit peregrinitatis ſpeciem ſc. eſſe *Macedonem*. vel ſecundūm Ioſephum eſſe *Amalecitem*. ergo & hîc expreſſiſſe veriſimile. II. Plus veriſimilitudinis habebat, ſi definitè diceret in quos transferre cogitaret, quam ſi indefinitè. III Niſi definire voluiſſet, dicere potuiſſet voluiſſe imperium in ſeipſum transferre, ſibi accipere. IV. de Amalecitarum gēte dicere non voluit, quia ea tunc, ſi aliqua, erat certè perobſcura, vt nihil eſſet, cur de monarchiæ ad illam translatione cogitari poſſet. Contra verò in Macedonibus & Græcis plurima erant, quę id ſuaderent, omnesque ad credendum adducerent, cum ij tum noti. & multusq; apud omnes de illis ſermo. Sed *verène hæc cogitarat Aman?* Diceret fortè quis Regem non tam vera quam veris ſimilia ſcribere; vt in excuſationib. interdum Principes faciunt. Veriſſima tamen ſtatuet, quiſquis quæ de inſidiis ſupra dicta; expenderit: ſimulq; cogitarit litterarum iſtarum auctorem non Regem tantum, ſed Eſtherē & Mardochæum in primis eſſe. id eſt, mendacii hoſtes, veritatis amātes. X. *iuſtis* Græcè ſuperlatiuo δικαιοτάτοις πολιτευομένους νόμοις. vbi nota, quæ & alibi ſæpè occurrit, vim τοῦ πολιτεύεσθαι Act. 23. 1. Phil. 3. 20. Nota & magnificam de vero DEO profeſſionem, conſentaneam illi, quam Eſdræ 1. edidit Cyrus. rurſumq; paulo poſt v. 21. Quia verò, per DEVM

 iſtum

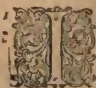
istum summum, *sibi suisq; maioribus*, ait in optimo statu principatum traditum & conseruatum; intelligis, non ante Cyrum vel statim post, historię huius tẽpora fuisse. XI. *Et omnis cognatio.* σὺν τῇ πανοικίᾳ μετὰ τῆς γενεᾶς. *Leges apud Persas*, inquit l. 23. Amianus *impendio formidata, per quas, ob noxã vnius, omnis propinquitas perit.* sicuti ẽt de Intaphernis filiis, & propinquis narrat lib. 3. Herodotus. de aliis Iustinus l. 10. Sed quid? Iamne *Amani filij*, de quib. c. 9. *suspensi erãt?* De hoc paulò post. XII. *non nobis.* à Græco abest, & tamen dicitur; *dignam* DEO *omnia gubernãte ipsi pœnam seu iudicium confestim reddente.* XIII. *eis* in Gręco est, *pro perditione generis electi fecit ipsis gaudium* XIV. inter cæteros festos dies, qui sc. apud Persas celebrabantur ἐν ταῖς ἐπωνύμοις ὑμῶν ἑορταῖς, vt erat dies τῆς μαγοφονίας apud Herodotum li. 3. Nam & Gentiles, rationis quodam lumine, viderunt, quod Iudæis diuinitus traditum est; bonum esse, certa tempora numini dicare. quo illud præcipuè laudaretur, ei grates agerẽtur, vt apud Plutarchum in Nicia, *dies Asinarius*. XV. *gladio & igne.* δόρατι καὶ πυρί. *Deleatur*, per futurum in Græco exprimitur & additur, μετ᾽ ὀργῆς. *cum ira.*

QVÆSTIVNCVLA XXVII.

Per quos istæ missæ litteræ?

IAM suprà dixi per cursores, qui ἄγγαροι dicebantur. Est verò ἀγγαρήιον equorum cursatio, inquit lib. 9. Herodotus. Vox *angar* Persica est, è qua *iggereth* epistola vnde & fortè Græcorum ἄγγελος *nuncius*. Sed v. 15. eorum Hebraica descriptio quędam est obscura. *festinãtes in equis equitantes hareces hachasl heranim, qui filij haremacim.* Per *hareces* ait R. Abraham, significari *equos meracouseh*, id est, qui de Regis substantia sunt, seu, è regio stabulo. R. Iona, *equos optimos* &c, apud R. Dauid kimhi libr. Rad. esse *animalia, quæ ignoremus.* Alij *mulum* aut *dromedarium* singulari numero pro plurali *haachasteranim* mulos esse aiunt. & *haromacim equas*. Solent enim hę esse velociores, vt ex vetere vsu, & appellatione ἡ ἵππος notat in Isocratis Euagoram non nemo. & sanè id hodiernus vsus apud Principes viros confirmat. Additur Græcè quomodo hæ litteræ proponi publice debeant, *in toto regno* ὀφθαλμοφανῶς. *ad oculum.*

CAPVT IX.

1 Igitur duodecimi mensis, quem Adar vocari antè iã diximus, tertiadecima die, quando cũctis Iudæis interfectio parabatur, & hostes eorum inhiabant sanguini, versa vice Iudæi superiores esse cœperunt, & se de aduersarijs vindicare.

2 Congregatique sunt per singulas ciuitates, oppida & loca, vt extenderent manũ contra inimicos, & persecutores suos, nullusq; ausus est resistere, eo quod omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat.

3 Nam & prouinciarum iudices, & duces, & procuratores, omnisq; dignitas, quæ singulis locis ac operibus præerat, extollebant Iudæos, timore Mardochæi:

4 Quem principem esse palatij, & plurimũ posse cognouerant: Fama quoq; nominis eius crescebat quotidie, & per cunctorum ora volitabat.

5 Itaque percusserunt Iudæi inimicos suos plaga magna, & occiderunt eos, reddentes eis quod sibi parauerant facere.

6 Intantum vt etiam in Susan quingentos viros interficerent, extra decem filios Amã Agagitæ hostis Iudæorum: quorum ista sunt nomina.

7 Pharsandatha, & Delphon, & Esphatha,

8 & Phoratha, & Adalia, & Aridatha.

9 & Phermesta, & Arisai, & Aridai, & Iezatha.

10 Quos cum occidissent, prædas de substantiis eorum tangere noluerunt.

11 Statimq; numerus eorum, qui occisi erãt in Susan, ad regem relatus est.

12 Qui dixit reginæ: In vrbe Susan interfecerunt Iudæi quingentos viros, & alios decem filios Aman: quantam putas eos exercere cædem in vniuersis prouinciis? Quid vltra postulas, & quid vis vt fieri iubeam?

13 Cui illa respondit: Si regi placet, detur potestas Iudæis vt sicut fecerunt hodie in Susan, sic & cras faciant, & decem filij Amã in patibulis suspendantur.

14 Præcepitq; rex vt ita fieret. Statimque in Susan pependit edictum, & decem filij Aman suspensi sunt.

15 Congregatis Iudæis quartadecima die mensis Adar, interfecti sunt in Susan trecenti viri: nec eorum ab illis direpta substantia est.

16 Sed & per omnes prouincias, quæ ditioni regis subiacebant, pro animabus suis steterunt Iudæi, interfectis hostibus ac persecutoribus suis: intantum vt septuaginta quinque millia occisorum implerentur, & nullus de substantiis eorum quicquam contingeret.

QVÆSTIVNCVLA XXVIII.

Earum effectum quod?

LVx & gaudium Iudæis admirabile cap. 8. verſ. 16. Gentilium pleriſque vera DEI religio, & Iudaiſmi profeſſio verſ. 17. Circumciſi enim, vti notat Ioſephus; plurimi fuerunt. Cauſa & à textu & ab eodem Ioſepho additur; Iudæorum timor. videbant diuinam iis opem præſentiſſimam adeſſe. videbant tam repentinam extremæ deſperationis in tantum gaudium conuerſionem, Amanis crucem, Mardochæi gloriam. & commouebantur non pauci. ſed ex iis maximè, qui peſſima quæque Iudæis moliebantur. Etenim ne ab iis miſerè trucidarentur, eorum cæremonias amplectebantur. vt diſcamus metum, eſſe interdum quibuſdam bonam, ad ſanctiſſimæ religionis initia, occaſionem: vt explicat epiſtola 48. & 50. D. Auguſtinus, rurſumque in bellis vrbiumque direptionibus meritò iis parcendum, qui Christianæ Catholicæque fidei myſteriis initiati ſint. Iſtiuſmodi verò è Gentilibus ad Iudaiſmum accedentes dicebantur ab iis *hanniluim* vt infrà v. 27. G. οἱ προστεθειμένοι ἐπ' αὐτῶν. alibi *proſelyti.* Aliorum verò, qui ſua in perfidia pertinaces fuerunt; cædes conſecuta eſt 75000. hominum cap. 9. verſ. 16. non, vt in Septuaginta tantùm 15000. quibus ex Ioſepho reſtituenda particula ἑπτάκις, hoc modo. ἑπτακισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι. Meritò tamen quæratur, *an tum primum Amanis filij occiſi ſint?* Cum enim iſte; tota cum domo & proſapia, ex Aſſueri epiſtola & Ioſephi ſententia, ſuſpenſus narratus ſit, quomodo ad hoc vſque tempus euaſiſſe illi traduntur v. 6. Et verò tam Latinè, quàm Hebraicè & Græcè verſ. 35. ſimul cruci affixi ſignificantur Pater, & filij. Dicat fortè quis, hos anteà ſuſpenſos fuiſſe. ſed hoc ipſum per hyſterologiã modo narrari. & idcircò videri noſtrum Interpretem dixiſſe; *extra 10 filios Aman*, qui ſcilicet aliàs interfecti iam fuerunt. At Hebræus Græcuſque textus reclamant. qui hac ipſa communi clade illos obtruncatos diſertè aſſerant. eorumque cadauera, poſtridie, in crucem acta. ne quis fortè, quod fieri nonnunquam ſolet; præteritum perfectum, per pluſquamperfectum interpretandum contendat. cùm, eadem in epiſtola, dicantur Amanis domeſtici non occiſi, ſed cruci vnà cum ipſo ſuffixi. Neque aliud voluit Interpres noſter, quàm extra, ſeu, præter & ſupra iſtos 10. filios cecidiſſe, illa die, Suſis, ex hoſtibus quingentos. Malo igitur cæteros domeſticos & propinquos cum illo in crucem ſublatos intelligere & filios ad hoc vſque tempus in vinculis reſeruatos fuiſſe, vt ab iis tanquam primitiis cędendi initium fieret. Demum admonet contextus ter ver. 10. 15. & 16. hoſtilium facultatum nihil omnino attigiſſe Iudæos, licet iis, vt ſuprà dictum, facta poteſtas fuerit. A DEO ſcilicet, non opes, ſed tanto in diſcrimine opem petierant: non pecunias, ſed vitam & incolumitatem optabant. cumque propter aliquam alicuius pecuniæ ſpem, ſoleant nonnunquam etiam innocentes, tali tempore, occidi, oſtenderunt Iudæi ſe non auaritia & cupiditate, ſed iuſto dolore neceſſariaque defenſione ad tantam cędem acceſſiſſe. O quàm ſæpè milites noſtros nimium præda excæcat! Perſimile verò mihi hoc videtur illi, quod in hęreticos à Catholicis, iubente Rege, in Franciæ regno factũ anno Domini 1572. In Septuaginta videtur excidiſſe particula οὐ ver. 10. cum poſtea Latinis & Hebręis conuenienter, v. 15. οὐδὲν διήρπασαν, *nihil diripuerunt.*

QVÆSTIVNCVLA XXIX.

Quando & hæ litteræ miſſæ, & cædes admiſſa?

CAPITE 8. verſ. 9. miſſæ dicuntur *die 23. menſis tertij.* & notat Lyranus duos inter priora edicta & iſta poſteriora menſes interceſſiſſe. At quomodo fieri hoc potuit? Nonnè, poſt prioris edicti miſſionem factam, die 13. menſis primi cap. 3. verſ. 12. ſtatim Mardochæi & Eſtheris ad DEVM precationes, à Rege petitiones & impetrationes conſecutæ ſunt? Dies, quibus omnia hæc facta dicuntur, numera, & vix decem inuenies. Mouit hæc ratio ipſos Septuaginta. ideoque aiunt ipſi litteras iſtas poſteriores, ſcriptas eodem *menſe primo* Niſan; *die 23.* Quia tamen Hebræa & Chaldaica Latino aſſentiuntur, mutare nihil auſim: ſed tantummodo conijcere, cùm litteræ priores ſcriptæ dicantur menſe primo & miſſæ; intelligendum ita, vt ſtatim quidem id factum ſit, non tamen ad omnes vrbes & regiones ſimul: ſed ad remotiores citiùs, ad propiores tardiùs, amandati tabellarij fuerint: ita vt, eodem propemodum tempore, in omnibus expoſitę litteræ fuerint & Suſis. Hic enim tantiſper ſilentio rem totam Amanus texit, donec, aliis in locis, promulgari eam exiſtimauit. Erant verò locorum interualla, temporumque rationes diligenter initæ & perfectæ, prout, in Principum Cancellis, cernimus hodie ſciri accuratè, quonam tempore poſſint Principis alicuius, ad ſuis ditionis loca omnia, litteræ peruenire. ſicque lib. 5. Herodotus ait, *ab Epheſo, Suſa vſque, trium menſium, dierumque ſeptem iter fuiſſe.* Cædes verò admiſſa, omnibus in locis anni eiuſdem menſe vltimo, die 13. cap. 9. ver. 1. & 17. in vrbe verò Suſana die adhuc ſecuto. verſ. 13. & 18. Neque hi dies, à Iudæis, ſuæ huic libertati forte quæſiti ſunt, ſed ex diuino quodam nutu; eundem Rex diem conſtituit, quem, captioſa ſorte, Aman delegerat verſ. 24. & maximè in Hebræo. Intueri verò par eſt in tam mirabilem rerum omnium metamorphoſin.

I. Exaltatus ſuprà omnes Principes erat Aman: infrà omnes poſtea deiectus eſt.

II. Alterum à Rege thronum habebat, Mardochæo equum sternere postea debuit, vt eius veluti strator, & à pedibus esset.

III. Minacissima in eum verba plurima iecerat: & eum laudare, præconis instar, debuit.

IV. Pater à Rege vocabatur, & ab eodem postea læsæ maiestatis reus, perduellis, proditor nominatus est.

V. Indignans, oculis quàm infestissimis & toruissimis, Mardochæum intuebatur: & Regis postea vultum ferre non potuit.

VI. Non contentus vnius Mardochæi cæde, omnium Iudæorum sanguinem haurire volebat: & ipse non solus, sed tota cum domo, cum decem carissimis filiis, in crucem actus est. plurimisque, eiusdem cum ipso animi, gentilium millia contrucidata.

VII. Quod lignum, quemque diem Mardochæo, Iudæisque cæteris ad necem præscripserat: in ipse, cum suis, miserrimè periit.

Est verò, apud Diuum Thomam initio Commentariorum in Canonicas epistolas, luculenta quædam harum Assueri Regis epistolarum allegorica expositio. sed ne à litterario, qui mihi iam propositus vnus est, sensu euager longius, eam modo præteruehi consilium est.

QVARTA PARS DE IIS, QVÆ LIBERATIONEM CONSECVTA.

E Capite Nono Residva

17 *Dies autem tertiusdecimus mensis Adar primus apud omnes interfectionis fuit, & quartadecima die cædere desierunt. Quē constituerunt esse solennem, vt in eo omni tempore deinceps vacarent epulis gaudio atque conuiuiis.*

18 *At hi qui in vrbe Susan cædem exercuerant, tertiodecimo & quartodecimo die eiusdem mensis in cæde versati sunt: quintodecimo autem die percutere desierunt. Et idcirco eundem diem constituerunt sollennem epularum atque lætitiæ.*

19 *Hi verò Iudæi qui in oppidis non muratis ac villis morabantur, quartumdecimum diem mensis Adar conuiuiorum & gaudij decreuerunt, ita vt exultent in eo, & mittāt sibi mutuò partes epularum & ciborū.*

20 *Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Iudæos, qui in omnibus regis prouinciis morabantur, tam in vicino positis, quàm procul.*

21 *Vt quartamdecimam & quintamdecimam diem mensis Adar pro festo susciperent, & reuertente semper anno sollenni celebrarent honore.*

22 *Quia in ipsis diebus se vlti sunt Iudæi de inimicis suis. & luctus atque tristitia in hilaritatem gaudiumq́ conuersa sunt, essentq́ dies isti epularum atque lætitiæ, & mitterent sibi inuicem ciborum partes, & pauperibus munuscula largirentur.*

23 *Susceperuntque Iudæi in sollennem ritum cuncta quæ eo tempore facere cœperant, & quæ Mardochæus literis facienda mandauerat.*

24 *Aman enim, filius Amadathi stirpis Agag, hostis & aduersarius Iudæorum, cogitauit contra eos malum, vt occideret illos, atque deleret: & misit phur, quod nostra lingua vertitur in sortem.*

25 *Et postea ingressa est Esther ad regem, obsecrans, vt conatus eius literis regis irriti fierent, & malum quod contra Iudæos cogitauerat, reuerteretur in caput eius. denique & ipsum & filios eius affixerunt cruci.*

26 *Atque ex illo tempore dies isti appellati sunt phurim, id est, sortium: eo quod phur, id est sors, in vrna missa fuerit. Et cuncta, quæ gesta sunt, epistolæ id est, libri huius volumine continentur,*

27 *Quæq́ sustinuerunt, & quæ deinceps immutata sunt, susceperunt Iudæi super se & semen suum, & super cunctos, qui religioni eorum voluerunt copulari, vt nulli liceat duos hos dies absq́ sollennitate transigere, quos scriptura testatur, & cætera expetunt tempora, annis sibi iugiter succedentibus.*

28 *Isti sunt dies, quos nulla vnquam delebit obliuio: & per singulas generationes cunctæ in toto orbe prouinciæ celebrabunt: nec est vlla ciuitas, in qua dies phurim, id est sortium, non obseruentur à Iudæis, & ab eorū progenie, quæ his cæremoniis obligata est.*

29 *Scripseruntq́ Esther regina filia Abihail, & Mardochæus Iudæus etiam secundam epistolam, vt omni studio dies ista sollennis sanciretur in posterum.*

30 *Et miserunt ad omnes Iudæos, qui in centum*

tum viginti ſeptem prouinciis regis Aſſueri
verſabantur, vt haberent pacem, & ſuſci-
perent veritatem,
31 *Obſeruantes Dies ſortium, & ſuo tempore*
cum gaudio celebrarent: ſicut conſtituerat
Mardochæus & Eſther, & illi obſeruan-
da ſuſceperunt à ſe, & à ſemine ſuo ieiu-
nia, & clamores, et Sortium dies,
32 *Et omnia quæ libri huius, qui vocatur Eſ-*
ther, hiſtoria continentur.

CAPVT X.

1 REx verò Aſſuerus omnem terram, &
cunctas maris inſulas fecit tributa-
rias:
2 *Cuius fortitudo & imperium, & dignitas*
atque ſublimitas, qua exaltauit Mardo-
chæum, ſcripta ſunt in libris Medorum,
atque Perſarum:
3 *Et quomodo Mardochæus Iudaici generis*
ſecundus à rege Aſſuero fuerit: & magnus
apud Iudæos, & acceptabilis plebi fratrum
ſuorū, quærens bona populo ſuo, & loquens
ea, quæ ad pacem ſeminis pertinerent.

SANCTVS HIERONIMVS; *Quæ habentur in Hebræo plena fide expreſſit.*

QVÆSTIVNCVLA II.

Qui feſti dies inſtituti?

PLVRIMA eximiæ lætitiæ ſigna ediderunt Iudæi: ſed tantæ liberationis, diuinique beneficij memoria ſempiterna vt eſſet, Eſther & Mardochæus verſicul. 21. 22. 27. 28. exemplo ipſius DEI, qui ad Ægyptiacæ liberationis recordationem perpetuam, diem feſtum anniuerſarium conſtituerat; annuum feſtum diem præſcripſerunt. illum ſcilicet ipſum, quo, deletis funditus hoſtibus, omnium primò tam à metu & periculo, quàm à delendorum illorum labore, conquierunt. Is extra Suſa vbique fuit vltimi menſis *dies quartusdecimus*: Suſis verò, vbi cædes biduana fuerat; *quintusdecimus*. Ideoque verſ. 19. Iudæi qui in oppidis ac villis non muratis morabantur, feſtum agebant diem 14 Illi dicuntur *hapherazim*, habitantes in vrbibus *hapherazoth*. quæ ſine muro traduntur etiam Deut. 3. v. 5. Iud. 5. verſ. 7 Ezech. 28. Zach. 2. verſ. 4. Abacuc. 3. v. 14 Septuaginta verterunt *διεσπαρμένους ἐν πάσῃ χώρᾳ τῇ ἔξω. diſperſos in omni regione, quæ extra eſt*. Sed iſtud *extra* intelligi poteſt, vel extra Suſa, vel extra omnes vrbes mœnibus obſeptas. Eū ſenſum confirmant, quę iam dicta ſunt aliiq; libri Gręci, quos notatio in Septuaginta, monet hìc addere. *οἱ δὲ κατοικοῦντες ἐν ταῖς μητροπόλεσι, καὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἡμέραν τοῦ Ἀδὰρ εὐφροσύνην ἀγαθὴν ἄγουσι. Qui habitant in metropolibus etiam decimumquintum diem Adaris lætum bonum agunt.* Vnde videntur, qui in vrbibus præcipuis erant, etſi, (præterquam Suſis) cum pagorum, & non mœnitorum oppidorum Iudæis, à cędendis hoſtibus die 14. ceſſarant, duos tamē dies obſeruaſſe, ſicuti & Suſani, diē 14. & 15. hoc enim illa particula *καὶ, etiam* ſignificat. *Si dicas*, oportuiſſe omnibus dies feſtos duos eſſe ex verſu 27. *Reſpondeo*, nulli licuiſſe duos illos dies abſq; ſolemnitate tranſigere: ſed cum quadam accommodatione, *pro locorum diuerſitate*. vt alij tenerentur diem priorem, alij poſteriorem ſeruare. quemadmodum omnibus ſeruandus dies Dominicus, ſed quando nobis eſt dies ille, fieri poteſt vt iis qui ad orientem magis vergunt; iam is præterierit: & omnibus dies Paſchæ celebrandus. ſed iis, quibus correctum Calendarium iam promulgatum; tali die: aliis alio. Videntur verò, qui Suſis erant, cum tantùm tenerentur diem decimūquintum celebrare, pietatis ergò, etiam decimumquartum ſumpſiſſe: & cōtrà qui in metropolibus alus, cùm ad decimumquartum tantùm aſtringerentur, ſponte decimumquintum adiunxiſſe.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quid iis feſtis agendum?

QVATVOR, quæ agenda ſint, numerantur verſ. 22. *Primum*, vt epularentur. & Septuaginta vocant hic epulas, ſeu conuiuia, *γάμους nuptias*: vt Matth. 22. *Alterum*, vt lætarentur. *Tertium*, vt mitterent alij aliis partes, quas in Græco & Hebræo vniuersè poſitas. Interpres noſter ad ciborum partes reſtrinxit. & quidem rectè. quia ea Iudæorum conſuetudo eſt & quia Græci textus eodem modo partes & proximis & egenribus dari volunt. Vide Nehemię c. 9. ver. 10. *demum pauperibus*, (in Græco *τοῖς πτωχοῖς mendicis*) *munuſcula* (Hebraicè, nō neceſſariò diminutiuum eſt) *largirentur*. quod à Ioſepho male omittitur. Nihil ergo aliud? Cætera nimirum, quæ feſti diei ſanctitati per ſeſe conueniunt, quorumque cauſa, præcipue ij decernuntur; intelligenda ſunt, DEO gratias Hymnis & Pſalmis agere, cumque liceret; ſacrificiis etiam ſalutaribus, hiſtoriam ipſam, animo & ſermone commemorare, poſteriſque tradere. *εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ* inquit Ioſephus, eos dies agere debebant. Et idcircò factum, vt iam ab eo tempore, in toto terrarum orbe, hi dies Iudæis feſti ſint. vt idem Ioſephus monet. ſolentque etiamnum hodie, ſuis in ſynagogis, tunc hiſtoriam illam legere. Olim, vt ait in ſynopſi Athanaſius; *Amanem incendebant*. id eſt, vti quidem reor, aliquam Amanis effigiem, vel eo

modo, quo ſceleratorum hodie nonnullorum imagines in Gallia & Italia comburuntur, vel ſtatuam quampiam ſtramine aliaue materia,quę ignem facile conciperet,refertam comburendo.Solent verò etiam num,hoc tempore magnum in Synagogis, dum hiſtoria hæc legitur; ſtrepitum excitare,malleolis & manibus ſcamna & pulpita feriendo.inſcriptumque Amanis nomen delendo & contundendo,prout notat Antonius Margarita lib.de ritib.Iudæorum,& Gregorius Toloſas Syntag.lib.2.c.16.n.10.Vnde fortaſſe noſter ille mos,vt dum liberationis noſtræ memoria, dominique cruciatus quotannis repetuntur,modeſtus(talis enim eſſe debet) ſtrepitus in Eccleſia,poſt eas,quæ tenebroſę dicuntur;matutinas excitetur.Olim verò,in crucifixi Amanis memoriam,crucem ligneam,contumeliæ cauſa,in ambarualibus quibuſdam,præferebant,eamque poſtea exurebant. Quia verò Iudæi, ea occaſione, ficta veluti comœdia Domini noſtri ſanctiſſimam crucem & paſſionem irridebant;eum totum ritum aliosque omnes,qui Chriſtianæ legis contemtum aliquem haberent, vetuerunt Cod.*de Iudæis & Cælicolis l.Iudaeos* Honorius & Theodoſius hiſce verbis:*Iudaeos quoſdam feſtiuitatis ſuæ ſolemni, Aman, ad pœnæ quondam ſumptæ recordationem, incendere, & ſanctæ crucis adſimulatam ſpeciem in contemptum Chriſtianæ fidei ſacrilega mente exurere.prouinciarum rect[o]res prohibebant: neue locis ſuis fidei noſtræ ſignum immiſceant,ſed ritus ſuos citra contemptum Chriſtianæ legis reti[n]eant,ami[ſſ]uri ſine dubio permiſſa hactenus, niſi ab illicitis temperarint. Dat. IV. Kalend. Iun. Conſtantin. Baſſo & Philippo conſ.408.* Etſi enim paulo aliter in vſitatis hodie libris legitur: eſſe tamē ita legendum patet è Theodoſiano Codice,titulo eodem *de Iudæis*. Hodie verò,in quibuſdam Germaniæ locis, duratas ſu[ill]o carnes coquunt,pueriſque ſuis diuerberandas & bacillis contundendas tradunt,di[c]entes: Das iſt der dürre Homan.quod eorum plerique de CHRISTO Domino,per contemptum intelligunt,qua-ſi is der dürre Man,ſit,id eſt,*homo exſuccus,aridus,illiberalis,inops & ineptus*.Seruant verò & hodie [ill] Iudæi die 13.Adar,*ieiunium*:quod *Thaanith Eſther* vocant.Id,etſi non aperte,præſcripſit tamen Mardochæus. vti colligitur ex verſ. 31.& 32. Non tamen Iudæi vetuſtiores ſemper obſeruarunt. quia [il]l antiquauit Iudas Machabæus,ſecundi Machabæorum cap.vltimo,v.37.Fuit enim ab Iuda dies ille 13.feſtus indictus,ob nobiliſſimam de Nicatore victoriam. Cęterum, feſto diei ieiunium cōuenire non ſolet,Nehemię 9.v.10.Erant ieiunio coniunctæ triſtes. humilitatisque plenæ orationes & clamores.vt eodem v.32.indicatur:ob fletus & eiulatus olim,ante liberationem,fuſos:&ob præſentiū, ſi qua ſint;malorum depulſionem.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quod eorum dierum nomen?

DIES *phurim* vel *happurim* verſ.26.ob ſortes,de quibus ſuprà;immutatas.Græc. αἱ ἡμέραι φρουραὶ vel φρουραῖοι non,vt in Græcis hodie legitur,φρουραὶ, neque vt in Ioſepho,& Synopſi φρουραῖοι, niſi quis non Hebraicam vim exprimere,ſed in verbo ludere velit,quaſi ij dies,verè Iudęis φρουραὶ, id eſt,ad cuſtodiam prępsidiumque dati eſſent.quemadmodum in *theriace & teriace*,quæ [ill] eſt; iucunda nonnunquam alluſio fieri ſolet. Poſſent ab iiſdem ſortibus nominari τὰ κληρωτήρια. Fuerunt & ab eorum auctore,dicti *dies Mardochei*,maxime dies decimuſquartus.2.Machab.vlt[ill]. In Hebræorum Calendariis dies Adar 14.inſcribitur,*ſortium feſtum minus*, dies 15.*ſortium maius*, vt ex eorum bono interprete Genebrardo diſcere eſt, apud quem tamen illa è Machabæis nomenclatio dum diei decimoquinto tribuitur,non exiſtimandum,diei etiam decimoquarto non conue[nire], cum,vt dixi;textus ei ſignatè tribuat. Dici tamen etiam poteſt, auctorem Libri Machabæorū hos duos dies,quia,vna de re,vnam ob cauſam, feſtum vnum efficiunt; conſideraſſe inſtar vnius. ac vt vterque *Mardochæi dies ſit*.Generatim porro dies hi dicuntur verſ.22.Hebraicè *dies bonus*,id eſt, lætus, & feſtus,prout Galli etiam hodie aiunt, *vn bon iour*.de qua appellatione Elias Thisbi. Nos,alio paulùm ſenſu, quotidie diem bonum, id eſt; fauſtum felicemque aliis precamur. de quo Diuus Auguſtinus lib.4. de Muſica.

Bonum videre qui cupit diem.
Bonus ſit hic, videbit & DEVM.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Eorum dierum auctor quis?

GENTILIBVS eos *Rex* imperauit cap.16.verſ.22. Mardochæo dictante. Iudæis verò ipſis idem *Mardochæus*.Sed primo viſus fuit quaſi dies eo tantùm anno agendus,poſtea verò eum, vt eſſet perpetuus, *confirmauit* & ſanxit idem Mardochæus, verſ.21.in Latino & Græco, apertiùs tamen in Hebraico,ipſi verò Iudæi confirmarunt & acceperunt tam pro ſe,quam pro poſteris & proſelytis in æternum v.27.28.31.Acceſſit v.29.in Hebræo. *Secunda* ab Eſtheris & Mardochæi litteris alia *confirmatio*,quæ Hebraicè *thoceph* vti ſcilicet capite primo,verſu primo,& Danielis vndecimo verſ. ſeptimo,*fortitudo*.dicitur,à Septuaginta hic ἰσχύς. Ideoque huius feſti auctoritas & perpetuationis principium Eſtheri & Mardochæo aſcribitur verſ.31.& cap.10. verſ.13. Suprà vero iam admonui, Gentilibus etiam id genus feſtos dies vſitatos fuiſſe. idque natura ipſa duce. quanto nobis magis, quibus &

bus & natura, & DEVS, eiusque sancti prælucent hinc *festum Iudith*, de quo in Iudith cap.16. quæst. 9. *recuperatorum* ab inuictissimo Lotharingo Duce *Hierosolymorum festus* olim dies apud Gulielmum Tyrium lib.8. belli sacri cap. vlt. & in Wirciburgensi vrbe, ipso S. Cyriaci, *processio solennis*, ob victoriam contra Hermannum Comitem Hennebergensem, eiusque sororum Comitem in Kassel. anno Domini 1266. sub S. Kiliani vexillo, in campis prope *Kitzingen*, vt habent M. Michaelis de leone manuscripta Chronica. Quæ hic in Septuaginta vsq; ad c. 10. sunt, ea in Hebræo & Latino aliter.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quæ de Rege Assuero & Mardochæo conclusio?

CAP. X. ponitur. sed in Græco est ab Hebræo, & Latino magnum satis discrimen, cum pro *ἰκογράφοι* scriptum sit *ἔγραψε* & similia. Latinus ab Hebræo tantum differt quod addat vniuersitatis signa *omnem* & *cunctas*. videlicet prout suprà expositum ex cap.13. vers.2. Reliqua initio dicta. Mardochæus verò *magnus Iudæus*, seu, *apud Iudæos* v.3. & *acceptabilis plebi fratrum suorum*. id est, multitudini etiam infimæ, cui se affabilem, comem. beneficumque præbebat. *quærens bona populo suo. & loquens pacem omni semini suo*, seu Israëliticæ genti.

E Capite decimo residua.

SANCTVS HIERONYMVS; *Hæc autem, quæ sequuntur, scripta reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua & litteris continentur: & interim post finem libri hoc capitulum ferebatur: quod iuxta consuetudinem nostram obelo, id est veru prænotauimus.*

4 *Dixitq; Mardochæus: à Deo facta sunt ista.*
5 *Recordatus sum somnij, quod videram, hæc eadem significantis: nec eorum quicquam irritum fuit.*
6 *Paruus fons, qui creuit in fluuium, & in lucem solemq; conuersus est, & in aquas plurimas redundauit: Esther est, quam rex accepit vxorem, & voluit esse reginam.*
7 *Duo autem dracones: ego sum, & Aman.*
8 *Gentes, quæ conuenerant: hi sunt, qui conati sunt delere nomen Iudæorum.*
9 *Gens autem mea: Israël est, quæ clamauit ad Dominum, & saluum fecit Dominus populum suum. liberauitq; nos ab omnibus malis, & fecit signa magna atque portenta inter Gentes.*
10 *Et duas sortes esse præcepit, vnam Populi Dei, & alteram cunctarum Gentium.*
11 *Venitq; vtraque sors in statutum ex illo iam tempore diem coram Deo vniuersis Gentibus.*
12 *Et recordatus est Dominus populi sui, ac misertus est hæreditatis suæ.*
13 *Et obseruabuntur dies isti in mense Adar quartadecima, & quintadecima die eiusdem mensis, cum omni studio, & gaudio in vnum cœtum populi congregati, in cunctas deinceps generationes populi Israël.*

CAPVT XI.

Anno quarto regnantibus Ptolemæo, & Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se Sacerdotem & Leuitici generis ferebat, & Ptolemæus filius eius hanc epistolam phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemæi filium in Ierusalem.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Ad Hebraicum textum, quænam è Græcis addit D. Hieronymus, quæ ad libri finem pertineant?

EA, quæ de somnio sunt cap.10. vers.4. de *diebus phurim*, vers.13. de interpretatione epistolę Phurim c.11. v.1. vbi sciendum Hebraicè c.9. bis memorari *egereth*, id est, *epistolam phurim*. cuius ibi summa posita est. & integra, quod sciam; hodie non extat. Sed fuisse videtur in Græcis exemplaribus, cum dicat interpres, *hanc*, seu, vt in Græco, *τὴν προκειμένην*, id est, *quæ proponitur*, videlicet legenda. Hanc ergo, cum Ægypti Rex Ptolemæus, vel Epiphanes, vel Philometor (vtriq; siquidē, sicuti & Ptolemæo Euergetæ apud Iosephum c.4. l.12. vxor *Cleopatra* nomine fuit, Iosepho teste l.12. c.3.) regnaret, attulerunt in Ægyptum; vt ex Regis nomine & anno intelligitur, Sacerdotes *Dositheus, eiusq; filius Ptolemæus*. quam & ex Hebræo Græcè conuertisse affirmarunt Lysimachum huius ipsius Ptolemęi filium, Hierosolymis cōmorantem. De eo autem id isti fortè memorarunt, vt & Iudęis procederent, & iste filij sui, ille sui nepotis doctrinam & industriam commēdarent, qui vertere illam potuisset, aut verò, vt maiorē fidem facerent, cum esset ille notus, & ipsi eius quodāmodo auctores, ratione illius, viderētur. Apud Iosephū l.19. c.4. *Alexander Alabarches*, quē lib.18. c.8. prędiuitē ostenderat, & c.10. Philonis illius doctissimi fratrem scripserat, & de cuius filio Tiberio Alexādro Phadi, in Iudęę pcuratione, successore l.20. c.3. vocatur etiā *Lysimachus*. An nostri huius Lysimachi familia?

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quando mortui, & vbi sepulti Mardochæus & Esther?

DE priori non liquet: de posteriori auctor est Beniaminus in Itinerario; eorum sepulchrum fuisse in Mediæ vrbe principe *Hamda magna* in qua *Israelitarum*, suo tempore fuerint *millia circiter quinquaginta* & paulò antè dixerat inter vrbis Elam ruinas, visam adhuc fuisse Susam Habiram, vt suprà dixi cap. 1. Possit forte videri ab eo dicta regio, quæ inter Babyloniam & sinum Persicum est, *Mardochea*, vti quidem in veteribus Ptolemæi libris legitur, Geogr. lib. 5. cap. 20. & Asiæ tabula quarta. In Græco tamen textu ἀμοϱδακία est, præposito scilicet α. Sed hoc per pleonasmum in multis fieri docet Eustathius Iliad. ν, vt in ἄσταχυς, ἄσταφις, aliis.

QVAESTIVNCVLA VIII.

De Esthere & Iudith, quæ apud veterum, recentiorumque nonnullos encomia?

CLEMENS Alexandrinus Stromate 4. cap. 6. post laudatam Iudith:

RVRSVS, ait, *perfecta illa fide Esther, Israelem à tyrannica potestate liberans, & à crudelitate Satrapæ, sola mulier afflicta ieiuniis, restitit, armatis copiis innumerabilibus, tyrannicum per fidem soluens decretum, & tyrannum quidem mitigauit: Aman vero repressit, & Israelem perfecta ad Deum oratione illæsum conseruauit.*

D. Chrysostomus homil. 9. ex variis in Matthæum: & Chromatius in Matth. 6. post ipsius etiam Iudith encomium.

SIMILITER *Hester sanctissima, dum lota facie, & capite vncto, post triduanum ieiunium, intelligi à rege non potuit, Aman illum populi sui inimicum iniquissimum interemit.*

D. AMBROSIVS epist. LXXXVIII.

IVDITH *luxurioso Holphornis haudquaquam inflexa conuiuio, solo titulo sobrietatis desperatum lacertis virilibus reportauit triumphum, patriam obsidione exuit, ducem militiæ suis manibus occidit. Exemplum euidens, quod & illum terribilem populis bellatorem virum luxuria emolliuit, & hanc fœminam temperantia cibi fortiorem viris fecit. Non hic in sexu suo victa est natura, sed in cibo suo vicit. Hester regem superbum suis inclinauit ieiuniis.* Et, post ipsius Iudith commendationem, libro de Elia & ieiunio; *Hester quoque, ait, pulchrior facta est ieiunio. Dominus enim gratiam sobriæ mentis augebat. Omne genus suum, id est, totum populum Iudæorum à persecutionis acerbitate liberauit, ita vt Regē sibi faceret esse subiectum, nō libidinis amore flammatum sed cœlesti miseratione conuersum, ita vt pœna retorqueretur in impium, & honor sacris redderetur altaribus. Itaque illa, quæ triduo ieiunauit continuo, & corpus suum aqua lauit, plus placuit, & vindictā retulit. Aman autem dum se regali iactat conuiuio, inter ipsa vina pœnam suæ sobrietatis exsoluit. Est ergo ieiunium, reconciliationis sacrificium, virtutis incrementum, quod fecit etiam fœminas fortiores augmento gratiæ.*

S. Prosper libro de promissionibus & prædictionibus parte II. c. 38.

QVID *fortius muliere? quæ prima præ omnibus viris excurrens, videre meruit resurgentem. Quæ cum in typo Ecclesiæ hæc Esdras scripserit, subsecuta est etiam actio figurata. Hester enim, quæ à Mardochæo fuerat in filiam educata, dum aulam regiam Mardochæus curaret, à Deo, qui exaltat humiles, ad regiam Hester perducta est dignitatem. Hæc cum populum suum, agente amico regis Aman, causâ Mardochæi, damnatum intelligeret morti, gladiusque eorum ceruicibus immineret, animam suam Hester pro populo suo ponens, inuocato diuino auxilio penetralia regis ingressa est, quo mulieri non vocatæ accedere non licebat. Quam cum rex indignatus aspiceret, illa quoque tacuisset: Conuertit, dictum est, cor eius Deus in lenitatem, eique rex multa bona promittens, dum eius salutem reparare contenderet, ad conuiuium cum Aman venturum se, vt regina poposcerat, non negauit. Illic narrans quæ secum, & cum populo acta erant, Aman eo ligno crucifigi rex statuit, quo Mardochæum idem Aman suspendere statuerat innocentem. Vt qui cogitant in me nequissima, sicut ait Propheta, super ipsos voluerentur. Sic Ecclesia sancta crucis perimit inimicos. Sic se pro suis periculis huiusmodi opponit. Sic datis in morte suis laboribus, vitam conferendo ministrat: vt pote regina, quæ à suo rege sponso & domino admonetur, eique dicitur: Libera eos qui ducuntur ad mortem: & redime eos, qui occiduntur. Cuius beneficiorum refugia, ipsi quoque eius appetunt inimici.* Pergit verò & subdit.

IVDITH *sancta, ordine subsequente ponitur, quæ etiam ipsa figuram sanctæ ecclesiæ personamque suscipiat.*

Nam

Nam cum dux militia regis Babylonis Bethuliam Holofernes obsidione cinxisset, sublatisque aquis siti totam affligeret ciuitatem, primores eius in deditionem statuerunt tradere Holopherni. Hac disponentibus Iudith obsistit, paucorum dierum inducias poscens. Quibus ieiuniis orationibusque supplex regem regum, & dominum dominorum exorauit. Exutis igitur veste viduali, sese omni ex parte, mente, corpore, moribusque componens, mirabilem cunctis exhibuit: eo vsa consilio, quo custode Deo, credebat pulchritudine captū hostem posse perimere, suam pudicitiam illo seruante, qui dator & custos est castitatis. Qua cum illesa caput hostis afferret, quam viri non valuerant, fœmina patriæ reddidit libertatem. Nostram, vt diximus, cuius hac figuram gestabat, si agnoscas ecclesiam, vides quemadmodum posteaquam eius vir CHRISTVS *Dominus passus resurgens ascendit in cœlum, omni mœstitia & veste viduali depulsa, sit induta pulchritudine ab eo, de quo in Esaia Propheta dicit: Induit me vestimento salutari, & stola iucunditatis circumdedit me, sicut sponsam ornatam monilibus suis. Missa est enim & hac in vulnere capitis inimicorum, quoniam corpus illius est, qui confregit caput draconis magni. Non pepercit & hac anima sua sicut illa, quoniam ipsa est qua dicit per Ioannem Apostolum: Sicut* CHRISTVS *pro nobis animam suam posuit, ita & nos debemus pro fratribus animas ponere. Quod fecisse in sanctis martyribus constat, qua est benedicta apud omnipotentem Deum.*

Rodolphus Agricola in Carmine de S. Anna.

ESTHER *quod populum scelerati fraudibus Aman*
Eruit, & regis mitior ira fuit,
IVDITH *& Hebraeum ferrum flammasq; minantem*
Hostem tartareas fecit adire domos
Laudibus & colitur IVDITH *& laudibus* ESTHER
Semper & æternum nomina clara tenent.

QVÆSTIVNCVLA IX.

De sensu mystico.

ESTHEREM Ecclesiæ Christianæ typum gerere quæst. 12. in caput Iudith vltimum ex D. Hieronymo dictum est. & quemadmodum per Iudith, ita & per Estherem quidam B. Virginem tradunt significatam, vti, si libeat, videbis apud Canisium nostrum lib. 1. de B. Virgine, cap. 2. & lib. 5. cap. 23. Ideoque & in Marianis floridis, *Del Rio* noster, panegyrico in festo Assumptionis; *Quis, ait, nescit Estheram Deipara typum fuisse? Hodie non ad Assuerum, hoc est, summum Principem, terrenum tamen; sed ad cœli terraque Principem atque Dominum: non ad Artaxerxem, (id est lumen & gloriam Persarum) sed ad claram visionē aterni luminis illius, in quo solo posita beatitudo sempiterna, fuit euecta verior Esthera; occulta quidem & abscondita per humilitatem; sed nunc gloriosa & illustris per retributionem; duabus ancillulis comitata meritorum, actione & contemplatione; sed vni innixa, vt prastantiori & gratiori, illi quam Maria partem optimam delegit, mentis in Deum eleuationi.* Et pulchrè iam olim D. Thomas prologo suorum in Canonicas epistolas Commentariorum, prout monui sub finem partis libri tertiæ. Sed, quę tum præteruehebar; eius verba non incommodè iam legere liceat. Ita verò illa se habent.

Missa sunt epistola ex regis nomine per veredarios, qui per omnes prouincias discurrentes, veteres litteras nouis nunciis preuenirent. Verba ista scripta sunt Hester. 8. ca. & satis spiritualiter intellecta competunt proposito nostro. Et vt melius videamus sensum spiritualem, primo videamus litteralem. Narrat hæc historia ad litteram, quomodo à Rege Assuero, per falsam suggestionem Aman proditoris, lata fuit sententia condemnationis & interfectionis totius populi in regno suo existentis. Iam sentētia erat lata, iam erat annulo Regis obsignata, iam per nuncios publicata, iam dies erat assignata: non restabat nisi quod interficerentur. Sed sicut narrat eadem historia, per reginam Hester fuit reuocata, scilicet per eius intercessionem, per virgæ aureæ extensionem, & osculum summitatis eiusdem. Nec solum sententia fuit reuocata, immò ipsa reuocatio per veredarios ad hoc specialiter missos fuit promulgata, hoc est quod dicitur in verbis propositis, *Missa sunt epistola* &c. Sicut dicitur 1. Corinth. 10. *Omnia contingebant illis in figura.* Veritas autem respondens huic figuræ, hæc est. Per peccatum enim primorum parentum, per falsam suggestionem Aman proditoris perpetratam, *à Rege Assuero*, scilicet DEO, sententia damnationis totius generis fuit lata. Genesis 2. *Quacunque die comederis ex eo, morte morieris.* quod dictum est Adæ non solum pro se, sed & pro sua tota posteritate. & dicit. *Quacunque die comederis, morte morieris*, innuens triplicem mortem. Nam ipsa comestio fuit mortifera. Statim ergo cum comedit lignum vetitum, mortuus fuit spiritualiter, sed habuit necessitatem moriendi corporaliter, & quantum est de se, æternaliter.

Iam ergò sententia erat lata, iam erat in sacra scriptura obsignata. Gen. 2. iam erat per nuncios, scilicet prophetas promulgata. Iam dies erat assignata. Statim enim, cum moriebamur, ad inferos descendebamus. Sed *per Hester reginam*, id est, *virginem beatam* fuit reuocata, per eius, scilicet intercessionem, per virgæ aureæ extensionem, & osculum summitatis eiusdem. De hoc habetur Hester 8. vbi dicitur, *quod placuit Hester regina in oculis regis, & extendit contra eā virgam aureā, qua accedens osculata est sūmitatē virga. Et dixit ei Rex, Quid vis Hester, & qua est petitio tua, etsi dimidiā partē regni mei petieris,*

petieris, impetrabis. Quæ respondit, Si inueni gratiam in oculis tuis & placet tibi. Dona mihi animam meam pro qua rogo. & populum meum pro quo obsecro. Traditi enim sumus, vt conteramur & iugulemur, & pereamus per peccatum originale contractum, & per peccata nostra actualia superaddita. Traditi enim eramus, vt iugularemur, in corpore periremus, & in anima contereremur, id est, simul tereremur in vtroque, vt iugularemur corporaliter, periremus spiritualiter: contereremur, id est, continuè tereremur æternaliter. Sed Hesther regina, id est, virgo beata placuit in oculis regis ad restaurationē generis humani, inuenitque gratiam coram eo non solum pro se, sed pro toto humano genere, extenditque Rex virgam auream. Ista *virga aurea* secundum Glossam, fuit *crux*, siue *passio Dominica*, quæ tota fuit aurea, id est, charitatiua. Nihil enim fuit maculæ in ipso CHRISTO contractum, nec passibilitas contracta est, nec originale contractum. Nihil fuit in ipso actu, quia nec veniale nec mortale, imò purè pro salute generis humani passus fuit. Nullius sancti, cuiuscunque conditionis, passio fuit tota aurea, quia in omnibus fuit passibilitas contracta per originale contractum, & aliquod peccatum actu, saltem veniale. Hanc virgam auream Dominus DEVS Pater nobis extendit, quando ex charitate maxima, quam ad nos habebat, filium suum passioni exposuit. *Summitatē eius virgæ beata virgo tetigit*, quando filium DEI in vtero concepit, & postmodum peperit, & sic dimidiam partem regni DEI impetrauit (*impropriè scilicet, & per quandam accommodationem sanè intelligendam, vt ex iis, quæ de regno postea subduntur, & ex re ipsa nimisquam patet.*) Et *per veredarios*, id est, apostolos ad hoc specialiter missos, reuocatio fuit promulgata, hoc est, quod dicitur in verbis propositis, *Missæ sunt epistolæ ex Regis nomine*, id est, auctoritate, per veredarios, id est, apostolos, qui per omnes prouincias discurrentes. Glossa. *Per prædicatores summi Regis cursores veteres litteras. scilicet damnationis nostræ nouis nuncius. scilicet apostolis præuenirent.* In verbis istis *notantur tria*, secundum tria cuilibet missioni solenni necessaria. Quælibet enim missio solennis requirit in mittēte auctoritatem, in misso celerem adimpletionem, in eo cui fit missio, vtilitatem. In verbis autem propositis, notantur ista tria. In mittente authoritas, cum dicitur, *Missæ sunt epistolæ ex Regis nomine.* In misso adimplēdi celeritas, cum dicitur *per veredarios, per omnes prouincias discurrentes.* In illis in quibus facta est missio, vtilitas; cum sequitur, *vt veteres litteras nouis præuenirent nunciis.*

Iste Rex Assuerus significat Christum. Interpretatur enim *atrium* siue *beatitudo*. Christus verò est atrium bonorum, qui sunt in statu viæ. Beatitudo quantum ad illos, qui sunt in statu patriæ. Excellit autem omnes alios reges. *Primò* in naturali regiæ maiestatis dignitate. Fuit enim Rex quando natus est ex Deo Patre æternaliter, & rex antequam natus ex virgine temporaliter. Ideò sapienter quærebant illum Magi, Matth. 2. *Vbi est, qui natus est Rex Iudæorum*, non dicunt, *vbi est?* sed *vbi est qui natus est Rex?* Rex n. Franciæ natus, sed non est natus Rex. Christus autē fuit Rex in ipsa natiuitate, imò antequam nasceretur ex virgine. Psal. 73. *Deus autem Rex noster ante sæcula. Secundò* excellit eos in aliorum regum institutione. Ipse enim omnes alios Reges instituit, quod nullus alius potest. Rex enim Franciæ nō instituit Regem Angliæ. Prou. 8. *Per me Reges regnant.* Vnde omnes Reges alij, sunt eius serui & tributarij. Psal. 71. *Omnes Reges seruient ei*, id est, *seruire debent.* Vel vt sit distributio accommoda, quasi dicat; quotquot seruient ei, erunt Reges: quia ei seruire regnare est, secundum Gregorium in glossa super illud; *Paulus seruus Iesu Christi*, &c. ad Rom. 1. *Tertiò*, excellit eos in regni sui æternitate, siue æterna duratione. Caret enim principio, & fine. Psal. 144. *Regnum tuum, regnum omnium seculorum*, Dan. 7. *Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod nō corrumpetur.* Omnia aliorum regna sunt temporalia, corruptibilia ac per hoc momētanea. Eccl. 1. *Hodie est Rex & cras morietur.* Vnde Reges mundi sunt, quorum regnum nō durat, fortè nisi per vnum diem, & postea sunt similis, vel forte deterioris conditionis. *Quartò* excellit, in regni sui liberali & totali distributione. Omnibus enim illis, qui sunt de regnō suo, liberaliter totum regnum suum distribuit, quod nullus alius Rex facit. Luc. 22. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Non dicit partē regni, sed regnum. Legitur 1. Macha. 1. quod *Alexāder, cū moreretur vocauit pueros suos cum quibus nutritus fuerat, à pueritia sua. & diuisit illis regnum suum.* Aliter est enim de regno Dei, & mūdi. Videre enim regnum mundi, non est habere. Matth. 4. Ostendit illi omnia regna mundi, & dixit ei, *Hæc omnia tibi dabo*, non dicit, *tibi do.* Sed videre regnum Dei est habere iuxta illud Sapient. 10. *Iustū deduxit Dominus per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei*, id est, dedit. Scitis autem quod eadem res simul, & semel, & tota à pluribus, imò ab omnibus potest videri. Rex igitur Assuerus est Christus, ex cuius nomine, id est, auctoritate, epistolę illæ missę sunt. Ille enim facit, cui⁹ authoritate fit. Apostoli verò authoritate Christi illas epistolas scripserunt, & miserunt. & ideò possunt dici à Christo missæ. Ecce ergo primum. scilicet in mittente authoritas, quæ significata est. 2. Paralip. 30. Vbi dicitur, quod *Ezechias Rex misit nuncios ad omnem Israel & Iudam. & scripsit epistolas ad Ephraim & Manassem, vt venirent in domum Domini in Ierusalem, & facerent Phase Domino Deo suo.* Rex ecce Christus, qui misit nuncios, id est, Apostolos, & scripsit epistolas. scilicet Canonicas.

Hæc, & his plura D. Thomas, à quo cætera eodem modo interpretari discet, cui animus. Nunc, per ipsam Estherem, sit GLORIA PATRI, ET FILIO, ET SPIRITVI SANCTO:

SICVT ERAT IN PRINCIPIO, ET NVNC, ET SEMPER, ET IN SÆCVLA SÆCVLORVM, AMEN.

RERVM ET VERBORVM IN ESTHERIS COMMENTARIVM, copiosus & accuratus, iuxta seriem alphabeticam perspicuè congestus.

Difficultas

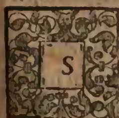
Malum

SERENIS-

SERENISSIMO PRINCIPI CAROLO III. CALABRIÆ LOTHARINGIÆ, GELDRIÆQVE DVCI &c.

NICOLAVS SERARIVS.

SACRA *Reuerendißimi & Serenißimi Filij Tui Cardinalis manu, meos Tibi,* SERENISSIME DVX, *Machabæos offero. Machabæorum enim, in perantiquo, & nobilißimo Lotharingico stemmate, tot & tam præclara, prisca & recentia, exempla video, vt pæne maiores omnes, suis, clarißima voce, posteris,* MATHATHIAE *illud acclamare videantur.* Nunc, ô filii, æmulatores estote legis, & date animas vestras, pro testamēto Patrum vestrorum: & mementote operum Patrum, quæ fecerunt in generationibus suis: & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum. *E veteribus quidem, in ipso Commentarij huius decursu, adduxi Lotharingum illum Hierosolymorum Regem, in cuius mausoleo illustrißimum hoc Machabæi nomen incisum. E recentioribus vero, liceat quidē auum Tuum* ANTONIVM *cognomento* BONVM, *magnumque patruum* CLAVDIVM, *Patrem, patruos, cognatosque, & in primis, duo fulmina belli, & belli, quod pro Regum, religionisque incolumitate & dignitate, gereretur; Franciscum & Henricum nominare: sed meam ab vno Te orationem euagari, nihil necessum. Iam enim ab ineunte ætate, pro viribus, & pænè supra vires, curasti, vt cū è Germania Lutherus, è Gebennensi lacu Caluinus in Tuam sese Lotharingiā, variis creberrimè aut fossis, aut cuniculis, imo & apertà violentaq; armorum inundatione, effundere conarentur, nihil tamen omnino profecerint, sed insigni tua sapiētia, cura, & heroica virtute in tuis vicis, arcibus, vrbibus, ditionibusque vna stet, vigeat, floreatque sancta, vetus, Catholica religio. Et, hoc nomine, quam immanes pecuniarū sumptus libēs fecisti! Quot & q̄ difficilia bella tolerasti! quot & quātis Tua omnia, liberos etiā ipsos, Tuumq; adeo ipsius caput periculis obiecisti. Sed tam præclarè gestorū laudet Homeros Alexāder alios. Ego, ad Dei O.M. gloriam, non possum non admirabilem illam ani-*

mi Tui magnitudinem tacitus mecum suspicere, aliisq; loquens enũciare, quod cum Argentoratensis Ecclesia filiũ à Te Tuũ, Reuerẽdissimum & Serenissimũ Cardinalem posceret, eoq; iam res loco esset, vt essent vindiciæ armis agendæ, Tu vero alio tũ bello, eoq; graui & periculoso, contra hostes minime vel imperitos, vel ignauos & segnes, implicareris, dicerẽtq; Consiliariorũ Tuorum pleriq; omnes id, quod prudẽtia & ratio tunc humana, edita quasi voce, loq; videbatur, ne Herculem quidẽ contra duos: hostem vnũ, acrem præsertim attentũque adeo, satis esse: distractas, sparsasq; contra duos vires minui debilitariq; nimium: altissimo tamen generosissimoq; animo respondisti. Quia de Catholica Religione, in vicina ista regione, agitur, volo, vt delatũ illum Episcopatum filius meus admittat. Ego, vt ei, &, per eum, sacrosanctæ religioni opituler, vel principatũ hunc meum totũ, vitamq; ipsam & sanguinẽ profudero. *An non Machabæi alicuius ista vox? nisi discrimẽ forsan sit, quod fuerint Sacerdotes, Machabæi omnes. At sacerdotum Tu amator, custos, & propugnator: Episcoporũ etiam & Cardinaliũ Cognatus, Patruus, & Pater. Quamq; & illo ipso Argentoratensis naufragij tẽpore, dixisse aliquando Te audio.* Viduus sum. religionis tutãdæ causa, possem adhuc fieri Episcopus. *Accipe igitur, ô magni Machabaici zeli zelotes, per Reuerẽdissimi & Serenissimi Episcopi, Cardinalis, Apostolicique Legati Tui manũ, Machabæos istos: & q̃ à maioribus Tuis aut vocẽ aut hæreditatẽ accepisti, eã sicuti hactenus; verbis factisq; Serenissimis Filiis Tuis relinque.* Vos filii confortamini, & viriliter agite in lege, quia in ipsa gloriosi eritis, *& gloria quidẽ illa, q̃ exstractæ in cœlis pyramides perpetuã conseruabunt, & vero ẽt in terris, vbi, q̃ hodie grassantur, in eodẽ, quo veteres & obsoletæ, sepulchro cõtumulatæ fuerint hæreses omnes. Ita n. futurum è fluxa & inconstante mendacij natura, multiplici & summa inter ipsas dissẽsione, præteritarũ deniq; omniũ exemplis, etiãsi summos, acerrimos, potentissimos quandoq; patronos habuerint; augurari & sperare omnino consentaneũ est.* Non vos, *ait in Psalmũ 75. B. Augustinus,* terreant, fratres, quidã fluuij, qui dicuntur torrentes. hiemalibus aquis implentur. Nolite timere. Post paululum transit, decurrit aqua. Ad tẽpus perstrepit. mox cessabit. Diu stare non possunt. Multæ hæreses iã emortuæ sunt. Cucurrerunt in riuis suis: quãtum potuerunt, decurrerũt. Siccati sunt riui, vix eorum memoria reperitur, vel quia fuerint. Spernentur tamq̃ aqua decurrens.

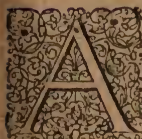
Maguntiaci postridie Natiuit. B. Virg. Anno Domini. CIↃ.IↃ.IC.

IN LIBROS MACHABÆORVM

PRÆLOQVIVM PRIMVM.

QVÆ LIBRORVM ISTORVM INSCRIPTIO? ET VNDE MACHABÆI NOMEN?

APVD Eusebium lib.6.cap.25. dicit Origenes, Hebraiçam inscriptionem fuisse Σαρβὴθ σαρβανὲ ἔλ. Quamuis enim postremum hoc verbum ἔλ in Latinis, etiam vltimæ versionis, exemplaribus desit, in Græcis tamen est. Possumus verò eius inscriptionis variam sententiam accipere. Prima est; *Princeps domus: princeps filiorum* DEI. Altera; *Princeps in angustia filiorum* DEI. vt (quod alibi fit) disiungantur literæ sic: σὰρ βὴθ σαρ βανὲ ἔλ. Tertia; *Sceptrum rebellium* DEI. Nam primum nomen *pro sceptro*, in Esther sæpiùs est: medium Chaldæis *rebelles* significat. Quarta; *flagellum rebellium* DEI. quo videlicet ipsi populum DEI flagellarunt: aut quo ipsi tandem ab eo flagellati sunt. Nam priore modo, Attila *Christianorum flagellum* fuit: posteriore, libri quidam sunt, qui, *dæmonum, Iudæorumq; flagellum*, inscribuntur. Quinta demum sententia esse queat, *Sceptrum Principis filiorum* DEI. His enim libris monstratur, quemadmodum è Iudæis vir princeps arma contra impios sumpserit, eiusque filij fortissimè dimicando, Israëlitis libertatem, suæque familiæ regiam dignitatem pepererint. Hodie verò apud Græcos Latinosque simpliciter *Machabæorum libri* vocantur. & putat hunc in locum Diuus Thomas fieri ob septem Machabæos, eorumque matrem, quæ nomine proprio Machabæa dicta fuerit. Sed hoc infrà cap.7. lib.2. improbabitur: ideoque vt Prologus ait Hieronymianus, quem citat & explicat ipse Diuus Thomas; à præcipuo scilicet sanctissimæ religionis vindice, sacrorumque bellorum duce præstantissimo, inscriptio sumpta est. Is enim, cum *Iudas* vocaretur, *Machabæi* cognomen habuit, vt infrà est lib.1.cap.2. De eo verò maxima horum librorum pars agit; prioris quidem caput 3.4.5.6.7.8.9. posterioris verò caput quartum, & cætera omnia vsque ad finem. Deinde, ab ipso, ad eius fratres, & alios, qui, hisce, in libris, fortiter ac piè sese gesserunt, appellatio eadem permanauit, vti monet Nicetas in 22. orationem Gregorij Nazianzeni. *In Machabæorum*, ait, *libris vir quidam describitur, Iudas nomine, cognomento Machabæus, qui pro ciuitate Hierosolymitana, Legisque Mosaicæ cultu, ac contribulibus suis, multa præclarè & strenuè gessit. Propter quem cæteris quoque historiæ partibus Machabæorum nomen inscriptum est. Quoniam igitur in eodem volumine, Eleazari, septemq; filiorum, & matris concertatio continetur, Machabæi etiam ipsi nominati sunt. Neque enim qui historiam conscripsit, eos à Iuda Machabæo genus duxisse tradit.* Quia verò id aliis, de quibus in hisce libris agitur, nomen communicatum, ideo non illius tantum vnius *Machabæi* sed *Machabæorum*, quia ij plures, inscriptio facta est. Solet verò nomen istud apud veteres tripliciter scribi. vel vnico *b*, cum aspiratione *h*, vel duplici *cc*, idque cum aspiratione vel sine, vt ferè apud Græcos.

Sed vnde hoc Iudæ illi cognomen obtienerit, *duplex* opinio est. *Vna* Iosephi Gorionis lib.3. cap.9. *à robore*, quo præditus fuit, dum hostes Israëlitarum prostrauit & extinxit, vt sit à *Caba*, id est, extinxit, *Machabi*, quasi extinctor, quemadmodum apud Herodotum lib.1. à coërcendo, Darius dicitur, à bellando, Xerxes, à valde bellando, Artaxerxes. Capite illo nono Matathiæ verba sunt; *O fili mi Iuda, qui ob robur vocaris Machabæus. Secunda* opinio R. Isaac Benhole, Renchlini lib.3. Cabalæ, Merceri de abbreuiaturis Hebræis. Sixti Senensis lib.1. Bibliothecæ, Genebrardi in Chronologia, Ariæ Montani in Isaiæ cap.20. esse vocem ex quatuor symbolicis literis, מכבי M. C. B. I. quod essent in Hebræo, initia illius sententiæ Exod. 15. 7. מי כמכה באלם יהוה *Mi camocah baelim* IEHOVAH? Quis similis tui in fortibus Domine? Solebant enim quoddam vi-

ctoriæ quasi cœlitus sperandæ ac obtinendæ omen, hasce quatuor litteras, pulchræ huius sententiæ indices, suis in vexillis inscribere, quemadmodum apud nos quidam illud Constantini: IN HOC SIGNO VINCES. Idque fratres eius imitati postea videntur. Sed quod libro 3. de occulta philosophia cap. 29. ab Angelo verba hæc Iudam accepisse, ipsorumque characterum vi hostes pertercuisse tradit Cornelius Agrippa, id verò à Cabalistis est, totumque nugatorium, sicuti & causa ista, quòd eo nomine aut symbolo significentur septuaginta DEI nomina. quia scilicet ———————————— Posset etiam dici, quatuor istas literas per *rosse teuoth*, seu curtationem Hebræis vsitatam, MOBI, significare hoc, *Milchamach Coach bihuda*, id est, *belli vis*, seu *robur in Iuda*. Ita enim post suprà citata verba, innuit, apud eundem Gorionem, pater Mathathias; *Et nunc*, ait, *scio, fili mi, quia vir belli tu, & DEVS dedit in te vim & robur, & cor sicut cor leonis, quod non dissoluitur.* Hebraicè siquidem verba illa citata, iisque similia insunt. tuncque verissimum, quod ab eodem suprà dicebatur; hoc nomen *à robore* ipsi Iudæ impositum esse, quod, quomodo verum esset, non constare, ibi affirmauit Munsterus. Sic igitur cap. 2. Iudas cognominabatur illo tempore, ab effectu isto secuto *Machabæus*, ita vt cognomen istud, bellorum tempore acceperit, vel fortè anteà, sed propheticè, vti nomina sua consecuti sunt, Abel, Noë, & alij multi. de quibus Isidorus Originum libro 7. cap. 6. *Nam*, vt ait in Epigram. Ausonius, *diuinare est, nomen componere, quod sit Fortunæ, morum, vel necis indicium.*

מ	40
כ	20
ב	2
י	10
	72

PRÆLOQVIVM II.

Quis eorundem librorum auctor?

AVCTOR à quibusdam Iosephus Flauius putatus est, fortè propter D. Hieronymi verba lib. 2. contra Pelagianos, vbi Iosephum ipsum, nominat *Machabæorum scriptorem historiæ*. Sed sciendum, alium esse in Iosephi operibus libellum, qui *In Machabæos* inscribitur, vel *de ratione imperatrice*. Et de hoc patet D. Hieronymum loqui, cum de animi perturbationibus disputat, quibus imperare ratio debeat. Quin hoc ipsum clare affirmat libro de Ecclesiast. scriptoribus, & ante ipsum Eusebius lib. 3. cap. 10. Græcè, ostendit, hunc libellum non à Iosepho, sed ab aliis quibusdam vocatum *Machabaicum*. Quam igitur ineptè Caluinista Wittakerus lib. 1. contra Bellarminum, c. 14. hanc de horum librorum authore sententiam, Hieronymi esse affirmat? Quam imperitè Reineccius Lutheranus tomo 3. idem obtrudit? De iisdem verò Machabæis totus est Iosephi Gorionis liber 3. in editione Basileensi, liber quartus in Cracouiensi omnino Hebræa. Sed neq; is horum librorum author, cum & ordo, & oratio, & rerum ipsarum explicatio sæpè varia sit, vti suis locis videbitur. Et verò idem Gorionides lib. 4. cap. 1. Basil. editionis, citat librum Machabæorum, & alium quemdam librum Regum Romanorum, *Reliquum*, ait, *verborum Simeonis, & bella eius, & bella fratrum eius, nonne scripta sunt in libro Achasmonaim, & in libro regum Romanorum?* Sunt verò *Achasmonaim* ipsi Machabæi, vti posteà docebitur.

Cæterum duorum istorum librorum duo sunt auctores diuersi, cum liber secundus eadem, quæ prior persequatur, sed paulò aliter, huiusque auctor sese dicat cap. 2. ex Iasonis cuiusdam libris, eam historiæ veluti Epitomen scripsisse. Et D. Hieronymus epistola 106. Hebraicè Machabæorum primum librum sese reperisse affirmat. Secundum verò Græcum esse dicit, *quod ex ipsa quoque*, inquit, *phrasi probari potest.* Originem vtrumque videtur Hebraicum vidisse, cum in psalmum 1. apud Eusebium lib. 6. cap. 25. Machabaica biblia, id est, *Hebraicos libros*, non *librum* nominet, quibus antè allatam inscriptionem Hebraicam tribuit. nisi fortè, ratione libri prioris, hæc vtrique communis inscriptio facta sit. Qui tamen isti auctores fuerint, non omnino liquet, vt fatetur Isidorus lib. 6. Originum, cap. 2. & libro de offic. cap. 11. Sicuti neque quis Iosue, Iudicum, Regum, Paralipomenon libros scripserit, constat, vti suis locis dictum est. Rabanus posteriorem librum Hierosolymitanis scriptum ait. Eiusdem, ex Honorio Augustodunensi libro de Luminaribus Ecclesiæ, scriptor, à quibusdam putatur Iosephus. Sed illi esse non possunt, quia, qui hunc scripsit, in singulari de seipso loquitur cap. vlt. vers. 38. *Ego in his finem faciam sermonis* & vers. 39. *Hic & ipse velim. concedendum est mihi.* & ipsa præfatione cap. 2. prout in prima Commentarij huius parte posteà patebit. Neque verò Iosephus eiusdem libri secundi auctor censendus. Nam, vt in secunda Commentarij eiusdem parte ad libri 2 cap. 4. ostendetur, alia quam hic liber, de Menelao aliisque tradit. Deinde cum sua semper citare opera soleat, huius sanè libri aliquam in opusculo de Machabæis mentionem fecisset: vel, in eodem libro, aliquam illius opusculi. Et fortè D. Hieronymum sequi voluit Honorius. Medina lib. 6. de fide, cap. 13. censet, totum librum secundum esse epistolam vnam: & assentitur Genebrardus Chronol. fol. 102. Sed de his disseram postea, & Iudam potius Essenum Auctorem laudabo. Dicit verò Annius lib. 2. Chronol. Philonis; fuisse tempora à Iosepho adiecta. Sed magna hæc est in affirmando temeritas, cum nullum eius rei argumentum aut vestigium sit.

PRÆLO-

PRÆLOQVIVM III.

Quæ horum librorum auctoritas?

QVI Machabæorum nomen gerant, libri sunt quatuor. quorum tertius Græcè etiam in Septuaginta interpretum correcta iam editione Romana inuenitur, & citatur in Eusebij chronicis Olymp. 140. Si vero solius rationem temporis haberemus, primum is locum tenere deberet, cum ea, quæ quarti Ægyptiorum Regis Ptolemæi Philopatoris, & Antiochi Magni tempore, Iudæis cōtigerint, enarret. Quartus à Genebrardo duplex constituitur: vnus ille Iosephi in Machabæos, de quo suprà: alter, qui Ioannis Hyrcani, de quo lib. 1. Machab. c. vlt. v. 23. res prosequatur. Atque hic propriè quartus vocari solet, cumque se Græcè Lugduni, in Santis Pagnini Bibliotheca vidisse, refert Sixtus Senensis lib. 1. Bibliothecæ. Sed vterque ille quartus apocryphus est: Et verò tertius etiā, vt ex eo constat, quod ij *à nullo probato Concilio*, nullisque Patribus in Canone recenseantur: imò ab eo interdum reiiciantur, vti ab Athanasiana synopsi. OBIICIES, Apostolorum Canon 85. tertium librum canonicum pronunciat. Notat verò Wittakerus lib. cit. cap. 15. Pontificios hîc quod respōdeant, non habere. Sed turpe, tantoque in Calumniana Cathedra Magistro indignum mendacium est, cum is ipse, quem oppugnat, Bellarminus libro 1. de verbo Dei, cap. vlt. clarè hunc ipsum Canonem, aliosque plures adiectitios esse responderit: idque multò etiam accuratius, posteà demonstrauit Ecclesiasticorum Annalium Tomo 2. anno Domini 120. Reuerendissimus atque Illustrissimus BARONIVS. Quia verò Canon iste à Synodo, quæ, vti ostendit idem Bellarminus libro 1. de Conciliis, cap. 7. improbata est, & Trullana, vel quinisexta vocari solet, laudatus erat, idcircò dixi, *à nullo Concilio probato*, libros istos approbari. Duo verò priores libri Canonici sunt, vti quæ sequūtur, docent.

Duos Machabæorum libros esse Canonicos.

DOCENT hoc, Concilium Carthaginiense III. Can. 47. Trident. sess. 4. Innocentius primus epistola 3. ad Exuperium, cap. vlt. Gelasius in Concil. 70. Episcoporum, decreto de libris Canonicis, vbi duo isti libri vocantur *vnus liber Machabæorum*, quia scilicet de vna eademque re agunt, eo modo, quo ibidem dicitur *Esdræ vnus* Nehemiæ librum etiam comprehendendo. Clemens Alexandrin. libro 1. Strom. de *sacrorum librorum* chronologia differens, Machabæorum etiam libros nominat: D. Cyprianus libro 1. epistola 3. ad Cornelium *scripturam diuinam* vocat, l. 4. epistola 1. libro de exhort. Martyrij, cap. 11. D. Augustinus rem istam vel solus meritissimò persuadeat. Quia tamen in eo tricantur nescio quid hæretici, differatur tantisper, & eius loco iam, qui eodem vixit sæculo, audiatur S. Bacharius, dum prçclarè ait to. 1. bibliothecæ sacrę; *Medicum nostrum* CHRISTVM *hæc* (de Machabæis) *esse voluisse inter librorum* SVORVM *loculos*, librorum inquam, non apocryphorum, sed eorum, quos SVOS CHRISTVS Dominus agnoscit. Addantur, qui ex hisce libris tanquam Canonicis nonnulla citant, eosque valdè laudant, S. Chrysostomus orat. de septem Machabæis, D. Ambrosius lib. 1. officior. c. 40. 41. lib. 2. cap. penultimo, epist. 29. & libro de Patriarchis, vti loco citando monet Cassiodorus, B. Prosper de prædictionibus parte. 2. cap. 40. Isidorus lib. 6. cap. 1. Victorinus tomo 5. Bibliothecæ sacræ. D. Bernardus epistola 313. Sulpitius lib. 2. D. Leo in natiuitate SS. Machabæorum, *sacræ historiæ lectionem* vocat. Origenes tomo 12. in Ioannem. licet loco suprà citato aliud statuisse videatur, prout infrà explicabitur. S. Antoninus, non ille recentior Florentinus, sed antiquus Constantinæ in Africa ciuitatis Episcopus epistola ad S. Arcadium martyrem. Rupertus libro 8. & 9. de vict. verbi. Iunilius lib. 1. de partibus diuinæ legis. Cassiodorus de diuinis lectionibus, cap. 6. Alcimus libro ad sororem, Damascenus orat. pro defunctis. Otto Frisingensis lib. 1. cap. 16. & 42. lib. 8. in præfatione. Rabanus libro 3. de institut. Clericorum, qui & commentarium hos in libros edidit. Si quæras, quomodo ergo ait libro 2. comment. c. 2. se *ab apocryphis ad Canonicos libros pergere*? Respondeo, putare videtur, historiam istam ex apocryphis sumptam, licet canonica esset, vt in epistola S. Iudæ, ex apocrypho Enochi libro promitur quippiam, quod tamen canonicum est. Istos interim libros vocat *canonicos*, cum ad eorum textum pergit. Sed quomodo ibidem cap. 1. ait, *incertos horum librorum auctores*, ideoque non absurdè *in temporum computatione* discrepare? Respondeo, vult tantum significare, causam discrepantiæ iis aliquam esse, prout explicat similitudine textus Hebræi, & Septuaginta Interpretum. licet idcirco textus isti apocryphi minimè sint. De Nazianzeno cuius pulcherrima extat de Machabæis oratio, nihil dico, quia etsi hosce libros legerat, Iosephi tamen librum illum citat, de quo suprà. Βίβλος, ait, ἡ φιλοσοφοῦσα αὐτοκράτορα εἶναι τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν φιλοσοφήσασα. *Liber, qui, quemadmodum perturbationibus imperare debeat ratio, philosophatur.* Quin & si qui tertium & quartum Machabæorum librum laudant, huc pertinere possunt, quatenus eorum, de prioribus libris, calculus cum Ecclesiæ Patrumque aliorum sententia congruit.

S. Augustini de hisce libris testimonia.

NVNC, quem tantisper dimiseramus, S. Augustinum audiamus. Is ergo lib. 2. de doctrina, CHRISTIANA c.8. canonicos pronunciat, vt Iudith Prolog.4. fol.143. citaui. Et li. 18. ciuit. c. 36. *Machabaeorum*, inquit, *libros non Iudai, sed Ecclesia pro Canonicis habet. propter quasdam Martyrum passiones vehementes atque mirabiles.* Wittakerus respondet, pro canonicis haberi, quia *in Ecclesia leguntur, & aliquo in pretio sunt*, non autem esse *proprie canonicos*, quia paulo ante dixerat Augustinus; *supputatio temporum, non in scripturis sanctis, qua canonica appellantur, sed in aliis inuenitur, in quibus sunt & Machabaeorum libri*: At *scripturas canonicas* antè vocabat Augustinus, quæ, apud Iudæos etiam, in canone fuissent: *Alias* verò vocat, quæ sunt quidem in sacro Ecclesiæ canone, licet non in Iudæorũ canone. Et in aliarum istarum numero sunt Euangelia ipsa, Apostolorum Acta & Epistolæ, quid mirum si & Machabæi? Nam si verè & propriè hi Machabæorum libri canonici non essent, quomodo pro canonicis eos Ecclesia haberet? An pro argento plumbum; pro auro aurichalcum habendum? Deinde ex verbis illis, *propter quorundam passiones*, vult Wittakerus Augustinum significare, ob vnicam particulam, totos libros haberi canonicos; ipsumque Augustinum velut imprudentem ipse prudentissimus reprehendit; *Cuiusmodi*, ait, *hoc est, propter hoc aut illud, librum canonicum haberi?* Sed S. Augustinus iis verbis vnum scripturæ huius finem, eumque insignem ostendit, qui sub generalibus illis finibus comprehenditur, de quibus 2.Timo.3. Vnde & loco iam citando apposuit particulam *maximè propter*. Rursum ergo idem S. Augustinus lib.2. contra Epist.Gaudentii. cap.23. *hanc*, inquit, *scripturam, qua appellatur Machabaeorum, non habent Iudai, sicut legem & prophetas & psalmos, quibus Dominus testimonium perhibet, tanquam testibus suis*, Lucæ 24. *Sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobriè legatur vel audiatur. Respondet* Wittakerus *duo. Primum.* Si scripturam canonicam vellet Augustinus, dicendum non fuisset, *non inutiliter receptam, si sobriè legeretur.* Omnem enim scripturam non posse non vtiliter legi, & sobrietatem significari, vt reiiciantur, quæ fidei aduersantur, ideoque peculiariter istam, hunc librum legentibus, cautionem præscribi. Sed obseruandum, loqui Augustinum de Razia illo, qui seipsum interfecerat lib.2. cap.14. idque vult *sobriè* legi, id est, non temere intelligi, vt inde quis colligat licere sibi ipsi manus inferre, vti colligebant illi, contra quos disputat, *Circumcelliones*. Idque ostendit ibidem Augustinus sequentibus verbis; *Non itaque debemus, qui quid in scripturis, etiam Dei testimonio laudatos homines fecisse legerimus, consentiendo approbare. sed considerando discernere, adhibentes iudicium non sane nostra authoritatis, sed scripturarum diuinarum atque sanctarum, qua nos nec illorum hominum, quibus illa bonum, atque praclarum testimonium perhibent, omnia vel imitari, vel laudare facta permittit, si qua non rectè ab eis facta sunt, vel huic iã tempori, non conueniunt.* Et epistola 61. factum idem ait *iudicandum iudicio doctrina sobria*. Imo verò & de tota scriptura dici solet, inutiliter legi, nisi *sobriè* legatur, prout loquitur S. Paulus Rõ.12. Actor. 26. Idemque D. Augustinus lib. contra Secundinum c.4 *Dicta*, inquit, *prophetica sobrio captu intelligentia, sublimi atque ineffabili maiestati apertissimè adiunguntur.* Et lib.2. contra Cresconium Grammaticum cap. 2. *Dialectica satis sobriè docet, cum de re constat, non esse de nomine laborandum.* Sic & Orosius in Commonitorio ad S. Augustinum vocauit *scripturarum solutiones sobrias.* & ipse Wittakeri Magister Caluinus in Exodi 7. & Leuitici 8. & in D. Petri epist.1. cap.1. non *sobriè sapiendum* ait? Ex sobrietatis ergo vocula ebrium planè responsum hausit Wittakerus. *Secundum*, quod ex Augustino idem respõdet Wittakerus; est, CHRISTVM hisce libris non perhibere testimonium *vt testibus suis*. Respondeo, Augustini sententiam esse, Iudæos non habere istos libros, eo scilicet loco seu authoritate, qua habent legem, prophetas & psalmos, quibus testimonium CHRISTVS perhibuit, etiam presse sumptis, tanquam testibus suis Lucæ 24. Iohan. 5. Alioqui si prophetarum nomen latius sumatur, vt 2.Petri 1. isti libri prophetici etiam sunt, iisque omnibus testimonium perhibet Dominus Iohan.5. v.39. & quoties Ecclesiæ nobis iudicium auctoritatemque commendat. Potest & adduci B. Augustinus in Psal.90. & 148. l.1. de anima cap.14. & lib.3. cap.12. Sed tria ista quæ attuli testimonia, ipsius, adeoque totius tunc Ecclesiæ mentem, clarissimè, absque vllis verborum ambagibus demonstrant.

Aliæ, pro eorundem librorum auctoritate, rationes.

PRIMA est, Ecclesia eo loco & tempore, quo non nisi diuinas scripturas proponit, vt est in Laodicensi Concil. can.59. Carthaginiensi loc.cit. ex hisce libris non verbula tantum aliqua, vt de Esdræ 4. dixi, sed integras lectiones legit, vt in missa defunctorum, in missa Sabbathi quatuor temporum vernorum, seu ante secundam dominicam quadragesimæ inter prophetias, & toto mẽse Octobri in matutinis. Vide, si placet, Rupertum Tuitiensem lib.12. de diu. off. cap.25. & Petrum venerabilem cap.16. contra Petrobrusianos. Ait quidem Rabanus præf. in hos libros ad Ludouicum Regem, *suo tempore* constituisse Apostolicam sedem, eos in Ecclesia legi. Sed iam antea etiam lectos, absque lege tamen istiusmodi vlla, testes S. Leo & Augustinus locis citatis, prout etiam Wittakerus fatetur.

Secunda ratio. Aliæ ſcripturæ canonicæ res & verba hiſce libris comprehenſa citant, vt poſtea dicetur, verbi gratia, de Encœniis, Ioan. 10. & ex lib. 2. cap. 6. ἐτυμπανίσθησαν, Heb. 11. prout ſuo loco infrà magis explicabitur, ſicuti & illud quod *de triginta argenteis* è Matthæi 27. affert Turrianus lib. 2. pro epiſtolis Pontificum cap. 13.

Tertia & poſtrema. Ipſi enim hæretici clarum hiſce libris vel inuiti teſtimonium dant, idque *quadrupliciter*. *Primò*, quia cur tantopere horum librorum auctoritatem oppugnent, ſatis indicant, tantum videlicet, vt preces pro mortuis negent. Alioquin fatetur Lutherus præfatione in librum primum, eum eſſe *dignum, qui in numerum ſacrarum ſcripturarum relatus fuiſſet*. Itemque præfat. in lib. 2 Et Ioan. Druſius ad Scaligerum epiſt. 12. *Primus*, ait, *Machabæorum, quem meritò laudas; videtur eſſe is, qui apud Gorionidem compoſitorem hiſtoriæ Ebraicæ, liber Haſamaneorum vocatur. Erat autem liber ſingularis.* An priuatis verò aut ſermonibus aut litteris librum eum, apud Druſium, laudarit Scaliger, neſcio: ſed publicam eius laudationem in libro quinto de Emendatione temporum, fol. 406. hanc inuenio. *Prius Machabæorum volumen Hebraicè ſcriptum fuit ab auctore, eximium opus, ex quo omnem Machabæorum hiſtoriam hauſit Ioſephus. Vtinam ipſum Hebraicum extaret!* Ita ille, & optime, niſi quòd ſeptem Machabæorum hiſtoriam in libello ſupra nominato, non è priore iſto volumine, ſed è poſteriore hauſerit Ioſephus. *Deinde* inter hoſce duos libros, priorem maioris authoritatis quam poſteriorem eſſe volunt, vt loco citato Lutherus, Wittakerus. ipſeque etiam loco iam indicato Scaliger. At poſterior, & ex eo partes variæ plura maioraque apud veteres Patres teſtimonia habent, quàm prioris partes vllæ. imò etiam ea ipſa, propter quam hoſce libros hæretici extimeſcunt; ipſa inquam de defunctis pars, optimos authores habet, vti ſuo loco patebit. *Tertiò*, Caluinus in 22. Matthæi, fatetur, ſe ſuoſque ita *Eccleſiaſticum & Machabæos iſtos* reiicere, *quemadmodum Sadducæi olim, omnes canonicos libros*, præter Moyſis pentateuchon, *reiiciebant*. Teſtimonium hoc verum eſt, ſuntque hæretici noſtri, ſcripturis arbitratu ſuo truncandis, veriſſimi Sadducæi. *Quartò*, verba Lutheri ſympoſiacorum cap. 59. ſunt: *Huic libro ſecundo Machabæorum, & libro Eſther adeo inimicus ſum, vt eos omnino in rerum natura eſſe nollem.* Cum ergo Eſther etiam apud Iudæos canonicus ſit, vti ante librum illum oſtendi; nonne, ſicuti de eo, ſic & de Machabæorum libris, audaciam temeritatemque ſuam oſtendit? Sunt igitur Conciliorum, SS. Patrum rationum, ipſorumque aduerſariorum teſtimonio hi libri canonici. Sed quædam obiiciuntur.

Obiectiones hæreticorum contra horum librorum auctoritatem.

OBIECTIO *prima*. Non ſunt in Iudæorum canone. Reſpondit iam ſuprà Diuus Auguſtinus, non minus poteſt libros canonicos declarare Eccleſia, quam ſynagoga. Adde, Genebrardum, doctoſque viros alios docere *duplicem* eſſe Iudæorum, *canonem*. *Vnum* priorem, qui Eſdræ temporibus in ſynodo magna compoſitus fuit, & in hoc certum eſt, eſſe non potuiſſe libros iſtos, & alios qui poſterius ſcripti ſunt, vt Eccleſiaſticus. *Alterum* poſteriorem, in quo poſteriores libri fuerint. licet non omnino tantam auctoritatem habuerint, quantam priores, vt ait lib. 1. contra Apionem Ioſephus. Non igitur à canone ſimpliciter Iudaico iſti etiam libri excluſi, ſed à priore tantum, de quo & Auguſtinus loco citato, & hodierni etiam Iudæi loquuntur. Ne verò hæc de duplici ſcripturarum apud Iudæos canone coniectura vana omninò videatur, facit Ioſephi eiuſdem oratio, Nam lib. 2. contra Apionem, cum de legitimis nuptiis ageret, citat tamquam è ſcriptura, ſeu ex lege ſententiam, quæ alioqui paradoxa videri poſſit. videlicet *virorum malitiam eſſe meliorem mulierum beneficus*. At hæc in quo canonicarum ſcripturarum loco eſt? Nonne in Eccleſiaſtici 42. ver. 14. vbi noſter ita textus habet? *Melior eſt iniquitas viri, quam mulier benefaciens.* Græcus verò ſic. κρείσσων πονηρία ἀνδρὸς ἢ ἀγαθοποιὸς γυνή: Ioſephus porrò γυνὴ δέ χεῖρον φησὶν ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα, καὶ ἡ πονηρία αὐτοῦ ὑπὲρ ἀγαθοποιοῦ γυναικός. *Mulier verò ait peius quiddam eſt viro ad omnia, & ipſius viri malitia, præ benefica fœmina eſt.* Iſtud verò φησὶν ſiue *ait*, habet qui ante poſitus ab eo fuit, nominatiuum ὁ νόμος *Lex*. Conſtat verò Eſdræ temporibus nondum fuiſſe illum Eccleſiaſtici librum. *Ad hæc*, docet lib. 1. de partibus diuinæ legis Iunilius Firmicus eodem auctoritatis gradu hoſce Machabæorum libros apud Iudæos olim fuiſſe, quo erant Paralipomena Iob & Eſdras. *Tertiò* D. Hieronymus, vt non multo inferius dicetur, ex hiſce libris ita contra Iudæos argumentatur, quaſi de eorum auctoritate nihil ij ambigerent.

5 Obiectio *Secunda*. Veterum & recentiorum quidam hos apocryphos & non canonicos dixerunt, Origenes apud Euſeb. lib. 6. cap. 25. Diuus Hieronymus Prologo galeato. Diuus Gregorius lib. 19. moral. cap. 13. Ruffinus expoſitione Symboli. Radulphus lib. 14. in Leuit. Richardus Victorinus lib. 2. cap. 9. Hugo Victorinus prologo de ſacramentis cap. 7. lib. 4. didaſcalico cap. 8. Hugo Cardinalis prologo in Ioſue. Lyranus in Eſdræ primum, & primum horum lib. Occam tertia parte dialogo. tract. 1. lib. 3. cap. 16. Abulenſis lib. 2. Regum cap. 23. q. 5. & lib. 3. cap. 16. q. 10. Carthuſianus hic. *Reſpondeo*, veterum quoſdam eos non canonicos pronunciaſſe, duplici de cauſa, vel quia id definitum nondum erat, vel quia in ſecundo canonicorum ordine huiuſmodi libri ſunt, cum in

priore

priore sint ij, de quibus nunquam dubitatum, prout cap. 8. Bibliacorum proleg. difficultate quarta exposui. Recentiores verò, dum res controuersa non esset, simpliciter quod apud Hieronymum legerant, retulerunt. Et hic tamen S. Pater cum in Danielis cap. 1. 11. & 12. contra Porphyrium ex hisce libris quædam corradentem disputat, nunquam istorum auctoritatem vilipendit, licet Susannam, Tobiamq; non probet. rursumq; in c. 3. Galat. contra Iudæos hinc Eleazari & Machabæorum exempla profert.

Obiectio *tertia*. Horum librorum auctor incertus est: humano spiritu scribit, & quidem interdum vitiosa, dissona. Ergo: Antecedens probatur variis argumentis, sed omnia deinceps propriis locis explicanda Est alioqui eiusmodi argumentum, cuiusmodi penè contra singulos scripturæ libros, maximè Regum, & Paralipomenon obiici potest, si videlicet omnia, quæ in iis videantur, licet non sint, vitiosa, falsa, dissona, colligerentur & obiicerentur. Et verò, nonne ad Hebræos epistolam, canonicam fatentur Illyricus, Bullingerus, Beza, Caluinus? Et tamen ipsius auctorem explorate sibi cognitum, iidem ferè negant, & Aretius, & Wittakerus & alij. Denique quod de duobus libris aliis contra Manichæos clamabat cap. 5. contra epistolam fundamenti D. Augustinus: idem & ego de hisce duobus Machabæorum libris, contra nostri æui nouatores omnes clamo. *Vtramque scripturam similiter mihi Catholica commendat auctoritas.* Et in Speculo. *Non sunt omittendi & hi libri quos quidem ante saluatoris aduentum constat esse conscriptos, sed eos non receptos a Iudæis, recipit tamen eiusdem saluatoris Ecclesia.*

PRAELOQVIVM IV.

Qui Interpretes?

INTERPRETES mihi tantùm visi, Rabanus, Hugo, Lyranus, Carthusianus, Gerardus Lorichius Hadamarius. At Cassiodorus de diuinis lectionib. c. 6. ait: *Libri Machabæorum ab amico nostro Bellatore, sedula dispositione cõfecti sunt, ne tam magna lectio inexplanata forsitan linqueretur quæ nobis tot virtutum exempla declarat.* An verò Bellator iste temporum iniuria ceciderit, & vel cum blattis & tineis adhuc bellum gerat, ignoro. Si, quod optandum, prodiret, luculentas, opinor, plagas Machabæorum hostibus infligeret. Produisse verò B. Thomæ commentarium Parisiis audieram, & qui legerat, referebat dilutiorem videri, quam vt auctori tanto tribuendum putaret. Posteaquam tamen perlegere mihi eum licuit, nihil ab ipsius stylo, & modo in scripturas commentandi abhorrere visus est, nisi quod tot aliunde scripturas, quot aliàs solet, non proponeret. sed eam nimirum facultatem ei negabat ipsa, quæ historica est, materia. Quid, quod magnum Augustinianorum decus Ægidius Romanus lib. 4. sent. dist. 45. ita scribit? *Sicut in expositione Machabæorum reuerendus Præceptor noster Thomas tradidit?* Quid vetus eorundem. *Commentariorum inscriptio*, quam cum M. Antonio Senensi citat, qui Parisiis illos edidit R. P. F. Stephanus de Sampaio Lusitanus? Citatur etiam à Sixto Senensi lib. 4. Bibliothecæ, Simon quidam Anglus, & à Tritemio lib. de Ecclesiasticis scriptoribus, Albertus Magnus in duos libros.

PRAELOQVIVM V.

Quod horum librorum argumentum?

OSTENDVNT hi libri, quis in tertia Monarchia Ecclesiæ status, aliquot annis, post secundum templum. & Hierosolymam restauratam, fuerit, cum ad CHRISTI Domini tempora per Danielis hebdomadas propiùs accederetur. Fuit verò, vt ferè semper, status ille partim felix. lib. 1. cap. 3. vers. 1. 2. 3. partim calamitosissimus, libro eodem, à cap. 3. 4. deinceps.

PRAELOQVIVM VI.

Diuisio libri.

SVNT quidem duo, vt dixi, libri canonici, sed quia in posteriore penè omnia huiusmodi sunt, vt prioris libri rebus connectenda sint, quod vel eædem vel coniunctæ sint, faciam, quod in Euangeliorum concordia & coniunctione vtiliter quidam fecerunt: libros ambos coniungam, & eorum vnum quasi corpus, siue, vt in Esteris proleg 7. vocaui, *harmoniam* spectabo, cuius tres sint partes. *Prima* præfationem continet, *altera* historiam ipsam. *Postrema* nonnullas appendices & conclusionem.

PRIMA

PRIMA HARMONIÆ MACHABÆORVM PARS, QVÆ PRÆFATIONEM CONTINET.

E CAPITE SECVNDO LIBRI SECVNDI.

20 *DE Iuda Machabæo, & fratribus eius, & de templi magni purificatione, & de aræ dedicatione.*

21 *Sed & de prælus, quæ pertinent ad Antiochum Nobilem, & filium eius Eupatorem*

22 *Et de illuminationibus, quæ de cœlo factæ sunt ad eos, qui pro Iudæis fortiter fecerūt, ita vt vniuersam regionem, cum pauci essent, vindicarent, & barbaram multitudinem fugarent.*

23 *Et famosissimum in toto orbe templum recuperarent, & ciuitatem liberarent, & leges, quæ abolitæ erant restituerētur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis.*

24 *Itemque ab Iasone Cyrenæo quinque libris comprehensa, tentauimus nos vno volumine breuiare.*

25 *Considerantes enim multitudinem librorum, & difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum propter multitudinem rerum.*

26 *Curauimus volentibus quidem legere, vt esset animi oblectatio: studiosis vero, vt facilius possint memoriæ commendare: omnibus autem legentibus vtilitas conferatur.*

27 *Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breuiandi causa suscepimus, non facilem laborem, imo verò negotium plenum vigiliarum, & sudoris assumpsimus.*

28 *Sicut hi, qui præparant conuiuium, & quærunt aliorum voluntati parēre, propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus.*

29 *Veritatem quidem de singulis authorib. concedentes, ipsi autem secundum datam formam breuitati studentes.*

30 *Sicut enim nouæ domus architecto de vniuersa structura curandum est: ei vero, qui pingere curat, quæ apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita æstimandum est & in nobis.*

31 *Etenim intellectum colligere, & ordinare sermonem, & curiosius partes singulas quasque disquirere, historiæ congruit authori.*

32 *Breuitatem vero dictionis sectari, & executiones rerum vitare, breuianti concedendum est.*

33 *Hinc ergo narrationem incipiemus: de præfatione tantum dixisse sufficiat. Stultum etenim est ante historiam effluere, in ipsa autem historia succingi.*

COMMENTARIVS.

PRÆFATIO est libro 2. cap. 2. à vers. 20. ad finem. Nam quæ eodem libro antecedunt, ea, vt posteà dicam; ad historiam superiorem adiungenda sunt. A plerisque tamen ea sic legitur; quasi non libri præfatio, sed superiorum litterarum particula foret. Nihilominus in Latino vocatur *præfatio*. versicul. 33. & quæ in ea de labore, hoc in opus, collato, *de negotio vigiliarum, sudoruque pleno* versicul. 27. traduntur, quis eorum, qui superiores litteras dabant, id est, Hierosolymitanę ciuitatis vniuersę voces credat? Vnus quispiam sic loquatur, quem lucubratio istiusmodi fatiget. non tam multi, quibus operas dispertiri facilè. videmusque illud in Iosepho, captiuitatis præfatione, Floro & Iustino, quorum ille Liuium, Trogum iste summario astrinxit. *Deinde* versicul. 32. in *singulari numero* de se auctor loquitur, & in Græco versicul. 30. multo apertius. Pro nostro n. Latino, *æstimandum est*, ait, *δοκῶ, existimo, censeo*. & in libri huius secundi fine *καταπαύσω, finem faciam*, licet plurali alias numero vtatur. Id enim etiam vnus facere potest, vt c. 6. v. 17. non autem vsurpare singularem multi. Neque obstat coniunctiua particula *verò* ver. 20. prout, cum de litteris ipsis agam, parte 3. dicetur. Licet vero posteriori tantum libro hæc ab auctore præfixa præfatio sit, rectè tamen hoc à me loco ponitur, cum liber ille secundus, priori ferè, quoad initia, præponendus sit, quemadmodum infra videbitur.

In ea porrò præfatione sunt hæc quatuor. *Primum* est propositio dicendorum, versicul. 20. 21. 22 23. & modi, quo illa dicenda sunt, vers. 24. cum adiuncta causa, ver. 25. vbi à lectionis commodo variè Lector excitatur, dum ei proponitur *primò* ipsa oblectatio, quæ quod animum ducat, suauique sensu afficiat, ψυχαγωγία hic dicitur, vti apud Iosephum l. 15. c. 11. quo & quæ nobis iucunda valdeq; grata sunt, ea Epictetus c. 3. ψυχαγωγοῦντα in vtilissima pceptione appellauit. *deinde* memoriæ adiumentū, & *postremò* vtilitas. *Omne tulit punctū, qui miscuit vtile dulci*. Sunt vero q

Festum,

Feſtum, Iuſtinum, Iuſtinianum, alioſque compendiorum auctores, valdè reprehēdant, & non-nullas ipſi rationes habent. Vniuersè tamen epitomas damnare non licet, niſi & Regum, Paralipomenorumq́; libros explodere velimus, qui ad fuſiora ſæpè rerum geſtarum volumina Lectores ablegant. Quin & experientia oſtendit, illas plurimis admodum vtiles fuiſſe. Vocabant ea *olim ſummaria nunc breuiaria*, inquit Seneca epiſt. 39. Vnde in noſtro Interprete, *breuiandi* verbu, & in Eccleſiaſtico vſu *breuiarium*, quia diuinæ ſcripturæ, ipſiusque expoſitionum, & ſanctorum martyriorum ſummam quandam continet. Videtur vero ad epitomen iſtam Egeſippus reſpexiſſe, cum librorum ſuorum prologo ſcripſit: *Machabaeorum res geſtas* PROPHETICVS *ſermo pauca abſoluit*, vbi & *in propheticu* librum iſtum annumerari vides. *Alterum* beneuolentiam & attentionem colligit, proponendo ſuſceptos in ſcribendo labores, adhibita Conuiuatoris ſimilitudine, vbi verſ. 29. vti Græca τῶν συγγεγραφῶν προσεχωρήσαντες, docent, & ſententia poſtulat; quemadmodum in verſ. 31. legendum; *de ſingulis auctori concedenter*, non *auctoribus*, niſi pro ſingulari, vt interdum fieri iam dixi; pluralis poſitus ſit. Sed tum illud (*ſingulis*) non ad Auctores, ſed ad res referendum. *Tertium* eſt, ipſe breuis compendij modus, qui explicatur *duplici* adhibita *ſimilitudine* cauſi v. 31. *Altera* ſimilitudo eſt Architecti, cui cum de omnibus laborandum ſit, refert priorem hiſtoriæ alicuius ſcriptorem accuratum & copioſum. *Altera* eſt pictoris, qui cum vna tātum de re, vno ſc. ædificii ornatu cogitet, ſimilis eſt hiſtoriæ alicuius breuiatori & Metaphraſtæ, qualem ſe auctor noſter profitetur. Rectè vero Interpres ipſum pictoris genus poſuit, licet in Græco eius ipſius ſpecies vel officia potius ponantur, *zographia* ſc. & *encauſtica*, de qua Plinius l. 35. ca. 4. & Athenæus li. 5. Vitruuius l. 4. c. 2. *Quartum & poſtremum* eſt: cur præfatio tam breuis v. 33. Vbi notanda elegantem ſententiam, quæ ad omnes transferri poteſt, qui magnos rerum quarundam apparatus faciunt, neque illas tamen rectè perficiunt. magnis præmiis vtuntur, vixque tandem boni quid aut canunt aut dicunt. Et ſunt interdum, qui antequam Eccleſiaſticum aut religioſum vitæ ſtatum inierint, magno eius deſiderio flagrant, multa piè admodum ardenterque faciunt, vt videantur mirabilia poſtmodum facturi. ſed in illum vbi recepti ſunt, intepeſcunt, vixque quod priſtino feruori reſpondeat, quicq̄ agunt, quos ridet, q ait: *Parturiunt mōtes, naſcetur rid. culus mus.*

Sed ex iſta præfatione *duo* contra librorum iſtorum authoritatem, Caluinus in Antidoto, & poſt eum Wittakerus ca. 14. *argumenta* extundit. *Vnum* ex verſ. 24. *Spiritus ſanctus nunquam ſolitus eſt in Epitomen redigere prophani authoru hiſtoriam*. Reſpondeo, ſunt in ſcriptura, verbi gratia Matth. 25. 26 plurimi impiorum ſermones & orationes, quarum tamen epitomen & quaſi ſummam Spiritus ſanctus in ſcripturis poſuit. Cur ergo pia minimè impiorū authorum ſcripta, ſi velit, in breuiarium redigere, nobiſque tradere non poſſit? Cur veritati etiam à profano prolatę diuinum teſtimonium dare non poſſit? quemadmodum per D. Paulum fecit Act. 17. ad Titum 1. Nonne & per Gentiles Sibyllas, per impium Caipham, per brutę aſinę os Dominus locutus eſt. Quin &, ſolo humano iudicio, Græcorum nonnullos teſtatur Ioſephus in præfatione captiuitatis Iudæorum res Græcam in linguam vertiſſe, neque à veritate multum aberraſſe. Si quid vero iſte aberraſſet, eum ſenatus Hieroſolymitanus, qui mittebat, correxiſſet. Audiat ſuos ſaltem Magiſtros hæreticus. *Hiſtoriæ*, inquit Beza prolegom. in Apocalypſin, *veritas, aliunde potius, quam à ſcriptore pendet*. Lutherus vero in S. Iacobi epiſtolam, ſed prout ſolet, vehementius, *Quidquid ad* CHRISTVM *docet Euangelium eſt, etiamſi à Iuda, Anna, Pilato & Herode fiat*. Etiamſi ergo librorum iſtorum auctor, Gentilis & prophanus neſcio quis fuiſſet, vera tamen, quæ ſcripſiſſet eſſe, & ab Hieroſolymitana Eccleſia examinari, & tamquā vera commendari potuiſſent. *Verum*, quō probat Wittakerus Iaſonem iſtum Cyrenæum, fuiſſe ſcriptorem prophanum, cū bonus & ſanctus quiſpiam Iudæus fuiſſe videatur? Multi n. in Cyrene Iudæi, prout patet Act. 2. & 6. ſignificatque Artemidorus l. 4. c. 26. & Ioſephus crebertimè, vt lib. 14. c. 12. l. 16. c. 10. l. 7. ca. 38. & in vita ſua. Etiam vero in illa Cyrene, de qua 4. Regum 16. Amos 1. & 9. Iudæi fuerunt. Plures eni in Cyrenæ ſunt, cum & apud Athenæum l. 8. à Stratonico alibi Cyrenæi vocentur Rhodij. Sed quia Cyrene iſta inuſitatior & Ioſephus, aliiq́; communiter de Libyæ Cyrene loquuntur, in eaq; maiorem Iudæorum partem Strabo apud Ioſephum lib. 14. c. 12. conſtituit, ex Africana iſta noſtrum illum auctorem fuiſſe nullus dubito, è qua & fortunatiſſimus ille Matthæi 27. verſ. 32. Simon qui Domini crucem tulit. Atque ita etiam pronunciat loco antea citato temporū emendator. *Ex Helleniſtis Cyrenes aut Ægypti Iudæis*, ait, *Iaſon Cyrenæus, qui quinque libris bella Iudæorum, cum Regib. Syriæ Græcè complexus eſt: quorum librorum breuiariū eſt poſterius volumen Machabaeorū*. *Secundum* argumentum, ex v. 27. Nihil eſt tam difficile, vt Spiritui ſancto moleſtum eſſe poſſit. *Reſpondeo* primò, nil quidem Spiritui ſancto moleſtum: ſed homini, qui à Spiritu ſancto regitur, poteſt, quoad corpus & inferioris appetitus leges; laborioſum eſſe aliquid, quemadmodū Dominus dixit, *Spiritus promtus eſt, caro autem infirma*. idemq; *fatigatus ex itinere ſedebat ſupra fontem*, Ioan. 4. Deinde, ſacri ſcriptores vel omnia ſimpliciter à Spiritu ſancto accipiunt, vel ex aliorum ſcriptis, & ſermonib. vt qui Regum libros & Paralipomena ſcripſerunt, & his laborandum eſt, quemadmodum de ſeipſo ſcribit S. Lucas, in pfatione. Addo *tertium* argumentū. *Concedit* Auctor iſte Iaſoni *veritatem*, v. 29. Ergo ea ipſi curæ non eſt, quemadmodum *philoſophandi ſcientiā & pnunciatione, ſed a'iu*

conce-

prouidere. dicit initio de officiis, & lib. de Orat. Cicero. *Respondeo non simpliciter veritatem, sed vestigatam illam minutiorem, de singulis scilicet rebus*, accuratissimamque scriptionem concedit. Est enim Græcè τὸ ἀκριβοῦν περὶ ἑκάστων. id est, *de quibusuis accurate perscrutari, perfequi exquisite, omnia, singula*. quemadmodum & vers. 31. vbi τὸ ἐμβατεύειν est altius in rerum enarrationem & explicationem ingredi. Ideoque noua in Vatablo versio vertit, *penetrare altius, omniaq; oratione pertractare, curioseq; rimari singula, ad auctorem historiæ pertinere*, ad auctorem inquam primum, non ad eius abbreuiatorem.

ALTERA MACHABÆORVM HARMONIÆ PARS, QVÆ IPSAM HISTORIAM CONTINET.

MACHABÆORVM historia *bipartita* est. *Primò* à tempore Monarchiæ tertiæ. seu ab Alexandro Magno, vsque ad bella ipsorum Machabæorum. *Deinde* ab his ad Ioannem Hyrcanum. Prioris partis quatuor rursum particulæ.

PRIMA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

CAPVT I.

1 *ET factum est, postquam percussit Alexander Philippi Macedo, qui primus regnauit in Græcia, egressus de terra Cethim, Darium regem Persarum & Medorum.*

2 *Constituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit reges terræ,*

3 *& pertransiit vsque ad fines terræ: & accepit spolia multitudinis Gentium: & siluit terra in conspectu eius.*

4 *Et congregauit virtutem, & exercitum fortem nimis: Et exaltatum est, & eleuatum cor eius:*

5 *& obtinuit regiones Gentium, & tyrannos: & facti sunt ei in tributum*

6 *Et post hæc decidit in lectum, & cognouit quia moreretur.*

7 *Et vocauit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti à iuuentute, & diuisit illis regnum suum cum adhuc viueret.*

8 *Et regnauit Alexander annis duodecim, & mortuus est,*

COMMENTARIVS.

PRIMA primæ partis particula scripta est lib. 1. c. 1. vsque ad vers. 9. *Pardus*, Danielis cap. 7. alatus & quadriceps, itemque Occidentis ille *hircus*, qui bicornem Orientis arietem Danielis 8. deiecit & conculcauit, est *Alexander Magnus*, qui Darium regni duplicis, Persarum inquam & Medorum imperio, tituloque vehementius exultantem, triplici prælio superauit. Dicitur Alexander regnasse *primus in Græcia*, quia primus totius Græciæ regnum adeptus est, ipseque Monarchiam constituere cœpit anno ætatis suæ 20. Iustinus lib. 11. Plin. lib 10. cap. 7. *De Cethim egressus est*, qui sunt Occidentales Insulæ, aut regiones maritimæ Italia, Græcia, Macedonia, Numer. 24. ver. 24. & infrà cap. 8. D. Hieronymus lib. 5. comment. in Isaiam cap. 23. *Terram Cethim, Cyprum quidam interpretantur. Vsq; hodie enim est apud eos vrbs Citium & Zeno Stoicæ sectæ hæresiarcha fuit. Quanquam plerique nostrorum & maxime Machabæorum principium Cethim Italiæ Macedoniæq; Insulas arbitrentur. Hoc enim scriptura commemorat quod Alexander Rex Macedonum egressus sit de terra Cethim.* Et in Ieremiæ c. 2. & 27. *Cethim, Italiam vertimus, & ea regione, quæ Græciæ propinquior est, omnes Occidentalium insularum partes intelligentes.* D. Epiphanius hær. 30. *Omnibus, ait, manifestum est Citium Cypriorum insulam appellari. Citij enim Cyprij sunt ac Rhodij. Sed & in Macedonia genus Cypriorum ac Rhodiorum habitauit, & eadem causa in Machabæis habetur, quod exiuit semine terra Citiensium. Nam ex semine Græcorum est Alexander Macedo.* Menander etiam lib. de Tyri Regibus, misisse ait Salmanasarem ad *Citæos*. Suidas ab *Cethim*, per prosthesin Macedonas dictos putat. Egressus est vero illinc Alexander anno regni sui *altero*, Diodorus lib. 17. tuncq; primum prælium cum Darij Ducibus gessit, Ioseph. lib. 11. c. vlt. *Anno tertio* regni secundum prælium, Anno *quarto simul & quinto*, Phœniciam, Ægyptum & Iudæam subiugauit: tumque *Iaddus* Pontifex, cum pontificalibus vestibus, ipsi, alioquin irato, venit obuiam, cum vero ipse Alexander *adorauit* seu potius DEVM in ipso, vt ipsemet ait, apud Iosephum lib. 11. cap. vlt. & Danielis de se vaticinium libentissime audiuit. Anno *sexto* tertium prælium gessit, & Asiæ Imperator salutatus est. Sed sequentibus annis, ad Gangem vsque & Oceanum Indicum, *tyrannos*, vers. 6. id est, terrarum dominos, & principes deuicit, & cum *annos 12.* solidos regnasset,

gnasset, vt vers. 9. dicitur, illae 13. inclinatos, vt Liuius lib. 45. *mortuus est veneno*, vt quidam putarunt, vel, vt ferè omnes & certius, ebrietate. *Alexandrum*, vt Seneca epistola 83. *tot itinera, tot prælia, tot hyemes per quas victa temporum, locorumque difficultate transierat, tot flumina ex* [illegible] *tot maria tutum dimiserunt, intemperantia bibendi & ille Herculanus ac fatalis scyphus* [illegible] vel hinc vinolentiam detestari discere meritò debeamus Annum ætatis suæ 32. confecerat, & [illegible] ad menses octo, prout asserit lib. 7. Arrianus; inchoarat tricesimum tertium, quicquid alij auctores differant, contra quos Pererius noster lib. 9 in Danielem.

Sed quæritur, *Quomodo vers. 7. dicatur adhuc viuens pueris suis regnum diuisisse*, cum id negent Iustinus lib. 13. Diodorus lib. 17. Curtius lib. 10. Orosius lib. 3. cap. 23. *Duplex* responsio. *Prima*, per amicum id fecisse, quia viuens adhuc annulo suo summam Perdiccæ potestatem dedit, is verò postea Ducibus illis prouincias distribuit, vt ait Iustinus lib. 13. & diligenter Diodorus [illegible] lib. 8. Curtius lib. 12. Et hoc voluisse videtur Diuus Thomas, cum ait: *Diuisit, idest, diuidendum innuit. Non enim ipse viuendo diuisit.* Sed idem eodem loco Curtius *secundam* responsionem [illegible] dicat, ipsummet videlicet prouincias distribuisse, licet hanc ipse famam absque ratione [illegible] ciat, cum affirmet etiam libro 3. hisce verbis Gorionides: *Postquam Darium vicit Alexander, dominatus est in totum Orientem, postea mortis suæ diem cognouit, & partitus est terram in quatuor Principes magnos è familia sua, & mortuus est.* Additque, diuisionem istam factam esse, *antequam* [illegible] *bus ferreis septentrionales gentes includeret.* Illo vero mortuo, contritum est hirci huius cornu, de quo Daniel.

Operæ verò pretium fuerit humanæ fragilitatis, caducæ felicitatis, & gloriæ hic exemplum intueri. Et post hæc, ait textus v. 6 decidit in lectum, & cognouit, quia moreretur. O quanta [illegible] in illo: *Post hac!* in illo, *decidit!* & præterea v. 8. *& mortuus est!* Bene satyra x. Iuuenalis:

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis.
Æstuat infelix angusto limite mundi,
Vt Gyaræ clausus scopulis, paruaq; Seripho,
Cum tamen a figulis munitam intrauerit vrbem,
Sarcophago contentus erit. Mors sola fatetur
Quantula sint hominum corpuscula.

Et Alexandreidos decimo Gualterus:

Ecce repentinæ, subiteq; occasio febris
Dissoluit toto quod cunque parauimus æuo.
Magnus in exemplo, cui non suffecerat orbis,
Sufficit exciso defossa marmore terra
Quinque pedum fabricata domus, qua nobile corpus
Exigua requieuit humo.

Refert Petrus Alfonsus, cum è vita excessisset ille, plures confluxisse philosophos, eorumque vnum dixisse: *Heri totius terræ spaciositas Alexandro non suffecit: nunc trium quatuórue vlnarum spacium ei sufficit.* Aiebat alius: *Heri potuit Alexander a morte multos liberare: hodie seipsum non potest.* Alius, cum aureum eius loculum videret: *Heri Alexander ex auro fecit thesaurum, hodie aurum fecit ex ipso thesaurum.* Alius: *Heri Alexander terram oppressit: hodie a terra opprimitur.* Alij alia, quorum omnium nullam quidem apud Curtium, Arrianum, Plutarchum, mentionem inueni, video tamen, cum, vti Plutarchus sub Alexandri finem ait, eius cadauer ἀθεράπευτον, id est, *incuratum*, & *insepultum*, diu manserit, aduenire potuisse, qui talia dicerent, vel è Græcia philosophos, vel ex ipsa Chaldæa & Persia Magos, vel ex eo ipso Gymnosophistarum cœtu, qui tam admirabiles ab ipso Alexandro propositas quæstiones, vt apud eundem Plutarchum est, sapienter ac ingeniosè antea dissoluerant, præsertim, cum, eandem ob causam, eius mater Olympias lamentabunda exclamarit: *O fili, qui* [illegible] *particeps esse studebas, ne iis quidem potiri iam vales, quæ mortalium omnium communia sunt, terra & sepultura.* vti habet Ælianus lib. 13. variæ historiæ, qui addit, illam sic fortunas suas deplorasse, & [illegible] παιδὸς τετυφωμένου reprehendisse. Verè *vanitas vanitatum & omnia vanitas. Rex hodie est, & cras morietur. Eccles. 10.*

ALTERA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI.

9 *ET obtinuerunt pueri eius regnum, vnusquisq; in regno suo.*
10 *Et imposuerunt omnes sibi diademata post mortem eius. & filij eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terra.*

COMMEN-

COMMENTARIVS.

SECVNDA particula cap.1.verf.9.& 10. Fracto illo cornu, *quatuor Reges* de gente eius consurrexerunt, vt cap.9. prædixit Daniel. Etsi enim Ducum ipsius alias alij prouincias occuparunt, præcipui tamen quatuor fuerunt, qui regna sibi amplissima excitarunt. *Primus* in Syria & Babylonia, Seleucus Nicator vel Nicanor. *Secundus* in Ægypto Ptolomæus Lagi. *Tertius* in Macedonia Philippus. qui & Aridæus (non *Iudæus*, vt in Diuo Thoma est) dicitur, ipsius Alexandri frater. *Quartus* in Asia Antigonus, vt ait lib.12. cap.1. Iosephus. Vtilissimè hic legi queat libro 3. capite vltim. Orosius. sed longior est, quam vt huc transscribi debeat: & qui ad libros istos maximè spectant, sunt Syriæ, qui etiam non multò pòst, Asiam acceperunt, & Ægypti Reges, quorum hæc series.

REGES SYRIÆ.

I. *Seleucus* Nicanor vel Nicator.
II. *Antiochus* Soter.
III. *Antiochus* Theos.
IV. *Seleucus* Callinicus.
V. *Seleucus* Ceraunus.
VI. *Antiochus* Magnus.
VII. *Seleucus* Philopator.fil.qui etiam à Iosepho lib. 12. cap.4. Soter.
VIII. *Antiochus* Epiphanes, Antiochi Magni filius, Seleuci *frater*, vt in Syriacis docet Appianus; non *filius*, vt apud Cedrenum, & alios est.
IX. *Antiochus* Eupator fil. qui etiam simul dicitur Epiphanes à Gorionide lib.3.cap.14.
X. *Demetrius* Seleuci f. Soter.
XI. *Alexander* Bales.
XII. *Demetrius* Demetrij Soteris filius siue Secundus.
XIII. *Antiochus* Sedetes fil.
XIV. *Demetrius* Secundus iterum.
XV. *Antiochus* Grypus f.
XVI. *Antiochus* Cizycenus Grypi fr.
XVII. *Philippus*, de quo nec Iustinus nec Appianus.
XVIII. *Tigranes*, de quo Iustinus lib.40.
XIX. *Antiochus* Antiochi Cizyceni filius, sed cum à Pompeio deiectus esset, redacta est Syria in prouinciæ formam.

REGES ÆGYPTI.

I. *Ptolemæus Lagi*, qui & Soter apud Iosephum.
II. Ptol. *Philadelphus* fil.
III. Ptol. *Euergetes.*
IV. Ptol. *Philopator* fil.
V. Ptol. *Epiphanes* fil.
VI. Ptol. *Philometor* fil.
VII. Ptol. *Euergetes* fil.
VIII. Ptol. *Physco.*
IX. Ptol. *Alexander.*
X. Ptol. *Lathyrus.*
XI. Ptol. *Auletes.*
XII. Ptol. *Dionysius.*
XIII. *Cleopatra* Auletæ filia, in qua, inquit Iliad.17. Strabo, Ptolemæorum imperium dissolutum est, cum delicijs corrupti essent. ἅπαντες μὲν οὖν οἱ μετὰ τὸν τρίτον Πτολεμαῖοι ὑπὸ τρυφῆς διεφθαρμένοι, χεῖρον ἐπολιτεύσαντο. *Omnes profectò post Ptolemæum tertium a luxu corrupti, peius Rempublicam administrarunt.*

In his obseruanda *tria*. *Primum*, primum illum Ptolemæum, à quo id posteà nominis alij Ægyptiorum Reges acceperunt, multa Iudæorum millia in Ægyptum captiua abduxisse, Ios. lib.12. cap.1. *Secundum*, eius filium Ptolemæum Philadelphum, eorundem centum & viginti millia libertate donasse cum LXXII. ad ipsum Interpretes venissent, & Biblia Græcè conuertissent, prout Proleg. Bibliacorum capite 4. dictum. *Tertium*, Alexandri Duces vocari verf.9. *eius pueros*, quia ministri eius erant, vti Tobiæ cap.9. exposui. Liuius lib.25. *Pueri regij apud Macedonas*, inquit, *vocabantur Principum liberi ad ministerium electi Regis.* Rursum, pro, *in suo loco*, explicari posset ex Græcum *loco eius.* Denique *multiplicata in terra fuerunt mala.* quia suis inter se prælijs hi Principes terrarum penè orbem dilacerarunt, vt ex Plutarchi Eumene, Iustino, Iosepho & alijs colligitur. Liuius lib.45 *Maximum in terris Macedonum regnum, nomenque, morte Alexandri, distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt, lacerantes viribus à summo culmine fortunæ ad vltimum finem, 150. annos stetit.* Orosius lib.3.cap.vltimo: *Macedonum*, ait, *duces, mortuo Alexandro, diuersas sortiri prouincias, mutuis se bellis consumpserunt. quorum ego tumultuosissimum tempus ita mihi spectare videor, quasi aliqua immensa castra per noctē de specula montis aspectans, nihil in magni campi spatio præter innumeros focos cernam. Ita per totum Macedoniæ regnum, hoc est per vniuersam Asiam, & plurimam Europæ partem, Lybiæque vel maximam, horrendi subito bellorum globi conduxerunt: qui cum ea præcipuè loca, in quibus exarsére, populati sunt, reliqua omnia terrore rumorum, quasi fumi caligine turbauerunt.* Et postea: *Res fœdissimi spectaculi erat, duos reges, quorum Lysimachus annos natus LXXIV. Seleucus autem LXXVII. de eripiendis alterutrum regnis concurrere, in acie stare, arma gerere. Vltimum hoc quidem bellum Alexandri commilitonum fuit, sed quod ad exemplum humanæ miseriæ fuerit reseruatum: quippe cum orbem terrarum extinctis iam XXXIV. ducibus Alexandri, soli possiderent, & angustissimos senectutis ac vitæ suæ terminos, non aspicientes, angustiores esse imperio suo totius mundi terminos arbitrabantur.*

TERTIA PRIMÆ PARTIS MACHABÆORVM PARTICVLA.

CAPVT III. LIBRI II.

1 Gitur cùm sancta ciuitas habitaretur in omni pace, leges etiã adhuc optimè custodirentur, propter Oniæ pontificis pietatem, & animos odio habentes mala.
2 fiebat vt & ipsi reges, & principes locum summo honore dignum ducerent, & templum maximis muneribus illustrarent:
3 Ita vt Seleucus Asiæ rex de redditibus suis præstaret omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.
4 Simon autem de tribu Beniamin præpositus templi constitutus, contendebat, obsistente sibi principe sacerdotum iniquũ aliquid in ciuitate moliri.
5 Sed cum vincere Oniam non posset, venit ad Apollonium Tharsææ filium, qui eo tempore erat dux Cœlesyriæ, & Phœnicis:
6 & nunciauit ei, pecuniis innumerabilibus plenum esse ærarium Hierosolymis, & communes copias immensas esse, quæ non pertinent ad rationem sacrificiorum: esse autem possibile sub potestate regis cadere vniuersa.
7 Cumq; retulisset ad regem Apollonius de pecuniis, quæ delatæ erant, ille accitum Heliodorum, qui erat super negotia eius, misit cum mandatis, vt prædictam pecuniam transportaret.
8 Statimq; Heliodorus iter est aggressus, specie quidem quasi per Cœlesyriam, & Phœnicen ciuitates esset peragraturus, re vera autem regis propositum perfecturus.
9 Sed cùm venisset Ierosolymam, & benignè à summo sacerdote in ciuitate esset exceptus, narrauit de dato indicio pecuniarum: & cuius rei gratia adesset, aperuit: interrogabat autem si verè hæc ita essent.
10 Tunc summus sacerdos ostendit deposita esse hæc, & victualia viduarum, & pupillorum.
11 quædam verò esse Hircani Tobiæ viri valdè eminentis, in his, quæ detulerat impius Simon: vniuersa autem argenti talenta esse quadringenta, & auri ducenta:
12 decipi verò eos qui credidissent loco & templo, quod per vniuersum mundum honoratur, pro sui veneratione & sanctitate omnino impossibile esse.
13 At ille pro his, quæ habebat in mandatis à rege, dicebat omni genere regi ea esse deferenda.
14 Constituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus. Non modica verò per vniuersam ciuitatem erat trepidatio.
15 Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus iactauerunt se, & inuocabant de cœlo eum, qui de depositis legem posuit, vt his qui deposuerant ea, salua custodiret.
16 Iam verò qui videbat summi sacerdotis vultum, mente vulnerabatur: facies enim, & color immutatus declarabat internum animi dolorem.
17 Circumfusa enim erat mœstitia quædam viro, & horror corporis, per quæ manifestus aspicientibus dolor cordis eius efficiebatur.
18 Alij etiam gregatim de domibus confluebant, publica supplicatione obsecrantes, pro eo quòd in contemptum locus esset venturus.
19 Accinctæq; mulieres ciliciis pectus, per plateas confluebant: sed & virgines, quæ conclusæ erant, procurrebant ad Oniam, aliæ autem ad muros, quædam verò per fenestras aspiciebant:
20 Vniuersæ autem protendentes manus in cœlum, deprecabantur.
21 erat enim misera commista multitudinis, & magni sacerdotis in agone statuti expectatio.
22 Et hi quidem inuocabant omnipotentem Deum, vt credita sibi his qui crediderant, cum omni integritate conseruarentur.
23 Heliodorus autem, quod decreuerat, perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa ærarium præsens.
24 Sed Spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suæ ostensionis euidentiam, ita vt omnes qui ausi fuerant parêre ei, ruentes Dei virtute, in dissolutionem, & formidinem conuerterentur.
25 Apparuit enim illis quidam equus, terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatus: isq; cum impetu Heliodoro priores calces elisit, qui autem ei sedebat, videbatur arma habere aurea.
26 Alij etiam apparuerunt duo iuuenes virtute decori, optimi gloria, speciosiq; amictu: qui circumsteterunt eum, & ex vtraque parte flagellabant, sine intermissione multis plagis verberantes.
27 Subitò autem Heliodorus concidit in terram, eumq; multa caligine circumfusum rapuerunt, atq; in sella gestatoria positum eiecerunt.
28 Et is, qui cum multis cursoribus, & satellitibus

tellitibus prædictum ingressus est ærarium, portabatur nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute:

29 *& ille quidem per diuinam virtutem iacebat mutus, atque omni spe & salute priuatus.*

30 *Hi autem Dominum benedicebant, quia magnificabat locum suum: & templum, quod paulò antè timore ac tumultu erat plenum, apparente omnipotente Domino, gaudio & lætitia impletum est.*

31 *Tunc verò ex amicis Heliodori quidam rogabant confestim Oniam, vt inuocaret Altissimum, vt vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus.*

32 *Considerans autem summus sacerdos ne fortè rex suspicaretur malitiam aliquam ex Iudæis circa Heliodorum consummatam, obtulit pro salute viri hostiam salutarem.*

33 *Cumq; summus sacerdos exoraret, iidem iuuenes eisdem vestibus amicti, astãtes Heliodoro, dixerunt: Oniæ sacerdoti gratias age: nam propter eum Dominus tibi vitam donauit.*

34 *Tu autem à Deo flagellatus, nuncia omnibus magnalia Dei, & potestatem. Et his dictis, non comparuerunt.*

35 *Heliodorus autem hostia Deo oblata, & votis magnis promissis ei, qui viuere illi concessit, & Oniæ gratias agens, recepto exercitu, repedabat ad regem.*

36 *Testabatur autem omnia ea, quæ sub oculis viderat opera magna Dei.*

37 *Cùm autem rex interrogasset Heliodorũ, quis esset aptus adhuc semel Ierosolymam mitti, ait:*

38 *Si quem habes hostem, aut regni tui insidiatorem, mitte illuc, & flagellatum eum recipies, si tamen euaserit: eo quod in loco sit verè Dei quædam virtus.*

39 *Nam ipse, qui habet in cælis habitationem, visitator & adiutor est loci illius, & venientes ad malefaciendum, percutit, ac perdit.*

40 *Igitur de Heliodoro, & ærarij custodia ita res se habet.*

CAPVT IV. Eiusdem lib. 2.

1 *Simon autem prædictus pecuniarum, & patriæ delator, malè loquebatur de Onia, tanquam ipse Heliodorum instigasset ad hæc, & ipse fuisset incentor malorum:*

2 *Prouisoremq; ciuitatis, ac defensorem gentis suæ, & æmulatorem legis Dei audebat insidiatorem dicere.*

3 *Sed cum inimicitiæ intantum procederent, vt etiam per quosdam Simônis necessarios homicidia fierent.*

4 *Considerans Onias periculum contentionis, & Apollonium insanire, vtpote ducem Cœlesyriæ, & Phœnicis, ad augendam malitiam Simônis, ad regem se contulit.*

5 *Non vt ciuium accusator, sed communem vtilitatem apud semetipsum vniuersæ multitudinis considerans.*

6 *Videbat enim sine regali prouidentia impossibile esse pacẽ rebus dari, nec Simônem posse cessare à stultitia sua.*

COMMENTARIVS.

TERTIA particula est lib.2.c.3. vsque ad cap.4.v.7. qua felix tunc Iudæorum status, & nonnulla quæ incidit, perturbatio describitur. Felicitas verò ea Iudæorum tunc fuit, vt Seleucus ipse Philopator, Antiochi Magni filius, è regiis thesauris, omnes sacrificiorum sumptus DEI templo suppeditaret. *Notanda* verò hic plura.

Primum, Seleucum istum fuisse non primum, vt ait Gorionides, cap.1. lib.3. sed septimum. Nam hic lib.2. cap.4. vers.7. dicitur, post Seleucum istum, regnum ab Antiocho Epiphane susceptum. & errat etiam Gorionides, dum ibidem ait, illum regnasse in Macedoniæ vrbe regia, nisi Syriam eo nomine significatam velit.

Alterum est, *Pontificum series* post Iaddum illum, de quo in libro Esdræ, & paulo ante dictum est. Ab ea verò aliquantulum discrepant Eusebius in Chron. Sigonius lib.5. de Rep. Hebr. & lib. 2. contra Iudæos Petrus Venerabilis, sed ita, vt & ab eo, qui eum edidit, in margine meritò reprehendatur, quod Machabæos non ex Leui, sed ex tribu Iudæ affirmet, de quo infrà.

Pontifices ab Alexandro Magno vsque ad Machabæos.

I. IADDVS Pontifex, quem adorauit Hierosolymam accedens Alexander Magnus, apud Iosephum lib.13. c. vlt. cuius frater Manasses Samaritanum in Garizim templum exstruxit, apud Iosephum lib.11. c.7. huius Iaddi duo filij, Onias & Manasses.

II. ONIAS fil. quibusdam Priscus & primus. à Cedreno Ionias, à Iosepho contra Apionem ex Hecatæo, Ezechias, nisi fortè in illo nomine mendum est, qui Lagi tempore vixerit, filios habuit Simonem & Eleazarum.

III. SIMOM f. quibusdam Priscus, Iosepho lib.12.c.3. *Iustus*. Ab Eusebio præteritur.
IV. ELEAZARVS fr. à quo Septuaginta Interpretes missi ad Ptolemæum Philadelphum,& tutelæ nomine, fratri surrogatus. Ioseph.lib.12.c.2.
V. MANASSES Iaddi filius, Oniæ 1. frater, Eleazari ὁ θεῖος. Ioseph.lib.12.c.3. Is ab Eusebio rursum præteritur.
VI. ONIAS secundus Simonis Iusti frater, qui iam senior tributum Ptolemæo Euergetæ negauit. Ioseph.lib.12.cap.3. Vnde mala grauia, ni ad Ptolemæum legatus iisset Iosephus Tobiæ & sororis Pontificis filius. ibid.cap.4.
VII. SIMON SECVNDVS, Oniæ secundi fr. de quo Iosephus sub finem cap.4.lib.12. & huius Encomium est Ecclesiastici cap.50. vt ex huius felicitate ibi descripta patet, cum Simon ille prior à Ptolemæo Lagi, vna cum Iudæorum populo vniuerso, vexatus fuerit, vt supra dictum. A Philone Simon Iustus vocatur, Antiocho Magno amicus. Et, Pontificis huius tempore fuit Iesus ille Sirac, qui Ecclesiasticum scripsit, de quo suprà Præloq. 3.
VIII. ONIAS tertius Simonis huius filius, de quo lib.2.Machab.c.3.4.vlt.& lib.1.c.12.
IX. *Iason* impius, frater huius Oniæ, qui & *Iesus*.
X. *Menelaus* Beniamita impius, lib.2.c.4.v.24. illegitimus Pontifex ab Antiocho, cōtra leges, obtrusus, & is à quibusdam dicitur *Onias 4*. Simonisq; secundi filius. Sed infrà refellentur.
Lysimachus Menelai frater impius, illius absentis vicarius.
XI. *Alcimus* impius impij huius successor, extra veram Pontificum seriem. qui à Iosepho lib.vlt. Ant.cap.pen. sacerdos tamen ex Aaronis stirpe fuisse dicitur, sed ex alia domo. & nomine Ἰάκιμος qui Pontificatum tenuerit annos 3. Inde inter & pontificium annos fuerit septem.
XII. MATATHIAS vt infrà probabitur.
XIII. IVDAS Machabæus. à Iosepho lib.20.c.penult.malè præteritus.

Perturbatio verò quæ incidit, exponitur vers.4.cap.3. Excitauit nimirum grauem in templum & Oniam Pontificem tempestatem *Simon Beniamita*, Menelai, qui pontificatum postea inuasit, *frater*, dum pecuniam, qui in templo erat, sacrilegè auferri, Seleuco Regi per Apollonium canæ Syriæ Phenicesq; Satrapam, persuasit. Eamque ad rem *Heliodorus* quidam regiorum negotiorum, ædituumque procurator seu quæstor missus est. *Templi* verò *præfectus* dicitur militaris quidam magistratus, cui lictores,& milites ad templi custodiam essent, lib.1.cap.4.vers. 61. Matth.27. Luc.22. Act.4. vbi στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ dicuntur, quasi plures fuerint, sed ita, vt eorum vnus summus foret. Videtur Sigonius lib.7.cap.13. Bertramus verò de politia Iudæorum, modo vrbis Hierosolymæ Præfectum facit, modo eius iurisdictionem templo concludit. Obseruandus *mos vetustus*, vt res inopum, pupillorum,& viduarum, opulentorum etiam in templo, tanquam loco tutissimo, deponerentur, idque pro loci veneratione & sanctitate, vt habet cap.3.vers.12. Huiusmodi enim depositores iniuria vlla afficere nefas erat, idque impune à DEO vel DEI zelum habentibus tolerari quodammodo impossibile, vt ibidem dicitur. Sic & apud nos CHRISTIANOS mos idem fuit, cap.*Grauis*, extra *de deposito*. S.Ambros.2.officior.c.29.& in Psalm.40. Imò & apud gentiles mos idem viguit, à quibus non pecuniæ tantùm, sed pactiones etiam, fœdera,& testamenta in fanis deponebantur. Cicero lib.5. Epist.20.lib.5. ad Atticum, Epist. vltima, Herodianus lib. 1. Diodorus lib.48. Tacitus primo annalium. Suetonius de Iulij testamento, Plutarchus in M.Antonio, Vlpianus lib.3. de tab.exhib. Laërtius in Xenophonte. Plautus Bacchidib. Thucydidis verò scholiastes: *Is mos, ait, veteribus fuit, pecunias publicas in templis custodire*. Vnde 2.de legib. Cicero; *Sacrilego pœna est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam qui sacro commendatum*. Alexander apud Solos in Cilicia pecuniam in delubro deposuit: & filiarum suarum dotes Iunoni Samiæ commendauit ciuis egregius Clisthenes, suis rebus cum timeret. Atque hæc causa, cur bellico aliquo tumultu, quæ possent, in templa CHRISTIANI homines inferrent. quæ tamen hodie, nihilo ibi quam in prophanis locis, tutiora.

Tertium, quod hic notandum est, quantam in veri DEI religionem Gentilium etiam Principum magnificentia fuerit, vt Cyri, Darij, Artaxerxis, Esdræ 1.& 6. Nehem.2. Antiochi Magni,& aliorum apud Iosephum lib.12. cap.3. lib. 6. cap. 10 libro.2. cap.31.& lib. 2. contra Apionem & apud Gorionidem loco cit.& copiosè lib.4.cap.vlt. vbi de templo à Crasso spoliato agit. *Multi*, ait, *& magni Reges miserunt quot annis ad templum Domini munera vasa argentea, & aurea, quibus Dominum sibi propitium facerent. Sed & multæ gentes dederunt tributa pro Domini nostri templo, vasa aurea & argētea. Erant præterea in diebus illis multi Iudæi valdè diuites, propter opimam loci sancti vbertatem. Et licet gentes venerint contra vrbem ipsam. vt perderent eam, cum tamen sanctuarij nostri sanctitatem & sublimitatem agnoscerent, cœperunt tandem honorare templum & offerre munera aurea, & lapides pretiosos, & multi scriptores id testantur, sicut ego. Et sic Nicolaus Damascenus, & sic dixit Strabo Cappadox* (sic enim vertendum, non vt habet Latina illa versio, quæ habet; *testantur, nempe ego Nicolaus Damascenus*, quasi is horum librorum auctor esset.) *de opulentia Iudæorum ita dicens. Transmittens autē Mithridates Rex Armeniæ in vrbem, quæ Coum dicitur, quæ in Asianæ terræ finibus est, accepit inde aurum, quod illuc deposuerat Regina Ægypti. Accepit præterea aurum, quod sanctificauerant Iudæi & destinare decreuerant in templum* DEI *nostri cuius pondus*

fuit

fuit octingenta tantũ talenta argenti & auri. Lapides quoq; pretiosi erãt. Quæ omnia sanctificauerãt Iudæi habitantes in Asia minore. Nec fuit aurũ illud de terra Iuda, neq; de terra Alexandriæ, sed de Asia fuit aurũ illud.

Quartum. Tam felicis verò status *causæ* omnibus qui publicas res & ciuitates florere volunt, diligenter considerandæ: & significantur in contextu *tres*, quarũ vna ex alia pendet. *Prima*, quia summa Hierosolymis inter proceres & ciues pax & concordia tum erat. Ea Simonis Pontificis tempore cœperat; aliquantulum tamen à Iosephi, qui Oniæ secundi, ex sorore nepos, Tobiæ filius; liberis interturbata, dum omnium maximè iuuenem Hyrcanum è medio sublatum vellent, vti narrat lib. 12. Iosephus cap. 4. & 5. *Altera*, legum accuratissima obseruatio. Eæ ciuitatum vincula sunt, quæ si disrumpantur, pessum ire omnia necessum est. *Tertia* est Pontificis ipsius Oniæ tertij virtus, quæ duobus nominibus hic eximia significatur. Alterum est ἡ εὐσέβεια, *pietas & religio in Deum*, prout dictum Iudith 8. quæst. 3. alterum ἡ μισοπονηρία, id est, *malitiæ odium & detestatio*, seu animus odio habens mala: vel, vt Interpres noster; *animi odio habentes mala*. Sic infrà μισοπονηρήσαντες cap. 4. vers. 49. vbi noster tantum ait, *indignati*. & cap. 8. vers. 4 itemque in Esther, cap. 16. par. 3. quæst. 26. Et Iosephus in vita sua verbo eodem vtitur. μισοπονηρήσαντες ὑπὲρ τούτων, τιμωρήσασθε τὸν τοιαῦτα τολμήσαντα. *Malitiam odio habentes, istorum causa, supplicio eum afficite, qui talia ausus est.* Et cap. 4. vers. 37. commendatur eiusdem Oniæ σωφροσύνη, καὶ πολλὴ εὐταξία, temperantia, & multa modestia. Eodem cap. 4. vers. 2. triplici admodum præclaro elogio afficitur, dum nominatur ὁ εὐεργέτης τῆς πόλεως, ὁ κηδεμὼν τῶν ὁμοεθνῶν, ὁ ζηλωτὴς τῶν νόμων. Distinctius infrà cap. 15. vers. 12. *vir bonus, & benignus, verecundus visu*, seu, vt Græca etiam verti possunt; *ipso occursu verendus, modestus* seu *mitis moribus, eloquio decorus*, seu *sermonem decenter emittens*. Hinc igitur fiebat vt & *ipsi Reges & Principes locum summo dignum honore ducerent & templum maximis muneribus*, quæ à mittendo hic ἀποστολαὶ nominantur, *illustrarent*. Scilicet hoc Regum, nobiliumque & copiosorum hominum ad locupletandas Ecclesias munificentiam excitabat, cum religiosos homines, clericos, Episcoposque sanctos, Deoque deuotos viderent. Rectissimè, post recitatam à Fortunato historiolam, id annotauit Annalium Tomo septimo Reuerendissimus & Illustrissimus Baronius. *Quadam vice præcellentissimus Childebertus Rex, cum Germano Episcopo Parisiensi dedisset sex millia solidorum pauperibus eroganda: expendens tria millia, reuertitur ad palatium. Interrogatusque à Rege, si adhuc resideret quod egenis tribueret: respondit resedisse medietatem, nec inuenisse se inopes, quibus mox totum expenderet. Erat ergo spectanda contentio inter sacerdotem & principem: faciebant apud se de misericordia pugnam, & de pietate certamen. Hæc Fortunatus de Childeberti Regis, sub sancto Germano, erga pauperes amore, atque munificentia: vt planè illud fuerit certo experimento cognitum, vbi sacerdotes sancti dignè numeros explent suos, Reges sponte se illis suaque bona subiicere, secundum vulgatum illud Machabæorum: propter Oniæ pontificis pietatem, & animos odio habentes mala, fiebat, vt & ipsi Reges & Principes locum summo honore dignum ducerent, & templum maximis honoribus illustrarent.* Ita Baronius. Videatur & Euagrius lib. 6. ca. 20. Nicephorus lib. 18. cap. 21. de Cosroe. de quo etiam in Esther c. 6. quæst. 2. Quia verò hic Onias insigne omnium, qui aliquam in Ecclesia dignitatem obtinent; exemplar est; quæ prima eius principia fuerint, non prætereundum, vt quibus eorum, qui ad magna quædam contendunt, tenerior ætas exerceri artibus debeat; perspectum sit. *A puero*. ait idem caput lib. 2. vltimum ver. 12. *in virtutibus exercitatus fuit*. Vel, vt Græcus ait, *à puero ea omnia, quæ virtutis propria sunt; meditatus est*, seu *exercuit*.

Quintum, *Hyrcanus* verò *Tobiæ*, cuius aliqua deposita erant; dicitur *vir valdè eminens*, versicul. 11. sanctitate quidem, vt existimat S. Ambrosius loco citato, & Lyranus, aut certè tantum opibus & dignitate. Videtur enim ille Tobias esse, qui Oniæ secundi sororem duxerat, apud Ioseph. lib. 12. cap. 4. cuius filij, id est, posteri, ad Antiochum profugerunt, lib. 1. Capt. cap. 1. Nam ipsius ex filio nepos, Hyrcanus vocabatur, de quo Iosephus lib. 2. cap 4. Idem verò Lyranus legit versu 10. *deposita ad victualia*. Et notat duplicia pro pauperibus in templo deposita, decimarum scilicet tertij anni pretium, & aliquid pecuniæ à diuitibus hinc inde collectum. Sed *victualia* in Græco non sunt, rectè tamen à correctis Bibliis & D. Ambrosio ponuntur, sed ita, vt pro *ad* legatur *&*, sitque appositio, quemadmodum Marci 12 *minutum illud* dicitur, *totus viduæ victus*. Ideoq; D. Ambrosius vocat *deposita viduarum victualia & pupillorum*. Deinde illa tertij anni decima domi suæ à quolibet seruabatur, Deut. 14 Et Iosephus Gorion Oniam loquentem facit; *Non est in templo auri quicquam præter illud, quod dederunt Medorum & Persarum Reges hisce diebus, quodque similiter dedit Seleucus, & alij Reges in thesaurum Domini, ad sustentationem orphanorum. & viduarum, propter quod nos Dominũ pro Regis filiorumq; ipsius vita oramus.* Postea verò dicit omnes orasse, vt Deus custodiret primò *thesaurũ suum*, de quo iam. Deinde הפקדון, id est, *depositum*, quod in domo eius depositum erat. *Thesaurũ* verò Domini vocat, in quo erant δημόσια χρήματα *publica pecunia*, quæ partim ex donariis, partim ex Iudæorum omnium, vbicumq; tandem locorum essent; capitatione colligebantur. de quibus Iosephus lib. 14. c. 8. lib. 16. c. 4. 5. 10. lib. 18. c. 4. lib. 7. Capt 27. Et vocabatur thesaurus iste *corbonas*, vt idem Iosephus tradit lib. 2. Capt. 14 & 17. & patet Matthæi 27. & sæpe vertitur *gazophylacium*. in quo cum Hierosolymam veniret Pompeius Magnus, erant 2000. talenta, neque tamen quidquam abstulit, vt ait lib. 14. c. 8. Iosephus. longè aliter quam Antiochus infrà lib. 2. c. 5. vers. 21. & postea Crassus, qui *trabem* etiam *auream* abstulit apud Iosephum eodem lib. 14. c. 12.

Sextum, *modus* etiam obseruandus *auertendorum periculorum* hoc loco insignis, vt in Iudith c. 8. &

apud Iosephum lib.11. cap.7. Fuit autem modus iste. *Primò* per Sacerdotes tanto studio & humilitate orantes, quorum Pontifex dicitur versicul.21. *in agone*, quemadmodum Luc.22. Esther cap.14. p.3. quæst.7. & apud Iosephum lib.11. ca. vlt. *Deinde* per ciues publica obsecratione supplicantes versicul. 19. quæ dicitur *πάνδημος ἱκετεία, totius populi supplicatio.* Quemadmodum quandoque & hodie sunt illi ad Turcam, pestem, similesque calamitates auertendas publici conuentus, Missæ, processiones, XL. horarum precationes. *Tertiò*, per fœminas saccis seu ciliciis succinctas. *Quartò*, per virgines, quæ à Lyrano & Gorionide putantur eæ, quæ domi suæ clausæ aut custoditæ erant. Sed verius videtur, in templi quodam domicilio, vbi & piæ viduæ morabantur, virgines clausas fuisse. Primò enim ideo dicuntur cucurrisse ad *portas muros & fenestras* templi, scilicet in quo morabantur, non autem ad vrbis mœnia, vel portas. Quam etiam ob causam videtur Ambrosius loco cit. muros & fenestras istas viris potius tribuere; virgines verò ait ianuas pulsasse. *Deinde*, quia Græcus textus vocat *τὰς κατακλείστους τῶν παρθένων*, id est, *clausas virginum*, siue, *è virginibus eas, quæ conclusæ essent.* quasi duo virginum genera significentur. Vnum earum, quæ conclusæ forent. alterum earum, quæ *ἀκατάκλειστοι* non conclusæ manerent. *Tertiò*, quia apud Iosephum lib.5. Capt. cap.12. in templo *γυναικεῖοι πύργοι fœmineæ turres* quędam collocantur. *Quartò*, quia Exodi 28. v.8. & 1. Reg. 2. vers.22. vna & eadem Hebræa phrasi, dicuntur fœminæ *Hatsobeoth, ascher tsabeou petach ohel moed.* quæ variè quidem exponuntur, sed ita vt ab omnibus tradatur, fuisse fœminas istas adeo pias & religiosas, vt magno numero, & quorundam veluti exercituum instar, versarentur ad tabernaculi ostium, illic DEO cultum honoremque facerent precando & ieiunando. Nam Septuaginta, licet in libro Regum, harum non meminerint, eas tamen in Exodo *τὰς νηστευούσας* vocant, id est, *ieiunantes.* *Quintò*, quia & in eodem Exodi loco significantur sese in DEI cultu totas defixisse, ei vni placere studuisse: ideoque & operas & muliebria ornamenta religioni dicasse. Numerantur enim illic *specula.* quę pari postea modo, vt sibi à Gentilibus offerrentur, effecit Diabolus. In syluarum siquidem tertio, Papinij hæc verba sunt. *Earinus Germanici DEI nostri libertus scit quamdiu desiderium eius moratus sim, cum petijsset, vt capillos suos quos cum gemmata pyxide & speculo ad Pergameum Asclepium mittebat, versibus dedicarem.* Et in Ausoniano Epigrammate.

Lais anus Veneri Speculum *dico. Dignum habeat se*
Æterna æternum forma ministerium.

Sextò, idem existimarunt veterum non pauci vt D. Ambr. lib.1. de Virg. vbi sic: Etiam templo Hierosolymis fuisse legimus virgines deputatas. Nyssenus orat. de CHRISTI natiuit. Euodius apud Niceph lib.2. cap.3. Damascenus l.b.4. ca.13. alij. *Septimò*, denique hæc multorum, doctissimorumque hominum de istiusmodi pijs in templi loco aliquo commorantibus viduis & virginibus sententia est, Canisij lib.1. de B. Virgin. cap.12. Soarez Tom.2. disput.7. initio, Espencæi lib.3. de continentia cap.7. Reuerendissimi Baronij in Annalium Apparatu. Et licet Beza in Lucæ 2. quæ de fœminarum istarum pietate traduntur, ad viduas tantum libentius astringat, Caluinus tamen in Exodi 28 de Virginibus etiam negaturus haud videtur, iis modo postea, quod co ncedimus, nubere licuerit. *Mihi*, ait, *simplex illa sententia maximè probatur*, specula, *donaria scilicet fuisse, quibus piæ fœminæ sanctuarium decorari statuerant. &* verbum tsabaoth *non quaslibet designat sed quæ militarent, vel turmatim conuenirent ad ostium tabernaculi. & hæc metaphora excubiis & assiduis precibus non male conuenit.* Transfertur etiam ad Leuitas, qui dicuntur Num.4. vers.23. & cap.8. vers.24. militare militiam in sanctuario, dum operam sibi iniunctam impendunt. Atque hoc de hisce Virginibus promiseram Iudith 8. quæst.3. Plenior tamen expositio hic forsan fuerit, si virgines conclusas accipiamus, tam eas, quæ in templi claustro sese continebant, quam eas quæ domi, *καὶ τοῖς ὑπερῴοις*, vt eodem illo capite quæst.4. dixi; custodiebantur. Addit verò hîc etiam Gorionides, *ieiunatum ab omnibus, etiam à puerulis & infantibus, adeo vt lactentibus lac negaretur.*

Septimum. Pœna porro sacrilegij per Angelos inflicta est, quorum vnus equi corpus ex aëre conformârat, equitemque agebat, prout 4. Reg.2. & 6. Alij duo, quasi apparitores doryphori erant. In iuuenum istorum manibus erant flagella seu scuticæ, quæ ad Hebraicum, quo Gorion ipse vtitur, accedunt, שוטים. Narrat verò idem Gorion, miserum illum à Sacerdotum pueris, humeris è sanctuario elatum, & Satellitibus, qui fugerant, traditum, suo in hospitio, seu tabernaculo, mutum lecto decubuisse, absque omni sermone & cibo: venisse ad Oniam Macedonum seniores, *professos verum DEVM & fortem*: sicque impetrasse valetudinem. Hasce verò formas Angeli sumpserunt primò. quia ei, quam agere debebant, actioni congruebant, vt terrerent, punirent. præsertim cum officium suum ipse templi Præfectus prodidisset. Secundò, quia in equo sublimis magno cum fastu & satellitio Heliodorus aduenerat. Tertiò, vt præstantiam, celeritatem, roburque suum monstrarent, & vt cælites intelligerentur, cum alioqui mortalium nullus templum eques ingrederetur. Horreant, quicunque nefarias hodie templis, sacrisque altaribus & sacramentis manus iniiciunt. Experientur olim angelos illos tortores, de quibus Matth. 25. Sed præfatio Caluinistarum Gallica in hunc librum 2. historiam istam quasi dubiam & incertam vellicat, cum pari tamen ratione Eliæ & Elisæi equi & equites reiici possent. Itemque Zachariæ 1. Isti scilicet libentius Castorē & Pollucē candidis in equis pro Romanis pugnantes admitterent, ex Liuio dec.1. Obsequente cap.10. Sanè

D. Am-

D. Ambrosius in psal. 40. istam historiam facit maximi. *Hic*, ait, *equus* (de quo Apoc. 6.) *in figura, & ante demonstratus est tempore Machabaeorum, super quem sedebat Dux militiæ ille cœlestis, qui Heliodorum depeculatorem depositi vidualis cæterorumque quæ sacræ fuerant commendata custodia, & strauit & percussit, & postratum Oniæ sacerdotis precibus vitali vsui reformauit. Vnde verè in eo arma aurea refulserunt, quia solus* (filius hominis) *equum hunc sedit, & vicit, in quo nullus culpæ immunis euasit.* Et copiosè totam commemorat libro 2. cap. 29. offic. Imò, huius historiæ lectione (quam *seriem* vocat) & Heliodori periculo, ait, Ticinensem Ecclesiam viduæ depositum contra Imperatoris rescriptum conseruasse, deque seipso ibidem loquitur. Egregia verò tanti viri verba sunt. *Illud sanè*, ait, *diligenter tuendum est, vt deposita viduarum intemerata maneant, sine vlla seruentur offensione: nec solum viduarum, sed etiam omnium. Fides enim exhibenda omnibus, sed maior est viduarum causa & pupillorum. Denique hoc solo viduarum nomine (sicut in libris Machabæorum legimus) commendatum templo omne seruatum est. Nam cum indicium factum esset pecuniarum, quas in templo Hierosolymis maximas reperiri posse Simon nefarius Antiocho regi prodidit, missus in Hierusalem Heliodorus, ad templum venit, & summo sacerdoti aperuit indicij inuidiã, & aduentus sui causam. Tunc sacerdos deposita esse dixit viduarum victualia & pupillorum, quædam autem Hyrcani Tobiæ viri sancti: eaque demonstrauit. Argenti talenta quadringenta erant, auri verò ducenta. Quæ cum Heliodorus ereptum ire vellet, & regis vindicare commodis, Sacerdotes ante altare iactauerunt se, induti sacerdotales stolas, & Deum viuum, qui de depositis legem dederat flentes inuocabant, custodem se preceptorum præstaret suorum. Vultus verò & color summi sacerdotis immutatus, declarabat dolorem animi, & mentis intentæ sollicitudinem. Flebant omnes, quod in contemptum locus venturus foret, si nec in Dei templo tuta fidei seruaretur custodia: accinctæque mulieres pectus, & clausæ virgines pulsabant ianuas, ad muros alij currebant, per fenestras alij prospectabant, omnes ad cœlum tendebant manus, orantes, vt suis dominus adesset legibus. Heliodorus autem nec his territus, quod intenderat, vrgebat, & satellitibus suis ærarium sepserat. Tum subitò apparuit illi terribilis eques armis prefulgens aureis: equus tamen eius erat insigni ornatus opertorio. Alij quoque duo iuuenes apparuerunt in virtute inclyta, decore grato, cum splendore gloria, speciosi amictu qui circumsteterunt eum, & vtraque ex parte flagellabant sacrilegum, sine vllis intermissione continuato verbere. Quid multa? Circumfusus caligine in terram concidit, & euidenti diuinæ operationis indicio exanimatus iacebat, nec vlla spes in eo residebat salutis. Oborta est lætitia metuentibus, metus superbis deiectique ex amicis Heliodori quidam rogabant Oniam, vt vitam posceret ei, quoniam supremum agebat spiritum. Rogante itaque Sacerdote summo, iidem iuuenes iterum Heliodoro apparuerunt, iisdem amicti vestibus, & dixerunt ad eum: Oniæ summo sacerdoti gratias age: propter quem tibi vita est reddita. Tu autem expertus flagella Dei, vade & nuncia tuis omnibus, quantam cognoueris templi religionem, & Dei potestatem. His dictis non comparuerunt. Heliodorus itaq; recepto spiritu, hostiam Domino obtulit, Oniæ sacerdoti gratias egit, & cum exercitu ad Regem reuertitur, dicens: Si quem habes hostem, aut insidiatorem rerum tuarum, illuc eum dirige, & flagellatum recipies eum. Seruanda est igitur filij depositis fides, adhibenda diligentia. Egregiè hinc vestrum enitescit ministerium, si suscepta impressio potentis, quam vel vidua vel orphani tolerare non queant, Ecclesiæ subsidio cohibeatur: si ostendatis plus apud vos mandatum Domini, quam diuitiis valere gratiam. Meministis ipsi quotiens aduersus regales impetus pro viduarum, imò omnium depositis certamen subierimus. Commune hoc vobiscum mihi, recens exemplum Ecclesiæ Ticinensis proferam, quæ viduæ depositum quod susceperat, amittere periclitabatur. Interpellante enim eo, qui sibi illud imperiali rescripto vindicare cupiebat, clerici non tenebant authoritatem, honorati quoque & intercessores dati non posse præceptis Imperatoris obuiari ferebant. Legebatur rescriptis forma, directio Magistri officiorum statuta, Agens in rebus imminebat. Quid plura? Traditum erat. Tamen communicato mecum consilio, obsedit Sanctus Episcopus ea conclauia, ad quæ translatum illud depositum vidua cognouerat. Quod ibi nõ potuit auferri, receptum sub chirographo est. Postea iterum flagitabatur ex chirographo: Præceptum Imperator iterauerat, vt ipse per semetipsum nos conueniret. Negatum est: & exposita diuinæ legis authoritate, & serie lectionis, & Heliodori periculo, vix tandem rationem Imperator accepit. Post etiam tentata fuerat obreptio, sed præuenit sanctus Episcopus, vt redderet vidua quod acceperat. Fides interim salua est, oppressio non est formidini, quia iam res non fides periclitatur.*

Liberatio istius iam castigati per preces & sacrificia Pontificis facta est vers. 32. 33. Christianæ hostiæ num vis dignitasque minor? Eiusdem Heliodori fuit gratissimus in DEVM animus: contra verò incredibilis pertinacia Simonis illius, cap. 4. ver. 1. cum tamen Iudæus esset, dum miraculo tanto ad malitiam non deponendam, sed augendam abutitur, quem & olim & hodie, qui à vera fide abhorrent, hæretici imitati, etiam certissima & clarissima obscurare semper, & malè interpretari cauillarique solent. Neque hos ineptè Simoni huic persimiles dixeris, qui ad templorum opes diripiendas Principum animos inflectunt; Ecclesiasticorum reditus in inuidiam vocant; gazophylacia & thesauros exaggerant, calumniantur, Principum potestati subiiciunt. Plena exemplorum nostra ætas. Videtur verò is *Heliodorus* esse, quem ait in Syriacis Appianus, ex insidiis necem Seleuco attulisse, regnumq; affectantem ab Attalo & Eumene, qui Epiphani Antiocho Roma redeunti studuerunt; eiectum.

❧ ✣ ☙

QVAR-

QVARTA PRIMAE PARTIS PARTICVLA.

De Antiocho Epiphane.

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI.

11 ET exijt ex eis radix peccatrix Antio-
chus illustris, filius Antiochi regis, qui
fuerat Romæ obses: & regnauit in anno
cẽtesimo tricesimoseptimo regni Græcorũ.
12 In diebus illis exierunt ex Israël filij ini-
qui, et suaserunt multis, dicentes: Eamus,
& disponamus testamentũ cum Gentibus,
quæ circa nos sunt: quia ex quo recessimus
ab eis, inuenerunt nos multa mala.
13 Et bonus visus est sermo in oculis eorum.
14 Et detestinauerunt aliqui de populo, &
abierunt ad regem: & dedit illis potesta-
tem vt facerent iustitiam Gentium.
15 Et ædificauerunt gymnasium in Ierosoly-
mis secundum leges Nationum:
16 Et fecerunt sibi præputia, & recesserunt à
testamento sancto, & iuncti sunt Nationi-
bus & venundati sunt vt facerẽt malum.

E CAPITE QVARTO LIBRI SECVNDI.

7 SEd post Seleuci vitæ excessum cum susce-
pisset regnum Antiochus, qui Nobilis ap-
pellabatur, ambiebat Iason frater Oniæ
summum sacerdotium.
8 Adito rege promittens ei argẽti talenta tre-
centa sexaginta, & ex reditibus aliis ta-
lenta octoginta,
9 Super hæc promittebat & alia cẽtum quin-
quaginta, si potestati eius cõcederetur gym-
nasium, & ephebiã sibi constituere, & eos
q in Ierosolymis erãt, Antiochenos scribere.
10 Quod cum rex annuisset, & obtinuisset
principatum, statim ad Gentilem ritum
contribules suos transferre cœpit.
11 & amotis his quæ humanitatis causa Iu-
dæis à regibus fuerãt constituta, & per Io-
hannem patrem Eupolemi, qui apud Ro-
manos de amicitia, & societate functus est
legatione legitima, ciuium iura destituẽs,
praua instituta sanciebat.
12 Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium
constituere, & optimos quosque ephebõrũ
in lupanaribus ponere.
13 Erat autem hoc non initium, sed incremẽ-
tum quoddam, & profectus Gentilis, &
alienigenæ conuersationis, propter impij,
& non sacerdotis Iasonis nefarium, & in-
auditum scelus:
14 ita vt sacerdotes iam non circa altaris of-
ficia dediti essent, sed contempto templo, &
sacrificiis neglectis festinarent participes
fieri palæstræ, & præbitionis eius iniustæ,
& in exercitiis disci.
15 Et patrios quidem honores nihili habẽtes,
Græcas glorias optimas arbitrabantur:
16 quarũ gratia periculosa eos contentio ha-
bebat, & eorum instituta æmulabantur,
ac per omnia his consimiles esse cupiebant,
quos hostes, & peremptores habuerant.
17 In leges enim diuinas impie agere, impu-
ne non cedit, sed hoc tempus sequens de-
clarabit.
18 Cum autem quinquennalis agon Tyri ce-
lebraretur, & rex præsens esset,
19 misit Iason facinorosus ab Ierosolymis vi-
ros peccatores, portantes argenti didrach-
mas trecentas in sacrificiũ Herculis, quas
postulauerunt hi, qui asportauerant ne in
sacrificiis erogarentur, quia non oporteret,
sed in alios sumptus eas deputari.
20 Sed hæ oblata quidem ab eo, qui miserat
in sacrificium Herculis: propter præsentes
autem data sunt in fabricam nauium tri-
remium.

COMMENTARIVS.

POST Seleuci fratris mortem, cum obses Roma reuerteretur Antiochus, eius regnum accepit. Dictus verò est Ἐπιφανὴς, id est, Illustris seu nobilis, quod cum ab alienis regnum raperetur, ipse proprius & quasi domesticus Rex ilico apparuerit, vti loco citato ait Appianus, & ob insanum in veros DEI cultores furorem, sordidissimasque cum quibuslibet helluationes & scortationem, Ἐπιμανὴς, vti ex Polybio notat l.2.5. & 10. Athenæus & Cedrenus. Ad quod videtur Iosephus Gorion alludere, dum lib.3.cap.6. appellat eum הכסיל & המשגע *stultum* & *insanum*. At lib.1.cap.1. vers.3. *radix peccatrix* nominatur, quia quemadmodum arbor mala fructus grauissimorum peccatorum edidit quam plurimos. Sic enim legendum cum Græcis, Rabano, & correctis Bibliis, non, *radix peccati*. Romæ obses pro patre victo, Antiocho Magno, fuerat. Iustinus lib.34. Liuius lib.42. & 44. Appianus Syriacis.

Regnare cœpit *anno 137. regni Græcorum*, vt hic dicitur. Lyranus ab Alexandro annos istos incipiendos putat, quia primus, vti dictum est, Græcorum Rex fuit. Et confirmari posset, quia etiamnũ hodie Syrogræcis & Antiochenis dicuntur hi *anni Alexandrei*, Arabibus verò *Epocha Alexandri*, Albategnio *æra alcarnaim*, id est, arietis duorum cornuum. Ipse verò Alexãder, vt ex Abul.Hassu Sarraceno, & Alphragano, cognoscitur, vocatus est, *Dilcarnaim*, id est, *habens duo cornua*, quod regnum

Orientis

Orientis & Occidentis teneret, vel bicornem illum, de quo Daniel. cap. 8. arietem superasset. Annius cap. 1. libri 1. addit, annos istos à Iosepho additos, & legendum his annis 136. ab Alexandri regni principio inchoando. Verum iam supra Praeloq. 4. valere iussimus.

Dico *primò*. Anni Graecorum viuente Alexandro, & maxime mortuo, vsque ad Seleuci regnum, nominati sunt Philippici vel Philippei, non ab illius fratre, vel patre, à quo ante Alexandri mortem numerari solebant. Ita Alphraganus, Albategnius, Theon, Cabaudus [illegible] 6. in Ptolemaeum, & Censorinus.

Secundò. Seleucus primus suum Asiae regnum incepit anno duodecimo post Alexandri mortem anno primo Olympiadis 117. vt iidem ostendunt, & Ptolem. lib. 11. cap. 7. lib. 9. cap. 7. Ab hoc tempore, seu regni Seleuci principio, numerantur anni regni Graecorum, his in libris, & apud ceteros scriptores, idque testantur Iosephus lib. 12. cap. 7. lib. 13. cap. 10. Eusebius in Chronol. & lib. 8. demonstrationis, D. Hieron. in Daniel. 9. Otho Frisingensis lib. 1. cap. 42. Rabanus hic. Alioqui multò plures anni, quam 137. ab Alexandro ad Epiphanem numerandi forent, vt ex singulorum Regum Syriae diuturnitate patet.

Tertio. Hi verò anni vocantur etiam *Macedonici* & *Alexandrei* quia Asiae regni à Graecis occupandi author fuit Alexander, *anni carnaim*, id est, *duorum cornuum*, vel ob causam antè dictam, vel quia Seleucus, Appiano in Syriacis teste, adeò fortis & robustus fuit, vt taurum verum cornibus apprehenderet, apprehensumque teneret, adeò vt in ipsius statuis cornua apponerentur. Denique vocantur ob eundem Seleucum, à quo, vt vidimus, Syriae Reges cognominati sunt, *anni Seleucidarum*.

Quarto. Sunt ij verò *hi in libris duplices*, vel enim incipiunt à Nisan, & dicuntur Iudaici, vel ab Elul, qui Nisan illum sesquianno sequitur, aut à Tisri proximè, qui eundem similiter Nisan sequitur, & dicuntur Syrograeci, aut Chaldaici anni Seleucidarum. Hos verò Iudaici illi anno & sex mensibus antecedunt. Vnde interdum fit, vt annorum numerum Syrochaldaice putatum, anno vno Iudaicus calculus superet. indeque multa, quae vti dissona haeretici obiiciunt, valdè consonant. Nam, quemadmodum etiam notat Scaliger libro V. *author libri prioris Machabaeorum vtitur Iudaico anno, Author posterioris, Chaldaico*. Dixi, *hi in libris duplices*. quia tertium Seleucidarum annorum genus, idem Scaliger notat, quod incipit ab Elul vel Tisri, qui Iudaicum Nisan sex mensibus antecedit, & annos huiuscemodi nominat, vel simpliciter Alexandreos, vel Antiochenos, quod iis adhuc hodie Antiochia vtatur; iisque vsa sit vetus Ecclesia, & Synodi nonnullae, sed, nomine Macedonico, ab *Hyperberetaeo* scilicet incipiendo. Ideoque, si annorum istorum inchoationis ratio habeatur, possunt simpliciter dici *triplices*. Nam vel primo statim Seleuci anno, ab Septēbri aut Octobri inchoati sunt, vel à secuto Martio aut Aprili, vel rursum ab Septembri aut Octobri, non eius anni, cuius Martius iste fuit; sed sequentis. Causas inchoationis adeò variae tradit loco citato Scaliger. Primo genere vtuntur hodie Antiocheni; secundo liber iste Machabaeorum prior: tertio liber posterior.

MENSES.

Hebraeorum & Babyloniorum.			*Syrorum vel Syrochaldaeorum.*		
I.	Nisan	Martius.	I.	Adar dierum	XXXI.
II.	Iiar	Aprilis.	II.	Nisan	XXX.
III.	Siuan	Maius.	III.	Iiar.	XXXI.
IV.	Tamuz	Iunius.	IV.	Haziram	XXX.
V.	Ab	Iulius.	V.	Tamuz	XXXI.
VI.	Elul	Augustus.	VI.	Ab	XXXI.
VII.	Tisri	September.	VII.	Elul	XXX.
VIII.	Marchesuan	October.	VIII.	Thisrin prior	XXXI.
IX.	Kisleu	Nouember.	IX.	Thisrin posterior	XXX.
X.	Tebeth	December.	X.	Canum prior	XXXI.
XI.	Schebat	Ianuarius.	XI.	Canum posterior	XXXI.
XII.	Adar	Februarius.	XII.	Schebet XXVIII, I.	
				XXIX. Anno intercalari.	

MENSES.

Macedonum.				*Atticorum.*		
I.	Πάνεμος	Iulius	οἱ θερινοί	I.	ἑκατομβαιών	Iunius.
II.	λῷος	Augustus		II.	μεταγειτνιών	Iulius.
III.	γορπιαῖος	Septembter		III.	βοηδρομιών	Augustus.
IV.	ὑπερβερεταῖος	October	οἱ μετοπωρινοί	IV.	πυανεψιών	September.
V.	Δῖος	Nouember		V.	μαιμακτηριών	October.
VI.	ἀπελλαῖος.	December		VI.	ποσειδεών	Nouember.

VII.

VII.	αὐδυναῖος	Ianuarius	χειμερινοί	VII.	χαμελιών	December
VIII.	περίτιος	Februarius		VIII.	ἀνθεστηριών	Ianuarius.
IX.	δῦστρος	Martius		IX.	ἐλαφηβολιών	Februarius.
X.	ξανθικὸς	Aprilis	ἰαρινοί	X.	μουνυχιών	Martius.
XI.	ἀρτεμίσιος	Maius		XI.	θαργηλιών	Aprilis.
XII.	δαίσιος περίτιος ἢ δεύτερος	Iunius		XII.	σκιρροφοριών	Maius.

Fuit & διουκαῖος embolimæus.q *Thebeth* ab Andrea Masio, id est, *desultor* dicitur, de quo [illegible]

Deinceps verò multa Iudæis acerba extiterunt. Nam ipsorum nonnulli, de quibus Daniel [illegible] vers.141. vero DEI cultu abiecto, ad Gentilium superstitiones spontè abierunt, in quibus Oniæ Pontificis frater *Iesus* ambitiosissimus, vt hoc modo regis gratiam & Pontificatum assequeretur. [illegible] & Regi plurima promisit, & vna cum superstitione gentili, gentile *Iasonis* nomen accepit, vt [illegible] 12. cap.4. Iosephus. Amouit verò, penitusque irrita fecit Iudæorum priuilegia & omnia, quæ [illegible] tiora & humaniora ipsis à Syriæ superioribus Regibus constituta fuerant, quæque per insignem [illegible] rum Iohannem Eupolemi patrem impetrata. Hæc enim sunt τὰ φιλάνθρωπα βασιλικὰ, de quibus hoc c.4. vers.11. & Iosephus lib.7. captiu. c.9. In his verò Apostatis, & meritò, numerat etiam Ge- rion c.3. lib.3. Menelaum, Alcimum, Simonem, de quo suprà. Et subdit Iosephus, eos occasionem sumpsisse ex prodigiis. de quibus lib. 2. cap.5. & 6. Verum tunc eos non multo ante secundam Ægyptum expeditionem defecisse oporteret. Initio verò lib.1. Captiuitatis ca.1. refert, Oniam [illegible] dem Oniæ tertij filium, prout idem ostendit lib.13. cap.6. Hierosolymis Tobiæ filios exegisse, [illegible] que ad Antiochum sese contulisse & rogasse, vt Iudæam inuaderet. *sequi* ad eam rem *ducibus* [illegible] tur. Isti verò Apostatæ sceleratissimi, eiusdem impietatis & apostasiæ quam & plurimis [illegible] fuerunt, quorum *oratio* est lib.1. cap.1. vers.12. non dissimilis ei, quæ Hieremiæ 44. vers.17.18. [illegible] piis habetur. Hinc Hierosolymis in vrbe sancta, in DEI populo *Gentilium instituta* & mores [illegible] lescere cœperunt, in quibus sunt hæc.

Primum, *ædificatio gymnasij*. D. Thomas, Lyranus, & Genebrardus putant esse scholas, in quibus profanæ ac superstitiosæ litteræ docerentur. Sed liber iste secundus cap.4. satis significat [illegible] (propter adiunctas ganeas, popinas & lustra, quæ ipsi ἡβητήρια, ἐφηβίας, καὶ ἐφηβεῖα vocibus, interdum etiam honestis verbis *scholasteria*, *grammatea*) fuisse impuras libidinis officinas, de quibus lib.4. Regum, vbi de effæminatis actum, & Tacitus lib.14. annal. Lampridius in Alexandro. D. Hieronymus in Esa.2. omnium diligentissimè Petrus Faber lib.3. Agonisticon cap 27. & 28. [illegible] etiam quod hoc libro 2.c.4. vers.12. Græcè dicitur, ὑπὸ τὸν πέτασον ἦγεν, rectè à D. Hieronymo ver- sum, *in Lupanaribus poneret*, probat contra Pithæum in annotat. ad tit.11. collationis legum Romanarum cum Mosaicis, & agnoscit etiam D. Thomas cap.1. li.1. & hic dum *Ephebium* interpre[tatur] *lupanar iuuenum*. Certè Athenæo lib.11. prostituti pueri dicuntur *Ephebi*, & Strabo lib.5. in Neapolitano gymnasio ἐφηβεῖα καὶ φρατρίας collocat. *Petasus* verò hoc loco, vel ephehorum istorum [illegible] gne fuit, vt ait lib.10. cap.38. Pollux: vel cortina, de qua in Iosia dixi, lib.4. Reg. cap.23. Narrat [illegible] Iosephus lib.15. cap 11. & lib.14. cap. 9. quemadmodum impius Rex Herodes peregrina id [illegible] gymnasia, magno cum bonorum luctu, inuexerit.

Secundum, ἀκροβυστία in præputiatis *circumcisio*, & *præputij* in circumcisis *reductio*. D. Hieronymus lib.14. in Isa. cap.52. censet eos, de quibus hoc loco fecisse sibi præputia, non in suis ipsorum corporibus, sed in nascentium filiorum. *Neque enim*, ait, *potestatis nostræ est*, *præputium adducere post circumcisionem*, *iuxta eos qui Machabæorum libris dicuntur sibi fecisse præputia*, *quod de filiis nascentibus* [illegible] *de patribus dictum*. Eum secutus est Rupertus lib.9. de victoria, c.18 ideoque istos ait tantum [illegible] natio cum essent, circumcisionem ipsam, ne videretur, velasse. Posse tamen fieri, vt præputium [illegible] tractione quadam & medicamentis reducatur, docui Genes.17. ex Celso l.7. c.25. & S. Epiphanio de mensuris, vbi & impij huius artificij auctorem docet Esau fuisse. Cæterum ea [illegible] cebatur ἐπισπασμὸς, ipsi præputiati ἐπισπαστοί. Ideoque & Apostolus 1. Corinth.7. v. [Cir]- *cumcisus aliquis vocatus est*, *non adducat præputium*: μὴ ἐπισπάσθω *ne protrahatur*, *ne præputietur*. Instrumentum, quo lenliter, vt glans tegeretur; pellis trahebatur: Sixtus Senensis lib. 4. in Symmachum [illegible] ait *spathisterem*. Sed [illegible] potius vocandus. Et Iosephus lib.12. cap.7 eam pellis attractionem [illegible] care voluit per [illegible], τὴν τῶν αἰδοίων περιτομὴν ἐπικαλύπτειν. Quemadmodum verò circumcisio [illegible] ræ religionis symbolum & professio erat: ita hic epispasmus, apostasiæ.

Tertium. Nominatio Hierosolymitanorum noua, vt etiam Antiocheni dicerentur, cap.4. vers.9. lib.2. partim in Antiochi honorem, partim in Græcorum rituum commendationem. Gymnasia, ludi & similia prout etiam monuit Panegyricus decimus, vocantur Græcè *glorie*, quasi in his maximè Græci exultarint. & apud Romanos, ante Neronem, gymnasia non fuisse, censet Petrus Faber lib.1. Agon. c.15. Circa vrbis conditæ annum sexcentesimum [illegible] ista Orosius lib.4. c.21. *Eodem tempore censores theatrum lapideum in vrbe construi censuerunt*: *quod ne tum fieret*, *Scipio Nasica grauissima oratione obstitit dicens*, *inimicissimum hoc fore bellatori populo ad nutriendam desidiam lasciuiamque commentum*: *adeoque mouit senatum*, *vt non solum vendi omnia theatro comparata iusserit*, *sed etiam subsellia ludis poni prohibuerit*.

Quam-

Quamobrem intelligant nostri (quibus quicquid extra oblectamentum libidinis occurrit, offensio est, propter hoc, quod se infirmiores esse hostibus suis ipsi sentiunt & fatentur, theatra incusanda, non tempora: nec blasphemandum Devm *verum, qui vsque ad nunc ea prohibet. sed abominandos deos vel dæmones suos, qui ista petierunt, profundo quidem statu malignitatis suæ argumento tale sacrificium flagitantes, quo non magis fuso cruore pecudum, quam profligata virtute hominum pascerentur.* Sanè verò Atheniensis impubes Demodes cognomento Pulcher, cum suam tueri pudicitiam vellet, palæstras theatraque omnia declinabat. vt ait in Demetrio Plutarchus. Sed vide quæ de his Tertullianus lib. de spectaculis & in Scorpiaco, vbi *superstitiosa* vocat *certamina Græcarum & religionum & voluptatum*, Saluianus lib. 5. & 6. D. Cyprianus & Augustinus sæpe, Iosephus locis antea indicatis.

Quartum ibidem. *Sacerdotes* sacerdotali officio prorsus neglecto, *palæstram sectabantur, & præbitionem iniustam*, quæ Græcè χορηγία dicitur, qua choris suppeditabantur vestes, coronæ aureæ, victus & similia. His enim vanitatibus gloriabantur gentiles, vt ostendit lib. 4. de Repub. Atheniensi cap. 4. Sigonius, vbi etiam *de hierarchia*, qua nauibus dabantur armamenta, remigibus victus, ad quam respicitur hic vers. 19. Sed quod vers. 14. *& in exercitijs disci*, vertitur, Græcè legimus, μετὰ τὴν τοῦ δίσκου πρόσκλησιν. quod Petrus Faber lib. 1. Agonisticon cap. 22. vertendum monet, *post disci prouocationem*, id est, post eam, quæ disco fit. In eo enim corona & præmia victoribus cessura, medio stadio proferebantur, sicque à Gymnasiarchis & Agonothetis, agonistæ, qui Gentilium deorum, vel potius dæmoniorum honori deuotis corporibus, decertarent, prouocabantur. Gymnasiarchæ verò isti, deorum sacra itidem, vt sacerdotes curabant, quemadmodum ad sua vsque tempora factum, ait libro primo Eliacon Pausanias. Viden quò miseri isti Apostatæ progressi sunt? Tristissima sanè, loco isto, Cleri, dum Gentilium, hæreticorum, aut impiorum hominum vitia, fastum, ludos, vinolentiam imitatur, effigies. *Vbi erant*, inquit Rupertus lib. 9. de vict. cap. 19. *tales sacerdotes, qualis, putas, erat populus?* Extat apud Iustinianum Cod. *de Episcopali audientia* pulchrum de Ecclesiasticis bene se gerentibus elogium, & grauis de iisdem male se gerentibus querela. *Certissimè*, ait, *credimus, quia sacerdotum puritas, & decus & ad Dominum* Devm *& saluatorem nostrum* Iesvm Christvm *feruor & ab ipsis missæ perpetuæ preces, multum fauorem nostræ reipublicæ & incrementum præbet. Per quas datur nobis & barbaros subiugare, & in Dominum redigere illos. qua antea non obtinuimus. Et quantò plus rebus illorum accedit honestatis & decoris, tanto magis & nostram rempublicam augeri credimus. Si enim hi prætulerint vitã honestam, & vndique irreprehensibilem, & reliquum populum instruxerint: vt is ad illorum honestatem respiciens multis peccatis abstineat: planum est, quod inde & animæ omnibus meliores erunt, & facile nobis tribuetur à maximo* Deo *& saluatore nostro* Iesv Christo *clementia conueniens. Hæc igitur nobis speculantibus nunciatum est, præter communem rerum fidem, quosdam ex reuerendissimis diaconis, itemque presbyteris (nam eo amplius etiam dicere erubescemus,* Deo *amantissimos nempe Episcopos) quosdam, inquã, ex his non verentur alij quidem per se ipsos cubos seu tesseras contrectare. & adeo pudendum atque ipsis etiam Idiotis à malo frequenter interdictum spectaculum participare: alij vero talem ludum non accusant: sed vel communicant facientibus: aut sedent spectatores actus indecori. Et spectant quidem cum auiditate omnimoda res omnium rerum importunissimos. sermones verò audiunt blasphemias, quos in talibus necesse est fieri: polluũt etiam suas manus, & oculos, & aures, sic damnatis & prohibitis ludis.* Vide igitur Concilium Tridentinũ sess. 22. de reformatione ca. 1. & audi S. Bernardum ad Innocentium Pontificem epist. 152. *Insolentia*, inquit, *Clericorum, cuius mater est negligentia Episcoporum, vbique terrarum turbat & molestat Ecclesiam.*

Quintum. Dona in Herculis sacrificia & honorem collata. & ad exteros ludos seu agones olympiacos profectio vers. 18. Athletæ se Herculis imitatores profitebantur, vt ex Galeno in protreptico, & Hadriani decreto apud Lipsium in Auctario veterum scriptorum patet. Ideoque & illius erant in Gymnasiis statuæ & sacella, vt ostendit in Corinthiacis & Arcadicis Pausanias, Dio. lib. 1. in Melanomma, Athenæus lib. 6. vbi de parasitis. Faber lib. 1. agon. cap. 16. & 17. lib. 3. cap. 27. lib. 2. Semest. cap. Interuallum, quod inter olympicos ludos erat, quadriennium fuit & dicebatur *olympias*. Caput verò habendorum ludorum quinquennium seu pentaeteris, vt in Censorinum notat Pithæus, & pentaetericum agonem in Cæsaris honorem instituit Herodes apud Iosephum lib. 15. cap. 11. & alios alibi, vt suprà notatum. De Hercule dictum in Samsone. Sed pro *didrachmis* v. 19. Græcus habet *drachmas* tantum. At pro *peccatores* eodem versu 19. videtur legendum *Precatores*, cum Græcè vocentur θεωροί. Hi autem erant, qui ad sacros ludos vel oracula extra fines mitti solebant, vt explicat lib. 3. de Atheniensium Repub. cap. vlt, Sigonius & in Demetrio Plutarchus. Sic etiam legendum videtur ca. 4. vers. 16. *habuerunt*, non *habuerant*, vti sententia sequens indicat, quæ notatu dignissima est, cum qua conuenit illa Valerij lib. 1. cap. 2. *Lento gradu ad vindictam sui diuina procedit ira. tarditatemque supplicij grauitate compensat.* Iasonem istum narrat lib. 12. ca. 6. Iosephus Oniæ sancto Pontifici iam mortuo successisse. At verò hic ipsum Oniam adhuc viuentem, quasi spurium & nothum, fraude Pontificatu deiecit, sibique ab ipso Antiocho sacerdotium impetrauit. Vtitur enim Græcus cap. 4. vers. 7. & 26. verbo ὑποθεύειν, quod quasi *adulterinum & suppositititium facere, decipere ac supplãtare* significat. Et hæc quidem sub Antiochi regni principium, ante bella eius Ægyptiaca, quæ duplici expeditione gessit, vt ostendit lib. 2. Machab. cap. 5. vers. 1. Liuius lib. 44. & 45.

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI.

17 ET paratum est regnum in conspectu Antiochi, & cœpit regnare in terra Ægypti
vt regnaret super duo regna.
18 Et intrauit in Ægyptum in multitudine graui, in curribus, & elephantis,
& equitibus, & copiosa nauium multitudine:
19 & constituit bellum aduersus Ptolemæum
regem Ægypti, & veritus est Ptolemæus a
facie eius, & fugit, & ceciderunt vulnerati multi.
20 Et comprehendit ciuitates munitas in
Terra Ægypti: & accepit spolia Terræ
Ægypti.

E CAPITE QVARTO LIBRI SECVNDI.

21 MIsso autem in Ægyptum Apollonio Mnesthei filio, propter primates Ptolemæi
Philometoris regis, cum cognouisset Antiochus, alienum se a negotiis regni effectum,
propriis vtilitatibus consulens, profectus inde venit Ioppen, & inde Hierosolymam.
22 Et magnificè ab Iasone, & ciuitate susceptus, cum facularum luminibus, & laudibus ingressus est: & inde in Phœnicen exercitum conuertit.
23 Et post triennij tempus misit Iason Menelaum supradicti Simonis fratrem portantem pecunias regi, & de negotijs necessarijs responsa perlaturum.
24 At ille commendatus regi, cum magnificasset faciem potestatis eius, in semetipsum retorsit summum sacerdotium, superponens Iasoni talenta argenti trecenta.
25 Acceptisque à rege mandatis, venit, nihil quidem habens dignum sacerdotio: animos vero crudelis tyranni, & feræ beluæ iam gerens:
26 Et Iason quidem, qui proprium fratrem captiuauerat, ipse deceptus profugus, in Ammanitem expulsus est regionem.
27 Menelaus autem principatum quidem obtinuit: de pecuniis vero regi promissis, nihil agebat, cum exactionem faceret Sostratus, qui arci præpositus.
28 Nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat: quam ob causam vtrique ad regem sunt euocati.
29 Et Menelaus amotus est à sacerdotio, succedente Lysimacho fratre suo: Sostratus autem prælatus est Cypriis.
30 Et cum hæc agerentur, contigit, Tharsenses, & Mallotas seditionem mouere, eo quod Antiochidi regis concubinæ dono essent dati.
31 Festinanter itaque rex venit sedare illos, relicto suffecto vno ex comitibus suis Andronico.
32 Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum, aurea quædam vasa è templo, furatus donauit Andronico, & alia vendiderat Tyri, & per vicinas ciuitates.
33 Quod cum certissimè cognouisset Onias, arguebat eum, ipse in loco tuto se continens Antiochiæ secus Daphnem.
34 Vnde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat vt Oniam interficeret. Qui cum venisset ad Oniam, & datis dextris cum iureiurando (quamuis esset ei suspectus) suasisset de asylo procedere, statim eum peremit, non veritus iustitiam.
35 Ob quam causam non solum Iudæi, sed aliæ quoque nationes indignabantur, & molestè ferebant de nece tanti viri iniusta.
36 Sed regressum regem de Cilicia locis adierunt Iudæi apud Antiochiam simul & Græci: conquerentes de iniqua nece Oniæ.
37 Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, & flexus ad misericordiam, lacrymas fudit, recordatus defuncti sobrietatem, & modestiam.
38 Accensisque animis Andronicum purpura exutum, per totam ciuitatem iubet circumduci: & in eodem loco, in quo in Oniam impietatem commiserat, sacrilegum vita priuari, Domino illi condignam retribuente pœnam.
39 Multis autem sacrilegiis in templo à Lysimacho commissis Menelai consilio, & diuulgata fama, congregata est multitudo in Lysimachum multo iam auro exportato.
40 Turbis autem insurgentibus, & animis ira repletis, Lysimachus armatis ferè tribus millibus iniquis manibus vti cœpit, duce quodam tyranno, ætate pariter, & dementia prouecto.
41 Sed, vt intellexerunt conatum Lysimachi, alij lapides, alij fustes validos, arripuere: quidam vero cinerem in Lysimachum iecere.
42 Et multi quidem vulnerati, quidam autem & prostrati, omnes vero in fugam conuersi sunt: ipsum etiam sacrilegum secus ærarium interfecerunt.
43 De his ergo cœpit iudicium aduersus Menelaum agitari.
44 Et cum venisset rex Tyrum, ad ipsum negotium detulerunt missi tres viri a senioribus.
45 Et cum superaretur Menelaus, promisit Ptolemæo multas pecunias dare ad suadendum regi.

46 *Itaque Ptolemæus in quodam atrio positum, quasi refrigerãdi gratia, regem adijt, & deduxit à sententia:*
47 *Et Menelaum quidem vniuersæ malitiæ reum criminibus absoluit: miseros autem, qui, etiamsi apud Scythas causam dixissent, innocentes iudicarentur, hos morte damnauit.*
48 *Cito ergo iniustam pœnam dederunt, qui pro ciuitate & populo, & sacris vasis causam prosecuti sunt.*
49 *Quamobrem Tyrij quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi extiterunt.*
50 *Menelaus autem propter eorum, qui in potentia erant, auaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias ciuium.*

CAPVT V. LIBRI II.

1 *Eodem tempore Antiochus secundam profectionem parauit in Ægyptum.*
2 *Contingit autem per vniuersam Jerosolymorum ciuitatem videri diebus quadraginta per aëra equites discurrentes, auratas stolas habentes, & hastis, quasi cohortes, armatos.*
3 *& cursus equorum per ordines digestos, & congressiones fieri comminus, & scutorum motus, & galeatorum multitudine gladijs districtis, & telorum iactus, & aureorum armorum splendorem, omnisque generis loricarum.*
4 *Quapropter omnes rogabant in bonum monstra conuerti,*
5 *Sed cum falsus rumor exisset, tanquam vita excessisset Antiochus, assumptis Iason non minus mille viris, repente aggressus est ciuitatem: & ciuibus ad murum conuolantibus, ad vltimum apprehensa ciuitate, Menelaus fugit in arcem:*
6 *Iason verò non parcebat in cæde ciuibus suis, nec cogitabat prosperitatem aduersum cognatos malum esse maximum, arbitrans hostium & non ciuium se trophæa capturum.*
7 *Et principatum quidem non obtinuit, finem verò insidiarum suarum confusionem accepit, & profugus iterum abijt in Ammaniten.*
8 *Ad vltimum, in exitum sui conclusus ab Areta Arabum tyranno, fugiens de ciuitate in ciuitatem, omnibus odiosus vt refuga legum & execrabilis, vt patriæ & ciuium hostis, in Ægyptum extrusus est:*
9 *& qui multos de patria sua expulerat, peregre perijt, Lacedæmonas profectus, quasi pro cognatione ibi refugium habiturus:*
10 *& qui insepultos multos abiecerat, ipse & illamentatus, & insepultus abijcitur, sepultura neque peregrina vsus, neque patrio sepulcro participans.*

COMMENTARIVS.

De Antiochi priore in Ægyptum expeditione.

IN priore Antiochi Ægyptiaca expeditione consideranda sunt quinque eius; nimirum *causa, tempus, iter, progressus* & *exitus*.

Primum. Causa duplex traditur, *vna* speciosa & falsa, vt maiorem Ptolemæum Philometorem, cui [illegible]ter fuerat ipsius Antiochi soror, Cleopatra, in regnum reduceret, vti apud Liuium lib. 44. nar[illegible]t Alexandrini legati. Et hoc est, quod narrari videtur hic lib. 2. cap. 4. vers. 21. *propter primates Phi[illegible]toris* missum ab Antiocho Apollonium. Illi enim videntur adhæsisse Ptolemæo alteri fratri [illegible]ori, eiusque sorori Cleopatræ, & alterum istum Ptolemæum regno eiecisse. & vocantur ipsi [illegible] [illegible]τοκλισια, id est, *ij qui primos accubitus* seu sellas primi honoris indices tenerent, prout in Esther [illegible]. Quanquam posset eodem versu legi; *propter primatum Philometoris*, vt sententia foret, inter [illegible]es Regis, de præstantia & primo accubitu dissentionem exortam. prout ferè apud Sallustium inte[illegible] Iugurtham & fratres; indeque bellum & Ptolemæi maioris expulsionem consecutam. Illi ergo, vt [illegible]stitueretur, opem se velle ferre simulabat Antiochus, cum vel *se*, vel *illum* vtramque lectionem admittit Græcus.) *à negotijs ipsis gerendis alienum intelligeret. Maiori Ptolemæo*, ait Liuius lib. 45. *regnum quæri suis viribus, simulabat. Et hoc pretioso titulo, ad omnes Asiæ & Græciæ ciuitat[illegible]s, legationibus recipiendis, litterisque dimittendis, vsus erat. Altera* causa vera est, lib. 1. versu. 17. quod *cum Syriæ regnum sibi paratum* seu firmatum videret, ad Ægypti regnum oculos adiecerit. Nam quod illic di[illegible], *cœpit regnare*, fortè legendum, *cœpit velle regnare*. vel certè, *cœpit regnare*, *desiderio* & *cupiditate*. [illegible] siquidem est, ὑπέλαβε βασιλεῦσαι, & apud Iosephum lib. 12. cap. 6. *Statuit contra Ægyptum exercitum ducere, cum illius desiderium cepisset.* Idque posset ex lib. 2. cap. 4. vers. 21. accipi, dum *proprijs v[illegible]tatibus consulere* dicitur. licet Græcè possint etiam ad superiorem factam causam accommodari [illegible] [illegible] ἀσφαλείας [illegible], id est, *curam de ipsius securitate suscipiebat.*

Alte-

Alterum. Prioris porro eiusdem expeditionis nullum vsquam certum tempus inuenio. Videtur tamen, vbi Syriam constituisset Antiochus, statim bellum hoc Ægyptiacum cœpisse. Constituit autem illam breui, propter Syrorum erga ipsum beneuolentiam, & Eumenis Regis societatem, vt est in Appiano. statimque vel tanquam legatum cum mandatis, vel tanquam ducem cum copiis in Ægyptum misit Apollonium lib. 2. c. 4. vers. 21.

Tertium. Tandem ipsemet Antiochus magnis cum copiis *venit Ioppen*, & quia ex ea videre Hierosolymam poterat, quemadmodum refert li. 16. Strabo, ad hanc accessit, anno, vt videtur, ipsius regni secundo, seu Græcorum 138. Eam verò pacatè tum ingressus est, multisque honoribus affectus. in quibus numerantur cap. 4. vers. 22. faculæ & lumina, de quibus in Iudith egi cap. 3. fol. 168. Deinde laudes seu faustæ acclamationes, quæ βοαὶ dicuntur, vt *viuat Rex*; ne quis ex Græco βοῶν fingat, boues ipsi, tanquam DEO mactatos. Licet enim simile quid Actorum 14. legamus, sitque ipse Antiochus apud Iosephum lib. 12. ca. 7. à Samaritanis DEVS appellatus, nihil hic tamen, præter *εὐσημειακὰς* vociferationes, accipiendum. Hierosolymis in Phœnicen exercitum conuertit Antiochus, eodem li. 2. cap. 4. vers. 22. siue, infesto illam exercitu petiit. Hoc enim importat Græcum *κατεστρατοπέδευσε*. præsertim cum ea prouincia Ptolemæorum esset, Iosepho indice, lib. 12. cap. 3.

Quartum. Nauali prælio ad Pelusium pugnatum. Fugit victus Ptolemæus Iunior Alexandriam, quam obsedit quidem, sed non cepit Antiochus; Mamphi alioqui cæteraque tota Ægypto potitus est, auctore Liuio lib. 44. & 45. Iosl. lib. 12. cap. 6. idque significatur hic lib. 1. cap. 1. vers. 19. & 20. & apud Egesippum lib. 1. cap. 1. Gorionidem lib 3. cap. 3.

Quintum. Tum in Syriam rediit, valido Pelusij relicto præsidio, vt Ægypti scilicet claustra teneret; rursumque cum vellet, exercitum induceret, inquit Liuius lib. 45. Atque his in rebus triennium consumtum videtur, vt anno Seleucidarum 140. reuerterit Rex. & tunc ea contigerunt, quæ toto cap. 4. è vers. 23. traduntur. Post triennale, ab initio Ægyptiaci belli, priorisque Hierosolymitani accessus, tempus, misit ad Antiochum Regem cum pecuniis & hypomnematismis, Iason Menelaum. Is verò eodem, quo fratrem circumscripserat & deceperat scelere (id Interpres vers. 26. vertit *captiuare*) circumscriptus & deceptus à Menelao est, vt qui ab illo ad se Pontificatum auerterit. Scribit vero Iosephus lib. 12. cap. 6. Oniæ sancto duos fratres fuisse, Iasonem & Oniam huncque vult esse Menelaum istum, qui, proprio nomine abiecto, ethnicam Menelai appellationem, sicuti & Iason fecerat, impiè asciuerit, idemque repetit lib. 15. cap. 3. lib. 20. c. penultimo. eiusque auctoritatem secuti Zonaras Tomo 1. fol. 146. Scholastica historia, Glossa, & D. Thomas. Sed clarè cap. 4. v. 23. non ex Aaronica stirpe, sed ex Beniaminia, *Simonis*, de quo suprà ca. 3. v. 4. *frater* esse affirmatur. *Misit Iason Menelaum suprad'cti Simonis fratrem.* Si Simonis frater est, & Simō de tribu Beniamin, quomodo Pontificis maximi, qui è tribu Leui, ex Aaronis familia erat, frater etiam extitit? Respondet tamen D. Thomas, *cum hic dicitur frater Simonis, intelliguntur non carne, sed moribus Vnde Glossa, fratrem, id est, scelere parem.* At sanè multo magis dixisset textus: *Misit Iason Menelaum fratrem suum.* Nam vterq; nequitia & impietate, quàm ouum ouo, similior. Imo dixisset; *Misit Iason Simonis frater.* Vterque siquidem in sanctum Oniam odio & scelere infestissimus. Et quorsum iam hæc improborum fraternitas tam seriò inculcaretur? An ipsa Menelai malitia, eiusdemq; & cum Iasone & cū Simone similitudo, è pessimis eius facinoribus, parum manifesta? Iam ver. 26. cum dixisset, *Iason quidem qui proprium fratrem captiuauerat*, non simpliciter subiunxisset, *ipse deceptus*, sed *ipse à proprio etiam fratre deceptus, profugus in Ammaniten expulsus est regionem.* Quia verò & timida & suspiciosa valdè animo est, quomodo astutissima vulpes, Iason iste, qui se à sacerdotio fratrem, eo alioqui gradu dignissimū, astu deiecisse sciret, fratri alteri, qui eandem illam valdè dignitatem optabat, eamq; ab eodem Rege, per genus & largitionem, captare facillime poterat, ita fideret, vt ad istū eo vti legato vellet? Est præterea omnino ista sententia contra laudatam illam D. Augustini regulam, quæ iubet, vt nisi grauis quædam causa vrgeat, à propria verbi significatione, in scripturis numquam discedamus. Et cum de Iasone Menelaoque isto mentio toties incidat, mirum esset, eos, nullā vnquam loco fratres monstrari, sed solum Iasonem sancti Oniæ fratrem, eodem isto cap. 4. vers. 7. 26. & Lysimachum etiam Menelai fratrem v. 29. sicuti & Simō erat eiusdem frater. Adiiciatur demū & illud, Iosephū hac in historia, de aliis etiam rebus, neq; cum libro isto, neq; cum semetipso satis consentire. Nam lib. 12. cap. 6. ait tum primò Pontificatum Iasoni ab Antiocho datum, cum mortuus esset Onias. At viuebat adhuc Onias, cum ipsemet Iason, ab eodem Antiocho, ea dignitate priuaretur & Pontifex Menelaus crearetur. vti patet hoc ipso cap. vers. 26. 27. 33. & sequentibus. Rursum ait idem Iosephus Manelaum istum, cum ab Antiocho iam Pontificatu donatus esset, ad Regem isse, petiisseque vt Hierosolymis ædificare gymnasium, aliaque impia & Gentilia peragere liceret. At hæc Iasoni tribuendum tota superior iam narratio monstrauit vers. 9. 10. 12. 13. Tertiò, narrat in eodem illo capite Iosephus, quemadmodum Oniæ Boni filio, qui eodem etiam nomine, & interdum etiam *Ananias*, vt apud eundem auctorem est lib. 2. cap. penult. vocabatur, sacerdotium traditum non sit, quia puer admodum erat. νήπιος ἦν ἔτι. *Adhuc*, ait, *infans erat.* & tamen lib. 1. Capt. [illegible] dit de Pontificatu contendisse, Tobiæq; filios, quos contra Iasonē Menelao adhæsisse cap. 6. [illegible]

dixerat; Hierosolymis expulisse, sicque sacerdotio & vrbe potitum esse, quoad iratus Hierosolymam veniret Antiochus, eamque vi occuparet: ipse verò Pontifex Onias in Ægyptum profugeret, nouumque ibi templum excitaret. Atque in Ægyptum quidem iste profugit, inibique templum excitauit, sed non quod Hierosolymis Pontificatum gessisset, indeque Menelaum expulisset, vti patet infrà vers.30. & cap.3. huius eiusdem lib.2. vers.5. & 6. Idem etiam Iosephus l.15.c.3. ait, Antiochum omnium primum fuisse, qui Iudæorum eam legem violarit, qua Pontificatus viuo nemini auferebatur, quia ab Iasone adhuc superstite illum in Oniam siue Menelaum transtulerit. At dicendum fuit, ab Onia illo sancto, cum, vt dictum est, in viuis adhuc esset, translatam in Iasonem fuisse illam dignitatem. Rursum lib. 20. cap. penult. Antiochum primum fuisse memorat, qui legitimas Pontificum successiones interruperit, quia, Onia siue Menelao isto interfecto, Iacimum siue *Alcimum* Pontificem constituerit, qui esset quidem ex Aaronis genere, sed non è Pontificum familia. Multo magis dicendum erat, ab eodem Tyranno constitutum Pontificem Menelaum hunc, qui nè ex Aaronis quidem prosapia erat, imò ne ex ipsa quidem tribu Leui. Cum igitur Menelaum istum verum Beniamitæ Simonis fratrem extitisse doceat contextus perspicuè, Iosephi verò multis in rebus vacillet narratio, cum illo potius, quàm cum isto quidni sentiamus? Atque hic etiam vides, quod Præloquio 2. dicebatur; *secundi huius libri auctorem nequaquam Iosephum* putandum, quod & ex similibus aliis partim suprà iam notatis, partim infrà notandis intelligitur. Simul præterea *illud* D. Thomæ in lib. 1. caput 1. reiicitur. ideò fratres Oniæ Iesum & Menelaum, Pontificatum adeò ambitiosè venatos, quod ipsi *Onia nullus* esset *filius*. Nam & contra Iosephum ipsum affirmatio ea est, & contra D. Hieronymum Danielis 11. Isaiæ 19. imò & contra ipsummet D. Thomam in lib. 1. c. 7. fol. 141. vbi paruulum eidem Oniæ filium dat.

Pactas verò pecunias cum non penderet Regi Menelaus, ipse, & Hierosolymitanæ arcis præfectus, idemque regius Quæstor Sostratus euocati sunt. & iste quidem in Græco textu reliquisse suo loco dicitur Craterem Cypriorum præfectum, seu, vt à nostro Interprete dicitur, *qui prælatus erat Cypriis*. Menelaus verò, sui in pontificali dignitate *vicarium*, fratrem suum Lysimachum. Quem enim Interpres vertit vers.29 *succedentem*, Græcè διάδοχος dicitur, id est, *Vicarius*. Nam διαδέχεσθαι significat interdum, alicui succedere in officio & dignitate aliqua, non tamen simpliciter, sed certo tantùm modo, vel ad tempus aliquod Et sic in Esther parte 3. quæst.22. dictum, *Assueri su. cessorem, siue vicarium* fuisse Mardochæum, & hic, absente Rege Antiocho, Andronicus fit διαδεχόμενος, vers.31. quem Interpres noster, *suffectum* vocat.

Interea duæ insignes Ciliciæ vrbes *Tarsus & Mallus*, de quibus lib. 14. Strabo, tumultū excitarūt, quod in regiæ pellicis quam Græcus *Antiochidē* nominat, sumptum datæ essent. Hoc. n. donationis genus apud Orientis Reges visitatum fuisse, docent Cicero. Verrina 5. Plato Alcibiade, Plutarchus Themistocle, Athenæus lib. 1. & alij, prout in Salomonis peccato tradidi. Rex tumultum vt sedaret, illò se contulit. Nefaria interim Menelai sacrilegia sanctus Onias zelo magno prout Pontificē; etiāsi Principatu, per nefas, deturbatus iampridem esset, decuit, insectabatur. cū in Daphnes, q̄ iuxta Antiochiam est, *asylum locum* secessisset. prout in Græco est, licet, quod Latinus vers.33. dicit, *Antiochiam secus Daphnen* esse, reprehendendum non sit. cum eodem sententia reuoluatur. Nam vt apud Strabonem est, vicus *Daphne* stadiis tantum 40. ab Antiochia distabat, adeo vt eius suburbium à Dione lib.51. vocetur. Vnde *Antiochia epidaphne* vel *epidaphnes* apud Plinium & Strabonem. Locus verò is sacer, & augustns, planeque inuiolabilis habebatur, quod ibi esset Dianæ Apollinisque locus & fanum. cuius in Apostatæ Iuliani & S. Babylæ historia mentio est, itemque in Cod. *de cupressis ex luco Daphnensi*, lib. XI. Hinc Menelai, Andronicique nequitia eductus Onias conscelerate occisus est, vers.34. Lysimachus ob immania, quæ fratris Menelai auctoritate, consilio, & voluntate, admittebat; sacrilegia, iuxta gazophylacium interemptus est. Menelaus sacrilegij apud Regem postulatus, corrupto multa pecunia Ptolemæo Dorymenis filio, vti Græcè nominatur, absolutus est. Accusatores verò innocentissimi, qui, vt Verrina vltima etiam Cicero dicebat, & pænè in Epicedio Statius; vel apud Barbaros mali nihil accepissent, morte affecti sunt iniustissima. Ipsis etiam Gentilibus *Tyriis* (neque enim ver. 49. Tyri legendum, sed Tyrij) *indignantibus*, tantumque scelus detestantibus. Licet verò multa his in rebus notare: quo scilicet hominum ambitio prorumpat: quomodo ad dignitates omnium sacerrimas nefarie grassetur, templa depeculetur, turbis cædibusque omnia compleat. Rursum, quomodo impiorum etiam & Gentilium animi veram solidāque virtutem admirentur, vers.35. cum & Antiochus ipse ad Oniæ cædem illachrymauerit vers.37. & supremum insontium cæsorum cadaueribus honorem Tyrij habuerint, vers. 49. Denique, calamitosissimo tempore, ad tempus aliquod, verus ex Aaronica sobole Pontifex aliquantisper deesse incepit. Nam Oniæ sancti filius Onias, è sacerdotibus quidem magnis, quoad genus, erat, prout suprà Iosephum audiuimus. is tamen iam, quoad vsum & functionem, Pontifex non erat. Iason verò in Ammonitidem fugerat.

De posteriore Antiochi in Ægyptum expeditione.

SVNT in ista expeditione consimiliter hęc intuenda, causa, tempus, iter, progressus, exitus.

Primum. Quæ prioris belli causa vera fuit, eadem secundum istud excitauit. Cum enim inter Ptolemæos fratres conuenisset, eoque ipso Antiochum lætari conueniens esset, si quidem Ptolemæi alterius reducendi causa, exercitum Ægyptum induxisset, *adeo*, inquit lib. 45. Liuius, *est offensus, vt multo acrius infestiusque aduersus duos, quam ante aduersus vnum, pararet bellum.*

Alterum. Tempus apparati belli huius confertur à Liuio lib. 5. decad. in exitum anni, quo, Æmylio consule, Macedonum Rex *Perseus* victus fuit. Tempus verò belli eiusdem finiti in sequentis anni ver adultum, aut æstatem certè ineuntem. Erat verò, ex Sigonianis fastis, annus ille vrbis 585. & respondet ille Seleucidarum anno 143. iste 144. Caput verò primum libri prioris Machabæorum nostrorum vers. 21. dicit Græcè paulò clariùs, *post Ægyptum percussam anno 143.* rediisse, & Hierosolymam, iteratò scilicet, ascendisse. Si annorum hic numerus ad percussionem referretur, hoc modo, *post percussum anno 143. Ægyptum*, benè cum scriptura conspiraret Liuius, quia initium Romani anni vrbis 586. quoad duos menses & amplius, incurrebat in Iudaicum Seleucidarum exeuntem 143. Si verò ad reditum pertineat, hoc modo, *postquam percussit Ægyptum, rediit anno 143, & ascendit ad Israel*, vnius ferè anni dissensio fuerit. quæ iis non magna videbitur, qui norunt de Vrbis & Consulum annis perpetuam ferè apud scriptores eiusmodi litem esse. At ne hanc quidem esse velim, mihique posse ostendere videor, Liuium anno vno seriùs, Ægyptiaci belli finem referre. quippe in annum post deuictum Persen, sed in eum, quo ille deuictus est, inciderit. Recta si quidem Popilius Romanorum legatus, homo & seuerus & serius, in Ægyptum contendit, Antiocho, vt excederet; si iam incessisset, aut ne omninò incederet, quemadmodum refert Iustinus lib. 34. imperaturus. Quia verò Liuij studiosis paradoxum hoc videbitur, & Iosephus, Appianus, Iustinus, Eusebij chronica minus distinctè de duobus hisce bellis loquuntur, ex solo ipso Liuio, eius, quod dixi, fidem mutuabor.

Narrat ille lib. 44. Æmylio consule, Idib. Martij, Alexandrinos legatos valdè senatum obtestatos, vt citra cunctationem ab Alexandriæ mœnibus abscedere iuberetur, quem illam obsidere aiebant, Antiochus. Visum omninò senatui, properandum. homo admodum nauus & impiger, cum aliis, legatus decernitur Lænas Popilius. Is, tantum ad iter, ita subitò sese parauit, vt intra triduum, cum legatis illis Roma profectus sit. At ecce subitò, cum ad celeritatem neque remi neque ventilatis vlli esse viderentur; si Liuium audimus, non tempestate aliqua iactati, sed sponte ipsi sua moras in itinere motas nectunt. Delum nauigarunt, & quidem cum hostilem ibi 40. lemborum classem scirent. Inde verò, quasi nihil in Ægypto periculi, nulla ipsis imposita legatio, non soluunt, sed hærent; morantur, non dies vel hebdomadas aliquot, sed menses plures, æstatem totam, autumnum totum, denique donec de Perseo debellatum esset. Si hoc Popilius agebat, Consulis ex vrbe discessum, qui secuto Aprili factus, expectare potuisset. At præsidio Romanorum nauibus fuit. Non erat ipse ad Macedonicum bellum Dux aut Prætor missus, sed in Ægyptum legatus. Et quod ipsius præsidium? cum regiæ classis Præfectus Antenor, naues, præterquam si quæ Macedoniam peterent, omnes aut supprimeret aut spoliaret. At ex Ægypto Antiochum discessisse inaudierat. Romam ergo redeundum erat, aut certè, subacto Perseo in Ægyptum iterum non properandum. Et tamen *ad susceptam*, ait Liuius, *legationem peragendam nauigare Ægyptum pergit, vt prius occurrere, Antiocho posset, quam ad Alexandriæ mœnia accederet.* Iam fortè intellexerat, bellum ab Antiocho alterum parari. Hyems tamen cum adesset, Antiochusque in Syria versaretur, non satis videbat, se, si vellet, multò illum citiùs conuenire posse, quam Alexandriam Rex idem veniret. Nihilominus tamen apud eundem Liuium, quasi veterno excitari, tanto rursum opere legati isti festinant, vt cum Rhodiorum Principes occurrerent, imisque precibus, vt Rhodum illi deueherentur, orarent, pertinacissimè negarent, donec tandem perpulsi sunt, vt pro sociæ vrbis salute, moram nauigationis breuem paterentur. Rhodi tamen, non vltra quinque dies, morati sunt. Quanquam Rhodios ipsos miror à legatis illis videri optare, quæ Romæ illi referrent, cum hi non Romam, sed in Ægyptum pergerent: & ante ipsorum reditum, de negotiis omnibus cum Romanis agendum esset. Miror etiam horum postea legatos in Senatu non referre, quid iidem illi Romanorum legati apud se viderint, censuerint: sed Popilij tãtum illud, quod cum Antiocho egisset, quasi iam prætermissum, attingere. Sed pergamus. Alexandriam legati veniunt. At iussi erant, prius Antiochum, dein Ptolemæum adire. Tandem Romam redeunt: sed Ptolemæi & Antiochi legatis, qui Macedonicam victoriam Senatui gratularentur, comitati. Sera gratulatio, si, anno penè toto, post victoriam. Quid quod idem Liuius ait, inuitatum ad belli societatem à Perseo Antiochum, cum ei diceret, *indignum facinus, victoriam premio belli, ab Ægypto arceri*? Iam ergo eum Popilius arcuerat vel vt arceret, proximè aberat. Quis ergo aptè satis hanc à Liuio legationem narrari censeat? Nec verò inter priorem & posteriorem expeditionem temporis tantum interponit, quantum non modo iis, quæ ex c. 4. lib. 2. mihi iam dicta, necessarium, sed quantum iis, quæ ab ipso etiam referuntur, abscessisse scilicet ab A-

lexan-

lexandrinæ mœnibus, in Syriam remigrasse, bellum nouum coquere, classem instruere, Cyprum mittere, cum Ptolemæi legatis disceptare, certas & pacis conditiones, & dierum inducias præscribere. Hæc igitur, ad hoc vsque tempus, chronologia sit.

ANNO

Mundi.	Olympiadis.		Vrbis cond.	Selecucidarum.	
3983	151	2	579	137	Cœpit regnare Antiochus Epiphanes. lib.1.cap.ver.11.
3984		3	580	138	Bellum prius in Ægyptum suscepit, lib.2.cap.4 Hierosolymam pacatus init, ibid.ver 21.
3985		4	581	139	Gerit bellum in Ægypto susceptum.
3986	152	1	582	140	Redit ex Ægypto Antiochus. & Menelaus ab Iasone Pôtificatum sibi aufert. lib.2. cap 4.
3987		2	583	141	
3988		3	584	142	Ciliciú tumultus cõponit Rex & S.Onias interficitur, ibi. v.30. 34. innocentes Menelai accusatores trucidantur. c 4.ver.48.
3989		4	585	143	

Bellum in Ægyptum posterius instruitur, lib. 2 cap.5. ver.1.

Conficitur, auctoritate Popilii legati Romani, & Hierosolyma capitur, crudelissimeque vastatur, lib. 1.c.1.v.21. 22. li.2. c 5.v.11. 12.

Nam lib. 1. cap. 1. vtriusque belli summa tangitur, sed solius posterioris finiti tempus adscribitur, quemadmodum idem ferè solo à Iosepho, Iustino, Appiano, Eusebio chronol. narratur: At hic lib. 2. cap. 4. bellum, vt dixi, prius ostenditur: posterius verò cap. 5. incipitur & absoluitur.

Tertium. Iter Antiochi in Ægyptum secundò euntis à Liuio lib. 45. describitur per Cœlesyriam, & Nili Pelusiacum ostium, Alexandriam versus.

Quartum. Progressus eius is fuit, vt, eodem narratore Liuio, omnes per Arabiæ deserta sese populi dederent: ipseque ab iis, qui ad Memphim incolebant, & à cæteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu receptus sit. Duo interim Hierosolymæ acciderunt, meteorologica scilicet ostenta, lib.2.cap.5. ver.2. & subita barbaraque Iasonis ex Ammonitide irruptio. cui auguria ex ostentis illis falsa, falsisque de Antiochi morte rumores imposuerant. Vertuntur verò ea ab Interprete ver.4. *monstra.* quia futurum quia monstrare videbantur, cum Græcè ἡ ἐπιφάνεια, *visio* vocentur. Ideoque rectè illi, qui, vt benè verteret, DEVM rogabant. Cum anno Domini 814. cometam Carolus Magnus vidisset, quidnam ille portenderet ab Eginardo philosopho sciscitatus est. Ille, vt omni Imperatorem solicitudine liberaret, A cœli signis formidandum non esse, respondit. Subiecit verò, vti temporum Fasciculus refert, *deuotus Imperator: Non aliud timere debemus, nisi illum, qui nostri & sideris illius Creator est: Sed eius clementiam laudare tenemur, qui nostram inertiam, cum peccatores simus, talibus admonere dignatur indiciis. Quia igitur talia portenta, cum apparent, omnes communiter tangunt, omnes pro virili ad meliora festinare debemus, vt misericordiam in illo dominante consequi valeamus.* Hæc ille sanè quam sapienter. Vellicantur verò visa hæc ab iisdem illis, de quibus cap.3. Caluinistis, cum tamen huiusmodi plurima sæpè cõtigerint, vti videre est apud Plinium lib.2 cap.56. Senecam quæstionibus naturalibus, Iulium Obsequentem cap. 9. & 76. Niphum in meteorologica, Gemmam Cosmocritica, Lycosthenem de prodigiis & ostentis, fol. 189.210.228. qui tandem istud etiam refert fol. 158. & addit fol. 566. *Anno 1538 in Germania in aere passim visi sunt viri armati, funera, gladij.* Subiicitur vers.8. infelicissimus infelicissimi Apostatæ Iasonis exitus, pauor, & fuga veluti Cainica, qui ne humari quidem apud eos potuit, apud quos sibi, ob propinquitatem, de qua postea, refugium putabat. Qui facta imitantur, supplicia perhorrescant.

Quintum. Exitum belli huius posterioris, eodem ferè modo exponunt Appianus, Iustinus, Cicero Philip. 8. Liuius, cuius hæc lib. 45. verba sunt; *Antiocho ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor milliaria ab Alexandria abest; legati Romani occurrerũt. Quos cum aduenientes salutasset, dextramque Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptum habẽtes tradit, ac omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum, adhibitis amicis, quid faciendum sibi esset, dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi, virga, quam in manu gerebat, circumscripsit Regem, ac priusquam hoc circulo excedas, inquit, redde responsum Senatui, quod referam. Obstupefactus tam violento imperio, parumper cum hæsitasset, Faciam inquit quod censet Senatus. Tum demum Popilius dextra Regi tanquam amico atque socio porrexit. Die deinde finita excessit Ægypto Antiochus.*

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI.

21 *ET conuertit Antiochus, postquam percussit Ægyptũ in centesimo & quadragesimo tertio anno: & ascendit de Israel,*
22 *& ascendit Ierosolymam in multitudine graui:*
23 *Et intrauit in sanctificationem cum superbia, & accepit altare aureum, & candelabrum luminis, & vniuersa vasa eius, & mẽsam propositionis, & libatoria, & phialas, & mortariola aurea, & velum, & coronas, & ornamẽtum aureum, quod in facie templi erat: & comminuit omnia.*
24 *Et accepit argentum, & aurum, & vasa concupiscibilia: & accepit thesauros occultos, quos inuenit: & sublatis omnibus abiit in terram suam.*

25 Et fecit cadem hominum, & locutus est in
superbia magna.
26 Et factus est planctus magnus in Israel,
& in omni loco eorum:
27 & ingemuerũt principes, & seniores, virgines & iuuenes infirmati sunt: & speciositas mulierum immutata est.
28 Omnis maritus sumpsit lamentum: &
quæ sedebant in thoro maritali lugebant:
29 & commota est terra super habitantes in
ea, & vniuersa domus Iacob induit confusionem.
30 Et post duos annos dierum misit rex principem tributorum in ciuitates Iuda, & venit Ierusalem cum turba magna.
31 Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo:
& crediderunt ei.
32 Et irruit super ciuitatem repente, & percussit eam plaga magna, & perdidit populum multum ex Israel.
33 Et accepit spolia ciuitatis: & succẽdit eam
igni, & destruxit domus eius, & muros eius
in circuitu:
34 & captiuas duxerunt mulieres: & natos,
& pecora possederunt.
35 Et ædificauerunt ciuitatem Dauid muro
magno, & firmo, & turribus firmis, & facta est illis in arcem:
36 Et posuerunt illic gentem peccatricem viros iniquos, & conualuerunt in ea. & posuerunt arma, & escas, & congregauerunt
spolia Ierusalem:
37 & reposuerunt illic: & facti sunt in laqueũ
magnum.
38 Et factum est hoc ad insidias sanctificationi, & in diabolum malum in Israel:
39 & effuderunt sanguinem innocentem per
circuitum sanctificationis, & contaminauerunt sanctificationem.
40 Et fugerunt habitatores Ierusalem propter
eos, & facta est habitatio exterorum, & facta est extera semini suo, & nati eius reliquerunt eam.
Tobię 2.6. Amos 8.10. 41 Sanctificatio eius desolata est sicut solitudo, dies festi eius conuersi sunt in luctum,
sabbatha eius in opprobrium, honores eius in
nihilum.
42 Secundum gloriam eius multiplicata est
ignominia eius: & sublimitas eius conuersa
est in luctum.
43 Et scripsit rex Antiochus omni regno suo
vt esset omnis populus, vnus: & relinqueret
vnusquisque legem suam.
44 Et consenserunt omnes Gentes secundum
verbum regis Antiochi:
45 & multi ex Israel consenserunt seruituti
eius, & sacrificauerunt idolis, & coinquinauerunt sabbathum,
46 Et misit rex libros per manus nunciorum in Ierusalem, & in omnes ciuitates Iudæ: vt sequerentur leges gentium
terræ.
47 & prohiberent holocausta, & sacrificia,
& placationes fieri in templo Dei,
48 & prohiberent celebrari sabbathum, &
dies solennes.
49 Et iussit coinquinari sancta, & sanctum
populum Israel.
50 Et iussit ædificari aras, & templa, & idola,
& immolari carnes suillas, & pecora communia,
51 & relinquere filios suos incircumcisos, &
coinquinari animas eorum in omnibus immundis, & abominationibus, ita vt obliuiscerentur legem, & immutarent omnes
iustificationes Dei.
52 Et quicunque non fecissent secundum verbum regis Antiochi, morerentur.
53 Secundum omnia verba hæc scripsit omni
regno suo: & præposuit principes populo, qui
hæc fieri cogerent.
54 Et iusserunt ciuitatibus Iuda sacrificare.
55 Et congregati sunt multi de populo ad eos,
qui dereliquerant legem Domini: & fecerunt mala super terram:
56 & effugauerunt populum Israel in abditis, & in absconditis fugitiuorum locis.
57 Die quintadecima mensis Casleu, quinto
& quadragesimo & centesimo anno ædificauit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, & per vniuersas ciuitates Iudæ in circuitu ædificauerunt aras:
58 Et ante ianuas domorum, & in plateis incendebant thura, & sacrificabant:
59 Et libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos:
60 & apud quemcunque inueniebantur libri
testamenti Domini, & quicunque obseruabat legem Domini, secũdum edictum regis,
trucidabant eum.
61 In virtute sua faciebant hæc populo Israel,
qui inueniebatur in omni mense & mense
in ciuitatibus.
62 Et quinta & vicesima die mensis sacrificabant super aram, quæ erat contra altare.
63 Et mulieres, quæ circumcidebãt filios suos,
trucidabantur secundum iussum regis Antiochi.
64 & suspendebant pueros a ceruicibus per vniuersas domos eorum: & eos, qui circumciderant illos, trucidabant.
65 Et multi de populo Israel definierunt apud
se, vt non manducarent immunda: Et elegerunt magis mori, quam cibis coinquinari
immundis:
66 & noluerunt infringere legem Dei sanctã,
& trucidati sunt:
67 & facta est ira magna super populũ valdè.

E CAPITE V. LIBRI II.

11 *His itaque gestis suspicatus est rex societatem deserturos Iudaeos: & ob hoc profectus ex Ægypto efferatus animis, ciuitatem quidem armis cœpit:*
12 *Iussit autem militibus interficere, nec parcere occursantibus, & per domos ascendentes trucidare.*
13 *Fiebant ergo caedes iuuenum, ac seniorum, & mulierum & natorum exterminia, virginumque & paruulorum neces.*
14 *Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venundati.*
15 *Sed nec ista sufficiunt: ausus est etiam intrare templum. vniuersa terrâ sanctius, Menelao ductore, qui legum & patriae fuit proditor:*
16 *& scelestis manibus sumens sancta vasa, quae ab alijs regibus & ciuitatibus erant posita ad ornatum loci, & gloriam, contrectabat indignè & contaminabat.*
17 *Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat, quod propter peccata habitantium ciuitatem, modicum Deus fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum despectio.*
Sup. 3. 25. 18 *Alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse inuolutos: sicut Heliodorus qui missus est à Seleuco rege ad expoliãdum aerarium, etiam hic statim adueniens flagellatus, & repulsus vtique fuisset ab audacia.*
19 *Verum non propter locum gentem: sed propter gentem, locum Deus elegit.*
20 *Ideoque & ipse locus particeps factus est populi malorum. posteà autem fiet socius bonorum: & qui derelictus in ira Dei omnipotentis est: iterum in magni Domini reconciliatione cum summa gloria exaltabitur.*
21 *Igitur Antiochus mille & octingentis ablatis de templo talentis velociter Antiochiam regressus est, existimans se prae superbia terram ad nauigandum deducturum, propter mentis elationem.*
22 *Reliquit autem & praepositos ad affligendam gentem: Ierosolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipso, à quo constitutus est:*
23 *in Garizim autem Andronicum & Menelaum, qui grauius quam caeteri imminebant ciuibus.*
24 *Cumque appositus esset contra Iudaeos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti & duobus millibus, praecipiens ei omnes perfectae aetatis interficere, mulieres ac iuuenes vendere.*
25 *Qui cum venisset Ierosolymam, pacem simulans, quieuit vsque ad diem sanctum sabbathi: & tunc feriatis Iudaeis, arma capere suis praecepit.*
26 *Omnesque simul, qui ad spectaculum processerant, trucidauit: & ciuitatem cum armatis discurrens, ingentem multitudinem peremit.*
27 *Iudas autem Machabaeus, qui decimus fuerat, secesserat in desertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat: & foeni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.*

CAPVT VI. eiusdem libri II.

1 *SEd non post multum temporis misit rex senem quendam Antiochenum, qui compelleret Iudaeos vt se transferrent à patrijs, & Dei legibus:*
2 *contaminare etiam quod in Ierosolymis erat templum, & cognominare Iouis Olympij: & in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant Iouis hospitalis.*
3 *Pessima autẽ & vniuersis grauis erat malorum incursio:*
4 *nam templum luxuria & commessationibus Gentium erat plenum, & scortantium cum meretricibus, sacratisque aedibus mulieres se vltro ingerebant, intrò inferentes ea, quae non licebat.*
5 *Altare etiam plenum erat illicitis, quae legibus prohibebantur.*
6 *Neque autem sabbatha custodiebantur, neque dies sollennes patrij seruabantur, nec simpliciter Iudaeum se esse quisquam confitebatur.*
7 *Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia: &, cum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hederâ coronati Libero circuire.*
8 *Decretum autem exijt in proximas Gentilium ciuitates, suggerentibus Ptolemaeis, vt pari modo & ipsi aduersus Iudaeos agerent, vt sacrificarent:*
9 *eos autem, qui nollent transire ad instituta Gentium, interficerẽt: erat ergo videre miseriam.*
10 *Duae enim mulieres delatae sunt natos suos circumcidisse: quas, infantibus ad vbera suspensis, cùm publicè per ciuitatem circumduxissent, per muros praecipitauerunt.*
11 *Alij verò, ad proximas coeuntes speluncas, & latenter sabbathi diem celebrantes, cùm indicati essent Philippo, flammis succensi sunt: eò quod verebantur propter religionem & obseruantiam, manu sibimet auxilium ferre.*

12 *Obsecro autem eos qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter aduersos casus, sed reputent ea, quæ acciderunt non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri.*
13 *Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium.*
14 *Non enim, sicut in alijs nationibus, Dominus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat:*
15 *ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in fine deuolutis, ita demum in nos vindicet.*
16 *Propter quod nunquam quidem a nobis misericordiam suam amouet: corripiens verò in aduersis populum suum non derelinquit.*
17 *Sed hæc nobis ad commonitionem legentium dicta sint pauca. Iam autem veniendum est ad narrationem.*

COMMENTARIVS.

De ijs, quæ post Ægyptiaci belli finem apud Iudæos gesta.

SVNT ea omnia peracerba. Nam primo Hierosolymam cepit; deinde plurimis eam maximisque incommodis affecit. Cepit verò illam armis, vt dicitur lib. 2. cap. 1. vers. 11. Id enim est Græcè est ἔλαβε τὴν πόλιν δορυάλωτον: vti & c. 10. lib. 2. hoc, in Græco, nomen. Iosephus tamen lib. cap. 7. ἀμαχητὶ, *absque pugna* cepisse tradit. Enimuero confundit secundum istum Antiochi Hierosolymam accessum, cum priore, annosque turbat, & quando anno 145. è suis tantum quendam misit, eum met venisse affirmat. sed seipsum lib. 1. Capt. 1. corrigit. vbi Antiochum Hierosolymam κατακρατῆς, id est, *vi* cepisse fatetur. rursumque lib. 7. cap. 9. προθύσαντα. Causa verò, vim cur adhibuerit, *duplex* in textu innuitur: *Vna*, quod ira æstuaret, animoque totus efferatus esset. *Altera* quòd vereretur, ne à se Iudæa deficeret. Vtraque verò, propter importunam ipsius Antiochi naturam, habuit & causam, quam verba ista continent, cap. 5. vers. 11. *his itaque gestis*; προσπεσόντων τῷ βασιλεῖ περὶ τῶν γεγονότων. id est, *cum Regi inciderent* vel homines loquaces, vel cogitationes molestæ, de iis quæ accidissent. videlicet, quòd à Romano legato pene iam victor, Ægyptique Dominus excedere iussus esset, quod in Hierosolymitana vrbe dissidentium inter se ciuium factiones, turbæque essent, quòd mortuus à Iudæis dictus, creditusque esset. *Venerunt*, ait Gorionides, lib. 3. cap. 3. *è gente nostra impij ad Regem & dixerunt, Ecce visa sunt Hierosolymis ostenta quædam, & dixerunt ciues mortuus est Antiochus, ijdemque de Domini nostri Regis exitio gauisi sunt.* Hæc ergo Antiochi furorem accenderunt, simulque meliores Hierosolymorum incolas excitarunt, vt à factione, quæ Antiocho studebat, cauerent, portas occluderent, defensionem pararent. Sed vicit improbitas, variaque Iudæis incommoda ferox Rex inflixit *præsens, absens*. Quæ *præsens* inflixit, sunt cap. 1. vers. 23. ad 30. lib. 2. cap. 5. vers. 17. ad 22. scilicet cædes immanis, templi profanatio, dum in ipsum sanctum, & vti etiam videtur, in sanctum sanctorum ingredi ausus est; ipsumque templum, quoad sacra vasa, omnisque generis pecuniam, spoliare. Quæ absens inflixit, ea *per præfectos* omnia fecit, eosque *duplices*. Vel enim ab ipso Hierosolymis abeunte relicti erant, vt Philippus Hierosolymæ cap. 5. vers. 22. lib. 2. in Garizin monte Andronicus, alius ab eo quo cap. 4. quibus vtrisque pseudopontificem Menelaum adiunxit; vel ab eodem *missi* fuerunt, vt Appollonius cap. 1. vers. 30. c. 5. vers. 24. & senex quidam, qui eodem anno 145. sed paulo post, Hierosolymam venit cum literis Regis, cap. 6. vers. 1. cap. 1. vers. 43. & 46. vbi hæ literæ vocantur *biblia*, vti cap. 1. Bibliacorum Proleg. notaui. *Apollonius* videtur ille esse de quo suprà ca. 4. vers. & qui apud Liuium lib. 37. Antiochi magni classis dextrum cornu ducebat, cum læuum duceret Annibal. *Senex* verò ille non nominatus, dicitur cap. 6. *Antiochenus*, sed in Græco *Athenæus*, quasi *Atheniensis*. Fortè tamen cum Rex Antiochiæ tum versaretur, Antiochenum misisse verisimilius est, forte *Athenæus* proprium seni huic nomen fuit.

Multa verò duo isti peracerba Iudæis intulerunt. Nam Apollonius Hierosolymam vastauit, arcem, in vrbe inferiore Hierusalem, vt ait Iosephus, extruxit, in qua Macedonicum præsidium collocauit, cum alioqui iam arx ante foret aliqua, suprà lib. 2. cap. 4. vers. 27. cap. 5. & apud D. Hieronymum in Danielis 11. Die Sabbathi, cum Iudæos otium agentes vidisset, militibus circumdatis quam plurimos trucidauit, præsertim qui ad spectacula & theatra confluxerant. Id enim etiam postea Iudæis moris fuisse docet Socrates lib. 7. cap. 13. Iosephus lib. 2. Capt. 41. ideoque & postea in spectaculis dederunt Iudæi pœnas, cum feris obiecti fuerunt, apud eundem libro 7. Capitibus 8. & 13. Tum verò optimorum quorundam in solitudines & speluncas fugæ extitit, vers. 4. capite primo, & capite quinto ver. 27. vbi *Iudas* ipse *Machabæus* in istis ponitur. Iosephus Gorion cap. 3. ita de Antiocho scribit; *dispersit vniuersum cætum* seu *collegium & congregationem Hasidæorum, qui erant humanissimi, & fugerant Hasidæi in syluas, & comederunt herbam, veluti pecudes, & latuerunt bestiarum instar in syluis.* De Hasidæis postea lib. 2. cap. 7. & 14. Et notanda, summa rerum inedia & virgæ al...

illi.

additurque causa, *ne participes essent coinquinationis*. Vocatur porrò ibidem *Decimus*, vel quia iã inde ab Alexandri temporibus, Pontifex erat decimus legitimus, vt ex superiore Pōtificum serie perspicitur: vel quia cum nouem sociis tunc delitescebat: vel quia δέκατος ponitur, pro *decadarcho*, seu *decarcho*, id est, *decano, decurione*, vt Exod.18. Deut.1. vel denique; ob causam in Asidæis tangendam. Quæ verò decurionum dignitas fuerit, ex Iosepho in Vita patet, de quo Iudith ca.8.q.2. & ex eodem lib. 4. Capt.4. & libro 2. cap. 42.

Ea verò, quæ senex iste intulit *mala*, dupliciter commemorantur. primò *generatim*, dum omnis veræ Religionis actio & professio seuerissimè vetita ostenditur cap.6. vt sacrificia, festi dies, circumcisio, & contraria omnia præcepta, vt vetitarum carnium esus, sacrorum librorum exustio, idolorũ & templorum variorum constructio, gentilium festorum celebratio, & pomparum, quemadmodum erant ipsa Dionysia seu Bacchi festa, de quibus Gyraldus, quæ dicebantur à furore ὄργια: vel à tempore ἀνθιστήρια, νυκτίλια, λαμπτήρια, τριετηρικά: vel à vasis & instrumentis χοές, χύτροι, λαγηνοφόρια, πιθοίγια: vel ab ebrietate, quæ in ipsis summa ὠμοφάγια. φαγήσια, φαγησιπόσια; vel denique θεοίνια, λήναια, *Bacchanalia & Liberalia*, de quibus P. Pithœus, lib.1. Aduers. cap.9. Tertullianus lib. de spectaculis, *Duo*, inquit, *ista dæmonia, Venus & Liber, coniuncta & conspirata inter se sunt, ebrietatis & libidinis. Itaque theatrum Veneris, Liberi quoque domus est.* Arnobius lib.5. *Bacchanalia etiam prætermittemus immania, quibus nomen Omophagijs Græcum est in quibus furore mentito, & sequestrata pectoris sanitate circumplicatis vos anguibus: atque vt vos plenos* DEI *numine ac maiestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentis oribus dissipatis.* Plutarchus in Alexandro, verba de Olympiade, quæ Bacchi sacris addicta erat & dracones alebat; faciens, addit. οἱ πολλοὶ περιελιττόμενοι θύρσοις τῶν γυναικῶν, καὶ τοῖς στεφάνοις ἐξέπληττον τοὺς ἄνδρας. *Multi circumuoluti thyrsis mulierum & coronis terrefaciebant viros.* Valdè verò in Oriente cultum fuisse Bacchum, idque quia iis in partibus è Iouis femore natus crederetur, narrat in Orbis Periegesi Dionysius. *Coronati* verò *hedera*, siue vt Græcus ait κισσοὺς ἔχοντες hederas habentes Baccho pompam ducere miseri cogebantur Iudæi, quia ea arbor, quæ vt ait Plinius lib.16. cap.34. *inimica satis omnibus est, sepulchraque ac muros rumpens, serpentium frigori gratissima*, ipsi Baccho sacra erat. Vnde & *Alexandrum coronato* hedera *exercitu victorem ex India rediisse, exemplo Liberi Patris*, ait ibidē Plinius. Eandem tamen vi illa sua frigorifica ebrietate obstare tradit lib.14. ca. 49. Rhodiginus. *Erant*, inquit Tertullianus lib. de corona militis cap. 7. *supplices coronarij apud veteres. Liberum, eundē apud Ægyptios Osirim, Harpocration industria hederatum argumentatur, quod hederæ natura sit cerebrum ab heluco defensare.* Quemadmodũ verò apud Romanos, vt ait Cicero, *Verrea* sublata, sic apud nos *Bacchanalia* quorũ & res & nomen prophanũ, tolli penitus oporteret. Neque enim sunt ἑορτὴ μεγίστη vt ait Athenæus, neque terriculamenta illa, de quibus in Demetrio Plutarchus, formidanda: sed eorũ & apparatus omnis, de quo in Adriano Dio, Eustathius Iliad. ξ. Clemens in Protreptico, & nomen ipsum explodendum. Si diem Solis, Lunæ & Martis cæteraque id genus nomina in Christianis ferre noluit Ecclesia, Bacchanalia cur ferantur? Aiebat Nouella 28. cap.1. Iustinianus Imperator. *Vetus illud nomen Polemonis, quo plerique in Ponto tyranni vsi fuerunt, dehinc quiescito: quia tyranni extitit: cum etiam quia pulchrius fuerit regiones Christianorum & regum nominibus designare, quam his, quæ Polemi, hoc est belli, & tumultus præ se notionem ferrent.* Quantò verò magis conuenit, dies deorum turpissimorum bacchantiumque nominibus non appellare?

Natales verò Regum *dies* agitare perantiquum est, vti patet Genes.40. vers.20. Matth.14. vers.6. & ex Platone in Alcibiade, Plutarcho 9. Sympos. Iosepho lib.15. cap.14. & lib.7. Capt.8. & Ammiano lib.24. Herod. lib.1. Athenæo lib.4. Quo*d* verò ait Interpres noster v. 7. ductos *ad sacrificia*. Græcus ait ἐπὶ σπλαγχνισμὸν quasi *ad viscerationem* dicas. quòd visceribus ea sacrificia fierent, & ea sequerentur epulæ ad viscerationes. & sic sequente vers.8. ἄγειν καὶ σπλαγχνίζειν. *agere*, & *visceratione*ꝫ *seu epulum celebrare*, in quo sacrificatorum animalium viscera comederentur. vbi etiam obseruandum in Græcis quibusdam libris vnum tantum, qui Antiocho hæc suggesserit. *Ptolemæum* nominari. Sed quid, quod in Græco est, natalitium Regis diem κατὰ μῆνα celebrandum? An singulis mensibus, id est, in anno duodecies celebrari debuit? ita quibusdam videtur. sed fortè intelligitur, *quolibet mense*. scilicet, *in quem natiuitas illius incidisset*, ita vt non nisi semel anno quolibet, celebraretur. quemadmodum etiam à Christianis Regibus & Consulibus factum constat. Sed dolendum, Caluinianorum hodie Reginæ natalitia, tanto ab illis apparatu, celebrari, cum Beatissimæ DEI matris, cœlorum Reginæ, natalem ipsi diem sustulerint, & suis in Synodis egerint, ne CHRISTI etiam Domini festa esset natiuitas, vt ex ea quam anno 1574. Dordraci habuerunt, patet, canone 53.

Iam cap.1. vers. 43. volebat Antiochus, *vt esset vnus populus*, iisdem scilicet moribus & institutis. Quod in sancta, vera, Catholicaque religione, curandum, vti libello de S. Athanasij symbolo mōstraui, & egregiè comprobat D. Augustinus epist. 48. & 50. non autem prophana, falsa, Gentili vel hæretica, prout olim tamen elaboratum à Constantiis, Geisericis, Hunericis, & ab eadem illa Regina hodie.

Fuit autem Iudæis ea quæ cap.1. vers.59. describitur, *sacrorum librorum combustio* grauissima. Nam, dum Cumani temporibus, miles quidam legis librum lacerasset, in ignemque coniecisset: *Iudæi*, ait lib.2. Cap.20. Iosephus, *quasi tota ipsis regio incensa fuisset, confluxerunt, & religione, tamquam instru-*

instrumento quodam, excitati, Cæsarem simul omnes, ad vnam denunciationem, concurrerunt, Cumanum obsecrantes, ne eum, qui in DEVM, *ipsiusque Legem contumeliosus adeo fuisset, impune esse fineret. Ipse verò videns non conquieturum populum, ni, quod petebat assequeretur, voluit militem illum produci, & per eorum, qui eum accusabant, medium, ad mortem duci iussit.* Quam verò *religionem* vocaui, vertit vetus Ioseph versio *superstitionem*, cum vt alio loco suprà notaui, bonam etiam in partem accipi soleat δεισιδαιμονία vti quoque apud eundem Iosephum lib.4.Ant.17.lib.19.cap. 4.lib.2.Capt.32.l.3.cap.34. Huiusmodi porrò diuinorum, optimorumque librorum combustio & vastatio iterata etiam postea est à Diocletiano vt est apud Eusebium lib.8 hist.cap.1.Arnobium lib.4.aduersus gentes, D.Augustinum lib. 7. de bapt. cap.2.& à nostri temporis hæreticis, dum tot sanctorum Patrum Codices in Gallia, Belgio, totaque Germania & alibi consceleratissimè inflammarunt & diripuerunt, prout iustissima querela est Io.Garetij præfatione in librum de Eucharistia, imò & Platcani, licet etiam hæretici, epistola de Anabaptistis Monasteriensibus. Sed omnium maximè verum se Antiochum præstitit Lutherus, dum Wittembergæ anno Domini 1520. sacrorum Canonum volumina publicè combussit, vt ipsemet de hoc insigni facto suo, edito postea libro, gloriatur. Mihi verò videntur iis isti similes, qui ne iustos alioqui census, aut debita soluere cogantur, syngraphas, tabulasque omnes, eorum quibus debent, aut surripiunt, aut iniecto igne succendunt, apud Iosephum l.2.Cap. 31.& l.7.c.9. similes item Herodi, qui ne ignobilis & alienigena videretur, Iudaicæ nobilitatis tabularia & genealogias incendit apud Eusebium l.1.hist.c.7. Putarunt enim isti futurum, vt si veterum nobis Patrum monumenta eripuissent, horum nos de scriptura interpretanda sententias deinceps ignoraremus, religionis, cæremoniarumque nostrarum antiquitatem & vsum probare non possemus. ipsi verò à doctrinæ nouitate, interpretationumque suarum commentis reprehendi minimè valerent. Sed nihil profecit Antiochus. Viuunt Biblia: supersunt Patres: magis magisque in dies horum temeritas & apostasia tenetur: prisca religio comprobatur & corroboratur.

Est verò Hebræorum traditio, quam in verbo *petar* notat Elias Thisbi, voluisse etiam Antiochum, ne suam ipsi legem publicè vsquam legerent. Ipsi verò, ne scripturæ sacræ lectione omnino carerent, solebant ex Isaia capitula quædam legere. Vnde factum, vti etiamnum hodie, suis in synagogis, post legis lectionem, legant prophetarum lectiones aliquas: eamque consuetudinem vocant *haphtarah* à cessando seu finiendo.& qui ad legis lectionem postremus in sabbato accedit, vocat *maphtir*, quia finem facit, populumque dimittit dicendo *hahaphtarah*. quasi vetus quoddam *Ilicet*, vel, *Ite missa est*. Mihi tamen, qui legi legem vetuit Antiochus, prophetarum lectionem nequaquam permisisse videtur. quin potius, quidquid doctrinæ diuinæ fuit, siue à Moyse, siue à prophetis scripta ea esset; sublatam voluisse. Non enim ei diuinorum librorum parti tantum, quæ propriè *lex* dicitur; sed vniuersè diuinis litoris, veræque pietati hostis infestissimus erat. Nec dubium quin earum, quas *petoroth* Hebræi vocant, origo alia sit, eaque ipso forte Antiocho vetustior.

Idem verò Antiochus Hierosolymitani populi multitudinem maximam commigrare fecit, plerimosque Antiochiam secum abduxit, vt ait li.7.Capt. 9. Iosephus. *Multi* ait hæresi 30. S. Epiphanius, *temporibus Antiochi Epiphanis dispersi sunt*. Rursum cap.1.ver.38, *in diabolum malum* esse, est, re calumniatorem & aduersarium, vt 2.Reg.19.vers.22.*effici in Satan*. Itaque tria hic mala significantur, *esse in laqueum*, esse *ad insidias ipsi sanctificationi*, siue *sanctificationis*, id est, templi, & esse *in calumniam* vel *in aduersarium ipsi Israeli*. In templum porrò inferebantur suillæ carnes cap.1.vers.59.& alia quæ intulisse nefas. sicuti & aliquando ossa intulisse Samaritanos, prodit Iosephus, Cæsareenses quosdam ad ipsorum synagogam aues mactasse lib.2.Captiuit.25. Et eodem vers.50.vocantur *opera communia*, quæ legis decreto polluta censebantur. Quia enim quæ promiscuo vsu ab omnibus tractantur, facile inquinantur, ideo quod apud Iudæos inquinatum habebatur, id *commune* vocari solet Matth.15.Marc.7.Act.10.Apoc.21.vers.vltim. Vnde apud Iosephum κοινοφαγία vel μιαροφαγία nominatur *vetitarum rerum esus*. Eodem versu, quæ noster ait templa, Græcus dicit τεμένη lucos quæ idola, εἰδωλεῖα *idolorum delubra*. & forte in Latino scriptum fuit *idolia*, cum ab Interprete vox eadem, 1.Corinth.8. vers. 10. retineatur. *Si quis viderit eum, qui scientiam habet in idolio recumbentem*. Cæterum quod eodem cap. 1. vers. 58. de suffimentis & thuribus apte domorum ianuas incensis traditur, illustrari potest ex Tertulliano lib.de idololatria ca.15. Obiiciens enim sibi, *Ergo honor Dei est, lucernæ pro foribus, & lauris in postibus?* respondet; *Non vtique quod* DEI *honor est, sed quod eius qui pro* DEO *huiusmodi officijs honoratur, quantum in manifesto est, salua operatione quæ est in occulto, ad dæmonia peruenientes. Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam literaturæ secularis, etiam ostiorum deos apud Romanos. Cardeam a cardinibus appellatam & Forculum à foribus, & Limentinum à limine, & ipsum Ianum à ianua: & vtique scimus, licet nomina inania atque conficta sunt, cum tamen in superstitionem deducuntur rapere ad se dæmonia & omnem spiritum immundum per consecrationis obligamentum. Alioquin dæmonia nullum nomen habent singulatim, sed ibi nomen inueniunt, vbi & pignus. Etiam apud Græcos Apollinem* θυραῖον, *& Antelios dæmonias ostiorum præsides legimus. Hæc igitur ab initio prouidens Spiritus sanctus, etiam ostia in superstitionem ventura, præcecinit per antiquissimum propheten Enoch. Nam & alia ostia in balneis adorari videmus. Si autem eorum sunt, quæ in ostijs adorentur, ad eos lucernæ & laureæ pertinebunt. Idolo feceris, quidquid ostio feceris. Hoc in loco ex auctoritate quoque* DEI *contestor, quia nec tutum est subtrahere, quodcunque* vn,

v... o... sum, vtique omnium causa. Scio fratrem per visionem eadem nocte castigatum grauiter quod ta... eius subito annunciatis gaudiis publicis serui coronassent. Et tamen non ipse coronauerat, aut praeceperat, nam ante processerat, & regressus reprehenderat factum, adeo apud Dominum in huiusmodi etiam, disciplina familiae nostrae aestimatur. Hæc ille, Dum verò cap. 6. ver. 4. dicuntur *mulieres se vltro ingessisse*. videtur legendum, *sacratisque in ædibus ad mulieres se vltro ingerebant*, vti Græca ostendunt. In templis siquidem & luxuriosissimæ comessationes & stupra flagitiosissima admittebantur, vti explicat Tertullianus in Apolog. Rupertus cap. 1. Naum, Cyrillus lib. 7. contra Iulianum. *Alia*, inquit, *mala impune faciunt Gentiles, vtpote impostura, & masculorum concubitus, idque intra templa, Diis testibus.* Quod certè & nostris temporibus attentatum, rerum experientia monstrauit.

Spectatim verò commemorantur hæc, templi ipsius summa prophanatio. quia & iuge sacrificium ablatum, & noua templi illius inauguratio & nominatio facta est, vt esset *Iouis Olympii*, sicuti & Garizitanum, de quo in Esdra dixi, factum est *Iouis Hospitalis*, prout ipsimet Samaritani se hospites, & à Persis & à Medis aduenas, epistola etiam ad Antiochum data, quæ apud Iosephum est lib. 12. cap. 9. profitebantur. Videatur etiam Iosephus lib. 18. cap. 5. vbi sanctissimum apud Samaritanos, Garizim montem ostendit, & S. Epiphanius hæresi 9. vbi tradit, hæreticos eodem Samaritanorum nomine vocatos, adorasse quædam in monte illo abscondita simulachra, & vbicunque ipsi locorum essent, ad illum sese, cum orare vellent, semper conuertisse, eo scilicet modo, quo sese ad Mahometi sepulchrum hodie conuertunt Turcæ. Fuit verò in B. Virginis honorem à Zenone Imperatore templum in eiusdem montis vertice olim excitatum, vt explicat lib. 5. de ædificiis Iustiniani Procopius, & de eo monte Samaritana illa dicebat Iohan. 4. ver. 20. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Atque ex hoc tempore, cœpit in Hierosolymitano Dei templo esse *idolum desolationis* cap. 1. ver. 57. *Fatentur enim omnes*, vt ait Rabanus, Antiochum, *ipsum Antichristi figuram gessisse.* Et De eo loquitur Daniel cap. 11. indeque *idolum desolationis* sumptum est, non autem ex Danielis 9. vti Caietanus in cap. 24. Matth. putauit, dum temere de libri huius authore loquitur, quemadmodum contra ipsum notat Catharinus, qui etiam dicit, fieri posse, vt ca. 9. tam de Antiocho, quam de aliis postea secutis Ecclesiæ hostibus & Tyrannis agatur, de illo inquam, quasi de typo & figura respectu figuratorum. D. Hieronymus contra Porphyrium, quæ à Daniele dicuntur, non soli Antiocho tribuenda valde pugnauit, tandemque in cap. XI. concludit: *Sicut Saluator habet & Salomonem, & cæteros sanctos in typum aduentus sui: Sic & Antechristus pessimum Regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumque violauit, rectè typum sui habuisse credendus est.* Erat vero idolum illud abominabile & detestandum, seu, quod merito quemlibet obstupescere faceret, desolationisque causam daret, eratque *statua Iouis Olympii*, quæ in templo, quod ipsi tum dedicabatur, vt iam dictum, posita fuit. Serenus apud Cassianum coll. 8. cap. 4. docens esse quasdam scripturarum expositiones, quarum neutra fidei inueniatur obsistere, subdit, *quale est illud quod Helias veniret in Ioanne, & iterum sit ante aduentum Christi venturus, & de abominatione desolationis, quod steterit in loco sancto, per illud simulachrum Iouis, quod Hierosolymis in templo positum legimus: & iterum stare habeat in Ecclesia ante aduentum Christi.* D. Cyprianus de exhortatione martyrii. *Rex Antiochus infestus, imo in Antiocho Antichristus expressus:* Augustinus serm. 10. de diuersis, *Nabuchodonosor meruit conuerti, Antiochus meruit obdurari. ille inuenit misericordiam, iste auxit superbiam, sed quantum & quonsque?* Vide cap. 3. & 4. ibidem, & Cedrenum. Non veretur vero D. Athanasius epistola ad solitarios, Constantinum Imperatorem. quod hæreticus esset, Ecclesiasticasque causas diiudicare vellet, vocare *idolum abominationis, Herodem & Antiochum.*

Accesserunt porro sacrificia profana, suum videlicet, seu porcorum, quos in templum inferre nullo modo licuisset, sicuti neque alia, quæ iam inferebantur, non modo *contra Dei legem*, sed *contra Magni Antiochi programma*, de quo Ioseph. lib. 12. cap. 3. & lib. 13. cap. 16. in Græco.

Tandem sunt acerbissima, quæ piis omnibus illata sunt, supplicia, quorum *genera quatuor* breuiter narrantur. *Primum* c. 1. ver. 63. l. 2. cap. 6. ver. 10. *de mulieribus*, quæ filios circumcidi curassent, & de iis, quæ earum hostiarum instar, quas apud Gyraldum Syntag. 17. gentilitas Romana ... bat vel *ambiguas*, vel *abigenas*, suos non vtrimque agnos, sed charissimos secum liberos habebant. Et de his Gorion lib. 3. ca. 4. *Alterum* genus lib. 2. cap. 6. ver. 11. *de iis, qui Sabbathum custodissent* & idcirco flammis exusti fuerant. Vbi nota insignem & perutilem de calamitatibus & pœnis diuinitus inflictis admonitionem, ver. 12. 13. 14. 15. 16. sicut Hebr. 12. Apoc. 3. *Tertium* genus est *in Eleazaro* sene nonagenario. *Quartum in septem Machabæis* fratribus.

E CAPITE VI. LIBRI II.

18 *IGitur Eleazarus vnus de primoribus scribarum, vir ætate prouectus, & vultu decorus, aperto ore hians compellebatur carnem porcinam manducare.*

19 *At ille gloriosissimam mortem magis quam odibilem vitam complectens, voluntarie præibat ad supplicium.*

20 *Intuens autem, quemadmodum oporteret*

accedere, patienter sustinens, destinauit non admittere illicita propter vitæ authorem.

21 Hi autem, qui astabant, iniqua miseratione commoti, propter antiquam viri amicitiam, tollentes eum secretò rogabant afferri carnes, quibus vesci ei licebat, vt simularetur manducasse, sicut rex imperauerat de sacrificii carnibus.

22 Vt hoc facto à morte liberaretur: & propter veterem viri amicitiam, hanc in eo faciebant humanitatem.

23 At ille cogitare cœpit ætatis ac senectutis suæ eminentiam dignam, & ingenitæ nobilitatis canitiem, atque à puero optimæ conuersationis actus: & secundum sanctæ & à Deo conditæ legis constituta, respondit citò dicens, præmitti se velle in infernum.

24 Non enim ætati nostræ dignum est, inquit, fingere: vt multi adolescentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum:

25 & ipsi propter meam simulationem, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, & per hoc maculam, atque execrationem meæ senectuti conquiram.

26 Nam, etsi in præsenti tempore suppliciis hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec viuus, nec defunctus effugiam.

27 Quam ob rem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo:

28 adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si prompto animo, ac fortiter pro grauissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis, confestim ad supplicium trahebatur.

29 Hi autem, qui eum ducebant, & paulò antè fuerant mitiores, in iram conuersi sunt propter sermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.

30 Sed, cum plagis perimeretur, ingemuit, & dixit, Domine, qui habes sanctam scientiam, manifestè tu scis, quia, cùm à morte possem liberari, duros corporis sustineo dolores: secundum animam verò propter timorem tuum libenter hæc patior.

31 Et iste quidem hoc modo vita decessit, non solùm iuuenibus, sed & vniuersæ genti memoriam mortis suæ ad exemplum virtutis & fortitudinis derelinquens.

COMMENTARIVS.

De Eleazaro, sene, martyreq; sanctissimo.

FVIT Eleazarus iste, Sacerdos, diuinarum litterarum scientia valdè insignis, ita vt hic dicatur *de primoribus scribarum*, & testatur Iosephus lib. de Machabæis cap. 5. vbi τὴν ἐπιστήμην νομικὸς dicitur, & cap. 6. Iosephus verò Gorion lib. 3. cap. 2. & 4. scribit, eum inter Septuaginta Interpretes fuisse, & quidem præcipuum, Nam ille בראשם *beroschaim*, id est, *in capite ipsorum*, siue *præcipuum*, hîc verò שר הכוהנים הכהן *Sacerdotem Principem Sacerdotum* vocat, additque omnibus in reuerentia fuisse dignitatem ipsius excellentiæ & sanctitatem. Videtur Nazianzenus oratione 22. cum significare, *patrem* esse puerorum, de quibus infrà, Machabæorum. Sed clarè seipsum postea explicat, patrem talem, quali apud Laertium plusquam genitoribus deberi docet Aristoteles, qualem item Patrem vocabat S. Paulinus in epistolis Ausonium, & Panegyricus nonus & decimus eos qui Galliarum iuuentutem erudiebant. Quia scilicet eorum Magister & Doctor fuerat. Vnde illos inducit loquentes: *Eleazari discipuli sumus: pater prius decertauit, filii postea certabunt.* Et D. Ambrosius lib. de Iacob. cap. 11. *sequimur Patrem filii, discipuli Doctorem.* Sicque vocatur in Græcorum Calendario, die Augusti primo. Legendus verò de eo, inprimis D. Ambrosius lib. 2. de Iacob. cap. 10. vbi ait; *se sacerdotum sacerdotem*. id est, Episcopum, *sacerdotis huius oratu* (id est precibus) *iuuari oportere*, & cum illi obiiceretur suillas carnes esse bonam creaturam, respondisse: *Nos non intentione ducimur: sed reuerentia legis tenemur, quæ suilla carne abstinendum præcipit. Quod si hoc leue putas, vt carne vescamur suilla, qui in minimis legem contempserit, quomodo in paruis tenebit? Abstinentia nostra disciplina est castimoniæ. Non sum ita senex, vt non iuuenescat animi fortitudo. Senectus portus esse debet, non naufragium vitæ superioris. Non te negabo lex patria: non abiurabo vos sancta instituta maiorum, non deturpabo vos infulæ sacerdotales: non te perfidiæ puluere turpabo, canities.* Itaque ne simulare quidem voluit, cum aliæ carnes proponerentur, & sic, ait Ambrosius, *immoriendo tormentis, factus est cæteris magisterium perseuerantiæ, qui electus erat ad infirmitatis exemplum.* Apud Gorionidem loco citato; *Iam quidem animam meam è manibus vestris liberarem; sed à Dei conspectu effugere non potero, quod ab eius conspectu effugere, & ab eius manu se eripere, neq; viuus neq; mortuus quisquam possit: cum ipsius potestas & in viuos & in mortuos sit, & ad viuificandum & ad mortificandum.* D. Cyprianus hoc tanti sacerdotis exemplo valdè Clericos exhortatur libro de singularitate Clericorum. *Peccantes* ait, *in fratres, & percutientes conscientiã eorum infirmã, in Christum peccatis: & quidẽ hoc non iuuenibus tantũ. sed & senibus congruit fratrũ imbecillitati consulere, ne senectus perire prouocet iuuentutẽ, ex qua debent omnia salutaria documenta procedere: sicut Eleazarus in libro Machabæorũ profitetur, & dicit: Præmitti malo in infernũ, quàm patrias leges deserere. Non enim ætate nostram dignum est fingere, vt multi adolescentium arbitrati Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum: & ipsi propter meam simulationẽ, & propter modicũ & corruptibile*

ptibile tempus vitæ per me seducantur, & odium ac maculam senectuti meæ acquiram: Ille maluit vitam suam tormentis obiicere, quam cuiquam magister perditionis existere: & nos vbi nulla tormenta sunt, fluxibus solis nolumus saluandos fratres anteponere: nec contenti sumus sine vllis cruciatibus tam nobis prodesse, quam cæteris, cum ille noluit viuere moriturus: sicut inferius prosecutus est dicens: quamobrem vita fortiter excedens, senectute dignus apparebo, adolescentibus autem exemplum forte relinquam, vt prompto animo ac fortiter pro grauibus & sanctis legibus honesta morti succedant. Cum hoc etiam laicos doceat, ne aut extraneis occasionem blasphemandi, aut fraternitati opportunitatem fornicationis opponant, tum maxime clericos vehementer necessitas ista constringat, quibus aut religio blasphemata, aut fraternitas perdita pœnas duplices irrogabit. Nec inuenient in iudicio domini vllum omnino solatium, qui alienigenis & fratribus peccandi fomitem ministrarunt. S. Ephrem parænes. 25. tom. 2. *Si senex Eleazarus, dum incendiis suppliciis torqueretur, non est mutatus mente: (Vnde & iuuenes ætate, huius patientiam respicientes, contempserunt tormenta quæ videbant, viceruntque tyrannum septem sancti pueri) Quid igitur ego?* vocatur verò Eleazarus à Nazianzeno loco citato, *primitiam martyrum veteris testamenti*, quemadmodum Stephanus *primitiæ noui.* Sed cum Abel à D. Cypriano de orat. Dominica, *protomartyr* vocaretur, & Zacharias & Isaias, aliique Martyres fuerint, intelligendus est Nazianzenus, *non simpliciter primus* Martyr, sed *ea in causa*, cum id videlicet ageretur, vt religio, Deique cultus reiiceretur. Aliis enim de causis alii cæsi: Et addendum, esse *protomartyrem*, de quo *nominatim* quidem proditum sit. Hanc enim ob causam rectè ab Ecclesia *Machabæorum festum* agi docet epist. 98. & 313. S. Bernardus, à quibus hic eorum Magister non disiungendus.

Sed nota, ver. 19. & 28. pro *supplicio*, Græcè legi. *tympanum*, vnde & illud Hebr. 11. de quo supra Præloq. 3. ἐτυμπανίσθησαν. Iam ver. 19. *per infernum*, intelligitur *mors*, quia via & verum quasi ostium ad infernum esse soleat. Licet enim de hoc non loquatur, tropo tamen vsitato *mortem* vocauit *infernum*. Imitatus nostrum hoc tympanum est loco citato Apostolus, vt ait eum locum explicans Theodoretus. Et fatetur etiam Benedictus Aretius hæreticus ibidem, Caluinusque & Beza. qui tamen hosce libros, quos Apostolus sequitur, sequi ipsi recusant. *Non dubito*, ait Caluinus illic, *quin sæuas illas persecutiones designet autor epistolæ, quibus grassatus est Antiochus in populum Dei, & quæ præterea secuta sunt.* Beza verò. *Non dubium, quin eam Paulus designet persecutionem, quam Antiochus exercuit.* Et paret etiam ex liberatione seu apolytrosi, quam Apostolus addit, eos de quibus ibidem agit, potuisse consequi. Optime siquidem ea Eleazaro nostro, qui, si voluisset, liberari poterat, conuenit.

Quod verò supplicii genus sit *tympanum*, cum etiam à Polluce lib. 8. inter carnificis instrumenta numeretur, si quæ alii tradiderunt, colligamus, intelligeretur. Ac primò quidem *fustuarium* videtur, cum baculis & fustibus ita immaniter nonnulli quandoque pulsarentur, vt plagis omnino conficerentur. Nam à baculo & *trunco* propriè obtruncatio dicta est. Sic Polybius, τὸ ξυλοκοπεῖν vocat τυμπανίζειν. Suidas, & Aristophanis in Pluto Scoliastes τύμπανα exponunt ligna, quibus in carceribus sontes diuerberabantur, & quidem, vt addit Hesychius ἰσχυρῶς *fortiter*, aut vt ait Oecumenius Heb. 11. & Theophylactus ibidem ῥοπάλοις *clauis*. Gesnerus de Elephanto, qui apud Plutarchum, puerum à quo irritatus erat, videbatur ἀποτυμπανίσειν, cum lib. 1. de quadrupedibus disserit, *Videtur*, ait τυμπανίζειν *non simpliciter & semel tantum, sed aliquoties, iterum atque iterum in terram illidere significare, instar eorum, qui tympana bacillis feriunt*. Aliis videtur esse *palus* quispiam, ad quem deligati sontes baculis contunderentur. Postremo aliis potius *crux & patibulum*, in quo cæderentur, excoriarentur, suspenderentur. Nam tria hæc Hesychius & Suidas coniungunt. Et de Astrologis quibusdam impostoribus dictum lib. 2. Epigram. Græcorum, ἄξιοι εἰσὶ τυχεῖν πάντες ἑνὸς τυμπάνου. *Digni quos omnes crux simul vna ferat.* D. Chrysostomus in Hebræam hom. 27. ἀποτυμπανισθῆναι, inquit, λέγετε ἀποκεφαλίζεσθαι, vt sit *tympanismus, capitis amputatio.* Quemadmodum etiam docet Varinus, Oecumenius & Theophylactus loco citato.

Meâ vero sententiâ, & cruces & fustes Eleazarus noster, quoad animum efflaret, passus est, ita vt acerbissimè, tympani instar, distenderetur, & rursum grauissimè, tympani instar, pulsaretur. Id enim & verbi ratio significat, & textus, dum subditur μέλλων ταῖς πληγαῖς τελευτᾶν, rursumque, σκληρὰς ὑποφέρω κατὰ σῶμα ἀλγηδόνας, & ad stipitem, qui crux esset, vinciri, extendique potuit. Vnde loco cit. D. Ambrosius eum ait, *distentum, suspensumque* fuisse, ita *vt ipsius extensores fatigarentur.* Et vetus Interpres Heb. 11. τοὺς τυμπανισθέντας *distentos* vertit, approbantque eam versionem illius etiam Momi, Erasmus, Beza, Caluinus. Varia verò quibus homines in cruciatibus extenderentur & suspenderentur, fuere tormenta. Primo *equuleus* apud Isidorum lib. 5. Cyprianum de lapsis, Ammianum lib. 14. D. Hieronymum epist. 49. vbi vocat τὰς ἐν τῷ ξύλῳ τῶν ποδῶν. Denique apud Prudentium, hymno D. Vincentii.

Vinctum retortis brachiis
Sursum ac deorsum extendite,
Compago donec ossium
Diuulsa membratim crepet.

Et hymno S. Romani.

Miserum putatis, quod retortis pendeo
Extentis vlnis, quod reuelluntur pedes,
Compago neruis quod sonet crepantibus.

 Secun-

Secundò, *Trochlea*. Greg. Turon. lib. 5. cap. 49. *extensus ad trochleas cædebatur fustibus, virgis ac loris duplicibus* lib. 6. cap 8. *In terra extenditur ad trochleas, virgis & fustibus caditur.* Sic caput 35 & lib. 7. cap. 37. De gloria confess. cap. 83. Ado in S. Symphorosæ actis die 17. Iunii. Tertiò, *Fidiculæ* apud Suetonium in Tyberio, *excogitauerat*, inquit, *genera cruciatus etiam, vt larga meri potione per fallaciam oneratos, repentè veretris deligatis, fidicularum simul vrinæq; tormento distenderet.* Addi posset quarto *catasta*, quam cum equuleo confundit Sigonius lib. 3. de iudiciis cap. 18. contra quem Ianuarii 22. & Martii 16. doctissimè, vti solet, Reuerẽdissimus BARONIVS. In equuleo verò fit *stipitis mentio* apud Prudentium qui eum *noxialem* vocat, & D. Hieronymum epist. 49. fit *ligni* etiam, in quo sublimes tollantur, mentio apud Sozomenum libro 5. Imò & *crux* dicitur in S. Theophili à S. Dorothea conuersi Martyrio apud Surium tom. 1. die 6. Februarii. Et non malè, si quæ humanissimus Lipsius aureolo de cruce libello, scripsit, expendas, dum eam facit *simplicem*, in qua vel affixio fiat & *compactam*, quæ decussata, commissa, immissa. *Tympanum* igitur *omnia hæc cruciamentorum genera complecti videtur.* An ad tot & tanta Eleazari tormenta capitis accesserit abscissio, de qua suprà, non constat. Iosephus certe lib. 1. c. 6. dicit, eum διὰ κακοτέχνων ὀργάνων, *per immania*, inquam, *instrumenta*, cuiusmodi faces & lamiæ, in eculeorum suppliciis crebrò leguntur, *vstulatum fuisse, & protectum.* teterrimisque ad ipsius nares admotis odoribus grauiter cruciatum, sicque ad ossa vsque iam exustum, orasse, vt Israelitis DEVS propitiaretur, vt *sanguis*, quem funderet, *illis purgatorius esset,* (καθάρσιον αἷμα *vt pro ipsorum animabus suam hanc animam sumeret, samq; mortuum esse.* ferè vt 2. Reg. 21. & 24. ver. 7. 1. Iohan. 3. ver. 16. Idem verò Iosephus lib. 1. contra Apionem ex Beroso refert, Laborosardum, de quo dixi lib. 1. Esdræ, ab amicis ἀποτυμπανισθέντα.

Videtur Eleazarum nostro hoc æuo in Anglia retulisse doctrina & genere clarus ille *Vindamus*, qui ad templum hæreticorum, vt se tantùm velle ire diceret, rogatus, negauit dicens: *Et si tam doctus non esset, doctum se tamen haberi: & exemplum adeò prauum, aliis dare nolle.* Huiusmodi & alii sunt in eadem insula complures, de quibus Sanderus, & liber de iustitia Anglicana. Legitur hoc sancti Eleazari martyrium in Matutino dominicæ quintæ Octobris. cum D. Nazianzeni homilia, in qua dicitur, *& capillis & prudentia canus*, quomodo & ipse Nazianzeni pater dictus πολιός τε νόον, πολιός τε χαίτην. *Canus mente, canus & capite.* non, vt bonus dormitans vertit Manutius, *ciuitatisq; mens, ciuitatisq; caput.* Legi potest Adriani de coma Commentarius cap. 10. Qui verò in Euangelio *Lazarus* vocatur, cum præclaro isto *Eleazari* nomine vocat Tertullia. lib. 3. de anima c. 32. & ibid. de Idololatria. Concludat verò senis laudatissimi palmas cygnea Nazianzeni, loco citato, vox. Ἐλεάζαρ ἐνταῦθα τῶν πρὸ Χριστοῦ παθόντων ἡ ἀπαρχή. ὥσπερ τῶν μετὰ Χριστὸν Στέφανος. ἀνὴρ ἱερεύς, καὶ πρεσβύτης, πολιὸς τὴν τρίχα, πολιὸς τὴν φρόνησιν. πρότερον μὲν καὶ προθυόμενος τοῦ λαοῦ καὶ προσευχόμενος, νῦν δὲ καὶ τελεώτατον θῦμα προσάγων ἑαυτὸν τῷ θεῷ, παντὸς τοῦ λαοῦ καθάρσιον. προοίμιον ἀθλήσεως δεξιὸν, καὶ φθεγγομένη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις. προσάγων καὶ τοὺς ἑπτὰ παῖδας τὰ τῆς ἑαυτοῦ παιδείας ἀποτελέσματα, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ, πάσης νομικῆς ἱερουργίας λαμπροτέραν τε καὶ καθαρωτέραν. τὰ γὰρ τῶν παίδων, τῷ πατρὶ λογίζεσθαι, τῶν ἐννομωτάτων τε καὶ δικαιοτάτων. *Hic Eleazarus primitiæ eorum, qui ante Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus eorum, qui post Christum, vir sacerdos & natu grandis, tum capillis tum prudentia canus: prius quidem pro populo sacrificia & preces adhibens, nunc autem seipsum quoq; Deo offerens, perfectissimam hostiam, ac totius populi expiatricem, faustum certaminis præludium, loquens pariter ac tacens exhortatio: septemq; insuper filios offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, omni legali sacrificio clariorem & puriorem. Filiorũ enim virtutes parentibus ascribere, æquissimum ac iustissimum est.* Iam ad eximios tanti Magistri discipulos pergamus. Nam vt suprà dicebat S. Ephrem. *Huius patientiam respicientes, tormenta contempserunt, tyrannumq; vicerunt.*

De septem Machabæis, pueris, martyribusque sanctissimis.

CAPVT VII. LIBRI II.

1 *Contigit autem septem fratres vnà cum*
matre sua apprehensos, compelli à rege
edere contra fas carnes porcinas, flagris &
taureis cruciatos.
2 *Vnus autem ex illis, qui erat primus, sic*
ait: Quid quæris, & quid vis discere à no-
bis? parati sumus mori, magis, quam pa-
trias Dei leges præuaricari.
3 *Iratus itaque rex iussit sartagines, & ollas*
æneas succendi:
4 *quibus statim succensis, iussit ei, qui prior*
fuerat locutus, amputari linguam: & cu-
te capitis abstracta, summas quoque ma-
nus & pedes ei præscindi, cæteris eius fra-
tribus: & matre inspicientibus.
5 *Et cum iam per omnia inutilis factus esset,*
iussit ignem admoueri. & adhuc spiran-
tem torreri in sartagine: in qua cum diu
cruciaretur, cæteri vnà cum matre inuicẽ
se hortabantur mori fortiter, dicentes:
6 *Dominus Deus aspiciet veritatem, & con-*
solabitur in nobis, quemadmodum in pro-
testatione cantici declarauit Moyses. Et in
seruis suis consolabitur.

7 *Motuo itaq; illo primo, hoc modo, sequentem deducebant ad illudendum: & cute capitis eius cum capillis abstracta, interrogabant, si manducaret priùs, quàm toto corpore per membra singula puniretur.*

8 *At ille, respondens patria voce, dixit: Non faciam.*

9 *Propter quod & iste, sequenti loco primi tormenta suscepit: & in vltimo spiritu cõstitutus, sic ait: Tu quidem scelestissimè in præsenti vita nos perdis: sed Rex mundi defunctos nos prò suis legibus, in æternæ vitæ resurrectionem suscitabit.*

10 *Post hunc tertius illuditur, & linguam postulatus cito protulit, & manus constanter extendit:*

11 *& cum fiducia ait: E cælo ista possideo, sed propter Dei leges nunc hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero:*

12 *Ita vt rex, & qui cum ipso erant, mirarentur adolescentis animum, quòd tanquam nihilum duceret cruciatus.*

13 *Et hoc ita defuncto, quartum vexabant similiter torquentes.*

14 *Et, cùm iam esset ad mortem, sic ait: Potius est ab hominibus morti datos spem expectare à Deo, iterùm ab ipso resuscitandos: tibi enim resurrectio ad vitam non erit.*

15 *Et cùm admonuissent quintum, vexabant eum: At ille respiciens in eum, dixit:*

16 *Potestatem inter homines habens, cùm sis corruptibilis, facis quod vis: noli autem putare genus nostrum à Deo esse derelictũ.*

17 *Tu autem patienter sustine, & videbis magnam potestatem ipsius, qualiter te, & semen tuum torquebit.*

18 *Post hunc ducebant sextum, & is, mori incipiens, sic ait: Noli frustra errare: nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, peccantes in Deum nostrum, & digna admiratione facta sunt in nobis:*

19 *tu autem ne existimes tibi impunè futurum, quod contra Deũ pugnare tentaueris.*

20 *Supra modum autem mater mirabilis, & bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub vnius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat, propter spem quam in Deo habebat.*

21 *Singulos eorum hortabatur voce patria fortiter, repleta sapientia, & fœmineæ cogitationi masculinum animum inserens, dixit ad eos:*

22 *Nescio qualiter in vtero meo apparuistis, neq; enim ego spiritum & animam donaui vobis, & vitam, & singulorum membra non ego ipsa compegi:*

23 *sed enim mundi Creator, qui formauit hominis natiuitatem, quiq; omnium inuenit originem, & spiritum vobis iterum cum misericordia reddet & vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges eius.*

24 *Antiochus autem, contemni se arbitratus, simul & exprobrantis voce despecta, cùm adhuc adolescentior superesset, non solum verbis hortabatur; sed & cum iuramento affirmabat se diuitem & beatũ facturum, & translatum à patriis legibus amicũ habiturum, & res necessarias ei præbiturum.*

25 *Sed ad hæc cum adolescens nequaquam inclinaretur, vocauit rex matrem, & suadebat ei, vt adolescenti fieret in salutem.*

26 *Cum autem multis eam verbis esset hortatus, promisit suasuram se filio suo.*

27 *Itaq; inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patria voce: Fili mi miserere mei, quæ te in vtero nouem mensibus portaui, & lac triennio dedi & alui, & in ætatem istam perduxi.*

28 *Peto: nate, vt aspicias ad cælum & terram, & ad omnia quæ in eis sunt: & intelligas quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus:*

29 *ita fiet vt non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps, suscipe mortem, vt in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam.*

30 *Cùm hæc illa adhuc diceret, ait adolescens: Quem sustinetis? nòn obedio præcepto regis, sed præcepto legis, quæ data est nobis per Moysen.*

31 *Tu verò, qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manũ Dei.*

32 *Nos enim pro peccatis nostris hæc patimur.*

33 *Et si nobis propter increpationem, & correptionem Dominus Deus noster modicum iratus est: sed iterum reconciliabitur seruis suis.*

34 *Tu autem, ô scelestè & omnium hominum flagitiosissime, noli frustra extolli vanis spebus in seruos eius inflammatus.*

35 *Nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inspicientis iudicium effugisti.*

36 *Nam fratres mei, modico nunc dolore sustentato, sub testamento æternæ vitæ effecti sunt: tu verò iudicio Dei iustas superbiæ tuæ pœnas exolues.*

37 *Ego autem, sicut & fratres mei, animam, & corpus meum trado pro patriis legibus, inuocãs Deum maturius genti nostræ propitium fieri, teq; cum tormentis & verberibus confiteri quod ipse est Deus solus.*

38 *In me verò, & in fratribus meis desinet Omnipotentis ira, quæ super omne genus nostrum iustè superducta est.*

39 *Tunc rex accensus ira, in hunc super omnes crudelius desæuit, indignè ferens, se derisum.*

40 *Et hic itaque mundus obiit, per omnia in Domino confidens.*

41 *Nouissimè autem, post filios & mater consumpta est.*

42 *Igitur de sacrificiis, & de nimiis crudelitatibus satis dictum est.*

COMMENTARIVS.

PLVRIMA & pulcherrima de septem istis pueris, præter Iosephum Flauium loco citato, tradiderunt sancti Patres, de quibus infrà, & Iosephus Gorion l.3.c.5.& 6. vbi suillam carnem, quæ his Machabæis apposita est, fuisse significat *petasones*, aut simile quid, dum *suillam salsam & sine humore* vocat, additque *fœtentem*, quod acriorem salsugo illa odorem afflare soleat. Iosippus verò eorum tam omnibus esse notam ait historiam, vt ne referre quidem velit. In vetere Iosephici de Machabæis istis libelli versione Latina, dicuntur è Susandro castello, quod ipsorū fuerit; ad Antio. adducti, simulq; sua singulis ꝓpria nomina tribuūtur. Primus vocabatur MACHABÆVS: secundus, ABER: tertius, MACHIR: quartus, IVDAS: quintus ACHAS: sextus, ARETH: septimus, IACOB. Sed neq; castellum illud, neque nomina hæc in hodiernis, quæ typis edita sunt, Græcis inueniuntur. Cur verò ipsi appellentur Machabæi, non omnium vna opinio est. Eos ab ipso Machabæi Iudæ genere ita vocatos putarunt nonnulli. Sed eorum sententiam improbauit Prælo. quio primo Nicetas & quidem meritò. Sunt enim isti ante Iudæ ipsius principatum, imò & ante coniugium, vt infrà loco illo patebit è medio sublati. Meginhardus in S. Ferrutii Martyris historia videtur hanc eorum appellationem ducere ἀπὸ τοῦ μάχεσθαι, *à pugnando & certando*, quasi Machabæi sint μάχιμοι *pugnaces fortesq́; certatores*. Ita enim loquitur *Hebræi Deuolæ in tribulationes caminoper Chaldeos examinantur; filii Israel per Ægyptios affliguntur: per apostatantem populum Domini prophetæ sancti mortificantur: cruentissimo genere mortu per Antiochum Machabæi trucidantur. Etsi quidem vocabulo tali meritò videntur insigniri, qui certamine forti, cum antiquo serpente congressi, gloriosissimi reportauerunt insignia triumphi*. Sed est hæc suauis potius allusio, quàm vera originatio, vt ex Præloquio primo perspicuum quemadmodum cum à quibusdam Cephas dicitur quasi κεφαλή. D. Thomas in principio à matre Machabæa, sed de hac suo loco postea. Scaliger li. 5. omnes, qui religionis causa, quidpiam perpeterentur, tam ab Hellenistis Iudæis quàm à primis Christianis *Machabæos* vocatos putat ideoque cum tam multis isti ob religionem, cruciatibus diuexati fuerint, eo quidni nomine insignirentur? Potius equidem reor, *Machabæi* nomen tunc quoddam fuisse, quod istorum septem primo impositum fuit, & Iudæ ipsi *cognomen* erat. vti c.2 patebit. A primo igitur isto sex alii Machabæi, & etiamsi hoc non esset; omnes, qui piè fortiterque tum temporis aliquid pertulerunt, & de quibus libri isti tractant, *Machabæi* appellati sunt. *Pueri* etiam dicuntur & *adolescentes*, quia à Iosepho νέοι, νεανίαι, μείρακες, μειράκια & μειρακίσκοι vocantur & verò cœlibes erant adhuc vel omnes, vel plures, vt infrà dicetur, & eorum minimus crebrò *adolescens* dicitur v. 24.25 30 Erant item *genere* illustres, *corpore* formosissimi omnes, ita vt eos videns obstupesceret Tyrannus apud Iosephum cap. 8. illius libelli: animo autem multò formosiores. Nam & optimè institutos fuisse docent pulcherrimæ ipsorum iam moriturorum orationes, & eximia ipsorum tolerantia & fortitudo. Sunt verò tam isti quàm eorum Doctor Eleazarus non Hierosolymis, vti Cedrenus putat, sed *Antiochiæ* passi, cum ad tyrannum eò perducti essent, vt testantur eorum sermones, simulque Iosephus libello de ipsis, & Gorionides loco citato. Ambrosius c.10. lib.2. de Iacob. Martyrologium Rom. primo Augusti. D. August. serm. 109. ca. 6. *Sanctorum*, inquit, *Machabæorum basilica, etiam in Antiochia prædicatur. In illa scilicet ciuitate, quæ Regis ipsius persecutoris nomine vocitatur. Antiochum quippe Regem persecutorem impium pertulerunt, & memoria martyrii eorum in Antiochia celebratur, vt simul sonet & nomen persecutoris, & memoria coronatoris. Hæc Basilica à Christianis tenetur, & a Christianis ædificata est.*

Varia iis supplicia illata textus explicat clarè. Sed vers. 11. apertior, apud Gorionidem, tertii oratio est. *E cœlo*, inquit, *exspectabimus gloriam, & ibi reddetur nobis merces nostra*. Vide, vt sese mercedis spe sancti corroborant. In quarto v.13. & ex Græco βασανίζειν colligit D Ambrosius, eum *in rota positum* esse & *sic totum & circumactum*, velut in trochlea scilicet, quam describit Reuerendissimus Baronius die 7. Decemb. D. Ambro eodē loco. & Victorinus, *omnes igne* periisse tradunt, idemque frequenter insinuat, vt infrà ex eius verbis patebit, D. Augustinus, quia omnibus adhibiti videntur esse ignes, licet quibusdam magis obiter. Quintus apud Gorionidem: *Noli*, ait, *in corde tuo cogitare, quasi me Deus reliquerit quia ex suo in me amore, ad istam me gloriam duxit, Tu verò impius, blasphemus & rabidus es, ideoq; te odio prosequens, te excitat ad omnia ista in nos facienda, quasi ipse paratus ad vindictam de te, tuoq; semine sumendam, & suum contra te, totamq; domum tuam furorem accendet*. Sextus verò ait, *Affligimur (fatemur) quia contra Deum peccauimus, & nunc nos dedimus animas nostras in mortem, & pro vniuerso populo nostro morimur*. Notant iidem auctores ordinem, quia tyrānus à maximo & primogenito ad natu minimum perrexit. Vbi ver. 27. quod *de triennali lactatione* dicitur, explicat Vallesius c.83. philosophiæ sacræ docens optimam & perfectam lactationem diuturniorem esse, triennioq; ex veterum Medicorum præscripto, absolui, Augustinus in Psal. 30. qui diutius vbera sugerent, notat olim μαμμοθρέπτας vocatos. Quæ verò sequuntur verba ver. 28. *ex nihilo fecit illa DEVS*, citat etiam Tertullianus lib. de præscriptionibus aduersus hæreticos c. 13. & D. Augustinus aduersus Manichæos lib. de natura boni. c.26. *Quia*, inquit, *Deus omnia, quæ de se non genuit, sed per verbum suum fecit, non de his rebus, quæ iam erant, sed de his, quæ omnino non erant, hoc est, de nihilo fecit, ita dicit Apostolus* Rom. 4. *Qui vocat ea, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Apertius autem in libro Machabæorum scriptum est*

est; Oro te fili, respice ad cælum & terram, & omnia, quæ in eis sunt. Vide, & scito, quia non erant, ex quibus nos fecit Dominus DEVS.

Additur apud Gorionidem post ætatis mentionem, eodem vers. 27. Ego te Creatoris timorem docui, & vers. 29. post recipiam; Et sim, ait, in die desponsationis vestræ vobiscum, ביום חתונתכם quasi omnes adhuc absq; matrimonio fuerint. Alter tamen Iosephus videtur significare, vnum vel alterum sponsos iam fuisse, sed ita recens, vt liberos adhuc nullos accepissent. Nam cap. 16. meorum, ait, filiorum, οἱ μὲν ἄγαμοι, οἱ δὲ γήμαντες, hi cælibes & nuptiarum adhuc expertes, isti vero nuptiis iam alligati, & subdit, se auiam nondum esse, ita vt inter eos fuerint pueruli, adolescentuli, adolescentes vel iuuenes. Licet enim propriè non sint hæc eorum matris verba, est tamen oratio à Iosepho cõfecta, quæ, circumstantiarum istarum ratione, illi, si effœminatiore animo fuisset, accommodata esse poterat. Sed quæ vers. 22. est oratio, ab eodem Gorionide sic traditur; Filii, ego mater vestra. Deus creauit vos, & spiritum animæ dedit in vos, & idem ipse vos magnos & excelsos, ossaq; vestra fecit & neruos texuit, & pelle desuper texit, & inspirauit in animam vestram spiritum ceu animam vel anhelitum vitæ, ipse, inquam est, qui omnia hæc vobis dedit, & ipse paratus est vobis redhibere & reddere mercede laboris vestri. Beati vos filii mei propter hoc. Agnoscit verò eandem matris huius orationem ex versu 22. & 23. pro graui diuinæ scripturæ testimonio D. Augustinus lib. de anima, cap. 14. & 15. sed cum ea ipsa oratione minus firmè probari putaret, quod de animæ origine probare conabatur Vincentius Victor, ita ei respondet, vt quanti librum hunc Machabæorum secundum faciat, satis ostendat, simulque nos doceat, in arduis & difficilibus, quæ interdum occurrunt quæstionibus, cum Ecclesiæ nondum audita sententia est, inscitiam ignorationemq; nostram agnoscere ac profiteri. Nouimus etiam Machabæorum iuuenum matrem, fœcundiorem virtutibus, quando filii passi sunt, quam fœtibus, quando nati sunt, eos sic fuisse adhortatam, vt diceret, filii; Nescio quo modo apparuistis in ventre meo. Neq; enim ego spiritum & animam donaui vobis, nec singulis vobis vultus & membra formaui; sed Deus qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, fecitq; hominum genus, & omnium inquirit actum, ipse vobis spiritum & animam reddet cum magna misericordia. Nouimus hæc quidem, sed huic quomodo suffragentur ad id, quod asserit, non videmus, Quis enim Christianorum neget, Deum donare hominibus animam & spiritum?

D. AVGVSTINVS Tom 7. lib. 1. de Anima & eius orig cap. 15.

QVi vtinam in tanta profunditate quæstionis, quamdiu quid dicat ignorat, imitaretur Machabæorũ matrem. Quæ cum sciret de viro se filios concepisse, & a creatore omnium, siue secundum corpus, siue secundum animam & spiritum sibi creatos esse, ait tamen; Nescio quomodo apparuistis in ventre meo. Vellem iste diceret, quid ista nesciebat. Hæc enim quæ dixi, vtiq; sciebat, quomodo secundum corpus in eius vterum venerint, quæ de viro eos se concepisse dubitare non poterat. Confitebatur etiam, quia & hoc vtique sciebat q; Deus illis animam & spiritum dederit, quod ipse illis vultus & membra formauerit. Quid ergo nesciebat? An fortè quod nescimus & nos, vtrum animã & spiritũ, quem Deus illis sine dubio dedit, de parentibus traxerit; an nouum sicut homini primo insufflauerit? Sed siue hoc, siue aliud aliquid de naturæ humanæ institutione nesciebat, nescire se dicebat; non quod nesciebat, temerè defendebat. Nec tamen iste huic diceret, quod nobis dicere non erubuit: Homo in honore positus non intellexit, comparatus est pecorib. insensatis, & similis factus est illis. Ecce ista mulier dixit de filiis suis: Nescio quomodo peruenistis in ventre meum: nec tamẽ comparatur corporibus insensatis. Nescio, dixit, & quasi quærerent ab ea, cur nesciret, adiunxit. Neq; enim ego spiritũ & animã donaui vobis. Ille ergo qui donauit, scit vnde fecerit quod donauit, vtrum ex propagine attraxerit, an nouum insufflauerit. Quod ego, inquit, nescio, nec singulis vobis vultus & membra formaui; ille scit qui formauit, vtrum simul cum anima formauerit, an vero iam formatis animam dederit. Quo ergo modo? vtrum illo, an isto, in eius ventrem venerint filii, nesciebat; totum quod dedit, redditurum esse eum, qui dedit. Sed eligat iste in naturæ humanæ tam profundo, abditoq; secreto, quid mulier ista nescierit; tantum non induet mentientem, nec pecoribus insensatis comparet nescientem. Quicquid erat quod illa nesciebat, profectò ad naturã hominis pertinebat, quod tamen sine culpa homo nesciebat. Quapropter dico etiam ego de anima mea, nescio quo modo venerit in corpus meum. Neq; enim ego illam mihi donaui, scit ille qui donauit, vtrum illam de patre meo traxerit, an sicut primo homini nouam creauerit. Sciam ego, si ipse docuerit, quandocunq; voluerit. Nunc autem NESCIO. NEC ME PVDET, VT ISTVD FATEAR NESCIRE, QVOD NESCIO. Idemque in epistola de eadem ista quęstione ad D. Hieronymum profitetur. Nondum scilicet tunc planum, quod post tot tandem disputationes, in Ecclesia explanatum, vt ostendit lib. 1. de anima, in propositionibus fide tenendis, proposit. 4. & lib. 3. quæst. 17. Toletus.

Oratio verò septimi ver. 30. apud eundem Gorionidem sic est: Quid me tardas, & pergere non sinis vnà cum sanctis fratribus meis? Mihi haud persuaseris, vt vanitates tuas complectar. Non recedam à Domino, & sancta eius ac immaculata lege, quam Moysis serui sui opera dedit Israeli populo suo & filiis seruorum suorum. Et tu, ô Belial pessime, malorum inuentor, Antioche, homo iniuriose, osor veritatis, quam blasphemas & calumniaris, quò ibis & quo fugies a facie Domini nostri, cuius est terra & plenitudo orbis, & qui habitant in ea? Adhuc viuificabit nos, & exaltabit & magnificabit præ omnibus gentibus, vel, super omnem gentem. Tu verò, qui superbè egisti, vt populo eius malum faceres, & in seruos eius manum mitteres, ab eius manu

 non

Quod verò libro de locis Hebraicis miratur D. Hieronymus, fuisse Machabæorum *reliquias* Antiochiæ aliquando ostensas, id non ad istos Machabæos, sed ad Iudam, eiusque patrem & fratres, de quibus posteà, pertinet.

Sunt porrò è Scholasticis nonnulli, quibus visum, licuisse tam Eleazaro quàm Machabæis istis suilla carne vesci, famis extremæ periculum si fuisset: iam tamen non licuisse, cum vrgeret Antiochus, quòd extrinsecùs incussus alicui metus à culpa nunquam excuset. Sed bene iis respondet 4. sent. d. 22. quæst. 1. ar. 4 sub finem Sotus, eum, *qui extrinsecus infertur, metum* esse distinguendum. Vel enim *in ipsius* DEI, *Ecclesiæq. contemptum*, metus hic à quopiam adhibetur: vel *non in contemptum*. Posteriore isto modo posset adhuc interdum metus extrinsecus adueniens, omnē, dum quod positiua quæpiam aut iubeat aut vetabat lex, violatur, culpam depellere: non autem priore modo, qui quidem huc pertinet. Ideò enim mortem istis minitabatur & inferebat Antiochus, quia despicatui veram DEI religionem habebat, ab eaque ipsos deducere cupiebat. milliesq; potius moriendum, quàm vllo ei modo annuendum fuit. Atque hæc eadem etiam sententia est Soti eiusdem lib. 1. de iustitia quæst. 6. art. 4. Caietani 1. 2. quæst. 96 art. 4. 2. 2. quæst. 176. art. 9. Nauarri Manual. prælud. 6. n. 7. & 12. Couarruuiæ in cap. *Alma mater* 1. §. 3. num. 9. Nunc quàm sanctissimos istos Martyres sancta suspexerit antiquitas, quàm imitatione dignos duxerit, Christianisque imitandos proposuerit, suis ipsi verbis Patrum nobis aliqui edisserant.

THEOPHILVS Alexandrinus epist. 3. Paschali.

QVID memorem insignes Machabæorum victorias, qui ne illicitis carnibus vescerentur, & communes tangerent cibos, corpora obiulere cruciatibus, totiusq. orbis in Ecclesiis CHRISTI, *laudibus prædicantur, fortiores pœnis, ardentiores quibus comburebantur, ignibus? Victa sunt in eis omnia crudelitatis ingenia, & quidquid ira persecutoris inuenerat, patientium fortitudo superauit: inter pœnas, magis paternæ legis, quā dolorum memores. Lacerabantur viscera, tabo, & sanie artus diffluebant, & tamen sententia perseuerabat immobilis: liber erat animus, & mala præsentia, futurorum spe despiciebant. Lassabantur tortores, & non lassabatur fides: frangebantur ossa, & volubili rota omnis compago neruorum atq. artuum soluebatur & in immensum spirantia mortem incendia consurgebant: plena erant feruentis olei sartagines, & ad frigenda sanctorum corpora terrore incredibili personabant, & tamen inter hæc omnia, paradisum animo deambulantes, non sentiebant quod patiebantur, sed quod videre cupiebant. Mens enim* DEI *timore vallata flammas superat variosq tormentorum spreuerint dolores, cumq. semel virtuti se tradiderit, quidquid aduersi euenerit, calcat, & despicit. Qualis fuit Paulus scribens: in iis omnibus superamus, per eum qui nos dilexit.*

S. CYPRIANVS epistola 6. lib. 4.

QVid in Machabæis beatorum martyrū grauia tormenta, & multiformes septem fratrum pœnæ, & consortans liberos suos mater in pœnis, & moriens ipsa quoq. cum liberis? Nonne magnæ virtutis & fidei documenta testantur, & nos ad martyrii triumphum sua passionibus adhortantur? Et libro de exhortatione martyrii cap. IX. *Quid verò in Machabæis septem fratres natalium pariter & virtutum sorte consimiles, septenarium numerum sacramento perfectæ consummationis implentes? sic septem fratres in martyrio cohærentes, vt primi in dispositione diuina septem dies, annorum septem millia continentes, vt septem spiritus & angeli septem, qui assistunt & conuersantur ante faciem domini. & lucerna septiformis in tabernaculo martyrii, & in Apocalypsi septem candelabra aurea, & apud Salomonē columnæ septem, super quas ædificauit domum sapientia: ita & istic septem fratrum numerus, ecclesiarum septem numerum sui quantitate complexus, secundum quod in primo Regum libro legimus, sterilem septem peperisse. Et apud Esaiam: septem mulieres vnum hominem apprehendunt, cuius inuocari super se nomen exposcunt. Et Apostolus Paulus, qui huius legitimi numeri & certi meminit, ad septem Ecclesias scribit. Et in Apocalypsi Dominus mandata sua diuina & præcepta cælestia ad septem ecclesias & earundem angelos dirigit, qui nunc istic in fratribus numerus inuenitur, vt consummatio legitima impleatur. Cum septem liberis plane copulatur & mater origo & radix, quæ ecclesias septem postmodum peperit, ipsa prima & vna super petram Domini voce fundata. Nec vacat quod in passionibus, sola cum liberis mater est. Martyres enim qui se* DEI *filios in passione testantur, iam non nisi* DEO *Patre censentur, sicut in euangelio docet dicens: Ne vocaueritis vobis patrem super terram, vnus est enim Pater vester qui in cœlis est. Quæ verò ediderunt confessionum præconia, quam præclara quam magna documenta fidei præbuerunt? Rex Antiochus infestus, imò in Antiocho Antichristus expressus, ora martyrū gloriosa & spiritu confessionis inuicta contagio suillæ carnis maculare quærebat, & cum flagellis grauiter verberasset, ac nihil promouere potuisset, sartagines iussit igniri: quibus ignitis & accensis, eum qui primus locutus fuerat, & magis regē virtutis & fidei constātia prouocauerat admoueri præcepit & frigi. productā & exectā prius linguā, quæ confessa Deum fuerat, quod martyri gloriosius contigit. Lingua enim confessa nomen Dei prior ad Deū debuit ipsa proficisci. Post in secundo excogitatis arctioribus pœnis, antequā cætera membra torqueret, cutē capitis cum capillis detraxit, odio scilicet certo. Nam cum caput viri Christus sit, & caput Christi Deus, qui caput laniabat in martyre, Deum & Christum persequebatur in capite. At ille in martyrio suo fidens, & resurrectionis sibi præmium de Dei remuneratione promittens exclamauit & dixit. Tu quidem impotens, ex hac præsenti vita nos perdis, sed mundi rex defunctos nos pro suis legibus, in æternā vitæ surrectionem suscitabit. Tertius linguā postulatus, cito protulit. Nam pœnā linguæ explicandæ iam didicerat à fratre contēnere, manus*

quoque

agit, & si senex ad extremas ætatis suæ metas peruenerit, animam verò fortem habeat, & corroboratā fidem nihil de ætate, vel immodica, vel extrema ab effectu certaminis impeditur. Et sub finem. *Hæc ergo omnia cogitantes, & mulieres, & viri, & iuuenes & senes, exemplum Agonis huius, tantorumq́; in filiis, in matre luctaminum sicut in tabula, ita in corde vestro describite assidua vobiscum exercitatione meditamini. Contra omnem spem spiritualium inimicorum armaturam illius patientiam proponamus ad inuictæ virtutis exemplum, vt istic æmulantes fortitudinē sanctorū illorum, similiter illic eorum coronam possimus adipisci. Quantam illi patientiam in periculis corporalibus ostenderunt, tantam nos in passionibus irrationalibus continentiam demonstremus: id est, contra iram, & auaritiam, vel inanis gloriæ concupiscentiam diuino amore moniti, sensibus repugnantes, & consilia diaboli destruentes in nobis. Si enim cupiditatum ignes vicerimus, sicut illi tyrannidis ignem vicerunt, poterimus iuxta ipsos, & matrem eorum, pari gloria constitui similes haberi.*

S. AMBROSIVS lib. 1. Officiorum cap. 41.

QVID *autem de martyrum dicam passionibus? Et ne longius euagemur, non minorē de superbo rege Antiocho Machabæi pueri reuexerunt triumphum, quam parentes proprii: siquidem illi armati, isti sine armis vicerunt? Stetit inuicta septem puerorum cohors regiis cincta legionibus: defecerunt supplicia, cesserunt tortores, non defecerunt martyres. Alius corio capitis exutus, speciem mutauerat, virtutem auxerat. Alius linguam iussus amputandam promere, respondit: Non solos Dominus audit loquentes, qui audiebat Moysen tacentem. Plus audit tacitas cogitationes suorum, quam voces omnium: Linguæ flagellum times, flagellum sanguinis non times? Habet & sanguis vocem suam qua clamat ad* DEVM, *sicut clamauit in Abel.*

Et libro 11. epist. 7. *Haud degener Abrahamitarum & Maccabæorum concertatus puerorum, quorum alii super flammas canebant, alii cum exurerentur non rogabant vt parceretur, sed inuehebantur, vt amplius persecutor inflammaretur.*

Et lib. 11. de Iacob. & vita beata, cap. 11. *Post ipsum statuti sunt pueri septem cum matre. Insultare licet tyranno qui dum callidè à sene incipiendū putat, magistrum eligit, quo discipulos faceret fortiores, quorum velut puerilē ætatem præmiis prouocabat ad culpam, arguebat terroribus ad formidinem. At illi non degeneres tanto duci respondent: Quid contemnis vel circumscribis vt pueros? sed fides cana est, sed valida disciplina. Experire certè, subiice quibus placet pœnis puerilia viscera, non inuenies corda puerilia, nec potentiores erunt tormentorum machinæ, quam legitimæ obseruationis excubiæ. Quem vicit senectus, superabit æmula senectutis pueritia. Sequimur patrem filii, discipuli doctorem. Collige suppliciorum instrumenta proposita: meditationem patientiæ, non terrorem inscitiæ afferunt dum videntur. Iussit maximum natu eligi. At ille ridens; Vide, inquit, naturæ ordinem seruas. Sed cur* DEI *legem temerandam putas? Et pro pietate quidem omnes maximi sumus, sed tamen à me inchoatum gaudeo. Quod quæris tyranne, confiteor, nos summo* DEO *seruire, & doces quid agere debeamus? Si tu tanta pertinacia vis extorquere veritatem, cur non omni virtute nos eam tenendam putemus? Quid plura? Adhibentur variarum genera pœnarum. Sed vicit pietas, immanitatis furorem: exclusa est anima, non religio. Secundus accessit, nec degener fratris munia piæ confessionis impleuit. Et cum detraheretur membrana capitis, respondit: Auferetis quidem membranam, sed habeo galeam spiritualem, quam non potestis auferre. Et verè hanc galeam nemo auferre potest, sicut posteà Apostolus docuit in Ecclesia Domini, quia caput viri* CHRISTVS *est, & eius sumus membra. Rectè puer istam diuino capitis doctrinam apostolicam præuidebat. Exuebant immanes bestiæ corium capitis, & pardalicis feritatibus sæuiebant. At ille deficiens; Quam dulce est, inquit, mori pro religione, quam suauis omnis acerbitas mortis pro pietate: quia manet horum remuneratio laborum. Tua sunt rex grauiora tormenta, tu tuis vehementius torqueris suppliciis, quia vides vinci in potestate. Et hoc defuncto tertium statui sibi iussit. Et cum eum partim tentaret insidiis, partem cuperet terrore percellere, respondit ad eum: Non faciam voluntatem tuam, non succumbam imperio tuo. Per beatam illam fratrum passionem, & nobilem vitam, non negabo piam germanitatem. Quæuis adhibeto supplicia, quibus magis vrgeas: hoc proficies asperitate pœnarum, vt maiora testimonia nostræ germanitatis accipias. Iussit itaq; ei linguam amputari. Et ille exclamans, victus es, inquit Antioche, qui organum vocis abscindi iubes. Confessus es te respondere non posse rationi, maioraq; probas linguæ nostræ flagella, quam tua verbera. Nos enim tua verbera non timemus, tu nostræ vocis flagella non potes sustinere. Sed hæc pietatis flagella sunt, tua flagella perfidiæ. Sed etiam lingua sublata, grauius te suo cadens murmure flagellabit. Euadere te putas Antioche si vocem eripias? Et tacentes* DEVS *audit, & magis audit. Ecce aperui os meum, laxaui linguā meam, abscinde linguam: sed non abscindes constantiā, non virtutem auferes, non rationem oblitterabis, non eripies testimonium veritatis, non eripies cordis clamorem. Si lingua amputatur, sanguis clamabit, & dicetur tibi: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Audit enim sanguinis vocem, qui audit internas cogitationes. Tenebræ licet operiant, & parietum septa circumdent, non dicat impius quia nullus sibi testis assistat, explorat vniuersa: videt omnia* DEVS: *nec est aliquod facinus quod possit latere omnium iudicem* DEVM *qui cognoscit vniuersa antequā fiant. Quid verba damnis? Loquaciora sunt vulnera, etsi vulnera teguntur, etsi abscondatur cicatrix, nō absconditur fides nec tamen plaudas quod auferendo linguā, confessionē laudis eripias. Satis iam Deū sermone laudaui, nunc passione laudemus. Et hoc peremoto iussit quartum vincire ad rotam, vt eius vertigine membris omnib. solueretur. At ille cum torqueretur immaniter, Dissoluis, inquit, corporis membra, sed adiungis gratiā passionis, nec eripis solatium mortis. Est enim vox tonitrui in rota quia in bono & inoffenso viris istius cursu cœleste resultat oraculū, sicut in Ioāne & Iacobo filiis tonitrui resultabat. Itaq; illud quod legi, nunc manifestius recognosco, quia rota intra rotā currit, nec impeditur. Teres n. vita sine vlla offensione in quauis passione versatur, & intra hanc quoq; rota currit. Currit lex intra gratiā, & obseruātia legis intra diuinæ curriculum misericordiæ est. Nā quo magis voluitur, plus probatur. Potius hic est ab impiis aduersa tolerare, vt ibi à Domino*

tenso-

consolationem inuenire possimus. Et iste consummans cursum suum abrupit spiritum, animamque victor effudit. Quintus cum sisteretur cæso primi, eidem iussit ignes admoueri, subiici, incendi. Manabat e vulneribus cruor, & effossis vlceribꝰ sãguis effusꝰ ipsos flãmarũ extinguebat globos. At ille inter flammarum crepitꝰ audiebatur dicens: Gratias tibi Domine quod dedisti nobis dicere: Transiuimꝰ per ignẽ. Et sicut alibi de te tuꝰ dicit propheta, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentũ. Astabo tibi, sicut aurũ purgatꝰ incendio: & si quid fuit culpæ, ignis excussit. Itaque & iste transfiguratꝰ a corruptela ad incorruptionẽ, vitã exhalauit. Sexto quoque admota tormenta sunt. At ille: Noli inquit, frustra errare, & tuæ hoc ascribere potestati, quod ista aduersum nos exerceas. Nostrorum hoc delictorum est precium, vt peccantes puniamur. Et gratias Domino, quod hic à nobis duplicia peccata exiguntur, vt ibi nobis consolatio deferatur. Gratias autem & tibi, quod tam durus & immitis es, vt talibus nostris suppliciis Dominus in quem peccauimus, genti nostræ propitius fiat. Nos quoque alleuamus ærumnam, dum fidei passionibus delectamur. Et iste duris & asperis laceratus suppliciis, appositus est ad fratres suos. Superarat iunior ex fratribus & iam pudebat Antiochum immaturæ ætatis se ita fuisse ludibrio. Itaque dolis eum desiderans circumscribere pollicitabatur honores, diuitias, amicitiam suam, consortium secretorum. At vero pia mater monebat filium suum, dicens & huic sicut cæteris. Nescio quemadmodum in vterum meum introisti, neque ego spiritum donaui vobis, neque membra formaui, sed hæc omnipotentis Dei munera sunt. Putauit Antiochus videns matrem sollicitam, quod salutis eius timeret, ipsi quoque suadere cœpit, vt filium ab intentione sua reuocaret. At illa voce patria dicebat filio: Tu solus superes fili, summa votorum meorum, tu postremus clausisti partus meos, tu postremus conclude gaudia mea. Miserere mei, quæ te in vtero tot mensium curriculo portaui, ne vno momento confundas senectutem meam, ne decolores tot fratrum tuorum trophæa, nec sacrum [illegible] comitatum relinquas, ne consortium deseras. Et adhuc isti exspectant triumphi. Aspice in cœlum vnde hausisti spiritum, ad patrem omnium: aspice in terram quæ tibi ante alimoniam ministrauit, aspice ad fratres, qui collegam requirunt, aspice ad matrem, quæ tibi lac dedit, redde mercedem pii sanguinis, noli à fratribus, noli a matre diuelli. Temporales opes sunt, quas promittit Antiochus, temporales honores: perpetua corona quæ à Deo omnipotente defertur. Vos mihi septem dierum lumina dedit Dominus, sextum iam diem clausi, & omnium opera bona valde. Debes mihi fili, vt quæ in illis sex laboraui, in te requiescam septimo, tanquam à seculi operibus iam feriata. Itaque proripiens se iuuenis ait: Quid sustinetis? Et multa vociferans, quod nequaquam diuelli posset a fratrum consortiis, quorum multo beatiora essent funera, quam regis imperia, cum argueret conuitiis regem, & ipse acerbis excruciatus tormentorum generibus, vitæ huius munus absoluit. Nouissima mater oblata est neci. Quis hanc beatam neget, quæ quasi septem vallata mœnibus inter corpora filiorum nullum sensit mortis incursum? Quis vnquam dubitet de eius beatitudine, quæ septem turribus circumdata, in paradisi sedem caput extulit: quæ septem filiis cincta, sacratissimum Deo chorum, non solum canorum vocibus, sed etiam passionibus ad concinendas Domini laudes cœlestibus inuexit altaribus? Quam bonus fidei partus, quam tutus portus iste pietatis, quam splendida lucerna ecclesiæ, septeno fulgens lumine, & octauo vtero cunctis luminibus oleum subministrans. De quibus pulchre dicitur: Date partem illis septem, & illis quidem octo: eo quod in vtroque numero consortium gratia consequantur, in lege nutriti, per gratiam coronati, septem tanquam in sabbato, octo tanquam in Euangelio. Pia mater supplemento passionis adiuncta, quam in talibus filiis integram pietatis formam & parturiuit, & peperit.

S. AVGVSTINVS in primam epistolam Iohannis tractatu VIII.

QVid martyres, qui ad bestias pugnauerunt & ferarum morsibus laniati sunt? Non erant sub Deo? aut erant serui Dei tres viri, & non erant serui Dei Machabæi? Agnouit Machabæos fratres, agnouit & istos. Sed opus erat quodam flagello permittente Deo, qui dixit in scriptura; Flagellat omnem filium quem recipit. Similia in Psalmum 148. *Quibus exitibus martyres exire meruerunt? Nunquid febribus? Quomodo multi optant, vt febribus soluantur? Alii vno ictu gladii, alii ignibus, alii bestiis? Et deuorauerunt bestiæ corpora martyrum & non timuerunt ne perirent corpora ipsorum. Vndique enim Deus reducet corpora sanctorum suorum, cui capilli capitis nostri numerati sunt. Et quando voluit tres pueros ab igne liberauit. Nunquid ideo Machabæos in igne deseruit? illos aperte liberauit, istos occulte coronauit. Nouit igitur Deus, quid agat. Tu tantum esto bonus.* Et in Psalmum. 90 *Sed ideo putas te deseri, quia non quando vis eripit: eripuit tres pueros de igne: qui eripuit tres pueros, deseruit Machabæos? absit. Et illos eripuit, & illos: illos corporaliter, vt infideles confunderentur, istos spiritualiter, vt fideles imitarentur.*

Et toto pœnè sermone 109. de diuersis; *Istum diem nobis solennem gloria Machabæorum fecit: quorum mirabiles passiones cum legerentur, non solum audiuimus, sed etiam vidimus & spectauimus. Olim ista gesta sunt, ante incarnationem, ante passionem Domini & Saluatoris nostri Iesu Christi. In primo populo illo extiterunt, in quo prophetæ extiterunt, qui hæc præsentia prædixerunt. Ne quisquam arbitretur antequam esset Christianus, nullum fuisse populum Deo. Imo vero, vt sic loquar, quemadmodum se veritas habet, non nominum consuetudo, Christianus etiam ille tunc populus fuit. Vnde, sicut dixi, extiterunt prophetæ, vnde isti martyres floruerunt? Nondum quidem erat mortuus Christus: sed eos martyres fecit moriturus Christus.*

Et capite 2. *Hoc ergo in primis commendandum est charitati vestræ, ne, cum illos martyres admiremini*

putetis

putetis non fuisse Christianos. Christiani fuerunt: sed nomen Christianorum postea diuulgatum est, factis antecesserunt. Sed videlicet quasi non eis erat confessio CHRISTI *a rege impio & persecutore, non cogebantur negare* CHRISTVM, *quod postea martyres, cum cogerentur, facerent, similem gloriam consecuti sunt. Posteriores enim persecutores populi Christiani, ad negandum nomen* CHRISTI *compellebant eos quos persequebantur. Illi in* CHRISTI *nomine perseuerantissime consistentes, patiebantur talia, qualia, illos perpessos esse cum legerentur, audiuimus. Istis ergo martyribus recentioribus, quorum millibus terra purpurata est, imperabatur & dicebatur à persecutoribus; negate* CHRISTVM: *Quod si non facientes, patiebantur talia, qualia & isti perpessi sunt. Istis verò dicebatur; Negate legem Moysi. Non faciebant: patiebantur pro lege Moysi. Isti pro nomine* CHRISTI: *illi pro lege Moysi.*

Et cap. 3. *Existit aliquis Iudaeus & dicit nobis, quomodo istos nostros, vestros martyres computatis? Qua impudentia eorum memoriam celebratis? legite confessiones eorum: attendite si confessi sunt* CHRISTVM. *Cui respondemus: Verè quia vnus es ex eis qui in* CHRISTVM *non crediderunt, & fracti de oliua, oleastro succedente, foris aridi remanserunt: quid dicturus es vnus ex perfidis? Non confitebantur illi apertè* CHRISTVM: *quia adhuc velabatur* CHRISTI *mysterium. Testamentum enim vetus velatio noui Testamenti, & Testamentum nouum reuelatio est veteris Testamenti.*

Et cap. 5. *Cœpit ergo ex illo* CHRISTVS *post resurrectionem apertissimè praedicari. Cœperunt in eo quae praedicta erant prophetica manifestissimè impleri: cœperunt eum martyres confiteri. Ipsum martyres in manifesto confessi sunt: quem tunc Machabaei in occulto confessi sunt. Mortui sunt isti pro* CHRISTO *in Euangelio reuelato: mortui sunt illi pro* CHRISTI *nomine in lege velato.* CHRISTVS *habet vtrosque,* CHRISTVS *pugnantes adiuuat vtrosque,* CHRISTVS *coronauit vtrosq;:* CHRISTVS *habet in ministerio suo tanquam quidam potentissimus incedens cum agmine obsequentium: aliis praecedentibus, aliis sequentibus. Ipsum ergo potius intuere in carnis vehiculo praesidentem: & qui praecedunt illi obsequuntur, & qui sequuntur, illi deuoti sunt.*

Et cap. 6. *Machabaei ergo martyres* CHRISTI *sunt. Ideo non incongrue neq; importune, imo conuenientissime dies eorum, & solennitas eorum, à Christianis potius celebratur. Quid tale Iudaei celebrare nouerūt? Sanctorum Machabaeorum Basilica esse in Antiochia praedicatur in illa scilicet ciuitate, quae regis ipsius persecutoris nomine vocitatur. Antiochum quippe regem persecutorem impium pertulerunt, & memoria martyrij eorum in Antiochia celebratur: vt simul sonet & nomen persecutoris, & memoria coronatoris. Haec Basilica à Christianis tenetur, à Christianis aedificata est. Eorum ergo memoriam celebrandam nos habemus, nos tenemus; apud nos passiones eorum millia per orbem terrarum, sanctorum martyrum sunt imitata. Nemo ergo dubitet, fratres mei, imitari Machabaeos: ne cùm imitatur Machabaeos, putet se nō imitari Christianos. Prorsus imitationis affectus ferueat in cordibus nostris. Discant viri mori pro veritate. Discant fœminae, de matris illius tanta patientia, ineffabili virtute: quae nouerat conseruare filios suos. Habere nouerat, quae perdere non timebat. Isti in se singuli sentiendo: illa videndo in omnibus passa est. Facta mater septem martyrum, septies martyr: à filiis non separata spectando, & filiis addita moriendo. Videbat omnes, amabat omnes. Ferebat in oculis, quod in carne omnes; nec solum non terrebatur, sed etiam exhortabatur. Hanc Antiochus persecutor velut matrem de caeteris matribus computauit. Persuade, inquit filio tuo, ne pereat. Et illa: Plane filio meo vitam persuadebo, ad mortem cohortando: tu vis mortem persuadere parcendo.*

Et cap. 7. *Qualis autem collocutio, quàm pia, quàm materna, quam inter spiritales & carnales in ambiguo suspensa. Fili miserere mei. Fili, inquit, miserere mei, quae te nouem mensibus in vtero portaui, cui lac triennio dedi, atq; ad hanc aetatem perduxi: miserere mei. Omnes exspectabant verba consequentia: consenti Antiocho, noli deserere matrem tuam. Illa è contra, consenti* DEO, *noli deserere fratres tuos. Si me quasi deseris, tunc me non deseris. Ibi te habebo, vbi ne perdam vlterius non timebo. Ibi te mihi seruabit* CHRISTVS, *vnde non tollet Antiochus.* DEVM *timuit, matrem audiuit, regi respondit, fratribus adhaesit, matrem traxit.*

PRVDENTIVS hymno de S. Romano martyre.

Narraui & illud nobile, ac memorabile
Certamen, vna matre quod septem editi
Gessēre pueri, sed tamen factis viri,
Hortante eadem matre, in ancipiti exitu
Pœna & corona, sanguini vt ne parcerent.
Videbat ipsos apparatus funerum
Praesens suorum, nec mouebatur parens:
Laetata quoties aut oliuo stridula
Sartago frixum torruisset puluerem,
Dira aut cremasset laminarum impressio.
Comam cutemque verticis reuulserat
A fronte tortor, nuda testa vt tegmine
Ceruicem adusque dehonestaret caput.

Mm Clamabat

Clamabat illa: patere, gemmis vestiet
Apicem corona regio ex diademate.
Linguam tyrannus amputari iusserat,
Vni ex ephebis. mater aiebat: satis
Iam parta nobis gloria est, pars optima
DEO immolatur, ecce nostri corporis
Digna est fidelis lingua quæ sit hostia,
Interpres animi, enunciatrix sensuum,
Cordis ministra, præco operti pectoris,
Prima offeratur in sacramentum necis,
Et sit redemptrix prima membrorum omnium.
Ducem dicatam mox sequentur cætera.
His Machabæis incitans stimulis parens,
Hostem subegit subiugatum septies,
Quot fœta natis, tot triumphis inclyta,
Me partus vnus vt feracem gloriæ
Mea vita præstet, in tua est situm manu.
Per huius alui fida conceptacula
Per hospitalem mense bisquino larem,
Si dulce nostri pectoris nectar tibi,
Si molle gremium, grata sunt crepundia,
Persiste, & horum munerum autorem adsere.
Quanam arte nobis viuere intus cœperis,
Nihilumque, & illud, vnde corpus, nescio,
Nouit animator solus, & factor tui,
Impendere ipsi, cuius ortus munere es,
Bene in datorem, quod dedit, refuderis.

Meminit idem eorundem S. Machabæorum in hymno S. Vincentij.

S. GAVDENTIVS Brixianus tractatu de Machabæis.

SI quis vestrum, fratres dilectissimi, fortassè miratur, Iudæos viros supplicia pro legis præcepto perpessos, nunc à Christiana inter sanctos martyres honorari: is profectò, si omnem sanctæ religionis caussam rationemque cognouerit, intelliget, probabili ac summo iudicio id fuisse à nostris maioribus constitutum. Iudæi erant isti ante aduentum Domini Saluatoris sub lege tantùm veteri conuersantes, quique cognomentum Machabæorum trahant ex genere, sicut hodie Anicorum progenies, vel si qua sint huiusmodi nuncupationum vocabula, quæ stirpem nobilitatis vsurpent ex diuitiarum terrestrium cumulo descendentem, cum vera nobilitas non subsistat ex diuitiis: sed cognoscatur in moribus. Quando enim nobiliores isti septem pueri rege Antiocho, quinimò quam clara in istis nobilitas DEI, & quam ignobilis in illo ac pœnalis nota perfidiæ? Isti DEVM Patrem colunt, iste diabolum: isti venerantur legem patriam, ille contra DEVM rebellans, filium fatetur se esse diaboli. Congebat enim contra præceptum diuinæ legis, vt suillas carnes comederent, non dubium, quod sacrificio profano pollutas. Coinquinatis enim & infidelibus nihil mundum. Sed esto (vt quidam volunt) sacrificatæ diabolo carnes illæ non fuerint, quia hoc ipso scribentis historia manifestius non deprompsit: attamen grauissimi erat extremique delicti, præceptum diuinum vel blandientibus præmiis, vel suppliciis cruciantibus temerare. Præceperat Iudæis DEVS, ne porcum, cæteraque illi similia manducarent, & erat hoc duplici de causa, fratres charissimi, siue vt luxuriosus populus flammam carnalium vitiorum calidis carnibus non nutriret. (Perhibentur enim calorem nimium præstare corporibus) siue, vt porcorum more non viuerent. Nam sues semper immundi sunt, & de fonte, vel de fluuio exeuntes, iterum voluuntur in cœnum, nec vnquam intuentur cœlum, sed prono semper ad terram capite ventri deseruiunt. Et idcirco Dominus legionem dæmonum in gregem permisit ire porcorum. Idem in eorum gregem, qui tantum ventris sunt animalia qui nunquam cœlestia intuentur, sed immunditiis semper dediti. & cœno sunt obliti vitiorum. Salubriter ergo DEVS vel abstinentiam gulæ, vel continentiam immundarum actionum imperauit. Lex enim sancta mandatum sanctum, & iustum & bonum. Salutaria videntur, mandata diuina sunt. Nam qui fecerit ea homo, viuet in illis: sed finge nihil noxietatis inesse suillis carnibus, nec vllum fomentum illecebris augeri corporeis, quoniam sunt hodie omnia munda mundis, sanctificata per verbum DEI, & orationem: præcipientis tamen DEI erat potestas, & auctoritas cogitanda qui istud iusserat, tunc temporis obseruari. Nemo enim imperantem Dominum, aut sine pœna sui sacrilegij discutit, aut impune contemnit: Nam neque in illa arbore inesse malum potuit, quam inter cæteras arbores paradisi bonus creator plantauerat cuius fructus ita erat speciosus ac dulcis, vt concupiscentiam præstaret oculis, gulæ conciliaret illecebram. Scriptum est enim: Et

vidit mulier fructum ligni quia gratus est ad aspectum, & dulcis ad esum, & accepit & manducauit, & dedit viro suo. sed si fortè dixeris. Non omne quod gratum videtur & dulce, bonum quoque esse, quia sint etiam aliqua mala quæ grata videantur & dulcia. Cedo, acquiesco, consentio. Mel enim distillat (vt ait scriptura) à labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus impinguat fauces tuas, nouissimum autem amarius felle inuenies, & acutius gladio, vtroque parte acuto. Et certe malum nihil est, vel in specie, vel in sexu mulieris, sed est vtique malum in voluntate peccantis, & per intemperantiam concupiscentiæ transgredientis, à legitimo iure coniugij: Nam & vini natura cum bona sit, rectè tamen damnatur ebrietas. Audi modo generalem de creatis omnibus diuinæ scripturæ sententiam. Et vidit DEVS *omnia, quæ fecit, & ecce bona valde: tamen quia veritatis ratio postulabat & seruilis humana conditio legem* DEI *dominantis acceperat proprij arbitrij libertati permissa vnam* DEVS *elegit arborem de omnibus lignis paradisi, non vtique malam, sed in qua esse scientia boni & mali videtur, in qua seruorum suorum obedientiam pertentaret, vt libertas arbitrij vel immortalis præmium possideret obediens, vel contemnens exciperet mortis interminatæ sententiam: manducauit homo, quia voluit, mandatum non custodiuit, quia noluit, morte mulctatur, quia mandatum seruare potuit & non studuit. Arbor quidem bona. & fructus quidem bonus, sed præuaricatio mandati mala, & contemptus* DEI *malus, atque ita malum non in fœtu arboris eius, sed in voluntate hominis transgressoris. Igitur si vnius arbusculæ fructus contra* DEI *mandatum temere, & protoplastis degustatus, mortem generi acquisiuit humano: Potuit & Machabæis tunc sub lege positis interitum parare mandati transgressio, quibus nunc honorem & gloriam præcepti eius custodia comparauit, fidem* DEI *in ipso viriliter constanterque seruantibus. Nam fidem* DEI *seruat, qui mandati eius iura non violat, quoniam idcirco non illi manducare illicita, quod horrorem paterentur in specie, sed contumeliam facere prohibenti* DEO, *iustissimè formidarunt. Qui in modico fidelis est, ait Dominus, & in magno fidelis est. In magno fuerunt isti fideles, idolothyta inter supplicia respuerunt: In paruo fuerunt fideles, si carnes solum prohibitas non comederint, suas potius deuorando supplicijs tradiderunt. Insignior fides est, quæ nec in modicis violatur. Formam tolerantiæ præbuerunt isti beatissimi fratres futuris post passionem* CHRISTI *martyribus, vt intelligant quanta animi magnitudine & constantia pro Redemptoris nomine dimicare debeant, pro cuius mandato tam pertinaciter certassent. Nemini absurdum videatur, quod eos paulo ante Anicios comparaui. Anicij quippe ex Græco sermone a nobis nuncupantur inuicti. Exercuit enim varia suppliciorum genera in eorum corporibus crudelissimi tyranni feritas, & cum non valuisset, constantiam fidei in sex fratribus atrocitate supplicij superare callidus persecutor, in septimo; quia esset iunior, ad blandimentorum sese tormenta conuertit, diuitiarum præmiis, & honorum promissionibus puerum torquens, quem tamen detorquere non potuit. Erat enim fratrum suorum frater, & illius filius matris, quæ cum singulos filios pro* DEI *nomine puniri læta, & aspicit & hortatur, tot martyria pertulit; quod pignora consecrauit, septies in propriis passa visceribus. Octaua & ipsa accessit numero ad octauum* CHRISTI *Resurrectionis diem, cum caris pignoribus occursura. Vnde non immeritò præsumitur ista mater beatissima, Ecclesiæ sanctæ imaginem præmonstrasse, quæ spirituales* DEO *filios parere consueuit; nihil de carne & sanguine cogitantes.*

S. LEO sermone in Natiuitate sanctorum septem fratrum Martyrum Machabæorum.

GRATIAS *(dilectissimi) agamus Domino* DEO *nostro, quòd quanta sit huius diei solennitas, etiamsi egò taceam, conuentus vester ostendit. Tam enim conspiranti studio & deuoto animo conuenistis, vt festiuitatis magnificentiam, etsi sermo non indicet, congregatio tamen ipsa testetur: & rectè. Duplex enim causa lætitiæ est, in qua & natalem Ecclesiæ colimus, & martyrum passione gaudemus. Nec immerito dignè Ecclesia horum exultat martyrio, quorum ornatur exemplo. Causam ergo solennitatis hodiernæ (dilectissimi) plenissimè* SACRÆ HISTORIÆ *lectione didicistis, nec latere vos potuit, quem in tanto rerum gestarum ordine exceperitis auditum, cum gloriosam septem martyrum matrem exultantes, & non tacito honoraretis affectu; in singulis quidem filiis passam, sed in omnibus coronatam. Subsecuta est enim felices exitus, quos inuicto præmisit hortatu. Beata genitrix, beata progenies, memorabilis præcedentium fortitudo. Nam cum in illo ordine mortium, & in illa dispositione pœnarum, id sæuissimi regis excogitasset impietas; vt victoriam sibi & de primis promitteret, quos sine tolerantiæ cruciaret exemplo: & de postremis, quos in supplicio torqueret alieno, multiplicatæ sunt martyrum palmæ, & dum singuli in omnibus vincunt, præter coronas proprias, omnes acquisiuère septenas.*

Possunt & alia pura, eaque perpulchra ex Iosepho, Nazianzeno, Victorino Afro, cuius præclarum de Machabæis carmen superest, Victore Vticensi lib. 3. de persecutione Wandalica sub finem, Isidoro, Ruperto, Rabano, aliis. sed quæ attuli, multa satis existimo. & si quid requiritur, commodiore alio fortè loco afferetur: maximè, cum non multò posterius de horum Matre sermo fuerit.

De feliciſsima ſeptem Machabæorum martyrum matre.

FIERI quidem non potuit, vt cum de beatiſſimis hiſce filiis ageretur, non multa etiam de beatiſſima eorum matre dicerentur: ſunt tamen adhuc addenda nonnulla. Et primò quidem eius nomen Eraſmo, in ſua Vidua, viſum eſt eſſe *Carteria* vel *Euſebia*. Videlicet ipſa eius fortitudo & religio eiuſcemodi ei nomen meritò dare poteſt, præſertim cum apud Græcum toties iiſdem hiſce nominibus eius laudetur καὶ καρτερία καὶ εὐσέβεια. Sed putat Eſpencæus lib. 3. de Continentia cap. 7. veri eius nomine oblitum fuiſſe tunc Eraſmum, cum eum ipſe Ioſephi libellum recognouiſſet, in eoque aliud eius nomen ſit, *Salomona* ſcilicet. In Græco tamen exemplari non legitur id hodie. D. Thomas in præfatione; *Suo*, inquit, *nomine, Machabæa vocabatur*. & confirmari poſſe videtur ex Venantio infrà citando. Sed Machabæa interdum ab auctoribus dicitur, quia Machabæorum mater fuit. Hi verò, ob cauſam antea expoſitam, hoc nominis adepti ſunt. Videri poſſet à Ioſepho Græco vocari *Abraa*, quia cap. 15. ait: ἀλλὰ τὴν ἀβραὰμ ὁμόψυχον τῶν νεανίσκων μητέρα οὐκ ἐκίνησε συμπάθεια τέκνων. At eo loco ἀβραὰμ Abrahamum ſignificat, vt dicatur ἡ ἀβραὰμ ὁμόψυχος ea quæ eiuſdem cum Abrahamo animi eſt. Nam eodem capite dicit poſtea; τῆς θεοσεβοῦς ἀβραὰμ καρτερίας ἡ θυγάτηρ ἐμνήσθη. *pia Abrahami tolerantiæ filia recordata eſt*. In Græcorum Calendario *Salome* nuncupatur. Demùm verò à Genebrardo in Chronologia, ex Ioſepho *Anna* dicitur. At Ioſephus intelligendus non Flauius, ſed Gorionides. qui ita vocat, ipſiusque breuiator Ioſippus. *Ætas* verò ab iiſdem Ioſephis omnibus, à Chryſoſtomo, cæterisque omnibus *grandæua* & *ſenilis* traditur. Iam quod de eadem hoc lib. 2. cap. 7. verſ. 41. traditur, ſic ab eodem Gorionide vberius traditur: *Et virago, id eſt, mulier fortis ſtans ſuper eorum cadaueribus, palmas ſuas in cœlum expandit & dixit*: O DEVS excelſe, DEVS *ſæculi, abeam quæſo cum filiis meis, ego ancilla tua in locum, quem paraſti eis. Et cum hæc dixiſſet, reddidit animam ſuam, & exiit Spiritus eius, & cecidit ipſa ſuper filios ſuos, & cum ipſis abiit, ſicq́ue fœliciſſimis filiis fœliciſſima tandem mater adiuncta eſt*. Et hiſce quidem verbis exprimitur ſatis noſtrum illud verſ. 41. ἐτελεύτησε, *conſumpta eſt*: non tamen ipſe mortis eius modus. *Sunt* enim, vt ait Sixtus Senenſis lib. 5. bibliothec. ſub finem, *qui gaudij magnitudinem mortuam velint*, quemadmodum de matribus nonnullis poſt nobilem ad Thraſymenum lacum pugnam refert Liuius, alia tamen longè cauſa. Nam hæ, quod inſperatò filios viuos reciperent, ſeipſos non ceperunt: hæc verò, quod generosè, ſanctèque ſublatos ſuos videret. Victorinus ſuprà citatus:

> *Dum*, ait, *puer iſta gerit, ſoluerunt gaudia matrem,*
> *Iamq́ue vt erat laxata malis, iam voce negata*
> *Suſpirans, interque manus collapſa ſuorum*
> *Concidit exanimis, reſolutaq́ue membra quierunt.*
> *Sic ipſa & nati Sanctorum, in pace recepta eſt.*

Ioſephus tamen Flauius, cui alij penè omnes aſſentiuntur, libro de Machabæis, in vetere Latina verſione, *raptatam, nudatam, laceratam, manibus in altum ligatis, vberibus ſectis flagellatam, flammis vltima tandem ſartagini addictam* ſcribit, &, *pro grauidis mulieribus fuſa prece, ſpiritum cœlibem effudiſſe*. In Græco tamen Ioſephi eiuſdem contextu dicitur, ipſammet, ne *virorum forte quiſpiam eius corpus attingeret, in extructum ſeſe rogum abieciſſe*, ἵνα μὴ ψαύσειέ τις τοῦ σώματος αὐτῆς, ἑαυτὴν ἔῤῥιψε κατὰ τῆς πυρᾶς. pluribus deinde modis eam delaudat, οὐχ οὕτως σελήνη κατ' οὐρανὸν σὺν ἄστροις σεμνὴ καθέστηκεν, ὡς σὺ τοὺς ἰσαστέρας ἑπτὰ παῖδας φωταγωγήσασα πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἔντιμος καθέστηκας θεῷ, καὶ ἐστήρισαι ἐν οὐρανῷ σὺν αὐτοῖς. *Non ita Luna in cælo cum aſtris venuſta ſtat, quemadmodum tu, quæ ſtellas ſeptem filios ad pietatem illuminaſti, glorioſa coram* DEO *ſtas, & in cælo vnà cum illis infixa es*. Et cap. 15. vocat eam ἔθνους ἔκδικον *populi vindicem*, τοῦ νόμου καὶ τῆς εὐσεβείας ὑπερασπίστριαν, *legis & religionis propugnatricem*, τοῦ διὰ σπλάγχνων ἀγῶνος ἀθλοφόρον, *quæ in certamine, quod viſceribus ipſis agitur, præmium tulerit*, & exclamat, ὦ ἀῤῥένων πρὸς καρτερίαν γενναιοτέρα, καὶ ἀνδρῶν πρὸς ὑπομονὴν ἀνδρειοτέρα. *O maſculis omnibus ad tolerantiam generoſior! & viris ipſis ad patientiam virilior*. tandemq́; ipſam cum *Noa arca* confert, quòd, in tanto ſacroſanctæ religionis cataclyſmo, ventos tempeſtatesq́; omnes fortiter feliciterque pertulerit. Sed ad ea, quæ de ipſa noſtri dixerunt, fuerit animum aduertere ſatius. Eorum verò iam non pauca ſunt ſuperiùs præcepta. quæ reſtant, carpamus modo.

S. EPHREM ſermone de morte.

IMITARE *Machabæorum matrem, quæ quamuis ſeptem filios morte deletos vidiſſet, non tamen lacrymis ac luctui ſeſe tradidit, neque vocem emiſit muliebrem: ſed* DEO *egit gratias, quod illos igne, ferro, aliis moleſtiſſimis vinculorum ſuppliciis ab hac carne diſſoluiſſet; quam etiam ob cauſam, & a* DEO *probata eſt, & ab hominibus in hunc vſque diem celebratur.*

S. CHRY-

S. Chrysostomvs homilia pænè tota de septem Machabæis:

Vt plenius appareat, quia infirmitas athletarum nostrorum, quæ in exteriori est, clariores facit esse victores, & senem, & pueros relinquentes, infirmiorem ipsis producamus in medium mulierem, illam anum, & septem puerorum matrem. Nam labores partuum non vel modicè huic certamini impedimento sunt. Quid ergo eius prius aut potius mirabimur? quod ex natura infirmũ, aut quod de ætate habuit prælijs inutile, & immaturum, aut necessaria compaßionis affectum? Mater enim erat, vnde facile eam potuisset in tormentis viscerum suorum vincere materna pietas, nisi diuinæ pietatis altior virtus virili fide anile pectus armaret. Magna etenim hæc impedimenta sunt ad eum cursum, cuius intentio summa indiget patientia. Ego vero & aliud his maius habeo dicere, quo & virilem mulieris fortitudinem, & callidam diaboli versutiam consideretis. Quid autem hoc est, diligenter inspicere debetis. Immundi dæmonis maligna calliditas non primum eam traxit in agonem, sed post filios, eam duxit in prælium. Quæ causa hoc? Ob hoc vtique, vt præuenientibus septem filiorum supplicijs deiiceret sensum eius, cum virtutem mẽtis in matre fregisset, varia crudelitate propositis ei spectaculis orbitatis suæ, cum iam eneruatam & consumptam maternis doloribus facilè vinceret, & in ruinam mentis impelleret. Ne ergo hoc consideres, quod illata sibi tormenta tolerabant: sed magis illud contemplare, quod mater, per singulos eorum, duriores sustinebat dolores. Et hoc quod dicitur, bene norunt, quæcumq; pariendi dolores expertæ sunt mulieres, & matres factæ sunt. Nam sæpè & mater si videat filium suum febribus æstuare, ita perturbatur, vt ardores illius in sua cupiat membra transferri: & mutata in se, si poßit, ægritudinis vice, transfundere in filium sanitatem suam. Ita omnibus domesticis malis eas, quæ de filiis malis acciderint, ærumnas grauiores existimant, & intolerabiles fiunt, quæ matris sunt. Sicut ergo vera in cunctis matribus talis affectio, ita profectò manifestum est, quia mater illa grauius in supplicijs filiorum puniebatur, quam si ipsa pateretur: & maior erat paßio in visceribus matris, quam in corporibus filiorum. Si ergo vnius filij nunciata est ægritudo: auditu sola viscera materna turbantur: Hic autem non vnum tantum, sed filiorum chorum vno tempore pariter interfici videns mater, nec absens per auditum suscipiens paßiones eorum, sed præsens oculis hauriens vulnera omnium, quos pepererat, quid non patiebatur? Quomodo non excidit mente, vnumquemque horum spectans horribilius, & diuersis pœnarum ingenijs cruciari, & per incisiones membrorum tam crudeli, quam lenta morte consumi? quomodo tam ferali spectaculo non dissilierunt viscera eius, & desumpto corpore anima excussa est? Quomodo non & prima filij paßione in ipsos ignes, quibus filius cremebatur, insiluit, vt simile, vel deterius filiorum spectaculum compendio mortis euaderet? Nam etsi sapiens esset, tamen mater erat: etsi amans Devm, *tamen carnem portabat: etsi prompta esset fide, attamen fœmineum sexum gerebat: etsi zelo diuinæ pietatis prompta ferueret, sed & maternæ affectionis vinculo memor partuum tenebatur. Si enim nos qui viri sumus, frequenter cum videmus reum per forum duci refrenato ore in mortis damnationem, & eum trahente carnifice, de solo eius aspectu frangimur, cum tamen sufficientem habemus consolationem ex ipsa conscientiæ securitate, qua ab illius pœna mortis discernimur: facilè metiri possumus quid illa pertulerit, quæ non reum aliquem & extraneum, & damnatione commerita duci videbat, sed septem filios simul in vna die non ista morte consumi, sed variè laniatos, pœnis videbat interfici. Si enim lapidea quidem fuisset, & si viscera adamante compacta gessisset: ita fortè potuisset inconcussa durare, & nihil eorum sentire, quæ mulierem, & matrem perpeti, vis ipsa naturæ, pietatisque cõgebat.* Et vbi cum Abrahamo filium Isaac immolaturo eã contulisset, pergit. *Vnde fortißima illa mater non frangebatur spectaculo orbitatum suarum, sed confortabatur: quia non profluentem eorum sanguinem aspiciebat, sed magis coronas eorum quæ texebantur in cœlis intenta gaudebat. Non videbat ad receptaculum temporale cauari petram sepeliendis, quia prouidebat æterna æ'ificari tabernacula coronandis. Non considerabat circumstantes populos, quia videbat astantes angelos. Oblita est dolores partuum suorum, contempsit naturam sexus sui, nec memor etiam senectutis, ipsam quoq; naturæ tyrannidem animo superante calcauit: naturæ, inquam, tyrannidem, quæ & bestiarum feritatem subigere consueuit.* Rursumque posteà:

Audiant hæc vniuersæ matres, & æmulentur virilem mulieris huius fortitudinem, & veram circa filios dilectionem, & secundum illam septem martyrum matrem nutriant filios suos. Quid ergo æstimabimus illam mulierem pertulisse, si tamen mulierem istam dici oporteat; cum videret in filiorum membris viscera sua cruciari: alterius auulsos à suis manibus digitos super prunas ignium spargi: & vnius caput clauis configi: alterius capiti cutem detrahi, & totum corpus extracta pelle nudari: & eum qui talia patiebatur, stantem fortiter, insuper & ipso tyranno pœnas æternas voce libera comminantem? Quomodo mater hæc spectans eleuauit vultum suum, & os aperuit, & linguam mouit in verba, non in verba materni doloris affectu mollia, sed verba virtutis? Quomodo non recesßit à carne anima eius? Quomodo ego dicam? Non enim in terrena præsentia intendebat: sed in futura cœlestia præparabatur. In his omnibus filiorum prælijs & tormentis vnum timebat, ne cuiquam tyrannus parceret: & inuidiâ diaboli soluta certamine, triumphantium scinderetur chorus filiorum eius, ne quis eorum sine corona maneret. Et quoniam hoc timebat, minimus eorum, qui iam solus agoni superterat, tantùm quod non manibus apprehendens in ignem ipsa incensum impulit: verumtamen pro manibus, eum exhortationis verbis impulit & armauit, cum magna pietatis trepidatione, voce patria obsecrans eum, ne callidi persecutoris fautoribus crudelitate blanditijs emollitus,

eret. O vera mater adamante fortior, melle dulcior, flore fragātior: ô indissolubile pietatis vinculum! ô vere valida charitas sicut mors dura sicut inferi zelus deuotionis ac fidei. Nulla tantarum diluuia passionum tuam potuerunt charitatem excludere, nulla inundare eam flumina tantarum acerbitatum. Sicut arca in illo mundi diluuio totius orbis spatiis innocua ferebatur, ita & tu aduersus fluctus tam grauium passionum pietate immobilis restitisti: & cum posses salutem filiorum eligere, noluisti. Quo affectu vos prosequar sanctæ matris pia pignora? Quo penicillo sermonis mei describam formæ vestræ & animarum similitudinem? Stetistis inter exercitus regios, quibus totus fuit orbis terrarum subactus, quos India quoq; in extremi maris secreta refugiens declinauit, & soli de rege superbo sine bellico conflictu victoriam reportastis. Vicerūt in vobis sola arma pietatis, dedit pœnas tyrannus, & quia vos non potuit vincere, & quia atroci perēptus est morte. Et li. ad virginem lapsam: *Memento Machabæam propter carnes porcinas passam fuisse, & filios ipsius assatos vel frixos in oleo.*

S. AVGVSTINVS *serm. 110. de diuersis.*

MAGNVM *spectaculum, fratres, positum est ante oculos fidei nostræ. Aure audiuimus, corde vidimus optantem matrem ante se finisse istam vitam filios suos: longe contrariis votis consuetudini humanæ. Omnes enim homines filios suos ex hac vita migrando præcedere volunt, non sequi. Illa autem optauit posterior mori. Non enim amittebat filios sed præmittebat: nec intuebatur quā vitam finirēt, sed quam inchoarent. Definebant enim viuere, vbi quandoq; fuerant morituri: & incipiebāt viuere, sine fine victuri. Parum est fuisse spectatricem, mirati sumus potius hortatricem. Fœcundior virtutib. quam fœtibus. Videns certantes in quib. omnibus ipsa certabat. & in omnib. vincentibus ipsa vincebat. vna mulier, vna mater, quomodo nobis ante oculos posuit vnam matrem sanctam Ecclesiam, vbiq; exhortantem filios suos, pro illius nomine mori, de quo eos concepit, & peperit? Sic sanguine martyrum impletus orbis praiactatis seminibus seges Ecclesiæ pullulauit. Vnde hoc homini, nisi, Salus iustorum a Domino, & protector eorum est in tempore tribulationis? Vidimus, nouimus, protectorem fuisse Dominum in tempore tribulationis trium virorum illorum quia ambulabant inter ignes innoxios: & Dominum sine vlla læsione laudabant. Vbi homo sæuiebat, flamma parcebat.*

Et cap. 2. *Quando illi non ardebant & laudebant aderat Dominus. Quando isti ardebant, confitebantur: tamen moriebantur. Vbi erat Dominus? An forte illi iusti erāt, isti peccatores? Audimus enim istos paulo ante, cum passio eorum legeretur, confiteri peccata sua & discere quoniam omnia illa irascente* DEO *sibi, sed & paterno merito paterentur. Quid illi? legite, & videbitis etiam ipsos peccata propria confiteri, & dicere, se merito perpeti. Æqualiter iusti, confessores æqualiter peccatorum: & ideo iusti, quia confessores æqualiter peccatorum. Ideo irreprehensibiles, quia non mendaces.*

Et cap. 3. *Quare illi ab ignib. liberantur, isti ab omnib. consumuntur? Ergo illis* DEVS *aderat, hos deseruerat? absit. Imò vtrisq; adfuit. Illis in aperto, istis in occulto: illos visibiliter liberabat; istos inuisibiliter coronabat. Illi quidē de morte liberati sunt: sed in huius vitæ tentatione manserunt. Ab igne liberati, ad pericula reseruati. Vno tyranno victo: adhuc certaturi cum diabolo. Fratres mei, sicut Christiani intelligite. Machabæi melius & tutius liberati sunt. Ab illis tribus viris cæteris remanentibus, illa vna tentatio superata est: ab istis ista vita finita, quæ tota tentatio est.*

VICTORINVS *Afer in Carmine de septem Machabæis.*

Rex fuit Antiochus Syriæ ditissimus olim,
In cuius regno mater, natique fuisse
Septem (vt fama refert) sancta de gente creati:
Quos cura assidui generis meminisse iubebat,
Et legi seruire datæ: sic namque volentes
De populo meliore DEI *sua iura tenebant.*
Rex auidus mutare fidem, mutare timorem
Voluit, & vt populo pariter misceret iniquo.
Præmia promittit matri; promittit & illis,
Et quidquid posset totum perquirere regnum,
Si demutaret mentes, sensusque priores,
Cogeret & natos alios sibi fingere mores.
Illa negat, tacitumque premit sub corde dolorem.
Hanc postquam nulla potuit compellere præda,
Tentauit primum tormentis vincere sæuis.
Pertulit illa tamen gemitus, & tristia regis
Verbera non timuit. victum se vidit vt ille.
Heu quid agam? dixit: vincor. quid plura? dolendo,
Non tamen effugies: plus est, quod plura dolebis.
In natos sæuibo tuos, licet improba perstes,
Hac certe ratione meum sanabo dolorem.

Sustulit illa manus, cœlumque inspexit in altum,
Emittens gemitus, & talia verba locuta est:
Tu licet & gazas tradas, & regna tyranne,
Non capimur regum donis, nec munera sanctis
Eripient promissa DEI: spes certior illa est,
Quæ vitam nobis promittit tempore longo.
Hanc sequor, hanc didici, non lubrica tangere regna,
Sumere diuitias facilè est, & perdere vitam,
Sed licet & flammas post verbera sæua mineris,
Nil mutare potes: primis accepimus annis
Virtutem cum lege datam: mihi linquere certum est
Quidquid sæue iubes. Natis quod dura minaris,
Hoc solum poteris matrem turbare timore:
Est mihi namque DEVS spes, est mihi certa meorum.
Per quam iam sperem te nullum vincere posse.

Cætera in Auctore ipso legi possunt.

S. ANTONINVS Afer epistola ad S. Arcadium Martyrem.

SEPTEM filios Machabæa mater pro CHRISTO misit ad mortem. ante eam cruciabantur, & ipsa magis eos hortabatur vt morerentur, ipsa autem post filios occisos ecce iam exultat cum filiis coronata. Respice quia in vtero matris DEVS te fecit, ipse tibi spiritum & animam dedit, ipse te ornauit ratione & sapientia. Ipse cœlum fecit & terram, & omnia quæ in eis sunt. Sic te vult suscipere pro fide morientem, vt tibi plenã exhibeat maiestatem. Respice mundum, periturus est. Respice solem & lunam & stellas, & ipsa soluẽda sunt. Confligе fortiter pro anima tua, quæ aut semper viuit aut semper perit. Ecce dimissa sunt tibi peccata tua, & omnes iniquitates tuas DEVS pro hac pugna delebit, quæcunq; vsque hodie committere potuisti.

S. PROSPER libro de prædictionibus parte 2. capite 40.

POST redditam libertatem ex captiuitate Babylonia, Machabæi ducatum Hebræo populo præbuerunt. Quorum virtus ita enituit, vt non tantum Macedones & Ptolemæus rex Ægypti, quantum eos ipsi Romani ad amicitiarum fœdera conuocarẽt. Illic apud Iudæos in quadam parte, quam Romani iam ceperant, Antiocho regnante, præclara illa fœmina Machabæorum mater, pro spe æternæ vitæ legitimisq; suis, ne vetitas carnes suillas filij sui tangerent, vno die septem martyres edidit DEO, quos terra contempta non huic mundo, sed ipsi peperit cœlo: suo exemplo nos admonens pereuntia contemnere, appetere sempiterna, velocius finienda finire, quo possent certantes atque vincentes illud apprehendere, quod non habet finem. Sic ipsa statim secutura, filios præmisit ad vitam, quam veram sciens omnique metu carentem, sibi suisque filiis fideli testimonio acquisiuit.

S. ALCIMVS AVITVS libro de consolatoria castitatis laude ad Fuscinam sororem.

SIc prægnans fœcunda olim, & fœcundior orba,
Atque animas superans genitrix Machabæa viriles,
Fœmineam & vincens animo vincente senectam,
Orbari læto ducebat in omine, si quos
Ediderat mundo, patriis pro legibus illos
Fœlici iam morte DEO generaret: vt esset
Mors illis requies, faustaq; exordia vitæ.
Ergo in tormentis positos, constantior ipso.
Supplicio genitrix, corde hortabatur & ore,
Spernere crudelis nimium fœlicia regis
Tormina, lætitiæ dehinc commutanda perenni:
Augebatque pios ad fortia facta furores,
Scilicet æterno dignißima carmine, & illo
Plus misero partu, fœlici funere fœlix.

VENANTIVS FORTVNATVS lib. 5. editionis Calaritanæ, in Treuirensis bibliothecæ manuscripto libro 10. epigr. 21.

Felix bis meritis sibi Machabæa vel orbi.
Nobilitas generis, nobilior genitis.

Quæ septem palmas cœlo transmisit ab aluo
Martyriiq; decus protulit ille vterus.

Ipsa vero sanctaque ipsius soboles *festo* ab Ecclesia Christiana *die cur afficiatur*, mirati, vt suprà dixi; olim quidam. & quemadmodum vidimus; D. Augustinus serm. 109. respõdet, ideo id fieri, *quia* illi, etsi non nomine, re tamen ipsa *Christiani* fuerunt. At pari ratione omnes qui veteris instrumenti temporibus, sanctitate pręstiterunt, Christiani fuerunt. Cur & istorum ergo aliorũ festa celebritas nulla? D. Thomas hoc loco; *Quoniam*, ait, *hi tam expressam cœlestium bonorum rationem reddiderunt, ideo martyrium ipsorum Ecclesia celebrat. Deinde* vero, de nullis ita diserte, in scriptura sacra, memoriæ proditum, eos, ob religionis constantiam, cum ab ea eos detorquere aliqui conati fuissent, mortem, diris cum cruciatibus & suppliciis, obiisse. *Tertia* causa est, ipsa tãti martyrii admirabilitas, exemplique nouitas, & summa vtilitas, quæ à Patribus hactenus nobis proposita. & fortassis *ea* etiam *accessit*, quam in Allegoriarum libro pandit S. Isidorus. *Machabai, ait, septem, qui sub Antiocho acerbissima perpeßi tormenta, gloriosißime coronati sunt, significant Ecclesiã septiformem, quæ ab inimicis* CHRISTI *multam Martyrum stragem pertulit, & gloriæ cœlestis coronã accepit.* Quæ secundam illam causam maxime probet; S. Bernardi ex epistola 98. disceptatio, luculenta sane & vtilis, est hæc: *Quæris quidnam visum Patribus fuerit: vt solis ex omnibus antiquis iustis singulari quodam priuilegio Machabæis annuam celebritatem pari cum nostris martyribus veneratione decernerent in Ecclesia solenniter exhibendam? Si dixero, dignos merito martyrũ gloria iudicatos, quibus non impar fuit in martyrio virtus: erit forsitan solutũ, cur ipsos, sed nec dũ plane cur solos, cũ & alios nõnullos ex veteribus pari constet zelo pietatis occubuisse, nõ tamen pari & tripudio recoli meruisse. Quod si illis nõ immerito huiuscemodi negatur solennis celebritas, quia nimirũ quod prębuit virtus, præripuit tẽpus: cur nõ & eadẽ fuit in Machabæis consideratio? Siquidẽ & ipsi ꝑ tempore non ad cœli mox gaudia: sed ad inferni tenebras descenderunt: ne tunc quippe apparente primogenito ex mortuis, qui aperiret credentibus regna cœlorũ: agno videlicet de tribu Iuda: qui aperit, & nemo claudit: ad cuius introitũ cum omni authoritate supernis penetrantibus diceretur: Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Proinde si incongruũ videtur cũ gaudio recolere transitũ, qui gaudij non fuit: caueatur in istis. Aut si istos, ob suæ virtutis meritũ, festiuo prosequi fauore placet: cur non iidẽ deferetur & illis? An dicendum est, vtrosq; quidem in morte cõmunem habuisse cũ martyribus pietatis causam, sed non etiam vtrosq; pariter eãdem cum illis adeptos fuisse martyrij formam? Vniuersis nempe tam veteris quam noui Testamenti martyribus æque conuenit pro iustitia occubuisse: sed interest quod isti paßi sunt, quia illam tenebant: illi quia nõ tenentes reprehendebant. Isti quod eam non desererent: illi quod deserentes periuros esse assererent. Et vt breuiter totum in quo differunt proferamus: hos cultus, illos zelus iustitiæ martyres fecit. Soli ex veteribus Machabæi, quia non solum causam, sed & formam (vt dixi) noui martyrij tenuerunt, iure fortasse in Ecclesia cũ nouis Ecclesiæ martyribus eãdẽ consuetæ celebritatis gloriã assecuti sunt. Instar quippe martyrũ nostrorũ libare & ipsi diis alienis, patriamque deserere legem: imo mandata* DEI *transgredi cogebantur, renuebant & moriebantur.*

Quoniam similes illos fecit martyribus Christianis, non dißimilis veritatis confeßio, merito eos similis prosequitur veneratio. Nec moueat sane quod quemadmodũ martyres nominatim & pro CHRISTO *minime paßi sunt, quia non interest, siue sub lege pro legalibus obseruantiis, siue sub gratia pro mandatis Euangelicis quis patiatur. Vterq; enim æque pro veritate, ac per hoc pro* CHRISTO, *qui dixit: Ego sum veritas: pati cognoscitur. Itaq; plus contulit Machabæis in hac parte martyrij genus quã virtus, quando ne hos quidem ex patribus, quos pari constat virtute illo in tempore pro iustitia decertasse, pari etiam honore concelebrat præsens dumtaxat Ecclesia. Puto quod arbitretur indignum quantumlibet laudabili morti, quæ* CHRISTI *mortem præcederet, diẽ festum impendere: præsertim cum ante illam salutiferam paßionem, nõ festiua gaudia, sed claustra tenebrosa quosq; morientes exciperent. Sane Machabæos ideo (vt dictum est) excipiendos iudicauit Ecclesia: quoniam quod eis negabat tempus, contulit martyrij genus.* Ex his, verbotenus repetiit pleraq; in epistola 113. & eandem vtrobiq; clausulam hanc apposuit. *Itaq; martyrium facit causa: tempus, genusq; discernunt. Tempus quippe Machabæos a nouis martyribus disiungit antiquos. Genus vero nouis aggregat, qui libare & ipsi Diis alienis cogebantur, & segregat à veteribus.* Nam, vt ait etiam S. Augustinus, serm. 109. ca. 2 Machabæis *istis dicebatur. Negate legem Moysis, pro lege Moysis patiebantur* Et epist. *Habeo gratiam*; ad Hieron. quę inter huius epistolas est 87. *pro sacramentis veteribus Machabæos martyres fuisse*, ait. Et l. 1. offic. c. 4. D. Ambrosius; *Stetit*, ait, *inuicta septem puerorum cohors, regiis cincta legionibus. defecerunt supplicia: cesserunt tortores. non defecerunt Martyres.*

Tales vero etiam in nouo testamento pueri fuerunt, apud Victorem li. 3 *Maioricus*, quem ad Martyriũ Dionysia mater perpetuo instituerat: *Lectores infantuli* quã plurimi; & illi qui 12. *Apostoli* dicti sunt, cum à suo præceptore iam Apostata ad hæresin Arianã cogerentur, & *puer septennis* clamans, *Christianus sum* &c. itemq; *filius Liberii medici*, & puer ille *Maximus*, qui, vt ait Victor, *horũ Machabæorum exẽplo*, tã fortis extitit. Et apud Prosperũ, *Paulillus* sanctorũ Paschasij & Eutychij Martyrũ frater paruulus. Alij *pueri* in historia S. Luciani Martyris apud Lippomanũ. Qui verberibus affecti, & sinapio per Sophistam cruciati, *cibos* tamen *vetitos esse* noluerunt. Alij rursũ in historia S. Artemij & S. Babylæ apud S. Chrysostomũ, in historia S. Paphnutij, & S. Aretæ apud Baroniũ

tomo 7.

tomo 7. *Puella* etiam tenellæ, Agnes, Thecla, Pelagia, apud S. Ambrosium, epist. 7. & lib. 1. offic. cap. 41. *Quid de bimulis*, ait, *loquar, qui ante palmam victoria acceperunt, quam sensum naturæ? Quid de S. Agne?* Quid & qui à puerili simplicitate & innocentia nihil aberāt, quadraginta illi Rustici, qui dum à Longobardis immolatitias carnes comedere compellerentur, ii, vti narrat S. Gregorius l. 3. dialog. c 27. *ne vetitum comedendo, conditorem suum offenderent, elegerunt gladiis vitam finire?* Quam multos, hoc etiam tempore, adolescentulos vidimus, audiuimus, qui, quod apud hæreticos vel parentes vel dominos versarentur, verbis verberibusq; inedia etiam interdum, & omni acerbitate vexari, quam veritas, quadragesima vel ieiuniis aliis, escas edere maluerunt? Sed ex India nonnullos ēt Machabaicos pueros accersamus. Sextodecimo historiarum Indicarum libro ita scribit Io. Maffeius. *Sub id ipsum fere tempus quo aduersum* CHRISTI *fideles Malabarica grassabatur impietas (ex quo facile diuini consilij ac destinationis appareat altitudo) ex eadem natione gloriosum euangelio testimonium perhibebant. Malabares adolescētuli sex circiter & triginta, ab nono ætatis anno ad septimum vsq; decimum. Hosce, Lusitana qua vehebantur naui, circa Arabiam à Turcis excepta, cum à* CHRISTO *ad Mahometem traducere summa ope barbari conarētur; postquam alternis blanditiæ minæq; nil proderant; ad verbera cruciatusque descendunt. Adduntur ad cæteram immanitatem, stilla adipis igne liquati. ea tormenta multaq; præterea iniurias, puerorum virtus fides vicit egregia. Turcæ obstupefacti constantia, ab illis vltra vexandis tandē abstitere.* Habet porro suas ēt sanctas ἐπταμήτορας, vt istam quidē vocat c. 16. Iosephus; nouum Testamentum: septem inquam sanctorum filiorum martyrumque matres, S. Symphorosam & S. Felicitatem. quarum historias qui vel inter se, vel cum hac nostra confundunt, iis vnum chaos omnia. De hac. S. Gregorius homilia Euang. 3. Chrysologus serm. 134. & Martyrologium Romanum die 23. Nouembris: de illa Mombritus tomo 2. Martyrol. Roman. die 18 Iulij & eum in locum semper memorandus Reuerendissimus BARONIVS.

ALTERA HISTORIÆ HVIVS PARS.

De Machabæorum bellis.

CVM, inquit Daniel c. 11. vers. 34. *corruerint* Antiochi nimirum sæuitiā & tyrannide, Iudæorum meliores, auitæque religionis tenaciores, *subleuabuntur auxilio paruulo.* Id enim à Machabæis, qui tunc paruuli, oppressi, & ad Antiochi potentiam & vires, quasi nihil erant; afferendum fuit. Et verò allatum est. Nam vbi diuinitus excitati arma semel sumpserunt, ilico religionem, parua quidem manu, sed ingentib. animis, præsentiq; DEI auxilio, fortissimè propugnarūt: Antiochi numerosissimos exercitus fuderunt: prophanatum templum, depressum sacerdotium, labefactatam sacrorum omnium sanctitatem restituerunt. Etsi n. apud D. Hieronymum inibi, de Antichristo, cui sancti pauci quidā obsistent, prophetia hæc explicatur, rectè tamen & proximè de ipsius, qui Antichristi figura, vt supra dixi; erat, Antiochi temporib. accipitur, prout eum in locū noster docet Pererius, & olim Theodoretus. *Quæ à beato Mathia*, inquit, *& filiis eius sustinēda & facieda erant, predicit* propheta. Quomodo verò facta hæc omnia sint, explicari videtur posse commodè, si Machabæorum duces omnes ordine ponantur, & quæ cum cuiusq; principatu bella vel aliæ quæpiam res connexę sint, vno eodemq; orationis cursu simul euoluantur. Sunt autem duces illi Machabæi, quorum nobis gesta duo isti libri narrant; quatuor, Mathathias, Iudas, Ionathas & Simeon. Primus, trium istorum pater est: nobilissimorum fructuum radix nobilissima, de quo iam.

DVX ET PONTIFEX MACHABÆORVM PRIMVS MATHATHIAS.

CAPVT II. Libri prioris.

1 *IN diebus illis surrexit Mathathias filius Ioannis, filij Simeonis, sacerdos ex filiis Ioarib ab Ierusalem, & consedit in monte Modin.*
2 *Et habebat filios quinq;, Ioannem, qui cognominabatur Gaddis:*
3 *& Simonem, qui cognominabatur Thasi:*
4 *& Iudam, qui vocabatur Machabæus:*
5 *& Eleazarum, qui cognominabatur Abaron: & Ionathan, qui cognominabatur Apphus:*
6 *Hi viderunt mala, quæ fiebant in populo Iuda, & in Ierusalem.*
7 *Et dixit Mathathias: Væ mihi, vt quid natus sum videre cōtritionem populi mei, & contritionem ciuitatis sanctæ, & sedere*

illic;

illic, cum datur in manibus inimicorum?
8 Sancta in manu extraneorum facta sunt:
templum eius sicut homo ignobilis.
9 Vasa gloriæ eius captiua abducta sunt: tru-
cidati sunt senes eius in plateis, & iuuenes
eius ceciderunt in gladio inimicorum.
10 Quæ gens non hæreditauit regnum eius,
& non obtinuit spolia eius?
11 Omnis cōpositio eius ablata est: Quæ erat
libera, facta est ancilla.
12 Et ecce sancta nostra, & pulchritudo no-
stra desolata est, & coinquinauerunt ea
Gentes.
13 Quo ergo nobis adhuc viuere?
14 Et scidit vestimenta sua Mathathias,
& filij eius: & operuerunt se ciliciis, &
planxerunt valdè.
15 Et venerunt illuc qui missi erant à rege
Antiocho, vt cogerent eos, qui confuge-
rant in ciuitatē Modin, immolare, & ac-
cendere thura, & à lege Dei discedere.
16 Et multi de populo Israël consentientes ac-
cesserunt ad eos, sed Mathathias, & filij
eius constanter steterunt.
17 Et respondentes qui missi erant ab Antio-
cho, dixerūt Mathathiæ: Princeps & cla-
rissimus, & magnus es in hac ciuitate, &
ornatus filiis, & fratribus.
18 ergo accede prior, & fac iussū regis, sicut
fecerunt omnes Gentes, & viri Iuda, &
qui remanserunt in Ierusalem: & eris tu,
& filij tui inter amicos regis, & amplifi-
catus auro, & argento, & munerib. mul-
tis.
19 Et respōdit Mathathias, & dixit magna
voce: Et si omnes Gentes regi Antiocho obe-
diunt, vt discedat vnusquisq; à seruitute
legis patrum suorum, & consentiat man-
datis eius:
20 ego & filij mei, & fratres mei obediemus
legi patrum nostrorum.
21 Propitius sit nobis Deus: non est nobis v-
tile relinquere legem, & iustitias Dei:
22 non audiemus verba regis Antiochi, nec
sacrificabimus trāsgredientes legis nostræ
mandata, vt eamus altera via.
23 Et vt cessauit loqui verba hæc, accessit
quidam Iudæus in omnium oculis sacrifi-
care idolis super aram in ciuitate Modin,
secundum iussum regis:
24 & vidit Mathathias, & doluit, & con-
tremuerunt renes eius, & accensus est fu-
ror eius secundum iudicium legis, & insi-
liens trucidauit eum super aram:
25 sed & virum, quem rex Antiochus mise-
rat, qui cogebat immolare, occidit in ipso
tempore, & aram destruxit.
Num. 25.13. 26 & zelatus est legem, sicut fecit Phinees
Zamri filio Salomi.
27 Et exclamauit Mathathias voce magna
in ciuitate, dicens: Omnis, qui zelum ha-
bet legis statuēs testamentū, exeat post me.
28 Et fugit ipse, & filij eius in montes, & re-
liquerunt quæcunq; habebant in ciuitate.
29 Tunc descenderunt multi quærentes iu-
dicium, & iustitiam, in desertum:
30 & sederunt ibi ipsi, & filij eorum, & mu-
lieres eorum, & pecora eorum: quoniam
inundauerunt super eos mala.
31 Et renunciatum est viris regis, & exerci-
tui, qui erat in Ierusalem ciuitate Dauid
quoniam discessissēt viri quidam, qui dis-
sipauerunt mandatū regis in loca occulta
in deserto, & abiissent post illos multi.
32 Et statim perrexerunt ad eos, & consti-
tuerunt aduersus eos prælium in die sabba-
thorum,
33 & dixerūnt ad eos: Resistitis & nunc ad-
huc? exite, & facite secundum verbum
regis Antiochi, & viuetis.
34 Et dixerunt: Non exibimus neque facie-
mus verbum regis, vt polluamus diem sab-
bathorum.
35 Et concitauerūt aduersus eos prælium.
36 Et non responderunt eis, nec lapidem mi-
serūt in eos, nec oppilauerunt loca occulta
37 dicentes: Moriamur omnes in simplicita-
te nostra: & testes erunt super nos cœlum,
& terra, quod iniuste perditis nos.
38 Et intulerunt illis bellum Sabbathis: &
mortui sunt ipsi, & vxores eorum, & filij
eorum, & pecora eorum vsque ad mille a-
nimas hominum.
39 Et cognouit Mathathias, & amici eius,
& luctum habuerunt super eos valde.
40 Et dixit vir proximo suo: Si omnes fece-
rimus sicut fratres nostri fecerunt, & non
pugnauerimus aduersus gētes pro anima-
bus nostris, & iustificationibus nostris: nūc
citius disperdent nos à terra.
41 Et cogitauerunt in die illa, dicentes: O-
mnis homo, quicunq; venerit ad nos in bel-
lo, die sabbathorum, pugnemus aduersū
eum: & non moriemur omnes, sicut mor-
tui sunt fratres nostri in occultis.
42 Tunc congregata est ad eos synagôga Assi-
dæorum fortis viribus ex Israël, omnis vo-
luntarius in lege.
43 & omnes, qui fugiebant à malis, additi
sunt ad eos, & facti sunt illis ad firmamen-
tum.
44 Et collegerunt exercitum, & percusserūt
peccatores in ira sua, & viros iniquos in
indignatione sua: & ceteri fugerunt ad
nationes, vt euaderent.
45 Et circuiuit Mathathias, & amici eius,
& destruxerunt aras:
46 & circunciderunt pueros incircuncisos,
quotquot inuenerunt in finibus Israël: &
in fortitudine.
47 Et persecuti sunt filios superbiæ, & pro-
speratum est opus in manibus eorum:

que è communi sententia iam accipiendum è tribu etiam Iudæ illos fuisse, prout aiunt Augustinus 12. cõtra Faustum c.42. D. Hieronymus, D. Epiphanius, Nicephorus, Lyranus, Burgensis Abulensis in Gen.49. Rupertus lib. 9. Trin. c. 29. & Galatinus lib. de arcanis fidei. Quæritur tamen, per *maternamne, an per paternam lineam*, ad Iudæ tribum pertineant? Per paternam, ex Cyrillo lib. 7. contra Iulianum, asserit Genebrardus: per maternam verò Lyranus, Abulensis, Carthusianus, in Genesis cap.49. Baronius apparatu annalium: licet apud Pererium lib. de benedictionibus Patriarcharum, contraria opinio ipsi mendosè affingatur. Huic porrò nobis assentiendum sententiæ. *Primo*, quia hoc ipso capite tam clarè & disertè Machabæi *Sacerdotes* vocantur, & quidem ex prima, vt dixi Ioaribæa classe. Vnde peternum iis genus sacerdorale fuisse necessium est. *Secundò*, Hebr.7. docet S. Paulus, nullum vnquam de tribu Iuda, altari seruiisse, qui videlicet paternum inde genus acciperet. *Tertiò*, præter iam citatos Christianos, ita docent Rabbini, vt in Aggæum notat Dauid Camius.

Vocantur verò non Machabæi tantùm, vt suprà, sed à Iosepho etiam vtroque, & à Rabbinis passim, *Assamonai*, idq; nominis à magno Simone, è propositis ducibus quatuor vltimo, ipsos accepisse tradit lib.5. de emend. temporum. Sed Hebræi omnes, qui hanc maxime appellationem vsitarunt; altiùs ordiuntur. & quidem, vt Seder minor, Rabbi Camius & alij, à *patre* Asamonęo. Iosephus Grecus lib. 12. cap. 8. *abauum* dictum Assamonæum dicere videtur, cum ipsum Mathathiam *filium* ait esse Ioannis, Iohannem Simeonis, Simonem Assamonæi. Et ita censet Zonaras, Nicephorus, & in cap. 7. in lib. 3. Gorionidę interpres. Iosippus tamen ipsum nostrorum Machabæorum *auum*, id est, Mathathiæ patrem Iohannem *hasmonai* vocat, & eius filios, filios hasmonai, itemque interdum Gorionides. Fieri tamen potest, vt in Græco Iosephi loco, *Asamonaus ipse*, Simeon ille vocetur: rursumq; vsitatum, vt nepotes & posteri *filij* alicuius dicantur, ideoq; non necesse, vt etiamsi filij Mathathiæ filij dicantur Assamonæi, ipse Assamonæus primus fuerit. sed è maioribus aliquis, siue is auus, siue proauus, vel alius quicumque fuerit. Sed cur & ipse quisquis fuit; ita vocatus est? Dicendum, nomen istud magnos principes significare, vt Ionathan 1. Reg.2. docet itemque Abenezra & Dauid Camius, dum illud Psalmi 67. explicant: *venient legati ex Ægypto*, id est, optimates seu principes. Sicque Gorion lib. 3. cap. 3. ait, Antiochum reliquisse Hierosolymis חשמנים, qui Iudæos affligerent, id est, principes & præfectos, licet pro *Mem*, ponat more suo *Nun*, vers. 3. עזב חשמנים *reliquit Præfectos*. Et fortasse, qui è Ioaribæa sacerdotum classe, quia ea omnium princeps, vti dictum, erant; ij *Chasmonim* siue *Hasmonij*, quasi, post Pontificem maximum, essent sacerdotum omniam primi, vocabantur: aut certè qui inter ipsosmet Ioaribæos cæteris præstabant, iis maxime honorifica hæc appellatio tribuebatur. Non est autem *Asmoni* gentis alicuius aut prouinciæ nomen, vt alij quidam putarunt, in quibus & Elias Thisbi, qui & se ignorare dicit, cur Itali Iudæi, ipsos *Cardinales* vocent *Hasmonim*, cum Dauidis tempore Cardinales non fuerint. Rectè tamen sic appellantur, quia sunt Ecclesiæ Christianæ optimates, & quidam veluti Asamonæj, qui consilio illam, vita, viribusque omnibus tueri ac sustentare debent: aut certè, quia ad Ecclesiastici ordinis primam veluti classem euecti sunt. Fuit verò è Sepporis, quæ & Diocæsarea; regione in Galilææ medio *mons Asamon*, vt ait Iosephus lib.2. Capt.37. sed quid ad Hasamonæos nostros pertinere is possit, tradit nemo. Leguntur etiam in Epiphanij versione hæresi 62. *Assamai*. sed sunt ij, qui apud Septuaginta Genes. 10. leguntur ἀσενναῖοι. Extant apud eundem sanctum Epiphanium hæresi 15.33.42. traditiones, siue Misne & δευτερώσεις quatuor. Primæ Moysis. Alteræ R. Akiba. Tertiæ R. Adda vel Iuda. Quartæ filiorum Asamonæi.

Patria ipsorum cap. 2. vers. 1. duplex indicatur, Ierusalem & Modin. Nam illinc familia hæc egressa erat: hîc verò sedem domiciliumque habebat, quæ Græcè μωδεΐν vocatur. Sed à Iosepho cap.8. μωδεῒμ, à Gorionide *Modaith*. Quod *in monte* hic additur, abest à Græco. Sed in monte fuisse intelligitur ex iis, quæ cap.13. dicentur, & testatur apud D. Hieronymum Danielis cap. 11. Porphyrius. A Iosepho κώμη à D. Hieronymo loco cit. & in Esaiæ 30. *vicus* nominatur, prout vtraque vox, & *castellum* à Liuio lib.34. & 38. vsurpatur. *Vrbem* tamen fuisse textus noster memorat, vers.17. & seq. ipsiusque incolas vocat etiam Iosephus πολίτας. D. Hieronymus de locis Hebraicis, *Modin*, ait, *vicus iuxta Diospolin, vnde fuerunt Machabæi, quorum hodieq; ibidem sepulchra monstrantur.*

De ipsius Machabæorum ducis primi nomine, Pontificatu, filiis, zelo, & morte.

A Græco textu vocatur primus iste Machabæorum dux ματταθίας, qui Hebræis est *Mathathiah*, prout etiam apud Gorionidem lib.3.c.8. appellatur, & more in id genus nominibus apud eosdem illos recepto, *Mathathiahu* ibidem cap.7. estque idem ac si vocaretur *donum* Dei vel *Dorotheus*, aut veteres, Deus *dedit*. A Iosepho libro duodecimo, cap.8. & lib.1. Capt. 1. cumque sequuto Theodoreto in Danielis 11. vocatur, vsitatâ syncope, *Matthias*. qui, vt in libello de Apostolis dicebam, à S. Isidoro lib. 7. Orig. vertitur *Donatus*. scilicet à Deo. Id enim ad nominis vim exprimendam ad-

Nn 5 dendum.

dendum. Istam verò syncopem videmus infrà lib. 2. cap. 14. vers. 9. Qui enim ibi Latine Matthias est, idem à Græco textu ματταθίας nuncupatur. Magno vero DEI munere fuit, in tanto religionis discrimine, Mathathias noster Iudæis datus, vti deinceps patebit. Ideoque sibi in eadem familia patrem fratremque, qui idem Matthiæ nomen gererent, scribit vitæ suæ initio Iosephus.

Pontificem verò fuisse videntur negare omnes, qui eum in Pontificum Catalogo, prætereunt, vt Iosephus, Eusebius in Chronicis & apud D. Hieronymum in Danielis 9. Sed prætereuntur ab iisdē etiam alij, quos Pontifices fuisse constat, vt subindicatum suprà in breuicula Pontificum serie fol. 559. Negant etiam alij disertè, vt Scaliger l. 5. Sed Pontificem eum agnoscunt Hebræi, & Chaldaicus Thargum Cantic. 6. v. 6. vbi ait. *Regnum domus Hasmonæorum totum plenum est præceptis sicut malogranatum à Mathithiah cohana rabba* (id est,) *sacerdote magno) & filiis eius, qui erant iustiores illis omnibus & confirmabant præcepta & verba legis in puritate.* Idem de ipsius Pontificatu asserunt Rabbi Kimhi, Abenezra, & alij. è nostris etiam doctissimus Abulensis in Exodi cap. 20. quæst. 25. Numer. 10. quæst. 14. Accedit etiam minimè leuis coniectura. Occisus erat S. Onias anno Seleucidarum 140. Qui vel eo adhuc viuo vel mortuo Pontificatum occuparant, illegitimi Pontifices erant omnes, vti notat in Danielis 11. Theodoretus, & suprà iam vidimus. Quid igitur nunc, qui legis zelum aliquem habuerunt, qui ab ipso etiam Mathathia excitati sunt, facerent? An legitimum Pontificem habere nullum vellent? At qui tanto cum periculo conseruatam religionem vellent, religionis caput nequaquam negligerent. An Oniæ illius prolem deligerent? At vel per ætatem, vel per timiditatem & temeritatem, hoc iam difficili tempore, parum idoneus videbatur. Quid igitur, nisi vt ex omnibus virum eum eligerent, qui ex Aaronis stirpe esset, sacerdos insignis, è sacerdotalium classiū prima & nobilissima. cuius esset spectatissima omnibus probitas & virtus, cui ꝓ prisca fide, patriisque sacris zelus maximus, eiusdem pietatis imitatores filij & plures, & fortes, ac prudentes? Videtur autem anno 145. & Dux & Pontifex constitutus, annumque vnum tantum præfuit, cum, vt in v. 70. cap. 2. dicitur, mortuus sit anno eorundem Seleucidarum 146.

Filios quinque habuit, sed ei tres tantum in principatu successerunt, reliquis duobus, antequam eo dignitatis peruenirent, mortuis, vt infra patebit. Eorum nomina parte 11. Viterbiensis versu proponit:

Omnia natorum Mathathiæ nomina panges,
Est Simon, Iudas, Eleazarus atq; Ioannes,
Quintus erit Ionathas prælia mira parans.

Adduntur in textu cognomina, quorum ratio ignota. quemadmodum Iosephus in sua vita Simonem *Psellum*, Mathiam *Ephlin*, aliter alios cognominat. Qui verò capite isto 2. dicitur *Gaddis*, Græcè est γαδδὶς, apud Iosephum lib. 12. cap. 8. γαδδὶς: & refert idem lib. 15. cap. 11. fuisse ab Herode quendam interfectum, qui *Gadias* vocaretur vel *Antipater*. Qui *Thassi*, Græcè Thassi, apud eundem verò Iosephum est ματθῆς. Qui *Abaron*, Græc. Αὐαρὰν. apud Iosephum Αὐρὰν. Sæpè verò meminit idem *Auranitidis* regionis, quam & *Abronitidem* interdum vocat. An ab ea iste? De eo iterum postea.

Mathathias igitur primo seipsum, suosque filios ad Religionis defensionem excitat, vers. 7. eo modo exclamans, quo apud Eusebium historiæ lib. 5. cap. 19. S. Polycarpus. Vnde parturienti eum mulieri comparat Rupertus lib. 9. de vict. cap. 28. Deinde à pœnitentiæ operibus, ciliciis & planctu rem orditur, vers. 14. Sed è populo multi, ad eos, quos Antiochus Rex miserat, apostasia detestabili, accesserunt, v. 16. Horum vnum publicè idolis sacrificantem v. 23. prout postea fecit apud Iosephū alius l. 7. Capt. 9 cum vidisset, zelo Phineitico interfecit. Quem verò & quomodo interfecerit, non modo ab aliis alij, sed à seipso etiam Iosephus discrepat. Nam de Bello lib. 1. cap. 1. *Bacchidem* interfectum ait, lib. 12. ca. 8. *Apellem.* Iosippus Hebraicus monomachia cum Apostata illum congressum refert: Gorionides lib. 1. cap 8. illi sacrificanti caput abscidisse, ita vt, ante missi ab Antiocho Principis pedes, caput caderet: truncum corpus super altare rueret. Principum deinde vnum interfecisse, satellitum plures conculcasse. Egesippus verò lib. 1. c. 1. *Mathathias Sacerdos non solum ipse temperauit à sacrilegio, verum & immolantem simulachro hostias de popularibus suis, gladio transuerberauit.* Porrò, quēadmodum post Cannensem pugnam Scipio apud Liuium lib. 2. Decadis 3. aut contra Gracchum progrediens Nasica clamabat; *Qui vult saluam Rempubl. me sequatur*, prout ait Valerius lib. 3. c. 2. Paterculus lib. 2. Ita hic noster v. 27. *Omnis qui Zelum habet legis statuens testamentum* (id est, initum cum Deo Religionis fœdus conseruans. & vt stet, vigeatque efficiens) *exeat post me. præcepti,* quod Deuter. 13. positum est; *memor,* inquit S. Cyprianus exhort. ad Martyrium ca. 5. adeo, vt sicuti Phineem, ita hunc imitandum proponat Innocentio Pontifici S. Bernardus epist. 158. Ante grauissimū, quod cum Francis iniit prælium Narses dux fortissimus, *duo* eum Mathathiæ nostro consimilia fecisse refert lib. 2. Agathias. *Vnum,* quod vt ille Apostatam, sic iste improbum quendam Herulum, qui seruum occiderat; vita mulctârit. *Alterum,* quod vt ille, sic iste clamârit. *Qui vult se victoriæ fieri participem, me sequatur.*

Hinc multorum, qui Regis illius mandatum dissiparant & pro nihilo duxerāt, fuga in solitudines v. 29. & 31. Contra quos bellum à Regiis, & præsertim iis, quos in arce Hierosolymitana collocatos fuisse dictum est, geri cœptum. Sed *cum essent,* inquit S. Ambr. 1. offic, c. 40. *parati ad repugnandum*

dum, pro templo DEI *& pro legitimis suis, dolo hostium die lacessiti Sabbathi, maluerunt vulneribus offer e nuda corpora, quam repugnare, ne violarent Sabbathum*, vers. 36. quemadmodum apud Plutarchum, in Aristide, contra Persas Lacedæmonij. Sed an *satis prudenter & benè* istud illi fecerunt *Generatim* omnes Iudæos, quòd, custodiendo Sabbatho, septimam ætatis partem vacando perdant, reprehendit apud Iosephum lib. 12. c. 1. Agatharchides, & apud Augustinum lib. 6 ciuit. cap. 11 Seneca. *Speciatim* verò Abulensis Exod 1. cap. 20. quæst 35. ad a g. *ignorantia* istos laborasse ait. Ea tamē in vitio fuisse non videtur, quia & tunc omnibus ea opinio de Sabbatho custodiendo fuisse videtur, cum ex absurdo tantum, & ex effectu colligant vers. 40. 41. licere, diebus etiam Sabbathi, hostibus repugnare. Sæpius enim tali die hostium in eos impressio fuerat: Ptolomæi Lagi apud Iosephum lib. 12. cap. 1. Apollonij lib. 2. Macha. c. 5. Philippi ibid. c. 6. Agatharchides ille apud Iosephū lib. 1. contra Apionem, ait, *Sabbatho arma Iudæis gestare non licere*. Ipse verò Iosephus lib. 14 cap. 8. ait, patrij moris fuisse, vt si hostes Sabbatho pugnam inciperent, ipsosq; Iudæos adorirentur, ij sese defenderent. Sin verò aliud quid molirentur contra eos nihil sese Iudæi commouerent, sicq; à Pompeio, cum id aduerteret, fossas & turres diebus Sabbathi factas, tandemq; templum & Hierosolymam totam captam. Iudæi duo fratres Neerdatæ Asinæus & Anilæus contra Parthos arma sumpserant, & eos die Sabbathi voluit inuadere Mithridates Parthus, sed vt lib. 18. cap. vlt. narrat Iosephus, ab illis fortiter obsistentibus, iste victus, captus, asinoq; impositus est. Idem paulò ante itidem contra eos veniebat Satrapa Babylonius. sed referente Iosepho, *legi magis consentaneum censuit* Asinæus, *vires, ob necessitatem, exercere armaque corripere, sicque si mori oporteret, supplicium de hostibus sumere, quam nihil agendo mori, sicque ipsis etiam hostibus gaudij materiam suppeditare.* Nondum scilicet exaudierant, vel cogitarant, quod à domino Matth. 12. vers. 12. dictum est. *Licet sabbatis benefacere.* vel si qui postea iam audierant, vel audire certè potuerant, id nondum credebant. Improbat enim Iosephus lib. 2. Capt. 37. quod Iudæorum quidam, die sabbathi, in Romanos, licet victoriam consequuti sint; irruerint. Et in vita sua refert, quemadmodum die parasceues, dimissos iam, ob instans sabbathum, milites reuocare noluerit, etiamsi magna videretur necessitas. rursumque lib. 13. c. 16. lib. 14. cap. 17. quomodo, eam ob causam, impetrarint Iudæi τὴν ἀστρατίαν, *immunitatem à bello & delectu*, quod sabbaticis diebus neque arma ferre, neque iter facere possent. Quin verò apud eundem Iosephum lib. 2. Capt. 28. concionatur ad Iudæos ipsos Agrippa Rex. *Considerare oportet, quemadmodum diuini cultus puritas* (Hoc enim est τὸ τῆς θρησκείας ἀκριβὲς non τὸ ἄκρατες vt legisse videtur Ruffinus, dum ab eo vertitur, *religionis immoderatio*) *etiamsi aduersus hostes, qui superari facile possent, bellum gereretis, difficulter à vobis retineri & administrari possit: & quòd per quæ vobis maxime Deum adiutorem speratis, per ea ipsa, dum ea transgredi necessitate ipsa cogimini, cum à vobis auertitis. Seruantes enim ipsa sabbatorum instituta, & nullam ad actionem excitati, facile capiemini, quemadmodum & maiores nostri à Pompeio capti sunt, dum eos dies, in quibus illi obsessi feriabantur, in obsidionis operibus maxime consumebat. Si verò in bello patriam violare legem oportebit, pro qua re certamen deinceps vllum suscipere velitis, nescio.* Et infrà cap. 32. quod Romanorum quosdam sabbatho cæcidissent è seditiosis Iudæis quidam, magna erat Hierosolymis turbatio, quia *tunc*, ait, *ob sacrorum procurationem. habent Iudæi ab operibus cessationem, & quasdam velut inducias.* Eodem die eademque pæne hora factum est, vt Cæsareenses, sua in vrbe Iudæos feriantes inuaderent, ex iisque amplius vicies mille occiderent. Sed cum ista nostri illi simpliciores neque audire, neque cognoscere potuerint, non sunt, vt isti, culpandi, neque fuit propriè dicta in iis imprudentia, ideoque nec vituperatione digna inscientia. Deinde ad tantam Sabbathi custodiam, eos religionis in DEVM ipsiusque legis amor excitabat, & summæ laudis est, pro sacris rebus, DEI, Ecclesiæque legibus grauissima quæque perpeti: etiamsi quis fortè, *tali & loco & tempore*, obligatus non esset. Ideoque de Mathathia Egesippus l. c. *congregata*, inquit, *manu, atque Asidæis in societatem ascitis, ipse cum filiis suis temerantes vsum patrium & iustitias legis, alios necauit, plerosque expulit, bellique Sabbatho adoriendi auctor fuit, ne simili quoque arte deciperentur, sicut iam plerique eorum, dum Sabbatho bellum suscipere detrectant, irruentibus in se hostibus multi occubuere.* Nam quod in libris nonnullis est, *multi* occubuere; corrigendum, cum antecedat, *plerique*; & in manuscriptis Codicibus, *inulti*, legatur, vti monet Cornelius Gualterus. Alia ratio superstitiosorum, qui postea fuerunt, Iudæorum, de quibus Origenes lib. 4. de principiis, Synesius epistola ad Euoptium, vbi piorum istorum Iudæorum mentionem facit. Vide Tertull. contra Iudæos, vbi ex hoc loco rectè ostendit, Sabbathi obseruationem perpetuam esse non debuisse. Rupertus lib. 10. de Vict. cap. 2. diuinitus factum ait, vt istis se defendentibus desiderium generis sui conseruandi fuerit, è quo CHRISTVM IESVM salutem humani generis nasci oportebat. Et rectissimè monet citata quęstione Abulensis, istos legem quidem Sabbathi tanto necessitatis articulo non obligare interpretatos, sed præsente & interpretante illo, cui meritò acquiescendum erat, quique id genus controuersias explanandi & diiudicandi ius habebat, Deut. 17. Pontifice Maximo Mathathia. Dicunt, apud D. Thomam hoc loco dispensationem factam fuisse. Sed cum lex eos tunc nō obligaret, non dispensatione, sed explicatione tantum & diiudicatione opus fuit. Ideoque subdit ille. Propriè non fuit *ibi violatio Sabbathi, nec dispensatio, sed omnimoda eius obseruatio, quia licitum & iustum est etiam Sabbatho fieri charitatis opera, & isti mouebantur charitate & zelo legis, quæ opera etiam aliâs de seruilibus sunt moralia*, &

De feliciſsima ſeptem Machabæorum martyrum matre.

FIERI quidem non potuit, vt cum de beatiſſimis hiſce filiis ageretur, non multa etiam de beatiſſima eorum matre dicerentur: ſunt tamen adhuc addenda nonnulla. Et primò quidem eius *nomen* Eraſmo, in ſua Vidua, viſum eſt eſſe *Carteria* vel *Euſebia*. Videlicet ipſa eius fortitudo & religio eiuſcemodi ei nomen meritò dare poteſt, præſertim cum apud Græcum toties iiſdem hisce nominibus eius laudetur καὶ καρτερία καὶ εὐσέβεια. Sed putat Eſpencæus lib. 3. de Continentia cap. 7. veri eius nomine oblitum fuiſſe tunc Eraſmum, cum eum ipſe Ioſephi libellum recognouiſſet, in eoque aliud eius nomen ſit, *Salomona* ſcilicet. In Græco tamen exemplari non legitur id hodie. D. Thomas in præfatione; *Suo*, inquit, *nomine, Machabæa vocabatur*. & confirmari poſſe videtur ex Venantio infrà citando. Sed Machabæa interdum ab auctoribus dicitur, quia Machabæorum mater fuit. Hi verò, ob cauſam antea expoſitam, hoc nominis adepti ſunt. Videri poſſet à Ioſepho Græco vocari *Abraa*, quia cap. 15. ait: οὐχὶ τὴν ἀβραὰμ ὁμόψυχον τῶν νεανίσκων μήτηρ μετεκίνησε συμπάθεια τέκνων. At eo loco ἀβραὰμ Abrahamum ſignificat, vt dicatur ἡ ἀβραὰμ ὁμόψυχος ea quæ eiuſdem cum Abrahamo animi eſt. Nam eodem capite dicit poſtea; τῆς θεοσεβοῦς ἀβραὰμ καρτερίας ἡ θυγάτηρ ἐμνήσθη. *pia Abrahami tolerantiæ filia recordata eſt*. In Græcorum Calendario *Salome* nuncupatur. Demùm verò à Genebrardo in Chronologia, ex Ioſepho *Anna* dicitur. At Ioſephus intelligendus non Flauius, ſed Gorionides. qui ita vocat, ipſiuſque breuiator Lippus. *Ætas* verò ab iiſdem Ioſephis omnibus, à Chryſoſtomo, cæteriſque omnibus *grandæua & ſenilis* traditur. Iam quod de eadem hoc lib. 2. cap. 7. verſ. 41. traditur, ſic ab eodem Gorionide vberius traditur: *Et virago*, id eſt, *mulier fortis ſtans ſuper eorum cadaueribus, palmas ſuas in cœlum expandit & dixit*: O DEVS *excelſe*, DEVS *ſæculi, abeam quæſo cum filiis meis, ego ancilla tua in locum, quem paraſti eis. Et cum hæc dixiſſet, reddidit animam ſuam, & exiit Spiritus eius, & cecidit ipſa ſuper filios ſuos, & cum ipſis abiit, ſicq; fœliciſsimis filiis fœliciſsima tandem mater adiuncta eſt*. Et hiſce quidem verbis exprimitur ſatis noſtrum illud verſ. 41. ἐτελεύτησε, *conſumpta eſt*: non tamen ipſe mortis eius modus. *Sunt* enim, vt ait Sixtus Senenſis lib. 5. bibliothec. ſub finem, *qui gaudij magnitudinem mortuam velint*, quemadmodum de matribus nonnullis poſt nobilem ad Thraſymenum lacum pugnam refert Liuius, alia tamen longè cauſa. Nam hæ, quod inſperatò filios viuos reciperent, ſeipſos non ceperunt: hæc verò, quod generosè, ſanctèque ſublatos ſuos videret. Victorinus ſuprà citatus:

> *Dum*, ait, *puer iſta gerit, ſoluerunt gaudia matrem,*
> *Iamq; vt erat laxata malis, iam voce negata*
> *Suſpirans, interque manus collapſa ſuorum*
> *Concidit exanimis, reſolutaq; membra quierunt.*
> *Sic ipſa & nati Sanctorum, in pace recepta eſt.*

Ioſephus tamen Flauius, cui alij penè omnes aſſentiuntur, libro de Machabæis, in vetere Latina verſione, *raptatam, nudatam, laceratam, manibus in altum ligatis, vberibus ſauciis flagellatam, flammis ma tandem ſartagini addictam* ſcribit, &, *pro grauidis mulieribus fuſa prece, ſpiritum cælibem effudiſſe*. In Græco tamen Ioſephi eiuſdem contextu dicitur, ipſammet, ne *virorum fortè quiſpiam eius corpus attingeret, in extructum ſeſe rogum abieciſſe*, ἵνα μὴ ψαύσειέ τις τοῦ σώματος αὐτῆς, ἑαυτὴν ἔρριψε κατὰ τῆς πυρᾶς. pluribus deinde modis eam delaudat, οὐχ οὕτως σελήνη κατ' οὐρανὸν σὺν ἄστροις σεμνὴ καθέστηκεν, ὡς σὺ τοὺς ἀστεροὺς ἰσαρίθμους ἑπτὰ παῖδας φωταγωγήσασα πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἔντιμος καθέστηκας θεῷ, καὶ ἐστήρισαι ἐν οὐρανῷ σὺν αὐτοῖς. *Non ita Luna in cælo cum aſtris venuſta ſtat, quemadmodum tu, quæ ſtellas ſeptem filios ad pietatem illuminaſti, glorioſa coram* DEO *ſtas, & in cælo vnà cum illis infixa es*. Et cap. 15. vocat eam ἔθνους ἔκδικον *populi vindicem*, τοῦ νόμου καὶ τῆς εὐσεβείας ὑπερασπίστριαν, *legis & religionis propugnatricem*, τὸν διὰ σπλάγχνων ἀγῶνος ἀθλοφόρον, *quæ in certamine, quod viſceribus ipſis agitur, præmium tulerit*, & exclamat, ὦ ἀρρένων πρὸς καρτερίαν γενναιοτέρα, καὶ ἀνδρῶν πρὸς ὑπομονὴν ἀνδρειοτέρα. *O maſculis omnibus ad tolerandum etiam generoſior! & viris ipſis ad patientiam virilior*. tandemq; ipſam cum *Noæ arca* confert, quòd, in tanto ſacroſanctæ religionis cataclyſmo, ventos tempeſtateſq; omnes fortiter feliciterque pertulerit. Sed ad ea, quæ de ipſa noſtri dixerunt, fuerit animum aduertere ſatius. Eorum verò iam non pauca ſunt ſuperiùs præcepta. quæ reſtant, carpamus modo.

S. EPHREM ſermone de morte.

IMITARE *Machabæorum matrem, quæ quamuis ſeptem filios morte deletos vidiſſet, non tamen lacrymis ac luctui ſeſe tradidit, neque vocem emiſit muliebrem: ſed* DEO *egit gratias, quod illos igne, ferro, aliis moleſtiſsimis vinculorum ſuppliciis ab hac carne diſſoluiſſet; quam etiam ob cauſam, & à* DEO *probata eſt, & ab hominibus in hunc vſque diem celebratur.*

S. CHRY-

S. CHRYSOSTOMVS homilia pænè tota de septem Machabæis:

VT plenius appareat, quia infirmitas athletarum nostrorum, quæ in exteriori est, clariores facit esse victores, & senem, & pueros relinquentes, infirmiorem ipsis producamus in medium mulierem, illam anum, & septem puerorum matrem. Nam labores partuum non vel modicè huic certamini impedimento sunt. Quid ergo eius prius aut potius mirabimur? quod ex natura infirmũ, aut quod de ætate habuit prælium inutile, & immaturum, aut necessaria compassionis affectum? Mater enim erat, vnde facile eam potuisset in tormentis viscerum suorum vincere materna pietas, nisi diuinæ pietatis altior virtus virili fide anile pectus armaret. Magna etenim hæc impedimenta sunt ad eum cursum, cuius intentio summa indiget patientia. Ego vero & aliud his maius habeo dicere, quo & virilem mulieris fortitudinem, & callidam diaboli versutiam consideretis. Quid autem hoc est, diligenter inspicere debetis. Immundi dæmonis maligna calliditas non primum eam traxit in agonem, sed post filios, eam duxit in prælium. Quæ causa hoc? Ob hoc vtique, vt præuenientibus septem filiorum suppliciis deiiceret sensum eius, cum virtutem mẽtis in matre fregisset, varia crudelitate propositis ei spectaculis orbitatis suæ, cum iam eneruatam & consumptam maternis doloribus facilè vinceret, & in ruinam mentis impelleret. Ne ergo hoc consideres, quod illata sibi tormenta tolerabant: sed magis illud contemplare, quod mater, per singulos eorum, duriores sustinebat dolores. Et hoc quod dicitur, bene norunt, quæcumque pariendi dolores expertæ sunt mulieres, & matres factæ sunt. Nam sæpè & mater si videat filium suum febribus æstuare, ita perturbatur, vt ardores illius in sua cupiat membra transferri: & mutata in se, si possit, ægritudinis vice, transfundere in filium sanitatem suam. Ita omnibus domesticis malis eas, quæ de filiis malis acciderint, ærumnas grauiores existimant, & intolerabiles fiunt, quæ matris sunt. Sicut ergo vera in cunctis matribus talis affectio, ita profectò manifestum est, quia mater illa grauius in suppliciis filiorum puniebatur, quam si ipsa pateretur: & maior erat passio in visceribus matris, quam in corporibus filiorum. Si ergo vnius filij nunciata est ægritudo: auditu sola viscera materna turbantur: Hic autem non vnum tantum, sed filiorum chorum vno tempore pariter interfici videns mater, nec absens per auditum suscipiens passiones eorum, sed præsens oculis hauriens vulnera omnium, quos pepererat, quid non patiebatur? Quomodo non excidit mente, vnumquemque horum spectans horribilius, & diuersis pœnarum ingeniis cruciari, & per incisiones membrorum tam crudeli, quam lenta morte consumi? quomodo tam ferali spectaculo non dissilierunt viscera eius, & desumpto corpore anima excussa est? Quomodo non & prima filij passione in ipsos ignes, quibus filius cremebatur, insiluit, vt simile, vel deterius filiorum spectaculum compendio mortis euaderet? Nam etsi sapiens esset, tamen mater erat: etsi amans DEVM, *tamen carnem portabat: etsi prompta esset fide, attamen fœmineum sexum gerebat: etsi zelo diuinæ pietatis prompta ferueret, sed & maternæ affectionis vinculo memor partuum tenebatur. Si enim nos qui viri sumus, frequenter cum videmus reum per forum duci refrenato ore in mortis damnationem, & eum trahente carnifice, de solo eius aspectu frangimur, cum tamen sufficientem habemus consolationem ex ipsa conscientiæ securitate, quæ ab illius pœna mortis discernimur: facilè metiri possumus quid illa pertulerit, quæ non reum aliquem & extraneum, & damnatione commeritũ duci videbat, sed septem filios simul in vna die non ista morte consumi, sed variè laniatos, pœnis videbat interfici. Si enim lapidea quidem fuisset, & si viscera adamante compacta gessisset: ita fortè potuisset inconcussa durare, & nihil eorum sentire, quæ mulierem, & matrem perpeti, vis ipsa naturæ, pietatisque cogebat.* Et vbi cum Abraham o filium Isaac immolaturo eã contulisset, pergit. *Vnde fortissima illa mater non frangebatur spectaculo orbitatum suarum, sed confortabatur: quia non profluentem eorum sanguinem aspiciebat, sed magis coronas eorum quæ texebantur in cælis intenta gaudebat. Non videbat ad receptaculum temporale cauari petram sepeliendis, quia prouidebat æterna æ'ificari tabernacula coronandis. Non considerabat circumstantes populos, quia videbat astantes angelos. Oblita est dolores partuum suorum, contempsit naturam sexus sui, nec memor etiam senectutis, ipsam quoque naturæ tyrannidem animo superante calcauit: naturæ, inquam, tyrannidem, quæ & bestiarum feritatem subigere consueuit.* Rursumque posteà:

Audiant hæc vniuersæ matres, & æmulentur virilem mulieris huius fortitudinem, & veram circa filios dilectionem, & secundum illam septem martyrum matrem nutriant filios suos. Quid ergo æstimabimus illam mulierem pertulisse, si tamen mulierem istam dici oporteat; cum videret in filiorum membris viscera sua cruciari: alterius auulsos à suis manibus digitos super prunas ignium spargi: & vnius caput clauis configi: alterius capiti cutem detrahi, & totum corpus extracta pelle nudari: & eum qui talia patiebatur, stantem fortiter, insuper & ipso tyranno pœnas æternas voce libera comminantem? Quomodo mater hæc spectans eleuauit vultum suum, & os aperuit, & linguam mouit in verba, non in verba materni doloris affectu mollia, sed verba virtutis? Quomodo non recessit à carne anima eius? Quomodo ego dicam? Non enim in terrena præsentia intendebat: sed in futura cælestia præparabatur. In his omnibus filiorum præliis & tormentis vnum timebat, ne cuiquam tyrannus parceret: & inuidiâ diaboli soluta certamine, triumphantium scinderetur chorus filiorum eius, ne quis eorum sine corona maneret. Et quoniam hoc timebat, minimus eorum, qui iam solus agoni supererat, tantum quod non manibus apprehendens in ignem ipsa incensum impulit: verumtamen pro manibus, eum exhortationis verbis impulit & armauit, cum magna pietatis trepidatione, voce patria obsecrans eum, ne callidi persecutoris fautoribus crudelitate blanditiis emollitus,

creret. O vera mater adamante fortior, melle dulcior, flore fragãtior: ô indissolubile pietatis vinculum! ô vere valida charitas sicut mors dura sicut inferi zelus deuotionis ac fidei. Nulla tantarum diluuia passionum tuam potuerunt charitatem excludere, nulla inundare eam flumina tantarum acerbitatum. Sicut arca in illo mundi diluuio totius orbis spatiis innoxia ferebatur, ita & tu aduersus fluctus tam grauium passionum pietate immobilis restitisti: & cum posses salutem filiorum eligere, noluisti. Quo affectu vos prosequar sanctæ matris pia pignora? Quo penicillo sermonis mei describam formæ vestræ & animarum similitudinem? Stetistis inter exercitus regios, quibus totus fuit orbis terrarum subactus, quos India quoq; in extremi maris secreta refugiens declinauit, & soli de rege superbo sine bellico conflictu victoriam reportastis. Vicerũt in vobis sola arma pietatis, dedit pœnas tyrannus, & quia vos non potuit vincere, & quia atroci perẽptus est morte. Et li. ad virginem lapsam: *Memento Machabæam propter carnes porcinas passam fuisse, & filios ipsius assatos vel frixos in oleo.*

S. AVGVSTINVS *serm. 110. de diuersis.*

MAGNVM spectaculum, fratres, positum est ante oculos fidei nostræ. Aure audiuimus, corde vidimus optantem matrem ante se finisse istam vitam filios suos: longe contrariis votis consuetudini humanæ. Omnes enim homines filios suos ex hac vita migrando præcedere volunt, non sequi. Illa autem optauit posterior mori. Non enim amittebat filios sed præmittebat: nec intuebatur quã vitam finirẽt, sed quam inchoarent. Desinebant enim viuere, vbi quandoq; fuerant morituri: & incipiebãt viuere, sine fine victuri. Parum est fuisse spectatricem, mirati sumus potius hortatricem. Fœcundior virtutib. quam fœtibus. Videns certantes in quib. omnibus ipsa certabat. & in omnib. vincentibus ipsa vincebat. vna mulier, vna mater, quomodo nobis ante oculos posuit vnam matrem sanctam Ecclesiam, vbiq; exhortantem filios suos, pro illius nomine mori, de quo eos concepit, & peperit? Sic sanguine martyrum impletus orbis præiactatis seminibus seges Ecclesiæ pullulauit. Vnde hoc homini, nisi, Salus iustorum à Domino, & protector eorum est in tempore tribulationis? Vidimus, nouimus, protectorem fuisse Dominum in tempore tribulationis trium virorum illorum quia ambulabant inter ignes innoxios: & Dominum sine vlla læsione laudabant. Vbi homo sæuiebat, flamma parcebat.

Et cap. 2. *Quando illi non ardebant & laudebant aderat Dominus. Quando isti ardebant, confitebantur: tamen moriebantur. Vbi erat Dominus? An forte illi iusti erãt, isti peccatores? Audimus enim istos paulo ante, cum passio eorum legeretur, confiteri peccata sua & discere quoniam omnia illa irascente* DEO *sibi, sed & paterno merito paterentur. Quid illi? legite, & videbitis etiam ipsos peccata propria confiteri, & dicere, se merito perpeti. Æqualiter iusti, confessores æqualiter peccatorum: & ideo iusti, quia confessores æqualiter peccatorum. Ideo irreprehensibiles, quia non mendaces.*

Et cap. 3. *Quare illi ab ignib. liberantur, isti ab omnib. consumuntur? Ergo illis* DEVS *aderat, hos deseruerat? absit. Imò vtriq; adfuit. Illis in aperto, istis in occulto: illos visibiliter liberabat; istos inuisibiliter coronabat. Illi quidẽ de morte liberati sunt: sed in huius vitæ tentatione manserunt. Ab igne liberati, ad pericula reseruati. Vno tyranno victo: adhuc certaturi cum diabolo. Fratres mei, sicut Christiani intelligite: Machabæi melius & tutius liberati sunt. Ab illis tribus viris cæteris remanentibus, illa vna tentatio superata est: ab istis ista vita finita, quæ tota tentatio est.*

VICTORINVS *Afer in Carmine de septem Machabæis.*

Rex fuit Antiochus Syriæ ditissimus olim,
In cuius regno mater, natique fuisse
Septem (vt fama refert) sancta de gente creati:
Quos cura assidui generis meminisse iubebat,
Et legi seruire datæ: sic namque volentes
De populo meliore DEI *sua iura tenebant.*
Rex auidus mutare fidem, mutare timorem
Voluit, & vt populo pariter misceret iniquo.
Præmia promittit matri; promittit & illis,
Et quidquid posset totum perquirere regnum,
Si demutaret mentes, sensusque priores,
Cogeret & natos alios sibi fingere mores.
Illa negat, tacitumque premit sub corde dolorem.
Hanc postquam nulla potuit compellere præda,
Tentauit primum tormentis vincere sæuis.
Pertulit illa tamen gemitus, & tristia regis
Verbera non timuit. victum se vidit vt ille.
Heu quid agam? dixit: vincor. quid plura? dolendo,
Non tamen effugies: plus est, quod plura dolebis.
In natos sæuibo tuos, licet improba perstes,
Hac certe ratione meum sanabo dolorem.

Sustulit illa manus, cælumque inspexit in altum,
Emittens gemitus, & talia verba locuta est:
Tu licet & gazas tradas, & regna tyranne,
Non capimur regum donis, nec munera sanctis
Eripient promissa DEI: *spes certior illa est,*
Quæ vitam nobis promittit tempore longo.
Hanc sequor, hanc didici, non lubrica tangere regna,
Sumere diuitias facilè est, & perdere vitam,
Sed licet & flammas post verbera sæua mineris,
Nil mutare potes: primis accepimus annis
Virtutem cum lege datam: mihi linquere certum est
Quidquid sæue iubes. Natis quod dura minaris,
Hoc solum poteris matrem turbare timore:
Est mihi namque DEVS *spes, est mihi certa meorum.*
Per quam iam sperem te nullum vincere posse.

Cætera in Auctore ipso legi possunt.

S. ANTONINVS *Afer epistola ad S. Arcadium Martyrem.*

SEPTEM *filios Machabæa mater pro* CHRISTO *misit ad mortem. ante eam cruciabantur, & ipsa magis eos hortabatur vt morerentur, ipsa autem post filios occisos ecce iam exultat cum filiis coronata. Respice quia in vtero matris* DEVS *te fecit, ipse tibi spiritum & animam dedit, ipse te ornauit ratione & sapientia. Ipse cælum fecit & terram, & omnia quæ in eis sunt. Sic te vult suscipere pro fide morientem, vt tibi plenã exhibeat maiestatem. Respice mundum, periturus est. Respice solem & lunam & stellas, & ipsa soluẽda sunt. Confligefortiter pro anima tua, quæ aut semper viuit aut semper perit. Ecce dimissa sunt tibi peccata tua, & omnes iniquitates tuas* DEVS *pro hac pugna delebit, quæcunq; vsque hodie committere potuisti.*

S. PROSPER *libro de prædictionibus parte 2. capite 40.*

POST *redditam libertatem ex captiuitate Babylonia, Machabæi ducatum Hebræo populo præbuerunt. Quorum virtus ita enituit, vt non tantum Macedones & Ptolemæus rex Ægypti, quantum eos ipsi Romani ad amicitiarum fœdera conuocarẽt. Illic apud Iudæos in quadam parte, quam Romani iam ceperant, Antiocho regnante, præclara illa fœmina Machabæorum mater, pro spe æterna vitæ legitimisq; suis, ne vetitas carnes suillas filij sui tangerent, vno die septem martyres edidit* DEO, *quos terra contempta non huic mundo, sed ipsi peperit cælo: suo exemplo nos admonens pereuntia contemnere, appetere sempiterna, velociter finienda finire, quo possent certantes atque vincentes illud apprehendere, quod non habet finem. Sic ipsa statim secutura, filios præmisit ad vitam, quam veram sciens omnique metu carentem, sibi suisque filiis fidei testimonio acquisiuit.*

S. ALCIMVS AVITVS *libro de consolatoria castitatis laude ad Fuscinam sororem.*

Sic prægnans fœcunda olim, & fœcundior orba,
Atque animas superans genitrix Machabæa viriles,
Fœmineam & vincens animo vincente senectam,
Orbari læto ducebat in omine, si quos
Ediderat mundo, patriis pro legibus illos
Fælici iam morte DEO *generaret: vt esset*
Mors illis requies, faustaq; exordia vitæ.
Ergo in tormentis positos, constantior ipso.
Supplicio genitrix, corde hortabatur & ore,
Spernere crudelis nimium fælicia regis
Tormina, lætitiæ dehinc commutanda perenni:
Augebatque pios ad fortia facta furores,
Scilicet æterno dignissima carmine, & illo
Plus misero partu, fœlici funere fœlix.

VENANTIVS FORTVNATVS *lib. 5. editionis Calaritanæ, in Treuirensis bibliotheca manuscripto libro 10. epigr. 21.*

Felix bis meritis sibi Machabæa vel orbi.
Nobilitas generis, nobilior genitis.

Quæ septem palmas cœlo transmisit ab aluo
Martyriiq; decus protulit ille vterus.

Ipsa vero sanctaque ipsius soboles *festo* ab Ecclesia Christiana *die cur afficiatur*, mirati, vt suprà dixi; olim quidam. & quemadmodum vidimus; D. Augustinus serm. 109. respõdet, ideo id fieri, *quia* illi, etsi non nomine, re tamen ipsa *Christiani* fuerunt. At pari ratione omnes qui veteris instrumenti temporibus, sanctitate prçstiterunt, Christiani fuerunt. Cur & istorum ergo aliorũ festa celebritas nulla? D. Thomas hoc loco; *Quoniam*, ait, *hi tam expressam cœlestium bonorum rationem reddiderunt, ideo martyrium ipsorum Ecclesia celebrat. Deinde* vero, de nullis ita diserte, in scriptura sacra, memoriæ proditum, eos, ob religionis constantiam, cum ab ea eos detorquere aliqui conati fuissent, mortem, diris cum cruciatibus & suppliciis, obiisse. *Tertia* causa est, ipsa tãti martyrii admirabilitas, exemplique nouitas, & summa vtilitas, quæ à Patribus hactenus nobis proposita. & fortassis *ea* etiam *accessit*, quam in Allegoriarum libro pandit S. Isidorus. *Machabæi, ait, septem, qui sub Antiocho acerbissima perpessi tormenta, gloriosissime coronati sunt, significant Ecclesiã septiformem, quæ ab inimicis* CHRISTI *multam Martyrum stragem pertulit, & gloria cœlestis coronã accepit.* Quæ secundam illam causam maxime probet; S. Bernardi ex epistola 98. disceptatio, luculenta sane & vtilis, est hæc: *Quæris quidnam visum Patribus fuerit: vt solis ex omnibus antiquis iustis singulari quodam priuilegio Machabæis annuam celebritatem pari cum nostris martyribus veneratione decernerent in Ecclesia solenniter exhibendam? Si dixero, dignos merito martyrũ gloria iudicatos, quibus non impar fuit in martyrio virtus: erit forsitan solutũ, cur ipsos, sed nec dũ plane cur solos, cũ & alios nõnullos ex veteribus pari constet zelo pietatis occubuisse, nõ tamen pari & tripudio recoli meruisse. Quod si illis nõ immerito huiuscemodi negatur solennis celebritas, quia nimirũ quod præbuit virtus, præripuit tẽpus: cur nõ & eadẽ fuit in Machabæis consideratio? Siquidẽ & ipsi pro tempore non ad cœli mox gaudia: sed ad inferni tenebras descenderunt: ne tunc quippe apparente primogenito ex mortuis, qui aperiret credentibus regna cœlorũ: agno videlicet de tribu Iuda: qui aperit, & nemo claudit: ad cuius introitũ cum omni authoritate supernis penetrantibus diceretur: Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Proinde si incongruũ videtur cũ gaudio recolere transitũ, qui gaudij non fuit: caueatur in istis. Aut si istos, ob suæ virtutis meritũ, festiuo prosequi fauore places: cur non iisdẽ deferetur & illis? An dicendum est, vtrosq; quidem in morte cõmunem habuisse cũ martyribus pietatis causam, sed non etiam vtrosq; pariter eãdem cum illis adeptos fuisse martyrij formam? Vniuersis nempe tam veteris quam noui Testamenti martyribus æque conuenit pro iustitia occubuisse: sed interest quod isti passi sunt, quia illam tenebant: illi quia nõ tenentes reprehendebant. Isti quod eam non desererent: illi quod deserentes periuros esse assererent. Et vt breuiter totum in quo differunt proferamus: hos cultus, illos zelus iustitiæ martyres fecit. Soli ex veteribus Machabæi, quia non solum causam, sed & formam (vt dixi) noui martyrij tenuerunt, iure fortasse in Ecclesia cũ nouis Ecclesiæ martyribus eãdẽ consuetæ celebritatis gloriã assecuti sunt. Instar quippe martyrũ nostrorũ libare & ipsi diis alienis, patriamque deserere legem: imo mandata* DEI *transgredi cogebantur, renuebant & moriebantur.*

Quoniam similes illos fecit martyribus Christianis, *non dissimilis veritatis confessio, merito eos similis prosequitur veneratio. Nec moueat sane quod quemadmodũ martyres nominatim & pro* CHRISTO *minime passi sunt, quia non interest, siue sub lege pro legalibus obseruantiis, siue sub gratia pro mandatis Euangelicis quis patiatur. Vterq; enim æque pro veritate, ac per hoc pro* CHRISTO, *qui dixit: Ego sum veritas: pati cognoscitur. Itaq; plus contulit Machabæis in hac parte martyrij genus quã virtus, quando ne hos quidem ex patribus, quos pari constat virtute illo in tempore pro iustitia decertasse, pari etiam honore concelebrat præsens dumtaxat Ecclesia. Puto quod arbitretur indignum quantumlibet laudabili morti, quæ* CHRISTI *mortem præcederet, diẽ festum impendere: præsertim cum ante illam salutiferam passionem, nõ festiua gaudia, sed claustra tenebrosa quosq; morientes exciperent. Sane Machabæos ideo (vt dictum est) excipiendos iudicauit Ecclesia: quoniam quod eis negabat tempus, contulit martyrij genus.* Ex his, verbotenus repetiit pleraq; in epistola 113. & eandem vtrobiq; clausulam hanc apposuit. *Itaq; martyrium facit causa: tempus, genusq; discernunt. Tempus quippe Machabæos à nouis martyribus disiungit antiquos. Genus vero nouis aggregat, qui libare & ipsi Diis alienis cogebantur, & segregat à veteribus.* Nam, vt ait etiam S. Augustinus, serm. 109. ca. 2 Machabæis *istis dicebatur. Negate legem Moysis, pro lege Moysis patiebantur* Et epist. *Habeo gratiam*; ad Hieron. quç inter huius epistolas est 87. *pro sacramentis veteribus Machabæos martyres fuisse*, ait. Et l. 1. offic. c. 4. D. Ambrosius; *Stetit*, ait, *inuicta septem puerorum cohors, regiis cincta legionibus. defecerunt supplicia: cesserunt tortores. non defecerunt Martyres.*

Tales vero etiam in nouo testamento pueri fuerunt, apud Victorem li. 3 *Maioricusq;* quem ad Martyriũ Dionysia mater perpetuo instituerat: *Lectores infãtuli* quã plurimi; & illi qui 12. *Apostoli* dicti sunt, cum à suo præceptore iam Apostata ad hæresin Arianã cogerentur, & *puer septennis* clamans, *Christianus sum* &c. itemq; *filius Liberii medici*, & puer ille *Maximus*, qui, vt ait Victor, *horũ Machabæorum exẽplo*, tã fortis extitit. Et apud Prosperũ, *Paulillus* sanctorũ Paschasij & Eutychij Martyrũ frater paruulus. Alij *pueri* in historia S. Luciani Martyris apud Lippomanũ. Qui verberibus affecti, & sinapio per Sophistam cruciati, *cibos* tamen *vetitos esse* noluerunt. Alij rursũ in historia S. Artemij & S. Babylæ apud S. Chrysostomũ, in historia S. Paphnutij, & S. Aretæ apud Baroniũ

tomo 7.

tomo 7. *Puella* etiam tenellæ, Agnes, Thelca, Pelagia, apud S. Ambrosium, epist. 7. & lib. 1. offic. cap. 41. *Quid de bimulis*, ait, *loquar, qui ante palmam Victoriæ acceperunt, quam sensum naturæ? Quid de S. Agne?* Quid & qui à puerili simplicitate & innocentia nihil aberāt, quadraginta illi Rustici, qui dum à Longobardis immolatitias carnes comedere compellerentur, ii, vti narrat S. Gregorius l. 3. dialog. c. 27. *ne vetitum comedendo, conditorem suum offenderent, elegerunt gladio vitam finire?* Quam multos, hoc etiam tempore, adolescentulos vidimus, audiuimus, qui, quod apud hæreticos vel parentes vel dominos versarentur, verbis verberibusq; inedia etiam interdum, & omni acerbitate vexari, quam veritas, quadragesima vel ieiuniis aliis, escas edere maluerunt? Sed ex India nonnullos ēt Machabaicos pueros accersamus. Sextodecimo historiarum Indicarum libro ita scribit Io. Maffeius. *Sub id ipsum fere tempus quo aduersum* CHRISTI *fideles Malabarica grassabatur impietas (ex quo facile diuini consilij ac destinationis appareat altitudo) ex eadem natione gloriosum euangelio testimonium perhibebant. Malabares adolescētuli sex circiter & triginta, ab nono ætatis anno ad septimum vsq; decimum. Hosce, Lusitana qua vehebantur naui, circa Arabiam à Turcis excepta, cum à* CHRISTO *ad Mahometem traducere summa ope barbari conarētur; postquam alternis blanditiæ minæq; nil proderant; ad verbera cruciatusque descendunt. Adduntur ad cæteram immanitatem, stillæ adipis igne liquati. ea tormenta multaq; præterea iniurias, puerorum virtus fides vicit egregia. Turcæ obstupefacti cōstantia, ab iis vltra vexandis tandē abstitere.* Habet porro suas ēt sanctas ἐπταμήτορας, vt istam quidē vocat c. 16. Iosephus; nouum Testamentum: septem inquam sanctorum filiorum martyrumque matres, S. Symphorosam & S. Felicitatem. quarum historias qui vel inter se, vel cum hac nostra confundunt, iis vnum chaos omnia. De hac. S. Gregorius homilia Euang. 3. Chrysologus serm. 134. & Martyrologium Romanum die 23. Nouembris: de illa Mombritus tomo 2. Martyrol. Roman. die 18. Iulij & eum in locum semper memorandus Reuerendissimus BARONIVS.

ALTERA HISTORIÆ HVIVS PARS.

De Machabæorum bellis.

CVM, inquit Daniel c. 11. vers. 34. *corruerint* Antiochi nimirum sæuitiâ & tyrannide, Iudæorum meliores, auitæque religionis tenaciores, *subleuabuntur auxilio paruulo.* Id enim à Machabæis, qui tunc paruuli, oppressi, & ad Antiochi potentiam & vires, quasi nihil erant; afferendum fuit. Et verò allatum est. Nam vbi diuinitus excitati arma semel sumpserunt, ilico religionem, parua quidem manu, sed ingentib. animis, præsentiq; DEI auxilio, fortissimè propugnarūt: Antiochi numerosissimos exercitus fuderunt: prophanatum templum, depressum sacerdotium, labefactatam sacrorum omnium sanctitatem restituerunt. Etsi n. apud D. Hieronymum inibi, de Antichristo, cui sancti pauci quidē obsistent, prophetia hæc explicatur, rectè tamen & proximè de ipsius, qui Antichristi figura, vt supra dixi; erat, Antiochi temporib. accipitur, prout eum in locū noster docet Pererius, & olim Theodoretus. *Quæ à beato Mathathia*, inquit, *& filiis eius sustinēda & facieda erant, prædicit* propheta. Quomodo verò facta hæc omnia sint, explicari videtur posse commodè, si Machabæorum duces omnes ordine ponantur, & quæ cum cuiusq; principatu bella vel aliæ quæpiam res connexę sint, vno eodemq; orationis cursu simul euoluantur. Sunt autem duces illi Machabæi, quorum nobis gesta duo isti libri narrant; quatuor, Mathathias, Iudas, Ionathas & Simeon. Primus, trium istorum pater est: nobilissimorum fructuum radix nobilissima, de quo iam.

DVX ET PONTIFEX MACHABÆORVM PRIMVS MATHATHIAS.

CAPVT II. Libri prioris.

1 *IN diebus illis surrexit Mathathias filius Ioannis, filij Simeonis, sacerdos ex filiis Ioarib ab Ierusalem; & consedit in monte Modin.*
2 *Et habebat filios quinq;, Ioannem, qui cognominabatur Gaddu:*
3 *& Simonem, qui cognominabatur Thasi:*
4 *& Iudam, qui vocabatur Machabæus:*
5 *& Eleazarum, qui cognominabatur Abaron: & Ionathan, qui cognominabatur Apphus:*
6 *Hi viderunt mala, quæ fiebant in populo Iuda, & in Ierusalem.*
7 *Et dixit Mathathias: Væ mihi, vt quid natus sum videre cōtritionem populi mei, & cōtritionem ciuitatis sanctæ, & sedere*

illic,

illic, cum datur in manibus inimicorum?
8 Sancta in manu extraneorum facta sunt: templum eius sicut homo ignobilis.
9 Vasa gloriæ eius captiua abducta sunt: trucidati sunt senes eius in plateis, & iuuenes eius ceciderunt in gladio inimicorum.
10 Quæ gens non hæreditauit regnum eius, & non obtinuit spolia eius?
11 Omnis cōpositio eius ablata est: Quæ erat libera, facta est ancilla.
12 Et ecce sancta nostra, & pulchritudo nostra desolata est, & coinquinauerunt ea Gentes.
13 Quo ergo nobis adhuc viuere?
14 Et scidit vestimenta sua Mathathias, & filij eius: & operuerunt se cilicijs, & planxerunt valdè.
15 Et venerunt illuc qui missi erant à rege Antiocho, vt cogerent eos, qui confugerant in ciuitatē Modin, immolare, & accendere thura, & à lege Dei discedere.
16 Et multi de populo Israël consentientes accesserunt ad eos, sed Mathathias, & filij eius constanter steterunt.
17 Et respondentes qui missi erant ab Antiocho, dixerūt Mathathiæ: Princeps & clarissimus, & magnus es in hac ciuitate, & ornatus filijs, & fratribus.
18 ergo accede prior, & fac iussū regis, sicut fecerunt omnes Gentes, & viri Iuda, & qui remanserunt in Ierusalem: & eris tu, & filij tui inter amicos regis, & amplificatus auro, & argento, & muneribus multis.
19 Et respōdit Mathathias, & dixit magna voce: Et si omnes Gentes regi Antiocho obediunt, vt discedat vnusquisq; à seruitute legis patrum suorum, & consentiat mandatis eius:
20 ego & filij mei, & fratres mei obediemus legi patrum nostrorum.
21 Propitius sit nobis Deus: non est nobis vtile relinquere legem, & iustitias Dei:
22 non audiemus verba regis Antiochi, nec sacrificabimus trāsgredientes legis nostræ mandata, vt eamus altera via.
23 Et vt cessauit loqui verba hæc, accessit quidam Iudæus in omnium oculis sacrificare idôlis super aram in ciuitate Modin, secundum iussum regis:
24 & vidit Mathathias, & doluit & contremuerunt renes eius, & accensus est furor eius secundum iudicium legis, & insiliens trucidauit eum super aram:
25 sed & virum, quem rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare, occidit in ipso tempore, & aram destruxit.
Num. 25.13. 26 & zelatus est legem, sicut fecit Phinees Zamri filio Salomi.
27 Et exclamauit Mathathias voce magna in ciuitate, dicens: Omnis, qui zelum habet legis statuēs testamentū, exeat post me.
28 Et fugit ipse, & filij eius in montes, & reliquerunt quæcunq; habebant in ciuitate.
29 Tunc descenderunt multi quærentes iudicium, & iustitiam, in desertum:
30 & sederunt ibi ipsi, & filij eorum, & mulieres eorum, & pecora eorum: quoniam inundauerunt super eos mala.
31 Et renunciatum est viris regis, & exercitui, qui erat in Ierusalem ciuitate Dauid quoniam discessissēt viri quidam, qui dissipauerunt mandatū regis in loca occulta in deserto, & abiissent post illos multi.
32 Et statim perrexerunt ad eos, & constituerunt aduersus eos prælium in die sabbathorum,
33 & dixerūnt ad eos: Resistitis & nunc adhuc? exite, & facite secundum verbum regis Antiochi, & viuetis.
34 Et dixerunt: Non exibimus neque faciemus verbum regis, vt polluamus diem sabbathorum.
35 Et concitauerūt aduersus eos prælium.
36 Et non responderunt eis, nec lapidem miserūt in eos, nec oppilauerunt loca occulta
37 dicentes: Moriamur omnes in simplicitate nostra: & testes erunt super nos cœlum, & terra, quod iniustè perditis nos.
38 Et intulerunt illis bellum Sabbathis: & mortui sunt ipsi, & vxores eorum, & filij eorum, & pecora eorum vsque ad mille animas hominum.
39 Et cognouit Mathathias, & amici eius, & luctum habuerunt super eos valde.
40 Et dixit vir proximo suo: Si omnes fecerimus sicut fratres nostri fecerunt, & non pugnauerimus aduersus gētes pro animabus nostris, & iustificationibus nostris: nūc citius disperdent nos à terra.
41 Et cogitauerunt in die illa, dicentes: Omnis homo, quicunq; venerit ad nos in bello, die sabbathorum, pugnemus aduersū eum: & non moriemur omnes, sicut mortui sunt fratres nostri in occultis.
42 Tunc congregata est ad eos synagôga Assidæorum fortis viribus ex Israël, omnis voluntarius in lege.
43 & omnes, qui fugiebant à malis, additi sunt ad eos, & facti sunt illis ad firmamentum.
44 Et collegerunt exercitum, & percusserūt peccatores in ira sua, & viros iniquos in indignatione sua: & ceteri fugerunt ad nationes, vt euaderent.
45 Et circuiuit Mathathias, & amici eius, & destruxerunt aras:
46 & circunciderunt pueros incircuncisos, quotquot inuenerunt in finibus Israël: & in fortitudine.
47 Et persecuti sunt filios superbiæ, & prosperatum est opus in manibus eorum:

48 &

que è communi sententia iam accipiendum è tribu etiam Iudæ illos fuisse, prout aiunt Augustinus 12.cõtra Faustum c.42. D. Hieronymus, D. Epiphanius, Nicephorus, Lyranus, Burgensis Abulensis in Gen.49. Rupertus lib. 9. Trin. c. 29. & Galatinus lib. de arcanis fidei. Quæritur tamen, per *maternamne, an per paternam lineam*, ad Iudæ tribum pertineant? Per paternam, ex Cyrillo lib. 7. contra Iulianum, asserit Genebrardus: per maternam verò Lyranus, Abulensis, Carthusianus, in Genesis cap. 49. Baronius apparatu annalium: licet apud Pererium lib. de benedictionibus Patriarcharum, contraria opinio ipsi mendosè assingatur. Huic porrò nobis assentiendum sententiæ. *Primo*, quia hoc ipso capite tam clarè & disertè Machabæi *Sacerdotes* vocantur, & quidem ex prima, vt dixi Ioaribæa classe. Vnde paternum iis genus sacerdotale fuisse necessum est. *Secundò*, Hebr.7. docet S. Paulus, nullum vnquam de tribu Iuda, altari seruisse, qui videlicet paternum inde genus acciperet. *Tertiò*, præter iam citatos Christianos, ita docent Rabbini, vt in Aggæum notat Dauid Camius.

Vocantur verò non Machabæi tantùm, vt suprà, sed à Iosepho etiam vtroque, & à Rabbinis passim, *Assamonæi*, idq; nominis à magno Simone, è propositis ducibus quatuor vltimo, ipsos accepisse tradit lib.5. de emend. temporum. Sed Hebræi omnes, qui hanc maximè appellationem vsitarunt; altiùs ordiuntur. & quidem, vt Seder minor, Rabbi Camius & alij, à *patre* Asamonęo. Iosephus Græcus lib. 12. cap. 8. *abauum* dictum Assamonæum dicere videtur, cum ipsum Mathathiam *filium* ait esse Ioannis, Iohannem Simeonis, Simonem Assamonæi. Et ita censet Zonaras, Nicephorus, & in cap. 7. in lib. 3. Gorionidę interpres. Iosippus tamen ipsum nostrorum Machabæorum *auum*, id est, Mathathiæ patrem Iohannem *hasmonai* vocat, & eius filios, filios hasmonai, itemque interdum Gorionides. Fieri tamen potest, vt in Græco Iosephi loco, *Asamonæus ipse*, Simeon ille vocetur: rursumq; vsitatum, vt nepotes & posteri *filij* alicuius dicantur, ideoq; non necesse, vt etiamsi filij Mathathiæ filij dicantur Assamonæi, ipse Assamonæus primus fuerit. sed è maioribus aliquis, siue is auus, siue proauus, vel alius quicumque fuerit. Sed cur & ipse quisquis fuit; ita vocatus est? Dicendum, nomen istud magnos principes significare, vt Ionathan 1. Reg.2. docet itemque Abenezra & Dauid Camius, dum illud Psalmi 67. explicant: *venient legati ex Ægypto*, id est, optimates seu principes. Sicque Gorion lib. 3. cap. 3. ait, Antiochum reliquisse Hierosolymis חשמנים, qui Iudæos affligerent, id est, principes & præfectos, licet pro *Mem*, ponat more suo *Nun*, vers. 3. ויעזב חשמנים *reliquit Præfectos*. Et fortasse, qui è Ioaribæa sacerdotum classe, quia ea omnium princeps, vti dictum, erant; ij *Chasmonim* siue *Hasmonij*, quasi, post Pontificem maximum, essent sacerdotum omnium primi, vocabantur: aut certè qui inter ipsosmet Ioaribæos cæteris præstabant, iis maxime honorifica hæc appellatio tribuebatur. Non est autem *Asmoni* gentis alicuius aut prouinciæ nomen, vt alij quidam putarunt, in quibus & Elias Thisbi, qui & se ignorare dicit, cur Itali Iudæi, ipsos *Cardinales* vocent *Hasmonim*, cum Dauidis tempore Cardinales non fuerint. Rectè tamen sic appellantur, quia sunt Ecclesiæ Christianæ optimates, & quidam veluti Asamonæj, qui consilio illam, vita, viribusque omnibus tueri ac sustentare debent: aut certè, quia ad Ecclesiastici ordinis primam veluti classem euecti sunt. Fuit verò è Sepporis, quæ & Diocæsarea; regione in Galilææ medio *mons Asamon*, vt ait Iosephus lib.2. Capt.37. sed quid ad Hasamonæos nostros pertinere is possit, tradit nemo. Leguntur etiam in Epiphanij versione hæresi 62. *Assamai*. sed sunt ij, qui apud Septuaginta Genes. 10. leguntur ἀσενναῖοι. Extant apud eundem sanctum Epiphanium hæresi 15.33.42. traditiones, siue Misne & δευτερώσεις quatuor. Primæ Moysis. Alteræ R. Akiba. Tertiæ R. Adda vel Iuda. Quartæ filiorum Asamonæi.

Patria ipsorum cap. 2. vers. 1. duplex indicatur, Ierusalem & Modin. Nam illinc familia hæc egressa erat: hîc verò sedem domiciliumque habebat, quæ Græcè μωδεὶν vocatur. Sed à Iosepho cap.8. μωδιεῖμ, à Gorionide *Modaith*. Quod *in monte* hic additur, abest à Græco. Sed in monte fuisse intelligitur ex iis, quæ cap.13. dicentur, & testatur apud D. Hieronymum Danielis cap. 11. Porphyrius. A Iosepho κώμη à D. Hieronymo loco cit. & in Esaiæ 30. *vicus* nominatur, prout vtraque vox, & *castellum* à Liuio lib.34. & 38. vsurpatur. *Vrbem* tamen fuisse textus noster memorat, vers.17. & seq. ipsiusque incolas vocat etiam Iosephus πολίτας. D. Hieronymus de locis Hebraicis, *Modin*, ait, *vicus iuxta Diospolin, vnde fuerunt Machabæi, quorum hodieq; ibidem sepulchra monstrantur.*

De ipsius Machabæorum ducis primi nomine, Pontificatu, filiis, zelo, & morte.

A Græco textu vocatur primus iste Machabæorum dux ματταθίας, qui Hebræis est *Mathathiah*, prout etiam apud Gorionidem lib.3.c.8. appellatur, & more in id genus nominibus apud eosdem illos recepto, *Mathathiahu* ibidem cap.7. estque idem ac si vocaretur *donum* DEI vel *Dorotheus*, aut veteres, DEVS *dedit*. A Iosepho libro duodecimo, cap.8. & lib.1. Capt.1. eumque sequuto Theodoreto in Danielis 11. vocatur, vsitatâ syncope, *Matthias*. qui, vt in libello de Apostolis dicebam, à S. Isidoro lib. 7. Orig. vertitur *Donatus*. scilicet à DEO. Id enim ad nominis vim exprimendam ad-

 dendum.

dum, pro templo D*EI & pro legitimis suis, dolo hostium dii lacessiti Sabbathi, maluerunt vulneribus offer e munda corpora, quam repugnare, ne violarent Sabbathum*, vers. 36. quemadmodum apud Plutarchum, in Aristide, contra Persas Lacedæmonij. Sed an *satis prudenter & benè* istud illi fecerunt *G enera im* omnes Iudæos, quòd, custodiendo Sabbatho, septimam ætatis partem vacando perdant, reprehendit apud Iosephum lib. 12. c. 1. Agatharchides, & apud Augustinum lib. 6 ciuit. cap. 11. Seneca. *Speciatim* verò Abulensis Exod 1. cap. 20. quæst 35. ad a g. 5 *ignorantia* istos laborasse ait. Ea tamē in vitio fuisse non videtur, quia & tunc omnibus ea opinio de Sabbatho custodiendo fuisse videtur, cum ex absurdo tantum, & ex effectu colligant vers. 40. 41. licere, diebus etiam Sabbathi, hostibus repugnare. Sæpius enim tali die hostium in eos impressio fuerat: Ptolomæi Lagi apud Iosephum lib. 12. cap. 1. Apollonij lib. 2. Macha. c. 5. Philippi ibid. c. 6. Agatharchides ille apud Iosephū lib. 1. contra Apionem, ait, *Sabbatho arma Iudæis gestare non licere.* Ipse verò Iosephus lib. 14 cap. 8. ait, patrij moris fuisse, vt si hostes Sabbatho pugnam inciperent, ipsosq; Iudæos adorirentur, ij sese defenderent. Sin verò aliud quid molirentur, contra eos nihil sese Iudæi commouerent, sicq; à Pompeio, cum id aduerteret, fossas & turres diebus Sabbathi factas, tandemq; templum & Hierosolymam totam captam. Iudæi duo fratres Neerdacæ Asinæus & Anilæus contra Parthos arma sumpserant, & eos die Sabbathi voluit inuadere Mithridates Parthus, sed vt lib. 18. cap. vlt. narrat Iosephus, ab illis fortiter obsistentibus, iste victus, captus, asinoq; impositus est. Idem paulò ante iridem contra eos veniebat Satrapa Babylonius. sed referente Iosepho, *legi magis consentaneum censuit Asinæus, vires, ob necessitatem, exercere armaque corripere, sicque si mori oporteret, supplicium de hostibus sumere, quam nihil agendo mori, sicque ipsis etiam hostibus gaudij materiam suppeditare.* Nondum scilicet exaudierant, vel cogitarant, quod à domino Matth. 12. vers. 12. dictum est. *Licet sabbatis benefacere.* vel si qui postea iam audierant, vel audire certè potuerant, id nondum credebant. Improbat enim Iosephus lib. 2. Capt. 37. quod Iudæorum quidam, die sabbathi, in Romanos, licet victoriam consequuti sint, irruerint. Et in vita sua refert, quemadmodum die parasceues, dimissos iam, ob instans sabbathum, milites reuocare noluerit, etiamsi magna videretur necessitas. rursumque lib. 13. c. 16. lib. 14. cap. 17. quomodo, eam ob causam, impetrarint Iudæi τὴν ἀστρατίαν, *immunitatem à bello & delectu*, quod sabbaticis diebus neque arma ferre, neque iter facere possent. Quin verò apud eundem Iosephum lib. 2. Capt. 28. concionatur ad Iudæos ipsos Agrippa Rex. *Considerare oportet, quemadmodum diuini cultus puritas* (Hoc enim est τὸ τῆς θρησκείας ἀκραιφνές non τὸ ἀκρατές vt legisse videtur Ruffinus, dum ab eo vertitur, *religionis immoderatio*) *etiamsi aduersus hostes, qui superari facile possent, bellum gereretis, difficulter à vobis retineri & administrari possit: & quòd per qua vobis maxime Deum adiutorem speratis, per ea ipsa, dum ea transgredi necessitate ipsa cogimini, eum à vobis auertitis. Seruantes enim ipsa sabbatorum instituta, & nullam ad actionem excitati, facile capiemini, quemadmodum & maiores nostri à Pompeio capti sunt, dum eos dies, in quibus illi obsessi feriabantur, in obsidionis operibus maxime consumebat. Si verò in bello patriam violare legem oportebit, pro qua re certamen deinceps vllum suscipere velitis, nescio.* Et infrà cap. 32. quod Romanorum quosdam sabbatho cæcidissent è seditiosis Iudæis quidam, magna erat Hierosolymis turbatio, quia *tunc*, ait, *ob sacrorum procurationem. habent Iudæi ab operibus cessationem, & quasdam velut inducias.* Eodem die eademque pæne hora factum est, vt Cæsareenses, sua in vrbe Iudæos feriantes inuaderent, ex iisque amplius vicies mille occiderent. Sed cum ista nostri illi simpliciores neque audire, neque cognoscere potuerint, non sunt, vt isti, culpandi, neque fuit propriè dicta in iis imprudentia, ideoque nec vituperatione digna inscientia. Deinde ad tantam Sabbathi custodiam, eos religionis in D*EVM* ipsiusque legis amor excitabat, & summæ laudis est, pro sacris rebus, D*EI*, Ecclesiæque legibus grauissima quæque perpeti: etiamsi quis fortè, *tali & loco & tempore*, obligatus non esset. Ideoque de Mathathia Egesippus l. c. *congregata*, inquit, *manu, atque Asidæis in societatem ascitis, ipse cum filiis suis temerantes vsum patrium & iustitias legis, alios necauit, plerosque expulit, belliquc Sabbatho adoriendi auctor fuit, ne simili quoque arte deciperentur, sicut iam plerique eorum, dum Sabbatho bellum suscipere detrectant, irruentibus in se hostibus multi occubuere.* Nam quod in libris nonnullis est, *multi* occubuere; corrigendum, cum antecedat, *plerique*; & in manuscriptis Codicibus, *inulti*, legatur, vti monet Cornelius Gualterus. Alia ratio superstitiosorum, qui postea fuerunt, Iudæorum, de quibus Origenes lib. 4. de principiis, Synesius epistola ad Euoptium, vbi piorum istorum Iudæorum mentionem facit. Vide Tertull. contra Iudæos, vbi ex hoc loco rectè ostendit, Sabbathi obseruationem perpetuam esse non debuisse. Rupertus lib. 10. de Vict. cap. 2. diuinitus factum ait, vt istis se defendentibus desiderium generis sui conseruandi fuerit, è quo C*HRISTVM* I*ESVM* salutem humani generis nasci oportebat. Et rectissimè monet citata quæstione Abulensis, istos legem quidem Sabbathi tanto necessitatis articulo non obligare interpretatos, sed præsente & interpretante illo, cui meritò acquiescendum erat, quique id genus controuersias explanandi & diiudicandi jus habebat, Deut. 17. Pontifice Maximo Mathathia. Dicunt, apud D. Thomam hoc loco dispensationem factam fuisse. Sed cum lex eos tum nō obligaret, non dispensatione, sed explicatione tantum & diiudicatione opus fuit. Ideoque subdit ille. Propriè non fuit *ibi violatio Sabbathi, nec dispensatio, sed omnimoda eius obseruatio, quia licitum & iustum est etiam Sabbatho fieri charitatis opera, & isti mouebantur charitate & zelo legis, quæ opera etiam aliàs de seruilibus sunt moralia, &*

la, & maximè quando fiunt ex charitate illa imperante, propter honorem & obseruantiam legis & Sabbathi. Vnde videtur mihi, sine praiudicio, quod ipsi fecerunt melius quam primi, de quibus bene dictum est, quod in simplicitate sua mortui fuerunt. Et cum hunc eundem locum sibi obiecisset, 2.2.q.40.a.4. respondet. *Obseruatio festorum non impedit ea, quæ ordinantur ad hominis salutem, etiã corporalem. Vnde Dominus arguit Iudæos dicens Ioan. 7. Mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbatho? Et inde est quod medici licite possunt medicari homines in die festo. Multo autem magis est obseruanda salus Reip. per quam impediuntur occasiones plurimorum, & innumera mala & temporalia & spiritualia, quã salus corporalis vnius hominis. Et ideò pro tuitione Reip. fidelium licitum est iusta bella exercere in dieb. festis: si tamen hoc necessitas exposcat. Hoc enim esset tentare Deum, si quis imminente tali necessitate vellet à bello abstinere. sed necessitate cessante non est licitum bellare in diebus festis.*

Posteà igitur impij Gentiles & Apostatæ interfecti à Mathathianis istis plurimi, idolorum aræ deiectæ, v. 42. & dicuntur v. 48. *non dedisse cornu peccatori*, id est, inquit D. Thomas, *occasionem gloriæ.* ita sc. vt deinceps passi eum non sint amplius crescere, cornua tollere, ac ferocire. Apud D. Hieronymum Danielis 11. occisum in prælio Mathathiam ait Porphyrius. quod hîc nunquam asseritur. Et licet vulnerari, posteaque illo è vulnere mori, Epaminondæ vel Iosiæ instar, potuisse, quasi tamen ei mortem attulisset natura, ita narratur v. 49. Sed antequã moreretur, *vocatis ciuibus*, ait Egesippus, *pulcherrimam ad filios cohortationem habuit* v. 50. In qua notanda sententia ver. 62. 63. quemadmodum Ecclesiastici 10. *Rex hodie est & cras morietur.* Sed illud; *Gloria eius, stercus & vermis est*, quã nobis vtile! quam præclarum! Si enim *gloria*, pro eo ipso *accidente*, quod propriè gloria dicitur accipiatur, stercus est, quia paulò pòst, visu fœda & odoratu terra est, dum in dedecus & infamiam diuino iudicio vertitur. Si verò *pro ipso glorioso*, multo magis, quia & ipse in stercus & vermes abit. Si verò gloriæ *fundamentum* gloria vocetur, est illud quidem in vana istiusmodi mundanaque gloria vanissimum & inanissimum. corporis pulchritudo, vestium splendor, opum abundantia, imperij amplitudo. & nonne omnia hæc teterrimum paulò pòst fœtorem exhalant, conscientiam atrosione perpetua discruciant? Græcus eleganter quidẽ ait; ἡ δόξα αὐτοῦ εἰς κοπρίαν καὶ εἰς σκώληκας *Gloria eius in stercus & vermes est.* Sed maiore cum emphasi in Latino: est ipsissimum stercus, ipsissimus vermis. Sic in vita S. Bernardi lib. 1. cap. 6. cum eius soror splendidis vestibus, magnoque cultu & apparatu ad visendum eum venisset, eam alter ipsius frater Andreas, Bernardinæ iam sanctitatis imitator, vocabat *stercus inuolutum.* Et S. Paulus Philip. 3. vers. 8. *Omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt* CHRISTVM *lucrifaciam.* Notanda & sacrarum historiarum exemplorumque vtilitas; de qua S. Paschasius (cuius lib. 4. dialogorũ c. 40. D. Gregorius miracula proponit) epistola ad Eugipium; *Quantum*, ait, *gesta Sanctorum vtilitatis impertiant, quantum feruoris attribuant quantum puritatis infundant, de hac re Apostolica vocis authoritas, latius innotescens, forma, inquit facti gregis. Et B. Paulus Timotheo præcepit, formam esse fidelibus. Vnde iam Apostolus iustorum catalogum summa breuitate contexẽs, ab Abel incipiens, insignium virorum pergit narrare virtutes. Sic & ille fidelissimus Mathathias morti gloriosissima iam propinquans, filiis suis hæreditario iure exempla distribuit.* Vide Sophronium cap. 212. Præ L. D. Augustinum libro 8. confess. cap. 2. 4. 7. 8. Rabanum in Iudith cap. 8. *Præteritorum*, ait, *patrum fortia gesta, præsentium sunt documenta salubria* D. Gregorium initio lib. 4. in lib. Regum. D. Hieronymus inter *diuinæ legis zelotas*, quorum zelum bonum legamus eundem Mathathiam cum Phinees & Elia recenset libro 2. ad Galatas, cap. 4.

DVX ET PONTIFEX SECVNDVS

IVDAS MACHABÆVS.

E capite tertio libri primi.

*1 ET surrexit Iudas, qui vocabatur Ma-
chabæus filius eius pro eo:*
*2 Et adiuuabant eum omnes fratres eius; &
vniuersi, qui se coniunxerant patri eius, &
præliabantur prælium Israel cum lætitia.*
*3 Et dilatauit gloriam populo suo, & in-
duit se loricam sicut gigas, & succinxit se
arma bellica sua in præliis, & protegebat
castra gladio suo.*
*4 Similis factus est leoni in operibus suis, &
sicut catulus leonis rugiens in venatione.*
*5 Et persecutus est iniquos perscrutans eos:
& qui conturbabant populum suum, eos
succendit flammis:*
*6 & repulsi sunt inimici eius præ timore
eius, & omnes operarij iniquitatis contur-
bati sunt: & directa est salus in manu
eius.*
*7 Et exacerbabat reges multos, & lætifica-
bat Iacob in operibus suis, & in seculum
memoria eius in benedictione.*
*8 Et perambulauit ciuitates Iuda, & perdi-
dit impios ex eis, & auertit iram ab Is-
rael.*
*9 Et nominatus est vsq; ad nouissimum ter-
ræ, & congregauit pereuntes.*

E CAPITE VIII. LIBRI SECVNDI.

1 *IVdas verò Machabæus, & qui cum illo erant, introibant latenter in castella: & conuocantes cognatos, & amicos, & eos, qui permanserunt in Iudaismo, assumentes, eduxerunt ad se sex millia virorum.*
2 *Et inuocabant Dominum, vt respiceret in populum, qui ab omnibus calcabatur: & misereretur templo, quod contaminabatur ab impiis:*
3 *misereretur etiam exterminio ciuitatis, quæ esset illico complananda, & vocē sanguinis ad se clamantis audiret:*
4 *memoraretur quoque iniquissimas mortes paruulorum innocentū, & blasphemias nomini suo illatas, & indignaretur super his.*
5 *At Machabæus, congregata multitudine, intolerabilis gentibus efficiebatur: ira enim Domini in misericordiam conuersa est.*
6 *Et superueniens castellis, & ciuitatibus improuisus, succendebat eas: & opportuna loca occupans, non paucas hostium strages dabat:*
7 *Maximè autem noctibus ad huiuscemodi excursus ferebatur, & fama virtutis eius vbiq; diffundebatur.*

COMMENTARIVS.

DE hoc secundo Machabæorum Duce & Pontifice agitur lib. 1. à cap. 3. ad cap. 9. v. 19. lib. 2. à c. 8. ad finem. sed ita, vt ipsius Iudæ finem is liber nondum attingat, sed ea tantum, quæ libro 1. vsque ad cap. 8. describuntur. Proponitur verò ipsius electio & quædam laudatio cap. 3. à versu 3. neque dicitur electus, quod primò esset genitus vel natu maximus, vt vult Seder minor, Iosippus & Iosephus libro 1. de bello cap. 1. sed quod esset *fortis viribus à iuuentute sua*, c. 2. vers. 66. An tamen primogenitus fuerit, in Simone dicetur. De electione & eiusdem vnctione, ita Gorion cap. 9. lib. 3. *Protulit Mathathias cornu cum oleo, & effundens super caput eius, vnxit eum ad prælia: vociferatusque vniuersus populus, & dixerunt: Viuat vnctus.* Iosippus verò, *Producens*, ait, *Iudam magnum & fortem, statuit eum in sanctuario, accipiensq; cornu olei, effudit super caput eius, & plauserunt omnes de Israel, iubilo magno dicentes: Viuat Rex.* Post hæc, res eius gestæ describuntur, quæ *in trium Regum tempora incidunt*. Antiochi Epiphanis, Antiochi Eupatoris, & Demetrij.

Quæ Antiochi Epiphanis tempore contigerunt.

E libri primi capite tertio.

10 *ET congregauit Apollonius Gentes, & à Samaria virtutem multam & magnā ad bellandum contra Israel.*
11 *Et cognouit Iudas, & exiit obuiam illi: & percussit, & occidit illū: & ceciderunt vulnerati multi, & reliqui fugerunt.*
12 *& accepit spolia eorum: & gladium Apollonij abstulit Iudas, & erat pugnans in eo omnibus diebus.*
13 *Et audiuit Seron princeps exercitus Syriæ, quod congregauit Iudas congregationem fidelium, & ecclesiam secum,*
14 *& ait: Faciam mihi nomen, & glorificabor in regno, & debellabo Iudā, & eos, qui cum ipso sunt, qui spernebant verbū regis.*
15 *Et præparauit se: & ascenderunt cum eo castra impiorum fortes auxiliarij, vt facerent vindictam in filios Israel.*
16 *Et appropinquauerunt vsque ad Beth-horon: & exiuit Iudas obuiam illi cū paucis.*
17 *Vt autem viderunt exercitum venientem sibi obuiam, dixerunt Iudæ: Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam, & tam fortem, & nos fatigati sumus ieiunio hodie?*
18 *Et ait Iudas: Facile est concludi multos in manus paucorū: & non est differētia in cōspectu Dei cœli liberare in multis, & in paucis:*
19 *Quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est.*
20 *Ipsi veniunt ad nos in multitudine contumaci, & superbia vt disperdāt nos, & vxores nostras, & filios nostros, & vt spolient nos:*
21 *nos verò pugnabimus pro animabus nostris, & legibus nostris:*
22 *& ipse Dominus conteret eos ante faciem nostram: vos autem ne timueritis eos.*
23 *Vt cessauit autem loqui, insiluit in eos subitò: & contritus est Seron, & exercitus eius in conspectu ipsius:*
24 *& persecutus est eum in decensu Bethoron vsque in campū, et ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philisthiim.*
25 *Et cecidit timor Iudæ, ac fratrū eius, et formido super omnes gētes in circuitu eorum.*
26 *& peruenit ad regē nomen eius, & de præliis Iudæ narrabant omnes Gentes.*
27 *Vt audiuit autem rex Antiochus sermones istos, iratus est animo: & misit, & cōgregauit exercitum vniuersi regni sui, castra fortia valdè:*

28 *& aperuit ærarium suum, & dedit stipendia exercitui in annum: & mandauit illis vt essent parati ad omnia.*
29 *Et vidit quod defecit pecunia de thesauris suis & tributa regionis modica propter dissensionem, & plagam, quā fecit in terra, vt tolleret legitima, quæ erant à primis diebus:*
30 *& timuit ne non haberet vt semel & bis, in sumptus & donaria, quæ dederat antè larga manu: & abundauerat super reges, qui ante eum fuerant.*
31 *Et consternatus erat animo valdè, & cogitauit ire in Persidem, & accipere tributa regionum, & congregare argentū multū.*
32 *Et reliquit Lysiam hominem nobilem de genere regali, super negotia regia, à flumine Euphrate vsq; ad flumen Ægypti:*
33 *& vt nutriret Antiochum filium suum, donec rediret.*
34 *Et tradidit ei medium exercitum, & elephantos: & mandauit ei de omnibus, quæ volebat, & de inhabitātibus Iudæam, & Ierusalem:*
35 *& vt mitteret ad eos exercitum ad conterendam, & extirpandam virtutem Israel, & reliquias Ierusalem, & auferēdam memoriam eorum de loco:*
36 *& vt constitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, & sorte distribueret terram eorum.*
37 *Et rex assumpsit partē exercitus residui, & exiuit ab Antiochia ciuitate regni sui anno centesimo & quadragesimoseptimo: & transfretauit Euphratē flumen, & perambulabat superiores regiones.*

COMMENTARIVS.

SVNT ea quæ temporibus Epiphanis contigerunt à cap. 3. ad caput sextum, ver. 16. lib. 2. cap. 8. ad caput 10. v. 10. Prælia iniit Iudas potissimum quatuor cum Antiochi huius ducibus.

Primum fuit cum Apollonio cap. 3. ver. 10. qui interfectus est, eiusque gladium, quemadmodum 1. Regum. 17. & 21. ipsius Goliathi Dauid accepit. Gorion libro. 3 c. 10. cum dixisset, inter Macedonas & Hasidæorum cœtum, magnum initum prælium, subdit: *Cum Iudas pugnaret & videret Apollonium stantem in medio exercitus Macedonum, currens ad eum ex furore spiritus sui, & penetrans in prælij medium, percussit ad sinistram atque dextram, & strauit fortissimos Macedoniæ, haud secus ac messor deijcit manipulos & spicas messis suæ, pergensq; ad Apollonium, percussit eum gladio suo, & mortuus est.* Hunc gladium fuisse acutum & latum, significat ca. 23. lib. 3. idem Gorionides. Tribus verò de causis, hostium, qui cæsi sint, arma gestare solent victores: vel quia valdè illa bona sunt: vel quia gestantem ipsum excitant, pristinæque virtutis admonent: vel quia laudem & gloriam afferunt. Sic Æneidos lib. 10. & 12. in præliis, balteo vtebatur Pallantis pueri, *victum quem vulnere Turnus Strauerat, atq; humeris inimicum insigne ferebat.*

Secundum prælium fuit cum Serone ver. 13. qui & ipse interfectus. Sed nota, initio, certamen cū ipso Iudæos horruisse, quod ieiunio vel necessitatis vel religionis causa eo die suscepto, debilitati valdè essent, vers. 17. quemadmodum 1. Reg. 14. Gorion sanè tradit, eos tota nocte iter fecisse, & cū mane hostiles copias adeo ingentes vidissent, dixisse; *Quomodo possumus contra istam pugnare multitudinem, nos, qui pauci numero sumus?* Sed eos excitauit Iudas vers. 18. vbi pulcherrima sententia, vt in cap. 4. ver. 89. Et 1. Regum 14. v. 6. 3. Regum 20. Psal. 19. Iudicum 7. Pridie verò quam manum consererent, eos ad obuiam hostibus subitò procedendum excitauit; *Non est* ait, *nobis cunctandum egrediamur ad ipsos, præsertim quia accesserunt fratres nostri de Hasidæorum cætu è populo nostro. Si expectemus quo ad huc illi veniant, tum dicent hostes nostri, nos quam se magis timere.* At priora illa Gorionidæ verba minus benè vertit interpres; *Non,* ait, *accingamus nos, sed absque mora egrediamur contra eos, præsertim cum abierint fratres nostri de congregatione fidelium ex populo nostro,* quasi Hasidæi isti facti essent Apostatæ. Post victoriam, magna ipsius Antiochi ira secuta est, vers. 27. magnus belli apparatus. & cum pecunia satis ampla propter regionum seditiones & tumultus, quemadmodum notat Iosephus, non suppeteret; in Persidem proficisci decreuit: simulque *Lysiam* regionum istarum Ducem summum reliquit. ver. 32. & sequent. hic verò *tres alios* potentissimos, inferiores tamen, *duces* elegit. *Primus* erat Ptolemæus, qui non *Doro*, vt in Sulpitio est; sed *Dorymini*, vel vt Græcus textus & Iosephus scribit, *Dorymenis*, filius extitit, reliquosque duces duos, vt ex libro 2. cap. 8. patet, dignitate superabat, ad quem Philippus ille, de quo lib. 2. cap. 8. rerum omnium statum referebat. *Alter* fuit Nicanor Patrocli filius, qui & ipse, vt ex eodem cap. 8. patet, tertio dignitate maior erat. Fuit iste *tertius* Gorgias, qui capite 8. vers. 9. pro *militari viro*, Græcè dicitur στρατηγὸς, & malè in Iosippo Bagris vel Gorgorius.

Nota deinceps ab istis ducibus grauissimum in Iudæos bellum concitatum, adeò vt cap. 8. v. 13. plerique fugerent: ad preces alij sese verterent. Mercatores verò ad Iudæos quasi iam victos, mancipiorum instar, emendos, è maritimis emporiis & Syria tota confluerent. & de iis D. Hieronymus in Ezechielis 27. Dionysius item in Periegesi. Causa eodem cap. 8. vers. 10. exponitur, quod cum Romanis deberet Antiochus duorum millium talentorum tributum, id Nicanor, diuenditis Iudæis, colligere & resarcire cupiebat. Sed eorum nonaginta, tanquam vilissima capita, vno talento ven-

to vendere volebat, cum paulò ante, Hyrcanus quidam, apud Iosephum lib. 12. cap. 4. vnum adolescentulum, vnó talento, vnamq́ue puellam talento vno emeret. Volebat verò Nicanor maximè pueros & adolescentulos Iudæos vendere, vt explicat Gorionides lib. 3. cap. 13. Pro *duobus talentorum millibus*, tantùm in Græco textu sunt *ducenta talenta*. & sic in Græco Iosepho lib. 15. cap. 5. in historia tamen alia. Nam vbi Latinus ait; *Aretas Rex Arabum dabat duo millia talenta*. in Græco tantùm *ducenta* sunt. *Tertium* igitur prælium cum ducibus istis iniit Iudas, sed ca p. 4. maximè nominatur *Gorgias*, à Gorionide *Nicanor*. Notabisq́ue quædam *ante prælium*, quædam *in prælio*, quædam *post*.

De iis, quæ ante tertium prælium cum Epiphanis ducibus à Iuda & Iudæis gesta.

E capite tertio libri primi.

38 *ET elegit Lysias Ptolomæum filium Dorymini, & Nicanorem, & Gorgiam viros, potentes ex amicis regis:*
39 *& misit cum eis quadraginta millia virorum, & septem millia equitum vt venirent in terram Iuda, & disperderent eam secundum verbum regis.*
40 *Et processerunt cum vniuersa virtute sua, & venerunt, & applicuerunt Emmaum in terra campestri.*
41 *Et audierunt mercatores regionū nomen eorum: & acceperunt argentum, et aurum multum valdè, & pueros: & venerunt in castra, vt acciperent filios Israël in seruos, & additi sunt ad eos exercitus Syriæ, & terræ alienigenarum*
42 *Et vidit Iudas, & fratres eius, quia multiplicata sunt mala, & exercitus applicabant ad fines eorum, & cognouerunt verba regis quæ mandauit populo facere in interitum, & consummationem:*
43 *& dixerunt vnusquisque ad proximum suum: Erigamus deiectionem populi nostri, & pugnemus pro populo nostro, & sanctis nostris.*
44 *Et congregatus est conuentus, vt essent parati in prælium: & vt orarent, & peterent misericordiam & miserationes.*
45 *Et Ierusalem non habitabatur, sed erat sicut desertum: non erat qui ingrederetur & egrederetur de natis eius: & sanctum conculcabatur: & filij alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio Gentium: & ablata est voluptas à Iacob, & defecit ibi tibia & cithara.*
46 *Et congregati sunt, & venerunt in Maspha contra Ierusalem: quia locus orationis erat in Maspha antè in Israël.*
47 *Et ieiunauerunt illa die, & induerunt se ciliciis, et cinerem imposuerint capiti suo: & disciderunt vestimenta sua:*
48 *et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur Gentes similitudinem simulachrorum suorum:*
49 *Et attulerunt ornamenta sacerdotalia, & primitias, & decimas: et suscitauerunt Nazaræos, qui impleuerant dies:*
50 *et clamauerunt voce magna in cælum, dicentes: Quid faciemus istis, & quo eos ducemus?*
51 *et sancta tua conculcata sunt, & contaminata sunt, & sacerdotes tui facti sunt in luctum & in humilitatem.*
52 *et ecce Nationes conuenerunt aduersum nos vt nos disperdant: tu scis quæ cogitant in nos.*
53 *Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu Deus adiuues nos.*
54 *Et tubis exclamauerunt voce magna.*
55 *Et post hæc constituit Iudas duces populi, tribunos, & centuriones, & pentacontarchos, & decuriones.*
56 *Et dixit his qui ædificabant domos, & sponsabant vxores, & plantabant vineas, & formidolosis, vt redirent vnusquisque in domum suam secundum legem.* Deuter. 20. 5. Iu. 7. 3.
57 *Et mouerunt castra, et collocauerunt ad Austrum Emmaum.*
58 *Et ait Iudas: Accingimini, et estote filij potentes, et estote parati in mane, vt pugnetis aduersus Nationes has, quæ conuenerunt aduersus nos disperdere nos, et sancta nostra:*
59 *quoniam melius est nos mori in bello, quàm videre mala gentis nostræ, & sanctorum.*
60 *Sicut autem fuerit voluntas in cælo, sic fiat.*

è CAP. IV. eiusdem libri.

1 *ET assumpsit Gorgias quinque millia virorum, & mille equites electos: & mouerunt castra nocte.*
2 *vt applicarent ad castra Iudæorum, & percuterent eos subitò: & filij, qui erant ex arce, erant illis duces.*
3 *Et audiuit Iudas, & surrexit ipse, & potentes percutere virtutem exercituum regis, qui erant in Emmaum.*
4 *Adhuc enim dispersi erat exercitus à castris.*
5 *Et venit Gorgias in castra Iudæ noctu,*

*& neminem inuenit, & quærebat eos in
montibus: quoniam dixit: Fugiunt hi à
nobis.*
6 *Et cùm dies factus esset, apparuit Iudas in
campo cum tribus millibus virorum tan-
tum: qui tegumenta, & gladios non ha-
bebant.*
7 *& viderunt castra Gentium valida, &
loricatos, et equitatus in circuitu eorum,
& hi docti ad prælium.*
8 *Et ait Iudas viris, qui secum erant: Ne
timueritis multitudinem eorum, & im-
petum eorum ne formidetis.*
Exodi 14. 9. 9 *Mementote qualiter salui facti sunt pa-
tres nostri in Mari rubro, cum sequeretur
Pharao cum exercitu multo.*
10 *Et nunc clamemus in cœlum: & misere-
bitur nostri Dominus, & memor erit te-
stamenti patrum nostrorum, & conteret
exercitum istum ante faciem nostram
hodie:*
11 *Et scient omnes Gentes quia est qui redi-
mat, & liberet Israël.*
12 *Et eleuauerunt alienigenæ oculos suos, &
viderunt eos venientes ex aduerso.*
13 *Et exierunt de castris in prælium, & tu-
ba cecinerunt hi, qui erant cum Iuda:*
14 *Et congressi sunt, & contritæ sunt Gen-
tes, & fugerunt in campum.*
15 *Nouissimi autem omnes ceciderunt in
gladio, & persecuti sunt eos vsque Geze-
ron, & vsque in campos Idumææ, & Azo-
ti, & Iamniæ: & ceciderunt ex illis vsque
ad tria millia virorum.*
16 *Et reuersus est Iudas, & exercitus eius, se-
quens eum.*
17 *Dixitq; ad populum: Non concupiscatis
spolia, quia bellum contra nos est.*
18 *& Gorgias & exercitus eius prope nos in
monte: sed state nunc contra inimicos no-
stros, & expugnate eos, & sumetis postea
spolia securi.*
19 *Et adhuc loquente Iuda hæc, ecce apparuit
pars quædam prospiciens de monte.*
20 *Et vidit Gorgias quòd in fugam conuer-
si sunt sui, & succenderunt castra: fumus
enim, qui videbatur, declarabat quod fa-
ctum est.*
21 *Quibus illi conspectis timuerunt valdè,
aspicientes simul & Iudam, & exercitum
in campo paratum ad prælium.*
22 *Et fugerunt omnes in campum alienige-
narum:*
23 *& Iudas reuersus est ad spolia castrorum,
& acceperunt aurum multum, & argen-
tum, & hyacinthum, & purpuram ma-
rinam, & opes magnas.*
24 *Et conuersi, hymnum canebant, & be-
nedicebant Deum in cœlum, quoniam bo-
nus est, quoniam in seculum misericordia
eius.*
25 *Et facta est salus magna in Israël in die
illa.*
26 *Quicunque autem alienigenarum eua-
serunt, venerunt, & nunciauerunt Lysiæ
vniuersa, quæ acciderant.*
27 *Quibus ille auditis consternatus animo
deficiebat: quod non qualia voluit, ta-
lia contigerunt in Israël, & qualia man-
dauit rex.*

E CAPITE VIII. LIBRI II.

8 *VIdens autem Philippus paulatim vi-
rum ad profectum venire, ac frequen-
tius res cedere prosperè, ad Ptolemæum du-
cem Cælesyriæ, & Phœnicis scripsit, vt au-
xilium ferret regis negociis.*
9 *At ille velociter misit Nicanorem Pa-
trocli de primoribus amicum, datis ei de
permistis gentibus, armatis non minus
viginti millibus, vt vniuersum Iudæo-
rum genus deleret, adiuncto ei & Gor-
gia viro militari, & in bellicis rebus ex-
perientissimo.*
10 *Constituit autem Nicanor, vt regi tri-
butum, quod Romanis erat dandum,
duo millia talentorum de captiuitate Iu-
dæorum suppleret:*
11 *statimq; ad maritimas ciuitates misit,
conuocans ad coemptionem Iudaicorum
mancipiorum, promittens se nonaginta
mancipia talento distracturum, non re-
spiciens ad vindictam, quæ eum ab Omni-
potente esset consecutura.*
12 *Iudas autem vbi comperit, indicauit his,
qui secum erant Iudæis, Nicanoris aduen-
tum.*
13 *Ex quibus quidam formidantes, & non
credentes Dei iustitiæ, in fugam verte-
bantur:*
14 *alij verò siquid eis supererat, vendebant,
simulq; Dominum deprecabantur vt eri-
peret eos ab impio Nicanore, qui eos priùs
quàm cominus veniret, vendiderat.*
15 *Et si non propter eos, propter testamentum
tamen quod erat ad patres eorum, & pro-
pter inuocationem sancti & magnifici no-
minis eius super ipsos.*
16 *Conuocatis autem Machabæus septem
millibus, qui cum ipso erant, rogabat ne
hostibus reconciliarentur, neq; metuerent
iniquè venientium aduersum se hostium
multitudinem, sed fortiter contenderent,
ante oculos habentes contumeliam, quæ lo-
co sancto ab his iniustè esset illata.*
17 *Itemq; & ludibrio habitæ ciuitatis iniu-
riam, adhuc etiam veterum instituta
conuulsa.*

18 Nam

18 *Nam illi quidem armis confidunt, ait, simul & audacia: nos autem in Omnipotente Domino, qui potest venientes aduersum nos, & vniuersum mundum vno nutu delere, confidimus.*

19 *Admonuit autem eos & de auxiliis Dei,*
4.Reg. 19.35. *quæ facta sunt erga parentes: & quòd sub*
Sennacherib centum octoginta quinq; millia perierunt.
Tobiæ 1.21. Eccles. 48.24. 1. Machab.7.41. Is.37.36

20 *& de prælio, quod eis aduersus Galatas fuit in Babylonia, vt omnes, vbi ad rem ventum est, Macedonibus sociis hæsitantibus, ipsi sex millia soli peremerunt centum viginti millia, propter auxilium illis datum de cælo, & beneficia pro his plurima consecuti sunt.*

21 *His verbis constantes effecti sunt, & pro legibus, et patria mori parati.*

22 *Constituit itaque fratres suos duces vtrique ordini, Simonem, & Iosephum, & Ionathan, subiectis vnicuique millenis & quingentenis.*

23 *Ad hoc etiam ab Esdra lecto illis sancto libro, et dato signo adiutorij Dei, in prima acie ipse dux commisit cum Nicanore.*

24 *Et facto sibi adiutore Omnipotente, interfecerunt super nouem millia hominum: maiorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt.*

25 *Pecunias verò eorum, qui ad emptionem ipsorum venerant, sublatis, ipsos vsquequoque persecuti sunt.*

26 *sed reuersi sunt hora conclusi. Nam erat ante sabbathum: quam ob causam nō perseuerauerunt insequentes.*

27 *Arma autem ipsorum, & spolia congregantes, sabbathum agebant: benedicentes Dominum, qui liberauit eos in isto die, misericordiæ initium stillans in eos.*

28 *Post sabbathum verò debilibus, & orphanis, & viduis diuiserunt spolia: & residua cum suis habuere.*

29 *His itaque gestis, & communiter ab omnibus facta obsecratione, misericordem Dominum postulabant, vt in finem seruis suis reconciliaretur.*

30 *Et ex his, qui cum Timotheo & Bacchide erant contra se contendentes, super viginti millia interfecerunt: & plures prædas diuiserunt, æquam portionem debilibus, pupillis, & viduis, sed & senioribus facientes.*

31 *Et cum arma eorum diligenter collegissent, omnia composuerunt in locis opportunis, residua verò spolia Ierosolymam detulerunt:*

32 *& Philarchen, qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum scelestum, qui in multis Iudæos afflixerat.*

33 *Et cum epinicia agerent Ierosolymis, eum qui sacras ianuas incenderat, id est Callisthenem, cum in quoddam domicilium refugissent, incenderunt, digna eis mercede pro impietatibus suis reddita.*

34 *Facinorosissimus autem Nicanor, qui mille negociantes ad Iudæorum venditionem adduxerat,*

35 *humiliatus auxilio Domini ab his quos nullos existimauerat, deposita veste gloria, per Mediterranea fugiens, solus venit Antiochiam, summam infœlicitatem de interitu sui exercitus consecutus.*

36 *Et qui promiserat Romanis se tributum restituere de captiuitate Ierosolymorum, prædicabat nunc protectorem Deum habere Iudæos, & ob ipsum inuulnerabiles esse, eo quòd sequerentur leges ab ipso constitutas.*

COMMENTARIVS.

ANTE prælium hoc multa contingerunt cap. 8. & hic cap.3. vers.43. & cap. 4. vers.8.9.10. Fiunt enim *intentissimæ preces* ver.44.46. vbi de Maspha patet ex Iud.10.& 20.1.Reg.17. Ieiunia v.47. plurimaque exteriora pœnitentiæ opera, vt cilicia, cinis, vestium ruptio, bibliorum expansio, quæ cum Græcè singulari nomine nominentur, additur tamen, *de quibus*, vt per Hebraismum non infrequentem rei potius, quam vocis rationem haberi significetur.

Modus verò, quo de hisce libris deorum suorum similitudines inuestigarunt Gentiles, obscurus est. Videri posset quibusdam, eos nomen *Elohim* ad πολυθεΐαν suam rapere voluisse, quemadmodum è Cherubinis apud D. Hieron. Ezech.25. & expressè ita facit Simon Magus apud Clementem l. 1. Recognitionum; *Quòd*, ait, *multi sint dij, ipsa me lex docuit.* & pergit homo impius deorum suorum multitudinem pluribus è scriptura consarcinatis testimoniis, hæreticorum nostrorum more, qui è diuinis libris quælibet dogmata fulcire nituntur; probare. Censent alij, voluisse ipsos, sacris in bibliis Deorum suorum nomina inscribere, imagines pingere, prout suis in scholis Herculem pingebant, Musas & similes. præsertim cum ipsum templum similiter Iouis Olympij statuâ & nomine iam contaminassent. Videnturque id exemplaria quædam Græcè significare, dum interponunt τοῦ ζωγραφεῖν ἐπ' αὐτῶν, sicut in apophoreto de Virgilio dicebat Martialis; *Ipsius vultus prima tabella gerit.* Et Iuuenalis satyra 2.

——— plena omnia gypso
Chrysippi inuenias. Nam perfectissimus horum
Si quis Aristotelem similem, vel Pittacon emit,
Et iubet Archetypos pluteum seruare Cleanthas.

De Aristotelis etiam imagine in bibliothecis, Cicero lib. 4. ad Atticum. Diogenes quendam, qui discipulos paucos habebat, eum multos σὺν θεοῖς habere vocabatur, id est, cum Deorum imaginibus & statuis, quæ in schola erant. Videatur & lib. 1. Agonisticon. cap 16. 17. Faber. *Veri tamen similius* videtur, eas insignes quasque historias & DEI miracula, suos ad Deos, quasi authores transferre satagisse, vti de Eliæ quadriga in Solis quadrigam versa notat Venerabilis Beda q. 27. in libros Regum, & de Theopompo & Theodecte Iosephus lib. 12. cap. 2. Quin & sacros illos ritus atque cæremonias, quibus coli sese DEVS voluerat, admiratione & imitatione quadam ad inanissima Deorum suorum sacra Gentiles traduxisse admonet lib. 6. in Genesin cap. 15. Rupertus, vbi hoc significatum ait per Saram adeò, ætate iam senecta, formosam, vt ipsam alienigenæ vxorem appeterent. Facta hæc bibliorum expansio est, sicuti Sennacheribi litteratum olim, 4. Regum 19. Posita similiter sunt ante diuinæ maiestatis conspectum, sacræ vestes, reditus sacri, sacri homines, vt tot religionis Symbolis diuinam misericordiam commouerent, sibique ad cordatiùs precandum animos facerent. Nec frustra, vti docuit euentus. Sic interdum etiam Catholici, precationum temporibus exponunt, quæ sacerrima sunt, venerabile altaris Sacramentum, reliquias, Euangelia. Quod in Gothis etiam Wandalisque probauit DEVS, cum eorum Rex, ad diem pugnæ cilicio stratus preces funderet, Romanisque hostibus, Episcopos & diuinæ legis libros obuiam mitteret, vt lib 7. refert Saluianus, qui de quibusdam parum piis, quod in hæreticos nostros maximè conuenit, adiunxit. *A nostris omnia se mereri gesisse videntur.* Vide Theodosium ad bellum sese præparantem, apud Ruffinum lib. 2. cap. 33.

Tandem *tria* adhuc accesserunt. *Primum* Iudæ cohortatio, in qua lib 2. cap. 8. vers. 20. quæ de Galatis citatur historia, in scriptura non extat. Videtur tamen Seleuci temporibus accidisse, cum Iudæorum in bellis opera felicissimè multa ille gessisset. Ideoque & ipsos amore beneficiisque multis coleret, vt ait Iosephus lib 12 cap. 3. lib. 2. contra Apionem, vel certe, quod malo, temporibus Antiochi primi, qui Soter dictus. *Primo* quidem, quia scribit in Syriacis Appianus, eum Galatas ex Europa in Asiam irruentes eiecisse. *Secundo*. Quia Iosephus loco citato tradit, Antiochum magnum è Iudæis, qui in Babylonia erant, bis mille familias in Lydiam & Phrygiam, vt in arcibus & locis munitis, tanquam viri fortes locarentur, adduci, eosdemque laudabiliter admodum & honorificè haberi voluisse: vt intelligamus, non solum in Babylonia Iudæorum millia complura tum abhuc fuisse, sed in viris etiam, qui rebellica præstarent, habitos. *Tertiò*, Idem Antiochus dicit, eosdem Iudæos fortitudinis & fidei testimonium, suis à maioribus, consecutos. Erant verò illi maiores, apud quos se in bello probassent. *Quartò*, Soteris filius Antiochus, qui θεὸς dictus, plurima etiam in eos beneficia contulit. Cur, nisi ob res benè ab iis gestas, non sui tantùm sed etiam patris tempore, qui Soter? *Quintò*, testatur id ipsum in Demetrio Plutarchus, qui ait, eum in somno admonitum militibus signum τῆς ὑγιείας παιλάγωνον dedisse. quod in suo incidit sepulchro Imperatorem Theodosium voluisse refert lib. 4. Admirandorum Lipsius, citatq; hanc ex Plutarcho historiam multę vir & probitatis & lectionis Thomas Bozius lib. 23. cap. 11. *Denique* tempora Galatarum in Asiam influentium, non Seleuci sed Soteris huius temporibus consentiunt, vt vel ex Iustino patet, lib. 24. & 25. vbi cum alia, quæ huc facere possent, tum hoc additur; *Gallorum ea tempestate tantæ fecunditatis iuuentus fuit, vt Asiam omnem, velut examine aliquo, implerent: neque Reges Orientis, sine mercenario Gallorum exercitu vlla bella gesserint: neque pulsi regno, ad alios, quam ad Gallos confugerint* Strabo l. 12. *Post Troiam captam, Græcorum coloniæ Treres, Cimmerij, Lydi. deinde Persæ atq; Macedones postremo Galatæ omnia excursionibus perturbarunt. Atque sic in Babyloniam vsque peruadere potuerunt.* Quinam verò isti Galatæ, tetigi Geneseos cap. 10. Sed hic pro Iudæorum *sex millibus*. vers. 10, in Græco sunt *octo millia*.

Alterum, quod ante prælium accessit, est: aciei duos ordines fecit Iudas, quorum essent quatuor partes, quibus fratres suos quatuor præfecit, vt clariùs explicant lib 2. cap. 8. v. 22. Græca, quæ etiam vt paulo post dicemus *Eleazarum* nominant, vt parum aptè, qui *Iosephus* hîc dicitur, is Lyrano it Eleazarus, cum sit potius Ioannes, cap 2. libro primo.

Tertium est lectio Bibliorum cap. 8. vers. 23. & quidem quæ ab ipsomet Iuda, tanquam Sacerdote Deuteronomij 20. facta videtur, vt ex Græco textu colligi potest, non ab Esdra, nisi sit alius iam *Esdras*, verbi causa ille, quem infrà lib. 2. cap. 12. vers. 36. vocat textus *Esdrin* Fortè etiam irrepsit hoc iam nomen, cum quis in margine notasset, *vt ab Esdra Nehem. 8.* è Græco tamen textu melius videtur tota res expediri. Cum enim dixisset, quemadmodum suos tres iam nominatos fratres copiis præfecisset, subiungit. ἔτι δὲ καὶ Ἐλεάζαρον. *Adhuc Eleazarum* scilicet præfecit. Hunc enim quartum fratrem suum, qui, vt infrà constabit, fortis, generosusque admodum erat; nulla ornatum, in hac acie, præfectura esse noluit. In Latino igitur nostro ita fuisse videtur. *Adbuc etiam Eleazarum*, scilicet ducem constituit. Noua deinde periodus incipit, *Lecto illis*, seu vt habet Græcus. παραγνοὺς vel παραναγνοὺς *cum legisset, ipsemet* scilicet Iudas. Ex prima igitur Eleazari syllaba *el*, factum erat *ab*, & ex residuis, *Esdra*. eique subnexa, quasi opus ipsius fuisset; libri sancti lectio. duæque in vnam conflatæ periodi. cum tamen idem plane sit, qui librum sanctum legit, qui signum dat, qui dux est. vti clarissimè ostendunt Græci textus. Signum verò, quod dedit Iudas, videtur

tessera

tessera hæc fuisse, DEI *auxilium*. seu DEVS *auxilium*, quemadmodum etiam hodie DEI, sanctorumq; nomina dantur, & apud Gentiles etiam. Nam à Cyro datur, *Iuppiter auxiliator* & *Dux*, apud Xenoph. lib. 3. Cyropædiæ, itemque *Saluator* & *Dux*, lib. 7. à Cæsare in Pharsalica pugna. *Venus* : à Pompeio *Hercules inuictus*, Appiano scriptore lib. 2. bellorum ciuilium.

De iis, quæ in eodem prælio tertio.

SECVNDVM quod propositum erat, fuit de iis, quæ in prælio lib. 1. cap. 4. vers. 12. ne, antequam penitus hostes deleti essent, ad spolia sese conferrent, quod & diligentissimè lib. 10. monet Polybius. hisce verbis: *Quandoquidem plures mortalium damnum accipiunt, & periclitantur lucri gratia, manifestum est, quod vbi illis occurrit occasio, ægre abstineant & sese prohibeant, quæ in acie vel castris relinquuntur: propterea quod plerumq; præda omnis in potestate eius est qui dominatur, si is omnino sit monarcha: si verò dux, licet accuratè cuncta lucri gratia comportentur, nihilo tamen minus cuncti pro suo deputant, quicquid abscondi & defraudari potest. Et quoniam plurimi prædæ inhiant, atq; ita victoriam plenam obtinere nequeunt, fit vt de summa rerum periclitentur. Multis hoc accidit, vt licet facti sint voti compotes, & vel in castra hostium irruerint, vel ciuitates ceperint, attamen non solum eiecti sint, sed & totius causæ periculum ac detrimentum incurrerint*. Hoc prudentissimũ saluberrimumq; monitum quisquis violat, non prædam tantum, sed & vitam eripit. Quoties victori iam & exultanti stragẽ fugamq; fœdissimam spoliorum sarcinæ attulerunt? Clissam superioribus annis amissam, nostrosq; in Agriam cæsos & fusos exercitus, nimiæ isti cupiditati asscribunt pleriq; omnes. *Fortuna*, inquit Publius, *vitrea est, tunc cum splendet, frangitur*. Vbi verò deleti fugatiq; hostes omnes, c. 8. v. 26. spolia Victores læti iam & securi amplissima collegerunt, cum maturè, propter instantem Sabbathi vesperam in parasceue, à prosequendis hostibus, religiosè destitissent. Quod verò v. 24. ibidem dicitur, *vulneribus debilem fugere compulerunt*, in Græco est paulo explicatius. *Maximam Nicanoris exercitus partem vulnerarunt: omnes verò fugere compulerunt*. Tertium denique quod dicendum, est de iis, quæ post idem prælium tertium acciderunt. *Sabbatho* agendo sese dederunt, v. 27. c. 8. lib. 2. gratias DEO egerunt cap. 4. v. 24. cap. 8. v. 27. 29. lib. 2. vbi rursum *publica supplicatio* notetur. Isto enim die *misericordiæ initium stillabat in eos Dominus*. E Græcis effluxit suauissima & gratissima stillatio hæc. Legunt enim εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀρχὴν ἐλέους τάξαντος αὐτοῖς. *Eo ipso die initium misericordiæ ipsis decreuit & constituit*. videlicet remansit istud τάξαντος ex σταλάξαντος, aut potius στάξαντος. Est enim σταλάζειν & στάζειν *stillare*. Et licet in vulgatis Lexicographis posterius hoc non inueniatur, suum tamen parentem ipsæ proles indicant, σακτὸν μύρον scilicet apud Aristophanem, & nota omnibus στακτή, prout etiam testatur apud Dioscoridem lib. 1. c. 75. & 78. Marcellus. Die secundo, id est, *dominico*, magnam spoliorum partem afflictis & pauperibus dederunt, v. 29. O æterna memoria factum dignissimum! Vbi illud? *Nulla fides pietasq; viris qui castra sequuntur?* Plusquam Martij certè sunt isti homines: pęnè Martini omnes, qui ἰσομοίρους ἑαυτοὺς καὶ τοῖς ᾐκισμένοις, καὶ ὀρφανοῖς καὶ χήραις, ἔτι δὲ καὶ πρεσβυτέροις ποιήσαντες. In prædæ ipsius partitione *seipsos æquales fecerunt debilitatis siue calamitosis, & orphanis, & viduis, insuper etiam presbyteris, siue senio confectis*. Verè isti omnium, qui bella gerere volunt, & ducum & militum exemplar sint. Si pro religione qui cõtra Turcas hæreticos decertant, imitarentur, qui diuinæ misericordiæ imbres non stillarent? *Philarches* porrò v. 32. Græcè *Phylarches* dicitur: & videtur non proprium, sed dignitatis nomen esse. hoc modo, *eorum qui cum Timotheo erant, phylarchem*, siue *principem* sustulerunt. Nam & hunc vocat Gorionides lib. 3. c. 5. & 12. *Philippum*. Tandem victoriã prosecuti sunt, ita vt fugerint Nicanor, Timotheus, Bacchides, & quidem ipse Nicanor, fugitiui mancipij instar v. 35. Qui templi portas exusserat, Callisthenem exusserunt. Quidam in c. 12. lib. 3. Gorionidæ plures combustos significat, & hunc textum ita legit: *Eos, qui sacras ianuas incenderunt, nempe Callisthenem, cum in quoddam domicilium confugissent, incenderunt, digna eis mercede pro impietatibus suis reddita*. Sed malè vnus Callisthenes nominaretur. Interim loco citato Gorionides Philippum, de quo suprà, ferè eodem modo, quo de Valente scribitur, combustum fuisse narrat. *Cum*, ait, *appropinquaret Iudas, declinauit Philippus ab itinere, & diuertit in domum quandam vicinam. tunc præcipiente Iuda, deiecerunt domum supra illum, combusseruntq; eum igni in loco illo, & vlti sunt Eleazarum Senem scilicet illum sanctissimum, & sanguinem Hasidæorum, quem effuderat Philippus, reuersiq; ad cadauera, diripuerunt ea, & spolia in Hierusalem miserunt. Fugitiuus autem Nicanor euasit. Nam extrahens vestimenta purpurea, quibus indutus erat, amicuit se vestibus vilibus, sicq; incognitus factus, & euadens peruenit in Macedoniam, narrauitq; Lysiæ omnia quæ acciderant ei*. Macedoniam verò, more suo, vocat Syriam, quemadmodum Antiochiam, cuius lib. 2. Machab. cap. 8. v. 35. hac in historia mentio, dixit, in eodem lib. 3. cap. 1. & 21. vrbem *regni Macedoniæ*. Notanda verò causa, cur Israëlitæ optimique isti milites, longe aliter quàm fabulosus ille Achilles ἄτρωτοι, *inuulnerabiles* ab ipso etiam hoste pronuncientur. *eo quòd, ait, sequerentur leges ab ipso* DEO *constitutas*. Nimirum id promiserat Dominus Deuter. 28. v. 6. Vnde & eodem isto lib. 2. cap. 10. v. 30. Iudas in confertissimorum hostium medio sospes & *incolumis* permanet,

De quarto prælio, ac de templi repurgatione, ac dedicatione.

E CAPITE IV. LIBRI I.

28 *ET sequenti anno congregauit Lysias virorum electorum sexaginta millia & equitum quinque millia, vt debellaret eos.*

29 *Et venerunt in Iudæam, & castra posuerunt in Beth-horon, & occurrit illis Iudas cum decem millibus viris.*

1.Reg. 17.50. 30 *Et viderunt exercitum fortem, & orauit, & dixit: Benedictus es saluator Israel, qui contriuisti impetum potentis in ma-*
1 Reg. 14. 15. *nu serui tui Dauid, & tradidisti castra alienigenarum in manu Ionathæ filij Saul & armigeri eius.*

31 *Conclude exercitum istum in manu populi tui Israël, & confundantur in exercitu suo, & equitibus.*

32 *Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueantur contritione sua.*

33 *Deijce illos gladio diligentium te: & collaudent te omnes, qui nouerunt nomen tuum in hymnis.*

34 *Et commiserunt prælium: & ceciderunt de exercitu Lysiæ quinque millia virorum.*

35 *Videns autem Lysias fugam suorum, & Iudæorum audaciam, & quod parati sunt aut viuere, aut mori fortiter, abiit Antiochiam, & elegit milites, vt multiplicati rursus venirent in Iudæam.*

36 *Dixit autem Iudas, & fratres eius: Ecce contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta, & renouare.*

37 *Et congregatus est omnis exercitus, & ascenderunt in montem Sion.*

38 *Et viderunt sanctificationem desertam, & altare prophanatum, & portas exustas, & in atriis virgulta nata sicut in saltu, vel in montibus, & pastophoria diruta.*

39 *Et sciderunt vestimenta sua, & planxerunt planctu magno, & imposuerunt cinerem super caput suum:*

40 *& ceciderunt in faciem super terram, & exclamauerunt tubis signorum, & clamauerunt in cœlum.*

41 *Tunc ordinauit Iudas viros vt pugnarent aduersus eos, qui erãt in arce, donec emundarent sancta.*

42 *Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege Dei:*

43 *& mundauerunt sancta, & tulerunt lapides contaminationis in locum immundum.*

44 *Et cogitauit de altari holocaustorum, quod prophanatum erat, quid de eo faceret.*

45 *Et incidit iis consilium bonum vt destruerent illud: ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminarunt illud Gentes, & demoliti sunt illud.*

46 *Et reposuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoadusque veniret propheta, & responderet de eis.*

47 *Et acceperunt lapides integros secundum legem, & ædificauerunt altare nouum secundum illud, quod fuit prius:*

48 *& ædificauerunt sancta, & quæ intra domum erant intrinsecus: & ædem, & atria sanctificauerunt.*

49 *Et fecerunt vasa sancta noua, & intulerunt candelabrum, & altare incensorum, & mensam in templum.*

50 *Et incensum posuerunt super altare, & accenderunt lucernas, quæ super candelabrum erant, & lucebant in templo.*

51 *Et posuerunt super mensam panes, & appenderunt vela, & cõsummauerunt omnia opera quæ fecerant.*

52 *Et ante matutinum surrexerunt quinta & vigesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimioctaui anni:*

53 *Et obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum nouum, quod fecerunt.*

54 *Secundum tempus & secundum diem, in qua contaminauerunt illud Gentes, in ipsa renouatum est in canticis, & citharis, & & cinyris, & in cymbalis.*

55 *Et cecidit omnis populus in faciem, & adorauerunt, & benedixerunt in cœlũ eum, qui prosperauit eis.*

56 *Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocausta cum lætitia, & sacrificium salutaris & laudis.*

57 *Et ornauerunt faciem templi coronis aureis, & scutulis: & dedicauerunt portas, & pastophoria, & imposuerunt eis ianuas.*

58 *Et facta est lætitia in populo magna valdè, & auersum est opprobrium Gentium.*

59 *Et statuit Iudas & fratres eius, & vniuersa ecclesia Israël, vt agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per dies octo a quinta & vigesima die mensis Casleu, cum lætitia & gaudio.* Ioan. 10.22.

60 *& ædificauerunt in tempore illo montem Sion, & per circuitum muros altos, & turres firmas, ne quando venirent Gentes, & conculcarent eum sicut antea fecerunt.*

61 *Et collocauit illic exercitum, vt seruarent eum, & nuntiauit eum ad custodiendum Beth-suram, vt haberet populus munitionem contra faciem Idumææ.*

E Capite X. Libri II.

1 *MAchabæus autem, & qui cum eo erant, Domino se protegente, templum quidem & ciuitatem recepit:*
2 *aras autem, quas alienigenæ per plateas extruxerant, itemque delubra demolitus est.*
3 *Et purgato templo, aliud altare fecerunt: & de ignitis lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt post biennium, & incensum, & lucernas, & panes propositionis posuerunt.*
4 *Quibus gestis, rogabant Dominum prostrati in terram, ne amplius talibus malis inciderent: sed &, si quando peccassent, vt ab ipso mitius corriperentur, & non barbaris ac blasphemis hominibus traderentur.*
5 *Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, decimaquinta mensis, qui fuit Casleu.*
6 *Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quod ante modicum temporis diem solennem tabernaculorum in montibus, & in speluncis more bestiarum egerant.*
7 *Propter quod thyrsos, & ramos virides, & palmas præferebant, ei qui prosperauit mundare locum suum.*
8 *Et decreuerunt communi præcepto, & decreto vniuersæ genti Iudæorum omnibus annis agere dies istos.*
9 *Et Antiochi quidem, qui appellatus est Nobilis, vitæ excessus ita se habuit.*

Commentarivs.

QVARTVM Prælium à victore Iuda susceptum anno 148. cum Lysia cap. 4. vers. 28. & seq. cum è superiore suorum clade copias is instaurasset. Vbi eadem ferè, quæ prælio superiori notanda, sed omnium maximè post victoriam nobilissimam, ipsa *templi* Hierosolymitani *purgatio*, *altaris* noui *extructio* & *dedicatio* celeberrima, cap. 4. vers. 63. ad finem, & lib. 2. cap. 10. vsque ad 10. Incepta verò sunt hæc omnia Iuda cohortante vers. 36. vt non armorum magis quam sacrorum Dux esset felicissimus. Rabanus & ex eo glossa ordinaria, *Bene*, inquiunt, *dicitur, quod Iudas contritis hostibus, atque sopitis ad tempus bellis, hortatur suos, vt mundarent. quia maximum studium habent sancti doctores, vt in quibuscunque, læsa ab hostibus, subiectorum sibi fuerit Ecclesia, ad pristinum statum sanctæ conuersationis iterum restauretur.* Hinc sanè, cum alicubi hæreses inualuissent, optimis quibusque Pastoribus curæ semper maximæ fuit, vt illas exterminarent, fideique catholicæ puritatem, sanctarumque cæremoniarum & morum sanctitatem postliminio reuocarent. Quemadmodum de S. Fulgentio narrat eius discipulus apud Surium tomo 1. de Africanis Episcopis alijs Victor Vticensis, de Gregorio Nazianzeno ipsius vicesima secunda oratio, de S. Ambrosio S. Paulinus, de S. Augustino Possidius, eius vitæ cap. 7. 9. & sequentibus de alijs alij. quos Reuerendissimus & Illustrissimus nostræ huius Academiæ Herbipolitanæ, Pater IVLIVS superioribus hisce annis, imitatus, suo isto in principatu perfecit, vt, pauculis immutatis, hæc Possidij, loco citato, verba vsurpare liceat. *Adiuuante Domino, leuare in Africa Ecclesia Catholica exorsa est caput, quæ multo tempore illic conualescentibus hæreticis seducta & oppressa iacebat.* idemque à vicino Reuerendissimo & illustrissimo Bambergensi NEITHARDO, Amplissimo huius Academiæ Cancellario, feliciter inchoatum gaudent boni omnes. cum vtraque in diœcesi plenè cernantur, quæ ipse olim D. Augustinus epist. 48. & 50. exposuerat. Sunt porrò in hisce encæniis pleraq; omnia ex iis, quæ de tabernaculo vel templo in Exodo & lib. 3. Reg. dicta sunt; perspicua, vt signorum tubæ, pastophoria, & similia. Quædam tamen hîc quæstiunculæ sunt.

Prima. *Quid sanctificatio* ver. 38. Est ipsum templum, vel ea eius pars, quæ sanctum, & sanctorum sanctum continet, quæ, vti ad Hebræos 8. & 9. *sanctorum* nomine infrà vers. 48. afficitur. Vnde colliges ibidem in Latino, *edis* vocem redundare, quæ neque in Græco est.

Secunda. *Qui contaminationis lapides* vers. 43. Sunt insanæ illæ Deorum statuæ, bases, & aræ, quæ cap. 1. vers. 50. suprà, & l. 2 cap. 10. & in templo & in foro, plateisque collocatæ fuerant, dum Ioues, Bacchos, Hermas, Hecatas, forensesque suos Deos (ἀγοραίους vocabant) inuehere conatus est Antiochus. Alioqui dicuntur etiam *contaminati lapides* Leuit. 14. quando leprosa domus quæpiam extitisset. Quæ verò lepra hominibus, lapidibusque fœdior, quam idololatriæ addici? Ideoque in immundum impura saxa hæc omnia locum abiiciuntur: & meritissimò. Tristis planè pictura membrorum, quæ *seruierunt immunditiæ & iniquitati*, superbiæ & vanitati. Quò enim in mundi totius renouatione, abiicientur? Quo? In cœleste beatorum templum *non intrabit aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.* Apocal. 21. vers. 27. *Timidis autem & incredulis, & execratis & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus pars illorum erit in stagno*

ardenti igne & sulphure. Vnde & in 1.S.Petri. 2. Venerabilis Beda. *Qui per gratiam regenerationis sanctæ Ecclesiæ incorporatus nihil amplius pro sua salute operari studuerit, hic quasi lapis mortuus cælesti prorsus est ædificatione indignus ideoque abijciendus diuino examine, atque alius qui dignus est loco eius substituendus, iuxta præceptum Leuitici, in quo Leprosi domorum lapides a sacerdote inspici, & si purificari nequiuerint, iam intra immundos computari, ac de ordine, mundorum lapidum præcipiuntur erui.*

Tertia. Quis, in quem id genus lapides abiecti, locus immundus? Videtur fuisse *Topheth*, de quo 4. Regum. cap. 13. explicatum. Sic & leprosi lapides in sordidum istiusmodi locum illati Leuitici cap. 14.

Quarta. Quomodo pollutum holocaustorum altare? Quia super illud constitutum fuit desolationis idolum, inquit Lyranus. Sed addendum, exinde sordidatum etiam fuisse, quod in eo immūdi sues, aliæque vetitæ victimæ immolatæ sint, cap. 1. vers. 50. Iosephus lib. 12. ca. 7. Et libro eodem 1. cap. 1. vers. 62. dicitur super altare holocaustorum ara prophana posita. θυσιάζοντες ἐπὶ τὸν βωμὸν ὃς ἦν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. In nostro textu est; *Sacrificabant super aram, quæ erat contra altare.* pro *supra altare.* vel *iuxta altare.*

Quinta. Cur idem holocaustorum iam contaminatum altare, vti & contaminatos lapides, in contaminatum locum non abiecerunt? Nimirum erant illi omninò prophani & immundi, à prophanis & immundis à prophana & immunda sacra prophanè immundeque positi. hoc verò altare, ad verū Dei cultum, à veris Dei sacerdotibus, oleo rituque sacro, dedicatum olim fuerat. ideoque in loco mundo & honesto, quem ἐπιτήδειον Græcus vocat, asseruandum censuerunt. Quid, de sacris quæso vestibus, calicibus, cęlitum reliquiis, sacroque chrismate horum religio fecisset? vt vel hinc intelligere liceat, quanta rerum sacrarum apud pios veneratio semper fuerit. *Non licet, quæ in sacrario fuerint, malè tractari.* ait c. *Altaris, de consecr. distinct. 1.*

Sexta. Cur id ergo non eluerunt, & mundarunt, vt eo deinceps vterentur? Verebantur, ait textus, *ne forte illis esset in opprobrium,* apud DEVM scilicet & homines. Apud DEVM quidem, quasi contaminationem illam minùs detestarentur, quia violato pollutoque altari vterentur: apud homines, quasi aut labori aut sumptui pepercissent. Medium ergo secuti consilium sunt, vt neque omnino abijcerent, neque omnino pristina in dignitate sinerent.

Septima. Quem prophetam vers. 46. *exspectabant?* Posset propheta intelligi, vel qui propriè isto nomine nuncupatur. vel qui diuinarum rerum scientior est, vt subortam de altari isto dubitationem explicare posset. Mihi tamen ipse CHRISTVS Dominus videtur, de quo Deuteronomij 18. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me, suscitabit Dominus.* Tempus enim hoc instare animaduertebant. ideoque & infrà lib. 1. ca. 14. vers. 42. Simonem Ducem summumque sacerdotem esse decernunt *in æternum, donec surgat propheta fidelis.* Nam & in huius familia, vsq; ad Herodem, CHRISTIque Domini aduentum Pontificia, Regiaque dignitas permansit. Si dicas, CHRISTVM Dominum de altari hoc nihil vnquam respondisse legimus; respondet cap. vlt. S. Ioannes, *non scripta omnia.* Et fortè quasi propheta non esset, cum quæstione hac dignati non sunt Scribæ & Pharisæi, sed vel interrogarunt, vel interrogare voluerunt D. Iohannem cum per legatos ei suos dicerent: *Propheta es tu?* Iohan. 1. Visionis & prophetiæ obsignatio, de qua Daniel cap. 9. vers. 24. refertur à antiquis Iudæis ad Seleuci annum primum, à nouis ad Epiphanem, sed planè ad CHRISTVM Dominum pertinet, qui prophetarum omnium apex. Marc. 6. Luc. 4. & 24. de quo sibi à S. Petro librum dictatum ait ille lib. 1. Recognit. Clemens. à quo creberrimè CHRISTVS verus propheta; dicitur. Videatur lib. 2. pro epist. Pontif. c. 2. Turrianus, D. Thom. 3. q 3. art. 8. & ibidem Soarez disp. 21. sect. 1.

Octaua. Moysis ne, an Salomonis potius more. sanctum instructum iam fuerit? Moysis morem textus indicat, quia non plura, vti Salomon fecerat, sed *vnum candelabrum, vnamque* tantùm propositionis *mensam* in illud intulerunt. *Vela* etiam *plura* idem textus memorat, contra eos, qui vnum tantummodo in templo statuunt.

Nona. Quomodo lib. 2. cap. 10. de ignitis lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt? Gręcus textus paulo distinctiùs loquitur; πυρώσαντες λίθους, καὶ πῦρ ἐκ τούτων λαβόντες ἀνήνεγκαν θυσίαν. id est, *cum accendissent, vel ignitos fecissent lapides, ex ijsque ignem sumpsissent, obtulerunt sacrificium.* Ignitos verò lapides facere *trifariam* potuerunt. *Primò*, si quemadmodum ad sudores, certasque balneas medici quandoque præscribunt, lapides illi egregiè calefierent, omninoq; candefierent. Tunc enim ex iis quælibet paulo aridior materies ignem facillimè concipere potuit, *Deinde* si certo quodam modo & situ lapides ita collocarentur, vt ardentes Solis radios exciperent, è quorum densatione ac reflexione flamma quædam existeret, prout in speculis fieri ostendunt Optici. *Tertiò* demum, si precibus è cœlis ignem deuocarent. Omnibus hisce modis hoc vnum, quod quærebatur, quadantenus accidebat, vt sacrificiorum ignis non omninò communis & vulgari è foco sumptus esset. Postremum tamen modum memorat hisce verbis Gorionides lib. 13. *Cum composuissent ligna, non inuenerunt ignē sanctum: sed clamarunt ad Dominum, & exilijt ignis è lapide, qui erat altari suppositus, adijcientes ei ligna. Durauit ille ignis vsque ad captiuitatem tertiam.* quæ videlicet Vespasiani Titique bello accidit, quæque adhuc hodie cæcos miserosque attinet.

Deci-

Decima. Quid scutula vers. 57? Rex Salomon aurea scuta templo affixerat. 3. Reg. 10. Roboam pro illis, ærea. ibid. c. 14. hi nostri neque scuta, neque ærea; sed scutula quidem, attamen aurea.

Vndecima. Cur lib. 2. cap. 10. vers. 7. *thyrsos & ramos virides ferebant*? Lætitiæ hæc signa, quæ scenopegiorum diebus maximè adhibebant. Eos verò dies non ita pridem in speluncis obscurisque latibulis mæsti, squalidique, impiorum tyrannide oppressi egerunt. nunc ergo tanta, tamque subita in luce, quæ tunc omissa; fiunt, omnique festo cultu DEVM, læti prosequuntur. Sanè & olim vbi parta esset victoria, castrorum tabernacula hedera, lauro, cæteraque fronde aut cespite lætitiæ causa, ornabantur, vti ostendit in Æmilio & Mario Plutarchus, Appianus lib. 3. belli ciuilis.

Duodecima. Quæ iam facta dedicatio, & quæ eius memoria? Etsi fuerit templum labefactatum valdè, ignibusque & rapinis vastatum, non tamen totum dirutum, & euersum. ideoque ipsius tantùm restauratio & purgatio extitit: holocaustorum verò, altaris noui dedicatio tum facta est. Et fuit totos octo dies dedicatio hæc concelebrata, eiusque *festus dies anniuersarius* à Pontifice Maximo, totaq; illius temporis Ecclesia vers. 59. decretus; qui etiamnum hodie in Iudæorum Calendario est. ab illq; vocatur חנוכה hoc est ἐγκαίνια, itemq; הדלקת הנרות, id est, λυχνοκαΐα, seu, vt Iosephus lib. 12. cap. 10. ait φῶτα, id est, *lumina*: quòd præter opinionem, tanta iis religionis libertatisque propemodum extinctę lux, diuino iam beneficio illuxisset. Vnde, licet sint in eorum Synagogis cerei semper & lucernæ plures, nunquam tamen tot, quot hisce octo dedicationis diebus, visuntur, vti monet Antonius Margarita, lib. de ritibus Iudæorum. Quemadmodum verò isti festum diem: sic propter hæreses deiectas, catholicamque fidem quasi è sepulchro excitatam, excitarat S. Nazianzenus Constantinopoli templum, cui resurrectionis aut restitutionis seu *an-stasiæ* nomen impositum, quod ipse illinc abiturus, loco ante citato, hisce verbis affatur. *Vale Anastasia, nomen a pietate habens. Tu enim nobis fidei doctrinam, quæ adhuc contemptui erat; excitasti: vale inquam, communis victoriæ sedes, noua Silo, in qua primo arcam fiximus, quadraginta annis in deserto circumactam, incertisque sedibus vagantem. Tu, ô magnum hoc templum & nobile. noua hæreditas, quod magnitudinem, quam nũc habes, ab orthodoxa doctrina suscepisti: quodque nos, cum prius Iebus esses, Hierusalem effecimus.*

Decimatertia. Quando dedicatio hæc facta? Sanè hoc ipso cap. 4. ante Antiochi mortem describitur. At l. 2. c. 10. post mortem. Sixtus l. 8. duas diuersas dedicationes putauit, cum eandē tamen causæ circumstantiæque aliæ omnes clament. Scaliger l. c. tantum monuit, factum quidem anno Seleucidarum Iudaico 148. qui tamen idem sit 149. Alexandreus seu Syrochaldaicus. At quomodo ante vel post Antiochi mortem narretur, vnus rectè tradit doctissimus Bellarminus lib. 1. de verbo ca. 15. facta sunt ista quidem omnia, antequam moreretur Antiochus, vt ex totius huius capitis quarti cōtextu, & sequentis initio satis perspicuum: sed posteaquam tamen illius mors l. 2. cap. 9. explicata fuerat, narratur ibidem cap. 10. Cœperat enim auctor ipsi turpissimæ Nicanoris fugæ, tyranni mortem coniungere, ideoque vno veluti filo eam simul pertexuit: postea verò, ne tam insignem dedicationis celebritatem tacitus omnino præteruehcretur, eam, etsi breuiter, subtexere voluit. Vnde & postea transitione vers. 9. hac vtitur. *Et Antiochi vitæ excessus ita se habuit*; ostendens Antiochi excessum, licet post eum Encænia interposita sint, proximè iis quæ deinceps narrantur, coniungendum. Contra ista, quod diceret, cum ne gry quidem afferre posset Wittakerus, ipsum tamen non puduit, quasi duo isti inter se libri pugnarent: hanc ab hæreticis aliis acceptam, ab ipsoque Bellarmino abiectam, crambem iterum ad nauseam proponere. multo videlicet Munstero nequior, qui in Gorionide l. 3. cap. 13. eandem fatetur dedicationem & explicat. Fuit verò hic *dedicationis annus* à Seleuco 148. lib. 1. cap. 4. vers. 52. fuitque præciosè solidèque tertius à templi profanatione, quæ anno contigerat 145. ita vt Antiochium desolationis idolum, templique prophanatio annos solidos tres steterit, neq; quidquam excesserit, cum eodem die, quo cœpit, eodem postea desierit ibid. vers. 54. Duo tamen calculo huic aduersari videntur. *Vnum*, lib. 2. cap. 10. vers. 3. *Sacrificium obtulerunt post biennium.* Sed intelligendum post biennium solidum in Chaldaica scilicet, qua liber is vtitur, annorum putatione. Nam cœpit prophanatio anno Chaldaico incepto 144. desiitautem itidem Chaldaico incepto 147. ita vt anni Chaldaici solidi duo tantùm interfluxerint, cum Iudaici solidi tres fuerint. Neque male biennium istud referri posset ad Machabæi, de quo, illius capitis decimi principio narratur; inchoatum principatum anno 146. Iudaico. Atque ita censet hoc loco D. Thomas. *Vno anno, ait, durauit contaminatio, antequam Iudas, & sui aliquod remedium apponerent. Postquam verò ille incepit remedium adhibere, durauit duobus annis. & sic loquitur hic cum dicit. Post biennium.* Sed alterum est ex Iosepho lib. 1. de bello cap. 1. dum ait vastationis huius tempus fuisse annos tres & menses sex. Verum sex hi menses vel per imprudentiam à Iosepho additi sunt, vel à lectore fortè quopiam, qui Antiocho Danielis cap. 12. prophetiam penitus asserendam cum Porphyrio existimabat. Nam sibi ipsi alioqui repugnaret Iosephus, cum disertè lib. 12. cap. 11. tradat in eundem diem & violationem & renouationem incidisse, tresque tantùm præcisè annos memoret. Ita enim Iosephum laudat & locum simul istum illustrat D. Hieronymus in Danielis 12. hisce verbis: *A tempore quo ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem. dies mille ducenti nonaginta. hos*

ta, hos dies 1290. Porphyrius in tempore Antiochi, & in desolatione templi dicit completos, quam & Iosephus & Machabæorum vt diximus; liber, tribus tantum annis fuisse commemorant. Ex quo perspicuum est, tres istos & semis annos, de Antichristi temporibus, qui tribus & semis annis, hoc est 1290. diebus sanctos persecuturus est & præterea corruiturus in monte sancto & inclyto, A tempore igitur ἐνδελεχισμοῦ (quod nos interpretati sumus iuge sacrificium) quando Antichristus orbem obtinens, Dei cultum interdixerit, vsque ad internecionem eius, tres & semis anni, id est. 1290. dies complebuntur. Ita D. Hieronymus. Quomodo verò *bis mille & trecenti dies*, de quibus Danielis 8. vers. 14. huc pertineant, dicetur infrà post Epiphanis mortem. Mensis fuit Casleu, seu vt à Iosepho scribitur lib. 12. cap. 11. Cheslæus, qui Macedonibus Appellæus, nobis verò partim Nouember, partim December est. Eius dies erat 25. & quidem, vti putat lib. 5. idem Scaliger, tunc Decembris decimusquartus, feria secunda, secundum alios decimusquintus. Notant verò tanquam mirabile pęneque diuinum tam libri nostri prioris, quam posterioris auctores, & ipse etiam Iosephus, *diem eundem* tenebris & luci, calamitati & lætitiæ, sacrilegio & consecrationi obtigisse; quemadmodum è contrario miratur idem Iosephus lib. 6. Capt. 26. eodem plane mense & die olim à Nabuchodonosore, post CHRISTVM verò Dominũ à Tito vrbem captam, templumque incensum. Quod in ieiuniorum suorum libro, & in Calendario suo die 9. mensis Ab notant Iudæi, diem quo iuge sacrificium cessare cœperit, idolumque desolationis positum fuisse, solenni ieiunio quotannis celebrant Tamuz die 17. cùm tamen 25. Casleu fuerit. At eodem die non poterat templi prophanatio mœstè, renouatio, dedicatioque lætè celebrari. Illud verò, *secundum tempus* est, quasi diceret, eodem tempore vt 3. Reg. 20. vers. 6. Hebraicè *Caeth*, *eadem hora* vertit noster.

Decimaquarta. An de istis Machabæorum encæniis loquitur CHRISTVS *Dominus* Ioha. c. 10. Sciendum, *tres* apud Iudæos fuisse *dedicationum* festos *dies*. *Primus* erat dedicationis templi Salomonici, mense Thisri, die 23. in Septembri scilicet, vt dictum 3. Reg. 8. *Alter* Templi secundi, mense Adar, in Februario. 1. Esdræ 6. *Tertius* hic. Nonnus igitur in Iohannem, *primum* illum festum encæniorum esse putauit, sed contra textum, cum *hyems* tunc fuisse dicatur. At in Septembri nondum hyems est. D. Chrysost. Theophylactus, Occumenius *secundum*. Sed neque tunc propriè & perfectè hyems erat, cùm Aprili fere quemadmodũ alibi dictum est; messis inciperet, ea in regione. Dixi *propriè*, quia, vt interdum apud nos in vere, *frigus* aliquod esse tunc potuit, vti fuisse, postea dicitur Ioannis 18. Deinde, quia tam breui temporis interuallo, quod à Februario est, ad 14. Martij diem comprehendi non possunt, quę, post encænia illa, fecisse scribitur Dominus vsque ad mortem. Quapropter concludendum omnino de istis Machabæorum encæniis CHRISTVM Dominum inibi locutum esse. Et, quod mireris; etiam hæretici fatentur. Nam Caluinistæ suis in bibliis Gallicis; hoc loco, notant in margine; *Ioan. 10.* Et eum S. Iohannis locum suis annotationibus edisserens Beza, ita scripsit: *Iacet, vt quidam scribit, apud Iudæos hic dies erat ob memoriam instaurati templi, post diutinam sub Persis & successorum Alexandri, ac in primis illius Antiochi tyrannidem. Imo vero non vnius dies, sed octo dierum hoc sacrum erat, nec institutum in memoriam reditus ex Babylonia (quæ & ipsa distincta est à Perside) sed a Iuda Machabæo, quum pulso Antiochi præsidio, templũ ac cultum* DEI *instaurasset. Sic enim de his scribitur 1. Mach. 4.* Ita ille, qui & Castalionem reprehendit, quòd vocabulo à se ficto *Renoualia* verterit, quæ Encænia dicuntur. magis tamen ipse cęteris cum hæreticis reprehendendus, quòd quibus libris Euangelista, ipseque CHRISTVS Dominus luculentum, ista istorum encœniorum memoratione, testimonium dederunt, eos ipsi temerè adeò repudient. Verum de dedicationibus istis vide Bedam serm. 1. dedicationis, Walafridum de rebus Eccles. c. 1. & 9. D. Bernar. serm. 16. in Psalm. Qui habitat. serm. 3. in Cantica. D. Chrysost. hom. 18. Actorum, Emisenum ser. in dedicatione Ecclesiæ, Chrysologum ser. 54. D. Ambros. serm 89. D. Augustinum serm. de dedicatione.

Decimaquinta quæstiuncula. *Fuitne sacerdotum aliqua etiam recensio & lustratio facta?* Cum vi lib. 2. c. 3. & 4. vidimus; tanta plerorumque sacerdotum impietas & contaminatio fuerit. tanta sacrificij quotidiani, aliorumque omnium cessatio, & religionis totius ruina, fuit Iudæ Machabæo necessarium, si quidem templum, sacraque omnia pristinæ integritati restituere vellet, bonos etiam, illorumque scelerum puros, sacerdotes conquirere. Ita enim & Pontificem decebat, & res ipsa postulabat. idq; lib. 1. cap. 4. vers. 42. hisce verbis asseritur. *Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege* DEI. Quemadmodum verò prima olim fuerat Ioaribęa sacerdotum classis, ita & nunc eundem locum ordinemque suum tenuisse, primumque ad sacerdotalia munia fuisse adhibitam, cum è Ioaribæis ipse Iudas Pontifex, cæterique Machabæi fratres sint, quis dubitet?

Decimasexta & vltima quæstiuncula. Quid post tam piam sedulamque sacrorum procurationem, fecit Iudas? Montem Domini & templum ædificauit variisque operibus & præsidiis communiuit vers. 60. adiunxitque arcem insignem, quam à rupe & munitione Bethsuram vocabant. Est locus Iudææ munitissimus, vt ait Iosephus lib. 13. cap. 9. intra montium fauces & angustias, Thermopylarum, quæ Lacedęmoniorum virtute tam nobiles sunt, instar; vt est apud eundem Iosephum lib. 14. cap. 16. & quinque stadiis ab Hierosolyma distabat infra lib. 2. cap. 11. vers. 5. & 65. cap. 14. v. 7. & 33. diciturque πόλις vrbs lib. isto 1. c. 6. vers. 7. 31. & 49. vbi etiam Bethsura Bethsurorum dici ostenditur. & cap. 9. v. 52. Sed quæri posset, an munierint iam Iudæi montem Domini, vt custodirent

ſent Bethſuram, an Bethſuram potius, vt montem vrbemque Hieroſolymitanam cuſtodirent. Vtrumlibet ex Græco textu dici poſſet, ſi diceremus ὠχύρωσαν, αὐτὸ τηρεῖν, τὴν Βαιθσούραν, pro εἰς τὸ τηρεῖν vel τοῦ αὐτὸ τηρεῖν. & confirmari poſſet ſenſus poſterior ex adiuncta cauſa, *vt haberet populus munitionem contra faciem Idumææ.* Latinus tamen noſter priorem ſenſum tradit. eſtque is etiam in Græco ſimplicior. De his verò aliiſque Aſamonæorum ædificiis plura Ioſephus lib. 15. cap. vlt. lib. 20. ca. 7. lib. 2. Cap. 28. & lib. 5. cap. 13. Sed finiat dedicationis huius gaudium pulchella D. Bernardi ſer. 15. in Cantica, obſeruatio, cum ex aliis ſcripturæ locis, tum ex iſto lib. 1. cap. 4. verſ. 58. petita, vt oſtendat pro nobis omnibus DEO gloriam & laudem tribuendam: neque à nobis eam arripiendam. *Tibi, ait, Domine, tibi gloria tua maneat illibata. mecum bene agitur, ſi pacem habuero. Golia proſtrato, lætatus eſt populus pace recepta, ſed Dauid ſingulariter extitit glorioſus. Ioſue, Iephte, Gedeon, Samſon, Iudith quoque, quanquam fœmina, glorioſè in diebus ſuis triumpharunt de hoſtibus, ſed pace cum gaudio fruentibus cæteris, nemo communicauit eis in gloria. Iudas Machabeus multis & ipſe inclytus victoriys, cum frequenter exultanti populo pacem fortiter pugnando tribuiſſet, nunquid gloriam quandoque partitus eſt alicui? Denique & facta eſt, inquit, non gloria, ſed lætitia magna in populo. Quid minus ab his omnibus conditor omnium fecit, quo minus & ipſe debeat gloriari ſingulariter? Solus cuncta creauit, ſolus de hoſte triumphauit, ſolus captiuos liberauit: & ſocium habebit in gloria? Et brachium inquit meum auxiliatum eſt mihi. Item: Torcular calcaui ſolus, & de gentibus vir non eſt mecum. Quid mihi ergo cum victoria ſi nec in prælio fui? Impudentiſſimè mihi arrogo vel gloriam abſque victoria, vel victoriam, ſine pugna: Sed ſuſcipite mõtes pacem populo, pacem ſuſcipite nobis, non gloriam, ipſi ſoli eam ſeruantes, qui ſolus & pugnauit, & vicit. Ita quæſo, ita ſit, gloria in excelſis DEO, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

CAPVT QVINTVM LIBRI PRIMI.

1 *ET factum eſt, vt audierunt Gentes in circuitu, quia ædificatum eſt altare, & ſanctuarium ſicut prius, iratæ ſunt valdè:*

2 *& cogitabant tollere genus Iacob, qui erant inter eos, & cœperunt occidere de populo, & perſequi.*

3 *Et debellabat Iudas filios Eſau in Idumæa, & eos, qui erant in Arabathane: quia circumſedebant Iſraelitas, & percuſſit eos plaga magna.*

4 *Et recordatus eſt malitiam filiorum Bean, qui erant populo in laqueum, & in ſcandalum, inſidiantes ei in via.*

5 *Et concluſi ſunt ab eo in turribus, & applicuit ad eos, & anathematizauit eos, & incendit turres eorum igni cum omnibus, qui in eis erant.*

6 *Et tranſiuit ad filios Ammon, & inuenit manum fortem, & populum copioſum, & Timotheum ducem ipſorum.*

7 *& commiſit cum eis prælia multa, & contriti ſunt in conſpectu eorum, & percuſſit eos:*

8 *& cepit Gazer ciuitatem, & filias eius, & reuerſus eſt in Iudæam.*

9 *Et congregatæ ſunt Gentes, quæ ſunt in Galaad, aduerſus Iſraelitas, qui erant in finibus eorum vt tollerent eos: & fugerunt in Datheman munitionem.*

10 *& miſerunt literas ad Iudam & fratres eius, dicentes: Congregatæ ſunt aduerſum nos Gentes per circuitum, vt nos auferant:*

11 *& parãt venire: & occupare munitionem, in quam confugimus: & Timotheus eſt dux exercitus eorum.*

12 *Nunc ergo veni, & eripe nos de manibus eorum, quia cecidit multitudo de nobis.*

13 *Et omnes fratres noſtri, qui erant in locis Tubin, interfecti ſunt: & captiuas duxerunt vxores eorum, & natos, & ſpolia, & peremerunt illic ferè mille viros.*

14 *Et adhuc epiſtolæ legebantur, & ecce alij nuncij venerunt de Galilæa conſciſſis tunicis, nunciantes ſecundum verba hæc:*

15 *dicentes conueniſſe aduerſum ſe à Ptolemaida, & Tyro, & Sidone: & repleta eſt omnis Galilæa alienigenis, vt nos conſumant.*

16 *Vt audiuit autem Iudas, & populus, ſermones iſtos, conuenit eccleſia magna cogitare quid facerent fratribus ſuis, qui in tribulatione erant, & expugnabantur ab eis.*

17 *Dixitque Iudas Simoni fratri ſuo: Elige tibi viros, & vade, & libera fratres tuos in Galilæa: ego autem, & frater meus Ionathas ibimus in Galaaditim.*

18 *Et reliquit Ioſephum filium Zachariæ, & Azariam duces populi cum reſiduo exercitu in Iudæa ad cuſtodiam.*

19 *& præcepit illis, dicens: Præeſtote populo huic: & nolite bellum committere aduerſum Gentes, donec reuertamur.*

20 *Et partiti ſunt Simoni viri tria millia, vt iret in Galilæam: Iudæ autem octo millia in Galaaditim.*

21 *Et abijt Simon in Galilæam, & commiſit prælia multa cum Gentibus: & contritæ ſunt Gentes à facie eius, & perſecutus eſt eos vſque ad portam Ptolemaidis:*

22 & ceciderunt de Gentibus ferè tria millia virorum, & accepit spolia eorum.
23 & assumpsit eos, qui erant in Galilæa, & in Arbatis cum vxoribus, & natis, & omnibus, quæ erant illis, & adduxit in Iudæam cum lætitia magna.
24 Et Iudas Machabæus, & Ionathas frater eius transierunt Iordanem, & abierunt viam trium dierum per desertum.
25 Et occurrerunt eis Nabuthæi, & susceperunt eos pacificè, & narrauerunt eis omnia, quæ acciderant fratribus eorum in Galaaditide.
26 & quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa, & Bosor, & in Alimis, & in Casphor, & Mageth, & Carnaim: hæ omnes ciuitates munitæ, & magnæ.
27 Sed & in cæteris ciuitatibus Galaaditidis tenentur comprehensi, & in crastinum constituerunt admouere exercitum ciuitatibus his, & comprehendere, & tollere eos in vna die.
28 Et conuertit Iudas, & exercitus eius, viā in desertum Bosor repentè, & occupauit ciuitatem: & occidit omnem masculum in ore gladij, & accepit omnia spolia eorum, & succendit eam igni.
29 Et surrexerunt inde nocte, & ibant vsque ad munitionem.
30 Et factum est diluculo, cùm eleuassent oculos suos, ecce populus multus, cuius non erat numerus, portantes scalas & machinas, vt comprehenderent munitionem, & expugnabant eos.
31 Et vidit Iudas quia cœpit bellum, & clamor belli ascendit ad cœlum sicut tuba, & clamor magnus de ciuitate:
32 & dixit exercitui suo: Pugnate hodie pro fratribus vestris.
33 Et venit tribus ordinibus post eos, & exclamauerunt tubis, & clamauerunt in oratione.
34 Et cognouerūt castra Timothei quia Machabæus est, & refugerunt à facie eius & percusserunt ex eis in die illa ferè octo millia virorum.
35 Et diuertit Iudas in Masphа, & expugnauit, & cepit eam: & occidit omnem masculum eius, & assumpsit spolia eius, & succēdit eam igni.
36 Inde perrexit, & cepit Casbō, & Mageth, & Bosor, & reliquas ciuitates Galaaditidis.
37 Post hæc autem verba, congregauit Timotheus exercitum alium, & castra posuit cōtra Raphon trans torrentem.
38 Et misit Iudas speculari exercitum: & renunciauerunt ei, dicentes: Quia conuenerunt ad eum omnes Gentes, quæ in circuitu nostro sunt exercitus multus nimis.
39 Et Arabas conduxerunt in auxilium sibi, & castra posuerunt trans torrentem parati ad te venire in prælium. Et abijt Iudas obuiam illis.
40 Et ait Timotheus principibus exercitus sui: Cum appropinquarit Iudas, & exercitus eius aquæ: si transierit ad nos prior, non poterimus sustinere eum: quia potens poterit aduersum nos.
41 si verò timuerit transire, & posuerit castra extra flumen, transfretemus ad eos, & poterimus aduersus illum.
42 Vt autem appropinquauit Iudas ad torrentem aquæ, statuit scribas populi secus torrentem, & mandauit eis, dicens: Neminem hominum reliqueritis: sed veniant omnes in prælium.
43 Et transfretauit ad illos prior, & omnis populus post eum, & contritæ sunt omnes Gentes à facie eorum, & proiecerunt arma sua, & fugerunt ad fanum, quod erat in Carnaim.
44 Et occupauit ipsam ciuitatem, & fanum succendit igni cum omnibus, qui erant in ipso: & oppressa est Carnaim, & non potuit sustinere contra faciem Iudæ.
45 Et congregauit Iudas vniuersos Israelitas, qui erant in Galaaditide, à minimo vsque ad maximum, & vxores eorum, & natos, & exercitum magnum valdè, vt venirent in terram Iuda.
46 Et venerunt vsque Ephron: & hæc ciuitas magna in ingressu posita, munita valdè, & non erat declinare ab ea dextera vel sinistra, sed per mediam iter erat.
47 Et incluserunt se qui erant in ciuitate, & obstruxerunt portas lapidibus: Et misit ad eos Iudas verbis pacificis, dicens:
48 Transeamus per terram vestram, vt eamus in terram nostram: & nemo vobis nocebit: tantùm pedibus transibimus. Et nolebant eis aperire.
49 Et præcepit Iudas prædicari in castris, vt applicarent vnusquisque in quo erat loco,
50 & applicuerunt se viri virtutis, & oppugnauit ciuitatem illam tota die, & tota nocte, & tradita est ciuitas in manu eius:
51 & peremerunt omnem masculum in ore gladij, & eradicauit eam, & accepit spolia eius, & transiuit per totam ciuitatem super interfectos.
52 Et transgressi sunt Iordanem in campo magno, contra faciem Beth-san.
53 Et erat Iudas congregans extremos, & exhortabatur populum per totam viam: donec venirent in terram Iuda:
54 & ascenderunt in montem Sion cum lætitia, & gaudio, & obtulerunt holocausta, quod nemo ex eis cecidisset donec reuerterentur in pace:

55 *Et in diebus, quibus erat Iudas, & Iona-*
thas in terra Galaad, & Simon frater eius
in Galilea contra faciem Ptolemaidis.
56 *audiuit Iosephus Zachariæ filius, & Aza-*
rias princeps virtutis, res bene gestas, &
prælia quæ facta sunt,
56 *& dixit: Faciamus & ipsi nobis nomen,*
& eamus pugnare aduersus Gentes, quæ in
circuitu nostro sunt.
58 *Et præcepit his, qui erant in exercitu suo,*
& abierunt Iamniam.
59 *Et exiuit Gorgias de ciuitate, & viri eius*
obuiam illis in pugnam.
60 *Et fugati sunt Iosephus, & Azarias vsque*
in fines Iudææ: & ceciderunt illo die de po-
pulo Israel ad duo millia viri, & facta est
plaga magna in populo:
61 *quia nõ audierunt Iudam & fratres eius,*
existimantes fortiter se facturos.
62 *Ipsi autem non erant de semine viro-*
rum illorum, per quos salus facta est in
Israel.
63 *Et viri Iuda magnificati sunt valdè in*
conspectu omnis Israel, & Gentium omniũ
vbi audiebatur nomen eorum.
64 *Et conuenerunt ad eos fausta acclaman-*
tes.
65 *Et exiuit Iudas, & fratres eius, & expu-*
gnabat filios Esau in terra, quæ ad austrum
est, & percussit Chebron & filias eius &
muros eius & turres succendit igni in cir-
cuitu.
66 *Et mouit castra, vt iret in terram a-*
lienigenarum, & perambulabat Sama-
riam.
67 *In die illa ceciderunt sacerdotes in bello,*
dum volunt fortiter facere, dum sine consi-
lio exeunt in prælium.
68 *Et declinauit Iudas in Azotum in ter-*
ram alienigenarum, & diruit aras eorum,
& sculptilia deorum ipsorum succendit i-
gni: & cepit spolia ciuitatum, & reuersus
est in terram Iuda.

COMMENTARIVS.

PRÆLIA cum finitimis gentibus Iudæorum genti perquàm infestis, *varia* feliciter iniit Iudas. *Primum* cum Idumæis v.3. vbi pro *Arabathane*, legitur *Acrabattine*, in Græco, & *Acrabathena*, in Iosepho lib.3. de bello c. 3. Plinio lib. 5.cap.15. *Secundum* cum Beaniis, non, vt Iosepho Latino, *Bethanijs*, cum Græcè sit βαιὰν. licet conuenire posset cum ea parte, quæ Iudith. 1. Græcè Βετάνη. *Tertium* cum Ammonitis, quorum Dux Timotheus ver.6. Vrbs *Gazer* alia vt ex situ planum; ab ea, quę Iosuæ 10. vers.33. & c.16. vers.3. quamque prior Par.14 vers.16. Gazaram, Iosephus lib.5. antiquitatũ cap.1. Gadara nominat. Hæc verò nostra in textu Græco ἰαζὴρ est, de qua Iosuæ 13. ver. 24. *Quartum* cum Galaaditis, ad quos vltra Iordanem, vnà cum fratre Ionathan sese contulit vers. 9.17.24. Sed pro locis *Tabin* vers. 13. Græcus habet ἐν τοῖς τωβίν. Litteræ scilicet vndique, eodem penè temporis momento, vti Iob. 1. malorum nunciæ aduolabant. *Quintum* cum Galilæis Gentilibus, Ptolemæensibus, Tyriis, & Sidoniis, sed per fratrem suum Simonem vers. 17.20.21. At versu 15. dicuntur Græcè gentes venisse à Sidone & omni Galilæa gentium seu allophylorum. De *duplici Galilea* dictum cap. 1. Tobiæ. Tantùm hic obserua, tradere Iosephum, in vita sua, ducentas & quatuor in illa vrbes & vicos esse, quorum, ait lib.3. Capt.4. minimus contineat incolarum plusquàm quindecim millia: vtramque verò gentibus ἀλλοφύλοις circumdatam esse. Eodem ver. 15. quæ *Ptolemaida* dicitur vti & cap. 10. vers.1. est ipsa Ptolemais. quemadmodum & Hellas infrà cap.8. vocatur *Hallada*. *Sextum* cum Carnaimitis ver.44. quorum vrbs Græcè καρναΐν. de qua S. Epiph. hæres.30. sicuti & supra vers. 26. vbi & βόσσορα, ἄλεμα, μακὲδ, quod postremum etiam vers.36. vbi & χασφών. Qui vers.37. *torrens* vocatur, paulo post vers.41. vocatur ποταμὸς *fluuius*, eo modo quo Iudith 2. fol. 165. exposui. Et hoc lib.1. cap.16. vers. 5. vbi in Græco tantum χείμαῤῥος *torrens* est, in Latino legitur *fluuius torrens*. *Septimum* cum Ephronitis vers.46. Est verò *Ephron* trans Iordanem ciuitas munita infrà lib.2. cap 12. vers.27. 2. Paral.13. vers. 19. Neque eadem est cum *Ephrem*, de qua Ioh.11. vers.54. & hic infrà lib.1. cap.11. v.34. Græcè ἀφαίρεμα legitur. Nam, vt ait in illud S. Ioannis caput Toletus annot. 19. differunt illæ tam situ, quam scriptione, cum vnius principium sit ע, alterius א. *Campus magnus* vers. 52. expositus est Iudith 1. & de eo D. Hieronymus de locis Hebr. verbo *Aulon*. At ver. 55. notanda *duo* boni ducis officia. *Vnum* vt eos qui cunctantur, & vel præ ignauia vel præ infirmitate, nimiaque defatigatione in postremis hærent, non deserat, sed colligat, & prout res patitur, vrgeat, vel si infirmiores sunt, eorum curam bonam gerat. *Alterum*, vt suos cohortationibus interdum excitet. Vtrumque hic à Iuda factum. & prius quidem in Græco est paulo clarius, ἐπισυνάγων τοὺς ἐσχατίζοντας. *Octauum* prælium cum Idumæis vers. 65. de Chebron Iosephus multa lib.4. Capt.31. *Nonum* cum Samaritanis vers. 66. *Decimum*, cum Palesthinis, Azotiis præsertim vers.68. quorum aras & simulachra disturbauit, & incendit. De hisce aliisque secutis contra Idumæos, Ammonitas, Moabitas, aliosque hostes victoriis prædictio est Habdiæ cap.1. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendentur in eis & deuorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est. Et hereditabunt hi, qui ad Austrum sunt, montem Esau. & qui in cãpestribus, Philisthijm: & possidebunt regionẽ Ephraim, & regionẽ Samariæ: & Beniamin possidebit Galaad.* Et

Sophoniæ 2. *Reliquiæ populi mei decipiunt eos, residui gentis meæ possidebunt illos.* prout suis omnibus doctrinæ refertis in prophetas commentariis manifestum Ribera noster facit.

Dum in hostico Machabæi versantur, *duo* magnæ dignitatis *Sacerdotes, Iosephus & Azarias* in Iudæa, vt renouatum iam templum, ciuitatemque Hierosolymitanam tuerentur, cum exercitus residuo, Duces relicti erant; ea tamen conditione, vt si gentes eos lacessitum venirent, fortiter obsisterent; eas verò ipsi oppugnatum vltrò non irent. vers. 19. At boni isti virtutis seu exercitus principes vers. 56. Machabæorum gloria, quæ omnium sermonibus longè lateque peruagabatur, commoti, dixerunt, *Faciamus & ipsi nobis nomen, & eamus pugnare aduersus gentes, quæ in circuitu nostro sunt.* Dictum, factum. sed exitu sanè funestissimo vers. 60. *fugati sunt Iosephus & Azarias vsque in fines Iudææ. & ceciderant illo die de populo Israel ad duo millia viri, & facta est plaga magna in populo.* Quæ causa? *Duplex* adiungitur. *Vna* est vers. 61. *quia non audierunt Iudam & fratres eius, existimantes se fortiter;* seu vt Græcum verbum importat, *viriliter facturos*, vt & ipsi videlicet viri haberentur, non solus Iudas, & Machabæi laudarentur. *Altera* vers. 62. *ipsi non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est Israel.* seu vt in Græco, *quibus Israelu salus data, vt ipsorum manu seu operâ fieret.* Quam illustre hoc humanæ vitæ speculum? Vtilitatis, honoris, laudis & gloriolæ alicuius obiecta spes, plurimos, etiam à DEO non vocatos, etiam ab eodem, & magistratibus vetitos, etiam ineptos necessariisque rebus minimè instructos, in pace, in bello, in Ecclesia, in Republica, in quolibet vitæ statu, ad quidlibet, per fas nefasque, audendum rapit. Magna sanctissimorum Apostolorum gloria erat, extemplo eam indignissimo pretio licitatur Simon Magus Act. 8. æmulantur pseudoapostoli, falsi fratres, & hæretici, de quibus passim Apostolus, & S. Petrus in epist. & sanctus Iudas. Magnum Christianorum exorcistarum & Pastorum nomen erat. Simile Iudæi Act. 19. & lupi quidam Act. 20. concupiscebant. Quid miraculorum, vitæque sanctioris laudem ab hæreticis & hypocritis quandoque tentatam & adumbratam memorem? Itum, hoc sæculo, à Catholicis Sacerdotibus in Orientis obeuntisque Solis, vt CHRISTI D. Euangelium propagetur, vltimas regiones. Terrent nostros hæreseon magistros infinita, quæ terrâ marique impendent pericula & labores. Fuerunt tamen è Caluinianis Galliç ministris pauci quidem, sed aliqui tamen, qui tam laudatæ peregrinationis famâ excitati, eandem aggrederentur. Sed nimirum ex eorum semine non sunt hæretici, quibus dedit Dominus, vt industria, labore, prædicationeque sua veram vnicamque à CHRISTO IESV salutem Gentibus per Spiritum sanctum afferant. *Ecclesia*, inquit D. Augustinus sub epistolæ quinquagesimæ finem, *Catholica sola, corpus est* CHRISTI, *cuius ille caput est Saluator corporis sui. Extra hoc corpus neminem viuificat Spiritus sanctus. Non est particeps diuinæ charitatis, qui hostis est vnitatis. non habent Spiritum sanctum, qui sunt extra Ecclesiam.* Mihi verò, quos emolumenti vel gloriæ inanis ad alienas istiusmodi, quocunque in negotio, personas suscipiendas instigat, Æsopico illi Asino similes videntur, qui quod hero gratum, qui illi blandiebatur & assiliebat canem videbat, idem ipse facere instituit. Sapienter Hierapolitanus Epictetus canone 26. & 27. hos pueris, simiisque quælibet imitantibus comparat, optimisque præceptis instruit. Vide D. August. lib. 5. de ciu. c. 12. Rabanus multa isto capite, quibus eos, qui ad Catholicam veritatem ab erroribus redeunt, quique eos reuocant & docent, consoletur, simulque instituat, perutilia monuit. sed è glossa, si cupis, petes. & similem horum sacerdotum orationi orationem leges Geneseos cap. 11. vers. 4. simile factum in Onia apud Iosephum lib. 13. c. 6.

De morte Antiochi Epiphanis.

CAPVT VI. LIBRI I.

1 *ET rex Antiochus perambulabat superiores regiones, & audiuit esse ciuitatem Elymaidem in Perside nobilissimã, & copiosam in argento, & auro,*
2 *templumque in ea locuples valdè: & illic velamina aurea, & loricæ, & scuta, quæ reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnauit primus in Græcia.*
3 *Et venit, & quærebat capere ciuitatem, & deprædari eam: & non potuit, quoniam innotuit sermo his, qui erant in ciuitate:*
4 *& insurrexerũt in prælium, & fugit inde, & abijt cum tristitia magna, & reuersus est in Babyloniam.*
5 *Et venit qui nunciaret ei in Perside, quia fugata sunt castra, quæ erant in terra Iuda.*
6 *& quia abijt Lysias cum virtute forti in primis, & fugatus est à facie Iudæorum, & inualuerunt armis, & virtutibus, & spolijs multis, quæ ceperunt de castris, quæ exciderant:*
7 *& quia diruerunt abominationem, quam ædificauerat super altare, quod erat in Ierusalem, & sanctificationem, sicut priùs circumdederũt muris excelsis, sed & Bethsuram ciuitatem suam.*
8 *Et factum est, vt audiuit rex sermones istos, expauit, & commotus est valde: & decidit in le-*

in lectum, & incidit in languorem præ tristitia, quia non factum est ei sicut cogitabat.
9 Et erat illic per dies multos: quia renouata est in eo tristitia magna, & arbitratus est se mori.
10 Et vocauit omnes amicos suos, & dixit illis: Recessit somnus ab oculis meis, & concidi, & corrui corde præ solicitudine:
11 & dixi in corde meo: In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus tristitiæ, in qua nunc sum: qui iucũdus eram, & dilectus in potestate mea!
12 Nunc verò reminiscor malorum, quæ feci in Ierusalem, vnde & abstuli omnia spolia aurea, & argentea, quæ erant in ea, & misi auferre habitantes Iudæam, sine causa.
13 Cognoui ergo quia propterea inuenerunt me mala ista: & ecce pereo tristitia magna in terra aliena.
14 Et vocauit Philippum, vnum de amicis suis, & præposuit eum super vniuersum regnum suum:
15 & dedit ei diadema, & stolam suam, & annulum, vt educaret Antiochum filium suum, & nutriret eum, & regnaret.
16 Et mortuus est illic Antiochus rex anno cẽtesimo quadragesimo nono.

CAPVT IX. Libri secundi.

1 EOdem tempore Antiochus inhonestè reuertebatur de Perside.
2 Intrauerat enim in eam, quæ dicitur Persepolis, & tentauit expoliare templum, & ciuitatem opprimere: sed multitudine ad arma concurrente, in fugam versi sunt: & ita contigit vt Antiochus post fugam turpiter rediret.
3 Et cum venisset circa Ecbatanam, recognouit quæ erga Nicanorem, & Timotheum gesta sunt.
4 Elatus autem in ira, arbitrabatur se iniuriam illorum, qui se fugauerant, posse in Iudæos retorquere: ideoque iussit agitari currum suum, sine intermissione agẽs iter, cælesti eum iudicio perurgente, eo quod ita superbè locutus est, se venturum Ierosolymam, & congeriem sepulchri Iudæorum eã facturum.
a Paral. 16. 9. 5 Sed qui vniuersa conspicit Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili, & inuisibili plaga. Vt enim finiuit hunc ipsum sermonem, apprehendit eum dolor dirus viscerum, & amara internorum tormenta:
6 & quidem satis iustè, quippe qui multis, & nouis cruciatibus aliorum torserat viscera, licet ille nullo modo à sua malitia cessaret.
7 Super hoc autem superbia repletus, ignem spirans animo in Iudæos, & præcipiens accelerari negotium, contingit illum impetu euntem de curru cadere, & grauis corporis collisione membra vexari.
8 Isq; qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, & montium altitudines in statera appendere, nunc humiliatus ad terram in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans:
9 Ita vt de corpore impij vermes scaturirent, ac viuentis in doloribus carnes eius effluerent, odore etiam illius & fætore exercitus grauaretur.
10 & qui paulo antè sidera cæli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fætoris portare.
11 Hinc igitur cœpit ex graui superbia deductus, ad agnitionem sui venire, diuina admonitus plaga, per momenta singula doloribus suis augmenta capientibus.
12 & cum nec ipse iam fætorem suum ferre posset, ita ait: Iustum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire.
13 Orabat autem hic scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus.
14 Et ciuitatem, ad quam festinans veniebat vt eam ad solum deduceret, ac sepulchrum congestorum faceret, nunc optat liberam reddere:
15 & Iudæos, quos nec sepultura quidem se dignos habiturum, sed auibus ac feris diripiendos traditurum, & cum paruulis exterminaturum dixerat, æquales nunc Atheniensibus facturum pollicetur.
16 Templum etiam sanctum, quod priùs expoliauerat, optimis donis ornaturum, & sancta vasa multiplicaturum, & pertinentes ad sacrificia sumptus de reditibus suis præstaturum:
17 super hæc & Iudæum se futurum, & omnẽ locum terræ perambulaturum, & prædicaturum Dei potestatem.
18 Sed non cessantibus doloribus (superuenerat enim in eum iustum Dei iudicium) desperans scripsit ad Iudæos in modum deprecationis epistolam hæc continentem:
19 OPTIMIS ciuibus Iudæis plurimam salutem, & bene valere, & esse fælices rex & princeps Antiochus.
20 Si benè valetis & filij vestri, & ex sententia vobis cuncta sunt, maximas agimus gratias.
21 Et ego in infirmitate cõstitutus, vestri autem memor benignè reuersus de Persidis locis, & infirmitate graui apprehensus, necessarium duxi pro communi vtilitate curam habere:

22 non desperans memetipsum, sed spem multam habens effugientem infirmitatem.

23 Respiciens autem quod & pater meus quibus temporibus in locis superioribus ducebat exercitum, ostendit qui post se susciperet principatum:

24 Vt si quid contrarium accideret, aut difficile nunciaretur, scientes hi, qui in regionibus erant, cui esset rerum summa derelicta, non turbarentur.

25 Ad hæc, considerans de proximo potentes quosque, & vicinos temporibus insidiantes, & euentum expectantes, designaui filium meum Antiochum regem, quem sæpe recurrens in superiora regna multis vestrum commēdabam: & scripsi ad eum quæ subiecta sunt.

26 Oro itaq; vos, & peto memores beneficiorum publicè & priuatim, vt vnusquisque conseruet fidem ad me, & ad filium meum.

27 Confido enim, eum modestè & humanè acturum, & sequentem propositum meum, & communem vobis fore.

28 Igitur homicida, & blasphemus pessimè percussus, & vt ipse alios tractauerat, peregre in montibus, miserabili obitu vita functus est.

29 Transferebat autem corpus Philippus collactaneus eius: qui metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometorem in Ægyptum abijt.

COMMENTARIVS.

DESCRIBITVR Antiochi Epiphanis mors clarè duobus in locis. lib.1.c.6.& lib.2.cap.9. Addunt hæretici locum tertium lib.2.ca.1. Sed ibi eum locum tractabo, cum reuera tunc Antiochus mortuus non sit. Quia verò in duobus illis capitibus aliis repugnantia quædam videtur, eam partim rei gestæ ordinem ex vtroque capite connectendo, partim qui superesse potuerunt scrupulos eximendo, persequar.

Primò, vt prędiues fanum spoliaret, vadit Antiochus in Persidis vrbē, *Elymaidem*, lib.1.c.6. *Persepolim* lib.2.cap.9. Deinde in Syriam ipsam redit. Sed hic spectandum & iter, & itineris terminus. *In itinere*, cum adhuc esset in Perside cap. 6. circa Ecbatanam cap. 9. audiit de fuga Lysiæ cap. 6. iratus vindictam cogitabat cap.9. Iussit celeriùs currum agitari, ibidem: Incidit præ tristitia in languorem cap.6. quia per ipsius Duces fugatos, non ita factum, sicuti cogitabat, ibidem. percussit eum Dominus inuisibili & insanabili plaga, ca. 9. Et vt sermonem, quem cœperat, finiuit, apprehendit eum dolor viscerum, & amara intestinorum tormenta cap.9. De curru cecidit: collisus est cap.9. Pediculari morbo, teterrima graueolentia, vt iam à famulis propter fœtoris intolerantiam portari non posset, cruciatus fuit, cap.9. Nota, morbo isto pediculari de quo. lib.5. Lucretius & Serenus, grauissimos olim peccatores diuinitus affectos fuisse, vt Herodem apud Iosephum lib.17. cap. 8. Et alterum Herodem Act.12. Hunericum Vandalorum Regem apud Victorem lib.3. Maximianum apud Euseb. lib.8. cap.28. Iulianum apud Sozomenum lib.5. cap.7. Sic & Apostata Theotecnus apud Nicephorum lib. 10. cap. 29. aliusque qui altare perminxerat apud eundem ibidem. apud Tertullianum lib. ad Scapulam cap.3. *Vigellius Saturnius qui primus hic gladium in nos(* Christianos) *egit, lumina amisit. Claudius Herminianus in Cappadocia, cum indignè ferens vxorem suam ad hanc sectam transisse, Christianos crudeliter tractasset, solusque in prætorio suo vastatus peste cum viuus vermibus ebulisset: Nemo sciat, aiebat, ne spe gaudeant Christiani.* Apud S. Antiochum Palæstinum hom. 84. impurus quidam canusque iam Monachus, cum ad impuras nuptias omnemque lasciuiam, imò &, quod dictu horrendum, è Christiana fide ad Iudaismum & circumcisionem transisset, nefaria tandem horrendaque *morte miserè*(Antiochi verba retinebo) *perruptus est: catarrhi enim profluuium aliquamdiu passus, & vermium arrosione contabescens, expirauit.* Et nostro sæculo Caluinus, apud Bolsecum ca.22. vitæ ipsius, quomodo mortuus? In alia eiusdem vita, quam scripsit ipsius corculum & delicium, Theodorus Beza, hæc verba sunt; *Tam varijs eum, & multiplicibus morbis cruciatum fuisse, vt planè sit incredibile, hemicranea scilicet, hæmorrhoidibus vlcerosis, sanguine excrementitio, quartana, podagra, calculo, & colica.* Sed Antiochus *terminum* tandem attigisse videtur Babyloniam cap.6. vbi per dies multos fuit cap.6.& renouata tristitia, ibidem, multa secum in corde locutus est. cap.6. c.9. vers.12. DEVM orauit, multa eidem vouit, de Hierosolymæ libertate, de Hierosolymitarum dignitate, de sacris templi vasis & sumptibus, de sua ipsius ad Iudaismum conuersione cap.9. Exposuit amicis ęgritudinem suam cap.6. vers.10.& causam ibidem. sed doloribus non cessantibus, scripsit ad Iudæos epistolam promissorum optimorum plenissimam cap. 9. vers. 18. Inter promissa hæc, erat etiam vers.15. vt fierent Atheniensibus Iudæi similes. Erant autem illi αὐτοπτελεῖς καὶ αὐτόνομοι vt ait Iosephus lib 14. cap.16. Nihil autem Iudæis optatius, quam vt propria sua lege, propriisque institutis viuere sinerentur, quemadmodum alibi suprà iam notaui. Post hæc filium Antiochum Philippo commendauit, c.6. vers.15.& 55. Moritur c.6. v.16. cap.9. vers. 28. Hic exitus & hic odor illius, quem ob summam vnguentorum affluentiam vocabat quidam *beatum* apud Athenæum.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA I.

Quomodo vrbium, in quibus fanum diripere voluit Antiochus, nomina tantopere discrepent?

RESPONDEO, vnam eandemque vrbem sæpe aduersis nominibus, diuersas ob causas, appellari, sicque *vnam & eandem hic esse, Persepolin & Elymaidem*. Sed *Elymaidis* nomine libentius vsus est auctor libri prioris, sicut & Iosephus, itemque apud D. Hieronymum in Danielis 11. Porphyrius, de Elymaide tamen regione tantùm loquens. Auctori verò lib. 32. *Persepolis* placuit. At dices, Persepolis ab Alexandro diruta, vt ait Plinius lib. 6. cap. 20. & combusta fuit, *neque longa ætate post* rursus erecta, vt ait lib. 5. Curtius, *adeò*, inquit, *vt eius vestigium non inueniretur, nisi Araxes amnis ostenderet, à quo 20. stadijs distitisse, credunt magis quàm sciunt, accolæ*. Mouerunt hæc Curtij verba Pererium lib. 9. in Danielem, vt Persepolim non proprium alicuius nomen putârit, sed commune Persidis vrbium, quod & de Elymaide dici posset, cum à Porphyrio & D. Hieronymo l. c. *regio* vocetur, itemque à Stephano. ab ipso Daniele initio cap. 8. *mednaeb*. à Septuaginta idem vertatur *regio*, à Symmacho *ciuitas*. quòd Latinum nomen, sicuti & Græcum πόλις, non vrbem tantum, sed multitudinem etiam, & quandam communitatem significat, vt infrà patebit. *Propria* tamen *esse nomina* nihil impedit, *primò*, quia quemadmodum eiusdem verbis diuersa interdum nomina sunt: sic diuersarum idem quandoque nomen est, vt Ecbatana, Babylon, Antiochia, Salamine, Tyberia, Massilia, Neapolis. *Deinde* videtur Persepolis postea restituta fuisse, ex Diodoro lib. 19. Athenæo 12. Quemadmodum de Heraclea vrbe scribit lib. 6. Plinius cap. 16. Et de Charace seu Alexandria, Pellæoque pago ad sinum Persicum cap. 26. vbi & Durinem regiam, Alexandri temporibus interiisse scribit; fierique potuit, vt rumore quodam deceptus sit Curtius; Sicuti etiam dum *ad Araxem*, illam fuisse ait, cum hic in Perside propriè non esset, & à Ptolomæo ad *Rhogomanem* fluuium statuatur, & quidem ita, vt ipsius adhuc tempore *stetisse* videatur, *imò & floruisse*. inquit in Strabonis lib. 15. Casaubonus. Certè ipse Strabo & Arrianus lib. 3. Cyri tantùm, quæ ea in vrbe fuerant palatia, combusta tradit. Quod verò Plutarchus lib. de fœminarum virtutibus retulit, solitos Persarum Reges, cum *Persepolim* accederent, singulis matronis aureum dare, ideòque illic Reges quosdam rariùs, Ochum nunquam venisse. id Xenophon lib. 8. refert, Cyrum etiam fecisse, cum venisset *ad Persas*, seu *Persarum vrbem*, quæ & Persepolis dicitur. At hoc idem de Alexandro etiam in eius vita narrat Plutarchus. Quomodo igitur ab eo euersa & incensa fuit? Eandem vrbem vocat eodem modo *Persas* Clemens Alexandrinus in protreptico, dum ait, *Artaxerxem Ochi filium constituisse Veneris Tanaidis simulachrum Babylone, Ecbatanis, Persis, Bactris, Damasci, Sardibus*. Quia verò, ex huiuscemodi tricis, librorum istorum auctoritatem conuellere nituntur hæretici, vnius, ex eorum Helmstadiana Schola Reineccij verba referamus, Tomo 2. f. 16. *Persarum*, ait, *gentem literæ sacræ à conditore scilicet Elam aut Elymo denominant. Vnde est, quod 1. Machab. 6. vrbs Elymais dicitur, quæ 2. Mach. 9. & Græcis Persepolis est, vt quasi interpretando Hebræum redditum sit*.

QVÆSTIVNCVLA II.

Vbinam mortuus hic Antiochus Epiphanes?

PORPHYRIVS apud D. Hieron. in Daniel. 11. nominat *Tabes* oppidum Persidis, Auctor libri secundi cap. 9. alienam terram in montibus. Vnde loco citato colligit Pererius, in Mediæ montibus, qui Ecbatanis viciniores sunt, scelestam animam exhalasse. Et omnino videtur ibi esse mortuus, ratione scilicet mortis his in locis inchoatæ, cum grauissimè hic affici & torqueri cœperit. Sed in Babyloniam vsque peruenisse videtur, ibique tandem mortuus est. Pro *Babylonia* dicit Græcus c. 6. v. 4. *Babylonem*.

QVAESTIVNCVLA III.

Cum Deum tantopere precatus sit, totque & tanta tum Deo ipsi, tum Iudæis promiserit, cur scelerum veniam non impetrauit?

RESPONDEO, fuisse ficta & simulata omnia, si verè pœnitentiæ ratio consideretur; seu quod idem valet, verum quidem & serium ei dolorem fuisse, sed ob sola sua incommoda & miseriam. quemadmodum Patres de Esau docent, de quo D. Paulus Hebr. 12. *non inuenit pænitentiæ locũ*, quan-

quanquam cum lachrymis inquisisset eam, licet pœnitentia hic pro contractus illius, quo primogenituram fratri vendiderat, reuocatione seu retractatione quasi politica sumi possit, vti notat Galenus Vestcapellius. Est D. Augustini operibus liber de vera & falsa pœnitentia insertus. legatur.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quanto regnauit Antiochus Epiphanes tempore?

IN Syriacis Appianus *δύο οὐ πλήρεσιν*, id est, *duobus non plenis* annis regnasse ait. Sed à Porphyrio apud D. Hieronymum Danielis 11. Suctorio, Eusebio, aliisque omnibus refellitur. imò & à seipso. Quomodo enim, quæ de ipsius regni principiis tumultu plenis, de bello Ægyptiaco, de bello contra Armeniorum Regem Artaxiam, de profectione in Elymaidem tradit, biennio non toto, geri possunt? Suprà verò statutum, cœpisse ipsius regnum anno Seleucico 137. Funestum eius funus iam anno 149. statuitur, vt 12. annos regnasse dicendum sit. Hi tamen integri solidiq; non fuerunt. Neque enim ita anno 137. incepit, vt primo statim die inceperit. Quis enim, quasi de industria, captum diem illum dicat? Neque ita anno 149. in viuis esse desiuit, vt anni eius vltimum diem attigeret. quin verò vltra eius anni mensem quartum aut quintum non multum progressus est, vti sequenti quæstione fiet planius. Satis modò sit, Antiochi huius filium, patri cum successisset, ad Iudæos de fœdere literas dedisse, itemque Ducem ipsius summum Lysiam Chaldaico anno 148. mense Xanthico & desultore Dioscuro. idque posteaquam tyranno iam mortuo, cum Iudæis signa contulisset Lysias. vt eo loco patebit. Ideoque multo ante 149. finem, vitam hunc Antiochum finiisse necessum est. Mihi verò pænè certum, in Appiano mendum esse, & pro *δύο*, reponendum *δώδεκα*. Cum enim fratrem Seleucum annos regnasse *duodecim* scripsisset, addere voluit, Antiochum etiam *duodecim*, sed *non plenos*.

QVÆSTIVNCVLA V.

In duodecim Epiphanis regni annis, vbi, 2300. dies Danielis cap. 8. incipiunt, desinunt?

TRIPLEX Danielis verborum *lectio* est, & *triplex* eius, quæ vera est, lectionis *explicatio*. *Prima lectio* quorundam apud D. Hieronymum in illud 9. caput, est; vt sint dies 2200. *Altera* Græcæ, quæ correcta iam dicitur, editionis, vt sint 2400. *Tertia* quasi media & vera, vt sint 2300. Ita enim Latinus Hebræusque textus habet: ita D. Hieronymus, ita veteres alij & hi dies dant solares annos 6. & dies 110. siue annos 6. & menses 3. diesque 20. aut non multo pauciores.

Huius verò lectionis *explicatio prima* est, hosce dies accipiendos à principio vastationis Hierosolymæ, vsque ad templi renouationem, & altaris encænismum, de quo suprà. At verò ab anno 142. vsque ad annum 148. Iudaicum, mensisque Casleu diem 25. qui idem encæniorum est; etiamsi, quod tamen fieri non debet, integer annus acciperetur, non essent dies 2300. imò nec 2200. *Altera*, vt ab iis turbis, quæ referuntur capite tertio posterioris Machabæorum, quæque Hierosolymorum vastationem, & abominationem desolationis antecesserunt, eos dies incipiamus, & ad Encænia vsque progrediamur, id est, à 9. vel 11. Augusti, anno 142. vsque ad diem 24. Nouembris, anno 148. Ita Scaliger lib. 6. fol. 548. qui addit. *Hac lucificam facem huic loco Danielis allucent.* Multo tamen ante Augustum, imò & ante annum 142. turbas eas cœpisse, faciunt manifestum, quæ suprà de libri secundi tertio & quarto capitibus dicta, eorumque chronographica summula fol. 391. *Tertia explicatio* est, vt ab eodem vastationis principio, vsque ad funestum Epiphanis funus. Cum enim, vt iam dictum est, anno 149. acciderit, primo quidem integri habentur anni 5. seu dies 1825. desiderantur adhuc 475. & hi è duobus annis imperfectis, primo scilicet Hierosolymitanæ vastationis & vitæ illius vltimo seu 143. & 149. accipiendi hoc modo, vt quò longiùs ab eius anni 143. principio vastitas inchoatur, eò Antiochi vita in anno 149. seriùs finiatur, verbi causâ facimus, quod alibi significatum est; captam ab eo Hierosolymam anni 143. mense secundo vel tertio. Tunc mortuus fuerit anni 149. mense 5. vel 6. qui adhuc incidebant in Chaldæorum annum 147. vnde statim post, eodem Chaldaico more, incepit annus 148. A prioris tamen explicationis auctoribus *obijcitur*, dierum illorum terminum disertè nominari templi mundationem. Dicit enim Angelus, *vsque ad vesperam & manè, duo millia trecenti, & mundabitur sanctuarium.*

Equidem, ait prophetæ huius hypophetes egregius noster Pererius, *nihil adhuc inuenire potui ad hunc modum exsoluendum, quod mihi animum expleret.* Subiungit tamen solutionem non ineptam. *Non, ait, significat Daniel, mundationem templi terminum fore eius temporis, sed in decursu eius temporis, ac sanè prope finem, futuram templi renouationem. quam ideò præcipuè commemorare voluit, quod ea res futura erat Iudæis maximè fausta, lætabilis & gloriosa, & quod post eam nihil mali essent Iudæi ab Antiocho perpes-*

Perpessuri. Ex Hebræo tamen contextu enodatio posse videtur afferri verior, vt ipsa templi repurgatio & dedicatio, de qua suprà, neque vt dierum istorum terminus, neque vt termino proxima hîc sumatur; sed *templi mundatio* vocetur *vindicta & supplicium*, quo, *ad illud* quasi *mundādum* & expiandum, affecit DEVS Antiochum. Nam *primò*, cum vindictam istam paulò infra recensuisset Angelus, dixissetque, *& sine manu conteretur*; quod ab Hieronymo exponitur, *tristitia morbo periit*: hisce verbis deinceps idem Angelus vtitur *Et visio vespera & mane, quæ dicta est, vera est*, siue, vt Hebræus indicat *Et hæc est vere visio vesperæ & matutini, quæ dicta est*, quasi diceret, id quod de Antiochi contritione seu morte, quam non humanæ manus, vel enses & hastæ, sed inflicta diuinitus plaga inferet, est verè illud, quod in vesperæ & matutini visione paulò ante monstratum est. Hoc enim vnum, vt explanaret Angelus, supererat. Vnde & Septuaginta καὶ ἡ ὅρασις τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς πρωίας τῆς ῥηθείσης ἀληθῶς ἐστι. Deinde illa ipsa verba: *Et mundabitur sanctuarium*, ex Hebraico ad verbum sic vertuntur, *& iustificabitur sanctuarium*. Quid *iustificabitur*, nisi vindicabitur, expiabitur, iustitiam diuinam, quæ in sceleratum sacrilegumque Antiochum animaduerteret, consequetur? Neque malè id à Septuaginta, & Latino per mundationem vertitur, cum mundatio quædam sit, non ipsius tantū labis & pollutionis, sed eius iam, qui polluit, labemque intulit, ablatio. Et si ipsa etiam interrogatio vers. 13. expendatur, hoc ipsum etiam quasi videbitur. Potest enim ista habere, quæ cum Græco & Latino textu consentire possit, sententiam. *Vsquequo visio iugis sacrificii, & scelus, quod desolauit domū & sanctuarium, seu sanctitatem, & exercitus conculcationis?* Quousque, inquam, tria hæc erunt, ablatio iugis sacrificii, & scelestus ille (quemadmodum apud Latinos, *scelus qui me perdidit*) qui vastauit Hierusalem, hæreditatemque Israeli datam & sanctuarium. Vsquequo denique & prophanus ipius exercitus, qui Hierosolymam cepit, diripuit, conculcauit; quousque à conculcationis huius tempore tria hæc permanebunt? Et respondetur, 2300. dies. Huic verò & superiori quæstioni addit veluti corollariū, scribens in eum Danielis locum S. Hieronymus. *Legamus, ait, Machabæorum libros & Iosephi historiam, ibiq; scriptum reperiemus, 145. anno à Seleuco (qui primus regnauit in Syria post Alexandrum) ingressum Antiochum Hierosolymam, vniuersa vastasse, reuersumq; anno tertio, in templo posuisse statuam Iouis, & vsq; ad Iudam Machabæum, id est, vsque ad annum 148. per annos vastitatis Hierusalem, sex: contaminationis autem templi tres duo millia trecentos dies completos. post quos templum purgatum est. Quidam pro 2300. duo millia ducentos legunt, ne sex annis tres menses superesse videantur.* Atque hæc verba, non, vt in Antvverpiensi editione sunt, recito, sed vt scripta fuerunt. Tria enim menda in iis emendanda. *Primum*, quod inter Machabæorū libros & Iosephi historiam particula, *&*, omissa fuit, Licet enim, per asyndeton, diuersi intelligi possint Machabæorum libri & Iosephi: minùs tamen clarè, &, aliquo cum periculo, coniunctio abest, dum, quod suprà confutatum; existimare quis posset Hieronymum tradere, Machabæorum libros esse Iosephi historiam. *Alterum*, post *duo millia trecentos dies*, additum est, *& tres menses*. quos rectè monuit noster Pererius vel superioribus verbis annectendos, *per annos vastitatis Hierusalem sex & tres menses*, vel potius omninò extrudendos. *Tertium* mendum idem Pererius in postremis verbis aduertit, dum editum fuit; *ne sex anni & tres menses superesse videantur* emendationem tamen præterit, quæ facienda mutando, *Et* in *s.* hocq; ipsum restituendo nomini, à quo diuulsum, *ne* videlicet *sex annis tres menses superesse videantur*, id est, ne vltra sex annos, redundent menses tres. Quæ si, vt facile potuisset; cogitare potius quàm D. Hieronymum reprehendere voluisset loco citato Scaliger, non dixisset Patrem & doctissimum & sanctissimum *in huius loci explicatione turbare* Quin verò turbat ipsemet maxime, cum ibidem verba Danielis cap. 12. vers. 7. *quia in tempus & tempora, & dimidium temporis*, rursumque vers. 12. *dies mille ducenti nonaginta* esse ait *interuallum, quod interest ab initio prophanationis templi, & desitis iugis sacrificii ad Encænia Machabæi*. Nam non eodem die incepisset prophanatio, & sacrificii desitio, quo in Machabæi encænis postmodum restituta est. contra 1. Macha. 4. vers. 54. & lib. 2 cap. 10. vers. 5. vt suprà dictum est. Ipsemet enim, ait encæniorum diem fuisse 24. diem Nouembris anno 148. & incepisse prophanationem die 14. Maii. anno 145. & fuisse diem illum pridianum pentecostes. Nunquam verò aut Maius aut Pentecoste in Nouembrem incidit. Deinde cum propheta Daniel tantùm dixisset *tempus, & tempora & dimidium temporis* id est, annum vnum, duos annos, & dimidium, siue summatim tres annos & dimidium, ipse dies 15. adiicit, dicens. *Durauit* βδέλυγμα ἐρημώσεως *annos Iulianos tres cum dimidio, & dies 15.* At prisci Patres propriè ad Antichristum spectare hæc Danielis verba docent. vt suprà dictum, & demonstrat Bellarminus lib. 3. de Pontifice cap. 8.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quod Antiochi Epitaphium.

EST Tyranni tanti epitaphium, partim antequam ille moreretur, imò & nasceretur, partim posteaquam mortuus est, memoriæ proditum. Illud quidem à Daniele duobus capitibus 8. & 11. quæ quia D. Hieronymus diligenter, & Pererius noster explicarunt, ad eos, vt breuior sim, suadeo, adeat lector. Tantùm ex 8. capite hoc excerpamus.

Rex impudens facie, & intelligens propositiones, & roborata est fortitudo eius, sed non in viribus suis: & supra quam credi potest, vniuersa vastauit, & prosperatus est, & fecit. Et interfecit robustos, & populum sanctorum secundum voluntatem suam. & directus est dolus in manu eius, & cor suum magnificauit, & in copia omnium rerum occidit plurimos, & contra Principem Principum consurrexit, & sine manu contritus est.

Quàm *impudens* fuerit, cum se in scortorum & helluonum greges petulantissimè inferret, antè dictum est, & recitat D. Hieronymus in Dan. 11. *Luxuriosissimus*, ait, *fuisse dicitur, & in tantum dedecus per stupra & corruptelas venisse regiæ dignitatis: vt mimis quoq; & scortis publicè iungeretur & libidinem suam populo præsente compleret.* Ei verò quàm sit libidine ac mulierositate similis Lutherus, docet Lindanus lib. 1. de Virginitatis voto c. 9. *Intelligens propositiones*, est faciens intelligere propositiones, non quaslibet, sed abstrusas & arcanas. Est enim Hebraicè מבין חידות, & istud *Menin*, extremo eodem capite vertitur, *interpretans*, sicuti Græcè idem verbũ, quod hic est, dum dicitur συνιῶν προβλήματα. Effecit nimirum, vt quæ de ipso prædicta erant, & veluti ænigmata erant, clarissima postea essent, clarissimeque demonstrarent, quæ, per ipsum, de Antichristo significata. Alterum epitaphij genus est ei à Machabæorum librorum auctoribus, maximè lib. 2. cap. 9. incisum.

Qui sibi videbatur fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, & montium altitudines, in statera appendere: nunc humiliatus ad terram, in gestatorio portatus est, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans. Et. *Qui paulo ante, cæli sidera contingere se arbitrabatur, eum nemo potuit propter intollerantiam fœtoris portare, & cum ne ipse iam fœtorem suum ferre posset ita ait:* IVSTVM EST, SVBDITVM ESSE DEO, ET MORTALEM NON PARIA DEO SENTIRE. Denique, *Homicida & blasphemus pessime percussus, & vt ipse alios tractauerat, peregre in montibus miserabili obitu, vita functus est.*

Voluerunt infelicissimi homunciones, Dii quandoq; haberi. Caligula apud Athenęum lib. 4. Dionem l. 58. Commodus apud Herodianum & Athenæum l. 12. Assyriorũ & Persarum reges, de quibus in Iudith & Esther. eorumq; Victor Alexander apud Plutarchum, & alios, prout etiam notat l. 9. de Victoria c. 12. Rupertus. Sed eos mors irridet, & fortunatorum omnium cuilibet, nostroque inprimis Epimani, rectè istud oggerat Plinius. l. 7. c. 7. *Tu qui corporis viribus fidis, tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem eius existimas, sed partum: Tu cuius semper in victoria mens: Tu, qui te Deum credis, aliquo successu tumens, tanti perire potuisti?* Vnde & sapienter concludit. *Is demũ profecto vitam æqua lance pensitabit, qui semper fragilitatis humanæ memor fuerit.* Iosippus eum ait dixisse: *Digitus Dei est hic*: & vt euaderet, votum fecisse. fore vt se, principesq; suos & milites circumcideret, ipsosq; ad Deum Israelis cultum conuerteret. Sed è Gorionidæ libro 3. c. 12. graphicã omnium narrationem audiamus. *Habuit*, inquit, *Dominus Zelum pro ciuitate, temploq; suo, & pepercit populo suo, sanguinemq; Hasidæorum suorum de Antiochi manu requisiuit. Nam percussit eum vlcere pessimo & dolore intestinorum, tametsi ob infirmitatem istam minimè humiliatus fuerit. Dixit enim: accelerate currus & equites atq; militares copias, vt vadam contra Ierusalem, & exequar voluntatẽ meam & verbum oris mei. Quis poterit stare contra faciẽ meam? Nonne mare & arida in potestate mea sunt, vt pro arbitrio meo cõmutem creaturas eorum, vertam mare in terram, & terrã in mare? Contigit autem postquã desiit loqui, & iam veheretur, comitareturq; exercitum suum, qui maximus erat, vt currus eius transiret contra Elephantẽ quendam, & Elephas vociferari inciperet. atq; ex rugitu eius equi terrerentur, calcitrarent & subuerterent currũ, caderetq; Antiochus de curru & confringerentur omnia ossa eius. Siquidem erat homo grauis, crassus & corpulentus. Et addidit Dominus plagam super plagã, vt inciperet totum corpus eius fœtere, instar cadaueris proiecti tempore æstatis in superficiem campi. Subleuantes tamen eum paululum in humeros suos, rursum abiecerunt eum in terram, & fugerunt ab eo: quoniam nemo poterat accedere ad eum propter intolerabilem fœtorem, qui exhalabat de corpore huius scelesti & blasphemi viri atq; hostis Dei. Factumq; est, cum vniuersus exercitus eius fatigaretur fœtore eius pessimo, sed nec ipsemet illum ferre posset, vt agnosceret se flagellatum manu Dei, humiliatusq; & depressus diceret: Iustus est Dominus humilians superbos, qui & me humiliauit, & repressit hodie impietatem meam, ob id quod plurima mala intuli populo eius, & præsertim deuotis ministris eius: hinc, inquam, est, quod inuenerunt me omnia mala ista. Et faciens votum, ait; Domine si sanaueris me ab ista infirmitate, veniam in Hierusalem, & implebo eam auro & argento, atq; vestes purpureas sternam per omnes plateas eius, tradamq; omnes thesauros meos in sanctuarium magni Dei: circumcidam præputium carnis meæ, & vadam per vniuersam terram aperta voce contestando, alium non esse in vniuerso mundo similem Domino Deo Israel. Sed non exaudiuit Dominus orationem eius, nec aurem præbuit ei, quin magis in omni terra, vbi versabatur crudelis ille Antiochus, quandiu inhærebat ei morbus, lacerabatur caro eius de ossibus eius, atq; tandem intestina eius quoq; in terram ceciderunt, & mortuus est ignominiosè in terra aliena, regnauitq; Eupator filius eius pro eo.* Ad summam, luculenta in Epimane isto expressa fuit Antichristi, omniumq; ipsius, vel asseclarum, vel prodromorum hæreticorum, & Tyrannorum effigies, prout suprà dictum est, & sæpè notat D. Hieronymus in Danielis 8. & 11. D. Gregorius l. 30. Moral. c. 12. & 40. Pererius lib.

14. in Danielem, Ribadinera lib. 1. contra Machiauellum, cap. 21. Bellarm. lib. 3. de Pontifice cap. 16. alij. Extant & hodie stateres quidam, in quibus Regis caput cum diademate, & à tergo homo nudus cũ baculo, dextra Solẽ gestans, in capite Lunam, cũ hac inscriptione Βασιλέως Ἀντιόχου ἐπιφανοῦς. Sed in ipso Dei sapientiam & iustitiam, quam in nummis ipsum spectare, precium operæ maius est. Ait ergo sub finem libri secundi contra Pelagianos Diuus Hieronymus; *Antiochus Epiphanes, rex crudelissimus, subuertit altare, ipsamq́; iustitiã fecit conculcari, quia cõcessum ei erat à Domino, causasq́; reddit, propter peccata plurima. Ergo non fecit, quod ipse tantum voluit, sed quod propter peccata populi concessit Dominus.* Diuus verò Augustinus epist. 122. *Ne aliquis existimet illos Dei seruos, quos dicis à Barbaris interfectos, sic illã mortẽ euadere debuisse, quo modo tres illi viri ab ignibus, & Daniel à leonibus liberatus est, sciat illa propterea facta esse miracula, vt eos verum* Deum *colere crederẽt reges, à quibus in illa supplicia tradebantur. Hoc enim erat in occulto iudicio & misericordia* Dei, *vt illis regibus eo modo cõsuleret ad salutem. Antiocho autem Regi, qui Machabæos pœnis crudelibus interemit, noluit ita consulere, sed eorum gloriosissimis passionibus cor duri regis acriori seueritate puniuit. Lege tamen, etiam vnius illorũ qui sexto loco patiebatur quid dicat. Ita n. scriptũ est: Et post hũc sextũ applicuerunt, cumq́; his tormẽtis excruciatus moreretur, dixit: Noli te seducere propter nos, hæc patimur peccantes in* Deum *nostrũ, & facta sunt hæc digna nobis. Tu autẽ noli te putare impunitũ futurũ, qui aduersus* Deum, *& legẽ eius legibus tuis pugnare voluisti. Vides etiã isti quã humiliter & veraciter sapiãt, qui pro peccatis suis se flagellari à Domino confitentur.* Et sermone 110. de diuersis cap. 5. *Ecce, vt de alijs taceamus, quẽ locũ hic habuit iste miser Antiochus? Per eũ populus* Dei *flagellatus est, & probatus. Per eũ isti sancti iuuenes coronati sunt. Ergo habuit hic locũ suũ. Malus erat, sed bene vsus est illo, qui malus esse non potest. Sicut enim mali homines male vtuntur creaturis bonis: sic creator bonus bene vtitur hominibus malis. Nouit quid tamen agat, qui creauit totũ genus humanum. Aurifex portat, appendit, Aurifex librat. Pictor nouit, vbi ponat nigrum colorem vt sit decora pictura. &* Deus *nescit vbi ponit peccatorẽ, vt sit ordinata creatura?* Fuit verò alius Antiochus illustris, qui cum Tito Hierosolymam oppugnauit, de quo Iosephus lib. 5. Captiuitat. 29. lib. 7. cap. 28. alius itẽ Epiphanes Carpocratis hæretici hæreticus filius, qui cum pænè adolescentulus mortuus esset, annos videlicet 17. natus ei tamen, qui ab ipso impiis erroribus imbuti erant, mortuo Museũ & delubrum erexerunt, festosq; dies & sacrificia dicarunt, vti narrat S. Epiphanius hæresi 32. Ita semper suos deceptores ipsi decepti admirati sunt, & qui in Ecclesia Catholica *nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.* Threnorum 4. ver. 5.

De iis, quæ Antiochi Eupatoris tempore, gesta sunt.

E capite sexto libri primi.

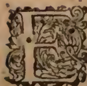
17 *Et cognouit Lysias, quoniam mortuus est rex, & constituit regnare Antiochũ filium eius, quem nutriuit adolescentem: & vocauit nomen eius Eupator.*

E Capite X. Libri II.

10 *Nunc autem de Eupatore Antiochi impij filio, quæ gesta sũt narrabimus, breuiantes mala, quæ in bellis gesta sunt.*
11 *Hic enim suscepto regno, constituit super negotia regni Lysiam quẽdam, Phœnicis & Syriæ militiæ principem.*
12 *Nam Ptolemæus, qui dicebatur Macer, iusti tenax erga Iudæos esse constituit, & præcipue propter iniquitatem, quæ facta erat in eos, & pacifice agere cum eis.*
13 *Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eupatorem, cum frequenter proditor audiret, eo quod Cyprum creditam sibi à Philometore deseruisset, & ad Antiochũ Nobilem translatus etiam ab eo recessisset, veneno vitam finiuit.*
14 *Gorgias autem cum esset dux locorũ, assumptis aduenis frequenter Iudæos debellabat.*
15 *Iudæi vero, qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Ierosolymis suscipiebant, & bellare tentabant.*
16 *Hi vero, qui erant cum Machabæo, per orationes Dominum rogantes, vt esset sibi adiutor, impetum fecerunt in munitiones Idumæorum:*
17 *multaque vi insistentes, loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt & omnes simul non minus viginti millibus trucidauerunt.*
18 *Quidam autem, cum confugissent in duas turres valde munitas, omnem apparatum ad repugnandum habentes.*
19 *Machabæus ad eorum expugnationem, relicto Simone, & Iosepho, itemque Zachæo: eisque qui cum ipsis erant satis multis, ipse ad eas, quæ amplius perurgebant, pugnas, conuersus est.*
20 *Hi vero qui cum Simone erant, cupiditate ducti, à quibusdam qui in turribus erant, suasi sunt pecunia: & septuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiserunt quosdam effugere.*
21 *Cum autem Machabæo nunciatum esset, quod factum est, principibus populi congregatis accusauit, quod pecunia fratres vendidissent, aduersarijs eorum dimissis.*
22 *Hos igitur proditores factos interfecit, & confestim duas turres occupauit.*

23 *Armis autem ac manibus, omnia pro-*
spere agendo, in duabus munitionibus, plus
quam viginti millia peremit.
24 *At Timotheus, qui prius à Iudæis fuerat*
superatus, conuocato exercitu peregrinæ
multitudinis, & cōgregato equitatu Asia-
nò, aduenit quasi armis Iudæā capturus.
25 *Machabæus autem, & qui cum ipso e-*
rant, appropinquante illo deprecabantur
Dominum.
26 *Caput terra aspergentes, lumbosque*
ciliciis præcincti ad altaris crepidinē pro-
uoluti, vt sibi propitius, inimicis autē eo-
rum esset inimicus, & aduersariis aduer-
saretur, sicut lex dicit.
27 *Et ita post orationē, sumptis armis, lon-*
gius de ciuitate procedentes, & proximi
hostibus effecti, resederunt.
28 *Primo autem solis ortu vtriq; commi-*
serūt: illi quidem victoria, & prosperitatis
sponsorem cum virtute dominum ha-
bentes: illi autem ducem belli animum
habebant.
29 *Sed cum vehemens pugna esset, appa-*
ruerunt aduersariis de cœlo viri quinque
in equis, frenis aureis decori, ducatum Iu-
dæis præstantes:
30 *Ex quibus duo Machabæum mediū ha-*
bentes, armis suis circunseptum incolumē
conseruabant, in aduersarios autem te-
la, & fulmina iaciebant, ex quo & cæci-
tate confusi, & repleti perturbatione ca-
debant.
31 *Interfecti sunt autem viginti millia*
quingenti, & equites sexcenti.
32 *Timotheus vero confugit in Gazaram*
præsidium munitum, cui præerat Cha-
reas.
33 *Machabæus autem, & qui cum eo e-*
rant, lætantes obsederunt præsidium die-
bus quatuor.
34 *At hi, qui intus erant, loci firmitate*
confisi, supra modum maledicebant, &
sermones nefandos iactabant.
35 *Sed cum dies quinta illucesceret, vigin-*
ti iuuenes, ex his, qui cum Machabæo e-
rant, accensi animis propter blasphemiā,
viriliter accesserunt ad murum, & feroci
animo incedentes ascendebant.
36 *Sed & alij similiter ascendentes, tur-*
res portasque succendere aggressi sunt, at-
que ipsos maledicos viuos concremare.
37 *Per continuum autem biduum præsi-*
dio vastato, Timotheum occultantem se
in quodam repertum loco peremerunt: &
fratrem illius Chaream, & Apollopha-
nem occiderunt.
38 *Quibus gestis, in hymnis & confessio-*
nibus benedicebant Dominū, qui magna
fecit in Israel, & victoriam dedit illis.

COMMENTARIVS.

PIPHANI Antiocho teterrima, vt audiimus, morte sublato, confestim eodem anno 149. successit filius *Antiochus*. qui, quasi tanta Patris virtus, vt gloriari eo posset, fuisset; à Syris, Appiano teste, annitente scilicet Lysia, capit. 6. vers. 17. *Eupator* dictus est. *Paruulum* admodum fuisse ait lib. 34. Iustinus, *nouennem* idem Appianus. qui & addit, quod hoc cap. 6. ver. 17. traditur; eius *educatorem* (hoc enim, vt in Alexandro monet Plutarchus, aulici isti nomen quam *pædagogi* aut *magistri* libentius audiebant) fuisse Lysiam, de quo supra cap. 3. vers. 32. & sequentibus. Quæ igitur Antiochi huius tempore contigerint, *quatuor* potissimum partim hoc cap. 6. à vers. 16. ad finem. partim lib. 2. cap. 10 à vers. 10. ad cap. 14. proponuntur, quorum nonnulla plures alias res continent, maxime tamen secundum.

Primum, Mors *Ptolemæi*, qui dicebatur *Macron*, & ab Interprete nostro *Macer* vertitur, libr. 2. cap. 10. Is sibi ipsi veneno vitam eripuit, vt clarè Græcus textus notat, qui addit, eum id fecisse, *cum animum nobilem*, seu *generosam quandam libertatem non haberet*. Parui enim angustique animi esse, mortem sibi ipsi consciscere, etiam Gentilium plerique viderunt & docuerunt, vt Euripides, Aristoteles, alij, prout in Samsonis & Saulis morte ostendi. Ideoque & Martialis:

Rebus in aduersis facile est contemnere vitam,
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Ab Antiocho porro dicitur in Larino recessisse, non quod omnino ab eo vel eius filio Eupatore, sicuti à Philometore, desciuisset, sed quod ab æmulis, eo quod Iudæis fauere magis videretur, desciuisse accusabatur, proditorque vocabatur.

Secundum. Eodem lib 2. cap. 10. vers. 14. pugnauit Iudas *cum* Eupatoris *Ducibus quinque*. *Primus* est *Gorgias*, de quo suprà, & iterum postea. *Aduenas* vocat vers. 14. eas copias, quæ ex barbaris & exteris erant conflatæ, ex Thracibus scilicet, quorum infra hoc eodem lib. 2. cap. 12. vers. 35. mentio, ex Lydis, Galatis, Insularibus, aliis. Ideoque pro *aduenas assumere*, dicit hoc loco, ἐξενοτρόφει *aduenas alebat* Gorgias in suo exercitu. & infra ver. 24. & li. 1. c. 11. ver. 38. dicitur *peregrinus exercitus* lib. 1. c. 3. ver. 41. *exercitus terræ alienigenarū*. Talib. enim exteris mercenariis vsa etiā *Alexādra* apud Iosephum lib. 14. & *Herodes* apud eundem lib. 17. cap. 10. dum ipsius funus sequutos ait eiusdē exercitus ex *Thracibus, Germanis, Galatis, aliys*. Additurq; hic παρέχοντα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐπολέμοποτε ὀφει

semper

ſemper contra Iudæos bellum alebat Gorgias, vel *conductitium illum exercitum, ad bellum Iudæis inferendum.* Eſt autem verſ. 15. legendum non *Iudæi*, ſed *Idumæi*. Nam diſertè duplices Iudæorum aduerſarios textus ſignificare vult, Gorgiam & Idumæos. ſicque habent Græci Codices. & dicuntur hi Idumæi ſuſcipere φυγαδευθέντας, *fugatos ab Hieroſolymis*, qui ſcilicet ob impietatem & improbitatem inde pellebantur, vel ſponte ipſi ſua fugiebant, quemadmodum transfugas, ſimileſque improbos ſuſcipere ſolet aduerſaria pars libenter. Et pro, *bellare tentabant*, in Græco idem verbum, quod Gorgiæ antea tributum eſt, legitur: πολεμοτροφεῖν ἐπεχείρουν. Rurſumque in Græco præponitur ὁμοῦ τούτοις, id eſt, *vna cum eo*, ſcilicet Gorgia. & additur, ἐγύμναζον τοὺς Ἰουδαίους, *exercebant Iudæos.* Occaſio verò cur ita Iudæos bello Idumæi vexarent, fuit, quia vicinas & opportunas munitiones quaſdam tenebant. ideoque in eas verſ. 16. fecit Iudas impreſſionem, quemadmodum etiam factum lib. 1. cap. 5. verſ. 3. Sed more ſuo, quem Chriſtiani meritiſſimò milites imitari debent, priùs, qui cum Machabæo erant, per orationes Dominum rogarunt. ποιησάμενοι λιτανείαν. *cum Litaniam*, ſiue *ſupplicationem inſtituiſſent*, ſicut infrà cap. 14. 15. λιτανεύειν. Et ſic verſ. 17. Idumæos ipſos *occurrentes* ſtrage maxima occiderunt. Occiſorum enim numerus fuit *non minus viginti millibus.* Qui effugerunt ver. 18, in Latino non numerãtur, ſed in Græco dicuntur fuiſſe, οὐκ ἔλαττον τῶν ἐνακισχιλίων *h. ud minus quàm nouem millia.* ſed verſ. 21. qui cum Simone, φιλαργυρήσαντες, quoſdam elabi paſſi ſunt. Pro *didrachmis*, ponit Græcus *drachmas. Fratres* vocat Iudas verſ. 21. Iudæos omnes, quorum illi ſalutem & dignitatem, argenti maleſuadâ fame, prodidiſſent. An tamen *Ioſephus* verſ. 20. ſit idem, qui ſuprà lib. 2. cap. 8. verſ. 22. & alias dicitur *Iohannes*, proprius Iudæ frater, non liquet quidem, veri tamen eſt ſimile.

Dux ſecundus Timotheus, verſ. 24. qui *armis capere Iudæam* volebat: & ait Græcus δοριάλωτον, vt ſuprà lib. eodem 2. cap. 5. verſ. 11. Sunt verò hic *notanda quatuor. Primum* verſ. 25. inſignis ad pugnam præparatio: quæ noſtris hodie militibus commendari ſatis haud poteſt. Quod verſ. 27. dicitur *reſederunt*, Græcè eſt, ἐφ᾽ ἑαυτῶν ἦσαν. *in ſeipſis erant*, ſeipſos collegerunt. & poteſt tam ad animos quam ad corpora referri, vt reſederint animis valde ſcilicet ad fortiter pugnandum, pieque, ſi res ferret, moriendum, collectis; corporibuſque in caſtra congregatis, & omnibus vnitis. At verſ. 28. *duo* præclara *gerendorum bellorum*, illuſtriumque *victoriarum inſtrumenta* traduntur, *Dominus & virtus.* Ille ad ſe per pœnitentiam, & preces confugientibus, pro iuſtitia & religione pugnantibus, in ipſo ſpem præſidiumq; ſuum collocantibus proſperitatem & victoriam ſpondet. hæc verò fortiter ſe gerit; militiæ labores, vigilias & incommoda omnia generosè tolerat, acriter pugnat, hoſtem cædit, nec è pugna niſi victrix recedit. Eleganter in Græco dicitur ἔγγυον εὐημερίας καὶ νίκης, μετ᾽ ἀρετῆς ἢ ἐπὶ τὸν κύριον καταφυγή. *ipſum ad* DEVM *confugium vna cum virtute. boni ſucceſſus & victoriæ ſponſor eſt.* Vide quæ Iudith ca. 4. fol. 170. 174. & ſequenti dicta. E contrario verò calamitatum & exitiorum in bellis fons & auctor certiſſimus, quem Iudæorum hic hoſtes habuiſſe traduntur verſ. 28. καθηγεμόνα τῶν ἀγώνων ὁ θυμός, *dux belli animus*, ſiue *dux certaminum cupiditas, ira, & ſuperbia.* Hæc enim ſignificat ὁ θυμός. *Alterum* hic notandum, eſt illuſtriſſimum diuini auxilii ſignum, maximumque miraculum. verſ. 29. & 30. quod ſic deſcribit Gorionides, lib. 3. cap. 13. *Clamans ad Deum Iudas in medio profundi pugnæ ipſius, attollenſq; oculos ſuos vidit quinq; iuuenes ſedentes ſuper equos, quorum indumenta erant aurea, & duo ex iis ſtabant pro Iuda, vnus ab hoc latere, alter ab altero, defendentes eum clypeis ſuis, & tres pugnabant aduerſus Timotheum. Factum itaque eſt, cum vidiſſet eos Iudas, cognouit eos miſſos pro auxilio Haſidæorum, & confirmans ſuos iuuenes, irruit in Timothei copias, & ex iis percuſſit* 2750. *ipſos ſcilicet equites, qui hic etiam narrantur, omittendo.* Sed multò adhuc textus noſtri ſplendidior & mirabilior narratio eſt. Sic verò DEVM, & ſæpe alias poſtea, per Angelos, cœliteſque ſuos, præſentem quibuſdam opem tuliſſe legimus. De Conſtantino Magno Panegyricus ſextus, *In ore, est, omnium Galliarum eſt, viſos, qui ſe diuinitus miſſos præ ſe ferebant. Et quamuis cœleſtia ſub oculos hominum venire non ſoleant, quod craſſam & caligantem aciem ſimplex & inconcreta ſubſtantia naturæ tenuis eludat: illi tamen auxiliatores tui aſpici audiriq; patientes, vbi meritum tuum teſtificati ſunt, mortalis viſus contagium refugerunt. Sed quænam illa fuiſſe dicitur ſpecies? qui vigor corporum? quæ amplitudo membrorum? quæ alacritas voluntatum? Flagrabant verendum neſcio quid, vmbone corruſci, & cœleſtium armorum lux terribilis ardebat. tales enim venerant vt tui crederentur. Hæc ipſorum ſermocinatio, hoc inter audientes ferebant, Conſtantinum petimus, Conſtantino imus auxilio.* De Theodoſio in illa celebri & ab Ethnico etiam Claudiano decantata contra Eugenium victoria, duo è cœleſtibus anteſignani, vti refert lib. 5. cap. 24. Theodoretus. S. Ambroſius; ideo ait lib. 1. cap. 6. Fulgoſius *cum flagello* pingitur, quòd eo barbaros depellere viſus ſit. Sancti Georgius, Demetrius, & Mercurius ante Syriæ metropolin, Romanis perſpicuè opitulati, vt explicat lib. 4. Æmilius. Et nonne idem S. Demetrius martyr, cum à Bulgaris obſideretur Theſſalonica, & ciues ipſi, πάννυχον ἐπιτελέσαντες δέησιν, καὶ τῷ μύρῳ τῷ ἐκ τῆς θήκης αὐτοῦ βλύζοντι χρησάμενοι. id eſt, *cum ſupplicationem tota nocte feciſſent, eoq; vnguento quod è diuino martyris ſepulchro ſcaturit; vſi eſſent*; ſpectatus in acie, vt captiui ἐνωμότως, id eſt, iureiurando confirmarunt, λέγοντες νεανίαν ἔφιππον ἑωρακέναι προηγούμενον τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος, ἐξ οὗ πῦρ ἐξαπτόμενον ἐνεπίπρα τοὺς ἐναντίους, *dicentes, ſe iuuenem in equo vidiſſe, qui Romanam phalangem ductaret, ex quo ignis exiliens hoſtes aduerſos cremaret.* Ita Cedrenus: cuius interdum verba ideò libenter inſerui, quòd iactis hic v. 30. fulminibus non diſſimilia oſtenderent. Quid, cum obſidione Sabariam cinxiſſent

 Turcæ,

Turcæ, S. Martinus? Et dum à Curinensi principe, bello vexaretur S. Venceslaus, quid Ang...
Quid Colonienses Martyres, Vrsula, Gedeon, Machabæi, apud Bredenbachium lib.4.c. 22. Quid,
contra Saracenos, circa Domini annum 826. S. Iacobus, & nostra etiam memoria, vt est apud Ca-
danum l.5. de varietate fortunæ c.8. apud Maffeium hist. Indicar. l.4. & 12. Quid, contra Sara...
etiam, S. Petrus & Paulus? apud Luitprandum l.2.c.14. Quid, ante annos paulò amplius cen...
Congitano Æthiopiæ regno, contra Christianæ pietatis hostem immanissimum & par...
Pansum, pro Alphonso nouo & Rege & Christiano, clarissima circumfusi luce, vultuque ...
præliantes Angeli, apud eundem illum Maffeium lib.1. historiarum? Quid eques ille Angelu...
V. Bedam in Cutheberti historia cap.1. Non sunt hæc, vt quidam interdum mussitant; specta...
ma, cum eorum vires tantæ perfectæ: neque dæmonum vti Castor & Pollux olim, ludibria...
Christianæ fidei hostes ii perterrefacere, iustitiam, Christique fidem amplificare vellent. Sic e...
aduersus se diuisus esset Satanas & *quomodo* staret *regnum eius?* Matth.12. vers.26.

Tertium obsidio *Gazara* vers.33. quæ à Gorione lib.3.cap.13. *Gaza* dicitur. sed mendosè...
distinctam esse ostendant etiam quæ infrà cap.13. vers.45. cap.14. vers.7. Iosephus crebrò litter...
nius immutatione, itemque Strabo lib.16. eam *Gadara* nominant & *Gadaridem*, additque Iose...
à Iudæis occupatam. & quidem hoc tempore occupata videtur. de quo tamen cap.14. iterum...
rè verò idem auctor lib.15. cap.11. tanquam diuersas vrbes nominat *Gadara & Gazam*. Timoth...
ait idem Gorion, ad littora maris fugisse, ad eum Palæstinas copias se aggregasse, ibique rursu...
ctum fuisse, & sese tandem Gaza, quæ, vt iam dictū, à Gazara differt, inclusisse, cum eum Ha...
næi insequerentur. Viginti porrò iuuenes, de quibus vers.36. *erant*, inquit Gorion, *ex iuuenibus Ha-*
samæorum. At à cæde duobus diebus dum non cessatur, subdit, non potuisse Timotheum inu...
quod intelligendum, tam citò. Alioquin hîc v.37. inuentus & peremptus, *in quodam loco*, G...
λάκκῳ, lacu vel *fossa*. Fratrum eius capita, Iuda iubente, abscissa sunt, *& postea*, inquit, *tulerunt* ...
ciuitatis, & reuersi sunt in Hierusalem cum cantico & hymno & cum gratiarum actionibus, laudantes Do-
minum iuxta canticum Dauidis Israel: Quoniam in æternum misericordia eius. Hoc verò fortitudinis ex-
emplo vtitur Cæsarius lib.5.cap.21. ad explicandum, quomodo à Catholicis vrbs Albigensium ...
nitissima & populosissima capta sit, dum ægrè ferrent Catholici, sancta Euangelia per ludibri...
ab illis commicta. *Quartum* interfectio Timothei illius vers.37.

CAPVT XI. LIBRI II.

1 *SEd paruo pòst tempore, Lysias procurator regis, & propinquus, ac negotiorum præpositus: granitèr ferens de his, quæ acciderant,*

2 *congregatis octoginta millibus, & equitatu vniuerso, veniebat aduersus Iudæos, existimans se ciuitatem quidem captam Gentibus habitaculum facturum.*

3 *Templum verò in pecuniæ quæstum, sicut cætera delubra Gentium, habiturum, & per singulos annos venale sacerdotium:*

4 *nusquam recogitans Dei potestatem, sed mente effrenatus in multitudine peditum, & in millibus equitum, & in octoginta elephantis confidebat.*

5 *Ingressus autem Iudæam, & appropians Bethsuræ, quæ erat in angusto loco, ab Ierosolyma interuallo quinque stadiorum, illud præsidium expugnabat.*

6 *Vt autem Machabæus, & qui cum eo erant, cognouerunt expugnari præsidia, cum fletu & lachrymis rogabant Dominum, & omnis turba simul, vt bonum angelum mitteret ad salutem Israel.*

7 *Et ipse primus Machabæus, sumptis armis, cæteros adhortatus est simul secum periculum subire, & ferre auxilium fratribus suis.*

8 *Cumq; pariter prompto animo procederent, Ierosolymis apparuit procedens eos eques in veste candida, armis aureis hastam vibrans.*

9 *Tunc omnes simul benedixerūt misericordem Dominum, & conualuerunt animis: non solum homines, sed & bestias ferocissimas, & muros ferreos parati penetrare.*

10 *ibant igitur prompti, de cœlo habentes adiutorem, & miserantem super eos Dominum.*

11 *Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostrauerunt ex eis vndecim millia peditum, & equitum mille sexcentos.*

12 *vniuersos autem in fugam verterunt, plures autem ex eis vulnerati nudi euaserunt, Sed & ipse Lysias turpiter fugiens euasit.*

13 *Et quia non insensatus erat, secum ipse reputans, factam erga se diminutionem, & intelligens inuictos esse Hebræos, Omnipotentis Dei auxilio innitentes, misit ad eos:*

14 *promisitq; se consensurum omnibus quæ iusta sunt, & regem compulsurum amicum fieri.*

15 *Annuit autem Machabæus precibus Lysiæ, in omnibus vtilitati consulens: & quæcunq; Machabæus scripsit Lysiæ de Iudæis, ea rex concessit.*

16 *Nam erant scriptæ Iudæis epistolæ à Lysia quidem hunc modum continentes: Ly-*

SIAS populo Iudæorum salutem.

17 Iohannes & Abesalom, qui missi fuerant à vobis, tradentes scripta, postulabant vt ea, quæ per illos significabantur, implerem.

18 Quæcunque igitur regi potuerunt perferri, exposui: & quæ res permittebat, concessi.

19 Si igitur in negotiis fidem conseruaueritis, & deinceps bonorum vobis causa esse tentabo.

20 De cæteris autem per singula verba mandaui & istis, & his, qui à me missi sunt colloqui vobiscum.

21 Benè valete. Anno centesimo quadragesimooctauo, mensis Dioscori die vicesima & quarta.

22 Regis autem epistola, ista continebat: REX Antiochus Lysiæ fratri salutem.

23 Patre nostro inter deos translato, nos volentes eos, qui sunt in regno nostro sine tumultu agere, & rebus suis adhibere diligentiam,

24 audiuimus Iudæos non consensisse patri meo, vt transferrentur ad ritum Græcorum, sed tenere velle suum institutum, ac proptereà postulare à nobis concedi sibi legitima sua.

25 Volentes igitur hanc quoque gentem quietam esse, statuentes iudicauimus templum restitui illis, vt agerent secundum maiorum suorum consuetudinem.

26 Benè igitur feceris si miseris ad eos, & dexteram dederis: vt cognita nostra voluntate, bono animo sint, & vtilitatibus propriis deseruiant.

27 Ad Iudæos verò regis epistola talis erat: REX Antiochus senatui Iudæorum, & cæteris Iudæis salutem.

28 Si valetis, sic estis vt volumus: sed & ipsi bene valemus.

29 Adiit nos Menelaus, dicens velle vos descendere ad vestros qui sunt apud nos.

30 His igitur, qui commeant vsq; ad diem tricesimum mensis Xanthici, damus dextras securitatis,

31 vt Iudæi vtantur cibis, & legibus suis, sicut & prius: & nemo eorum vllo modo molestiam patiatur de his, quæ per ignorantiam gesta sunt.

32 Misimus autem & Menelaum, qui vos alloquatur.

33 Valete. Anno centesimo quadragesimooctauo, Xãthici mensis quintadecima die.

34 Miserunt autem etiam Romani, epistolam ita se habentem: QVINTVS Memmius, & Titus Manlius legati Romanorum, populo Iudæorum salutem,

35 De his, quæ Lysias cognatus regis concessit vobis, & nos concessimus.

36 De quibus autem ad regem iudicauit referendum, confestim aliquem mittite, diligentius inter vos conferentes, vt decernamus, sicut congruit vobis. nos enim Antiochiam accedimus.

37 Ideoq; festinate rescribere, vt nos quoque sciamus cuius estis voluntatis.

38 Bene valete. Anno centesimo quadragesimooctauo, quintadecima die mensis Xanthici.

COMMENTARIVS.

TERTIVS Eupatoris *Dux*, cum quo Iudæ pugnandum fuit; est iterum ille, qui iam aliàs victus fuerat *Lysias*. Sunt autem tria maximè aduertenda. *Primum* est insignis iterum ad prælium præparatio, quam singulari miraculo prosequi dignatus est Dominus, boni scilicet Angeli præsentia, in equo egregiè adiuuantis, & quidem ita, vt ab omnibus maximo cum fulgore conspiceretur. Ideoque & huc, quæ in superioris capitis miraculo dicta sunt, pertinent. Quis verò Angelus hic fuerit, posset vt in Iudith cap. 13. fol. 246. indagari. D. Hieronymus in Danielis [illegible]uum; *Gabriel*, ait, *præpositus est præliis*. Nam *in linguam nostram vertitur fortitudo vel robustus* DEI. Alius esse Michaelem, qui vniuersæ Iudæorum genti præpositus erat, autumnabit. Fortè Angelum nullum certum petiit eorum oratio, sed è bonis Angelis vnum quemlibet. & talis datus fuit, qui huic negotio & tempori conueniret, quo is cumque tandem nomine appelletur. *Alterum* hic aduertendum, est pugna ipsa vers. 11. & præstans victoria vers. 12. *Tertium* est eximius victoriæ huius fructus. quorum alter ad victum Lysiam, alter ad victorem Machabæum, Iudæosque omnes pertinebant. Ille intellexit, cum Iudæis DEI digitum esse, penitusque vinci non posse, *τοῦ πάντα δυναμένου συμμαχοῦντος αὐτοῖς, ipso, qui omnia potest, DEO cum ipsis pugnante.* Quomodo verò hoc intellexerit, additur, *quia οὐκ ἄνους ὑπάρχων non insensatus erat*, non mentis expers, sed catus & prudens. Et sanè ita fit. E mirabilibus, quæ Angelorum & Beatorum operâ facit DEVS, fructum capiunt maximum prudentes, paruum, aut omnino nullum imprudentiores. In Æthiopia illa, de qua superiori capite dicebam, pugna, non est tanto illo miraculo motus ille ipse, qui totius contra CHRISTVM, germanumque suum fratrem belli auctor, & caput erat Pansus: sed motus est summus huius Dux, qui victorem iam Christianum Regem hoc vnum obtestabatur, ne se absque fidei Christianæ mysteriis ex hac vita excedere pateretur. *Ipse congressus initio* (historici antea citati verbis dicam) *circa Alphonsum, apparuisse viros humana specie augustiores,*

ipsius, quam Lusitani adorarent, crucis nota distinctos, clarissima circumfusos luce, vultu acerrimo prælianter, eo nimirum viso, Pansi milites ingenti horrore perfusos, extemplò se in fugam dedisse. Itaq; sibi non esse dubium, quin præter Christianorum DEVM, *nemo vel in terris vel in cælo colendus, adorandusq; sit.* ...

Fructus verò, qui ad Iudæos peruenit, est fœdus, illis à Lysia procuratum, à Rege concessum vers. 14. & sequentibus. Fuit autem idipsum duplex. *Vnum*, vt liber esset Iudæis accessus ad eos qui apud Antiochum erant, vel ad ea ipsorum bona, quæ illius ditione tenebantur, verbi gratia, agros, ... cap. 12. vers. 1. colligi videtur. Sed vers. 22. vocatur à Rege Lysias *frater*, non sanguinis, vel ... ergo. licet hic infrà vers. 35. *consanguineus* seu *cognatus* vocetur: Apud Gorionidem lib. 3. cap. 14. *filius patrui, regi ipsi* Antiocho Eupatori *Mischneh* siue *Dux ab eo secundus*, & cap. 20. & 21. Solent enim principes quos honore affectos volunt, vocare interdum *fratres*, interdum *patres*, vt infrà lib. 1. cap. 11. Et Antiochus Zeuxidem, apud Iosephum lib. 12. cap. 3. Hyrcanum Herodes apud eundem lib. 15. cap. 2. Assuerus Amanem cap. 13. Esther vers. 6. Valentinianus & Valens: Volusianum *parentem carissimum & amantissimum* Codice Theodos. lib. 2. tit. 9. lege 2. aliosque alios. Et de fœdere illo, quod induciarum instar, ad dies aliquot erat; binæ litteræ sunt, anno 148. eodem die mensis Xanthici vers. 27. Priores sunt Regis ipsius ibidem, posteriores legatorum Romanorum vers. 35. quarum occasione adfuisse videntur, quam narrat Appianus, vt iuberent, quæ essent vltra præscriptum Antiocho à Romanis numerum, naues comburi, Elephantes occidi. Prorsus verò hunc in annum qui est vrbis 591. legationem istam, ex eodem Appiano, Cicerone, & Obsequente conferunt Sigoniani fasti. *Alterum fœdus*, vt religionis auitæ libera exercitatio esset, templum sanctum fieret, & id genus alia. Suntque de hoc itidem litteræ binæ, eodem quidem anno 148. sed mense Dioscoro.

At duplex hic difficultas. Vna *de mense* isto: altera *de anno*: Vterque à Gorionide lib. 3. cap. 14. siletur. In hoc verò posteriore de Machabæorum libro mensem aliter Latini, aliter Græci nominant. Illis est *Dioscorus*, his vel ζεὺς κορίνθιος, vel διοσκορίνθιου μηνὸς scilicet, apud Scaligerum lib. 2. fol. 91. διοσκουρος. & hoc ad Latinum textum accedit. Nam qui διόσκουροι, iidem etiam διόσκοροι dicuntur, quemadmodum & διοσκουρίδης Dioscorides; & hoc libro 2. cap. 1. *Aristobolus*, qui Græcè *Aristobulus*, lib. 1. cap 6. vers 15. *Abobus*, qui similiter *Abubus* est. Quis verò in mensium ordine sit, non est mihi quidem dictu facilè. D. Thomas *Iunium* esse ait. fortè, quia is mensis à quibusdam κρόνιος *Saturnalis* etiam vocatus est. Noua verò è Græco translatio *Dioscorinthium* nominat. Sed apud Suidam, Aristophanem in Ranis & Concionatricibus, Pindarum in Nemeis hymno 7. ipsiusque interpretem, Platonem in Euthydemo, Philostratum in Antipatro, video Διὸς Κόρινθος adagium esse, quo molesta rerum quarundam repetitio, vel hominis certè alicuius prosperitas significetur; in Græcorum verò parapegmatib cum plurima mensium nomina sint, istud nusquam inuenio. Scaliger lib. 2. de emendat. temp. fol. 92. Malium arguit, quòd embolimum Syrorum mensem Tebeth vocari scripsisset, eumque ipse mensem *Dioscurum* esse vult. *Lysias*, ait, *præfectus Syriæ lib. 2. Machab. anno 148. Seleucidarum*, (*qui tamen vere 150. erat.*) *scribit Iudæis se desideria eorum à Rege impetrasse.* ... *Epistolium, quod scribit, datum est mense Dioscuro. Is mensis non est inter menses Macedonum ordinarios. Fuit igitur embolimus.* Sed nutat ista conclusio. *primò*, quia embolimos & dies & menses iis ... nominibus nominari videmus, quæ aliàs ordinaria, sed ita vt iterentur. verbi causa, *bis sextum* Calendas Martias, *Adar prior & posterior. Deinde* quàm multi menses sunt, quibus non apud diuersos tantùm, sed apud eosdem etiam populos, nomina complura? Legantur, qui extant libelli de mensibus, & nostri *Quintiles & Sextiles Iulii Augustiq;* considerentur. Potest igitur fieri, vt ordinarii alicuius mensis hoc nomen sit, sed synonymum. Idq; mihi satis arridet. *primo*, quia, quo hæc gesta sunt, annus non videtur embolimæus fuisse, cum reuera non sit Seleucidarum centesimus quinquagesimus, vti paulò post disputabitur. Et tamen id tanquam certissimum accipit Scaliger. *Secunda* ... tera etiam, quam subiicit, ratio infirma est. *Ratio*, inquit, *nominis valdè rei accommodata est, vt ...* *geminus dicatur Dioscuros, quemadmodum Castores, siue* Διόσκουροι *Gemini dicuntur.* At isto etiam modo gemini, quibus ista legit quispiam oculi erunt Dioscuri, & geminæ quibus audit, aures. Imo verò embolimus iste mensis, eo ipso auctore, non est geminus. Tum enim embolimi aut dies aut menses dicuntur gemini, cum, embolismi causâ, eos geminari, iisdemq; iteratis nominibus, vt suprà dixi, affici contingit. Iste vero proprium suum nomen haberet, nec mensium aliorum quisquam geminaretur. *Tertio* vult mensis huius intercalationem factam post Autumnum, brumali tempore, quod Posideoni Attico, & Hebraico Tebeth, de quib. suprà fol. 382. & 383. respondet. Verùm tum oporteret istam Lysiæ contra Iudæos expeditionem hyeme susceptã, ipsaq; penè brumâ commissum hoc prælium fuisse. Accedit probabile haudquaquã videri, totos tres menses, qui à Dioscuro vsq; ad Xanthicum effluxissent, in fœderis pactione consumptos, cum & Iudæi & Lysias ipse illud valdè optarent, neq; abesset Rex longissimè. Ipsum igitur *Dystrum*, qui Xantico prior est, *isto Dioscuri nomine reor significatum*, & ipsi tunc Nisan respondisse, licet iste posset fortasse interdum dici etiam *Dystrus Corinthius*, quia, vt ex Demosthenis oratione de corona intelligitur, Corinthii solebant in mensium appellationibus Græcos alios subsequi. vt qui ab aliis diceretur *Lous* aut *Boedromion*, ab ipsis *Panemus*, qui tamen apud alios *Loo* & *Boedromione* prior est, appellaretur.

De anno plus aliquanto negotii est. Nam ecce, hic vers. 21. asseritur *annus centesimus quadragesimus octauus*. At lib. 1. cap. 6. vers. 16: Eupatoris huius pater non nisi *centesimo quadragesimo* mortuus est. Imó, vt quidem affirmabat supra Scaliger, annus quo à Lysia datum hoc Epistolium est *verè centesimus quinquagesimus erat*. Vnde lib. 5. fol. 406. *Quis*, ait, *Oedipus hæc soluerit? Itaq; bene de illo auctore meruit, qui illũ à suspicione errorũ vindicauerit*. Ego vero Dauus quidem sum, nõ Oedipus, tam tamen hæc perplexa & innodata, vt Dei cum gratia solui nequeant, non opinor. Ex iis enim quæ supra lib. 1. cap. 1. lib. 2. cap. 4. fol. 381. dicta, responderi iam posset, mortuum quidem esse Antiochum Epiphanem, eique successisse filium *anno Iudaico* 149. sed epistolium hoc à Lysia datum *anno Chaldaico* 148. Neque enim ista, vt ibi dicebatur, pugnant. Sed, huc loci cum deuenissem, liberetque, vt in aliis, in hac ipsa etiam re videre, num in postrema sua temporum emendatione quidquam Scaliger addidisset, vel immutasset, *duo* eum inuenio potissimum immutasse. *Vnum* est, duo tantum annorum genera, in Seleucis communi vsu recepta tritaque fuisse, videlicet *Iudaicum*, quod à *Nisan* incipit, *& Antiochenum* siue *Alexandreum* quod à Tisri, qui eodem anno sequitur, ita nimirum, vt sex mensibus præuertat Iudaicus Alexandreum siue Antiochenum, prout docent Thalmudici tractatu de capitibus anni, & Rabbi Aha Bar Huna in capite Rosch Hassehanah. *Alterum* est, Chaldaicum annum non popularem, sed Mathematicum tãtummodo fuisse, quo, qui artem Genethliacam & Mathesin profitebantur, ob lunaris epilogismi commoditatem, vterentur. Ideoque iam dicendum, Epiphanis mortẽ & Eupatoris regni auspicium, adeoque prælium & fœdus hoc incidisse in Seleucidarum annum Iudaicũ 149. qui idem erat Antiochenus & Alexandreus 148. Est enim hæc generalis regula. *Quando quidpiam in Græcorum siue Seleucidarum anno narratur, quod semestri æstiuo*, siue prioribus ante Tisri sex mensibus *accidit, semper in Seleucidarum annis Iudaicis & Antiochenis Alexandreisq; discrepantia est, & anno vno semper isti os illi superant. Quando vero quidpiam post Tisri gestum narratur altero anni semestri, hyberno sc. sunt iidem anni, vsq; ad sequentem Nisan, concordes*. Iam vero sub Iudaici añi principium mortuus est Epiphanes, & illico ei suffectus Eupator, statimq; bellũ quod cum Iudæis pridem inchoatum erat, continuatum est, vsque ad 24. diẽ Dioscuri, & sequenti Xanthico mẽse confirmatum à Rege fœdus eodẽ anno. Ideoq; qà in semestri æstiuo fiũt hæc, añus erat Iudaicus 149. Alexandreus 148.

Solut⁹ ergo iam proposit⁹ nodus videretur, si de eo, q̃ vrget Scaliger, dictũ esset, *annũ sc. Lysiaci* epistolii, & Eupatoriani fœderis *fuisse reuera Iudaicum* 150. Ideoque in epistolio & fœdere isto *non* posse *Alexandreum* scribi 148: imò etiam fuisse Alexandreum 150. quia vt ratiocinatur fol. 406 lib. 5. post ipsius Tisri scenopegiam, *pacem cum Iudæis hanc fecit Eupator*, quemadmodum docet liber prior Machabæorum c. 6. v. 20. & sequentibus. Id verò est, in quo summæ difficultatis cardinem verti visum Scaligero est, quod vt Oedipum requireret, eum perpulit. Est tamen id multo, quam superiora, facilius. *Neque enim eadem* hoc lib. 2. cap. 11. *pacificatio*, idemque fœdus, cũ eo quod lib. 1. cap. 6. percussum, prout ex ipsa vtriusque libri quam texo harmonia, planum erit postea, & è peristaseon pænè omnium consideratione. Rex illic præsens est, Hierosolymamq; post fœdus illicò ingreditur: hic absens est, & Lysiam literis alloquitur. Illic ad fœdus Regem vocat Philippi factio & turba: Hic Lysiæ strages, Deique operum prudens consideratio. Mitto alia, cum & Gorionides eodem lib. 3. fœdera ista clarissimè diuersa ostendat, *& prius* quidem, de quo isto cap. 11. li. 2. describat ille ca. 41. *posterius* vero cap. 20. Nunc quomodo idem temporum Emendator, priora etiam sua emendet, vt suus semper veritatis inquisitioni honos sit, non inutile fuerit audire. *Obscuritas*, ait lib. 5. fol. 405. *locorum, vbi fit mentio annorum Græcorum in posteriore volumine Machabæorum, fecit, vt putaremus eum auctorem vsum annis Chaldaicis, non Alexandreis. Sed fallebamur*. Et fol. 406. *Quomodo illi loco ex cap. 11. posterioris voluminis succurratur, nullam rationem inire possum*. Et fol. 404. *Annus Iudaicus Græcorum anteuertit Antiochenum Seleucidarum, siue Alexandreum mensibus sex. Hæc possunt etiam circumspectissimis imponere. Et nobis olim quidem hoc discrimen oboluit: sed tamen hæsimus in luto. Quare, qui ad annos Græcorum, quibus vtitur prius volumen Machabæorum, tempora exigere voluerit, prius consideret, intra æstiuum, an intra hibernum semestre, anni propositi fuerit*. Similia fol. 407. & in frag. fol. 37. Et potest hoc eorundem annorum alia & alia putatio facile intelligi, si conferatur cum varia Indictionum inchoatione, quam Imperatores à Septembris die 24. Pontifices à Domini Natiuitate faciunt, aut vero cum ipsis Domini annis; quos vt explicat Couar. li. 1. Resolut. c. 12. quidam ab ipsa eiusdem Domini Natiuitate repetunt vt Ecclesia communiter, alii à Ianuarii die primo vt Astrologi. nonnulli ab Incarnatione, siue Martii die 25. idque bifariam, dum Natiuitatem præuertunt quidam nouem mensibus, vt Pisani & Senenses: eandem alii mensibus tribus sequuntur, vt Florentini, & Archiepiscopalis Treuirorum Curia.

Demum hoc in capite notabis, Iudæorum legatorum alteri, vers. 17. nomen idem esse, quod Dauidis filio Absolom. qui Græcè ἀβεσσαλώμ. Rursum quod v. 23. dicit Eupator, in Deos patrẽ suum translatum, id Gentilium more ab eo iactari. Vlitata vero Hebræorum parœmia, de qua Esther cap. 15. ver. 16. dictum, exprimitur idem ipsum à Gorionide c. 14 citato per eiusdem Antiochi

tiochi assumptionem in malacim, cum Angelis siue inter Angelos. Et vers. 27. pro Iudæorum Senatu, in eodem Gorionide ibidem & cap. 17. ponitur Iudas Mesciath milchamah, id est, vnctus ad bellum, siue Dux belli. Manilius vero ver. 34. in Græco vocatur μάνλι@.

CAPVT DVODECIMVM LIBRI SECVNDI.

Is factis pactionibus, Lysias pergebat ad Regem, Iudai autem agricultura operam dabant.

2 *Sed hi, qui resederant, Timotheus & Apollonius Gennai filius, sed & Hieronymus & Demophon, super hoc & Nicanor Cypriarches nō sinebant eos in silentio agere & quiete.*

3 *Ioppitæ vero tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogauerunt Iudæos, cum quibus habitabant, ascendere scaphas, quas parauerant, cum vxoribus & filiis, quasi nullis inimicitiis inter eos subiacentib.*

4 *Secundum commune itaq; decretum ciuitatis, & ipsis acquiescentibus, pacisq; causa nihil suspectum habentibus: cum in altum processissent, submerserunt non minus ducentos.*

5 *Quam crudelitatem Iudas in suæ gentis homines factam vt cognouit, præcepit viris, qui erant cum ipso: & inuocato iusto iudice Deo.*

6 *Venit aduersus interfectores fratrum, & portum quidem nocte succendit, scaphas exussit, eos autem qui ab igne refugerāt, gladio peremit.*

7 *Et cum hæc ita egisset, discessit quasi iterum reuersurus, & vniuersos Ioppitas eradicaturus.*

8 *Sed cum cognouisset & eos, qui erant Iāmniæ, velle pari modo facere habitantibus secum Iudæis;*

9 *Iamnitis quoq; nocte superuenit, & portum cum nauibus succendit: ita vt lumē ignis appareret Ierosolymis à stadiis ducentis quadraginta.*

10 *Inde cum iam abiissent nouem stadiis & iter facerent ad Timotheum, commiserunt cum eo Arabes quinque millia viri, & equites quingenti.*

11 *Cumq; pugna valida fieret, & auxilio Dei prospere cessisset, residui Arabes victi petebant à Iuda dextram sibi dari promittentes se pascua daturos; & in ceteris profuturos.*

12 *Iudas autem, arbitratus vere in multis eos vtiles, promisit pacem: dextrisque acceptis discessēre ad tabernacula sua.*

31 *Aggressus est autem & ciuitatē quādam firmam pontibus murisque circumseptā, quæ à turbis habitabatur Gentium promiscuarum, cui nomen Casphin.*

14 *Hi vero, qui intus erant confidentes stabilitate murorum, & apparatu alimoniarum, remissius agebant, maledictis lacessentes Iudam & blasphemantes, ac loquentes quæ fas non est.*

15 *Machabæus autē, inuocato magno mundi principe, qui sine arietibus, & machinis temporibus Iesu præcipitauit Iericho, irruit ferociter muris:*

16 *Et capta ciuitate per Domini voluntatem, innumerabiles cædes fecit, ita vt adiacētem stagnū stadiorū duorū latitudinis, sanguine interfectorū fluere videretur.*

17 *Inde discesserū: stadia septingenta quinquaginta, & venerunt in Characa ad eos, qui dicuntur Tubianæi Iudæos.*

18 *& Timotheum quidem in illis locis non comprehenderunt, nulloque negotio perfecto regressus est relicto in quodam loco firmissimo.*

19 *Dositheus autem, & Sosipater, qui erāt duces cū Machabæo peremerūt à Timotheo relictos in præsidio decē millia viros.*

20 *At Machabæus ordinatis circum se sex millibus & constitutis per cohortes, aduersus Timotheum processit, habentem secum centum viginti millia peditum, equitumque duo millia quingentos.*

21 *Cognito autem Iudæ aduentu, Timotheus præmisit mulieres & filios, & reliquum apparatū in præsidium quod Carniō dicitur, erat enim inexpugnabile, & accessu difficile propter locorū angustias.*

22 *Cumque cohors Iudæ prima apparuisset timor hostibus incussus est, ex præsentia Dei, qui vniuersa conspicit, & in fugam versi sunt alius ab alio, ita vt magis à suis deiicerentur, & gladiorum suorum ictibus debilitarentur.*

23 *Iudas autem vehementer instabat puniens prophanos & prostrauit ex eis triginta millia virorum.*

24 *Ipse vero Timotheus incidit in partes Dosithei, & Sosipatris: & multis precibus postulabat vt viuus dimitteretur, eo quod multorum ex Iudæis parentes haberet, ac fratres, quos morte eius decipi eueniret.*

25 *Et cum fidem dedisset restituturum se eos secundum constitutum illæsum eum dimiserunt propter fratrum salutem.*

25 *Iudas autem egressus est ad Carnion, interfectis viginti quinque millibus.*

27 *Post horū fugā & necē, mouit exercitū ad Ephron ciuitatē munitā, in qua multitudo diuersarū Gētiū habitabat: & robusti iuuenes pro muris consistentes fortiter repugnabant: in hac autem machina multa, & telorum erat apparatus.*

28 Sed, cùm Omnipotentem inuocassent, qui potestate sua vires hostium confringit, ceperunt ciuitatem: & ex eis, qui intus erant, viginti quinq; millia prostrauerunt.

29 Inde ad ciuitatem Scytharum abierunt, quæ ab Ierosolymis sexcentis stadiis aberat.

30 Contestantibus autem his, qui apud Scythopolitas erant, Iudæis, quòd benignè ab eis haberentur, etiam temporibus infelicitatis quòd modestè secum egerint:

31 gratias agentes eis, & exhortati etiam de cætero erga genus suum benignos esse, venerunt Ierosolymam die solenni septimanarum instante.

32 Et post Pentecosten abierunt contra Gorgiam præpositum Idumææ.

33 Exiuit autem cum peditibus tribus millibus, & equitibus quadringentis.

34 Quibus congressis, contigit paucos ruere Iudæorum.

35 Dositheus verò quidam de Bacenoris eques, vir fortis, Gorgiam tenebat: &, cùm vellet illum capere viuum, eques quidã de Thracibus irruit in eum, humerumq; eius amputauit: atque ita Gorgias effugit in Maresa,

36 At illis, qui cum Esdrin erant, diutiùs pugnantibus & fatigatis, inuocauit Iudas Dominum adiutorem, & ducẽ belli fieri:

37 incipiens voce patria, & cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiæ militibus incussit.

38 Iudas autem collecto exercitu, venit in ciuitatem Odollam: &, cùm septima dies superueniret, secundum consuetudinẽ purificati in eodem loco sabbathum egerunt.

39 Et sequenti die venit cum suis Iudas, vt corpora prostratorum tolleret, & cum parentibus poneret in sepulchris paternis.

40 Inuenerunt autem sub tunicis interfectorum de donariis idolorum, à quibus lex prohibet Iudæos: omnibus ergò manifestum est, ob hanc causam eos corruisse.

41 Omnes itaque benedixerunt iustum iudicium Domini, qui occulta fecerat manifesta.

42 Atq; ita ad preces conuersi, rogauerunt, vt id, quod factum erat delictum, obliuioni traderetur. At verò fortissimus Iudas hortabatur populum conseruare se sine peccato, sub oculis videntes quæ facta sunt pro peccatis eorum, qui p rostrati sunt.

43 Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymã offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, benè & religiosè de resurrectione cogitans.

44 (Nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur, & vanum orare pro mortuis.)

45 Et quia considerabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperunt, optimam haberent repositam gratiam.

46 Sancta ergo & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis soluantur.

COMMENTARIVS.

FOEdus istud quietis aliquid Iudæis attulit, sed eam tamen ducum Eupatoris importunitas breui turbauit: Et Gentilium cum Iudæis in diuersis locis habitantium nequitia. Gorionides addit eodem libro tertio, cap. 17. post ista cum Rege Fœdera, fuisse Iudæis quietem octo menses & interea Iudam in eos, qui è populo impii fuissent, animaduertisse, in Iudææ vrbibus & littore maris, à Gaza vsque ad Aconem, Iudæos & Macedonas, simul habitasse. Vnde occasio fuit facinoris, quod Ioppitæ in Iudæos admiserunt hic vers. 3. & Iamnienses cogitarunt, ver. 8. licet hos etiam scelus admisisse dicat l. c. vbi eos vocat *viros Iapho & Iabne*.

Dux quartus *Timotheus*, sed alius quàm qui cap. 10. interfectus, quemadmodum & hic vers. 2. alius *Apollonius*, quàm lib. 1. cap. 3. Hic vero tandem captus est. Sed ob fratrum Iudæorum captiuorum redemptionem ver. 24. cap. 12. lib. 2. dimissus. Antequam vero, cum eo ad manus veniretur, varia in itinere peracta. *Primò* puniti Ioppitæ, cap. 12. ver. 3. *Secundò* Iamnitæ à ver. 8. Sed pro 140. stadiis habet Gorion 246. id est, decem milliaria Germanica. seu iter ferè dierum duorum, & tunc, è vicinis vrbis fanis, quædam idolorum anathemata seu sacra donaria Iudæi quidam sustulerunt, contra Deuter. 7. de quibus in ver. 40. *Tertiò* Arabes victi & consociati ver. 10. *Quartò*, Caspin vrbs munita & in Iudam valde contumeliosa capta & ferro peruastata, ver. 13. Gorion cap. 8. hanc Iudæ precationem recenset: DEVS *omnipotens, qui dedisti Iericho in manus Iosuæ serui tui, per vocem clangoris populi tui: Da hodie in manũ nostrã vrbem istam, vt vlciscamur opprobria quib. blasphemarunt populum tuũ & Deum ipsum.* Sed v. 14. pro. *Quæ fas non est*, habet ille, *quæ fas nobis non est narrare*. Et addit: *Accipiensq; Iudas clypeũ suum in sinistrã suam, & extrahens gladiũ suum, cucurrit ad vrbis portam, eumq; secuti sunt cuncti iuuenes Hasmonai, & oblinerunt portam pice, & spinis ex deserto: Et has progredi fecerũt, & miserunt, & incenderunt portã & spinas deserti, cõbusserunt portã, & cecidit in terrã, & duo stadia in longũ, & duo in latũ fluxit stagnũ sanguinis, qui egressus est de vrbe, sicut stagnũ aquarũ.* Vnde clarius fit, quod v. 16. de adiacente stagno dicitur. *Quintò* Carnion captũ v. 26. de quo nihil Gorion, sed Thimotheum ait dixisse; *Obsecro Domine, vt non interficias me. En habitant multi Iudæi in regione mea, & ego iuro tibi, me*

eis

eis benefactorum, cunctis diebus vitæ meæ, & iuramentum factum confirmauit. Tum subdit idem Gorion abiisse Iudam in Arabiæ desertum, irruisse in Macedonum exercitum, strauisse 25000. de quibus hîc vers. 26. *Sextò*, Ephron etiam, sed, nisi per anticipationem lib. 1. c. 5. v. 46. proposita est, acceptam tum cladem vlcisci nunc voluit *Septimo*, Scythopolitæ propter suam in Iudæos benignitatem conseruati vers. 30. Inde venit Iudas Hierosolymam, inquit Gorion cap. 18. tribus diebus ante festum pentecostes. Antequam tamen ad quintum ducem eamus, notabis vers. 2. *in silentio agere & quiete*, in Græco esse αὐτοὺς εὐσταθεῖς καὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἄγειν *ipsos in florente bonoq. statu esse & ea, quæ pacis & quietis sunt, agere.* Alioqui. *silere* interdum & quiescere terra dicitur, quando ipsa quidem opprimitur: mutire tamen & mouere nihil audet, vt lib. 1. cap. 1. vers. 3. Rursumque, quando pace fruitur & ab armis quiescit. vt cap. 7. vers. vlt. cap. 9. vers. 57. & 58. cap. 11. vers. 38. cap. 14. vers. 4. At hoc eodem cap. 12. vers. 11. vbi Arabes dicuntur, *residui*, Græce νομάδες vocantur. Et vers. 26. non *à Carnion*, sed *ad Carnion* videtur legendum, prout manifestum ex vers. 21. ipsaque historia, & Græco textu. ἐπελθὼν ἐπὶ τὸ Κάρνιον. Adiungitur verò in eodem καὶ τὸ ἀταργατεῖον, quod est deæ *Atargatæ* vel *Atargatidis* templum, quæ vt lib. 16. ait Strabo vocabatur *Athara* & *Derceto* & quidem *prodigiosa*, vt addit lib. 5. cap. 23. Plinius, de qua Lucianus dialogo de Syria dea, & ego aliâs in caput 2. Iudicum. Scythopolitæ verò se erga Iudæos multo iam amicius gesserunt, quàm Iudaici belli principio, vt in vita sua tradit Iosephus. De ea verò vrbe dixi Iudicum 1. Non est verò prætereundum eos Iudæos, ad quos vers. 17. victor Machabæus venit à quibusdam putari vocatos *Tubianæos* ob religionem & bonitatem, cuius causâ iam quodammodo in terris beati essent, & haberentur, Solent enim Syri μακαρίτας, qui felicem iam in cœlis vitam degunt, isto nomine afficere. In Græco τυβιηνοί. quemadmodum scilicet Nazarenus & Nazaræus, Essæus & Essenus. De Iudæorum verò pietate, qui *Hasidæi* dicebantur, postea. Est verò illud nescio, vnde petitum apud D. Thomam, lepidum, sed inane commentum. *Tubianei dicuntur illi, qui se tenebant ex parte Iudæorum, non tamen erant Iudæi, & dicuntur sic, quasi alieni, tubis conducti vel vocati.* Et magis adhuc ridiculè infra vers. 35. *Baccenoris, id est, tubanicis, de quibus dictum est, quod fuerunt à Iuda conducti, vt ad sonitum tubarum essent Iudæis in auxilium.* Prorsus quasi Latinè Iudæi loquerentur. Quanquam, quid in *Tubianeis* & *Tubanicis* à *tuba* Latinum?

Dux quintus Gorgias cap. 12. vers. 32. qui victus quidem, sed fuga elapsus est, vers. 25. *Clamauit Iudas, ad te ô Gorgia*, inquit Gorion cap. 19. *transiliensq. ad eum, extenuit dextram suam, vt tangeret. At Gorgias conuersus retrorsum fugit à facie Iudæ, proiectisq. à se armis suis bellicis, euasit, & non est vltra comparatus viuus vel mortuus. Sunt tamen qui dicant, illum mortuum in deserto Edom. Iudas verò conuersus percussit vniuersam terram Edom, & subuertit cunctas ciuitates eorum, adegitq. ad tributum.* Dositheus porro vers. 35. *de Bacenoris* dicitur non vt suprà D. Thomas, *de Tubaneis*, sed de ipsius Baccenoris filiis seu prosapia. Est enim Græcè τοῦ Βακήνορος, estque idem Dositheus, qui suprà vers. 19. Nam Iosephus Gorion, & cap. 18. & 19. quasi de eodem loquitur, & eundē semper *militiæ Principem* vocat, & commemorat eorum, qui ceciderunt aliquos è fortissimis Hasmonæis. Erant verò pauci illi, qui de Iamnienfibus fanis, profana dona sustulerunt, & diuina vltione ceciderunt. vers. 34. 40. 42.

Post victoriam istam Iudas cum suis Sabbathum egit in vrbe *Odolla* vers. 38. vt propter solutionem, & mortuos contactos, purificarentur. Postero die, qui apud nos esset *Dominicus*, suos eos paucos, qui ceciderunt, sepelire voluit. *Vix illum*, ait lib. 5. Curtius, *tam solenne munus in bello, quam humandi suos.* In D. Thoma mirus quidam textus miram quoque peperit expositionem. *Post Sabbathum Martyrum, id est, post diem Dominicam.* Inuenerunt verò, sub eorum vestibus, latentem mortis ipsorum causam, impura illa scilicet furta, de quibus Deuteron. 7. vers. 5. Exod. 34. vers. 13. Tuncque omnes *primo* iustum DEI iudicium laudarunt, vers. 41. *Secundo*, pro ipsis DEVM orarunt. v. 42. *Tertio*, vt pro ipsis sacrificia fierent Hierosolymis, collatitiam pecuniã dederunt. *Quartò*, Iudas populum hortatur vers. 42. & collectam istam pecuniam Hierosolymam mittit, *benè de resurrectione & piorum morte cogitans* vers. 44. 45.

De facta pro mortuis donatione, & sacrificiis.

NOTANDA hîc, quæ vel contextum explicent, vel hæreticos refellant, nonnulla. Et illa quidem sunt *quatuor. Primum* pro verbis illis ver. 42. *vt delictum obliuioni traderetur*, in Græco esse significantius, τελείως ἐξαλειφθῆναι, *vt admissum peccatum penitus deleretur*, seu *perfectè aboleretur*, quod & vers. vlt. dicitur, *à peccato solui*. Potest namque *duobus modis* quidpiam *deleri*, perfectè nimirū & imperfectè. *Perfectè* deletur, cuius litura & vestigium non apparet, neque ex eo, quod ante fuit videri aut legi quidpiam potest. *Imperfectè*, cum aliqua litterarum adhuc vestigia cernuntur. Peccata imperfectè delentur, cum quoad culpam tantum condonantur: perfectè, cum quoad culpam & pœnam totam. Atque hæc perfecta deletio, vt purissimum illud beatorum domicilium purissimus homo meat, vel in hac vita, vel certè in altera fieri debet. Ideoque & Ps. 50. propheta. *Auerte faciem tuam à peccatis meis: & omnes iniquitates meas dele. Alterum* v. 43. Stips viritim colligitur, cuius summa in latinis nostris exemplis, dat argenti *drachmarū duodecim millia*. In Græcis *duo tantum millia*. Sed in Græcorum numeris menda non rara, vt in superioribus libris & capitibus non semel notatum. Et

interdum

interdum ex Latino interprete colligitur, quidpiam in illis deesse, quemadmodum à Scaligero in Fessum, ex vocem infinitus, Sapient 23. colligitur desiderari ἀπηρίθμηται. Ideoque in illis reponendum. μυριάδας καὶ δισχιλίας eo modo, quo à Iosepho lib. 14. cap 8. scribitur, cecidisse Iudæorum εἰς μυριάδας καὶ δισχιλίους. vel sine vllo καὶ, quemadmodum Iudith cap. 2. πεζὸτας μυριάδας δισχιλίας. Et sanè etiam olim hoc loco legit *duodecim millia* lib. de prædictionibus parte 2. cap. vlt. S. Prosper. sed pro *drachmis, talenta* posuit, vt multis partibus maiorem collectã fuisse pecuniam oporteret. Quantam verò nostratis non monetæ summam ea drachmarum fecerit, variè apud Budæum, Agricolam, aliosque statuitur. Nam vel 250. aureos, vel 260. cum cruciferis 26⅔. vel 1200. daleros consummant. Dixi verò alias, drachmam non imparem fuisse Italorum Iulio, Hispanorum regio seu Regali, Germanicis duobus batziis: ideoq; mille drachmæ conficerent nostrates florenos 133⅓. Et bis mille drachmæ florenos 266. E qua pecunia, quantum in terra illa pinguissima vitulorum & arietum, qui pro peccatis victimæ Leuit. 4. 5. 6. præscribuntur, comparari potuit? E quaternis verò millibus, quanto amplius, cum ex iis itidem floreni 533⅓. è duodecim millibus floreni 1600? Et hanc quidem pecuniam totam liberaliter ipse Iudas libenter dependisset, nisi per plurium liberalitatem & eleemosynam, defunctorum vtilitati magis consulere, sacrificiumque pro ipsis DEO acceptius reddere voluisset. Huiuscemodi verò stips pecuniaria, dicitur hic κατ' ἀνδρολογίαν κατασκεύασμα, id est, *viritim collecta argenti strues & apparatus*, à D. Paulo, primæ Corinth. vltimo, & secundæ, Corinth. 9. λογίαι καὶ εὐλογίαι, *collectiones* seu *collecta*, & *benedictiones*. Si quis verò rectè contextum expendat, perspiciet in eo ipsum sacrificij genus, quod offerendum erat; denotari, dum dicitur περὶ ἁμαρτίας θυσία, *pro peccato sacrificium*. & eiusmodi describitur Leuitici 4. & 6. vbi inter cætera dicitur vers. 6. vt qui offertur aries, sit non quilibet, sed *iuxta æstimationem mensuramq; delicti*. Vt verò idem sacrificij genus ad mortuos etiam pertinere clariùs aduerteretur, est in quibusdam exemplaribus, etiam apud D. Thomam, *pro peccatis mortuorum*. idque ipsemet admonuit. *Tertium*; additur. *Valdè benè, ac præclare faciens de resurrectione cogitans*, aut, *quia cogitauit*, vers. vlt. *Sancta ergo & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis soluantur*, In Græco res eadem tota dicitur, sed alio modo, & aliquid etiam amplius. Sic enim vers. 46. εἶτ' ἐμβλέπων τοῖς μετ' εὐσεβείας κοιμωμένοις κάλλιστον ἀποκείμενον χαριστήριον, ὁσία καὶ εὐσεβὴς ἡ ἐπίνοια. *Deinde inspiciens seu considerans, iis, qui cum pietate dormissent, optimam repositam gratiam, sancta & pia hæc cogitatio*. Illud verò *inspiciens*, seu *considerans*, refertur ad illud supra positum, *valdè benè & præclarè faciens* quasi dicas; rectè fecit, *primò* quidem cogitando de resurrectione, *deinde* etiam considerando, iis, qui cum pietate, id est, vera fide ac pœnitentia dormiissent, gratiam esse præparatam, non apud homines tantùm, sed etiam apud DEVM, vel potius apud ipsum solum, qui præmiorum & suppliciorum Iudex est. *Quartum* illud, *sancta & pia*, à quibusdam per parenthesin proponitur, vt sit quasi laudatoria & approbatoria exclamatio: ab aliis intelligitur *quod*, seu *quæ res*. Et semper idem sensus est, semperque idem intelligitur, cogitationem videlicet illam bonam esse, orare pro mortuis; vt noster Interpres, & ipse etiam Lutherus vertit, vel potius Melanchthon, prout in Onomastico suo affirmat Chythræus, fol. 896. Et tunc, in Græco amplius quodammodo significatur. ὅθεν περὶ τῶν τεθνηκότων τὸν ἐξιλασμὸν ἐποιήσατο, τῆς ἁμαρτίας ἀπολυθῆναι. *Vnde, seu, quam ob rem pro mortuis expiationem fecit* (Iudas) *vt à peccato soluerentur*. Rectè verò monuit Canus lib. 12. cap. 23. ad 9. *peccati* nomen hîc, quemadmodum Leuitici 17. Isaiæ 53. 2. Reg. 12. pro *pœna*, quæ peccato debetur; accipi. licet quæ ab eodem ibidem traduntur, Soarezio non probentur Tomo 3. disp. 79. sect. 4.

De iisdem Sacrificiis contra hæreticos.

IAM, quod ex iis, quæ proposita sunt, alterum erat; agamus; de hisce scilicet Israëlitarum, pro mortuorum expiatione, sacrificiis, contra nostri sæculi hæreticos, qui multo sunt in ipsos mortuos iniquiores, & duriores. quam veteres illi, quorum celebrata truculentia est; Albani. Hi enim tantum quoad corpora, illud apud Strabonem lib. 11. dicebant; τεθνηκότων οὐχ ὅσιον φροντίζειν. De iis curare, qui è vita excesserint, pium non est. Noui verò nouatores idem, quoad mortuorum animos, qui corporibus longè præstant; vociferantur. Cœperunt enim veteres & obsoletos hæreseon Magistros potius quam Ecclesiam Catholicam audire ac imitari velle, veteres inquam Aërianos, Petrobrusianos, alios, de quibus S. Epiphanius hæresi 75. Petrus Venerabilis epistola 2. D. Augustinus libro de hæresibus, hæresi 53. hisce verbis: *Aëriani ab Aërio quodam sunt nominati, qui cum esset presbyter, doluisse fertur quod episcopus non potuit ordinari: & in Arianorum hæresim lapsus, propria quoq; dogmata addidisse nonnulla, dicens; orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere*. Et D. Bernardus sermone 66. in Cantica. *Non*, ait, *credunt* (hæretici) *ignem purgatorium restare post mortem, sed statim animam solutam à corpore, vel ad requiem transire, vel ad damnationem. Quærant ergo ab eo qui dixit quoddam peccatum esse quod neq; in hoc sæculo, neq; in futuro remitteretur. cur hoc dixerit si nulla manet in futuro remissio purgatioq; peccati?* Et iterum: *Videte detractores, videte canes. Irrident nos, quia baptizamus infantes: quod* ORAMVS PRO MORTVIS.

Sunt verò, quæ contra istos, hinc colliguntur, *duplicia*. Quædam eos *generatim* oppugnant, quædam

quædam *speciatim*. Generatim hæc *quatuor*. PRIMVM, Iudæ ipsius tanti, tamque laudati Ecclesiæ illius temporis, totiusque religionis Antistitis & defensoris, cæterorumque cum ipso vniuersæ religionis sanctitatem propugnantium, pro mortuis factum & iudicium. SECVNDVM, Ne vnius hominis vnius facto nos fidei articulum condere calumnietur, vti solet, Lutherus, est Ecclesiæ illius temporis publicum, pro mortuis, sacrificandi & precandi institutum. TERTIVM, Facti & iudicij consuetudinisque huius per Spiritum sanctum, qui Canonicorum librorum author præcipuus; approbatio & laudatio. QVARTVM tandem est Catholicorum iste syllogismus.

Quod in Ecclesia vetere, à bonis factum, & bonum iudicatum, ab illa ipsa Ecclesia publicè receptum, & à Spiritu sancto approbatum est, id nullo modo vel falsum vel superstitiosum: sed verissimum, religiosissimum, &, si futurorum vmbram seu Christi venturi figuram nullam continet; imitatione est dignissimum:

Huiusmodi vero est pro fidelibus defunctis oratio, vti iam ostensum: nullamq; futurorum vmbram, seu Christi venturi figuram continet.

Ergo ea nullo modo falsa vel superstitiosa est: sed verissima, religiosissima, & imitatione dignissima.

Speciatim verò colliguntur hæc. *Primum*, posse aliquem ita mori, vt non omnes peccatorum reliquiæ aut pœnæ per mortem tollantur, etiamsi violenta ea sit, vt istorum fuit. *Secundum*, Posse aliquem ita mori, vt post mortem, aliquo adhuc peccati vinculo ligatus sit. *Tertium*, posse ab eodem vinculo liberari, seu solui. *Quartum*, fieri id posse per preces, sacrificia, Eleemosynas. *Quintum*, Eorum, qui mortui sint, cum per ætatem peccare iam potuerint; statum esse aliquem medium inter duos illos extremos æternæ felicitatis & gehennæ, ad quos aliqui statim deueniunt, aliqui non; hi videlicet, qui à peccatis solui adhuc cum possint, soluti tamen nondum sunt. *Sextum*, Et fuisse olim, & iam esse purgatorium. Hic enim status quasi medius, quo à peccato soluuntur, verè purgatorium est, licet de loco, vbi purgatio ista fiat; quæstio adhuc relinquatur, quæ ad institutum nihil iam pertinet. Confirmant ista, quæ dixi, Veteres, & quidem ex hoc ipso Machabæorum loco.

Diuus AVGVSTINVS libro de cura pro mortuis habenda cap. 1. *In Machabæorum*, inquit, *libris, legimus, oblatum pro mortuis sacrificium, Sed etsi nusquam in scripturis veteribus legeretur, non parua est vniuersæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, authoritas, vbi in precibus Sacerdotis, quæ Domino Deo ad eius altare funduntur; locum suum habet etiam commendatio mortuorum.* Et cap. 4. *Non sunt*, inquit, *prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana & Catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus, quorumcunque sub generali commemoratione suscepit Ecclesia: vt quibus ad ista desunt parentes, aut filij aut quicunque cognati, vel amici, ab vna eis exhibeantur pia matre communi.* Vbi ostendit, rectè Ecclesiam vniuersè pro fidelibus defunctis, orare, quia etiam quibusdam interdum desunt consanguinei, & amici, qui haberi preces curent. Sic enim etiam docet, atque vt fiat hortatur serm 32. de verbis Apostoli. *Orationibus vero sanctæ Ecclesiæ, & sacrificio salutari, & eleemosynis, quæ pro eorum spiritibus erogantur, non est dubium mortuos adiuuari: vt cum eis misericordius agatur à Domino quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim à Patribus traditum vniuersa obseruat Ecclesia, vt pro eis qui in corporis & sanguinis* CHRISTI *communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Cum verò eorum commendandorum causa opera misericordiæ celebrantur quis eis dubitet suffragari, pro quibus orationes* DEO *non inaniter allegantur?* Et cum absurdum quoddam ex hoc loco dogma probare vellet, ita respondit sanctus Pater, vt & canonicam libri auctoritatem libens agnosceret, & pro fidelibus defunctis sacrificia commendaret libro 3. de anima cap. 12. *Quia*, inquit, *nec illud quod de Machabæorum libris commemorasti sacrificium Iudæorum, pro eis qui non circumcisi esse corpore exierint ostendit oblatum. In qua tua sententia tam noua, & contra Ecclesiæ totius authoritatem disciplinamq; prolata, verbo etiam insolentissimo vsus es, dicens: pro his sanè oblationes assiduas, & offerenda iugiter sanctorum censeo sacrificia sacerdotum, vt te homo laicus sacerdotibus* DEI *nec discendo subderes, nec illis tem simul quærendo misceres, sed censendo præponeres.* Prorsus, quemadmodum sermone illo 32. de verbis Apostoli, *Non omnino ambigendum est*, inquit, *ista prodesse defunctis, sed talibus qui ita vixerint ante mortem, vt possint eis hæc vtilia esse post mortem. Nam qui sine fide quæ per dilectionem operatur eiusque sacramentis de corporibus exierunt, frustra illis à suis huiusmodi pietatis impenduntur officia, cuius, dum hic viuerent pignore caruerunt vel non suscipientes, vel in vacuum suscipientes* DEI *gratiam, & sibi non misericordiam thesaurizantes sed iram. Non ergo mortuis noua merita comparantur, cum pro eis boni aliquid operantur sui, sed eorum præcedentibus consequentia ista redduntur.*

S. PROSPER libro de prædictionibus parte 2. cap. vltimo; *Propter quam (vitam veram omniq; metu carentem) & alios in bello mortuos, Iudas Machabæus duodecim millia talentorum Hierosolymam misit, offerre sacrificium pro mortuis, bene & optime de resurrectione cogitans.*

S. BACHIA-

S. BACHIARIVS ipsi D. Augustino synchronus, epistola ad Iouinianum; *Melior est*, inquit, *Iudas ille Machabaus, qui etiam pro mortuis fratribus orationem credidit esse faciendam, quos furata de Iamniensi* (sic enim legendum, non *Camyrni*) *ciuitate dona prostrauerant.* Et subdit: *Medicum nostrum*, (CHRISTVM scilicet) *inter librorum suorum loculos, hac pigmenta esse voluisse.*

S. IOANNES DAMASCENVS in oratione pro defunctis, cum ostenderet DEVM & iustum & misericordem esse; *Animaduertite*, inquit, *quid* SCRIPTVRA SACRA *de Iuda Machabao memoria prodiderit, nimirum eum, in Sion regis magni ciuitate, cum populum, cui praerat, ab exteris hostibus casum & truncatum vidisset, sinusq; eorum excutiens, condita in ipsis idola comperisset, statim expiandi huiusce sceleris causa, Domino ad misericordiam prompto atque propenso, pro vnoquoq; eorum munera obtulisse, in eaq; re summa pietatis & charitatis munere perfunctum esse. Vnde etiam factum est, vt* DIVINA SCRIPTVRA, *quemadmodum omnibus aliis nominibus, ita hoc quoq; nomine summis eum laudibus euexerit ac mirificè commendarit.*

RABANVS in hunc locum copiosè.

PETRVS VENERABILIS, vel Cluniacensis epistola contra Petrobrusianos, cum è sacris, & canonicis libris se contra Petrobrusianos testimonia citaturum dixisse, subdit: *Primò omnium, Machabaorum liber secundus in medium adducatur, ex quo famosissimam lectionem, & in sacrificiis diuinis, qua assiduè per totum mundum pro mortuis offeruntur, quotidie frequentatam, contradictor hareticus audiat, & ad eius pietatis verba piè per orbem terrarum vtique resonantia, inter innumerabiles pios, pietati diuina pro mortuis supplicantes, penè solus impius esse erubescat, audiat à fortissimo Iuda factam collationem.*

CÆSARIVS, quem, quia S. Augustini iam citati, Ecclesięque de hoc loco sententiam refert; nominato, lib. 12. cap. 39. Apollonio interroganti, vnde auctoritatem haberet, *post hanc vitam peccata remitti*, respondet hisce verbis: *Dominus dicit in Euangelio* (Matth. 12.) *qui dixerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hac vita, neque in futura. Ex quo colligitur, quod post mortem peccata venalia, nec non & mortalium pœna, qua purgatorio essent punienda, meritis & precibus Sanctorum suffragantibus, vel orationibus, eleemosynis, aliisq; misericordia operibus Ecclesia militantis intercedentibus remittuntur. Vnde Iudas Machabaus duodecim millia drachmas argenti misisse legitur Hierosolymam pro peccatis occisorum.*

THOMAS Cantipratensis lib. 2. c. 53. num. 23. *Quintum suffragium pro animabus est, dare eleemosynam. Vnde in libro secundo Machabaorum dicitur: quod vir fortissimus Iudas, collatione facta, duodecim millia drachmas argenti misit Hierosolymam offerre ea ibi pro peccatis mortuorum. Nec mirum: cum in Ecclesiastico dicatur; Sicut aqua extinguit ignem: ita eleemosyna extinguit peccatum. Et in Daniele dicitur: Peccata tua Rex, eleemosynis redime.* Hoc ipso maiorem, eius tamen condiscipulum, D. Thomam Aquinatem, aliosq; posteriorum sæculorum, etsi doctissimos, plurimosq;, prætermitto.

Ipsi verò etiam Hebræi preces pro mortuis olim fuderunt, & hodie fundunt, vti testatur libellus, quem è *Machzor* vertit Genebrardus, & oratio quæ dicitur *haschabab*, id est, *requies*, vel *pro requie.* Et Iosephus Gorion à Genebrardo citatur in Notis, quasi tradat, *tantùm pro iis, qui seipsos interficiunt, orandum non esse.* pro aliis autem fidelibus vita functis orandum. Sed hoc, lib. 3. cap. 19. in editione Basileensi, anno 1541. non inuenio. Ideoque in ipsius locum mihi iam succedat Rabbi Isaac Toletanus, libro *Beth Ioseph.* de vltimo legis præcepto differens: *Annus, ait, singulis, anniuersario die mortis parentum, ieiunandum est, & preces qua incipiunt Cados*, id est, *Sanctus, fundenda.* Fatetur & hunc Iudæorum morem hæreticus Munsterus, cum Fagio in Deuteronomij 14. licet eum negasset scribens in Iosephi Gorionidæ locum citatum. Vnde & ille, cum de mortuis loquuntur precatiunculæ נוהתר בכבוד *requies sua sit in gloria*, vt vertit etiam hæreticus Lepusculus, in R. Abenezræ explicatione primi præcepti, cum de R. Iuda Leuite ait. Si mortuus quis filium habet, ipse singulis diebus manè & vesperi in Synagoga, postquam Iudæi suas preces absoluerunt, dicit precationem *Kadisch*, & incipit יתגדל: *se que felices putant, qui filium habent, cuius opera possint ab inferis liberari.* In maiore Francofordensium Iudæorum Synagoga, in ipso ingressu ad læuam, fere semper ardens lumen, aut etiam lumina plura videas. quia, si cuiusquam parens moriatur, præter preces, hos etiam cereos, anno integro, accendit. Sunt & aliæ ipsorum preces plures, quas vel in libris, vel in sepulchralibus saxis, *rasse teuoth* siue *dictionum initia*, ita quandoque scribunt: חנבעא, id est, *sit anima eius in horto deliciarum, Amen.* תנצבה, id est, *sit anima eius colligata in fasciculo viuentium*, ex 1. Regum 25. vers. 29. Fatetur denique Wittakerus lib. 1. contra Duræum, fol. 81. *Scio*, ait, *Iudais esse libros memoriales (machzor) quos in Synagogis suis legunt, eosq; nunc precibus cuiusdam pro mortuis vti solere non ignoro.* Quod verò de Iudæis antiquis negat, absque causa facit tantùm, quia ita ipsi placet. Vide S. Ephrem in suo Testamento, Eustratium presbyterum Constantinopolitanum; libro de immortalitate animæ, Apollinarem interpretantem locum illum, Num. 19. *Si mortuus fuerit*, qui idcirco 1. Corint. 15. dicunt, pro mortuis quosdam baptizatos, vt ostendit Turrianus lib. 4. pro Epist. Pontif. c. 13. Iam Postellus lib. 21. de concordia orbis, cap. 9. *Orat Iudaus pro defuncto, orat, & comedit cum pauperibus Musulman.* Et heretici plerique, arcana quadam veritatis vi adacti, benè ipsis mortuis precantur. quod orationis quoddam genus est, vt in Agenda illorum Germanica mihi quandoque ostendit admodum Reuerendus & Nobilis Dominus Herbipolitanæ Ecclesiæ Decanus

Conradus Coduuizius. Isto etiam modo precatur Elias Hutterus in suorum Hebræorum Bibliorum præfatione, & Crusius in suo Turcogræcia. Nam de suo quodam Vlmensi præceptore Gregorio loquens, *eum*, inquit fol. 55. DEVS *εἰς αἰώνιον χαρὰν ἀναστήσει*, *ad æternum gaudium resuscitet*, seu, vt dissimulantius, ne nimium scilicet apertè pro mortuis precari videretur, ipsemet vertere, vel tegere maluit; *bene sit & Patri beato & viuo nunc Filio.* Qui vt viuo bene sit, precatur, nonne id à DEO precatur? nonne pro ipso orat? Ergo similiter, qui & mortuo benè esse precatur. Extat huiuscemodi etiam precatio, auratis vncialibus literis, in sepulchralis areæ hyperpylæo, quam, extra oppidum suum, Kitzingani Lutherani, Herbipolim versus, hisce aliquot annis extruxerunt.

Plurima verò pro isto sanctissimarum precum genere, vel ex vltima Christianismi antiquitate, testimonia proferri solent. Sed ea in Bellarmino lib. 2. de purgatorio c. 16. & seqq. vel Garetio lib. qui inscribitur; *Iuuari mortuos viuorum precibus*, inuenies. Tria tantum, quæ illic non vidi, addam testimonia. *Primum* Eusebij Alexandrini homilia in diem dominicam: *Memento*, inquit, *in oblatione*, (*προσκομιδῇ*) *etiam eorum, qui de vita iam discesserunt, parentum ac fratrum. Hoc si feceris, magnam eis requiem prabes.* *Alterum* S. Ephrem Syri, sermone de sua morte, ait; *posse noui testamenti Sacerdotes in προσφορᾶς λατρειῶν*, id est, *in oblationibus & precibus, debitum mortuorum dissoluere.* *Tertium* Germaniæ nostræ Apostoli S. Bonifacij, qui Pontificem rogauit, *an pro solis in mortuis orare liceret qui in fide permansissent, & apostatæ facti non essent.* Respondet verò ei Gregorius III. *pro Catholicis tantùm mortuis orandum, idque*, ait, *sancta tenet Ecclesia*, in historia S. Bonifacij, lib. 1. Vide quæ in Tobiæ cap. 4. notata.

Hæreticorum obiectiones tres.

PRIMA, isti in peccato mortui sunt: ergo pro iis orandum non erat. Respondeo *primò*, licere nobis, ex rei ipsius natura, pro omnibus fidelib. defunctis orare, nisi secus quippiam de eorum statu reuelet DEVS, ipsos videlicet esse in cœlo vel in inferno. aut id Ecclesia iustas ob causas prohibeat, vt in excommunicatis & hæreticis, & si qui sunt similes. De reliquis fidelibus omnibus benè sperare possumus & debemus, ideoque & pro iis orare possumus. *Secundò*, horum peccatum non fuit, quasi vellent furto isto idola colere, vt hæretici quidam ineptiunt, cum de iis, *qui cum pietate dormitionem acceperunt*; agatur, id est, ipso etiam Luthero vel Melanchthone, vt suprà iam indicatum: interprete, *cum vera fide*; sed fuit auaritiæ & cupiditatis peccatum, quod vel in omnibus, vel in quibusdam fortè fuit veniale, non quòd legem ignorarint, cum sub vestibus spolia illa occuluerint, & legem illam scire tenerentur: sed ratione obiecti, aut finis. Si verò in aliquibus fuit mortale, eos pœnituisse potuit ante prælium, vel in ipso prælio, adeoque in ipso iam lethalis plagæ, mortisque articulo, vt Psalm. 77. *Cum occideret eos, quærebant eum.* Hinc factum, vt non tam grauiter in eos DEVS animaduerterit, quam in Achan Iosuæ 7. Si damnatos æternisq; flammis addictos boni isti Iudæi putassent, in patria eos sepulchra non intulissent, & si in alia intulissent, id scriptura ipsa memoraret, vt suprà de Iasone lib. 2. cap. 5. vers. 10. de aliis 2. Paral. 21. vers. 20. & c. 24. 25. Hieremiæ 22. v. 19. vbi *Sepultura asini sepelietur.*

Altera obiectio. Error est, dicere, vanum esse pro mortuis orare, si resurrectio non sit; quia dici videtur, animas immortales non esse: &, si corporum resurrectio esset, istas non superesse. *Respondeo*, in scriptura duas istas quæstiones, de corporum resurrectione, & animarum immortalitate sæpè ita tractari, vt vna alteri præsupponatur: imò quasi pro eadem accipiatur, vt patet Act. 23. Matth. 22. Et clarissimè 1. Corinth. 15. ideoq; *vanum esset pro mortuis orare, si resurrectio non esset*, id est, si animæ immortales non essent. quasi eas, si quidem ipsæ non intereunt; corporibus rursum copulari æquissimum sit. Hāc igitur resurrectionē futuram, & animorum immortalitatē Iudas ob causam infrà, cum de Hasidæis agetur, explicandam, considerans, pro suis militibus orabat. Vide Bellarminum lib. 1. de purgatorio cap. 3.

Postrema obiectio, vel temeraria potius coniectura Munsteri est; illam de precibus coronidem, videri per audaculum aliquem adiectam. *Primò*, quia eam non habet Gorionides. *Secundò* in alio scripturæ loco non inuenitur. *Tertiò*, Iudæis, ad hunc vsque diem in vsu non est orare pro his, qui iam sunt sub iudicio DEI. *Respondeo*, eam coronidem ex hoc scripturæ loco, non nisi per audacissimum & impudentissimum hæreticum auferri posse, cum in libris Machabæorum omnibus, editis & manuscriptis, nouis & antiquis, inueniatur. Ideoque à veteribus etiam patribus, S Augustino, S. Bachiario, aliisque, vt supra visum, citetur. Ad *primum* dico, quædam in Gorionide interdum esse, quæ suis in libris non sunt, & econtrà, quædam interdum hic, quæ ibi non, quemadmodum vel hoc ipso cap. 13. patet, à vers. 17. ad 26. Et in hoc ipso cum Gorgia prælio cap. 15 & ex iis, quæ Ionathæ principatu contigerunt, huius lib. 1. cap. 9. 10. 11. 12. è quibus non nisi paucula Gorion vno cap. 1. lib. 4 perstringit. Et verò quā facilè fieri potuit, vt è Gorionide Iosepho id per audaculos aliquos detractum sit, quemadmodum nobile illud de IESV CHRISTO D. N. testimonium lib. 18. cap. 6. è Flauuio Iosepho quem esse cum altero illo eundem, male quidem, ipsi tamen Munstero in Gorionidem illum præfanti, videtur. De cuius testimonij flagitiosissima

litura

litura tomo primo, Annalium Reuerendiſſimus Baronius. Nonne & idem Flauius Ioſephus, quę in Scripturis celeberrima ſunt, multa præterit?

Ad *ſecundum*, non quicquid in alio Scripturæ loco non inuenitur, id è ſuo ipſius loco remouendum, alioquin è Ioannis Euangelio delendum, *In principio erat verbum*, & ex eodem, aliisquè alia ſexcenta.

Ad *tertium* ſuprà ex Hebræis, & ipſomet palinodiam canente Munſtero, reſponſum.

Bellum cum ipſomet Antiocho Eupatore.

E capite ſexto libri primi.

18 *ET hi, qui erant in arce, cõcluſerant Iſraël in circuitu ſanctorũ: & quærebant eis mala ſemper, & firmamentũ Gentiũ.*

19 *Et cogitauit Iudas diſperdere eos: & conuocauit vniuerſum populum, vt obſiderent eos.*

20 *Et conuenerunt ſimul, & obſederunt eos anno centeſimo quinquageſimo, & fecerunt baliſtas, & machinas.*

21 *Et exierunt quidam ex eis, qui obſidebantur: & adiunxerunt ſe illis aliqui impij ex Iſraël,*

22 *& abierunt ad regem, & dixerunt: Quouſque non facis iudicium & vindicas fratres noſtros?*

23 *Nos decreuimus ſeruire patri tuo, & ambulare in præceptis eius, & obſequi edictis eius:*

24 *& filij populi noſtri propter hoc alienabant ſe à nobis, & quicunq; inueniebantur ex nobis, interficiebantur; & hereditates noſtræ diripiebantur.*

25 *Et non ad nos tantùm extenderunt manũ, ſed in omnes fines noſtros.*

26 *Et ecce applicuerunt hodie ad arcem Ieruſalem occupare eam, & munitionem Bethſuram munierunt:*

27 *& niſi præueneris eos velocius, maiora, quàm hæc, facient, & non poteris obtinere eos.*

28 *Et iratus eſt rex, vt hæc audiuit: & conuocauit omnes amicos ſuos, & principes exercitus ſui, & eos, qui ſuper equites erant.*

29 *ſed & de regnis aliis, & de Inſulis maritimis venerunt ad eum exercitus conducti tij.*

30 *Et erat numerus exercitus eius, centum millia peditum; & viginti millia equitum, & elephanti triginta duo, docti ad prælium.*

31 *Et venerunt per Idumæam, & applicuerunt ad Bethſuram, & pugnauerunt dies multos, & fecerunt machinas & exierunt, & ſuccenderunt eas igni, & pugnauerunt viriliter.*

32 *Et receſſit Iudas ab arce, & mouit caſtra ad Bethzacharam contra caſtra regis.*

33 *Et ſurrexit rex ante lucem, & concitauit exercitus in impetum contra viam Bethzacharam: & comparauerunt ſe exercitus in prælium, & tubis cecinerunt.*

34 *& elephantis oſtẽderunt ſanguinem vuæ & mori, ad acuendos eos in prælium.*

35 *& diuiſerunt beſtias per legiones: & aſtiterunt ſingulis elephantis mille viri in loricis concatenatis, & galeæ æreæ in capitibus eorum: & quingenti equites ordinati vnicuiq; beſtiæ electi erant.*

36 *Hi ante tempus vbicunq; erat beſtia, ibi erant: & quocunq; ibat, ibant, & diſcẽdebant ab ea.*

37 *Sed & turres ligneæ ſuper eos firmæ protegentes ſuper ſingulas beſtias: & ſuper eas machinæ: & ſuper ſingulas viri virtutis triginta duo, qui pugnabant deſuper: & Indus magiſter beſtiæ.*

38 *Et reſiduum equitatum hinc & inde ſtatuit in duas partes, tubis exercitum commonere, & perurgere conſtipatos in legionibus eius.*

39 *Et vt refulſit ſol in clypeos aureos, & æreos, reſplenduerunt montes ab eis, & reſplenduerunt ſicut lampades ignis.*

40 *Et diſtincta eſt pars exercitus regis per montes excelſos, & alia per loca humilia: & ibant cautè & ordinatè.*

41 *Et commouebantur omnes inhabitantes terram à voce multitudinis, & inceſſu turbæ, & colliſione armorum: erat enim exercitus magnus valdè, & fortis.*

42 *Et appropinquauit Iudas, & exercitus eius in prælium: & ceciderunt de exercitu regis ſexcenti viri,*

43 *Et vidit Eleazar filius Saura vnam de beſtiis loricatam loricis regis: & eminens ſuper cæteras beſtias. & viſum eſt ei quòd in ea eſſet rex.*

44 *Et dedit ſe vt liberaret populum ſuum, & acquireret ſibi nomen æternum.*

45 *Et cucurrit ad eam audacter in medio legionis interficiens à dextris, & à ſiniſtris, & cadebant ab eo huc atq; illuc.*

46 *Et iuit ſub pedes elephantis, & ſuppoſuit ſe ei, & occidit eum: & cecidit in terram ſuper ipſum, & mortuus eſt illic.*

47 *Et videntes virtutem regis, & impetũ exercitus eius, diuerterunt ſe ab eis.*

48 *Caſtra autem regis aſcenderunt contra eos in Ieruſalem, & applicuerunt caſtra*

regis ad Iudaam, & montem Sion.

49 Et fecit pacem cum his, qui erant in Bethsura: & exierunt de ciuitate, quia non erant eis ibi alimenta conclusis, quia sabbatha erant terræ.

50 Et comprehendit rex Beth-furam: & constituit illic custodiam seruare eam.

51 Et conuertit castra ad locum sanctificationis dies multos: & statuit illic balistas, & machinas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides iactandos, & spicula, & scorpios ad mittendas sagittas, & fundibula.

52 Fecerunt autem & ipsi machinas aduersus machinas eorum, & pugnauerunt dies multos.

53 Escæ autem non erant in ciuitate, eo quòd septimus annus esset: & qui remanserant in Iudæa de Gentibus, consumpserant reliquias eorum, quæ repositæ fuerant.

54 Et remanserunt in sanctis viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames: & dispersi sunt vnusquisque in locum suum.

55 Et audiuit Lysias quòd Philippus, quem constituerat rex Antiochus cum adhuc viueret, vt nutriret Antiochum filium suum, & regnaret,

56 reuersus est à Perside & Media, & exercitus qui abierat cum ipso, & quia quærebat suscipere regni negocia:

57 & festinauit ire, & dicere ad regem & duces exercitus: Deficimus quotidie, & esca nobis modica est, & locus, quem obsidemus est munitus, & incumbit nobis ordinare de regno.

58 Nunc itaque demus dextras hominibus istis, & faciamus cum illis pacem, & cum omni gente eorum:

59 Et constituamus illis, vt ambulent in legitimis suis sicut priùs. propter legitima enim ipsorum, quæ despeximus, irati sunt, & fecerunt omnia hæc.

60 Et placuit sermo in conspectu regis & principum: & misit ad eos pacem facere: & receperunt illam.

61 Et iurauit illis rex, & principes: & exierunt de munitione.

62 Et intrauit rex montem Sion, & vidit munitionem loci & rupit citius iuramentum, quod iurauit, & mandauit destruere murum in gyro.

63 Et discessit festinanter, & reuersus est Antiochiam, & inuenit Philippum dominantem ciuitati: & pugnauit aduersus eum, & occupauit ciuitatem.

E CAP. XIII. LIB. II.

1 ANno centesimo quadragesimonono, cognouit Iudas Antiochum Eupatorem venire cum multitudine aduersus Iudæam,

2 Et cum eo Lysiam procuratorem & præpositum negotiorum, secum habentem peditum centum decem millia, & equitum quinque millia, & elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos.

3 Commiscuit autem se illis & Menelaus: & cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patriæ salute, sed sperans se constitui in principatum.

4 Sed rex regum suscitauit animos Antiochi in peccatorem: & suggerente Lysia hunc esse causam omnium malorum, iussit (vt eis est consuetudo) apprehensum in eodem loco necari.

5 Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggestum vndique habens cineris: hæc prospectum habebat in præceps.

6 Inde in cinerem deiici iussit sacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum.

7 Et tali lege prævaricatorem legis contigit mori: nec terræ dari Menelaum.

8 Et quidem satis iuste: nam quia multa ergà aram Dei delicta commisit, cuius ignis & cinis erat sanctus, ipse in cineris morte damnatus est.

9 Sed rex mente efferatus veniebat, nequiorem se patre suo Iudæis ostensurus.

10 Quibus Iudas cognitis, præcepit populo, vt die ac nocte Dominum inuocarent, quò, sicut semper, & nunc adiuuaret eos.

11 quippe qui lege & patria, sanctoq́; templo priuari vererentur, ac populum, qui nuper paululùm respirasset, ne sineret blasphemis rursus nationibus subdi.

12 Omnibus itaq; simul id facientibus, & petentibus a Domino misericordiam cum fletu, & ieiuniis per triduum continuum prostratis, hortatus est eos Iudas vt se præparent.

13 Ipse verò cum senioribus cogitauit priùs quam rex admoueret exercitum ad Iudæam, & obtineret ciuitatem, exire, & Domini iudicio committere exitum rei.

14 Dans itaque potestatem omnium Deo mundi creatori, & exhortatus suos vt fortiter dimicarent: & vsque ad mortem pro legibus, templo, ciuitate, patria, & ciuibus starent, circa Modin exercitum constituit.

15 Et dato signo suis Dei victoriæ, iuuenibus fortissimis electis, nocte aggressus aulam regiam, in castris interfecit viros quatuor millia, & maximum elephantorum cum his, qui superpositi fuerant:

16 summoq; metu ac perturbatione hostium castra replentes, rebusq; prosperè gestis abierunt.

17 Hoc

17 *Hoc autem factum est die illucescente, adiuuante eum Domini protectione.*

18 *Sed rex, accepto gustu audaciæ Iudæorum, arte difficultatem locorum tentabat.*

19 *Et Bethsuræ, quæ erat Iudæorum præsidiū munitum, castra admouebat: sed fugabatur, impingebat, minorabatur.*

20 *His autem, qui intus erant, Iudas necessaria mittebat.*

21 *Enunciauit autem mysteria hostibus Rhodocus quidam de Iudaico exercitu, qui requisitus comprehensus est, & conclusus.*

22 *Iterum rex sermonem habuit ad eos, qui erant in Bethsuris: dextram dedit, accepit, abijt, commisit cum Iuda, superatus est.*

23 *Vt autem cognouit rebellasse Philippum Antiochiæ, qui relictus erat super negotia, mente consternatus Iudæos deprecans subditusque eis, iurat de omnibus, quibus iustum visum est: & reconciliatus obtulit sacrificium, honorauit templum, & munera posuit.*

24 *Machabæum amplexatus est, & fecit eum à Ptolemaide vsque ad Gerrenos ducem, & principem.*

25 *Vt autem venit Ptolemaidam, grauiter ferebant Ptolemenses amicitiæ conuentionem, indignantes ne fortè fœdus irrūperēt.*

26 *Tunc ascendit Lysias tribunal, & exposuit rationem, & populum sedauit, regressusq́; est Antiochiam: & hoc modo regis profectio, & reditus processit.*

COMMENTARIVS.

TERTIVM eorum, quæ Antiochi Eupatoris tempore contigerunt, est bellum cum ipsomet præsente gestum lib.1.cap.6.lib.2.ca.13. *Anno enim 150.* Iudas Macedonicam arcem & præsidium, quod Hierosolymis erat, obsedit cap.6.vers.18. Sed qui cum Macedonibus Apostatæ fuerunt, Regem inflammarunt vers.21. Is ergò aduenit, formidabili cum exercitu, cuius numeri videntur cap. 6.& lib.2.cap.13. discrepare, nisi obserues, in vna summa, eos interdum numerari, qui tunc aderāt, equites cum equitibus, elephantes cum elephantis in alia etiam alios, qui subinde accesserunt. Gorion cap.20.dicit, tantum exercitum Regis fuisse, *instar arenæ maris*, & belli causam affert, quod Iudæ prælia, & felices vrbium expugnationes audisset. In itinere, Regis iussu, dedit tandem impietatis pœnas impius illegitimusque Pontifex *Menelaus* cap.13. Sed *modus* & *causa* notanda est. Fuit enim, vt clarius Græca ostendunt, turris Berhææ cinerum plena, & in ea rotundum organum seu machina in cineres præceps. huic superpositus ille, in cinerem præcipitatus, ab eoque suffocatus est. *Causa* est vers.8. quæ eadē in Gorionide. Sed istud id videtur tradere factum, post pacem iam cū Iuda constitutam, & *iuxta turrim fuisse cinerem* שיעור לאין. id est, *absque mensura*. tantum inquam, & tam copiosum, *vt mensura non esset*. Est verò non omnino respuendum, hoc impij huius supplicium accidisse post pacem initam, in ipso Regis, Antiochiam versus, reditu. Nam cum Regem tantopere ad bella ista, totiesque concitasset vers.32. infelix eorum exitus in ipsius meritò caput redundauit. Hinc enim offensionis & regiæ iræ occasio maxima. Tum autem esset textus noster explicandus, vt *per anticipationem*, illius mortem narrasset. Quia enim dicere orsus erat, quemadmodum Regem fictis falsisq́; calumniis & sermonibus, quos εἰρωνείας Græcus textus vocat, circumuenit, ideò simul de pœna, quam diuino nutu, dedit iustissimam, pertexuit. Alioqui longe semper textui postponendus Gorionides, interdumque omnino repellendus, sicuti & Iosephus alter, qui lib.12.ca.15. eandem in Regis reditu historiam collocat. Quod verò libri vltimi capite penultimo idem Flauius, de ipsius filio à Pontificatu repulso dicere videtur, id de sancti Oniæ filio, qui Onias etiam vocabatur, isto 15. capite narrat. sed βέῤῥοιαν hic vocat, illic βέῤῥοιαν. Ea hodie vrbs *Alepum* dicitur, vti docent Zonaras, Cedrenus, Nicetas, Turcici Pandectæ scriptor cap.6.contra Geufræum, qui *Epiphaniam*, Bellonium, qui *Hierapolim*, alios qui Antiochiam ipsam esse volunt. Fuisse verò apud veterum quosdam hoc per cineres supplicij genus, testis Ctesias, apud quem Artyphius & Arsites à Dario Notho, Secundianus Rex ab Ocho in cinerem coniectus traditur. Vnde & in Ibim Naso.

Vtque necatorum Darij fraude secundi.
Sic tua succensus deuoret ossa cinis.

Iudas verò, post triduanum ieiunium, preces, lachrymas, ibid. vers. 10. obsidionem soluit, Regique obuiam processit. hinc cum illo pugnatum, semel quidem paulo ante lucem, deinde clara luce. Iudas suis tesseram hanc dedit, DEI VICTORIA, cap.13.cap.15. Quemadmodum suprà, DEVS *adiuuans*, & anno 1547. quo die Carolus V. Protestantes hæreticos domuit, ipsius in castris tessera erat. *S. Gregorius & S. Iacobus*, vti, qui tum militabat, refert nobilis ille in hæretica Holsatia Septuagenarius senex Catholicus, Bertramus. Rex elephantos instruxit, quibus c.6.v.34. ostenditur *sanguis vuæ & mori*. Est autem *sanguis vuæ*, vinum Deut.32. quemadmodum apud Pliniū lib.14.cap.5. dicebat Alexandro M. Philosophus Androcydes, illius intemperantiam cohibens, *Vinum poturus, Rex, memento te bibere sanguinem terræ.* Mori verò sanguis, est ipsius succus *Humor*, ait Plinius lib.16.c.38. & *cortici arborum est, qui sanguis earum intelligi debet ficis lacteus, cerasis gummosus,*

vitibus ac piris aquosis. ita vt distingui multum appareat, vitis, vuæque sanguinem. Illius enim sanguis, *aqua* est: huius, *vinum*, Censet igitur solo vini aspectu, & succi mororum iritari elephantos Vallesius cap.82. sacræ philosophiæ, & causam inquirit, ostendens ex Galeno lib. *de subfiguratione empyrica*, rubri coloris aspectum quibusdam obesse, & quibusdam prodesse. Videtur tamen vere datum illis vinum, & succum mororum, vt biberent. Sic enim bestias illas concitari, & simul etiam thuris odore, tradit liber tertius Machabæorum, & verbum indicat quod hic ponitur ἐνδεῖξαι seu *ostendere*, vel etiam *exhibere*, vt hic l.2.c.13.v.9.2.Timoth.4.ver.14. Ælianus, *Elephantis*, ait, *pugnaturis vinum, non ex vitibus modo confectum, sed ex oryza etiam factitium indulgetur.* Plinius lib.15.cap.24. *Moris*, ait, *succus in carne vinosus*. Fieri tamen posset, vt vini succique huiusmodi vel aspectu, vel odore concitentur, quemadmodum ad venationem canes, & tradidit etiam Plinius lib.8.cap.8. *eos hordei succo mitificari*, & ca.9. quomodo pugnent, ostendit. Vnde & colligere est, istos Antiochi Elephantos, ingentes admodum fuisse, cum tot milites ferrent, & cum Indici essent, qui *Africis maiores*, vt ibidem dicitur, & lib.7.c.2. & apud Liuium decad.4.lib.7. Solinum, Philostratum & Onesicritum, licet in eo desit Græcè vox Ἰνδὸς. Hic verò cap.6. pro *bestiæ Magistro*, seu *Rectore*, in Græco est, *Indus*, sicque, vt habent etiam correcta biblia, legendum vers.37. non *Intus*. Tradit lib.6. de animalibus Ælianus, apros, leones, tauros, elephantos, nulla ad pugnam cohortatione, vel extrinsecus adhibita impulsione indigere; sed suopte sese impetu ad illam, secus quam homines, accendere & præparare. Sed hoc intelligendum, quando eos res quæpiam, cum qua iis antipathia, seu naturalis dissensio, iam iritauit, siue illa exteriores siue interiores, tantum sensus feriat. Huius enim aspectu & memoria belluæ istæ concitatæ, dentes exacuunt, caudis sese flagellant, cornua expediūt, proboscide seipsas verberant. Antequam tamen istam iram colligant, si quietæ sint, & in homines, quibus infestæ alioqui non essent, sunt immittendæ, aliqua proritatione opus. Quomodo iidem turrigeri sint, quindecim armatos ferre possint, incredibilem hostibus formidinem stragemque inferant, aliaque similia persequitur Philostratus; & lib.1. de quadrupedibus, Gesnerus.

Horum verò elephantorum maximum inuasit *Eleazarus* cap.6. versicul.34.c.14.v.15. eo animo, quo apud Xenophontem lib.7. equi, cui insidebat Cyrus, ventrem hostium quidampupugit ita vt talipedans ille istum excuteret. Hunc Eleazarum ait Iosephus c.14.lib.12. Iudæ fratrem fuisse idemque asserunt Græca, si pro ὁ legatur ὅς, id est, *Eleazarus qui Auram dicebatur*, vt cap.2. eadem Græca cum Iosepho lib 12. cap.8.& 14. eundem vocant. Et sic in Latino pro, *filius Aura*, videtur legendum, *dictus Aura*, nisi alium quendam esse velimus, prout D. Ambrosius offic.1.ca.40. velle videtur. dum eum tantum Iudæ militem, non fratrem vocat, eundemque insigniter laudat. Quanquam cur & Iudæ miles, & frater esse non potuerit? Imò vtrumque asserit Gorion cap.20. *Cum enim Hassamonaeos milites omnes secum duxisset*, vti scribit, *& elephanto illi maximo Regem insidere suspicatus esset, exclamauit dicens: Quis in vobis, ô iuuenes? & assiliens Eleazar frater eius, vnus ex militibus*, seu *iuuenibus Hassmonais, cucurrit in elephantem sternens in terram omnes, qui è fortissimis Regis bellatoribus ei obuij fuerunt, cadens ad dextram & sinistram, cadentibus ante ipsum interfectis hinc & hinc.* Cognominatus porrò videtur *Aura*; vel, vt Græcè est Αὐαρὰν, si non ab iis quæ lib.1.cap.2. dicta; certè à fortissimo & generosissimo isto facinore. Nam Hebræis, *auar*, est roborare & fortificare. Vnde vsitatissimū illud *Auir* fortis, quo etiam nomine, ab iis, quibus pollent viribus, interdum vocantur. Quin & à robore arx aliqua dicitur *Birah*, & apud Thalmudistas, *auruari*, est turris fortis, vt in Syrochaldaico thesauro notatur. Iam sæpè dicitur *fortis ipsius*, *fortis ipsorum*, pro eo, qui fortiter aliquem, vel aliquos defendit, vel qui inter aliquos fortissimus est, Ios.24.vers.49.& cap.6.vers.16.Psalm.131.1.Reg.21. vers.7. Tobiæ 3.4.7. Et sic *Auaran*, vel potius, *Auaram*, pro *fortis eorum*. Et posset etiam quis opinari, ipsum Mathathiam vocatum etiam *Auaran*, cuius hic esset filius, nisi ex c.2. & Iosepho, vti dixi, Eleazari, cognomētum id clare videretur. De eo S. Ambrosius loco citato. *Quanta*, inquit, *ista virtus animi? primo vt mortem non timeret, deinde vt circumfusus legionibus inimicorum, in confertos raperetur hostes, mediū penetraret agmen, & contempta morte ferocior, abiecto clypeo, vtraq; manu, vulnerata molem bestiæ subiret ac sustineret, post, infrà ipsam succederet, quo pleniori feriret ictu, cuius ruina inclusus magis quam oppressus, suo est sepultus triūpho. Nec fefellit opinio virū, quamuis regius fefellerit habitus. Tāto n. virtutis spectaculo defixi hostes inermē, occupatū incursare non ausi, post casū ruentis bestiæ, sic trepidauerūt, vt impares se omnes vnius virtuti arbitrarentur.* Dices, eum *vt acquireret sibi nomen æternum*, ad tantum opus accessisse v.44.c.6. *Respondeo*, nomen & gloriā, modo in ea finis vltimus & primarius non statuatur, vel non immoderatè quæratur, non magis vetitum esse quærere, quam cibum, vestes, & quæ alia necessaria sunt, vel commoda. Vide Nauarrum, *de finibus* Num.53. Abulensem 1.Reg.15.quæst.73. Hic verò non primariò gloriam, sed, vt textus ait, *populi sui libertatem* quærebat. *Rex Antiochus* (ad S. Ambrosij verba redeo.) *qui cum centum viginti millibus hominum armatus venerat, & cum 32. elephantis, ita vt, ad ortum Solis per singulas bestias velut montes quidam armorum corusci, tanquam lapidibus ardētibus refulgerent, virtute territus fortitudine pacem rogaret. Igitur Eleazarus heredem virtutis suæ, pacem reliquit.* D. Greg.19.mor. cap.13. Eleazarus in prælio elephantem feriens strauit: sed sub ipso, quem extinxit, occubuit. *Quos ait, Eleazarus iste significat? quem victoria sua oppressit, nisi eos qui vitia superant, sed sub ista, qua subijciunt, dum superbiendo succumbunt.* Quasi enim sub hoste, quem prosternit, moritur, qui de culpa, quam superat; eleuatur.

Ceci-

Ceciderunt è regiis primò quidem 600. cap. 6. Deinde 4000 cap. 13. lib. 2. Cum tamen tantæ Regis copiæ essent, declinauerunt Iudæi, & Rex ipse timuit, ideoque certis quibusdam methodis, seu, occultis rationibus, loca expugnare statuit, sicut & Bethsuram de qua suprà, tandem deditione accepit, cum, propter *Sabbathum annorum*, siue septimum annum, qui & *Sabbaticus* dicitur, & à Iudæis *Semita*, fames conclusos Iudæos premeret, sicuti & eo sabbatico anno fames fuit, quo cepit Herodes Hierosolymam, apud Iosephum lib. 13. c. 15. lib. 14. c. 28. De huiusmodi verò anno dictum Exod. 23. Leuit. 25. 4. Reg. 19. v. 29.

Obsessa etiam est anno 150. à Rege Hierosolyma, vel potius templum, vt indicat Iosephus cap. 14. Et iterum à Iuda cum illo pugnatum, Sed tandem, Lysiæ industria, fœdus initum cum præsente iam eodem Rege. Atque id ab illo de quo suprà cap. 11. valde diuersum esse, cui diligenter omnia consideranti dubium sit? Sed capite isto 6. v. 62. rupit Rex citius iuramentum quod iurauit, ictumque fœdus violauit. Quæ verò v. 52. *fundibula* dicuntur, Græcè σφενδόναι, sunt balistæ ad lapides mittendos & fundendos, *quæ* inquit lib. 3. Poliorceticon Lipsius, dial. 3. *rectissime Hieronymus vertit fundibula. Ita enim euo illo dixerunt, vt ex Isidoro & Hegesippo lib. 5. cap. 44. apparet.* Ab his verò fundibulus diuersus. de quo lib. 3. cap. 14. Vegetius, & ab illis fundibularij, & fundibulatores, qui & ballistarij. *Quartum*, & extremum eorum, quæ Eupatoris temporibus contigisse aiebam, describitur eodem cap. 6. lib. 1. vers. 55. Philippus, cui à moriente patre commendatus erat Eupator, rebellionem moliri visus est, ideoque Lysiæ hortatu, Antiochia, vbi erat ille, à Rege capta est, Iudæis multum adiuuantibus, quia denuò cum iis renouatum fœdus erat: vel, vt putat Lyranus, quia hæc ante ipsum violatum facta sunt. Iudas enim magno, apud Regem, in honore esse cœpit, cap. 13. versicul. 25. Hancque Lyrani sententiam confirmat Gorionides cap. 20. dum narrat, duabus causis ad fœdus ineundem fuisse Regem adductum, defectione Philippi, & Demetrij, qui Seleuci filius, ex vrbe Roma aduenerat.

Gesta Iudæ, tempore Demetrij Regis.

E Capite VII. Lib. I.

1 *ANno centesimo quinquagesimo primo, exijt Demetrius Seleuci filius ab vrbe Roma, et ascendit cum paucis viris in ciuitatem maritimam, & regnauit illic.*
2 *Et factum est, vt ingressus est domum regni patrum suorum, comprehendit exercitus Antiochum, & Lysiam, vt adducerent eos ad eum.*
3 *Et res ei innotuit, & ait: Nolite mihi ostendere faciem eorum.*
4 *Et occidit eos exercitus. Et sedit Demetrius super sedem regni sui.*
5 *Et venerunt ad eum viri iniqui & impij ex Israel, & Alcimus dux eorum, qui volebat fieri sacerdos.*
Et accusauerunt populum apud regem, di-
6 *cẽtes: Perdidit Iudas, & fratres eius omnes amicos tuos, & nos dispersit de terra nostra:*
7 *Nunc ergo mitte virum, cui credis, vt eat & videat exterminium omne, quod fecit nobis, & regionibus regis: & puniat omnes amicos eius, & adiutores eorum.*
8 *Et elegit rex ex amicis suis Bacchidem, qui dominabatur trans flumen magnũ in regno, & fidelem regi, & misit eum,*
9 *vt videret exterminium, quod fecit Iudas: sed & Alcimum impium constituit in sacerdotium, & mandauit ei facere vltionem in filios Israel.*
10 *Et surrexerunt, & venerunt cum exercitu magno in terram Iuda: & miserunt nuncios, & locuti sunt ad Iudam, & ad fratres eius verbis pacificis in dolo.*
11 *Et non intenderunt sermonibus eorum: viderunt enim, quia venerunt cum exercitu magno.*
12 *Et conuenerunt ad Alcimum, & Bacchidem congregatio scribarum, requirere quæ iusta sunt:*
13 *Et primi, Assidæi qui erant in filiis Israel, & exquirebant ab eis pacem.*
14 *Dixerunt enim: Homo sacerdos de semine Aaron venit, non decipiet nos:*
15 *& locutus est cum eis verba pacifica: & iurauit illis, dicẽs: Non inferemus vobis malum, neq; amicis vestris:*
16 *Et crediderunt ei: Et comprehendit ex eis sexaginta viros, & occidit eos in vna die secundum verbum, quod scriptum est:*
17 *Carnes sanctorum tuorum, & sanguinem ipsorum effuderunt in circuitu Ierusalem, & non erat qui sepeliret.* Psal. 78. 1. 2. 3.
18 *Et incubuit timor, & tremor in omnem populum: quia dixerunt: Non est veritas, & iudicium in eis: transgressi sunt enim constitutum, & iusiurandum, quod iurauerunt.*
19 *Et mouit Bacchides castra ab Ierusalem, & applicuit in Bethzecha: & misit, & comprehendit multos ex eis, qui ad se effugerant, &*

rant, & quosdam de populo mactauit, & in puteum magnum proiecit.
20 *Et commisit regionem Alcimo, & reliquit cum eo auxilium in adiutorium ipsi: Et abiit Bacchides ad regem:*
21 *et satis agebat Alcimus pro principatu sacerdotij sui.*
22 *et conuenerunt ad eum omnes, qui perturbabant populum suum, & obtinuerunt terram Iuda, & fecerũt plagam magnam in Israel:*
23 *Et vidit Iudas omnia mala quæ fecit Alcimus, & qui cum eo erant, filiis Israel, multo plus quam Gentes.*
24 *et exijt in omnes fines Iudææ in circuitu, & fecit vindictam in viros desertores, & cessauerunt vltra exire in regionem.*
25 *Vidit autem Alcimus quod præualuit Iudas, & qui cum eo erant: & cognouit quia non potest sustinere eos, & regressus est ad regem, & accusauit eos multis criminibus.*

E CAPITE XIV. LIBRI II.

1 *SEd post triennij tempus cognouit Iudas, & qui cum eo erant, Demetrium Seleuci cum multitudine valida, & nauibus, per portum Tripolis ascendisse ad loca opportuna,*
2 *Et tenuisse regiones aduersus Antiochum & ducem eius Lysiam.*
3 *Alcimus autem quidam, qui summus sacerdos fuerat, sed voluntariè coinquinatus est temporibus commistionis, considerans nullo modo sibi esse salutem, neque accessum ad altare,*
4 *venit ad regem Demetrium centesimo quinquagesimo anno, offerens ei coronam auream, & palmam, super hæc & thallos, qui templi esse videbantur. Et ipsa quidem die siluit.*
5 *Tempus autem opportunum dementiæ suæ nactus, conuocatus a Demetrio ad consiliũ, & interrogatus quibus rebus & consilijs Iudæi niterentur,*
6 *respondit: Ipsi qui dicuntur Assidæi Iudæorum, quibus præest Iudas Machabæus, bella nutriunt, & seditiones mouent, nec patiuntur regnum esse quietum.*
7 *Nam & ego defraudatus parentum gloria (dico autem summo sacerdotio) huc veni:*
8 *primò quidem vtilitatibus regis fidem seruans, secundò autem etiam ciuibus consulens: Nam illorum prauitate vniuersum genus nostrum non minimè vexatur.*
9 *Sed oro his singulis ô rex cognitis, & regioni, & generi secundum humanitatem tuã peruulgatam omnibus prospice.*
10 *Nam, quandiu superest Iudas, impossibile est pacem esse negotiis.*
11 *Talibus autem ab hoc dictis, & ceteri amici hostiliter se habentes aduersus Iudam, inflammauerunt Demetrium.*

COMMENTARIVS.

QVæ demetrij tempore contigerunt, ea lib. 1. cap. 7. libro 2. cap. 14. & vlt. traduntur. *Demetrius* iste fuit, non Antiochorum frater, vti lib. 34. à Iustino scriptum; sed Seleucum, qui tum Antiochi Epiphanis frater; patrem habuit, quemadmodum, vtrique libro nostro conuenienter, tradit Appianus in Syriacis. Erat, pro Epiphane patruo, Romam à Patre *obses* missus. Eo mortuo cũ primum potuit, Roma clam aufugit, & à Syris ad regnum libentissimè susceptus *anno 151*. Ideoque, cum cap. 4. *post triennium* Roma rediisse dicitur, est id ab Epiphanis, pro quo obses fuerat, morte incipiendum. Statim verò patruelem suum Eupatorem, & Lysiam cognatum interfici præcepit, cap. 7. ver. 4. & narrat Appianus loco citato. Bellum in Iudæos idem Demetrius cœpit ab Alcimo excitatus, *qui summus antea sacerdos fuerat*, lib. 2. cap. 14. v. 3. Vocatur à Iosepho lib. 12. c. 15. *ἰάκειμος*, lib. vlt. c. penult. *ἴακιμος*.

Sed quando & post quem summus sacerdos fuerat iste Alcimus? Post impij Menelai mortem, inquit lib. 12. cap. 15 Iosephus Et cum, vt idem refert, annos decem ille fuerit Pontifex, annoque superiore scelerum suorum pœnas dederit, anno itidem eodem Alcimus iste ad sacerdotium peruenit. ideoque sacerdos iam erat. & quod Latinus noster textus ait, *Sacerdos summus antea fuerat*, perinde est, ac si diceret; *iam erat Sacerdos*, non nunc primò à Demetrio ipso, sed ab Antiocho antea nominatus & creatus. prout Græcus ostendit *προγεγονὼς ἀρχιερεὺς prius factus Sacerdotum Princeps*. Quemadmodum verò Menelaus ab impio gentilique Rege non nisi falsum & illegitimum Pontificatus nomen acceperat, decemque annos gesserat; ita iam laruatus iste impiusque Pontifex Alcimus, cum verum sanctumque summum sacerdotium Machabæi tenerent. ideoque illi alij

non

non nisi quidam veluti Antipapæ, illegitimique Pseudopontifices fuerunt. Fuit quidem *Alcimus* ex Aaronis stirpe, quemadmodum lib.1.cap.7.v.14. claré & à Iosepho lib.vltimo c.penultimo contra Sigonium l. de Republ. Hebræorum, affirmatur; sed ab ea dignitate, ob apostasiam, excludebatur. *Porcinas carnes ederat*, inquit Gorion cap.21. lib.3. aliusque sese contra religionem peccatis contaminarat, *temporibus commistionis* lib. 2. cap 14. versicul 3. id est, iis, quibus sese Gentilium ritibus & moribus Iudæi miscebant, Antiochi videlicet regni principio. cui posteà versicul.38.opponitur *tempus continentiæ*, quo scilicet Machabæis ducibus ab illorum sese contagione abstinuerunt. Illud ἐπιμιξία, hoc ἀμιξία vocatur.

Instituit contra Iudam & pios quosque Iudæos Alcimus iste impius accusationem falsissimam, simulque Regi munera obtulit, in quibus cap. 14. versicul.4. nostra in editione Latina ponuntur *tali*, qui à Rabano exponuntur *vasa offertoria, in morem turrium facta, cum quibus in præcipuis festiuitatibus offerebant, quorum similitudo hactenus in quibusdam locis habetur*. Ita ille. Sed Græcum nomẽ est θαλλὸς, & significat *ramum*. Quemadmodum enim palmæ aureæ quædam erant: sic & rami aurei, quos iste sacrilegus abstulit, & regi obtulit. Nam *de vite aurea*, quam Aristobulus dederat, & in Iouis templo Romæ posita erat, refert Iosephus libro 14. c.5. vbi oculatum testem Strabonem laudat, Plinius lib.37.cap.2. Zonaras, Tacitus, Florus lib.5. cap.5. vbi legendum, *vitis sub aureo cælo*, vti lib.2. Electorum ca.5. docet Lipsius, & de aurea mensa, in qua ex auro & gemmis erat hedera & vitis; à Philadelpho in Hierosolymitanam ædem missa, lib.12.cap.2. rursum Iosephus. itemq; de platano & vite aurea Dario donata Herodotus lib.7. Vnde, cum correctis bibliis, non *thalos*, sed *thallos* leges. Si quis interpretem reprehendat, quod Græcam vocem non verterit, quemadmodum & Iudith cap. 10. ver. 3. sciat is, Græca interdum nomina pro Latinis vsurpari, vt apud Plinium lib.2. *æci populorum*, lib.7. *probata*, id est, oues; Apud Ciceronem & Virgilium *acta*, id est, littus, Terentium, *astu*, id est vrbs, de quibus cap.3.lib.1. variarum lectionum Muretus. Misit igitur Rex primò *Bacchidem*, qui, vt Iosephus lib.12.c.16. narrat, Mesopotamiæ præfectus erat, Alcimus verò Hasidæos sexaginta interfecit.

De Asidæis.

ACCEPERVNT nomen Asidæi, non *à diuini cultus assiduitate*, quasi in eo *assidui* essent, vti apud Rabanum & D. Thomam dicitur: sed ab hebræa voce *chasid* vel *chased*, id est, misericors, sanctus, pius. Prou.2. Psal. 51. 88. 131. Vnde quæ Arbitro Petronio scitè *pietatis cultrix* vocata est *ciconia*; Hebræis *chasida* vocatur. Et Iosephus hos lib. 12. ca. 16. ἀγαθοὺς καὶ ὁσίους, bonos & sanctos appellat. hocque lib.1.cap.7.vers.17 de iis citatur psalmus 78. in quo, *Hasidecha* & ὅσιοι vocantur. *Carnes Sanctorum tuorum bestiis terræ, & sanguinem ipsorum effuderunt*. Vbi Genebrardus, *Sancti*, ait, *hoc loco vocantur professione religionis & fidei, & non tantum ratione fidei & morum.* Certè videntur ex ca.14. vers.6. lib.2. certi quidam fuisse, qui præ cæteris maiorem religionis zelum & sanctitatis studium præ se ferrent. idque patet ex tot hactenus Gorionidæ locis allatis, præsertim verò ex lib.5. cap.23. vbi ait; *Et etiam haschonim, qui* לחסידים*, non adduxit Herodes ad iuramentum, propter Menahem haschoneh, qui* לחסידים *ad Hasidæos spectabat, quia ipse Menahem vir iustus & sapiens fuit, in diebus istis.* Rursum in hac ipsa historia dicitur apud eundem Gorionem lib.3.cap 31. quemadmodum hic lib.2.cap.14.vers.6. *Inualuit in gladio suo Iudas filius Matathiæ, & cum eo Iudæi, qui vocantur Hasidæi.* Et paulò pòst; *Congregati sunt ad Iudam omnis exercitus Hachasmonaim, & omnes iuuenes Hachasidim.* Et cap. sequenti 22. de *Ricasio*, seu *Razia*, inquit, *Erat iste de viris Hachasidim. quia probatus in diebus Antiochi, & inuentus perfectus, quod acceperit in seipso plagas & verbera multa.* Vbi vides aliquam causam nominis, dum ait, *quia probatus*, licet particulam istam, כי, *quia*, omiserit, & quidem male, Munsterus.

Ex quibus etiam apparet, fuisse homines istos, à cætero Iudæorum populo, institutis & nomine distinctos: societate verò inter se sancta & religiosa diuinctos. Vnde & lib.2.cap.14. vers.6. Istorum calumniator apud Ethnicum Regem ita eos describit: οἱ λεγόμενοι τῶν Ἰουδαίων Ἀσιδαῖοι, ὧν ἀφηγεῖται Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, *Ipsi qui dicuntur Asidæi Iudæorum quibus præest Iudas Maccabæus*: siue vt habet nostra translatio. *Qui ex Iudæis nominantur Asidæi, quorum dux est Iudas ille Maccabæus.* Videntur iidẽ prætereà diuinarum litterarum, præ cæteris, studiosi peritique fuisse. quia lib.1.cap.7. *in scribarum numero* reponuntur. & quidem ita, vt præcipuæ apud Iudæos auctoritatis essent. Nam pro eo quod Latinus ibidem vers.13. ait, *& primi Asidæi, qui erant in filiis Israel*; Græcus, omisso illo, quod intertextum est; relatiuo, sic: πρῶτοι οἱ Ἀσιδαῖοι ἦσαν ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ. *Primi Asidæi erant in filiis Israel.*

Denique cum, vt ait in vita sua, & lib. 2. de bello Iosephus cap. 12. apud Iudæos essent *tria eorum, qui philosopharentur, genera*, Pharisæi, Sadducæi, & Esseni; hi, de quibus mea hæc dissertatio, *Asidæi*, cum *Essenis iidem* fuerunt, vel certè *horum illi pars* quædam, *aut illorum hi*. *Primò* enim, quotiescunque accidit, vt de Essenis à Iosepho Flauio Græcè quippiam narratum sit, idem ipsum si à Gorionide Hebraicè narretur, Asidæis perpetuo tribuitur. *Deinde* disertis verbis lib.4. c.6. in editione Basileensi dũ è tribus iam enumeratis sectis duæ, q̃ Pharisæorũ & Sadducæorũ sunt, recẽsitæ fuissent, subdit Gorion. והסידים הפך אחר i.e. *& Hasidæi, pars sine secta alia fuit.* *Tertiò*, q̃ de Hasidæis

paulo

paulo ante allata sunt ea, in Essenos optimè conueniunt omnia, cum & vitæ sanctimonia, & diuinarum rerum scientia, ac meditatione præstarent, ipsosque Pharisæos & Sadducæos . . . superarent. quemadmodum loco iam indicato explicat Iosephus copiosissime. . . . nisi paucula perstringat. Est postremò hæc etiam in Chronologia probata Genebrardo . . . & Scaligero lib.6.fol.503. Cum enim Essæos ἀπὸ τῆς ὁσιότητος, *à sanctitate* nomen ducere . . . subdit. *Ab aliqua igitur voce patria deductum eorum nomen, quæ ὁσιότητα significet. Et quæ alia fuerit . . .* הסיא, id est, ὅσιος, *sanctus? Vnde manifestè Græcum deriuatum vt* חסיותא, ὁσιότης *sanctitas. Itaque* . . . *tius aspiratè scribendum* ἑσσαῖοι, *vt quidam Græci codices habent.* Mihi tamen originatio ista, etsi plausibilis, minus tamen vera videtur. non quia Græci omnes & Iosephi & Philonis & Eusebij, Epiphanij, aliorumque codices aspirationem nullam habent: sed *primò* quia Hebræi Essenos *baschanim* vt ex Gorionide semel & iterum suprà discere licuit, appellant, à radice שנה. *Deinde*, quia similes . . . que à vero abhorrentiores deriuationes afferre alias liceret. Nam Exodi 28.v.4.15.30.& sæpe . . . *iudicij rationale*, quod in pectore gestabat Pontifex חשן *chosen* vocatur, & aspiratione omissa, . . . καλεῖται, ait Iosephus lib.3.Antiq.ca.8. id est, *Essen vocatur.* Quam aptè fiat hinc ἐσσηνὸς aut ἐσσαῖος . . . quasi tam sancti, tamque probi viri Esseni forent, vt nihil nisi recto iudicio, bono pectore . . . rent, dicerent, iudicarent? vel ij etiam essent, qui Domini iudicia & leges omnium optimè ca . . . & obseruarent? Rursum verò Chaldaicè חסינא & חסין, *chesina & chesin* est fortis & robustus Leuitici 26. Amos 2. Iud.13. Essenis verò, cum de religione ageretur, quid fortius? quid ad labores & pericula omnia robustius? Si cui tamen origo illa placet, per me quidem, eam retineat, licet, . . . cum ab eo, quod probare nitebar, tota sit, & ex Philone, sanctoque Chrysostomo probari . . . Ille in lib. de Theoretica vita Essenorum, ipsos ait παρωνύμους τῆς ὁσιότητος, *à sanctitate denominari.* Hic verò homil.44.in Acta idem hisce verbis astruit. *Esseni, qui etiam* ὅσιοι *dicuntur. Hoc enim vult Essenorum nomen ab honestate.* Dum verò ab altera illa radice *Schanah* ducitur, (vt quæ Suidas, Epiphanius, aliique tradiderunt modo reticeam) Esseni videntur, quasi *secundantes*, id est, qui secundi essent ab Hasidæis, prout verti posset loco antea citato Gorionides: vel *secedentes*. à communi scilicet aliorum vita, & in solitudinem se conferentes *anachoretæ*. Nam Lucæ 5. vers.16. vbi de Domino dicitur, *Ipse autem secedebat in desertum & orabat*; Syriacus textus vertit *hou dein* משנא, *meschanne beua ledabbera vametsalle.* Rursumque Iohan.13. vers.1. in illis, *Sciens* IESVS *quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem*, pro, *vt transeat*, vertitur דנשנא *dadnesfhanne.* Vel deniq; dici possunt *baschanim*, qui vel suam, vel aliorum communem *viuendi rationem immutant*, qui *studiosi* sunt, qui . . . apud Hebræos *mischnam* tractant diligentius. Est autem *mischnah*, secundaria illa diuinarum . . . doctrina, quæ non scripta à Moyse, sed ore communicata, & per seniorum, prophetarum, do . . . magnæ, aliorumque deinceps sapientum manus tradita & propagata fuit, vt explicat aliquo . . . Thisbi Elias, & initium capitis primi è libro *Pirke auoth*. in quo etiam dicit magni ille nominis Rabbinus *Benbagbag. Filius, qui iam quinque annorum est, applicari debet ad Mikra* siue *ad Biblia: filius . . . annorum ad Mischnah.* quæ etiam à Patribus δευτέρωσις dicitur. ideoque *baschonim* sunt οἱ δευτερ . . . qui vsitata primæ litteræ mutatione vocantur etiam תשנים, *legum traditarum periti & obseruatores* . . . sunt verè *athanim*, id est, *fortes*, ait Zohar in Exodum fol. 197. *Filius verò tredecim annorum ad præcepta. Filius quindecim annorum ad Thalmud.* cuius alioqui duæ partes sunt *Mischnah* & *Gemara.* . . . alterutra sæpè generale illud nomen ponitur, vti loco citato docet Elias.

Istam igitur de Asidæorum & Essenorum vna eademque familia, vel certè admodum . . . cta, ita vt veluti totum & pars sese illi habeant; sententiam cum isto ferè modo statuissem, . . . dum aliunde mihi quæstionum vel erotematiorũ potius Ioh. Drusij libellus affertur. Is . . . hæreticus, illibenter quidem, quia tamen, quam plerique alij, stylo minus petulans, minus . . . illibenter mihi lectus. In eo igitur libello ita scriptum erat quæstione 47. *Ponam hic quæstionem, quæ me aliquandiu torsit. Omnino explicare me non potuissem absque Iosepo Ebræo fuisset: Nam interpretum . . . eam tangit. In silentio igitur omnium quæro, quinam dicti fuerint Asidæi, quorum mentio, 1. Machab.* . . . tria respondet, quorum *vnum* de etymologia, iis, quæ iam dicta, subscribit. *Duo* reliqua sic se habent: *Ante omnia moneo* inquit, *scribendum Hasidæi cum aspiratione heth. Dictos autem Hasidæos antiquitus Sapientes Israel, quos posterior ætas Pharisæos nominauit: Testis mihi vnus Gorionides, in ea historia quam Ebraicè conscripsit de reb. Iudæorum. Capite enim nono & vigesimo libri 4. sine discrimine ponit, quos nominat sapientes Israel, Pharisæos & Hasidæos. Vide commentarij nostri, vbi explico voces noui testamenti . . .* Sed cur Hebraicam aspirationem hoc in nomine tantopere flagitet, miror, cum eam & in hoc, & in aliis plurimis Græci, Latinique veteres omittere soleant. Et ipsemet *Ebræum* perpetuo, . . . cum aliis *Hebræum* scribat, scribique velit: Deinde, si aspiratio adhibenda, cur non ea, quam in quæstionibus Hebraicis S. Hieronymus, Græca littera χ. exprimendam monet, ipseque Drusius . . . finem agnoscit, & l.1. quæst. 17. in *Malluach* amplectitur? vt *Chasidæi* potius q̃ *hasidæi* nominentur? Ego verò varios scribendi pronunciandique modos agnosco, & cuilibet, quẽ volet, in hoc, aliisque similibus libenter concedo, vt suprà in *Asamonæi*, *Hasamonæi*, *Hasmonæus* & *Chasamonæus*, *Machabæus*, *Maccabæus*, aliisque pluribus, etiã Latinis. quin & *Asæos* vel *Chasæos* istos vocari posse arbitror, cum

Syris

...unt sit *Asi, Hasi*, vel *Chasi*, vt in Syriacis Apostolorum Actis patet cap. 2. & ad Romanos c. 3. postrema. *d.* litera extrita.

Quod verò Drusius Asidæos esse velit, quos posterior ætas Pharisæos vocauit, nimio plus errat. Nam quem sibi vnum testem ait, is contra ipsum, clarissimis verbis, vt supra vidimus, testatur Gorionides. Quia tamen Basiliensem tantum editionem attuli, adiungam nunc Hebraicam alteram Cracouiensem, illo ipso quod ab ipso laudatur, cap. 29. lib. 4. vbi cum Pharisæorum, Sadducæorumque sectas iam duas exposuit, addit. והחסדים לבום עמרעם חהול אחשיחם לחולק ארה id est, *& Asidai seuncti ab istis* (videlicet iam enumeratis Pharisæis & Sadducæis) *cum populo qui eos sequebatur; sectam aliam constituunt.* Quis suo vnquam testimonio reum vehementius apertiusque, quam Drusium suus hic testis conuicit? Quia vero de Alidæis *omnes* hactenus ait siluisse, nō iam Catholicus à me paulo ante citatus Genebrardus, sed Munsterus, contra ipsum loquatur. In editione Basiliensi Gorionidem ita vertit; *Fuit & alia Essenorum secta.* Deinde commentarium de tribus Iudaicorum philosophorum ordinibus subtexens. *Tertium*, ait, *ordinem tenebant* חשיניס *Esseni*, seu *vt quidam Hebraeorum vocant* חסידים *Hasidai*, id est, *pii, qui cuncta ad Deum redigebant, immortalem animam dicebant, & iustitiam rem pretiosam, pro qua etiam vsque ad mortem pugnādum esse, prædicabant. Ipsi præter cæteros, voluptates quasi maleficia vitabant: continentiam vero seruare, neque cupiditati succumbere, virtutem maximam ducebant. Omnes illorum opes in medio erant, possidebantque omnia communia, & nihil amplius inter eos ditior fruebatur, nihil pauperior defraudabatur. Vnde & legem sibi dixerunt, vt qui disciplinam suam sectari vellent, bona contubernio publicarent. Ita enim fore, ne vel paupertatis humilitas, vel diuitiarum dignitas, appareret, sed permixtis facultatibus velut inter fratres, vnum esset omnium patrimonium.* Alia præclara eorum instituta (licet, vti sua in vita narrat Pharisæorum alioqui sectam sequeretur) ornata vtilique oratione persequitur libro Iudaici belli altero Iosephus cap. 12. eosque ne verbo quidem Christus D. reprehendisse vnquam legitur, cum Pharisæos & Sadducæos creberrimeque iustissimeque arguerit. Fuit, vt ca. 1. Iudicum docui, eorum origo perantiqua & ab iis alii quidam *Esseni* vel *Osseni* dicti *haretici* degenerarunt, de quibus lib. 1. S. Epiphanius & Philastrius par. 1. hæresi 9. Sed iam maneat, Essenos & Assidæos solis inter se nominibus differre; & nonnulla colligamus.

Quid de ipso Assidaorum principe Iuda, deque aliis rebus, ex dictis colligendum.

AC *primò* quidem colligendum illud, quantæ in Deum religionis, quantæque virtutis Machabæus Iudas noster fuerit, qui vt supra dictum est, hic v. 6. Assidæorum istorum Dux & Princeps, seu vt in religiosis hodie familiis vocatur, generalis Propositus fuerit. Si enim tam sancta eorum disciplina, tanto eorum alii magistratus iudicio delecti sunt, quid de summo istorum capite censendum? Sane verò inter alia, quibus sese singuli obstringebant, iuramenta, hoc vnū fuisse refert Iosephus, si ad principatum eueherentur, se in potestatem iniuriæ nihil admissuros; se neque vestitu, neque ornatu alio vllo fore subditis ipsis splendidiores. *Alterum* esto, cur lib. 2. cap. 5. ver. 27. idem Iudas commendatus sit, quod *decimus* vel *decadarchus* fuisset. Solebant enim ii vel per decurias, quibus decani præessent, multitudinem suam distinguere, vel ex ea decem viros, quorum iudicio & auctoritate præcipua quæque gererentur, deligere: vt innuit Iosephus cum scribit: *Senioribus obtemperare & pluribus honestum existimant. Decem igitur considentibus, non loqueretur quisquam. aliis nouem inuitis.*

Tertium, cur eodem lib. 2. cap. 5. dicatur, *cum suis ferarum more in montibus vixisse & fœni cibū edisse*, ne vllo modo Antiochicæ contaminationis participes fierent, cum essent puritatis omnis studiosissimi, quam & λευχειμονοῦντες διὰ παντὸς id est, *albis semper vestibus vtentes* profitebantur. Deinde apud alios nullos, quam apud suæ disciplinæ homines cibum sumebant, adeo, si quis, ob delictum aliquod, ex eorum cœtu, eiectus fuisset, is nihilominus *poephagia* seu *solo herba vsu*, quemadmodum notat Iosephus, vteretur, idemque alii sponte interdum sua susciperent, quemadmodum magistrum quendam suum *Banum* refert idem in vita sua Iosephus, in eremo, vestem tantum ex arboribus habuisse, cibum vero. qui è terra suapte sponte nasceretur. vt ad Asidæos etiam istos in montibus & speluncis latitantes, adeoque tenuiter ærumnosissimam vitam agentes, vel trahentes potius respicere merito videatur S. Paulus Heb. 11. vers. 37. 38. *Circuierūt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti. quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus & speluncis, & in cauernis terra.*

Quartum. Cur lib. 2. cap. 12. *de resurrectione bene cogitare* commemoratus sit. Quia præfectis à lius infixa corroborataque maxime apud eos hæc, eodem Iosepho auctore, vigebat opinio, *corpora ipsa corrumpi, materiamque ipsis minime stabilem esse, animos vero immortales permanere perpetuo: eosdemque corporum compagibus solutos, siquidem integre casteque vixissent, sublimes ferri, & in amænissimū, vbi neq, pluuiæ, neq, niues, neq, solis ardores molestiæ quicquam afferrent, locū demigrare. Sin vero sese v tiis & voluptatibus dedissent in tenebricosum, procellosum, suppliciisque refertum inferorum antrum detrudi.* Et concludit Iosephus hanc *de animorum immortalitate, Theologiam*, omnibus qui eo-

De altero post Bacchidem, Demetrii Regis Duce, Nicanore.

E Capite VII. Libri I.

26 *ET misit rex Nicanorem, vnum ex principibus suis nobilioribus, qui erat inimicitias exercens contra Israel: & mandauit ei euertere populum.*
27 *Et venit Nicanor in Ierusalem cum exercitu magno, & misit ad Iudam & ad fratres eius verbis pacificis cum dolo,*
28 *dicens: Non sit pugna inter me & vos: veniam cum viris paucis, vt videam facies vestras cum pace.*
29 *Et venit ad Iudam, & salutauerunt se inuicem pacifice, & hostes parati erant rapere Iudam.*
30 *Et innotuit sermo Iudæ, quoniam cum dolo venerat ad eum, & contritus est ab eo, & amplius noluit videre faciem eius.*
31 *Et cognouit Nicanor quoniam denudatum est consilium eius: & exiuit obuiam Iudæ in pugnam iuxta Capharsalama.*
32 *Et ceciderunt de Nicanoris exercitu fere quinque millia viri, & fugerunt in ciuitatem Dauid.*
33 *Et post hæc verba ascendit Nicanor in montem Sion, & exierunt de sacerdotibus populi salutare eum in pace, & demonstrare ei holocautomata, quæ offerebantur pro rege.*
34 *Et irridens spreuit eos, & polluit: & locutus est superbe.*
35 *Et iurauit cum ira dicens: Nisi traditus fuerit Iudas, & exercitus eius in manus meas: cōtinuo cū regressus fuero in pace, succendam domum istam. Et exiuit cū ira magna.*
36 *et intrauerunt sacerdotes, & steterunt ante faciem altaris & templi: & flentes dixerunt:*
37 *Tu domine elegisti domum istam ad inuocandum nomen tuum in ea, vt esset domus orationis, & obsecrationis populo tuo.*
38 *Fac vindictam in homine isto, & exercitu eius, & cadant in gladio: memento blasphemias eorum, & ne dederis eis vt permaneant.*

E CAPITE XIV. LIBRI II.

12 *QVI (Rex) statim Nicanorem præpositum elephantorum ducem misit in Iudæam.*
13 *Datis mandatis vt ipsum quidē Iudam caperet: eos vero, & qui cum illo erant, dispergeret, & constitueret Alcimum maximum templi summum sacerdotem.*
14 *Tunc gentes, quæ de Iudæa fugerant Iudam, gregatim se Nicanori miscebāt miserias & clades Iudæorum, prosperitates rerum suarum existimantes.*
15 *Audito itaque Iudæi Nicanoris aduentu, & conuentu nationum, conspersi terra rogabant eum, qui populum suum cōstituit, vt in æternum custodiret, quique suam portionem signis euidentibus protegit.*
16 *Imperante autem duce, statim inde mouerunt, conueneruntque ad castellum Dessau.*
17 *Simon vero frater Iudæ commiserat cū Nicanore: sed conterritus est repentino aduentu aduersariorum.*
18 *Nicanor tamen audiens virtutem comitum Iudæ, & animi magnitudinem, quā pro patriæ certaminibus habebant, sanguine iudicium facere metuebat.*
19 *Quamobrem præmisit Posidonium, & Theodotium, & Matthiam, vt darent dextras, atque acciperent.*
20 *Et cum diu de his consilium ageretur, & ipse dux ad multitudinem retulisset, omnium vna fuit sententia amicitiis annuere.*
21 *Itaq; diem constituerunt, qua secreto inter se agerent: & singulis sellæ prolatæ sunt, & positæ.*
22 *Præcepit autem Iudas armatos esse locis opportunis, ne forte ab hostibus repente mali aliquid oriretur: & congruum colloquium fecerunt.*
23 *Morabatur autem Nicanor Ierosolymis nihilque inique agebat, gregesq; turbarum, quæ congregatæ fuerant, dimisit.*
24 *Habebat autem Iudam semper charū ex animo, & erat viro inclinatus.*
25 *Rogauitque eum ducere vxorem, filiosque procreare. Nuptias fecit, quiete egit, communiterque viuebant.*
26 *Alcimus autem, videns charitatem illorum adinuicem, & conuentiones, venit ad Demetrium, & dicebat Nicanorem rebus alienis assentire, Iudamque regni insidiatorem successorem sibi destinasse.*
27 *Itaque rex exasperatus, & pessimis huius criminationibus irritatus, scripsit Nicanori, dicens grauiter quidem se ferre de amicitiæ conuentione, iubere tamen Machabæum citius vinctum mittere Antiochiam.*
28 *Quibus cognitis, Nicanor consternebatur, & grauiter ferebat, si ea, quæ conuenerant irrita faceret, nihil læsus a viro.*
29 *sed quia regi resistere nō poterat, opportunitatē obseruabat, qua præceptum perficeret:*

30 *At Machabæus videns secum austerius agere Nicanorem, & consuetum occursum ferocius exhibentem, intelligens non ex bono esse austeritatem istam, paucis suorum congregatis, occultauit se à Nicanore.*
31 *Quod cum ille cognouit fortiter se à viro præuentum, venit ad maximum & sanctissimum templum: & sacerdotibus solitas hostias offerentibus, iussit sibi tradi virum.*
32 *Quibus cum iuramento dicentibus nescire se vbi esset qui quærebatur, extendens manum ad templum.*
33 *iurauit, dicens: Nisi Iudam mihi vinctum tradideritis, istud Dei fanum in planitiem deducam, & altare effodiam, & templum hoc Libero patri consecrabo.*
34 *Et his dictis abiit. Sacerdotes autē protēdentes manus in cœlū inuocabant eum qui semper propugnator esset gentis ipsorum, hæc dicentes:*
35 *Tu Domine vniuersorum, qui nullius indiges, voluisti templum habitationis tuæ fieri in nobis.*
36 *Et nunc sancte sanctorum, omnium Domine, conserua in æternum impollutam domum istam, quæ nuper mundata est.*
37 *Razias autem quidam de senioribus ab Ierosolymis delatus est Nicanori, vir amator ciuitatis, & bene audiens, qui pro affectu, Pater Iudæorum appellabatur.*
38 *Hic multis temporibus continentiæ propositum tenuit in Iudaismo corpusq; & animā tradere cōtentus pro perseuerātia.*
39 *Volens autem Nicanor manifestare odium, quòd habebat in Iudæos, misit milites quingentos, vt eum comprehenderēt.*
40 *Putabant enim, si illum decepisset, sese cladem Iudæis maximam illaturum.*
41 *Turbis autem irruere in domum eius, & ianuam disrumpere, atque ignem admouere cupientibus, cum iam comprehēderetur, gladio se petiit;*
42 *eligens nobiliter mori potius, quam subditus fieri peccatoribus, & contra natales suos indignis iniuriis agi.*
43 *Sed cum per festinationem non certo ictu plagam dedisset, & turbæ intra ostia irrumperent, recurrens audacter ad murum præcipitauit semetipsum viriliter in turbas:*
44 *Quibus velociter locum dantibus casui eius, venit per mediam ceruicem:*
45 *& cum adhuc spiraret accensus animo surrexit: & cum sanguis eius magno fluxu deflueret, & grauissimis vulneribus esset saucius, cursu turbam pertransit:*
46 *& stans supra quandam petram præruptam, & iam exanguis effectus, complexus intestina sua, vtrisque manibus proiecit super turbas, inuocans dominatorem vitæ ac spiritus, vt hæc illi iterū redderet, atque ita vita defunctus est.*

COMMENTARIVS.

MIsit postea Demetrius Rex Nicanorem cap. 7. ver. 26. c. 14. v. 12. Is à Iosepho dicitur, cum Demetrio ipso, Roma venisse, quasi alius sit ab illo, de quo in Epiphanis ducibus. Infestus erat Iudæis primò & Simonem vicit, Iudam vero extimuit; sed postea cum eo fœdus iniit, eiusque virtute ita captus est, vt charissimum habuerit, eique ad stirpem propagandam nuptias suaderet, vbi nostro in textu ver. 25. legendum, non *comiter*, sed, *communiter*, non *viuebant*, sed *viuebat*, id est, communem vitam degebat. Nam in Græcis est. ἐγάμησεν, εὐστάθησεν, ἐκοινώνησε βίῳ. At dicet forte quispiam videri Iudam à suscepto Asidæorum instituto discedere, qui vxorem ducat. vitamque iam quietam & communem sectetur; non illam illius disciplinæ laboriosam, seueram, & propriam. Ita sane cuipiam verba hæc sonare videntur. Sed eorum longe alia sententia est. Nam, vt de nuptiis, quas ab Essenis, si qui voluissent, rite iniri potuisse, superior planum fecit oratio; nihil respondeam; cum dicitur in Latino textu *quiete Iudas egisse*, valet, ipsum sese nihil commouisse, nihil à pristina viuendi ratione deflexisse: sed firme constanterque in eadem illa deinceps stetisse. Hæc enim vis Græco verbo τῷ εὐσταθεῖν, subiecta est. Quemadmodum & apud Homerum Odyss. 5. ædes firmæ, stabilique fundamento nixæ dicuntur μέγαρον εὐσταθὲς: & apud Herodianum lib. 2. qui in senatu grauitate constantiaque præstabant, οἱ σεμνότεροι καὶ εὐσταθέστεροι. Et Sapientiæ cap. 6. εὐστάθεια firmitas & stabilimentum est, itemque apud Plutarchum in Demetrio. *Communis* vero *vita* ea hoc loco dicitur, quæ Essenorum propria erat, quod essent inter eos vt supra dictum est, omnia communia; nihilque omnino facultatum & possessionum proprium quisquam haberet. Vnde quemadmodum hic τὸ κοινωνεῖν est, sic in præclara illa, quæ apud Iosephum lib. 2. de bello cap. 12. videri potest; illorum pictura θαυμάσιον παρ' αὐτοῖς τὸ κοινωνικόν. Isto igitur modo *quiete* seu *constanter* egit Iudas, *communiterque vixit*. Philo sanè duo Essenorum genera fuisse docet, quorum alii essent κοινόβιοι *communem vitam agentes*, prout de vetere itidem ἐκ κοινοβίῳ more tradit lib. 1. cap. 9. Aul. Gellius, & alii μονάζοντες vel μονόβιοι. & illorum vitam persequitur libro, *quod omnis vir bonus sit liber*; horum vero libro, *de Theoretica vita Essenorum*. Interdū *vita cōmunis*, Ethnica est & polluta, vti de cibis supra: & sic loquitur Iosephus li. 13. cap. 1. E nuptiis istis filium accepisse, affirmat lib. 3. c. 21. Gorionides, cui tamen assentire vix possum. quia neq; iā, neq; vnquam postea vllam filii huius mētionē video. At in Magistratibus, in

Sacer-

Sacerdotij successione, in genealogiis, quomodo tam tacitè, tam laudati viri soboles præteriretur? nisi fortè præpropera morte sublatum quis fingat. Deinde verò accipiebat quidem vxores Esseni, sed ante quam solenni eas modo ducerent, earum fœcunditatem triennio toto probabant, vti narrat Iosephus. At sequens annus Iudam nostram abstulit. Quos verò v. 22. misit esse armatos, erant, vt ibidem à Gorionide dicitur, *Hasmonei.* Quia porrò vers. 20. legerat S. Thomas *sacra agebat*, pro eo, quod in correcto nostro textu est *statu agebat*, vel *sitaqebat* multum, vt cui sacra fecerit Alcimus, explicaret, satagit, Græcus textus cum lectione nostra penitus congruit, sed paulo clarius indicat, contendisse Alcimum magnopere, vt Machabæis Pontificatum extorqueret, sibique vendicaret, sed frustrà: ἠγωνίζατο περὶ τῆς ἀρχιερωσύνης. *Decertabat*, ait, *pro summo sacerdotio*: neque tamen quidquam obtinuit. Ideoque perverus legitimusque Pontifex mansit Iudas, quidquid tandem Pseudopapa iste molitus sit.

Tandem ab Alcimo de ista in Iudam beneuolentia Nicanor accusatus, ad ingenium rediit, & sicuti Philistæi Samsonem Iudic. 15. vers. 10. ita & iste sibi Iudam tradi petiit, dira sacerdotibus, ni facerent, & templo minitatus. Vbi nota *duo. Primum*, pro gentili Rege sacrificia esse oblata, vt etiam suprà lib. 2. cap. 3. vers. 32. & infrà lib. 1. cap. 12. ver. 11. sicuti & in Esdra, cap. 6. ver. 10. Idque vetusto semper more apud Iudæos viguisse docent eorum doctissimi contra seditiosum Ananiæ Pontificis filium Eleazarum apud Iosephum lib. 2. Captiu. 30. & 31. Viguit quoque apud veteres Christianos idem institutum, vt ex Clemente lib. 8. Constit. cap. 15. & sequentibus perspicuum, ex Cœlestini primi epistola 1. cap. 11. S. Chrysostomo homil. 77. in Iohannem, Tertulliano ad Scapulam *Sacrificamus*, ait, *pro salute Imperatoris*, qui eo tamen tempore Gentilis erat. potestque confirmari ex Arnobio sub finem libri 4. contra Gentes, & omnium optimè ex D. Paulo 1. Timoth 2 ver. 2. vt eum locum explicat D. Augustinus epist. 59. D. Prosper de vocat. cap. 4. Videatur Soarez Tomo 3 disput. 78. sect. 2. Scitè verò Hananias capite 3. libro Pirke auoth; *Ora*, inquit, *pro pace regni. Nisi enim Magistratuum metus aliquis esset, alter alterum viuum devoraret.* Cur verò Nicanor vers. 33. non *hoc*, sed *hic.* (nam Græcè est ἐνταῦθα, etsi eadem semper sententia videatur) se templum consecraturum dicat, causa quædam antea lib. 2. ca. 6. dicta. Adde, quod erant isti Reges & Principes vinolenti, vt Antiochus Magnus & Epimanes, lætitiæ inanis auidi vt Demetrius Poliorcetes apud Plutarchum. Oratio porro sacerdotum vers. 35. sic loco citato à Gorione refertur. DEVS *qui habitasti in domo ista à diebus antiquis vsque nunc, vbi est solium tuum, & scabellum pedum tuorum atque omnis cultus tuus. En Nicanor impleuit cor suum, vt blasphemare ausus fuerit domum tuam & sanctissimum sanctuarium tuum; sume quæso vindictam, vt sciant cunctæ gentes, quod quia locutus est stultitiam, ideò mortuus sit sicut Nabal.*

De seniore Razia seipsum interimente.

RAZIAS iste in Græco Ῥαζὶς vocatur, à D. Augustino epist. 61. *Razias*, à Gorionide libro cit. cap. 22. *Ricasius*. cuius *sextuplex* hoc loco vel descriptio vel *commẽdatio* traditur. *Prima*, quod è senioribus, siue senatoribus Hierosolymitanis erat, ideoque infrà v. 42. magnis clarisque natalibus ortus ostenditur. *Altera*, quod boni communis amator. Hoc enim valet ὁ φιλοπολίτης, siue vir amator ciuitatis. *Tertia*, quod apud omnes bene audiret. *Quarta*, quod beneuolentiæ suæ in patriam ratione, siue pro bono in illam, adeoque in omnes affectu, Pater Iudæorũ appellaretur. *Quinta*, quod prioribus illis calamitosissimis temporibus, quibus à vera DEI religione, Patriumque institutis plerique defecerunt, seque Gentilium impuritatibus miscuerunt, ab iis sese iste cõtinuerit, purum integrumque semper seruarit. In Græco tamen ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις κρίσιν εἰσενηνεγμένος Ἰουδαϊσμοῦ verti potest, prioribus temporibus in iudicium est ob Iudaismum vocatus. siue actio ei, ob Iudaicæ religionis defensionem & zelum, intenta est. quasi apud Antiochum Regem, eiusque Duces eo nomine accusatus olim fuerit, quod religionem acrius & conseruaret ipse, & conseruandam aliis ostenderet. Vertit noua translatio, eum in se Iudaismi specimen edidisse. sed κρίσιν εἰσφέρεσθαι potius est, ad tribunal accersi, iudicioque postulari. *Sexta*, quod corpus & animam, pro perseuerantia, tradere contentus fuerit. Græcè verò σῶμα καὶ ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ παραβεβλημένος μετὰ πάσης ἐκτενίας. corpus & animam pro Iudaismo, cum animi voluntate maxima, siue contentione summa obiecit. Adiicit Gorionides loco citato, ex Hasidæorum eum numero fuisse, vt præclara eius sanctitas magis demonstretur. *Septima*, denique, tantus ac talis fortunę, animique bonis erat, vt eo expugnato, Iudæos vnâ omnes expugnatos putaret Nicanor, vti dicitur vers. 40. vbi legi posset, non *decepisset* sed *cepisset*, cum sit in Græco vox συλλαβών, quæ superiore versu, per *comprehendere*, versa fuit. Subditur, quam tot sibiipsi modis intulit, mirabilis mors. & quod v. 44. dicitur venisse *per mediam ceruicem*, intelligunt ex Græco quidam, per turbæ medium, in ventrem aut latus cecidisse. Sed Grecè tamen scribitur ἦλθε κατὰ μέσον τὸν κενεῶνα. *venit per medium ventrem*, aut, *per vacuum spacium*. D. Augustinus cap. 23. libro 2. contra Gaudentij epistolam, huc spectans, de eo ait; *se in ceruicem præcipitem dedit.* Per mediam igitur ceruicem venit, dum sese volutando, & capite connitendo, in vacuum eũ locum deuenit, vnde surrexit & per mediam turbam excurrit. Sed peruetus quæstio est,

ta ille passus est, quanta pro DEO ab aliis pati nos conuenit? *Septimò, & vltimò*, non omnia, quæ etiam à scriptura laudati homines fecerunt, laudata vel imitanda esse, vt in quibusdam peccatis patet, Dauidis, Salomonis, Petri, Noæ, Iudæ Patriarchæ & Samsonis. Indicat sanè tam varia, multiplex & accurata disputatio, quanta libri huius apud illius temporis Ecclesiam auctoritas fuerit, cum alioquin, ob rei difficultatem, illum subitò exsibilare, ac repudiare non difficulter potuisset, omninoque, vt apparet, voluisset. Ita igitur de voluntaria ista Raziæ morte sensit iis locis Diuus Augustinus, quem & alij postea & in primis D. Thom. secutus est 2.2. quæst. 64. a. 5. ad 5.

Qui subtiliorem tamen in Hispania Theologiam vel excitauit, vel restaurauit Franciscus Victoria, relectione de homicidio, existimat de Razia etiam isto dici posse, quod ab eodem D. Augustino, & loco contra Gaudentium iam memorato, & lib. 1. de ciuitate DEI cap. 21. de Samsone dictum est, peculiari DEI scilicet instinctu eum sibiipsi vim attulisse. *Spiritus*, ait, *hoc iusserat, qui per illum miracula faciebat.* itemque cap. 26. vbi & concedit virginibus quibusdam, *quæ vt insectores suæ pudicitiæ deuitarent, in rapturum atque necaturum se flumen proiecerunt.* imò cum generatim tradat, consciscere sibi mortem debere neminem, generatim semper eos excipit, quos *specialiter* DEVS mouerет. *Qui*, ait, *audit non licere se occidere, faciat, si iussit. cuius non licet iussa contemnere. Vnde punitur, si fecerit iniussus, inde punietur, nisi fecerit iussus.* Illud vnum tamen rectissimè admonet, nō debere huc quemquam prosilire, nisi minimè fallaciter, obscure, ambiguè, sed certò, apertè, liquideque cognoscat specialem hanc DEI voluntatem & iussionem. *Tantummodo*, ait, *videat, an diuina iussio nullo nutet incerto.* Quia verò intimis animi recessibus inclusa hæc peculiaris DEI iussio est, & nos, vt ibidem ait, Augustinus, *occultorum nobis iudicium non vsurpamus*, (nam 1. Cor. 2. *Nemo scit quid agatur in homine nisi spiritus hominis, qui in ipso est*) ideo coniecturis hic agendum, & exquirendum, an argumenta vlla sint, quæ, vt non nisi summi imperatoris iussu, è vitæ statione Raziam discessisse arbitremur, nos adducant. Sunt autem apud laudatum iam Theologum ista.

Primum. Erat Razias pius & prudens admodum: neque mentis impos iam factus erat. quin domi suæ impetum istum repentinum ignorans, sanus & sapiens commorabatur. Quomodo igitur ad tam imprudens, tamquam sceleratum subitò facinus aggrederetur? *Deinde*, si à Nicanore viuus caperetur, non tam ipsius, quam populi totius negocium agi videbatur v. 40. vt suprà dictum. *Tertiò*, ipse iamiam moriturus, DEVM piè admodum orauit, suumque ipsi spiritum commendauit. Quomodo igitur ab illo ipso sese impulsum, ad mortemque istam commotum non intelligeret? Possunt & adiici alia. *Tot* hactenus annos, pro religione, tam fortiter acriterque decertarat, pro ea calumnias, accusationesque graues, absque dubio mulctas etiam & condemnationes nonnullas perpessus erat, &, vt breuiter vers. 38. notatum est, pro sancto patrioque DEI cultu, corpus & animam tradere paratus semper fuerat, & etiamnum erat. Quomodo igitur, nulla, de qua quidem pronunciare liceat, grauiore præeunte culpa, ita subitò à DEO desereretur, in tantumque prolabi facinus permitteretur? Ipsa *insuper* scriptura, ita hunc eius è vita discessum describit, vt omnino laudare videatur, cum & eius principium & extremum, religionem semper faciat. Ob hanc enim captus est: ex hac DEVM precari non destitit. Et vbiq; nomina, verba, & aduerbia, quæ laudationis aliquid habeant, interseri: nullam verò omninò particulam, quæ vituperet, aut reprehendat. Cum suprà lib. 2. cap. 20. vers. 13. haustum sponte à Ptolemæo venenum scriberetur, præterquam quòd Gentilis erat, eius etiam facti vituperatio à Græco textu adiuncta est, prout inibi audiimus fol. 448. Nihil hic istiusmodi. *Conferatur* & hæc mortis huius descriptio cum Samsonis morte Iudicum 16. v. 29. & 30. plus hic laudationis apparebit. adeò, vt nisi Spiritus sanctus bonam sanctamque Samsonis mentem mortemque alibi patefecisset Hebr. 11. argumentorum pro eo vel minus, vel, certè vix quidquam plus è textu illo, suppeditaret. Mihi autem & *postremò* illud non paruum argumentum videtur, quòd, vt peccati Raziam conuincat, nullam è textu rationem affert D. Augustinus, sed tantùm generatim quid secundum *communem* scilicet regulam, non secundum *specialem* Spiritus sancti afflatum, de quo quærimus; facere debuerit, vrget. quodque præterea minus aptè ipsius laudes obterere studeat. Etsi enim signatè non dicatur, ideo laudandus, quod sua sibi manu mortem afferat, eo tamen modo narratio tota instituitur, vt quemadmodum supra dixi, ab eo, qui laudare vellet, vix in simplici minimeque oratoria oratione laudari aliter posset. Esto tamen signatè non laudetur, signatè num vituperatur?

Sed iam consideremus, quemadmodum in eorum, quæ ex ipso recensui septem, tertio, sex potissimum Raziæ laudationes idem sanctus eleuet. *Primò* ciuitatem amare *potuit*, ait, *& carnaliter, ciuitatis videlicet illius terrenæ Hierusalem amator.* At non lapides, ligna, cæteramque vrbis huius materiam aut figuram tantùm amabat Razias, verum, & multo quidem magis, etiam communitatem ipsam, statum, religionem & sacra omnia, prout per *Iudaismi* vocem postea significatur. *Secundò, continentiam* in Iudaismo, comparatione iustitiæ Christianæ, damna & stercora fuisse dicit Apostolus. Nimium angustè *continentiam* sumere videtur hoc loco sanctus. cum, vt suprà vidimus, valeat, constantem fuisse in DEI cultu, non defecisse ad idola, non Ioues & Bacchos adorasse. An hoc Apostolo tam vile, & non potius nudæ illæ Iudaismi cæremoniæ? *Tertiò*, quòd Pater Iudæorum appellaretur, hoc illi potius impatientiæ, superbiæque occasio fuit, ne hostibus subiiceretur. Posset

imperito, vel incauto è quolibet fere corporis, fortunæ, famæ, animique bono superbiæ ansa esse. sed non quid esse potuerit, sed quid fuerit, hac in quæstione quæritur. Et verò non simpliciter hostibus subiici nolebat, sed *peccatoribus*, vers. 42. à quibus scilicet ad peccatum inuitaretur, vrgeretur, inuito etiam fortassis magna peccati occasio obtruderetur, vel à DEI sacris discessisse apud populum fingeretur: *Quartò. Melius elegisset humiliter mori, quam nobiliter*. v. 42. At possunt ista duo connecti, vt & *nobiliter*, & *humiliter* moriatur quispiam. Qui enim generosè, vel nobilibus splendidisq; maioribus conuenienter pro iustitia & religione mortui vmquam sunt martyres, ij etiam simul humiliter morte ipsa defuncti sunt. Et eodem pertinet *quintum* illud, quòd *viriliter* vers. 43. sese præcipitarit ἀνδρείως, id est, *fortiter*, & *vt virum*, qui à virtute nomen ducit, *decuit. Ad extremum*, ait, *quod inuocasse dictus est, donatorem vitæ ac spiritus, vt hæc illi iterum redderet*, id est, *vitam & spiritum, nec tunc aliquid poposcit, quo boni discernuntur à malis. reddet enim hæc* DEVS, *& his, qui male egerunt, non in resurrectione vitæ æternæ, sed in resurrectione iudicij æterni.* Sed ita ista disputantur, quasi simpliciter *vitam & spiritum*, & non *vitam spiritumq; beatum* obsecraret Razias, cum tamen in eiusmodi sermone intelligi hoc soleat, vt cum ait Iob 19. v. 26. *Rursum circumdabor pelle mea*. Non & sua pelle circumdabuntur impij? Sed videlicet ille pulchra beataque, hi tetra miseraque pelle circumdabuntur. Quia verò oportuisse Raziam facere, dicit eiusdem capitis initio Augustinus, *quod in eisdem litteris legitur septem illi fratres, etiam, exhortante matre, fecisse.* nonne ipsorum tertius suprà lib. 2. cap. 7. vers. 11. quod & piis & impiis commune sit, dicere quiddam videtur? *Ab ipso* DEO *me ea* (linguam & manus) *recepturum spero*. Nonne & mater vers. 23. *Qui omnium inuenit originem, & spiritum vobis iterum cum misericordia reddet, & vitam.* Omninò verò videtur Dominus DEVS voluisse, vt quàm ab idololatria, omnique impiorum consuetudine abhorrendum esset, hoc etiam mortis genere in omnium conspectu, monstraretur, cum per Eleazarum & Machabæos fratres, aliis idem modis demonstratum iam esset. Cui ergo cum Victoria, vir bonus Razias videbitur, is è septem illis D. Augustini capitibus, primum & tertium viro illi nihil officere arbitrabitur, quinque cætera libentissimus amplectetur, & omnia Circumcellionibus sapienter illo tempore opposita iudicabit.

Quintum verò, quod vt sobriè hoc exemplum legatur, monet, alta est mente reponendum. Fuerunt enim semper, quibus scelus nullum, quin & virtus videretur, vitam sibiipsi quandoque abrumpere. & in his Stoicus Seneca epistola 12. 17. 24. 58. 59. 70. 71. 78. & ex eodem Stoa alij, quibus εὔλογος ἐξαγωγὴ *animorum è corporibus eductio rationi consentanea* erat, vt etiam 1. de finibus indicat Cicero, lib. 1. epist. 12. & 22. Plinius. Indorumque nonnullis eadem opinatio fuit apud Curtium lib. 8. & aliis apud Hyginum, & Iudæorum, aliquibus apud Iosephum lib. 12. cap. 5. lib. 15. cap. 3. & lib. 3. Capt. 19. vbi hoc ipsum reprehendit, prout etiam fecerunt Gentiles, qui, vt apud Festum est, tales appellabant *carnifices*, eorumque in charistiis & parentalibus nomina non ciebant, vt apud Artemidorum est li. 1. Et quemadmodum suprà etiam monebam, abiecti pusilliq; animi αὐτοφονίαν καὶ αὐτοχειρίαν esse, id est, sui ipsius carnificinam docuit Nicomachiorum lib. 3. Aristoteles cap. 7. & apud Euripidem ille, qui dicit:

Ταῖς συμφοραῖς ὅστις οὐχ ὑφίσταται
οὐδ' ἀνδρὸς ἂν δύναιτ' ὑποστῆναι βέλος.

Et Latinus Poëta dum mœrore squalidos tales inferis addicit, dicens:

Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemq; perosi
Proiecere animas. Quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.

Sed è nostris legantur Lactantius lib. 3. cap. 18. D. Augustinus 1. de ciuitate DEI cap. 19. 20. 22. 23.

Atque ista, opinor, suspexit, voluitque litteratissimus ille Lipsius, ne cui eius forte pro Stoicis, disputatiuncula fraudi sit; cum in Cent. 3. epist. 26. scriberet. *Quæris*, ait, *an sapienti fas aut ius consciscere sibi mortem? Olim id disputatum, nunc decisum. & scis quid hac in re statuant religionis nostræ leges, quas improbe solicitemus.* Et postea. *Nihil definio (absit, absit) præter definita piis, sapientibusq; viris.* Ideoque popularis illa quidem, falsa tamen similitudo est, dum ait. *Vt in domo conductitia si habitem, nihil peccem, si paulum exeam ante diem pensionis: ita hic videtur.* Falsa inquam similitudo est. quia ante pensionis diem, è domo illa exire, est suo ipsius iure cedere, nullique iniuriam inferre, nullius leges perumpere. At qui citius quam à DEO iubeatur, è vita properat, in alienum ipse ius, quod penes rempublicam, & DEVM ipsum est; inuadit; iis iniuriam facit, naturæ, DEIque leges violat. Diuus porro Thomas hoc loco, posteriorem etiam de Razia opinionem non improbare videtur.

E CAPITE SEPTIMO LIBRI PRIMI.

39 *ET exiit Nicanor ab Ierusalem, & castra applicuit ad Beth-horon: & occurrit illi exercitus Syriæ.*
40 *Et Iudas applicuit in Adarsa cum tribus millibus viris: & orauit Iudas, & dixit:*
41 *Qui missi erant à rege Sennacherib, Domine,* 4. Regũ 19. 35.

Tobiæ. 1.21. Eccles. 48.25. Isaiæ. 37.36. 2.Mac. 8.19.

angelus, & percussit ex eis centum octogintaquinque millia.
42 Sic contere exercitum istum in conspectu nostro hodie: & sciant ceteri quia male locutus est super sancta tua, & iudica illum secundum malitiam illius.
43 Et commiserunt exercitus prælium tertiadecimadie mensis Adar: & contrita sunt castra Nicanoris, & cecidit ipse primus in prælio.
44 Vt autem vidit exercitus eius quia cecidisset Nicanor, proiecerunt arma sua, & fugerunt:
45 Et persecuti sunt eos viam vnius diei ab Adaser vsqueque veniatur in Gazara, & tubis cecinerunt post eos cum significationibus:
46 & exierunt de omnibus castellis Iudææ in circuitu, & ventilabant eos cornibus, & conuertebantur iterum ad eos, & ceciderunt omnes gladio, & nō est relictus ex eis nec vnus.
47 Et acceperunt spolia eorum in prædam: & caput Nicanoris amputauerunt, & dextram eius quam extenderat superbè, & attulerunt, & suspenderunt contra Ierusalem.
48 Et lætatus est populus valdè: & egerunt diem illam in lætitia magna.
49 Et constituit agi omnibus annis diem istam tertiadecimadie mensis Adar.
50 Et siluit terra Iuda dies paucos.

E CAP. VLT. LIB. II.

Nicanor autem, vt comperit Iudam esse in locis Samariæ, cogitauit cum omni impetu die Sabbathi committere bellum.
2 Iudæis vero, qui illum per necessitatem sequebantur dicentibus: Ne ita ferociter, & barbarè feceris, sed honorem tribue diei sanctificationis, & honora eum, qui vniuersa conspicit.
3 ille infelix interrogauit, si est potens in cœlo, qui imperauit agi diem sabbatorū.
4 Et respondentibus illis. Est Dominus viuus ipse in cœlo potens, qui iussit agi septimum diem.
5 At ille ait: Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma, & negotia regis impleri. Tamen non obtinuit vt consilium perficeret.
6 Et Nicanor quidem cum summa superbia erectus, cogitauerat commune trophæum statuere de Iuda.
7 Machabæus autem semper confidebat cum omni spe auxilium sibi à Deo affuturum.
8 & hortabatur suos ne formidarent ad aduentum nationum, sed in mente haberent adiutoria sibi facta de cœlo, & nunc sperarent ab Omnipotente sibi affuturam victoriam.
9 Et allocutus eos de lege, & prophetis, admonens etiam certamina, quæ fecerant prius, promptiores constituit eos:
10 Et ita animis eorum erectis simul ostendebat Gentium fallaciam, & iuramentorum præuaricationem.
11 Singulos autem illorum armauit, non clypei, & hastæ munitione, sed sermonibus optimis, & exhortationibus, exposito digna fide somnio, per quod vniuersos lætificauit.
12 Erat autem huiuscemodi visus: Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonū & benignum, verecundum visu, modestū moribus, & eloquio decorum, & qui à puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorum.
13 Post hoc apparuisse & alium virum ætate, & gloria mirabilem, & magni decoris habitudine circa illum.
14 Respondentē verò Oniam dixisse: Hic est fratrum amator, & populi Israel: hic est, qui multū orat pro populo, & vniuersa sancta ciuitate, Ieremias propheta Dei.
15 Extendisse autem Ieremiam dextram, & dedisse Iudæ gladium aureum, dicentem.
16 Accipe sanctum gladiū munus à Deo, in quo deiicies aduersarios populi mei Israel.
17 Exhortati itaque Iudæ sermonibus bonis valde, de quibus extolli posset impetus, & animi iuuenum confortari, statuerūt dimicare & confligere fortiter: vt virtus de negotiis iudicaret, eo quod ciuitas sancta, & templum periclitarentur.
18 Erat enim pro vxoribus, & filiis, itemq; pro fratribus, & cognatis minor solicitudo: maximus vero & primus pro sanctitate timor erat templi.
19 Sed & eos, qui in ciuitate erant, non minima solicitudo habebat, pro his qui congressuri erant.
20 Et, cum iam omnes sperarēt iudicium futurum, hostesque adessent, atque exercitus esset ordinatus, bestiæ, equitesque opportuno in loco compositi.
21 considerās Machabæus aduentum multitudinis, & apparatum varium armorum, & ferocitatem bestiarum, extendēs manus in cœlum, prodigia facientem Dominum inuocauit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam.
22 Dixit autem inuocans hoc modo: Tu

Domine

Sup.8. 19. *Domine, qui misisti angelum tuum sub Ezechia rege Iuda, & interfecisti de castris Sennacherib centum octogintaquinque millia.*

23 *& nunc dominator cælorum mitte angelum tuum bonum ante nos in timore, & tremore magnitudinis brachij tui.*

24 *Vt metuant qui cum blasphemia veniunt aduersus sanctum populum tuum. Et hic quidem ita perorauit.*

25 *Nicanor autem, & qui cum ipso erant, cum tubis & canticis admouebant.*

26 *Iudas vero, & qui cum eo erant, inuocato Deo, per orationes congressi sunt:*

27 *manu quidem pugnantes, sed Dominũ cordibus orantes, prostrauerunt non minus trigintaquinque millia: præsentia Dei magnifice delectati.*

28 *Cumque cessassent, & cum gaudio redirent, cognouerunt Nicanorem ruisse cũ armis suis.*

29 *Facto itaque clamore, & perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant.*

30 *Præcepit autem Iudas, qui per omnia corpore & animo mori pro ciuibus paratus erat, caput Nicanoris, & manum cum humero abscissam, Ierosolymam perferri.*

31 *Quo cum peruenisset, conuocatis cõtribulibus, & sacerdotibus ad altare, accersiit & eos, qui in arce erant.*

32 *Et ostenso capite Nicanoris, & manu nefaria, quam extendens contra domum sanctam omnipotentis Dei, magnifice gloriatus est.*

33 *Linguam etiam impij Nicanoris præcisam iussit particulatim auibus dari: manum autem dementis cõtra templum suspendi.*

34 *Omnes igitur cæli benedixerunt Dominum, dicentes: Benedictus, qui locum suum incontaminatum seruauit.*

35 *Suspendit autem Nicanoris caput in summa arce, vt euidens esset, & manifestum signum auxilij Dei.*

36 *Itaque omnes communi consilio decreuerunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire.*

37 *habere autem celebritatem tertiadecima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca, pridie Mardochæi diei.*

COMMENTARIVS.

IVDAS apud Gorionidem c. 22. *cum audisset Raziæ mortem, succensus furore misit ad Nicanorem dicens, Quandiu accingis te? Egredere in agrum, & ostendas soli virum, quem etiam intra penetralia quæsiuisti, En is expectat te in conualle & planitie.* Tum copias congregant Nicanor & Iudas. Cum Nicanore isto pugnaturus lib. 2. cap. vlt. vers. 11. dicitur alia præclarissima fecisse, tum somnio suos vehementer excitasse. At *somnium* istud diuinum erat, ideoque vers. 11. dicitur ἀξιόπιστον, & Græcè ὕπαρ, non, vt quidam, ὑπὲρ, qui vertunt, *super modum lætificauit.* Est verò ὕπαρ, quód in correctis Septuaginta legitur, *visio clara & certa*, quæ à dormientibus videtur; vel etiam à vigilantibus, vt ex Homero Odissea τ & υ monet Eustathius Plato epist. 3. & 2. de Republ. Plutarchus lib. *de sera numinis vindicta*, Ammonius, Budæus: vt longe aliud sit, quam ὄναρ. Sic enim Homerus lib. 5. οὐκ ὄναρ ἀλλ' ὕπαρ ἐσθλόν. Ex hac vero tam clara visione, clarissimè videmus, sanctos iam vita functos nostri curam gerere, pro nobis orare: adeò, vt Caluinus, non, nisi reiiciendo istos libros, respondere potuerit. *Sicut*, ait Petrus Venerabilis, epist. 2. lib. 1. *bona viuorum mortuis posse prodesse stylus ostendit, Sic mortuorum viuentibus posse proficere demonstret*, & vbi exemplum istud retulit, subdit: *Quo exemplo, quid bona mortuorum viuentibus prodesse valeant, clarius patet.* Et idem paulo post ex Origene de Hieremia notabitur. D. Bernardus serm. 3. Vigiliæ Natiuitatis, & in Cant. serm. 11. & 76. monet, huic Oniæ religiosum bonum esse similem, qui pro omni populo DEVM orat. Ab hoc autem Ieremiæ encomio, suos in eum prophetam commentarios orditur S. Thomas.

Ieremias vero, quia alias lib. 4. Reg. & suæ prophetiæ cap. 37. à bello dehortatus erat; gladium nunc porrigit, &, vti Angelus Zach. 1. pro populo DEVM precatur, iam quidem mortuus, cælo tamen nondum receptus, cum in limbo esset. *Gladij* etiam hodie Regi Romanorum, Polonorum & aliorum ad religionis & iustitiæ defensionem ab Archiepiscopis porriguntur, vt est apud Guaguinum, & alios. Rabanus verò CHRISTVM Dominum per Hieremiam significari ait, qui Iudæ aureum gladium dedit, cum diuinam scripturam sensu spiritali fulgentem, ad munimen totius Ecclesiæ, defensionemque populi sui, sanctis concessit Doctoribus. Quod verò paulo ante notabam, ita iam olim notauit Origenes Tomo 18. in Ioannem. *Apparet*, inquit, *sanctis qui ex hac vita emigrarint, curam esse de populo, quemadmodum in Machabæorum gestis scriptum est, post quamplurimos annos ab obitu Hieremiæ. Hic est Hieremias* DEI *propheta, qui multum orat pro populo.*

Cæterum Nicanor, quemadmodum Iulianus, qui Cæsareæ Cappadociæ minitatus erat; à Iuda deletus & occisus est, quodque in Ciceronis caput, linguam & manus, ab Antonio & Fuluia crudeliter, id iam recte, iustissimo DEI iudicio, in eadem Nicanoris membra factum est vers. 37. & sequent. cap. vlt. Ita vt in istum videatur Veronensis Poëtæ illud congruere.

Non equidem dubito, quin primum inimica bonorum,
Lingua exsecta auido sit data vulturio.

Effossos oculos voret atro gutture coruus,
Intestina canes, cætera membra lupi.

Modum, quo occisus est, ita prosequitur Gorionides cap. 22. *Vidit Iudas in ipsa pugna Nicanorem habentem in manu sua gladium euaginatum, clamansque ait, contra te, ô Nicanor. Et cum curreret contra illum in feruore sui virtute, auertit Nicanor humerum suum, & fugit a facie Iudæ: At Iudas apprehendit eum, percußitq; gladio suo, & dissecuit in duas partes deijciens ipsum in terram.* Quæ cum ita sint, mendacij tenetur Iosippus ille Hebræus, qui se à Gorionide accipere profitetur. dum scribit, *Nicanorem viuum comprehensum sub fœdere dimissum, & cum rubore ac ignominia ad Regem esse reuersum.* Sed Gorion tantum prostrata inquit 30000. noster verò li. 2. c. vlt. vers. 27. non minus trigintaquinque millia.

Fuit in victoriæ huius memoriam festus dies institutus, quem vocat lib. 12. c. 17. Iosephus τὰ νικητήρια. 13. die mensis 12. qui *dicitur voce Syriaca Adar.* Sic enim, quæ vers. 37. transposita, reponēda sunt. Quia verò à Mardochæo, Estheris c. 9 dies eiusdem mensis duodecimi, decimusquartus, decimusquintus festi facti erant, ideo in Græco dicitur, *pridie vnius, seu prima diei Mardochæi.* Noster verò Interpres, eos dies, quorum vna causa & vna festiuitas quasi vnum considerat, & dicit, *pridie Mardochæi diei.* Adar verò dicitur Siriaca vox, quia vt aliàs dixi, suos olim menses numeris Hebræi expresserunt. Et pro *Adar*, nominat etiam Iosephus *Dystrum*, Macedonicum scilicet mēsem, quem in Alexandreo anno, supra ca 11. lib. 2. fol. 452. ipsi *Nisan* respondere dicebam, quoad *aliquam* scilicet *partem*, cum alioqui fere semper ipse, de quo etiam illic; *Xanthicus*, à Iosepho *Nisan* dicatur. lib. 1. Antiq. cap. 4. lib. 2. c. 5. lib. 3. cap. 10. Habent Iudæi hodie suo in Calendario, die illo 13. ieiunium Esther, de quo etiam Antonius Margarita lib. de Iudæis, quod tunc vel non erat, vel alium in diem transferebatur. Nam triumphali huiuscemodi festo ieiunium nō congruebat. Vide quæ in Esther dixi parte 4. quæst. 1. 2. 4. Nota etiam hic posse nouos in DEI beneficiorū memoriam, quæ per se, suosque sanctos, in nos & in Ecclesiam ille confert, festos institui, vti notat D. Augustinus, lib. 10. de ciuit. cap. 4. & epist. 115. Atque hîc libri secundi finis, præter epistolam, & libri clausulam, de qua posteà.

CAPVT VIII. LIBRI I.

1 *ET audiuit Iudas nomen Romanorum,*
quia sunt potentes viribus, & acquie-
scunt ad omnia quæ postulantur ab
eis, & quicunque accesserunt ad eos,
statuerūt cum eis amicitias, & quia sunt
potentes viribus.
2 *Et audierunt prælia eorum, & virtutes*
bonas, quas fecerunt in Galatia, quia ob-
tinuerunt eos, & duxerunt sub tributum.
3 *Et quanta fecerunt in regione Hispaniæ,*
& quod in potestatem redegerunt metal-
la argenti & auri, quæ illic sunt.
4 *& possederunt omnē locum consilio suo*
& patientia: locaque quæ longe erāt val-
de ab eis, & reges, qui superuenerant eis ab
extremis terræ, contriuerunt, & percus-
serunt eos plaga magna: cæteri autem dāt
eis tributum omnibus annis.
5 *Et Philippum & Persen Cetæorum re-*
gē & cæteros qui aduersum eos arma tu-
lerant, contriuerunt in bello, & obtinue-
runt eos:
6 *& Antiochum magnum regem Asiæ, qui*
eis pugnam intulerat habens centum vi-
ginti elephantes, & equitatum, & currus
& exercitum magnum valde contritum
ab eis:
7 *& quia ceperūt eum viuum, & statue-*
runt ei vt daret ipse & qui regnarent post
ipsum, tributum magnum, & daret obsi-
des, & constitutum.
8 *& regionem Indorum, & Medos, &*
Lydos de optimis regionibus eorū: & ac-
ceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi.
9 *Et quia qui erāt apud Helladā, voluerūt,*
ire & tollere eos: & innotuit sermo his.
10 *Et miserunt ad eos ducem vnum, & pu-*
gnauerunt contra illos, & ceciderunt ex
eis multi, & captiuas duxerunt vxores eo-
rum, & filios, & diripuerunt eos, & ter-
ram eorum possederunt, & destruxerunt
muros eorum, & in seruitutem illos rede-
gerunt vsque in hunc diem:
11 *Et residua regna, & insulas, quæ ali-*
quando restiterant illis, exterminauerūt,
& in potestatem redegerunt.
12 *Cum amicis autem suis, & qui in ipsis*
requiem habebant, conseruauerant ami-
citiam, & obtinuerunt regna, quæ erant
proxima, & quæ erant longe: quia quicū-
que audiebant nomen eorū, timebant eos.
13 *quibus vero vellet auxilio esse vt regna-*
rent, regnabant: quos autem vellet, regno
deturbabant: & exaltati sunt valde.
14 *Et in omnibus istis nemo portabat dia-*
dema, nec induebatur purpura, vt magni-
ficaretur in ea.
15 *Et quia curiam fecerunt sibi, & quoti-*
die consulebant trecentos viginti consiliū
agentes semper de multitudine, vt quæ di-
gna sunt gerant.
16 *Et committunt vni homini magistra-*
tum suū per singulos annos dominari vni-
uersæ terræ suæ, & omnes obediunt vni,
& non

& non est inuidia, neque zelus inter eos.

17 *Et elegit Iudas Eupolemum filium Ioannis, filij Iacob, & Iasonem filium Eleazari, & misit eos Romam constituere cum illis amicitiam, & societatem:*

18 *& vt auferrent ab eis iugum Græcorum, quia viderunt quod in seruitutem premerent regnum Israel.*

19 *Et abierunt Romam viam multã valde, & introierunt curiam, & dixerunt.*

20 *Iudas Machabæus, & fratres eius, & populus Iudæorum miserunt nos ad vos statuere vobiscum societatem, & pacẽ, & conscribere nos socios & amicos vestros.*

21 *Et placuit sermo in conspectu eorum.*

22 *Et hoc rescriptum est, quod rescripserũt in tabulis æreis, & miserunt in Ierusalẽ, vt esset apud eos ibi memoriale pacis, & societatis.*

23 BENE SIT ROMANIS, *& genti Iudæorum in mari, & in terra in æternum: gladiusque & hostis procul sit ab eis.*

24 *Quod si insliterit bellũ Romanis prius, aut omnibus sociis eorum in omni dominatione eorum,*

25 *auxilium feret gens Iudæorum, prout tempus dictauerit, corde pleno*

26 *& præliantibus non dabunt neq; subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, sicut placuit Romanis: & custodiẽt mandata eorum, nihil ab eis accipientes.*

27 *Similiter autem & si genti Iudæorum prius acciderit bellum, adiuuabũt Romani ex animo, prout eis tempus permiserit.*

28 *Et adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues, sicut placuit Romanis: & custodient mandata eorum absque dolo.*

29 *Secundum hæc verba constituerunt Romani populo Iudæorum.*

30 *Quod si post hæc verba hi aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid voluerint facient ex proposito suo: & quæcunque addiderint, vel dempserint, rata erunt.*

31 *Sed & de malis, quæ Demetrius rex fecit in eos, scripsimus ei, dicentes: Quare grauasti iugum tuum super amicos nostros, & socios Iudæos.*

32 *Si ergo iterum adierint nos aduersum te, faciemus illis iudicium, & pugnabimus tecum mari terraque.*

COMMENTARIVS.

IVDAS verò lib. 1. cap. 8. primum cum Romanis fœdus & societatem iniit, vbi magnæ Romanorum laudes ab eorum rebus gestis institutis, & moribus describuntur, de quibus legendi Liuius, Diodorus, Iustinus, Florus, & alij. Bella enim quæ extra Italiam Romani gessere, Punica, Hispaniensia, Illyrica, Gallica, Macedonica, Syriaca, Ætolica, Galatica, seu Gallogræca, cœpere omnia post Seleucidarum annum 47. vrbis 488. ita vt Macedonicum posterius; quo Perseus captus, paucis ante hunc ipsum, in quo versamur, annis, quemadmodum & supra intellectu ... contigerit. Perseum vero siue Persen istum ait D. Thomas *Persarum Regem secundum Iosephum* ... ne terræ quidem passum in Perside habuit ille vnquam. Pro, *fecerunt in Galatia* vers. 2. G... ποιοῦσιν ἐν τοῖς Γαλάταις *faciunt in Galatis*, quasi Galaticum adhuc bellum vigeret cum scilicet iam finitum esset. Sequitur enim, *obtinuerunt eos.* Ex hoc autem, *eos*, fortè colligendum, fuisse in Latino textu olim scriptum, *in Galatis*, licet possit rerum potius quam nominum esse connexio, vti fit aliâs non nusquam. Hispanienses argenti aurique fodinæ, de quibus lib. 3. Strabo, d... vel in nouum certe orbem translatæ, multis magnisque classibus, iam reuehuntur. Plinius in Operis sui extremo, cum regionum omnium primas Italiæ suæ detulisset, subiunxit. *Metallis auri, argenti, æris, ferri, quandiu libuit exercere: nullis cessit.* Tandemque concludit. *Ab ea (Italia) exceptis indiæ fabulosis proxime quidem duxerim Hispaniam, quacunque ambitur mari.*

Sunt in his tamen quæstiunculæ aliquot. *Prima*, cur Punicorum bellorum non meminit Iudas? *Altera*, quæ Græciæ seu Helladis bella vers. 9. *Tertia* habueritne tot elephantes Antiochus vers. 6. *Quarta*, fueritne is viuus à Romanis captus. *Quinta*, Eine Indiæ, Mediæ & Lydiæ regiones ademptæ. *Sexta* num eædem Pergameno Regi Eumeni traditæ? *Septima*, sitne iustus Romanorum Senatorum numerus vers. 15. *Octaua*, num vni tantum homini, apud eosdem, summa quotannis potestas deferebatur vers. 16. *Nona*, num inter eosdem nulla inuidia, zelus nullus, versu eodem?

Ad *primam* dico, fieri, licet non nominatim, Carthaginensium bellorum mentionem vers. 4. prout ea nominatim expressit Iosephus lib. 12 cap. 17.

Ad *secundum*. Helladica bella sunt, quæ per Nabidem, & alios suscepta, apud Liuium lib. 34. 35. Florum lib. 2. cap. 7.

Ad *tertiam*. Minorem quidem numerum videtur Liuius lib. 37. statuere. Florus cap. 8. tantum ait, *Elephantis immensæ magnitudinis, auro, purpura, argento & suo ebore fulgentibus aciem vtrimq; vallauerat.* Sed Polybius lib. 5. refert eundem Antiochum, contra Ptolemæum, elephantos eduxisse *centum & duos.* Quid ergo mirum, si contra Romanos eduxerit *centum viginti?*

Ad *quartam* dico, *primo vniuerse*, quod ad alias difficultates transferri quoque potest; necessarium quidem esse, vt ista Iudæ *narrata sint*, cum scriptura id sacra enunciet. Dicitur enim ver. 1. *Audiuit*

dixit Iudas. verſ. 2. *Et audiuerunt*: ſed neceſſarium non eſſe, vt quæ narrata ſunt, omnia vera ſint. Nam ſcriptura, quid narratum ſit, enunciat, non quod narratum eſt, verum eſſe teſtatur. Quemadmodum de Chriſto D. multa dixerunt Iudæi, ver. c. eſſe *vini potatorem, populi ſeductorem, dæmonio plenum*; de procera Chananæorum ſtatura, & gigantea feritate Moſaici exploratores. Num. 13. quæ vere ſcriptura, vti dicta ſunt, refert: non vti reuera erant. *In Euangelio* ait S. Auguſtinus c. 9. lib. contra Priſcil. & Origen. *quamuis verum ſit omnino, quod dicta ſint, non tamen omnia quæ dicta ſunt vera eſſe creduntur, quoniam multa à Iudæis falſa & impia dicta eſſe, verax Euangelij ſcriptura teſtatur.* Hinc ergo ſemel & iterum ait textus noſter ver. 1. & 2. Iudam hæc ab aliis, qui narrabant audiiſſe. Ab iſtis vero narratoribus potuit, vt fieri ſolet in aliquà geſtarum rerum circumſtantia peccari & plus minuſue dici. *Speciatim* vero, fateor, veniſſe Antiochum viuum in Romanorum manus non aſſerunt Liuius, Florus, Appianus, ſed fuga elapſum, de pacisque conditionibus per legatos abſentem egiſſe: nihilominus tamen fieri potuit, vt captus, ſtatimque dimiſſus fuerit, opera forte Scipionis, qui, ob receptum ab Antiocho filium, quibuſdam ſuſpectus fuit, vti referunt Liuius, & Appianus. Quid ſi captus diceretur, qui fere captus fuit? Quid ſi à Perſea hoc referendum eſſet, cum poſt hæc verba in Græco ſit, *& ſtatuerunt eis*, non *ei*.

Ad *quintam* diceret fortè quiſpiam, *Indiam* hic vocari terram *Euilath*, quam in diſputatione de paradiſo latius patere dixi, quam propriè dictam Indiam; Mediam vero & Lydiam dici alias omnes Aſiæ minoris partes, quæ Medici aliquando regni fuiſſent. Diceret alius, pro *India* legendam Ioniam, pro Media, *Myſiam*, alius veram ſimpliciter Indiam & Mediam Antiocho ademptam fuiſſe. Licet enim Liuius lib. 37. ſemper Aſiam tantummodo, quæ cis Taurum eſt, ablatum narret: Appianus tamen ait, Antiochum iuſſum ἀπέχεσθαι Ἀσίας τῆς ἐπὶ τάδε τοῦ Ταύρου, *credere Aſiæ locis & prouinciis, quæ vltra montes Tauri.* In his vero, vt ex Strabonis 11. patet, Media & Indiæ pars aliqua eſt. Quid, quod decem à Romano Senatu legati miſſi fuerunt, qui res Aſiæ iſtas diſceptarent & componerent? Quid ſi vt Antiocho amplius auferretur, è re putaſſent iidem legati? Certè *Indorum* etiam nomen Scenitis Arabibus & Saracenis quandoque tributum fuiſſe, monſtrat Procopius; *Poſt Saracenos*; ait. *ſunt Indorum genera.* Rurſum de ſinu Arabico, qui & mare rubrum dicitur, *Hoc*, ait, *mare ab Indis incipit.* Et Iulianus Apoſtata Saracenos & Indos coniungit in epiſtola ad S. Baſilium. Penegyriſtarum quidam, *Dent*, ait, *veniam trophæa Niliaca, ſub quibus Æthiops & Indus intremuit.* Imò Æthiopas eodem Indorum nomine quandoque inſignitos apparet apud Ælianum lib. 17. de hiſtoria animalium, & Virgilium dum de Nilo ait:

Vſque coloratis amnis deuexus ab Indis.

Et de Choaſpe; qui prope Suſa fluit, ait in Dionyſio Priſcianus, *fonte cadens Indo.* Plutarchus etiam Demetrii regnum vſque ad Indos porrigit. Denique ſolent remotiores à nobis regiones *Indiæ* interdum appellari, vt ait noſter Acoſta lib. 1. de natura orbis. D. Thomas tamen in lib. quibuſdam tantum *Medos* hic legi notauit.

Nihil conſtituo, generali illa reſponſione etiam ad *ſextam* contentus. Nam minutè diligenterque admodum, quæ Eumeni data ſint, enumerat libro trigeſimo ſeptimo Liuius.

Ad *ſeptimam, & octauam* eadem vti reſponſione licebit. Addo tamen, *Senatorum numerum* variaſſe non raro. Primo *centum* tantum à Romulo conſtituti fuerant, mox *ducenti*, paulo poſt *trecenti*, ſtatimque, ſublato ſuperbo Rege, idem ab eo diminutus numerus reſtauratus, & vt videtur cum viginti acceſſione, prout populi dignitas poſtulare viſa eſt, apud Liuium initio libri 2. etſi Sigonio l. 2. de antiquo iure Rom. c. 2. ſecus videtur. Et hic numerus hoc Iudæ tempore vigebat viguitque vſque ad Gracchi ſeditiones, quando *ſexcenti* fuerunt; certe ex quadam Ciceronis ad Atticum epiſtola, *vltra quadringentos*, ſicuti eodem iſto Iudæ tempore, *vltra trecentos* erant. Et poſt ea fuerunt *nongenti* tandemque *mille*, & amplius. Vnde etiam *Orcini* ſenatores dicti nonnulli. Quod verò *vni* cuidam *obedire* verſ. 16. dicuntur, intelligendum eſt, vel de *Imperatore*, quem cum exercitu in aliquam prouinciam mittebant; vel de *Dictatore*, qui quotannis, dum ſcilicet opus eſſet, creabatur. Si verò *de Conſulibus* accipiamus, cum ii duo eſſent, quos D. Auguſtinus lib. 5. Ciuit, 12. *binos Imperatores* vocat: ſciendum, eorum vnum, alternis diebus, maximè imperaſſe vt ex Liuio diſcimus, cum lib. 2. ait, *alterum tantum Conſulum* faſces habuiſſe. lib. 22. in bello contra Annibalem *vno die penes Paulum* ſummam Imperii fuiſſe, & poſtero die, Varronem; cui *ſors eius diei imperii* erat, nihil conſulto collega, ſignum pugnæ propoſuiſſe; lib. 28. *eodem die*, quo pugnatum eſſet, fuiſſe M. Liuii *auſpicium.* Et idem colligi poteſt ex Plutarcho in Numa, & Fabio; ſicut apud Græcos interdum eorum *Strategi*, alternis imperabant, ex eodem in Ariſtide. Et Atheniensium *Epiſtatæ*, vnum diem tantum cum imperio erant, vt explicat lib. 4. de Repub. Atheniensium cap. 2. Sigonius: rurſumque de Romanis decemuiris Liuius lib. 3. *Decimo*, ait, *die ius populo ſinguli reddebant. Eo die penes præfectum iuris faſces duodecim erãt, collegis nouem ſinguli accenſi apparebant.*

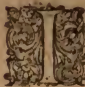
Ad *nonam*. Fuerunt Romani ante bellum Punicum tertium, modeſtiores ac meliores, quam vel poſtea, vel antea. Quæ tamen hic laudatio eſt, intelligitur humano more, fuiſſe ſcilicet ſatis inter ſe Romanos concordes, abſque zelo & inuidia, quæ admodum notaretur, & inter pænè o-

mnes grassaretur. De his maxime temporibus apud Ciceronem Ennius: *Moribus antiquis stat res Romana, virisque.* prout doctissime conficit S. Augustinus, qui hunc ad locum omnino legendus lib. 2. de ciuit. cap. 17. 18. & sequentibus lib. 5. c. 12. 15 16. 17. itemque Agrippæ Regis oratiò apud Iosephum lib. 2. Capt. 28. & ipse Iosephus eodem lib. c. 42. vbi se ait animaduertisse, *duabus* maxime rebus Romanorũ robur, vt inuictum esset, consecutũ esse. *Vna*, & quidem maxima est, ἡ εὐπείθεια *obedientia: altera* ἡ τῶν ὅπλων μελέτη, *armorum exercitatio.* Iam Aristidis de eadem Romanorum disciplina, verba sunt. *Bella vero vix vnquam nunc creduntur exstitisse, ac pro commentis habentur à plerisq. Quod si alicubi ad limites conflictus fuerit, (vt in magno & immenso imperio facile fit ob Getarum insaniam, vel Afrorum miseriam, vel rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodis bonisq. suis nescierunt vti) mox ista tamquam fabula, cum omni memoria euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ô Romani, etsi militiam bellumq. habetis inter patria instituta.* Simile de Francis quidpiam narrat lib. 1. Agathias: & subdit. quod huc valde spectat, magnoque ab omnibus opere obseruandum. *Iustitia & Charitas vbicunque inter mortales fouentur, felicem procul dubio, Rempublicam reddunt.*

Qui mittitur legatus Eupolemus, filius Ioannis illius est, de quo lib. 2. cap. 4. Et dicitur iste Ioannes, in Græco textu, filius Ἀκκῶς in nostro *Iacob.* An rectè societatem & fœdus cum Romanis inierit, dicam postea. Fœderis vero ipsius exemplum, quia instar literarum mittebatur; vocatur Græcè ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς. Rursum, quia illud idem à legatis ipsis Romæ vel scriptum, vel subscriptum erat; à Iosepho additur post v. 30. ἐγράφη τὸ δόγμα ὑπὸ Εὐπολέμου Ἰωάννου παιδὸς, καὶ ὑπὸ Ἰάσονος τοῦ Ἐλεαζάρου, ἐπὶ ἀρχιερέως μὲν τοῦ ἔθνους Ἰούδα, στρατηγοῦ δὲ Σίμωνος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. *Scriptum est hoc decretum ab Eupolemo Ioannis filio, & ab Iasone Eleazari filio, Pontifice quidem Iuda, belli vero Imperatore, Simone fratre ipsius.*

De Bacchide rursum, & Alcimo, deque gloriosa Iudæ morte.

Caput IX. Libri I.

1 *Nterea vt audiuit Demetrius, quia cecidit Nicanor*
& exercitus eius in prælio,
apposuit & Bacchidem &
Alcimum rursum mittere
in Iudæam, & dextrum cornu cum illis.
2 *Et abierunt viam, quæ ducit in Galgala, & castra posuerunt in Masaloth, quæ*
est in Arbellis: & occupauerunt eam, &
peremerunt animas hominum multas.
3 *In mense primo anni centesimi & quinquagesimi secundi applicuerunt exercitũ*
ad Ierusalem.
4 *& surrexerunt, & abierunt in Beream*
viginti millia virorum, & duo millia equitum.
5 *Et Iudas posuerat castra in Laisa, & tria*
millia viri electi cum eo:
6 *Et viderunt multitudinem exercitus*
quia multi sunt, & timuerunt valde: &
multi subtraxerunt se de castris, & non
remanserunt ex eis nisi octingenti viri.
7 *Et vidit Iudas quod defluxit exercitus*
suus, & bellum perurgebat eum, & confractus est corde: quia non habebat tem-
pus congregandi eos, & dissolutus est.
8 *Et dixit his, qui residui erant; Surgamus, & eamus ad aduersarios nostros, si*
poterimus pugnare aduersus eos.
9 *Et auertebant eum, dicentes: Non poterimus, sed liberemus animas nostras*
modo, & reuertamur ad fratres nostros,
& tunc pugnabimus aduersus eos: nos autem pauci sumus.
10 *Et ait Iudas: Absit istam rem facere vt*
fugiamus ab eis, & si appropiauit tempus
nostrum, moriamur in virtute propter
fratres nostros, & non inferamus crimen gloriæ nostræ.
11 *Et mouit exercitus de castris, & steterũt*
illis obuiam: & diuisi sunt equites in duas partes, & fundibularii & sagittarii
præibant exercitum, & primi certaminis omnes potentes.
12 *Bacchides autem erat in dextro cornu,*
& proximauit legio ex duabus partibus,
13 *exclamauerunt autem & hi qui erant*
ex parte Iudæ, etiam ipsi, & commota est
terra à voce exercituum, & commissum
prælium à manè vsq. ad vesperam.
14 *Et vidit Iudas, quod firmior est pars exercitus Bacchidis in dextris, & conue-*
nerunt cum ipso omnes constantes corde:
15 *Et contrita est dextra pars ab eis, & per-*
secutus est eos vsque ad montem Azoti.
16 *Et qui in sinistro cornu erant, viderunt*
quod contritum est dextrum cornu, &
secuti sunt post Iudam, & eos qui cum i-
pso erant à tergo.
17 *Et ingrauatum est prælium & ceciderũt*
vulnerati multi ex his, & ex illis.
18 *Et Iudas cecidit, & cæteri fugerunt.*
19 *Et Ionathas, & Simon tulerunt Iudam*
fratrem suum, & sepelierunt eum in se-
pulchro patrum suorũ in ciuitate Modin.

20 *Et fleuerunt eum omnis populus Israel
planctu magno, & lugebant dies mul-
tos,*
21 *& dixerunt: Quomodo cecidit potens,
qui saluum faciebat populum Israel?*
22 *Et cætera verba bellorum Iudæ, & virtu-
tum quas fecit, & magnitudinis eius nõ
sunt scripta: multa enim erant valde.*
23 *Et factum est: post obitum Iudæ emerse-
runt iniqui in omnibus finibus Israel. &
exorti sunt omnes, qui operabantur ini-
quitatem.*
24 *In diebus illis facta est fames magna
valde, & tradidit se Bacchidi omnis re-
gio eorum cum ipsis.*
25 *Et elegit Bacchides viros impios, & con-
stituit eos dominos regionis:*
26 *Et exquirebant, & perscrutabantur a-
micos Iudæ, & adducebant eos ad Bac-
chidem, & vindicabat in illos & illude-
bat.*
27 *Et facta est tribulatio magna in Israel,
qualis non fuit ex die, qua non est visus
propheta in Israel.*
28 *Et congregati sunt omnes amici Iudæ,
& dixerunt Ionathæ.*
29 *Ex quo frater tuus Iudas defunctus est,
vir similis ei non est qui exeat contra i-
nimicos nostros, Bacchidem, & eos, qui
inimici sunt gentis nostræ.*
30 *Nunc itaque te hodie elegimus esse pro
eo nobis in principem, & ducem ad bel-
landum bellum nostrum.*
31 *Et suscepit Ionathas tempore illo princi-
patum, & surrexit loco Iudæ fratris sui.*
32 *Et cognouit Bacchides, & quærebat
eum occidere.*
33 *Et cognouit Ionathas, & Simon frater
eius, & omnes, qui cum eo erant: & fu-
gerunt in desertum Thecuæ, & consede-
runt ad aquam lacus Asphar.*
34 *Et cognouit Bacchides, & die sabbatorũ
venit ipse, & omnis exercitus eius trans
Iordanem.*
35 *Et Ionathas misit fratrem suum ducem
populi, & rogauit Nabuthæos amicos
suos, vt commodarent illis apparatum
suum, qui erat copiosus.*
36 *Et exierunt filii Iambri ex Madaba &
comprehenderunt Iohannem, & omnia
quæ habebat, & abierunt habentes ea.*
37 *Post hæc verba renunciatum est Ionathæ
& Simoni fratri eius, quia filii Iambri
faciunt nuptias magnas, & ducunt spõ-
sam ex Madab filiam vnius de magnis
principibus Chanaan cum ambitione
magna.*
38 *Et recordati sunt sanguinis Iohannis fra-
tris sui: & ascenderunt & absconderunt
se sub tegmento montis.*
39 *Et eleuauerũt oculos suos, & viderũt: &
ecce tumultus, & apparatus multus, & spõ-
sus processit, & amici eius, & fratres eius
obuiam illis cum tympanis, & musicis,
& armis multis.*
40 *Et surrexerunt ad eos ex insidiis, & oc-
ciderunt eos, & ceciderunt vulnerati
multi, & residui fugerunt in montes &
acceperunt omnia spolia eorum.*
41 *Et conuersæ sunt nuptiæ in luctum, &
vox musicorum ipsorum in lamentum.*
42 *Et vindicauerunt sanguinem fratris sui: & re-
uersi sunt ad ripam Iordanis.*
43 *Et audiuit Bacchides, & venit die
sabbathorum vsque ad oram Iordanis
virtute magna.*
44 *Et dixit ad suos Ionathas: Surgamus &
pugnemus contra inimicos nostros: Non
est enim hodie sicut heri, & nudiuster-
tius.*
45 *Ecce enim bellum ex aduerso, aqua ve-
ro Iordanis hinc & inde, & ripæ, & pa-
ludes, & saltus: & non est locus diuer-
tendi.*
46 *Nunc ergo clamate in cælum, vt libe-
remini de manu inimicorum vestrorum.
Et commissum est bellum.*
47 *Et extendit Ionathas manum suam
percutere Bacchidem, & diuertit ab eo
retro:*
48 *Et desiliit Ionathas, & qui cum eo erãt
in Iordanem, & transnatauerunt ad
eos Iordanem.*
49 *Et ceciderunt de parte Bacchidis die il-
la mille viri, & reuersi sunt in Ierusalem*
50 *& ædificauerunt ciuitates munitas in
Iudæa; munitionem, quæ erat in Iericho,
& in Ammaũ, & in Beth-horon, & in Beth
el, & in Thamnata, & Phara, & Thopo
muris excelsis, & portis, & seris.*
51 *Et posuit custodiam in eis, vt inimicitias
exercerent in Israel.*
52 *Et muniuit ciuitatem Bethsuram, &
Gazaram, & arcem, & posuit in eis au-
xilia, & apparatum escarum.*
53 *Et accepit filios principum regionis ob-
sides, & posuit eos in arce in Ierusalem in
custodiam.*
54 *Et anno centesimo quinquagesimoter-
tio, mense secundo, præcepit Alcimus de-
strui muros domus sanctæ interioris, &
opera prophetarum: & cœpit destruere.*
55 *In tempore illo percussus est Alcimus, &
impedita sunt opera illius, & occlusum
est os eius, & dissolutus est paralysi, nec
vltra potuit loqui verbum, & mandare
de domo sua.*
56 *Et mortuus est Alcimus in tempore illo
cum tormento magno.*
57 *Et vidit Bacchides quoniam mortuus
est Alcimus: & reuersus est ad regem, &
siluit terra annis duobus.*

58 *Et cogitauerunt omnes iniqui dicentes: Ecce Ionathas, & qui cum eo sunt, in silentio habitant cõfidenter: nunc ergo adducamus Bacchidem, & comprehendet eos omnes vna nocte.*

59 *Et abierunt, & consilium ei dederunt.*

60 *Et surrexit vt veniret cum exercitu multo: & misit occultè epistolas sociis suis, qui erant in Iudæa, vt comprehenderent Ionathan, & eos, qui cum eo erant. sed nõ potuerunt, quia innotuit eis consiliũ eorũ*

61 *Et apprehẽdit de viris regionis qui principes erant militiæ quinquaginta viros, & occidit eos.*

62 *& secessit Ionathas, & Simon, & qui cum eo erant, in Bethbessen, quæ est in deserto: & extruxit diruta eius, & firmauerunt eam.*

63 *Et cognouit Bacchides, & congregauit vniuersam multitudinem suam: & his, qui de Iudæa erant.*

64 *Et venit, & castra posuit desuper Bethbessen: & oppugnauit eam dies multos, & fecit machinas.*

65 *Et reliquit Ionathas Simonem fratrem suum in ciuitate, & exiit in regionem, & venit cum numero.*

66 *& percussit Odaren, & fratres eius, & filios Phaseron in tabernaculis ipsorum, & cœpit cadere, & crescere in virtutibus,*

67 *Simon vero, & qui cum ipso erant, exierunt de ciuitate, & succenderunt machinas.*

68 *Et pugnauerunt contra Bacchidem, & contritus est ab eis: & afflixerunt eũ valde, quoniam consilium eius, et congressus eius erat inanis.*

69 *Et iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant vt veniret in regionem ipsorum, multos ex eis occidit: ipse autem cogitauit cum reliquis abire in regionem suam.*

70 *Et cognouit Ionathas et misit ad eum legatos componere pacem cum ipso, et reddere ei captiuitatem.*

71 *Et libenter accepit, et fecit secundũ verba eius, et iurauit se nihil facturum ei mali omnibus diebus vitæ eius.*

72 *Et reddidit ei captiuitatem quam prius erat prædatus de terra Iuda, et conuersus abiit in terrã suam, et non apposuit amplius venire in fines eius.*

73 *Et cessauit gladius ex Israel, et Ionathas in Machmas, et cœpit Ionathas ibi iudicare populum et exterminauit impios in Israel.*

COMMENTARIVS.

TErtio tandem remisit Demetrius Rex *Bacchidem*, anno 152. cap. 9. à quo cum hostium [illegible] gem maximam edidisset, à tergo circumuentus Iudas, cecidit, cui & fratres, & populus [illegible] uersus multo cum luctu iusta persoluerunt, v. 19. & sequentibus. Scribit verò Gorion c. 25. [illegible] *num præcepisse Iudæ, vt diem suum clauderet, colligereturq; ad populos suos Hasidæos*: Venisse Bacc[illegible] cum 30000. (At hoc libro 1. cap. 9. versu 4. tantum 22000.) Vno in latere fuisse 1500[illegible] medios cucurrisse Iudam ad Bacchidem, tam multis cæsis, vt cogeretur super omnes in[illegible] eosque tanquam iret calcare: *instar Leonis, in die, quo inhiat prædæ, irruisse*, quando [illegible] eius facie tremor & horror apparet: Fugisse Bacchidem in Azotum, sed ab eo exeunte, re[illegible] que quindecim millibus, Iudam pugnæ labore vehementer fessum cecidisse. Quid vero [illegible] cet in sinistro cornu eum cecidisse, exponit Cantipratensis lib. 2. c. 30. vbi dum Bacchi[illegible] stro huic cornu præfuisse dicit, intelligendus est, vel posteaquam cornu dextrum cont[illegible] erat vers. 16. vel quia summus erat exercitus totius Dux. Non sunt vero præclare gesta [illegible] us omnia hoc in libro descripta, sed vt liber Machabæorum secundus, est Iasonis epito[illegible] hic liber prior, est Iudæ gestorum epitome versu 22 quemadmodum & in Euangelio quo[illegible] tantummodo Christi Domini gestorum compendium est, Iohannis 20. ver. 30.

Sed quæritur, *An rectè*, tam paucos cum haberet, *tantum in discrimen se coniecerit*: Respond[illegible] rectè, cum heroicæ fortitudinis opus ediderit, ad quod rectè aggrediebatur, quia diuino [illegible] lio à paucis magnas hostium copias sæpe fusas sciebat, reque ipsa expertus fuerat. Hostibus [illegible] virtbus vt obuiam irent Abraham, Gedeon, Ionathas, Dauid, alii, quantos ipsi exercitus [illegible] xerunt? Heroica fortitudo, non communem tritamque fortitudinis viam, sed arduam [illegible] difficilioremque, Dei potius quam suo ipsius robori confidens, ingreditur. Ideoque supra 2. Machab. vlt. vers. 7. *Machab[æus] autem semper confidebat cum omni spe, auxilium sibi à Domino affutu[rum]* Et ibidem v. 19. *allocutus est eos de lege & prophetis, admonens etiã certamina, quæ fecerunt prius*, siue vt in Græco adhuc sonantius est, ὑπομνήσας αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ἦσαν ἐκτετελεκότες, *red[igens] ipsis in memoriã etiam certamina illa grauissima, quæ perfecerant*. Sibi ergo etiam ipsi eadem o[mnia] hæc in memoriam reuocans, simulque magnifica illa, quæ in lege & prophetis promissa fu[erant], [de] quibus Deuter. 28. & hoc libro supra cap. 3. ver. 18. & 19. cap. 4. vers. 8. sicque in hostes he[ros] fortissimus irruit. *Dices* tamen, fuit ipse vers. 7. *confractus corde*, siue *dissolutus*. At fuit natur[a]lis hæc quædam conturbatio, cui tamen vti consequia euenta monstrant; neque cessit, neque succubuit. *Difficile est*, inquit epist. ad Saluinam S. Hieronymus, *quin potius impossibile, perturbatio-*

ni

nis initijs carere quempiā, quas significantius Græci προπαθείας *vocant: nos, vt verbū vertamus è verbo, ante passiones possumus dicere.* D. Thomas contractū corde interpretatur *radio affectū, & hoc,* ait, *quia vehementē zelū habebat, & ipsum prosequi non poterat:* DICES iterū; fugere noluit, *ne gloriæ suæ maculā inferret* vers. 10. *Respondeo*, quemadmodum corporis viribus, fortunæ opibus, itemq; gloriā & bona famā, sic imbecillitate, inopia, infamia & dedecore ad bonū præcipuumq; finē, tanquam medio quodam vti licet. Ideoque quod Iudas fecisse hic dicitur, expressim iubetur Ecclesiastici 33. vers. 24. *Ne dederis maculā in gloria tua.* & ab eodem sapiente cap. 47. vers. 22. Salomoni obiicitur, *dedisti maculam in gloria tua.* Finis vero Iudæ præcipuus clare proponitur capite vltimò lib. 2. v. 18. cap. 3. lib. 1. vers. 59. videlicet vt DEI gloria, vera religio templi, sacrarumque ceremoniarum sanctitas defenderetur, ita vt in eo illa gloriæ cupiditas cernatur, quam *bonam & veram* statuit. D. Augustinus lib. 5. de ciuit. cap. 12. 14. & 18. illa vero vana & futilis abfuerit, quam it idem idem Augustinus & cap. 13. 15. 17. 20. in Gentilibus Romanis improbat. *Gloriam nostrā,* ait, *quæ ex* DEO est, *quæ in* DEO, *quæ propter* DEVM, & ad DEVM. Nam illius beneficio & manu, ipsius sanctissimam legem & cæremonias, propter ipsius honorem & reuerentiam, vt ipse verus, & omnipotens ab omnibus Dominus haberetur, & coleretur, tot & tantas hactenus pij isti bellatores gesserant. Gloria ipsorum DEVS est. Græcè *crimen* vocatur αἰτία. quasi diceret Iudas, nullam cuiquā gloriam, DEVMque nostrum calumniandi, accusandi & criminandi occasionem demus, *ne dicant* scilicet *gentes, vbi est* DEVS *eorum* Psalm. 78 vers. 10. ac impune blaspheme quisquam cum Nicanore lib. 2. cap. vlt. v. 5. Sanè verò scripsit Iosephus lib. 16. cap. 9 apud Iudæos moris esse vt in benefactis non gloria spectetur, ad eamque quod agitur, referatur, sed ipsa tantum bonitas virtusque adametur. Quin & summo id studio à tanto, tamque prudente viro factum sit, quis dubitet? Ideoque & ad obiectiunculas istas breuiter ac vere hoc loco D. Thomas. *Non,* ait, *hæc dixit confidens de seipso, sed de diuino auxilio* & dixit, *non inferamus crimen gloriæ nostræ, non tam humanæ quam diuinæ,* id est, *non tam in via quam in patria.*

Sed *obiectabit* adhuc forte aliquis; hanc Iudæ orationem vers. 10. *Si appropinquauit tempus nostrum, moriamur,* videri è superstitiosa impiaque fatali necessitate, olere aliquid, posseque huic suspicioni firmamentum è Iosepho lib. 13. cap. 9. substrui, dum ait τὸ τῶν Ἐσσηνῶν γένος πάντων τὴν εἱμαρμένην κυρίαν ἀποφαίνεται *Essenorum genus fatum pronunciat omnium Dominum.* At sane cum se omnes quidem Iudæorum viuendi rationes, Pharisæorum, Sadducæorum & Essęorum aliquantum explorasse, tandemque Pharisæorum sectam sequutum in vita sua idem Iosephus aiat, nescio an in Essenos opinionis huius stultitiam deriuare potius, quam in Pharisæis hærere voluerit, quos quædam tantum fato ascripsisse, cætera in hominum arbitrio libero posuisse refert: aut nō satis eorum mentem explicarit, cum aliquando *fatum*, rectè vereque admitti possit, vti etiam in Philosophicis docet lib. 2. Physic. Toletus cap. 9. quæst. 11. Conimbricēses ibidem q. 1. art. 2. Soarez Metaphys. disput. 19. num. 9. Est enim *fatum*, vt ait lib. 4. de consolatione Boëtius, *inhærens rebus mobilibus immobilis dispositio, per quam diuina prouidentia, suis quæq; nectit ordinibus.* Qui verò aliter fatum fantur, *fatui* sunt, vt ait D. Augustinus trac. 37 in Ioh. lib 5. de ciuit. 9. eamque fatuitatē non Essenis, sed Pharisæis tribuit S. Epiphanius hæresi 16. & videri potest insuper Iosephus lib. 16. cap. vlt. lib. 17. c. etiā vltimo. Absit vero vt tā sinistrè optimi Machabæi sententiam interpretari quisquam audeat. CHRISTVS Dominus, quia definitè suæ mortis tempus prænorat, absque vllo *si*, dicit, *appropinquauit hora, surgite. Eamus.* Iudas verò hic noster, temporis, quo mori deberet, incertus, præponit, hominū more *si*, prout etiam locuti sunt S. Martinus apud Sulpitium, S. Ambrosius apud S. Paulinum, boni quotidie Christiani cum à Medicis desperantur. Si aduenit mortis hora, eia piè christianeque moriamur, sacramentis nos communiamus, animos DEO commendemus vt nihil aliud iam dicatur quam *fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra.* Hinc. D. Ambrosius lib. 1. offic. cap. 41. *Quia,* inquit, *fortitudo non solum secundis rebus, sed etiam aduersis probatur, spectemus Iudæ Machabæi exitum. Is enim post victum Nicanorem Demetrij ducem, securior aduersus viginti millia exercitus Regis, cū nongentis viris bellum adorsus, volentibus his cedere ne multitudine opprimeretur gloriosam magis mortem, quam turpem fugam suasit. Ne crimen,* inquit, *nostræ relinquamus gloriæ. Itaq; commisso prælio, cum à primo ortu diei in vesperam dimicaretur, dextrum cornu, in quo validissimā manum aduertit hostium, aggressus facile auertit, sed dum fugientes sequitur, à tergo vulneri locum præbuit, ita gloriosiorem triumphis mortem inuenit.*

Pontificem Maximum fuisse tradit, vt in sociali etiam fœdere vidimus; Iosephus lib. 12. ca. 17. Sed quia verum initi Pontificatus tempus prætererat, magno cum errore scripsit, post Alcimi mortem, ei hanc à populo dignitatem delatam. Nam Iudæ ipsi fuit superstes Alcimus, vt infrà vers. 57. explicatur, & suis seipsum verbis impedit & refutat Iosephus. Cum enim clare dicat, Alcimum Sacerdotio annos quatuor potitum peruenisset ipse, vt ex supradictis constat, ad annū 154. cum Iudas iam anno 152. mortem oppetat. Rursum lib. eodem 12 c. vlt. ait, tenuisse Iudam sacerdotium annos tres, vt annum 157. attigisse oporteret. A veritate verò, & à se ipso dissonantissime, ipsum, dum Pontificum catalogum lib. 20. cap. penultimo recenset, omnino tacuit, vti iam supra fol 378. notaui, Ideoque verius sacerdotio magno Mathathiam, Iudamque statim à

principio perfunctos, etiamsi Menelaus & Alcimus eundem à Regibus honorem impetrassent, armisque & dolis eundem occupare omni ratione studerent.

Eius verò Iudæ laus & fama tam illustris semper fuit, vt eius nomine soleant Christiani heroes decorari, qui pro religione, contra infideles egregiè dimicant, vt è Lotharingica domo, qui Hierosolymitanum regnum illustrissimi Duces recuperârunt, quorum primus Godefridus, vel coronam regalem gestare noluit, vt est apud Wilhelmum de bello sacro; vel certè nonnisi spineam, vt in statuis Oenipontanis visitur; gestauit, prout notat Herculis Prodicij author Stephanus Vinandus Pighius. In eius, qui Hierosolymitanus Rex fuit secundus, sepulchro est hoc Epitaphium.

Rex Balduinus, Iudas alter Machabæus,
Spes patriæ, vigor Ecclesiæ, virtus vtriusque.

Ex eadem familia, qui tam mirabiliter tot hæreticorum in ipsa Galliæ viscera inuadentium copias olim deleuit, Illustrissimum Guisium audio, eodem Machabæi nomine tituloque à magnis quibusdam viris, ornatum. Quin &, in eadem Gallia, idem splendidissimum ante 700. annos nomen consecutus fuit Witichindi Saxonis filius Rupertus, vt est apud Auentinum libro 4. Est eiusdem Iudæ quoddam veluti epitaphium apud Iosephum in extremo libro duodecimo.

Ionathas Iudæ frater, Dux & Pontifex, è Machabæis, tertius.

DE hoc à cap. 9. ver. 28. ad cap. 13. Iosephus libro 13. Et à morte Iudæ, vsque ad Antipatrum Herodis Regis patrem, porrigitur liber quartus Iosephi Gorionis. Fuit *Ionathas* Dux electus cap. 9. vers. 28. & ab eo etiam tempore Pontifex Maximus cap. 12. vers. 6. Fuerunt ei varia vel bella vel fœdera & amicitiæ cum varijs Regibus; cum Demetrio scilicet, de quo hactenus; Alexandro Bala, Epiphanis Antiochi filio, Ptolemæo Philometore, Demetrio, superioris Demetrij filio, Tryphone Duce.

Anno igitur 152. cum à copiis, & ad bellum necessariis minus instructus esset, in Thecuæ desertum, vna cum paucis sese contulit ver. 33. Iambritas, qui fratrem Ioannem interfecerant, ver. 36. egregie vltus est, nuptiis eorum interceptis, & male mulctatis ver. 37. & sequentibus. Cum *Bacchide*, qui Iudam vicerat & occiderat, pugnauit ver. 43. Sed pro *mille*, qui ceciderunt vers. 49. Iosephus ponit duo millia. Is vero Bacchides munitiones complures excitauit, ver. 50. de quo cap. 10. vers. 12. Sed obseruanda vers. 48. pugnæ ratio. Ipse Ionathas insiluit in Iordanem, & qui cum eo erant, sicque enatarunt. Sed in Græco additur, *οὐ διέβησαν ἐπ' αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην*. quod noster vertit, *transnatauerunt ad eos Iordanem.* Quinam verò illi de quibus dicitur, *ad eos?* Sane ipsi sunt, qui cum Ionatha erant, & qui cum Bacchide tum erant, non sunt ausi ad Ionathæos in ripam alteram transnatare. Ideoque in Græco duo verba *διενήξαντο enatarunt*, & non *διέβησαν transierunt*, significant in Latino legendum, *Dissiluit Ionathas, & qui cum eo erant, in Iordanem: & enatauerunt: & non transnatauerunt* (Bacchidæi scilicet) *ad eos Iordanem.*

Anno 153. cum impius *Alcimus* templi muros dirueret. vers. 54. diuina vindicta miserrimè interiit vers. 55. vbi scelerum & diuinæ vindictæ comparatio videri potest vtilissima. Vnde & ad Regem rediit Bacchides. Sicque duobus annis 154. 155. pax Ionathę, & quies in Iudæa fuit. talis qualem initio cap. 3. lib. 2. scribit Florus. Quam ægrè cum ferrent impij, Bacchidem reuocarunt, qui plures occidit ver. 61. & Ionatham, eiusque fratrem Simonem Bethbessæ obsedit vers. 62. Quam Iosephus Flauius vocat Bethalagam villam, Gorion lib. 4. cap. 1. Beerschebam; Græcus textus Βαιθβασὶ Sed erupit Ionathas, Bacchidis tentorium, vt ait Gorion, inuasit; ipsumque, non Odomiram, sed vt rectè noster textus vers. 66. *Odaren*, Græcè Ὀδοαῤῥὴν, seu, vt Gorion. cap. 1. lib. 4. *Hadarahan* cum fratribus interfecit, & regionem victor peragrauit vers. 66 Bacchides vero à Simone, Hasamonæis stipato, vt addit Gorion, hac in obsidione tam malè acceptus est, vt impios qui eum reuocarunt, interfici curarit, pacem cum Ionatha inierit, neque in Iudæam amplius redierit; sicque totos quinque annos secutos fuit Ionathæ pax. Fugiens enim *Bacchides* in desertum, fuerat à Ionatha & fratribus *captus*, sed iis supplex factus, iurauit, se, quæ abduxerat, omnia redditurum, vt est apud Gorionidem.

CAPVT X. LIBRI I.

1 *ET anno centesimo sexagesimo ascēdit Alexander Antiochi filius, qui cognominatus est Nobilis: & occupauit Ptolomaidē: & receperūt eū, & regnauit illic.*
2 *Et exaudiuit Demetrius rex, & congregauit exercitum copiosum valde, & exiuit obuiam illi in prælium.*
3 *Et misit Demetrius epistolam ad Ionathan verbis pacificis, vt magnificaret eum.*

4 dixi

4 *dixit enim: Anticipemus facere pacem*
cum eo, prinsquam faciat cum Alexan-
dro aduersum nos.
5 *recordabitur enim omnium malorum*
quæ fecimus in eum, & in fratrem eius,
& in gentem eius.
6 *Et dedit ei potestatem congregandi ex-*
ercitum, & fabricare arma, & esse ip-
sum socium eius, & obsides, qui erant in
arce iussit tradi ei.
7 *Et venit Ionathas in Ierusalem, & le-*
git epistolas in auditu omnis populi, &
eorum qui in arce erant.
8 *Et timuerunt timore magno, quoniam*
audiuerunt quod dedit ei rex potestatem
congregandi exercitum.
9 *Et traditi sunt Ionathæ obsides, & red-*
didit eos parentibus suis.
10 *& habitauit Ionathas in Ierusalem &*
cœpit ædificare, & innouare ciuitatem.
11 *Et dixit facientibus opera, vt extruerēt*
muros, & montem Sion in circuitu lapi-
dibus quadratis ad munitionem: & ita
fecerunt.
12 *Et fugerunt alienigenæ, qui erant in mu-*
nitionibus, quas Bacchides ædificauerat:
13 *& reliquit vnusquisque locum suum, &*
abiit in terram suam.
14 *Tantum in Beth-sura remanserunt a-*
liqui ex his, qui reliquerant legem, &
præcepta Dei, erat enim hæc eis ad refu-
gium.
15 *Et audiuit Alexander rex promissa, quæ*
promisit Demetrius Ionathæ: & narra-
uerunt ei prælia, & virtutes, quas ipse fe-
cit, & fratres eius, & labores, quos labo-
rauerunt.
16 *et ait: Nunquid inueniemus aliquem*
virum talem? & nunc faciemus eum a-
micum, & socium nostrum.
17 *Et scripsit epistolam, & misit ei secundū*
hæc verba dicens:
18 *Rex Alexander fratri Ionathæ salu-*
tem.
19 *Audiuimus de te quod vir potens sis vi-*
ribus, & aptus es vt sis amicus noster:
20 *& nunc constituimus te hodie summum*
sacerdotem gentis tuæ, & vt amicus vo-
ceris regis, (& misit ei purpuram, & co-
ronam auream) & quæ nostra sunt sen-
tias nobiscum, & conserues amicitias ad
nos.
21 *Et induit se Ionathas stola sancta septi-*
mo mense, anno centesimo sexagesimo
in die solenni scenopegiæ: & congregauit
exercitum, & fecit arma copiosa.
22 *Et audiuit Demetrius verba ista, & cō-*
tristatus est nimis, & ait.
23 *Quid hoc fecimus, quod præoccupa-*
uit nos Alexander apprehendere ami-
citiam Iudæorum ad munimen sui?
24 *Scribam & ego illis verba deprecato-*
ria & dignitates, & dona: vt sint mecū
in adiutorium.
25 *Et scripsit eis in hæc verba: Rex Deme-*
trius genti Iudæorum salutem.
26 *Quoniam seruastis ad nos pactum, &*
mansistis in amicitia nostra, & non ac-
cessistis ad inimicos nostros, audiuimus,
& gauisi sumus.
27 *Et nunc perseuerate adhuc conseruare*
ad nos fidem, & retribuemus vobis bona
pro his quæ fecistis nobiscum.
28 *et remittemus vobis præstationes mul-*
tas, & dabimus vobis donationes.
29 *Et nunc absoluo vos & omnes Iudæos*
à tributis, & pretia salis indulgeo, & co-
ronas remitto. & tertias seminis:
30 *Et dimidiam partem fructus ligni quod*
est portionis meæ, relinquo vobis ex ho-
dierno die, & deinceps, ne accipiatur à
terra Iuda, & à tribus ciuitatibus, quæ
additæ sunt illi ex Samaria, & Galilæa
ex hodierna die, & in totum tempus.
31 *& Ierusalem sit sancta, & libera cum*
finibus suis: & decimæ, & tributa ipsius
sint.
32 *Remitto etiam potestatem arcis, quæ*
est in Ierusalem: & do eam summo sacer-
doti, vt constituat in ea viros, quoscun-
que ipse elegerit, qui custodiant eam.
33 *Et omnem animam Iudæorum, quæ cā-*
ptiua est à terra Iuda in omni regno meo
relinquo liberam gratis, vt omnes à tri-
butis soluantur, etiam pecorum suorum.
34 *Et omnes dies solennes, & sabbatha, &*
neomenia, & dies decreti, & tres dies an-
te diem solennem, & tres dies, post diem
solennem sint omnes immunitatis et re-
missionis omnibus Iudæis, qui sunt in re-
gno meo.
35 *Et nemo habebit potestatem agere ali-*
quid, & mouere negotia aduersus aliquē
illorum in omni causa.
36 *Et adscribantur ex Iudæis in exercitu*
regis ad triginta millia virorum: & da-
buntur illis copiæ vt oportet omnibus ex-
ercitibus regis, & ex eis ordinabuntur
qui sint in munitionibus regis magni:
37 *et ex his constituentur super negotia re-*
gni, quæ aguntur ex fide, & principes sint
ex eis, & ambulent in legibus suis, sicut
præcepit rex in terra Iuda.
38 *Et tres ciuitates, quæ additæ sunt Iudææ*
ex regione Samariæ, cum Iudæa reputē-
tur: vt sint sub vno, & non obediant alii
potestati, nisi summi sacerdotis.
39 *Ptolemaida, & confines eius, quas dedi*
donum sanctis, qui sunt in Ierusalem
ad necessarios sumptus sanctorum.
40 *Et ego do singulis annis quindecim mil-*
lia siclorum argenti de rationibus regis,
quæ me contingunt:

41 Et omne, quod reliquum fuerit, quod
non reddiderant qui super negotia erant
annis prioribus, ex hoc dabunt in opera
domus.
42 Et super hac quinque millia siclorum
argenti, quæ accipiebant de sanctorum
ratione per singulos annos: & hæc ad sa-
cerdotes pertineant, qui ministerio fun-
guntur.
43 Et quicunque confugerint in templum
quod est Ierosolymis, & in omnibus fini-
bus eius; obnoxii regi in omni negotio di-
mittantur, & vniuersa, quæ sunt eis in
regno meo libera habeant.
44 Et ad ædificanda vel restauranda opera
sanctorum, sumptus dabuntur de ratio-
ne regis:
45 Et ad extruendos muros Ierusalem, &
communiendos in circuitu, sumptus da-
buntur de ratione regis, & ad constru-
endos muros in Iudæa.
46 vt audiuit autem Ionathas, & populus
sermones istos, non crediderunt eis, nec
receperunt eos: quia recordati sunt ma-
litiæ magnæ quam fecerat in Israel, et
tribulauerat eos valde.
47 Et complacuit eis in Alexandrum, quia
ipse fuerat eis princeps sermonum pacis,
ipsi auxilium ferebant omnibus diebus.
48 Et congregauit rex Alexander exercitũ
magnum, & admouit castra contra De-
metrium.
49 Et commiserunt prælium duo reges, &
fugit exercitus Demetrii, & insecutus
est eum Alexander, & incubuit super eos.
50 Et inualuit prælium nimis, donec occi-
dit sol: & cecidit Demetrius in die illa.
51 Et misit Alexander ad Ptolemæum re-
gem Ægypti legatos secundum hæc ver-
ba, dicens.
52 Quoniam regressus sum in regnum me-
um, & sedi in sede patrum meorum, &
obtinui principatum & contriui Deme-
trium, & possedi regionem nostram.
53 Et commisi pugnam cum eo, & contri-
tus est ipse, & castra eius à nobis, & sede-
mus in sede regni eius:
54 & nunc statuamus adinuicem amici-
tiam: & da mihi filiam tuam vxorem,
& ego ero gener tuus & dabo tibi dona,
& ipsa digna te.
55 Et respõdit rex Ptolomæus, dicens: Foe-
lix dies, in qua reuersus es ad terram
patrum tuorum, & sedisti in sede regni
eorum.
56 Et nunc faciam tibi quod scripsisti: sed
occurre mihi Ptolemaidam, vt videa-
mus inuicem nos, & spondeam tibi sicut
dixisti.
57 Et exiuit Ptolemæus de Ægypto, ipse
& Cleopatra filia eius, & venit Ptole-
maidam anno centesimo sexagesimo se-
cundo.
58 Et occurrit ei Alexander rex & dedit ei
Cleopatram filiam suam: & fecit nupti-
as eius Ptolemaide, sicut reges in magna
gloria.
59 Et scripsit rex Alexander Ionathæ, vt
veniret obuiam sibi.
60 Et abiit cum gloria Ptolemaidam, &
occurrit ibi duobus regibus, & dedit il-
lis argentum multum, et aurum, et do-
na: et inuenit gratiam in conspectu eo-
rum.
61 Et conuenerunt aduersus eum viri pesti-
lentes ex Israel, viri iniqui interpellan-
tes aduersus eũ: et non intẽdit ad eos rex.
62 Et iussit spoliari Ionathan vestibus suis,
et indui eum purpura: & ita fecerunt. Et
collocauit eum rex sedere secum.
63 Dixitq; principibus suis: Exite cum eo
in medium ciuitatis, & prædicate, vt
nemo aduersus eum interpellet de vllo ne
gotio, nec quisquam ei molestus sit de vlla
ratione.
64 Et factum est, vt viderunt, qui inter-
pellebant gloriam eius, quæ prædicabatur
& opertum eum purpura, fugerunt oẽs.
65 Et magnificauit eum rex, & scripsit
eum ducem, & participem principatus.
66 Et reuersus est Ionathas in Ierusalem cũ
pace & lætitia.
67 In anno centesimo sexagesimoquinto,
venit Demetrius filius Demetrii à Creta
in terram patrum suorum.
68 Et audiuit Alexander rex, & contrista-
tus est valde, et reuersus est Antiochiam.
69 Et constituit Demetrius rex Apolloni-
um ducem, qui præerat Cœlesyriæ: & cõ-
gregauit exercitum magnum, & accessit
ad Iamniam: & misit ad Ionatham sũ-
mum sacerdotem.
70 dicens: Tu solus resistis nobis: ego autem
factus sum in derisum, & in opprobrium
propterea quia tu potestatem aduersum
nos exerces in montibus.
71 Nunc ergo si confidis in virtutibus tuis,
descende ad nos in campum, et compare-
mus illic inuicem, quia mecum est virtus
bellorum.
72 Interroga, & disce quis sum ego, & cæ-
teri, qui auxilio sunt mihi, qui & dicũt
quia non potest stare pes vester ante faci-
em nostram, quia bis in fugam conuersi
sunt patres tui in terra sua:
73 Et nunc quomodo poteris sustinere equi-
tatum & exercitum tantum in campo,
vbi non est lapis neque saxum neq; locus
fugiendi?
74 Vt audiuit autem Ionathas sermones
Apollonii, motus est animo: et elegit decẽ
millia virorũ, & exiit ab Ierusalem, et
occurrit

occurrit ei Simon frater eius in adiutoriū.
75 *Et applicuerunt castra in Ioppen, & exclusit eum à ciuitate: quia custodia Apollonij Ioppe erat, & oppugnauit eam.*
76 *Et exterriti qui erant in ciuitate, aperuerunt ei, & obtinuit Ionathas Ioppen.*
77 *Et audiuit Apollonius, & admouit tria millia equitum, & exercitum multum.*
78 *Et abijt Azotum tanquam iter faciens, & statim exiit in campum, eo quod haberet multitudinem equitū, & confideret in eis. Et insecutus est eum Ionathas in Azotum, & commiserunt prælium.*
79 *Et reliquit Apollonius in castris mille equites post eos occultè.*
80 *Et cognouit Ionathas quoniam insidiæ sunt post se, & circuierunt castra eius, & iecerunt iacula in populum à manè vsque ad vesperam.*
81 *Populus autem stabat, sicut præceperat Ionathas: & laborauerunt equi eorum.*
82 *Et eiecit Simon exercitum suum, & commisit contra legionem, equites enim fatigati erant: & contriti sunt ab eo, & fugerunt.*
83 *Et qui dispersi sunt per campum, fugerunt in Azotum, & intrauerunt in Bethdagon idolum suum, vt ibi se liberarent.*
84 *Et succendit Ionathas Azotum, & ciuitates, quæ erant in circuitu eius, & accepit spolia eorum, & templum Dagon: & omnes, qui fugerunt in illud succendit igni.*
85 *Et fuerunt qui ceciderunt gladio cum his, qui succensi sunt, fere octo millia virorum.*
86 *Et mouit inde Ionathas castra, & applicuit ea Ascalonem: & exierunt de ciuitate obuiam illi in magna gloria.*
87 *Et reuersus est Ionathas in Ierusalem cum suis, habentibus spolia multa.*
88 *Et factum est: vt audiuit Alexander rex sermones istos, addidit adhuc glorificare Ionathan.*
89 *Et misit ei fibulam auream, sicut consuetudo est dari cognatis regum, & dedit ei Accaron, & omnes fines eius in possessionem*

COMMENTARIVS.

ANNO 160. bellum inter *Demetrium* Regem & *Alexandrum*, qui apud Iosephum lib. 13. *Ballas* cap 3. apud Strabonem lib. 16. *Balas* dicitur, ortum est. Hic erat Epiphanis Antiochi filius, vel saltem esse se dicebat, prout lib. 35. tradit Iustinus, Appianus loc. cit. vbi ait, mētitum eum, ex Seleuci scilicet primi, genere se procreatum: infimæ sortis hominem fuisse, dictumque antea *Pompanum* ait idem Iustinus & Liuij epitome lib. 52. quemadmodum hoc eodem tempore prodiit, qui contra Romanos bellum Macedonicum tertium excitauit *Pseudophilippus*, de quo lib. 2. Florus cap. 14. Epitome Liuij lib. 49. & postea rursum *Pseudoalexander* alius, de quo Iosephus lib. 17. cap. 14. Quia ergo verus Antiochi Epiphanis filius non fuit Alexander hic, cum vers. primo, vocatur *filius*, intelligendum erit *ex ipsius*, scilicet *affirmatione, & plerorumque opinione*. Cum enim propter ignauiam & superbiam odiosus admodum suis esset Demetrius, illum, vti narrat Iosephus, primò Ptolemæenses, deinde alij Regem crearunt, Demetrio relicto. Hinc Rex vterque Ionathan sibi adiungere, multis magnisque promissis & donis studuit, Primò quidem *Demetrius* vers. 3. sed multo prolixius & efficacius *Alexander* vers. 15 Et fratrem suum vocat Ionathan vers. 18. id est, magnum amicum, qui fratris instar esset, quemadmodum lib. 2. cap. 11. vers. 22. Antiochus Lysiam. Addidit alia Demetrius vers. 25. Sed Alexandro Ionathas cum Iudæis reliquis adhæsit, vers. 46. Sicque ab Alexandro pugna commissa victus Demetrius vers. 50. & equo ipsius cadente, hostium telis vulneribus obrutus, vt apud Iosephum est lib. 13. cap. 5.

Anno verò 162. *cum Ptolemæo Philometore* affinitatē iniit, victor *Alexander*, eiusque filiam Cleopatram vxorem duxit, vers. 51. & sequentib. Nota, his ipsis temporibus, vti scribit lib. 13. cap. 6. Iosephus, *Oniam* filium boni illius Oniæ Pontificis, de quo lib. 2. c. 3. & c. vlt. petiisse à Ptolemæo, templi in Ægypto ædificandi potestatem, quod Hierosolymitano esset simile, & vbi Pontificatum gerere posset, eamque ad rem Isaiæ verbis cap 19. de templo in Ægypto quandoq; excitando, quod Ecclesia Christiana erat, vt ostendit in caput illud, & Danielis 11. S Hieronymus, & lib. 5. Sybilla, abusus est. Et quia *templum* hoc *in Heliopolitana* Ægypti portione, seu *nomo* fuit, ad Leontopolim, ideo *Heliopolitanum templum* dictum est, vt hoc ipso tempore tria Iudæorum templa essent; sed vnum verum, vbi verus Pontifex, Pontificatusq; successio, Hierosolymitanum scilicet, reliqua duo veluti schismatica, hoc *Ægyptiacum*, & *Garizitanum*, de quo sub Esdræ finem dixi. Monet ibidem Iosephus, cum inter Iudæos & Samaritas, de religionis & templi sanctitate lis esset, Ptolemæum istum, *ex successione Pontificum* non interrupta, causam Hierosolymitanis adiudicasse, magno cum aliorum detrimento & sanguine. Sed Ionathas noster fuit quidem apud Ptolemæum accusatus & apud Alexandrum, magis tamen magisque semper cultus & honore affectus vers. 62.

De altero Demetrio rege.

EXORTVS verò eſt anno 165. Demetrij filius *Demetrius*, quem Ioſephus cap. 8. *Nicanora* cognominat, quemque videtur Gorion lib. 4. cap. 1. vocare Antiochum, quod Syriorum Reges omnes *Antiochi* dicerentur, vt ait in Ezech. 29. D. Hieronymus. Is contra Ionathan verſ. 70. & Simonem, *Apollonium* quendam miſit, alium à ſuperioribus, quem tamen Ioſephus Alexand[...] Ducem facit cap. 8. Sed Ionathas eum repulit verſ. 78. *Dagoniſq; templum* incendit, verſ 84 & [a]b Alexandro ruſum maiore gloria nobilitatus verſ. 88. Patet vero ex verſ. 84 & ex Græco textu [le]gendum verſ. 83. non *idolum*, ſed *idolium*, τὸ εἰδωλεῖον, prout eandem vocem retinuit Interpre[s] [1.] Corint. 8. vti ſuprà fol. 396. in ſimili dicebam. Dum vero dicitur verſ. 21. ſe induiſſe Ionatha[m ſto]*la ſancta*, ſiue Pontificali veſte, non accipiendum, quaſi tum primò Pontificiam dignitatem & officium inierit, cum iſtud iam factum ſit anno 160. vt ait verſus 1. & 2. Iudas verò mortuus ſit anno 152. Quid enim cauſę fuiſſet, cur non vt in cætero principatu, ſic & in Pontificatu, fratri ſuccederet? Ioſephus quidem lib. 13. cap. 5. condidit Pontificem, toto eo tempore, quod nonniſi quadriennio definit; nullum fuiſſe, ſed non veritati modo, verum ſibi etiam ipſi repugnat, cum A[...]mum, qui Iudæ ſuperfuit; Pontificem aliquotiès dixerit. Nunc ergo non ſimpliciter omniũ [pri]mo Pontificiam ſtolam induit Ionathas: ſed primo tantum *quoad bonam Regis veniam, & conc[eſſio]nem.* Solebant vero, ipſa ſcenopegiorum ſolennitate maxime, ſuo in Pontificali habitu; con[...]d Pontifices, vt etiam apud Ioſephum lib. 15. cap. 3. *Dies decreti* verſ. 34. ſunt, qui ad ſacros cœtu[s ...]rias, & cæremonias indicebantur. Ioſephus tantùmmodo dicit, *omnem feſtum diem. Laborauit* verſ. 18. *equi eorum*, quos ſcilicet in inſidiis reliquerat Apollonius. Quæ amicis, & iis quos ho[no]re maximo afficere vellent, Reges tribuerent, ornamenta ſemper aliqua fuerunt, vt in Eſther[...]tis perſpectum eſt, & perſpicitur hoc capite 10. verſ. 20. & infrà cap. 14. verſ. 44. itemque ex Io[ſe]pho lib. 13. cap. 8. lib. 20. cap. 2. ſed *auream fibulam* dicit, D. Thomas hoc capite, *in mulieribus* q[ui]dem *eſſe pectoris ornamentum, in militibus cingulum.* Sanè in muliebribus ornamẽtis fibulas enu[me]rat Homerus Iliad. 6. & ex eo, vt videtur; Plinius lib. 33. cap. 7. in militaribus vero Liuius lib. [...] Sed tam in viris quam in fœminis eæ vel ad pectus vel ad cingulum, vel ad quamcumque a[liam] veſtium partem applicabantur, vt ex iis longiòra & fluxiora veſtimenta ſubnecti poſſent. V[...] & Poeta Æneid. 4. *Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem*, & alius. *Raſilis hinc ſummam mo[r]d[et] fibula veſtem.* Quia vero vel ipſa veſtibus infigebatur, vel ei veſtium orę ipſæ, ideo à Græcis [...] aut πόρπη. vt hoc loco & infra cap. 14. vocatur. Putant vero præſtantiſſima doctrina homin[es an]*nulum aureum*, de quo S. Iacobus cap. 2 verſ. 2. loquitur; nihil aliud quam fibulam iſtiuſmodi [...]ſe. Aſſentiri tamen haud poſſum. Duo enim quæ in hominibus ſplendida videantur; [...] Apoſtolus, *annulum* ſcilicet *aureum* & *veſtem candidam* ſiue *ſplendidam*. & hæc ornamẽta d[...] eſſe, diſtincteque illic ſumi, poteſt intelligi *primo*, ex ipſa oppoſitione, cum pauper in [...] *habitu* dicatur, ideoque & diues *eſſe* intelligitur *in veſte* illa *ſplendida*, non ipſe annulus. *Deinde* [...] 3. ſubditur aperte diues *indutus veſte præclara. Tertio*, Syriacus textus particulam *aut* quæ d[...] diſiungat, interpoſuit ſic *annulum aureum habens aut in veſte candida. Quarto* in Græco ait A[poſto]lus ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Fibula vero non δακτύλιον, ſed vt dixi; πόρπη voca[tur ...] quidem iſtud olim ornamentum paucis admodum concedebatur, prout hic oſtenditur v[erſ. ...] Hodie vero & fibulæ argenteæ aureæque, & enſes, & veſtes, & quid non pæne omnibus [...] Militibus verò pro militaribus præmiis dari etiam ſolitas patet ex adducto Liuij loco.

CAPVT XI. LIBRI I.

1 ET rex Ægypti congregauit exercitum ſicut arenam, quæ eſt circa oram maris, & naues multas: & quærebat obtinere regnum Alexandri dolo, & addere illud regno ſuo.
2 Et exijt in Syriam verbis pacificis, & aperiebant ei ciuitates, & occurrebant ei: quia mandauerat Alexãder rex exire ei obuiam, eo quod ſocer ſuus eſſet.
3 Cum autem introiret ciuitatem Ptolemæus, ponebat cuſtodias militum in ſingulis ciuitatibus.
4 Et vt appropiauit Azoto, oſtenderũt ei templum Dagon ſuccenſum igni, & Azotum, & cætera eius demolita, & corpora proiecta, & eorum, qui cæſi erant in bello, tumulos quos fecerant ſecus viam.
5 Et narrauerunt Regi quia hæc fecit Ionathas, vt inuidiam facerent ei: & tacuit rex.
6 Et occurrit Ionathas regi in Ioppen cum gloria, & inuicem ſe ſalutauerunt, & dormierunt illic.
7 Et abijt Ionathas cum rege vſque ad fluuium, qui vocatur Eleutherus: & reuerſus eſt in Ieruſalem.
8 Rex autem Ptolemæus obtinuit dominium ciuitatum, vſque Seleuciam maritimam, & cogitabat in Alexandrum conſilia mala.

9 Et

9 Et misit legatos ad Demetrium, dicens: VENI, componamus inter nos pactum. & dabo tibi filiam meam, quam habet Alexander, & regnabis in regno patris tui.

10 pœnitet enim me, quod dederim illi filiã meam: quæsiuit enim me occidere.

11 Et vituperauit eum, propterea quòd cõcupierat regnum eius.

12 Et abstulit filiam suam & dedit eam Demetrio, & alienauit se ab Alexandro, & manifestatæ sunt inimicitiæ eius.

13 Et intrauit Ptolemæus Antiochiam, & imposuit duo diademata capiti suo, Ægypti, & Asiæ.

14 Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus: quia rebellabant qui erãt in locis illis.

15 Et audiuit Alexander, & venit ad eũ in bellum: & produxit Ptolemæus rex exercitum, & occurrit ei in manu valida, & fugauit eum.

16 Et fugit Alexander in Arabiam, vt ibi protegeretur: rex autem Ptolemæus exaltatus est.

17 Et abstulit Zabdiel Arabs caput Alexandri: & misit Ptolemæo.

18 Et rex Ptolemæus mortuus est in die tertia: & qui erant in munitionibus, perierunt ab his, qui erant intra castra.

19 Et regnauit Demetrius anno centesimo sexagesimoseptimo.

20 In diebus illis cõgregauit Ionathas eos, qui erant in Iudæa, vt expugnarent arcẽ, quæ est in Ierusalem: & fecerunt contra eam machinas multas.

21 Et abierunt quidam qui oderant gentẽ suam viri iniqui ad regem Demetrium, & renunciauerunt ei quod Ionathas obsideret arcem.

22 Et vt audiuit iratus est: & statim venit ad Ptolemaidam, & scripsit Ionathæ ne obsideret arcem, sed occurreret sibi ad colloquium festinato.

23 Vt audiuit autem Ionathas, iussit obsidere: & elegit de senioribus Israel, & de sacerdotibus, & dedit se periculo.

24 Et accepit aurum, & argentum, & vestem, & alia xenia multa, & abijt ad regem Ptolemaidam, & inuenit gratiam in conspectu eius.

25 Et interpellabant aduersus eum quidã iniqui ex gente sua.

26 Et fecit ei rex sicut fecerant ei, qui ante eum fuerant: & exaltauit eum in cõspectu omnium amicorum suorum.

27 & statuit ei principatum sacerdotij, & quæcunque alia habuit prius pretiosa, & fecit eum principem amicorum.

28 Et postulauit Ionathas à rege vt immunem faceret Iudæam, & tres toparchias, & Samariam, & confines eius: & promisit ei talenta trecenta.

29 Et consensit rex: & scripsit Ionathæ epistolas de his omnibus, hunc modum continentes.

30 REX Demetrius fratri Ionathæ salutem, & genti Iudæorum.

21 Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni parenti nostro de vobis, misimus ad vos vt sciretis:

32 Rex Demetrius Lastheni parẽti salutẽ.

33 Genti Iudæorũ amicis nostris, & conseruantibus quæ iusta sunt apud nos, decreuimus benefacere propter benignitatẽ ipsorum quam erga nos habent.

34 Statuimus ergo illis omnes fines Iudææ, & tres ciuitates, Lydan, & Ramatham, quæ additæ sunt Iudææ ex Samaria, & omnes confines earum sequestrari omnibus sacrificantibus in Ierosolymis pro his, quæ ab eis prius accipiebat rex per singulos annos, & pro fructibus terræ, & pomorum.

35 Et alia, quæ ad nos pertinebant decimarum, & tributorum ex hoc tempore remittimus eis: & areas salinarum, & coronas quæ nobis deferebantur,

36 omnia ipsis concedimus: & nihil horũ irritum erit ex hoc, et in omne tempus.

37 Nunc ergo curate facere horum exemplum, & detur Ionathæ, & ponatur in monte sancto, in loco celebri.

38 Et videns Demetrius rex quod siluit terra in conspectu suo, & nihil ei resistit, dimisit totũ exercitum suum, vnumquẽque in locum suum, excepto peregrino exercitu, quem contraxit ab insulis Gentiũ: & inimici erant ei omnes exercitus patrum eius.

39 Tryphon autem erat quidam partium Alexãdri prius. & vidit quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetriũ, & iuit ad Emalchuel Arabẽ, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri:

40 & assidebat ei, vt traderet eum ipsi, vt regnaret loco patris sui: & enunciauit ei quanta fecit Demetrius, & inimicitias exercituum eius aduersus illum. Et mansit ibi diebus multis.

41 Et misit Ionathas ad Demetrium regem, vt eijceret eos, qui in arce erãt in Ierusalem, & qui in præsidiis erant: quia impugnabant Israel.

42 Et misit Demetrius ad Ionathan, dicens: Non hæc tantum faciam tibi, & gẽti tuæ, sed gloria illustrabo te, & gentem tuam cum fuerit opportunum.

43 Nũc ergo rectè feceris, si miseris in auxilium mihi viros: quia discessit omnis exercitus meus.

44 Et misit ei Ionathas tria millia virorum fortium Antiochiam: & venerunt ad regem, & delectatus est rex in aduentu eorum:

45 Et

45 Et conuenerunt, qui erãt de ciuitate, centum viginti millia virorum, & volebant interficere regem.

46 Et fugit rex in aulam: & occupauerũt qui erant de ciuitate, itinera ciuitatis, & cœperunt pugnare.

47 Et vocauit rex Iudæos in auxilium, & conuenerunt omnes simul ad eum, & dispersi sunt omnes per ciuitatem.

48 & occiderunt in illa die centum millia hominum, & succenderunt ciuitatem, & ceperunt spolia multa in die illa, & liberauerunt regem.

49 Et viderunt qui erãt de ciuitate, quod obtinuissent Iudæi ciuitatem sicut volebant: & infirmati sunt mente sua, & clamauerunt ad regẽ cum precibus, dicentes:

50 Da nobis dextras, & cessent Iudæi oppugnare nos, & ciuitatem.

51 Et proiecerunt arma sua, & fecerunt pacem, & glorificati sunt Iudæi in conspectu regis, & in conspectu omnium, qui erant in regno eius, & nominati sunt in regno: & regressi sunt in Ierusalem habentes spolia multa.

52 Et sedit Demetrius rex in sede regni sui: & siluit terra in conspectu eius.

53 Et mentitus est omnia quæcunque dixit, & abalienauit se à Ionatha, & nõ retribuit ei secundum beneficia, quæ sibi tribuerat, & vexabat eum valde.

54 Post hæc autem reuersus est Tryphon, & Antiochus cum eo puer adolescens, & regnauit, & imposuit sibi diadema:

55 Et congregati sunt ad eum omnes exercitus, quos disperserat Demetrius, & pugnauerunt contra eum: & fugit, & terga vertit.

56 Et accepit Tryphon bestias, & obtinuit Antiochiam.

57 & scripsit Antiochus adolescens Ionathæ, dicens: Constituo tibi sacerdotium, & constituo te super quatuor ciuitates, vt sis de amicis regis.

58 Et misit illi vasa aurea in ministeriũ, & dedit ei potestatem bibendi in auro, & esse in purpura, & habere fibulam auream:

59 & Simonem fratrem eius constituit ducem à terminis Tyri vsq; ad fines Ægypti.

60 Et exijt Ionathas, & perambulabat transflumen ciuitates: & congregatus est ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Ascalonem, & occurrerũt ei honorificè de ciuitate.

61 Et abijt inde Gazam: & concluserunt se qui erant Gazæ: & obsedit eam, & succendit quæ erant in circuitu ciuitatis, & prædatus est ea.

62 Et rogauerunt Gazenses Ionathan, & dedit illis dextram: & accepit filios eorũ obsides, & misit illos in Ierusalem: & perambulauit regionem vsque Damascum.

63 Et audiuit Ionathas quod præuaricati sunt principes Demetrij in Cades, quæ est in Galilæa, cum exercitu multo, volentes eum remouere a negotio regni:

64 Et occurrit illis: fratrem autem suum Simonem reliquit intra prouinciam.

65 Et applicuit Simon ad Bethsuram, & expugnabat eam diebus multis, & conclusit eos.

66 Et postulauerunt ab eo dextras accipere, & dedit illis: & eiecit eos inde, & cepit ciuitatem, & posuit in ea præsidium.

67 Et Ionathas, & castra eius applicuerunt ad aquam Genesar, & ante lucem vigilauerunt in campo Asor.

68 & ecce castra alienigenarum occurrebant in campo, & tendebant ei insidias in montibus: ipse autem occurrit ex aduerso.

69 Insidiæ vero exsurrexerũt de locis suis, & commiserunt prælium.

70 Et fugerunt qui erant ex parte Ionathæ omnes, & nemo relictus est ex eis, nisi Mathathias filius Absalomi, & Iudas filius Calphi princeps militiæ exercitus.

71 Et scidit Ionathas vestimenta sua, & posuit terram in capite suo, & orauit.

72 Et reuersus est Ionathas ad eos in prælium, & cõuertit eos in fugam, & pugnauerunt.

73 Et viderunt qui fugiebant partis illius, & reuersi sunt ad eum, & insequebantur cum eo omnes vsque Cades ad castra sua, & peruenerunt vsque illuc.

74 Et ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virorum: & reuersus est Ionathas in Ierusalem.

COMMENTARIVS.

PTOLEMÆVS genero suo Alexandro, vrbes plures per affinitates & amicitiæ simulationem eripuit, filiamque suam eidem Alexandro ereptam, Demetrio tradidit vxorem, qui Demetrius Alexandrum fugauit ver. 15. Et sic *Alexander* ver. 17. *occisus* est, anno regni sui quinto, vt notat Iosephus lib. 13. cap. 8. vbi Zabelus vocatur Arabs, qui ver. 17. in nostro & Græco *Zabdiel*. Vide Iustini verba vltima lib 35.

Anno verò 167. Demetrius Demetrij filius, ab obsidione arcis Hierosolymitanæ desistere, sibique obuiam venire ipsum Ionathan iussit. Cum verò in hoc posteriori ver. quarto acquieuisse Ionathas

Ionathan, expresse dicat textus; mirum cur in priori non acquieuerit? Et quomodo tantam à Rege gratiam iniisset? An in Græco excidit μὴ quod antea vers. 22. positum erat, vt legendum sit ἐκέλευσε μὴ περικαθῆσθαι, & in Latino, *iussit non obsidere*, vel, *iussit supersedere*, vel *abscedere*. At istud *non*, tunc in Iosepho redundaret, qui lib. 13. cap. 8. scripsit τὴν μὲν πολιορκίαν οὐκ ἔπαυσε. *obsidionem nō soluit*. An iussit obsideri arctius, vt fieri si posset, antequam ad Regem iret; caperet: aut forte ne iret, quidem, si capere potuisset? Sed cum non potuerit, *dedit se periculo* tam ob causam modo dictam, quam ob amicitiam cum Alexandro initam. At ver. 24. non modo, mali nihil passus est, sed ei etiam Rex magnas immunitates & priuilegia dedit ver. 30. 31. vbi honoris causa vocat *patrem* suum Lasthenem, vti supra dictum. At ver. 34. *ciuitates* vocantur non vrbes aut vrbium incolæ tantum: sed, vt lib. 1. belli Gallici apud Cæsarem, communitates prouinciarum aliquæ, seu, vt in Somnio Cicero, concilia, hominumque cætus iure sociati: qui *præfectura* etiam vocantur, hîc ver. 28. *toparchia*, à Iosepho *Satrapia*, & hoc versu, itemque 37. pro ciuitatibus sunt, οἱ νόμοι, prout in Ægypto nominatos fuisse in Exodo monui. *Tres* verò ciuitates cum dicantur, solarum tamen duarum nomina Latinus textus habet; sed Græcus trium; & primo quidē loco tradit ἀφαίρεμα, tum Lyddam & Ramathan. Videtur autem prima illa, esse *Ephrem*, de qua Ioannis 11. vbi mirandum non est, Græcè vocari ἐφρέμ, cum ipsum Syrorum vel Hebræorum αι mutetur in η, quemadmodum pro *Hierusalaim* dicitur *Hierusalem*. At ista erat in Iudææ vrbibus iuxta eius desertum. Istæ vero toparchiæ, quæ à Rege dabantur, erant extra Iudæam, cum ei addantur. Iosephus cap. 8. lib. 13. fuisse ait Toparchias Samariæ, Ioppes, & Galilææ. Postea tamen dicuntur, ἀφαιρέμα, *Lydda, & Ramatha*. Est autem hic in Græco textu ῥαμαθέμ. Versus 34. ex Græco textu & Iosepho lucis aliquid mutuari potest. Et ver. 35. *areas salinarum* Græcus λίμνας τοῦ ἁλὸς *stagna salis* vocat. De salariis reditibus, & aliis agit lib. 2. Admir. c. 1. Lipsius.

Tunc exercitum dimisit Demetrius vers. 38. & grauis contra eum exorta seditio per Triphonem, & per Antiochenos vers. 39. Ille antea vocabatur *Didotus*: sed seipsum, vt Appianus inquit, *Tryphonem* nominauit. *Apameum* Iosephus dicit, quia vel in Apameorum Castello natus. vel quia Apameæ, quæ à Macedonibus *Pella* etiam vocabatur, altus & educatus fuit, prout Strabo lib. 16. narrat; quem & depinxit lib. 14. sicuti Iosephus lib. 13. cap. 14. Iustinus lib. 36. Is vero iam Alexandri Regis filium Antiochum adducebat; quem primò Regem fecit, deinde interfecit, regnumq; ipsemet arripuit, vt infra cap. 13. vers. 31. 32. dicitur. Antiochenos verò Demetrius compescuit, cū ter mille Iudæorum operâ, eorum 100000. cecidisset vers. 48. Sed Demetrius promissis non stetit. v. 53. Vnde & paulo post à Tryphone victus est. Ipse *iunior rex Antiochus* honorificas ad Ionathan literas dedit, vers. 57. Et ipse Ionathas ab ipso stetit, pro eo copias duxit vers. 60. vt ostenditur à Iosepho lib. 13. cap. 9. bis Demetrij Duces fugauit. *Primò*, hic sub finem capitis: sed præsentissimo DEI auxilio, quod asperso cinere capite, discissisque vestibus vers. 71. orauerat. *Deinde* cap. sequenti vers. 24. Notat in Iosuæ 11. Marius, melius legi vers. 67. Asor. quam ναασώρ, & Cades in Galilæa distat ab ea, de qua Deuter. vers. 20. A Iosepho Κέδασα dicitur. E Ionathæ ducibus duo manserunt vers. 70. cum suis scilicet copiis. Alioqui tres tantum viri sequuto prælio vers. 72. prælium iniissent, hostesque fudissent. Iosephus vero è Ionathæis vult mansisse circiter quinquaginta, & istos duos duces, sed, præter morem suum, occisorum ab iis numerum minuit. Habet enim versus 74. cecidisse *tria millia*: ipse *duo* ait. Dux prior Mathathias videtur illius Absolomi filius, de quo 2. Machab. 11. vers. 17. frater illius Ionathæ, de quo infra hoc li. 1. cap. 13. vers. 11. Posterior Iudas filius Chalphi, quem Iosephus Chapsæū nominat. At versu 63. quod Græcus ait παρῆσαν videtur noster, dum præuaricatos vertit, legisse παρέβησαν.

CAPVT XII. LIBRI I.

1 *ET vidit Ionathas quia tempus eum iuuat, & elegit viros, & misit eos Romam statuere & renouare cum eis amicitiam:*

2 *Et ad Spartiatas, & ad alia loca misit epistolas secundum eandem formam:*

3 *Et abierunt Romam, & intrauerunt curiam, & dixerunt: Ionathas summus sacerdos, & gens Iudæorum miserunt nos, vt renouaremus amicitiam, & societatē secundum pristinum.*

4 *Et dederunt illis epistolas ad ipsos per loca, vt deducerent eos in terram Iuda cū pace.*

5 *Et hoc est exemplum epistolarum, quas scripsit Ionathas Spartiatis:*

6 *IONATHAS summus sacerdos, & seniores gentis, & sacerdotes, & reliquus populus Iudæorum, Spartiatis fratribus salutem.*

7 *Iampridem missæ erant epistolæ ad Oniā summum sacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quoniam estis fratres nostri, sicut scriptum continet, quod subiectum est.*

8 *Et suscepit Onias virum, qui missus fuerat, cum honore: & accepit epistolas, in quibus significabatur de societate, & amicitia.*

dimisit exercitum, & abierunt in terram
Iuda.
47 *retinuit autem secum tria millia vi-*
rorum: ex quibus remisit in Galilaam duo
millia, mille autem venerunt cum eo.
48 *Vt autem intrauit Ptolemaidam Io-*
nathas, clauserunt portas ciuitatis Ptole-
menses: & comprehenderunt eum: & om-
nes qui cum eo intrauerant, gladio inter-
fecerunt.
49 *Et misit Tryphon exercitum, & equi-*
tes in Galilaam, & in campum magnum,
vt perderent omnes socios Ionatha.
50 *At illi cum cognouissent quia compre-*
hensus est Ionathas, & perijt, & omnes
qui cum eo erant, hortati sunt semetipsos,
& exierunt parati in prælium.
51 *Et videntes hi, qui insequuti fuerant,*
quia pro anima res est illis, reuersi sunt.
52 *Illi autem venerunt omnes cum pace*
in terram Iuda, & planxerunt Ionathã,
& eos qui cum ipso erant valde: & luxit
Israel planctu magno.
53 *Et quæsierunt omnes Gẽtes, quæ erant in*
circuitu eorũ, cõterere eos, dixerunt enim:
54 *Non habent principem, & adiuuantẽ:*
nunc ergo expugnemus illos, & tollamus
de hominibus memoriam eorum.

COMMENTARIVS.

SECVNDVM cum Romanis fœdus & societatem iniuit Ionathas: similq; cum Spartiatis seu Lacedæmoniis, huiusque ad illos extant literæ vers. 6. & horum ad Iudæos vers. 19. Sed notat hîc, suis in notationibus Franc. Brugensis duo. *Primum*, errare Lyranum & Carthusianum, qui vers. 19. putant Lacedæmoniorum literas iis respondere, quas iam miserat Ionathas, cum antequam, iis vel Iudas, Iudæorumque vllus ad eos scriberet, ipsi sponte ad Iudæos scripsissent, idque propter repertam Abrahamitici generis cognationem. Et probatur *primo* ex Iosepho lib. 12. cap. 5. lib. 13. cap. 9. *Secundo*, quia ad ea quæ scripserat Ionathas, hæc Lacedæmoniorum epistola, nihil omninò responderet. *Tertio*. Quia ob causam iam dictam se omnium primò scribere testantur, & ad scribendum Iudæos inuitant. Vnde vers. 22. cum Græcis legendum vt vers. 18. *benefacietis*: aut cum anni 1477. editione Norimbergensi, *benefacietis*: vel, vt sæpe aliâs, pro futuro, *benefacietis*, accipiendum istud præsens, *benefacietis*, quod Biblia correcta retinent, quemadmodum vers. 23. è contrario illud, *rescripsimus*, est, pro *rescribimus*, vt in Græcis est ἀντιγράφομεν, id est, iam vicissim deinceps scribendi consuetudinem incipimus, mutuæ rescriptionis initium facimus. Quod vero versu 9. *se solatio sanctos libros habere* aiunt Iudæi, eo pertinet, vt significent, sibi non esse opus scriptis, aut testimoniis ad credendam suam cum Lacedæmoniis cognationem. Ad hanc enim credendam, se à suis ipsorum libris facile incitari: prout perspicuè Iosephus 13. cap. 9. exponit. Libri vero hi sacri, videntur *genealogici* quidam esse, qui non extant, vnde Paralipomenorum genealogias esse petitas, credibile.

Notandum etiam τὸ ἀντίγραφον, quod noster vertit modo *rescriptum*, modo *literarum exemplum*, sumi posse dupliciter, *primo* pro eo apographo, quod ex ipso autographo misso exscribitur, vt supra cap. 8. *Secundo*, pro ipsomet autographo misso, quatenus id ex Reipub. à qua mittitur, decreto perscripto exscribitur; vt clarè indicat Iosephus lib. 12. cap. 17. Et sic hoc loco sumi potest, vt ipsum *rescribere*, sit scribere respectu eius ad quem mittitur. Hac voce vtuntur etiam in singulari, & plurali nostro Rabbini אנטיגרפא *antigrapha*, & interpretatur Bahal Aruch, scripturas grypheo calamo conscriptas, qui vocetur in Beresith cap. 25. *graphium*. Sed à γράφω est, non à grypho.

Alterum, quod notat Burgensis, est, nonnulla in iisdẽ epistolis corrigenda. *Primo* v. 7. *non à Dario*, sed, *ab Ario* legendum, licet in Græco *Darius* etiam sit, sed *Arium* monstrant Iosephus lib. 13. cap. 9. Pausanias in Laconicis, Plutarchus in Pyrrho, Eusebius in Chronicis, & Biblia correcta. *Deinde* ver. 19. pro eodem *Ario* vel *Areo*, legitur in Græcis *Oniares*, & ita ille non improbabiliter legendum censet. Nostra tamen correcta hîc etiam reposuerunt *Arius*. *Tertio*, distinctio eodem versu, ex iisdem correctis sic corrigenda: *Et hoc rescriptum Epistolarum, quod miserat Arius. Rex Spartiatarum Oniæ sacerdoti magno salutem.* Iosephus lib. 12. cap. 5. sic refert: *Rex Lacedæmoniorum Arius, Oniæ salutem*, & subiungit, quæ scripta erant, fuisse *tetragona*, sigillum *Aquilam*, quæ *Draconem* comprehendisset.

Cognationis verò inter Lacedæmonios & Iudæos, propter quam, ex Abraami genere sese *fratres*, hîc & cap. 14. vocant, quam liber Machabæorum secundus iam supra cap. 5. vers. 9. attigit; vestigia forte aliqua inueniantur, si quis *primo* consideret, exteros scriptores nullam certam Lacedæmoniorum originem, neque cur Lacedæmonij Spartiatæ aut Lacones vocentur, causam date. *Deinde* aduertat, *Dores*, qui vt Pindari Scholiastes ait, post Achæos, Spartam incoluerunt, videri ab Hebræo *Dor*, vel vrbe *Dora*. Et Stephanus lib. de vrbibus: verbo Ἰουδαία, clare ait, *Iudæum Spartona, seu Spartiatam, cuius filios fabulatus sit Claudius Iolaus Iudam & Idumæam, quos Alexander Polyhistor Semiramidi tribuerat.* Rursum in *Azoto* dicit, eam vrbem olim *Peloriam* dictam, *à Spartano*

 quodam

quæ fuit ancilla Ægyptia, vnde Spartani olim duce Danao nauibus aduecti regnum Spartanum condiderunt. Sanè vero scripsit in Isaiæ 23. D. Hieronymus, cũ à Nabuchodonosore Tyrus obsideretur, multos inde ciues nauib. ad Ionij Ægeiq; maris insulas in Cyprum, Macedoniam, Græciamque reliquam profugisse. vt etiamsi antea nulla fuisset, iam inde tamen Iudæorum & Spartanorum aliqua necessitudo esse potuerit. Verum hæc iam satis. Legatorum porro nominatorum v.16. fit etiam mentio infrà c.14. v. 22. Et postea fuit alius quidam *Numenius* Antiochi filius ab Hyrcano legatus apud Iosephum l.14. cap.16. Qui *Antipater* idem interdum *Antipas* nominatur. Vtroque namque modo appellatur Herodis tyranni Pater. Qui vero v. 31. *Zabadai*, Græcè sunt *Zabedai*, qui cum sint Arabes, nescio quid ad Euangelicum *Zebedaum*, Iohannis Iacobiq; patrem pertinere possint. *Singulariter* esse *arcem* voluit Ionathas v. 36. id est, ita ab Hierosolyma vrbe disclusam, vt qui in ea erant, commercij cum ciuib. habere nihil possent. Sed *Adiada* infrà ca.13.v.13. *Addus* dicitur. Nam in Græco illic est ἀδιδὰ. Ideoque fortassis non inepte loco illo legeretur, *Applicuit in Adidis*, siue *castra posuit in Adidis*. Est enim ibidem παρενέβαλε. Iosephus l.13.c.11. ἀδδιδα nominat. Est vero apud Ptolemæum *Adada* in Palmyrena, & *Addaa* versus Persicum sinum, ad Tigrim. Ionathas tandem templum reædificauit. & vrbem v. 35. Sed à Tryphone, per pacis speciem captus est, & sequenti capite interfectus, v.23. de quo & Egesippus l.2.c.13.

Simon, Iudæ & Ionathæ frater, è Machabæis Dux & Pontifex quartus.

CAPVT XIII. LIBRI I.

1 *ET audiuit Simon, quòd congregauit Tryphon exercitum copiosum, vt veniret in terram Iuda, & atter[e]ret eam.*

2 *Videns quia in tremore populus est & in timore, ascendit Ierusalem, & congregauit populum:*

3 *& adhortans dixit: Vos scitis quanta ego, & fratres mei, & domus patris mei fecimus pro legibus, & pro sanctis prælia, & angustias quales vidimus:*

4 *horum gratia perierunt fratres mei omnes propter Israel, & relictus sum ego solus.*

5 *Et nunc non mihi contingat parcere animæ meæ in omni tempore tribulationis: nõ enim melior sum fratribus meis.*

6 *Vindicabo itaque gentem meam, & sancta, natos quoque nostros, & vxores: quia congregatæ sunt vniuersæ Gentes conterere nos inimicitiæ gratia.*

7 *Et accensus est spiritus populi simul, vt audiuit sermones istos.*

8 *& responderunt voce magna, dicentes: Tu es dux noster loco Iudæ & Ionathæ fratris tui.*

9 *pugna prælium nostrum: & omnia quæcunque dixeris nobis, faciemus.*

10 *Et congregans omnes viros bellatores, accelerauit consummare vniuersos muros Ierusalem, & muniuit eam in gyro.*

11 *Et misit Ionathan filium Absalomi, & cum eo exercitum nouum in Ioppen, & eiectis his, qui erant in ea, remansit illic ipse.*

12 *Et mouit Tryphon à Ptolemaida cum exercitu multo, vt veniret in terram Iuda, & Ionathas cum eo in custodia.*

13 *Simon autẽ applicuit in Addus contra faciem campi.*

14 *Et vt cognouit Tryphon quia surrexit Simo loco fratris sui Ionathæ: & quia commissurus esset cum eo prælium, misit ad eum legatos,*

15 *dicens: Pro argento, quod habebat frater tuus Ionathas in ratione regis, propter negotia, quæ habuit, detinuimus eum.*

16 *Et nunc mitte argenti talenta centum, & duos filios eius obsides, vt nõ dimissus fugiat à nobis, & remittemus eum.*

17 *Et cognouit Simon, quia cum dolo loqueretur secum: iussit tamen dari argentum, & pueros: ne inimicitiam magnam sumeret ad populum Israel, dicentem:*

18 *Quia non misit ei argentum, & pueros, proptereà perijt,*
19 *Et misit pueros, & centū talenta: & mentitus est, & non dimisit Ionathan.*
20 *Et post hæc venit Tryphō intra regionem, vt contereret eam: & gyrauerūt per viam quæ ducit Ador: & Simon & castra eius ambulabant in omnē locū quocunq; ibant.*
21 *Qui autem in arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos, vt festinaret venire per desertum, & mitteret illis alimonias.*
22 *Et parauit Tryphon omnem equitatum, vt veniret illa nocte: erat autem nix multa valdè, & non venit in Galaaditim.*
23 *Et cum appropinquasset Bascaman, occidit Ionathan, & filios eius illic.*
24 *Et cōuertit Tryphō, & abijt in terrā suā.*
25 *Et misit Simon, & accepit ossa Ionathæ fratris sui, & sepeliuit ea in Modin ciuitate patrum eius.*
26 *Et planxerunt eum omnis Israël planctu magno, & luxerunt eum dies multos.*
27 *Et ædificauit Simon super sepulchrum patris sui & fratrum suorum ædificium altum visu, lapide polito retro & ante.*
28 *Et statuit septē pyramidas, vnam contra vnam patri & matri, & quatuor fratrib.*
29 *Et his circumposuit columnas magnas: & super columnas arma, ad memoriam æternā: & iuxta arma naues sculptas, quæ viderentur ab omnibus nauigantibus mare.*
30 *Hoc est sepulchrum quod fecit in Modin vsque in hunc diem.*
31 *Tryphō autem cum iter faceret cum Antiocho rege adolescente, dolo occidit eum.*
32 *Et regnauit loco eius, & imposuit sibi diadema Asiæ, & fecit plagā magnā in terra.*
33 *Et ædificauit Simon præsidia Iudææ, muniens ea turrib. excelsis, & muris magnis. & portis, & seris: & posuit alimenta in munitionibus.*
34 *Et elegit Simon viros, & misit ad Demetriū regē, vt faceret remissionē regioni: q̃a actus oēs Tryphon. p deceptionē fuerāt gesti*
35 *Et Demetrius rex ad verba ista respondit ei, & scripsit epistolam talem:*
36 REX *Demetrius Simoni summo sacerdoti, & amico regum, & senioribus & genti Iudæorum salutem.*
37 *Coronam aureā, & bahē, quā misistis, suscepimus, & parati sumus facere vobiscum pacē magnā, & scribere præpositis regis remittere vobis quæ indulsimus.*
38 *Quæcunq; n. constituimus, vobis constāt. Munitiones quas ædificastis, vobis sint.*
39 *Remittimus quoq; ignorantias, & peccata vsq; in hodiernū diem, & coronā q̃ debebatis: & si quid aliud erat tributarium in Ierusalem, iam non sit tributarium.*
40 *Et si qui ex vobis apti sunt conscribi inter nostros, conscribātur, & sit inter nos pax.*
41 *Anno cētesimo septuagesimo ablatum est iugum Gentium ab Israël.*
42 *Et cœpit populus Israël scribere in tabulis, & gestis publicis, anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce, & principe Iudæorum.*
43 *In diebus illis applicuit Simon ad Gazā, & circundedit eam castris: & fecit machinas, & applicuit ad ciuitatem, & percussit turrem vnam, & comprehendit eam.*
44 *Et eruperāt, q̃ erant intra machinā in ciuitate: & factus ē motus magn⁹ in ciuitate*
45 *Et ascenderunt qui erant in ciuitate cum vxoribus & filiis supra murum scissis tunicis suis, & clamauerunt voce magna, postulantes à Simone dextras sibi dari,*
46 *& dixerunt: Non nobis reddas secundū malitias nostras, sed secundum misericordias tuas: & seruiemus tibi.*
47 *Et flexus Simon non debellauit eos: eiecit tamē eos de ciuitate. & mūndauit ædes in quib. fuerant simulachra, & tūc intrauit in eā cum hymnis benedicens Dominum:*
48 *Et eiecta ab ea omni immunditia, collocauit in ea viros, qui legē facerent: & muniuit eam, & fecit sibi habitationem.*
49 *Qui aūt erant in arce Ierusalē, prohibebantur egredi & ingredi regionem, & emere, ac vendere: & esurierunt valdè, & multi ex eis fame perierunt,*
50 *& clamauerunt ad Simonem vt dextras acciperent: & dedit illis, & eiecit eos inde & mundauit arcem à contaminationib.*
51 *& intrauerunt in eam tertia & 20. die secundi mensis, anno 171. cum laude & ramis palmarum, & cinyris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia cōtritus est inimicus magnus ex Israël.*
52 *Et constituit vt omnibus annis agerentur dies hi cum lætitia.*
53 *Et muniuit montē tēpli, qui erat secus arcē & habitauit ibi ipse. & qui cum eo erant.*
54 *Et vidit Simon Iohannē filium suū, quod fortis vir prælij esset: & posuit eū ducē virtutū vniuersarū, & habitauit in Gazaris*

COMMENTARIVS.

VOCATVR iste SIMON Iudæorum *Ethnarcha* & *Euergetes* à Iosepho. l. 13. c. 11. à quibusdā *Iohannes* & *Hyrcanus* de quo postea. Nunc ab hoc c 13. ad caput vltimū, v. 13. de eo agitur. Eum Iosephus Gorion videtur Mathathiæ *primogenitum* filium facere l. 3. c. 9. & Viterbiēsis parte 11. Id vero de Iuda potius tradit Flaui⁹ Iosephus l. 1. de bello, c 1. Sed et minor, Iosippus & libri Hebræorū de reb. gestis Regū Israël templi secundi, qui & secūdo loco Ionathan nominant. Nam quō in principatu & pontificatu pteriretur primogenitus? Scriptura quidem cur cæteris præponatur, causam tradit, c. 2. v. 66. quod à iuuentute fortis virib. fuerit, & Essenorum scilicet exercitatio-

rationib. excultus. non tamen primogenitum negat: sed ab insigni eius robore, ipsius potius laudes ornat & amplificat. Quomodo enim & cur eidem Simoni, si primogenitus esset, non Iudas tantùm, sed & Ionathas præferretur? præsertim cum prudentia ille admodum præstaret, lib. 1. cap. 2. adeò, vt apud Iosephum lib. 12. cap. 6. eum tanquam patrem à fratribus aliis colendum Pater præcipiat? Egesippus lib. 1. Ioannem primogenitum, Simonem secundum vult, vt etiam enumerat Iosephus loco citato. Sed quod iam probaui, amplector.

Fuit verò Simon populi Iudaici *Dux & Pontifex*, factus anno 170. & Tryphoni, vt fratrem captum redimeret centum talenta dedit id est, circiter 60000. coronatorum, cum vni talento tribuantur à Budæo, & aliis nonnullis, 600. coronati. Sed frustra, cum perfidus ille Trypho bonum Ionatham conscleratissime interfecerit, vers. 22. 23. Eum inquam, qui superiori capite vers. 50. solerti præsagaq; omnium opinione *perisse* dicebatur, re iam ipsa perit, vers. 23. perit inquam corpore, non anima, non fama. *Qui* enim *per virtutem perit, at non interit*; vt apud Nonium ait è veteribus quidam. Sed cum cognosceret Simon vers. 19. dolo secum agere Tryphonem, falsoque argentum Ionathæq; filios petere, cur & illud, & hos misit? Imprudenter numquid egit? Si euentum spectet quis, ita sanè iudicabit. At prudentia non ex eo quod euenit, sed ex eo quod euenire potuit, potius pendenda. *Careat*, inquit ille, *successibus opto, Quisquis ab euentu facta notanda putat*. De Simonis prudentia extat non dubium morituri Patris testimonium supra lib. 1. cap. 2. vers. 66. *Simon frater vester scio quod vir consilij est*. Videbat igitur Simon populum timore iam perculsum, totumque metu contremiscentem vers. 2. ideoque si offensio & abalienatio minima incideret, futurum, vt victas hostibus manus daret, se, sacraque sua & religionem non ita pridem restitutam, pristinæ Regum tyrannidi subiiceret. Offensionis verò & abalienationis certissima præsto erat materia, si vel auaritiâ vel diffidentia nimia, petitum argentum, Ionathæque liberos non mittere iudicaretur, prout asserit versus 18. E contrario autem, etsi valde probabilis, nondum tamen certa omnino & explorata erat Tryphonis perfidia. E duobus ergo malis quod maius & certius erat, maluit vir prudentissimus auertere. Atque istud paucis ita Diuus Thomas aperuit: *Videtur* Simon *excusabilis, primò, quia certus de fraude non erat: & tamen rationabiliter maius malum formidabat. scilicet ne populus ab ipso recederet & per consequens, à lege: & ita tota Respublica deperiret*. Quin & pietas in fratrem, omnia vt seruaretur, tentare suadebat. Quis verò alioqui maleuolorum impietatis etiam Simonem non accusasset? An non ea Tryphoni optatissima Simonē apud Iudæos calūniandi fuisset occasio? Et prudentiæ igitur & pietati satisfecit ipse, simulque hostium ora omnium infibulauit, & in officio populum continuit.

Suis verò parentibus & fratribus vita functis, sibique ipsi egregium in patria sua vrbe Modin monumentum exstruxit ver. 27. cuius pulchra etiam apud Iosephum libro 13. cap. 11. descriptio est, vbi inter cætera inquit, fuisse illud è lapide albo & polito: habuisse porticus circumcirca, & στύλους μονολίθους columnas, quæ singulæ vno tantum lapide constarent: septem etiam pyramydas, *quæ*, inquit, *ad hoc vsque tempus seruantur*. Quin verò & multo post eum Diuus Hieronymus libro de locis, prout etiam supra ad cap. 2. lib. 1. fol. 421. attuli; *Machabæorum*, ait, *hodieque ibidem* (in Modin) *sepulchra monstrantur*. Sed quid? non fuit hoc vanitas? Certè Plinius lib. 36. cap. 12. & 13. pyramidum exstructionem aliquoties vanitatem nominat. Strabo lib. 17. βαρβαρικὴν ματαιοπονίαν *barbaricum inanem vanumque laborem*. Et quod hic dicitur vers. 29. *ad memoriam æternam*, non honoris gloriæque studium ostendit? At verò iam suprà dixi, per se, haud mali quidquam esse, si gloriam quis non inanem & fluxam, sed veram solidamque, bonis iustisque rationibus, quærat. Quo enim modo alicui fas patrimonia & opes, amicitias & dignitates appetere & conіectari, eodem etiam modo ei concessum, gloriæ veræ studio teneri, quodque inde colligitur, opera nonnulla, quæ gloriam eam vel significent, vel conseruent. maximè verò quando ea gloria prodesse aliis etiam potest, dum ad simile virtutum beneque factorum (hæc enim veræ gloriæ fundamentum & quasi solum) studium & exercitationem inuitant: *Qui*, ait S. Augustinus libro contra Secundinum, cap. 17. *amat honorem*, DEVM *imitatur. Sed humiles animæ* IN ILLO *se honorare volunt: superbi* PRÆ ILLO. Et ad hoc honoris, gloriæque genus omnia, quæ sibi, suisque viri boni excitârunt, monumenta reuoco, vt sunt illa filiorum Iacob, quæ memorat Iosephus: tres illæ Helenæ optimè Adiabenorum Reginæ, eiusque filiorum Regum Izatæ & Monobazi pyramides, apud eundem Iosephum libro 20. cap. 2. quas Diuus Hieronymus in Epitaphio Paulæ, *Mausoleum* appellat. Alioqui *vesana*, inquit Plinius libro citato, cap. 13. *dementia est, quæsisse gloriam, impendio nulli profuturo*. Et eiusmodi erant in Ægypto barbara pyramidum miracula, de quibus ibidem Plinius, Herodotus libro 2. Strabo libro 17. Diodorus libro 2 illæ item tot & tantæ Regis Herodis φιλοτιμίαι, prout à Iosepho appellantur libro 16. capite 9. Quanta vanitas, dum in vilissimum puluerem redactum corpus est, anima verò fortè apud inferos, ob superbiam, dirissimè cruciatur, velle adhuc, apud homines, in saxis & lapidibus, superbire? O quam multorum Epitaphia, iis aliud nihil sunt, quam perpetua ipsorum ambitionis, iniustitiæ, vanitatisque monumenta!

Cum verò dixiſſet libro de locis S.Hieronymus; Machabæorum *hodieq́, in Modin ſepulchra monſtrantur*, ſubiunxit, *Sat itaq́, mirer, quomodo Antiochiæ eorum reliquias, aut quo hoc certo auctore ſit creditum.* An fortè fuerant, reliquiæ iſtæ illinc illuc tranſlatæ, nudaq́ in Modin cenotaphia relicta? An potius, vt ante dictum eſt fol.603. Machabæorum ſeptem fratrum, non iſtorum Antiochiæ fuerunt reliquiæ? In hiſce verò pyramidibus, obſeruantiæ, erga Machabæos, ergô, incidebat hoſce verſus è meis quidam familiaribus.

In feliciſſimi MACHABÆORVM patris pyramide.

Illi ego MATATHIAS *mea, meq́, meosq́, meorumq́*
Obieci Antiocho robur, opes, animas.
Altius ex iſta iam victor clamo columna:
ME SEQVERE, *atq́,* MEOS, *qui ſacra ſalua cupis.*

In optimæ Machabæorum matris pyramide.

Hic iaceo, ſine quâ templum ignis, Iupiter aras,
Miles opes habeat, corda ſuperſtitio.
Hoc vtero eſt propugnata ſalus, quæcumq́, deinceps
Natorum inuictâ creuit adulta manu.
Singula debentur natis: matri omnia. Quintùm
Facta parens, quintùm ſum noua facta ſalus.

In herois fortiſſimi Iudæ pyramide.

Hoc IVDA *tibi ponit amor. Nam quod tua virtus*
Promeruit, poßit marmore terra tegi.
Te, Regem, Regi q́, duces, duce, Patria vicit:
Te, pietas Templo reddita, Pontifice.
Nunc Patria, & Templum æterna tibi ſunto columna:
Hæc ad mortales, illud ad ſuperos.

In ſpectatiſſimi Ionathæ pyramide.

Vici hoſtes, vinxi meritis Regesq́, Meosq́,
Iam decumbo, Tryphon barbare, fraude tua.
Nimirum perdit, quam ferrum hoſtile timebat,
Ipſaq́, ſceptra; fides perfida ſæpe fidem.

In periculorum omnium cum fratribus conſortis Iohannis pyramide.

IOANNES *ferrum patrios agitabat in hoſtes,*
Cum malè Iambrais occidit inſidiis:
Iambrais molles agitabat ab ara choreas,
Cum benè fraternis occidit inſidiis,
Vult DEVS, *vt vita ſit mors inſigne peracta,*
Fortibus arma inter, mollibus ad crotalum.

In magnanimi Eleazari pyramide.

Longum ELEAZAR *haue, vitam tentare tyranni*
Audax, & fortis proiicere ipſe tuam.
Vidiſti armato ſub pegmate bella minantem
Regali lucam veſte nitere bouem.
Rex eſt, dixiſti; qui ni cadit; occidit omnis
Relligio, hem tibi! Rex, perſtet vt illa, cadet,
Bellua ſuffoßâ licet in me corruat aluo,
Fulciet Iſacidum noſtra ruina domum.
Nec mora. ſuppoſitus ventri latè ilia vaſtus.
In te elephas turrim, ſed, ſine Rege, trahit.
Sed non vota cadunt. cecidiſti elephante cadente:
Relligio tandem, Rege cadente, ſtetit.

In Euergetæ, Ethnarchæq; Simonis pyramide.

Relligio, ô Solyme, & magni ſacraria templi
Sunt IVDÆ *fratris Marte recepta mei:*
Dulcis libertas, veterisq́, arx alta Sionis,
Sunt modo SIMONIS *Marte recepta meo.*
Vt longum ſerues, quod SIMON *præſtitit armis,*
Cuſtodi IVDÆ *quod peperere manus.*

Expoſuit verò myſticè ſepulchralia hæc omnia iampridem pius doctusque auctor Galfridus, è quo, vt de cæteris iudicare liceat, ſubiiciam paucula: *Quid, ait, dicimus eſſe ſepulchrum patris & matris, & fratrum Simonis? Mihi quidem videtur ſaluo meliore intellectu, ſepulchrum hoc eſſe textum ſimplicem literalis hiſtoriæ, vbi geſta priorum, veluti oſſa mortuorum, condita deliteſcunt.* Et poſtea: *Septem*

pyramides

pyramides, sunt septem spiritualia dona. Quod vero dicitur vnam contra vnam, germanam quandam societatē & concordiā ipsarū gratiarū designat, non discrepantiā aliquam vel oppositam habentem qualitatem. Septem pyramides super ædificium & sepulchrum statuuntur à Simone, vna contra vnam quia spiritualis intellectus ab ipso erigitur in concordia charitatis super historias noui ac veteris testamenti qua nimirum scriptura sacra palam est, quanto suscipiantur honore, quo complectantur amore, qua reuerentia, qua diligentia pertractentur a successoribus Apostolorum, sanctis doctoribus. Hæ sunt illæ magnæ columnæ, quæ circumpositæ dicuntur à Simone, iuxta illud: Circumdate Sion, & complectimini eam. Super istas etiam arma Simon circumposuit ad memoriam æternam. Arma doctorum quæ sunt, ostendit Paulus ipse bellator armis inclitus. Arma inquit militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Item: Alii per spiritum datur sermo sapientiæ. His quasi nauibus, vitæ procellosum huius pelagus transmeatur, & vnus terræ portus omnibus aperitur. Hæ sunt naues, quæ iuxta columnas positæ à Simone referuntur, sculptæ tamen memorantur, nec modo petra fide verum etiam petrinæ fuisse creduntur: quippe quibus viuere Christus est, & mors lucrum. Petra enim Christus: Non tanguntur fluctibus in alto non sunt etiam remota. Nec ventorum turbine concutiuntur, immaculatos se custodiunt ab hoc sæculo sancti, nec ad eos spumea iniqui æquoris amaritudo pertingit. Insultus nequam spirituum quasi circumstrepentium flabra ventorum constanter frangunt, & prudenter elidunt. O quot credentium millia, quot cateruas animarum sanctarum, naues istæ portauerunt ad portum salutis æternæ. Sunt autem iuxta columnas à quibus nimirum accipiunt tutamen spei, robur fiduciæ, fidei munimentum. Videntur ab hominibus nauigantibus mare quæ in mari non sunt: & aliis quidem sunt odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam. Hoc est sepulchrum quod fecit Simon in Modin vsque in hodiernum diem. Sepulchrum dicit apertè totam illam fabricam superiectam, eo quod tota facta sit ornandi gratia. Modin interpretatur iudicium. per quod congrue designatur, eos fore idoneos ad arcana contemplationū, qui iudicare nouerint inter diem & noctem, inter pollutum & mundatum. Tantum Galfridus.

Adhæsit Simon contra Tryphonem Demetrio vers. 35. qui literas ad eum munificentissimas dedit ver. 36. Sed in iis pro *bahem*; lege cum Græco. & ordinariæ glossæ textu Lugdunensi, *bainem*. Hanc vero quidam ex Lyrano colli ornamentum interpretantur. Sed videtur palma fuisse, vt cap. 4. lib. 2. ver. 4. vel palmarium quid, quia *baij & baion* palmæ ramus est, siue palmæ spadix videri que potest Faber. lib. 2. Agonist. cap. 25. E consuetudine, quæ supra iam notata; Græcam vocem retinuit Interpres.

Post captam Gazam anno 171. Hierosolymitanam arcem recepit, eam, eiusque montem funditus euertit Ioseph. cap. 11. l. 13. Sicque libertatem, quam anno superiore Iudæis restituere cœperat, perfecte iam restituit, vt neque iam Regibus subessent, neque tributum deinceps vllum penderent, inquit Iosephus, cum Gentiles isti reges, ab anno 145. totos 25. annos in arce illa præsidium, Iudæis & templo infestissimum habuissent. Hinc vero *duo* facta sunt. *primo*, vt 23. die mēsis *Iiar*, festus dies anniuersarius esset, vt ver. 52. 53. *Deinde* vt regni Græcorum abiecta putatione & calculo, inciperent in contractibus numerare à primo Simonis huius anno ver. 42. Scaliger lib. 5. de temp. existimat, ab Ethnarcha isto *duplicem* esse numerationem: vnam minus propriam ab anno eius primo qui fuit 170. *alteram* magis propriam ab anno eius secundo, qui fuit 171. dum arx recuperata est. Et hinc fieri, vt Iosephus mensem *Iiar*, qui fuerat hactenus secundus, tāquam primum iam consideret & inde faciat *Adar* vndecimum mensem, *Thamuz* tertium, *Thebeth* nonum. quod aliqui in ipso ceu errorem reprehendunt. Videtur tamen magis propria numeratio à primo Simonis anno ducta, vti patet cap. 14. ver. 27. *Ador*. ver. 20. vocatur à Iosepho Ἄδωρα quam & cap. 13. eodem libro dicit Idumeæ vrbem esse.

CAPVT XIV. LIBRI I.

1 *Anno centesimo septuagesimo secundo cōgregauit rex Demetrius exercitum suum, & abiit in Mediam ad contrahenda sibi auxilia, vt expugnaret Tryphonem.*

2 *Et audiuit Arsaces rex Persidis, & Mediæ, quia intrauit Demetrius confines suos, & misit vnum de principibus suis vt comprehenderet eum viuum, & adduceret eum ad se.*

3 *Et abiit, & percussit castra Demetrii: & comprehendit eum, & duxit eum ad Arsacem, & posuit eum in custodiam.*

4 *Et siluit omnis terra Iuda omnibus diebus Simonis, & quæsiuit bona genti suæ: & placuit illis potestas eius & gloria eius omnibus diebus.*

5 *Et cum omni gloria sua accepit Ioppen in portum, & fecit introitū in insulis maris*

6 *Et dilatauit fines gentis suæ, & obtinuit regionem.*

7 *Et congregauit captiuitatem multam, & dominatus est Gazaræ, & Beth-suræ, & arci: & abstulit immunditias ex ea, & non erat qui resisteret ei.*

8 *Et vnusquisque colebat terram suam cū pace: & terra Iuda dabat fructus suos, & ligna camporum fructum suum.*

9 *Seniores in plateis sedebant omnes, & de bonis*

de bonis terræ tractabant, & iuuenes induebant se gloriam, & stolas belli.
10 Et ciuitatibus tribuebat alimonias, & constituebat eas vt essent vasa munitionis quoadusque nominatum est nomen gloriæ eius vsque ad extremum terræ.
11 Fecit pacem super terram, & lætatus est Israel lætitia magna.
12 Et sedit vnusquisque sub vite sua & sub ficulnea sua: & non erat qui eos terreret.
13 Defecit impugnans eos super terram: & reges contriti sunt in diebus illis.
14 Et confirmauit omnes humiles populi sui & legem exquisiuit, & abstulit omnem iniquum & malum.
15 sancta glorificauit, & multiplicauit vasa sanctorum.
16 Et auditum est Romæ, quia defunctus esset Ionathas: & vsque in Spartiatas: & contristati sunt valde.
17 Vt audierunt autem quod Simon frater eius factus est summus sacerdos loco eius, & ipse obtineret omnem regionem & ciuitates in ea:
18 scripserunt ad eum in tabulis æreis, vt renouarent amicitias & societatem, quam fecerant cum Iuda, & cum Ionatha fratribus eius.
19 Et lectæ sunt in conspectu ecclesiæ in Ierusalem. Et hoc exemplum epistolarū quas Spartiatæ miserunt.
20 Spartianorum principes, & ciuitates Simoni sacerdoti magno, & senioribus, & sacerdotibus & reliquo populo Iudæorum fratribus salutem.
21 Legati, qui missi sunt ad populum nostrū nunciauerunt nobis de vestra gloria, & honore ac lætitia: & gauisi sumus in introitu eorum.
22 Et scripsimus quæ ab eis erant dicta in conciliis populi, sic: Numenius Antiochi, & Antipater Iasonis filius, legati Iudæorum, venerunt ad nos, renouantes nobiscum amicitiam pristinam.
23 Et placuit populo excitare viros gloriose, & ponere exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris, vt sit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autem horum scripsimus Simoni magno sacerdoti.
24 Post hæc autem misit Simon Numenium Romam, habentem clypeum aureum magnum, pondo minarum mille, ad statuendam cum eis societatem. Cum autem audisset populus Romanus sermones istos.
25 dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni, & filiis eius?
26 Restituit enim ipse fratres suos, & expugnauit inimicos Israel ab eis, & statuerunt ei libertatem, & descripserunt in tabulis æreis, & posuerunt in titulis in monte Sion.
27 Et hoc est exemplum scripturæ: Octaua decima die mensis Elul, anno centesimo septuagesimosecundo, anno tertio sub Simone sacerdote magno in Asaramel,
28 in conuentu magno sacerdotum, & populi, & principum gentis, & seniorum regionis, nota facta sunt hæc: Quoniam frequenter facta sunt prælia in regione nostra.
29 Simon autem Mathathiæ filius ex filiis Iarib, & fratres eius dederunt se periculo, & restiterunt aduersariis gentis suæ vt starent sancta ipsorum, & lex & gloria magna glorificauerunt gentem suam.
30 Et congregauit Ionathas gentem suam, & factus est illis sacerdos magnus, & appositus est ad populum suum.
31 Et voluerunt inimici eorum calcare, & atterere regionem ipsorum, & extendere manus in sancta eorum.
32 Tunc restituit Simon, & pugnauit pro gē te sua, & erogauit pecunias multas, & armauit viros virtutis gentis suæ, & dedit illis stipendia:
33 Et muniuit ciuitates Iudææ, vbi erant arma hostium antea: & posuit illic præsidium viros Iudæos.
34 Et Ioppen muniuit, quæ erat ad mare Gazarum quæ est in finibus Azoti, in qua hostes antea habitabant, & collocauit illic Iudæos: & quæcunque apta erant ad correptionem eorum, posuit in eis.
35 Et vidit populus actum Simonis, & gloriā quā cogitabat facere genti suæ, & posuerunt eum ducem suū, & principem sacerdotum, eo quod ipse fecerat hæc omnia & iustitiam, & fidem quam conseruauit genti suæ, & exquisiuit omni modo exaltare populum suum.
36 Et in diebus eius prosperatum est in manibus eius, vt tollerentur Gentes de regione ipsorum, & qui in ciuitate Dauid erant in Ierusalem in arce, de qua procedebant, & contaminabant omnia quæ in circuitu sanctorum sunt, & inferebant plagam magnam castitati;
37 Et collocauit in ea viros Iudæos ad tutamentum regionis, & ciuitatis, & exaltauit muros in Ierusalem.
38 Et rex Demetrius statuit illi summum sacerdotium.
39 Secundum hæc fecit eum amicum suum & glorificauit eum gloria magna.
40 Audiuit enim quod appellati sunt Iudæi à Romanis amici, & socii, & fratres, & quia susceperūt legatos Simonis gloriosè.
41 Et quia Iudæi, & sacerdotes eorum cōsenserunt eum esse ducem suum & summum sacerdotem in æternum, donec surgat propheta fidelis.
42 & vt sit super eos dux, & vt cura esset illi pro sanctis, & vt constitueret præpositos

tos super opera eorum, & super regionem & super arma, & super præsidia:
43 *& cura sit illi de sanctis: & vt audiatur ab omnibus, & scribantur in nomine eius omnes conscriptiones in regione: & vt operiatur purpura, & auro.*
44 *Et ne liceat vlli ex populo & ex sacerdotibus irritum facere aliquid horum, & contradicere his quæ ab eo dicuntur, aut conuocare conuentum in regione sine ipso: & vestiri purpura, et vti fibula aurea.*
45 *Qui autem fecerit extra hæc, aut irritum fecerit aliquid horum, reus erit.*
46 *& complacuit omni populo statuere Simonem & facere secundum verba ista.*
47 *Et suscepit Simon & placuit ei vt summo sacerdotio fungeretur. & esset dux, et princeps gentis Iudæorum, & sacerdotum & præesset omnibus.*
48 *Et scripturam istam dixerunt ponere in tabulis æreis, & ponere eas in peribolo sanctorum, in loco celebri:*
49 *exemplum autem eorum ponere in ærario, vt habeat Simon & filii eius.*

COMMENTARIVS.

Demetrius iste Rex contra Parthorum Regem pugnans, ab eo captus est, vti explicat etiam lib. 38. Iustinus & Appianus. Hinc longa satis in Iudæa pax secuta, ver. 4. & 8. Literæ à Lacedæmoniis venerunt quæ præsente populo lectæ sunt, ver. 19. Misit Romam Simon legatos, coronam auream & alia munera, quemadmodum moris tunc erat, vti de Rege Demetrio narrat loco citato Appianus, de Ptolomæo Liuius lib. 36. de Antiocho lib. 42. de aliis Cicero Verrina sexta. Hinc vero vocati sunt Iudæi *Romanorum socii & fratres* ver. 41. non quod Romani, quemadmodum supra Lacedæmonii ab Abraham genus ducerent. seu ab vna ciuitate quapiam, vt apud Liuium li. 27. Rhodii & Soli: sed vt summa inter eos amicitia significaretur. Sic enim *Romanorum fratres* dicti fuerunt Bataui apud Constantini Panegyristem. paneg. 7. & 8. & se fratres eorundem gloriati sunt Teutones apud Plutarchum in Mario, & supra lib. 2. cap. 4. Hierosolymitani, quasi præclarum quid esset scribi volebant *Antiocheni*.

Anno 172. populus, non *Romanus*, vt à quibusdam putatum est, & hic insertum verſ. 25. sed vti series tota declarat *Hierisolymitanus* vel *Iudaicus*, ob tanta Simonis, eiusque fratrum, & patris, in religionem & patriam merita, egregiam grati animi in ipsos, eorumque posteros, significationem dedit. & *primo* quidem laudando verſ. 25. vbi legendum, *Restituit enim ipse & fratres sui, & domus patris sui. Restituit* vero valet *constabiliuit non*. Sic enim habet Græc⁹ textus, ἐστήρισε γὰρ αὐτὸς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Fitque isto modo, vt ad plures, qui dignissimi sunt laudatio ista spargatur, ad Simonis videlicet Patrem, & fratres, Iudam, Ionatham, Eleazarum & Iohannem. Æquum enim fuit omnium meminisse, acceptorumq; beneficiorum memoriã altiùs ordiri. Possemus vero Latinum, vt nunc quidem legitur, textum explicare, vt *fratres suos* restituerit, non Iudam aut alios proprie dictos fratres. sed *Israelitas* omnes: à quibus subditur inimicos Israelis expugnasse, siue depulisse. Aut vero *restituit ipse fratres suos*. quia in eo facti quodammodo sunt rediuiui omnes: omnium in eo vno virtus reuixit, quod cap. 13. verſ. 8. videntur optasse. Sed quod sequitur; *& expugnauit*, Græcus per pluralem effert, de Machabæis videlicet omnibus loquendo, ἐπολέμησαν τοὺς ἐχθροὺς Ἰσραὴλ ἀπ' αὐτῶν, *debellarunt hostes Israel ab ipsis*, qui iam scilicet ista dicebant, id est, à populo toto Iudaico. *Et statuerunt ei libertatem*. Qui, quam, cui? An iidem ipsi Machabæi eidem Israelitico populo libertatem ab duro impioq; Syriæ Regum dominatu? Ita credit noua translatio, nisi quod per numerum singularem, hoc ipsum Simoni tribuit, sic *ipse cum fratribus suis, domoque paterna constabiliuit Israelem, & hostibus bello propulsatis, libertatem ei peperit*. An potius ii de quibus iam subditur, *& descripserunt & posuerunt*, iidē ipsi sunt, qui Simoni libertatē statuerunt? libertatē inquam eã, vt solus ipse princeps esset, ei subditi alii omnes nulli ipse pareret, ei omnes. Hæc enim vberius in cōfectis ea de re tabulis publicis, quæ ver. 27. incipiunt, explicantur maxime ver. 35. 42. 43. 44. Videntur vero istæ tabulæ finiri ver. 46. ibi *secundum verba ista*. Nam à ver. 29. est perpetua gestarum rerum narratio, &, vt ait D. Thomas; *recapitulatio*. Nam quod v. 39. de Demetrio dicitur, eò pertinet, vt ostendatur quæ causa illum mouerit, vt sibi quasi è manibus Iudæam, quam Syriæ hactenus Reges occuparant, & diuexarant, elabi sineret, neque bellum nouum molīretur. Terrebat enim ipsum arctissima Romanorum cum Iudæis amicitia, & summa Iudæorum ipsorum in perpetuum Simonis principatum & pontificatum consensio. Etsi enim iam primo tam solemni concilio, publicisque sacerdotum, & populi & principum gentis, & seniorum regionis tabulis omnia ista confirmantur, & posteritati mandantur, hactenus tamen & verbis, & factis probata iam erant, vti perspicuum est ex 13 cap. versu 8. & deinceps.

In ea vero publica scriptura possunt paucula optari. & *primo* quidem verum videri quod supra dicebam, à primo Simonis anno tamquã à re admodum memorabili, anno deinceps numeratos fuisse. Nam cum cœperit anno 170. & publica hæc auctoritas perscribatur anno 172. dicit tamen

tamen is annus Simonis *tertius* ver. 27. prout inchoatum fuerat cap. 13. ver. 42. & hic repetitur atque confirmatur ver. 43. *scribantur in nomine eius omnes conscriptiones*, siue vt in Græco est; syngraphæ, *in regione* Israelitica scilicet. Vnde & in Thalmudico *Perek Rosch hasschanah* legitur hæc ipsius Rab. Aha bar Huna sententia. *In tertio die mensis Tisri abolita est è contractibus mentio edicti, quod Graciæ regnum edixerat, ne in ore suo Israelitæ commemorarent nomen cælorum. Postquā vero præualuit regnum Hasmonaeorum, istique ipsos Græcorum Reges vicerunt, sanxerunt, vt nomen cælorum etiam in contractibus commemorarent. Sic igitur scribebant. In anno sic & sic siue tali & tali Iohannis sacerdotis magni Dei excelsi: Quo audito sapientes dixerunt, Cras aliquis soluet debitum suum & inuenitur chirograghum proiectum in fimum. Et aboleuerunt illud, eumque diem festum instituerunt.* Per *Græcorū* porro *regnum*, intelligit iste Rabbinus Græcos istos Syriæ reges, per *nomen cælorum*, nomen Dei. Vsitatum enim Hebræis, vt qui in cœlis habitat altissimus, quique omnium supremus est Deus, *cælorum nomine* appellatur, vt cum aiunt, *Birschout Schamaim*, pro *Dat Deus*, siue *Dei promissu ita fiat*. Rursum; *omnia in manu cæli: sit timor cæli super vos. Timor hominum expellit timorem cæli.* Et sic è nostris quidam accipiunt illud Lucæ 15. *Peccaui in cælum.* & hoc lib. 1. cap. 3. ver. 50. *Clamauerunt voce magna in cælum.* cap. 4. ver. 10. *Clamemus in cælum.* cap. 9. ver. 46. *Clamate in cælum.* Minime tamen ea iis locis necessaria videtur notio, cum *clamare in cælum* valere possit, Deum precari suspiciendo in cœlum, quemadmodum & propheta dicebat, *Leuaui oculos in montes, vnde veniat auxilium mihi.* Psalm. 120: *& ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis* Psalm. 123. Hic verò vna cum Simonis anno appositus est adhuc Seleucidarum annus, vt res videlicet certior & testatior esset, quemadmodum publicis quibusdam literis, vna cum Domini anno, adiungitur & Pontificis & Imperatoris annus.

Notandum prætereà pro *Asaramel* ver. 27. in Græco esse σαραμέλ, vt cap. 13. vers. 20. pro *Ador*, ἄδωρα in Iosepho erat. Coniungitur vero ista vox tam in Latino quam Græco textu, cum sacerdote magno, vt videatur ille dici, *sacerdos magnus in principe ipsorum Deo*, quemadmodum si in allata Rabbini sententia Hebraica verba retinerentur hoc modo *in anno Ioannis sacerdotis magni Leelbelion*. Iam vers. 28. pro *nota facta sunt hæc*, dicit Græca Romana editio ἐγνώρισεν ἡμῖν *notum nobis fecit*. quasi in conuentu illo prius ipse Simon verba fecerit, & ea in memoriā ipsis reuocarit. Alii quidam Græci libri habent ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν *notum vobis fecimus*, aut *publice declarandum indicauimus*. *Exquisiuit* ver. 35. *omni modo exaltare populum suum.* Id antea ver 4. dicebatur, *quæsiuit bona genti suæ.* Hoc vero verum est Tiranni & Principis discrimen. Ille sibi bona quærit: iste suo populo. Ideóque de regiis nominibus quæ à Polluce tradita sunt, ea in principem quemlibet congruere oportet, vt sit πατὴρ ἤπιος φροντιστὴς τῶν ἀρχομένων σωτὴρ ἐπιμελητὴς τῶν ὑπηκόων, *Pater, benignus, eorum quibus præest, curator, Saluator, subditorum custos.* Atque hinc factum, vt quemadmodum ait Iosephus 11. scriberetur passim vna cū anno Simon ὁ εὐεργέτης Ἰουδαίων καὶ ἐθνάρχης. & causa subditur, quia eius operâ mira Iudæis extitit felicitas, quæ hoc ipso capite à ver. 4. describitur admodum varia, tam in temporalibus & humanis, quam spiritualibus & diuinis. *In illis* cum alia, tam verò numeratur vers. 5. *introitus in insulis maris* & vers. 10. *vasa munitionis*.

Posset verò illud, *in*, omitti & sensus foret; *fecit insulis introeundi potestatem in Palestinam & Iudeam: fecit vt possent insulares ex Cypro, Sicilia, Rhodo, aliunde terram ingredi, merces inferre & efferre*, qa portus tenebat. *Vasa* vero *munitionis* sunt machinæ, propugnacula, turres, omnisq; generis machinæ instrumēta, quibus loca quæpiā muniūtur. *In spiritualib.* vero diuinisq; bonis recēsentur v. 41. legis diuinæ obseruatio, improborū ablatio, tēpli glorificatio, sacræ supellectilis amplificatio. Vnde videtur è cōtrario necessariū, vt sint ea perquā infelicia tēpora & loca, in quibus diuinarum legū neglectio est improborū licētia, tēplorū direptio, sacræ supellectilis vel imminutio, vel depeculatio. *Qui plagam magnam inferebant castitati* ver. 36. sunt Gentiles, qui in Hierosolymitanæ arcis præsidio collocati, valde illos impediebant, qui in Dei cultu casti siue puri esse volebant, qui vt castitatē, siue puritatem assequerentur, ad templum venire consueuerant. Græcus ait ἐποίουν πληγὴν μεγάλην ἐν τῇ ἁγνείᾳ, *faciebant plagam magnam in puritate aut munditia*, i. e. inquit, nouæ translationis explicator, *rebus diuinis, quæ castè ac purè sunt colenda, atque in summa religione ac sanctitate conseruanda.*

De rege Demetrio vers. 39. narratura quod antequam ab Arsace caperetur, fecerat. *Arsaces* vero dicitur ver. 2. *rex Persidis & Mediæ.* At Parthorum rex erat, vti solenne Arsacidarum nomen indicat, & Iosephus lib. 13. cap. 9. Exquisitæ doctrinæ vir Hesselius præfatione in primam S. Iohannis epistolam, putat pro *Media* legendam hic Parthiam. Sed cum Latini Græcique Codices Mediam habeant, & qui tum Parthorum Reges erant, iidem etiam Persarum & Medorum regna obtinerent, possunt per duo potissimarum gentium nomina significari, quæcumque alia regna Regi eidem subiicerentur. Et verò sæpe in Plutarcho & Thucydide *Medicum* appellari videmus, quod ab aliis *Persicum* dicitur, nec male sic intelligatur Esaias cap. 17. v 13. *Medos* nominās, quos postea distinctius Ælamitas, & Medos nominat cap. 21. ver. 2. Huius porro Demetrii iam captiui vxor, *Cleopatra* nomine Seleucam ad se illius fratrem Antiochum euocauit, eumque suum ex leuiro virum fecit, apud Iosephum eodem libro cap. 13.

Posi-

Positum est hoc Iudæorum siue Senatusconsultum siue plebiscitum *in titulis*, id est, column'[s] ver.26. *in monte Sion*, & *in peribolo sanctorum* vers.48. qui *peribolus* aliud nihil est, quam murus & exedrarum illud genus, quod templum seu sancta ipsa, vt lib.3. Reg. dixi; ambibat. Sed apud Strabonem lib.17. locus, vbi sepulti Reges; περίβολος est. A nostro Interprete vertitur lib.2. c.1. vers. 15. *ambitus* cap.6. vers. 4. *ædes*. Exemplum porro scripti eiusdem in gazophylacio positum est vers. 49. De legato Iudæorum *Numenio* iam supra cap.12. vers.16. dictum, & iterum infra cap.15. vers. 25. *Clypeus* ille *aureus* vers. 24. erat ex illo munerum genere de quo supra, & apud Iosephum lib.14. c. 16. Lipsium lib.2. Admir. cap.9. lib.3. cap.5.

Sed obserua vers.42. tam principatus quam pontificatus honorem istum huic Asamonæorum familiæ rectè tribui, *donec surgat Propheta fidelis*. Nam reuera posteaquam iis Principatus per Herodem adeptus fuit, & pontificatus venalis esse cœpit, venit Propheta ille magnus CHRISTVS IESVS Dominus & Saluator noster, vti superius explicatum ad c.4. lib.1. fol.434. Et iampridem cessarant in Israël veri prophetæ.

CAPVT XV. LIB. I.

1 *ET misit rex Antiochus filius Demetrij epistolas ab Insulis maris Simoni sacerdoti, & Principi gentis Iudæorum, & vniuersæ genti:*

2 *Et erant continentes hunc modum:* REX *Antiochus Simoni sacerdoti magno, & genti Iudæorum salutem.*

3 *Quoniam quidam pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vendicare regnum, & restituere illud sicut erat antea: & electam feci multitudinem exercitus, & feci naues bellicas.*

4 *Volo autem procedere per regionem vt vlciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, & qui desolauerunt ciuitates multas in regno meo.*

5 *Nunc ergo statuo tibi omnes oblationes, quas remiserũt tibi ante me omnes reges, & quæcunq; alia dona remiserunt tibi:*

6 *& permitto tibi facere percussuram proprij numismatis in regione tua:*

7 *Ierusalem autem sanctam esse & liberam; & omnia arma quæ fabricata sunt, & præsidia quæ construxisti, quæ tenes, maneant tibi.*

8 *Et omne debitum regis, & quæ futura sunt regi, ex hoc, & in totum tempus remittuntur tibi.*

9 *Cùm autem obtinuerimus regnum nostrum glorificabimus te, & gentem tuam, & templum gloria magna, ita vt manifestetur gloria vestra in vniuersa terra.*

10 *Anno centesimo septuagesimoquarto exiit Antiochus in terram patrum suorum, & conuenerunt ad eum omnes exercitus, ita vt pauci relicti essent cum Tryphone.*

11 *Et insecutus est eum Antiochus rex, & venit Doram fugiens per maritimam.*

12 *sciebat enim quòd cõgregata sunt mala in eum, & reliquit eum exercitus.*

13 *Et applicuit Antiochus super Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum:*

14 *Et circuiuit ciuitatem, & naues à mari accesserunt; & vexabant ciuitatem à terra, & mari, & neminem sinebant ingredi, vel egredi.*

15 *Venit autem Numenius, & qui cum eo fuerant, ab vrbe Roma habentes epistolas regibus, & regionibus scriptas, in quib. continebantur hæc:*

16 LVCIVS *Consul Romanorum, Ptolemæo regi salutem.*

17 *Legati Iudæorum venerunt ad nos amici nostri, renouantes pristinam amicitiam, & societatem, missi à Simone principe sacerdotum, & populo Iudæorum.*

18 *Attulerunt autem & clypeum aureum minarum mille.*

19 *Placuit itaque nobis scribere regibus & regionibus, vt non inferant illis mala, neque impugnent eos, & ciuitates eorum; & vt non ferant auxilium pugnantibus aduersus eos.*

20 *Visum autem est nobis accipere ab eis clypeum.*

21 *Si qui ergo pestilentes refugerunt de regione ipsorum ad vos, tradite eos Simoni principi sacerdotum, vt vindicet in eos secundum legem suam.*

22 *Hæc eadem scripta sunt Demetrio regi, & Attalo, & Ariarathi, & Arsaci.*

23 *& in omnes regiones: & Lampsaco, & Spartiatis, & in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lydiam, & in Alicarassum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaselidem, & in Gortynam, & Gnidum, & Cyprum, & Cyrenem.*

24 *Exemplum autem eorum scripserunt Simoni Principi sacerdotum, & populo Iudæorum.*

25 *Antiochus autem rex applicuit castra in Doram secundò, admouẽs ei semper manus, & machinas faciens: & conclusit Tryphonem, ne procederet.*

26 *& misit ad eum Simon duo millia viro-*

nitur primò *Sampsama*, quæ vel Syriæ vrbs est, vel Heliopolis, quæ Syriæ cauæ vrbs apud Ptolemæũ lib.5.c.15. Quia, vti de vrbibus Stephanus scribit, Arabibus *Sol* vocatur *Samsa* Mydus in Græco *Myndus* est. Varij verò casus ponuntur vers.23. qui tamen aptè respondent verbo scribendi, cum & alicui & ad aliquem scribatur. Hic verò de Gazaris, de quibus supra, rursum agitur vers. 28. 35. & iam pridem in Iudæorum potestatem venisse vides. Eodem vers.28. stat adhuc *arx Hierosolymitana*, quã tamen postea, ne à Gentilibus vnquam intercipi, ex eaque templum & populus vexari posset; à Simone, vna cum monte cui insistebat, solo æquatam tradit Iosephus lib.13.c.7. sicque factum, vt esset etiam templum non solummodo tutius, sed multo etiam conspectius. At vers.23. *claritatem in auro & argento* dicit Græcus κυλικεῖον, quasi dicas, abacum instructum poculis aureis & argenteis, siue claritatem poculorum in auro & argento. *Orthosiadem* quidam dicunt *Antaradum*, quæ hodie *Tortosa* dicitur. Sed apud Ptolemæum lib.5. Geographiæ c.15. in Phœnicia ponitur *Orthosia*, in Cassiotide *Antaradus*. Ex vers.39. hic & ex cap. seq v.9. intelligimus non vallem tantum esse *Cedronem*, *trans* cuius *torrentem* egressus est Dominus Iohan. 18. & olim CHRISTI Domini Typus Dauid 2.Reg 15.v.23. sed etiam vrbem, quæ in Græco semper dicitur ἡ Κεδρών, vt vel inde auctari possint, quæ Iohan.18. disserit Maldonatus. Obseruare demum licet duo, quæ Simon de occupatis locis respondet vers.33. Nam vel propria fuerunt, & iuste recuperata sunt. vel aliena quidem, sed infesta perpetuasq; clades inferentia. ideoque & ipsa iustè capta. Vt maior tamen redimatur vexatio, neque iusta Regi quiritandi occasio sit, pro iis offert Simon talenta centum.

CAPVT XVI. LIB. I.

ET ascendit Iohannes de Gazaris, & nunciauit Simoni patri suo quæ fecit Cendebæus in populo ipsorum.

2 *Et vocauit Simon duos filios suos seniores, Iudam & Iohannem, & ait illis: Ego, & fratres mei, & domus patris mei expugnauimus hostes Israël ab adolescentia vsque in hunc diem: & prosperatum est in manibus nostris liberare Israel aliquoties.*

3 *Nunc autem senui, sed estote loco meo, & fratres mei, & egressi pugnate pro gente nostra: auxilium verò de cœlo vobiscum sit.*

4 *Et elegit de regione viginti millia virorum belligeratorum, & equites, & profecti sunt ad Cedebæum; & dormierunt in Modin.*

5 *Et surrexerunt mane, & abierunt in campum: & ecce exercitus copiosus in obuiam illis peditum, & equitum, & fluuius torrẽs erat inter medium ipsorum.*

6 *Et admouit castra contra faciem eorum ipse, & populus eius, & vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, & transfretauit primus: & viderunt eum viri, & transierunt post eum.*

7 *Et diuisit populum, & equites in medio peditum. Erat autem equitatus aduersariorum copiosus nimis.*

8 *Et exclamauerunt sacris tubis, & in fugam conuersus est Cendebæus, & castra eius, & ceciderunt ex eis multi vulnerati: residui autem in munitionem fugerunt.*

9 *Tunc vulneratus est Iudas frater Iohannis: Iohannes autem insecutus est eos, donec venit Cedronem, quam ædificauit:*

10 *Et fugerunt vsque ad turres, quæ erant in agris Azoti, & succendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum, & reuersus est in Iudæam in pace.*

11 *Et Ptolemæus filius Abobi constitutus erat dux in campo Iericho, & habebat argẽtum, & aurum multum.*

12 *Erat enim gener summi sacerdotis.*

13 *Et exaltatum est cor eius, & volebat obtinere regionem, & cogitabat dolum aduersus Simonem, & filios eius, vt tolleret eos.*

14 *Simon autem perambulans ciuitates, quæ erãt in regione Iudææ, & solicitudinem gerens earũ, descendit in Iericho ipse, & Mathathias filius eius, & Iudas anno centesimo septuagesimoseptimo, mense vndecimo, hic est mensis Sabat.*

15 *Et suscepit eos filius Abobi in munitiunculam, quæ vocatur Doch, cum dolo, quam ædificauit: & fecit eis conuiuium magnum, & abscondit illic viros.*

16 *Et cum inebriatus esset Simon & filij eius, surrexit Ptolemæus cum suis, & sumpserũt arma sua, & intrauerunt in conuiuium, & occiderunt eum, & duos filios eius, & quosdam pueros eius.*

17 *Et fecit deceptionem magnam in Israël, & reddidit mala pro bonis.*

18 *Et scripsit hæc Ptolemæus, & misit regi vt mitteret ei exercitum in auxilium, & traderet ei regionem, & ciuitates eorum, & tributa.*

19 *Et misit alios in Gazaram tollere Iohannem: & tribunis misit epistolas, vt venirent ad se, & daret eis argentum, & aurum & dona.*

20 *Et alios misit occupare Ierusalem, & montem templi.*

21 *Et præcurrens quidam, nunciauit Iohanni in Gazara, quia periit pater eius, & frater eius, & quia misit te quoq; interfici.*

22 *Vt audiuit autem, vehementer expauit: & comprehendit viros, qui venerant perdere*

cum, & occidit eos: cognouit enim quia
quærebant eum perdere.
23 *Et cætera sermonum Iohannis, & bellorum*
eius, & bonarum virtutum quibus fortiter
gessit, & ædificij murorum, quos extruxit,
& rerum gestarum eius:
24 *ecce hæc scripta sunt in libro dierum sacer-*
dotij eius, ex quo factus est princeps sacer-
dotum post patrem suum.

COMMENTARIVS.

HABVIT Simon filios Iudam, Ioannem, Mathathiam. neque hunc numerum negat Gorionides, vti credidit epist. 15. Drusius. Plures ne verò hisce tribus habuerit, non multo infra dicetur. Sed istorum trium duos priores & seniores vers. 2. contra Cendebæum venientem, misit. ita, vt Imperator præcipuus esset Ioannes cap. 13. vers. 54. Is vers. 6. hoc cap. 16. boni ducis egregiè officio fungitur, dum primus periculum adit, Iudas verò vulneratus quidem est vers. 9. fugatus tamen hostis Cendebæus. Videtur vero Iohannes fuisse *primogenitus*, quia ipse summus expeditionis huius dux constituitur & de eo semper intelliguntur ista isto capite verba, *elegit* vers. 4. *admonuit* vers. 6. *& vidit, transfretauit*, Et supra cap. 13. vers. 54. satis significatur.

Simon vero anno 177. indigna morte (quod vnum de eo narrat Gorion lib. 4. cap. 2.) à suo genero Ptolomæo quodam, qui nimia præceps ambitione principatum arripere optabat, in conuiuio per dolum interfectus est. Aduersatur vero & veritati, & Iosepho Iosippus, dum 18. annis Simonem regnasse ait: & Ptolemæum istum fuisse Ægypti Regem Antiocho subditum, ab eodemque ad facinus hoc sollicitatũ, & Simonem veneno mortifero potatum, sicq; à DEO punitũ quod cum gentibus affinitatem contraxisset. Sed illud vers. 16. *Cum inebriatus esset Simon*, possunt ebriosi ad ebrietatis suæ patrocinium aliquod asciscere, quemadmodum eos fecisse ait D. Augustinus quæst. 144. ex illis Genesis verbis cap. 43. *Biberunt* (fratres Iosephi) & *inebriati sunt cum eo.* Sed in ebrietate possunt *duo* considerari. V*num* est ipsa potionis abundantia: *alterum* ipsa potandi exuperantia, & hæc ebrietatem veram efficit. Abundantia esse potest absque omni propriè dicta ebrietate, quæ mentem adimat, rationisque vsum obturbet. Interim tamen etiamsi ab abundantia omnis absit exuperantia, interdum tamen ebrietas vocatur. sicque, quia vini Iosepho, eiusque fratribus nihil defuit, idque largiter biberunt, etiamsi nulla propriè adesset ebrietas; dicuntur *inebriati* & similiter noster iste Simon. *Ebrios*, inquit Nonius, *non vinolentos aut vinosos, sed expletos quolibet repossumus dicere.* Et apertius grauiusque loco citato D. Augustinus, *Hoc*, ait, *inebriandi verbum & pro satietate solere poni in scripturis. qui diligenter aduerterit, multis in locis adinueniet. Vnde et in illo Psalm. 64. Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti ditare eam, eo quod in laude benedictionis positum est, & donum* DEI *commemoratur, apparet hanc ebrietatem saturitatem significare. Nam ita inebriare, vt inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ vtile est, quoniam maiore quã satietati sufficit, humore corrumpitur, sicut vita ebriosorum, qui non satietate se replent, sed mergunt diluuio.* Et vero si ebrius vere Simon fuisset, eius potius exitio ebrietatem horrere, quam exemplo propugnare oporteret. Cum eo dicuntur etiam hic eius *filij duo* cecidisse, Iudas scilicet, & Mathathias, & cum iis famulorum nonnulli. Vnde, quod lib. 13. cap. 15. de Iohannis fratribus captis, & vinctis narrat Iosephus, vel de filiis aliis est intelligendum (nam tribus nominatis Simoni plures fuisse monstrat, cap. 16. Iosephus, cum inter obsides Antiocho Piodatos, ipsum Hyrcani fratrem collocat) vel isti duo, non statim isto conuiuii articulo interfecti sunt, sed capti tantum, & postea interfecti, sicuti & eorum mater, de qua ibidem Iosephus. Et plane hoc asserit Gorion loco citato. *Cepit Ptolemæus vxorem eius, & duos filios, eosque catenis æreis vinxit. Voluit idem Ptolemæus Hierosolymam occupare, & Ioannem Gazara* (quam Gazam, vt supra, rursum hic vocat Gorion) *tunc morantem occidere.* Sed meliora DEVS vers. 22. Eum Iosephus loco citato & Egesippus lib. 1. cap. 1. extra vrbem fuisse, cum percussores ad eum venirent, aiunt; sed cursu in vrbem fugisse, libenterque à ciuibus acceptum, parricida illo excluso. tuncque exclamat Egesippus: *Vtinam Simon tam perspicax ad fraudes cauendas, quam manu validus, bellandique artibus satis spectatus.* Iosephus cap. 14. ei principatus annos *octo* dat. *septem* tamen solummodo fuerunt, cum anno 170. cœperit? anno 177. in viuis esse desierit. Ideoque forte littera η posset Homericè pro *septem* in Iosepho ipso accipi, licet cap. decimoquinto, more consueto littera ζ ponatur.

De residuo Simonis filio, Iohanne Hyrcano.

POSSET *quintus* è Machabæis *Dux & Pontifex* vocari, cum, vt libri huius prioris exitus demonstrat, Patri nefariè interfecto confestim successerit. Quia tamen eius gesta hi propositi duo Machabæorum libri non persequuntur, ideo nolui iam sic vocare, cum suprà fol. 418. quatuor tantum Machabæos Principes hac historiâ describi dixerim. Nos autem de eo ablegat extremus hic liber ad libros dierum eius Pontificatus, qui, quod quidem sciam; non extant. Qui tamen inuenitur liber Machabæorum quartus, habet de ea non pauca: verùm canonica is auctoritate, vt in Præloquio tertio fol. 367. expositum; caret. In eius etiam explicandis rebus versantur Iosephus, [illegible]

ambo, Flauius quidem 13. à cap. 14. Gorionides verò lib. 4. à cap. 2. Et *Iohannis* quidem nomen interdum etiam Simoni tribuitur, vt in Rabbino Aha bar Huna perspici antea potuit; huic tamē eius filio, vt scriptura hæc nostra monstrat; proprie conuenit. Vo à :ur non rai ò simpliciter *Hyrcanus*, vt apud Iosephū vtrumq; locis iam indicatis, licet in Hebraico apud Gorionidē scribatur *Hourcanus*, aitq; hoc *Hyrcani* nomen à patre impositum accepisse, quod magnum quendam Regem Hyrcanum interfecisset, Eusebius Chron. quòd Hyrcanos vicisset; itemq; D. Thom. notatq; Iosippus, eum sic *in lingua Græcorum* appellari. Sed, ante ipsum, iam alij nomen hoc gesserunt apud Ioseph. lib. 12. c. 4. & ipsius etiam Iosephi filius vnus postea, quemadmodum sua in vita narrat. Eum etiam *Ionathan* vocat lib. 1. c. 1. Egesippus, & in Chron. Euseb. quemadmodum scilicet Ioadæ filius *Ionathan*. Nehemiæ 12. interdum vocatur *Ioannes*, & à Nicephoro *Ioas*.

Factus est vt dixi, post patrem, Iudæorum Dux, & Sacerdotum Princeps vers. 24. & Iosephus 13. addit cap. 15. sicuti & Gorion lib. 4. c. 2. eum in quadam supra in Hierichuntem arce, quę à Iosepho *Dagon*, à Gorionide *Digona* vocatur, statim obsedisse parricidam illum Ptolemæum. Sed cum iste captos illius fratres, & matrem supra murum collocaret, verberaret, præcipitiumq; eis minaretur, hunc misericordia & pietate flexum, obsidionem nō vrsisse, eamq; tandem, propter annum Sabbaticum, soluisse. *Ptolemæus verò*, ait Gorion, *crudeliter offensus, Hyrcani matrem & fratres occidit, & Philadelphiam*, quæ vt in Ezech. 25. ait D. Hieronymus, Ammonitarum metropolis, olim *Rabbah* vocabatur, *fugit*. Vult verò Scaliger lib. 2. de emendat. temporum, hunc annorum sabbatismum fuisse eodem hoc anno 177. quo interfectus est Simon. Sed cum mense vndecimo interfectus pater fuerit vers. 14. antequam ad obsidionem aggrederetur, eius anni iamiam instātem finem exspectasset Hyrcanus, cum contrario modo factum sit, vt propter annum Sabbathicum, à cœpta iam obsidione desisteret. Deinde, diserte ait Ioseph. c. 15. *Cum protracta esset obsidio, adest annus, quo Iudæos feriari contingit*. Ad hæc fuit supra lib. 1. c. 6. vers. 53. annus sabbaticus anno 150. Inde, si numeres, incidet secutus sabbatismus in annum 157. alter in 164. tertius in 171. quartus, qui & noster iste, in 178.

Adiungit cap. 6. Iosephus Flauius, & lib. 4. cap. 3. Gorion, *Antiochum* venisse Hierosolymam obsessum, & cum, scenopegiorum diebus, inducias ab eo Ioannes petiisset, illum & concessisse, & ad sacrificia insignes auratis cornibus tauros, pluribus cum odoribus, aromatibus & munerib. in vrbem misisse, vti etiam scripsit in Apophtegmatibus Regum Plutarchus. Vnde, vt supra tetegi, εὐσεβὴς & *pius* dictus est, idq; Latinum nomen bis repetit Gorion lib. 4. c. 3. Præclarum id sanè cognomentum est. sed, vti & alia nonnulla; nimirum facile falsoque plerisque datum. Tiberius dicendus erat *Inuictus & Pius*, nisi intercessisset Augustus: Fuit & M. Antonij frater, Lucius Antonius, non *Pius*, sed *Pietas* apud Dionem vocatus. Verum rectè, in Tessarada quadā sua gnomica, Rabbini; *Schels schelach, veschelach schelach, chasid: schelach scheli, veschels scheli, rascha*, id est: *Qui dicit, quod meum est, tuum est, & quod tuum est, tuum sit, is* pius est: *Qui verò dicit, quod tuum est, meum est, & quod meum est, meum sit, is* impius est.

Tunc verò, vti post Iosephum refert etiam cap. 1. lib. 1. Egesippus, Dauidis sepulchrum aperuit Hyrcanus, ex eoque ter mille talenta sustulit. è quibus Regi trecenta, vt pretio emptus abiret, annumerauit. Atque, *vt facti*, ait Egesippus, *inuidiam leuaret, fertur ea pecunia Hyrcanus instituisse primus Xenodochia, quibus aduentum susciperet pauperum peregrinorum*. Magno tamē opere vereor, vt Egesippus iste, quem non esse antiquum illum à D. Hieronymo aliisque laudatum rectè censet Tomo 1. Reuerendissimus Baronius; in Iosephi verbis hallucinatus sit. Quia enim *Xenotrophia* & *Xenodochia* peregrinis hospitio excipiendis postea instituta sunt, putauit hoc à Iosepho, per ξενοτροφεῖν, significari. Sed hoc potius videtur dicere Iosephus: Hyrcanum cum tanta subito esset auctus pecunia, omnium Iudæorum primum cœpisse mercenarios, & è peregrinis gentibus conductitios milites habere. Ita enim hoc verbum suprà intelligi vidimus lib. 2. c. 10. vers. 14. & res pæne ipsa loquitur. Quomodo enim? Ante Hyrcanum, peregrinos hospitio Iudæorum nullus accipiebat? Dici non potest, vt ex dictis Tobiæ cap. 6. quæst. 3. perspicuum. An hospitalia quædam domicilia peregrinis iisdem accipiendis ædificauit? Non habeo quidem è Iudæis, quem ante ipsum fecisse hoc dicam. sed neque id verbo illo ξενοτροφεῖν significatur. neque id necessarium videbatur, cum vigeret adhuc commendata in scripturis hospitalitas. Expendantur etiam Iosephi verba ὁρμώμενος δ' ἀπὸ τούτων, πρῶτος Ἰουδαίων ξενοτροφεῖν ἤρξατο. Vertit ea, verbo primo prætermisso, Ruffinus, nisi mendum in libris sit; *Ex quibus primus Iudæorum cœpit peregrinos alere*. At vertendum *ex his incitatus*, siue *tanta tot talentorum pecunia impulsus*; *cœpit è Iudæis primus externum peregrinumq; militem alere*. Sic videtur: licet si quidem probari posset, pauperes & egentes eum aluisse mallem. Et ex hoc tempore in Iudæorum castris audiri cœperunt Thraces, Galatæ, Germani, & nescio qui alij. Eandem quidem historia scholastica lib. 2. Machab. c. 3. narrationem narrat, sed ex eodem, vt opinor, Egesippo.

Initā porro cum Rege amicitiā, eum in expeditionem Parthicam comitatus est Hyrcanus. Sed cum in itinere accidisset, vt Sabbathi diem Pentecoste statim consequeretur, petiit à Rege Hyrcanus biduum; *non enim*, ait ibidem Iosephus, *nobis* Iudæis *licet neq; in Sabbatu, neq; in die festo*

iter facere. & annuit Rex libenter. Simile quid de Scipione, cum ancilia mouerentur, memorat lib. 37. Liuius. Ex ista verò sabbati & Pentecostes continuatione, patet, feriarum canones, qui in Iudæorum Hahibbur, præcipiunt, ne *duo sabbata* seu feriati dies *continuentur*, vel omnino generales non esse, vel hoc Machabæorum tempore (multo verò minus ante Seleucidarũ tempora, vt vult lib. 7. fol. 604. Scaliger) constitutos nondum fuisse. *Inde*, vt ait c. 17. Iosephus, *Syriæ vrbes multas cepit Hyrcanus, Samaritas vicit, Garizitanum templum euertit, Idumæos domuit, ad circumcisionẽ & Iudaicam legem adduxit: ad renouandam societatem Romam legatos misit*, qui non ἐν κοινωνίᾳ, sed vt lib. 2. formularum corrigit Brissonius; ἐν νομίμῳ auditi, votiq; compotes facti sunt. Ab hoc Ioanne incipiunt Iudæi annos domus, seu familiæ Hasamonæorũ numerare, & ad id vsq; tẽpus, à mundi conditu numerant in suo Computo 36. & 23. annos. Sed biennium huic eorum calculo deesse tradit Scaliger lib. 7. quod alterius disputationis est.

TERTIA MACHABÆORVM HISTORIÆ PARS.

Quæ librorum istorum appendices & conclusionem proponit.

CAPVT I. LIB. II.

1 *FRatribus, qui sunt per Ægyptum, Iudæis, salutem dicunt fratres, qui sunt in Ierosolymis, Iudæi, & qui in regione Iudææ, & pacem bonam.*

2 *Benefaciat vobis Deus, & meminerit testamenti sui, quod locutus est ad Abraham, & Isaac, & Iacob seruorum suorum fidelium.*

3 *& det vobis cor omnibus vt colatis eum, & faciatis eius voluntatem corde magno, & animo volenti.*

4 *Adaperiat cor vestrum in lege sua, & in præceptis suis, & faciat pacem.*

5 *Exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo.*

6 *Et nunc hîc sumus orantes pro vobis.*

7 *Regnante Demetrio, anno centesimo sexagesimonono, nos Iudæi scripsimus vobis in tribulatione, & impetu, qui superuenit nobis in annis, ex quo recessit Iason à sancta terra, & à regno.*

8 *Portam succenderunt, & effuderunt sanguinem innocentem: & orauimus ad Dominum, & exauditi sumus, & obtulimus sacrificium, & similaginẽ, & accendimus lucernas, & proposuimus panes.*

9 *Et nunc frequentate dies scenopegiæ mensis Casleu.*

10 *Anno centesimo, octogesimooctauo, populus, qui est Ierosolymis, & in Iudæa, Senatusq; & Iudas, Aristobolo magistro Ptolomæi regis, qui est de genere christorum sacerdotum, & his, qui in Ægypto sunt Iudæis, salutem & sanitatem.*

11 *De magnis periculis à Deo liberati, magnificè gratias agimus ipsi, vtpote qui aduersus talem regem dimicauimus.*

12 *Ipse enim ebullire fecit de Perside eos, qui pugnauerunt contra nos, & sanctam ciuitatem.*

13 *Nam cum in Perside esset dux ipse, & cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Naneæ, consilio deceptus sacerdotum Naneæ.*

14 *Etenim cum ea habitaturus venit ad locũ Antiochus, & amici eius, & vt acciperet pecunias multas dotis nomine.*

15 *Cumq; proposuissent eas sacerdotes Naneæ, & ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum.*

16 *Cùm intrasset Antiochus: apertoq; occulto aditu templi, mittentes lapides percusserũt ducem, & eos qui cum eo erant, & diuiserunt membratim, & capitibus amputatis foras proiecerunt.*

17 *Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.*

18 *Facturi igitur quinta & vicesima die mẽsis Casleu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis: vt & vos quoq; agatis diem scenopegiæ, & diẽ ignis, qui datus est, quando Nehemias ædificato templo, & altari obtulit sacrificia.*

19 *Nam cùm in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle, vbi erat puteus altus, & siccus, & in eo contutati sunt eum, ita vt omnibus ignotus esset locus.*

20 *Cùm autem præterissent anni multi, & placuit Deo vt mitteretur Nehemias à rege*

rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem: & sicut narrauerunt nobis, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam.
21 Et iussit eos haurire, & afferre sibi: & sacrificia, quæ imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, & ligna, & quæ erant superposita.
22 Vtque hoc factum est, & tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita vt omnes mirarentur.
23 Orationem autem faciebãt omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, cæteris autem respondentibus.
24 Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum. DOMINE DEVS omnium creator, terribilis, & fortis, iustus & misericors, qui solus es bonus Rex,
25 Solus præstans, solus iustus, & omnipotens, & æternus, qui liberas Israël de omni malo, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos:
26 Accipe sacrificiũ pro vniuerso populo tuo Israël, & custodi partem tuam, & sanctifica.
27 Congrega dispersionem nostram, libera eos, qui seruiunt Gentibus, & contemptos & abominatos respice: vt sciant Gentes quia tu es Deus noster.
28 Afflige opprimentes nos, & contumeliam facientes in superbia.
29 Constitue populum tuum in loco sancto tuo, sicut dixit Moyses. Deuter. 3. 5.
30 Sacerdotes autem psallebant hymnos, vsquequo consumptum esset sacrificium. Inf. 2. 18.
31 Cum autem cõsumptum esset sacrificium, ex residua aqua Nehemias iussit lapides maiores perfundi.
32 Quod vt factum est, ex eis flamma accẽsa est: sed ex lumine quod refulsit ab altari, consumpta est.
33 Vt vero manifestata est res, renunciatum est Regi Persarum quod in loco, in quo ignem absconderant hi, qui translati fuerant sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, & qui cum eo erant, purificauerunt sacrificia.
34 Considerãs autem rex, & rem diligenter examinans, fecit ei templum, vt probaret quod factum erat.
35 & cum probasset, sacerdotibus donauit multa bona, & alia atq; alia munera, & accipiens manu sua, tribuebat eis.
36 Appellauit autẽ Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur Purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

CAPVT II. LIBRI II.

1 INuenitur autem in descriptionibus Ieremiæ prophetæ, quod iussit eos ignẽ accipere qui trãsmigrabant: vt significatum est, & vt mandauit transmigratis.
2 Et dedit illis legem ne obliuiscerentur præcepta Domini, & vt non exerrarent mentibus videntes simulachra aurea, & argẽtea, & ornamenta eorum.
3 Et alia huiusmodi dicens, hortabatur ne legem amouerent à corde suo.
4 Erat autẽ in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum, & arcam iussit propheta diuino responso ad se facto comitari secum, vsquequo exiit in montem, in quo Moyses ascendit, & vidit Dei hereditatem. Deut. 34. 1.
5 Et veniens ibi Ieremias inuenit locum speluncæ: & tabernaculum, & arcam, & altare incẽsi intulit illuc, & ostiũ obstruxit.
6 Et accesserunt quidam simul, qui sequebãtur, vt notarent sibi locum: & non potuerunt inuenire.
7 Vt autem cognouit Ieremias, culpans illos, dixit: Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus cõgregationem populi, & propitius fiat:
8 et tunc Dominus ostendet hæc, & apparebit maiestas Domini, & nubes erit, sicut & Moysi manifestabatur, & sicut cum Salomon petiit vt locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat hæc. 3. Reg. 8. 14. 2. Paral. 6. 14.
9 Magnificè etenim sapiẽtiam tractabat: & vt sapientiam habens, obtulit sacrificium dedicationis, & consummationis templi. Leuit. 9. 24.
10 Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit ignis de cælo, & consumpsit holocaustum, sic & Salomon orauit, & descẽdit ignis de cælo, & cõsumpsit holocaustũ. 2. Paral. 7. 1.
11 Et dixit Moyses, eo quòd non sit comestum quod erat pro peccato, consumptum est. Leuit. 10. 16.
12 Similiter & Salomon octo dieb. celebrauit dedicationem.
13 Inferebantur autem in descriptionib. & commentariis Nehemiæ hæc eadem: & vt construens bibliothecam cõgregauit de regionibus libros, & prophetarũ, & Dauid, & epistolas Regum, & de donariis.
14 Similiter autem & Iudas ea, quæ deciderant, per bellum, quod nobis acciderat, cõgregauit omnia, & sunt apud nos.
15 Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.
16 Acturi itaq; purificationem scripsimus vobis: bene ergo facietis si egeritis hos dies.
17 Deus autem qui liberauit populum suũ, & reddidit hereditatem omnib. & regnũ, & sacerdotium, & sanctificationem.
18 sicut promisit in lege, speramus quod citò Deut. 30. 3. 5.

Cum verò dixisset libro de locis S. Hieronymus; Machabæorum *hodieq;* in Modin *sepulchra monstrantur*, subiunxit, *Sat itaq; mirer, quomodo Antiochia eorum reliquias, aut quo hoc certo auctore sit creditum.* An fortè fuerant, reliquiæ istæ illinc illuc translatæ, nudaq; in Modin cenotaphia relicta? An potius, vt ante dictum est fol. 603. Machabæorum septem fratrum, non istorum Antiochiæ fuerunt reliquiæ? In hisce verò pyramidibus, obseruantiæ, erga Machabæos, ergô, incidebat hosce versus è meis quidam familiaribus.

In felicissimi MACHABÆORVM patris pyramide.

Hic ego MATATHIAS *mea, meq;, meosq;, meorumq;*
Obieci Antiocho robur, opes, animas.
Altius ex ista iam victor clamo columna:
ME SEQVERE, *atq;* MEOS, *qui sacra salua cupis.*

In optimæ Machabæorum matris pyramide.

Hic iaceo, sine quâ templum ignis, Iupiter aras,
Miles opes haberet, corda superstitio.
Hoc vtero est propugnata salus, quæcumq; deinceps
Natorum inuictâ creuit adulta manu.
Singula debentur natis: matri omnia. Quintùm
Facta parens, quintùm sum noua facta salus.

In herois fortissimi Iudæ pyramide.

Hoc IVDA *tibi ponit amor. Nam quod tua virtus*
Promeruit, possit marmore terra tegi.
Te, Regem, Regisq; duces, duce, Patria vicit:
Te, pietas Templo reddita, Pontifice.
Nunc Patria & Templum æterna tibi sunto columna:
Hæc ad mortalas, illud ad superos.

In spectatissimi Ionathæ pyramide.

Vici hostes, vinxi meritis Regesq;, Meosq;,
Iam decumbo, Tryphon barbare, fraude tua.
Nimirum perdit, quam ferrum hostile timebat,
Ipsaq; sceptra; fides perfida sæpe fidem.

In periculorum omnium cum fratribus consortis Iohannis pyramide.

IOANNES *ferrum patrios agitabat in hostes,*
Cum malè Iambræis occidit insidiis:
Iambræus molles agitabat ab ara choreas,
Cum benè fraternis occidit insidiis,
Vult DEVS, *vt vita sit mors insigne peracta,*
Fortibus arma inter, mollibus ad crotalum.

In magnanimi Eleazari pyramide.

Longum ELEAZAR *haue, vitam tentare tyranni*
Audax, & fortis proiicere ipsi tuam.
Vidisti armato sub pegmate bella minantem
Regali lucam veste nitere bouem.
Rex est, dixisti; qui ni cadit, occidit omnis
Relligio, hem tibi! Rex, perstet vt illa, cadet,
Bellua suffossá licet in me corruat aluo,
Fulciet Isacidum nostra ruina domum.
Nec mora. suppositus ventri latè ilia vastas.
In te elephas turrim, sed, sine Rege, trahit.
Sed non vota cadunt. cecidisti elephante cadente:
Relligio tandem, Rege cadente, stetit.

In Euergetæ, Ethnarchæq; Simonis pyramide.

Relligio, ô Solyme, & magni sacraria templi
Sunt IVDÆ *fratris Marte recepta mei:*
Dulcis libertas, veterisq; arx alta Sionis,
Sunt modo SIMONIS *Marte recepta meo.*
Vt longum serues, quod SIMON *præstitit armis,*
Custodi IVDÆ *quod peperere manus.*

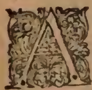
Exposuit verò mysticè sepulchralia hæc omnia iampridem pius doctusque auctor Galfridus, è quo, vt de cæteris iudicare liceat, subiiciam paucula: *Quid, ait, dicimus esse sepulchrum patris & matris, & fratrum Simonis? Mihi quidem videtur saluo meliore intellectu, sepulchrum hoc esse textum simplicem literalis historiæ, vbi gesta priorum, veluti ossa mortuorum, condita delitescunt.* Et postea: *Septem pyramides*

pyramides, sunt septem spiritualia dona. Quod vero dicitur vnam contra vnam, germanam quandam societatē & concordiā ipsarū gratiarū designat, non discrepantiā aliquam vel oppositam habentem qualitatem. Septem pyramides super ædificium & sepulchrum statuuntur à Simone, vna contra vnam quia spiritualis intellectus ab ipso erigitur in concordia charitatis super historias noui ac veteris testamenti quæ nimirum scriptura sacra palam est, quanto suscipiantur honore, quo complectantur amore, qua reuerentia, qua diligentia pertractentur a successoribus Apostolorum, sanctis doctoribus. Hæ sunt illæ magnæ columnæ, quæ circumposita dicuntur à Simone, iuxta illud: Circumdate Sion, & complectimini eam. Super istas etiam arma Simon circumposuit ad memoriam æternam. Arma doctorum quæ sunt, ostendit Paulus ipse bellator armis inclitus. Arma inquit militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Item: Alii per spiritum datur sermo sapientiæ. His quasi nauibus, vitæ procellosum huius pelagus transmeatur, & vnus terræ portus omnibus aperitur. Hæ sunt naues, quæ iuxta columnas positæ à Simone referuntur, sculptæ tamen memorantur, nec modo petræ fide verum etiam petrinæ fuisse creduntur: quippe quibus viuere Christus est, & mori lucrum. Petra enim Christus: Non tanguntur fluctibus in alto non sunt etiam remota. Nec ventorum turbine concutiuntur, immaculatos se custodiunt ab hoc sæculo sancti, nec ad eos spumea iniqui æquoris amaritudo pertingit. Insultus nequam spirituum quasi circumstrepentium flabra ventorum constanter frangunt, & prudenter elidunt. O quot credentium millia, quot cateruas animarum sanctarum, naues istæ portauerunt ad portum salutis æternæ. Sunt autem iuxta columnas à quibus nimirum accipiunt tutamen spei, robur fiduciæ, fidei munimentum. Videntur ab hominibus nauigantibus mare quæ in mari non sunt: & aliis quidem sunt odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam. Hoc est sepulchrum quod fecit Simon in Modin vsque in hodiernum diem. Sepulchrum dicit apertè totam illam fabricam superiectam, eo quod tota facta sit ornandi gratia. Modin interpretatur iudicium. per quod congrue designatur, eos fore idoneos ad arcana contemplationū, qui iudicare nouerint inter diem & noctem, inter pollutum & mundatum. Tantum Galfridus.

Adhæsit Simon contra Tryphonem Demetrio vers. 35. qui literas ad eum munificentissimas dedit ver. *36*. Sed in iis pro *bahem*, lege cum Græco. & ordinariæ glossæ textu Lugdunensi, *bainem*. Hanc vero quidam ex Lyrano colli ornamentum interpretantur. Sed videtur palma fuisse, vt cap. 4. lib. 2. ver. 4. vel palmarium quid, quia *baij & baion* palmæ ramus est, siue palmæ spadix videri que potest Faber. lib. 2. Agonist. cap. 25. E consuetudine, quæ supra iam notata; Græcam vocem retinuit Interpres.

Post captam Gazam anno 171. Hierosolymitanam arcem recepit, eam, eiusque montem funditus euertit Ioseph. cap. 11. l. 13. Sicque libertatem, quam anno superiore Iudæis restituere cœperat, perfecte iam restituit, vt neque iam Regibus subessent, neque tributum deinceps vllum penderent, inquit Iosephus, cum Gentiles isti reges, ab año 145. totos 25. annos in arce illa præsidium, Iudæis & templo infestissimum habuissent. Hinc vero *duo* facta sunt. *primo*, vt 23. die mēsis *Iiar*, festus dies anniuersarius esset, vt ver. 52. 53. *Deinde* vt regni Græcorum abiecta putatione & calculo, inciperent in contractibus numerare à primo Simonis huius anno ver. 42. Scaliger lib. 5. de temp. existimat, ab Ethnarcha isto *duplicem* esse numerationem: vnam minus propriam ab anno eius primo qui fuit 170. *alteram* magis propriam ab anno eius secundo, qui fuit 171. dum arx recuperata est. Et hinc fieri, vt Iosephus mensem *Iiar*, qui fuerat hactenus secundus, tāquam primum iam consideret & inde faciat *Adar* vndecimum mensem, *Thamuz* tertium, *Thebeth* nonum. quod aliqui in ipso ceu errorem reprehendunt. Videtur tamen magis propria numeratio à primo Simonis anno ducta, vti patet cap. 14. ver. 27. *Ador.* ver. 20. vocatur à Iosepho *Ἄδωρα* quam & cap. 13. eodem libro dicit Idumeæ vrbem esse.

CAPVT XIV. LIBRI I.

1 *ANno centesimo septuagesimo secundo cōgregauit rex Demetrius exercitum suum, & abiit in Mediam ad contrahenda sibi auxilia, vt expugnaret Tryphonem.*
2 *Et audiuit Arsaces rex Persidis, & Mediæ, quia intrauit Demetrius confines suos, & misit vnum de principibus suis vt comprehenderet eum viuum, & adduceret eum ad se.*
3 *Et abiit, & percussit castra Demetrii: & comprehendit eum, & duxit eum ad Arsacem, & posuit eum in custodiam.*
4 *Et siluit omnis terra Iuda omnibus diebus Simonis, & quæsiuit bona genti suæ: & placuit illis potestas eius & gloria eius omnibus diebus.*
5 *Et cum omni gloria sua accepit Ioppen in portum, & fecit introitū in insulis maris*
Et dilatauit fines gentis suæ, & obtinuit regionem.
7 *Et congregauit captiuitatem multam, & dominatus est Gazaræ, & Beth-suræ, & arci: & abstulit immunditias ex ea, & non erat qui resisteret ei.*
8 *Et vnusquisque colebat terram suam cū pace: & terra Iuda dabat fructus suos, & ligna camporum fructum suum.*
9 *Seniores in plateis sedebant omnes, & de bonis*

de bonis terræ tractabant, & iuuenes induebant se gloriam, & stolas belli.
10 Et ciuitatibus tribuebat alimonias, & constituebat eas vt essent vasa munitionis quoadusque nominatum est nomen gloriæ eius vsque ad extremum terræ.
11 Fecit pacem super terram, & lætatus est Israel lætitia magna.
12 Et sedit vnusquisque sub vite sua & sub ficulnea sua: & non erat qui eos terreret.
13 Defecit impugnans eos super terram: & reges contriti sunt in diebus illis.
14 Et confirmauit omnes humiles populi sui & legem exquisiuit, & abstulit omnem iniquum & malum.
15 sancta glorificauit, & multiplicauit vasa sanctorum.
16 Et auditum est Romæ, quia defunctus esset Ionathas: & vsque in Spartiatas: & contristati sunt valde.
17 Vt audierunt autem quod Simon frater eius factus est summus sacerdos loco eius, & ipse obtineret omnem regionem & ciuitates in ea:
18 scripserunt ad eum in tabulis æreis, vt renouarent amicitias & societatem, quam fecerant cum Iuda, & cum Ionatha fratribus eius.
19 Et lectæ sunt in conspectu ecclesiæ in Ierusalem. Et hoc exemplum epistolarũ quas Spartiatæ miserunt.
20 Spartianorum principes, & ciuitates Simoni sacerdoti magno, & senioribus, & sacerdotibus & reliquo populo Iudæorum fratribus salutem.
21 Legati, qui missi sunt ad populum nostrũ nunciauerunt nobis de vestra gloria, & honore ac lætitia: & gauisi sumus in introitu eorum.
22 Et scripsimus quæ ab eis erant dicta in concilio populi, sic: Numenius Antiochi, & Antipater Iasonis filius, legati Iudæorum, venerunt ad nos, renouantes nobiscum amicitiam pristinam.
23 Et placuit populo excipere viros gloriose, & ponere exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris, vt sit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autem horum scripsimus Simoni magno sacerdoti.
24 Post hæc autem misit Simon Numenium Romam, habentem clypeum aureum magnum, pondo minarum mille, ad statuendam cum eis societatem. Cum autem audisset populus Romanus sermones istos.
25 dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni, & filiis eius?
26 Restituit enim ipse fratres suos, & expugnauit inimicos Israel ab eis, & statuerunt ei libertatem, & descripserunt in tabulis æreis, & posuerunt in titulis in monte Sion.
27 Et hoc est exemplum scripturæ: Octaua decima die mensis Elul, anno centesimo septuagesimosecundo, anno tertio sub Simone sacerdote magno in Asaramel,
28 in conuentu magno sacerdotum, & populi, & principum gentis, & seniorum regionis, nota facta sunt hæc: Quoniam frequenter facta sunt prælia in regione nostra.
29 Simon autem Mathathiæ filius ex filiis Iarib, & fratres eius dederunt se periculo, & restiterunt aduersariis gentis suæ vt starent sancta ipsorum, & lex & gloria magna glorificauerunt gentem suam.
30 Et congregauit Ionathas gentem suam, & factus est illis sacerdos magnus, & appositus est ad populum suum.
31 Et voluerunt inimici eorum calcare, & atterere regionem ipsorum, & extendere manus in sancta eorum.
32 Tunc restitit Simon, & pugnauit pro gẽte sua, & erogauit pecunias multas, & armauit viros virtutis gentis suæ, & dedit illis stipendia:
33 Et muniuit ciuitates Iudææ, vbi erant arma hostium antea: & posuit illic præsidium viros Iudæos.
34 Et Ioppen muniuit, quæ erat ad mare & Gazarum quæ est in finibus Azoti, in qua hostes antea habitabant, & collocauit illic Iudæos: & quæcunque apta erant ad correptionem eorum, posuit in eis.
35 Et vidit populus actum Simonis, & gloriã quã cogitabat facere genti suæ, & posuerunt eum ducem suũ, & principem sacerdotum, eo quod ipse fecerat hæc omnia & iustitiam, & fidem quam conseruauit genti suæ, & exquisiuit omni modo exaltare populum suum.
36 Et in diebus eius prosperatum est in manibus eius, vt tolerentur Gentes de regione ipsorum, & qui in ciuitate Dauid erant in Ierusalem in arce, de qua procedebant, & contaminabant omnia quæ in circuitu sanctorum sunt, & inferebant plagam magnam castitati;
37 Et collocauit in ea viros Iudæos ad tutamentum regionis, & ciuitatis, & exaltauit muros in Ierusalem.
38 Et rex Demetrius statuit illi summum sacerdotium.
39 Secundum hæc fecit eum amicum suum & glorificauit eum gloria magna.
40 Audiuit enim quod appellati sunt Iudæi à Romanis amici, & socii, & fratres, & quia susceperũt legatos Simonis gloriosè.
41 Et quia Iudæi, & sacerdotes eorum cõsenserunt eum esse ducem suum & summum sacerdotem in æternum, donec surgat propheta fidelis.
42 & vt sit super eos dux, & vt cura esset illi pro sanctis, & vt constitueret præpositos

tos super opera eorum, & super regionem
& super arma, & super præsidia:
43 *& cura sit illi de sanctis: & vt audiatur*
ab omnibus, & scribantur in nomine eius
omnes conscriptiones in regione: & vt o-
periatur purpura, & auro:
44 *Et ne liceat vlli ex populo & ex sacer-*
dotibus irritum facere aliquid horum,
& contradicere his quæ ab eo dicuntur,
aut conuocare conuentum in regione sine
ipso: & vestiri purpura, et vti fibula aurea.
45 *Qui autem fecerit extra hæc, aut irri-*
tum fecerit aliquid horum, reus erit.
46 *& complacuit omni populo statuere Si-*
monem & facere secundum verba ista.
47 *Et suscepit Simon & placuit ei vt sum-*
mo sacerdotio fungeretur, & esset dux, et
princeps gentis Iudæorum, & sacerdotum
& præesset omnibus.
48 *Et scripturam istam dixerunt ponere in*
tabulis æreis, & ponere eas in peribolo
sanctorum, in loco celebri:
49 *exemplum autem eorum ponere in æra-*
rio, vt habeat Simon & filii eius.

COMMENTARIVS.

DEmetrius iste Rex contra Parthorum Regem pugnans, ab eo captus est, vti explicat etiam lib. 38. Iustinus & Appianus. Hinc longa satis in Iudæa pax secuta, ver. 4. & 8. Literæ à Lacedæmoniis venerunt quæ præsente populo lectæ sunt, ver. 19. Misit Romam Simon legatos, coronam auream & alia munera, quemadmodum moris tunc erat, vti de Rege Demetrio narrat loco citato Appianus, de Ptolomæo Liuius lib. 36. de Antiocho lib. 42. de aliis Cicero Verrina sexta. Hinc vero vocati sunt Iudæi *Romanorum socii & fratres* ver. 41. non quod Romani, quemadmodum supra Lacedæmonii ab Abraham genus ducerent. seu ab vna ciuitate quapiam, vt apud Liuium li. 27. Rhodii & Soli: sed vt summa inter eos amicitia significaretur. Sic enim *Romanorum fratres* dicti fuerunt Bataui apud Constantini Panegyristem, paneg. 7. & 8. & se fratres eorundem gloriati sunt Teutones apud Plutarchum in Mario, & supra lib. 2. cap. 4. Hierosolymitani, quasi præclarum quid esset. scribi volebant *Antiochens*.

Anno 172. populus, non *Romanus*, vt à quibusdam putatum est, & hic insertum vers. 25. sed vti series tota declarat *Hierisolymitanus* vel *Iudaicus*, ob tanta Simonis, eiusque fratrum, & patris, in religionem & patriam merita, egregiam grati animi in ipsos, eorumque posteros, significationem dedit. & *primo* quidem laudando vers. 25. vbi legendum, *Restituit enim ipse & fratres sui, & domus patris sui. Restituit* vero valet *constabiliuit nos.* Sic enim habet Græc⁹ textus, ἐστήρισε γὰρ αὐτὸς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Fitque isto modo, vt ad plures, qui dignissimi sunt laudatio ista spargatur, ad Simonis videlicet Patrem, & fratres, Iudam, Ionatham, Eleazarum & Iohannem. Æquum enim fuit omnium meminisse, acceptorumq; beneficiorum memoriã altiùs ordiri. Possemus vero Latinum, vt nunc quidem legitur, textum explicare, vt *fratres suos* restituerit, non Iudam aut alios proprie dictos fratres. sed *Israelitas* omnes: à quibus subditur inimicos Israelis expugnasse, siue depulisse. Aut vero *restituit ipse fratres suos*. quia in eo facti quodammodo sunt rediuiui omnes: omnium in eo vno virtus reuixit, quod cap. 13. vers. 8. videntur optasse. Sed quod sequitur, *& expugnauit*, Græcus per pluratem effert, de Machabæis videlicet omnibus loquendo, ἐπολέμησαν τοὺς ἐχθροὺς Ἰσραὴλ ἀπ' αὐτῶν, *debellarunt hostes Israel ab ipsis*, qui iam scilicet ista dicebant, id est, à populo toto Iudaico. *Et statuerunt ei libertatem*. Qui, quam, cui? An iidem ipsi Machabæi eidem Israelitico populo libertatem ab duro impioq; Syriæ Regum dominatu? Ita credit noua translatio, nisi quod per numerum singularem, hoc ipsum Simoni tribuit, sic *ipse cum fratribus suis, domoque paterna constabiliuit Israelem, & hostibus bello propulsatis, libertatem ei peperit*. An potius ii de quibus iam subditur, *& descripserunt & posuerunt*, iidẽ ipsi sunt, qui Simoni libertatẽ statuerunt? libertatẽ inquam eã, vt solus ipse princeps esset, ei subditi alii omnes nulli ipse pareret, ei omnes. Hæc enim vberius in cõfectis ea de re tabulis publicis, quæ ver. 27. incipiunt, explicantur maxime ver. 35. 42. 43. 44. Videntur vero istæ tabulæ finiri ver. 46. ibi *secundum verba ista*. Nam à ver. 29. est perpetua gestarum rerum narratio, &, vt ait D. Thomas; *recapitulatio*. Nam quod v. 39. de Demetrio dicitur, eò pertinet, vt ostendatur quæ causa illum mouerit, vt sibi quasi è manibus Iudæam, quam Syriæ hactenus Reges occuparant, & diuexarant, elabi sineret, neque bellum nouum moliretur. Terrebat enim ipsum arctissima Romanorum cum Iudæis amicitia, & summa Iudæorum ipsorum in perpetuum Simonis principatum & pontificatum consensio. Etsi enim iam primo tam solenni concilio, publicisque sacerdotum, & populi & principum gentis, & seniorum regionis tabulis omnia ista confirmantur, & posteritati mandantur, hactenus tamen & verbis, & factis probata iam erant, vti perspicuum est ex 13 cap. versu 8. & deinceps.

In ea vero publica scripturã possunt paucula optari. & *primo* quidem verum videri quod supra dicebam, à primo Simonis anno tamquã à re admodum memorabili, anno deinceps numeratos fuisse. Nam cum cœperit anno 170. & publica hæc auctoritas perscribatur anno 172. dicit

tamen

tamen is annus Simonis *tertius* ver. 27. prout inchoatum fuerat cap. 13. ver. 42. & hic repetitur atque confirmatur ver. 43. *scribantur in nomine eius omnes conscriptiones*, siue vt in Græco est; syngraphæ, *in regione* Israelitica scilicet. Vnde & in Thalmudico *Perek Rosch basschanah* legitur hæc ipsius Rab. Aha bar Huna sententia. *In tertio die mensis Tisri abolita est è contractibus mentio edicti, quod Gracia regnum edixerat, ne in ore suo Israelita commemorarent nomen cælorum. Postquã vero praualuit regnum Hasmonaeorum, istique ipsos Gracorum Reges vicerunt, sanxerunt, vt nomen cælorum etiam in contractibus commemorarent. Sic igitur scribebant. In anno sic & sic siue tali & tali Iohannis sacerdotis magni Dei excelsi: Quo audito sapientes dixerunt, Cras aliquis soluet debitum suum & inuenitur chirographum proiectum in fimum. Et aboleuerunt illud, eumque diem festum instituerunt.* Per *Gracorũ* porro *regnum*, intelligit iste Rabbinus Græcos istos Syriæ reges, per *nomen cælorum*, nomen Dei. Vsitatum enim Hebræis, vt qui in cœlis habitat altissimus, quique omnium supremus est Deus, *cælorum nomine* appellatur, vt cum aiunt, *Birschout Schamaim*, pro *Dei Deus*, siue *Dei promissu ita fiat*. Rursum; *omnia in manu cæli: sit timor cæli super vos. Timor hominum expellit timorem cæli.* Et sic è nostris quidam accipiunt illud Lucæ 15. *Peccaui in cælum.* & hoc lib. 1. cap. 3. ver. 50. *Clamauerunt voce magna in cælum.* cap. 4. ver. 10. *Clamemus in cælum.* cap. 9. ver. 46. *Clamate in cælum.* Minime tamen ea iis locis necessaria videtur notio, cum *clamare in cælum* valere possit, Deum precari suspiciendo in cœlum, quemadmodum & propheta dicebat, *Leuaui oculos in montes, vnde veniat auxilium mihi.* Psalm. 120: *& ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis* Psalm. 123. Hic verò vna cum Simonis anno appositus est adhuc Seleucidarum annus, vt res videlicet certior & testatior esset, quemadmodum publicis quibusdam literis, vna cum Domini anno, adiungitur & Pontificis & Imperatoris annus.

Notandum prætereà pro *Asaramel* ver. 27. in Græco esse σαραμὲλ, vt cap. 13. vers. 20. pro *Ador*, ἄδωρα in Iosepho erat. Coniungitur vero ista vox tam in Latino quam Græco textu, cum sacerdote magno, vt videatur ille dici, *sacerdos magnus in principe ipsorum Deo*, quemadmodum si in allata Rabbini sententia Hebraica verba retinerentur hoc modo *in anno Ioannis sacerdotis magni Leelbelion.* Iam vers. 28. pro *nota facta sunt hac*, dicit Græca Romana editio ἐγνώρισεν ἡμῖν *notum nobis fecit.* quasi in conuentu illo prius ipse Simon verba fecerit, & ea in memoriã ipsis reuocarit. Alii quidam Græci libri habent ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν *notum vobis fecimus*, aut *publice declarandum indicauimus. Exquisiuit* ver. 35. *omni modo exaltare populum suum.* Id antea ver 4. dicebatur, *quasiuit bona genti sua.* Hoc vero verum est Tiranni & Principis discrimen. Ille sibi bona quærit: iste suo populo. Ideóque de regiis nominibus quæ à Polluce tradita sunt, ea in principem quemlibet congruere opórtet, vt sit πατὴρ ἤπιος φροντιστὴς τῶν ἀρχομένων σωτὴρ ἐπιμελητὴς τῶν ὑπηκόων, *Pater, benignus, eorum quibus praest, curator, Saluator, subditorum custos.* Atque hinc factum, vt quemadmodum ait Iosephus 11. scriberetur passim vna cũ anno Simon ὁ εὐεργέτης Ιουδαίων καὶ ἐθνάρχης. & causa subditur, quia eius operâ mira Iudæis extitit felicitas, quæ hoc ipso capite à ver. 4. describitur admodum varia, tam in temporalibus & humanis, quam spiritualibus & diuinis. *In illis* cum alia, tam verò numeratur vers. 5. *introitus in insulis maris* & vers. 10. *vasa munitionis.*

Posset vero illud, *in*, omitti & sensus foret; *fecit insulis introeundi potestatem in Palestinam & Iudæam: fecit vt possent insulares ex Cypro, Sicilia, Rhodo, aliunde terram ingredi, merces inferre & efferre*, qa portus tenebat. *Vasa* vero *munitionis* sunt machinæ, propugnacula, turres, omnisq; generis machinæ instrumẽta, quibus loca quæpiã muniũtur. *In spiritualib.* vero diuinisq; bonis recẽsentur v. 41. legis diuinæ obseruatio, improborũ ablatio, tẽpli glorificatio, sacræ supellectilis amplificatio. Vnde videtur è cõtrario necessariũ, vt sint ea perquã infelicia tẽpora & loca, in quibus diuinarum legũ neglectiò est improborũ licẽtiã, tẽplorũ direptio, sacræ supellectilis vel imminutio, vel depeculatiò. *Qui plagam magnam inferebant castitati* ver. 36. sunt Gentiles, qui in Hierosolymitanæ arcis præsidio collocati, valde illos impediebant, qui in Dei cultu casti siue puri esse volebant, qui vt castitatẽ, siue puritatem assequerentur, ad templum venire consueuerant. Græcus ait ἐποίουν πληγὴν μεγάλην ἐν τῇ ἁγνείᾳ, *faciebant plagam magnam in puritate aut munditia, i. e.* inquit, nouæ translationis explicator; *rebus diuinis, qua castè ac purè sunt colendæ, atque in summa religione ac sanctitate conseruanda.*

De rege Demetrio vers. 39. narratura quod antequam ab Arsace caperetur, fecerat. *Arsaces* vero dicitur ver. 2. *rex Persidis & Media.* At Parthorum rex erat, vti solenne Arsacidarum nomen indicat, & Iosephus lib. 13. cap. 9. Exquisitæ doctrinæ vir Hesselius præfatione in primam S. Iohannis epistolam, putat pro *Media* legendam hic Parthiam. Sed cum Latini Græcique Códices Mediam habeant, & qui tum Parthorum Reges erant, iidem etiam Persarum & Medorum regna obtinerent, possunt per duo potissimarum gentium nomina significari, quæcumque alia regna Regi eidem subiicerentur. Et verò sæpe in Plutarcho & Thucydide *Medicum* appellari videmus, quod ab aliis *Persicum* dicitur, nec male sic intellgatur Esaias cap. 17. v 13. *Medos* nominãs, quos postea distinctius Ælamitas, & Medos nominat cap. 21. ver. 2. Huius porro Demetrii iam captiui vxor, *Cleopatra* nomine Seleucam ad se illius fratrem Antiochum euocauit, eumque suum ex leuiro virum fecit, apud Iosephum eodem libro cap. 13.

Posi-

Positum est hoc Iudæorum siue Senatusconsultum siue plebiscitum *in titulis*, id est, column[s] ver. 26. *in monte Sion*, & *in peribolo sanctorum* vers. 48. qui *peribolus* aliud nihil est, quam murus & ex edrarum illud genus, quod templum seu sancta ipsa, vt lib. 3. Reg. dixi; ambibat. Sed apud Strabonem lib. 17. locus, vbi sepulti Reges; περίβολος est. A nostro Interprete vertitur lib. 2. c. 1. vers. 15. *ambitus* cap. 6. vers. 4. *ædes*. Exemplum porro scripti eiusdem in gazophylacio positum est vers. 49. De legato Iudæorum *Numenio* iam supra cap. 12. vers. 16. dictum, & iterum infra cap. 15. vers. 25. *Clypeus* ille *aureus* vers. 24. erat ex illo munerum genere de quo supra, & apud Iosephum lib. 14. c. 16. Lipsium lib. 2. Admir. cap. 9. lib. 3. cap. 5.

Sed obserua vers. 42. tam principatus quam pontificatus honorem istum huic Asamonæorum familiæ rectè tribui, *donec surgat Propheta fidelis*. Nam reuera posteaquam iis Principatus per Herodem adeptus fuit, & pontificatus venalis esse cœpit, venit Propheta ille magnus CHRISTVS IESVS Dominus & Saluator noster, vti superius explicatum ad c. 4. lib. 1. fol. 434. Et iampridem cessarant in Israël veri prophetæ.

CAPVT XV. LIB. I.

1 *ET misit rex Antiochus filius Demetrij epistolas ab Insulis maris Simoni sacerdoti, & Principi gentis Iudaeorum, & vniuersæ genti:*

2 *Et erant continentes hunc modum:* REX *Antiochus Simoni sacerdoti magno, & genti Iudæorum salutem.*

3 *Quoniam quidam pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vendicare regnum, & restituere illud sicut erat antea: & electam feci multitudinem exercitus, & feci naues bellicas.*

4 *Volo autem procedere per regionem vt vlciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, & qui desolauerunt ciuitates multas in regno meo.*

5 *Nunc ergo statuo tibi omnes oblationes, quas remiserũt tibi ante me omnes reges, & quæcunq; alia dona remiserunt tibi:*

6 *& permitto tibi facere percussuram proprij numismatis in regione tua:*

7 *Ierusalem autem sanctam esse & liberam; & omnia arma quæ fabricata sunt, & præsidia quæ construxisti, quæ tenes, maneant tibi.*

8 *Et omne debitum regis, & quæ futura sunt regi, ex hoc, & in totum tempus remittuntur tibi.*

9 *Cùm autem obtinuerimus regnum nostrum glorificabimus te, & gentem tuam, & templum gloria magna, ita vt manifestetur gloria vestra in vniuersa terra.*

10 *Anno centesimo septuagesimoquarto exiit Antiochus in terram patrum suorum, & conuenerunt ad eum omnes exercitus, ita vt pauci relicti essent cum Tryphone.*

11 *Et insecutus est eum Antiochus rex, & venit Doram fugiens per maritimam.*

12 *sciebat enim quòd cõgregata sunt mala in eum, & reliquit eum exercitus.*

13 *Et applicuit Antiochus super Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum:*

14 *Et circuiuit ciuitatem, & naues à mari accesserunt; & vexabant ciuitatem à terra, & mari, & neminem sinebant ingredi, vel egredi.*

15 *Venit autem Numenius, & qui cum eo fuerant, ab vrbe Roma habentes epistolas regibus, & regionibus scriptas, in quib. continebantur hæc:*

16 LVCIVS *Consul Romanorum, Ptolemæo regi salutem.*

17 *Legati Iudæorum venerunt ad nos amici nostri, renouantes pristinam amicitiam, & societatem, missi à Simone principe sacerdotum, & populo Iudæorum.*

18 *Attulerunt autem & clypeum aureum minarum mille.*

19 *Placuit itaque nobis scribere regibus & regionibus, vt non inferant illis mala, neque impugnent eos, & ciuitates eorum; & vt non ferant auxilium pugnantibus aduersus eos.*

20 *Visum autem est nobis accipere ab eis clypeum.*

21 *Si qui ergo pestilentes refugerunt de regione ipsorum ad vos, tradite eos Simoni principi sacerdotum, vt vindicet in eos secundum legem suam.*

22 *Hæc eadem scripta sunt Demetrio regi, & Attalo, & Ariarathi, & Arsaci.*

23 *& in omnes regiones: & Lampsaco, & Spartiatis, & in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lydiam, & in Alicarassum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaselidem, & in Gortynam, & Gnidum, & Cyprum, & Cyrenem.*

24 *Exemplum autem eorum scripserunt Simoni Principi sacerdotum, & populo Iudæorum.*

25 *Antiochus autem rex applicuit castra in Doram secundò, admouẽs ei semper manus, & machinas faciens: & conclusit Tryphonem, ne procederet.*

26 *& misit ad eum Simon duo millia virorum*

rum electorum in auxilium, & argentum, aurum, & vasa copiosa:

27 *Et noluit ea accipere sed rupit omnia, quæ pactus est cũ eo antea, & alienauit se ab eo.*

28 *Et misit ad eum Athenobium vnum de amicis suis, vt tractaret cum ipso, dicens: Vos tenetis Ioppen, & Gazaram, & arcem, quæ est in Ierusalem, ciuitates regni mei:*

29 *fines earum desolastis, & fecistis plagam magnam in terra, & dominati estis per loca multa in regno meo.*

30 *Nunc ergo tradite ciuitates, quas occupastis, & tributa locorum, in quibus dominati estis extra fines Iudææ.*

31 *sin autem, date pro illis quingenta talenta argenti, & exterminij, quod exterminastis, & tributorum ciuitatum alia talenta quingenta: sin autem, veniemus, & expugnabimus vos.*

32 *Et venit Athenobius amicus regis in Ierusalem, & vidit gloriam Simonis, & claritatem in auro, & argento, & apparatum copiosum, & obstupuit: & retulit ei verba regis.*

33 *Et respondit ei Simon, & dixit ei: Neque alienam terram sumpsimus, neque alienam detinemus: sed hereditatem patrum nostrorum, quæ iniuste ab inimicis nostris aliquo tempore possessa est.*

34 *Nos vero tempus habentes, vindicamus hereditatem patrum nostrorum.*

35 *Nam de Ioppe, & Gazara quæ expostulas, ipsi faciebant in populo plagam magnam, & in regione nostra: horum damus talenta centum. Et non respondit ei Athenobius verbum.*

36 *Reuersus autem cum ira ad regem, renunciauit ei verba ista, & gloriam Simonis, & vniuersa quæ vidit, & iratus est rex ira magna.*

37 *Tryphon autem fugit naui in Orthosiada.*

38 *Et constituit rex Cendebæum ducem maritimum, & exercitum peditum & equitum dedit illi.*

39 *Et mandauit illi mouere castra contra faciem Iudææ: & mandauit ei ædificare Gedorem, & obstruere portas ciuitatis, & debellare populum. Rex autem persequebatur Tryphonem.*

40 *Et peruenit Cendebæus Iamniam, & cœpit irritare plebem, & conculcare Iudæam, & captiuare populum, & interficere, & ædificare Gedorem.*

41 *Et collocauit illic equites, & exercitum: vt egressi perambularent viam Iudææ, sicut constituit ei rex.*

COMMENTARIVS.

ANNO 173. Antiochus Demetrij prioris *filius*, posterioris, quem à Parthis captum esse dixi, *frater*, ex Insula Rhodo, vbi eum fuisse scribit Appianus, honoris plenas ad Simonem litteras dedit. Vbi vers. 6. notabis, multa tum fuisse, quæ non quibusuis potentibus licerent: sed vel Regibus tantum, vel quibus ij concederent, vt monetam cudere, purpuram aut coronam gestare, cap. 10. auream sedem & lectum habere, & similia: de quibus supra cap. 11. v. 58. Iste porro Antiochus à quibusdam *Sidetes* vocatur, à Rabano hic *Asidetes*. An ab ea, vt videtur Hebraica voce, à qua supra fol. 705. dixi Asidæos ortos? Fuit enim, vt infra patebit, hic vocatus Antiochus εὐσεβὴς, id est, *pius*. An à *Side*, id est malo punico, vel potius à *Side* Pamphyliæ vrbe, de qua Stephanus, & lib. 5. Polybius Strabo lib. 12. & hic infra vers. 23. *Sidetes* appellatus. quemadmodum apud D. Hieronymum contra Iouinianum lib. 2. *Marcellus Sidetes*, & compendij Cedreniani principio *Theodorus* ὁ Σιδής.

Anno 174. contra Tryphonem perrexit iste Antiochus, eumque Doræ quam arctissime obsedit vers. 13. 25. Respuit vero, quæ à Simone ipsi tunc mittebantur; auxilia, & cum eo initum fœdus ac societatem rupit vers. 27. ad ipsumque Simonem, legatum, qui cum eo expostularet, misit, & paulo post, Ducem Cendebæum, qui ipsum. Iudæorumque fines omnes bello vexaret, vers. 38. Ipse interim Dora elapsum Tryphonem ac fugientem secutus est, vers. 37. & 40. Iosephus illum ab hoc Apameæ tandem captum & interemptum ait. Ipse quidem Apameæ fuerat educatus, & in Apamensium castello, quod *Secoana* vel vt habent manuscripti libri *Cassiana* dicebatur, natus erat, auctore, Strabone lib. 16.

Legati vero, qui cap. 14. Romam à Simone missi erant, & de quorum actis & reditu nihil dictũ erat, iam reuertuntur vers. 15. Sed cum annus iste 174. in vrbis annum 616. incurrat, & tunc Consules fuerint M. Æmilius Lepidus, C. Hostilius Mancinus, vti suis in Fastis notat Sigonius, quomodo v. 16. nominantur Lucius consul? forte pro *Lucio* Caius legendus aut Lepidus. Nam & in Græco est λεύκι@-, quasi λέπιδ@- fuisset. Quamquam hosce Consules sequutus illico est *Lucius Furius* de quo Offic. 3. & in Bruto Tullius. cuius consulatus initium incidit in penultimum anni huius 174. mensem, vt ipsum esse. qui scribat; consentaneum sit. Iidem vero legati pro Iudæis litteras afferunt ad varios reges & populos. Reges illi sunt quinque. *Primus* Ptolemæus Ægypti. *Alter* Demetrius Syriæ. Adhuc enim Syriæ regnum tenere à Romanis putabatur, cum tamen à Parthis captus iam esset. *Tertius*, Asiæ Attalus. *Quartus*, Cappadociæ Ariatates vers. 22. Sic enim pro *Arabe* legendũ, testantur Græca, & correcta Latina. *Quintus*, Arsaces Parthorum. Inter populos vero po-

nitur

nitur primò *Samplama*, quæ vel Syriæ vrbs eſt, vel Heliopolis, quæ Syriæ cauæ vrbs apud Ptolemęũ lib.5.c.15. Quia, vti de vrbibus Stephanus ſcribit, Arabibus *Sol* vocatur *Samſa*. Mydus in Gręco *Myndus* eſt. Varij verò caſus ponuntur verſ.23. qui tamen aptè reſpondent verbo ſcribendi, cum & alicui & ad aliquem ſcribatur. Hic verò de Gazaris, de quibus ſupra, rurſum agitur verſ. 28.35. & iam pridem in Iudæorum poteſtatem veniſſe vides. Eodem verſ.28. ſtat adhuc *arx Hieroſolymitana*, quã tamen poſtea, ne à Gentilibus vnquam intercipi, ex eaque templum & populus vexari poſſet; à Simone, vna cum monte cui inſiſtebat, ſolo æquatam tradit Ioſephus lib.13.c.7. ſicque factum, vt eſſet etiam templum non ſolummodo tutius, ſed multo etiam conſpectius. At verſ.23. *claritatem in auro & argento* dicit Græcus κυλικεῖον, quaſi dicas, abacum iuſtructum poculis aureis & argenteis, ſiue claritatem poculorum in auro & argento. *Orthoſiadem* quidam dicunt *Antaradum*, quæ hodie *Tortoſa* dicitur. Sed apud Ptolemæum lib.5. Geographiæ c.15. in Phœnicia ponitur *Orthoſia*, in Caſſiotide *Antaradus*. Ex verſ.39. hic & ex cap. ſeq v.9. intelligimus non vallem tantum eſſe *Cedronem*, trans cuius *torrentem* egreſſus eſt Dominus Iohan. 18. & olim CHRISTI Domini Typus Dauid 2.Reg 15.v.23. ſed etiam vrbem, quæ in Græco ſemper dicitur ἡ Κεδρὼν, vt vel inde auctari poſſint, quæ Iohan.18. diſſerit Maldonatus. Obſeruare demum licet duo, quæ Simon de occupatis locis reſpondet verſ 33. Nam vel propria fuerunt, & iuſte recuperata ſunt. vel aliena quidem, ſed infeſta perpetuasq; clades inferentia. ideoque & ipſa iuſtè capta. Vt maior tamen redimatur vexatio, neque iuſta Regi quiritandi occaſio ſit, pro iis offert Simon talenta centum.

CAPVT XVI. LIB. I.

ET aſcendit Iohannes de Gazaris, &
nunciauit Simoni patri ſuo quæ fe-
cit Cendebæus in populo ipſorum.
2 *Et vocauit Simon duos filios ſuos*
ſeniores, Iudam & Iohannem, & ait illis:
Ego, & fratres mei, & domus patris mei ex-
pugnauimus hoſtes Iſraël ab adoleſcentia
vſque in hunc diem: & proſperatum eſt in
manibus noſtris liberare Iſrael aliquoties.
3 *Nunc autem ſenuit, ſed eſtote loco meo, &*
fratres mei, & egreſſi pugnate pro gente
noſtra: auxilium verò de cælo vobiſcum
ſit.
4 *Et elegit de regione viginti millia virorum*
belligeratorum, & equites, & profecti
ſunt ad Cedebæum; & dormierunt in Mo-
din.
5 *Et ſurrexerunt mane, & abierunt in cam-*
pum: & ecce exercitus copioſus in obuiam
illis peditum, & equitum, & fluuius torrẽs
erat inter medium ipſorum.
6 *Et admouit caſtra contra faciem eorum i-*
pſe, & populus eius, & vidit populum tre-
pidantem ad transfretandum torrentem,
& transfretauit primus: & viderunt eum
viri, & tranſierunt poſt eum.
7 *Et diuiſit populum, & equites in medio pe-*
ditum. Erat autem equitatus aduerſario-
rum copioſus nimis.
8 *Et exclamauerunt ſacris tubis, & in fugam*
conuerſus eſt Cendebæus, & caſtra eius, &
ceciderunt ex eis multi vulnerati: reſidui
autem in munitionem fugerunt.
9 *Tunc vulneratus eſt Iudas frater Iohannis:*
Iohannes autem inſecutus eſt eos, donec ve-
nit Cedronem, quam ædificauit:
10 *Et fugerunt vſque ad turres, quæ erant in*
agris Azoti, & ſuccendit eas igni. Et ce-
ciderunt ex illis duo millia virorum, &
reuerſus eſt in Iudæam in pace.
11 *Et Ptolemæus filius Abobi conſtitutus erat*
dux in campo Iericho, & habebat argẽtum,
& aurum multum.
12 *Erat enim gener ſummi ſacerdotis.*
13 *Et exaltatum eſt cor eius, & volebat obti-*
nere regionem, & cogitabat dolum ad-
uerſus Simonem, & filios eius, vt tolleret
eos.
14 *Simon autem perambulans ciuitates, quę*
erãt in regione Iudææ, & ſolicitudinem ge-
rens earũ, deſcendit in Iericho ipſe, & Ma-
thathias filius eius, & Iudas anno centeſi-
mo ſeptuageſimoſeptimo, menſe vndecimo,
hic eſt menſis Sabat.
15 *Et ſuſcepit eos filius Abobi in munitiuncu-*
lam, quæ vocatur Doch, cum dolo, quam æ-
dificauit: & fecit eis conuiuium magnum,
& abſcondit illic viros.
16 *Et cum inebriatus eſſet Simon & filij eius,*
ſurrexit Ptolemæus cum ſuis, & ſumpſerũt
arma ſua, & intrauerunt in conuiuium, &
occiderunt eum, & duos filios eius, & quoſ-
dam pueros eius.
17 *& fecit deceptionem magnam in Iſraël,*
& reddidit mala pro bonis.
18 *Et ſcripſit hæc Ptolemæus, & miſit regi vt*
mitteret ei exercitum in auxilium, & tra-
deret ei regionem, & ciuitates eorum, &
tributa.
19 *Et miſit alios in Gazaram tollere Iohan-*
nem: & tribunis miſit epiſtolas, vt veni-
rent ad ſe, & daret eis argentum, & aurum
& dona.
20 *Et alios miſit occupare Ieruſalem, & mon-*
tem templi.
21 *Et præcurrens quidam, nunciauit Iohanni*
in Gazara, quia periit pater eius, & frater
eius, & quia miſit te quoq; interfici.
22 *Vt audiuit autem, vehementer expauit: &*
comprehendit viros, qui venerant perdere

tum, & occidit eos: cognouit enim quia quærebant eum perdere.
23 *Et cætera sermonum Iohannis, & bellorum eius, & bonarum virtutum quibus fortiter gessit, & ædificij murorum, quos extruxit, & rerum gestarum eius:*
24 *ecce hæc scripta sunt in libro dierum sacerdotij eius, ex quo factus est princeps sacerdotum post patrem suum.*

COMMENTARIVS.

HABVIT Simon filios Iudam, Ioannem, Mathathiam. neque hunc numerum negat Gorionides, vti credidit epist. 15. Drusius. Plures ne verò hisce tribus habuerit, non multo infra dicetur. Sed istorum trium duos priores & seniores vers. 2. contra Cendebæum venientem, misit. ita, vt Imperator præcipuus esset Ioannes cap. 13. vers. 54. Is vers. 6. hoc cap. 16. boni ducis egregiè officio fungitur, dum primus periculum adit, Iudas verò vulneratus quidem est vers. 9. fugatus tamen hostis Cendebæus. Videtur vero Iohannes fuisse *primogenitus*, quia ipse summus expeditionis huius dux constituitur & de eo semper intelliguntur ista isto capite verba, *elegit* vers. 4. *admonet* vers. 6. *& vidit, transfretauit*, Et supra cap. 13. vers. 54. satis significatur.

Simon vero anno 177. indigna morte (quod vnum de eo narrat Gorion lib. 4. cap. 2.) à suo genero Ptolomæo quodam, qui nimia præceps ambitione principatum arripere optabat, in conuiuio per dolum interfectus est. Aduersatur vero & veritati, & Iosepho Iosippus, dum 18. annis Simonem regnasse ait: & Ptolemæum istum fuisse Ægypti Regem Antiocho subditum, ab eodemque ad facinus hoc sollicitatũ, & Simonem veneno mortifero potatum, sicq; à DEO punitũ quod cum gentibus affinitatem contraxisset. Sed illud vers. 16. *Cum inebriatus esset Simon*, possunt ebriosi ad ebrietatis suæ patrocinium aliquod asciscere, quemadmodum eos fecisse ait D. Augustinus quæst. 144. ex illis Genesis verbis cap. 43. *Biberunt* (fratres Iosephi) & *inebriati sunt cum eo*. Sed in ebrietate possunt *duo* considerari. *Vnum* est ipsa potionis abundantia: *alterum* ipsa potandi exuperantia, & hæc ebrietatem veram efficit. Abundantia esse potest absque omni propriè dicta ebrietate, quæ mentem adimat, rationisque vsum obturbet. Interim tamen etiamsi ab abundantia [illegible] omnis absit exuperantia, interdum tamen ebrietas vocatur. sicque, quia vini Iosepho, eiusque fratribus nihil defuit, idque largiter biberunt, etiamsi nulla propriè adesset ebrietas; dicuntur *inebriati* & similiter noster iste Simon. *Ebrios*, inquit Nonius, *non vinolentos aut vinosos, sed expletos quoslibet repossumus dicere*. Et apertius grauiusque loco citato D. Augustinus, *Hoc*, ait, *inebriandi ve*[illegible] *& pro satietate solere poni in scripturis. qui diligenter aduerterit, multis in locis adinueniet. Vnde e*[illegible] *Psalm. 64. Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti ditare eam, eo quod in laude benedictionis* [illegible] *situm est, & donum* DEI *commemoratur, apparet hanc ebrietatem saturitatem significare. Nam ita* [illegible] *re, vt inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ vtile est, quoniam maiore quã satietati sufficit, humore corrũpitur* [illegible] *cut vita ebriosorum, qui non satietate se replent, sed mergunt diluuio.* Et vero si ebrius vere Simon fuisset, eius potius exitio ebrietatem horrere, quam exemplo propugnare oporteret. Cum eo dicuntur etiam hic eius *filij duo* cecidisse, Iudas scilicet, & Mathathias, & cum iis famulorum nonnulli. [illegible] quod lib. 13. cap. 15. de Iohannis fratribus captis, & vinctis narrat Iosephus, vel de filiis [illegible] intelligendum (nam tribus nominatis Simoni plures fuisse monstrat, cap. 16. Iosephus, cum inter obsides Antiocho Piodatos, ipsum Hyrcani fratrem collocat) vel isti duo, non statim isto conuiuij articulo interfecti sunt, sed capti tantum, & postea interfecti, sicuti & eorum mater, de qua ibidem Iosephus. Et plane hoc asserit Gorion loco citato. *Cepit Ptolemæus vxorem eius, & duos filios,* [illegible] *catenis arcis vinxit. Voluit idem Ptolemæus Hierosolymam occupare, & Ioannem Gazara* (quam G[illegible] vt supra, rursum hic vocat Gorion) *tunc morantem occidere*. Sed meliora DEVS vers. 22. Eum Iosephus loco citato & Egesippus lib. 1. cap. 1. extra vrbem fuisse, cum percussores ad eum venirent, aiunt; sed cursu in vrbem fugisse, libenterque à ciuibus acceptum, parricida illo excluso. tuncque exclamat Egesippus: *Vtinam Simon tam perspicax ad fraudes cauendas, quam manu validus, bellandi artibus satis spectatus*. Iosephus cap. 14. ei principatus annos *octo* dat. *septem* tamen solummodo fuerunt, cum anno 170. cœperit? anno 177. in viuis esse desierit. Ideoque forte littera η possetHomerice pro *septem* in Iosepho ipso accipi, licet cap. decimoquinto, more consueto littera ζ ponatur.

De residuo Simonis filio, Iohanne Hyrcano.

POSSET *quintus* è Machabæis *Dux & Pontifex* vocari, cum, vt libri huius prioris exitus demonstrat, Patri nefariè interfecto confestim successerit. Quia tamen eius gesta hi propositi duo Machabæorum libri non persequuntur, ideo nolui iam sic vocare, cum suprà fol. 418. quatuor tantum Machabæos Principes hac historiã describi dixerim. Nos autem de eo ablegat extremus hic liber ad libros dierum eius Pontificatus, qui, quod quidem sciam; non extant. Qui tamen inuenitur liber Machabæorum quartus, habet de ea non pauca: verùm canonica is auctoritate, vti Præloquio tertio fol. 367. expositum; caret. In eius etiam explicandis rebus vertantur Iosephi ambo,

ambo, Flauius quidem 13. à cap. 14. Gorionides verò lib. 4. à cap. 2. Et *Iohannis* quidem nomen interdum etiam Simoni tribuitur, vt in Rabbino Aha bar Huna perſpici antea potuit; huic tamẽ eius filio, vt ſcriptura hæc noſtra monſtrat; proprie conuenit. Vocatur non raro ſimpliciter *Hyrcanus*, vt apud Ioſephũ vtrumq; locis iam indicatis, licet in Hebraico apud Gorionidẽ ſcribatur *Hourcanus*, aitq; hoc *Hyrcani* nomen à patre impoſitum accepiſſe, quod magnum quendam Regem Hyrcanum interfeciſſet, Euſebius Chron. quòd Hyrcanos viciſſet; itemq; D. Thom. notatq; Ioſippus, eum ſic *in lingua Græcorum* appellari. Sed, ante ipſum, iam alij nomen hoc geſſerunt apud Ioſeph. lib. 12. c. 4. & ipſius etiam Ioſephi filius vnus poſtea, quemadmodum ſua in vita narrat. Eum etiam *Ionathan* vocat lib. 1. c. 1. Egeſippus, & in Chron. Euſeb. quemadmodum ſcilicet Ioadæ filius *Ionathan*. Nehemiæ 12. interdum vocatur *Ioannes*, & à Nicephoro *Ioas*.

Factus eſt vt dixi, poſt patrem, Iudæorum Dux, & Sacerdotum Princeps verſ. 24. & Ioſephus 13. addit cap. 15. ſicuti & Gorion lib. 4. c. 2. eum in quadam ſupra in Hierichuntem arce, quę à Ioſepho *Dagon*, à Gorionide *Digona* vocatur, ſtatim obſediſſe parricidam illum Ptolemæum. Sed cum iſte captos illius fratres, & matrem ſupra murum collocaret, verberaret, præcipitiumq; eis minaretur, hunc miſericordia & pietate flexum, obſidionem nõ vrſiſſe, eamq; tandem, propter annum Sabbaticum, ſoluiſſe. *Ptolemæus verò*, ait Gorion, *crudeliter offenſus, Hyrcani matrem & fratres occidit, & Philadelphiam*, quæ vt in Ezech. 25. ait D. Hieronymus, Ammonitarum metropolis, olim *Rabbah* vocabatur, *fugit*. Vult verò Scaliger lib. 2. de emendat. temporum, hunc annorum ſabbatiſmum fuiſſe eodem hoc anno 177. quo interfectus eſt Simon. Sed cum menſe vndecimo interfectus pater fuerit verſ. 14. antequam ad obſidionem aggrederetur, eius anni iamiam inſtãtem finem exſpectaſſet Hyrcanus, cum contrario modo factum ſit, vt propter annum Sabbathicum, à cœpta iam obſidione deſiſteret. Deinde, diſertè ait Ioſeph. c. 15. *Cum protracta eſſet obſidio, adeſt annus, quo Iudæos feriari contingit.* Ad hæc fuit ſupra lib. 1. c. 6. verſ. 53. annus ſabbaticus anno 150. Inde, ſi numeres, incidet ſecutus ſabbatiſmus in annum 157. alter in 164. tertius in 171. quartus, qui & noſter iſte, in 178.

Adiungit cap. 6. Ioſephus Flauius, & lib. 4. cap. 3. Gorion, *Antiochum* veniſſe Hieroſolymam obſeſſum, & cum, ſcenopegiorum diebus, inducias ab eo Ioannes petiiſſet, illum & conceſſiſſe, & ad ſacrificia inſignes auratis cornibus tauros, pluribus cum odoribus, aromatibus & munerib. in vrbem miſiſſe, vti etiam ſcripſit in Apophtegmatibus Regum Plutarchus. Vnde, vt ſupra tetegi, εὐσεβὴς & *pius* dictus eſt, idq; Latinum nomen bis repetit Gorion lib. 4. c. 3. Præclarum id ſanè cognomentum eſt. ſed, vti & alia nonnulla; nimirum facile falſoque pleriſque datum. Tiberius dicendus erat *Inuictus & Pius*, niſi interceſſiſſet Auguſtus. Fuit & M. Antonij frater, Lucius Antonius. non *Pius*, ſed *Pietas* apud Dionem vocatus. Verum rectè, in Teſſarada quadã ſua gnomica, Rabbini; *Scheli ſchelach. veſchelach ſchelach, chaſid: ſchelach ſcheli, veſcheli ſcheli, raſcha*, id eſt: *Qui dicit, quod meum eſt, tuum eſt, & quod tuum eſt, tuum ſit, is* pius eſt: *Qui verò dicit, quod tuum eſt, meum eſt, & quod meum eſt. meum ſit, is* impius *eſt.*

Tunc verò, vti poſt Ioſephum refert etiam cap. 1. lib. 1. Egeſippus, Dauidis ſepulchrum aperuit Hyrcanus, ex eoque ter mille talenta ſuſtulit. è quibus Regi trecenta, vt pretio emptus abiret, annumerauit. Atque, *vt facti*, ait Egeſippus, *inuidiam leuaret, fertur ea pecunia Hyrcanus inſtituiſſe primus Xenodochia, quibus aduentum ſuſciperet pauperum peregrinorum.* Magno tamẽ opere vereor, vt Egeſippus iſte, quem non eſſe antiquum illum à D. Hieronymo aliiſque laudatum rectè cenſet Tomo 1. Reuerendiſſimus Baronius; in Ioſephi verbis hallucinatus ſit. Quia enim *Xenotrophia* & *Xenodochia* peregrinis hoſpitio excipiendis poſtea inſtituta ſunt, putauit hoc à Ioſepho, per ξενοτροφεῖν, ſignificari. Sed hoc potius videtur dicere Ioſephus: Hyrcanum cum tanta ſubito eſſet auctus pecunia, omnium Iudæorum primum cœpiſſe mercenarios, & è peregrinis gentibus conductitios milites habere. Ita enim hoc verbum ſuprà intelligi vidimus lib. 2. c. 10. verſ. 14. & res pæne ipſa loquitur. Quomodo enim? Ante Hyrcanum, peregrinos hoſpitio Iudæorum nullus accipiebat? Dici non poteſt, vt ex dictis Tobiæ cap. 6. quæſt. 3. perſpicuum. An hoſpitalia quædam domicilia peregrinis iiſdem accipiendis ædificauit? Non habeo quidem è Iudæis, quem ante ipſum feciſſe hoc dicam. ſed neque id verbo illo ξενοτροφεῖν ſignificatur. neque id neceſſarium videbatur, cum vigeret adhuc commendata in ſcripturis hoſpitalitas. Expendantur etiam Ioſephi verba ὁρμώμενος δ᾽ ἀπὸ τούτων, πρῶτος Ἰουδαίων ξενοτροφεῖν ἤρξατο. Vertit ea, verbo primo prætermiſſo, Ruffinus, niſi mendum in libris ſit; *Ex quibus primus Iudæorum cœpit peregrinos alere.* At vertendum *ex his incitatus*, ſiue *tanta tot talentorum pecunia impulſus*; *cœpit è Iudæis primus externum peregrinumq; militem alere.* Sic videtur: licet ſi quidem probari poſſet, pauperes & egentes eum aluiſſe mallem. Et ex hoc tempore in Iudæorum caſtris audiri cœperunt Thraces, Galatæ, Germani, & neſcio qui alij. Eandem quidem hiſtoria ſcholaſtica lib. 2. Machab. c. 3. narrationem narrat, ſed ex eodem, vt opinor, Egeſippo.

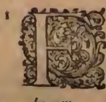
Initã porro cum Rege amicitiã, eum in expeditionem Parthicam comitatus eſt Hyrcanus. Sed cum in itinere accidiſſet, vt Sabbathi diem Pentecoſte ſtatim conſequeretur, petiit à Rege Hyrcanus biduum; *non enim*, ait ibidem Ioſephus, *nobis* Iudæis *licet neq; in Sabbatu, neq; in die feſto*

iter facere. & annuit Rex libenter. Simile quid de Scipione, cum ancilia mouerentur, memorat lib.37. Liuius. Ex ista verò sabbati & Pentecostes continuatione, patet, feriarum canones, qui in Iudæorum Hahibbur, præcipiunt, ne *duo sabbata* seu feriati dies *continuentur*, vel omnino generales non esse, vel hoc Machabæorum tempore (multo verò minus ante Seleucidarũ tempora, vt vult lib.7.fol.604. Scaliger) constitutos nondum fuisse. *Inde*, vt ait c.17. Iosephus, *Syriæ vrbes multas cepit Hyrcanus, Samaritas vicit, Garizitanum templum euertit, Idumæos domuit, ad circumcisionẽ & Iudaicam legem adduxit: ad renouandam societatem Romam legatos misit*, qui non ἐν κωμητίῳ, sed vt lib.2. formularum corrigit Brissonius; ἐν κομιτίῳ auditi, votiq; compotes facti sunt. Ab hoc Ioanne incipiunt Iudæi annos domus, seu familiæ Hasamonæorũ numerare, & ad id vsq; tẽpus, à mundi conditu numerant in suo Computo 36. & 23. annos. Sed biennium huic eorum calculo deesse tradit Scaliger lib.7. quod alterius disputationis est.

TERTIA MACHABÆORVM HISTORIÆ PARS.

Quæ librorum istorum appendices & conclusionem proponit.

CAPVT I. LIB. II.

1 FRatribus, qui sunt per Ægyptum, Iudæis, salutem dicunt fratres, qui sunt in Ierosolymis, Iudæi, & qui in regione Iudææ, & pacem bonam.

2 *Benefaciat vobis Deus, & meminerit testamenti sui, quod locutus est ad Abraham, & Isaac, & Iacob seruorum suorum fidelium.*

3 *& det vobis cor omnibus vt colatis eum, & faciatis eius voluntatem corde magno, & animo volenti.*

4 *Adaperiat cor vestrum in lege sua, & in præceptis suis, & faciat pacem.*

5 *Exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo.*

6 *Et nunc hîc sumus orantes pro vobis.*

7 *Regnante Demetrio, anno centesimo sexagesimonono, nos Iudæi scripsimus vobis in tribulatione, & impetu, qui superuenit nobis in annis, ex quo recessit Iason à sancta terra, & à regno.*

8 *Portam succenderunt, & effuderunt sanguinem innocentem: & orauimus ad Dominum, & exauditi sumus, & obtulimus sacrificium, & similaginẽ, & accendimus lucernas, & proposuimus panes.*

9 *Et nunc frequentate dies scenopegiæ mensis Casleu.*

10 *Anno centesimo, octogesimooctauo, populus, qui est Ierosolymis, & in Iudæa, Senatusq; & Iudas, Aristobolo magistro Ptolomæi regis, qui est de genere christorum sacerdotum, & his, qui in Ægypto sunt Iudæis, salutem & sanitatem.*

11 *De magnis periculis à Deo liberati, magnificè gratias agimus ipsi, vtpote qui aduersus talem regem dimicauimus.*

12 *Ipse enim ebullire fecit de Perside eos, qui pugnauerunt contra nos, & sanctam ciuitatem.*

13 *Nam cum in Perside esset dux ipse, & cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Naniæ, consilio deceptus sacerdotum Naneæ.*

14 *Etenim cum ea habitaturus venit ad locũ Antiochus, & amici eius, & vt acciperet pecunias multas dotis nomine.*

15 *Cumq; proposuissent eas sacerdotes Naneæ, & ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum.*

16 *Cùm intrasset Antiochus: apertoq; occulto aditu templi, mittentes lapides percusserũt ducem, & eos qui cum eo erant, & diuiserunt membratim, & capitibus amputatis foras proiecerunt.*

17 *Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.*

18 *Facturi igitur quinta & vicesima die mẽsis Casleu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis: vt & vos quoq; agatis diem scenopegiæ, & diẽ ignis, qui datus est, quando Nehemias ædificato templo, & altari obtulit sacrificia.*

19 *Nam cùm in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle, vbi erat puteus altus, & siccus & in eo contutati sunt eum, ita vt omnibus ignotus esset locus.*

20 *Cùm autem præterissent anni multi, & placuit Deo vt mitteretur Nehemias à rege*

rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem: & sicut narrauerunt nobis, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam.
21 Et iussit eos haurire, & afferre sibi: & sacrificia, quæ imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, & ligna, & quæ erant superposita.
22 Vtque hoc factum est, & tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita vt omnes mirarentur.
23 Orationem autem faciebāt omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, ceteris autem respondentibus.
24 Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum. DOMINE DEVS omnium creator, terribilis, & fortis, iustus & misericors, qui solus es bonus Rex,
25 Solus præstans, solus iustus, & omnipotens, & æternus, qui liberas Israël de omni malo, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos:
26 Accipe sacrificiū pro vniuerso populo tuo Israël, & custodi partem tuam, & sanctifica.
27 Congrega dispersionem nostram, libera eos, qui seruiunt Gentibus, & contemptos & abominatos respice: vt sciant Gentes quia tu es Deus noster.
28 Afflige opprimentes nos, & contumeliam facientes in superbia.
29 Constitue populum tuum in loco sancto Deu-
tuo, sicut dixit Moyses. ter.3.5.
30 Sacerdotes autem psallebant hymnos, vs- Inf. 2.
queque consumptum esset sacrificium. 18.
31 Cum autem cōsumptum esset sacrificium, ex residua aqua Nehemias iussit lapides maiores perfundi.
32 Quod vt factum est, ex eis flamma accēsa est: sed ex lumine quod refulsit ab altari, consumpta est.
33 Vt vero manifestata est res, renunciatum est Regi Persarum quod in loco, in quo ignem absconderant hi, qui translati fuerant sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, & qui cum eo erant, purificauerunt sacrificia.
34 Considerās autem rex, & rem diligenter examinans, fecit ei templum, vt probaret quod factum erat.
35 & cum probasset, sacerdotibus donauit multa bona, & alia atq; alia munera, & accipiens manu sua, tribuebat eis.
36 Appellauit aūt Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur Purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

CAPVT II. LIBRI II.

1 Inuenitur autem in descriptionibus Ieremiæ prophetæ, quod iussit eos ignē accipere qui trāsmigrabant: vt significatum est, & vt mandauit transmigratis.
2 Et dedit illis legem ne obliuiscerentur præcepta Domini, & vt non exerrarent mentibus videntes simulachra aurea, & argētea, & ornamenta eorum.
3 Et alia huiusmodi dicens, hortabatur ne legem amouerent a corde suo.
4 Erat autē in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum, & arcam iussit propheta diuino responso ad se facto comitari secum,
Deut. vsquequo exiit in montem, in quo Moyses
34.1. ascendit, & vidit Dei hereditatem.
5 Et veniens ibi Ieremias inuenit locum speluncæ: & tabernaculum, & arcam, & altare incēsi intulit illuc, & ostiū obstruxit.
6 Et accesserunt quidam simul, qui sequebātur, vt notarent sibi locum: & non potuerunt inuenire.
7 Vt autem cognouit Ieremias, culpans illos, dixit: Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus cōgregationem populi, & propitius fiat:
8 et tunc Dominus ostendet hæc, & apparebit
3.Reg. maiestas Domini, & nubes erit, sicut &
8.14. Moysi manifestabatur, & sicut cum Salomon petiit vt locus sanctificaretur magno 2. Pa-
Deo, manifestabat hæc. ral.6.
9 Magnificè etenim sapietiam tractabat: & 14.
vt sapientiam habens, obtulit sacrificium Leuit.
dedicationis, & consummationis templi. 9.24.
10 Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit ignis de cælo, & consumpsit holo-
caustum, sic & Salomon orauit, & descē- 2. Pa-
dit ignis de cælo, & cōsumpsit holocaustū. ral.7.1.
11 Et dixit Moyses, eo quòd non sit comestum Leuit.
quod erat pro peccato, consumptum est. 10.16.
12 Similiter & Salomon octo dieb. celebrauit dedicationem.
13 Inferebantur autem in descriptionib. & commentariis Nehemiæ hæc eadem: & vt construens bibliothecam cōgregauit de regionibus libros, & prophetarū, & Dauid, & epistolas Regum, & de donariis.
14 Similiter autem & Iudas ea, quæ deciderant, per bellum, quod nobis acciderat, cōgregauit omnia, & sunt apud nos.
15 Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.
16 Acturi itaq; purificationem scripsimus vobis: bene ergo facietis si egeritis hos dies.
17 Deus autem qui liberauit populum suū, & reddidit hereditatem omnib. & regnū, & sacerdotium, & sanctificationem.
18 sicut promisit in lege, speramus quod citò Deut.
30.3.5.

Cum verò dixisset libro de locis S. Hieronymus; Machabæorum *hodieq;* in Modin *sepulchra monstrantur*, subiunxit, *Sat itaq; mirer, quomodo Antiochia eorum reliquias, aut quo hoc certo auctore sit creditum.* An fortè fuerant, reliquiæ istæ illinc illuc translatæ, nudaq; in Modin cenotaphia relicta? An potius, vt ante dictum est fol. 603. Machabæorum septem fratrum, non istorum Antiochiæ fuerunt reliquiæ? In hisce verò pyramidibus, obseruantiæ, erga Machabæos, ergô, incidebat hosce versus è meis quidam familiaribus.

In felicissimi MACHABÆORVM patris pyramide.

Ille ego MATATHIAS *mea, meq;, meosq;, meorumq;*
Obieci Antioche robur, opes, animas.
Altius ex ista iam victor clamo columna:
ME SEQVERE, *atq;* MEOS, *qui sacra salua cupis.*

In optimæ Machabæorum matris pyramide.

Hic iaceo, sine quâ templum ignis, Iupiter aras,
Miles opes habeat, corda superstitio.
Hoc vtero est propugnata salus, quacumq; deinceps
Natorum inuictâ creuit adulta manu.
Singula debentur natis: matri omnia. Quintùm
Facta parens, quintùm sum noua facta salus.

In herois fortissimi Iudæ pyramide.

Hoc IVDA *tibi ponit amor. Nam quod tua virtus*
Promeruit, possit marmore terra tegi.
Te, Regem, Regi q; duces, duce, Patria vicit:
Te, pietas Templo reddita, Pontifice.
Nunc Patria, & Templum æterna tibi sunto columna:
Hec ad mortalas, illud ad superos.

In spectatissimi Ionathæ pyramide.

Vici hostes, vinxi meritis Regesq;, Meosq;,
Iam decumbo, Tryphon barbare, fraude tua.
Nimirum perdit, quam ferrum hostile timebat,
Ipsaq; sceptra; fides perfida sæpe fidem.

In periculorum omnium cum fratribus consortis Iohannis pyramida.

IOANNES *ferrum patrios agitabat in hostes,*
Cum male Iambrais occidit insidiis:
Iambrais molles agitabat ab ara choreas,
Cum benè fraternis occidit insidiis,
Vult DEVS, *vt vita sit mors insigne peracta,*
Fortibus arma inter, mollibus ad crotalum.

In magnanimi Eleazari pyramide.

Longum ELEAZAR *haue, vitam tentare tyranni*
Audax, & fortis proiicere ipse tuam.
Vidisti armato sub pegmate bella minantem
Regali lucam veste nitere bouem.
Rex est, dixisti; qui ni cadit, occidit omnis
Religio, bene tibi! Rex, perstet vt illa, cadet,
Bellua suffossâ licet in me corruat aluo,
Fulciet Isacidum nostra ruina domum.
Nec mora, suppositus ventri latè ilia vastas.
In te elephas turrim, sed, sine Rege, trahit.
Sed non vota cadunt. cecidisti elephante cadente:
Religio tandem, Rege cadente, stetit.

In Euergetæ, Ethnarchæq; Simonis pyramide.

Religio, ô Solyme, & magni sacraria templi
Sunt IVDÆ *fratris Marte recepta mei:*
Dulcis libertas, veterisq; arx alta Sionis,
Sunt modo SIMONIS *Marte recepta meo.*
Vt longum serues, quod SIMON *præstitit armis,*
Custodi IVDÆ *quod peperere manus.*

Exposuit verò mysticè sepulchralia hæc omnia iampridem pius doctusque auctor Galfridus, è quo, vt de cæteris iudicare liceat, subiiciam paucula: *Quid, ait, dicimus esse sepulchrum patris & matris, & fratrum Simonis? Mihi quidem videtur saluo meliore intellectu, sepulchrum hoc esse textum simplicem literalis historiæ, vbi gesta priorum, veluti ossa mortuorum, condita delitescunt.* Et postea: *Septem*

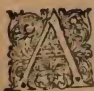
pyramides

pyramides, sunt septem spiritualia dona. Quod vero dicitur vnam contra vnam, germanam quandam societatẽ & concordiã ipsarũ gratiarũ designat, non discrepantiã aliquam vel oppositam habentem qualitatem. Septem pyramides super ædificium & sepulchrum statuuntur à Simone, vna contra vnam quia spiritualis intellectus ab ipso erigitur in concordia charitatis super historias noui ac veteris testamenti quæ nimirum scriptura sacra palam est, quanto suscipiantur honore, quo complectantur amore, qua reuerentia, qua diligentia pertractentur a successoribus Apostolorum, sanctis doctoribus. Hæ sunt illæ magnæ columnæ, quæ circumposita dicuntur à Simone, iuxta illud: Circumdate Sion, & complectimini eam. Super istas etiam arma Simon circumposuit ad memoriam æternam. Arma doctorum quæ sunt, ostendit Paulus ipse bellator armis inclitus. Arma inquit militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Item: Alii per spiritum datur sermo sapientiæ. His quasi nauibus, vitæ procellosum huius pelagus transmeatur, & vnus terræ portus omnibus aperitur. Hæ sunt naues, quæ iuxta columnas posita à Simone referuntur, sculptæ tamen memorantur, nec modo petra fide verum etiam petrina fuisse creduntur: quippe quibus viuere Christus est, & mori lucrum. Petra enim Christus: Non tanguntur fluctibus in alto non sunt etiam remota. Nec ventorum turbine concutiuntur, immaculatos se custodiunt ab hoc sæculo sancti, nec ad eos spumea iniqui æquoris amaritudo pertingit. Insultus nequam spirituum quasi circumstrepentium flabra ventorum constanter frangunt, & prudenter elidunt. O quot credentium millia, quot cateruas animarum sanctarum, naues istæ portauerunt ad portum salutis æternæ. Sunt autem iuxta columnas à quibus nimirum accipiunt tutamen spei, robur fiduciæ, fidei munimentum. Videntur ab hominibus nauigantibus mare quæ in mari non sunt: & aliis quidem sunt odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam. Hoc est sepulchrum quod fecit Simon in Modin vsque in hodiernum diem. Sepulchrum dicit apertè totam illam fabricam superiectam, eo quod tota facta sit ornandi gratia. Modin interpretatur iudicium. per quod congrue designatur, eos fore idoneos ad arcana contemplationũ, qui iudicare nouerint inter diem & noctem, inter pollutum & mundatum. Tantum Galfridus.

Adhæsit Simon contra Tryphonem Demetrio vers. 35. qui literas ad eum munificentissimas dedit ver. 36. Sed in iis pro *bahem*; lege cum Græco. & ordinariæ glossæ textu Lugdunensi, *bainem*. Hanc vero quidam ex Lyrano colli ornamentum interpretantur. Sed videtur palma fuisse, vt cap. 4. lib. 2. ver. 4. vel palmarium quid, quia *baij & baion* palmæ ramus est, siue palmæ spadix videri que potest Faber. lib. 2. Agonist. cap. 25. E consuetudine, quæ supra iam notata; Græcam vocem retinuit Interpres.

Post captam Gazam anno 171. Hierosolymitanam arcem recepit, eam, eiusque montem funditus euertit Ioseph. cap. 11. l. 13. Sicque libertatem, quam anno superiore Iudæis restituere cœperat, perfecte iam restituit, vt neque iam Regibus subessent, neque tributum deinceps vllum penderent, inquit Iosephus, cum Gentiles isti reges, ab año 145. totos 25. annos in arce illa præsidium, Iudæis & templo infestissimum habuissent. Hinc vero *duo* facta sunt. *primo*, vt 23. die mẽsis *Iiar*, festus dies anniuersarius esset, vt ver. 52. 53. *Deinde* vt regni Græcorum abiecta putatione & calculo, inciperent in contractibus numerare à primo Simonis huius anno ver. 42. Scaliger lib. 5. de temp. existimat, ab Ethnarcha isto *duplicem* esse numerationem: vnam minus propriam ab anno eius primo qui fuit 170. *alteram* magis propriam ab anno eius secundo, qui fuit 171. dum arx recuperata est. Et hinc fieri, vt Iosephus mensem *Iiar*, qui fuerat hactenus secundus, tãquam primum iam consideret & inde faciat *Adar* vndecimum mensem, *Thamuz* tertium, *Thebeth* nonum. quod aliqui in ipso ceu errorem reprehendunt. Videtur tamen magis propria numeratio à primo Simonis anno ducta, vti patet cap. 14. ver. 27. *Ador.* ver. 20. vocatur à Iosepho Αὔεγε quam & cap. 13. eodem libro dicit Idumeæ vrbem esse.

CAPVT XIV. LIBRI I.

1 *Nno centesimo septuagesi-*
mo secundo cõgregauit rex
Demetrius exercitum su-
um; & abiit in Mediam
ad contrahenda sibi auxi-
lia, vt expugnaret Tryphonem.
2 *Et audiuit Arsaces rex Persidis, & Me-*
diæ, quia intrauit Demetrius confines su-
os, & misit vnum de principibus suis vt
comprehenderet eum viuum, & adduce-
ret eum ad se.
3 *Et abiit, & percussit castra Demetrii: &*
comprehendit eum, & duxit eum ad Ar-
sacem, & posuit eum in custodiam.
4 *Et siluit omnis terra Iuda omnibus di-*
ebus Simonis, & quæsiuit bona genti suæ:
& placuit illis potestas eius & gloria eius
omnibus diebus.
5 *Et cum omni gloria sua accepit Ioppen*
in portum, & fecit introitũ in insulis maris.
6 *Et dilatauit fines gentis suæ, & obtinu-*
it regionem.
7 *Et congregauit captiuitatem multam,*
& dominatus est Gazaræ, & Beth-suræ,
& arci: & abstulit immunditias ex ea, &
non erat qui resisteret ei.
8 *Et vnusquisque colebat terram suam cũ*
pace: & terra Iuda dabat fructus suos, &
ligna camporum fructum suum.
9 *Seniores in plateis sedebant omnes, &*

de bonis

tos super opera eorum, & super regionem
& super arma, & super præsidia:
43 *& cura sit illis de sanctis: & vt audiatur*
ab omnibus, & scribantur in nomine eius
omnes conscriptiones in regione: & vt o-
periatur purpura, & auro:
44 *Et ne liceat vlli ex populo & ex sacer-*
dotibus irritum facere aliquid horum,
& contradicere his quæ ab eo dicuntur,
aut conuocare conuentum in regione sine
ipso: & vestiri purpura, et vti fibula aurea.
45 *Qui autem fecerit extra hæc, aut irri-*
tum fecerit aliquid horum, reus erit.
46 *& complacuit omni populo statuere Si-*
monem & facere secundum verba ista.
47 *Et suscepit Simon & placuit ei vt sum-*
mo sacerdotio fungeretur, & esset dux, et
princeps gentis Iudæorum, & sacerdotum
& præesset omnibus.
48 *Et scripturam istam dixerunt ponere in*
tabulis æreis, & ponere eas in peribolo
sanctorum, in loco celebri:
49 *exemplum autem eorum ponere in æra-*
rio, vt habeat Simon & filii eius.

COMMENTARIVS.

DEmetrius iste Rex contra Parthorum Regem pugnans, ab eo captus est, vti explicat etiam lib. 38. Iustinus & Appianus. Hinc longa satis in Iudæa pax secuta, ver. 4. & 8. Literæ à Lacedæmoniis venerunt quæ præsente populo lectæ sunt, ver. 19. Misit Romam Simon legatos, coronam auream & alia munera, quemadmodum moris tunc erat, vti de Rege Demetrio narrat loco citato Appianus, de Ptolomæo Liuius lib. 36. de Antiocho lib. 42. de aliis Cicero Verrina sexta. Hinc vero vocati sunt Iudæi *Romanorum socii & fratres* ver. 41. non quod Romani, quemadmodum supra Lacedæmonii ab Abraham genus ducerent. seu ab vna ciuitate quapiam, vt apud Liuium li. 27. Rhodii & Soli: sed vt summa inter eos amicitia significaretur. Sic enim *Romanorum fratres* dicti fuerunt Bataui apud Constantini Panegyristem. paneg. 7. & 8. & se fratres eorundem gloriati sunt Teutones apud Plutarchum in Mario, & supra lib. 2. cap. 4. Hierosolymitani, quasi præclarum quid esset scribi volebant *Antiocheni*.

Anno 172. populus, non *Romanus*, vt à quibusdam putatum est, & hic insertum vers. 25. sed vti series tota declarat *Hierisolymitanus* vel *Iudaicus*, ob tanta Simonis, eiusque fratrum, & patris, in religionem & patriam merita, egregiam grati animi in ipsos, eorumque posteros, significationem dedit. & *primo* quidem laudando vers 25. vbi legendum, *Restituit enim ipse & fratres sui, & domus patris sui. Restituit* vero valet *constabiliuit* non. Sic enim habet Græc⁹ textus, ἐστήρισε γὰρ αὐτὸς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Fitque isto modo, vt ad plures, qui dignissimi sunt laudatio ista spargatur, ad Simonis videlicet Patrem, & fratres, Iudam, Ionatham, Eleazarum & Iohannem. Æquum enim fuit omnium meminisse, acceptorumq; beneficiorum memoriá altiùs ordiri. Possemus vero Latinum, vt nunc quidem legitur, textum explicare, vt *fratres suos* restituerit, non Iudam aut alios proprie dictos fratres. sed *Israelitas* omnes: à quibus subditur inimicos Israelis expugnasse, siue depulisse. Aut vero *restituit ipse fratres suos*, quia in eo facti quodammodo sunt rediuiui omnes: omnium in eo vno virtus reuixit, quod cap. 13. vers. 8. videntur optasse. Sed quod sequitur, *& expugnauit*, Græcus per pluratem effert, de Machabæis videlicet omnibus loquendo, ἐπολέμησαν τοὺς ἐχθροὺς Ἰσραὴλ ἀπ' αὐτῶν, *debellarunt hostes Israel ab ipsis*, qui iam scilicet ista dicebant, id est, à populo toto Iudaico. *Et statuerunt ei libertatem*. Qui, quam, cui? An iidem ipsi Machabæi eidem Israelitico populo libertatem ab duro impioq; Syriæ Regum dominatu? Ita credit noua translatio, nisi quod per numerum singularem, hoc ipsum Simoni tribuit, sic *ipse cum fratribus suis, domoque paterna constabiliuit Israelem, & hostibus bello propulsatis, libertatem ei peperit*. An potius ii de quibus iam subditur, *& descripserunt & posuerunt*. iidē ipsi sunt, qui Simoni libertatē statuerunt? libertatē inquam eā, vt solus ipse princeps esset, ei subditi alii omnes nulli ipse pareret. ei omnes. Hæc enim vberius in cōfectis ea de re tabulis publicis, quæ ver. 27. incipiunt, explicantur maxime ver. 35. 42. 43. 44. Videntur vero istæ tabulæ finiri ver. 46. ibi *secundum verba ista*. Nam à ver. 29. est perpetua gestarum rerum narratio, &, vt ait D. Thomas; *recapitulatio*. Nam quod v. 39. de Demetrio dicitur, eò pertinet, vt ostendatur quæ causa illum mouerit, vt sibi quasi è manibus Iudæam, quam Syriæ hactenus Reges occuparant, & diuexarant, elabi sineret, neque bellum nouum moliretur. Terrebat enim ipsum arctissima Romanorum cum Iudæis amicitia, & summa Iudæorum ipsorum in perpetuum Simonis principatum & pontificatum consensio. Etsi enim iam primo tam solenni concilio, publicisque sacerdotum, & populi & principum gentis, & seniorum regionis tabulis omnia ista confirmantur, & posteritati mandantur, hactenus tamen & verbis, & factis probata iam erant, vti perspicuum est ex 13 cap. versu 8. & deinceps.

In ea vero publica scriptura possunt paucula optari. & *primo* quidem verum videri quod supra dicebatur, à primo Simonis anno tamquā à re admodum memorabili, anno deinceps numeratos fuisse. Nam cum cœperit anno 170. & publica hæc auctoritas perscribatur anno 172. dicit'

tamen

tamen is annus Simonis *tertius* ver. 27. prout inchoatum fuerat cap. 13. ver. 42. & hic repetitur atque confirmatur ver. 43. *scribantur in nomine eius omnes conscriptiones*, siue vt in Græco est; syngraphæ, *in regione* Israelitica scilicet. Vnde & in Thalmudico *Perek Rosch hasschanah* legitur hæc ipsius Rab. Aha bar Huna sententia. *In tertio die mensis Tisri abolita est è contractibus mentio edicti, quod Græcia regnum edixerat, ne in ore suo Israelitæ commemorarent nomen cælorum. Postquā vero præualuit regnum Hasmonaeorum, istique ipsos Græcorum Reges vicerunt, sanxerunt, vt nomen cælorum etiam in contractibus commemorarent. Sic igitur scribebant. In anno sic & sic siue tali & tali Iohannus sacerdotis magni Dei excelsi: Quo audito sapientes dixerunt, Cras aliquis soluet debitum suum & inuenitur chirographum proiectum in fimum. Et aboleuerunt illud, eumque diem festum instituerunt.* Per *Græcorū* porro *regnum*, intelligit iste Rabbinus Græcos istos Syriæ reges, per *nomen cælorum*, nomen Dei. Vsitatum enim Hebræis, vt qui in cœlis habitat altissimus, quique omnium supremus est Deus, *cælorum nomine* appellatur, vt cum aiunt, *Birschout Schamaim*, pro *Dei Deus*, siue *Dei promissu ita fiat*. Rursum; *omnia in manu cæli: sit timor cæli super vos. Timor hominum expellit timorem cæli.* Et sic è nostris quidam accipiunt illud Lucæ 15. *Peccaui in cælum.* & hoc lib. 1. cap. 3. ver. 50. *Clamauerunt voce magna in cælum.* cap. 4. ver. 10. *Clamemus in cælum.* cap. 9. ver. 46. *Clamate in cælum.* Minime tamen ea iis locis necessaria videtur notio, cum *clamare in cælum* valere possit, Deum precari suspiciendo in cœlum, quemadmodum & propheta dicebat, *Leuaui oculos in montes, vnde veniat auxilium mihi.* Psalm. 120: *& ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis* Psalm. 123. Hic verò vna cum Simonis anno appositus est adhuc Seleucidarum annus, vt res videlicet certior & testatior esset, quemadmodum publicis quibusdam literis, vna cum Domini anno, adiungitur & Pontificis & Imperatoris annus.

Notandum præterea pro *Asaramel* ver. 27. in Græco esse σαραμὲλ, vt cap. 13. vers. 20. pro *Ador*, ἄδωρ in Iosepho erat. Coniungitur vero ista vox tam in Latino quam Græco textu, cum sacerdote magno, vt videatur ille dici, *sacerdos magnus in principe ipsorum Deo*, quemadmodum si in allata Rabbini sententia Hebraica verba retinerentur hoc modo *in anno Ioannis sacerdotis magni Leelbelion.* Iam vers. 28. pro *nota facta sunt hæc*, dicit Græca Romana editio ἐγνώρισεν ἡμῖν *notum nobis fecit.* quasi in conuentu illo prius ipse Simon verba fecerit, & ea in memoriā ipsis reuocant. Alii quidam Græci libri habent ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν *notum vobis fecimus*, aut *publice declarandum iudicauimus. Exquisiuit* ver. 35. *omni modo exaltare populum suum.* Id antea ver 4. dicebatur, *quæsiuit bona genti suæ.* Hoc vero verum est Tyranni & Principis discrimen. Ille sibi bona quærit: iste suo populo. Ideóque de regiis nominibus quæ à Polluce tradita sunt, ea in principem quemlibet congruere oportet, vt sit πατὴρ ἤπιος φροντιστὴς τῶν ἀρχομένων σωτὴρ ἐπιμελητὴς τῶν ὑπηκόων, *Pater, benignus, eorum quibus præest, curator, Saluator, subditorum custos.* Atque hinc factum, vt quemadmodum ait Iosephus 11. scriberetur passim vna cū anno Simon ὁ εὐεργέτης Ἰουδαίων καὶ ἐθνάρχης. & caussa subditur, quia eius operâ mira Iudæis extitit felicitas, quæ hoc ipso capite à ver. 4. describitur admodum varia, tam in temporalibus & humanis, quam spiritualibus & diuinis. *In illis* cum alia, tam verò numeratur vers. 5. *introitus in insulis maris* & vers. 10. *vasa munitionis.*

Posset vero illud, *in*, omitti & sensus foret; *fecit insulis introeundi potestatem in Palestinam & Iudæam: fecit vt possent insulares ex Cypro, Sicilia, Rhodo, aliunde terram ingredi, merces inferre & efferre*, qa portus tenebat. *Vasa* vero *munitionis* sunt machinæ, propugnacula, turres, omnisq; generis machinæ instrumēta, quibus loca quæpiā muniūtur. *In spiritualib.* vero diuinisq; bonis recēlentur v. 41. legis diuinæ obseruatio, improborū ablatio, tēpli glorificatio, sacræ supellectilis amplificatio. Vnde videtur è cōtrario necessariū, vt sint ea perquā infelicia tēpora & loca, in quibus diuinarum legū neglectio est improborū licētiā, tēplorū direptio, sacræ supellectilis vel imminutio, vel depeculatio. *Qui plagam magnam inferebant castitati* ver. 36. sunt Gentiles, qui in Hierosolymitanæ arcis præsidio collocati, valde illos impediebant, qui in Dei cultu casti siue puri esse volebant, qui vt castitatē, siue puritatem assequerentur, ad templum venire consueuerant. Græcus ait ἐποίουν πληγὴν μεγάλην ἐν τῇ ἁγνείᾳ, *faciebant plagam magnam in puritate aut munditia, i.e.* inquit, nouæ translationis explicator; *rebus diuinis, quæ castè ac purè sunt colenda, atque in summa religione ac sanctitate conseruanda.*

De rege Demetrio vers. 39. narratura quod antequam ab Arsace caperetur, fecerat. *Arsaces* vero dicitur ver. 2. *rex Persidis & Mediæ.* At Parthorum rex erat, vti solenne Arsacidarum nomen indicat, & Iosephus lib. 13. cap. 9. Exquisitæ doctrinæ vir Hesselius præfatione in primam S. Iohannis epistolam, putat pro *Media* legendam hic Parthiam. Sed cum Latini Græcique Codices Mediam habeant, & qui tum Parthorum Reges erant, iidem etiam Persarum & Medorum regna obtinerent, possunt per duo potissimarum gentium nomina significari, quæcumque alia regna Regi eidem subiicerentur. Et verò sæpe in Plutarcho & Thucydide *Medicum* appellari videmus, quod ab aliis *Persicum* dicitur, nec male sic intellgatur Esaias cap. 17. v 13. *Medos* nominás, quos postea distinctius Ælamitas, & Medos nominat cap. 21. ver. 2. Huius porro Demetrii iam captiui vxor, *Cleopatra* nomine Seleucam ad se illius fratrem Antiochum euocauit, eumque suum ex leuiro virum fecit, apud Iosephum eodem libro cap. 13.

Posi-

Positum est hoc Iudæorum siue Senatusconsultum siue plebiscitum *in titulis*, id est, columnis vers. 26. *in monte Sion*, & *in peribolo sanctorum* vers. 48. qui *peribolus* aliud nihil est, quam murus & exedrarum illud genus, quod templum seu sancta ipsa, vt lib. 3. Reg. dixi; ambibat. Sed apud Strabonem lib. 17. locus, vbi sepulti Reges; περίβολος est. A nostro Interprete vertitur lib. 2. c. 1. vers. 15. *ambitus* cap. 6. vers. 4. *ædes*. Exemplum porro scripti eiusdem in gazophylacio positum est vers. 49. De legato Iudæorum *Numenio* iam supra cap. 12. vers. 16. dictum, & iterum infra cap. 15. vers. 25. *Clypeus* ille *aureus* vers. 24. erat ex illo munerum genere de quo supra, & apud Iosephum lib. 14. c. 16. Lipsium lib. 2. Admir. cap. 9. lib. 3. cap. 5.

Sed obserua vers. 42. tam principatus quam pontificatus honorem istum huic Asamonæorum familiæ rectè tribui, *donec surgat Propheta fidelis*. Nam reuera posteaquam iis Principatus per Herodem adeptus fuit, & pontificatus venalis esse cœpit, venit Propheta ille magnus CHRISTVS IESVS Dominus & Saluator noster, vti superius explicatum ad c. 4. lib. 1. fol. 434. Et iampridem cessarant in Israël veri prophetæ.

CAPVT XV. LIB. I.

1 *ET misit rex Antiochus filius Demetrij epistolas ab Insulis maris Simoni sacerdoti, & Principi gentis Iudæorum, & vniuersæ genti:*
2 *Et erant continentes hunc modum:* REX *Antiochus Simoni sacerdoti magno, & genti Iudæorum salutem.*
3 *Quoniam quidam pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vendicare regnum, & restituere illud sicut erat antea: & electam feci multitudinem exercitus, & feci naues bellicas.*
4 *Volo autem procedere per regionem vt vlciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, & qui desolauerunt ciuitates multas in regno meo.*
5 *Nunc ergo statuo tibi omnes oblationes, quas remiserũt tibi ante me omnes reges, & quæcunque alia dona remiserunt tibi:*
6 *& permitto tibi facere percussuram proprij numismatis in regione tua:*
7 *Ierusalem autem sanctam esse & liberam; & omnia arma quæ fabricata sunt, & præsidia quæ construxisti, quæ tenes, maneant tibi.*
8 *Et omne debitum regis, & quæ futura sunt regi, ex hoc, & in totum tempus remittuntur tibi.*
9 *Cùm autem obtinuerimus regnum nostrum glorificabimus te, & gentem tuam, & templum gloria magna, ita vt manifestetur gloria vestra in vniuersa terra.*
10 *Anno centesimo septuagesimoquarto exiit Antiochus in terram patrum suorum, & conuenerunt ad eum omnes exercitus, ita vt pauci relicti essent cum Tryphone.*
11 *Et insecutus est eum Antiochus rex, & venit Doram fugiens per maritimam.*
12 *sciebat enim quòd cõgregata sunt mala in eum, & reliquit eum exercitus.*
13 *Et applicuit Antiochus super Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum:*
14 *Et circuiuit ciuitatem, & naues à mari accesserunt; & vexabant ciuitatem à terra, & mari, & neminem sinebant ingredi, vel egredi.*
15 *Venit autem Numenius, & qui cum eo fuerant, ab vrbe Roma habentes epistolas regibus, & regionibus scriptas, in quib. continebantur hæc:*
16 LVCIVS *Consul Romanorũ, Ptolemæo regi salutem.*
17 *Legati Iudæorum venerunt ad nos amici nostri, renouantes pristinam amicitiam, & societatem, missi à Simone principe sacerdotum, & populo Iudæorum.*
18 *Attulerunt autem & clypeum aureum minarum mille.*
19 *Placuit itaque nobis scribere regibus & regionibus, vt non inferant illis mala, neque impugnent eos, & ciuitates eorum: & vt non ferant auxilium pugnantibus aduersus eos.*
20 *Visum autem est nobis accipere ab eis clypeum.*
21 *Si qui ergo pestilentes refugerunt de regione ipsorum ad vos, tradite eos Simoni principi sacerdotum, vt vindicet in eos secundum legem suam.*
22 *Hæc eadem scripta sunt Demetrio regi, & Attalo, & Ariarathi, & Arsaci.*
23 *& in omnes regiones: & Lampsaco, & Spartiatis, & in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lydiam, & in Alicarassum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaselidem, & in Gortynam, & Gnidum, & Cyprum, & Cyrenem.*
24 *Exemplum autem eorum scripserunt Simoni Principi sacerdotum, & populo Iudæorum.*
25 *Antiochus autem rex applicuit castra in Doram secundò, admouẽs ei semper manus, & machinas faciens: & conclusit Tryphonem, ne procederet.*
26 *& misit ad eum Simon duo millia virorum*

nitur primò *Sampsama*, quæ vel Syriæ vrbs est, vel Heliopolis, quæ Syriæ cauæ vrbs apud Ptolemęũ lib.5.c.15. Quia, vti de vrbibus Stephanus scribit, Arabibus *Sol* vocatur *Samsa* Mydus in Gręco *Myndus* est. Varij verò casus ponuntur vers.23. qui tamen aptè respondent verbo scribendi, cum & alicui & ad aliquem scribatur. Hic verò de Gazaris, de quibus supra, rursum agitur vers. 28. 35. & iam pridem in Iudæorum potestatem venisse vides. Eodem vers.28. stat adhuc *arx Hierosolymitana*, quã tamen postea, ne à Gentilibus vnquam intercipi, ex eaque templum & populus vexari posset; à Simone, vna cum monte cui insistebat, solo æquatam tradit Iosephus lib.13.c.7. sicque factum, vt esset etiam templum non solummodo tutius, sed multo etiam conspectius. At vers.23. *claritatem in auro & argento* dicit Græcus κυλικεῖον, quasi dicas, abacum instructum poculis aureis & argenteis, siue claritatem poculorum in auro & argento. *Orthosiadem* quidam dicunt *Antaradum*, quæ hodie *Tortosa* dicitur. Sed apud Ptolemæum lib.5. Geographiæ c.15. in Phœnicia ponitur *Orthosia*, in Cassiotide *Antaradus*. Ex vers.39. hic & ex cap. seq v.9. intelligimus non vallem tantum esse *Cedronem*, *trans* cuius *torrentem* egressus est Dominus Iohan. 18. & olim CHRISTI Domini Typus Dauid 2.Reg 15.v.23. sed etiam vrbem, quæ in Græco semper dicitur ἡ Κεδρὼν, vt vel inde auctari possint, quæ Iohan.18. disserit Maldonatus. Obseruare demum licet duo, quæ Simon de occupatis locis respondet vers.33. Nam vel propria fuerunt, & iuste recuperata sunt. vel aliena quidem, sed infesta perpetuasq; clades inferentia. ideoque & ipsa iustè capta Vt maior tamen redimatur vexatio, neque iusta Regi quiritandi occasio sit, pro iis offert Simon talenta centum.

CAPVT XVI. LIB. I.

ET ascendit Iohannes de Gazaris, & nunciauit Simoni patri suo quæ fecit Cendebæus in populo ipsorum.
2 *Et vocauit Simon duos filios suos seniores, Iudam & Iohannem, & ait illis: Ego, & fratres mei, & domus patris mei expugnauimus hostes Israël ab adolescentia vsque in hunc diem: & prosperatum est in manibus nostris liberare Israel aliquoties.*
3 *Nunc autem senui, sed estote loco meo, & fratres mei, & egressi pugnate pro gente nostra: auxilium verò de cœlo vobiscum sit.*
4 *Et elegit de regione viginti millia virorum belligeratorum, & equites, & profecti sunt ad Cedebæum; & dormierunt in Modin.*
5 *Et surrexerunt mane, & abierunt in campum: & ecce exercitus copiosus in obuiam illis peditum, & equitum, & fluuius torrẽs erat inter medium ipsorum.*
6 *Et admouit castra contra faciem eorum ipse, & populus eius, & vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, & transfretauit primus: & viderunt eum viri, & transierunt post eum.*
7 *Et diuisit populum, & equites in medio peditum. Erat autem equitatus aduersariorum copiosus nimis.*
8 *Et exclamauerunt sacris tubis, & in fugam conuersus est Cendebæus, & castra eius, & ceciderunt ex eis multi vulnerati: residui autem in munitionem fugerunt.*
9 *Tunc vulneratus est Iudas frater Iohannis: Iohannes autem insecutus est eos, donec venit Cedronem, quam ædificauit:*
10 *Et fugerunt vsque ad turres, quæ erant in agris Azoti, & succendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum, & reuersus est in Iudæam in pace.*
11 *Et Ptolemæus filius Abobi constitutus erat dux in campo Iericho, & habebat argẽtum, & aurum multum.*
12 *Erat enim gener summi sacerdotis.*
13 *Et exaltatum est cor eius, & volebat obtinere regionem, & cogitabat dolum aduersus Simonem, & filios eius, vt tolleret eos.*
14 *Simon autem perambulans ciuitates, quæ erãt in regione Iudæa, & solicitudinem gerens earũ, descendit in Iericho ipse, & Mathathias filius eius, & Iudas anno centesimo septuagesimoseptimo, mense vndecimo, hic est mensis Sabat.*
15 *Et suscepit eos filius Abobi in munitiunculam, quæ vocatur Doch, cum dolo, quam ædificauit: & fecit eis conuiuium magnum, & abscondit illic viros.*
16 *Et cum inebriatus esset Simon & filij eius, surrexit Ptolemæus cum suis, & sumpserũt arma sua, & intrauerunt in conuiuium, & occiderunt eum, & duos filios eius, & quosdam pueros eius.*
17 *Et fecit deceptionem magnam in Israël, & reddidit mala pro bonis.*
18 *Et scripsit hæc Ptolemæus, & misit regi vt mitteret ei exercitum in auxilium, & traderet ei regionem, & ciuitates eorum, & tributa.*
19 *Et misit alios in Gazaram tollere Iohannem: & tribunis misit epistolas, vt venirent ad se, & daret eis argentum, & aurum & dona.*
20 *Et alios misit occupare Ierusalem, & montem templi.*
21 *Et præcurrens quidam, nunciauit Iohanni in Gazara, quia periit pater eius, & frater eius, & quia misit te quoq; interfici.*
22 *Vt audiuit autem, vehementer expauit: & comprehendit viros, qui venerant perdere*

eum, & occidit eos: cognouit enim quia
quærebant eum perdere.
23 *Et cætera sermonum Iohannis, & bellorum*
eius, & bonarum virtutum quibus fortiter
gessit, & ædificij murorum, quos extruxit,
& rerum gestarum eius:
24 *ecce hæc scripta sunt in libro dierum sacer-*
dotij eius, ex quo factus est princeps sacer-
dotum post patrem suum.

COMMENTARIVS.

HABVIT Simon filios Iudam, Ioannem, Mathathiam. neque hunc numerum negat Gorionides, vti credidit epist. 15. Drusius. Plures ne verò hisce tribus habuerit, non multo infra dicetur. Sed istorum trium duos priores & seniores vers. 2. contra Cendebæum venientem, misit. ita, vt Imperator præcipuus esset Ioannes cap. 13. vers. 54. Is vers. 6. hoc cap. 16. boni ducis egregiè officio fungitur, dum primus periculum adit, Iudas verò vulneratus quidem est vers. 9. fugatus tamen hostis Cendebæus. Videtur vero Iohannes fuisse *primogenitus*, quia ipse summus expeditionis huius dux constituitur & de eo semper intelliguntur ista isto capite verba, *elegit* vers. 4. *admonuit* vers. 6. *& vidit, transfretauit*, Et supra cap. 13. vers. 54. satis significatur.

Simon vero anno 177. indigna morte (quod vnum de eo narrat Gorion lib. 4. cap. 2.) à suo genero Ptolomæo quodam, qui nimia præceps ambitione principatum arripere optabat, in conuiuio per dolum interfectus est. Aduersatur vero & veritati, & Iosepho Iosippus, dum 18. annos Simonem regnasse ait: & Ptolemæum istum fuisse Ægypti Regem Antiocho subditum, ab eodemque ad facinus hoc sollicitatū, & Simonem veneno mortifero potatum, sicq; à DEO punitū quod cum gentibus affinitatem contraxisset. Sed illud vers. 16. *Cum inebriatus esset Simon*, possunt ebriosi ad ebrietatis suæ patrocinium aliquod asciscere, quemadmodum eos fecisse ait D. Augustinus quæst. 144. ex illis Genesis verbis cap. 43. *Biberunt* (fratres Iosephi) & *inebriati sunt cum eo.* Sed in ebrietate possunt *duo* considerari. *Vnum* est ipsa potionis abundantia: *alterum* ipsa potandi exuperantia, & hæc ebrietatem veram efficit. Abundantia esse potest absque omni proprie dicta ebrietate, quæ mentem adimat, rationisque vsum obturbet. Interim tamen etiamsi ab abundantia ebrietas omnis absit exuperantia, interdum tamen ebrietas vocatur. sicque, quia vini Iosepho, eiusque fratribus nihil defuit, idque largiter biberunt, etiamsi nulla proprie adesset ebrietas; dicuntur *inebriati* & similiter noster iste Simon. *Ebrios*, inquit Nonius, *non vinolentos aut vinosos, sed expletos quolibet re possumus dicere.* Et apertius grauiusque loco citato D. Augustinus, *Hoc*, ait, *inebriandi verbum & pro satietate solere poni in scripturis. quis diligenter aduerterit, multis in locis adinueniet. Vnde est illud Psalm. 64. Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti ditare eam, eo quod in laude benedictionis positum est, & donum DEI commemoratur, apparet hanc ebrietatem saturitatem significare. Nam ita inebriare, vt inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ vtile est, quoniam maiore quā satietati sufficit, humore corrūpitur, sicut vita ebriosorum, qui non satietate se replent, sed mergunt diluuio.* Et vero si ebrius vere Simon fuisset, eius potius exitio ebrietatem horrere, quam exemplo propugnare oporteret. Cum eo dicuntur etiam hic eius *filij duo* cecidisse, Iudas scilicet, & Mathathias, & cum iis famulorum nonnulli. Verba, quod lib. 13. cap. 15. de Iohannis fratribus captis, & vinctis narrat Iosephus, vel de filiis aliis intelligendum (nam tribus nominatis Simoni plures fuisse monstrat, cap. 16. Iosephus, cum inter obsides Antiocho Piodatos, ipsum Hyrcani fratrem collocat) vel isti duo, non statim isto conuiuii articulo interfecti sunt, sed capti tantum, & postea interfecti, sicuti & eorum mater, de qua ibidem Iosephus. Et plane hoc asserit Gorion loco citato. *Cepit Ptolemaus vxorem eius, & duos filios, eosque catenis areis vinxit. Voluit idem Ptolemaus Hierosolymam occupare, & Ioannem Gazara* (quam Gazeram vt supra, rursum hic vocat Gorion) *tunc morantem occidere.* Sed meliora DEVS vers. 22. Eum Iosephus loco citato & Egesippus lib. 1. cap. 1. extra vrbem fuisse, cum percussores ad eum venirent, aiunt; sed cursu in vrbem fugisse, libenterque à ciuibus acceptum, parricida illo excluso. tuncque exclamat Egesippus: *Vtinam Simon tam perspicax ad fraudes cauendas, quam minus validus bellandi artibus satis spectatus.* Iosephus cap. 14. ei principatus annos *octo* dat. *septem* tamen solummodo fuerunt, cum anno 170. cœperit? anno 177. in viuis esse desierit. Ideoque forte littera η posset Homerice pro *septem* in Iosepho ipso accipi, licet cap. decimoquinto, more consueto littera ζ ponatur.

De residuo Simonis filio, Iohanne Hyrcano.

POSSET *quintus* è Machabæis *Dux & Pontifex* vocari, cum, vt libri huius prioris exitus demonstrat, Patri nefariè interfecto confestim successerit. Quia tamen eius gesta hi propositi duo Machabæorum libri non persequuntur, ideo nolui iam sic vocare, cum suprà fol. 418. quatuor tantum Machabæos Principes hac historiā describi dixerim. Nos autem de eo ablegat extremus hic liber ad libros dierum eius Pontificatus, qui, quod quidem sciam; non extant. Qui tamen inscribitur liber Machabæorum quartus, habet de ea non pauca: verùm canonica is auctoritate, vt Præloquio tertio fol. 367. expositum; caret. In eius etiam explicandis rebus versantur Iosephi ambo,

ambo, Flauius quidem 13. à cap. 14. Gorionides verò lib. 4. à cap. 2. Et *Iohannis* quidem nomen interdum etiam Simoni tribuitur, vt in Rabbino Aha bar Huna perspici antea potuit; huic tamē eius filio, vt scriptura hæc nostra monstrat; proprie conuenit. Vo a ur non raro simpliciter *Hyrcanus*, vt apud Iosephū vtrumq; locis iam indicatis, licet in Hebraico apud Gorionidē scribatur *Hourcanus*, atq; hoc *Hyrcani* nomen à patre impositum accepisse, quod magnum quendam Regem Hyrcanum interfecisset, Eusebius Chron. quòd Hyrcanos vicisset; itemq; D. Thom. notatq; Iosippus, eum sic *in lingua Græcorum* appellari. Sed, ante ipsum, iam alij nomen hoc gesserunt apud Ioseph. lib. 12. c. 4. & ipsius etiam Iosephi filius vnus postea, quemadmodum sua in vita narrat. Eum etiam *Ionathan* vocat lib. 1. c. 1. Egesippus, & in Chron. Euseb. quemadmodum scilicet Ioadæ filius *Ionathan*. Nehemiæ 12. interdum vocatur *Ioannes*, & à Nicephoro *Ioas*.

Factus est vt dixi, post patrem, Iudæorum Dux, & Sacerdotum Princeps vers. 24. & Iosephus 13. addit cap. 15. sicuti & Gorion lib. 4. c. 2. eum in quadam supra in Hierichuntem arce, quę à Iosepho *Dagon*, à Gorionide *Digona* vocatur, statim obsedisse parricidam illum Ptolemæum. Sed cum iste captos illius fratres, & matrem supra murum collocaret, verberaret, præcipitiumq; eis minaretur, hunc misericordia & pietate flexum, obsidionem nō vrsisse, eamq; tandem, propter annum Sabbaticum, soluisse. *Ptolemæus verò*, ait Gorion, *crudeliter offensus, Hyrcani matrem & fratres occidit, & Philadelphiam*, quæ vt in Ezech. 25. ait D. Hieronymus, Ammonitarum metropolis, olim *Rabbah* vocabatur, *fugit*. Vult verò Scaliger lib. 2. de emendat. temporum, hunc annorum sabbatismum fuisse eodem hoc anno 177. quo interfectus est Simon. Sed cum mense vndecimo interfectus pater fuerit vers. 14. antequam ad obsidionem aggrederetur, eius anni iamiam instātem finem exspectasset Hyrcanus, cum contrario modo factum sit. vt propter annum Sabbathicum, à cœpta iam obsidione desisteret. Deinde, disertè ait Ioseph. c. 15. *Cum protracta esset obsidio, adest annus, quo Iudæos feriari contingit.* Ad hæc fuit supra lib. 1. c. 6. vers. 53. annus sabbaticus anno 150. Inde, si numeres, incidet secutus sabbatismus in annum 157. alter in 164. tertius in 171. quartus, qui & noster iste, in 178.

Adiungit cap. 6. Iosephus Flauius, & lib. 4. cap. 3. Gorion, *Antiochum* venisse Hierosolymam obsessum, & cum, scenopegiorum diebus, inducias ab eo Ioannes petiisset, illum & concessisse, & ad sacrificia insignes auratis cornibus tauros, pluribus cum odoribus, aromatibus & munerib. in vrbem misisse, vti etiam scripsit in Apophtegmatibus Regum Plutarchus. Vnde, vt supra tetegi, εὐσεβὴς & *pius* dictus est, idq; Latinum nomen bis repetit Gorion lib. 4. c. 3. Præclarum id sane cognomentum est. sed, vti & alia nonnulla; nimirum facile falsoque plerisque datum. Tiberius dicendus erat *Inuictus & Pius*, nisi intercessisset Augustus. Fuit & M. Antonij frater, Lucius Antonius. non *Pius*, sed *Pietas* apud Dionem vocatus. Verum rectè, in Tessarada quadā sua gnomica, Rabbini; *Schels schelach, veschelach schelach, chasid: schelach scheli, veschelí schels, rascha*, id est: *Qui dicit, quod meum est. tuum est, & quod tuum est, tuum sit, is* pius est: *Qui verò dicit, quod tuum est, meum est, & quod meum est. meum sit, is* impius *est*.

Tunc verò, vti post Iosephum refert etiam cap. 1. lib. 1. Egesippus, Dauidis sepulchrum aperuit Hyrcanus, ex eoque ter mille talenta sustulit. è quibus Regi trecenta, vt pretio emptus abiret, annumerauit. Atque, *vt facti*, ait Egesippus, *inuidiam leuaret, fertur ea pecunia Hyrcanus instituisse primus Xenodochia, quibus aduentum susciperet pauperum peregrinorum.* Magno tamē opere vereor, vt Egesippus iste, quem non esse antiquum illum à D. Hieronymo aliisque laudatum recte censet Tomo 1. Reuerendissimus Baronius; in Iosephi verbis hallucinatus sit. Quia enim *Xenotrophia* & *Xenodochia* peregrinis hospitio excipiendis postea instituta sunt, putauit hoc à Iosepho, per ξενοτροφεῖν, significari. Sed hoc potius videtur dicere Iosephus: Hyrcanum cum tanta subito esset auctus pecunia, omnium Iudæorum primum cœpisse mercenarios, & è peregrinis gentibus conductitios milites habere. Ita enim hoc verbum supra intelligi vidimus lib. 2. c. 10. vers. 14. & res pæne ipsa loquitur. Quomodo enim? Ante Hyrcanum, peregrinos hospitio Iudæorum nullus accipiebat? Dici non potest, vt ex dictis Tobiæ cap. 6. quæst. 3. perspicuum. An hospitalia quædam domicilia peregrinis iisdem accipiendis ædificauit? Non habeo quidem è Iudæis, quem ante ipsum fecisse hoc dicam. sed neque id verbo illo ξενοτροφεῖν significatur. neque id necessarium videbatur, cum vigeret adhuc commendata in scripturis hospitalitas. Expendantur etiam Iosephi verba ὁρμώμενος δ' ἀπὸ τούτων, πρῶτος Ἰουδαίων ξενοτροφεῖν ἤρξατο. Vertit ea, verbo primo prætermisso, Ruffinus, nisi mendum in libris sit; *Ex quibus primus Iudæorum cœpit peregrinos alere.* At vertendum *ex his incitatus*, siue *tanta tot talentorum pecunia impulsus*; *cœpit è Iudæis primus externum peregrinumq; militem alere.* Sic videtur: licet si quidem probari posset, pauperes & egentes eum aluisse mallem. Et ex hoc tempore in Iudæorum castris audiri cœperunt Thraces, Galatæ, Germani, & nescio qui alij. Eandem quidem historia scholastica lib. 2. Machab. c. 3. narrationem narrat, sed ex eodem, vt opinor, Egesippo.

Initâ porro cum Rege amicitiā, eum in expeditionem Parthicam comitatus est Hyrcanus. Sed cum in itinere accidisset, vt Sabbathi diem Pentecoste statim consequeretur, petiit à Rege Hyrcanus biduum; *non enim*, ait ibidem Iosephus, *nobis* Iudæis *licet neq; in Sabbatu, neq; in die festo*

rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem: & sicut narrauerunt nobis, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam.
21 Et iussit eos haurire, & afferre sibi: & sacrificia, quæ imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, & ligna, & quæ erant superposita.
22 Vtque hoc factum est, & tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita vt omnes mirarentur.
23 Orationem autem faciebãt omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, cæteris autem respondentibus.
24 Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum. DOMINE DEVS omnium creator, terribilis, & fortis, iustus & misericors, qui solus es bonus Rex,
25 Solus præstans, solus iustus, & omnipotens, & æternus, qui liberas Israel de omni malo, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos:
26 Accipe sacrificiũ pro vniuerso populo tuo Israel, & custodi partem tuam, & sanctifica.
27 Congrega dispersionem nostram, libera eos, qui seruiunt Gentibus, & contemptos & abominatos respice: vt sciant Gentes quia tu es Deus noster.
28 Afflige opprimentes nos, & contumeliam facientes in superbia.
29 Constitue populum tuum in loco sancto tuo, sicut dixit Moyses. Deuter.3.5.
30 Sacerdotes autem psallebant hymnos, vsquequo consumptum esset sacrificium. Inf. 2. 18.
31 Cum autem cõsumptum esset sacrificium, ex residua aqua Nehemias iussit lapides maiores perfundi.
32 Quod vt factum est, ex eis flamma accẽsa est: sed ex lumine quod refulsit ab altari, consumpta est.
33 Vt vero manifestata est res, renunciatum est Regi Persarum quod in loco, in quo ignem absconderant hi, qui translati fuerant sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, & qui cum eo erant, purificauerunt sacrificia.
34 Considerãs autem rex, & rem diligenter examinans, fecit ei templum, vt probaret quod factum erat.
35 & cum probasset, sacerdotibus donauit multa bona, & alia atq; alia munera, & accipiens manu sua, tribuebat eis.
36 Appellauit aũt Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur Purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

CAPVT II. LIBRI II.

1 INuenitur autem in descriptionibus Ieremiæ prophetæ, quod iussit eos ignẽ accipere qui trãsmigrabant: vt significatum est, & vt mandauit transmigratis.
2 Et dedit illis legem ne obliuiscerentur præcepta Domini, & vt non exerrarent mentibus videntes simulachra aurea, & argẽtea, & ornamenta eorum.
3 Et alia huiusmodi dicens, hortabatur ne legem amouerent à corde suo.
4 Erat autẽ in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum, & arcam iussit propheta diuino responso ad se facto comitari secum,
Deut. 34.1. vsquequo exijt in montem, in quo Moyses ascendit, & vidit Dei hereditatem.
5 Et veniens ibi Ieremias inuenit locum speluncæ: & tabernaculum, & arcam, & altare incẽsi intulit illuc, & ostiũ obstruxit.
6 Et accesserunt quidam simul, qui sequebãtur, vt notarent sibi locum: & non potuerunt inuenire.
7 Vt autem cognouit Ieremias, culpans illos, dixit: Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus cõgregationem populi, & propitius fiat:
8 et tunc Dominus ostendet hæc, & apparebit maiestas Domini, & nubes erit, sicut & 3.Reg. 8.14. Moysi manifestabatur, & sicut cum Salomon petiit vt locus sanctificaretur magno 2. Paral.6. Deo, manifestabat hæc.
9 Magnificè etenim sapietiam tractabat: & 14. vt sapientiam habens, obtulit sacrificium Leuit. dedicationis, & consummationis templi. 9.24.
10 Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit ignis de cœlo, & consumpsit holocaustum, sic & Salomon orauit, & descẽdit ignis de cœlo, & cõsumpsit holocaustũ. 2. Paral.7.1.
11 Et dixit Moyses, eo quòd non sit comestum Leuit. quod erat pro peccato, consumptum est. 10.16.
12 Similiter & Salomon octo dieb. celebrauit dedicationem.
13 Inferebantur autem in descriptionib. & commentarijs Nehemiæ hæc eadem: & vt construens bibliothecam cõgregauit de regionibus libros, & prophetarũ, & Dauid, & epistolas Regum, & de donarijs.
14 Similiter autem & Iudas ea, quæ deciderant, per bellum, quod nobis acciderat, cõgregauit omnia, & sunt apud nos.
15 Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.
16 Acturi itaq; purificationem scripsimus vobis: bene ergo facietis si egeritis hos dies.
17 Deus autem qui liberauit populum suũ, & reddidit hereditatem omnib. & regnũ, & sacerdotium, & sanctificationem.
18 sicut promisit in lege, speramus quod citò Deut. 30.3.5.

nostri miserebitur, & congregabit de cælo in locum sanctum:
19 *Eripuit enim nos de magnis periculis, & locum purgauit.*

COMMENTARIVS.

ANTE annos fere quingentos vir diuinarum litterarum amans & sciēs, cœnobij Sigebergensis Abbas *Cuno*, à Tuitiensi *Ruperto*, vt istud libri secūdi Machabęorum initium exponeret, flagitauit, vt ait ipse Rupertus c.2.l.9.*de Victoria verbi.* Exposuit ergo ille librum istum libro decimo de victoria verbi à c.4. ad finem. A Cassiodoro verò lib. *de diuinis lectionib.* c.6. scriptum est, *S. Ambrosius in libro Patriarcharum, vbi de persona Esdræ ipse loquitur, secūdum librum Machabæorum, exempli causa, commemorat. Cuius maximam partem, ad demonstrandam tolerantiam, eloquentiæ suæ dulcissimo liquore patefecit.* Bellatorem, virum sanè à Cassiodoro valdè laudatum, antea optaui, sed multo Ambrosianum istud mihi nectar optatius. Continet verò libri secundi initium hoc litteras, ab initio huius capitis ad capitis secundi versum vicesimum. vnde ego supra fol. 371. librorum istorum præfationem exorsus sum. De hisce porro litteris quæstiunculę quædam sunt.

QVÆSTIVNCVLA I.

An vna, an plures hic litteræ?

DVAS esse, docent Rupertus libro decimo citato c.6. Lyranus hoc loco, Medina lib.6. de fide cap.13. Canus l.2.c.11. Bellarminus lib.1. de verbo cap. 11. Sed horum *quidam* secundas incipiunt à verbis illis vers.10. *Anno centesimo octogesimo octauo. Quidam* verò, vt Canus & Bellarminus, priorum litterarum ea verba finem esse dicunt, & secundas hinc incipiunt, *Populus qui est Hierosolymis*, vers.10. Sed dicendum, *duarum* quidem *hic epistolarum mentionem fieri*, quarum *vna* vers.7. missa fuerit anno 169. *altera* anno 188. *vnicam tamen earum tantummodo hic positam esse, & quidem eam, quæ anno 188. scripta est.* Probatur *primò*, quia Græcè id satis clarè significatur. Cum n. dictum esset vers.7. *scripsimus vobis*, additur Græcè v.9. *Et nunc, vt agatis dies scenopegiæ Casleu mensis, anno 188. qui Hierosolymis & in Iudæa sunt.* quasi diceret: scripsimus vobis aliàs, vt dies illos festos ageretis, nunc verò iterum scribimus; sed pro isto, *scribimus*, ponunt rursus ipsius epistolæ salutē initio positam, ad maiorem beneuolentiam significandam, vt sit sensus, *& nunc inquam salutem dicimus*, vel; scribimus inquam dicentes iterum vobis salutem. Vnde, pro illis verbis, *Populus*, eadem Græcè ponuntur, quæ initio posita vidētur *qui sunt in Hierosolymis Iudæi, & qui in Iudæa.* Sed maioris authoritatis ergò, inter eos, qui salutem dicunt, iam adiungitur *Senatus & Iudas*: inter eos quibus dicitur salus, *Aristobulus*. Deinde absurde videtur, epistolam secundam à verbis illis, *Populus* incipere: cum Latini etiam correcti, & Græci correcti hæc verba cum superioribus, *Anno 188.* prorsus coniungant. Absurdum etiam incipere ab *anno 188.* quia in epistola inferiore non satis viderentur conuenire tempora & res gestæ cum epistola superiore, prout quidem ab auctoribus illis explicantur.

QVAESTIVNCVLA II.

Quis Iudas ille, qui versu.10. dicit Ægyptiis Iudæis salutem?

BELLARMINVS, Canus, alij esse *Iudam Machabæum adhuc viuum.* Sed non conueniret annus 188. quem tamen hisce verbis, *Populus*, copulandum iam dixi: cum multo ante istum annum, imò & ante annum 169. hic vers.9. positum, mortuus ille sit, anno scilicet 152. vt supra patuit: neque conuenirent, quæ cap.2.v.17. enumerantur, de recuperata hæreditate & regno. Id enim Simonis tantum tempore obtingere cœpit. Medina vult esse Iudam Machabæum, sed *iam mortuū*, qui voluntate tamen huic epistolæ scribendæ adfuerit. Sed inauditum est, in epistolarum salutationibus mortuos cum viuis salutatoribus alijs, numerari. Pari enim ratione adiungi etiā potuisset Ionathas, & Simon, quin Moyses & Abraam. Memini quidem legere, *mortuos* quosdam *ad viuorum aliquos* litteras dedisse. prophetam scilicet Eliam ad Iosaphat filium, Iudęæ Regem Ioram 2. Paralip.21. vers.12. deinde *viuos* quosdam *ad mortuorum nonnullos*, vt Imperatorem Theodosium ad S. Iohannem Chrysostomum, apud Nicephorum lib.14. cap.43. imò verò etiam *homines ad Angelorum aliquos*, Thaumaturgum videlicet Gregorium ad Saranam, dum in CHRISTI nomine fugam à certo ipsi loco præciperet; apud Gregorium Nyssenum: sed, vt in litteris vllis, inter eos, qui adhuc viuerent, aliosque adhuc itidem viuentes alloquerentur, ij qui vixissent, iamque hinc pridem emigrassent, numerarentur, nusquam legi, nec video, quomodo fieri hoc possit, nisi *per* mirabilem quendam *personarum metaschematismum*. qui probabilitatis tamen habeat minus, quam ille Clementis in epistola ad Iacobum fratrem Domini, apud Turrianum lib.2.

lib.2. pro epistolis Pontificum cap.13. D. Thomas primò refert Rabani opinionem, non esse in huiusmodi computationibus hærendum, quod auctores diuersi sint. At quales quales, si veri sunt, vt sane sunt verissimi; eos consonare oportet. Deinde illam Medinæ expositionem indicat. Tandem verò statuit Iudam hunc, esse *Simonis filium*, de quo suprà cap. 16. vers. 2. & 9. At eum à Ptolemæo illo parricida interfectum, probaui antea. Sciendum igitur his ipsis Hyrcani temporibus *Iudas* plures, maxime tamen *tres* eximios fuisse. *Primus* esse potest Rabbi *Ada*. cuius sunt traditiones, de quibus suprà ad cap. 2. lib. 1. fol. 421 Is enim apud S. Epiphanium hæresi. 33. *Iudas* etiam vocatur, & interdum *Anda* vel *Annas*, si mendum librariorum nullum est. imò & *Dauid* ab eodem appellatur hæresi 42. vbi, licet videri queat, Iudam istum hisce temporibus antiquiorem facere, non faciat tamen definitè, sed tantum ait, eius traditiones post Babylonium reditum cœpisse. *Quando*, ait, *traditio & inuentio seniorum ipsi Iudæos contigit? Nimirum Dauidis quidem, post reditum ex Babylone: Akiba verò, etiam ante captiuitatem Babylonicam facta est: Filiorũ autem Assamonai, temporibus Alexandri & Antiochi ante aduentum* CHRISTI *centum nonaginta annis.* Et fortassis voluit ista subindicare Iosephus l.13. c.9. dum *hoc ipso* Machabæorum *tẽpore tres* Iudæorum *sectas* fuisse ait. Quin verò & Rabbi Abraham Leuita, filius Dauid, *in historica sua Cabala*, Iudã Tabæi filium, & Natheum Arbelitem ad hæc tempora reuocat, quorum discipulus fuerit Iosue Peraiæ filius, quem nugales Rabbinorum chartæ IESV Domini ac saluatoris nostri Magistrum fabulantur. *Quod si*, ait Rabbinus ille Abraham, *res ita habet, viguit ille profectò temporib. Ioannis Regis, non autem Herodis diebus natus est.* At longe quidem aliter de CHRISTO Domino res habet, horum tamen opinionem, videmus *Iudam* tum celebri doctrinæ fama quẽdam extitisse. Fuit verò vel *Iudas* vel *Adda* ille alius, quem, post Hierosolymitanum excidium, anno 145. in Iudæorum doctrinis primas tenuisse refert *Seder* minor, quem Rabbi Haie Hispanus ait filium Ahabæ, simulque auctorem methodi annorum, quos veteribus Hipparchi placitis conuenientes tractat. l.4. Scaliger. Multi alij etiam *Adda* fuerunt, vt in Proteuangelio, & apud Sozomenum l.7. c.21. D. Augustinum l.2. contra aduersarium legis in fine. *Alter* verò illis temporib. *Iudas* fuit ipse Hyrcani primogenitus filius, qui & alio nomine *Aristobulus* dicebatur. Ita enim l.20. c. penultimo Iosephus: *Hyrcanus, cum Pontificatus dignitate annos vnum & triginta potitus fuisset, moritur senex,* Ἰούδᾳ τῷ καὶ Ἀριστοβούλῳ κληθέντι, *Iuda, qui & Aristobulus vocatus fuit: successionem relinquens.* *Tertius* fuit *Iudas* quidam Essenus, qui ob sapientiam, futurorumque prædicendorum scientiam, magnæ apud omnes auctoritatis erat, vti ostendit Iosephus l.13. c.19. vbi anno, post 188. istum, vicesimo refert, illum Antigoni, qui Hyrcani huius filius alter fuit, mortem certò prædixisse, neque in prædictionibus mentiri vnquã solitum. Ex hisce tribus *primus* iam omittatur Iudas, quia definitè ipsum, his ipsis, annis, in viuis adhuc fuisse probare non possumus. *Secundus* profectò *vt hoc loco accipiatur, aptum valde fuerit.* Nam Regis primogenitus erat: in Senatu primas facile iã tenebat: maxima apud omnes gratia & auctoritate pollebat, maximè post insignem victoriam, qua Antiochi à Parthis interfecti filium Antiochum Cyzicenum, in Samariæ obsidione, vicit, fugauitq;, vt apud Iosephum est l.13. c.18. sicq; vocaretur hic potius *Iudas* quam *Aristobulus*, ne vel minus commodè, vel minus gratè diceretur *Aristobulus Aristobulo.* dum Hebraico illius nomine omisso, Græcum Hebræi, & quidem Hierosolymitani ponerent. *In Iudam* tamẽ *tertium valdè propensus sim*, quia multum apud Ægyptios Iudæos eius viri auctoritas valeret, quem prophetica veluti vaticinatione celebrem audirent: & quia is idem esse videtur, qui infra huius eiusdem l.2. c.2. v.14. horum bellorum gesta collegisse narratur. Demum, quia ita etiam Ruperto visum l.10. c.15. Refert in Demetrio Plutarchus, apud Athenienses more fuisse receptum, vt in fœderum & contractuum tabulis, ipsisq; adeo Senatusconsultis, & psephismatibus, deorum, qui Soteres dicebantur; sacerdotum nomina, vt tanto maior esset auctoritas, inscriberentur. Cur ergo fieri non potuit, vt auctoritatis maioris ergô, *Iudas hic Essenus*, his in litteris, nominaretur?

QVÆSTIVNCVLA III.

Quinam isti in Ægypto Iudæi, quibus Hierosolymitani & litteras & salutem mittunt?

ILLI nimirum ipsi erant, quos ingenti planè numero, è Iudæa, captis Hierosolymis, in Ægyptum abduxerat Ptolemæus Lagi, vt exponit Iosephus lib.12. cap.1. quorumque millia plurima, ob Septuaginta Interpretum versionẽ, libertate donarat Ptolemæus Philadelphus, vt inibi c.2. commemoratur. Rursum, qui suapte sponte in Ægyptũ ierant, & vel Alexandriæ, vel in Heliopolitana regione, vbi, vt supra dictum est. templũ excitarant; morabantur. Quin & illi omnes, qui Cyrenem, aliasq; Libyæ partes incolebant, isto Ægyptiorum numero contineri possunt, de quibus libro 14. cap.12. Iosephus.

QVAE-

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quis vero ille Aristobulus, cui tam signatè salus ascribitur vers.10?

ERAT is *ex christorum* siue vnctorum *sacerdotum genere*, quemadmodum & Onias ille, qui ... suprà Heliopolitanum templum erexisse, inibique Pontificatu perfunctum fuisse di... Ní & *christorum* vox retinetur Psal.104. *Nolite tangere christos meos.* Fuerant autem Oniæ illi du... h... magnæ apud Ægyptios Reges dignitatis & gratiæ *Ananias & Chelcias*, de quib.lib.13. c.18. & 21. Iosephus. Horum forte cognatus fuit hic *Aristobulus*, vt subindicat Rupertus loco citato. Quia verò Hierosolymitani hoc maxime his litteris agebant, vt Ægyptiis quiddam persuaderēt, ideo hunc, præ sacerdotibus aliis, & nominant & salutant, quia tam apud Iudæos, quam apud Ægypti Regem pollebat plurimum, quòd *Regis Magister* esset. Nam & Iosephus lib.20.c.2. Izatæ Regis Iudæos Magistros Ananiam & Eleazarum nominat, & Artapanus apud Eusebium l.9 præparationis Euangelicæ Moysen, licet falsò, *Orphei doctorem*, nominet, & Iosephus, nonne in Pharaonis palatio, & Regis & aulicorum omnium doctorem quendam agebat? *Nec vero mirum* ... quit c.15. Rupertus, *hominem Iudæum dici magistrum Regis Ægyptiorum, quia videlicet à diebus Philadelphi, qui legem per Septuaginta sibi fecit interpretari, magistros Iudæos habere consueuerunt Reges Ægypti.* Rabanus & D. Thomas eum in Moysen Commentarios ad Philometorem scripsisse aiunt. Nec vero fallunt. Id enim iam olim scripsit Clemens Alexandrinus, & ex eo Eusebius l.9. Præparationis semel & iterum citatq; pulchram eius sententiam, & Peripateticum fuisse ait. *Aristobulum* verò & *Aristobolum* dici suprà monui. & ita cum textu nostro eum nominat D. Gregorius l. 1. epist.28. D. Augustinus l.18. Ciuit.45. D. Hieronymus in Eusebij Chronicis.

QVAESTIVNCVLA V.

Quis Ptolemæus Rex, cuius Aristobulus magister?

PHILOMETOREM esse docent citati Rupertus, D. Thomas, alij. quia videlicet ad istum Commentarios illos suos inscripsisse legitur. Atque hunc quidem Philometorem, de quo d... lib.2. Machab.c.4.v.21. vixisse adhuc año 149. cum è vita extrusus Antiochus, manifestum ... libri eiusdem c.9.vers.29. eiq; in Chronicis tribuit Eusebius regni annos 35. Quia tamen eos annos orditur ab anno 2. Olympiadis 150. non perueniunt eius anni 37. ad annum hunc no... Seleucidarum 188. qui ad Olympiadem 164. pertinet. Ideoq; Ptolemæus hic fuisse videtur, ... ei successit *Euergetes* aut *Physco*. Hunc enim Iosephus lib.13. c.17. Simonis iam tempore, in Ægypto regnantem facit, & quidem ita, vt petētib. Syris Regem det *Alexandrum Zebinam*. Rursusque sequenti c.18. *Ptolemæum Lathurum* tradit *Alexandro Cizyceno*, cum obsiderent Hyr... Samariam, misisse sex millia suppetias. Strabo certe *Physconem* & *Euergetem* vnū eundemque putat l.17. quem forte, quia Iudæis erat benignior, vocarunt Alexandrini, qui illos fere ... oderant, *Cacergetem*. Quanti etiam sequutus *Ptolemæus Alexander*, cum Cleopatra matre, Iudæis fecerit, narrat lib.13.cap.18. Iosephus.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Ad vtrum Machabæorum librum, priorem an posteriorem, hæc ad Ægyptios Iudæos epistola pertinet?

CANVS & Bellarminus è duabus quas constituunt epistolis; priorem dicunt ad librum priorem spectare, & ab istis verbis, *Populus* &c. librum secundum incipiendum. Sed repugnat hoc omnib. libris, Latinis, Græcis, veterib. & nouis correctis. Dicendum igitur, *si res ipsa & historiæ connexio spectatur, omnino ad prioris libri finem spectare.* Si tamē libri eiusdem prioris clausulam, & verborum contextum spectemus, *eadem epistola libro secundo, tanquam eius pars, non potest coniungi.* Res enim quas epistola ista tractat, multo sunt posteriores iis, quas liber secundus. Verborum verò contextus non patitur, vt ante libri alicuius præfationem, & eorum, quæ dicenda sunt, enumerationem, aliud quippiam, & quidem copiose proponatur, quod cum præfatione præsenti non cohæret. Ideoq; existimandum, hanc epistolam libro secundo, *non tanquam propriā eius partem*, præpositam fuisse, sed *tanquam quidpiam separatum*: eidem tamen rectè iungendā & præponendam, quia eius, qui libri secūdi author videtur, Iudæ scilicet Esseni authoritatem & commendationem ostendit c.2.v.4. Solet enim interdum fieri, vt authorum libris, ea vel testimonia, vel aliorum epistolæ præfigantur, quæ de huiusmodi authorib. agunt. Hinc igitur factum, vt vel ab

ipſo authore, vel ab aliis, epiſtola ita cum lib.2. contextu iuncta ſit, vt eius iam *pars* videatur, *adnentitia* ſcilicet & *apposita* ante verſ.20. c.2. Alioquin ibi, *de Iuda Machabao & fratrib. eius*, propriè incipit liber ſecundus. Vt verò initium iſtud cum epiſtola ſuperiore necteretur, acceſſiſſe videtur particula, *verò*, de qua in 1. parte quærebam. quemadmodum & ſimiles interdum particulas adiicere ſolent Interpretes. verbi cauſa Exod.34.v.1. *deinceps*. q neq; in Hebræo neque in Græco eſt.

Eſt verò epiſtolæ huius argumentum; Ægyptios Iudęos ad Hieroſolymitanum templum, prę eo, quod in Ægypto ædificarant, venerãdum hortari, vti rectè monet Rupertus c.8.*9*.15. Ad hoc porrò valet feſtorum, quæ ad templi eiuſdem ſanctitatem oſtendendam ſpectant, celebratio. Ideoq; id potiſſimè agit hæc epiſtola, vt *duo* huiuſmodi *feſta* celebrentur, *encaniorum*, videlicet, de quib.lib.1.c.4. & *dies ignis*, de quo poſtea.

In principio autem notanda ſunt, quæ bonorum maximorum inſtar optant Hieroſolymitani Iudæi Ægyptiis verſ.3. *Primò* quidem, vt credant; ſed non tantum, verum etiam, vt *mandata* DEI *faciant*, & quidem *corde magno*, & *libero*, quẽadmodum, dum, contra nuperum Franciæ huius Orientalis ad Catholicam fidem reditum, verba iſta, in ſuæ ipſius hæreſeos iugulum, Smalkaldenſis furia citaſſet; notauit in Apologia noſter Schererius. Poteſt verè cor *volẽs* vocari etiam promptum, libens, alacre. Optant etiam mentis illuſtrationem, cordiſq; apertionem ad DEI leges, ſanctasque ſcripturas intelligendas & in opus reuocandas v. 4. Quod enim clauſum eſt cor, neque ſalutare quidquam admittit: neq; operis boni quidquam emittit. At felices illi quorum aperti ſunt oculi & cognouerunt CHRISTVM Dominum Luc. 24. verſ.31. Notat verò lib.2.c.45. Cantipratenus rectè poſt apertionis huius vota, rogari DEVM *vt faciat pacem. Pacis enim*, ait, *tempore opera iuſtitiæ liberius exercentur* ideo alibi dicitur Eccleſiaſtici 38. v.25. In tempore *vacuitatis, hoc eſt pacis, ſcribe iuſtitiam*, (noſter textus legit, *ſapientiam*) *quaſi diceret; quod tempore belli non poteris*. Sed de iſto litterarum exordio dicat paulo plura Rupertus l.10.c.11. *Hic*, ait, *animaduerſis ſimul appẽdere potes, qualis iſta ſalutatio ſit. Benefaciat vobis* DEVS, *& meminerit teſtamenti ſui, quod ad Abraham, Iſaac, & Iacob locutus eſt ſeruorum ſuorum fidelium, & det vobis cor omnib. vt colatis eum, & faciatis voluntatem eius in corde magno, & animo volenti. Ad aperiat cor veſtrũ in lege ſua, & in præceptis ſuis, & faciat pacem. Exaudiat orationes veſtras, & recõcilietur vobis, nec vos deſerat in tempore malo. Et nunc hic ſumus orantes pro vobis. Quomodo debuit fraterna charitas, ita ſalutauit, & imprecata eſt fratribus ſuis Iudæis, quorum vtiq; cor non fuerat adapertum in lege & in præceptis* DEI, *dicens, & nunc hic ſumus orãtes pro vobis. Si enim cor adapertum habuiſſent in lege & in præceptis Domini, nequaquam feciſſent, quod erat contra præceptum* DEI, *vt ædificarent templum, & altare in terra Ægypti, clauſo corde, & auribus male adapertis ad illam Eſaiæ prophetiam. Et erit altare Domini in medio terræ Ægypti. Hoc namq; faciendo præuaricatores ſe conſtituerant legis & præceptorum Domini, ſecundum ſupra memoratam prophetiam Danielis, quæ dictum fuerat. Filij quoque præuaricatorum populi tui extollantur, vt impleant viſionem, & corruant. Idcirco dicunt. Et reconcilietur vobis, & nunc hic ſumus orantes pro vobis, ſubaudiẽdum eſt, quia præuaricatores vel filij præuaricatorum eſtis, faciendo vel habendo templũ in terra Ægypti, quale Dominus per Eſaiam non mandauit, nec in cor eius aſcendit, ſuper hac re reconcilietur, aiunt, vobis.* Et c.13. *Memoriter tenendum illud, quod iam ſupra diximus, totam libri vel ſcripturæ huius ſeriem ſpectare atq; intendere ad Hieroſolymæ ciuitatis venerationem; templiq; quod erat in ea dignitatẽ & honorem ſingularem, ſimulq; cauſa ſcienda, quam itidem ſupra diximus, quia mouebant eos templa contra legem facta, vbi eſſe non debebant, ad illius templi ſimilitudinem. Templum illud ſanctum, ſacrificia illo in templo celebrata, ſancta eſſe & legitima, ciuitatem Hieruſalem ſanctam eſſe, vbiq; ſcriptura libri huius tota intentione declamat, vt dignum eſt, videlicet ad deſtruendam templorum adulterorum fiduciam, quorum alterum in monte Garizim, alterum in Ægypto fuerat ædificatum. Hac re animaduerſa, non miraberis, cum ſanctam terram dicant, hoc modo ex quo receſſit Iaſon à ſancta terra. Deinde cum ſubiungunt, & orauimus ad Dominum, & exauditi ſumus, & obtulimus ſacrificium, ſimilaginẽ, & accendimus lucernas, & propoſuimus panes. Cũcta hæc dicta ſic recte accipimus, tanquam firmiſſimas defenſiones priuilegij legitimi pro templo iam dicto, quod erat Hieroſolymis. Quod ipſorum, qui templo illi deſeruiebant, fuerit, vel eſſe debuerit ſacrificia offerre panes proponere, & hæc faciendo exaudiri illic, non in templo montis Garizim, non in templo Heliopoleos, quæ templa erant æmulationis.*

At v.8. verba illa, *Portam ſuccenderunt*, non niſi commatè à ſuperiorib. diſtinguenda ſunt, vt libri quidam veteres habent & Græci, niſi malis quæ impiè hoſtes, quæque Iudæi piè fecerunt, ab hoc initio *Portam ſuccenderunt*, vſq; *panes* parentheſi quadam includere. Sunt verò hiſce feſtis de quib. epiſtola hæc vti dictum eſt, laborat; ſuadendis argumenta generalia, *Primum* à periculis, è quib. liberati v.11. Secundum, à pœna impiorũ v.11. & 12. Illud n. v.12. *Ipſe ebullire fecit*; ad DEVM cuius v.11. mentio facta erat, referendum, qui effecit, vt in Perſidem, de qua infrà, ſeſe cum ſuis Rex conferret, animo irato & futurorum neſcio. Eſt n. hic ἐξέβρασε, quemadmodum Sapientię c.10.v.18. ἀνέβρασεν quod vertitur, *tranſuexit. Tranſtulit illos* DEVS *per mare rubrum, & tranſuexit illos per aquam nimiam*. Nehemiæ vltimo v. 28. ἐξέβρασα, *fugaui à me*. Ideoque illud, *de Perſide*, cũ in Græco ſemel tãtum in hiſce duob. verſibus ponatur, vel omittendũ, vel in Perſidẽ intelligendum, quaſi in ipſam, vel ob ipſam, ita efferbuerint hoſtes iſti. Tertium verò argumentũ poſtea,

Sunt

sibi respondit, ab iisq́, centum miriadas drachmarum, seu vt Albiensis Blancus vertit, *quadraginta millia aureorum exegit, dotis nomine*. De Peleo vero Isocrates in Euagora: Θέτιδι τῇ νηρέως θνητὸς ὢν ἀθανάτῃ συνῴκησε. Rursumque fuerunt, quæ Diis suis nubere volebant, vti apud D. Augustinũ lib. 6. ciuit. cap. 10. prodit Seneca, lib. *de superstitione. Sedent*, ait, *quædam in capitolio, quæ se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si poetis credere velis, iracundissimæ aspectu terrentur*. Confirmatur vero ista expositio vel inde perspicue, quod accipere volebat Rex pecunias *dotis nomine* εἰς φερνῆς λόγον, seu vt in Syriacis Appianus & li. 12. cap. 3. Iosephus loquitur, φερνῆς ὀνόματι. Eæ quidem quibus locupletatum erat templum, pecuniæ, possent eius Deæ *dos* vocari, quemadmodum hodie apud nos *templa* interdum *dotata* vocantur, & ab ipsa etiam Venere lib. 10. Metamorphoseos, cum ait.

Est ager, indigenæ Damascum nomine dicunt;
Telluris Syriæ pars optima, quam mihi prisci
Sacrauere senes; templisque accedere dotem
Hanc iussere meis.

Siquis tamen sine aliqua nuptiarum specie depeculari pecunias eas vellet, is *dotem* quidem acciperet, non tamen *dotis nomine*, prout de Antonio iam est dictum. Et perspicue admodum li. 1. Suasoriarum Seneca: *desponderunt*, ait, *Athenienses Antonio in matrimonium Mineruam, & rogauerunt, vt duceret, & Antonius ait ducturum: sed dotis nomine imponere se illis mille talenta*. Vides *dotis nomen*? Nam de summæ variatione legi potest lib. 5. Animaduersionum cap. 1. Iunius. Ideoq; hasce pecunias, in dotem, Regi, per suas sacerdotes, quasi sponso, Dea offerre videbatur. Quod contra Lyranum est obseruandum, quem nisi essent hæc multo probabiliora iuuarem libenter ex verbo συμμίσγειν, quod cum alias *verbum*, vt veteres aiebant, *nuptum* sit, supra tamen li. 1. ca. 11. pro *colloqui* sumitur. Opinaret etiam eum non cum Dea ipsa, sed cum aliqua dicatarum Veneri puellarum & sacerdotum cohabitare voluisse, nisi eadem dotis pecunia impediret, quæ certè pro tot puellis, cum nuberent, à Dea in illarum dotem dari non poterat. Strabo tamen extremo lib. 11. eodem hoc verbo συνοικεῖν vsus, docet è splendidissimis familiis, puellas in Tanaidis Deæ honorem, meretricari solitas, & suis operibus amplissima viris, qui ipsis congrederentur, munera dare, sed iis præsertim, qui pari dignitate pollerent. Si Rex igitur istarum aliquam vellet, eam, suo è peculio & Deæ ipsius ærario, dotis plurimum attulisse, quis dubitet? præsertim cum auri plurimum hoc in templo fuisse, *testis holosphyratos aurea illa statua* sit, de qua lib. 33. cap. 4. Plinius. Vide interim hic & exhorre sceleratissimam, planeq; cæcissimam Gentilium istorum cæcitatem.

QVÆSTIVNCVLA IX.

An, qui hic nominatur Antiochus, vere etiam hoc in loco interfectus tradatur?

NEgant plerique omnes. Sed eorum *quidam* aiunt, eius *Ducem* quempiam interfectum, quia alius esse videtur, qui hoc libro *Dux* & qui *Rex* vel *Antiochus*, nominatur. Cum enim dictũ esset vers. 11. *aduersus Regem*, subditur vers. 13. *Dux ipse* & ver. 14. *Antiochus*, si autem esset ipsemet dux, frustra iste nominatiuus poneretur. Rursum ver. 15. dicitur, *illo*, scilicet duce, *ingresso*. Et postea subditur, *intrasse Antiochum*, additurque *percusserunt ducem*, cum satis fuisset, *eum percusserunt*. Et satis expositio probabilis, præferturque aliis à Diuo Thoma. Quia tamen dicitur non *dux ipsius*, à Latino Interpretete, sed *Dux ipse*, & fieri potest vt rei magis explicandæ causa modo *Rex*, modo *Dux* nominetur, dicunt *alii* eundem esse *ducem & Antiochum*, eum tamen *interfectum non esse*, sed eos, qui cum ipso erant ver. 14. quia verba hæc: *cecidit, percussus est*, ei etiam in scripturis tribuuntur, qui non quoad se ipsum sed quoad suos, cecidit & percussus est, vt Danielis cap. 11. quemadmodum notat ibi D. Hieronymus, Iosuæ 11. Gen. 14. Ita Hugo, Canus, Bellarminus locis citatis, & Pererius lib. 10. in Danielem, qui, quemadmodum apud Canum nonnulli, tolli mallet particulam, *&*, ver. 16. ante, *diuiserunt*. Ab iis vero, *si quæras*, quomodo fieri potuit, vt è fano, vbi conclusus cum amicis erat, elaberetur Antiochus? *Respondet* Canus *dupliciter*. *Primo*, tẽplum non fuisse clausum post ipsius ducis ingressum, sed militum. *Secundò*, ipsos milites occultũ templi aditum aperuisse. Sed hoc vtrumque clarè textui repugnat, idque magis intelliges, si, quęnam sacerdotum istorum fallacia fuerit, vers. 15. consideres. In eum enim templi locum ducem istum pellexerunt, vbi è latentibus quibusdam foraminibus, quæ in parietum lateribus erant, quemadmodum in nauibus, ea per quæ in hostes missilia mittuntur, vel è superiori etiam laquear peti posset. Vnde textus Græcus, *lapidibus fulminasse* sacerdotes istos refert; βάλλοντες πέτρους συνεκεραύνωσαν τὸν ἡγεμόνα. Neque causa est, cur verborum proprietate relicta, illos cædendi & percutiendi tropos consectemur, cum vix clarius significari possit, ducem illum vere percussum esse, licet necesse non sit, quæ de corporum concisione & capitum abscissione dicuntur ad eum,

 vel a-

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quanam Persis ver. 19. cum in Babilonyam ductos Iudaeos dictum sit libro 4. Regum?

REspondeo, Persidis nomen latius interdum sumitur, vt Orientales illas partes complectatur Chaldæam, Parthiam, Mediam. Sic hoc cap. ver. 12. 13. 20. Et D. Chrysostomus hom. 6. in Matthæum, & Mamertinus Panegyrico ad Iulianum, dum gemina Persidos flumina memorat Tigrin & Euphratem. Itemque Lucanus libro 3. quemadmodum hodie Franciæ regni vel Hispaniæ nomina latius accipi solent, pro iis scilicet pænè regionibus omnibus, quæ vicinæ cũ sint vni Regi parent. Sicuti & ab vna Persidis regione, Persæ omnes dicti olim *Achamenis*, vt ait Stephanus, interdum etiam *Elymas* aut *Elamitæ*.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quis dies scenopegiæ?

REspondeo, est dies encæniorum, qui instar scenopegiorum celebratur libro 1. Machabæorũ cap. 4. lib. 2. cap. 10. vt ibidem expositum. Alioqui Scenopegia siue Tabernaculorum solemnitas ad Tisri spectabat, Exod. 23. & 34. Leuit. 23. Vide Riberam lib. 5. de festis cap. 17. 18.

QVAESTIVNCVLA XIII.

Quis dies ignis?

REspondeo non est dies, quo ante templum secundum, in altari solo sacrificabant è Babylonē reduces Iudæi, Esdræ cap. 3. vt patet hic versu 18. vbi dicitur *ædificato templo*. Non etiam dies dedicationis murorum, Neem. 12. vt existimat cap. 19. Rupertus, quia hoc eodem ver. 18. dicitur Græcè *cum ædificasset templum*: Sed est *dies Encæniorum templi secundi*, non illorum de quibus lib. 1. cap. 4. licet tunc etiam, vti supra dictum, ignis ex altari eruperit, (nam neque Neemias tunc aderat, neque Persarum Rex vllum in Iudæos imperium, prout hic significatur, habebat) sed est dies Encæniorum Esdræ 6. Adar mensis die tertio. Tunc enim & Neemias aderat, vt ibidem dictum & Persarum Reges vigebant. Idque ita etiam scribit Gorion, lib. 1. cap. 16. & 17. nisi quod *Esdræ* tribuit, quæ textus sacer ipsi *Nehemiæ*. Agunt vero & de hoc inuento igne Abulensis Exod. 29. quæst. 20. Blesensis epistola 74. Ribera de templo lib. 5. cap. 17. vbi pulchra omnino mystica legi potest expositio. Vnum iam tantummodo D. Ambrosium afferre licet. Is cũ Tobiæ pietatem, sinceramque iustitiam & simplicitatem laudasset. *Consideremus*, inquit, *aliud, quod in captiuitate gestum, summum tenuit honestatis decorem. Nullis enim aduersis honestas impeditur, quæ in his eminet, & magis præcellit quam in prosperis. Inter vincula itaq., inter arma, inter flammas, seruitutem, quæ liberis omni supplicio grauior est, inter pœnas morientium, excidia patriæ, viuorum formidinem, sanguinem peremptorum non excidit cura honestatis: sed inter euersæ patriæ cineres & fauillas, in affectibus piis resplenduit & refulsit. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, qui tunc Dei omnipotentis cultores erant, acceptum ignem de altari, sacerdotes Domini occultè in valle absconderunt. Erat illic veluti patens puteus, aqua recessu infrequens, nec populari vsui patens, ignoto & sub arbitris remoto loco. Ibi obsignauerunt iudicio sacro pariter & silentio ignem reconditum. Non illis studio fuit aurum defodere, argentum abscondere, quod seruarent posteris suis: sed inter extrema sua honestatis curam habentes sacrũ ignem seruandum putarunt: ne eum vel impuri contaminarent, vel defunctorum sanguis extingueret, vel deformium ruinarum aceruus aboleret. Abierunt itaque in Persidem sola religione liberi, quoniam sola illis per captiuitatem extorqueri nequiuit. Post plurimum vero temporis, quando placuit Deo, dedit hanc mentem Regi Persarum, vt instaurari in Iudæa templum, & legitimos reparari Hierosolymis ritus iuberet. Cuius gratia muneris, Neemiam sacerdotem Rex Persarum direxit. At ille secum deduxit illorum sacerdotũ nepotes, qui profecturi de patrio solo, sacrum ne periret ignem absconderant. Venientes autem, vt patrum sermone est proditum, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam. Et cum deesset ignis, quo adolerent altaria, haurire eos aquam Neemias sacerdos, sibique deferre, & aspergere super ligna iussit. Tunc visu mirabile, cum esset cœlum intectum nubibus, sol repente illuxit, accensus est magnus ignis, ita vt omnes in tam euidenti Domini gratia factum stupentes, lætitia perfunderentur. Orabat Neemias, psallebant sacerdotes hymnum Deo: vtque consumptum est sacrificium, iussit iterum Neemias residua aqua maiores perfundi lapides. Quo facto flamma accensa est, lumen autem refulgens ab altari consumptum ilico est. Hoc patefacto indicio, rex Persarum in eo loco, in quo ignis fuerat absconditus, & postea reperta est aqua, templum fieri mãdauit cui inferebantur dona plurima. Appellauerunt autem illud, qui erant cum sancto Neemia, Epathar, quod interpretationem habet purificationis: a plurimis Nephte vocatur. Inuenitur autem in descriptionibus Hieremiæ prophetæ, quod iusserit accipere de igne eos qui postea essēt futuri. Hic est ignis qui cecidit super sacrificiũ Moysi, & cōsūpsit illud, sicut scriptũ est: Quia exiuit ignis a Domino, & cōsumpsit vniuersa quæ erāt su*

dem exploratum non est. Video qui *Persicam* vocem esse dicant pari fortè facilitate dicturi, *Babylonicam*, si è captiuitate Babylonica sacerdotes istos tum reduces cogitassent. *Tres*, quoad à doctoribus certius quid afferatur, proponam *coniecturas*. *Prima* est פטר *potar*, Hebræis, Chaldæis & Syris est *dimittere & liberare*, *Niphtar* vero *liberatus*. Ideoque & in fenalibus Iudæorũ saxis & epitaphiis, cuiusmodi etiam aliquot, prope fontem, Iudæorum ipsorum arenæ vicinum, ad Moguntiam visuntur; crebrum istud *Niphtar* est, pro *obiit* aut *mortuus est*. Rursum vero *patir* etiã *purum* significat, vt Ezechiel. 13. *patir tin*, id est purum lutum, & *azymum ac purum* Exod. 23. dum v. 15 dicitur in Thargum Onkelos; *iathchagga depattirata tbittar*. *Solemnitatem azymorum seruabis*. Possetque nomen fieri *happatar* aut *Nepthar*, quod sit ἄφεσις *dimissio, remissio, liberatio*. Quidni & *purificatio* hinc esse possit, nostrumque istud *nephtar*, primo quidem, quia purificationis mentio clara vers. 33. purificauerunt sacrificia: deinde, quia quæ purificata & sanctificata loca sunt, eo iã ab omni prophano, vulgariq; vsu liberata, & ab omni pænè hominum tributo immunia esse solent. Neq; obesse potest Græcè Latineq; aspirari *th*. Potest enim & hoc aliquando in ט fieri, & ad istam significationem vocari etiam potest cognatum verbum פתר cui hodie tantũ tribuitur, vt *explicare*, vel *interpretari* valeat *Altera* porro coniectura. Fuit antiquitus apud Gentiles moris, vt in expiationibus & lustrationibus, *sulphure*, ideoq; & *bitumine*, *naptha*, similibusq; sacris aliis vterentur.

—.—. *cuperent* (ait Iuuenalis) *lustrari, si qua darentur*
Sulphura cum tædis, aut si forte humida laurus.

Plinius lib. 35. cap. 15. *Habet*, inquit, *Sulphur in religionibus locum ad expiandas suffitu domos*. Videlicet, putabant igni isti sulphureo & bituminoso cœlestis & diuini quid inesse, quod quæ apud ipsos sacra erant fulmina & fulgura, sulphuris odorem haberent, & eorum ipsa lux sulphurea esset, vt ibidem à Plinio scriptũ est. Hinc enim & θεῖον Græcè *sulphur* appellarunt, & quæ fulmine tacta essent loca, studiosè procurarunt Romani, arisq; excitatis & bidentibus cæsis *bidentalia*, nominarunt, prout Syntagmate decimoseptimo tradit Gyraldus. Scimus verò *Niphet*, *Naptha* Ester. 1. & Exod. decimo quarto in Thargum Hierosolymitano, esse *picem*, *Naphtam*, *petroleum*. Hic vero expiationem, & delapsum cœlitus ignẽ videmus, vt *Nephtar* inde dictum videatur. Ad quod etiam facit. Babylonis, vnde hi redierant, muros è bitumine istiusmodi, quoad calcis visum præbuisset, feruminatos fuisse, Plinio eodem ibidem testante. Putata vero etiam sunt olim omnia *sancta* esse *inuoluta*, cuiusmodi & ea, quibus locus iste circumscriptus; esse poterunt. Taceo Naphtæ cum igne isto miram similitudinem, cum in *illam*, vt lib. 2. cap. 105. ait Plinius, & ex eo lib. 3. de fossilibus prodit Agricola; *vndecunq; visam, protinus insilire ignes soleant*, quemadmodum ignis hic in victimas & lapides transiliuit. Ad coniecturam *tertiam* propero. In Arabico, quod pro sua humanitate, mihi ex Hispania mittebat R. P. Petrus Soto Maior; Dictionario, verbo, *purificare peccatum*, inuenio *Nikfar*, quod ab Hebræo *Cophar*, id est, *expiare & purificare*, profectum satis constat. Quid si ergo *Nikphar* pro *Nephtar* legeretur? Et vero ab eadem Hebræa radice est illud, quod tam variè scribitur, *Caphrita*, id est, *sulphur*, Psalm. 11. forte, quia, vt supra dictum, ad purgationes & expiationes valet. Ex hisce vero coniecturis, quæ primo posita, mihi prima. Et forte videri queat pro *Ephtar* factum in Græco *Nephtar*, per distractionem literæ ν à priore dictione περιηγησάμενοι τοῦτο νέφθαρ cum fuisset τοῦτον, vt intelligatur τόπος locus. Nam expresse hunc posuit Latinus textus, hunc locum. A Græco autem potuit in Latinum error transferri.

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Quid similiter vltimum capitis verbum, Nephi?

IN D. Thomæ commentario sunt hæc verba vltima *Nephi, idem est, quod penitus*, sed forte legẽdum, *idem est penitus*, vt indicetur idem hoc nomine significari, quod altero nomine *Nephthar*. Videtur enim & hoc textus noster innuere, dum ait. *Vocatur autem*, inquit textus, *apud plures Nephi*, sed vocatur etiam Græcè νεφθαεὶ, & apud Ambrosium loco citato *Nephte* quod non mirabitur, qui syncopas & mutationes, quas in vulgari sermone fieri quotidie videmus, considerarit, itemque illas, quæ in linguis etiam antiquioribus obueniunt, vt dũ pro *corah*: lætatus est, Chaldaicè dicitur *chari*, vt in Chaldææ Grammaticæ principio monet Boderianus pro *chesid*, id est, sancto & beneficio, Syriacè *chasi* Act. 2. vt supra iam attigi fol. 468. Et nonne in illa vsitata Rabinorum phrasi א״ dicitur אכתבי *iccetbi* pro אכתיב *iccethib*, id est, scriptum est de quo in suo Syrochaldaico fol. 15. idem Boderianus? Et *Bei* vel *Bai*, pro *Beith*, tam in compositione quam extra vt Matth. 12. id est domus apud eundem fol. 22. Quin vero & per apocopen inuenitur *cic* pro *cicaion*. de quo nomine in Ionæ vltimum D. Hieronymus, an cucurbitam, vel hederam, aliudue significet, disserit. Quia tamen Hierosolymitani isti Ægyptiis iudæis scribunt, posset non omnino pinguie forsan iudicium videri, si quis Ægyptiacum diei, quo solemnitas hæc perageretur, nomen loco huic accomodatum existimaret. Cum enim haberent Ægyptii dierum 30. menses o-

mnes, è quibus non nisi dies 360. fiunt, vt solis annum assequerentur dies quotannis adiiciebat quinque vt eorũ etiã annus constaret diebus 365. Horum vero quinq; adiectitiorum dierum *ἐπαγομένας ἡμέρας* vocant Græci Ægyptii & Arabes *nesi* aut *νεσὶ*)*primus* dicebatur *ὄσιρις*, *alter ἄρηρις*, *tertius τυφῶνς*, *quartus ἶσις*, *quintus νεφθῆ*. quod prorsus est Ambrosianum *Nephte*, de quo supra. Vocatur vero apud Iunilium Firmicum li. de errore prophanarum religionum, soror Isidis *νεφύνη*. Sed dederint meliora ditiores, quibus, dum lectori teruncíolum offero; si suos è conditis arcis, in hac aliisque rebus, thesauros offerendi occasionem dedero, erit mihi sane lætitia: ipsis honor: scripturis lux; Deo gloria. Illud vero ver. 36. *appellauit Nehemias*, elegantem habet in Græco atticismũ, de quo in commentariis linguæ Græcæ Budæus, *οἱ περὶ Νεεμίαν*. Sed quia illud etiam verti posset, hi, qui cum Neemia erant, vtraque versio ver. 33. supra in textum ingesta; *Nehemias, & qui cum eo erant, purificarunt sacrificia*.

Cæterum sunt nonnulli, qui se naturales Magos volunt dici, qui docent, quemadmodum ignes perpetui fiant, aut quomodo aqua accendantur, oleo extinguantur, solis item radiis accendantur. Et in his est Ioannes Baptista à porta libro 12. Magiæ naturalis cap. 10. Scaliger exercitatione in Cardanum 13. 14. Et vero id genus quædam legimus apud Philostratum lib. 3. Eorum tamen quæ illi fieri iubent, & applicari, nil hic vel factum vel applicatum, ideoque merum miraculum fuit. Nec *dies ignis* aut *mensis* aut *tempus* vllum notatur, quia vt ait cap. 19. Rupertus, id Ægyptiis Iudæis notum erat, cum à Nehemiæ temporibus, dies ille festus receptus iam fuisset, antequam in Aegyptum scilicet illi venirent. Atque hi sane Iudæi multo iustius dixissent *φῶς ἐγήκαμεν*, quam illi, de quibus lib. 1. cap. 2 & 20. Firmicus. Ait porro D. Ambrosius loco citato ignem istum *typum fuisse Spiritus sancti*, qui descensurus erat quasi ignis, *& spiritualis gratiæ*, quæ per ignem exurit, per aquam mundat peccata nostra. D. Chrysostomus hom. 11. ad Hebr. *Nunc ne, ait, admiramur, ignem olim descendentem omnia consumpsisse? Potest fieri vt ignis quoq; nunc descendat illo longe admirabilior, & omnia quæ sunt proposita, consumat, imo vero non consumat, sed in cœlũ tollat. Is n. ea quæ offeruntur nõ in cinerem redigit, sed dona à Deo offert. Tales erant Cornelii orationes* Act. 10.

IN CAPVT II. LIBRI II.

CApitis huius secundi textum à superiore num discerpere decuit, cum vna, eademque perpetuo esset epistola? Quia vero & in longioribus epistolis capita constituuntur, recte quidem textus nouum caput instituit, sed superiori tamen connexè legendum. Est vero in eo alterum miraculum versu 4. ad probandum directè vel indirectè, quod propositum erat, vt videtur. Ieremias enim cui in Græco textu additur *ὁ προφήτης*, *in monte Nabo* tria hæc abdidit, arcam, altare aureum thymiamatis, tabernaculum, quod in Salomonis templo duplex asseruabatur, Mosaicum, & Dauidicum, vt lib 3. Reg. cap. 8. dictum. Narratur vero eadem historia a Gorionide lib. 1. c. 17. qui etiam de tabernaculo Mosaico maxime iam agi docet: insuper etiam Dorotheo in synopsi de Prophetis capite de Ieremia, Epiphanio de vita & morte Prophetarum, è quo D. Thomas. Quia vero in eorum verbis sunt, quæ aut fidem aut disputationem & explicationem aliquam requirant, ea ordine subnectam. Ait ergo inibi Gorionides. *Arca non aderat, quia abstulerat eam Ieremias propheta, vna cum omnibus cortinis quas fecerat Moyses seruus Domini in deserto, & posuit eas in monte Nebo, vbi inuenit speluncam, in cuius concauitatem posuit eas. Cumque sequerentur sacerdotes qui fuerũt in diebus illis, prophetã, vt aduerterẽt locũ, respiciens Ieremias post se, & videns, iratus, iurauit, dicens: Nõ sciet homo, neq; cognoscetur locus donec venero ego, & Esaias propheta, sum Domini, tũc restituemus arcã in locũ suũ sanctorum subter alas Cherubin. Factum est itaq; à die illo, & deinceps, & obtulerunt patres nostri oblationes suas, holocausta sua, sacrificia sua, pacifica sua: & iuge sacrificiũ suũ, vnumquodq; in die suo, adiuuantes eos Rege Persarum & Medorũ, & subministrante argentũ & aurum, triticũ, oleũ, vinũ, iuuencos & arietes per singulos annos, quoniã dilexerunt Reges Persarum, & Medorum tẽplum Dei nostri, atq; sanctuarium eius*. Dorotheus vero, quisquis tandem est. *Hic, ait, propheta antequam caperetur tẽplum, arcam legalẽ & quæ in illa erant, abripuit, & in petrã quandã abdi fecit, dixitq; adstantibus, profectus est Dominus Sinai in cœlũ. Et iterũ, veniet legulator ex Sion cum potentia, & signum aduentus ipsius erit robu, quando vniuersæ gentes lignum adorabunt. Dixit etiam arcam illam nemo eripiet præter Aaronẽ, & tabulas in illa reconditas nemo introspiciet siue sacerdotum siue Prophetarum præter Moysen electum Dei. Et in die resurrectionis arca primum resurget, & ex petra prodibit, poneturq; in montem Sina, & congregabuntur ad eam omnes sancti expectantes Dominum & fugantes inimicum, ecciuent eum venientẽ ad hanc petram. Obsignauit aũt eam digito per nomen Dei, & facta est figura instar sculpturæ ferri, & nubes lucida obtexuit nomen Dei, nec quisquã locũ hunc cognouit, neq; obsignationem legere potest in hodiernum vsque diem, & ad consummationem vsq;. Est autem petra in solitudine, vbi & primum fabricata est arca, inter duos montes, in quibus sepulti iacent Moyses & Aaron. Et noctu nubes velut ignis locũ hunc obtegit, iuxta quod olim factum est. Nunquã n. deesse potest gloria Dei a nomine Dei, propterea gratiam Ieremiæ dedit Deus, vt fine mysterio suo ipse faceret, fieretq; consors Moysis & Aaronis, qui & vna coniuncti sunt ad hunc vsq; diem. Nam & Ieremias sacerdotali semine prognatus est.* De sancto Epiphanio Diui nunc Thomæ verba sunt: *Dixit Epiphanius, hic est Ieremias, qui templum subuertendũ prius-*

sciens

fiens, arcam testamenti cum his, quæ in eadem erant, tulit: & precibus eam absorberi fecit in petram: petram vero digito designans, nomen Dei *impressit, & factum est sigillum in similitudine scripturæ, quæ ferro cæuatur, & ipsum domini nomen nubis operimento ita celatum est, vt ex tunc nec locum quis cognoscere queat, nec nomen legere vsque in hunc diem & vsque in finem, & pristina figura instar ignis & nubes sæpe illic fit nocturno tempore, eo quod gloria Domini ab eius lege non desinat. Est autem petra illa in eremi terra, inter duos montes, inter quos iacent sepulti Moyses & Aaron, dixitque Ieremias præsentibus: Dominus de Sion ascendit ad cælos, unde cum virtute reuersurus, & erit signum præsentiæ eius, quando omnes gentes adorauerint lignum, dixitque quod arcam hanc nemo poterit producere, præter Moysen electum* Dei *prophetam. Et tabulas, quæ in ea sunt, nullus aperiet sacerdotum, nullusque prophetarum, nisi electus* Dei *Aaron. Et in prima resurrectione resurget hac arca, & exibit de petra, & ponetur in monte Sinâ, & omnes sancti congregabuntur ad ipsam, regressum Domini exspectantes, & vt vitent aduersarium, qui eos fugientes, est quæsiturus interimere.* Hæc ille.

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Quando ignem, arcam, tabernaculum abduxit Ieremias?

RESPONDEO. hæc in vasis, quæ Nabuchodonosor abstulit è templo, non fuisse, constat ex Ierem. 52. Esdræ 1. ideoque tum in templo non fuisse, vel alicui tradita esse, satis patet. Quando verò ablata sint, duplex opinio. *Prior* est S. Epiphanij in vita Ieremiæ; factum id à Ieremia esse, antequam Hierosolyma & templum vastarentur tertià captiuitate, vt scilicet Ieremias ipsi Iechoniæ persuaserit, sineret arcam auferri, quemadmodum & eidem persuasit, sese dederet in secunda captiuitate Ieremiæ 27. 29. *Posterior* opinio; factum id esse, postquam iã Hierosolymam occupasset in tertia captiuitate Nabuchodonosor, quod Ieremias Hierosolymæ relictus facilè ab ipso, vel ipsius ducibus arcam & alia illa impetrare potuit, cum apud hostes ipsos gratia & auctoritate multum valeret, Ierem. 39. & antequam templum incenderetur, post vrbem iam occupatam, dies aliquot interfluxerint, vti 4. Reg. dictum cap. vltimo.

QVAESTIVNCVLA XVIII.

Quomodo ignis, arca, tabernaculum dicuntur vers. 4. Ieremiam comitata?

RESPONDEO, Lyrano videri hæc *à certis hominibus*, qui Ieremiam comitarentur, perlata esse. Dici tamen potest, *Angelorum operâ*, delata fuisse, præsertim cum Ieremias nullos videatur eius loci, vbi hæc abderentur, conscios voluisse vers. 7. Sic enim & sanctissimum illud Lauretanum sanctuarium, libro contra Vergerium, translatum confirmat Turrianus. Quæres an videntibus hominibus hæc Ieremiam comitarentur? Respondeo, fortè non omnes, sed aliquos tantum vidisse, qui idcirco ad illum sequendum concitati fuerint vers. 6. quemadmodum qui cum Christo resurrexerunt Matth. 27. non omnibus, sed quibusdam tantum apparuere.

QVAESTIVNCVLA XIX.

Quando hæc eadem vel inuenta iam, vel inuenienda?

TRIPLEX *opinio. Prima* Riberæ Aggæi 1. inuenta fuisse Cyri tempore, cum è captiuitate Babylonica populus iterum Hierosolymis congregatus est. Et si hoc esset, valeret miraculum hoc ad directè probandum templi secundi Hierosolymitani sanctitatem, cum in eo scilicet reposita hæc fuissent, & quidem tanto miraculo inuenta. *Altera* opinio, inuenta fuisse non *propriè* sed *mysticè* Christi Domini tempore, qui est arca vera, & verum thymiamatis altare, qui verum tabernaculum excitauit, & in vnitatem fidei gentes congregauit. prout clare dicitur Ioan. 11. Ita Rupertus cap. 21. Ambrosius lib. 3. offic. cap. 14. *Congregationem*, ait, *populi tenemus, propitiationem Domini* Dei *nostri cognoscimus*. *Tertia* vult, in nouissimis mundi diebus hæc inuenienda, cum Elias & Enoch reliquias Israël congregabunt, & ad Christum adducent. Ita Epiphanius loco citato, Dorotheus, Richardus de S. Victore lib. 4. exceptionum cap. 11. (qui tamen postea subdit, *Antiochum tulisse altare aureum*) Historia scholastica cap. 3. Iudith, Canus loco citato, & ipse tandem Ribera Ideoque Gorion Ieremiam ita locutum vult. cap. 17. lib. 1. *Non sciet homo, neque cognoscetur locus, donec venero Ego & Elias propheta, famulus Domini. Tunc restituemus arcam in locum suum in sancta sanctorum subter alas Cherubinorum.*

Dico *primo*, In templo secundo videri *non fuisse arcam*, vel *tabernaculum*, licet altare thymia-

matis nouum constructum sit. Patet *primò*; Quia si hęc inuenta fuissent, hoc epistola dixisset, cum magnopere ad institutum faceret. *Secundò*, hæc erant, dum Dominus populum congregaret, inuenienda ver. 7. Sed Cyri tempore congregationem istam nondum perfectam ostendit hoc capite versus 18. & superiori cap. ver. 27. *Tertio*, si reperta fuissent, tum in templi secundi expoliatione, quæ per Titum facta est, arca in spoliis poneretur. At non ponitur apud Iosephum lib. 7. de bello cap. 17. & 19. Imò idem lib. 6. cap. 6. expresse docet, tunc in sancto sanctorum nihilominò fuisse. Cum in idem sanctum sanctorum ingressus est Pompeius, quid in templo viderit, enumerat idem Iosephus diligenter lib. 14. Antiq. cap. 8. de arca tamen semper mutus. *Dices* fortè, arca, quæ post Babylonicum reditum inuenta fuit; erat iam antea per Epiphanem vel Crassum, qui apud Iosephum lib. 14. templum expoliauit, ablata. *Respondeo*. Hoc vnum maximè spoliorum genus à Iosepho notaretur, vel, vt cætera saltem vasa, explicaretur 1. Machab. 1. *Denique* ista in sententia sunt & veteres nostri Doctores, & recentiores, vt iam patuit, adeoque ipsi Rabbini, vt dixi Esdræ 6.

Dico *secundò*, duæ illæ sententiæ, quæ & arcam istam CHRISTI Domini tempore inuentam, & postmodum extremo mundi tempore inueniendam aiunt, benè cohærent. Nam idcirco non propriè inuenta fuit, vt veram & figuratam arcam haberemus, & figurantem illam non requireremus, prout dicitur Ieremię 3. Propriè tamen hæc nouissimis mūdi diebus inueniri possiunt non vt Iudaismus restauretur, sed vt Iudæi, arcâ visa, & Ieremiæ prophetiâ completa, magis ad verissimam arcam CHRISTVM Dominum & verissimum tabernaculum, ECCLESIAM CATHOLICAM adducantur, inuitantibus Enoch & Elia. Et hoc modo, ad indirectè probandam templi sanctitatem ista valent, *quia*, vt ait cap. 20. Rupertus, *occurritur obiectioni, cur videtur forte templum minus venerandum, quod in eo arca & tabernaculum nõ essent. Respondetur enim, diuina in voluntate in futurum tempus, Ieremia teste, differri.*

Et ex his patet *primò*, arcam in triumpho Romæ non fuisse, vt existimat historia Scholastica, Iudith 3. Neque *hodie* in triumphali Titi Imp. arcu Romæ videri, quemadmodum loco citato se diligenter quæsiisse nec inuenisse refert Ribera, neque *veras* illas priores testamenti *tabulas*, & *Cherubinos* apud Egesippum lib. 1. cap. 17. Pompeium vidisse: sed illis *prioribus tantummodo similes*. *Tertiò* intelligere liceat, impostorem illum, qui sacra vasa in monte Garizim Moysen defodisse nugabatur, ex hac historia, vel occasionem vel colorem aliquem quæsiisse apud Iosephum lib. 18 cap. 5.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Quænam sunt hic ver. 1. citatæ Ieremiæ descriptiones?

NON sunt vlla Ieremiæ libri, qui hodie inter Prophetas canonicum locum obtinet; porro sed videntur esse alius quidam eiusdem prophetæ liber, quem non habemus; in quo eius temporis acta quædam continerentur. Nam Græcè hic dicuntur ἀπογραφαὶ, quo nomine licet & altero τῶν ἀναγραφῶν, in eam significationem, sæpè vtitur Iosephus in libris Antiquitatis & contra Apionem, sicque Menander etiam Ephesius τῶν ἐν Τύρῳ βεβασιλευκότων ἀναγραφὴν edidit. Confirmatur hæc sententia. *Primo*, quia S. Matthæus cap. 27. ver. 9. ait; *Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos precium appreciati, quem appreciauerunt à filijs Israel.* At in hodierna Ieremiæ prophetia testimonium hoc non legitur. Ergo alius quidam eiusdem prophetæ liber concedendus est. Negant conclusionem istam non pauci, & Euangelistam septem potissimum modis exponere annituntur. Omnes proponit Maldonatus noster in illum locum: priores quidem sex refutat; septimum verò hunc tamquam omnium optimum proponit, vt in Matthęi contextum *Ieremiæ* vox irrepserit. At meum in animum vix ea, de tot Græcis, Latinisque Codicibus, irrepere potest suspicio. *Sed* alium etiam Ieremiæ librum olim fuisse *testes* in eum Matthæi locum Origenes & D. Hieronymus, qui tunc tamen vel ob nullas deprauationes, vel ambiguas narrationes quas Iudæi fortè, in quorum is manibus erat, addiderant, apocryphus habebatur. *Demum*, visa est probabilis hæc sententia Francisci nostro Turriano lib. 2. pro epistolis Pontificum, cap. 13. prout etiam citaui Præloquio tertio, fol. 369. Hinc patet, quemadmodum exigui momenti sint, quæ ex hisce difficultatibus, contra horum librorum authoritatem, obiiciunt quidam apud Medinam lib. 6. de fide, cap. 13. Iudæi & hæretici nostri.

Specialia verò hisce festis suadendis argumenta, sunt quædam comparationes cum Moysis & Salomonis encænus & ignibus cœlestibus, ver. 9. 10. 12. 13. Deinde est authoritas Neemiæ ver. 18. Sed notandum *primo*, videri varias versiones simul congestas sub finem versus octaui, & principium noni. Nam Græcè tantum habetur *vt locus sanctificaretur*, μεγάλως *magnificè*. tum interposito puncto. *Manifestabatur enim hoc, seu manifestum fiebat, quod veluti sapientiam habens obtulit sacrificium.* Nota *secundo* verborum illorum ver. 11. *Eo quod non sit comestum*, sententiam esse, cum sacrificium

cium esset pro peccato, ideoque immundum videretur, sicuti & peccatum ipsum, ideoque nec comestum à sacerdotibus esset, id ipsum à flamma esse consumptum vt explicat cap. 23. Rupertus. Et sumuntur verba hæc ex Leuit. 10. ver. 16. videnturque continuata esse cum superioribus, vt quemadmodum ignis cæteras victimas accedit, ita & hostiam pro peccato istam consumpserit. Nota *tertiò*, per eam *librorum congregationem*, quæ à Neemia ver. 13. facta est, non significari libros sacros, quasi deperditos, esse ab eo vel Esdra restitutos, vt quidam apud Leonem Castrium cap. 43. Prolegomenorum in Isaiam existimant, sed tantum bibliothecam extructam, in qua essent libri de Regibus & Prophetis, res ipsius Dauidis, Epistolæ Regum, de anathematibus seu donariis. Sed quia librorum nomẽ charitatis causa, Latinus interpres, hoc loco, addiderat, ideo, modo ablatiuo, *de Regibus libros*, modò genitiuo vsus est, *libros prophetarum & Dauid*. Istud verò etiam notandum, quãti faciendus sit *Bibliothecarum thesaurus*, cum & antiquissimus sit, & à clarissimis viris tanti factus, vt à Neemia isto nostro, & postea à Ptolemæo Philadelpho, ab Attalo Pergameno Regé, à Paulo Æmilio è Cassiodoro, ab aliis, de quibus Molanus libro de canonicis. Diuus Augustinus *Ecclesiæ bibliothecam, & omnes codices diligenter posteris custodiendos semper iubebat*, inquit cap. vlt. eius Vitæ Possidonius. Hinc etiã vides, ante Aristotelẽ, quem lib. 13. Strabo primũ bibliothecarum authorem tradit, & ante Philadelphum, & Pergamenos Reges, fuisse apud Iudæos bibliothecas, sicut etiam apud Persas fuerunt Esdræ 6. Vide lib. 6. cap. vlt. Gellium, Plutarchum in Æmylio & Antiocho, Isidorum lib. 6. Goropium lib. 4. Nota *postremò*, quemadmodum omnia, quæ à vers. 15. vsque ad 20. ponuntur, significent epistolam claudi. *Si ergo desideratis hæc: acturi itaque:* DEVS *autem, qui speramus, quod*. Ideoque nihil deest, præter *Vale*, quod tamen & ab Apostolicis epistolis præterquam Actorum 15. v. 29. abesse non nescit, qui legit. Instat horum librorum conclusio, sed, quæ vnius alicuius Machabæi propriæ non sunt, quæstiunculæ prius aliquot enodandæ, eæque è Tuitiensi Ruperto fere omnes.

QVAESTIVNCVLA XXI.

Cur Machabæos armis esse inclytos, bellisque defensos voluit Dominus? vbi & de cæde, à Iudæis, in Esther cap. 9. facta.

MIHI non aliis his, quam ipsius Ruperti verbis vtendum, qui in suorum de victoria verbi DEI librorum ad Chunonem de quo antea, præfatione ita scribit. *Cum de regnis illis*, quæ à Daniele cap. 7. proponuntur: *& de sanctis altissimi, quos illa regna bestialiter contriuerunt, loqueremur, tu repente, quæstionem fecisti de Machabæis, qui pardi, quæ tertia bestia fuit*, id est, *regni Græcorum sæuitiam cruentam, multis præliis & materialibus armis repercusserunt, & exinde in Ecclesia* DEI *memoriam inclytam sibi acquisierunt, dixisti. Scire vellem certius, quæ causa sit, vt eorum bellicam defensionem non minus, quam indefensam sanctorum martyrum patientiam in sancta Ecclesia legendo & cantãdo celebremus? Respondi ad hæc, certamen illorum & virtus militaris cum auxilio* DEI *multum nobis & omni sæculo profuit. Agebat enim diabolus per Antiochum, qui appellatus est Epiphanes, id est, nobilis, vt nulla esset memoria siue exspectatio vel fides eius repromissionis, quæ ad Abraham facta est, dicente* DEO. *In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quid enim agit ille Antiochus? ædificauit abominandum idolum desolationis super altare* DEI; *& per vniuersas ciuitates Iudææ in circuitu ædificauerunt aras, & ante ianuas domorũ & in plateis incendebant thura, & sacrificabant, & libros legis* DEI *combusserunt igni, scindentes eos, & apud quẽcunque inueniebantur libri testamenti, & quicunque obseruabant legem* DEI; *secundum edictum Regis trucidabant eum. Nimirum hoc agendo fiebat, vt arbor bona succĩderetur, & radicibus extirparetur; ne bonus ex ea proueniret fructus, id est, vt genus Iudaicum destrueretur, ne in semine Abrahæ, quod est* CHRISTVS, *omnes gentes benedicerentur, fieretque irritum quod proposuerat & promiserat* DEVS. *Defensa est radix, vt talis & tantus inde posset fructus fieri, atque impleretur veritas* DEI. *Et idcirco Machabæi, per quos id effectum est, iure nomen celebre possident in Ecclesia* DEI. *Similiter de Hester atque Mardochæo sentiendũ est: qui cum diceretur vrso illi, surge, comede carnes plurimas, id est, cum Persarum atque Medorum Regi Assuero dixisset Aman, decerne vt pereat gens Iudæorum; & decem millia talenta appendantur arcariis Gazæ tuæ, steterunt pro animabus suis & pro gente sua, ita vt versa vice in patibulo appẽderetur Aman, quod Mardochæo parauerat, & decem filij eius cruci affigerentur, & per omnes prouincias vna die vltionis constituta, vindictam caperent Iudæi de hostibus suis.* Ideoq; lib. 10. cap. 24. quot & quanti, quamq; citò sanctæ religionis hostes perierint, expendit: DEIq; meritò, eam ob rem, & bonitatem & potentiã celebrat. *Interea*, inquit, *saluus atq; intemeratus permanebat thesaurus patris Abrahæ, thesaurus Dauid fidelis, scilicet verbũ promissionis, quod sub iuramento* DEVS *verax super illos thesaurisauit. Stabat enim locus, & gens, vnde oportebat illud adimpleri. Generatio præteribat, & generatio adueniebat: ipse autem cui veraciter dicitur, Tu autẽ ipse es, & anni tui non deficient, in proposito suo permanebat. Anno illo, quo (vt iã dictũ est) fratres qui erant Hierosolymis, & in regione Iudææ scripserunt fratribus, qui erant per Ægyptũ: Anno, inquã, centesimo octogesimooctauo, Ioannes cognomento Hyrcanus locum & gentem regebat; & ille*

annus

et inus principatus eius vndecimus erat, vbi tunc erant qui locum & gentem illam tantis odijs persequentes e cterminare voluerunt, velociter sicut vmbra transierant, alius post alium diuersis cladibus morientes, quorũ interitus velocitatem si consideres, rectè dicas, quia in generatione vna nomẽ eorũ deletum est. Vna quippe Machabaeorũ generatio vix exacta fuerat, principatũ agente, Iuiq; principatus annum habente vndecim ũ Hyrcano, cuius per patrem SIMEON *patruosq;* IVDAM *atq;* IONATHAM, *locum & gentem* DEVS *re- nauerat, & tam multi Reges aduersariorũ successim decesserant infra annorũ paulo plus, quam quadraginta spacium. Deniq; post radicem peccatricem, scilicet Antiochum Epiphanẽ, qui sine manu contritus est, filius eius Antiochus Eupator decessit, post Eupatorẽ patruelis eius Demetrius filius Demetrij. Deinde Trypho Tyrannus regni, qui* IONATHA, *& Antiocho adolescente filio Alexãdri dolo interfectis diadema sibi imposuit, deinde Antiochus filius Demetrij, qui in tẽplo Naneæ cecidit. Septem fuerant, tamq; non erant, nimirum cito deleti in vna (vt iam dictum est) generatione Machabaeorum, & benedicebatur* DEVS, *atque laudabatur secundum Psalmistam dicentem. Inimici vero Domini mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.*

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Cur eosdem Machabaeos ipsorum tantummodo Iudaeorum, non aliarum etiam gentium Principes, Regesque fecit Deus?

NEQVE verò hic, vt aliud quidpiam, quam quod ab eodem Ruperto scriptum afferam mihi laborandum. Pergit enim eodem lib. 10. cap. 25. hisce verbis prudenter. *Non poterat hic* DEVS *terribilis, qui tam cito abstulit spiritum principum, & auxilio tam paruulo subleuauit gentem & locum, non poterat hoc facere verbum* DEI, *verbum* DEVS, *vt gens sua, locus suus, regnis omnibus imperaret, quomodo regnum Graecorum paulo ante ab Alexandro Macedone dominabatur? Non poterat istud efficere, vt regnorum mundi caput Hierosolymis haberetur, seu Machabaeis vincentibus, seu anterius regnante David, quem electione sua, secundum cor suum Regẽ posuerat* DEVS? *Poterat plane, si voluisset de huiusmodi curare, plus quam exigebat propositum ipsius. At verò propositum eius non erat, vt beati viri sua benedictionis heredes in ista valle lachrymarum, in isto loco, qui positus est eis ad flendum & esuriendum, & ad sancta paupertatis studium, tam subsilirent in equis & curribus & in gentibus more regum gentium potestatem haberent, aut dominarentur. Sed quid erat in proposito eius? nimirum sanctos eius & electos omnes in hoc mundo peregrinos esse, vel exules, & expectare regnum eius, cuius Rex vel Imperator ipse* DEVS *& Dominus est. Bene igitur secundum hoc propositum suum contentus fuit* DEVS *tantillum suis praebere auxilium, quatenus inter gentes gens vnica & locus vnicus conseruaretur, donec ex ea* DEI *veritas, id est, verbum promissionis adimpleretur. Vltra cautelam hanc vel prouidentiam gentem exulem, filio peregrinorum Abrahæ, Isaac, & Iacob, cur exaltaret, causam non habuit Rex humilium* DEVS, *gentibus siue nationibus gentium, reges autem regum Imperatores habentibus, satis fuit illi genti loco illi prouidere reges aut principes, vt fuit* DAVID, *vt fuerunt isti* MACHABÆI, *qualium praelus aut victoriis non quaereretur, vt vlla fieret prima mundi, sed vt defenderetur gens, vnde esset ventura salus mundi. Regnum autem & Imperium gentis illius super omnes gentes quando vel quo tempore consurgeret prouidebat, sedens in throno ille apud Danielem antiquus dierum, qui venturo de illa gente filio hominis iam possidebat regnum & potestatem, vt omnes populi, tribus & linguae seruiant illi in aeternum.*

QVAESTIVNCVLA XXIII.

Peccarintne Machabaei socialia cum Romanis foedera ineundo?

PECCASSE tradebat supra fol. Iosippus Iudæus: creditque idem Rupertus eodem lib. 10. cap. vltimo. *Subobscurum, ait, quiddam fratribus victoriosis in medio suae claritatis accidit,* IVDÆ IONATHÆ *atq;* SIMONI, *quod videlicet victoriis clarificati, vltro miserunt societatem & amicitiam statuere cũ Romanis potentibus, & famosis, quamuis super hac re eos non culpet scriptura, res gestas continens ipsorum; nihilominus tamen animaduertere promptũ est, non fuisse tutum coram* DEO, *neque lege concessum Iudaeis, vt expeterent amicitias gentium. Veruntamen sicut fuerunt in vita sua, ita & post mortem gloriosi sunt, quia si quid pulueris, aut puluere vanitatis, taliter admiscerunt, omnino deletum est cita subsequente morte singulorũ.* Deniq; IVDAS *primus miserat Romam constituere cum illis amicitiam & societatem. Et interea Demetrius Rex post casum Nicanoris & exercitus eius, opposuit Bacchidem & Alcimum rursus mittere in Iudaã, & in illo praelio cecidit ille potens, qui saluum faciebat populum Israel. Deinde* IONATHAS *Romam miserat statuere & renouare cum illis amicitiam: & postmodum à Tryphone dolis circumuentus atque occisus est. Similiter* SIMON *miserat cũ illis renouare amicitiam, nec multum post à genero suo Ptolemæo interfectus est. Ta-*

est. Tales euctus singulorum fines obscurare videntur, quod in eo videlicet sibi cœleste diminuerint auxilium, dum quærunt ab hominibus seculi quasi pacis & securitatis firmamentum. Sic & Petrus Blesensis epist. 146. quæ Reginæ Angliæ nomine ad Celestinum Pontificem scripta est. *Pugnas,* inquit, *IVDÆ, IOANNIS, SIMONIS, Machabæorum fratrum, cœlestis dispensatio felicibus prosperabat auspicijs, missa verò legatione sibi firmantes amicitiam Romanorum, DEI perdiderunt auxilium: nec eis semel, sed sæpius venalis eorum familiaritas, versa est in singultum.* Subscriplere his alij, quibus & meum ego punctum adderem, nisi graues iustasque causas, antequam sceleris quisquam damnetur, afferēdas putarem. Quanto verò magis, antequam tales tantique viri? Nunc vero quod affertur? Non culpat, inquiunt, eos scriptura: sed cita ipsi morte vel prœliis vel insidiis, ceciderunt. Non est ea vel cita, vel certe culpanda mors, quæ matura, sancta, gloriosa. Horum verò mors alia num fuit? Mitte singulorum ætatem in digitos, disputa eorum pro sanctissima religione pugnas, ærumnas, discrimina. Expende ipsorum in DEI templum, cæremonias, gentemque totam promerita, num ipsis immatura putanda mors? Licet enim bonorum, fortiumque virorum, ipsi Reipublicæ, iisque omnib. qui eorum præsidio & virtute defendebantur & ornabantur, parum vnquam maturus sit ex hoc mundo abitus: ipsis tamen nunquam non maturus est. Quibus vero aliis modis, qui in acie, castrisq; semper versantur, aut certè, qui hostes, æmulosque habent, mori solent? Quid in istorum morte nouam, inuisum, inusitatū? Sed esto, faciamus esse aliquid cur eius mortis causam potius dicamus percussa cum Romanis fœdera, quam aliud quodlibet peccatum, homines cum essent? Et vero hæc ita dicuntur, quasi, qui moriuntur omnes, proprium, ob quod mori debeant, peccatum admiserint. Ipsi vero bona mente cum essent, DEVM timerent, religionis zelo flagrarent, pro patria, rituumque diuinorum sanctitate fortiter dimicarent, aut certe mali nihil, vt supra vidimus, patrarent, vitam reliquerunt. An istiusmodi mala mors? At *lege Iudæis concessum non est,* gentium amicitias expetere. Si legem istam isti recitarent, confecta res foret. Erat iis forte in animo illa Deuteronomij 7. vers. 3. sanctio. *Non inibis cum eis gentibus fœdus, nec misereberis earum.* Sed quænam istæ gentes? Num totius mundi omnes? Non, sed eæ, quæ promissionis terram incolebant: quæ ibidem vers. 1. numerantur septem, Hethæi, Gergezæi, Amorrhæi, Chananæi, Pherezæi, Heuæi, & Iebusæi. Permittunt diuina præcepta, suadetque naturæ lex, vt ob sui defensionē, humana diuinis præsidia iungantur: vita, patria, religio humanis etiam armis propugnetur: ideoque & iis etiam modis actationibus, quæ neque per se iniustæ, neque aliâs à DEO, vel Magistratu vllo vetitæ sunt. Fœdera sane societatemq; coiit olim *Abrâham* cum *Eschol* & *Aner*, Gen. 14. v. 13. cum *Abimelech* & *Phicol*, Genes. 21. ver. 24. 27. 32. *Isaac* similiter cum *Abimelech, Ochozath* & *Phicol*, Genes. 26. ver. 28. & 31. *Iacob* cum *Laban* Genes. 31. ver. 44 53. *Dauid* cum filiorum *Ammon Rege*, 2. Reg. 10. ver. 1. cum *Bendado* Damasci Rege *Asa*, 3. Reg. 15. vers. 19. cum aliis alij. licet eorum quidā interdum peccarint, quod modum in omni actione humana necessarium non teneret, dum in hominū viribus & opibus, quam in DEO ipso spei, ab iis plus collocaretur. Quia verò Rupertus, etiāsi paciscendis fœderibus istis peccassent. non ideo eos æterna felicitate diuinitus donatos negat, sed si quid pulueris ab iis cōtractum esset, id cita illa morte penitus abstersum deletumq; ait. Adiungā de militibus, qui eodem Machabæorum tempore, pro religione, arma tulerūt; generalem Thalmudicorum sententiam; *In hoc,* aiunt *sacro bello, plerią; dum viuerent, filij erant diaboli & peccati. At post mortē, DEI filij, martyrio eorū peccata expiante.* & adiungit in psal. 78. Genebrardus; *Audi, quanta sit vis belli sacri contra Turcas & hæreticos, vt parum probos, sanctos & martyres efficiat: vbi vinci salutare, vincere gloriosum.* Commodè tamen hoc intelligendū docent, quæ Imperatori Phocæ, volenti, vt militibus omnibus contra fidei hostes cadentibus, martyrum nomen honosquē impenderetur, ab Antistitibus responsa, vt quidem scribit in Can. 13. Balsamon, & Reuerendissimus BARONIVS Tomo Annalium octauo anno Domini 610.

QVÆSTIVNCVLA XXIV.

De Machabæorum historia, quæ tradit Canticorum cap. 6. à versu 7. Thargum Chaldaicus, & an vera?

CVM de Mathathia dixisset iste Thargum ea, quæ ad prioris libri caput. 2. allata sunt fol. 422. subiungit. *Tunc surrexerunt Græci & congregauerunt sexaginta Reges de filiis Esau, indutos loricis, ascendentes super equos, & equites, & octoginta duces de filiis Ismael, ascendentes super elephantos, præter reliquos populos & linguas, quorum non erat numerus: & constituerunt Alexandrum Regem super eos principem, & venerunt, vt pugnarent contra eos in Hierusalem. Et in illo tempore erat cœtus Israel similis columbæ perfectæ, & seruiebat vnanimis Domino suo: & apprehendebat legem, & laborabat in verbis legis, in corde perfecto, & puræ erant iustitiæ eius, sicut in die quo egressa est de Ægypto. Tunc egressi sunt filij Hasmonæorum, & Mathathias, & omnis populus Israel, & pugnauerunt contra eos, & tradidit eos in manus eorum: & cum hoc vidissent habitatores prouinciarum, beatos dixerunt, & regna terræ, & potentes, & laudauerunt eos. Dixerunt nationes: Quam splendida sunt opera populi huius, sicut mane! Pulchri sunt*

sunt iuuenes eius sicut Luna : & pura sunt merita eius sicut Sol : & terror eius erat super omnes habitatores terræ, quando ambulabant vexilla eius per desertum. Vult expositor hic exponere verba illa Cantici; *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus. Vna est columba mea perfecta mea. Vna est matri suæ, electa genitrici suæ. Viderunt eam filiæ, & beatissimam prædicauerunt: reginæ & concubinæ laudauerunt eam. Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis vt castrorum acies ordinata?* Quam accommodata hisce verbis expositio sit; non est huius loci & temporis disceptare, sed quæ de 60. *malchin* siue Regibus Esauiticis, de 80. *doucesin* siue ducibus Ismaëliticis, quæ item de *Alexandro*, vt videtur, Magno vel vera nó sunt, vel *Regum* nomen accipiendum pauló latiús, vt Satrapæ, potentesque homines intelligantur, prout dictum Tobiæ cap. 2. quæst. 2. Iudith cap. 2. quæst. 1. per *Esauiticos* & *Ismaeliticos*, quicumque Gentiles & Iudæorum hostes, per *Alexandrum*, aut ipse *Alexander Balas*, aut verò, quilibet in isto Syriæ regno, Alexandri successor.

QVÆSTIVNCVLA XXV.

An ex hoc Machabæorum tempore cæperunt Israelitæ vocari Iudæi?

COMMENTARIVS in S. Pauli epistolas vetus ille quidem, sed quem Diuo Ambrosio temere falsoque ascriptum, docti pridem viri ostenderunt, affirmat à Machabæo Iuda cœptos Israelitas vocari Iudæos. *Iudæi*, ait in Romanæ caput. 1. *ex tempore Iudæ Machabæi dici cœperunt, qui in causa cladis, restitit sacrilegijs Gentiū: & fiducia* DEI *collegit populum, & defendit genus suum. Fuit autem ex filijs Aaron.* At ante Machabæum Iudam, Iudæos iam appellatos, testantur, de Iudæis priuilegia, literæ & historiæ, quas hisce temporibus antiquiores percenset Iosephus libr. 11. & 11.

QVÆSTIVNCVLA XXVI.

An Schismaticos & Hæreticos consoletur Machabæorum historia?

QVIS crederet posse hoc abvllo asseuerari? & tamē è nescio qua delirij olla edidit hoc ipsum, Lipsiæ, hoc ipso anno Dauid Chytræus. Licet enim pios vocet, dum tamen seiunctos ab ordinaria potestate sacerdotum dicit, non periphrastice schismaticos & hæreticos describit? Nā operum suorum Tomo 2. fol. 497. de Machabæorum historia scribens; *Est consolatio*, inquit, *piorum seiungentium se ab* ORDINARIA *potestate sacerdotum impiorum, qui vociferantur sentiendum esse cum ordinarijs gubernatoribus, & maiori parte: & inhonestas ac seditiosas esse omnes seiunctiones à* LEGITIMA POTESTATE *seu à communi consensu maioris partis.* Sed primò decrepitus iste Lutheri, Melanchtonisque discipulus, parū aduertit duobus posse modis *impios* dici sacerdotes, ratione scilicet *fidei* & *morum*. Cum *fide impij* sunt, ab iis quidem discedendum; sed vbi ordinarios, legitimosque Pontifices, Machabæorum tempore, isto modo impios fuisse legit? quomodo probat? Sanè qui impij erant Iason, Menelaus, Alcimus, ij non legitimi, sed meri Pseudopontifices, & quidam veluti Antipapæ fuerunt, prout hactenus ostensum. Cum verò *moribus tantum impij* sunt, mordicus illud CHRISTI Domini tenendum Matth. 23. ver. 2. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis facite: secundum opera vero eorum nolite facere. Dicūt & non faciunt.* At neque legitimos Pontifices vlla morum improbitate contaminatos tunc fuisse monstrare Chytræus potest, quin sancti potius fuerunt, Onias, Mathathias, alij. Neque Machabęi se *ab ordinaria sacerdotum potestate* seiunxerunt, sed eam omni studio & conatu, contra impios illos tutari ac retinere conati sunt, quin verò ad ipsos, qui è prima sacerdotum classe oriebantur, ordinaria hæc potestas, Ecclesiæ illius voluntate, aliorumque omnium inopiā, iure optimo pertinebat. Papæ vero Saxonici, Lutherus, Schmidelinus, & Gallici, Caluinus, Beza, cæterique omnes à prisca maiorum religione apostatæ, sunt (ne Antiochos dicam) ipsissimi Iasones, Menelai, Alcimi, horumque asseclæ. Confer *operā*. Non isti nostri ad vetitorum ciborum dapes vrgent? Non sacras ædes prophanant? Non cerebrorum suorum idola in iis constituunt. Non iuge sacrificium exterminant? Non sacras templorum opes deprędantur? Non ipsos veterum rituum tenaciores irrident, calumniantur, cumque licet, vexant, mactant, excarnificant? Et vide impudentiam. Qui Machabæorum olim libros contempserunt, hi Machabæorum iam nomen & laudem apperunt. Posset iis tamen, quæ Prælōquio 3. fol. 369. ex hæreticis dicebam; Chytræi huius elogium adiungi. *Lumen*, ait fol. 498. *vndecimi & octaui capitis Danielis, est historia Machabæorum, recitans successiones regum Syriæ & Ægypti, & ingentes calamitates Ecclesiæ, & politiæ Iudaicæ ab Antiocho Epiphane, & liberationes ac victorias Machabæorum mirandas. Quæ eam ob causam à Da-*

niele

nuleerant prædicta, vt pij præmonerentur, & confirmarentur, ne à DEO *deficerent, ac vt scirent, non tam calamitatem diuturnam fore.* Nunc tandem adsit conclusio.

Conclusio libri secundi.

Caput vlt. Lib. II.

38 *IGitur his erga Nicanorem gestu, & ex illis temporibus ab Hebræis ciuitate possessa, ego quoq; in his faciam finem sermonis.*

39 *Et si quidem bene, & vt historiæ competit, hoc & ipse velim: si autem minus dignè, concedendum est mihi.*

40 *Sicut enim vinum semper bibere, aut semper aquam, contrarium est: alternis autem vti, delectabile: ita legentibus si semper exactus sit sermo, non erit gratus. Hic ergo erit consummatus.*

COMMENTARIVS.

PETIT Author sibi ignosci, & in similitudine vtitur, cuius est *duplex* expositio. *Vna* est, vt ratio petitæ veniæ sit, quod ipse semper orationis tenuitatem adhibuerit, quasi vel meracum semper, vel aquam puram propinarit, cum Auctor, è quo ista collegit, omnia dicendi genera amplum inquam, & tenue, suauissime permiscuerit. quasi diceret; Si minus dignè, seu, si exiliter & mediocriter historiam istam persecutus sum, hoc ipsum erat, quod vt consequerer, fieri potuit. Nam purum vinum, aut puram aquam bibere noxium est: mixta vero & quodammodo diluta, iucundum: Ita & illa orationis constructio, quæ amplis grandibusque verbis mediocritatem, tenuitatemque simul temperat & miscet, eos, qui in lectionem inciderint, oblectat. *Altera*, quam Interpres noster expressit, expositio est, vt, cur ignosci sibi postulet, causa sit, quod interdum esse gratum soleat, ea, quæ exiliore stylo scripta sunt, legere, propter quandam varietatem & vicissitudinem; quam probat similitudine, cui cōsentiunt Isocrates ad Demoniacum, Aristophanes in Pluto, qui verbis iisdem dixerunt πάντων πλησμονή, *omnium est rerum satietas*, & in idyllo 4. Moschus: καὶ εὐφροσύνης κόρος ἐστί. *Etiam gaudij satietas est.*

QVÆSTIVNCVLA I.

Possitne sacer scriptor veniam petere?

NEGANT hæretici, idque humani spiritus, non diuini esse aiunt. *Id à Spiritu sancto*, inquit Whitaker. loco citato, *longissimè alienum est. Vera enim semper scribit, atq; ita scribit, vt scribendum fuit, nec vnquam in re vel modo errat, nec venia illa nostra indiget.* Respondeo *primò*, aliud esse, malè agere, aliud videri, & quidem alicui. Rursus, aliud, vera loqui & scribere, aliud facundè & disertè. Rursumque aliud, aptè & conuenienter, ex re ipsa, aliud ex hominum quorundam tantum iudicio & opinione. Denique aliud venia indigere; aliud, non necessitatis, sed humilitatis vel boni cuiusdam finis alius ergò, veniam petere. Spiritus sanctus, & qui eo afflatur, nunquam errat in re, vel modo agendi, aut scribendi: Reuera falsa nunquam loquitur aut scribit, & reipsa semper aptissimè dicit & scribit, prout in Prolegomenis Bibliacis cap. 5. tradidi. Videri tamen interdum potest etiam minus aptè loqui aut scribere, vt quando cum paruulis balbutit, seque nobis accommodat, petereque veniam, non qua indigeat, sed qua nos ipsi indigemus, vt opinionum nostrarum infirmitati sese quodammodo attemperet, vel vt modestiæ nobis exemplum præbeat. Possent hæc omnia probari ex primæ veritatis, summæ bonitatis, & sapientiæ natura, ex iis, quæ de scripturarum stylo in citatis iam Prolegomenis dixi; ex iis quæ de reconciliatione, & veniâ Spiritus sanctus suadet, Matth. 5. 2. Corinth. 12. 13. & ex sanctorum aliorum factis. Respondeo *secundò*. Noster Author veniam petit, non ratione rei sed orationis, neque quoad huius veritatem, sed elegantiam & splendorem; neque hunc, quasi orationi desit, sed comparatè, quòd scilicet deesse videri possit dupliciter. *Primò* si cum quorundam hominum iudicio splendidiorem orationem requirentium conferatur. *Deinde* si cum ipso Iasone, cuius metaphrasten agit, vti supra dictum est. Et patent hæc ex similitudine posita, vtrolibet modo intelligatur. Quemadmodum enim Diuus Paulus 2. Corinth. 11. vers. 6. se *sermone imperitum*, non reuera, vt in Paulo num. 8. docui, sed ex aliorum sensu & opinione vocat: Sic & Author noster, quem alioquin satis disertum agnoscit nouæ translationis Commentator, cum plures in eo Atticismos notet. Et Iudæi apud Medinam loco citato, qui etiam ex Græca ista facundia contectum volunt, Hebraicè ipsum non scripsisse. Quamuis enim consecutio ista negari possit, cum qui Hebraicè diserti & facundi sunt, vt Esaias, Oseas, possint etiam Græcè & Latinè, cum quadam orationis maiestate, vetti: potest nihilominus id concedi. præsertim cum D. Hieronymus, vt initio dictum est; hunc librum secundum se Hbraice non

vidisse, narret. Cuius rei causa rectè affertur, quod hoc ipso tempore, propter Græcorum Imperiũ, Græca lingua inter Iudæos & in tota Syria peruulgari valdè inceperit. Hebraica tamẽ lingua semper apud Hebræos doctiores retenta est; & Chaldęa vel Syriaca, quam è captiuitate attulerant; inter plebeios. Deinde, quia & ij, qui in Ægypto versabãtur Iudæi, simili ratione, propter Ptolemęorum imperium, Græcam linguam notiorem habere incipiebant. Imò sermone ita prorsus Græcissabant, vt Hebraici vel obliti, vel rudes pæne omnes, non ita multo post, visi sint. vnde & ἑλληνισταὶ nominati. & licet alicubi Iosephus secus dicere videatur; videmus non paucos, in quib. Septuaginta duo Interpretes fuerunt; Græcæ linguæ fuisse scientissimos. *Hic ergo*, inquit Author noster, *erit consummatus*, id est, hoc loco *erit consummatio* seu *finis*, Græcè siquidem est πλέων, & quemadmodum *iussus* pro *iussione*. & à D. Leone serm. de passione Domini, dicitur *exercituum instructus*, pro instructione: ita hîc est *consummatus*, pro *consummatione*.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur, vltra Nicanoris mortem, historiam non produxit secundus Machabæorum liber?

SI *quis*, ait D. Thomas *quærat, cur in libro isto, non fiat mentio de victoriis factis sub aliis Regib. vel ab aliis fratrib. sicuti sub Ionatha, & Simone: Respondetur, quod qui scripsit librum istum secundum, intendebat tantum secundum modum & formam epistolæ c. 10. ipsum mittere, finaliter ad inducendum Iudæos, qui erant in Ægypto, vt celebraretur dies victoriæ istius, scilicet, de morte Nicanoris: & ideo mortuo eodem Nicanore, cessat epistola & est finis libri.*

QVÆSTIVNCVLA III.

Cur quæ libri tantum secundi conclusio est, vtriusque iam libri facta est?

QVIA verbis illis, *erga Nicanorem*, aut sublatis, aut aliorum quorumdam accessione locupletatis, vt si, verbi causa, diceretur, *erga Nicanorem, Bacchidem, aliosq; gestis*; congruentissimè vtriq; libro clausula esse potest. *Deinde*, quia, eam ob conclusionem maximè factam videtur, vt secũdus hic liber, qui, vti perspicuè hactenus declaratum; temporis ordine, gestarumq; serie, prior esse posset; posteriorem locum obtinuerit. Imo verò videtur eadem conclusio causa esse, cur, suo cum fratre liberis, postremum in veteris testamenti libris omnib. occupet. Optimè siquidem per vltimam hanc demissamq; veniæ obsecrationem, ad spiritalem testamenti noui gratiam tenditur. optimè item ante librum generationis IESV CHRISTI, de prisco iamiamq́ue antiquando fœdere dicitur; *Hic erit consummatus*, siue, vt dixi; *cõsummatio*. Alioqui, cur & historicis libris aliis, ante Iob & Prophetas, aggregata hæc historia non fuisset? Non enim id factum ratione temporis, cum neque sint Reges ipso Iobo vetustiores, neque Isaia Tobias, aliiue alii. neque ratione certitudinis, cum Tobias, Iudith, & Esther, de quibus, vti suis tractatum locis, dubitauit interdum non nemo, medium veteris scripturæ locum teneant.

Atque *hic* mihi Commentariorum etiam istorum *consummatus*. *Et si quidem bene, & vt* Lectorum vtilitati, DEIq; & Ecclesiæ sanctæ honori *competit, hoc & ipse velim: si autem minus dignè*, imo verò, quia reuera minus omnino dignè, quã diuini maiestas verbi, multorumq; & sapientum & bonorum vel vota, vel iudicia requirunt; veniam demisissimè quæso & obsecro: simulque pium Lectorem rogo, vt ex animo, mecum, adeoq; cum Sanctis, de quib. actum; omnib. dicere dignetur; GLORIA PATRI, ET FILIO, ET SPIRITVI SANCTO. SICVT ERAT IN PRINCIPIO. ET NVNC, ET SEMPER, ET IN SÆCVLA SÆCVLORVM, AMEN.

* * *

MACHA-

MACHABÆICÆ HVIVS HISTORIÆ, VSQVE AD FAVSTISSIMVM CHRISTI DOMINI ET SALVATORIS NOSTRI ORTVM, synoptica continuatio.

I. NOSTER iste IOHANNES Hyrcanus & Principatum & Pontificatum tenuit annos 31. Ioseph. lib. 13. ca. 18.

II. ARISTOBVLVS eius filius qui & IVDAS, vt supra fol. 513. dixi, nominabatur, posteaquam matrem Salomen remouerat, ei successit: Antigonum fratrem ex insidiis interemit; primusque regium nomen & diadema sumpsit, licet Iudæi, dum ab Asamonæorum regno numerant, à superiore Hyrcano incipiant. Regnauit annum vnum Ioseph. ib. cap. 19.

III. ALEXANDER ipsius frater, qui & IAMNÆVS dicitur, varia cum variis bella gessit: sæpe victus & victor fuit: duos filios reliquit, Hyrcanum seniorem, & Aristobulum iuniorem, qui ad Herodem vsque de regno inter se decertarunt, vt paulo post patebit Ioseph. loc. cit. cap. 20. Viginti sex annos regnauit apud Iosephum libro 13. cap. 23. Egesippum lib. 1. c. 12. Euseb. lib. 8. demonstr. & apud D. Hieronymum Danielis 9. anno 527.

IV. ALEXANDRA ipsius Alexandri vxor, iam vidua regnum tenuit annos 9. Pharisæorum maxime consiliis & imperiis bene vsa. Ioseph. lib. 13. cap. vlt. qui & sua in vita, nonum illius annum recenset.

V. Successit HYRCAVNVS, filius, vt dixi senior, factus Rex & Pontifex. Sed ab Aristobulo fratre statim depulsus est, & post varias fortunæ vices, tandem ab Herode Rege occisus, Iosephus lib. 14. & 15.

VI. ARISTOBVLVS vero varia etiam fortuna vsus est, cum & à Crasso templum expilatum esset Ioseph. lib. 14. ca. 12. & ipse à Pompeio captus, ibid. c. 6. Romam missus cap. 8. & cum fugisset, remissus cap. 11.

VII. ANTIGONVS, Aristobuli huius filius, non multo post, ab Antonio securi percussus apud Iosephum lib. 15. Qui Hyrcano, Aristobulo, & Antigono annos 34. tribuit.

VIII. *Herodes* alienigena *ter* Iudææ *Rex* pronunciatus fuit, *primo* Romæ ex Senatusconsulto, Olympiade 184. *Secundò*, ab Antonio. *Tertiò*, à Cæsare Augusto. & hinc eius regni numerantur anni 37. Eorumque anno 29. inchoato, vt doctissimus & Reuerendissimus BARONIVS in Annalium suorum, quos hinc feliciter orditur, apparatu docet; natus est, ex stirpe DAVID, Asamonæorum iam Regibus, vt visum est, sublatis; Dominus noster IESVS CHRISTVS, cui, & PATRI, ET SPIRITVI SANCTO, SIT GLORIA. SICVT ERAT IN PRINCIPIO, ET NVNC ET SEMPER, ET IN SÆCVLA SÆCVLORVM. AMEN:

INDEX

RERVM ET VERBORVM IN MACHABÆOS COPIOSISSIMVS, IVXTA SERIEM ALPHABETICAM CONGESTVS.

A

B

C

D

Dedica-

L

M

N

O

P

INDICVLI DVO

QVORVM PRIOR OSTENDIT, VBI CAPITA ET VERSVS, PROVT IN BIBLIORVM Codice ponuntur, in Harmonia iam iſta ponantur & explicentur: Poſterior verò, vbi & quomodo in Harmonia ipſa.

PRIOR INDICVLVS.

ESTHERIS.

MACHABÆORVM LIBRI I.

MACHABÆORVM LIBRI II.

INDI-

INDICVLVS POSTERIOR.

ESTHERIS HARMONIA.

MACHABÆORVM HARMONIA

F I N I S.

INDICVLI DVO

QVORVM PRIOR OSTENDIT, VBI CAPITA ET VERSVS, PROVT IN BIBLIORVM Codice ponuntur, in Harmonia iam iſta ponantur & explicentur: Poſterior verò, vbi & quomodo in Harmonia ipſa.

PRIOR INDICVLVS.

ESTHERIS.

MACHABÆORVM LIBRI I.

MACHABÆORVM LIBRI II.

INDI-